

**MASARYKOVA UNIVERZITA
EKONOMICKO-SPRÁVNÍ FAKULTA
KATEDRA REGIONÁLNÍ EKONOMIE A SPRÁVY**

**XVIII. MEZINÁRODNÍ KOLOKVIUM
O REGIONÁLNÍCH VĚDÁCH**

SBORNÍK PŘÍSPĚVKŮ

Hustopeče, 17.–19. června 2015

Brno 2015

MASARYK UNIVERSITY
FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATION
DEPARTMENT OF REGIONAL ECONOMICS AND ADMINISTRATION

18TH INTERNATIONAL COLLOQUIUM
ON REGIONAL SCIENCES

CONFERENCE PROCEEDINGS

Hustopeče, June 17-19, 2015

Brno 2015

Editoři / Edited by:

Ing. Viktorie KLÍMOVÁ, Ph.D.

Ing. Vladimír ŽÍTEK, Ph.D.

(Masarykova univerzita / Masaryk University, Czech Republic)

Recenzenti / Reviewed by:

doc. RNDr. František KRIŽAN, PhD.

(Univerzita Komenského v Bratislave / Comenius University in Bratislava, Slovak Republic)

doc. Ing. Silvia RUČINSKÁ, PhD.

(Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach / Pavol Jozef Šafárik University in Košice, Slovak Republic)

Technické zpracování / Technical processing:

Ing. Šárka FRÁNKOVÁ

(Masarykova univerzita / Masaryk University, Czech Republic)

Vzor citace / Citation example:

AUTOR, A. Název článku. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2015. s. 1–5. ISBN 978-80-210-7861-1.

AUTHOR, A. Title of paper. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *18th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, 2015. pp. 1–5. ISBN 978-80-210-7861-1.

PROGRAMOVÝ VÝBOR / PROGRAMME COMMITTEE

doc. RNDr. Milan VITURKA, CSc.

vedoucí Katedry regionální ekonomie a správy, Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita

head of Department of Regional Economics and Administration, Faculty of Economics and Administration, Masaryk University, Czech Republic

doc. Ing. Radoslav KOŽIAK, Ph.D.

Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja, Ekonomická fakulta, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Department of Public Economy and Regional Development, Faculty of Economics, Matej Bel University in Banská Bystrica, Slovak Republic

prof. RNDr. Viliam LAUKO, CSc.

vedoucí Katedry regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny, Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

head of Department of Regional Geography, Protection and Planning of the Landscape, Faculty of Natural Sciences, Comenius University in Bratislava, Slovak Republic

prof. Ing. Jaroslav MACHÁČEK, CSc.

Katedra regionálních studií, Národohospodářská fakulta, Vysoká škola ekonomická v Praze

Department of Regional Studies, Faculty of Economics, University of Economics, Prague, Czech Republic

doc. Ing. Viera PAPCUNOVÁ, PhD.

Ústav manažmentu a informačných technológií, Fakulta prírodných vied, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Institut of Economics and Management, Faculty of Natural Sciences, Constantine the Philosopher University in Nitra, Slovak Republic

prof. Ing. Karel SKOKAN, Ph.D.

proděkan pro vědu a výzkum, Obchodně podnikatelská fakulta, Slezská univerzita v Opavě

vice-dean for research and development, School of Business Administration in Karvina, Silesian University in Opava, Czech Republic

prof. Ing. Jozef TVRDOŇ, PhD.

Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja, Národohospodárska fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave

Department of Public Administration and Regional Development, Faculty of National Economy, University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

prof. RNDr. René WOKOUN, CSc.

rektor, Vysoká škola regionálního rozvoje

rector, The College of Regional Development, Czech Republic

prof. Ing. Elena ŽÁRSKA, CSc.

Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja, Národohospodárska fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave

Department of Public Administration and Regional Development, Faculty of National Economy, University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Ing. Vladimír ŽÍTEK, Ph.D.

proděkan pro strategii a rozvoj, Ekonomicko-správní fakulta, Masarykova univerzita

vice-dean for strategy and development, Faculty of Economics and Administration, Masaryk University, Czech Republic

OBSAH

REGIONÁLNE DISPARITY V EURÓPSKEJ ÚNII V PREDKRÍZOVOM A V KRÍZOVOM OBDOBÍ	19
<i>Ing. Michal SUCHÝ; Ing. Stanislav KOLOŠTA, Ph.D.; doc. Ing. Radoslav KOŽIAK, Ph.D.</i>	
ASSESSMENT OF REGIONAL DEVELOPMENT IN THE SELECTED EU COUNTRIES IN THE CONTEXT OF EUROPE 2020 STRATEGY	25
<i>Ing. Eva MINARČIKOVÁ</i>	
VYHODNOTENIE MAKROEKONOMICKEJ NEROVNOVÁHY V EURÓPSKEJ ÚNII S ODPORÚČANIAMÍ PRE REGIONÁLNU POLITIKU	34
<i>Ing. Stanislav KOLOŠTA, Ph.D.; RNDr. Pavol KRÁL, Ph.D.</i>	
VÝCHODO-ZÁPADNÍ GRADIENT SOCIÁLNÍ A EKONOMICKÉ PROSTOROVÉ DIFERENCIACE MAĎARSKA	41
<i>Martin KEBZA; doc. RNDr. Jan KUBEŠ, CSc.; RNDr. et PhDr. Aleš NOVÁČEK, Ph.D.</i>	
THE EFFECT OF DIFFERENT TIME HORIZON IN MEASURING THE REGIONAL ECONOMIC RESILIENCE	49
<i>Ing. Ondřej SVOBODA; Bc. Veronika CICHÁ</i>	
SHLUKOVÁ ANALÝZA JAKO METODA V REGIONÁLNIICH ANALÝZÁCH	56
<i>Ing. Libuše MĚRTLOVÁ, Ph.D.; Mgr. Martin PROKOP</i>	
DYNAMIKA SOCIOEKONOMICKÝCH DISPARÍT V OKRESOCH TRNAVSKÉHO KRAJA	64
<i>Ing. Katarína MELIČHOVÁ, Ph.D.; Ing. Marcela CHRENEKOVÁ, Ph.D.; doc. Ing. Mária FÁZIKOVÁ, CSc.</i>	
MORAVSKOSLEZSKÝ KRAJ Z POHLEDU MAKROEKONOMICKÝCH UKAZATELŮ	72
<i>doc. Mgr. Ing. Michal TVRDOŇ, Ph.D.</i>	
POROVNÁNÍ MÍRY KONCENTRACE PRODUKCE ČESKÉ A SLOVENSKÉ REPUBLIKY PO VSTUPU DO EVROPSKÉ UNIE	81
<i>Ing. Petra APPLOVÁ</i>	
VYBRANÉ ASPEKTY VZTAHU NABÍDKY A POPTÁVKY V LOKALIZAČNÍCH ANALÝZÁCH	89
<i>Ing. Tereza BENÍŠKOVÁ; Ing. Jaroslav URMINSKÝ</i>	
ČESKO-POLSKÉ PŘÍHRANIČNÍ REGIONY Z HLEDISKA SEKTOROVÉHO ZAŘAZENÍ PODNIKŮ	96
<i>Ing. Karin GAJDOVÁ; doc. Ing. Pavel TULEJA, Ph.D.</i>	
LOKALIZACE POBOČEK NEJVĚTŠÍCH PODNIKŮ V ČESKÉ REPUBLICE Z KVALITATIVNÍHO POHLEDU	103
<i>doc. Ing. Jan SUCHÁČEK, Ph.D.</i>	
JSOU PŘÍMÉ ZAHRANIČNÍ INVESTICE DETERMINANTOU ATRAKTIVITY ČESKÝCH REGIONŮ?	108
<i>Ing. Pavel ZDRAŽIL</i>	
THE IMPACT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT LOCATED IN THE INDUSTRIAL ZONES ON REGIONAL LABOR MARKET	115
<i>Ing. Sylvie KOTÍKOVÁ</i>	
INVESTMENT INCENTIVES AND EUROPEAN STRUCTURAL FUNDS IN THE CONTEXT OF NORTHEAST REGIONAL DEVELOPMENT	122
<i>Ing. Kristýna BRZÁKOVÁ; Ing. Karolína PŘIDALOVÁ</i>	
MULTINATIONAL COMPANIES BENEFITING FROM INVESTMENT INCENTIVES AND THEIR IMPACT ON LABOUR MARKET OF USTECKY REGION	129
<i>Ing. Sylvie KOTÍKOVÁ; Ing. Renata ČUHLOVÁ, BA (Hons)</i>	

COMMUNICATION OF SMES IN THE REGION OF SOUTH BOHEMIA	136
<i>Ing. Monika BŘEZINOVÁ, Ph.D.; Ing. Jaroslav VRCHOTA, Ph.D.</i>	
MALÉ A STŘEDNÍ PODNIKY VE VEŘEJNÝCH ZAKÁZKÁCH KRAJŮ V ČESKÉ REPUBLICE	143
<i>Bc. Tereza STLOUKALOVÁ; doc. JUDr. Ing. Radek JURČÍK Ph.D.; Bc. Kristína SRDOŠOVÁ</i>	
REGIONÁLNY INOVAČNÝ SYSTÉM V KONCEPTE UČIACICH SA REGIÓNOV AKO ALTERNATÍVA PRE REGIONÁLNU POLITIKU	148
<i>Ing. Stanislav KOLOŠTA, Ph.D.; Ing. Filip FLÁŠKA, Ph.D.</i>	
REGIONÁLNÍ INOVAČNÍ STRATEGIE JAKO CESTA K IMPLEMENTACI INOVAČNÍ POLITIKY	155
<i>Ing. Vladimír ŽÍTEK, Ph.D.; Ing. Viktorie KLÍMOVÁ, Ph.D.</i>	
REGIONAL INNOVATION APPROACH: A CASE OF THE MORAVIAN-SILESIA REGION	161
<i>Ing. Pavel ADÁMEK, Ph.D.; Ing. Šárka ČEMERKOVÁ, Ph.D.; Ing. Martin KLEPEK; Ing. Jarmila ŠEBESTOVÁ, Ph.D.; RNDr. Ing. Roman ŠPERKA, Ph.D.</i>	
SYNERGY OF INNOVATION AND COHESION POLICY OF THE EUROPEAN UNION	168
<i>Ing. Petr JIŘÍČEK; Ing. Barbora BABJAKOVÁ, PhD.</i>	
VÝZKUM, VÝVOJ A VÝZKUMNÝ POTENCIÁL VE VYBRANÝCH KRAJÍCH ČESKÉ REPUBLIKY	175
<i>Ing. Zuzana PALOVÁ</i>	
LOCALIZATION INDEXES OF SCIENCE AND RESEARCH IN SELECTED REGIONS	182
<i>Ing. Žaneta RYLKOVÁ, Ph.D.</i>	
INOVAČNÍ PROSTŘEDÍ JAKO SOUČÁST VÝZKUMNÉHO POTENCIÁLU KRAJŮ ČR	188
<i>Ing. Lucie KOVÁCSOVÁ</i>	
UNIKÁTNÍ INOVAČNÍ INFRASTRUKTURA = REALIZACE ÚSPĚŠNÉHO PROCESU NASTARTOVÁNÍ INOVAČNÍCH TECHNOLOGIÍ V JIHMORAVSKÉM KRAJI	195
<i>Ing. Mirka WILDMANNOVÁ, Ph.D.; Ing. Milan VENCLÍK, MBA</i>	
VĚDECKOTECHNICKÉ PARKY V KONTEXTU ZNALOSTNÍ EKONOMIKY	203
<i>Ing. Šárka FRÁNKOVÁ</i>	
AKTIVITA KLASTRŮ V ČESKÉ REPUBLICE	210
<i>Ing. Viktorie KLÍMOVÁ, Ph.D.; Ing. Lucie MADĚRYČOVÁ</i>	
MONOCENTRICKÝ SCÉNÁŘ PERSPEKTIVNÍHO USPOŘÁDÁNÍ MORAVSKÉHO PROSTORU – REALISTICKÁ ČI FIKTIVNÍ PŘEDSTAVA?	217
<i>doc. RNDr. Milan VITURKA, CSc.</i>	
POSTAVENIE OBCE NA LOKÁLNO M TRHU NEHNUTEĽNOSTÍ	223
<i>prof. Ing. Jozef TVRDOŇ, PhD.; Ing. Adam SÍBERT</i>	
KLASIFIKACE ZMENŠUJÍCÍCH SE MĚST V ČESKÉ REPUBLICE	231
<i>Ing. Jan BINEK, Ph.D.; RNDr. Ondřej ŠĚRÝ, Ph.D.; RNDr. Hana SVOBODOVÁ, Ph.D.; doc. RNDr. Zdeněk SZCZYRBA, Ph.D.</i>	
RŮST POČTU OBYVATEL JAKO VÝRAZ ATRAKTIVITY REGIONU A JEHO VAZBA NA DISPONIBILNÍ DŮCHOD DOMÁCNOSTÍ	238
<i>Ing. Zdeněk MATĚJA</i>	
VZÁJEMNÁ VAZBA MEZI RCI, MÍROU URBANIZACE A TRHEM PRÁCE	245
<i>doc. Ing. Ivana KRAFTOVÁ, CSc.; prof. Ing. Jiří KRAFT, CSc.</i>	

ZMĚNY VE STRUKTUŘE ZAMĚSTNANOSTI VE VYBRANÝCH PRŮMYSLŮVÝCH ODVĚTVÁCH V OBDOBÍ 2008–2014 V JIHMORAVSKÉM KRAJI DLE VÝSLEDKŮ PRŮZKUMŮ ZAMĚSTNANOSTI	252
<i>RNDr. Bc. Šárka PALCROVÁ</i>	
MANAGEMENT REGIONÁLNÍHO ROZVOJE V ČESKÉ REPUBLICE	261
<i>prof. RNDr. René WOKOUN, CSc.</i>	
REGIONÁLNÍ POLITIKA A ÚZEMNÍ DIMENZE V PROGRAMOVACÍM OBDOBÍ 2014-2020	268
<i>RNDr. Ing. Martin ČERNÝ, MBA</i>	
CURRENT TRENDS IN EVALUATIONS: IMPACT EVALUATIONS	275
<i>Ing. Veronika ŠRANKOVÁ</i>	
DEVELOPMENT ACTIVITIES IN DISTRICTS OF ŽILINA REGION IN FRAME OF COHESION POLICY	286
<i>Ing. Marcela CHRENEKOVÁ, Ph.D.; Ing. Katarína MELICHOVÁ, Ph.D.; Ing. Ľubica MAJSTRÍKOVÁ</i>	
REVITALIZATION AS A PART OF THE EU COHESION POLICY	293
<i>Dr. Eng. Krzysztof ROGATKA; Dr. Jadwiga BIEGAŃSKA; Dr. Elżbieta GRZELAK-KOSTULSKA; Dr. Ewa CIEŚLIK; Dr. Justyna CHODKOWSKA-MISZCZUK; Dr. Stefania ŚRODA-MURAWSKA</i>	
ZAHRANIČNÍ SPOLUPRÁCE KRAJŮ ČR: MINULOST, SOUČASNOST, BUDOUCNOST	300
<i>Ing. Jiří DUŠEK, Ph.D.</i>	
HODNOCENÍ PŘESHRAŇNÍ SPOLUPRÁCE ČR – RAKOUSKO 2007-2013	306
<i>Mgr. Lukáš NEVĚDĚL, Ph.D.; Ing. Andrea MYNAŘÍKOVÁ</i>	
STRATÉGIA ROZVOJA SLOVENSKO-UKRAJINSKEJ CEZHRANIČNEJ SPOLUPRÁCE DO ROKU 2020. NIEKOĽKO POZNÁMOK	314
<i>Mgr. Martin ANGELOVIČ, Ph.D.; Ing. Vladimír BENČ</i>	
IMPROVING EQUAL OPPORTUNITIES IN THE LABOUR MARKET IN THE CONTEXT OF THE EUROPEAN SOCIAL FUND IN THE SLOVAK REPUBLIC	323
<i>doc. PhDr. René PAWERA, Ph.D.; PhDr. Zuzana ŠMEHÝLOVÁ</i>	
PODPORA ZAMĚSTNANOSTI A VZDĚLÁVÁNÍ PODLE ÚSPĚŠNOSTI VYBRANÝCH KRAJŮ V ČERPÁNÍ EU DOTACÍ V REGIONU NUTS 2 SEVEROVÝCHOD V PROGRAMOVACÍM OBDOBÍ 2007-2013	329
<i>Ing. Andrea VOKÁLOVÁ; doc. RNDr. Petra POULOVÁ, Ph.D.</i>	
ZNALOSTNÍ A OSOBNÍ KAPITÁL JAKO JEDNA ZE SLOŽEK LIDSKÉHO KAPITÁLU	337
<i>PhDr. Dana HŮBELOVÁ, Ph.D.</i>	
REGIONAL DISPARITIES OF EDUCATIONAL STRUCTURE OF EMPLOYEES AND THEIR IMPACTS ON REGIONAL LABOUR MARKETS IN THE CZECH REPUBLIC	344
<i>RNDr. Jana KOUŘILOVÁ, Ph.D.</i>	
THE EFFECTIVENESS OF MIGRATION POLICIES FOR SKILLED FOREIGNERS: A CASE OF THE CZECH REPUBLIC AND GERMANY	353
<i>Ing. Renata ČUHLOVÁ, BA (Hons)</i>	
REGIONAL DIFFERENCES IN INDIVIDUAL SOCIAL CAPITAL	360
<i>Mgr. Nataša POMAZALOVÁ, Ph.D.</i>	
ZABEZPEČOVÁNÍ VEŘEJNÝCH SLUŽEB A ROLE ÚZEMNÍCH SAMOSPRÁV	367
<i>doc. Ing. Martina HALÁSKOVÁ, Ph.D.</i>	
PROBLÉMY FINANCOVANIA KOMPETENCIÍ V OBLASTI REGIONÁLNEHO ŠKOLSTVA V PODMIENKACH MIESTNEJ SAMOSPRÁVY SR	375
<i>Ing. Eva BALÁŽOVÁ, Ph.D.; doc. Ing. Viera PAPCUNOVÁ, Ph.D.</i>	

PROBLEMATIKA DAT V OBLASTI PLÁNOVÁNÍ REGIONÁLNÍ SOCIÁLNÍ POLITIKY	383
<i>Mgr. Jan MANDYS, Ph.D.; Bc. Monika MOJŽÍŠOVÁ</i>	
SATISFACTION OF THE INHABITANTS WITH SELECTED ASPECTS OF SOCIAL POLICY IN THE REGION	391
<i>doc. Olga BOČÁKOVÁ, Ph.D.; PhDr. Darina KUBÍČKOVÁ, Ph.D.</i>	
SOCIÁLNA POLITIKA V KONTEXTE VÝKONU MIESTNEJ EKONOMIKY	398
<i>prof. Ing. Mária URAMOVÁ, Ph.D.; doc. PhDr. Marian ŠUPLATA, Ph.D.; Ing. Ján KOLLÁR</i>	
ZHODNOCENÍ INOVAČNÍHO POTENCIÁLU NEZISKOVÉHO SEKTORU V ČESKÉ REPUBLICE	405
<i>Mgr. Monika CHOBOTOVÁ, Ph.D.</i>	
CO-CREATION IN HOUSING SERVICES: KOJATICE CASE IN SLOVAKIA	413
<i>Ing. Mária SVIDROŇOVÁ, Ph.D.; prof. Ing. Juraj NEMEC, CSc.</i>	
ZMĚNY V REGIONÁLNÍ STRUKTUŘE ZDRAVOTNICKÝCH ZAŘÍZENÍ NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY	421
<i>Ing. Martin MAŠTÁLKA, Ph.D.; Bc. Barbora ŠALDOVÁ</i>	
IMPLEMENTÁCIA SYSTÉMU MANAŽÉRSTVA KVALITY PROSTREDNÍCTVOM MODELU CAF V PODMIENKACH MIESTNYCH SAMOSPRÁV NA SLOVENSKU	427
<i>Ing. Filip FLAŠKA, Ph.D.; Ing. Stanislav KOLOŠTA, Ph.D.; Bc. Martin SOTÁK</i>	
BENCHMARKING – PRAKTICKÁ METODA ZLEPŠUJÍCÍ ŘÍZENÍ OBCE NEBO DRAHÁ ZBYTEČNOST?	434
<i>Ing. Svatava NUNVÁŘOVÁ, Ph.D.</i>	
FISCAL EFFICIENCY AND STABILITY OF OWN REVENUES IN URBAN LOCAL SELF-GOVERNMENTS' BUDGETS BEFORE, DURING AND AFTER CRISIS – EXAMPLE FROM LOWER SILESIAN VOIVODESHIP	440
<i>Jarosław OLEJNICZAK, Ph.D.</i>	
HODNOTENIE EKONOMICKÉHO POTENCIÁLU OBCÍ	447
<i>prof. Ing. Elena ŽÁRSKA, CSc.; Ing. Veronika FERČIKOVÁ</i>	
PREFERENCE OBCÍ A MĚST PŘI ZAJIŠTĚNÍ VYBRANÝCH VEŘEJNÝCH SLUŽEB FORMOU MEZIOBECNÍ SPOLUPRÁCE	456
<i>Ing. Marek JETMAR, Ph.D.</i>	
MEZIOBECNÍ SPOLUPRÁCE V NĚMECKU, RAKOUSKU A ŠVÝCARSKU – ORGANIZAČNÍ POHLED	463
<i>doc. RNDr. Jiří JEŽEK, Ph.D.</i>	
ANALÝZA LEGISLATIVY A EFEKTIVITY VEŘEJNÉ SPRÁVY OBCEMI JIHOČESKÉHO KRAJE (KOMPARACE LET 2004 A 2014)	470
<i>doc. Dr. Lubomír PÁNA, Ph.D.</i>	
ŠTRUKTÚROVANIE PROGRAMOVEJ ČASTI STRATEGICKÝCH ROZVOJOVÝCH PLÁNOV NA ÚROVNI OBCÍ V SLOVENSKEJ REPUBLIKE	478
<i>Ing. Ivana GECÍKOVÁ, Ph.D.; Mgr. Denisa RUSŇÁKOVÁ</i>	
ZHODNOCENÍ REALIZACE STRATEGICKÉHO PLÁNU MALÉHO MĚSTA NA PŘÍKLADU MĚSTA MNICHOVO HRADIŠTĚ	486
<i>doc. Ing. arch. Vladimíra ŠILHÁNKOVÁ, Ph.D.; Rostislav SCHROM</i>	
VYUŽITELNOST MODELU VÍCEKRITERIÁLNÍHO ROZHODOVÁNÍ V PROCESU REGIONÁLNÍHO ROZVOJE	492
<i>Bc. Dušan VAŠKO; doc. Ing. Jiří KŘUPKA, Ph.D.</i>	
NETRADIČNÍ POHLED NA DEFINICI VENKOVA	499
<i>Ing. Svatava NUNVÁŘOVÁ, Ph.D.; Ing. Ondřej PETR</i>	

REKREAČNÍ FUNKCE LESA – VYHODNOCENÍ PROGRAMU ROZVOJE VENKOVA 2007 – 2013 V JEDNOTLIVÝCH KRAJÍCH	508
<i>Ing. Markéta KALÁBOVÁ</i>	
FINANČNÍ MÍRA REGIONÁLNÍHO PATRIOTISMU V DIMENZÍCH GLOKALIZACE	515
<i>doc. Ing. Ivana KRAFTOVÁ, CSc.; Bc. Jakub MUŠKA</i>	
VYBRANÉ FAKTORY ROZVOJA PERIFÉRNÝCH OKRESOV ŽILINSKÉHO KRAJA	521
<i>Ing. Marcela CHRENEKOVÁ, Ph.D.; Ing. Katarína DIRGASOVÁ; doc. Ing. Mária FÁZIKOVÁ, CSc.</i>	
SOUČASNÁ VÝCHODISKA VÝZKUMU BROWNFIELDS	532
<i>Ing. Jakub ČERNÍK</i>	
PRŮMYSLOVÁ BROWNFIELDS V ČESKÉ REPUBLICĚ: VZNIK, VÝVOJ, ODVĚTOVÉ A REGIONÁLNÍ ROZDÍLY	540
<i>doc. RNDr. Josef KUNC, Ph.D.; Mgr. Petr TONEV, Ph.D.</i>	
DEMOGRAFICKO-EKONOMICKÉ ASPEKTY MEZINÁRODNÍ MIGRACE V EVROPSKÉ UNII	546
<i>Ing. Milan PALÁT, Ph.D.</i>	
MIGRACE VIETNAMCŮ DO ČESKÉ REPUBLIKY A JEJICH POZICE NA PRACOVNÍM TRHU	552
<i>Ing. Šárka PRÁT; RNDr. Jana KOUŘILOVÁ, Ph.D.</i>	
IMIGRÁCIA OBYVATELSTVA NITRIANSKEHO SAMOSPRÁVNEHO KRAJA HODNOTENÁ METÓDOU PRIESTOROVEJ AUTOKORELÁCIE	558
<i>RNDr. Gabriela REPASKÁ, Ph.D.; RNDr. Katarína VILINOVÁ, Ph.D.; Mgr. Andrej SVORAD; doc. RNDr. Alena DUBCOVÁ, CSc.</i>	
MIKROREGIONÁLNÍ DIFERENCIACE DEMOGRAFICKÉHO VÝVOJE V KRAJI VYSOČINA – DLOUHODOBÉ TRENDY	566
<i>RNDr. et PhDr. Aleš NOVÁČEK, Ph.D.; RNDr. Michal SEMIAN</i>	
ENVIRONMENTÁLNÍ KVALITA ŽIVOTA V KRAJÍCH ČESKÉ REPUBLIKY – NÁVRH A APLIKACE AGREGOVANÉHO INDIKÁTORU	573
<i>Ing. Dominika TÓTHOVÁ</i>	
PŘÍSTUPY K IMPLEMENTACI UDRŽITELNÉHO ROZVOJE V ČESKÉ REPUBLICĚ	579
<i>Ing. Zuzana KHENDRICHE TRHLÍNOVÁ, Ph.D.; Ing. Radka MICHLOVÁ; Ing. Jacqueline VOCHOZKOVÁ</i>	
VYUŽITELNOST DAT Z DPZ ZEMĚ PRO STANOVENÍ INDIKÁTORU ÚZEMNÍ DYNAMIKY	587
<i>Mgr. Jan LANGR; Ing. Jan KAMENICKÝ; doc. Ing. arch. Vladimíra ŠILHÁNKOVÁ, Ph.D.; Mgr. Michael PONDĚLÍČEK, Ph.D.; Ing. Pavel STRUHA</i>	
DOPRAVNÍ INFRASTRUKTURA A HLUKOVÁ ZÁTĚŽ OBYVATELSTVA: MUNICIPALITY VERSUS REGIONY	596
<i>Ing. Vilém PAŘIL</i>	
PROJEVY KLIMATICKÉ ZMĚNY JAKO FAKTORY A LIMITY ROZVOJE REGIONŮ. INSPIRACE ZE ZAHRANIČÍ	603
<i>Mgr. Michael PONDĚLÍČEK, Ph.D.; doc. Ing. arch. Vladimíra ŠILHÁNKOVÁ, Ph.D.</i>	
REGIONÁLNÍ A BLESKOVÁ POVODEŇ JAKO LIMITUJÍCÍ FAKTOR ROZVOJE	611
<i>doc. RNDr. Jaromír KOLEJKA, CSc.; Mgr. Tomáš KREJČÍ; doc. Ing. Petr RAPANT, CSc.; Mgr. Tomáš INSPEKTOR</i>	
HODNOCENÍ DOPADŮ REGIONÁLNÍCH ROZVOJOVÝCH PROJEKTŮ - PREVENČE HMATNÝCH ŠKOD ZPŮSOBENÝCH POVODNĚMI	619
<i>Ing. Petr HALÁMEK, Ph.D.</i>	

NÁVRH METODICKÉHO POSTUPU HODNOCENÍ EKONOMICKÝCH DOPADŮ KULTURNÍCH UDÁLOSTÍ NA PŘÍKLADU PROJEKTU PLZEŇ – EVROPSKÉ HLAVNÍ MĚSTO KULTURY 2015	626
<i>Ing. Marta ŠLEHOFEROVÁ; doc. RNDr. Jiří JEŽEK, Ph.D.</i>	
KONKURENCIESCHOPNOSŤ KRAJÍN VYŠEHRADSKÉJ ŠTVORKY AKO TURISTICKEJ DESTINÁCIE NA EURÓPSKOM TRHU CESTOVNÉHO RUCHU	633
<i>RNDr. Slavomír BUCHER, Ph.D.</i>	
K PROBLEMATICE PLÁNOVÁNÍ V CESTOVNÍM RUCHU	641
<i>Ing. Ondřej REPÍK</i>	
STAKEHOLDER-BASED EVALUATION OF TOURISM POLICY IN THE SOUTH BOHEMIAN REGION	650
<i>Mgr. Ing. Martin LUŠTICKÝ, Ph.D.; Ing. Martin MUSIL; Bc. Hanka PROCHÁZKOVÁ</i>	
POLITIKA ROZVOJE CESTOVNÍHO RUCHU NA ÚROVNI KRAJŮ A JEJÍ FINANCOVÁNÍ. PŘÍPADOVÁ STUDIE KRAJE VYSOČINA	659
<i>Ing. Pavla BRŮŽKOVÁ</i>	
NETWORKS AND THEIR STRUCTURES IN THE CONCEPT OF DESTINATION GOVERNANCE	666
<i>Ing. Markéta BOBKOVÁ</i>	
FORMOVANIE ORGANIZÁCIE CESTOVNÉHO RUCHU AKO PREDPOKLAD ÚČINNÉHO MANAŽMENTU CIEĽOVÉHO MIESTA	673
<i>Ing. Tomáš GAJDOŠÍK; Ing. Miroslava MEDVEĎOVÁ; doc. Ing. Vanda MARÁKOVÁ, PhD.</i>	
MARKETINGOVÉ PARTNERSTVÍ V ŘÍZENÍ DESTINACE	681
<i>Ing. Martin ŠAUER, Ph.D.</i>	
OBLASTNÁ ORGANIZÁCIA CESTOVNÉHO RUCHU REGIÓN LIPTOV A JEJ VPLYV NA REGIONÁLNY ROZVOJ CESTOVNÉHO RUCHU	691
<i>Ing. Ľubica ŠEBOVÁ, PhD.</i>	
TOURISM IN THE SAXON-BOHEMIAN AREA	697
<i>RNDr. Václav NOVÁK, Ph.D.</i>	
SELECTED DESTINATIONS FOR HEALTH AND WELLNESS TOURISM IN EUROPE	706
<i>Ing. Patrik KAJZAR, Ph.D.</i>	
NOVÉ TRENDY V MARKETINGOVEJ KOMUNIKÁCI PODNIKOV CESTOVNÉHO RUCHU AKO FAKTOR REGIONÁLNEHO ROZVOJA	713
<i>Ing. Radka MARČEKOVÁ, Ph.D.; doc. Ing. Andrej MALACHOVSKÝ, Ph.D.</i>	
VYUŽITIE INTERKULTÚRNYCH ROZDIELOV V MARKETINGU CESTOVNÉHO RUCHU	722
<i>prof. Ing. Milota VETRÁKOVÁ, PhD.; Ing. Katarína HOLÚBEKOVÁ, PhD.; Ing. Ľubica ŠEBOVÁ, PhD.</i>	
DOPYT OBYVATEĽOV SLOVENSKA PO ZÁJAZDOCH AKO PRODUKTOCH CESTOVNÉHO RUCHU	729
<i>doc. Ing. Kristína POMPUROVÁ, PhD.</i>	
TRADIČNÁ KULTÚRA V CESTOVNOM RUCHU S VYUŽITÍM JEJ NAJVÝZNAMNEJŠÍCH HODNÔT	737
<i>doc. PhDr. Jolana DARULOVÁ, CSc.</i>	
KULTÚRNE DEDIČSTVO AKO POTENCIÁL ROZVOJA CESTOVNÉHO RUCHU (NA PŘÍKLADE MESTA POPRAD)	743
<i>PhDr. Zdena KRIŠKOVÁ, PhD.</i>	
RURAL AREAS AND TOURISM INDUSTRY	750
<i>prof. PhDr. Karel LACINA, DrSc.; Ing. Pavla BŘEČKOVÁ, Ph.D.</i>	

TOURISM AREA LIFE CYCLE MODEL IN DEVELOPMENT STRATEGY OF THE MOUNTAIN REGIONS	756
<i>doc. Ing. Andrej MALACHOVSKÝ, PhD.; Ing. Jiří PĚČ, PhD.</i>	
REGIONALIZACE VOLEBNÍHO CHOVÁNÍ S OHLEDEM NA PODPORU KRAJNÍ PRAVICE V ČR	768
<i>Mgr. Michal PINK, Ph.D.; PhDr. Josef SMOLÍK, Ph.D.</i>	
DOPADY ARABSKÝCH REVOLUCÍ NA REGIONÁLNÍ STABILITU BLÍZKÉHO VÝCHODU A SEVERNÍ AFRIKY	774
<i>Mgr. Eva TATEROVÁ, M.A.</i>	

ENGLISH CONTENT

REGIONAL DISPARITIES IN EUROPEAN UNION IN THE PRE-CRISIS AND CRISIS PERIODS	19
<i>Ing. Michal SUCHÝ; Ing. Stanislav KOLOŠTA, PhD.; doc. Ing. Radoslav KOŽIAK, PhD.</i>	
ASSESSMENT OF REGIONAL DEVELOPMENT IN THE SELECTED EU COUNTRIES IN THE CONTEXT OF EUROPE 2020 STRATEGY	25
<i>Ing. Eva MINARČIKOVÁ</i>	
ASSESSMENT OF MACROECONOMICS IMBALANCE IN EUROPEAN UNION WITH RECOMMENDATIONS FOR REGIONAL POLICY	34
<i>Ing. Stanislav KOLOŠTA, PhD.; RNDr. Pavol KRÁL, PhD.</i>	
EAST-WEST GRADIENT OF SOCIAL AND ECONOMIC SPACE DIFFERENTIATION IN HUNGARY	41
<i>Martin KEBZA; doc. RNDr. Jan KUBEŠ, CSc.; RNDr. et PhDr. Aleš NOVÁČEK, Ph.D.</i>	
THE EFFECT OF DIFFERENT TIME HORIZON IN MEASURING THE REGIONAL ECONOMIC RESILIENCE	49
<i>Ing. Ondřej SVOBODA; Bc. Veronika CICHÁ</i>	
CLUSTER ANALYSIS AS A METHOD OF REGIONAL ANALYSIS	56
<i>Ing. Libuše MĚRTLOVÁ, Ph.D.; Mgr. Martin PROKOP</i>	
DYNAMICS OF SOCIO-ECONOMIC DISPARITIES IN DISTRICTS OF TRNAVA REGION	64
<i>Ing. Katarína MELICHOVÁ, PhD.; Ing. Marcela CHRENEKOVÁ, PhD.; doc. Ing. Mária FÁZIKOVÁ, CSc.</i>	
MORAVIAN-SILESIA REGION IN TERMS OF MACROECONOMIC INDICATORS	72
<i>doc. Mgr. Ing. Michal TVRDONĚ, Ph.D.</i>	
A COMPARISON OF THE CONCENTRATION OF PRODUCTION CZECH AND SLOVAK REPUBLIC AFTER JOINING THE EUROPEAN UNION	81
<i>Ing. Petra APPLOVÁ</i>	
SELECTED ASPECTS OF THE RELATIONSHIP OF SUPPLY AND DEMAND IN LOCATION ANALYSES	89
<i>Ing. Tereza BENÍŠKOVÁ; Ing. Jaroslav URMINSKÝ</i>	
CZECH-POLISH BORDER REGIONS IN TERMS OF THE SECTORAL CLASSIFICATION OF ENTERPRISES	96
<i>Ing. Karin GAJDOVÁ; doc. Ing. Pavel TULEJA, Ph.D.</i>	
LOCATION OF AFFILIATES OF LARGEST ENTERPRISES IN THE CZECH REPUBLIC FROM QUALITATIVE POINT OF VIEW	103
<i>doc. Ing. Jan SUCHÁČEK, Ph.D.</i>	
DO THE FOREIGN DIRECT INVESTMENTS DETERMINE THE ATTRACTIVENESS OF CZECH REGIONS?	108
<i>Ing. Pavel ZDRAŽIL</i>	
THE IMPACT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT LOCATED IN THE INDUSTRIAL ZONES ON REGIONAL LABOR MARKET	115
<i>Ing. Sylvie KOTÍKOVÁ</i>	
INVESTMENT INCENTIVES AND EUROPEAN STRUCTURAL FUNDS IN THE CONTEXT OF NORTHEAST REGIONAL DEVELOPMENT	122
<i>Ing. Kristýna BRZÁKOVÁ; Ing. Karolína PŘIDALOVÁ</i>	
MULTINATIONAL COMPANIES BENEFITING FROM INVESTMENT INCENTIVES AND THEIR IMPACT ON LABOUR MARKET OF USTECKY REGION	129
<i>Ing. Sylvie KOTÍKOVÁ; Ing. Renata ČUHLOVÁ, BA (Hons)</i>	

COMMUNICATION OF SMES IN THE REGION OF SOUTH BOHEMIA	136
<i>Ing. Monika BŘEZINOVÁ, Ph.D.; Ing. Jaroslav VRCHOTA, Ph.D.</i>	
SMALL AND MEDIUM SIZE ENTERPRISES IN THE REGIONAL PUBLIC CONTRACTS IN THE CZECH REPUBLIC	143
<i>Bc. Tereza STLOUKALOVÁ; doc. JUDr. Ing. Radek JURČÍK Ph.D.; Bc. Kristína SRDOŠOVÁ</i>	
REGIONAL INNOVATION SYSTEM IN LEARNING REGIONS CONCEPT AS ALTERNATIVE FOR REGIONAL POLICY	148
<i>Ing. Stanislav KOLOŠTA, Ph.D.; Ing. Filip FLAŠKA, Ph.D.</i>	
REGIONAL INNOVATION STRATEGY AS A PATH FOR IMPLEMENTATION OF INNOVATION POLICY	155
<i>Ing. Vladimír ŽÍTEK, Ph.D.; Ing. Viktorie KLÍMOVÁ, Ph.D.</i>	
REGIONAL INNOVATION APPROACH: A CASE OF THE MORAVIAN-SILESIA REGION	161
<i>Ing. Pavel ADÁMEK, Ph.D.; Ing. Šárka ČEMERKOVÁ, Ph.D.; Ing. Martin KLEPEK; Ing. Jarmila ŠEBESTOVÁ, Ph.D.; RNDr. Ing. Roman ŠPERKA, Ph.D.</i>	
SYNERGY OF INNOVATION AND COHESION POLICY OF THE EUROPEAN UNION	168
<i>Ing. Petr JIŘÍČEK; Ing. Barbora BABJAKOVÁ, PhD.</i>	
RESEARCH, DEVELOPMENT AND RESEARCH POTENTIAL IN SELECTED REGIONS IN THE CZECH REPUBLIC	175
<i>Ing. Zuzana PALOVÁ</i>	
LOCALIZATION INDEXES OF SCIENCE AND RESEARCH IN SELECTED REGIONS	182
<i>Ing. Žaneta RYLKOVÁ, Ph.D.</i>	
INNOVATIVE ENVIRONMENT AS A PART OF THE RESEARCH POTENTIAL OF THE CZECH REGIONS	188
<i>Ing. Lucie KOVÁČSOVÁ</i>	
UNIQUE INNOVATIVE INFRASTRUCTURE = SUCCESSFUL START-UP OF THE INNOVATIVE TECHNOLOGY PROCESS IN THE SOUTH MORAVIAN REGION	195
<i>Ing. Mirka WILDMANNOVÁ, Ph.D.; Ing. Milan VENCLÍK, MBA</i>	
SCIENCE PARKS IN THE CONTEXT OF KNOWLEDGE ECONOMY	203
<i>Ing. Šárka FRÁNKOVÁ</i>	
ACTIVITY OF CLUSTERS IN THE CZECH REPUBLIC	210
<i>Ing. Viktorie KLÍMOVÁ, Ph.D.; Ing. Lucie MADĚRYČOVÁ</i>	
MONOCENTRIC SCENARIO OF PERSPECTIVE ARRANGEMENT OF MORAVIAN SPACE - REALISTIC OR FICTITIOUS IDEA?	219
<i>doc. RNDr. Milan VITURKA, CSc.</i>	
THE ROLE OF MUNICIPALITY ON LOCAL REAL ESTATE MARKET	223
<i>prof. Ing. Jozef TVRDOŇ, PhD.; Ing. Adam SÍBERT</i>	
CLASSIFICATION OF SHRINKING CITIES IN THE CZECH REPUBLIC	231
<i>Ing. Jan BINEK, Ph.D.; RNDr. Ondřej ŠERÝ, Ph.D.; RNDr. Hana SVOBODOVÁ, Ph.D.; doc. RNDr. Zdeněk SZCZYRBA, Ph.D.</i>	
POPULATION GROWTH AS A SIGN OF REGIONAL ATTRACTIVENESS AND ITS CONNECTION ON DISPOSABLE INCOME OF HOUSEHOLDS	238
<i>Ing. Zdeněk MATĚJA</i>	
INTERLINKAGES BETWEEN RCI, URBANIZATION AND LABOUR MARKET	245
<i>doc. Ing. Ivana KRAFTOVÁ, CSc.; prof. Ing. Jiří KRAFT, CSc.</i>	
CHANGES IN THE STRUCTURE OF EMPLOYMENT IN SELECTED INDUSTRIAL SECTORS IN THE PERIOD 2008-2014 IN THE SOUTH-MORAVIAN REGION, ACCORDING TO THE RESULTS OF SURVEYS OF EMPLOYMENT	252
<i>RNDr. Bc. Šárka PALCROVÁ</i>	

MANAGEMENT OF REGIONAL DEVELOPMENT IN THE CZECH REPUBLIC	261
<i>prof. RNDr. René WOKOUN, CSc.</i>	
REGIONAL POLICY AND TERRITORIAL DIMENSION IN THE PROGRAMMING PERIOD 2014-2020	268
<i>RNDr. Ing. Martin ČERNÝ, MBA</i>	
CURRENT TRENDS IN EVALUATIONS: IMPACT EVALUATIONS	275
<i>Ing. Veronika ŠRANKOVÁ</i>	
DEVELOPMENT ACTIVITIES IN DISTRICTS OF ŽILINA REGION IN FRAME OF COHESION POLICY	286
<i>Ing. Marcela CHRENEKOVÁ, Ph.D.; Ing. Katarína MELICHOVÁ, Ph.D.; Ing. Lubica MAJSTRÍKOVÁ</i>	
REVITALIZATION AS A PART OF THE EU COHESION POLICY	293
<i>Dr. Eng. Krzysztof ROGATKA; Dr. Jadwiga BIEGAŃSKA; Dr. Elżbieta GRZELAK-KOSTULSKA; Dr. Ewa CIEŚLIK; Dr. Justyna CHODKOWSKA-MISZCZUK; Dr. Stefania ŚRODA-MURAWSKA</i>	
INTERNATIONAL COOPERATION OF REGIONAL AUTHORITIES OF THE CZECH REPUBLIC: HISTORY, PRESENCE AND FUTURE	300
<i>Ing. Jiří DUŠEK, Ph.D.</i>	
EVALUATION THE CROSS-BORDER COOPERATION CZECH REPUBLIC - AUSTRIA 2007-2013	306
<i>Mgr. Lukáš NEVĚDĚL, Ph.D.; Ing. Andrea MYNAŘÍKOVÁ</i>	
THE STRATEGY FOR SLOVAK-UKRAINIAN CROSS-BORDER COOPERATION DEVELOPMENT 2020. SOME NOTES	314
<i>Mgr. Martin ANGELOVIČ, Ph.D.; Ing. Vladimír BENČ</i>	
IMPROVING EQUAL OPPORTUNITIES IN THE LABOUR MARKET IN THE CONTEXT OF THE EUROPEAN SOCIAL FUND IN THE SLOVAK REPUBLIC	323
<i>doc. PhDr. René PAWERA, Ph.D.; PhDr. Zuzana ŠMEHÝLOVÁ</i>	
THE SUPPORT OF EMPLOYMENT AND EDUCATION OF THE EU ENDOWMENT DRAW AT SELECTED REGIONAL AUTHORITIES OF NUTS 2 NORTH-EAST COHESION REGION IN THE 2007-2013 PERIOD	329
<i>Ing. Andrea VOKÁLOVÁ; doc. RNDr. Petra POULOVÁ, Ph.D.</i>	
EDUCATION AND INDIVIDUAL CAPITAL AS ONE OF THE ELEMENT OF HUMAN CAPITAL	337
<i>PhDr. Dana HÜBELOVÁ, Ph.D.</i>	
REGIONAL DISPARITIES OF EDUCATIONAL STRUCTURE OF EMPLOYEES AND THEIR IMPACTS ON REGIONAL LABOUR MARKETS IN THE CZECH REPUBLIC	344
<i>RNDr. Jana KOUŘILOVÁ, Ph.D.</i>	
THE EFFECTIVENESS OF MIGRATION POLICIES FOR SKILLED FOREIGNERS: A CASE OF THE CZECH REPUBLIC AND GERMANY	353
<i>Ing. Renata ČUHLOVÁ, BA (Hons)</i>	
REGIONAL DIFFERENCES IN INDIVIDUAL SOCIAL CAPITAL	360
<i>Mgr. Nataša POMAZALOVÁ, Ph.D.</i>	
PROCURING PUBLIC SERVICES AND THE ROLE OF TERRITORIAL SELF-GOVERNMENTS	367
<i>doc. Ing. Martina HALÁSKOVÁ, Ph.D.</i>	
THE PROBLEMS OF FINANCING OF THE COMPETENCES IN THE IN THE REGIONAL EDUCATION IN THE CONDITIONS OF THE LOCAL SELF - GOVERNMENT IN THE SLOVAK REPUBLIC	375
<i>Ing. Eva BALÁŽOVÁ, Ph.D.; doc. Ing. Viera PAPCUNOVÁ, Ph.D.</i>	
THE ISSUE OF DATA IN PLANNING REGIONAL SOCIAL POLICY	383
<i>Mgr. Jan MANDYS, Ph.D.; Bc. Monika MOJŽÍŠOVÁ</i>	

SATISFACTION OF THE INHABITANTS WITH SELECTED ASPECTS OF SOCIAL POLICY IN THE REGION	391
<i>doc. Olga BOČÁKOVÁ, Ph.D.; PhDr. Darina KUBÍČKOVÁ, Ph.D.</i>	
SOCIAL POLICY IN CONTEXT OF MUNICIPAL ECONOMY EXECUTION	398
<i>prof. Ing. Mária URAMOVÁ, Ph.D.; doc. PhDr. Marian ŠUPLATA, Ph.D.; Ing. Ján KOLLÁR</i>	
THE EVALUATION OF AN INNOVATION POTENTIAL OF THE NON-PROFIT SECTOR IN THE CZECH REPUBLIC	405
<i>Mgr. Monika CHOBOTOVÁ, Ph.D.</i>	
„CO-CREATION“ V SLUŽBÁCH BÝVANIA: PRÍPAD KOJATÍC NA SLOVENSKU	413
<i>Ing. Mária SVIDROŇOVÁ, Ph.D.; prof. Ing. Juraj NEMEC, CSc.</i>	
CHANGES IN REGIONAL STRUCTURE OF MEDICAL FACILITIES IN THE CZECH REPUBLIC	421
<i>Ing. Martin MAŠTÁLKA, Ph.D.; Bc. Barbora ŠALDOVÁ</i>	
THE IMPLEMENTATION OF THE QUALITY MANAGEMENT SYSTEM THROUGH THE CAF IN TERMS OF LOCAL GOVERNMENTS IN SLOVAKIA	427
<i>Ing. Filip FLAŠKA, Ph.D.; Ing. Stanislav KOLOŠTA, Ph.D.; Bc. Martin SOTÁK</i>	
BENCHMARKING – A PRACTICAL METHOD FOR IMPROVING MANAGEMENT OF LOCAL GOVERNMENT OR EXPENSIVE USELESSNESS?	434
<i>Ing. Svatava NUNVÁŘOVÁ, Ph.D.</i>	
FISCAL EFFICIENCY AND STABILITY OF OWN REVENUES IN URBAN LOCAL SELF-GOVERNMENTS' BUDGETS BEFORE, DURING AND AFTER CRISIS – EXAMPLE FROM LOWER SILESIA VOIVODESHIP	440
<i>Jarosław OLEJNICZAK, Ph.D.</i>	
EVALUATION OF THE ECONOMIC POTENTIAL OF MUNICIPALITIES	447
<i>prof. Ing. Elena ŽARSKA, CSc.; Ing. Veronika FERČÍKOVÁ</i>	
PREFERENCE OF VILLAGES AND TOWNS IN THE PROVISION OF SELECTED PUBLIC SERVICES THROUGH INTER-MUNICIPAL COOPERATION	456
<i>Ing. Marek JETMAR, Ph.D.</i>	
INTER-MUNICIPAL COOPERATION IN GERMANY, AUSTRIA AND SWITZERLAND – ORGANIZATIONAL PERSPECTIVE	463
<i>doc. RNDr. Jiří JEŽEK, Ph.D.</i>	
ANALYSIS OF THE LEGISLATION AND THE EFFECTIVENESS OF PUBLIC ADMINISTRATION COMMUNITIES OF THE SOUTH BOHEMIAN REGION (COMPARISON OF 2004 AND 2014)	470
<i>doc. Dr. Lubomír PÁNA, Ph.D.</i>	
STRUCTURING OF PROGRAMMING PART OF STRATEGIC DEVELOPMENT PLANS AT MUNICIPAL LEVEL IN THE SLOVAK REPUBLIC	478
<i>Ing. Ivana GECÍKOVÁ, Ph.D.; Mgr. Denisa RUSŇÁKOVÁ</i>	
EVALUATION OF SMALL TOWN STRATEGIC PLAN REALIZATION: THE EXAMPLE OF MNICHOVO HRADIŠTĚ	486
<i>doc. Ing. arch. Vladimíra ŠILHÁNKOVÁ, Ph.D.; Rostislav SCHROM</i>	
USABILITY OF THE MULTI-CRITERIA DECISION MODEL IN THE REGIONAL DEVELOPMENT PROCESS	492
<i>Bc. Dušan VAŠKO; doc. Ing. Jiří KŘUPKA, Ph.D.</i>	
UNTRADITIONAL VIEW OF THE DEFINITION OF RURAL	499
<i>Ing. Svatava NUNVÁŘOVÁ, Ph.D.; Ing. Ondřej PETR</i>	
RECREATIONAL FUNCTION OF FOREST - AN EVALUATION OF RURAL DEVELOPMENT PROGRAMME 2007 - 2013 IN THE REGIONS	508
<i>Ing. Markéta KALÁBOVÁ</i>	
FINANCIAL RATE OF REGIONAL PATRIOTISM IN GLOCALIZATION	515
<i>doc. Ing. Ivana KRAFTOVÁ, CSc.; Bc. Jakub MUŠKA</i>	

SELECTED DEVELOPMENT FACTORS OF PERIPHERAL DISTRICTS OF THE ŽILINA REGION	521
<i>Ing. Marcela CHRENEKOVÁ, Ph.D.; Ing. Katarína DIRGASOVÁ; doc. Ing. Mária FÁZIKOVÁ, CSc.</i>	
CURRENT STATE OF KNOWLEDGE IN BROWNFIELDS RESEARCH	532
<i>Ing. Jakub ČERNÍK</i>	
INDUSTRIAL BROWNFIELDS IN THE CZECH REPUBLIC: FORMATION, DEVELOPMENT, SECTORAL AND REGIONAL DIFFERENCES	540
<i>doc. RNDr. Josef KUNC, Ph.D.; Mgr. Petr TONEV, Ph.D.</i>	
DEMOGRAPHIC AND ECONOMIC ASPECTS OF INTERNATIONAL MIGRATION IN THE EUROPEAN UNION	546
<i>Ing. Milan PALÁT, Ph.D.</i>	
MIGRATION OF VIETNAMESE TO THE CZECH REPUBLIC AND THEIR POSITION ON THE LABOR MARKET	552
<i>Ing. Šárka PRÁT; RNDr. Jana KOURILOVÁ, Ph.D.</i>	
IMMIGRATION OF POPULATION IN NITRA SELF-GOVERNING REGION EVALUATED BY THE METHOD OF SPATIAL AUTOCORRELATION	558
<i>RNDr. Gabriela REPASKÁ, Ph.D.; RNDr. Katarína VILINOVÁ, Ph.D.; Mgr. Andrej SVORAD; doc. RNDr. Alena DUBCOVÁ, CSc.</i>	
MICRO-REGIONAL DIFFERENTIATION OF DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT IN VYSOČINA REGION – LONG-TERM TRENDS	566
<i>RNDr. et PhDr. Aleš NOVÁČEK, Ph.D.; RNDr. Michal SEMIAN</i>	
ENVIRONMENTAL QUALITY OF LIFE IN THE REGIONS OF THE CZECH REPUBLIC - DESIGN AND APPLICATION OF AGGREGATE INDICATOR	573
<i>Ing. Dominika TÓTHOVÁ</i>	
APPROACHES TO IMPLEMENTATION SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE CZECH REPUBLIC	579
<i>Ing. Zuzana KHENDRICHE TRHLÍNOVÁ, Ph.D.; Ing. Radka MICHLOVÁ; Ing. Jacqueline VOCHOZKOVÁ</i>	
UTILITY OF DATA REMOTE SENSING FOR URBAN DYNAMICS INDICATOR CREATION	587
<i>Mgr. Jan LANGR; Ing. Jan KAMENICKÝ; doc. Ing. arch. Vladimíra ŠILHÁNKOVÁ, Ph.D.; Mgr. Michael PONDĚLÍČEK, Ph.D.; Ing. Pavel STRUHA</i>	
TRANSPORT INFRASTRUCTURE AND POPULATION NOISE POLLUTION BURDEN: MUNICIPALITIES VERSUS REGIONS	596
<i>Ing. Vilém PAŘIL</i>	
CLIME CHANGE DISPLAY AS A FACTOR AND LIMIT OF THE REGIONAL DEVELOPMENT. AN INSPIRATION FROM ABROAD	603
<i>Mgr. Michael PONDĚLÍČEK, Ph.D.; doc. Ing. arch. Vladimíra ŠILHÁNKOVÁ, Ph.D.</i>	
REGIONAL AND FLASH FLOOD AS A LIMITING FACTOR FOR DEVELOPMENT	611
<i>doc. RNDr. Jaromír KOLEJKA, CSc.; Mgr. Tomáš KREJČÍ; doc. Ing. Petr RAPANT, CSc.; Mgr. Tomáš INSPEKTOR</i>	
IMPACT EVALUATION IN THE REGIONAL DEVELOPMENT PROJECTS - FLOOD DAMAGES	619
<i>Ing. Petr HALÁMEK, Ph.D.</i>	
METHODOLOGICAL PROCESS PROPOSAL TO EVALUATE THE IMPACT OF CULTURAL EVENTS: THE CASE STUDY OF PILSEN - EUROPEAN CAPITAL OF CULTURE 2015	626
<i>Ing. Marta ŠLEHOFEROVÁ; doc. RNDr. Jiří JEŽEK, Ph.D.</i>	
COMPETITIVENESS OF VISEGRAD GROUP AS A TOURIST DESTINATION IN THE EUROPEAN TOURISM MARKET	633
<i>RNDr. Slavomír BUCHER, Ph.D.</i>	

ON THE ISSUE OF PLANNING WITHIN THE CONTEXT OF TOURISM	641
<i>Ing. Ondřej REPÍK</i>	
STAKEHOLDER-BASED EVALUATION OF TOURISM POLICY IN THE SOUTH BOHEMIAN REGION	650
<i>Mgr. Ing. Martin LUŠTICKÝ, Ph.D.; Ing. Martin MUSIL; Bc. Hanka PROCHÁZKOVÁ</i>	
MANAGEMENT AND FINANCING OF TOURISM DEVELOPMENT POLICY AT THE REGIONAL LEVEL. CASE STUDY OF THE VYSOČINA REGION	659
<i>Ing. Pavla BRŮŽKOVÁ</i>	
NETWORKS AND THEIR STRUCTURES IN THE CONCEPT OF DESTINATION GOVERNANCE	666
<i>Ing. Markéta BOBKOVÁ</i>	
FORMATION OF TOURISM ORGANISATION AS A PRECONDITION OF EFFECTIVE DESTINATION MANAGEMENT	673
<i>Ing. Tomáš GAJDOŠÍK; Ing. Miroslava MEDVEĎOVÁ; doc. Ing. Vanda MARÁKOVÁ, PhD.</i>	
COLLABORATIVE MARKETING IN DESTINATION MANAGEMENT	681
<i>Ing. Martin ŠAUER, Ph.D.</i>	
DESTINATION MANAGEMENT ORGANIZATION REGION LIPTOV AND ITS INFLUENCE ON THE REGIONAL DEVELOPMENT OF TOURISM	691
<i>Ing. Lubica ŠEBOVÁ, PhD.</i>	
TOURISM IN THE SAXON-BOHEMIAN AREA	697
<i>RNDr. Václav NOVÁK, Ph.D.</i>	
SELECTED DESTINATIONS FOR HEALTH AND WELLNESS TOURISM IN EUROPE	706
<i>Ing. Patrik KAJZAR, Ph.D.</i>	
NEW TRENDS IN MARKETING COMMUNICATION AND THEIR USE IN TOURISM ENTERPRISES IN SLOVAKIA AS A FACTOR OF REGIONAL DEVELOPMENT	713
<i>Ing. Radka MARČEKOVÁ, Ph.D.; doc. Ing. Andrej MALACHOVSKÝ, Ph.D.</i>	
USE OF INTERCULTURAL DIFFERENCES IN TOURISM MARKETING	722
<i>prof. Ing. Milota VETRAKOVÁ, PhD.; Ing. Katarína HOLÚBEKOVÁ, PhD.; Ing. Lubica ŠEBOVÁ, PhD.</i>	
SLOVAK CITIZENS' DEMAND FOR PACKAGE TOURS AS SELECTED TOURISM PRODUCTS	729
<i>doc. Ing. Kristína POMPUROVÁ, PhD.</i>	
TRADITIONAL CULTURE IN TOURISM USING ITS MOST IMPORTANT VALUES	737
<i>doc. PhDr. Jolana DARULOVÁ, CSc.</i>	
CULTURAL HERITAGE AS A POTENTIAL OF TOURIST BUSINESS DEVELOPMENT (ON EXAMPLE OF POPRAD)	743
<i>PhDr. Zdena KRIŠKOVÁ, PhD.</i>	
RURAL AREAS AND TOURISM INDUSTRY	750
<i>prof. PhDr. Karel LACINA, DrSc.; Ing. Pavla BŘEČKOVÁ, Ph.D.</i>	
TOURISM AREA LIFE CYCLE MODEL IN DEVELOPMENT STRATEGY OF THE MOUNTAIN REGIONS	756
<i>doc. Ing. Andrej MALACHOVSKÝ, PhD.; Ing. Jiří PĚČ, PhD.</i>	
REGIONALIZATION OF ELECTORAL BEHAVIOUR IN THE CONTEXT OF FAR RIGHT ELECTORAL SUPPORT IN THE CZECH REPUBLIC	768
<i>Mgr. Michal PINK, Ph.D.; PhDr. Josef SMOLÍK, Ph.D.</i>	
THE IMPACTS OF ARAB REVOLUTIONS ON REGIONAL STABILITY OF MIDDLE EAST AND NORTHERN AFRICA	774
<i>Mgr. Eva TATEROVÁ, M.A.</i>	

ÚVOD

Vážení regionalisté, právě otevíráte sborník příspěvků z každoročně konaného setkání výzkumníků, akademiků, praktiků, úředníků a dalších odborníků zabývajících se tématy, jejichž společným jmenovatelem je regionální problematika. Jednotlivé texty autorů z Česka, Slovenska a Polska reprezentují širokou paletu přístupů ke zkoumání procesů a jevů v území a nabízejí rozličné metodické přístupy k jejich analýze a způsobu řešení.

Jelikož se jedná o sborník předkonferenční, nelze na tomto místě zprostředkovat bezprostřední emoce, které prezentace příspěvků a následná diskuze přinesly. To však jistě není potřebné, neboť si při studiu kvalitních odborných textů jistě utvoříte vlastní názor. Je pravděpodobné, že mnohé myšlenky poslouží jako inspirace k dalšímu výzkumu, k případné spolupráci, či formulaci odlišných závěrů, návrhů či doporučení.

Jsme samozřejmě velmi rádi, že obliba našeho kolokvia neklesá a že si mnozí z jejich účastníků červnový termín již rutinně rezervují. Je to důkazem toho, že se nám daří vytvářet významný prostor pro vysoce kvalifikovanou diskusi, která je všeobecně obohacující a přínosná.

Popřejme si tedy navzájem spoustu dalších plodných počinů, zajímavých projektů a chuti prezentovat své výsledky již třeba v příštím roce na dalším Mezinárodním kolokviu o regionálních vědách.

INTRODUCTION

Dear regionalists,

You are opening the conference proceedings from the annually held meeting of researchers, academics, people from the practice, clerks and other experts whose common interest is regional issues. The individual articles by authors from the Czech Republic, Slovakia and Poland represent a wide range of approaches to research into processes and effects in a territory and present various ways of analysing and solving them.

Since this is pre-conference proceedings, it is not possible to describe the emotions that the presentations and the following discussions evoked. However, this is not necessary, because you can form your own opinion during the study of these excellent-quality research articles. We are sure that a lot of ideas will serve as source of inspiration for future research, potential cooperation, or formulation of different conclusions, suggestions and recommendations.

We are very glad that the popularity of our Colloquium does not dwindle and many of its participants already have the habit of reserving June for it so that they can attend. This is evidence that we have successfully formed a significant space for highly qualified discussion, which is generally enriching and beneficial.

Let us wish each other many future fruitful deeds, interesting projects and the desire to present our results, for example at the next International Colloquium on Regional Sciences in 2016.

Viktorie Klímová
Vladimír Žítek
(editoři/editors)

www.econ.muni.cz/kolokvium
www.econ.muni.cz/colloquium

REGIONÁLNE DISPARITY V EURÓPSKEJ ÚNII V PREDKRÍZOVOM A V KRÍZOVOM OBDOBÍ

REGIONAL DISPARITIES IN EUROPEAN UNION IN THE PRE-CRISIS AND CRISIS PERIODS

ING. MICHAL SUCHÝ

ING. STANISLAV KOLOŠTA, PHD.

DOC. ING. RADOSLAV KOŽIAK, PHD.

Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja | *Department of Public Economy and Reg. Development*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici | *Matej Bel University in Banská Bystrica*
✉ *Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovak Republic*
E-mail: michal.suchy@umb.sk, stanislav.kolosta@umb.sk, radoslav.koziak@umb.sk

Anotácia

Cieľom článku bola deskripcia vývoja regionálnych disparít 272 regiónov NUTS II v EÚ v rokoch 2000-2011 pomocou beta a sigma konvergenzie. Časové obdobie sme rozdelili do predkrízového a krízového obdobia nakoľko sme chceli poukázať na vplyv hospodárskej krízy na vývoj regionálnych rozdielov. Predkrízové obdobie vykazovalo pomerne jednoznačné tendencie ku konvergencii regiónov NUTS II v EÚ prešetrovanej pomocou ukazovateľa HDP na obyvateľa. Celosvetová recesia mala dopad aj na hospodársku výkonnosť regionálnych ekonomík. Regióny začali strácať svoju rozvojovú dynamiku a to značne asymetricky, čo sa odrazilo aj na zväčšení rozptylu hospodárskej výkonnosti regionálnych ekonomík v EÚ. Z výsledkov sigma konvergenzie badáme od roku 2009 vo všeobecnosti „zakonzervovanie“ úrovne rozdielov produktu regionálnych ekonomík EU.

Kľúčové slová

NUTS 2 regióny, regionálna politika, regionálne disparity, konvergenca

Annotation

The aim of this paper was to describe the evolution of regional disparities of 272 NUTS II regions of the EU-28 in years 2000 – 2011 using beta and sigma convergence approach. The observed time series was divided into the pre-crisis and crisis period. The aim of this division was to stress the influence of the economic crisis on the evolution of regional disparities. The pre-crisis period of the observed time series is characterised by relatively clear tendency of the regions' GDP per capita to converge. The global recession had an influence on the economic performance of the regions which started to lose their developmental dynamics in an asymmetric way which is reflected in the increase in economic performance dispersion across the EU-28 regions. Results of the sigma convergence calculus show the “lock-in” of EU-28 regional economies' product inequalities.

Key words

NUTS 2 regions, regional policy, regional disparities, convergence

JEL classification: R50, C25

Úvod

Pod pojmom konvergencia vo všeobecnosti rozumieme proces približovania sa určitej úrovni alebo znižovanie rozdielu medzi hodnotami dvoch alebo viacerých veličín v čase až do úrovne, kedy sa rozdiel medzi týmito hodnotami limitne blíži k nule, teda sa stáva zanedbateľným. Pod konvergenciou v ekonómii rozumieme „proces vyrovnávania rozdielov rôznych ekonomických ukazovateľov v rámci skupiny krajín a teda vyrovnávanie životnej úrovne jednotlivých krajín.“ (Barančok, a iní, 2006, s. 3) Aj napriek tomu, že väčšina empirických štúdií regionálnej konvergenie má teoretický základ v neoklasickej teórii rastu, jednotlivé štúdie sa odlišujú v použitých konceptoch konvergenie aj v metodológii jej merania. Bežne sa používajú nasledujúce tri koncepty konvergenie regiónov:

σ -konvergencia,

β -konvergencia,

konvergenčné kluby. (Kováč, Kováč Gerulová, Buček, 2011), z ktorých v článku využijeme prvé dva koncepty. V súčasnosti väčšina empirických štúdií regionálnej konvergenie vychádza z neoklasických modelov ekonomického rastu, z ktorých mal až do polovice 80. rokov vedúce postavenie Solowov model (Buček, Gerulová, 2008).

1. Cieľ a metódy

Cieľom článku je zmeranie regionálnych disparít 272 regiónov NUTS II v EÚ v rokoch 2000–2011 pomocou absolútnej beta konvergenie a sigma konvergenie prostredníctvom regionálneho HDP per capita merané paritou kúpnej sily (PPS). Disparity sme zmerali v období pred krízou 2000–2007 a počas krízy 2008–2011, nakoľko sme chceli poukázať na vplyv hospodárskej krízy na vývoj regionálnych rozdielov. Súbor 272 regiónov môžeme považovať za základný vzhľadom na to, že sme vychádzali z oficiálnej databázy Eurostatu, ktorá obsahuje 276 regiónov NUTS II. Zo skúmania bol vylúčený región Åland, nakoľko toto súostrovie je vykazované ako región úrovne NUTS I, II, III a na celkovej rozlohe a populácii Fínska sa podieľa len nepatrným zlomkom (0,5%); z rovnakého dôvodu sme vylúčili ostrovný región Mayotte. Štáty Malta a Luxembursko sme považovali za regióny úrovne NUTS II. Ďalšie úpravy nomenklatúry sme vykonali v prostredí britských regiónov Inner a Outer London; tieto sme brali ako dva regióny a neuvažovali sme s ich podrobnejším delením tak ako sa uvádza v databázach Eurostat na úrovni NUTS II. Poslednou úpravou štruktúry dátového súboru bolo zahrnutie regiónu West and South of Northern Ireland, tak ako je uvedený v databáze Eurostatu.

Hypotéza σ -konvergenie predpokladá znižovanie disperzie reálneho príjmu per capita naprieč regiónmi v čase. Hypotéza β -konvergenie identifikuje negatívny vzťah medzi tempom rastu príjmu per capita v čase a počiatočnou úrovňou príjmu per capita naprieč regiónmi (Soukiazis, 2000). Pod β -konvergenciou rozumieme proces, keď tempo rastu chudobnejšieho regiónu je vyššie ako tempo rastu bohatšieho regiónu, teda chudobnejší región „dobieha“ bohatší v úrovni príjmu, príp. HDP per capita¹. Vyjadruje negatívny vzťah medzi tempom rastu HDP per capita v čase a počiatočnou úrovňou HDP per capita naprieč ekonomikami (Monfort, 2008). β -konvergencia sa zisťuje regresnou analýzou odhadujúcou rast HDP per capita za určité časové obdobie k počiatočnému stavu tohto ukazovateľa. Barro, Sala-i-Martin (2004, s. 467) absolútnu β -konvergenciu vyjadrili regresnou rovnicou:

$$(1/T) \cdot \ln(y_{iT} / y_{i0}) = a - \left[(1 - e^{\beta T}) / T \right] \ln(y_{i0}) + \omega_{i0,T} , \quad (1)$$

kde ľavá strana rovnice predstavuje priemerné tempo rastu HDP na obyvateľa v čase 0 až T. a je úroveň HDP na obyvateľa, ktorý sa považuje za rovnaký pre všetky regionálne ekonomiky. Regresný koeficient rastu (β_2) je vyjadrený vzťahom $\left[(1 - e^{\beta T}) / T \right]$ na počiatočnej úrovni HDP na obyvateľa (y_{i0}). $\omega_{i0,T}$ reprezentuje chybu medzi časovými obdobiami 0 až T. Na výpočet rýchlosti konvergenie použijeme nami odvodený vzťah pre β z (1):

¹ Niektorí autori používajú pri analýze β -konvergenie ukazovateľ HDP na obyvateľa, iní dôchodok na obyvateľa. Výskum autorov Abreau, de Groot a Florax (2005) nepotvrdil, že by použitie jedného alebo druhého ukazovateľa viedlo k rozdielnym výsledným meraniam konvergenie (Kováč, Gerulová, Buček, 2011). V článku budeme ďalej používať ukazovateľ HDP per capita.

$$\beta = \frac{-\ln(1 - \beta_2 \cdot T)}{T} \quad (2)$$

Významnosť korelačných koeficientov sme podobne ako Flaška, Kološta, Bolcárová (2014, s. 498) preverili jednostranným t-testom podľa vzťahu:

$$T = \frac{r_{xy} \times \sqrt{n-2}}{\sqrt{1-r_{xy}^2}} \quad (3)$$

β -konvergencia je nevyhnutnou, ale nie dostačujúcou podmienkou existencie σ -konvergencie. Toto a počet obmedzení konceptu absolútnej β -konvergencie viedlo niektorých ekonómov k presvedčeniu, že koncept σ -konvergencie lepšie reflektuje realitu, keďže priamo opisuje rozloženie príjmu, resp. HDP per capita naprieč ekonomikami bez spoliehania sa na odhadovanie určitého modelu (Monfort, 2008). Z týchto dôvodov sme prešetrili regionálne disparity aj týmto spôsobom. Ku σ -konvergencii daných ekonomik dochádza vtedy, ak rozptyl smerodajných odchýlok logaritmov HDP per capita sa znižuje v čase. Pri výpočte budeme vychádzať zo vzťahu:

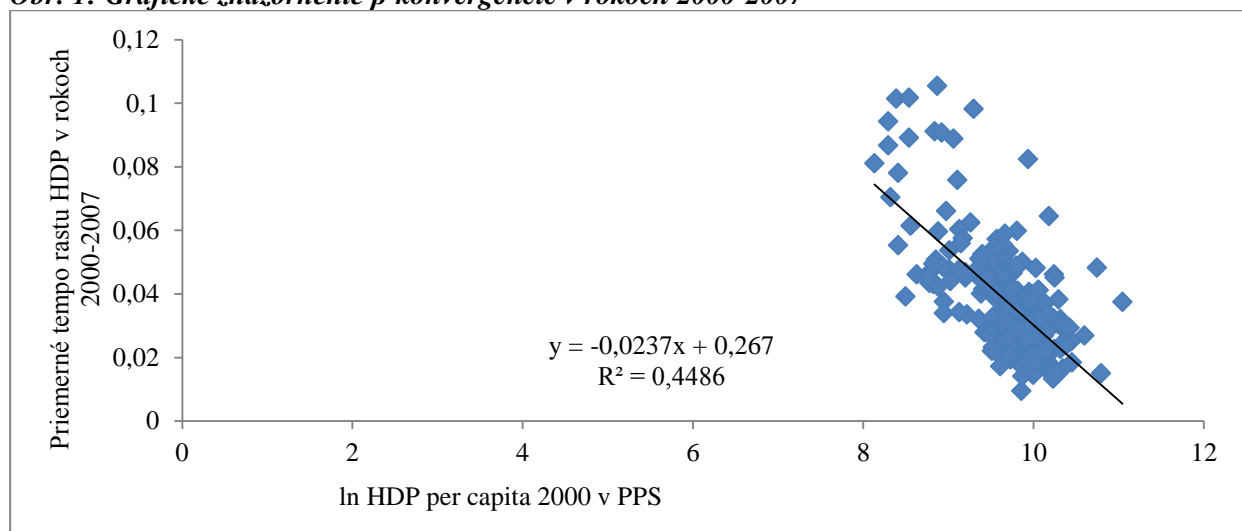
$$s_x = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}{n-1}} \quad (4)$$

Základný rozdiel medzi β -konvergenciou a σ -konvergenciou je možné ilustrovať na ich aplikácii pri hľadaní odpovedí na dve rôzne otázky. Ak nás zaujíma, ako rýchlo a do akej miery má HDP per capita určitej ekonomiky šancu dobehnúť priemerný HDP per capita naprieč ekonomikami v skúmanej vzorke, potom β -konvergencia je koncept, ktorý má význam použiť. Ak však chceme vedieť, ako sa správalo rozloženie HDP per capita v minulosti, alebo ako sa bude vyvíjať v budúcnosti, potom relevantným konceptom je σ -konvergencia. (Barro, Sala-i-Martin, 1992)

2. Výsledky

Základným súborom sú regióny Európskej únie na úrovni NUTS II, ktoré sme upravili na počet 272. Sledované obdobie rokov 2000-2011 sme rozdelili na obdobie pred hospodárskou krízou a obdobie po jej vypuknutí, t. j. roky 2000-2007 a roky 2008-2011.

Obr. 1: Grafické znázornenie β -konvergencie v rokoch 2000-2007

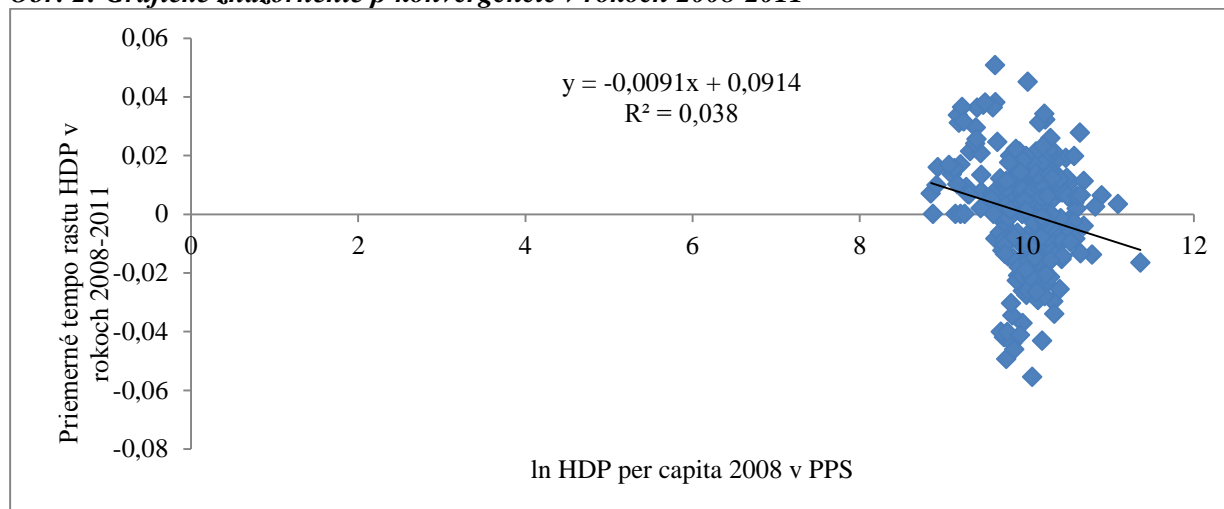
Zdroj: vlastné spracovanie s využitím údajov databáz EUROSTAT.

Graf 1 a ilustruje absolútnu β -konvergenciu sledovaného ukazovateľa (regionálne HDP per capita v PPS) v priebehu predkrízového obdobia rokov 2000-2007. To znamená, že v období pred

vypuknutím hospodárskej krízy regióny s nižšou začiatočnou úrovňou produktu rástli rýchlejšie ako bohatšie regióny, teda tie, ktorých začiatočná úroveň produktu bola vyššia. Začiatočnou úrovňou regionálneho HDP na obyvateľa je možné vysvetliť takmer 45% variability tempa rastu tohto ukazovateľa. Vzdialenosť od stáleho stavu v HDP na obyvateľa sa v rámci sledovaného obdobia znižovala ročne približne o 2,17%.

V nasledujúcom období rokov 2008-2011 poznačených hospodárskou krízou možno sledovať takisto absolútnu beta konvergenciu sledovaného ukazovateľa tak, ako to je znázornené v grafe 2.

Obr. 2: Grafické znázornenie β -konvergencie v rokoch 2008-2011

Zdroj: vlastné spracovanie s využitím údajov databáz EUROSTAT.

V sledovanom období rokov 2008-2011 sa stretávame opäť s absolútnou β -konvergenciou sledovaného ukazovateľa, avšak už nie tak výraznou ako tomu bolo v predkrízovom období. Táto tendencia v rámci sledovaného obdobia môže byť veľmi pravdepodobne spôsobená nastupujúcimi sprievodnými efektmi hospodárskej a finančnej krízy, ktorá ešte viac zvýraznila národné rozdielnosti regionálnych ekonomík. V tomto konkrétnom prípade sme prostredníctvom začiatočnej úrovne HDP schopní zvoleným modelom vysvetliť iba 3,8% variability tempa rastu sledovaného ukazovateľa. Jedná sa teda iba o ilustračný výsledok. Sumarizáciu výsledkov v predkrízovom aj krízovom období uvádzame v tabuľke 1.

Tab. 1: Výsledky absolútnej β -konvergencie v predkrízovom a krízovom období

Coef./time	2000-2007	2008-2011
const.	0,267***	0,0914***
β 2	-0,0237***	-0,0091***
R	0,67***	0,189***
R^2	0,448	0,0357
β v %	-2,17	(-0,894)
n	272	272

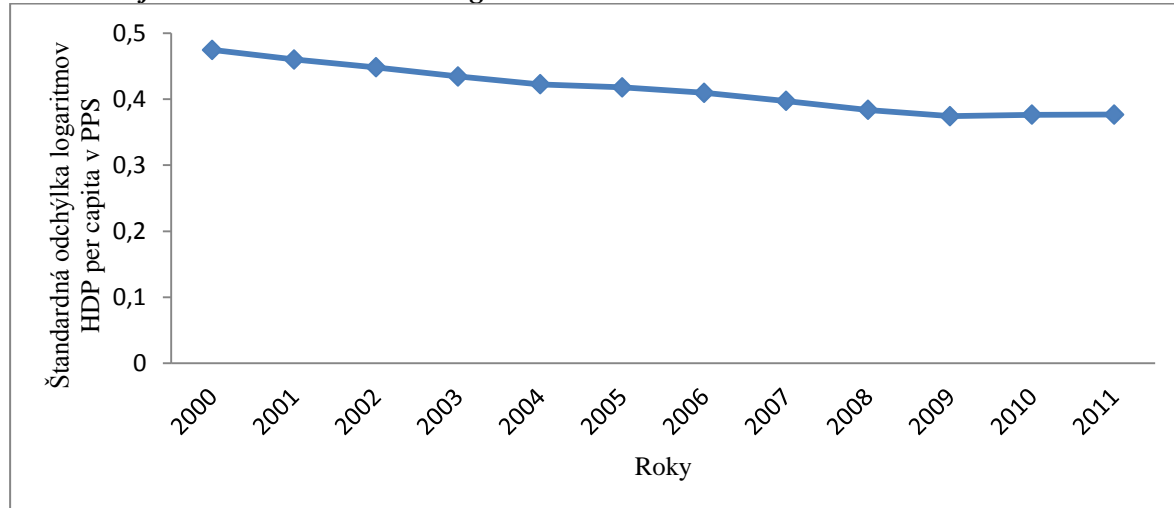
*** p-value < 0,01

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Odhad σ -konvergencie v období 2000-2011 sme vykonali prostredníctvom sledovania klesajúcej tendencie smerodajnej odchýlky logaritmickej hodnôt regionálneho HDP na obyvateľa, čo naznačuje znižovanie rozdielov HDP na obyvateľa medzi regiónmi. Výsledok podielu smerodajných odchýlok za roky 2011 a 2000 je 1,26 čo naznačuje σ -konvergenciu v priemere medziročne o 2,13%. Tendencie k σ -konvergencii ilustruje graf 3.

Keďže skúmaný súbor je vo svojej podstate základným súborom, výsledky výpočtu σ -konvergenzie nie je nutné testovať na zhodu variability súborov (v prípade podobného prieskumu určitého výberového súboru regiónov by bolo vhodné vykonať test zhody variability súborov so závislým výberom).

Obr. 3: Grafické znázornenie σ -konvergenzie v období 2000-2011

Zdroj: vlastné spracovanie s využitím MS Excel 2013 a údajov databáz EUROSTAT.

Záver

Predkrízové obdobie vykazovalo pomerne jednoznačné tendencie k absolútnej beta konvergencii regiónov NUTS II v EÚ prešetrovanej pomocou ukazovateľa HDP na obyvateľa. Celosvetová recesia mala dopad aj na hospodársku výkonnosť regionálnych ekonomík. Regióny začali strácať svoju rozvojovú dynamiku a to značne asymetricky, čo sa odrazilo aj na zväčšení rozptylu hospodárskej výkonnosti regionálnych ekonomík v rámci EÚ. Z výsledkov sigma konvergenzie badáme od roku 2009 vo všeobecnosti „zakonzervovanie“ stavu rozdielov v regionálnych ekonomikách EU.

Súčasnú mierne ekonomické oživenie v EÚ môže prispieť ku konvergencii regiónov len vtedy, pokiaľ sa tak nebude diať len v najvyspelejších regiónoch, čo by spôsobilo ďalšie zväčšovanie regionálnych rozdielov naprieč EÚ. Z toho dôvodu je žiaduce, aby došlo k štrukturálnym zmenám v národných ekonomikách smerom k ich trvalej udržateľnosti (Bolcárová, Kološta, 2015, s. 704) a to aj v zaostávajúcich regiónoch ako to v konečnom dôsledku predpokladá Horizont 2020.

Literatúra

- [1] BOLCÁROVÁ, P., KOLOŠTA, S., (2015). Assessment of sustainable development in the EU 27 using aggregated SD index. *Ecological Indicators*, vol. 48, pp. 699-705, ISSN 1470-160X. DOI: 10.1016/j.ecolind.2014.09.001.
- [2] BARANČOK, a kol., (2006). *Konvergenca ekonomiky SR k vyspelým ekonomikám - stav, riziká a scenáre*. Bratislava: Ministerstvo financií SR, Inštitút finančnej politiky.
- [3] BARRO, R.J., SALA-I-MARTIN, X., (1992). Convergence. *Journal of Political Economy*, vol. 100, no. 2, pp. 223-251. ISSN 0022-3808. DOI: 10.1086/261816.
- [4] BARRO, R.J., SALA-I-MARTIN, X., (2004). *Economic growth*. London: The MIT Press. ISBN 0-262-02553-1.
- [5] BUČEK, M., GERULOVÁ, L., (2008). Regionálna konvergenca resp. divergenca na pozadí teoretických koncepcií. Regionální disparity – jejich pojetí, klasifikace a měření. In *Zborník prednášok z Medzinárodného vedeckého seminára*, Ostrava: VŠB – Technická univerzita. ISBN 978-80-248-1890-0.
- [6] FLÁŠKA, F., KOLOŠTA, S., BOLCÁROVÁ, P., (2014). Finančná autonómia miestnych samospráv v regiónoch Slovenskej republiky. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 496-503. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-63.

- [7] KOVÁČ, U., GERULOVÁ, L., BUČEK, M., (2011). Metodologické přístupy k meraniu konvergence. *Prognostické práce*, vol. 3, no. 5, pp. 395-407. ISSN 1338-3590.
- [8] MONFORT, P., (2008). *Convergence of EU regions: Measures and evolution*. European Union Regional Policy Working Papers.
- [9] SOUKIAZIS, E., (2000). *What we have learnt about convergence in Europe? Some theoretical and empirical considerations*. Portugal: Faculty of Economics, University of Coimbra. Discussion paper, no. 2. CEUNEUROPE, Faculty of Economics, University of Coimbra, Portugal. [online]. Dostupné z www4.fe.uc.pt/ceue/working_papers/iconv.pdf

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu FP7-PEOPLE-2011 IRSES Project No. 295050 FOLPSEC – “Functioning of the local production systems in the conditions of economic crisis (comparative analysis and benchmarking for the EU and beyond)”.

ASSESSMENT OF REGIONAL DEVELOPMENT IN THE SELECTED EU COUNTRIES IN THE CONTEXT OF EUROPE 2020 STRATEGY

HODNOCENÍ REGIONÁLNÍHO ROZVOJE VE VYBRANÝCH ZEMÍCH EU V KONTEXTU STRATEGIE EVROPA 2020

ING. EVA MINARČÍKOVÁ

Katedra evropské integrace | Department of European Integration
Ekonomická fakulta | Faculty of Economics
Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava | VŠB – Technical University of Ostrava
✉ Sokolská třída 33, 701 21 Ostrava, Czech Republic
E-mail: eva.minarcikova@vsb.cz

Annotation

The recent economic crisis has increased the need of the EU Cohesion Policy that contributes to spreading growth and prosperity in the EU, while reducing economic, social and territorial disparities between European regions. The EU Cohesion Policy is closely aligned with the Europe 2020 Strategy. The Europe 2020 Strategy was launched in 2010 as a response to crisis and emphasises the need for innovation, employment and social inclusion and strong response to climate change and energy challenges. The aim of the paper is to evaluate and compare the level of regional development in the selected EU countries (Czech Republic, Poland, Slovakia) in the period 2010-2013 based on Europe 2020 Strategy indicators by utilizing the VIKOR method. After almost four years of the Europe 2020 implementation, half of regions reached the better position in the year 2013 than in the year 2010 when the biggest improvement in the regional development was recorded in Poland. Since the year 2010 the highest disparities in the level of regional development according to selected indicators have persisted between NUTS 2 regions with capital city (Praha, Bratislavský kraj, Mazowieckie) together with Czech region Jihovýchod and regions Severozápad, Lubuskie, Zachodniopomorskie, Warmińsko-Mazurskie and Východné Slovensko.

Key words

EU Cohesion Policy, Europe 2020 Strategy, NUTS 2 region, regional development, VIKOR method

Anotace

Nedávná hospodářská krize zdůraznila potřebu politiky soudržnosti EU, která přispívá k podpoře růstu a prosperity v EU a zároveň snižuje hospodářské, sociální a územní rozdíly mezi evropskými regiony. Politika soudržnosti EU je úzce spojena se Strategií Evropa 2020. Strategie Evropa 2020 byla, jako reakce na krizi, zahájena v roce 2010 a zdůrazňuje potřebu podpory inovací, zaměstnanosti a sociálního začleňování a nutnost reagovat na změny klimatu a energetické výzvy. Cílem příspěvku je zhodnotit a zkomparovat úroveň regionálního rozvoje ve vybraných zemích EU (Česká republika, Polsko, Slovensko) v období 2010-2013 na základě ukazatelů Strategie Evropa 2020 s využitím metody VIKOR. Téměř po čtyřech letech realizace Strategie Evropa 2020 dosáhla polovina regionů v roce 2013 lepšího umístění než v roce 2010, přičemž největší zlepšení zaznamenalo Polsko. Největší rozdíly přetrvávají od roku 2010 mezi regiony hlavních měst (Praha, Bratislavský kraj, Mazowieckie), včetně regionu Jihovýchod a regiony Severozápad, Lubuskie, Zachodniopomorskie, Warmińsko-Mazurskie a Východné Slovensko.

Klíčová slova

politika soudržnosti EU, Strategie Evropa 2020, NUTS 2 region, regionální rozvoj, metoda VIKOR

JEL classification: C02, O18, R11

Introduction

The elimination of the economic, social and territorial disparities among countries and regions with the support of regional development is considered the primary objective of the European Union's development activities. Through the Cohesion Policy, the European Union (EU) aims to reduce the regional inequalities and support lagging states and their regions to catch up with the rest of the EU members. Till 2007 the EU enjoyed a sustained period of economic growth, rising of income, employment rate and diminishing of poverty and social exclusion. Regional disparities were shrinking but differences between regions have still remained wide. The situation in the EU has been dramatically changed since the economic and debt crisis hit the EU states. The crisis has had a major impact on regions and cities across the EU. The positive tendencies in the narrowing of regional disparities have stopped. The public debt, unemployment rate and poverty and social exclusion have rapidly increased in most of parts of the EU (European Commission, 2014). The EU Structural Funds as main tool of the EU Cohesion Policy have become the main source of finance for public investment in several member states which have been forced to cut finances to reduce budget deficits. The crisis exposed structural weaknesses in Europe's economy. EU has needed a strategy to come out stronger from the crisis and turn the EU into economy with high levels of employment, productivity and social cohesion (European Commission, 2010a). In June 2010, the EU has adopted an ambitious new strategy for long-term recovery, Europe 2020 Strategy. In the current programming period 2014-2020, the EU Structural and Investment Funds (ESIF) within EU Cohesion Policy are an increasingly important means of achieving the objectives of the Europe 2020 Strategy.

The aim of the paper is to evaluate and compare the level of regional development in the EU selected countries (Czech Republic, Poland, Slovakia) in the period 2010-2013 according to Europe 2020 Strategy indicators by utilizing the VIKOR method. The goal of this paper is not to measure the distances of regions towards Europe 2020 Strategy or national particular targets but to identify the actual level of region's development with respect to the Europe 2020 that is important condition for designing and implementing regions' own strategies in line with Europe 2020

1. Regional development in the context of the Europe 2020 Strategy

Europe 2020 Strategy¹ sets out a vision of EU's economy based on *smart growth* (by developing an economy based on knowledge and innovation), *sustainable growth* (by promoting a more resource efficient, greener and more competitive economy) and *inclusive growth* (by fostering a high-employment economy delivering social and territorial cohesion). The European Commission (EC) has defined five ambitious objectives on employment, innovation, education, poverty and social inclusion and climate/energy that should be reached by 2020. Concretely, eight headline targets for whole EU have been agreed (European Commission, 2010a):

- 75 % of the population aged 20-64 should be employed,
- 3 % of the EU's GDP should be invested in research and development (R&D),
- the "20/20/20" climate/energy targets should be met²,
- the share of early school leavers should be under 10% and at least 40% of the younger generation should have a tertiary degree,
- 20 million less people should be at risk of poverty³.

These EU goals are translated into national targets and trajectories in each EU country, reflecting different situations and circumstances. The EC is putting forward seven flagship initiatives⁴ to catalyse progress under each priority theme. To succeed Europe 2020 headline targets, strong national

¹ Europe 2020 follows the Lisbon Strategy for the period 2000–2010.

²The Europe 2020 strategy aims to reduce greenhouse gas emissions by at least 20 % (and 30 %, if the conditions are right) compared to 1990, and to increase energy efficiency and the consumption of renewable energy both by 20 %.

³At risk of poverty or exclusion rate is composed of three indicators having an income below the national poverty income threshold after social transfers; severe material deprivation; living in household with a low work intensity.

⁴Innovation Union; Youth on the move; A digital agenda for Europe; Resource efficient Europe; An industrial policy for the globalisation era; An agenda for new skills and jobs; European platform against poverty.

and regional participation is needed. Local and regional authorities play a key role in most policy areas encompassing the Europe 2020. They can make a crucial contribution to the Strategy through the actions that fall within their responsibility. An integrated regional, or place-based, approach can be more efficient for policies with marked externalities and in countries with substantial internal disparities (European Commission, 2010b). Within *smart growth* regions can help to improve education, promote R&D and innovation and move towards a digital society. Human capital is one of the determinants of regional growth. Regional development is therefore closely linked to the capacity to create, retain and attract human capital. Regions have the important role in innovation policy for two reasons; the recognition of the regional and local dimensions in national innovation strategies and the increasing role of innovation in regional development strategies. *Sustainable growth* has the significant regional dimension. Regional characteristics directly determine the extent to which EU regions can produce renewable energy⁵. Regions can reduce greenhouse gas emissions by promoting cleaner modes of public transport related to the local context and shifting to more sustainable modes of transport. Regions can play the prominent role in fostering energy efficiency, for example as regards buildings, where actions must adapt to the local context and climate. Also *the inclusive growth* has the regional dimension, e.g. at risk of poverty rate has a strong regional dimension which depends not only on a person's education or employment status, but also on where they live ("location effect") (European Commission, 2011).

2. Methodology

The attitude of researchers towards the quantitative evaluation of regional development and disparities is not uniformed. The different indicators of regional development are processed by various mathematical and statistical methods. These methods can be distinguished by calculation difficulty, informative level and the applicability of the results in practice, see e.g. Kutscherauer et al. (2010), Svatošová, Boháčková (2012), Tvrdoň, Skokan (2011), Ginevičius, Podvezko, Mikelis (2004), Viturka, Žitek, Klímová, Tonev (2009), Michálek (2012). More sophisticated quantitative methods that are very useful in the process of regional development evaluation are multivariate statistical methods, see e.g. Campo, Monteiro, Soares (2008), Zivadinovic, Dumicic, Casni (2009), Poledníková, Lelková (2012), Melecký, Staničková (2014). An alternative and not broadly extended approach in regional analysis represents multicriteria decision-making methods (MCDM). These methods help decision maker to organize the problems to be solved, and carry out analysis, comparisons and rankings of the alternatives. One of the most popular techniques dealing with multi-criteria decision making problems in the real world are Analytic Hierarchy Process (AHP), Simple Additive Weighting (SAW), Technique for Order Preferences by Similarity to an Ideal Solution (TOPSIS) or VlseKriterijumska Optimizacija I Kompromisno Resenje (VIKOR), see e.g. Opricovic, Tzeng (2004), Tzeng, Huang (2011), Poledníková (2013), Kashi (2013), Ishizaka, Nemery (2013).

Following sections describe the database and discuss the theoretical background of VIKOR method. The sense of applying the VIKOR method is to rank the NUTS 2 regions according to their socio-economic development in the context of the Europe 2020 Strategy and EU Cohesion Policy and **describe the changes** over the period 2010-2013.

2.1 Data description

As can be seen in table 1, while targets and indicators of Europe 2020 Strategy exist at the EU level and in the majority of member states, the situation is different at the regional level. At regional level (NUTS 2 level⁶) the indicators greenhouse gas emissions and renewable energy and energy

⁵ For example, the production of solar and wind energy is highly location dependent. Coastal regions tend to have a high wind energy potential, while southern regions with more sunny days have more potential for solar energy. Moving renewable energy between regions with a high potential to regions with a high demand will require the development of better and more intelligent energy networks (European Commission, 2011).

⁶ The NUTS classification (Nomenclature of territorial units for statistics) is a hierarchical system for dividing up the economic EU territory for the purpose of the collection, development and harmonisation of the EU regional statistics. NUTS 2 regions are seen as implementation level of the EU Cohesion Policy.

consumption are totally missing. Also indicators at risk of poverty or social exclusion rate and early leavers aged 18-24 from education and training are available with limitation at regional or national level in several countries. Although the denominators of the European and national targets are available at regional level, it will still be difficult to allocate the national target to the regions in a way that respects their differences (e.g. regional output, population size, density).

Tab.1: Data availability for the Europe 2020 Strategy headline indicators (EU-27)

Headline indicator	Data coverage at NUTS 1 level	Data coverage at NUTS 2 level
Employment rate, group aged 20-64 (%)	2000-2013	2000-2013
Total intramural R&D expenditure (GERD) (%)	2000-2011	2000-2011
Greenhouse gas emissions (index)	1991-2012	Indicator is not currently available
Share of renewable energy in gross final energy consumption (%)	2004-2013	Indicator is not currently available
Primary energy consumption (1000 toe)	1990-2013	Indicator is not currently available
Persons aged 30-34 with tertiary education attainment (%)	2000-2014	2000-2014
Early leavers aged 18-24 from education and training (%)	2002-2014	2000-2013 Indicator is available with limitation
People at risk of poverty or social exclusion (%)	2005-2013	2005-2013 Indicator is available with limitation

Source: European Commission (2010a), Eurostat (2015), own processing (2015)

The assessment of the level of regional development in the context of Europe 2020 Strategy and EU Cohesion Policy is carried out on 28 NUTS 2 regions; 8 NUTS 2 regions in the Czech Republic, 16 NUTS 2 regions Poland and 4 NUTS 2 regions in Slovakia. Due to limited data availability at the required NUTS 2 level, the level of regional development and disparities between regions is evaluated by *five* Europe 2020 Strategy headline indicators; Employment rate, group aged 20-64; Total intramural R&D expenditure (GERD); Persons aged 30-34 with tertiary education attainment; Early leavers aged 18-24 from education and training; People at risk of poverty or social exclusion. These selected indicators are available in Eurostat database⁷.

2.2 VIKOR method

VIKOR method determines the compromise ranking-list, the compromise solution and the weight stability intervals for preference stability of the compromise solution obtained with the given weights. This method focuses on ranking and selecting from a set of alternatives in the presence of conflicting criteria. It introduces the multicriteria ranking index based on the particular measure of “closeness” to the “ideal” solution (Tzeng, Huang, 2011, p. 71). Assuming that each alternative is evaluated according to each criterion function, the compromise ranking could be performed by comparing the measure of closeness to the ideal alternative. The multicriteria measure for compromise ranking is developed from the *Lp-metric* used as an aggregating function in a compromise programming method. The various *J* alternatives are denoted as $a_1; a_2; \dots; a_J$. For alternative a_j , the rating of the i th aspect is denoted by f_{ij} , i.e. f_{ij} is the value of i th criterion function for the alternative a_j ; n is the number of criteria. Development of the VIKOR method started with the following form of *Lp-metric*:

$$L_{pj} = \left\{ \sum_{i=1}^n [w_i (f_i^* - f_{ij}) / (f_i^* - f_i^-)]^p \right\}^{1/p}, 1 \leq p \leq \infty, j = 1, 2, \dots, J. \quad (1)$$

⁷ The value of indicator Total intramural R&D expenditure (GERD) was estimated for the year 2012 and 2013.

Within the VIKOR method, $L_{1,j}$ and $L_{\infty,j}$ are used to formulate ranking measure. The solution obtained by $\min_j S_j$ is with a maximum group utility (“majority” rule), and the solution obtained by $\min_j R_j$ is with a minimum individual regret of the “opponent”. The compromise solution F^c is a feasible solution that is the “closest” to the ideal F^* , and compromise means an agreement established by mutual concessions. The compromise ranking algorithm VIKOR has the following steps (Tzeng, Huang, 2011, p. 72-74). The first step is to determine the best f_i^* and the worst f_i^- values of all criterion functions, $i=1, 2, \dots, n$, that is known as positive and negative ideal solution. If the i th function represents a benefit then (Opricovic, Tzeng, 2004, p. 447-448):

$$f_i^* = \max_j f_{ij}, f_i^- = \min_j f_{ij}. \quad (2)$$

Second step is to compute the values S_j and R_j , $j=1, 2, \dots, J$, by formula:

$$S_j = \sum_{i=1}^n w_i (f_i^* - f_{ij}) / (f_i^* - f_i^-), \quad (3)$$

$$R_j = \max_i [w_i (f_i^* - f_{ij}) / (f_i^* - f_i^-)] \quad (4)$$

where w_i are the weights of criteria. S_j is a_j with respect to all criteria calculated by the sum of the distance for best value, R_j is a_j with respect to the i th criterion, calculated by the maximum distance from the worst value. Third step is to calculate the values Q_j , $j=1, 2, \dots, J$, by relation:

$$Q_j = v(S_j - S^*) / (S^- - S^*) + (1-v)(R_j - R^*) / (R^- - R^*) \quad (5)$$

where

$$S^* = \min_j S_j, S^- = \max_j S_j, \quad (6)$$

$$R^* = \min_j R_j, R^- = \max_j R_j. \quad (7)$$

and v is introduced as weight of the strategy of “the majority of criteria” (or “the maximum group utility”), $v=0.5$. Index Q_j is obtained and based on the consideration of both the group utility and the individual regret of the opponent. Next step is to propose as the compromise solution the alternative (a') which is ranked the best by the measure Q if the two conditions, *acceptance advantage* and *acceptance stability in decision making*, are satisfied, see Opricovic, Tzeng (2004). The last step is to rank the alternatives, sorting by the values S , R and Q , in decreasing order. The best alternative $Q(a')$ is the best solution with the minimum of Q_j . Although it is recommended that $v=0.5$ should be used, the final ranking of alternatives can be depended on this value.

3. Empirical results

Table 2 shows the final ranking of NUTS 2 regions in Czech Republic, Poland and Slovakia in years 2010-2013 based on VIKOR method that reflects the equal weights of Europe 2020 Strategy indicators ($w=1$) and the value of $v=0.5$. Table 2 presents and compares the final value of *index* Q_j in given years as well as average value of index that reveal the trends of regional disparities. This ranking index is an aggregation of all criteria and a balance between total and individual satisfaction. The highest ranked region is the closest to ideal solution. On the basis of wide range value of *index* Q_j (interval between 0.0-1.0), the significant differences between regions can be identified. The shortest distance to ideal solution was achieved by regions with capital city - Praha, Bratislavský kraj, Mazowieckie and region Jihovýchod over all reference period 2010-2013. In the year 2010, the shortest relative closeness to ideal solution was achieved by NUTS 2 regions with capital city Praha, Bratislavský kraj, Mazowieckie and Jihovýchod that were ranked at top four positions. On the other hand, in the year 2010, the farthest distance to ideal solution was indicated by Polish regions Zachodniopomorskie, Lubuskie, Czech region Severozápad and Slovak region Východné Slovensko so they were ranked at the last four positions. *In the year 2010* when the Europe 2020 Strategy came into force, the Czech NUTS 2 regions seemed to have the best starting position in the level of regional development in comparison with Poland and Slovakia (with exception of regions with capital city and region Severozápad). *In the year 2011*, the position of regions with capital city - Praha, Bratislavský kraj and Mazowieckie followed by region Jihovýchod did not change. Only small changes could be seen at the last positions. Polish region Zachodniopomorskie and Czech region Severozápad got worse

positions and were ranked at last two positions followed by Lubuskie and Slovak region Východné Slovensko. Overall, in the year 2011 in comparison with the year 2010, the ranking of 9 regions got worse (6 of them was Polish regions), the ranking of 8 regions got better (5 of them was Polish regions) and 11 regions was at the same level of regional development.

Tab. 2: Comparison of regions' ranking by VIKOR in the years 2010-2013

Year		2010		2011		2012		2013		Average Q_j	Average rank
Code	Region	Q_j	Ra nk	Q_j	Ra nk	Q_j	Ran k	Q_j	Ran k		
CZ01	Praha	0.000	1	0.000	1	0.000	1	0.000	1	0.000	1
CZ02	Střední Čechy	0.535	5	0.491	5	0.567	7	0.577	7	0.542	5
CZ03	Jihozápad	0.586	7	0.543	6	0.546	6	0.552	5	0.557	7
CZ04	Severozápad	0.986	26	0.986	27	1.000	28	0.993	27	0.991	28
CZ05	Severovýchod	0.591	8	0.605	9	0.666	11	0.646	9	0.627	9
CZ06	Jihovýchod	0.480	4	0.458	4	0.429	4	0.372	3	0.435	4
CZ07	Střední Morava	0.682	10	0.614	10	0.580	8	0.599	8	0.619	8
CZ08	Moravskoslezsko	0.661	9	0.578	8	0.663	10	0.743	16	0.661	10
PL11	Łódzkie	0.711	15	0.708	13	0.723	15	0.725	14	0.717	15
PL12	Mazowieckie	0.343	3	0.363	3	0.367	2	0.371	2	0.361	2
PL21	Małopolskie	0.558	6	0.555	7	0.539	5	0.561	6	0.553	6
PL22	Śląskie	0.748	17	0.758	17	0.731	16	0.741	15	0.745	16
PL31	Lubelskie	0.879	23	0.893	23	0.860	22	0.865	22	0.874	23
PL32	Podkarpackie	0.683	11	0.696	12	0.669	13	0.718	13	0.692	12
PL33	Świętokrzyskie	0.750	19	0.832	20	0.756	18	0.748	17	0.772	19
PL34	Podlaskie	0.735	16	0.739	15	0.659	9	0.670	11	0.701	13
PL41	Wielkopolskie	0.687	12	0.695	11	0.666	12	0.666	10	0.679	11
PL42	Zachodniopomorskie	0.993	27	1.000	28	0.905	24	0.914	24	0.953	26
PL43	Lubuskie	0.997	28	0.975	26	0.964	26	1.000	28	0.984	27
PL51	Dolnośląskie	0.749	18	0.770	18	0.750	17	0.763	18	0.758	17
PL52	Opolskie	0.908	24	0.851	21	0.825	21	0.828	21	0.853	22
PL61	Kujawsko-Pomorskie	0.878	22	0.884	22	0.782	20	0.819	19	0.841	21
PL62	Warmińsko-Mazurskie	0.867	21	0.932	24	0.967	27	0.970	26	0.934	25
PL63	Pomorskie	0.699	13	0.714	14	0.694	14	0.709	12	0.704	14
SK01	Bratislavský kraj	0.334	2	0.325	2	0.394	3	0.433	4	0.371	3
SK02	Západné Slovensko	0.708	14	0.758	16	0.780	19	0.824	20	0.767	18
SK03	Stredné Slovensko	0.792	20	0.774	19	0.861	23	0.875	23	0.826	20
SK04	Východné Slovensko	0.911	25	0.936	25	0.919	25	0.938	25	0.926	24

Source: own processing (2015)

Although the regions with capital city kept their front positions *in the year 2012* (especially region Praha), region Bratislavský kraj switched the position with region Mazowieckie at third position. The ranking region Severozápad got worse and dropped to the last position. Moreover, region Zachodniopomorskie got better position and it was replaced by region Warmińsko-Mazurskie at 27th position. Region Lubuskie remained at 26th position and Slovak region Východné Slovensko was again ranked at 25th position. In the year 2012 in comparison with the previous year, the ranking of 11 regions got worse (4 Czech regions and 3 Slovak regions), the ranking of 10 regions got better where 9 regions were in Poland and 7 regions stayed at the same positions. *In the year 2013*, the same first two positions were occupied by regions Praha and Mazowieckie. Region Bratislavský kraj again recorded the worse position and switched region Jihovýchod at fourth position. Region Lubuskie dropped to the last position as well as in the year 2010. The ranking of region Severozápad got again

worse and it was ranked at 27th position followed by region Warmińsko-Mazurskie and Východné Slovensko. In total, in the year 2013 11 regions got better positions in comparison with previous years, most of them were Polish regions. Only 7 regions achieved worse position in comparison with the year 2012 (region Moravskoslezsko recorded the strongest weakening) and 10 regions occupied the same positions. According to *average value of index Qj and average ranking (2010-2013)* the regions with capital city Praha, Mazowieckie and Bratislavský kraj and Czech regions Jihovýchod were ranked at fourth top positions and these regions can be considered as most developed. The bottom positions were in average ranked Czech region Severozápad, Polish regions Lubuskie, Zachodniopomorskie, Warmińsko-Mazurskie and Slovak region Východné Slovensko. These regions can be considered as regions with the lowest level of socio-economic development.

Conclusion

After four years of the Europe 2020 implementation, 14 regions had better position in the year 2013 in the comparison with the year 2010 when the biggest improvement in regional development in the context of Europe 2020 was recorded in Poland. Contrary, 9 regions achieved the worse positions when the insufficient level of regional development could be observed in Slovakia. Five regions showed the same level of development in the year 2013 as in the year 2010. The regional disparities in the level of development have still persisted between Czech regions on the one hand and Polish and Slovak regions on the other hand. The results of VIKOR analysis confirmed that since the year 2010 NUTS 2 regions with capital city (Praha, Bratislavský kraj, Mazowieckie) together with Czech region Jihovýchod have had significant and different socio-economic positions from the other regions. This phenomenon can be explained by the dominant position of capital cities in the economy of the regions. These regions can be considered as the most developed regions with higher potential to approach the Europe 2020 objectives. These regions achieved the highest level of employment (over 70 %) and expenditures on R&D (e.g. region Praha spent on research and development 2.44 % GDP in the year 2011). Regions with capital city have also up to four times higher share of people with tertiary education attainment and up to three times lower share early leavers from education and training. It resulted also in the lower rate of people that are at risk of poverty or social exclusion. On the other hand, Czech region Severozápad, Polish regions Lubuskie, Zachodniopomorskie, Warmińsko-Mazurskie and Slovak region Východné Slovensko showed lower level of regional development compared to other regions. Their distances from ideal solution belonged to the farthest in the period 2010-2013 and they have lower potential to reach the Europe 2020 objectives. These regions are faced with lower rate of employment that does not exceed 70 % and very low expenditures on R&D represents about 0.5 % GDP. Compared to other regions, the less developed regions have the lowest share of people with tertiary education attainment and also higher number of early leavers from education and training. The higher rate of people at risk of poverty or social exclusion is often characteristics for these regions. The common principal reasons for the poor labour market outcome in less developed regions are the low employment of certain groups including women, older people, low skilled workers, people with disabilities and Roma people; the existence of work disincentives come from the tax and benefit systems; the weak capacity of the public employment services to assist the most disadvantaged jobseekers; poorly functioning active labour market policies and relatively low internal geographical (regional) labour mobility (that can be enhances by insufficient transport infrastructure, high travel and housing costs or insufficiently developed rental market). Furthermore, low labour market performance is associated with a higher risk of poverty and social exclusion. These regions face also challenges in education (which is connected with labour market). The participation in tertiary education is related with quality of learning and labour-market relevance. The early school-leaving rate is much higher for certain disadvantaged groups, such as Roma children and disabled persons. The challenge for regions is still to increase expenditure on R&D and to raise the quality of public investments in R&D by focusing on areas with the highest commercial potential of research results. Implementation of the EU Cohesion Policy programmes and the effective use of ESIF will play key roles in regions' development in the context of Europe 2020 priorities in the next years.

The advantage of VIKOR method is that it is simple, easy to use and understand. This method enables quick evaluation of regional development by one index taking account many different indicators. The

presented multicriteria evaluation can be understood as a contribution to the discussion about the quantitative assessment of regional development.

Literature

- [1] EUROPEAN COMMISSION, (2010a). *EUROPE 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. [online]. [cit. 2015-03-13]. Available at: <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>
- [2] EUROPEAN COMMISSION, (2010). *Fifth Report on Economic, Social and Territorial Cohesion. Investing in Europe's future*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. ISBN 978-92-79-17800-9.
- [3] EUROPEAN COMMISSION, (2011). *Seventh progress report on economic, social and territorial cohesion. The urban and regional dimension of Europe 2020*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. ISBN 978-92-79-21727-2.
- [4] EUROPEAN COMMISSION, (2014). *Sixth Report on Economic, Social and Territorial Cohesion. Investment for jobs and growth. Promoting development and good governance in EU regions and cities*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. ISBN 978-92-79-35489-2.
- [5] Eurostat, (2015). *Cohesion Policy Indicators*. [online]. [cit. 2015-03-13]. Available at: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/cohesion-policy-indicators/cohesion-indicators>
- [6] CAMPO, C., MONTEIRO, C.M.F., SOARES, O.J., (2008). The European regional policy and the socio-economic diversity of European regions: A multivariate analysis. *European Journal of Operational Research*, vol. 187, no. 2, pp. 600–612. ISSN 0377-2217. DOI: 10.1016/j.ejor.2007.03.024
- [7] GINEVICIUS, R., PODVEŽKO, V., MIKELIS, D., (2004). Quantitative evaluation of economic and social development of Lithuanian regions. *Ekonomika*, vol. 65, pp. 1-15.
- [8] ISHIZAKA, A., NEMERY, P., (2013). *Multi-criteria Decision Analysis: Methods and Software*. United Kingdom: Wiley and Sons, Ltd. ISBN 978-1-119-97407-9.
- [9] KASHI, K., (2013). Analytic Hierarchy Process Method in Personnel Management. In *Financial Management of firms and financial institutions: 9th International Scientific Conference Proceedings*. Ostrava: VSB TU. pp. 325-331. ISBN 978-80-248-3172-5.
- [10] KUTSCHERAUER, A. et al., (2010). *Regional disparities. Disparities in the Regional Development, their Concept, Identification and Assessment*. Ostrava: VŠB-TU Ostrava. ISBN 978- 80-248-2335-5.
- [11] MELECKÝ, L., STANIČKOVÁ, M., (2014). NUTS 2 regions classification: Comparison of cluster analysis and DEA method. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 45–53. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-4.
- [12] MICHÁLEK, A., (2012). Vybrané metody merania regionálnych disparít. *Geografický časopis (Geographical Journal)*, vol. 64, pp. 219-235. ISSN 1335-1257.
- [13] OPRICOVIC, S., TZENG, G.H., (2004). Compromise solution by MCDM methods: A comparative analysis of VIKOR and TOPSIS. *European Journal of Operational Research*, vol. 156, pp. 445-455. DOI: 10.1016/S0377-2217(03)00020-1.
- [14] POLEDNÍKOVÁ, E., LELKOVÁ, P., (2012). Evaluation of Regional Disparities in Visegrad Four Countries, Germany and Austria using the Cluster Analysis. In *15th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 36-47. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [15] POLEDNÍKOVÁ, E., (2013). Usage of AHP and TOPSIS Method for regional disparities Evaluation in Visegrad Countries. In *Proceedings of the 11th International Conference Liberec Economic Forum*. Czech Republic: Technical University of Liberec, pp.456-466. ISBN 978-80-7372-953-0.
- [16] SVATOŠOVÁ, L., BOHÁČKOVÁ, I., (2012). Metodologické přístupy k hodnocení regionálních disparit. In *15th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 11-18. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [17] TVRDOŇ, M., SKOKAN, K., (2011). Regional disparities and the ways of their measurement: The case of the visegrad four countries. *Technological and Economic Development of Economy*, vol. 17, no. 3, pp. 501-518. ISSN 2029-4913.
- [18] TZENG, G. H., HUANG, J.J., (2011). *Multiple attribute decision making: methods and applications*. Boca Raton: CRC Press. ISBN 9781439861585.
- [19] VITURKA, M., ŽÍTEK, V., KLÍMOVÁ, V., TONEV, P., (2009). Regional analysis of new EU member states in the context of cohesion policy. *Review of Economic Perspectives*, vol. 9, no. 2, pp. 71–90. ISSN 1213-2446. DOI: 10.2478/v10135-009-0001-8.

- [20] ZIVADINOVIC, K.N., DUMICIC, K., CASNI, C.A., (2009). Cluster and Factor Analysis of Structural Economic Indicators for Selected European Countries. *WSEAS Transactions on Business and Economics*, vol. 6, no. 7, pp. 331–341.

This paper is supported by the Student Grant Competition of the Faculty of Economics, VŠB-Technical University of Ostrava, project registration number SP2015/93 and by the Education for Competitiveness Operational Programme, project registration number CZ.1.07/2.3.00/20.0296. All support is greatly acknowledged and appreciated.

VYHODNOTENIE MAKROEKONOMICKEJ NEROVNOVÁHY V EURÓPSKEJ ÚNII S ODPORÚČANIAMÍ PRE REGIONÁLNU POLITIKU

ASSESSMENT OF MACROECONOMICS IMBALANCE IN EUROPEAN UNION WITH RECOMMENDATIONS FOR REGIONAL POLICY

ING. STANISLAV KOLOŠTA, PHD. ¹

RNDR. PAVOL KRÁĽ, PHD. ²

¹ Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja

² Katedra kvantitatívnych metód a inf. systémov

Ekonomická fakulta

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

✉ Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovak Republic

E-mail: stanislav.kolosta@umb.sk, pavol.kral@umb.sk

¹ Dep. of Public Economics and Reg. Development

² Dep. of Quantitative Methods and Inf. Systems

Faculty of Economics

Matej Bel University in Banská Bystrica

Anotácia

Cieľom článku bolo navrhnúť agregovaný index makroekonomickej nerovnováhy (MI) v EU s použitím ukazovateľov Eurostatu MIP ročne vyhodnocovaných v správe AMR, v ktorej chýba vyhodnotenie celkového obrazu o MI jednotlivých krajín EU. Výsledkom aplikácie metódy hlavných komponentov je pracovná verzia agregovaného indexu, ktorý si vyžiada ešte ďalšie prepracovanie z hľadiska použitých ukazovateľov i zvoleného časového obdobia. Napriek tomu sme odhadli typické tendencie pre jednotlivé krajiny EU v predkrízovom období, kedy pre SR a ČR bol typický makroekonomický problém nezamestnanosť, ktorý pretrváva dodnes. Regionálna politika SR a ČR by sa v čase hospodárskej recesie mala orientovať najmä na efektívne využívanie, spravovanie a propagáciu regionálneho potenciálu vo väzbe na investície a systematické riešenie nezamestnanosti a tvorby nových pracovných miest.

Kľúčové slová

PCA, makroekonomická nerovnováha, agregovaný index

Annotation

The aim of this paper was to propose an aggregate index of macroeconomic imbalances (MI) in the EU using data from Eurostat MIP annually evaluated in the AMR where a complete picture of MI for individual EU countries is missing. The result of applying the method of principal components analyzes is a working version of aggregated MI index which will require further elaboration in terms of used indicators and the selected time period. Nevertheless, we estimated the typical tendency for individual EU countries in the pre-crisis period. For Slovakia and the Czech Republic there was typical macroeconomic problem in unemployment which persists to this day. Regional policy during economic recession in these countries should focus in particular on effective use, management and promotion of regional potential in relation to investments and systematic solution of unemployment and new job creation.

Key words

PCA, macroeconomic imbalance, aggregated index

JEL classification: O11, R58, C43

Úvod

Rok 2007 a najmä rok 2008 boli poznačené vypuknutím celosvetovej hospodárskej recesie, ktorá sa popri ekonomickej nestabilite prejavila aj politickou nestabilitou. Vplyv krízy pocítili ekonomiky krajín EU aj na makro-úrovni, kedy v roku 2009 poklesol HDP o 4,74% (Eugenio-Martin, Campos-Soria, 2014). Efekty krízy v EU stále pretrvávajú napríklad v podobe vysokej nezamestnanosti či poklesu dopytu, pričom v niektorých krajinách EU došlo k narušeniu makroekonomickej rovnováhy, resp. k takýmto tendenciám. Vývoj ukazovateľov na mikro aj makro úrovni v krízovom období v rôznych krajinách popísali viacerí autori (Campos-Soria, Inchausti-Sintes, Eugenio-Martin, 2015; Gugler, Weichselbaumer, Zulehner, 2015; Zhao, Jiang, Li, 2014, Tatulescu, Patruti, 2014).

Parciálne skúmanie ukazovateľov makroekonomickej nerovnováhy v krajinách EÚ či OECD sa zameriavalo v poslednom období napríklad na (ne)rovnováhu bilancie bežného účtu (Gossé, Serrano, 2014; Angelini, Farina, 2012; Zozri, Chudik, Dieppe, 2012), zamestnanosť (Markovitz, Boer, van Dick, 2014), vonkajšiu nerovnováhu (Fogli, Perri, 2015; Mauro, Pappada, 2014), produktivitu práce (Auzina-Emsina, 2014), obchodnú nerovnováhu (Begler, Nitsch, 2014), nastavenie miezd a cien (Angelini, Dieppe, Pierluigi, 2015), či spokojnosť obyvateľov vo vzťahu k makroekonomickým ukazovateľom (Stracca, 2014). Obnovenie makroekonomickej rovnováhy sa týka aj ázijských ekonomík, ktoré vďaka veľkým prebytkom bežných účtov majú dostatočný fiškálny priestor, a spolu s monetárnymi stimulmi tak môžu úspešne prispieť v oblasti makroekonomickej politiky k vyrovnanému ekonomickému rastu (Morgan, 2012), ktorý by však mal mať tendenciu k trvalej udržateľnosti aj vzhľadom na zaťaženosť životného prostredia mnohých ázijských krajín priemyselnou činnosťou.

Európska komisia sleduje vývoj ukazovateľov makroekonomickej nerovnováhy (MI) v rámci „Alert mechanism report“ AMR, v ktorej sú vyhodnocované ukazovatele makroekonomickej nerovnováhy pre jednotlivé členské štáty EU (tzv. „Macroeconomic Imbalance Procedure“ MIP). MIP bola založená v Decembri 2011 a do praxe uvedená prvýkrát v roku 2012. Jej cieľom je detekcia, prevencia a korekcia makroekonomickej nerovnováhy. Je založená na dvoch nariadeniach (1176/2011, 1174/2011) v rámci tzv. „six-pack“ zameraného na zlepšenie ekonomického spravovania EU. MIP by mala identifikovať makroekonomické vývojové trendy, čo by malo byť nápomocné pri prijímaní vhodných politických reakcií na zmiernenie a riadenie makroekonomickej nerovnováhy (AMR, 2014). Jedná sa teda aj o výstražný mechanizmus, ktorý vychádza z trendu vývoja sledovaných ukazovateľov. Na základe vývoja ukazovateľov sledovaných v MIP dáva Európska komisia odporúčania členským štátom ohľadom prijímania efektívnych riešení, ktoré by mali byť komplexné a sprevádzané koordinovanými politickými postupmi a rozhodnutiami (AMR, 2015, s. 2). Tie, pokiaľ nie sú prijímané včas a dostatočne rozhodne, veľmi pravdepodobne budú mať ďalekosiahle následky (Catte, Cova, Pagano, Visco, 2011) na hospodársky a spoločenský život. Výber ukazovateľov, ich monitorovanie, vyhodnocovanie a spätná väzba sú dôležité pre ekonomicko-sociálnu stabilitu EÚ, ako aj jednotlivých regiónov členských štátov EÚ.

Vyhodnocovanie indikátorov makroekonomickej nerovnováhy by malo dávať prehľad o celkovom vývoji všetkých makroekonomických ukazovateľov, ako aj o vývoji jednotlivých ukazovateľov. Teda mali by sme s jeho pomocou získať ucelený obraz o tom, aká je celková situácia jednotlivých krajín v makroekonomickej oblasti i ako sa vyvíjajú jednotlivé ukazovatele v krajinách EU – na to druhé v podstate slúži MIP, na to prvé sa pokúsime poskytnúť vhodnú alternatívu. Účelom článku je teda navrhnúť pracovnú verziu agregovaného indexu MI. Takéto komplexnejšie vyhodnocovanie a monitorovanie môže byť nápomocné pri vyhodnocovaní efektívnosti a účinnosti prijímaných opatrení na eliminovanie negatívneho vývoja makroekonomickej rovnováhy, ktorá ohrozuje riadne fungovanie ekonomickej a monetárnej únie, ako uvádza AMR (2015, s. 2).

Hlavné indikátory makroekonomickej nerovnováhy, ktorých je spolu 11, sledujú vývoj vnútornej nerovnováhy (vládny a súkromný dlh, súkromné peňažné toky, ceny bývania a nezamestnanosť) a vonkajšej nerovnováhy (bežný účet, čisté medzinárodné investície, efektívnosť výmenných kurzov, podiel na svetovom exporte a nominálne náklady na pracovnú silu) v členských štátoch EU.

Doplňkových indikátorov je celkovo 28 a vyhodnocujú oblasti ako výdavky na vedu a výskum, priame zahraničné investície, riziko chudoby, nezamestnanosť mladých a pod. (sumárny prehľad všetkých indikátorov v jednom roku obsahuje štatistická príloha AMR 2015 s. 27-29).

V roku 2014 boli v 16 krajinách EU urobené hlbšie analýzy makroekonomickej nerovnováhy (IDR), pričom najväčšia bol zistená v Chorvátsku, Taliansku a Slovinsku. Makroekonomicke problémy Českej republiky, Dánska, Estónska, Litvy, Lotyšska, Malty, Rakúska, Poľska a Slovenska nereprezentujú nerovnováhu v zmysle MIP. Napriek tomu je potrebné sledovanie ukazovateľov MIP všetkých členských štátov kvôli identifikácii rizík a návrhom prispievajúcim k ekonomickému rastu a tvorbe pracovných miest. Krajiny ako Cyprus a Grécko čerpajú finančnú pomoc z EU a až po jej ukončení sa vyhodnotia indikátory ich makroekonomickej nerovnováhy. Situácia v Rumunsku si vyžaduje znovu prehodnotenie. Makroekonomická nerovnováha sa teda prejavuje na národnej úrovni v rôznych podobách a ovplyvňuje najmä kapacitu každej ekonomiky generovať silný a udržateľný rast a vytvárať pracovné miesta. Prepojenia ekonomík EU prostredníctvom niekoľkých kanálov (napr. obchodných, finančných a monetárnych prepojení, štrukturálnych reforiem, prostredí neistoty), ktorými sa môže nerovnováha prelievať z jednej krajiny do druhej, spôsobujú to, že nižšia efektívnosť riešenia problémov (najmä domáceho dopytu, investícií a dezinflačných tlakov) v jednom štáte, môže znamenať úslý blahobyt iného štátu (AMR, 2015, s. 3-4).

1. Cieľ a metódy

Cieľom článku je navrhnúť pracovnú verziu agregovaného indexu MI v EU. Vychádzame z ukazovateľov Eurostatu Macroeconomic Imbalance Procedure (MIP) Scoreboard, ktoré sú jednotlivo ročne vyhodnocovaných v správe „Alert Mechanism Report On Macroeconomic Imbalances in member states“, v ktorej chýba vyhodnotenie celkového obrazu o makroekonomickej nerovnováhe jednotlivých krajín EU. Údaje boli dostupné za roky 2004-2013. V článku sme sa zamerali na vyhodnotenie hlavných 11 indikátorov, ktorých sumár spolu s ich želaným smerom vývoja je v tabuľke 1.

Tab. 1: Prehľad hlavných indikátorov monitorujúcich makroekonomicke nerovnováhu

Predpoklad	Názov hlavného indikátora	Jednotka	Prahová hodnota
+/-	Bežný účet platobnej bilancie – In 1	% z HDP	-4% +6% HDP
+	Čisté medzinárodné investície – In 2	% z HDP	-35% HDP
: (+/-)	Efektívita výmenných kurzov	% zmena	+5 až 11%
+	Podiel na svetovom exporte – In 3	% zmena	-6%
-	Nominálne pracovné náklady- In 4	% zmena	+12%
:	Ceny bývania	% zmena	+6%
-	Súkromné peňažné toky – In 5	% z HDP	14% HDP
-	Súkromný dlh – In 6	% z HDP	133% HDP
-	Vládny dlh – In 7	% z HDP	60% HDP
-	Miera nezamestnanosti – In 8	v %	10%
-	Celkové pasíva finančného sektora – In 9	% zmena	+16,5%

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Podobne ako Bolcárová, Kološta (2015), Dreher a kol. (2008), Florida a kol. (2011) sme použili analýzu hlavných komponentov, ktorá umožňuje zredukovať rozsah veľkého počtu vzájomne závislých premenných (Jolliffe, 2002, s. 10). Získané výsledky sme graficky znázornili pomocou biplotu. Z 11 hlavných indikátorov sme z analýzy vynechali indikátory Efektívita výmenných kurzov a Cena bývania. V prvom prípade na základe známej kritiky tohto ukazovateľa (Coolington, 2012). V druhom prípade pre množstvo chýbajúcich údajov. Pracovali sme s priemernými hodnotami za roky 2004-2007, teda s údajmi v predkrízovom období, ktoré považujeme za stabilnejšie ako údaje počas

krízy vykazujúce značné výkyvy. V prípade indikátora miera nezamestnanosti sú jeho hodnoty pre Portugalsko len odhadované. V našej analýze sme s nimi pracovali, ako keby sa išlo o reálne údaje. Z uvažovaných krajín bolo z analýzy eliminované Luxembursko pre chýbajúce údaje vo viacerých indikátoroch. Metóda hlavných komponentov a všetky výpočty boli realizované v štatistickom systéme R (R Core Team, 2014) s využitím funkcií *prcomp* a *princomp*, pričom jednotlivé indikátory boli centrovane a škálované.

Získané hlavné komponenty s vlastnými číslami väčšími ako jedna je možné následne agregovať do jedného indexu. Takýto agregovaný index je tvorený lineárnou kombináciou vybraných komponentov, pričom koeficienty lineárnej kombinácie sú stanovené na základe podielu variability vysvetlenej týmito komponentami. Zmeny indexu v čase by mali poukázať na to, či opatrenia v jednotlivých oblastiach makroekonomickej nerovnováhy prispeli k celkovému zlepšeniu vývoja makroekonomickej nerovnováhy krajiny. Sledované indikátory makroekonomickej nerovnováhy nie sú ideálne a sú aj predmetom kritiky (Coolington, 2012) avšak v EU existuje minimálne politická zhoda pri ich sledovaní a vyhodnocovaní.

2. Výsledky

Vlastné číslo väčšie ako jedna mali prvé dva hlavné komponenty vysvetľujúce celkovo 72 % celkovej variability pôvodných indikátorov. Prvý hlavný komponent vysvetľuje 42 % variability a druhý hlavný komponent 23 %. Komponentné záťažé jednotlivých indikátorov vzhľadom na prvé dva hlavné komponenty sú uvedené v tabuľke 2.

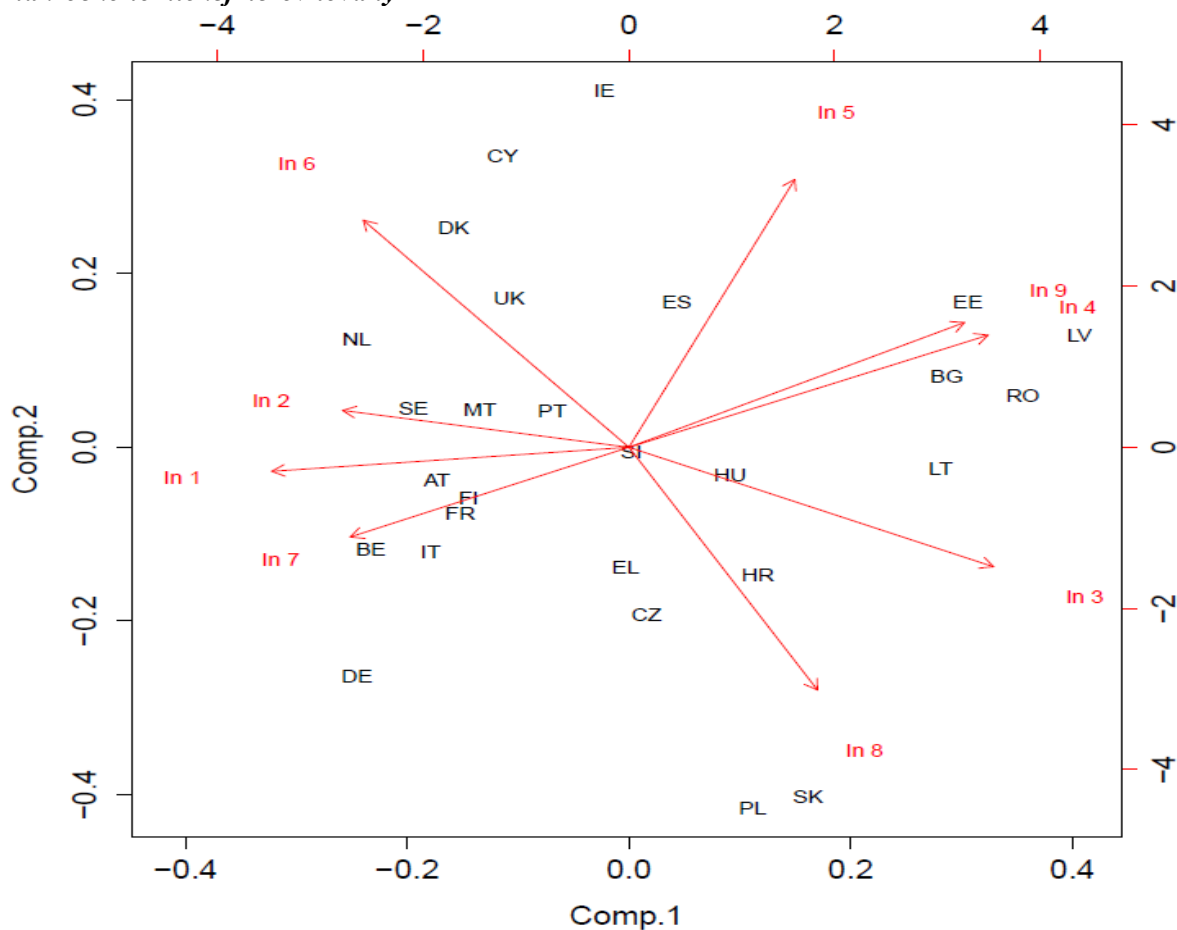
Tab. 2: Komponentné záťažé jednotlivých indikátorov

	PC1	PC2
In 1	-0.4004844	-0.04958127
In 2	-0.3209943	0.07609515
In 3	0.4088168	-0.24655112
In 4	0.4027571	0.23151726
In 5	0.1860343	0.55308305
In 6	-0.2978483	0.46888368
In 7	-0.3124168	-0.18510866
In 8	0.2114382	-0.50093849
In 9	0.3762947	0.25769395

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Výsledky metódy hlavných komponentov sme vizualizovali pomocou biplotu (graf 1). Graf ilustruje typické indikátory makroekonomickej nerovnováhy pre jednotlivé krajiny v predkrízovom období. O indikátore hovoríme ako o typickom pre danú krajinu, ak sa krajina nachádza v blízkosti šípky znázorňujúcej tento indikátor. Napríklad, v predkrízovom období bola pre Slovenskú republiku, Českú republiku, Chorvátsko a Grécko typická vyššia nezamestnanosť. Pre Bulharsko, Rumunsko, Litvu a Estónsko boli typické celkové pasíva finančného sektora a nominálne pracovné náklady, ktoré spolu úzko korelujú. Analogicky môžeme interpretovať aj vzťah ostatných krajín a indikátorov makroekonomickej nerovnováhy. Krajiny, ktoré sú na grafe blízko seba sú z hľadiska komponentného skóre podobné. Poloha šípok znázorňujúcich jednotlivé indikátory hovorí o ich vzájomnej korelácii. Napríklad, v našom prípade je najsilnejšou koreláciou medzi celkovými pasívami finančného sektora a nominálnymi pracovnými nákladmi.

Obr. 1: Ilustrácia výsledkov PCA krajín EÚ s ich charakteristickými hlavnými indikátormi makroekonomickej nerovnováhy

Zdroj: Vlastné spracovanie.

Záver

Hlavnou motiváciou pre konštrukciu indexu MI bolo dosiahnuť výstižnejšiu prezentáciu a monitorovanie pokroku pri riešení makroekonomických dopadov recesie ekonomík členských štátov EÚ a sprístupniť tieto indikátory širšiemu publiku. Navrhnutý index môže byť využiteľný pre monitorovacie správy Eurostatu, ktoré v rámci AMR vyhodnocujú ukazovatele MIP Scoreboard. Ďalej navrhnutý index MI môže poslúžiť politickým predstaviteľom pri rozhodovaní a vyhodnocovaní smerovania krajín EU v oblasti makroekonomickej nerovnováhy. Dá sa s ním ďalej pracovať a dávať ho to vzájomných vzťahov s inými sociálno-ekonomickými ukazovateľmi. Dá sa tiež spraviť ranking krajín, ktorý zoradí krajiny podľa hodnoty indexu podľa jeho zmeny v čase – napr. pred krízou a počas krízového obdobia.

Ako sa budú vyvíjať ukazovatele makroekonomickej nerovnováhy, tak by sa mal upravovať aj agregovaný index MI, t.j. navrhnutý index MI treba brať ako index, s ktorým sa dá ďalej pracovať, rozvíjať ho, upravovať. Podobný spôsob tvorby indexu makroekonomickej nerovnováhy navrhujeme testovať aj pre iné územné celky ako sú napr. krajiny OECD. Navrhnutý index nie je úplne v súlade s predpokladmi avšak môže byť predmetom ďalšieho upravovania – napr. nominálne pracovné náklady navrhujeme nahradiť produktivitou práce, vo všetkých indikátoroch pracovať s ročnými údajmi, či pracovať s iným časovým obdobím napr. s krízovým. Kvôli lepšej a prehľadnejšej interpretácii teda navrhujeme zmeny aj v samotných ukazovateľov makroekonomickej nerovnováhy. Pre konštrukciu agregovaného indexu MI navrhujeme ďalej pracovať s kombináciou ukazovateľov z hlavných a doplnkových indikátorov.

Makroekonomická destabilizácia na národnej úrovni sa prelieva aj do prostredia regionálnych ekonomík. Ich znížená ekonomická výkonnosť meraná rôznymi ukazovateľmi (Kološta, Bolcárová, Flaška, 2013) sa prejavuje najmä regionálne diferencovanou nezamestnanosťou. Regionálna politika by sa mala orientovať na tie súčasti sledovania makroekonomickej nerovnováhy, ktoré môžu z regionálnej úrovne ovplyvňovať. Jedná sa najmä o efektívne využívanie, spravovanie a propagáciu regionálneho potenciálu vo väzbe na investície; podpora exportných odvetví; zabezpečenie rekvalifikácie v perspektívnych odvetviach v súvislosti so systematickým riešením nezamestnanosti a tvorby pracovných miest. Na regionálnej úrovni by teda malo ísť o riešenie problému nezamestnanosti, čo preukázali aj výsledky PCA na národnej úrovni SR a ČR.

Literatúra

- [1] AMR., (2014). *Alert Mechanism Report*. Brussels: European Commission.
- [2] AMR., (2015). *Alert Mechanism Report*. Brussels: European Commission.
- [3] ANGELINI E., DIEPPE, A., PIERLUIGI, B., (2015). Modelling internal devaluation experiences in Europe: Rational or learning agents?. *Journal of Macroeconomics*, vol. 43, pp. 81–92. ISSN 0164-0704. DOI: 10.1016/j.jmacro.2014.08.008.
- [4] ANGELINI, E. C., FARINA, F., (2012). Current account imbalances and systemic risk within a monetary union. *Journal of Economic Behavior & Organization*, vol. 83, no. 3, pp. 647– 656. ISSN 0167-2681. DOI: 10.1016/j.jebo.2012.05.009.
- [5] AUZINA-EMSINA. A., (2014). Labour productivity, economic growth and global competitiveness in post-crisis period. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, vol. 156, pp. 317-321. ISSN 1877-0428.
- [6] BEGLER, H., NITSCH, V., (2014). Wearing corset, losing shape: The euro's effect on trade imbalances. *Journal of Policy Modeling*, vol. 36, no. 1, pp. 136–155. ISSN 0161-8938. DOI: 10.1016/j.jpolmod.2013.03.015.
- [7] BOLCÁROVÁ, P., KOLOŠTA, S., (2015). Assessment of sustainable development in the EU 27 using aggregated SD index. *Ecological Indicators*, vol. 48, pp. 699-705. ISSN 1470-160X. DOI: 10.1016/j.ecolind.2014.09.001.
- [8] CAMPOS-SORIA J. A., INCHAUSTI-SINTES, F., EUGENIO-MARTIN, J. L., (2015). Understanding tourists' economizing strategies during the global economic crisis. *Tourism Management*, vol. 48, pp. 164-173. ISSN 0261-5177. DOI: 10.1016/j.tourman.2014.10.019.
- [9] CATTE, P., COVA, P., PAGANO, P., VISCO, I., (2011). The role of macroeconomic policies in the global crisis. *Journal of Policy Modeling*, vol. 33, no. 6, pp. 787–803. ISSN 0161-8938. DOI: 10.1016/j.jpolmod.2011.06.001.
- [10] COLLIGNON, S., (2012). *Macroeconomic imbalances and comparative advantages in the Euro Area*. Brussels: ETUI aisbl. ISBN 978-2-87452-274-1.
- [11] EUGENIO-MARTIN, J. L., CAMPOS-SORIA J. A., (2014). Economic crisis and tourism expenditure cutback decision. *Annals of Tourism Research*, vol. 44, pp. 53-73, ISSN 0160-7383. DOI: 10.1016/j.annals.2013.08.013.
- [12] FOGLI, A., PERRI, F., (2015). Macroeconomic volatility and external imbalances. *Journal of Monetary Economics*. [online]. Dostupné na: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jmoneco.2014.12.003>. DOI: 10.1016/j.jmoneco.2014.12.003.
- [13] GOSSÉ, J.-B., SERRANITO, F., (2014). Long-run determinants of current accounts in OECD countries: Lessons for intra-European imbalances. *Economic modeling*, pp. 451-462. ISSN 0264-9993.
- [14] GUGLER, K., WEICHSELBAUMER, M., ZULEHNER, CH., (2015). Competition in the economic crisis: Analysis of procurement auctions. *European Economic Review*, vol. 73, pp. 35-57, ISSN 0014-2921. DOI: 10.1016/j.euroecorev.2014.10.007.
- [15] KOLOŠTA, S., BOLCÁROVÁ, P., FLAŠKA, F., (2013). Stanovenie vzťahu medzi vybranými ukazovateľmi ekonomickej výkonnosti a finančnej kapacity regiónov NUTS III v Slovenskej republike. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 60-64. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-6.
- [16] MARKOVITZ, Y., BOER, D., VAN DICK, R., (2014). Economic crisis and the employee: The effects of economic crisis on employee job satisfaction, commitment, and self-regulation. *European Management Journal*, vol. 32, pp. 413-422, ISSN 0263-2373. DOI: 10.1016/j.emj.2013.09.005.
- [17] MAURO, F., PAPPADA, F. 2014. Euro area external imbalances and the burden of adjustment. In *Journal of International Money and Finance*, Elsevier, vol. 48, s. 336-356, ISSN 0261-5606. DOI: 10.1016/j.jimonfin.2014.05.017.

- [18] MORGAN, P. J., (2012). The role of macroeconomic policy in rebalancing growth. *Journal of Asian Economics*, vol. 23, no. 1, pp. 13–25, ISSN 1049-0078. DOI: 10.1016/j.asieco.2011.08.009.
- [19] R CORE TEAM., (2014). *R: A language and environment for statistical computing*. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. [online] Dostupné z: www.R-project.org/.
- [20] STATISTICAL ANNEX AMR., (2015). *Statistical annex of Alert Mechanism Report 2015*. European Commission.
- [21] STRACCA, L., (2014). Financial imbalances and household welfare: Empirical evidence from the EU. *Journal of Financial Stability*, vol. 11, pp. 82-91. ISSN 1572-3089. DOI: 10.1016/j.jfs.2013.12.001.
- [22] TATULESCU, A., PATRUTI, A., (2014). Structural Funds And Economic Crises: Romania's Absorption Paradox. *Procedia Economics and Finance*, vol. 16, pp. 64 – 72. ISSN 2212-5671.
- [23] ZHAO, X., JIANG, X., LI, Z., (2014). The impact of the economic crisis on the financial performance of multinational corporations. *International Review of Economics and Finance*. [online]. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1016/j.iref.2014.11.013>. DOI: 10.1016/j.iref.2014.11.013.
- [24] ZOZRI, M., CHUDIK, A., DIEPPE, A., (2012). Thousands of models, one story: Current account imbalances in the global economy. *Journal of International Money and Finance*, vol. 31, no. 6, pp. 1319–1338. ISSN 0261-5606. DOI: 10.1016/j.jimonfin.2012.02.003.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu FP7-PEOPLE-2011 IRSES Project No. 295050 FOLPSEC – “Functioning of the local production systems in the conditions of economic crisis (comparative analysis and benchmarking for the EU and beyond)”.

VÝCHODO-ZÁPADNÍ GRADIENT SOCIÁLNÍ A EKONOMICKÉ PROSTOROVÉ DIFERENCIACE MAĎARSKA

EAST-WEST GRADIENT OF SOCIAL AND ECONOMIC SPACE DIFFERENTIATION IN HUNGARY

MARTIN KEBZA

DOC. RNDR. JAN KUBEŠ, CSc.

RNDR. ET PHDR. ALEŠ NOVÁČEK, PH.D.

Katedra geografie | Department of Geography
Pedagogická fakulta | Faculty of Education
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích | University of South Bohemia in České Budějovice
✉ Jeronýmova 10, 371 15 České Budějovice, Czech Republic
E-mail: kubes@pf.jcu.cz

Anotace

Cílem článku je analýza současné ekonomické a sociální prostorové diferenciaci a příslušných regionálních disparit v Maďarsku na úrovni žup (NUTS3) a regionů NUTS2. V analýzách se pracuje s hodnotami 11 sociálních a ekonomických ukazatelů za tyto regiony v podobě odchylek od mediánů. Z těchto hodnot jsou pak vytvořeny 3 parciální indexy (sociální, ekonomický a další) a index souhrnný. Hodnotící část práce se věnuje prostorové diferenciaci a regionálním disparitám zejména na úrovni žup. V kartogramech jsou zobrazeny hodnoty souhrnných indexů v župách i v regionech NUTS2. Následně jsou rozebírány faktory podmiňující zjištěnou diferenciaci a regionální disparity Maďarska. Potvrdila se předpokládaná dichotomie regionu hlavního města proti zbytku země, dichotomie žup s velkými městy proti župám s městy malými a v zásadě se potvrdil i východo-západní gradient maďarských regionů, ovšem v různé míře a v různé podobě na sledovaných regionálních úrovních.

Klíčová slova

sociogeografická diferenciaci, regionální disparity, Maďarsko

Annotation

The aim of this article is to show and explain the current economic and social spatial differentiation and related regional disparities in Hungary at county level (megyék - NUTS3) and NUTS2 regions. We analyse the values of 11 social and economic indicators for these regions in terms of deviations from the median. From these values, we create three partial indexes (social, economic and additional) and an overall index. The evaluation part is devoted to spatial differentiation and regional disparities, especially at county level. Cartograms show the values of the overall index in counties and regions NUTS2. We also look for factors affecting the observed differentiation and regional disparities in Hungary. We confirmed the predicted dichotomy of region of Budapest against the rest of the country, dichotomy of counties with large cities against counties with small towns, and in principle is confirmed the east-west gradient of Hungarian regions, but in varying degrees and in different forms on the observed regional levels.

Key words

socio-geographic differentiation, regional disparities, Hungary

JEL classification: O18, R58

Úvod

Maďarsko je rovinatou zemí s relativně homogenními přírodními podmínkami, uspořádanou do regionů v podobě žup. Z tohoto pohledu jde o vhodný prostor pro analýzy sociálních a ekonomických prostorových diferenciací a regionálních disparit. Cílem příspěvku je odkrýt současnou ekonomickou a sociální prostorovou diferenciaci Maďarska na úrovni žup a regionů NUTS2, nalézt zde příslušné regionální disparity (kapitola 3) a pokusit se tyto diferenciaci a disparity odůvodnit z pozic sociální geografie (kapitola 4). Již na počátku sledování předpokládáme východo-západní gradient těchto diferenciací, resp. disparit, a také výraznou odlišnost regionu hlavního města Maďarska proti zbytku země. Kapitola 2 se věnuje použitým datům a metodice, v příspěvku je rovněž uskutečněn rozbor literatury na dané téma (kapitola 1).

1. Sociální a ekonomická prostorová diferenciaci a regionální disparity Maďarska v literatuře

Regionální disparity Maďarska na úrovni žup se odvíjejí zejména od dichotomie Budapešť x zbytek země, od makroregionální nejednotnosti Maďarska, od regionálních disparit na úrovni mikroregionů a od rozdílné míry urbanizace v župách – takto se k řešené problematice vyjádřil *Nemes-Nagy (1994)* již na počátku 90. let. Autor uvádí, že vývoj regionálních disparit v župách, zvláště vývoj nezaměstnanosti, byl v první polovině 90. let velmi dramatický. Spontánní regionální procesy probíhající v Maďarsku v 90. letech 20. století zaujaly také známého maďarského geografa Györgyho Enyediho (*Enyedi, 2005*). Zdůrazňuje změnu orientace ekonomických vazeb (z Východu na Západ), znovuoobnovení spolupráce s Rakouskem, rozvoj znalostní ekonomiky v Budapešti a roli dálnic v rozvoji země. V této době nebyl vývoj regionů příliš usměrňován státní a EU regionální politikou.

Faktory způsobující regionální nerovnosti v Maďarsku na úrovni žup mezi lety 1994 a 2001 mapovali *Brown, Greskovits, Kulcsár (2007)*. Lepší výsledky měly ty župy, kde zahraniční kapitál rozvíjel moderní průmysl a služby. Byly to župy dobře dopravně vybavené, které prošly institucionální modernizací, zejména župa hlavního města a župy s velkými městy. Právě zavádění moderních (západních) inovací do řízení průmyslových podniků v období postsocialistické transformace 90. let analyzovala *Anne Lorentzen (1999)*. Sledovala 20 podniků rozmístěných v župě Győr-Moson-Sopron (severo-západ), Borsod-Abaúj-Zemplén (severo-východ) a v Budapešti. Budapešťské podniky inovace rychle přijímaly, podobně podniky v župě Győr-Moson-Sopron. Za socialismu rozvíjené podniky na severovýchodě se dostávaly do začarovaného kruhu inovační zaostalosti.

Rozhodování o přidělení předvstupních podpor EU do regionů Maďarska často vycházelo pouze z jednoho či dvou kritérií. Na to poukazovali *Quadrado, Heijman, Folmer (2001)*. Autoři uskutečnili vícekritériální analýzu regionálních disparit. Sestavili 11 ukazatelů a z nich vytvořili kompozitní index. Znevýhodněné regiony ležely na severo-východě, východě, jihovýchodě a také na jihozápadě. Úroveň a vývoj HDI indexu v maďarských župách mezi lety 1990, 1996, 2000 a 2004 sledoval *Nagy (2008)*. Dichotomie Budapešť x zbytek země byla podle autora zřejmá, stejně tak rozdíly mezi severo-západní (+ střední) a zbylou částí Maďarska. Zahraniční investice směřovaly do rozvinutějších žup, regionální politika vlády a EU mohla rostoucí regionální rozdíly pouze zpomalit. Vhodné ukazatele pro zobrazení regionálních disparit regionů NUTS2 Maďarska mezi lety 1992 a 2010 hledali *Dusek, Lukács, Rác (2013)*. Nakonec použili ukazatel HDP na obyvatele, sledovali konvergenci či divergenci regionů a rozebírali účinnost maďarské regionální politiky ve sledovaném období. Dobře se vyvíjel střed, středo-západ a západ, v ostatních částech země docházelo k divergenci.

Statistiku a kartografii údajů za regiony NUTS3 Polska, Maďarska, Rumunska a Bulharska vyhotovil *Petrakos (2001)*. Hledal společné prostorové vzory regionálních disparit v těchto tranzitivních zemích. Východo-západní dichotomii (gradient) našel v Maďarsku a Polsku, dichotomii hlavní město versus zbytek státu v Polsku, Maďarsku, Rumunsku, částečně i v Bulharsku. Na hranicích s bývalým Západem leží vyspělejší regiony v Polsku a Maďarsku, ale ne v Bulharsku (řecká hranice). Vývoj hodnot indikátoru HDP na obyvatele v paritě kupní síly (EU 27 = 100) Česka, Maďarska, Polska,

Slovenska a Rakouska mezi lety 2000 a 2008 analyzoval *Skokan (2011)*. Srovnával uvedené země a vyjádřil se i k divergenci či konvergenci regionálních disparit na úrovni NUTS2. V Česku se odstupy mezi regiony příliš neměnily, v Maďarsku a Polsku rostly, v Rakousku došlo ke konvergenci.

Možnostem měření regionálních disparit uvnitř zemí V4 se rovněž věnovali *Tvrdoň, Skokan (2011)*. Konstatují, že se tyto země přibližují vyspělým zemím EU, ale že v regionálním pohledu (regiony uvnitř těchto zemí) má toto přibližování rozdílnou rychlost. Autoři se pokoušeli identifikovat faktory, které jsou odpovědné za přetrvávání regionálních disparit na úrovni NUTS3. Ze srovnávání vylučují regiony hlavních měst, protože mají přirozeně o mnoho vyšší úroveň (navíc problematické odstraňování chyb vykazování). Apelují na místní vlády chudších regionů, aby jsou úspěšnější v získávání prostředků na podporu rozvoje z EU a v lákání zahraničních rozvojových investic. Typologicky podobnou analýzu představili také *Zdražil, Kraftová (2012)* – analýzu divergence/konvergence regionů NUTS2 zemí V4 mezi lety 1999 až 2008. Konstatují, že v regionální politice zemí V4 vítězí snaha o růstovou dimenzi nad dimenzí vyrovnávací, což vede k divergenci regionů. Většina nejzaostalejších regionů kopíruje východní hranici zemí V4. Maďarské regiony si po vstupu do EU v roce 2004 zhoršily své postavení. *Poledníková, Lelková (2012)* zapojily do shlukové analýzy 15 ukazatelů popisujících vývoj regionálních disparit 83 regionů NUTS2 Polska, Maďarska, Slovenska, Česka a také Německa a Rakouska. Ve výsledném shluku se např. objevily regiony Prahy, Bratislavy, Vídně a Berlína, ale regiony hlavních měst Maďarska a Polska jsou v jiném shluku.

2. Data a metodika

Maďarské župy (NUTS3) jsou populačně menší než kraje ČR. Je jich celkem 20, včetně župy hlavního města (župy v Obr. 1). Pro statistické a regionálně-rozvojové účely v prostředí EU byly župy seskupeny do 7 regionů úrovně NUTS2 (o jeden region méně než v ČR - Obr. 2). Maďarské regiony NUTS2 nejsou vnitřně spádově integrovány, nicméně sdružují relativně podobné župy. V naší studii pracujeme s oběma regionálními úrovněmi.

Pro analýzu byl důležitý výběr vhodných a dostupných ukazatelů sociální a ekonomické prostorové diferenciace, které by zobrazovaly regionální disparity. Snahou bylo uplatnit různé aspekty této diferenciace regionů (ukazatele v Tab. 1). Data za župy a regiony NUTS2 byla získána na webu Maďarského centrálního statistického úřadu - Hungarian Central Statistical Office (2012, 2014a, 2014b). Většinou reprezentují rok 2011, někdy 2012, pouze volební údaje pocházejí z roku 2014.

Hodnoty 11 sledovaných ukazatelů za župy Maďarska byly převedeny do hodnot odchylek od mediánů - mediánu byla přidělena hodnota 100 a trojčlenkou byly odvozeny hodnoty odchylek (Tab. 1). Tyto byly následně zprůměrováním převedeny do tří parciálních indexů. Hodnoty prvních dvou indexů (ekonomického a sociálního) jsou vzhledem k jejich významu vynásobeny dvěma - Tab. 2. Z hodnot tří parciálních indexů pak jsou spočítány hodnoty souhrnného indexu (jako vážený aritmetický průměr) - Tab. 2. a Obr. 1. Stejně bylo postupováno na úrovni regionů NUTS2.

3. Sociální a ekonomická prostorová diferenciace a regionální disparity Maďarska

V Tab. 1 jsou uvedeny hodnoty všech sledovaných ukazatelů v podobě odchylek od mediánů, a to za župy i regiony NUTS2. K dispozici jsme měli příslušné kartogramy. Následující text se stručně vyjadřuje k existenci východo-západního gradientu v mozaice žup Maďarska, vysokých hodnot u Budapešti proti zbytku země, event. vyšších hodnot u žup s velkými městy oproti ostatním župám, a to u jednotlivých ukazatelů. Prostorová diferenciace hodnot souhrnného indexu je zřejmá z Tab. 2 a z kartogramů (Obr. 1 a 2). Obecnější faktory podmiňující sociální a ekonomickou prostorovou diferenciaci a regionální disparity Maďarska jsou probírány v kapitole 4.

Vysoké hodnoty *HDP na obyvatele* v případě Budapešti jsou pochopitelné. Nejhůře jsou na tom župy severovýchodního (Nógrád) a východního Maďarska (např. Szabolc-Szatmár-Bereg), nejlépe pak

župy severozápadu (Győr-Moson-Sopron) a středo-západu (např. Komárom-Esztergom). Gradient je zde zřejmý. *Nezaměstnanost* již nemá tak velký rozptyl hodnot, ale kopíruje předchozí mozaiku a tedy i gradient. *Průměrná měsíční mzda* je i z předchozích důvodů nejvyšší na severozápadě a západě Maďarska (Győr-Moson-Sopron, Vas, Fejér, Komárom-Esztergom) a v Budapešti. *Hustota silniční sítě* je vyšší na západě, ale i severu Maďarska (historické a sídelní důvody), vyšší je také ve většině žup s velkými městy. *Prostorová diferenciacie zaměstnanosti v terciéru* sledovaný gradient nezobrazuje, ale ostatní dva sledované aspekty prostorové diferenciacie ano.

Tab. 1: Odchytky od mediánů ekonomických, sociálních a zbýv. ukazatelů v regionech Maďarska

Regiony NUTS2 Župy	HDP/obyvatele	Nezaměstnanost	Průměrná hrubá mzda	Hustota silniční sítě	Zaměstnanost v terciéru	Celkový přírůstek	VŠ vzdělanost	Rozvodovost	Urbanizace	Parlamentní volby FIDESZ	Religiozita
Nyugat-Dunántúl	152,8	109,3	103,5	126,8	100,0	100	107,8	106,9	95,8	103,8	76,5
Győr-Moson-Sopron	172,6	106,1	119,4	119,7	101,8	152,2	116,7	104,6	92,9	104,7	89,7
Vas	124,0	105,2	104,1	132,0	94,6	98,9	104,4	95,5	94,5	105,5	77,6
Zala	111,7	98,8	95,6	129,4	100,0	93,1	101,8	81,8	105,5	102,8	79,9
Közép-Dunántúl	132,0	111,8	100,8	101,5	100,0	100	103,5	100,0	100,0	101,7	104,7
Fejér	130,1	100,5	117,7	98,3	101,8	129,6	107,9	100,0	91,3	102,7	123,6
Komárom-Esztergom	141,8	103,3	114,3	112,3	96,4	125,2	98,5	100,0	102,4	100,8	123,8
Veszprém	98,6	99,8	99,9	104,3	96,4	107,7	105,3	90,9	97,6	102,8	96,1
Dél-Dunántúl	100,0	99,1	98,3	93,4	103,7	104,8	99,1	73,6	96,4	97,9	91,3
Baranya	89,6	95,6	100,1	110,9	107,3	93,8	112,3	104,6	103,9	99,0	107,4
Somogy	88,9	100,5	91,3	83,7	101,8	87,2	93,0	104,6	83,5	97,7	90,9
Tolna	105,6	101,3	106,7	91,4	94,6	83,6	90,4	86,4	88,2	98,3	99,8
Közép-Magyarország	245,6	144,7	101,5	113,3	135,2	109,5	190,4	138,9	139,6	109,8	118,6
Budapest	308,2	101,6	153,5	48,9	145,5	118,6	236,8	104,6	157,5	114,1	139,6
Pest	118,3	101,9	114,8	119,7	118,2	219,3	128,1	104,6	102,4	104,8	116,2
Dél-Alföld	99,1	96,3	100,0	78,3	100,0	100	100,0	76,4	117,8	96,5	104,9
Bács-Kiskun	94,7	101,4	65,3	73,7	94,6	101,1	91,2	104,6	107,1	95,2	90,4
Békés	78,8	98,6	89,4	74,0	96,4	55,8	87,7	90,9	118,1	97,3	139,8
Csongrád	101,4	100,2	101,0	96,0	105,5	108,4	125,4	95,5	118,1	99,0	123,8
Észak-Alföld	95,6	93,9	96,2	81,8	100,0	95,2	93,9	105,6	110,8	96,7	100,0
Hajdú-Bihar	103,6	96,9	99,6	76,0	105,5	112,0	109,7	100,0	126,0	95,3	130,2
Jász-Nagykun-Szoln	90,0	99,4	94,5	68,0	94,6	79,2	88,6	86,4	111,8	96,7	135,9
Szabolc-Szatmár-Bereg	74,6	93,9	86,6	103,1	96,4	131,0	85,1	86,4	85,0	99,2	71,0
Észak-Magyarország	89,3	100	93,2	100	101,9	104,8	90,4	54,2	85,3	100,0	85,0
Borsod-Abaúj-Zemplén	84,5	92,7	97,6	101,7	103,6	70,4	92,1	100,0	91,3	97,7	90,9
Heves	94,6	95,9	106,7	99,7	100,0	90,9	98,3	104,6	72,4	105,7	100,3
Nógrád	61,8	92,4	95,0	100,3	94,6	71,2	77,2	90,9	66,1	101,5	89,9

Zdroj: Hungarian Central Statistical Office (2012, 2014a, 2014b), vlastní zpracování.

Celkový přírůstek obyvatel je v Budapešti záporný, ale relativně vysoký je v župě Pest, která je suburbánním zázemím Budapešti. Východo-západní gradient je zřejmý. Nejvyšší *vysokoškolská vzdělanost* je logicky v Budapešti a v jejím zázemí (župa Pest se vzdělanými suburbanty). Relativně vysoká je i těch župách, kde jsou velké regionální univerzity – ve větších městech Debrecen (Hajdú-

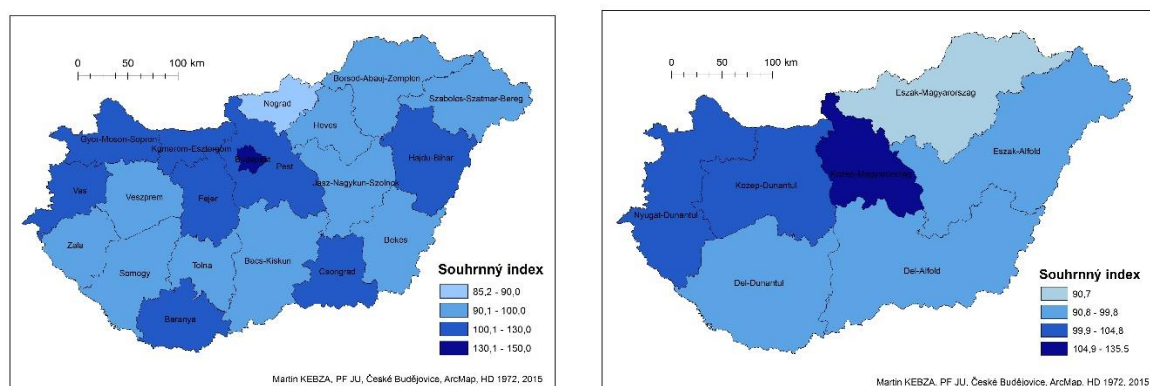
Bihar), Szeged (Csongrád), Pécs (Baranya) nebo Győr (Győr-Moson-Sopron). Mozaika rozvodovosti ani religiozity nezobrazuje předpokládanou diferenciaci, podmínění je složitější. V případě urbanizace nastává metodický problém, protože v jihovýchodní části Maďarska se nacházejí sídla se statusem města, která jsou ale zemědělskými, resp. venkovskými městy, nepřirozeně urbanizaci navyšujícími (župa Csongrád, Békés a další). Prostorové rozložení podpory FIDESZ v parlamentních volbách, v té době, do jisté míry zobrazovalo východo-západní gradient a silnou podporu v Budapešti.

Tab. 2: Parciální sociální, ekonomický a další index a souhrnný index v regionech Maďarska

Regiony NUTS2 (geografická poloha) Župy	Index ekonomický	Index sociální	Index zbýv. ukazatelů	Souhrnný index	Pořadí
Nyugat-Dunántúl (severozápad)	235,6	205,3	101,9	108,5	2
Győr-Moson-Sopron	247,8	233,2	97,2	115,6	3
Vas	224,0	196,6	91,6	102,4	8
Zala	214,2	191,1	91,3	99,3	11
Közép-Dunántúl (středo-západ)	218,1	201,7	100,8	104,1	3
Fejér	219,3	214,4	113,1	109,4	5
Komárom-Esztergom	227,2	213,0	112,3	110,5	4
Veszprém	199,6	200,7	99,5	100,0	10
Dél-Dunántúl (jihozápad)	198,5	187,0	98,9	96,9	6
Baranya	201,4	207,3	103,2	102,4	9
Somogy	186,5	184,1	94,3	93,0	17
Tolna	199,8	174,2	9,1	94,6	14
Közép-Magyarország (střed)	295,5	289,2	104,9	137,9	1
Budapest	303,1	308,7	126,9	147,7	1
Pest	229,1	277,2	110,5	123,4	2
Dél-Alföld (jihovýchod)	189,5	197,1	98,3	97,0	5
Bács-Kiskun	171,9	202,0	92,8	93,3	16
Békés	174,9	176,3	118,6	93,9	15
Csongrád	201,6	223,7	111,4	107,3	6
Észak-Alföld (východ)	188,5	202,7	98,3	97,9	4
Hajdú-Bihar	192,6	223,8	112,8	105,9	7
Jász-Nagykun-Szoln	178,6	183,0	116,3	95,6	13
Szabolc-Szatmár-Bereg	181,9	193,8	85,1	92,1	19
Észak-Magyarország (severovýchod)	196,5	167,3	100	92,8	7
Borsod-Abaúj-Zemplén	192,1	177,0	94,3	92,7	18
Heves	198,8	183,1	103,0	97,0	12
Nógrád	177,6	152,7	95,7	85,2	20

Zdroj: Hungarian Central Statistical Office (2012, 2014a, 2014b), vlastní zpracování.

Obr. 1 a 2: Hodnoty souhrnného indexu v župách (Obr. 1) a regionech NUTS2 (Obr. 2) Maďarska

Zdroje obrázků: Hungarian Central Statistical Office (2012, 2014a, 2014b), vlastní zpracování.

4. Faktory sociální a ekonomické prostorové diference a regionálních disparit Maďarska

Maďarsko se rozprostírá v rovinatém jádru původních Uher. Fyzicko-geograficky je málo heterogenní, a tak regionální disparity žup Maďarska jsou jen velmi málo založeny na přírodních podmínkách (*přírodní faktory*). Východní část země má o něco úrodnější půdy než Zadunají.

Maďarský stát prodělal ve 20. století řadu zásadních územních, geopolitických, vnitropolitických a hospodářských proměn, které, spolu s vývojem v sousedních zemích, také ovlivnily ekonomický a sociální vývoj jednotlivých žup – Nováček (2014), Enyedi (2005). Na začátku 20. století bylo hospodářsky a sociálně nejvíce rozvinuto severozápadní a středozápadní Maďarsko (vazba na Vídeň) a Budapešť a její okolí. Na severovýchodě doznívalo hutnictví, které pracovalo se zastaralými technologiemi. Agrární charakter měla území na jihovýchodě a jihozápadě (v současném vymezení Maďarska). Po 1. světové válce se díky Trianonské smlouvě Maďarsko značně zmenšilo. Ekonomické vazby mezi regiony se zpretrhaly, mnohé historické župy byly rozděleny. Maďarsko bylo v té době především zemědělským státem. Socialistická etapa vývoje Maďarska přinesla díky industrializaci průmysl do měst. Zvláště ve východní části Maďarska vznikly hutnické, chemické a strojírenské podniky dodávající výrobky na méně náročný vnitřní trh a trh evropských socialistických zemí. Tyto podniky ovšem po roce 1989 většinou neobstály v nově otevřené mezinárodní konkurenci (Lorenzen, 1999). Došlo k omezování a rušení výroby, narostla nezaměstnanost. Rozdíly v úrovni žup se zvětšily, objevily se dřívější i nové regionální disparity (*faktor územních, geopolitických, vnitropolitických a hospodářských proměn Maďarska a jeho okolí ve 20. století s dopady na jednotlivé župy*).

V Budapešti končí významná sídelní, dopravní a hospodářská osa (pás) vedoucí sem z německého, rakouského a bratislavského Podunají. Přeshraniční hospodářské a dopravní svazky se Srbskem a Chorvatskem, které leží dále v Podunají, nejsou tak významné, aby tato významná osa (pás) pokračovala podél Dunaje k jihu. Ani s velkou částí Slovenska, se Zakarpatskou Ukrajinou a s Rumunskem nemá Maďarsko v současnosti takové vazby, které by významně stimulovaly rozvoj v navazujících pohraničních maďarských župách (*faktor přeshraničních urbanizačních os a vazeb*).

Maďarsko je rovinaté, významné silniční a železniční komunikace se zde nepotýkají s terénními problémy a směřují paprskovitě ze všech stran do Budapešti. Určitou potíží je překonávání veletoku Dunaje. Dálniční síť ovšem ještě tak rozvinutá není. Dálnice nezasahují do všech žup a tyto pak mají horší rozvojové předpoklady (*dopravní faktor a faktor vzdálenosti od Budapešti*) – podobně Enyedi (2005), Brown, Greskovits, Kulcsár (2007), Nováček (2014).

Sídelní, kulturní, vědecko-inovační a hospodářský význam Budapešti je ve značném kontrastu se zbytkem země – *faktor velké a rozvinuté Budapešti*. Budapešť byla totiž v minulosti centem mnohem rozsáhlejšího území velkých Uher. Ve svém jádře se sice zmenšila, obyvatelstvo se ale „přelilo“ do jejího širšího zázemí (župa Pest). Budapešť má spolu s tímto zázemím stále skoro 2 milióny obyvatel.

Výše probírání autoři tuto regionální dichotomii Budapešť x zbytek Maďarska často zmiňují a analyzují – např. Nemes-Nagy (1994), Lorentzen (1999), Petrakos (2001), Enyedi (2005), Zdražil, Kraftová (2012).

Další, ale řádově menší velká města, města se 100-200 tisíci obyvateli, lze nalézt jen v některých maďarských župách. Jde o města Debrecen, Miskolc, Szeged, Pécs a Győr a o sotva stotisícová města Nyíregyháza, Kecskemét a Székesfehérvár. Nepřítomnost velkých měst v některých župách Maďarska podporuje jejich regionální disparity (*faktor zastoupení velkých měst v župách, faktor míry (skutečné) urbanizace žup, faktor integrace župních (mezoregionálních) sídelních systémů*) – podobně Nemes-Nagy (1994), Brown, Greskovits, Kulcsár (2007).

Závěr

Potvrdila se předpokládaná dichotomie regionu hlavního města proti zbytku země, také dichotomie žup s velkými městy proti župám s městy malými a v zásadě se potvrdil i východo-západní (přesněji jihovýchodo-severozápadní) gradient maďarských regionů, ovšem v různé míře a v různé podobě podle sledovaných ukazatelů a podle sledovaných regionálních úrovní. Také jiní autoři píšou o (staronové) dichotomii západní (a střední) část Maďarska x východní část Maďarska, respektive o východo-západním gradientu maďarských regionů - Petrakos (2001), Quadrado, Hejman, Folmer (2001), Enyedi (2005), Nagy (2008), Dusek, Lukács, Rácz (2013), Nováček (2014). Regionální disparity Maďarska na úrovni žup se podle různých výzkumů zvětšují (Skokan 2011 a další) a to je výzva pro uskutečnění srovnávacích vývojových regionálních analýz a také pro silnější regionální politiku v Maďarsku.

Literatura

- [1] BROWN, D.L., GRESKOVITS, B., KULCSÁR, L. J., (2007). Leading sectors and leading regions: economic restructuring and regional inequality in Hungary since 1990. *International Journal of Urban and Regional Research*, vol. 31, no. 3, pp. 522–542. ISSN 1468-2427. DOI: 10.1111/j.1468-2427.2007.00738.x.
- [2] DUSEK, T., LUKÁCS, R., RÁ CZ, I., (2013). Development differences among the regions of Hungary. *Procedia Economics and Finance*, vol. 9, pp. 264–277. ISSN 2212-5671. DOI: 10.1016/S2212-5671(14)00028-8.
- [3] NYEDI, G., (2005). Processes of regional development in post-socialist Hungary. In Barta, G., Fekete, É., Szörényiné Kukorelli, I., Timár, J.(eds.) *Hungarian spaces and places: patterns of transition*, Pécs: Centre for Regional Studies, pp. 18-27. ISBN 963 9052 46 9.
- [4] Hungarian Central Statistical Office (2012): *Population Census 2011: Preliminary data*. [online]. [cit. 2014-18-11]. www.ksh.hu/docs/eng/xftp/idoszaki/nepsz2011/enepszelo2011.pdf
- [5] Hungarian Central Statistical Office (2014a): *Population Census 2011: Detailed Tables*. [online]. [cit. 2014-14-09]. www.ksh.hu/nepszamlalas/detailed_tables
- [6] Hungarian Central Statistical Office (2014b): *Population Census 2011: Interactive Charts and Maps - Maps of Hungary*. [online]. [cit. 2014-08-12]. www.ksh.hu/interactive_humaps
- [7] LORENTZEN, A. (1999). Industrial development, technology change, and regional disparity in Hungary. *European Planning Studies*, vol. 7, no. 4, pp. 463-482. ISSN 0965-4313. DOI:10.1080/09654319908720530.
- [8] NAGY, G., (2008): Regional inequalities in a transitioning country (Hungary) – does HDI a useful tool for measuring? *EUROPA XXI*, vol. 18, pp. 99–115. ISSN 1429-7132.
- [9] NEMES-NAGY, J., (1994). Regional disparities in Hungary during the period of transition to a
- [10] market economy. *GeoJournal*, vol. 32, no. 4, pp. 363 – 368. ISSN 0343-2521.
- [11] NOVÁČEK, A., (2014): Historical-geographical determinants of the west-east territorial disparities in the Central European countries. *Europa XXI*, vol. 26, pp. 5-23. ISSN 1429-7132. DOI: 10.7163/Eu21.2014.26.1.
- [12] PETRAKOS, G., (2001). Patterns of regional inequality in transition economies. *European Planning Studies*, vol. 9, no. 3, pp. 359-383. ISSN 0965-4313. DOI: 10.1080/713666485.
- [13] POLEDNÍKOVÁ, E., LELKOVÁ, P., (2012). Evaluation of regional disparities in Visegrad four countries, Germany and Austria using the cluster analysis. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *15th International*

- Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings.* Brno: Masaryk University, pp. 36-47. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [14] QUADRADO, L., HEIJMAN, W., FOLMER, H., (2001). Multidimensional analysis of regional inequality: The case of Hungary. *Social Indicators Research*, vol. 56, no. 1, pp. 21-42. ISSN 0303-8300. DOI: 10.1023/A:1011893713456.
- [15] SKOKAN, K., (2011). Regionální disparity v mezinárodním srovnání a postavení zemí V4. *Regionální disparity*, vol. 2011, no. 9, pp. 45-54. ISSN 1802-9450.
- [16] TVRDOŇ, M., SKOKAN, K., (2011). Regional disparities and the ways of their measurement: The case of the Visegrad Four countries. *Technological and economic development of economy*, vol. 17, no. 3, pp. 501-518. ISSN 2029-4913.
- [17] ZDRAŽIL, P., KRAFTOVÁ, I., (2012). Konvergují regiony zemí V4? In Klímová, V., Žítek, V., (eds.) *15th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings.* Brno: Masarykova univerzita, pp. 48-58. ISBN 978-80-210-5875-0.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu FRVŠ 2013, reg. č. 1200/2013 „Zavedení nového předmětu Střední Evropa mezi Východem a Západem.“

THE EFFECT OF DIFFERENT TIME HORIZON IN MEASURING THE REGIONAL ECONOMIC RESILIENCE

EFEKT ROZDÍLNÉHO ČASOVÉHO HORIZONTU PŘI MĚŘENÍ EKONOMICKÉ ODOLNOSTI REGIONŮ

ING. ONDŘEJ SVOBODA

Bc. VERONIKA CICHÁ

Ústav regionálních a bezpečnostních věd | Institute of Regional and Security Sciences
Fakulta ekonomicko-správní | Faculty of Economics and Administration
Univerzita Pardubice | University of Pardubice
✉ Studentská 84, 532 10 Pardubice, Czech Republic
E-mail: ondrej.svoboda@upce.cz, veronika.cicha@student.upce.cz

Annotation

Evaluation of the economic resilience of regions is currently associated primarily with the effects of the economic crisis. Economic resilience of regions can be determined by applying different approaches and also different indicators. Under this assessment, the size of the resilience of the regional economy can be monitored to some external negative effects. It is also possible to assess the influence of potential determinants to the economic resilience. In any case, it is necessary to determine the appropriate length of the analysed period, at the end of which the situation of regions is assessed. The aim of this paper is to evaluate the effect of different lengths of the analysed period. The effect of different time horizon is investigated first by classifying types of regions in terms of economic resilience and second also by the assessment of differences in strength of the relationship between potential determinants of economic resilience and a selected indicator of resilience. The analytical part of this paper is based on a dataset NUTS level 2 regions in connection with the economic crisis starting in 2008. The main research method used is a correlation analysis. The results show that the different length of a time horizon significantly influences both the classification of regions in terms of their resilience and also the strength of links between determinants and the indicator used for measuring economic resilience.

Key words

regional development, regional resilience, economic crisis, determinants of regional resilience, employment

Anotace

Hodnocení ekonomické odolnosti regionů je v současné době spojováno především s dopady ekonomické krize. Ekonomická odolnost regionů může být stanovena na základě různých přístupů a i různých ukazatelů. V rámci tohoto hodnocení lze sledovat velikost odolnosti regionální ekonomiky vůči určitému vnějšímu negativnímu působení. Dále lze posoudit vliv potenciálních determinant ovlivňujících velikost odolnosti regionu. V každém případě je však nutné stanovit vhodnou délku zkoumaného období, na konci kterého je vyhodnocována situace regionů. Cílem tohoto příspěvku je posoudit efekt rozdílné délky zkoumaného období. Efekt rozdílného časového horizontu je zkoumán nejprve pomocí klasifikace typů regionů z hlediska ekonomické odolnosti a v druhé řadě také pomocí zhodnocení odlišností v síle vazby mezi potenciálními determinanty ekonomické odolnosti regionů a zvoleným ukazatelem odolnosti. Analytická část příspěvku je založena na datové sadě regionů úrovně NUTS 2 v návaznosti na hospodářskou krizi z roku 2008. Hlavní výzkumnou metodou je korelační analýza. Výsledky ukazují, že rozdílná délka časového horizontu významným způsobem ovlivňuje jak klasifikaci regionů z hlediska jejich odolnosti, tak i intenzitu vazeb mezi determinanty a použitým ukazatelem odolnosti.

Klíčová slova

regionální rozvoj, odolnost regionů, hospodářská krize, determinanty regionální odolnosti, zaměstnanost

JEL classification: R00, R10, R11

Introduction

The Regional Economic Resilience (RER) is often described as a property, more precisely as a process that allows regions to deal appropriately with adversity. The ability to resist is perceived as a return to equilibrium which presents the desired condition of a region. The term regional economic resilience is widely put to practice in recent years, especially in connection with assessment of impacts of the 2008 economic crisis. The term has quite a broad meaning and utilization thanks to its multidisciplinary origin; it could be found in area of crisis management during evaluation of impacts of extraordinary events in a region. Regional resilience is commonly looked upon through the eyes of regional development concerning regional indicators of labour market or regional product.

1. Definition of the Regional Economic Resilience and approaches to it's measuring

Economic resilience is often defined variously as (1) the ability of a system to recover from a severe shock and includes both inherent and adaptive resilience (Stewart et al., 2009); or as (2) being composed of people, firms, and institutions that interact to accomplish the production, distribution, and consumption of goods and services (Longstaff et al., 2010);

Potential approaches that might be used to measure economic resilience at the regional level include the following (Macaulay, 2009):

- Building Resilient Regions Resilience Capacity Index (RCI),
- Shannon Diversity Index (which can also be used to measure the level of diversification of the local economy),
- Input-output modelling of critical infrastructure interdependencies.

All of these approaches are influenced by the time horizon that is used. The aim of the research described in this study is to evaluate the effect of different duration of examined period in connection with an evaluation of regional economic resilience. The analytical part of this paper evaluates two hypotheses focused to prove the relevance of the length of the period examined in the evaluation of both (1) the region in terms of its economic resilience, as well as (2) the effect of potential determinants of economic resilience. Results of this study can be useful for further research in the field of resilience measurement.

This article assumes the regional resilience as a resilience of the regional (local) economy to the economic shocks. Based on the NUTS 2 level data, it describes the effect of two different assessment periods (after 4.5 resp. 6 years after beginning of economic crisis).

2. Research Methodology

In this study we use a regional employment level for measuring of economic resilience. This indicator is more useful in comparison with the other indicators such as gross value added (GVA) or gross domestic product (GDP), regional wages, regional labor productivity or regional investments which could be also used to measure the economic resilience of regions (Duval, Vogel, 2008). However, due to the problematic determination of regional product and others indicators, the development of regional employment is often analyzed (Martin, 2012).

For the purpose of quantification of regional resilience we used quarterly data on regional employment that has been obtained from the Labour Force Survey (LFS, 2013). It allows calculating the exact the percentage change of regional employment within specific number of examined quarters from the beginning of the crisis.

From the theory of resilience point of view, we can talk about resilient or non-resilient regions. The category of regions depends on region's ability to reach pre-crisis level of regional employment after specific period – in this research we use two different periods for this purpose: eighteen (resp. twenty) quarters of a year since a first quarter of 2008 (this quarter can be considered as the beginning of the economic crisis in terms of employment decline - for more details see (Kraft at al., 2010) - and in many cases this quarter correspond with a start of decline of employment level also at regional level).

For classification of region we use classification according to resilience on the basis of methodology of ECR2 ESPON project (ESPON, 2014). Therefore, we identify four categories of resilience:

- Resistant regions (RS) – those regions that have not experienced an absolute decline in regional employment level following the economic shock.
- Recovered regions (RC) – those regions that experienced a decline in regional employment level, but have since recovered to pre-shock levels.
- Not-recovered, but in upturn (NR1) – those regions that experienced a decline in regional employment level, have passed the trough of the recession, but have not yet recovered to pre-shock activity levels
- Not-recovered, still in decline (NR2) – those regions that experienced a decline in regional employment level, which was still ongoing at 3Q2013 (because we analyse period from 1Q2008 to 3Q2013).

The focus of this study is only the ability of regions to recover from crisis. Due to that we study only regions type RC, NR1 and NR2. For the purpose of this paper we use only two categories of regions: RC and specially category “NR” which involves both regions of type NR1 and NR2 together.

For the classification of regions we used suggested criterion that resilient regions are regions which recorded return of employment level to the pre-crisis level (level of employment is greater or equal as the pre-crisis level). Considering the duration of examined period it could be said that 18 and 20 quarters of a year (resp. 4.5 and 6 years) represent suitable periods for evaluation of economic recession (e.g. Duval and Vogel (Duval, Vogel, 2008) suggest that the minimal period for this evaluation are at least 4 years). However, there is a significant question: Could different time horizons influence the evaluation of determinants that could affect economic regional resilience?

From this point of view, the **aim of this research** is to evaluate differences of relationship of determinants to economic regional resilience in connection with two different periods – the first from 1Q 2008 to 3Q 2012 and the second from 1Q 2008 to 1Q 2014. The relationship of determinants is showed by correlation coefficients. These coefficients represent relationship between selected potential determinants of regional resilience and indicator of regional resilience calculated on the basis of regional employment level. In this paper we use the Percentage Change of Employment Level as indicator of regional resilience calculated in the two mentioned periods.

We used the above suggestion for classification of regions (whether or not are resilient) and therefore we used the percentage change in employment levels measured the first between the first quarter of 2008 and the third quarter of the year 2012 and the second between the first quarter of 2008 and the first quarter of the year 2014 (indicator with symbol CH, where "CH" symbolizes “change”). Resilient regions in our study has the indicator $CH \geq 100 \%$. This indicator is calculated according to the formula (1):

$$CH = Et_2 / Et_1 \times 100 \tag{1}$$

Where CH represents the percentage change of employed people measured after 4.5 (resp. 6) years from the beginning of the recession (in %). Et_2 represents number of people employed at the end of the investigation periods (3Q2012 resp. 1Q2014) and Et_1 represents number of people employed at the start of the examined period, which is for the purposes of this paper set for 1Q2008. Because of the quarterly data, we rearranged the data by the X12-ARIMA method so that we get seasonally adjusted time series (to remove the seasonal component in time series).

The research is based on the statistical sample of 175 regions NUTS 2 of 9 countries of the EU (Austria (AT), Czech Republic (CZ), Germany (DE), Spain (ES), France (FR), Italy (IT), Poland (PL), Slovakia (SK), and United Kingdom (UK)). It represents about 50 % of all NUTS 2 regions in European Union (EU).

The choice of the above countries is based on the current fulfillment of the following criteria:

- sample regions must come from EU,
- selected regions are from the countries of the latest EU enlargement in 2004 (in order to assess the impact of the economic crisis in 2008).

It was necessary to include only the regions that have shown to be affected by the economic crisis from the year 2008. The group of 175 regions excluded those for which the following conditions apply:

1. the regions where there was no decrease in the estimated annual real regional GDP in at least one of the periods of 2007-2008 and 2008-2009 (real regional GDP was estimated based on using implicit price deflator),
2. the data on the annual change in regional GDP were available in 2007-2008 and 2008-2009 periods,

After that 131 regions were involved in further analysis.

In accordance with our previous research we used a set of determinants which showed medium and strong correlation with economic resilience (CH) in past research. This set of indicators includes three indicators belonging to the factor "Labor Market". The factors "Human Capital" and "Structure of the economy" are each also represented by three indicators. Two indicators include the factor of "Innovation activities and R&D." Factors "Economic Performance" and "Socio-demographic characteristics" are represented each by one indicator. The indicators used in this research are provided below:

- **Labour Market (3 indicators):** The Job Vacancy Rate; Employment rate with age 15 to 64 years; The Unemployment Rate.
- **Human Capital (3 indicators):** Human Resources in Science and Technology – according to occupation; Percentage of People with age 25-64 with Upper Secondary or Tertiary Education according to ISCED-97 (level from 3 to 6); Percentage of People with age 25-64 with Lower Secondary Education according to ISCED-97 (level 2) - the second and the third indicator is according to the International Standard Classification of Education (ISCED-97).
- **Structure of the Economy (3 indicators):** The Proportion of People Employed in Agriculture, Forestry and Fishing (A); The Proportion of People Employed in Industry, Mining (B, C, D, E), The Proportion of People Employed in Financial and Insurance Activities (K) – letters A, B, C, D, K are on the basis of NACE (The Statistical Classification of Economic Activities).
- **Innovation Activity and R&D (2 indicators):** Total Intramural R&D Expenditure (in Purchasing Power Standard (PPS)); Number of Patent Applications per million inhabitants (European patent application).
- **Economic Performance (1 indicator):** Labour Productivity (gross value added of the number of persons employed).
- **Socio-demographic Characteristics (1 indicator):** The Proportion of People at Risk of Poverty.

These indicators have been identified as important determinants of economic resilience of regions in previous research (Svoboda, Maštálka, 2013). This research was based on previous studies of economic resilience of regions - e.g. (Dawley, 2010), (Duval, Vogel, 2008), (ESPON, 2014), (Foster,

2007), (Hill, Wial, Wolman, 2008), (Martin, 2012), (Pental, Foster, 2010), (Pike, 2010) and (Simmie, Martin, 2010). The regional data were collected from the Eurostat database from the year and 2007.

The specific objective of this research paper is to test the following hypotheses:

H1: With the increasing length of period, a growing number of recovered regions can be expected.

H2: The intensity of correlation relationships of selected determinant and change of employment level is not changing with increasing length of the time horizon from 4.5 years to 6 years after the beginning of an economic crisis.

3. Analysis of Results

The table 1 contains the number of regions by type (recovered regions – RC, non-recovered regions – NR) in both time periods (third quarter of the year 2012 and first quarter of the year 2014) for the nine examined countries. The last row of the table expresses the change of recovered regions in each country between both time periods. The last column of the table contains the total number of regions and is useful for confirmation of H1 hypothesis.

As shown in the Tab. 1, the H1 hypothesis is confirmed (in the first quarter of the year 2014 there was 48 recovered regions that is higher number of regions as compared with the situation in the third quarter of the year 2012 – there was only 45 recovered regions). However, detailed view on the table shows that many countries recorded reduction of the number of recovered regions (it is the case of regions in AT, FR, IT and UK). On the other hand, small increase of recovered regions was recorded in CZ, DE, ES, PL and SK (the biggest one especially in Germany – from 19 in 3Q 2012 to 22 recovered regions in 1Q 2014). The largest decline of recovered regions was recorded in the UK (from 14 to 12 recovered regions).

Tab. 1: Number of region type RC and NR in 3Q 2012 and 1Q 2014

Type of region / State	AT	CZ	DE	ES	FR	IT	PL	SK	UK	Total
RC in 3Q 2012	4	1	19	0	4	2	1	0	14	45
NR in 3Q 2012	1	7	7	18	12	16	6	4	15	86
RC in 1Q 2014	3	3	22	1	3	1	2	1	12	48
NR in 1Q 2014	2	5	4	17	13	17	5	3	17	83
No. of regions	5	8	26	18	16	18	7	4	29	131
Change in RC reg.	-1	2	3	1	-1	-1	1	1	-2	3

Source: authors according data from (LABOUR FORCE SURVEY, 2013)

The table no. 2 contains all indicators described in chapter 2. This set of indicators has been proven to has medium and strong relationship with indicator CH (Change of regional employment level in period from 1Q 2008 to 3Q 2012) expressed by Spearman's coefficient of correlation in previous research (Svoboda, Klementová, 2014). The first column of the table contains the names of factors, the second column contains the names of indexes and the third and the fourth column contain results of the correlation analysis.

Although Pearson's coefficient of correlation is more sensitive to non-compliance with the requirement of normality in dataset, we use this coefficient of correlation for purposes of confirmation of H2 hypothesis (although the normality of the data has not been proved). It can be said that Pearson's coefficient of correlation returns the similar results as Spearman's coefficient of correlation. However, the advantage of Pearson's coefficient is a possibility to check the conformity of two different coefficients using the conformity test. This test was used for confirmation of hypothesis H2.

The results of the correlation analysis are showed in the third and the fourth column of the table no. 2 (the third column expresses correlation relationship of indexes and indicator CH calculated in the third quarter of the year 2012 and the fourth column expresses correlation relationship of the same indexes

and indicator CH but calculated in the first quarter of the year 2014). Significant values of Pearson's coefficient are provided in bold (alfa = 0.05). Hypothesis of the conformity of two different coefficients (calculated for two different times) is expressed by dark tint of rows. The level of significance of the conformity test of two different coefficients was 0.1.

As shown in the Tab. 2, the H2 hypothesis is not confirmed due to fact that only three of all indicators show the conformity of correlation coefficients (The job vacancy rate, Number of patent applications per million inhabitants, The proportion of people at risk of poverty). For other indicators we obtained slightly different Pearson's coefficients in both periods.

Tab. 2: Results of correlation analysis - Pearson's coefficient (significant values are bold)

Factor	Index	CH 3Q2012	CH 1Q2014
Labour Market	The job vacancy rate	0.723	0.719
Human Capital	Human Resources in Science and Technology – according to occupation	0.528	0.472
Human Capital	Percentage of people with age 25-64 with upper secondary or tertiary education according to ISCED-97 (level from 3 to 6)	0.513	0.611
Sectoral Structure	Financial and insurance activities (K)	0.485	0.258
Innovation and R&D	Number of patent applications per million inhabitants	0.469	0.484
Innovation and R&D	Total intramural R&D expenditure(in PPS)	0.404	0.331
Economic Performance	Labour productivity (gross value added of the number of persons employed)	0.318	0.171
Labour Market	Employment rate with age 15 to 64 years	0.255	0.292
Sectoral Structure	Industry, mining (B, C, D, E)	-0.133	-0.025
Labour Market	The Unemployment Rate	-0.175	-0.099
Sectoral Structure	Agriculture, forestry and fishing (A)	-0.348	-0.184
Socio-demogr. Characteristic	The proportion of people at risk of poverty	-0.379	-0.392
Human Capital	Percentage of people with age 25-64 with lower secondary education according to ISCED-97 (level 2)	-0.535	-0.623

Source: authors according data from (LABOUR FORCE SURVEY,2013) and (EUROSTAT,2014)

The table no. 2 also shows that regardless of the selected duration of the analysed period, the Labour Market, Human Capital, Sectoral Structure, Innovation and R&D and Socio-demographic Characteristics (these factors showed correlation coefficient higher than 0.5 in absolute value – it is expressed in the table no. 2 by bold names of factors in the first column) belong among the most influential factors.

Final Results Discussion

This paper evaluates the effect of different durations of examined period in connection with an evaluation of the regional economic resilience. The analytical part of the paper evaluates two hypotheses where one has been proved to be true. Evaluated hypotheses proved the relevance (at least in some cases) of the importance of the length of the examined period in the evaluation of both the region in terms of its economic resilience, as well as the evaluation of the effect of potential determinants of the economic resilience of regions. Above mentioned “less resilient” regions are among those that had the lowest Human Capital level in 2007 and also were not well position from the view of Innovation and R&D activities.

Limits of the presented results are obvious. The presented results are influenced by the fact that only one shock was researched. For further research, the authors recommend prolonging the testing period and putting focus on other economic crises. A further research would enrich the research attitude with the focus on sensitivity analysis of founded determinants.

Literature

- [1] DAWLEY, S., (2010). Towards the Resilient Region? *SERC Discussion Paper* [online]. [cit. 2012-10-20]. Available from: <http://eprints.lse.ac.uk/33523/1/sercdp0053.pdf>.
- [2] DUVAL, R., VOGEL, L., (2008) Economic Resilience to Shocks and the role of Structural Policies. *OECD Economic Studies*, no. 44.
- [3] ESPON., (2014). *Economic Crisis: Resilience of Region (Final Report)*. [online]. [cit.2014-08-21]. Available from: www.espon.eu/main/Menu_Projects/Menu_AppliedResearch/ECR2.html
- [4] EUROSTAT., (2015). *General and regional statistics*. [online]. [cit. 2012-10-15]. Available from: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database.
- [5] FOSTER, K. A., (2007). A Case Study Approach to Understanding Regional Resilience. *Working Paper 2007–08* [online]. [cit. 2012-09-14]. Available from: www.iurd.berkeley.edu/publications/wp/2007-08.pdf.
- [6] HILL, E.; WIAL, H.; WOLMAN, H., (2008). Exploring regional economic resilience. *Working Paper*. [online]. [cit. 2012-09-15]. Available from: <http://hdl.handle.net/10419/59420>.
- [7] KRAFT, J. at al., (2010). *Hospodářská krize – vybrané makroekonomické a mikroekonomické souvislosti s projekcí na úrovni regionů*. Liberec: Technická univerzita v Liberci. ISBN 978-80-737-2678-2.
- [8] LONGSTAFF, P.H., N.J. ARMSTRONG, K. PERRIN, W.M. PARKER, and M.A. HIDEK, (2010). Building Resilient Communities: A Preliminary Framework for Assessment. *Homeland Security Affairs*, vol. 6, no. 3. ISSN 1558-643X.
- [9] LABOUR FORCE SURVEY, (2013). [online]. [cit. 2013-04-21]. Available from: www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/zam_vsps.
- [10] MACAULAY, T., (2009). U.S. *Critical Infrastructure Interdependency* [online]. [cit. 2011-11-23]. Available from: www.tysonmacaulay.com/CIIW%20US%20Overview%20-%20July%202009.pdf.
- [11] MARTIN, R. (2012). Regional economic resilience, hysteresis and recessionary shocks. *Journal of Economic Geography*, vol. 12, no. 1., pp. 1 – 32. DOI: 10.1093/jeg/lbr019.
- [12] PENDALL, R., FOSTER, K. A., et al., (2010). Resilience and regions: building understanding of the metaphor. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, vol. 3, no. 1, pp. 59 - 70. DOI: 10.1093/cjres/rsp028.
- [13] PIKE, A., DAWLEY, S., et al., (2010). Resilience, adaptation and adaptability. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, vol. 3, no.3, pp. 59 – 70. DOI: 10.1093/cjres/rsq001.
- [14] SIMMIE, J., MARTIN, R. L., (2010). The economic resilience of regions: towards an evolutionary approach, *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, vol. 3, no. 1, pp. 27 – 44. DOI: 10.1093/cjres/rsp029.
- [15] STEWART, G.T., R. KOLLURU, SMITH, M. (2009), Leveraging Public-Private Partnerships to Improve Community Resilience in Times of Disaster. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, vol. 39, no 5, pp. 343–364. DOI: 10.1108/09600030910973724.
- [16] SVOBODA, O., KLEMENTOVÁ, T., (2014). Correlation Analysis and Empirical Model of Regional Economic Resilience. *WSEAS Transactions on Business and Economics*. pp. 765-777. E-ISSN 2224-2899.
- [17] SVOBODA, O., MAŠTÁLKA, M. (2013). The Resilience of Czech Regions to Economic Crisis. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 487-493. ISBN 978–80–210–6257–3. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-61.

The paper was supported by Internal Grant Agency of the University of Pardubice, Project SGSFES_2015001 „Economic and social development in private and public sector“.

SHLUKOVÁ ANALÝZA JAKO METODA V REGIONÁLNÍCH ANALÝZÁCH

CLUSTER ANALYSIS AS A METHOD OF REGIONAL ANALYSIS

ING. LIBUŠE MĚRTLOVÁ, PH.D.¹

MGR. MARTIN PROKOP²

¹ Katedra ekonomických studií	¹ Dep. of Economic Studies
² Katedra matematiky	² Dep. of Mathematics
Vysoká škola polytechnická Jihlava	College of Polytechnics Jihlava
✉ Tolstého 16, 58601 Jihlava, Czech Republic	
E-mail: mertlova@vspj.cz, Martin.Prokop@vspj.cz	

Anotace

Cílem článku je představit výsledky použití metody shlukové analýzy v posuzování úrovně regionů z pohledu ekonomických, sociálních a environmentálních ukazatelů v rámci regionální analýzy. V článku jsou vymezeny základní teoretická východiska, je popsána metoda shlukové analýzy, která hledá maximální podobnosti mezi zkoumanými subjekty a maximální rozdíly mezi subjekty. Na podkladě těchto charakteristik jsou potom vytvářeny shluky, které začleňují nejvíce podobné a nejméně podobné regiony do jednotlivých shluků a v rámci postupných kroků metody se tak vytvářejí shluky regionů s nejvíce podobnými charakteristikami, které zohledňují současné a vzájemné působení jednotlivých charakteristik zkoumaného souboru. Bylo provedeno porovnání na základě relativních hodnot ukazatelů v jednotlivých skupinách indikátorů po přepočtu na počet obyvatel v jednotlivých regionech s cílem posoudit ekonomickou a sociální úroveň regionů v roce 2000 a v roce 2012. Podle výsledků provedeného hodnocení byly regiony rozděleny do několika skupin, regiony vysoce výkonné, stabilizované, zaostávající a zaostalé. V rámci tohoto členění jsou potom v jednotlivých vytvořených shlucích zahrnuty regiony s nejvyšší podobností, ale také i se stejnými nebo velice podobnými problémy. Toto rozčlenění následně umožňuje uplatňovat podobné postupy k jednotlivým regionům v rámci shluků, zejména pokud se jedná o alokaci finančních prostředků ze státního rozpočtu nebo z rozpočtu evropských fondů v rámci státní regionální politiky.

Klíčová slova

regionální politika, regionální disparity, makroekonomické ukazatele, shluková analýza, NUTS 3 regiony

Annotation

The goal of this article is to present results using the method of cluster analysis in assessing the level of regions in terms of economic, social and environmental indicators in the regional analysis. The article defines the fundamental theoretical issues; it describes the method of cluster analysis, which seeks maximum similarity between the studied subjects and maximum differences between the subjects. Based on these characteristics, clusters are then created, incorporating the most and least similar characteristics of regions into individual clusters. In successive steps of the method, clusters of regions with the most similar characteristics are thus created, reflecting simultaneous and mutual interactions of the different characteristics of the investigated group. A comparison was made based on the relative values of the indicators in each group of indicators after recalculating per the population number in each region in order to assess the economic and social level of regions in 2000 and in 2012. According to the findings of the evaluation, regions were divided into different groups: regions of high performance, stabilized, lagging and underdeveloped. Within that division, the regions with the highest similarity, but also with the same or very similar problems were then included in individual clusters. This classification subsequently allows applying similar techniques to individual

regions within clusters, especially when it comes to the allocation of funds from the state budget or the budget of the European funds within the state regional policy.

Key words

regional policy, regional disparities, macroeconomic indicators, cluster analysis, NUTS 3

JEL classification: R11, C38

Úvod

Rozvoj jednotlivých regionů a ovlivňování negativních regionálních disparit na úrovni státní i regionální politiky se stává postupně stále více diskutovanou otázkou zejména z pohledu hledání endogenních faktorů rozvoje, které by zajistily optimální tempo udržitelného růstu a zároveň stabilizovaly životní úroveň a kvalitu života obyvatel regionu. Z pohledů různých autorů (Dufek – Minařík, 2010, Kožiak, 2008, Žitek, V. - Klímová, V. - Horká, L., 2013) vyplývá zejména nutnost zkoumání demografického vývoje v jednotlivých krajích, zahrnující stav, strukturu a pohyb obyvatelstva, z oblasti ekonomických ukazatelů to jsou potom ekonomická úroveň a zaměstnanost, životní a sociální úroveň, vzdělanost, zdravotní stav a kriminalita. Podle Kožiaka a kol. (2014) je vhodné se zabývat i jinými měřítky pro posouzení úrovně regionů, než je ukazatel HDP, který ne vždy vykazuje všechny odlišnosti, respektive podobnosti jednotlivých regionů. Identifikace podobných regionů by mohla do budoucna pomoci k efektivnější implementaci nástrojů regionální politiky a společnému postupu ve vztahu ke vzájemně podobným regionům, přesto, že se nacházejí v různých částech Evropské unie. Podobně i Tvrdoň, (2014) uvádí výraznou potřebu orientace aktivit v oblasti podpory regionálního rozvoje zaměřeného zejména endogenní faktory regionů z důvodu slabého úspěchu neoklasických přístupů a strategie pólů růstu, které se orientovaly na mobilitu faktorů a efektů lokalizace podniků v regionu, kdy jako zásadní nevýhody jsou uváděny práce s nízkými požadavky na kvalifikaci pracovní síly, lokalizace odvětví se standardizovanou výrobou a externí kontrolou, krátkodobé trvání vytvořených pracovních míst a jejich konjunkturální závislost a další. Regionální rozvoj se tak chápe v širším pojetí, ne pouze jako ekonomický růst, ale i kvalitativní zlepšení struktury hospodářství a životních podmínek. Měl by zlepšit postavení problémových skupin a měl by být přizpůsobený sociálně ekonomickým, přírodním a kulturním podmínkám regionů. (Maier, Tödtling, 1998). Z tohoto pohledu je zkoumání jak regionálních disparit, jejich vývoje i regionálních růstových faktorů základním předpokladem pro tvorbu a realizaci odpovídající regionální politiky jako nástroje pro rozvoj jednotlivých krajů.

Cíl a metody

Cílem příspěvku bylo využít metodu shlukové analýzy (dále SA) pro posouzení regionálních disparit krajů v ČR v roce 2000 a změnu jejich úrovně v roce 2012 na základě hodnocení více makroekonomických ukazatelů najednou a nalézt jednak regiony s největší podobností (tj. s nejmenšími disparitami) a naopak regiony, které vykazují největší disparity. Jako metoda k dosažení tohoto cíle byla zvolena metoda SA, která umožňuje rozdělení množiny objektů vstupní datové matice do několika shluků, kdy shlukovat lze jak objekty, tak proměnné. Vycházíme z datové matice X typu $n \times p$, n je počet objektů, p je počet proměnných. Počet shluků označme k . Uvažujeme různé rozklady množiny n objektů do k shluků. Cílem je dosáhnout stavu, kdy objekty uvnitř shluku jsou si podobné co nejvíce a objekty z různých shluků co nejméně. Pro hodnocení podobnosti objektů používáme míry vzdálenosti. Vypočtou se vzájemné vzdálenosti pro všechny dvojice n objektů, vznikne symetrická čtvercová matice vzdáleností typu $n \times n$. Pro kvantitativní proměnné lze využít euklidovskou nebo čtvercovou euklidovskou vzdálenost

$$D_E(x_i, x_{i'}) = \sqrt{\sum_{j=1}^p (x_{ij} - x_{i'j})^2}, D_E^2(x_i, x_{i'}) = \sum_{j=1}^p (x_{ij} - x_{i'j})^2.$$

Mezi nejčastější postupy shlukové analýzy patří hierarchické shlukování, tedy vytváření hierarchické posloupnosti rozkladů, viz Hebák a kol. (2007). Výsledek hierarchického shlukování lze nejlépe

zobrazit ve formě stromového grafu, dendrogramu. Vzdálenosti mezi shluky se odvozují ze vzdáleností mezi objekty. Existuje několik aglomerativních postupů, např. Wardova metoda, která vychází z Wardova kritéria kvality rozkladu. Kritériem pro spojování shluků je přírůstek celkového vnitroskupinového součtu čtverců odchylek pozorování od shlukového průměru, kde je tento přírůstek vyjádřen jako součet čtverců ve vznikajícím shluku zmenšený o součty čtverců v zanikajících shlucích. Přírůstek je vyjádřen jako součin euklidovské vzdálenosti mezi centroidy shluků uvažovaných pro spojení a koeficientu závisícím na velikosti shluků.

Výsledky

V našem zkoumání byly použity makroekonomické ukazatele přepočtené na počet obyvatel, aby bylo umožněno relativní srovnání mezi regiony. Pro výpočet byly použity proměnné HDP/ob., HPH/ob., THFK /ob., ČDDD/ob. a relativní zaměstnanost, čili ZAM/ob. Zobrazení je provedeno euklidovskou metrikou. Data byla získána z regionálních statistik Českého statistického úřadu za roky 2000 a 2012. Tyto roky byly zvoleny záměrně, kdy rok 2000 chápeme jako výchozí stav, rok 2012 jako rok, kdy postupně dochází ke konsolidaci ekonomiky. V tabulce 1 jsou uvedené ukazatele a jejich hodnoty, které vstupují do SA podle krajů. Ukazatele HDP a HPH na obyvatele vyjadřují sílu regionů, hlavně jejich průmyslový potenciál a schopnost generovat novou hodnotu, dále THFK na obyvatele, který vypovídá o investicích v regionu a vyjadřuje potenciál rozvoje pro další období. Ukazatel ČDDD na obyvatele vyjadřuje ekonomické předpoklady pro zvyšování kvality života obyvatel, finanční stabilitu domácností a možnost zvyšovat koupěschopnou poptávku v regionech. Poslední ukazatel zaměstnanost na počet obyvatel opět vyjadřuje endogenní faktor rozvoje regionu, kdy spolu s kvalitativní úrovní pracovní síly je podmínkou pro rozvoj regionů v příštím období.

Tab. 1: Vstupní data rok 2000

Kraj	HDP/ob	HPH/ob	THFK/ob	ČDDD/ob	ZAM/ob
Hlavní město Praha	455005	415756	140133	160707	0,661054
Středočeský kraj	231500	211530	82719	130226	0,438074
Jihočeský kraj	217198	198461	79945	122963	0,472641
Plzeňský kraj	216752	198053	70799	123441	0,489695
Karlovarský kraj	196504	179554	44777	122371	0,504371
Ústecký kraj	190661	174213	48629	114410	0,411345
Liberecký kraj	209926	191817	58036	119404	0,465453
Královéhradecký kraj	214875	196339	61967	122776	0,483739
Pardubický kraj	196943	179954	55516	113180	0,450508
Kraj Vysočina	188782	172497	66483	109332	0,442517
Jihomoravský kraj	209290	191236	63940	117050	0,471295
Olomoucký kraj	183152	167353	56985	113404	0,421251
Zlínský kraj	189148	172831	53968	112973	0,455187
Moravskoslezský kraj	177830	162490	49669	111756	0,410157

Zdroj: czso.cz, výpočty vlastní zpracování

Na obr. 1 Dendrogram roku 2000, vedeme pomyslnou čáru pro rozdělení zkoumaného souboru do shluků ve vzdálenosti 2,5 od počátku. Vytvoří se 6 shluků, kdy 1. shlukem je Hlavní město Praha, 2. shlukem je Středočeský kraj, 3. je Karlovarský kraj.

Z hlediska podobnosti se jedná o nejméně podobné regiony, kdy 1. je vysoce výkonný ve všech ukazatelích, 2. shluk je v prvních dvou ukazatelích jen na polovině hodnoty Prahy a u dalších ukazatelů zaostává až o 1/3 hodnoty, ale i tento můžeme charakterizovat jako vysoce výkonný.

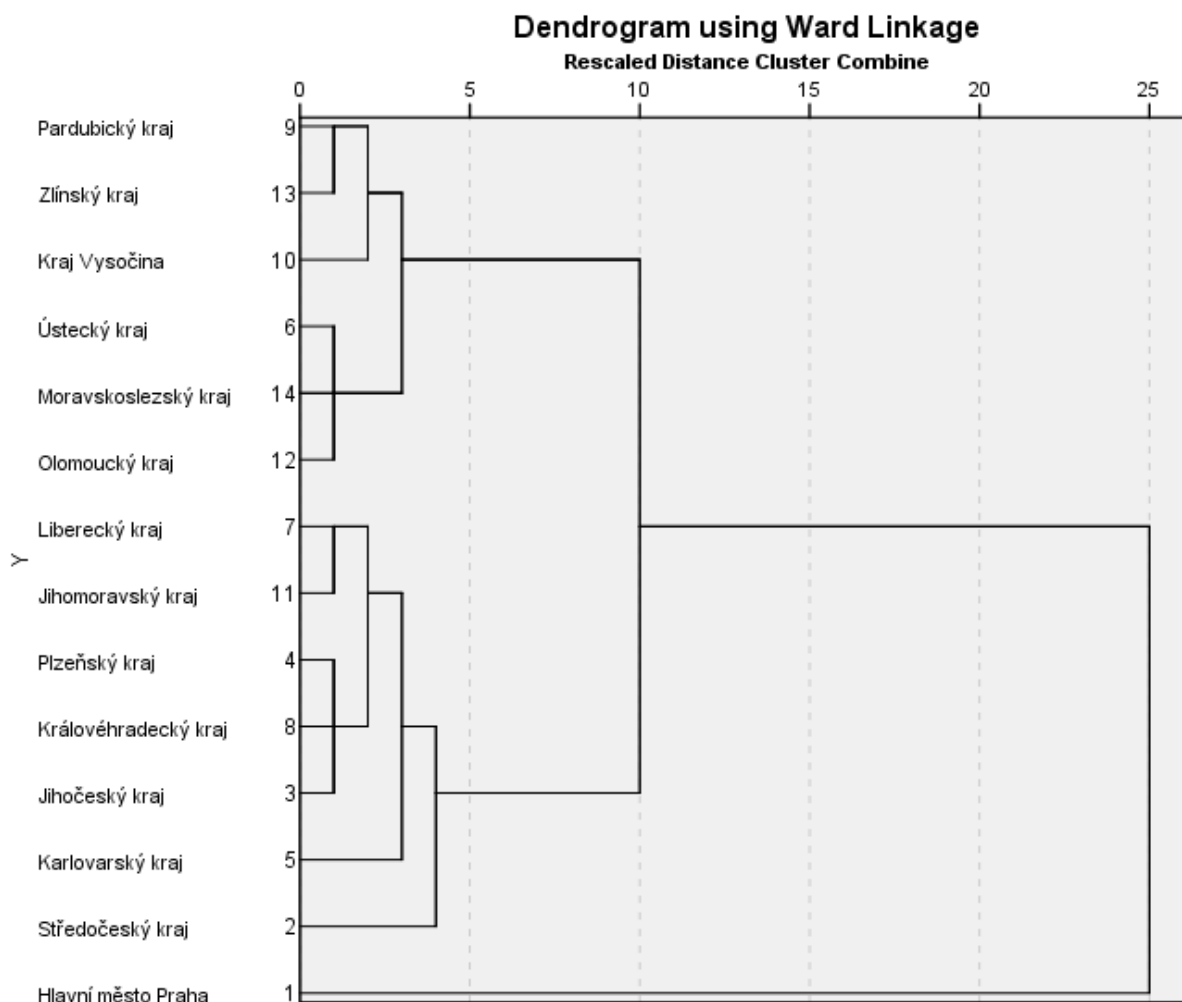
Třetí samostatný shluk tvoří Karlovarský kraj, který vykazuje tak vysoké negativní disparity, že se odděluje od všech ostatních krajů a je posledním v porovnání hodnot ukazatelů ze všech regionů.

Čtvrtý shluk už tvoří kraje Jihočeský, Královéhradecký, Plzeňský, Jihomoravský a Liberecký. Tyto shluky si jsou nejvíce podobné v ukazateli zaměstnanosti a čistého disponibilního kapitálu domácností, nejvíce se odlišují v ukazateli tvorby hrubého fixního kapitálu. Jedná se o regiony stabilizované s vysokou tvorbou HDP a HPH na obyvatele, kde nejvyšší disparity jsou v THFK na obyvatele a v ČDDD na obyvatele.

Pátý shluk zahrnuje 3 kraje, Olomoucký, Moravskoslezský a Ústecký. Tyto kraje jsou zhruba na poloviční hodnotě tvorby HDP a HPH na obyvatele v porovnání s Hl.m. Prahou, s třetinovou hodnotou tvorby hrubého fixního kapitálu i s nižší hodnotou ČDDD na obyvatele a vykazují i nižší zaměstnanost. Jedná se o regiony zaostalé. V regionech vznikají i problémy se zaměstnaností a potažmo i nezaměstnaností, kde se zejména promítá odlehlost od nodálního centra Moravy i Čech, nedostatky dopravní infrastruktury a tím i málo pracovních příležitostí, nedostatečná úroveň lokalizace kapitálu, která je zřejmá i z ukazatele THFK na obyvatele.

Poslední, šestý shluk zahrnuje Kraj Vysočina, Zlínský a Pardubický. Ukazatele HDP i HPH na obyvatele jsou vyšší než v předchozím shluku, vyšší je i ukazatel THFK s výraznou směrodatnou odchylkou, vyšší je i zaměstnanost a ČDDD na obyvatele. Jedná se o regiony zaostávající.

Obr. 1: Dendrogram roku 2000

Zdroj: czso.cz, vlastní zpracování

Tab. 2: Hodnoty proměnných v jednotlivých shlucích

Shluk 1	HDP/ob	HPH/ob	THFK/ob	CDDD/ob	ZAM/ob
Průměr	455005	415756	140133	160707	0,661054
Směrodatná odchylka	0	0	0	0	0
Minimum	455005	415756	140133	160707	0,661054
Maximum	455005	415756	140133	160707	0,661054
Shluk 2	HDP/ob	HPH/ob	THFK/ob	CDDD/ob	ZAM/ob
Průměr	231500	211530	82719	130226	0,438074
Směrodatná odchylka	0	0	0	0	0
Minimum	231500	211530	82719	130226	0,438074
Maximum	231500	211530	82719	130226	0,438074
Shluk 3	HDP/ob	HPH/ob	THFK/ob	CDDD/ob	ZAM/ob
Průměr	196504	179554	44777	122371	0,504371
Směrodatná odchylka	0	0	0	0	0
Minimum	196504	179554	44777	122371	0,504371
Maximum	196504	179554	44777	122371	0,504371
Shluk 4	HDP/ob	HPH/ob	THFK/ob	CDDD/ob	ZAM/ob
Průměr	213608	195181	66937	121127	0,476565
Směrodatná odchylka	3364	3073	7708	2491	0,008837
Minimum	209290	191236	58036	117050	0,465453
Maximum	217198	198461	79945	123441	0,489695
Shluk 5	HDP/ob	HPH/ob	THFK/ob	CDDD/ob	ZAM/ob
Průměr	183881	168019	51761	113190	0,414251
Směrodatná odchylka	5264	4809	3718	1094	0,004973
Minimum	177830	162490	48629	111756	0,410157
Maximum	190661	174213	56985	114410	0,421251
Shluk 6	HDP/ob	HPH/ob	THFK/ob	CDDD/ob	ZAM/ob
Průměr	191624	175094	58656	111828	0,449404
Směrodatná odchylka	3764	3439	5571	1767	0,005231
Minimum	188782	172497	53968	109332	0,442517
Maximum	196943	179954	66483	113180	0,455187

Zdroj: czso.cz, vlastní zpracování

V roce 2012 jsme provedli shlukovou analýzu stejnou metodou, abychom zjistili, jak se změnilo postavení jednotlivých regionů v rámci vytvořených shluků, jak se změnila charakteristika shluků a k jakým změnám došlo v oblasti rozvojových faktorů regionů. Ze vstupních dat můžeme vidět, že došlo ve všech shlucích ke zvýšení hodnot HDP, HPH a THFK na obyvatele, s výrazným nárůstem ve Středočeském, Jihomoravském a Plzeňském kraji, zejména potom v oblasti THFK v Jihomoravském kraji. Zaměstnanost se zvýšila zejména v Hl. m. Praze, Jihomoravském, Jihočeském, Moravskoslezském, Olomouckém kraji a Kraji Vysočina. Naopak ke snížení zaměstnanosti došlo v Jihočeském, Libereckém, Královéhradeckém a Zlínském kraji. Ostatní kraje jsou zhruba na stejné úrovni.

Tab. 3: Vstupní data roku 2012

Kraj	HDP/ob	HPH/ob	THFK/ob	CDDD/ob	ZAM/ob
Hlavní město Praha	803988	723831	216001	260534	0,738684
Středočeský kraj	346878	312295	103409	218548	0,433383
Jihočeský kraj	328013	295311	82158	188247	0,465803
Plzeňský kraj	345810	311334	81351	201386	0,485827
Karlovarský kraj	271879	244773	81737	174720	0,456923
Ústecký kraj	302079	271962	89569	173614	0,413140
Liberecký kraj	301667	271591	78952	183651	0,428851
Královéhradecký kraj	332553	299398	59352	192557	0,453552
Pardubický kraj	308980	278175	77450	188575	0,456495
Kraj Vysočina	323335	291099	76526	189165	0,436025
Jihomoravský kraj	369079	332283	100827	195586	0,482392
Olomoucký kraj	300616	270644	73182	180730	0,433598
Zlínský kraj	323936	291639	73740	185135	0,446079
Moravskoslezský kraj	332678	299510	82462	179495	0,435105

Zdroj: czso.cz, vlastní zpracování

Pomyslnou čáru pro oddělení shluků jsme vedli zhruba ve stejné vzdálenosti jako v roce 2000. Vytvořilo se pět shluků, které vykazují větší podobnost v jednotlivých ukazatelích (viz obr. 2). Shluk jedna tvoří Hlavní město Praha, které se zejména z pohledu HDP, HPH a THFK na obyvatele vzdaluje ostatním krajům. Je to rozvinuté nodální centrum s vysokým tempem růstu.

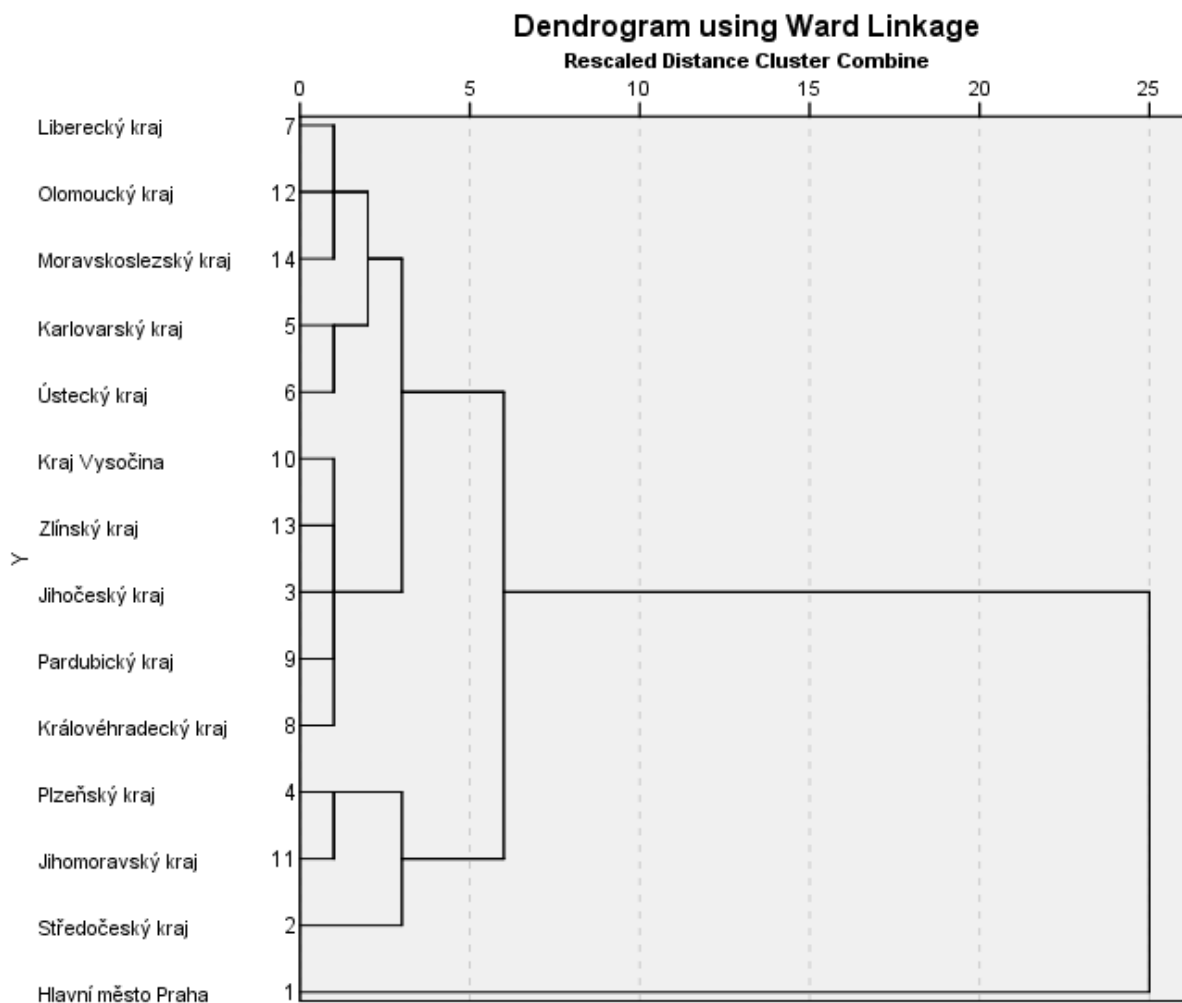
Shluk 2 je tvořen Středočeským krajem, který se vyděluje zejména v oblasti ČDDD na obyvatele, THFK na obyvatele. V některých ukazatelích však už je překonán Jihomoravským krajem z 3. shluku a to v oblasti HDP a HPH na obyvatele, jakož i vyšší zaměstnaností.

Třetí shluk zahrnuje dva regiony Jihomoravský a Plzeňský, v obou případech se jedná o regiony rychle rostoucí s výrazným nárůstem v oblasti HDP/obyvatele, HPH na obyvatele, v oblasti THFK/obyvatele výrazně dominuje Jihomoravský kraj.

Čtvrtý shluk obsahuje pět regionů a to Královéhradecký, Pardubický, Jihočeský, Zlínský a Kraj Vysočina, kdy se jedná o kraje s velkou podobností zkoumaných ukazatelů, s malou směrodatnou odchylkou a stabilní hodnotou HDP, HPH a THFK na obyvatele. Do tohoto shluku se přesunuly regiony Kraj Vysočina, Zlínský a Pardubický kraj, které zlepšily svou pozici zejména v oblasti tvorby regionálního HDP na obyvatele, HPH na obyvatele a u Pardubického a Zlínského kraje i z pohledu THFK na obyvatele. Kraj Vysočina zaostává v tempu tvorby THFK/obyvatele. Jedná se o stabilizované regiony.

Posledním shlukem je pátý shluk, ve kterém se umístily kraje Liberecký, Olomoucký, Moravskoslezský, Karlovarský a Ústecký. Jedná se o kraje s větší disparitou zkoumaných ukazatelů, což je zřejmé i z charakteristik hodnot uvnitř shluku, jako jsou minimální a maximální hodnoty a úroveň směrodatné odchylky. Relativně vysoká hodnota THFK na obyvatele v krajích Ústeckém, Moravskoslezském a Karlovarském může způsobit rychlý posun těchto krajů v budoucnosti. Celkově lze tyto kraje klasifikovat jako zaostávající (viz obr. 2).

Obr. 2: Dendrogram roku 2012

Zdroj: czso.cz, vlastní zpracování

Tab. 4: Hodnoty proměnných v jednotlivých shlucích rok 2012

Shluk 1	HDP/ob	HPH/ob	THFK/ob	CDDD/ob	ZAM/ob
Průměr	803988	723831	216001	260534	0,738684
Směrodatná odchylka	0	0	0	0	0
Minimum	803988	723831	216001	260534	0,738684
Maximum	803988	723831	216001	260534	0,738684
Shluk 2	HDP/ob	HPH/ob	THFK/ob	CDDD/ob	ZAM/ob
Průměr	346878	312295	103409	218548	0,433383
Směrodatná odchylka	0	0	0	0	0
Minimum	346878	312295	103409	218548	0,433383
Maximum	346878	312295	103409	218548	0,433383
Shluk 3	HDP/ob	HPH/ob	THFK/ob	CDDD/ob	ZAM/ob
Průměr	357445	321808	91089	198486	0,484110
Směrodatná odchylka	11635	10474	9738	2900	0,001718
Minimum	345810	311334	81351	195586	0,482392
Maximum	369079	332283	100827	201386	0,485827

Shluk 4	HDP/ob	HPH/ob	THFK/ob	CDDD/ob	ZAM/ob
Průměr	323363	291124	73845	188736	0,451591
Směrodatná odchylka	7916	7126	7738	2367	0,010026
Minimum	308980	278175	59352	185135	0,436025
Maximum	332553	299398	82158	192557	0,465803
Shluk 5	HDP/ob	HPH/ob	THFK/ob	CDDD/ob	ZAM/ob
Průměr	301784	271696	81180	178442	0,433524
Směrodatná odchylka	19236	17319	5315	3759	0,014053
Minimum	271879	244773	73182	173614	0,413140
Maximum	332678	299510	89569	183651	0,456923

Zdroj: czso.cz, vlastní zpracování

Závěr

V předloženém článku byla použita metoda shlukové analýzy pro porovnání regionálních rozdílů mezi regiony NUTS 3 v České republice. Bylo provedeno porovnání regionů mezi sebou podle vytvořených shluků na základě podobnosti zkoumaných makroekonomických ukazatelů v roce 2000 a v roce 2012 a také porovnání změn mezi regiony, ke kterým došlo v důsledku realizované regionální politiky státu a krajů ve zkoumaném časovém období. Z důvodu omezeného rozsahu příspěvku nebylo možné zohlednit vývoj regionů v období ekonomické krize a přiblížit dopady krize i následné recese. Shluková analýza umožňuje porovnávat větší počet ukazatelů a stanovit regiony, které vykazují podobné vlastnosti jednotlivých ukazatelů, které je potřeba zohlednit v rozhodování vlády i regionálních zastupitelstev. Této skutečnosti vzhledem ke komplexnímu zohlednění posuzovaných faktorů je možné využít jak pro zpětné hodnocení úspěšnosti regionální politiky, tak i jako metodu, která poskytuje dostatek informací pro použití správných strategických postupů v rámci opatření k podpoře rozvoje jednotlivých regionů do budoucna.

Literatura

- [1] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2014). *Regionální statistiky* [online]. [cit. 2014-12-12]. Dostupné z: www.czso.cz/csu/czso/regiony_mesta_obce_souhrn
- [2] DUFEK, J., MINAŘÍK, B., (2010). Hodnocení rozvojového potenciálu krajů České republiky z hlediska lidských zdrojů. Brno: MZLU. ISBN 978-80-7375-424-2
- [3] HEBÁK, P., HUSTOPECKÝ, J., PECÁKOVÁ, I., PLAŠIL, M., PRŮŠA, M., ŘEZANKOVÁ, H., SVOBODOVÁ, A., VLACH, P., (2007). *Vícerozměrné statistické metody (3)*. Praha: Informatorium. ISBN 978-80-7333-001-9.
- [4] KOŽIAK, R., (2008). *Zmierňovanie regionálnych disparít prostredníctvom regionálnej politiky*. Univerzita Mateja Bela, EF v Banské Bystrici v spolupráci s OZ Ekonomika. ISBN 978-80-8083-573-6
- [5] KOŽIAK, R., SUCHÝ, M., KAŠČÁKOVÁ, A., NEDELOVÁ, G., (2014). Využitie zhlukovej analýzy pri skúmaní medziregionálnych rozdielov. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, p. 37-44. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-3.
- [6] MAIER, G., TÖDTLING, F. (1998). *Regionálna a urbanistická ekonomika 2*. Bratislava: Elita. ISBN 80-804-4049-2.
- [7] TVRDOŇ J (2014). Od koncepcií lokalizácie k endogennému regionálnemu rozvoju. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 21-28. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-1.
- [8] ŽÍTEK, V., KLÍMOVÁ, V., HORKÁ, L. (2013). Metodická úskalí hodnocení regionální konkurenceschopnosti. *Ekonomická revue*, vol. 16, no. 1, pp. 30-41. ISSN 1212-3951.

DYNAMIKA SOCIOEKONOMICKÝCH DISPARIT V OKRESOCH TRNAVSKÉHO KRAJA

DYNAMICS OF SOCIO-ECONOMIC DISPARITIES IN DISTRICTS OF TRNAVA REGION

ING. KATARÍNA MELICHOVÁ, PhD.

ING. MARCELA CHRENEKOVÁ, PhD.

DOC. ING. MÁRIA FÁZIKOVÁ, CSc.

Katedra regionalistiky a rozvoja vidieka | *Department of Regional and Rural Development*
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja | *Faculty of European Studies and Reg. Development*
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre | *Slovak University of Agriculture in Nitra*
✉ *Trieda Andreja Hlinku 2, 949 01 Nitra, Slovak Republic*
E-mail: *katarina.melichova@is.uniag.sk, maria.fazikova@uniag.sk, marcela.chrenekova@uniag.sk*

Anotácia

Príspevok sa zaoberá zhodnotením ako aj objasnením vývoja ekonomických a sociálnych disparít na príklade okresov Trnavského kraja. Hodnotenými ekonomickými ukazovateľmi sú index podnikateľskej aktivity a miera nezamestnanosti a sociálnymi ukazovateľmi priemerná mesačná nominálna mzda a index starnutia. Za účelom komplexného posúdenia konvergenčných, resp. divergenčných tendencií dominujúcich vo vybranom regióne boli analyzované lokálne miery konvergencie/divergencie, indikujúce relatívny vývoj v jednotlivých územných jednotkách a globálne miery indikujúce celkovú tendenciu k prehlbovaniu alebo vyrovnávaniu rozdielov. Preukázaný bol pretrvávajúci trend prehlbovania rozdielov v oboch skupinách disparít, pričom v prípade ekonomických je tento trend vypuklejší. Na druhej strane, však podstatná časť okresov konverguje k priemeru. Zistený stav môže byť spôsobený ako bodovým rozvojom skúmaného priestoru, tak špecifickými konkurenčnými výhodami a rozvojovými bariérami niektorých okresov.

Kľúčové slová

regionálne disparity, konvergencia, divergencia

Annotation

Paper is aiming to analyse as well as explain dynamics of economic and social disparities in the districts of Trnava Region. As indicators of economic disparities, index of business activity and rate of unemployment were considered, while social disparities were quantified through average monthly nominal wage and aging index. For an overall assessment of convergence/divergence tendencies dominating in the selected region, local statistics of convergence/divergence indicating the relative development in different territorial units were analyzed. A global rate indicating the overall trend toward widening or decreasing differences was implemented as well. The results demonstrate an ongoing trend of deepening the differences in both groups of disparities, while it is more evident in economic disparities. On the other hand, however, a significant number of districts converges to the average. This finding may be caused by a highly polarized development process inside the given spatial boundary and specific competitive advantages and development barriers of certain districts.

Key words

regional disparities, convergence, divergence

JEL classification: R11

Úvod

Interregionálne disparity sú často predmetom diškurzu nielen vo sfére vedeckej, ale aj politickej. Najvýznamnejšie nástroje politik implementovaných na úrovni EÚ sú zamerané práve na zmierňovanie regionálnych disparít. Tieto sú z pohľadu spomenutých politik chápané ako negatívne javy, ktoré Výrostová (2010) definuje ako rozdielnosti a nerovnosti v znakoch, javoch alebo procesoch, ktoré majú územnú projekciu a vyskytujú sa v aspoň dvoch entitách určitej územnej štruktúry. Na druhej strane však Gajdoš (2007) uvádza, že disparity, resp. Diverzity možno považovať aj za pozitívny jav, keďže je základom konkurencieschopnosti. Totiž, kvantitatívny alebo kvalitatívny rozdiel v určitých ukazovateľoch môže pre daný región predstavovať konkurenčnú výhodu a teda potenciál pre rozvoj.

Medziregionálne disparity môžeme pozorovať v niekoľkých dimenziách. Gajdová a Tuleja (2015) za tri základné typy regionálnych disparít považujú: **ekonomické disparity** (týkajú sa regionálnej hospodárskej výkonnosti, štruktúry regionálnej ekonomiky, kvality ľudského potenciálu a pod., najčastejšie sú merané hrubým domácim produktom, ukazovateľmi zamestnanosti, nezamestnanosti, produktivity práce, výdavkami na výskum a vývoj), **sociálne disparity** (ponímané sú v širšom kontexte kvality života a životných podmienok a merané môžu byť napr. mierou nezamestnanosti, regionálnym príjmom na obyvateľa, demografickými charakteristikami ako napr. veková štruktúra) a **teritoriálne, resp. územné disparity** (najmä z pohľadu geografických, prírodných podmienok ale i technickej vybavenosti regiónu. Analyzujeme najmä klimatické podmienky, štruktúru pôdneho fondu, výskyt zdrojov surovín, dopravnú infraštruktúru a ďalšie).

2. Socioekonomické regionálne disparity na Slovensku

Transformácia slovenskej spoločnosti sa vyznačuje nielen výraznou dynamikou a hĺbkou zmien ale aj neobyčajnou dynamikou diferenciacných tendencií. Týkajú sa sociálnych i územných systémov, jednotlivcov, sociálnych skupín a celej spoločnosti, sídiel i regiónov (Gajdoš, 2008). Najviac postihnuté sú regióny, ktoré zdedili nevhodnú štruktúru miestnej ekonomiky, najmä vysoký podiel ťažkého priemyslu, a vidiecke a periférne regióny. Negatívny imidž takýchto regiónov má vplyv na rozhodovanie potenciálnych investorov a migračné správanie obyvateľov (Dostál-Hamp, 2002 in Blažek-Csank, 2007).

Medzi procesy, ktoré najintenzívnejšie prispievajú k súčasným zmenám sociálnej priestorovej diferenciacie patrí aj globalizácia a nerovnomerný ekonomický rozvoj, ekonomická reštrukturalizácia, sociálna stratifikácia a presuny obyvateľov vnútri miest, diferenciacia príjmov a nezamestnanosť (Novák et al., 2007). Najväčšie rozdiely v ekonomických podmienkach možno registrovať medzi pracovnými regiónmi, ktoré väčšinou zodpovedajú úrovni okresov. Na druhej strane charakteristiky obyvateľstva podľa materiálneho zabezpečenia, vzdelania alebo životného štýlu sa oveľa viac líšia vo vnútri pracovných regiónov.

Blažek-Csank (2007) tvrdia, že došlo k relatívnej stabilizácii regionálnej štruktúry. Pripisujú tento fakt tomu, že hlavní aktéri regionálneho rozvoja sa naučili operovať v nových ekonomických podmienkach a v novovytvorenom inštitucionálnom a politickom rámci.

2. Ciele a metodika

Hlavným cieľom príspevku je identifikovať disparity v socioekonomických ukazovateľoch v okresoch Trnavského regiónu v Slovenskej republike. Vývoj týchto disparít budeme hodnotiť aj dynamicky, teda relatívnu tendenciu ku konvergencii, resp. divergencii. Zameriavame sa pritom len na dva typy regionálnych disparít, sociálne a ekonomické. Teritoriálne, resp. územné typy disparít sú síce kľúčové pre pochopenie komplexnej pozície tej ktorej územnej jednotky v štruktúre priestoru, ale ich významnou vlastnosťou je, že sú v kratšom časovom horizonte spravidla málo kvantitatívne a kvalitatívne variabilné. Keďže vývoj disparít v definovanom priestore analyzujeme z hľadiska

desaťročného a kratšieho časového horizontu, zameriame sa len na sociálnu a ekonomickú dimenziu interregionálnych rozdielov.

Pri analýze regionálnych disparít sú indikátory v rámci definovaných skupín disparít volené arbitrárne a väčšinou sú determinované najmä dostupnosťou dát v danej krajine, ktorá je predmetom výskumu, resp. v závislosti od úrovne segregácie priestoru, v rámci ktorej disparity analyzujeme. Tieto obmedzenia ovplyvnili aj výber indikátorov pre potreby príspevku. Počet relevantných indikátorov bol výrazne redukovaný nedostupnosťou dát na úrovni okresov. Ekonomické disparity sme sa preto rozhodli merať indikátorom popisujúcim podnikateľské prostredie a to konkrétne indexom podnikateľskej aktivity IPA (vypočítaný ako pomer počtu ekonomických subjektov – podnikov a počtu ekonomicky aktívnych osôb – EAO) a mierou nezamestnanosti, ktorá významne koreluje s ekonomickou vyspelosťou regiónu. V rámci sociálnych disparít je dôležité podchytiť najmä demografické charakteristiky a životné podmienky a sociálnu rovnosť, resp. nerovnosť. Demografický potenciál skúmame z pohľadu vekovej štruktúry, kvantifikujeme pomocou indexu starnutia a životné podmienky z pohľadu príjmovej úrovne, ktorú kvantifikujeme pomocou priemernej mesačnej nominálnej mzdy.

Pri identifikácii tendencie konvergenzie, resp. divergenzie v definovaných ukazovateľoch použijeme lokálne a globálne miery konvergenzie. Lokálnu mieru konvergenzie (teda konvergenziu jednotlivých okresov k priemeru kraja) vyjadrujeme pomocou absolútnej hodnoty ukazovateľov na začiatku obdobia a priemerného koeficientu rastu (vypočítaný ako geometrický priemer medziročných koeficientov rastu) a vyhodnotená je graficky. Globálne miery konvergenzie, resp. divergenzie sú reprezentované štandardnou odchýlkou a variačným koeficientom hodnôt ukazovateľov v okresoch za jednotlivé roky a odzrkadľujú celkovú tendenciu k prehľbovaniu alebo vyrovnávaniu rozdielov v územnej štruktúre

3. Výsledky

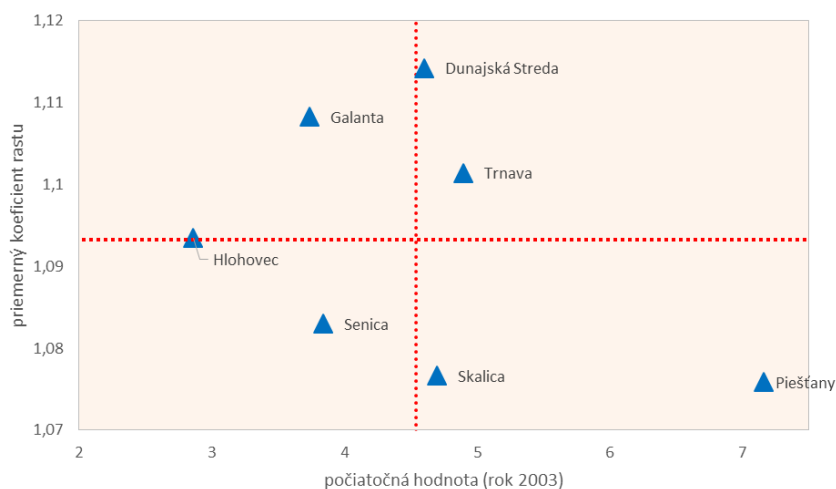
3.1 Vývoj ekonomických disparít v okresoch Trnavského kraja

Ekonomická aktivita v území je jedným zo základných faktorov jeho rozvoja a odráža sa priamo v objektívnej a subjektívnej kvalite života obyvateľov územia. Stav a dynamika podnikateľského sektora v krajine závisí do značnej miery od hospodárskej politiky v krajine. V regiónoch vplýva na podnikateľskú aktivitu úroveň infraštruktúry, lokalizácia zdrojov surovín, ľudské zdroje, blízkosť trhu, lokalizácia veľkých investorov, a podobne. Lokalizačné rozhodnutia podnikateľov a úroveň lokálneho ekonomického rozvoja vzájomne úzko súvisia – prosperitu podnikov ovplyvňujú faktory lokálneho ekonomického prostredia a na druhej strane konkurencieschopnosť miestnej ekonomiky je limitovaná podnikateľskou aktivitou na danom území (Šebová, Šebo, 2007).

Uvedený graf rozdelený na štyri kvadranty ilustruje vývoj disparít v rámci vybraných územných jednotiek. Tento interpretujeme na základe pozície týchto jednotiek v kvadrantoch grafu relatívne k znázornenému priemeru všetkých jednotiek, resp. hodnote vypočítanej pre príslušnú vyššiu územnú jednotku. V danom grafe x-os znázorňuje absolútnu hodnotu analyzovaného znaku na začiatku sledovaného obdobia, zatiaľ čo y-os znázorňuje priemerný koeficient rastu (počítaný na základe definovanej metodiky) za celé sledované obdobie. V hornom pravom kvadrante sa nachádzajú jednotky, ktoré sa vyznačujú nadpriemernou počiatočnou hodnotou v kombinácii s nadpriemernou rýchlosťou rastu. Môžeme o nich konštatovať, že sa od ostatných jednotiek vzdiaľujú. V hornom ľavom kvadrante sa nachádzajú jednotky, ktoré sa síce vyznačujú podpriemernou východiskovou hodnotou, ale nadpriemernou rýchlosťou rastu, čo znamená, že majú tendenciu približovania sa k priemeru, resp. presunu do ľavého kvadrantu. V dolnom pravom kvadrante sa nachádzajú jednotky, ktoré síce mali počiatočnú hodnotu relatívne vyššiu ako bol priemer všetkých jednotiek, ale vyznačujú sa podpriemernou rýchlosťou rastu, čo znamená, že sa približujú k priemeru, teda konvergujú. Jednotky v dolnom ľavom kvadrante sú charakteristické kombináciou podpriemernej východiskovej hodnoty a podpriemernej rýchlosti rastu, t.j. divergujú, zaostávajú za ostatnými jednotkami. Z hľadiska relatívnej pozície v uvedených kvadrantoch sú regióny v literatúre (napr. Capello,

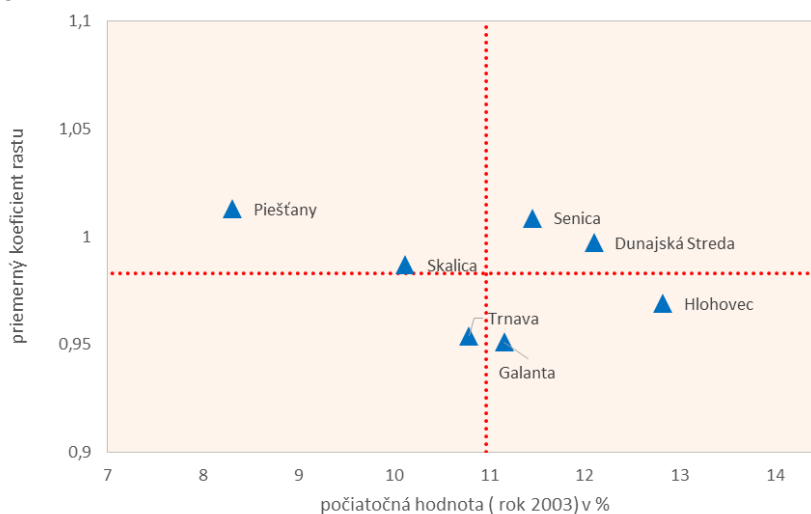
Camagni et al., 2008) označované aj ako: vedúce – *leading*, dobiehajúce – *catching up*, stagnujúce (niekde aj konvergujúce) – *stagnating*, a zaostávajúce – *lagging*, v rovnakom poradí.

Obr. 1: Relatívny vývoj disparít v indexe podnikateľskej aktivity v okresoch Trnavského kraja za obdobie rokov 2003-2013

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov ŠÚ SR, 2015

Obrázok č.1 ilustruje dynamiku vývoja disparít v indexe podnikateľskej aktivity v okresoch Trnavského kraja za posledné desaťročie. Na začiatku sledovaného obdobia, v roku 2003, najvyššia hodnota indexu podnikateľskej aktivity bola nameraná v Piešťanskom okrese (7,16) a najnižšia v okrese Hlohovec (2,86). Z hľadiska rýchlosti rastu najvyšší priemerný koeficient rastu IPA vykazujú okres Dunajská Streda (1,11) a najnižší okres Skalica (1,08). Hodnoty pre relevantnú vyššiu územnú úroveň (Trnavský kraj), teda referenčné hodnoty pre hodnotenie konvergence, resp. divergencie v rámci okresov sú: na začiatku hodnoteného obdobia 4,54 a priemerná rýchlosť rastu 1,09. Najrýchlejšie rastúce okresy v kontexte podnikateľskej aktivity, teda vedúce, sú Dunajská Streda a okres s administratívnym sídlom kraja – Trnava, pričom okres Galanta konverguje smerom k vedúcim okresom. Okresy Skalica a Piešťany stagnujú. Jediným okresom, ktorý zaostáva, teda diverguje negatívnym smerom je okres Skalica, pričom okres Hlohovec bol na začiatku sledovaného obdobia pod priemerom kraja a vyznačuje sa priemernou rýchlosťou rastu. V rýchlo rastúcich okresoch ako sú Trnava a Galanta môže byť pozorovaný vývoj v podnikateľskej aktivite spôsobený lokalizáciou významných zahraničných podnikov (automobilový priemysel v Trnave, Samsung v Galante), ktoré môžu mať katalyzačný efekt na lokalizáciu nových podnikov z nadväzujúcich a podporných odvetví. Dynamiku rozvoja v Dunajskej Strede v poslednom období podmieňuje aj blízkosť Bratislavy ako významného rozvojového pólu. Stagnujúci Skalický okres a zaostávajúci Senický okres sú najperiférnejšie regióny kraja, čo môže ovplyvňovať aj lokalizáciu podnikov na ich území.

Obr. 2: Relativný vývoj disparit v míře nezamestnanosti v okresoch Trnavského kraja za obdobie rokov 2003-2013

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov ŠÚ SR, 2015

Vzhľadom k tomu, že miera nezamestnanosti je „negatívnym“ ukazovateľom, interpretáciu pozície okresov v rámci kvadrantov grafu musíme prispôbiť tejto skutočnosti. Najvyššia miera nezamestnanosti v roku 2003 bola evidovaná v okrese Hlohovec (12,82) a najnižšia v Piešťanskom okrese (8,31). Prítom vývoj miery nezamestnanosti bol najpriaznivejší v okrese Galanta (pokles – 0,95), zatiaľ čo najvyšší priemerný medziročný nárast miery nezamestnanosti bol evidovaný v okrese Piešťany (1,01). Miera nezamestnanosti v Trnavskom kraji na začiatku sledovaného obdobia bola 10,96% a priemerný koeficient rastu za obdobie 2003 až 2013 (0,98) indikuje pokles v nezamestnanosti v tomto regióne. V kontexte zamestnanosti je vedúcim okresom Trnavský okres, ktorý vykazuje nielen podpriemernú mieru nezamestnanosti ale aj relatívne rýchlejší pokles. Rýchlejšim poklesom sa vyznačujú aj konvergujúce okresy Galanta a Hlohovec. Z hľadiska vývoja zamestnanosti stagnujú okresy Piešťany a Skalica, pričom negatívnu východiskovú situáciu v kombinácii s relatívne negatívnym vývojom v tomto kontexte konštatujeme v okresoch Senica a Dunajská Streda. Východisková situácia ako aj jej vývoj v desaťročnom časovom horizonte z hľadiska podnikateľskej aktivity a miery nezamestnanosti sú prevažne nepriamoúmerné. Výnimkou je okres Dunajská Streda. Tento okres je charakteristický nadpriemernou podnikateľskou aktivitou a jej najrýchlejším rastom, pričom však z pohľadu miery nezamestnanosti je na druhej pričke s najvyššou mierou nezamestnanosti, ktorá sa vyvíjala relatívne nepriaznivejšie v porovnaní s ostatnými okresmi kraja.

Tab. 1: Miery dynamiky ekonomických disparit v okresoch Trnavského kraja

Miera disparit		2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
IPA	Štandardná odchýlka	1,253	1,365	1,506	1,683	1,792	2,009	2,052	2,114	2,304	2,312	2,647
	Variačný koeficient	0,276	0,267	0,261	0,257	0,256	0,248	0,240	0,230	0,237	0,236	0,240
% nezamestnanosti	Štandardná odchýlka	1,352	1,405	1,334	0,888	0,893	1,080	2,426	1,890	1,706	1,997	2,057
	Variačný koeficient	0,123	0,154	0,180	0,167	0,203	0,242	0,275	0,228	0,191	0,213	0,220

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov ŠÚ SR, 2015

Ekonomické disparity medzi okresmi Trnavského kraja sa vo všeobecnosti za posledných desať rokov prehĺbili. Štandardná odchýlka indexu podnikateľskej aktivity sa neustále zvyšovala, v prípade miery nezamestnanosti síce fluktuuje, ale predsa v posledných rokoch vykazuje vyššie hodnoty. Disparity v podnikateľskej aktivite merané variačným koeficientom sa znižovali, je to však spôsobené

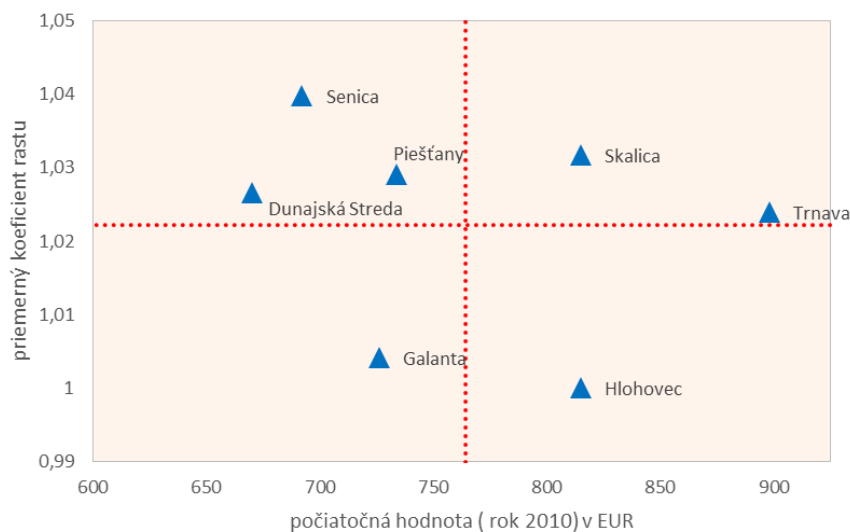
rýchlejšími zvyšovaním priemernej podnikateľskej aktivity v regióne (môže indikovať značný nárast v jednom alebo viacerých okresoch, spôsobených napr. príchodom nového investora).

3.2 Vývoj sociálnych disparít v okresoch Trnavského kraja

S materiálnym zabezpečením a životnou úrovňou rodín a jednotlivcov priamo súvisí príjem domácností. Často sa skloňuje aj v súvislosti so subjektívnou kvalitou života, používa sa aj ako jej ukazovateľ. Iraet al. (2005) považujú dimenziu materiálneho komfortu a sociálnych istôt za jednu zo šiestich základných dimenzií kvality života. Podľa autorov je Slovensko výrazne priestorovo diferencované z aspektu materiálneho zabezpečenia a sociálnych istôt obyvateľstva, ktoré výrazne ovplyvňujú kvalitu života.

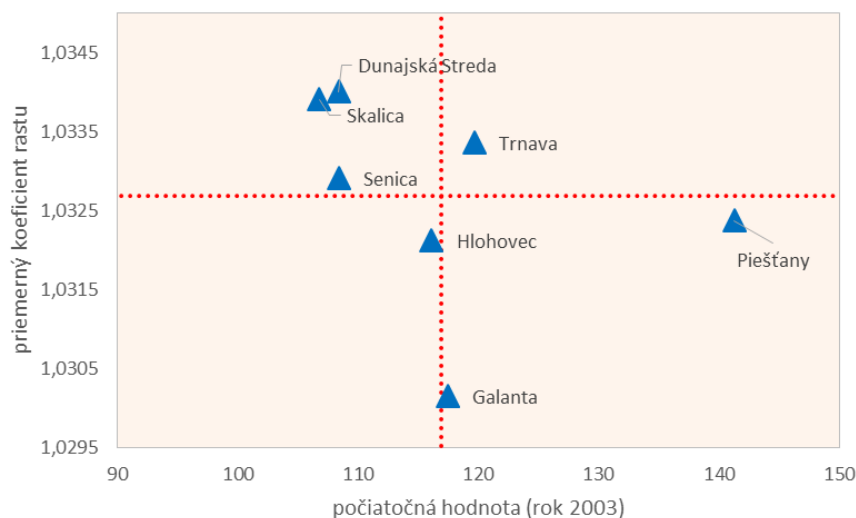
Údaje o priemernej mesačnej nominálnej mzde na úrovni okresov sú dostupné len od roku 2010, dynamika vývoja tohto ukazovateľa teda zohľadňuje len štvorročné obdobie. V roku 2010 bola jednoznačne najvyššia priemerná mzda v okrese Trnava (898€) a najnižšia v okrese Dunajská Streda (670€). Rozdiel v príjmovej úrovni obyvateľstva medzi týmito dvomi okresmi je podmienený najmä sektorovou štruktúrou ich ekonomík; zatiaľ čo okres Dunajská Streda je charakteristický vyšším zastúpením poľnohospodárstva a priemyselnými aktivitami s nižšou pridanou hodnotou, v okrese Trnava a najmä v sídle kraja sú nadproporčne lokalizované služby. Výška priemernej mzdy stagnovala len v okrese Hlohovec (priemerný koeficient rastu sa rovná 1), vo všetkých ostatných priemerná mzda za štyri posledné roky vzrástla, najrýchlejšie v okrese Senica (1,04). Lídrmi v tomto ukazovateli sú okresy Trnava a Skalica, zaostávajúcimi okresmi je Galanta. Pozoruhodným zistením je, že pozitívne konvergujú okresy, ktoré na začiatku obdobia vykazovali nižšie hodnoty priemernej mesačnej mzdy ako v celom kraji, teda Piešťany, Senica a Dunajská Streda (okrem Galanty).

Obr. 3: Relatívny vývoj disparít v priemernej mesačnej nominálnej mzde v okresoch Trnavského kraja za obdobie rokov 2010-2013

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov ŠÚ SR, 2015

Okrem životných podmienok a kvality života je z pohľadu sociálnych disparít dôležitá aj štruktúra obyvateľstva a to aj z hľadiska vekovej štruktúry (bolo preukázané, že ukazovatele vekovej štruktúry korelujú aj s ukazovateľmi ako napr. vzdelanostná úroveň). Demografické charakteristiky a kvalita ľudského potenciálu sú aj významným rozvojovým faktorom.

Obr. 4: Relativný vývoj disparít v indexe starnutia v okresoch Trnavského kraja za obdobie rokov 2003-2010

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov ŠÚ SR, 2015

Dynamiku vývoja indexu starnutia analyzujeme len v časovom období 2003 až 2010, kedy sa zmenou legislatívy posunul vek odchodu do dôchodku, následkom čoho index starnutia prudko klesol, čo však neodrzakľovalo reálnu zmenu vo vekovej štruktúre a teda by skreslilo dynamickú zložku analýzy disparít vo vekovej štruktúre. Najvyšší index na začiatku obdobia bol evidovaný v okrese Piešťany (141,29) a najnižší v okrese Skalica (106,79). V priemernom koeficiente rastu indexu starnutia pozorujeme len miernu variabilitu medzi okresmi, v rozpätí 1,030 (Galanta) až 1,034 (Dunajská Streda). Z hore uvedeného grafu vyplýva, že na „lokálnej úrovni“ dominuje tendencia ku konvergencii, z celkovo siedmich okresov, 5 okresov konverguje, pričom tri nepriaznivým smerom (Dunajská Streda, Skalica, Senica).

Tab. 2: Miery dynamiky sociálnych disparít v okresoch Trnavského kraja

Miera disparít		2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Index starnutia	Štandardná odchýlka	11,0	11,6	12,6	13,1	14,0	14,0	14,3	14,7	11,7	12,0	11,5
	variačný koeficient	0,09 4	0,09 4	0,09 7	0,09 6	0,09 8	0,09 3	0,09 2	0,09 1	0,12 2	0,12 2	0,11 3
PMNM	štandardná odchýlka	75,1	81,1	82,8	79,9							
	variačný koeficient	0,09 8	0,10 2	0,10 2	0,09 8							

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov ŠÚ SR, 2015

Medzi okresmi Trnavského kraja aj v rámci sociálnych disparít je badateľná tendencia k ich prehlbovaniu. V prípade indexu starnutia je to v priamom rozpore s grafickou analýzou disparít medzi okresmi. Pri zohľadnení výsledkov oboch môžeme však tvrdiť, že globálne miery disparity (štandardná odchýlka a variačný koeficient) odzrkadľujú disparity medzi extrémnymi hodnotami v jednotlivých okresoch (napr. Piešťany). Čo sa týka priemernej mesačnej nominálnej mzdy, nedovoľujeme si konštatovať ani tendenciu ku konvergencii ani k divergencii, nakoľko nie je dostupný dostatočne dlhý časový rad.

Záver

Analýzou disparít medzi okresmi vybraného kraja pomocou lokálnych a globálnych mier konvergenzie, resp. divergenzie sme dospeli k niekoľkým záverom. Aj keď Blažek-Csank (2007) tvrdia, že došlo k stabilizácii procesov priestorovej diferenciácie, globálne miery

konvergenzie/divergencie analyzované v tomto příspěvku nasvědčují inej realite. Vo všeobecnosti ešte stále dochádza k prehľbovaniu medziregionálnych rozdielov v Trnavskom regióne. Na druhej strane však z grafickej analýzy disparít v daných ukazovateľoch vyplýva, že podstatná časť okresov kraja sa nachádza v kvadrantoch, ktoré pretína vedľajšia diagonála grafu, teda v „konvergujúcich kvadrantoch“ a to najmä v prípade sociálnych disparít. Celkovo môžeme konštatovať, že ekonomické disparity sa prehľbujú vo väčšej miere ako sociálne, resp. regióny v ekonomických ukazovateľoch konvergujú pomalšie. Vysvetľujeme to tým, že implementácia nástrojov sociálnej politiky (niektoré sú paušálne ako napr. výška minimálnej mzdy) tlačí na vyrovnávanie rozdielov v sociálnej nerovnosti a ich efekty sa prejavujú spravidla okamžite. Na druhej strane, vývoj ekonomických disparít je skôr podmienený prirodzeným vývojom ekonomického prostredia a efekty prípadných intervencií s cieľom zmierniť medziregionálne rozdiely sa prejavujú v dlhšom časovom horizonte. Realita, že globálne miery konvergenzie/divergencie môžu vykazovať dominantnú tendenciu k divergencii, zatiaľ čo lokálne preukazujú fakt, že väčšina regiónov konverguje k priemeru, indikuje výskyt extrémnych hodnôt v súbore analyzovaných jednotiek. V prípade Trnavského regiónu je to okres Piešťany ale aj okres so sídlom kraja. V prípade pozitívneho vývoja takéhoto extrému to znamená, že v tomto priestore existuje pólovitý rozvoj. V prípade negatívneho vývoja, môžeme predpokladať špecifické rozvojové problémy v dotknutej jednotke.

Sídlna štruktúra Trnavského kraja ho priradzuje k vidieckym regiónom, pričom okresy s nižšou ekonomickou aktivitou a vyššou mierou nezamestnanosti sú výraznejšie vidiecke ako ostatné okresy (Dunajská Streda, Galanta, Senica). Môžeme teda konštatovať, že stav a vývoj ekonomických a sociálnych disparít sa dá do značnej miery vysvetliť aj stupňom vidieckosti územia.

Literatúra

- [1] CAPELLO, R., CAMAGNI, R., CHIZZOLINI, B., FRATERI, V., (2008). *Modelling Regional Scenarios for the Enlarged Europe*. Leipzig: Springer-Verlag. ISBN 978-3-540-74736-9.
- [2] DOSTAL P., HAMPL, M., (2002). *Regional Development in the Czech Republic: Specific and General Tendencies*. In Blažek, J., Csank, P. (2007). *Nová fáze regionálního rozvoje v ČR?* Sociologický časopis, vol. 43, no. 5, pp. 945-965.
- [3] GAJDOŠ, P., (2007). Trendy sídelno-regionálneho rozvoja Slovenska ako rozvojové bariéry. In Beňušková, Z., Danglová, O. (eds.) *Trendy regionálneho a miestneho rozvoja na Slovensku*, Bratislava: Ústav etnológie SAV, Centrum pre európsku politiku Bratislava, Katedra etnológie a etnomuzikológie, Nitra, p. 33-52 ISBN 978-80-88997-35-1.
- [4] GAJDOŠ, P., (2008). Vývoj regionálnych disparít na Slovensku – málo rozvinuté regióny. *Životné prostredie*, vol. 42, no. 1, pp. 21-27.
- [5] GAJDOVÁ, K., TULEJA, P., (2015). Regional Disparities in the Economic Sphere: Evidence from the Selected Countries of the European Union. *Journal of Economics, Business and Management*, vol. 3, no. 1, pp. 38-42. ISSN 2301-3565. DOI: 10.7763/JOEBM.2015.V3.152.
- [6] IRA, V., (2005). Rozvojové možnosti a obmedzenia vybraných regionálnych systémov (okresov) identifikované na základe rozvojových faktorov. In *Podoby regionálnych odlišností na Slovensku. Príklady vybraných okresov*. Sociologický ústav SAV: Vydavateľstvo Formát, p. 325-342. ISBN 80-855544-39-3.
- [7] NOVÁK, J., et. al. (2007). Současné procesy ovlivňující sociálně prostorovou diferenciaci České republiky. *Urbanismus a územní rozvoj*, vol. 10, no. 5, pp. 34 – 39.
- [8] VÝROSTOVÁ, E., (2010). *Regionálna ekonomika a rozvoj*. Bratislava: Iura Edition. ISBN 978-80-8078-361-7.

Príspevok bol vypracovaný v rámci výskumnej úlohy Hnacie sily rozvoja vidieckych regiónov (1/0685/13) podporenej Vedeckou grantovou agentúrou MŠVVaŠ SR

MORAVSKOSLEZSKÝ KRAJ Z POHLEDU MAKROEKONOMICKÝCH UKAZATELŮ

MORAVIAN-SILESIA REGION IN TERMS OF MACROECONOMIC INDICATORS

DOC. MGR. ING. MICHAL TVRDOŇ, PH.D.

*Katedra ekonomie a veřejné správy | Department of Economics and Public Administration
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné | School of Business Administration in Karviná
Slezská univerzita v Opavě | Silesian University in Opava
✉ Univerzitní nám. 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic
E-mail: tvrdon@opf.slu.cz*

Anotace

Článek se zabývá základním socio-ekonomickým vývojem Moravskoslezského kraje. V článku jsou použity základní makroekonomické ukazatele, na základě kterých je zjišťována pozice Moravskoslezského kraje vůči ostatním krajům, resp. národnímu průměru. Současně jsou vybrané ukazatele analyzovány i na úrovni okresů (regionů NUTS 4). Cílem příspěvku je zhodnotit trendy v socio-ekonomickém vývoji Moravskoslezského kraje v letech 2000 až 2012. V článku byly využity zejména data z veřejné databáze Českého statistického úřadu. Současně byla provedena, na základě metody Hodrick-Prescottova filtru, dekompozice nezaměstnanosti na cyklickou a strukturální složku. Z provedené analýzy jsou patrné jisté odlišnosti Moravskoslezského kraje od národního průměru a současně byly zjištěny rozdílnosti mezi regiony i v rámci samotného Moravskoslezského kraje. Z provedené analýzy je patrné, že v některých ukazatelích vykazuje Moravskoslezský region výrazně horších výsledků, což se pak projevuje na celkovém obrazu tohoto regionu.

Klíčová slova

Česká republika, hrubý domácí produkt, Moravskoslezský kraj, regionální disparity, trh práce

Annotation

The paper deals with the basic socio-economic development of the Moravian-Silesian region. The paper deals with the basic macroeconomic indicators and tries to, based these data, identify the position of the Moravian-Silesian region among other Czech NUTS 3 regions. Moreover, selected indicator were analysed also within the Moravian-Silesian region at the regional level NUTS 4. The aim of the paper is to evaluate trends in socio-economic development of the Moravian-Silesian region in the years 2000 to 2012. In the paper, mainly data from the public database of the Czech Statistical Office were used. At the same time was made based on the method Hodrick-Prescott filter, decomposition of unemployment on seasonal, cyclical and structural component. From the analysis there are some significant differences between the Moravian-Silesian region and national average and in addition also between the regions within the Moravian-Silesian region. The analysis shows that some indicators suggested that the Moravian-Silesian region recorded significantly worsening performance, which is then reflected in the overall picture of the region.

Key words

Czech Republic, gross domestic product, Moravian-Silesian Region, labour market

JEL classification: J14, R10

Úvod

Ekonomická výkonnost a regionální konkurenceschopnost jsou důležitými faktory rozvoje regionů. Konkurenceschopný region je atraktivní (přitahuje investice, znalosti a jeho charakteristickým znakem je umístění firem a kladné migrační saldo). Konkurenceschopný region by měl mít lepší ekonomickou výkonnost, což je elementární faktor pro proces reálné konvergence. Proces reálné konvergence je pozorován jak na národní, tak i a regionální úrovni a nejčastěji používaným ukazatelem je hrubý domácí produkt (HDP) na obyvatele, resp. jeho tempo růstu. Obecně platí, že v případě, že tempo růstu HDP pro země nebo regiony s nižším HDP na obyvatele je vyšší než ve vyspělých ekonomikách a regionech, potom existuje prostor pro postupnou konvergenci. Od počátku transformačního procesu v nových členských státech bylo jasné, že cílem postkomunistických zemí bude k dosažení hospodářské úrovně západoevropských ekonomik v určitém časovém období. Při pohledu na regionální údaje je ale patrné, že proces reálné konvergence neprobíhá ve všech regionech se stejnou intenzitou. Pro tento účel je nutné charakterizovat, jaké jevy a procesy probíhají v těchto regionech, protože mohou být příčinou, proč tyto rozdíly buď přetrvávají, nebo se dokonce prohlubují. Za tímto účelem byly v článku využity standardní ukazatele, jako je např. vývoj obyvatelstva, vývoj hrubého domácího produktu (HDP), resp. HDP na obyvatele či vývoj míry nezaměstnanosti jakožto hlavní ukazatele těchto nerovností.

Článek je členěn do dvou stěžejních částí – teoreticko-metodologické, ve které definujeme základní východiska regionálních disparit a empirické, ve které jsme se zabývali vymezením hlavních trendů regionálního vývoje Moravskoslezského kraje a aplikovali data získaná z veřejné databáze Českého statistického úřadu.

1. Teoretická východiska

Regionální disparity představují rozdíly ve stupni sociálně-ekonomického rozvoje regionů, které jsou důsledkem jeho nerovnosti (Matlovič, Klamár, a Matlovičová, 2008). Obecně můžeme konstatovat, že v odborné literatuře neexistuje ustálené terminologické vymezení regionální disparity. Navíc je pojem regionální disparity zaměňován s pojmem regionální rozdílnosti. V našem pojetí regionální disparity představují širší pojem, který v sobě kumuluje nejen existenci nerovnováh mezi jednotlivými regiony, ale také konvergenci a polarizaci regionů. Zásadní otázkou této problematiky je, jaké příčiny způsobují regionální rozdíly, které mají mimo jiné celou řadu konsekvencí, a to nejen ekonomické povahy. Teorie regionální ekonomie v této souvislosti používá termín „kumulované příčiny“ – pokud se na lokální úrovni objeví disparity, mají tendenci se vzájemně ovlivňovat a samy přetrvávat, což vede v konečném důsledku ke zvýšení rozdílů mezi územními celky. Jinými slovy: jedna sociálně-ekonomická příčina může vyvolat celou řadu následků, které mohou ovlivnit další vývoj regionu jako celek.

Samotná identifikace a měření regionálních disparit je fundamentálním aspektem k uchopení tvorby hospodářsko-politických nástrojů prostorově orientovaných, jež by tyto disparity zmírnily či eliminovaly (Wishlade a Yuill, 1997). Zpravidla se diskuze ohledně regionálních disparit soustřeďuje na tyto otázky: (i) o jaký typ disparity se jedná; (ii) jaký ukazatel může být použit k měření identifikované disparity; (iii) jaké faktory determinují tuto disparitu; (iv) v evropském kontextu se mnohdy ještě diskutuje to, zdali má disparita nějaké širší souvislosti.

Felsenstein a Portnov (2005) jsou toho názoru, že i když se jednotlivé studie zabývající se regionálními disparitami zabírají oddělenými měřeními dílčích ukazatelů deskriptorů, jako je vývoj populace, mezd, bohatství či produktivity, neodmyslitelnou součástí je vytvoření a použití integrovaného ukazatele regionálních disparit, obzvlášť pokud se jedná o meziregionální komparativní analýzu. V kontextu české, slovenské a maďarské ekonomiky, které jsou charakterizovány jako malé otevřené ekonomiky, je zapotřebí zmínit další implikaci těchto autorů. Dodávají navíc, že malá ekonomika se může od té velké (ze zemí V-4 Polsko) odlišovat ve třech fundamentálních rysech. Za prvé, má relativně nižší počet územních jednotek. Za druhé, územní jednotky se co do počtu obyvatel

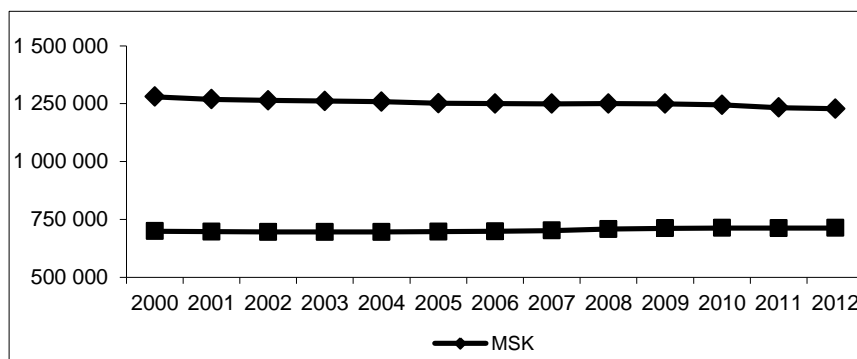
mohou podstatně lišit. A konečně, regiony v rámci malé ekonomiky mohou poměrně rychle měnit svou pozici v pomyslném žebříčku, zejména na základě vývoje příjmů či populace, kdy u velkých ekonomik je toto pořadí ustálenější.

Na základě výše uvedených otázek člení Wishlade a Yuill (1997) disparity do tří základních oblastí a současně porovnávají přístup jednotlivých zemí EU k výběru indikátorů pro určení hodnoty těchto disparit: (i) disparity fyzické povahy jsou asociovány s geografickými a přírodními podmínkami. Měření těchto disparit je podle autorů problematickým úkolem, neboť jsou svou povahou přirozené. Indikátory, které autoři používají k vyjádření disparit fyzické povahy, jsou primárně zaměřeny na jejich účinky, zejména pak na hustotu osídlení a aspekty migrace; (ii) disparity ekonomické povahy (které jsou klíčové v rámci tohoto článku) se týkají rozdílů v kvantitě či kvalitě regionálního výstupu. K vyjádření disparit v této oblasti autoři používají tradiční ukazatel hrubého domácího produktu, který je doprovázen daňovými příjmy, průmyslovou aktivitou, demografickými trendy, ekonomickým výhledem a dopravní vybaveností; (iii) disparity sociální povahy se týkají příjmů a standardů života obyvatel. U většiny zemí je největší důraz v této oblasti kladen na ukazatele nezaměstnanosti. Jako další možné ukazatele autoři uvádějí strukturu nezaměstnanosti, trendy zaměstnanosti, budoucí vývoj zaměstnanosti, aktivní obyvatelstvo, kvalifikační strukturu obyvatelstva, příjem obyvatelstva, míru chudoby a standardy bydlení.

2. Empirická data

Obrázek 1 ilustruje vývoj počtu obyvatel v Moravskoslezském kraji (MSK). Z něj je sice patrné, že v absolutních číslech překračuje počet obyvatel ztelně republikový průměr (bez započítání vlivu hlavního města Prahy). Na druhou stranu byl za sledované poměrně silně patrný postupný pokles tohoto počtu – jestliže budeme brát rok 1995 jako výchozí s indexem 100, potom velikost populace v roce 2012 dosahovala pouze indexu 94,5. Pokud bychom komparovali tento údaj s průměrem za všechny kraje, zjistíme, že tam naopak došlo k velmi mírnému nárůstu ze 100 v roce 1995 na 101,6 v roce 2012. Zcela specifický by pak byl vývoj počtu obyvatel hlavního města, který jsme však do naší analýzy nezahrnuli.

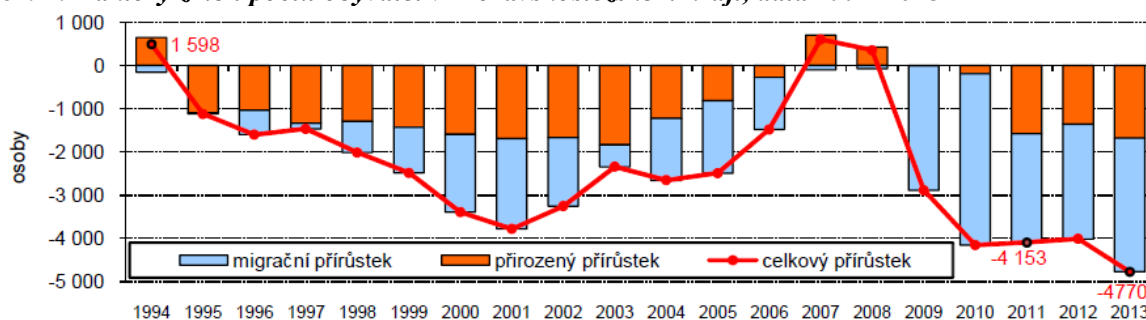
Obr. 1: Vývoj počtu obyvatel v Moravskoslezském kraji (v osobách)

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní propočty, průměr* = bez regionu hlavního města

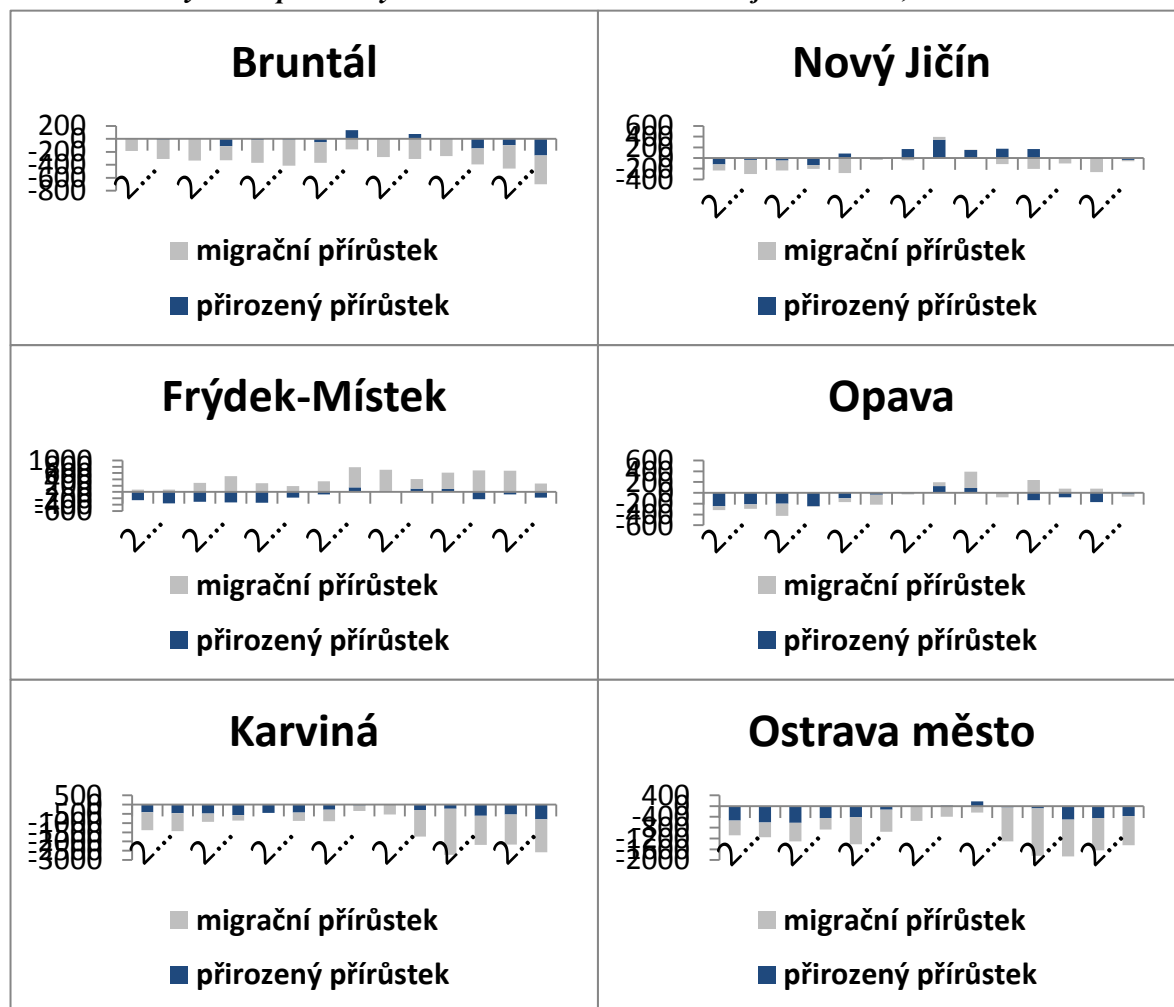
Pokud jsme tedy jednoduchým zobrazením časové řady zjistili, že Moravskoslezský kraj postupně ztrácí obyvatelstvo. Potom je důležité se ptát, jaké jsou faktory nebo také jaké jsou příčiny tohoto vývoje. Dle Regionálního operačního programu patří mezi tyto faktory zejména: (i) nízká míra porodnosti; (ii) vysoké negativní saldo migrace. To ostatně dokládá následující obrázek. Z něj je patrné, že více lidí v MSK zemřelo, než kolik se narodilo a více osob se odstěhovalo, než přistěhovalo.

Obr. 2: Faktory změn počtu obyvatel v Moravskoslezském kraji, data 1994-2013

Zdroj: Český statistický úřad

Obr. 3: Faktory změn počtu obyvatel v Moravskoslezském kraji dle okresů, data 2000-2013

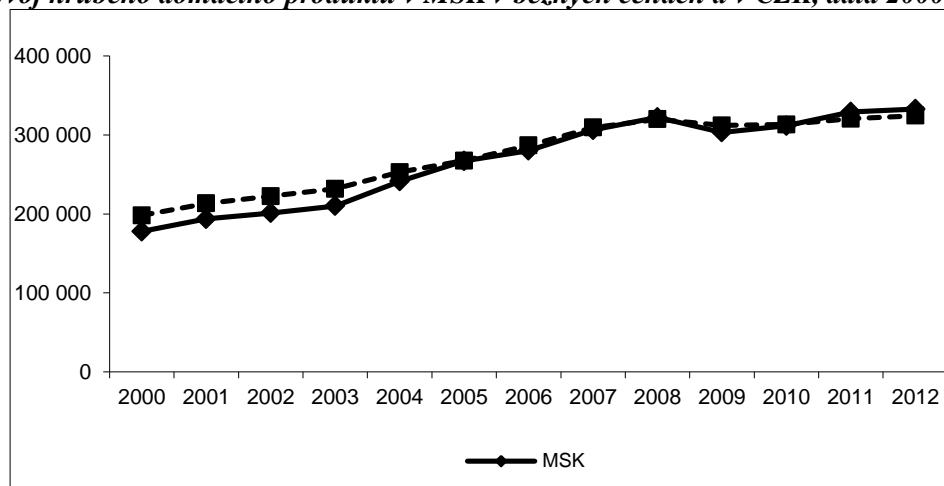
Zdroj: Český statistický úřad

Pokud zaměříme naši pozornost na jednotlivé okresy v rámci Moravskoslezského kraje, potom lze z obrázku 3 simplexním srovnáním určit, že za sledované období existovaly citelné rozdíly. Ty můžeme rozdělit do několika úrovní. Za prvé, z obrázku lze vysledovat, že největší úbytek obyvatelstva zaznamenal okres Karviná (až 3 tis. obyvatel ročně) následovaný okresem Ostrava-Město (až 2 tis. obyvatel ročně). Záporné saldo je typické taktéž pro okres Bruntál. V případě okresů Nový Jičín a Opava nedošlo v průběhu sledovaného období k zásadní změně počtu obyvatel. Naproti tomu okres Frýdek-Místek byl jediným, který v průběhu sledovaného období zaznamenal nárůst počtu obyvatel, což souvisí jednak s blízkostí atraktivního horského prostředí, jednak s příchodem velkého

investora. Co je společné pro všechny okresy bez výjimky je, že hlavním faktorem změny počtu obyvatel byla migrace obyvatel. Zatímco v případě okresů Karviná, Bruntál a Ostrava-Město to bylo stěhování obyvatel z okresu, v případě okresu Frýdek-Místek byl naopak klíčový počet obyvatel, kteří se do okresu přistěhovali. Z obrázku je dále zřejmé, že hlavní vliv na negativní saldo vývoje počtu obyvatel mají okresy Karviná a Ostrava-Město. Nutno podotknout, že výrazným faktorem nežádoucího vývoje počtu obyvatel je i negativní přirozený přírůstek, který se projevil ve sledovaném období u většiny okresů.

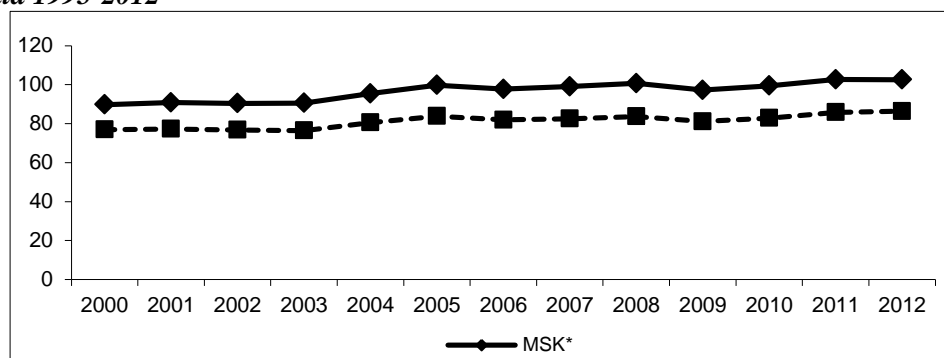
Výše hrubého domácího produktu (HDP) byla vždy vyšší, než kolik činil národní průměr, což bylo dáno jednak vyšším zastoupením průmyslu, jednak vyšším počtem obyvatel. Pokud bychom však zaměřili svoji pozornost na HDP na jednoho obyvatele (viz obrázek 4), můžeme vidět, že silná pozice této oblasti mizí. Úroveň HDP na obyvatele tohoto regionu byl srovnatelný s průměrným. Jak je znázorněno na obrázku 5, index objemu HDP na obyvatele vyjádřený jako podíl k průměru všech regionů (s regionem hlavního města i bez regionu hlavního města), který je roven 100. Z této hodnoty indexu můžeme konstatovat, že rozdíl mezi vysokými příjmy regionu hlavního města Prahy a zbytkem země ovlivňují průměrné veličiny, což byl důvod pro vyjmutí tohoto regionu z našeho průměru. Tato skutečnost, čili velká propast mezi metropolitní oblastí a zbytkem země, je ostatně typická pro většinu evropských zemí.

Obr. 4: Vývoj hrubého domácího produktu v MSK v běžných cenách a v CZK, data 2000-2012

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní propočty; průměr*=bez regionu hlavního města

Obr. 5: Vývoj hrubého domácího produktu v MSK v běžných cenách a v CZK (100=průměr ČR), data 1995-2012

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní propočty; MSK*=poměr k průměru bez regionu hlavního města; MSK**=průměr s regionem hlavního města

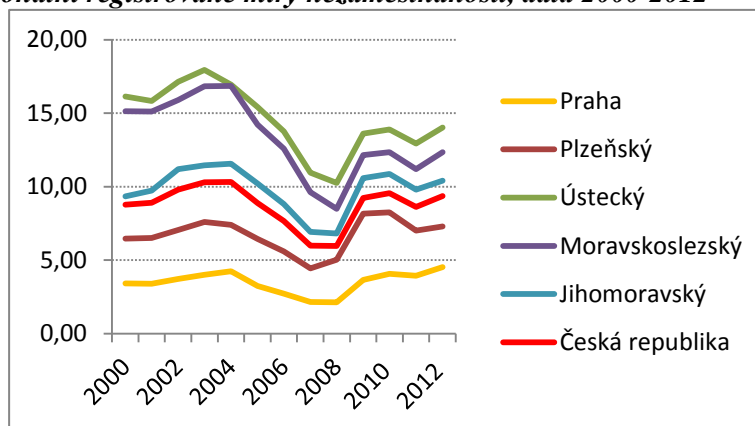
Další oblastí, na kterou jsme zaměřili pozornost, je vývoj výkonnosti trhu práce. Na národní úrovni došlo k předkrizovému vývoji k významnému snížení míry nezaměstnanosti a následnému velmi

rychlému zhoršení situace na trhu práce (viz Tvrdoň, Tuleja a Verner, 2012). Klíčovou otázkou je, zdali došlo k podobnému vývoji i na regionální úrovni. Nezaměstnanost v zemích Visegrádské skupiny měla a má jak cyklický, tak strukturální charakter, přičemž v některých regionech je dlouhodobý nedostatek určité profese, v jiných naopak existuje přebytek. Dalším aspektem, jenž brání sladění nabídky a poptávky, je nedostatečná mobilita a flexibilita pracovní síly. Také z tohoto důvodu růst ekonomiky zatím výrazně nepřispívá ke zlepšení situace na trhu práce v postižených regionech. V těchto ekonomikách i nadále pokračují strukturální změny, tj. změny v sektorové (odvětvové) struktuře hospodářství a s tím související změny v profesní a kvalifikační struktuře pracovních sil – v průběhu transformačního procesu došlo k markantnímu přesunu pracovní síly z primárního a sekundárního sektoru do terciálního, přičemž v rámci terciálního odvětví zaznamenal nejstrmější nárůst obor peněžnictví a pojišťovnictví.

V některých regionech byly strukturální změny mnohem složitější, zejména díky dosavadní struktuře ekonomiky těchto regionů (viz Tvrdoň, 2011). Vliv těchto strukturálních změn má v jednotlivých regionech různou intenzitu a mezi nejvíce postižené regiony patřily regiony s velkou koncentrací těžkého průmyslu. Proces strukturálních změn ovlivňuje výrazně i rozdíly v míře nezaměstnanosti podle regionů NUTS III, tedy v krajích. Velký problém pro udržení současného tempa růstu ekonomiky představuje, kromě jiných aspektů, i dlouhodobá nezaměstnanost, která je v Česku výrazně vyšší než v ostatních zemích EU. Jak uvádí studie Ministerstva práce a sociálních věcí, mezi základní problémy regionální nezaměstnanosti patří nízká mobilita pracovních sil, kvalifikace uchazečů o zaměstnání, zejména těch dlouhodobě, jež neodpovídá požadavkům trhu práce, vysoký podíl uchazečů o zaměstnání s nižším vzděláním a v neposlední řadě to je kvalifikační struktura nabídky pracovních sil, jež neodpovídá poptávce po vytvářených pracovních místech.

Za tradičně problémové regiony bývají považovány Moravskoslezský kraj a Ústecký kraj, které v minulosti prošly poměrně velkými strukturálními změnami, které s sebou nesly i vyšší míru nezaměstnanosti či vyšší podíl dlouhodobé nezaměstnanosti, ve srovnání s ostatními českými regiony. To ostatně dokládá i následující obrázek 6 ilustrující vývoj registrované míry nezaměstnanosti dle dat získaných z Ministerstva práce a sociálních věcí. Z vývoje míry nezaměstnanosti z jednotlivých krajů je patrné, že regionální disparity kulminovaly v období let 2000 až 2004, kdy byly rozdíly v regionálních mírách nezaměstnanosti největší. Po opadnutí ekonomického růstu sice došlo k opětovnému nárůstu míry nezaměstnanosti, můžeme však konstatovat, že rozdíly mezi krajů již nejsou tak markantní, jako tomu bylo v předkrizovém období. Proč tomu tak je, by nám mohla zodpovědět dekompozice regionální míry nezaměstnanosti na její strukturální a cyklickou složku, jež následuje v další části příspěvku.

Obr. 6: Vývoj regionální registrované míry nezaměstnanosti, data 2000-2012

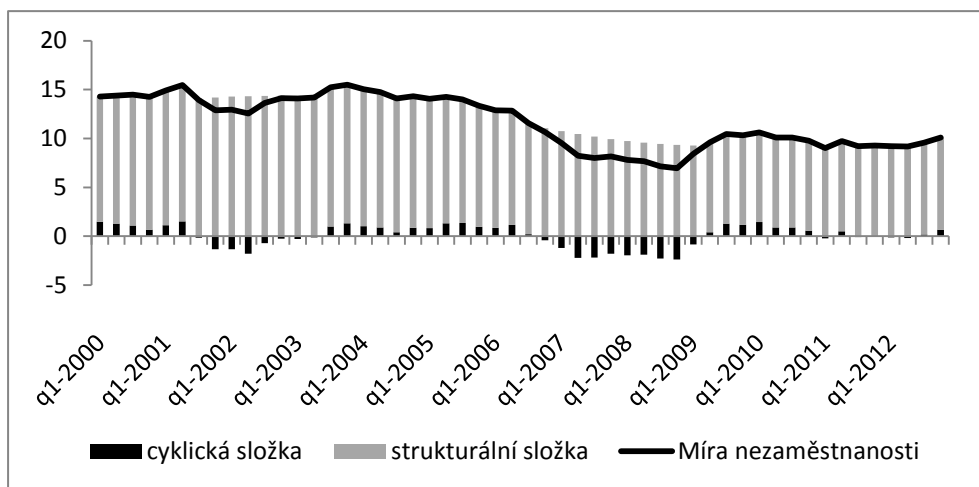
Zdroj: Český statistický úřad; vlastní propočty

Značně odlišný vývoj jednak míry nezaměstnanosti, jednak jejich složek byl zaznamenán v tzv. problémových regionech, kam spadá i Moravskoslezský kraj. Vývoj na trhu práce úzce souvisí s rozvojem ekonomické výkonnosti. Jak je vidět z obrázku 6, jak míra nezaměstnanosti v

Moravskoslezském kraji a průměrným závisí na skutečném vývoji HDP. Nicméně, míra nezaměstnanosti v Moravskoslezském kraji byla vyšší než průměrná. Důvodem je fakt, že ekonomika kraje byla založena z velké části na těžbě uhlí, hutnictví a těžkého strojírenství. Region byl od devadesátých let minulého století ovlivněn strukturální krizí, což mělo za následek zvýšení počtu uchazečů o zaměstnání, než kolik byl republikový průměr. Nicméně, průmysl stále představuje významný zdroj zaměstnanosti v Moravskoslezském kraji. Až do roku 2004 se míra nezaměstnanosti Moravskoslezského kraje zvyšovala. Výkonnost trhu práce se významně zlepšila mezi roky 2005 a 2008, poté však přichází výrazný cyklický vliv v podobě hospodářské krize, který v podstatě v průběhu dvou po sobě jdoucích čtvrtletích výrazně zhoršil situaci na trhu práce.

Další zajímavý pohled na vývoj trhu práce v MSK může poskytnout dekompozice nezaměstnanosti na její cyklickou a strukturální složku, kdy bylo využito metodiky dle Flek, Marek a Niedermayer (2012). Pro samotnou filtraci trendu jsme využili Hodrick-Prescottova filteru, a to dle Hájka a Bezděka (2001). Z obrázku 7 je patrné, že období zvyšování míry nezaměstnanosti a její strukturální složky bylo delší, ve srovnání s ostatními kraji, a trvalo až do roku 2001. Dalším jevem jsou výraznější projevy cyklické složky – v obdobích ekonomického růstu ztlačily míru nezaměstnanosti, naopak v obdobích hospodářské recese měly zásadní vliv pro její zvyšování. Tyto tendence nebyly u předchozích krajů natolik zřejmé. V posledních dvou letech sledovaného období, tj. v letech 2010 až 2012 dochází, na rozdíl od ostatních krajů, ke snížení strukturální složky nezaměstnanosti, což by mohl být důsledek hospodářské politiky v podobě aktivní politiky zaměstnanosti, případně dopad přílivu přímých zahraničních investic do těchto regionů. Tento zcela jistě pozitivní jev však stojí na velmi křehkých základech a vývoj na trhu práce se může poměrně rychle zhoršit, např. v důsledku problémů důlního či ocelářského průmyslu.

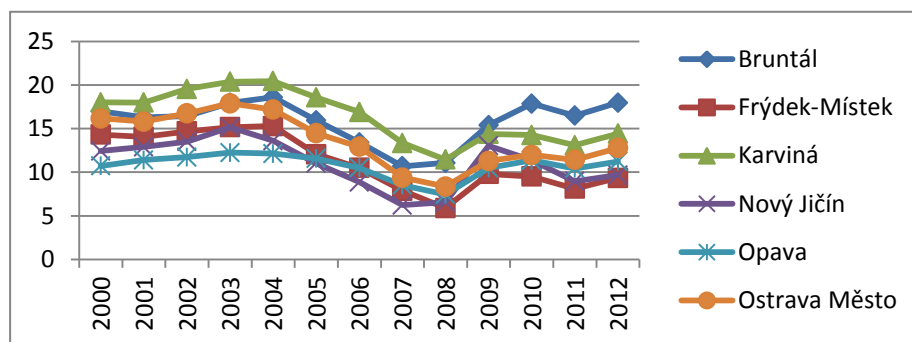
Obr. 7: Vývoj míry nezaměstnanosti a její dekompozice, Moravskoslezský kraj, data 1993-2012

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní propočty

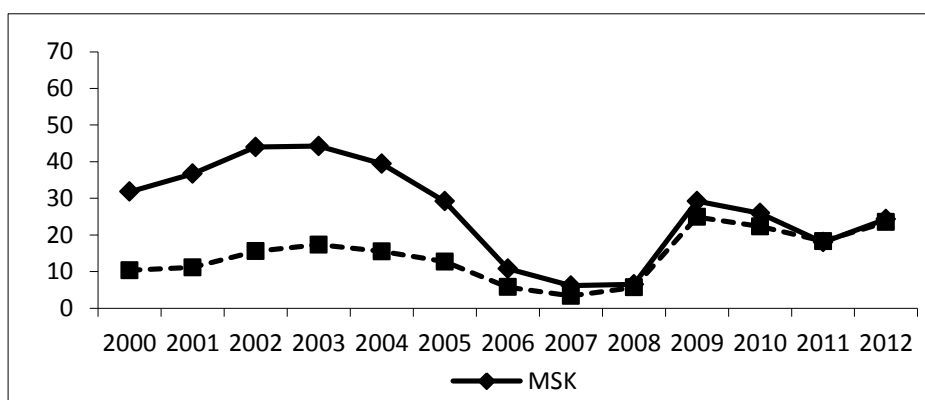
Z pohledu členění na okresy (viz obrázek 8) je patrné, že všechny okresy prošly vývojem míry nezaměstnanosti, která kopírovala vývoj na krajské úrovni, resp. národní úrovni. Vyšší míra nezaměstnanosti byla dosahována v okrese Karviná a Bruntál, který zaznamenal v posledních letech nejvyšší míru nezaměstnanosti ze všech okresů Moravskoslezského kraje.

Obr. 8: Vývoj regionální registrované míry nezaměstnanosti, data 2000-2012

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní propočty

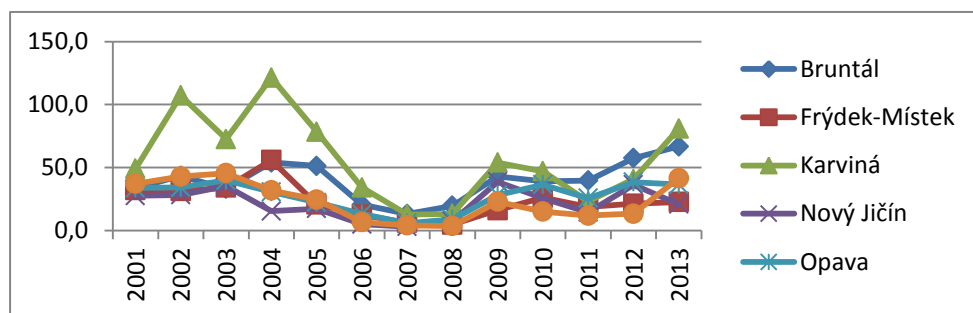
Obr. 9: Vývoj ukazatele počtu uchazečů na jedno pracovní místo (k 31.12.), Moravskoslezský kraj, data 2000 -2012

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní propočty; PRŮMĚR*=národní průměr bez regionu hlavního města

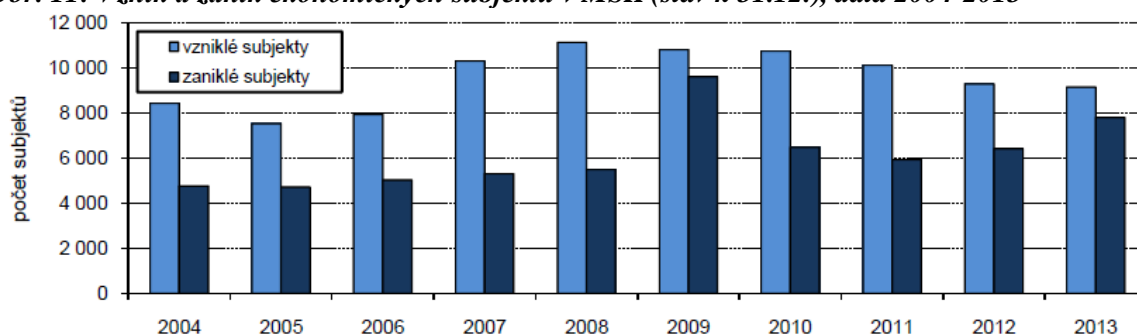
Ukazatel vývoje počtu uchazečů na jedno pracovní místo se až na první roky sledovaného období vyvíjel ve všech okresech podobně, tj. došlo k výraznému snížení v letech vysokého hospodářského růstu (2007 a 2008) a následnému zhoršení, poté krátkodobému zlepšení a opětovnému zhoršení. Nejvíce uchazečů na jedno volné pracovní místo bylo v okresech Karviná a Bruntál.

Obr. 10: Vývoj počtu uchazečů na jedno pracovní místo (stav k 31.12.), data 2001-2013

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní propočty

Částečnou odpověď na neuspokojivý vývoj fungování trhu práce může poskytnout ukazatel vývoje počtu nově zaregistrovaných ekonomických subjektů a těch zaniklých. Z obrázku 11 je zřejmé, že počet nově vzniklých subjektů od roku 2009 trvale klesá, zatímco počet zaniklých subjektů roste. To s sebou přináší pnutí na trhu práce, kdy poptávka po práci nevytváří odpovídající počet pracovních sil. To s kombinací se špatnou kvalifikační strukturou pracovní síly dokresluje problémy fungování trhu práce v Moravskoslezském kraji.

Obr. 11: Vznik a zánik ekonomických subjektů v MSK (stav k 31.12.), data 2004-2013

Zdroj: Český statistický úřad

Závěr

Článek se zabýval vývojem základních socio-ekonomických ukazatelů, jež měly napomoci charakterizovat postavení Moravskoslezského kraje v rámci české ekonomiky. Využili jsme ukazatelů, jako jsou vývoj počtu obyvatel, HDP a míra nezaměstnanosti jakožto klíčové ukazatele pro hodnocení postavení Moravskoslezského kraje. Obdobně jako ostatní NUTS 3 regiony, i ten Moravskoslezský zaznamenal ve sledovaném období změny, jež byly dány zejména hospodářským vývojem. Mezi hlavní problémy kraje lze řadit úbytek obyvatelstva, neefektivně fungující trh práce a strukturální problémy spojené s minulou orientací ekonomiky na těžký průmysl. To vše přispívá k tomu, že současné postavení kraje se oproti ostatní pozvolna zhoršuje, což je navíc podporováno horším stavem životního prostředí. Z tohoto úhlu pohledu bude klíčové další směřování regionu, a to zejména z pohledu struktury ekonomiky, na což může mít pozitivní vliv odpovídající hospodářská politika vlády doprovázená promyšlenou strategií regionální politiky.

Literatura

- [1] FELSENSTEIN, D., PORTNOV, B.A., (2005). Regional Disparities in Small Countries. ERSA conference paper.
- [2] FLEK, V., MAREK, D., NIEDERMAYER, L., SOBÍŠEK, P., (2010). Vybrané problémy a vyhlídky českého trhu práce. Česká bankovní asociace
- [3] HÁJEK, M., BEZDĚK, V., (2001). Odhad potencionálního produktu a produkční mezery v České republice. *Politická ekonomie*. vol. 50, no. 4, pp. 473–491. ISSN 0032-3233.
- [4] MATLOVIČ, R., KLAMÁR, R., MATLOVIČOVÁ, K., (2008). Vývoj regionálních disparit začátkem 21. století na slovensku vo svetle vybraných indikátorov. *Regionální studia 02/2008*, pp. 2- 12., ISSN 1803-1471.
- [5] TVRDOŇ, M., (2011). Impacts of the Global Economic Crisis on the European Labor Market Performance: the Case of Visegrad Group Countries. In *Recent Advances in Business Administration - 5th WSEAS International Conference on Business Administration (ICBA'11)*. Puerto Morelos: WSEAS Press, p. 38-43. ISBN 978-960-474-269-1.
- [6] TVRDON, M., TULEJA, P., VERNER, T., (2012). Economic Performance and the Labour Market in the Context of the Economic Crisis: Experience from the Visegrad Four Countries. *E+M Ekonomie a Management*, vol. 15, č. 3, s. 16-31. ISSN 1212-3609.
- [7] WISHLADE, F., YUILL, D., (1997). Measuring Disparities for Area Designation Purposes: Issues for the European Union. *Regional and Industrial Policy Research Paper*, no. 24.

Tento článek byl podpořen Moravskoslezským krajem v rámci projektu RRC/07/2014 „Udržitelné podnikání a jeho podpora v kontextu očekávaného socioekonomického vývoje Moravskoslezského (MS) kraje“.

POROVNÁNÍ MÍRY KONCENTRACE PRODUKCE ČESKÉ A SLOVENSKÉ REPUBLIKY PO VSTUPU DO EVROPSKÉ UNIE

A COMPARISON OF THE CONCENTRATION OF PRODUCTION CZECH AND SLOVAK REPUBLIC AFTER JOINING THE EUROPEAN UNION

ING. PETRA APPLOVÁ

Ústav regionálních a bezpečnostních věd | Institute of Regional and Security Sciences
Fakulta ekonomicko-správní | Faculty of Economics and Administration
Univerzita Pardubice | University of Pardubice
✉ Studentská 95, 532 10 Pardubice, Czech Republic
E-mail: Petra.Applova@upce.cz

Anotace

Cílem článku je určit, zda napříč českými a slovenskými regiony soudržnosti lze, v souladu s posláním kohezní politiky, identifikovat po vstupu do EU eliminaci meziregionálních disparit, jež jsou měřeny mírou koncentrace produkce. Pro prvotní posouzení konvergence obou zemí je analyzován relativní ukazatel tvorby bohatství (HDP na obyvatele v PPS) ve vybraných letech. Stěžejní část příspěvku je zaměřena na stanovení míry koncentrace produkce pomocí vhodné metody, kdy je na základě rešerše odborné literatury a stanovených nezbytných podmínek selekce zvolen tzv. upravený geografický index koncentrace (AGC). Index produkce AGC je určen v ČR a v SR pro všechny regiony NUTS II a rovněž, s ohledem na odlehle hodnoty zvoleného relativního ukazatele tvorby bohatství, pro obě země s eliminací metropolitních regionů soudržnosti. V závěru příspěvku je provedena komparace výzkumem získaných výsledků s evaluační metodou vývoje v regionech - s tzv. indikátorem rozptylu regionálního HDP na obyvatele v PPS. Použité metody shodně prokázaly, že v rámci českých a slovenských regionů lze identifikovat regionální disparity, jež jsou v ČR (na rozdíl od SR) postupně eliminovány, ovšem shodné výsledky při měření velikosti těchto regionálních nerovnoměrností produkce lze získat pouze při vyloučení metropolitních NUTS II.

Klíčová slova

regionální disparity, koncentrace produkce, upravený geografický index koncentrace (AGC)

Annotation

The objective of the article is to determine whether it is possible, after the entrance into the EU and in accordance with the role of cohesion policy, to identify across Czech and Slovak cohesion regions elimination of inter-regional disparities, which are measured by the level of production concentration. The relative indicator of wealth creation (GDP per capita in PPS) in selected years is analyzed to make the initial assessment of the convergence of the two countries. The main part of the article is focused on determining the level of concentration of production using appropriate methods. Based on literature search and provided necessary requirements the Adjusted Geographic Concentration Index (AGC) was selected. The output index AGC is designed in CR and SR for all NUTS II and also, with respect to outliers of the selected relative indicator of wealth creation, for both countries with the elimination of the metropolitan regions of cohesion. In conclusion, the author made a comparison of obtained research results with the method of evaluation of development in the regions - the so-called dispersion of regional GDP per capita in PPS. The methods used have both proven, that within the Czech and Slovak regions regional disparities can be identified, which are in the Czech Republic (unlike in SR) gradually eliminated. The same results when measuring the size of these regional disparities of production can only be obtained by excluding the metropolis NUTS II.

Key words

regional disparities, concentration of production, Adjusted Geographic Concentration Index (AGC)

JEL classification: O57, R11

Úvod

Kohezní politika má za cíl snižovat rozdíly mezi úrovní rozvoje jednotlivých regionů tak, aby došlo k posílení ekonomické, sociální a územní soudržnosti a tím k harmonickému vývoji celé EU. Účinnost regionální politiky bývá posuzována na základě jejího vlivu na vývoj regionálních disparit, resp. na eliminaci, růst, případně stagnaci regionálních rozdílů identifikovatelných po uskutečněných intervencích regionální politiky, kdy disparita je obecně chápána jako nesoulad, nerovnost nebo nepoměr různých jevů. Ovšem pojem regionální disparita je chápán různými způsoby a nemá doposud ucelený teoretický a metodický rámec pro přesnou interpretaci. OECD (OECD, 2002) uvádí, že regionální disparity vyjadřují míru odlišnosti projevu intenzity zkoumaného ekonomického jevu pozorovaného v rámci regionů dané země. Z uvedeného vymezení vyplývá, že OECD dává pojmu disparita jednoznačně ekonomický podtext. Na eliminaci regionálních nerovnoměrností a disparit byl a je vynakládán v rámci kohezní politiky velký objem finančních prostředků, přičemž i v novém programovém období 2014+ je plánováno ve významné podpoře regionální politiky pokračovat¹.

1. Cíl a metody

S ohledem na důležitost provádění evaluace regionální politiky EU je cílem předkládaného příspěvku určit, zda napříč českými a slovenskými regiony, jež se staly příjemci finanční pomoci z fondů EU v roce 2004 a spojuje je vedle geografické, sociální, kulturní blízkosti i společný historický vývoj, lze identifikovat eliminaci meziregionálních disparit měřených pomocí koncentrace produkce. Pro tento článek byly vybrány následující části výzkumu: 1) hodnocení vývoje relativního ukazatele tvorby bohatství ve vztahu ke konvergenci; 2) výběr relevantního přístupu ke stanovení míry koncentrace produkce a výsledky jeho měření; 3) verifikace výsledků výzkumu vhodnou evaluační metodou vývoje v regionech.

K dosažení hlavního cíle a k výběru příhodné evaluační metody regionálních disparit byla provedena rešerše odborné literatury, kdy lze za stěžejní podmínku selekce považovat ekonomickou, geografickou a populační rozdílnost jednotlivých regionů a rovněž předpoklad využitelnosti k mezinárodnímu srovnání. Pro prvotní zkoumání dosahované úrovně konvergence v České republice (ČR) a v Slovenské republice (SR) je analyzován a následně komparován základní ukazatel výkonnosti, resp. tvorby bohatství, a to relativní ukazatel HDP na obyvatele v PPS s členskými zeměmi EU, a to v letech důležitých pro kohezní politiku ČR a SR, tj. před vstupem obou ekonomik do EU v roce 2000, v roce vstupu (2004) a dále v roce 2008 před naplno propuknuvší finanční krizí, jež závažně významně ovlivnila vývoj bezmála všech ekonomik ve světě. Hodnoty jsou rovněž doplněny o nejaktuálnější dostupná data (2011). V závěru příspěvku je provedeno ověření výzkumem získaných výsledků prostřednictvím komparace s komplexní metodou ekonomické konvergence vytvořenou a vykazovanou Eurostatem, tj. s indikátorem rozptylu (disperze) regionálního HDP na obyvatele v PPS. V rámci měření vývoje regionálních disparit pomocí koncentrace produkce je pozornost soustředěna na regiony soudržnosti (NUTS II).

2. Výsledky výzkumu

Evropská integrace a její rozšiřování s sebou nese mimo jiné i zvýšený zájem o problematiku regionálních disparit a ekonomické konvergence, která je v současné době v centru pozornosti vědeckých zkoumání, neboť umožňuje posoudit tendence dosahované v životní úrovni a nepřímo i

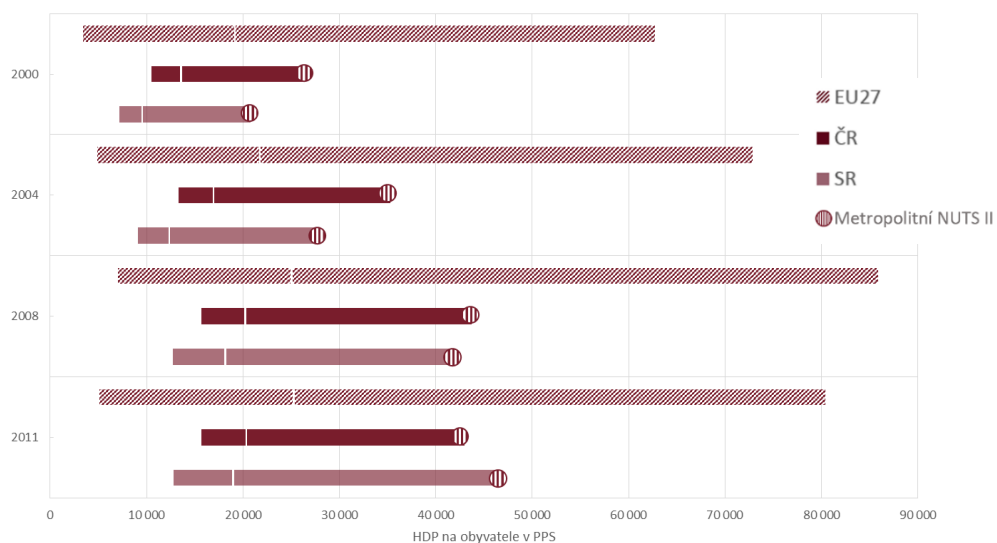
¹Dle schváleného víceletého finančního rámce je zamýšleno alokovat na kohezní politiku z rozpočtu EU cca 45,7 % v období 2014-2020, což je o 1,25 procentních bodů méně než v předchozím programovém období (European Commission, 2015).

v úrovni ekonomické výkonnosti jednotlivých zemí a jejich regionů. Jednou z používaných metod evaluace ekonomické konvergence napříč regiony, resp. ekonomikami je analýza vývoje relativního ukazatele výstupu, nejčastěji prezentovaná prostřednictvím indikátoru HDP na obyvatele.

2.1. Hodnocení vývoje relativního ukazatele tvorby bohatství v ČR a SR

V rámci první části výzkumu byl pro zkoumání dosahované úrovně konvergence českých a slovenských regionů soudržnosti analyzován vývoj regionálního HDP na obyvatele v PPS za jednotlivé ekonomiky dle NUTS II, a to za již zmíněné roky 2000, 2004, 2008 a 2011. Pro srovnání je uvedena rovněž hodnota tohoto ukazatele za EU27 a za metropolitní regiony soudržnosti ČR a SR.

Obr. 1: HDP na obyvatele v PPS podle regionů soudržnosti v letech 2000, 2004, 2008 a 2011

Zdroj: vlastní zpracování dle Eurostat (d), 2015.

Pozn.: vertikální linie představuje průměrnou hodnotu HDP na obyvatele v PPS za dané území.

Z Obr. 1 vyplývá, že napříč EU existují značné rozdíly ve výši dosahované regionální úrovně HDP na obyvatele ve všech zvolených letech, přičemž interval, ve kterém se daný ukazatel pro sledovaná území nachází, se každoročně posouvá, resp. dochází ke zvyšování jeho minimální, maximální, ale i průměrné hodnoty. Výjimku tvoří pouze rok 2011, kdy se jednotlivé regiony postupně zotavovaly z následků finanční krize, která se projevila v předchozích letech 2009 a 2010 celkovým poklesem výkonnosti většiny ekonomik nejen v EU, ale i ve světě (Applová, 2014). Je zřejmé, že disparity v dosahované úrovni zvoleného ukazatele tvorby bohatství napříč regiony ČR a SR nejsou v porovnání s EU tak enormní, přičemž, jak plyne z regionálních dat, jsou způsobeny především oblastmi kolem hlavních měst, neboť se tato území významně podílejí právě na tvorbě národního HDP2.

2.2. Metody měření regionálních disparit

Důležitým a používaným nástrojem k měření regionálních disparit jsou přístupy vycházející z prostorové (geografické) koncentrace založené na komparaci relativních hodnot³. Dle Spiezia (Spiezia, 2002) vyjadřuje obecně geografická koncentrace, do jaké míry se jednotlivé regiony podílejí na určitém ekonomickém jevu. Přestože se řada výzkumů věnuje právě této otázce, nejsou všechny

²Např. v roce 2011 vytvořila Praha více než dvojnásobnou hodnotu HDP na obyvatele v PPS, než je národní průměr; Bratislavský kraj dosahoval dokonce téměř 2,5 krát vyšší hodnoty v porovnání s úrovní národní.

³Mezi přístupy náležící ke geografické koncentraci jsou nejčastěji řazeny: míra koncentrace; metoda lokalizačního kvocientu; Giniho koeficient; Lorenzova křivka; Theilův index nesouladu či koeficient koncentrace (Michálek, 2012).

dostupné indexy vhodné k mezinárodní komparaci koncentrace. Z uvedeného důvodu se rešerše zaměří jen na relevantní metody měření regionálních nerovnoměrností.

Hojně užívanou metodou k měření koncentrace produkce je index koncentrace navržený Ellisonem a Glaeserem (EG) (Ellison, Glaeser, 1997), někdy označovaný i jako Herfindahlův geografický index koncentrace, jenž je definovaný jako:

$$EG = \sum_{i=1}^N (y_i - a_i)^2 \quad (1)$$

kde y_i označuje podíl úrovně produkce regionu i na jeho národní úrovni; a_i podíl plochy regionu i na velikosti celé země; N počet regionů.

Index EG bere v úvahu rozdílnosti regionů, ovšem z důvodu své značné citlivosti na úroveň agregace regionálních dat není vhodný k mezinárodní komparaci zemí, jejichž regiony mají odlišné rozlohy (neboť rozdíly mezi podílem produkce a relativní plochou každého regionu jsou mocněny na druhou). Pro eliminaci tohoto zkreslení, tj. k vytvoření vhodné mezinárodní komparační metody, byl tento koeficient koncentrace upraven Spiezou (Spiezia, 2002) do tzv. upraveného geografického indexu koncentrace (Adjusted Geographic Concentration Index; AGC), který je tzv. všeobecnou mírou koncentrace založený na porovnání rozmístění dvou jevů a je určen vztahem (Spiezia, 2002):

$$AGC = \frac{\sum_{i=1}^N |y_i - a_i|}{\sum_{i \neq \min} a_i + 1 - a_{\min}} \quad (2)$$

kde a_{\min} je plocha nejmenšího regionu, ostatní symboly jsou ve významu (1).

AGC index lze rozdělit do dvou částí, a to na geografickou koncentraci obyvatelstva a na regionální disparity ve tvorbě bohatství, kdy se v případě produkce jedná o následující vztah:

$$y_i - a_i \equiv (y_i - p_i) + (p_i - a_i) \quad (3)$$

kde p_i zastupuje velikost populace v regionu i na celkové národní úrovni, ostatní symboly jsou dle (1).

Vzhledem k této skutečnosti lze index AGC pro úroveň produkce upravit jako tzv. vztah mezi dopadem regionální disparity v HDP na obyvatele (první sčítanec) a účinkem geografické koncentrace obyvatelstva (druhý sčítanec), ve kterém jsou použité symboly dle vztahu (1) a (3):

$$AGC = \sum_{i=1}^N \frac{y_i - p_i}{y_i - a_i} |y_i - a_i| + \sum_{i=1}^N \frac{p_i - a_i}{y_i - a_i} |y_i - a_i| \quad (4)$$

Index AGC produkce dosahuje hodnot v intervalu $\langle 0; 1 \rangle$ a platí pro něj, že čím je index vyšší, tím je vyšší koncentrace produkce, čím je naopak nižší, tím je zkoumaný jev rozptýlenější, tj. disparity ve tvorbě bohatství napříč oblastmi jsou eliminovány.

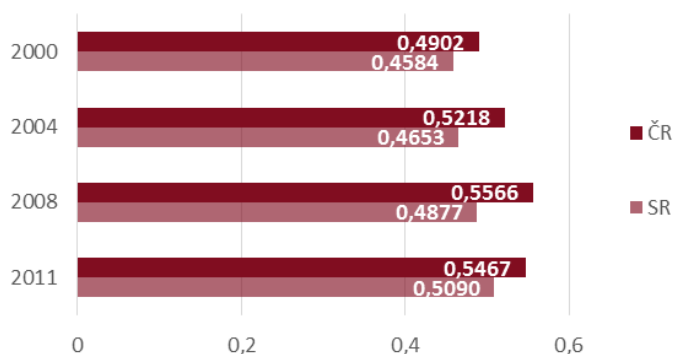
S ohledem na hlavní cíl příspěvku, dále na ekonomické, geografické, populační rozdílnosti sledovaných regionů soudržnosti a nutnost jejich mezinárodní komparace, byl jako vhodná evaluační metoda regionálních disparit zvolen index AGC, ve kterém je úroveň produkce zastoupena ukazatelem regionálního HDP v PPS, velikost populace počtem obyvatel a plocha regionů jejich rozlohou.

2.3. Určení míry koncentrace produkce v regionech soudržnosti ČR a SR po jejich vstupu do EU

V rámci stěžejní části výzkumu byl pomocí metody AGC sledován vývoj regionálních disparit produkce napříč všemi českými a slovenskými NUTS II ve zvolených referenčních letech. Z Obr. 2 je zřejmé, že se obě ekonomiky nalézají v polovině intervalu definovaného pro AGC, přičemž hodnota zvoleného indexu koncentrace produkce je v regionech SR v porovnání s ČR vždy o více než 13 %

nižší, což značí, že mezi regiony ČR existují větší regionální rozdíly ve tvorbě bohatství než na území SR, neboť produkce je v některých českých regionech koncentrovanější. V ČR index AGC zaznamenal v roce 2011 poprvé pozvolný pokles, neboť v předchozích letech se trvale zvyšoval o cca 0,03 bodu. Skutečnost, že index AGC produkce v ČR rostl dynamičtěji než ve SR, je dán, na základě analýzy indexu AGC dle vztahu (4), především účinkem geografické koncentrace obyvatelstva (ve sledovaných letech 2000 a 2004 se podílil na hodnotě indexu AGC produkce v ČR z více než 60,84 %, následně se podíl snižuje na hodnotu 56,75 %, resp. 57,65 %), naopak v případě SR je hodnota indexu produkce AGC tvořena především vlivem regionálních disparit v HDP na obyvatele.

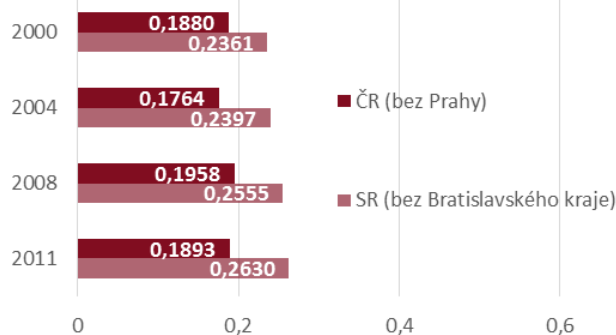
Obr. 2: Index AGC produkce pro všechny regiony NUTS II ČR a SR

Zdroj: vlastní výpočty a zpracování dle Eurostat (a), 2015; Eurostat (d), 2015; Eurostat (e), 2015.

Z detailní analýzy ukazatele regionálního HDP (v relativním vyjádření, tj. ve vztahu k počtu obyvatel) vyplývá, že region soudržnosti Praha a Bratislavský kraj představují v rámci všech analyzovaných regionů NUTS II odlehle hodnoty obou souborů, rovněž pouze pro tyto dva regiony platí, že jejich podíl produkce je vyšší než hodnota podílu počtu obyvatel a podílu rozlohy ve vztahu k úrovni národní. Z uvedeného důvodu byl v rámci další části výzkumu index koncentrace produkce AGC určen taktéž pro všechny regiony NUTS II s vyloučením právě regionů metropolitních oblastí (Obr. 3).

Obr. 3: Index AGC produkce pro všechny regiony NUTS II ČR a SR s výjimkou odlehklých hodnot

Zdroj: vlastní výpočty a zpracování dle Eurostat (a), 2015; Eurostat (d), 2015; Eurostat (e), 2015.

Při eliminaci metropolitních regionů je z dosažené hodnoty indexu AGC produkce zřejmé, že napříč českými a slovenskými regiony NUTS II lze identifikovat pouze nepatrné disparity, které jsou, jak vyplývá z detailní analýzy indexu AGC dle (4), v případě obou ekonomik vyvolány geografickou koncentrací obyvatel (v ČR je v roce 2000 a 2004 dokonce záporný vliv regionálních disparit HDP na obyvatele; ve slovenských regionech měla geografická koncentrace obyvatel vliv na hodnotu AGC z více než 52,35 % ve všech letech s výjimkou roku 2011). Co se týká vývoje daného ukazatele, lze shledat, že v rámci českých regionů dochází ke snižování míry koncentrace produkce (s výjimkou krizového roku 2008), ovšem v případě regionů SR k pozvolnému růstu míry koncentrace produkce. Dále je nesporné, že míry koncentrace ve tvorbě bohatství jsou při eliminaci extrémních hodnot rozdílné (v porovnání s předchozí částí výzkumu), neboť 1) index AGC dosahuje u obou zemí významně nižších hodnot a 2) větší míra koncentrace produkce je identifikována v SR, kdy lze z

hodnoty indexu AGC vyvozovat, že mezi slovenskými regiony soudržnosti se vyskytují větší regionální nerovnoměrnosti ve tvorbě bohatství v porovnání s regiony ČR.

Rozdílné závěry provedených dílčích částí výzkumu v závislosti na eliminaci, resp. uvažování metropolitních NUTS II je možné na základě analýzy vstupních dat (Eurostat (a), (d), (e), 2015) připisovat právě metropolitním regionům, jež jsou svou rozlohou sice nejmenší (Bratislavský kraj má dokonce i nejmenší počet obyvatel), avšak významnou měrou se podílejí na celkové tvorbě bohatství měřené HDP v PPS, kdy konkrétně region Praha dosahuje v ČR nejvyššího podílu produkce, a to v průměru za zvolené roky téměř 24 %, a Bratislavský kraj se podílí na národní produkci z 25,9 %, což představuje po regionu Západní Slovensko druhou nejvyšší hodnotu (jeho průměrná hodnota v referenčních letech 32,8 %). Co se týká diferencí regionálních podílů mezi nejvýkonnějším a nejslabším regionem v produkci, jsou v posledním analyzovaném roce v celé ČR ve výši 15,41 %, v SR 13,03 %, v počtu obyvatel se regiony v ČR liší o 5,18 % a v SR dokonce o 22,97 %. Vyloučením metropolitních NUTS II a určením nových podílů (národní úroveň indikátoru odpovídá hodnotě zbylých regionů soudržnosti) dochází mezi regiony v ČR ve stejném roce (2011) k výraznému poklesu zvoleného rozdílu podílů ve tvorbě bohatství, tj. pokles o 7,29 procentní body na hodnotu 8,12 %. Ovšem v případě SR se difference zvyšují, neboť dosahují 17,99 % (nárůst o 4,96 procentní body). V případě rozdílů v úrovni populace lze při této eliminaci spatřovat odlišný vývoj: napříč českými NUTS II rozdíl nepatrně vzrostl, a to na hodnotu 5,87 % (nárůst o 0,69 procentního bodu), naopak difference mezi slovenskými regiony se výrazně snížily o 12,75 procentních bodů, tj. na rozdíl 10,2 %. Z detailní analýzy dosahovaných hodnot jednotlivých regionálních podílů rovněž dále vyplývá, že vyloučením regionu Praha a Bratislavský kraj došlo v jednotlivých letech napříč většiny českých regionů ke změně vzájemných vztahů mezi indikátory regionálního podílu produkce, počtu obyvatel i rozlohy, přičemž v případě slovenských regionů tuto skutečnost znamenal pouze region NUTS II Západní Slovensko.

2.4. Index produkce AGC vs. indikátor disperze regionální tvorby bohatství

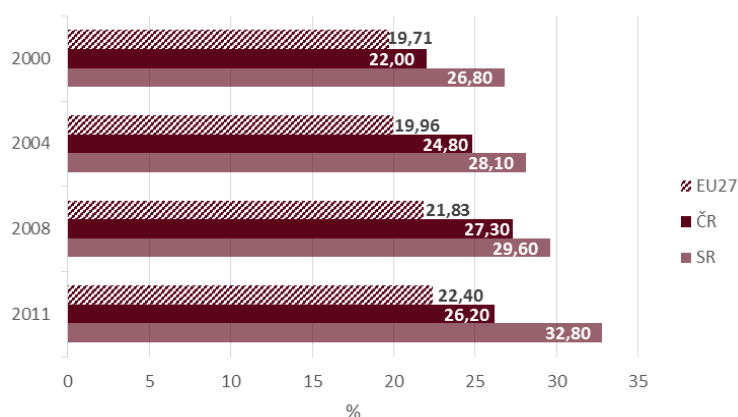
Měřením regionálních diferencí se zabývá v současnosti i řada mezinárodních organizací a institucí. Např. Eurostat provádí evaluaci vývoje v regionech v rámci členských zemí EU prostřednictvím měření regionálních disparit, kdy je v této souvislosti zveřejňován indikátor rozptylu (disperze) regionálního HDP na obyvatele v PPS definovaný jako (Eurostat (b), 2015):

$$D = 100 \frac{1}{Y} \sum_{i=1}^N |y_i - Y| \left(\frac{p_i}{P} \right) \quad (5)$$

kde y_i je regionální HDP na obyvatele regionu i ; Y průměrný národní HDP na obyvatele; p_i počet obyvatel regionu i ; P počet obyvatel země a N počet regionů v zemi.

Pro danou zemi je tedy rozptyl regionálních HDP definován jako součet absolutních rozdílů mezi regionálními a národním HDP na obyvatele v PPS vážených regionálními podíly obyvatel na celkové populaci (Eurostat (b), (c), 2015). Platí, že hodnota rozptylu HDP na obyvatele (v %) je nulová, pokud jsou hodnoty regionálního HDP shodné ve všech regionech země nebo v ekonomické oblasti (např. EU27 nebo eurozóně), a roste, pokud se rozdíly mezi hodnotami regionální HDP na obyvatele mezi regiony zvyšují.

Obr. 4: Indikátor rozptylu (disperze) regionálního HDP na obyvatele v PPS dle NUTS II

Zdroj: vlastní výpočty a zpracování dle Eurostat (b), 2015.

Obr. 4 prezentuje výsledné hodnoty indikátoru D za regiony NUTS II ČR a SR ve zvolených referenčních letech, přičemž je evaluace vývoje v těchto oblastech doplněna průměrnou úrovní tohoto ukazatele za členské státy EU27. Na rozdíl od EU27, kde vykazuje indikátor D ve sledovaných letech velmi pozvolný růst (v letech 2000 a 2004 lze hovořit dokonce o stagnaci), má rozptyl HDP na obyvatele v ČR i v SR výrazněji rostoucí průběh, což signalizuje nárůst rozdílů mezi ekonomickou výkonností regionů, kdy je tato skutečnost dána, jak již bylo zmíněno, zejména rychlejším růstem regionu soudržnosti Praha a Bratislavský kraj. Nejdynamičtější nárůst disparit mezi slovenskými regiony lze identifikovat především v posledním analyzovaném roce, kdy se ukazatel D zvýšil o 3,2 procentní body, přičemž ve stejném období lze mezi regiony ČR naopak identifikovat eliminaci nerovnoměrností (došlo k poklesu indikátoru D o více než 1,1 procentního bodu), což signalizuje, že napříč českými regiony docházelo ke konvergenci.

Závěr

Pro určení míry koncentrace produkce ČR a SR po vstupu do EU byly v rámci výzkumu zvoleny dva nejvýznamnější parametry: míra koncentrace produkce měřená pomocí indexu AGC a k ověření získaných výsledků evaluační metoda Eurostatu - tzv. indikátor rozptylu regionálního HDP na obyvatele v PSS, přičemž obě metody shodně prokázaly, že mezi českými a slovenskými regiony lze identifikovat regionální disparity, jež jsou v ČR, na rozdíl od SR, postupně v posledních letech eliminovány, což lze přisuzovat i vlivu vhodných intervencí kohezní politiky. Shodné výsledky metod při měření velikosti regionálních nerovnoměrností produkce lze však získat pouze při eliminaci NUTS II, ve kterých se nachází metropole obou ekonomik, v rámci přístupu AGC, tj. menší regionální rozdíly mezi českými oblastmi než v případě regionů slovenských (bez eliminace Prahy a Bratislavského kraje dle výsledků výzkumu existují ovšem větší rozdíly v produkci v ČR než v SR).

Literatura

- [1] APPLOVÁ, P., (2014). Vliv rozšiřování Evropské unie na stupeň dosahované konvergence. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 62-68. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-6.
- [2] ELLISON, G., GLAESER, E. L., (1997). Geographic Concentration in U.S. Manufacturing Industries: A Dartboard Approach. *Journal of Political Economy*. vol. 105, issue 5, s. 889-927. ISSN 1212-3609. DOI: 10.1086/262098.
- [3] EUROPEAN COMMISSION, (2015). *Multiannual Financial Framework* [online]. [cit. 2015-03-27]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/budget/mff/figures/index_en.cfm.
- [4] EUROSTAT (a), (2015). *Area by NUTS 3 region* [online]. [cit. 2015-03-11]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tgs00002&plugin=1>
- [5] EUROSTAT (b), (2015). *Dispersion of regional GDP by NUTS 3 region – dispersion at NUTS level 2* [online]. [cit. 2015-03-16]. Dostupné z: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nama_r_e0digdp&lang=en.

- [6] EUROSTAT (c), (2015). *Dispersion of regional GDP per inhabitant* [online]. [cit. 2015-03-01]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/tsdec220>.
- [7] EUROSTAT (d), (2015). *Gross domestic product (GDP) at current market prices by NUTS 2 regions(PPS per inhabitant)* [online]. [cit. 2015-03-11]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tgs00005&plugin=1>
- [8] EUROSTAT (e), (2015). *Population on 1 January by age, sex and NUTS 2 region* [online]. [cit. 2015-03-11]. Dostupné z: <http://apl.czso.cz/pll/eutab/html.h?ptabkod=tgs00096>.
- [9] MICHÁLEK, A., (2012). Vybrané metody merania regionálních disparit. *Geografický časopis*, vol. 64, no. 3, pp. 219-235. ISSN 1335-1257.
- [10] OECD, (2002). *Geographic Concentration and Territorial Disparity in OECD Countries*. Paris: OECD. Publications Service.
- [11] SPIEZIA, V., (2002). Geographic Concentration of Production and Unemployment in OECD countries, Cities and Regions, *International Statistical Institute Journal*.

Příspěvek byl zpracován s podporou Interní grantové agentury Univerzity Pardubice v souvislosti s řešením projektu č. SGSFES_2015001.

VYBRANÉ ASPEKTY VZTAHU NABÍDKY A POPTÁVKY V LOKALIZAČNÍCH ANALÝZÁCH

SELECTED ASPECTS OF THE RELATIONSHIP OF SUPPLY AND DEMAND IN LOCATION ANALYSES

ING. TEREZA BENÍŠKOVÁ

ING. JAROSLAV URMINSKÝ

Katedra regionální a environmentální ekonomiky | *Dept. of Region. and Environmental Economics*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
Vysoká škola báňská-Technická univerzita Ostrava | *VŠB - Technical University of Ostrava*
✉ *Sokolská třída 33, 701 21 Ostrava, Czech Republic*
E-mail: tereza.beniskova@vsb.cz, jaroslav.urminsky@vsb.cz

Anotace

Lokalizační faktory hrají zásadní roli při umísťování podniků v území. Lokalizační činitelé podléhají proměnám v čase, což odráží inovační trendy stejně jako nové přístupy k místnímu a regionálnímu rozvoji. Cílem tohoto příspěvku je porovnat lokalizační faktory ze strany nabídky, tedy měst a poptávky, tedy preference investorů. Z příspěvku vyplývá rozdílnost preferencí jednotlivých aktérů a to především mezi tzv. měkkými a tvrdými lokalizačními faktory.

Klíčová slova

lokalizace, lokalizační faktory, nabídka a poptávka, české podniky, zahraniční podniky, města, Česká republika

Annotation

Location factors play a crucial role in placing enterprises in the territory. Location factors are subject to changes over time, reflecting the innovative trends as well as new approaches to local and regional development. The objective of this paper is to compare the location factors on the supply side, i.e. towns and demand side, i.e. preferences of investors. The article shows the diversity of preferences of individual actors and especially so-called soft and hard location factors.

Key words

location, location factors, supply and demand, czech enterprises, foreign enterprises, towns, Czech Republic

JEL classification: R10, R30, L29

Úvod

Výběr vhodného umístění podniků, tedy podniková lokalizace, je klasickou kategorií prostorových věd. Podniky jako takové však nejsou přímými tvůrci kvality území, v němž se podnik usídí, ale představují stranu poptávky po lokalizačních faktorech. Tyto podniky mají své specifické požadavky, na základě kterých rozhodují o lokalizaci v území. V těchto případech je zpravidla hledán soulad mezi poptávkou a nabídkou. Je důležité si uvědomit, že stranu nabídky zde tvoří samotné území, především města, která svým endogenním potenciálem mohou ovlivnit a do jisté míry i nalákat budoucí investory.

Umísťování podniků je však značně omezeno a ztíženo tím, že je vždy závislé na časoprostorovém kontextu a také je ovlivněno zkušenostmi, používanými metodami či charakteristikami různých

konkrétních hospodářských odvětví. (Aksoy a Marshall, 1992, Van Dijk a Pellenbarg et al, 1999 či Sucháček, 2013a)

V příspěvku je popsáno a analyzováno, jak velká města České republiky disponují nabídkou lokalizačních faktorů novým investorům a dále jaké preference a požadavky mají tito investoři při umísťování svých podnikových ústředí.

1. Teoretická východiska

Lokalizační faktory jsou často definovány jako síly, které ovlivňují rozhodnutí umístit firmu v konkrétních místech. Tato rozhodnutí jsou doprovázena složitým a v podstatě nevratným procesem. Hovoříme zde především o množství a rozmanitosti lokalizačních faktorů (Lyons, 1994, Dunning a Lundan, 2008 či Sucháček, Baránek, 2011). Lokalizační faktory bývají rozdělovány na tzv. „tvrdé“ lokalizační faktory, kde řadíme např. infrastrukturu, aglomerační výhody, dostupnost surovin, aj. a tzv. „měkké“ lokalizační faktory, jako např. kvalita životního prostředí, image a prestiž města, aj. (viz také Sucháček, 2012). Je však důležité brát v potaz preference, vývoj a neustálou změnu lokalizačních faktorů, od kterých se lokalizace budoucích investorů odvíjí. V minulosti byla např. preferována dostupnost potřebných výrobních surovin, dnes s rozvojem infrastruktury a dopravy, podniky vyhledávají např. blízkost vědeckovýzkumných parků a univerzit. Nicméně význam místa a území by neměl být podceňován ani v případě značného rozvoje globalizace a trendu přibližování míst. Podle Maiera a Tödlinga (1997) je lokalizační faktor důležitý, jestliže má vliv na náklady a zisky firmy a je prostorově diferenciováný.

Ve fázi usídlování podniku (v našem případě ústředí podniku) v území je podnik především na straně příjemce lokalizačních faktorů, tedy poptávky. Obecně však platí, že velké firmy mají pro regionální rozvoj zásadní roli, představují jeden z hlavních subjektů. Tyto podniky jsou schopny, ve vztahu k regionální a místní ekonomice ovlivnit zejména vývoj trhu práce, především zaměstnanosti v daném území nebo např. důležitý dodavatelsko-odběratelský vztah, aj. S umísťováním firemních ústředí je spjat i zisk podniků. O využití zisku vytvořeného v dané jednotce rozhoduje často vedení firmy lokalizované ve vzdáleném, zpravidla metropolitním regionu, a proto nemusí mít ani vysoce prosperující podnik výraznější multiplikační efekt na další firmy v regionu. Podniková ústředí v dané lokalitě mohou stimulovat růstový potenciál regionu do budoucna (Blažek, 2001). Je totiž patrné, že zisk vyprodukovaný jednotlivými závody putuje do centrálních míst, případně do poboček v zahraničí (v případě zahraničních majoritních vlastníků podniků v ČR).

Velká města České republiky hrají významnou úlohu v regionech především svou možností nabídnout potencionálním investorům lokalizační faktory ve větším rozsahu a kvalitě než menší územně-samosprávné celky. Můžeme však pozorovat, že i přes možnosti zvyšování nabídky a kvality lokalizačních faktorů velkých měst České republiky, se vývojový trend lokalizace firem, neshoduje s rozložením systému osídlení v ČR (viz Sucháček, 2013b).

2. Cíl a metody

Analýza vychází z dat získaných z předchozího výzkumu, který probíhal na základě kvalitativního šetření. Byl měřen postoj k jednotlivým lokalizačním faktorům, a to ze strany nabídky, kterou tvoří velká města a strany poptávky, která je rozdělena na české podniky a zahraniční podniky, lokalizované na území České republiky.

Cílem tohoto příspěvku je porovnat lokalizační faktory ze strany nabídky, tedy měst a poptávky, tedy preference investorů.

Průzkum, z roku 2011, probíhal na základě dotazníkového šetření, a byl zaměřen na analýzu činností, které ovlivňují investiční přitažlivost měst České republiky. Dotazníky byly rozeslány, pomocí e-mailů, starostům a osobám na vedoucích pozicích, případně jejich pověřených podřízených.

Dotazování bez zpětné vazby bylo opakováno prostřednictvím telefonu a po vysvětlení účelu dotazníkového šetření byl dotazník zaslán znovu pomocí e-mailu.

Výběr oslovených, dotazovaných měst byl omezen na 200 největších měst České republiky. Velikost měst byla určena na základě počtu obyvatel, dle Českého statistického úřadu. Míra návratnosti dotazníků činila 38%, výzkumným pracovníkům se tedy vrátilo celkem 77 vyplněných dotazníků. V případě velkých podniků byl výběr utvořen ze 190 společností, kde kritérium určovala velikost jejich obrátu a opakující se výskytu v databázi TOP100 největších firem. Míra návratnosti v tomto případě dosáhla přibližně 28%, výzkumným pracovníkům se tedy vrátilo celkem 53 platných dotazníků.

Dotazníky měly formu strukturovaného dotazníku. Bylo využito dotazování pomocí Likertovy škály v rozmezí od -3 do +3, přičemž čím vyšší číslo, tím větší souhlas s daným lokalizačním faktorem, tzn. -3 pro absolutní nesouhlas a hodnota +3 pro absolutní souhlas. Dotazník byl obohacen i o otázky otevřené. Výsledky byly převedeny na procentuální vyjádření, pro lepší vypovídající schopnost. Lokalizační faktory byly posuzovány z dvou pohledů, a to z pohledu podniků a měst, což můžeme vnímat jako slabou stránku používané metody. Naopak je možné tento dvojí pohled vnímat i jako silnou stránku, především pro otevírající se možnosti dalšího výzkumu.

3. Výsledky

Konečné rozhodnutí managementu podniku o umístění investice je vždy spjato s konkrétní lokalitou a konkrétním časem. Rozhoduje se obvykle na základě relevantních lokalizačních faktorů a podnikové strategie (viz např. Fothergill a Guy, 1990 či Massey, 1995). Lokalizační faktory tedy významně ovlivňují rozhodnutí o konečném umístění podniku v prostoru. Nakonec je obvykle zvolena lokalita, která nabízí dané faktory v nejvyšší kvalitě, odpovídající preferencím podniku. V České republice lze ovšem u některých z nich pozorovat značnou prostorovou diferenciaci.

Je zde tedy patrný střet mezi stranou nabídky a poptávky. Zjištěné výsledky (Tab. 1) nám nastiňují vztah mezi poptávkovou stranou, tedy preferencemi investorů a velkými městy, představujícími nabídkovou stranu, která nabízejí svá teritoria k dispozici potenciálním investorům. Schopnost měst, respektive lokalit, naplňovat požadavky investorů hraje zásadní úlohu pro úspěšnost a rozvoj daných území. Taktéž schopnost identifikovat a nalézt optimální lokalitu pro své ústředí má pro podnik zásadní význam.

Zjištěné hodnoty vyvábí jistý obraz o postavení velkých měst v ČR v kontextu kvality nabídky lokalizačních faktorů potenciálním investorům a o preferencích velkých podniků při rozhodování o alokaci ústředí. Lze pozorovat značný nesoulad mezi stranou nabídky a poptávky. Naopak, nelze pozorovat výrazný rozdíl mezi podniky ovládanými majoritním vlastníkem z ČR a podniky, kde je majoritní vlastník ze zahraničí. Obě skupiny vyjadřovaly obdobné preference při lokalizaci ústředí svých podniků. Je třeba zdůraznit, že ústředí podniků kumulují často přídatné funkce, které u podnikových poboček můžeme nalézt jen stěží. Jedná se zejména o oblast řízení a rozhodování, z čehož vyplývají kompetence spojené s rozhodováním o alokaci zisku. Komplexnost funkcí obvykle příznivě působí na lokální (potažmo regionální) ekonomiku, zejména prostřednictvím multiplikačního efektu, např. prostřednictvím sítě vztahů s místními dodavateli, prostřednictvím pozitivního účinku na zaměstnanost aj. Dávají jí tedy určitou nadstavbu.

Tab. 1: Vybrané lokalizační faktory a preference stran nabídky a poptávky

Lokalizační faktory - porovnání nabídky a poptávky	Města - nabídková strana		České podniky - ústředí		Zahraniční podniky - ústředí	
	Průměrné hodnoty	Pořadí faktorů	Průměrné hodnoty	Pořadí faktorů	Průměrné hodnoty	Pořadí faktorů
Dobrá geografická poloha	70,8	1	83,3	2	86,3	2
Sportovní vyžití	70,8	1	41,6	14	47,3	16
Infrastruktura	70,1	2	88,8	1	88,2	1
Dostupnost/kvantita pracovní síly	67,3	3	73,6	6	74,8	7
Kulturní vyžití	66,9	4	41,6	14	44,2	17
Kvalita lokální pracovní síly	66,7	5	69,5	7	73,6	8
Systém veřejné správy	64,9	6	58,3	13	57,8	15
Kvalita životního prostředí	64,9	6	59,6	12	67,5	13
Image/prestiž místa	64,5	7	63,8	11	71,5	11
Kvalita podnikatelského prostředí	60,9	8	76,3	5	76,8	6
Nízká mzdová úroveň	60,7	9	68	8	72,8	9
Cena pozemků	60,1	10	66,6	9	72	10
Blízkost rozhodujících orgánů	55,9	11	58,3	13	66,6	14
Blízkost zákazníků	55,5	12	76,8	4	78	5
Blízkost dodavatelů	53,9	13	76,3	5	79,6	4
Blízkost/koncentrace příbuzných odvětví	53,7	14	66,6	9	72,8	9
Aglomerační výhody	51,8	15	77,8	3	80,6	3
Blízkost konkurence	48,7	16	63,8	11	70,2	12
Celostátní politiky	47,8	17	65,3	10	71,5	11
Dostupnost surovin	44,5	18	69,5	7	73,6	8

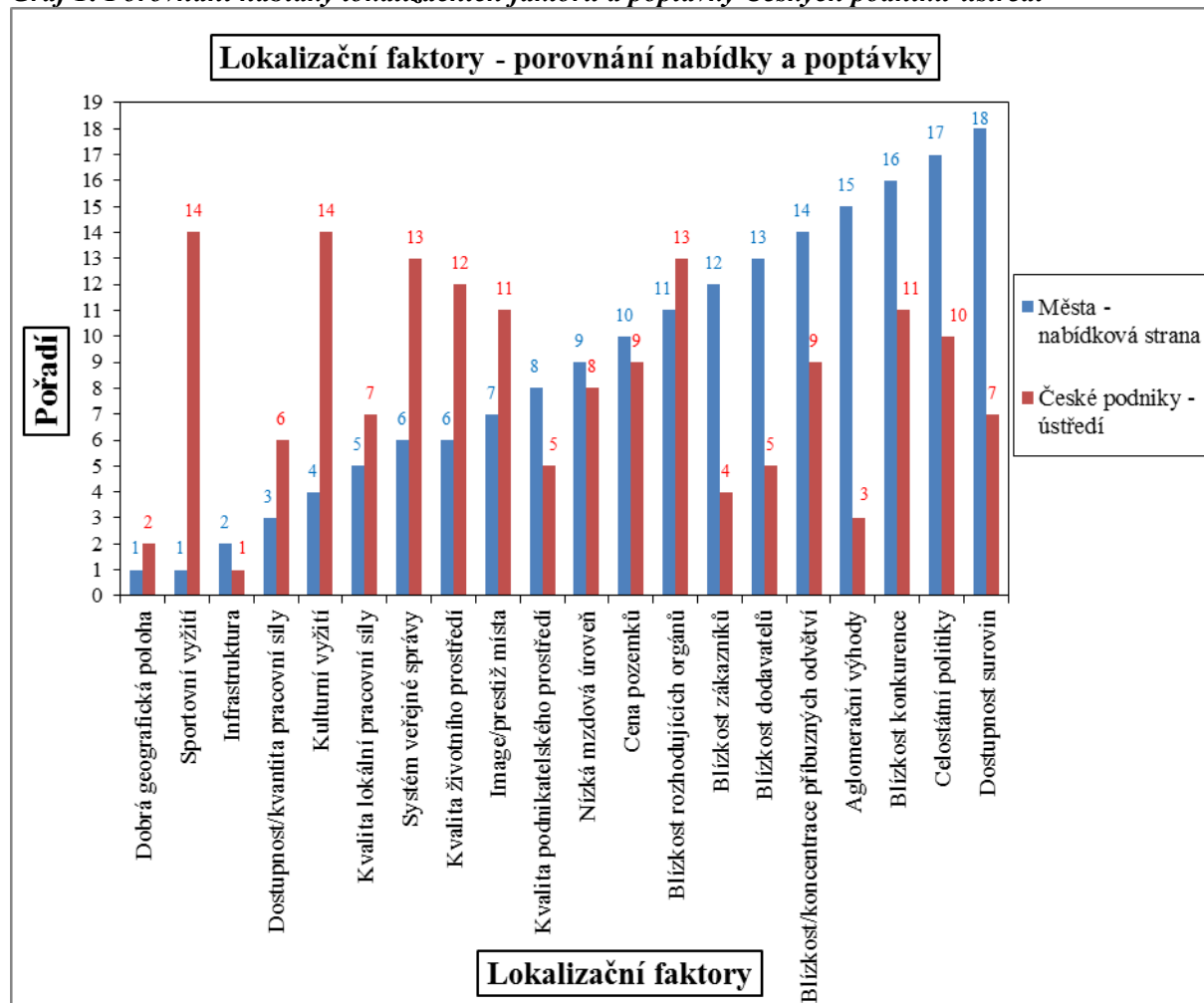
Zdroj: Sucháček, Baránek (2011), Sucháček (2013a), vlastní zpracování

Na území České republiky šlo, v nedávných letech, pozorovat patrnou prostorovou koncentraci ústředí do určitých lokalit, viz (Sucháček, Baránek, 2011), (Beníšková, 2014). Tyto tendence jsou navíc často doprovázeny tzv. synergickým efektem. Zároveň je lokalizace ústředí podniku procesem těžko zvrátitelným, z čehož vyplývá dlouhodobá působnost podniku na daném území a otevírající se možnost výraznějšího prorůstání do lokální (regionální) ekonomické struktury, networkingu atd. Pro danou lokalitu mohou tyto skutečnosti znamenat výrazný růstový impuls.

3.1 Lokalizační faktory a poptávka podniků s majoritním vlastníkem z ČR

Vztah mezi stranou nabídky a poptávky je reflektován v grafu č. 1. Nabídkovou stranu zde reprezentují velká města v ČR, poptávkovou stranu podniky vlastněné majoritním vlastníkem z ČR. Vzhledem k omezenému rozsahu článku zde nemohou být v grafické podobě prezentovány podniky s majoritním vlastníkem ze zahraničí. Nicméně rozdíly v preferencích týkajících se vybraných lokalizačních faktorů byly minimální (viz Tab. 1). Avšak je nutno uvést, že ústředí podniků (majoritní vlastníci ze zahraničí) mohou v širší prostorové úrovni působit pouze jako pobočky nadnárodních podniků. Tato skutečnost hraje zásadní roli. Výrazně zde mohou být omezeny kompetence v oblastech řízení a rozhodování. Týká se to především možností rozhodovat o nakládání se ziskem.

Graf 1: Porovnání nabídky lokalizačních faktorů a poptávky Českých podniků-ústředí

Zdroj: Sucháček, Baránek (2011), Sucháček (2013a), vlastní zpracování

Při lokalizaci svých ústředí kladou podniky největší důraz na dobrou geografickou polohu dané lokality, a také na dostupnost infrastruktury v daném místě. V tomto případě lze pozorovat relativní soulad mezi stranou nabídky a poptávky. Dotazovaná velká města nabízejí, dle názorů jejich zástupců, dané faktory v nejvyšší kvalitě ze sledovaných lokalizačních faktorů.

Dále již je patrný značný nesoulad. Jedná se zejména o tradiční „tvrdé“ lokalizační faktory, které jsou pro dotazované podniky stále zásadní. Mezi ně lze zařadit aglomerační výhody, blízkost dodavatelů a zákazníků, či dostupnost surovin, ale také kvalitu podnikatelského prostředí. Lze konstatovat, že ve výše uvedených případech existuje deficit nabídky. Pořadí daných faktorů, tak jak je vnímáno městy samotnými, neodpovídá preferencím podniků. Naopak poptávkový deficit lze pozorovat spíše u tzv. „měkkých“ lokalizačních faktorů. Tedy vybrané lokalizační faktory nejsou tolik preferovány při výběru lokality pro ústředí velkých podniků, nicméně města dané faktory poskytují v relativně vysoké kvalitě. Jedná se zejména o možnost sportovního a kulturního vyžití, kvalitu životního prostředí, či prestiž daného města.

Celkově lze konstatovat patrnou odlišnost od vyspělých západních ekonomik. Jak uvádí Sucháček, Baránek (2011), v moderních západních ekonomikách se tradiční lokalizační faktory staly ubikvitními. Podniky při své lokalizaci nalézají „tvrdé“ lokalizační faktory ve velkých městech v dostatečné kvalitě, a tedy obecně dostupné. Nabídka dokáže uspokojit poptávku. Podniky mohou klást větší důraz na lokalizační faktory „měkké“. V České republice tomu tak není. Zjištěné výsledky vykazují značný nesoulad mezi nabídkou a poptávkou. Zatímco měkké lokalizační faktory dokáže většina sledovaných měst nabízet na relativně dobré úrovni, tvrdé faktory nikoli. Právě tradiční tvrdé

lokalizační faktory ovšem hrají stále zásadní úlohu při rozhodování o alokaci investic. Potlačuje se tak význam měkkých lokalizačních faktorů, při konečném rozhodování podniků o investici v konkrétní lokalitě. Daná situace se odráží ve výrazné prostorové koncentraci ústředí velkých podniků do několika málo lokalit, zejména Prahy. Toto není v souladu s prostorovým rozložením sídelního systému v ČR. Důsledkem je zásadní koncentrace ekonomické a s ní provázané politické moci. Velké podniky samozřejmě disponují velkou vyjednávací silou a jsou zásadním aktérem lokálního, či regionálního rozvoje. Nicméně další velká města mohou díky této prostorové koncentraci trpět úpadkem jejich socioekonomického významu, doprovázeného problémy s ekonomickou strukturou, nezaměstnaností, migrací aj. Velká města samozřejmě hrají zásadní roli v hierarchii sídelního systému. Při jejich úpadku dochází k šíření negativních tendencí v prostoru, což se může odrazit v úpadku celých regionů.

Závěr

Lokalizační faktory hrají zásadní roli při rozhodování managementu podniku o umístění investice. Finální alokace investice je vždy spojena s konkrétním prostorem a časem. Lokalizační faktory jsou ovšem prostorově značně diferencované. Právě dostupnost a kvalita daných faktorů v konkrétních teritoriích je zásadní determinantou určující zájem investorů.

Zjištěné výsledky vypovídají o značném nesouladu mezi teritoriální nabídkou lokalizačních faktorů a preferencemi podniků při alokaci svých ústředí. Velká města nabízejí z vybraných lokalizačních faktorů v nejvyšší kvalitě, dle názoru managementu, spíše tzv. „měkké“ lokalizační faktory. Naopak management velkých podniků, při alokaci investic na území ČR, klade důraz zejména na tradiční „tvrdé“ lokalizační faktory. Relativní soulad nabídky a poptávky byl zjištěn pouze u infrastruktury a dobré geografické polohy. Nejsou také patrné rozdílnosti v preferencích podniků vlastněných majoritním vlastníkem z ČR a zahraničí, kdy důležitost jednotlivých sledovaných faktorů definovali velmi obdobně. Situace na území ČR je tedy odlišná od vyspělých západních ekonomik, kdy se obecně uvádí, že se „tvrdé“ faktory staly ubikvitními, tedy obecně dostupnými. Zároveň vývoj v posledních dekádách naznačuje zřetelnou prostorovou koncentraci ústředí podniků do určitých lokalit (zejména Prahy). Přílišná prostorová koncentrace ekonomické a s ní provázané politické moci v určité lokalitě, může mít ovšem značné negativní důsledky na lokality (regiony) ostatní.

Lokalizační faktory nejsou pevně dány, ale postupně utvářeny. Procházejí určitým vývojem, tedy evolučním procesem. Právě zmíněný evoluční proces, tedy postupné utváření lokalizačních podmínek, lze označit na úrovni většiny velkých měst v ČR za problematický. Následky období centrálního plánování před rokem 1989, kdy byla problematika regionů značně zanedbávána, jsou stále patrné. Projevem je zejména nedostatečná rozvinutost „tvrdých“ lokalizačních faktorů. Na rozdíl od většiny západních ekonomik, které procházely značně intervencionalistickou regionální politikou projevující se zejména decentralizací mocenských struktur, masivními investicemi do infrastruktury atd. Lze také konstatovat, že značná část (76 %) největších podniků v ČR je ovládána ze zahraničí. Daná skutečnost se jeví problematická zejména z pohledu rozhodování o nakládání se ziskem.

Otázkou zůstává, do jaké míry mohou samotná města utvářet, či ovlivňovat vývoj jednotlivých lokalizačních faktorů.

Literatura

- [1] AKSOY, A., MARSHALL, N., (1992). The Changing Corporate Head Office and its Spatial Implications. *Regional Studies*, vol. 26, no. 2, pp. 149-162, ISSN 0034-3404. DOI:10.1080/00343409212331346861. DOI: 10.1080/00343409212331346861.
- [2] BENÍŠKOVÁ, T., (2014). Vybrané aspekty lokalizace největších firem v České republice. *Sborník z XVI. Ročníku mezinárodní konference MEKON 2014*, Ostrava, pp. 93-108, ISBN 978-80-248-3316-3

- [3] BLAŽEK, J., (2001). Velké firmy a subjekty progresivního terciéru jako aktéři regionálního rozvoje v ČR. In Hampl, M. (ed.): *Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie*. Praha: Univerzita Karlova, pp. 227-249. ISBN 80-90268-66-8.
- [4] DUNNING, J. H., LUNDAN, S. M., (2008). *Multinational Enterprises and the Global Economy*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing. ISBN 978-1-84376-525-7.
- [5] FOTHERGILL, S., GUY, N., (1990). *Retreat from the Regions. Corporate Change and the Closure of Factories*. London: Jessica Kingsley Publishers. ISBN 1-85302-101-6.
- [6] LYONS, D. I., (1994). Changing patterns of corporate headquarter influence 1974-89. *Environment and Planning A*, vol. 26, pp. 733-747, ISSN 0308-518X. DOI 10.1068/a260733.
- [7] MAIER, G., TÖDTLING, F., (1997). *Regionálna a urbanistická ekonomika. Teória lokalizácie a priestorová štruktúra*. Elita: Bratislava. ISBN 80-8044-044-1.
- [8] MASSEY, D., (1995). *Spatial Divisions of Labour: Social Structures and the Geography of Production*. London: Macmillan. ISBN 0-333-59493-2.
- [9] SUCHACEK, J., BARANEK, P., (2011). Headquarters of Largest Enterprises in the Czech Republic from Regional Perspective. In Jircikova, E., Pastuszkova, E., Svoboda, J. (eds.) *Finance and the Performance of Firms in Science, Education, and Practice 2011*, Zlin: Tomas Bata University, pp. 469-478. ISBN 978-80-7454-020-2.
- [10] SUCHACEK, J., (2012). The Changing Geography of Czech Banking. *European Journal of Social Sciences*, vol. 28, no. 1, pp. 79-91. ISSN 1450-2267.
- [11] SUCHACEK, J., (2013a). Urban Potential for Investment Attraction in the Czech Republic. In Jircikova, E., Knapkova, A., Pastuszkova, E. (eds.) *Finance and the Performance of Firms in Science, Education, and Practice 2013*, Zlin: Tomas Bata University, pp. 718-727. ISBN 978-80-7454-246-6.
- [12] SUCHACEK, J., (2013b). Investment location from the perspective of urban and regional activities in the Czech Republic. In Culik, M. (ed.) *Financial Management of Firms and Financial Institutions*, Ostrava: VSB-TU, pp. 851-857. ISBN 978-80-248-3172-5.
- [13] VAN DIJK, J., PELLENBARG, P., (1999). The demography of firms: progress and problems in empirical research. In van Dijk, J. and Pellenbarg, P. (eds.) *Demography of firms. Spatial dynamics of firm behaviour*. Groningen: Rijksuniversiteit, pp. 325-337. ISBN 90-6809-285-5.

Příspěvek byl zpracován v rámci v projektu SP2015/111 Geografie velkých podniků a bank v České republice na VŠB-TU v Ostravě.

ČESKO-POLSKÉ PŘÍHRANIČNÍ REGIONY Z HLEDISKA SEKTOROVÉHO ZAŘAZENÍ PODNIKŮ

CZECH-POLISH BORDER REGIONS IN TERMS OF THE SECTORAL CLASSIFICATION OF ENTERPRISES

ING. KARIN GAJDOVÁ

DOC. ING. PAVEL TULEJA, PH.D.

Katedra ekonomie a veřejné správy | *Department of Economics and Public Administration*
Obchodně podnikatelská fakulta v Karvině | *School of Business Administration in Karvina*
Slezská univerzita v Opavě | *Silesian University in Opava*
✉ *Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic*
E-mail: gajdova@opf.slu.cz, tuleja@opf.slu.cz

Anotace

V současné době je z pohledu Evropské unie stále vyšší zájem o zvýšení přeshraniční spolupráce příhraničních regionů. Vzájemná spolupráce totiž může mít za následek zlepšení ekonomické situace v regionech, zvýšení konkurenceschopnosti regionů a snížení záporných regionálních disparit vůči ostatním regionům. Příhraniční regiony bývají tedy různými způsoby podporovány a stejně tak ekonomické (podnikatelské) jednotky v těchto regionech. Neboť zlepšení podnikatelské sféry ve vybraném regionu pozitivně ovlivní také ekonomickou situaci daného regionu. Tyto příhraniční regiony bývají sledovány a analyzovány a jsou hledány cesty pro zlepšení jejich situace. Cílem tohoto příspěvku je tedy zmapování situace a zjištění problémové oblasti z hlediska sektorové struktury podniků ve vybraných příhraničních regionech, tj. v Moravskoslezsku, Opolském a Slezském vojvodství. Pro dosažení tohoto cíle byla využita metoda meziregionální komparace na základě dat z veřejně dostupných zdrojů.

Klíčová slova

příhraniční region, sektorová struktura podniků, Moravskoslezsko, Opolské a Slezské vojvodství

Annotation

Currently, from the view of the European Union, it is increasingly interested in enhancing cross-border cooperation between border regions. Mutual cooperation that may result in a better economic situation in the region, increasing the competitiveness of regions and reduce regional disparities negative towards other regions. Border regions are thus supported in different ways as well as economic (business) units in these regions. The improvement of the business community in the selected region also positively affects the economic situation of the region. These border regions are tracked and analyzed and searched for ways to improve their situation. The aim of this contribution is to map the situation and determine problem areas in terms of sectoral structure of enterprises in selected border regions, ie. Moravia-Silesia, Opole and Silesian voivodship. To achieve this objective method was used interregional comparison based on data from publicly available sources.

Key words

border region, sector structure of enterprises, Moravian-Silesian, Opole and Silesian voivodship

JEL classification: M21, R30

Úvod

Každý podnik je součástí určitého regionu, ve kterém se nachází a působí. Činnost každého podniku se projevuje v hospodářské situaci daného regionu, popřípadě v rámci několika více regionů. Aktivita podniku mají největší vliv na obyvatele regionu a to se následně odráží na dalších makroekonomických ukazatelích (demografický vývoj, migrace, míra nezaměstnanosti apod.). (Gajdová, Tuleja, 2013) Ekonomická situace významných podniků v regionu ovlivňuje také určitým způsobem příjmovou a výdajovou stránku územních a obecních rozpočtů. To se následně z makroekonomického hlediska odráží na příjmové či výdajové stránce státního rozpočtu.

Stát tedy podporuje podniky a jednotlivé podnikatelské sektory a to několika způsoby. V případě příhraničních regionů je jedním ze způsobů podpory podniků v daných regionech podporování přeshraniční spolupráce těchto podniků. V případě, že se podaří zvýšit přeshraniční spolupráci tak se zvýší také konkurenceschopnost těchto podniků vůči ostatním podnikům z jiných regionů. A to povede ke zvýšení ekonomické aktivity v daných regionech, což způsobí zvýšení konkurenceschopnosti regionů vůči ostatním regionům a snížení negativních regionálních disparit vůči ostatním regionům.

V rámci této stati je poukázáno na vzájemný vliv podnikatelské sféry a regionu. Jelikož tyto dvě veličiny se vzájemně ovlivňují. Empirická část tohoto příspěvku je založena na meziregionální komparaci, kdy byla analyzována sektorová struktura podniků ve vybraných příhraničních regionech České a polské republiky.

1. Podnik a region – vzájemný vliv

Podnik je otevřený systém se vztahy k okolí, ve kterém působí. Musí respektovat sociálně ekonomické podmínky daného regionu. Dle Dvořáčka (2012) je okolí vše, co stojí mimo podnik jako organizaci. Výsledky podniku ve značné míře závisí na vnějších faktorech, které vystupují jako příležitosti či hrozby. Znalost podnikového okolí je důležitá pro pochopení vztahů s okolím, pro schopnost adaptovat se na své okolí a využít možností pro ovlivňování okolí. Dvořáček (2012, s. 3) rozděluje podnikové okolí na vnitřní a vnější. „*Vnitřní okolí podniku je spojeno se silami, které působí uvnitř podniku a vnější okolí zahrnuje mikrookolí a makrookolí. Mikrookolí je představováno faktory, na které podnik může mít určitý vliv. Makrookolí zahrnuje faktory, které na podnik působí, ale podnik je nemůže ovlivňovat, i když tyto faktory mohou mít na podnik rozhodující vliv.*“

Jak popisuje Rice (2013) každý podnik vykonává určitou činnost v rámci odvětví. Odvětví je souhrn podniků, které dělají totéž. Síly, které působí na chování podniku v odvětví, vymezují podnikové mikrookolí. Podnik je schopen tyto síly do určité míry ovlivňovat. Vedle odvětvového zaměření své činnosti musí být podnik umístěn v prostoru. Jako další faktor vnějšího okolí je proto nutné posuzovat lokalizační faktory. Dále je každý podnik součástí ekonomického systému země, ve které působí. Do národního okolí patří charakter vlády, její stabilita, právní prostředí, sociálně-ekonomický charakter společnosti, ekonomická situace a charakter produktů a používaných technologií.

Podnik svým působením ovlivňuje řadu ekonomických subjektů a ukazatelů. Účinky podniku je možno sledovat na mikroúrovni, mezoúrovni a makroúrovni. Při působení podniku na mikroúrovni můžeme sledovat účinky podnikových aktivit na samotný podnik, jeho vlastníky, manažery a řadové zaměstnance. Pohledem na mezoúrovni lze rozumět účinky na další zainteresované subjekty, zejména věřitele, odběratele, dodavatele či konkurenci. Při pohledu na makroúroveň pak zde můžeme zařadit vlivy, které působí na danou zemi z národohospodářského hlediska. (Tetřevová, 2009)

V současné době je stále více patrná rostoucí role státu při podpoře podnikání. Při pohledu do historie se můžeme setkat se dvěma krajními názory na úlohu státu v ekonomice. Na jedné straně jde o odmítání jakéhokoliv působení státu v ekonomice, jedná se o tzv. laissez-faire. Na druhé straně je stát, který pomocí centrálnímu plánování se snaží vyřešit veškeré problémy. Nejlepším řešením je nalezení

kompromisu mezi těmito dvěma extrémními názory, kdy stát přijímá určitou roli, kdy vymezuje a kontroluje určitá pravidla, dle kterých se podniky musí řídit. Tato pravidla stanovuje pomocí svých politik.

Evropská unie provádí svou kohezní politiku a stanovuje určité cíle této politiky. V novém období bude kohezní politika EU zahrnovat dva cíle, tj. „Cíl 1 Investice pro růst a zaměstnanost“ a „Cíl 2 Evropská územní spolupráce“. Cíl s názvem Evropská územní spolupráce je zaměřen především na podporu přeshraniční spolupráce a v menší míře pak také na nadnárodní a meziregionální spolupráci. I nadále zůstanou zachovány tři směry Evropské územní spolupráce (tj. přeshraniční, nadnárodní a meziregionální). Přičemž právě na přeshraniční spolupráci bude určeno nejvíce finančních prostředků (Gajdova a Tuleja, 2014).

K dosažení cílů v určitém regionu nebo oblasti se využívají tzv. operační programy, které jsou základním strategickým dokumentem finanční a technické podpory. Pro současné programové období (tj. Programové období 2014-2020) byly připraveny nové programy, které jsou spolufinancovány z Evropských strukturálních a investičních fondů (ESIF). Proces přípravy programů probíhá souběžně na úrovni EU a na národní úrovni.

Pro podporu příhraničních regionů se jeví jako stěžejní Operační program přeshraniční spolupráce Česká republika – Polská republika. V současnosti se připravuje a začíná realizovat tento operační program pro nové období, tedy období od roku 2014 do roku 2020. Právě tento Operační program řeší problémy příhraničních regionů a jejich vzájemnou spolupráci, kterou se snaží podporovat a tím zvyšovat konkurenceschopnost daných regionů.

Obecným cílem Operačních programů Přeshraniční spolupráce je podpora hospodářské a sociální integrace příhraničních území prostřednictvím odstraňování přetrvávajících bariér a posilování jejich rozvojového potenciálu. Pomocí těchto operačních programů jsou vzájemně posilovány hospodářské, společenské a kulturní vztahy, společná péče o přírodní bohatství, rozvoj cestovního ruchu a budování flexibilního trhu práce.

2. Vymezení příhraničních regionů, metodologie a data

Regiony, na něž se vztahuje výše představený operační program, jsou sledovány na úrovni NUTS 2 a NUTS 3. Pro potřebu následující analýzy podniků v příhraničních regionech byly vybrány tři stěžejní regiony, tj. Moravskoslezský kraj, Opolské vojvodství a Slezské vojvodství. Jedná se o regiony, které společně sousedí přes česko-polské hranice a je zde vysoký potenciál snížení regionálních disparit těchto regionů vůči regionům ostatním.

Pro dostatečné posouzení charakteristiky vybrané oblasti (tj. vybraných regionů) je nutné zpracování socioekonomické analýzy, pomocí níž bude možno provést sledování a vyhodnocení regionálních disparit. Dle Poledníkové a Meleckého (2013, s. 142) je „pro měření a hodnocení regionálních rozdílů klíčové stanovit prostorovou úroveň, na které budou disparity řešeny (dle přístupu EU je to úroveň regionů NUTS 2) a identifikovat ukazatele relevantní pro danou socioekonomickou oblast. Identifikace indikátorů pro měření regionálních disparit se zejména na evropské úrovni potýká s problémy omezené dostupnosti dat ve vhodném časovém rámci a na dané teritoriální úrovni (NUTS 2)“.

Je využito rozdělení regionů dle úrovní NUTS. Avšak limitem využití těchto dat je jejich omezená dostupnost, která se zvětšuje se snižující se hierarchickou úrovní územní jednotky. Analýza je tedy primárně zaměřena na tyto regiony: Moravskoslezský kraj, Opolské vojvodství a Slezské vojvodství.

Ekonomické subjekty lze analyzovat na základě jejich sektorového rozdělení. Každý ekonomický subjekt, resp. jeho činnost, je zařazen do určité sektorové skupiny. V Evropské unii je vymezeno specifické členění a to na základě klasifikace NACE.

Klasifikace NACE vytváří rámec pro statistická data o činnostech v mnoha ekonomických oblastech. V České a Polské republice se tato klasifikace ekonomických činností používá od počátku roku 2008. Analýza ekonomických subjektů dle klasifikace NACE je tedy proto provedena často až od roku 2008.

NACE dělí ekonomické činnosti (oblast ekonomických činností) tím způsobem, že každému ekonomickému subjektu, který vykonává nějakou ekonomickou činnost, přiřazuje kód NACE. Jako ekonomickou činnost lze dle Hallea (2002) definovat výrobu určitého výrobku nebo služby při použití kombinace výrobních prostředků, práce, výrobních postupů a meziproductů.

Užší pojetí klasifikace NACE, resp. statistika, která pracuje s tímto užším pojetím, se nazývá Podniková strukturální statistika (v originále to je Structural Business statistics - SBS). Tato statistika je využita v rámci následující analýzy ekonomických subjektů. Podniková strukturální statistika je založena na údajích o podnicích nebo částech podniků, které se často používají jako regionální data. Podniky jsou klasifikovány podle klasifikace ekonomických činností NACE. V případě, že podnik vykonává více než jednu ekonomickou činnost tak je podnik zařazen do sektoru na základě té ekonomické činnosti, která přináší nejvyšší přidanou hodnotu té ekonomické jednotce. SBS sleduje tedy pouze vybrané okruhy sektorů z klasifikace NACE, jedná se o ty, které jsou zařazeny do tzv. podnikové ekonomiky (business economy), která zahrnuje průmysl, stavebnictví, obchodní činnosti a služby. SBS nepokrývají finanční služby, zemědělství, lesnictví a rybářství, ani veřejnou správu, ani netržní služby (např. vzdělávání či zdravotnictví).

Pro orientační přehled o ekonomické aktivitě jednotlivých vybraných regionů z hlediska podnikatelského ukazatele byl vybrán ukazatel hrubé přidané hodnoty. Pro tento ukazatel bylo vypočteno průměrné tempo růstu. Kdy se nejprve vypočetl meziroční nárůst vybraného ukazatele.

$$g_{x;n} = \frac{e_{x;t} - e_{x;t-1}}{e_{x;t-1}} * 100 \quad (1)$$

Poté se pomocí geometrického průměru vypočetlo průměrné tempo růstu vybraného ukazatele, tj. hrubé přidané hodnoty podniků ve vybraných regionech.

$$G(g_{x;1}, g_{x;2}, \dots, g_{x;n}) = \sqrt[n]{g_{x;1} \cdot g_{x;2} \cdot \dots \cdot g_{x;n}} = \left(\prod_{i=1}^n g_{xi} \right)^{\frac{1}{n}} \quad (2)$$

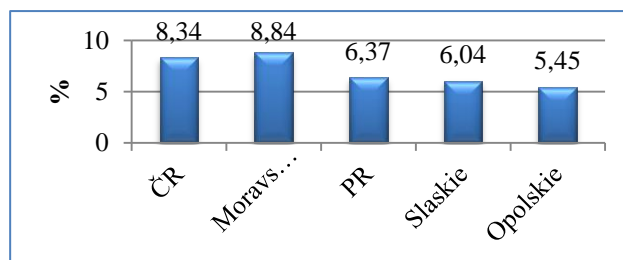
3. Regionální sektorové rozdělení ekonomických subjektů

V rámci analýzy ekonomických činností v sektorovém rozdělení je nejdůležitější pohled na vývoj počtu podnikatelských jednotek v jednotlivých regionech. Vývoj počtu právnických osob a fyzických osob podnikatelů je zásadní a to z několika hledisek. Z pohledu regionálního se dá říci, že je vývoj počtu podnikatelských subjektů významný z hlediska obcí a měst, neboť výnosy jejich daní tvoří důležitou část daňových příjmů municipální sféry.

Počty vznikajících a zanikajících ekonomických subjektů vypovídají i o tom, jaké podmínky pro jejich existenci a rozvoj vytváří územní samospráva, hlavně na úrovni obcí. I když základní aspekty fungování ekonomických subjektů jsou dané zákonnými normami, které platí na celém území, řada podmínek je i v rukou samosprávy. Platí to jak pro podnikatelské, tak i pro subjekty založené pro jinou než podnikatelskou činnost.

Ještě než se v rámci statě dostaneme k analýze jednotlivých sektorů tak je vhodné podívat se na situaci z hlediska všech sektorů NACE. Následující obrázek ukazuje situaci ve vybraných regionech pomocí hrubé přidané hodnoty. Pro tuto hodnotu bylo vypočteno průměrné tempo růstu. Z tohoto pohledu je nejdělnější situace v regionu Moravskoslezsko, kde hrubá přidaná hodnota roste nejrychlejším tempem ve srovnání s ostatními regiony a dokonce ve srovnání se národním průměrem. Naopak horší situace je v regionu Opolské vojvodství, kde sice hrubá přidaná hodnota podniků roste, ale stále pomalejším tempem.

Obr. 1: Průměrné tempo růstu Hrubé přidané hodnoty podniků za všechny sektory NACE (% , 2000-2011)

Zdroj: vlastní zpracování, data dle Webový portál Eurostat [online] [vid. 5. prosince 2014]. Dostupné z: <<http://ec.europa.eu/eurostat/web/regions/data/database#>>.

Další část analýzy se zaměřila na jednotlivé sektory v daných regionech. Konkrétně tedy sledujeme vývoj počtů ekonomických jednotek v jednotlivých sektorech dle klasifikace NACE.

Analýza počtu ekonomických subjektů na základě rozdělení dle klasifikace NACE je prezentována v následující stati pomocí tabulky a grafů. V grafech je, z důvodu přehlednějšího zobrazení, ekonomická činnost vždy označena pouze kódem klasifikace NACE. Jedná se o: B = těžba a dobývání, C = zpracovatelský průmysl, D = výroba a rozvod elektřiny, plynu a tepla, E = zásobování vodou, F = stavebnictví, G = Velkoobchod a maloobchod, H = doprava a skladování, I = Ubytování a stravování, J = Informační a komunikační činnosti, L = Činnosti v oblasti nemovitostí, M = Profesní, vědecké a technické činnosti, N = Administrativní a podpůrné činnosti.

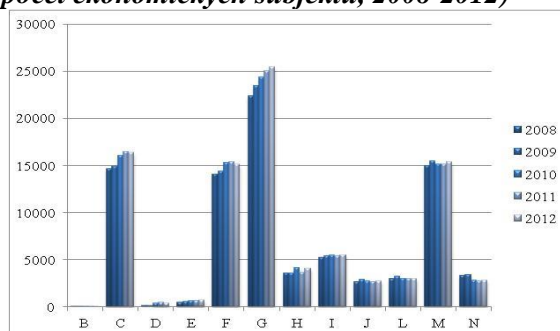
V následující tabulce č. 1 je možné vidět vývoj počtu ekonomických subjektů rozdělených dle klasifikace NACE v obou vybraných zemích, tj. v České a Polské republice. Zvýrazněny jsou ty sektory, které jsou pro tyto zemi stěžejní a to jak z hlediska počtu ekonomických subjektů a počtu zaměstnaných osob v daném sektoru tak také z hlediska hrubé přidané hodnoty. Stěžejní tedy je sektor Zpracovatelského průmyslu (C), sektor Stavebnictví (F), sektor Velkoobchod a maloobchod (G) a také sektor Profesní, vědecké a technické činnosti (M). Podniků v těchto sektorech je nejvíce, ale vykazují různé trendy. V případě České republiky je situace v daných sektorech velice příznivá, neboť se neustále zvyšuje počet ekonomických jednotek těchto sektorů, což bude mít pozitivní vliv na celou zemi. Kdežto u Polské republiky je možné vidět jak rostoucí trend tak také klesající. Klesá počet ekonomických jednotek v sektoru Zpracovatelského průmyslu a Velkoobchodu a maloobchodu. Dá se tedy říci, že zatímco Česká republika se stále více zaměřuje na sektor Velkoobchodu a maloobchodu (20% nárůst) a Zpracovatelského průmyslu (14% nárůst) (vykazuje zde nejvyšší procentní nárůst – viz tabulka) tak u Polské republiky je to právě v těchto sektorech naopak a dochází k poklesu počtu ekonomických jednotek. Ale zase na rozdíl od České republiky tak v Polské republice se pomalu zvyšuje počet ekonomických jednotek v oblasti Profesní, vědecké a technické činnosti. Můžeme tedy říci, že Česká republika je stále více průmyslovou zemí, kdežto Polská republika se více přeměňuje na zemi zaměřenou na technické, technologické, profesní a odborné sféry.

Tab. 1: Vývoj počtu ekonomických subjektů rozdělených dle NACE (počet ekonomických subjektů, 2008-2012)

NACE	Česká republika					Polská republika				
	2008	2009	2010	2011	2012	2008	2009	2010	2011	2012
B	818	871	617	600	622	1 736	1 911	2 154	2 376	2 299
C	157 163	161 888	172 957	179 021	179 318	198 076	183 314	183 326	185 607	180 609
D	1 760	2 175	3 998	5 877	6 637	2 912	3 224	3 067	3 405	3 485
E	5 281	5 847	7 177	7 520	7 622	6 494	7 070	6 875	7 344	7 813
F	158 989	164 599	175 508	177 839	177 108	223 578	227 335	233 980	240 174	234 602
G	225 699	239 064	251 474	265 509	272 330	635 093	562 808	581 073	583 281	570 041
H	40 747	40 921	48 145	42 560	45 539	150 291	133 676	140 433	147 636	143 479
I	59 183	61 947	62 654	62 304	62 394	65 433	59 902	52 329	50 192	51 822
J	34 899	37 550	36 690	36 897	36 992	49 419	52 443	56 038	60 517	66 428
L	41 927	46 711	45 962	48 522	48 959	33 445	37 834	39 079	43 116	44 503
M	165 297	171 910	170 380	172 042	173 266	185 905	182 870	186 723	201 132	212 097
N	40 159	41 448	34 921	34 294	33 512	43 860	49 328	52 260	55 318	57 795
	% změna 2008 – 2012 ČR*					% změna 2008 – 2012 PR*				
C	14,1 %					-8,8 %				
F	11,4 %					4,9 %				
G	20,7 %					-10,2 %				
M	4,8%					14,1 %				

Zdroj: vlastní zpracování, data dle Webový portál Eurostat [online] [vid. 5. února 2015]. Dostupné z: <
<http://ec.europa.eu/eurostat/web/regions/data/database#>>.

Následující obrázek zachycuje graf, kde je možné vidět vývoj počtu ekonomických jednotek v regionu Moravskoslezsko. Nejvýznamnější je tedy opět sektor Velkoobchodu a maloobchodu a sektor Zpracovatelského průmyslu. Oba tyto sektory vykazují rostoucí trend, avšak sektor Velkoobchodu a maloobchodu vykazuje nárůst nejvyšší, tj. o 13% (%změna od roku 2008 po rok 2012). Za povšimnutí stojí také situace v sektoru Doprava a skladování. V celkovém počtu ekonomických jednotek se pohybuje spíše na úrovni průměru v tomto regionu, ale je zde sledován druhý nejvyšší procentní nárůst oproti roku 2008. Jedná se o 12%.

Obr. 2: Vývoj počtu ekonomických subjektů rozdělených dle NACE v českém regionu Moravskoslezsko (počet ekonomických subjektů, 2008-2012)

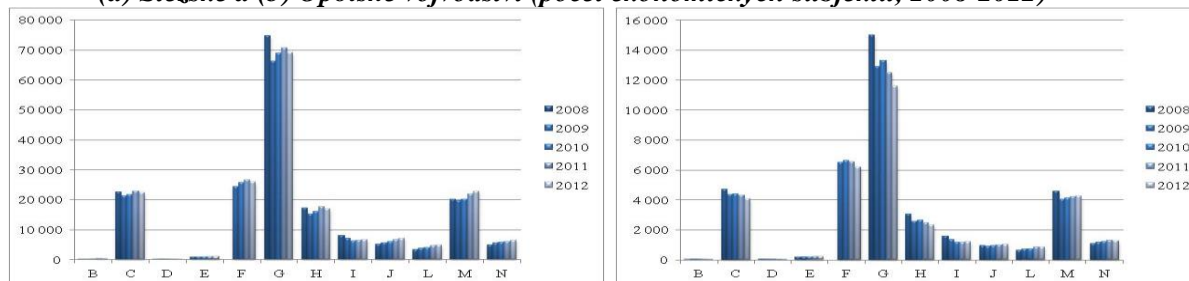
Zdroj: vlastní zpracování, data dle Webový portál Eurostat [online] [vid. 5. února 2015]. Dostupné z: <
<http://ec.europa.eu/eurostat/web/regions/data/database#>>.

Dále byla analyzována situace v polských regionech, tj. v regionu Slezského a Opolského vojvodství. Nejvíce ekonomických jednotek je v regionu Slezského vojvodství, oproti druhému analyzovanému regionu. Opět i tyto regiony jsou více zaměřeny na odvětví jako v případě regionu Moravskoslezska. Avšak v těchto sektorech sledujeme klesající trend (viz sektor G – velkoobchod a maloobchod).

Při pohledu na procentní změnu těchto odvětví zjistíme, že se v daných regionech dostávají do popředí jiné sektory. V případě Slezského vojvodství se jedná o Těžbu a dobývání (nárůst o 59%), Činnost v oblasti nemovitostí (48%) a Informační a komunikační činnosti (36%).

A v případě Opolského vojvodství můžeme pozorovat alarmující situaci, jelikož téměř ve všech sektorech dochází k poklesu počtu ekonomických jednotek. Vyjma tedy sektoru Těžba a dobývání (kde je nárůst o 33%) a sektoru Činnost v oblasti nemovitostí (34%).

Obr. 3: Vývoj počtu ekonomických subjektů rozdělených dle NACE v polských regionech (a) Slezské a (b) Opolské vojvodství (počet ekonomických subjektů, 2008-2012)

Zdroj: vlastní zpracování, data dle Webový portál Eurostat [online] [vid. 5. února 2015]. Dostupné z: <<http://ec.europa.eu/eurostat/web/regions/data/database#>>.

Závěr

Stat' se zaměřila na podnik a jeho postavení v regionu, jelikož právě situace v podnikatelské sféře značně ovlivňuje situaci celého regionu. V empirické části byla provedena analýza ekonomických subjektů vybraných příhraničních regionů. Závěrem z dané studie lze říci, že z hlediska hrubé přidané hodnoty je nejvíce alarmující situace v Opolském vojvodství, kde hrubá přidaná hodnota podniků sice roste, ale velice pomalým tempem. Naopak ideální situace je v regionu Moravskoslezsko. Při bližším pohledu na sektorovou strukturu obou zemí lze spatřit, že zatímco Česká republika se stále více zaměřuje na sektor Velkoobchodu a maloobchodu (20% nárůst) a Zpracovatelského průmyslu (14% nárůst) tak u Polské republiky je to právě v těchto sektorech naopak a dochází k poklesu počtu ekonomických jednotek. Avšak na rozdíl od České republiky tak v Polské republice se pomalu zvyšuje počet ekonomických jednotek v oblasti Profesní, vědecké a technické činnosti. Při pohledu na sektorovou situaci z regionálního hlediska je nejvíce alarmující situace v Opolském vojvodství, kde dochází k postupnému snižování počtu ekonomických subjektů.

Literatura

- [1] DVOŘÁČEK, J., (2012). *Podnik a jeho okolí. Jak přežít v konkurenčním prostředí*. Praha: C. H. Beck. ISBN 978-80-74002-24-3.
- [2] GAJDOVÁ, K., TULEJA, P., (2014). Analysis of the Czech-Polish border: Focused on the Economy in Selected Regions. In HONOVÁ, I. Et al. (ed.). *Proceedings of the 2nd International Conference on European Integration 2014*. Ostrava: VŠB-Technical University of Ostrava, pp. 147-155. ISBN 978-80-248-3388-0.
- [3] GAJDOVÁ, K., TULEJA, P., (2013). Vývoj mezd v jednotlivých krajích České republiky s důrazem na kraj Moravskoslezský. In Klímová, V., Žittek, V. (eds.) *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 86-93. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-7.
- [4] HALLET, M., (2002). *Regional specialisation and concentration in the EU*. Berlin: Springer. ISBN 978-3-662-04788-0.
- [5] POLEDNÍKOVÁ, E., MELECKÝ, L., (2013). Využití vícerozměrných statistických metoda pro hodnocení regionálních rozdílů zemí Visegrádské čtyřky. *Scientific Papers of the University of Pardubice. Series D, Faculty of Economics and Administration*, vol. 18, no. 26, pp. 140-150. ISSN 1211-555X.
- [6] RICE, A. L., (2013). *The Enterprise and Its Environment: A System Theory of Management Organization*. London: Routledge. ISBN 978-11-36431-73-9.
- [7] TETŘEVOVÁ, L., (2009). *Veřejný a podnikatelský sektor*. Praha: Professional Publishing. ISBN 978 80 86946 90-0.

Príspevek byl zpracován na základě podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR v rámci Institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace v roce 2015.

LOKALIZACE POBOČEK NEJVĚTŠÍCH PODNIKŮ V ČESKÉ REPUBLICE Z KVALITATIVNÍHO POHLEDU

LOCATION OF AFFILIATES OF LARGEST ENTERPRISES IN THE CZECH REPUBLIC FROM QUALITATIVE POINT OF VIEW

DOC. ING. JAN SUCHÁČEK, PH.D.

Katedra regionální a environmentální ekonomie | *Department of Reg. and Environmental Economics*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
Vysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava | VŠB-Technical University of Ostrava
✉ Sokolská třída 33, 701 21 Ostrava, Czech Republic
E-mail: jan.suchacek@vsb.cz

Anotace

Pozornost věnovaná pobočkám největších podniků není v současnosti ještě stále dostatečná. Tento článek se zaměřuje na analýzu a zhodnocení lokalizačních faktorů určujících prostorovou distribuci poboček největších podniků v České republice. Náš výzkum byl realizován prostřednictvím dotazníkového šetření a byl převážně kvalitativního charakteru. Nutno zdůraznit, že tradiční faktory jako infrastruktura či geografická poloha stále sehrávají u lokalizace zkoumaných poboček zásadní roli. Za povšimnutí také stojí, že lokalizační faktory preferované českými a zahraničními podniky se dosti odlišují. A nikoliv překvapivě velké podniky tendují k preferenci těch území, kde jsou lokalizována jejich ústředí.

Klíčová slova

lokalizace, pobočky, největší podniky, Česká republika

Annotation

Attention devoted to the affiliates of largest enterprises is far from sufficient. This paper aims at the analysis and assessment of location factors delimitating the spatial distribution of affiliates of largest enterprises in the Czech Republic. Our research has been executed by means of questionnaire and was primarily of qualitative character. It should be stressed that traditional factors, such as infrastructure or geographical location still play a dominant role during the location of affiliates. It is worth noticing that location factors preferred by Czech and foreign companies differ quite a lot. And not surprisingly, largest companies tend to prefer the territories where their headquarters are collocated.

Key words

location, affiliates, largest enterprises, Czech Republic

JEL classification: R10, R12, R39, L20

1. Úvod

Lokalizační rozhodování významným způsobem spoluovlivňuje nejen současnou, ale tak budoucí ekonomicko-sociální podobu území. V zásadě možno hovořit o dvou základních perspektivách, které jsou reprezentovány stranou nabídky a poptávky. Zatímco investoři a podniky poptávají určité vlastnosti a kvality území, lokalizační podmínky v jednotlivých místech a regionech utvářejí specifickou stranu územní nabídky (Sucháček, 2013b). Konkrétní umístění podniků pak jsou výsledkem interakcí mezi výše zmíněnými stranami nabídky a poptávky. Nutno přitom zdůraznit, že na rozdíl od obecných kategorií nabídky a poptávky v tomto kontextu hovoříme o nabídce a poptávce v prostorových souvislostech.

V reálném světě je lokalizační rozhodování procesem neobyčejně složitým a zároveň i nevratným. Tyto skutečnosti vyplývají ze závislosti na konkrétním časoprostorovém kontextu. Jakékoliv rozsáhlejší generalizace jsou podvázány rozdílností aplikovaných metod, diferencovanou kvalitou dat, specifiky jednotlivých odvětví apod. (Gregory et al, 2009, Dunning a Lundan, 2008, Shephard a Barnes et al, 2003 a další).

Zatímco existují studie zaměřené na lokalizaci ústředí ekonomických subjektů (Aksoy a Marshall, 1992, Lyons, 1994 nebo Sucháček a Baránek, 2011), lokalizace jejich poboček je tématem dosud značně nedoceneným. V našem případě se budeme zabývat těmi pobočkami, které následují v rámci podnikové hierarchie ihned za ústředími. Na rozdíl od České republiky je podnikovým hierarchiím věnována značná a oprávněná pozornost ekonomů a geografů v zemích vyspělých.

Za všechny koncepce jmenujme alespoň prostorové dělby práce (Massey, 1995), demografii firem (van Dijk a Pellenburg et al, 1999) či koncepci mezoekonomiky (Holland, 1976). K otázkám velkých podniků a jejich prostorových dopadů se však vyjádřila celá řada dalších autorů jako Fothergill a Guy, (1990), Markusen (1985) či Vanhove a Klaasen (1987). Vnitropodniková hierarchie a její územní implikace se v každém případě dostávají do popředí zájmu akademiků, ale i praktiků.

2. Cíl a metody

Cílem tohoto článku je analýza a zhodnocení lokalizačních faktorů určujících umístění poboček největších podniků v České republice. Velikost jednotlivých podniků je přitom měřena prostřednictvím jejich obratu.

Výzkum, který byl v souvislosti s tímto článkem realizován, se zaměřil na faktory, které ovlivňují lokalizaci poboček největších podniků v zemi. Celý výzkum byl uskutečněn za pomoci dotazníkového šetření a byl převážně kvalitativně zaměřen.

Základní soubor obsahoval celkem 190 podniků. Tento počet byl dán jejich opakovaným výskytem mezi sta největšími podniky v zemi, stejně jako úpadkem či likvidací některých ze zkoumaných ekonomických jednotek. Protože se nakonec vrátilo 53 dotazníků, dosáhla míra návratnosti námi realizovaného dotazníkového šetření přes 28 %.

Sběr dat v rámci tohoto výzkumu probíhal prostřednictvím elektronického a telefonického dotazování. Pro jednotlivé podniky byl nejprve vyhledán e-mailový a telefonní kontakt na osobu ve významném postavení – obvykle top manažera. Nejprve byl dotazník rozeslán na e-mailové adresy těchto osob a v případě, že nedošla žádná odpověď, uskutečnilo se telefonické dotazování, resp. další kolo e-mailového dotazování.

Pro potřeby výzkumu byly využity strukturované dotazníky. Likertova škála pokrývající rozmezí od -3 do +3 se ukázala jako vhodná z hlediska našich výzkumných potřeb. S vyšší hodnotou na škále přitom narůstala intenzita sledovaného fenoménu. Výsledné odpovědi byly z důvodu usnadnění komparací převedeny na procentuální hodnoty. Některé z otázek byly formulovány jako otevřené, což zase vedlo k získání zajímavých a specifických informací.

3. Výsledky

Výzkum, o který se tato stať opírá, přinesl celou řadu zajímavých zjištění. Ze zkoumaných největších podniků v České republice jich bylo 76 % v zahraničních rukou a zbývajících 24 % jich mělo vlastníky tuzemské. A ukázalo se, že zahraniční a domácí vlastníci vnímají faktory rozhodující o umístění poboček největších podniků rozdílným způsobem. Markantní to bylo například u faktorů jako blízkost dodavatelů, který byl akcentován českými firmami anebo blízkost zákazníků, kterému zase dávají přednost podniky zahraniční. Má to souvislost s rozdílnou motivací pro umístění poboček těchto největších podniků.

Tab. 1: Faktory ovlivňující lokalizaci poboček velkých podniků

Průměrné procentuální hodnocení/pořadí důležitosti faktoru ovlivňujícího lokalizaci poboček velkých podniků podle tuzemských firem		Lokalizační faktor	Průměrné procentuální hodnocení/pořadí důležitosti faktoru ovlivňujícího lokalizaci poboček velkých podniků podle zahraničních firem	
1.	88.3	Infrastruktura	86.8	2.
2.	86.6	Geografická poloha	87.3	1.
3.	76.6	Blízkost dodavatelů	78.5	6.
4.	76.0	Aglomerační výhoda	79.0	5.
5.	75.0	Kvalita podnikatelského prostředí	77.5	7.
6.	73.3	Blízkost zákazníků	80.3	3.
7.	71.6	Dostupnost nerostných surovin	75.5	10.
	71.6	Dostupnost/množství pracovní síly	76.5	8.
	71.6	Nízké mzdové požadavky	76.0	9.
8.	70.0	Kvalita místních pracovních sil	79.8	4.
9.	68.3	Blízkost/koncentrace příbuzných oborů	71.5	11.
	68.3	Blízkost konkurence	71.5	
	68.3	Cena pozemků	69.2	
10.	66.6	Prestiž/pověst území	69.6	13.
11.	61.6	Ochota manažerů k přestěhování	71.0	12.
12.	61.2	Celostátní politiky	68.2	15.
13.	60.0	Blízkost decizních orgánů	69.2	14.
14.	56.6	Systém veřejné správy	69.2	
15.	55.0	Kvalita životního prostředí	55.0	17.
16.	46.6	Dáno historicky	60.3	16.
17.	43.3	Možnosti kulturního vyžití	45.2	18.
18.	38.3	Možnosti sportovního vyžití	44.2	19.

Zdroj: vlastní zpracování

Kvalita místní pracovní síly je faktorem, který se jeví jako velmi důležitý zahraničním podnikům, avšak jejich domácí protějšky tomuto faktoru přisuzují pouze průměrný význam. Tato skutečnost je ve zdánlivém rozporu s informacemi o „montovnách“, které v zemi vyrůstají, a může mít souvislost s náročnějšími odvětvími, na které se zahraniční firmy zaměřují. Za povšimnutí také stojí, že u českých firem stojí poměrně vysoko v pořadí také dosti tradiční lokalizační faktor nazvaný „dostupnost nerostných surovin“.

Pokud jde o průběh lokalizace poboček největších podniků v České republice, naprosto přesné kalkulace se objevily v 29 % případů a převážně přesné kalkulace pak v 57 % případů. Pouze v 8 % případů byla u tohoto procesu přiznána menší role intuice. Ve zbývajících procentech případů se respondenti přikláněli spíše ke kalkulacím. To svědčí nejen o racionálních postupech při lokalizačních procesech, ale také o stále kvalitnějších prostorových informacích, kterých se nám dostává. Na straně druhé nelze v žádném případě podcenit roli manažerských a ostatních zvyků a rutin, které v lokalizačních procesech v praxi nacházejí nikoliv nevýznamného uplatnění (Sucháček, Sed'a, Friedrich a Koutský, 2014).

Velmi zajímavou oblastí pak bylo porovnání očekávání před samotnou lokalizací pobočky a zkušenostmi, které byly po uskutečnění lokalizace nabyty. V 6 % případů přibližně polovina všech skutečností byla v souladu s předchozími očekáváními. Většina skutečností proběhla podle očekávání

v 92 % případů a pouze 2 % zástupců podniků vyjádřily naprostý soulad mezi očekáváními a realitou. Na straně druhé nutno podotknout, že management velkých firem nemusí mít ve všech případech na vlastní kroky v průběhu lokalizačního rozhodování zcela realistický pohled.

Neméně zajímavý byl malý, ale zaznamenaníhodný rozdíl v odpovědi na otázky „Cítíte sounáležitost s územím, kde je Vaše ústředí?“ a „Cítíte sounáležitost s územím, kde jsou Vaše pobočky?“. Sounáležitost s územím, kde jsou lokalizována ústředí, potvrdilo 74,2 % velkých podniků. Naopak u teritorií, v nichž se nacházejí pobočky, byla sounáležitost potvrzena pouze v 73 % případů. Za povšimnutí přitom stojí, že byli dotazováni manažeři z ústředí podniků, kteří tuto skutečnost poměrně otevřeně přiznali.

Předchozí výzkum (Sucháček a Baránek, 2011) ukázal, že hlavní město Praha je z mnoha důvodů zdaleka nejatraktivnější pro umístění ústředí podniků. Území mimo hlavní město pak plní především „pobočné“ funkce. Za hlavní nedostatky a nevýhody prostoru mimo hlavní město byly označeny především nízká kupní síla a nedostatečná infrastruktura. Jako zajímavá místa mimo hlavní město, která by mohla hostit ústředí největších podniků, byly označeny druhé a třetí největší město České republiky – Brno s 31,2 % a Ostrava, která dosáhla 23,5 %. Další pozici pak poněkud překvapivě zaujal Hradec Králové se 17,6 % a Olomouc s 11,8 %. Čtvrté největší město v zemi Plzeň pak dosáhlo 5,9 %.

Podobně jako ve studiích, které hodnotily lokalizační faktory důležité pro firemní ústředí (Sucháček a Baránek, 2011), resp. nabídkovou stranu lokalizace (Sucháček, 2013a), byla tedy také v případě poboček největších podniků v zemi odhalena celá řada zajímavých rozdílů a souvislostí. Potřebnost tématu je přitom více než zřejmá a to jak z teoretického, tak také praktického pohledu.

4. Závěr

Existuje mnoho faktorů, které mají vliv na lokalizaci poboček největších společností v České republice. Rozhodující roli zde sehrávají tradiční lokalizační faktory jako infrastruktura či geografická poloha. Určité kvalitativní rozdíly se však projeví mezi tuzemskými a zahraničními podniky, které mezi největšími společnostmi v zemi převažují. Při zakládání poboček jsou rozhodující kalkulace, intuitivní jednání je charakteru pouze komplementárního. Menší sounáležitost s územími, kde se nacházejí pobočky, není příliš překvapivá, může však být překvapující relativní otevřenost, s jakou byla manažery z ústředí podniků tato skutečnost podána. Souhrnně možno konstatovat, že ve světle předchozích výzkumů nám v rámci tohoto článku poměrně zřetelně vyvstala specifika lokalizace poboček největších podniků v zemi.

Literatura

- [1] AKSOY, A., MARSHALL, N., (1992). The Changing Corporate Head Office and its Spatial Implications. *Regional Studies*, vol. 26, no. 2, pp. 149-162. ISSN 0034-3404. DOI: 10.1080/00343409212331346861.
- [2] DUNNING, J. H., LUNDAN, S. M., (2008). *Multinational Enterprises and the Global Economy*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing. ISBN 978-1-84376-525-7.
- [3] FOTHERGILL, S., GUY, N., (1990). *Retreat from the Regions. Corporate Change and the Closure of Factories*. London: Jessica Kingsley Publishers. ISBN 1-85302-101-6.
- [4] GREGORY, D. et al., (2009). *The Dictionary of Human Geography*. London: Wiley-Blackwell. ISBN 1-40513-288-4.
- [5] HOLLAND, S., (1976). *Capital versus the Regions*. London: Macmillan. ISBN 0-33318-218-9.
- [6] LYONS, D. I., (1994). Changing patterns of corporate headquarter influence 1974-89. *Environment and Planning A*, vol. 26, pp. 733-747. ISSN 0308-518X. DOI: 10.1068/a260733.
- [7] MARKUSEN, A. R., (1985). *Profit Cycles, Oligopoly, and Regional Development*. Cambridge, Mass.: MIT Press. ISBN 978-0-26213-201-5.
- [8] MASSEY, D., (1995). *Spatial Divisions of Labour: Social Structures and the Geography of Production*. London: Macmillan. ISBN 0-333-59493-2.
- [9] SHEPHARD, E., BARNES, T. et al., (2003). *A Companion to Economic Geography*. Oxford: Blackwell Publishers. ISBN 978-1-4443-3680-1.

- [10] SUCHACEK, J., BARANEK, P., (2011). Headquarters of Largest Enterprises in the Czech Republic from Regional Perspective. In Jircikova, E., Pastuszkova, E., Svoboda, J. (eds.) *Finance and the Performance of Firms in Science, Education, and Practice 2011*. Zlin: Tomas Bata University, p. 469-478. ISBN 978-80-7454-020-2.
- [11] SUCHACEK, J., (2013). Urban Potential for Investment Attraction in the Czech Republic. In Jircikova, E., Knapkova, A., Pastuszkova, E. (eds.) *Finance and the Performance of Firms in Science, Education, and Practice 2013*. Zlin: Tomas Bata University, p. 718-727. ISBN 978-80-7454-246-6.
- [12] SUCHACEK, J., (2013). Investment location from the perspective of urban and regional activities in the Czech Republic. In Culik, M. (eds.) *Financial Management of Firms and Financial Institutions*, Ostrava: VSB-TU, pp. 851-857. ISBN 978-80-248-3172-5.
- [13] SUCHACEK, J., SEDA, P., FRIEDRICH, V., KOUTSKY, J., (2014). Media portrayals of regions in the Czech Republic: selected issues. *E+M Ekonomie a Management*, vol. 17, no. 4, pp. 125-140. ISSN 1212-3609. DOI: 10.15240/tul/001/2014-4-010.
- [14] VAN DIJK, J., PELLENBARG, P., (1999). The demography of firms: progress and problems in empirical research. In van Dijk, J. and Pellenbarg, P. (eds.) *Demography of firms. Spatial dynamics of firm behaviour*. Groningen: Rijksuniversiteit, 1999, p. 325–337, ISBN 90-6809-285-5.
- [15] VANHOVE, R., KLAASEN, L. H., (1987). *Regional Policy: A European Approach*. Avebury: Aldershot. ISBN 0-566-05413-2.

JSOU PŘÍMÉ ZAHRANIČNÍ INVESTICE DETERMINANTOU ATRAKTIVITY ČESKÝCH REGIONŮ?

DO THE FOREIGN DIRECT INVESTMENTS DETERMINE THE ATTRACTIVENESS OF CZECH REGIONS?

ING. PAVEL ZDRAŽIL

Ústav regionálních a bezpečnostních věd | Institute of Regional and Security Sciences
Fakulta ekonomicko-správní | Faculty of Economics and Administration
Univerzita Pardubice | University of Pardubice
✉ Studentská 95, 532 10 Pardubice, Czech Republic
E-mail: Pavel.Zdrazil@upce.cz

Anotace

Atraktivitu regionu lze považovat za poměrně široký, avšak s regionálním rozvojem úzce související, pojem, neboť je faktickým kvalitativním ukazatelem jeho aktuálního a částečně i budoucího potenciálu. Nalézání faktorů, které atraktivitu regionu dokáží determinovat, se proto zdá být v kontextu formování regionální politiky naprosto žádoucí. Cílem příspěvku je posoudit prokazatelnost účinku přímých zahraničních investic na atraktivitu českých regionů v multidimenzionálním pojetí, zaměřeném na vybrané ukazatele trhu práce, podnikatelské báze, makroekonomického vývoje, bytové výstavby a demografie; a rozhodnout, zda je v českých regionech možné přímé zahraniční investice považovat za relevantní determinantu regionálního rozvoje. Cíle bylo dosaženo na základě analýzy časových řad a posouzení vzájemných vztahů ve vývoji sledovaných proměnných. Výsledky analýzy napovídají, že přímé zahraniční investice atraktivitu některých regionů determinují pouze v aspektech podnikatelské báze, potenciální spotřeby, zaměstnanosti z hlediska odpracovaných hodin a migrace.

Klíčová slova

PZI, atraktivita regionu, kraje ČR

Annotation

The attractiveness of region can be considered as a very huge term which is closely related to the regional development because it's de facto qualitative indicator of today and future potential. Therefore, the finding of factors that are able to determine the regional attractiveness looks to be very desirable in terms of regional policy shaping. The aim of this paper is to examine the provability of foreign direct investments effect on attractiveness of Czech regions within the multidimensional aspect focused on selected indicators of labor market, business base, macro-economic development, housing construction, and demographics; and to decide if foreign direct investments can be interpreted as a relevant determinant of development of Czech regions. The aim has been achieved by time series analysis and reviewing relations of development of variables under examination. We can suggest that foreign direct investments determine the attractiveness of some regions only in terms of business base, potential consumption, employment (hours worked) and migration.

Key words

FDI, attractiveness of region, Czech regions

JEL classification: R11, F21

1. Úvod

Kapitál lze společně s atraktivitou regionu považovat za základní esence, na nichž je vybudován tradiční koncept regionální konkurenceschopnosti (Capello, Fratesi, et al., 2011). Přístup založený na Porterově rozsáhlém pojednání o významu konkurenceschopnosti a strategiích dosahování

konkurenční výhody v dimenzích industriálních i teritoriálních jednotek (Porter, 1998), je i po desetiletích od svého vzniku možné považovat za vysoce relevantní, neboť řada současných konceptů regionální politiky byla právě pod vlivem těchto úvah vyvíjena (Bristow, 2010). Regionální konkurenceschopnost je možné obecně pojímat jako schopnost nabídnout atraktivní a udržitelné prostředí pro firmy a obyvatelstvo (Annoni, Dijkstra, 2013). Viturka (2007) o regionální konkurenceschopnosti hovoří jako o výsledku úsilí o efektivní využívání vnitřních zdrojů v interakci se zdroji vnějšími, jež cílí na dlouhodobé zvyšování produkčního potenciálu regionu. Konkurenceschopnost regionu je přitom výrazně ovlivňována vznikem a šířením inovací, které lze považovat za hlavní zdroj socioekonomického rozvoje (Klímová, 2013). Právě vztahy mezi vnějšími kapitálovými zdroji, které nepochybně inovačním i produkčním potenciálem disponují, respektive přímými zahraničními investicemi (PZI), a atraktivitou regionu, jejíž problematika uchopitelnost je níže v textu diskutována, jsou tématem, na něž je pozornost tohoto příspěvku primárně zaměřena.

Obě esence – PZI i atraktivita regionu - se vzájemně podmiňují, ale rovněž se vzájemně výrazně ovlivňují. Obvykle jsou kapitálové toky plynoucí z PZI podmiňovány atraktivním prostředím (Širá, Dubravská, 2014). PZI lze tedy na jedné straně považovat za měřítko atraktivity regionu, ale současně za jednu z determinant atraktivity budoucí, neboť se jedná o podstatný stimul, který má potenciál významně ovlivňovat ekonomické prostředí (Zdražil, Hýblová, 2013), současně jsou tak jednou z příčin regionálních disparit (Capello, Fratesi, et al., 2011). Lze tedy zřejmě hovořit o existenci určité spirály, respektive kontinuálního mechanismu akce-reakce, v níž dochází k soustavné interakci mezi PZI a atraktivitou regionu, a která aktuální i prospektivní rozvoj regionů do jisté míry předurčuje.

Příspěvek je zaměřen na jednu ze sil nastíněné spirály. Jeho cílem je posoudit, zda v prostředí českých krajů lze o předpokládané působnosti PZI na atraktivitu regionů skutečně hovořit. Respektive, zda je možné PZI označovat za determinantu, která k atraktivitě českých regionů prokazatelně přispívá.

2. Vymezení základních pojmů – přímé zahraniční investice a atraktivita regionu

Předně je zcela zásadní explicitně definovat oba výchozí pojmy, jejichž vzájemný vztah je předmětem následující analýzy. Na přímé zahraniční investice (PZI) je nahlíženo v souladu s tradičním všeobecně přijímaným pojetím, tedy jako na přeshraniční investici realizovanou residentem jedné ekonomiky (investorem) s cílem trvalého zainteresování v podniku (objektu investice), který je rezidentem v jiné ekonomice, přičemž za „trvalé zainteresování“ je považováno držení nejméně 10 % hlasovacích práv (OECD, 2008). Vedle zcela jasného a konsensuálního vymezení PZI, druhý pojem – atraktivita regionu - je naopak možné označit za termín poněkud nejasný až vágní. Neexistuje pro něj totiž žádná obecně platná definice, přičemž kritéria a faktory ovlivňující atraktivitu různých typů regionů jsou často rozličně interpretovány s ohledem na specifické rysy, prostředí, ale také požadavky související se zaměřením konkrétních studií. Pohled na atraktivitu regionu se tak může zásadně odlišovat doslova výzkum od výzkumu (tento článek je zaměřen na vybrané ekonomicky relevantní aspekty atraktivity).

Z konkrétních přístupů lze jmenovat například vymezení atraktivity regionu, které nabízejí autoři projektu ATTREG, zpracovávaného v rámci programu ESPON, a to jako výsledek kombinace top-down a bottom-up iniciativ mezi politikou vzešlou z národní úrovně (případně i nadnárodní – např. z pozice EU) a lokální, respektive regionální, úrovně, přičemž regionální úroveň je reprezentována zejména zástupci municipalit, universit a podnikatelského prostředí (Russo, Smith, et al., 2012). Rovněž lze na atraktivitu regionu pohlížet jako na systematickou bázi pro integraci regionálních rozvojových strategií do prostorově akcentovaných politik při uvažování jejich implikace v aspektech mobility (pozn. autora: obyvatelstva a kapitálu) (Servillo, Atkinson, et al., 2011). Méně abstraktně uvažující autoři hovoří v kontextu atraktivity obvykle o významu investic veřejného i soukromého sektoru, které přispívají k rozvoji blahobytu obyvatelstva, zejména prostřednictvím rozvoje trhu práce, ale také se například projevují v oblasti rozvoje trhu zboží a služeb, realit, vzdělávání, volnočasových aktivit, apod. (Van den Berg, Van der Meer, et al., 2006). Minimalisticky lze problém atraktivity regionu pojmut též jako prostý potenciál k přilákání permanentních i dočasných (pozn. autora: rezidentů i nerezidentů) ekonomických subjektů (Van den Berg, Braun, 1999).

Je možné konstatovat, že i přes značné diference plyne z individuálních pojetí atraktivity jeden společný znak, a to rivalitní tendence, které potvrzují úzkou souvislost atraktivity regionu s konceptem konkurenceschopnosti. Bylo by zde možné argumentovat řadou dalších pojetí, pro potřeby tohoto příspěvku nicméně postačí souhrnné vymezení, na jehož základě lze atraktivitu regionu obvykle, mimo jiné, úzce spojovat s kapitálem a investiční činností, která se díky potenciálu ovlivňování ekonomického prostředí zpravidla projevuje v kvantitativních i kvalitativních demografických charakteristikách, jakož i v decizních procesech ekonomických subjektů. Právě posouzení účinnosti některých kapitálových toků, respektive PZI na atraktivitu regionu, je totiž pravým *raison d'être* tohoto textu.

3. Metodologie

Svoji podstatou je atraktivita regionu proměnnou, na niž je přirozeně nutné pohlížet jako na proměnnou ryze kvalitativní, o to více je tedy nezbytné se u pojetí kvality krátce pozastavit. O kvalitě je v rámci tohoto příspěvku uvažováno v souladu s dialektickou logikou, respektive prostřednictvím zákona o přechodu kvantity v kvalitu a vice versa (Hegel, 2003), z něhož plyne, že změna kvality je možná jen a pouze tehdy, dojde-li ke změně příslušné kvantitativní složky, respektive složek. Za kvantitativní složky atraktivity regionu bude pro potřeby tohoto výzkumu považováno několik aspektů, které jsou všechny úzce spjaty s faktorem obyvatelstva a rozvojem jeho životního standardu, neboť právě kvalitu života lze nepochybně považovat za neodvozený cíl veškerých konceptů regionální politiky. Na soubor níže posuzovaných veličin však rozhodně nelze pohlížet jako na soubor vyčerpávající, ke kvalitě životních standardů obyvatel lze totiž přistupovat z i mnoha jiných aspektů.

Konkrétně byly v rámci tohoto výzkumu posuzovány vybrané ukazatele trhu práce – počet odpracovaných hodin (ZOH), počet zaměstnanců (ZAM), počet volných pracovních míst (VPM) a počet uchazečů o zaměstnání (NEZ) -; ukazatele podnikatelské báze – počet registrovaných subjektů bez živnostníků (RES) a živnostníků (ZIV) -; ukazatele makroekonomického vývoje regionu – hrubý domácí produkt (HDP) a čistý disponibilní důchod (CDD) -; ukazatele bytové výstavby – počet zahájených bytů (ZAB) a počet dokončených bytů (DOB) - a v neposlední řadě demografické ukazatele – přírůstek stěhování, resp. migrace, (PST), přirozený přírůstek (PPR) a počet obyvatel (OBY). Ukazatelem OBY byly veškeré ostatní ukazatele (včetně PZI) vyváženy, proto tento ukazatel v analýze samotně nefiguruje, přesto je ale vždy přítomen. Dohromady tedy byly prověřovány vztahy mezi přímými zahraničními investicemi (PZI) a 12 ukazateli, které zřejmě lze považovat za relevantní složky, v nichž by se teoreticky mohla atraktivita regionu alespoň částečně odrážet.

Informace o stavu PZI, v regionálním rozložení, byly čerpány z databáze České národní banky (Česká národní banka, 2014). Ostatní ukazatele pocházejí z databázi Českého statistického úřadu. Údaje o HDP, CDD, ZOH a OBY byly čerpány z databáze regionálních účtů (Český statistický úřad, 2014a). Ukazatele ZAM, VPM, NEZ, RES, ZIV, ZAB, DOB, PST a PPR - byly čerpány z databázi krajských správ Českého statistického úřadu (Český statistický úřad, 2014b).

Výzkum byl proveden na vzorku českých NUTS III regionů, respektive 14 samosprávných krajů, v období let 1998-2012. Vztahy mezi PZI a jednotlivými ukazateli byly posuzovány na základě korelační analýzy časových řad. Lze se zřejmě domnívat, že zjištění ojedinělých závislostí v rámci jednotlivých proměnných může být způsobeno i náhodnými vlivy, význam řídkých výskytů tedy nelze přeceňovat. Pro potřeby této studie bude proto vztah mezi proměnnými považován za relevantní pouze tehdy, pokud bude významnost vztahu statisticky potvrzena na hladině významnosti $\alpha = 0.10$ nejméně ve čtvrtině případů, tj. 4 regionech. Vzhledem k předpokládatelnému zpoždění účinnosti PZI na vývoj většiny ukazatelů byla analýza provedena i při uvažování opožděného účinku v rozmezí 0-3 let. Vzhledem k nestacionaritě časových řad, která byla zjištěna metodami konvenčního testování na přítomnost jednotkového kořene (unit root tests) – konkrétně rozšířeným Dickey-Fullerovým testem (ADF), při uvažování variabilního řádu zpoždění určeného na základě t-statistiky - byly všechny časové řady transformovány na úroveň 1. diferencí v relativním vyjádření, viz vztah (1). Tato transformace do značné míry potlačila zkreslení (viz Tab. 1), pro něž by byla následující korelační

analýza (vlivem nestacionarity časových řad) zcela nevypovídající. Přítomnost jednotkového kořene byla testována prostřednictvím ekonometrického nástroje Gretl (sestavění 1.9.90).

$$d_X_{(t)} = [X_{(t)} - X_{(t-1)}] / X_{(t-1)} \quad (1)$$

$d_X_{(t)}$... 1. diference hodnoty v čase t ; $X_{(t)}$... hodnota v čase t ; $X_{(t-1)}$... hodnota v čase $t-1$

4. Analýza a diskuse

V souladu se stanovenou metodikou byla nejprve prověřena stacionarita časových řad. Na základě zjištěné nestacionarity v naprosté většině případů byla data transformována v souladu se vztahem (1). Účinnost tohoto opatření je, vzhledem k úspoře prostoru pouze pro názornost, demonstrována na příkladu regionálních časových řad ukazatele PZI, viz Tab. 1. Lze konstatovat, že i u ostatních ukazatelů byly výsledky po transformaci srovnatelné s prezentovaným vzorkem. V Tab. 1 jsou zachyceny p-hodnoty ADF testů před a po transformaci, p-hodnoty vyjadřují pravděpodobnost nulové hypotézy, dle které časová řada má jednotkový kořen. Jak vidno, po transformaci je pravděpodobnost existence jednotkového kořene a s ním související nestacionarity snížena na vcelku přijatelnou úroveň.

Tab. 1: Ilustrativní pohled na stacionaritu časových řad pro ukazatel PZI před a po transformaci

	PHA	STČ	JHČ	PLK	KVK	ULK	LBK	HKK	PAK	VYS	JHM	OLK	ZLK	MSK
před	0.80	0.82	0.67	0.16	0.14	0.15	0.57	0.97	0.77	0.49	0.91	0.13	0.76	0.89
po	0.03	0.02	0.02	0.02	0.00	0.01	0.07	0.02	0.00	0.09	0.02	0.06	0.01	0.11

Pozn.: PHA - Hlavní město Praha; STČ - Středočeský kraj; JHČ - Jihočeský kraj; PLK - Plzeňský kraj; KVK - Karlovarský kraj; ULK - Ústecký kraj; LBK - Liberecký kraj; HKK - Královéhradecký kraj; PAK - Pardubický kraj; VYS - Kraj Vysočina; JHM - Jihomoravský kraj; OLK - Olomoucký kraj; ZLK - Zlínský kraj; MSK - Moravskoslezský kraj

Zdroj: vlastní zpracování

Po transformaci časových řad do podoby, která je jako vstup pro korelační analýzu přijatelná, byly v jednotlivých regionech šetřeny vztahy mezi PZI a stanovenými ukazateli. Současně bylo uvažováno jak o okamžitém, tak o opožděném účinku PZI, a to po dobu až 3 let (číslované sloupečky v Tab. 2-4). Souhrnné výsledky korelační analýzy mezi PZI a ukazateli trhu práce jsou zachyceny v Tab. 2.

Tab. 2: Vztahy PZI - ukazatele trhu práce (kraje ČR, 1998-2012)

Kraj	ZOH				ZAM				VPM				NEZ			
	0	1	2	3	0	1	2	3	0	1	2	3	0	1	2	3
PHA	.11	.13	-.58	.21	.28	-.30	.16	.07	-.04	.04	.46	-.24	.11	-.20	.00	.02
STČ	-.14	.26	.28	-.21	-.28	.02	.26	.29	.22	.40	-.34	-.41	.05	-.30	.12	.34
JHČ	.22	-.13	-.53	.19	.25	.32	.17	.12	-.02	.18	.13	-.44	-.03	-.25	-.11	.03
PLK	-.08	-.26	-.12	-.01	-.01	-.03	.09	-.09	-.01	.01	-.19	-.33	.14	-.12	.12	.17
KVK	.14	.34	-.45	-.18	-.22	.49	-.22	-.18	-.10	.10	-.05	-.14	.51	-.18	.03	.15
ULK	-.24	.40	-.54	.20	-.37	.21	.24	-.41	.26	-.31	-.30	.08	-.08	-.07	.75	.19
LBK	.50	.24	-.04	.39	.53	.05	.14	.30	.15	.06	.17	.20	-.04	-.14	-.06	-.32
HKK	-.05	-.01	-.27	.00	-.04	-.05	-.28	.18	.03	.00	-.59	.10	.00	-.06	.70	-.15
PAK	.19	-.12	-.07	-.19	.00	-.28	.19	.06	.02	.00	-.33	.52	.05	-.08	.10	-.10
VYS	.21	.05	-.54	-.19	.49	.35	.04	-.15	.31	.10	-.21	-.07	-.34	-.21	.25	.24
JHM	-.24	-.07	-.65	-.41	-.38	-.26	-.71	.16	-.18	.17	-.46	.06	.40	.09	.24	.18
OLK	-.22	-.33	-.33	.34	-.11	-.35	-.19	.12	-.32	.00	.19	.37	.18	.36	.02	-.32
ZLK	.14	-.49	.01	.07	-.09	-.01	-.10	.22	-.16	.01	-.26	-.13	-.23	.05	.28	-.04
MSK	-.29	-.20	.16	-.50	-.21	.17	.40	-.45	.52	.03	-.27	.11	-.06	-.42	.16	.37

Pozn.: zkratky krajů viz poznámky k Tab. 1; pro úsporu místa jsou uváděny části hodnot od desetinné čárky; sloupce zachycují uvažované opoždění účinnosti PZI na konkrétní ukazatele, v rozmezí 0-3 let; stínované hodnoty značí statisticky významné vztahy na hladině významnosti 0,10; stínované tučné hodnoty značí statisticky významné vztahy na hladině významnosti 0,05;

Zdroj: vlastní zpracování

Jak je z Tab. 2 patrné, lze na základě analýzy účinku PZI na ukazatele trhu práce hovořit o zjištění relevantního vztahu pouze v relaci PZI - ZOH, kde byla při uvažování zpožděného účinku 2 let statisticky významná korelace zjištěna v 5 ze 14 případů. Každý z těchto vztahů je navíc negativní, lze tedy zřejmě konstatovat, že v některých českých regionech – PHA, JHČ, ULK, VYS a JHM - snižují PZI zaměstnanost, vyjádřenou v jednotkách času. Tento jev by při současném růstu produktu zřejmě bylo možné přičítat substituci práce kapitálem, který PZI přináší, respektive zvyšující se produktivitu práce (jedná se však pouze o logicky se nabízející hypotézu, jejíž platnost autor doposud neproěřoval). Na základě analýzy PZI na ostatní vybrané ukazatele pracovního trhu, které pokrývají participaci, jakož i poptávku a nabídku na trhu práce, nepůsobí, respektive byly zjištěny pouze ojedinělé výskyty, které vzhledem k definovanému předpokladu nejsou považovány za relevantní.

Výsledky korelační analýzy mezi PZI a ukazateli podnikatelské báze společně s ukazateli makroekonomického vývoje zobrazuje Tab. 3. Na základě Tab. 3 je jasně patrné, že existují pozitivní vztahy mezi PZI a RES, a to v 7 ze 14 případů při uvažování okamžitého účinku. V relaci PZI s ukazatelem ZIV se okamžitý efekt projevil ve 4 regionech, ve shodném počtu případů se efekt projevil při uvažování 2 leté prodlevy a při uvažování 3 leté prodlevy byl vztah pozorován dokonce v 5 případech, ve všech případech byla orientace účinku pozitivní. V souladu se zjištěním lze tvrdit, že PZI okamžitě pozitivně působí na počet ekonomických subjektů podléhajících registraci, ve vyšší míře „neživnostníků“. Působení na počet živnostníků se v některých regionech projevuje okamžitě, v jiných s prodlevou, přičemž trvání vlivu je obvykle delší než jeden rok – PHA, STČ, JHČ, PLK, OLK. Z hlediska působení HDP nelze o relevantním působení PZI hovořit. U ukazatele CDD však bylo zjištěno, že PZI pozitivně působí při uvažování jednoleté prodlevy v 7 ze 14 regionů. Na základě těchto zjištění tedy lze konstatovat, že PZI evokují rozvojové tendence v řadě českých regionů, které se projevují v počtu registrovaných ekonomických subjektů, ale i v potenciální spotřebě obyvatelstva.

Tab. 3: Vztahy PZI - ukazatele podnikatelské báze a makroek. vývoje (kraje ČR, 1998-2012)

Kraj	RES				ZIV				HDP				CDD			
	0	1	2	3	0	1	2	3	0	1	2	3	0	1	2	3
PHA	.58	.34	-.14	-.57	.53	.54	.34	.26	.48	.37	.54	.26	.51	.69	.54	.29
STČ	.50	.47	.14	.09	.32	.14	.50	.65	.17	.54	.12	-.24	.45	.49	.41	.39
JHČ	.62	.25	.17	.02	.31	.30	.60	.71	.43	.26	.17	-.11	.24	.50	.20	-.03
PLK	.68	.61	.60	-.13	.57	.57	.67	.60	.19	.32	.30	.16	.28	.30	.22	-.20
KVK	.67	.44	-.16	.25	.44	.10	-.06	.82	-.02	.30	.13	.33	-.18	.73	-.11	-.06
ULK	.43	.41	.05	-.01	.20	.24	.46	.52	.12	-.02	-.05	-.23	.04	.31	.25	-.63
LBK	.72	.40	.58	.57	.23	.02	.14	.47	.23	.47	.57	.26	.22	.49	.82	.58
HKK	.19	.25	.02	-.11	.31	.36	.51	.19	.24	-.14	-.40	.03	-.11	.02	-.17	-.43
PAK	.56	-.01	.45	.52	.44	.02	.14	.19	.12	.23	-.31	.46	-.24	.11	.20	.02
VYS	.12	.25	.20	.11	.35	.09	.41	.46	.53	.52	-.04	-.06	.33	.72	.36	.08
JHM	.17	.11	-.32	-.43	.52	.34	.48	.35	-.09	-.07	-.19	-.11	.27	.12	-.31	-.29
OLK	.37	-.05	.15	.13	.57	.51	.38	.27	.34	-.07	.07	.48	.35	-.04	-.03	.18
ZLK	.07	.09	.25	.09	.02	.36	.31	.41	.18	.27	-.23	.01	.18	.25	-.04	.02
MSK	.37	.53	.39	.19	.29	.15	.34	.46	.02	.63	.16	-.35	.05	.68	.63	-.23

Pozn.: viz poznámky k Tab. 1 a Tab. 2

Zdroj: vlastní zpracování

V Tab. 4 jsou zachyceny souhrnné výsledky analýzy souvztažnosti ukazatele PZI s ukazateli bytové výstavby a demografie. Na první pohled je zde patrné, že statisticky významné vztahy mezi PZI a ukazateli bytové výstavby, respektive ZAB a DOB, jsou v prostředí českých regionů spíše ojedinělé a na základě definované podmínky požadované četnosti je tedy nelze považovat za relevantní. Srovnatelné výsledky byly zjištěny i u vztahu PZI - PPR, ani v tomto kontextu tak nelze hovořit o PZI jako o významné determinantě populačního růstu. V relaci PZI - PST byl při uvažování jednoleté prodlevy účinek PZI prokázán ve 4 ze 14 regionů – STČ, LBK, HKK, OLK. Ve všech 4 případech však byla zjištěna negativní závislost, což je zcela v rozporu s teoretickým předpokladem, na jehož základě by PZI, jako determinanta atraktivitu regionu, měly na migraci obyvatelstva, respektive rezidentů obecně, působit v pozitivním a nikoliv negativním směru (Van den Berg, Braun, 1999).

Tab. 4: Vztahy PZI - ukazatele bytové výstavby a demografie (kraje ČR, 1998-2012)

Kraj	ZAB				DOB				PST				PPR			
	0	1	2	3	0	1	2	3	0	1	2	3	0	1	2	3
PHA	.16	.44	-.05	.53	.08	-.18	.37	.14	-.28	-.32	-.45	-.53	-.06	-.18	.24	.12
STČ	.15	.10	.40	.44	.17	.10	.22	-.04	.38	-.51	.51	-.04	.03	-.16	.33	-.40
JHČ	.23	-.16	.23	.29	.22	.05	.22	.17	.00	-.02	.16	.70	-.24	-.20	-.23	-.20
PLK	-.20	.13	-.11	.04	.29	.29	.18	.03	-.24	-.06	-.70	-.25	-.03	.07	.26	.21
KVK	.34	-.53	.77	-.31	.23	-.19	.15	-.09	-.18	.19	-.10	-.15	.97	-.01	-.08	-.41
ULK	.02	.06	-.15	-.56	-.21	-.05	.00	-.11	-.38	.12	.26	.44	.46	.14	-.18	.14
LBK	.14	-.22	.25	.29	.33	.08	-.32	-.04	.06	-.55	-.27	-.24	-.29	-.47	.32	.19
HKK	-.45	-.02	-.39	-.18	.58	-.35	-.32	.19	.00	-.52	-.29	-.08	-.40	.61	.34	-.03
PAK	.09	.16	-.40	.43	-.30	.35	-.21	.11	-.18	.24	.37	-.23	-.04	.00	-.19	-.44
VYS	.14	-.02	.41	.43	-.03	.45	-.07	-.08	-.16	.10	-.45	.24	-.30	-.19	-.16	-.50
JHM	.13	-.38	-.04	.48	.24	-.09	-.64	.54	.00	.20	.05	-.25	-.05	.08	.65	-.41
OLK	.02	-.37	-.16	.11	.20	-.15	-.65	-.10	-.04	-.52	.02	.18	-.10	-.26	-.43	-.13
ZLK	.01	.39	-.26	.19	.11	-.25	.05	-.11	.01	-.06	-.11	-.10	-.07	.02	-.07	-.14
MSK	.31	.14	.17	-.05	-.23	.22	.43	-.15	.20	.35	-.23	-.30	.38	.28	.52	-.06

Pozn.: viz poznámky k Tab. 1 a Tab. 2

Zdroj: vlastní zpracování

Na základě provedené analýzy je možné konstatovat, že z hlediska prověřovaných vztahů byla nejvyšší četnost působnosti PZI naměřena u ukazatelů CDD a RES – u obou v polovině případů. Počet statisticky významných vztahů, který zřejmě není vhodné považovat za náhodný, byl rovněž zachycen u ukazatelů ZIV, ZOH a PST. Nutno přiznat, že neúčinnost PZI na většinu ukazatelů pracovního trhu je překvapivá stejně jako neúčinnost na ukazatel ekonomické výkonnosti HDP. Lze samozřejmě logicky namítat, že PZI je vhodné obvykle považovat za investice strategické a tudíž mají dlouhodobý charakter, který se může projevit s delším odstupem, než jaký byl touto analýzou postižen. Respektive, že doba 3 let může sotva postihovat relativně neproduktivní iniciační fázi, v níž je investice teprve připravována pro plné budoucí využití. Proti takové námitce však lze snadno vyvinout kontraargument hovořící o očekávaném efektu investice, který bez významnějších odkladů zmobilizuje část disponibilních kapacity daného regionu, případně regionů, který se na instalaci investice podílí.

U ukazatelů bytové výstavby a demografie by snad byla námitka postížení krátkého období více relevantní. Demografické procesy, se kterými bytová výstavba úzce souvisí, jsou zpravidla méně dynamické a jsou značně závislé i na konkrétní referenční hladině. Lze se tedy domnívat, že v prostředí relativně malé ČR, kde je na úrovni krajů do značné míry možné substituovat trvalou migraci migrací denní, se nemusí předpokládané efekty dostatečně projevit – tuto skutečnost lze přirozeně namítnout i u ostatních ukazatelů, kvalitní filtrace této složky je však obtížně představitelná.

Z hlediska prodlevy mezi kapitálovým tokem a účinností bylo zjištěno, že nejrychleji, prakticky okamžitě, se efekt PZI projevuje u registrovaných ekonomických subjektů – přičemž v počtu živnostníků se projevuje často v etapách delších než 1 rok -, v oblasti důchodu a migrace s ročním odstupem a v oblasti zaměstnanosti vyjádřené v časových jednotkách se projevuje po 2 letech.

5. Závěr

S přihlédnutím k výsledkům analýzy lze zřejmě konstatovat, že přímé zahraniční investice je možné považovat za relevantní determinantu atraktivity některých českých regionů, zejména v oblastech podnikatelské báze a potenciální spotřeby, dále také zaměstnanosti (přepočtené na časovou jednotku) a slaběji, přesto zřejmě nenáhodně, i v oblasti trvalé migrace. Současně je možné konstatovat, že v oblastech bytové výstavby, přirozeného přírůstu, ekonomické výkonnosti a ukazatelů zaměstnanosti, vyjma v časovém vyjádření, přímé zahraniční investice za významnou determinantu atraktivity českých regionů považovat nelze, ačkoliv v ojedinělých případech je její relevance možná.

U některých analyzovaných ukazatelů by zřejmě bylo možné částečně připustit námitku, na jejímž základě by se efekt přímých zahraničních investic mohl projevovat až po delším odstupu, než jaký byl, z důvodů nedostatečných rozměrů časových řad, v rámci předložené analýzy postižen. Současně by však delší analyzované úseky mohly skýtat rizika spojená se strukturálními změnami prostředí, vývojem metodik sběru dat, či jiných distorsí. Omezujícím faktorem je nezpochybnitelně i relativní „malost“ České republiky, která souvisí s mobilitou výrobních faktorů, čímž mohou reálné efekty přímých zahraničních investic determinovat jiné regiony, než do kterých jsou primárně cíleny. Přesto zřejmě není vhodné výsledky analýzy zlehčovat – mohou být podkladem a motivem pro další výzkum.

Literatura

- [1] ANNONI, P., DIJKSTRA, L., (2013). *EU Regional Competitiveness Index RCI 2013*. Luxembourg: Publication Office of the European Union. ISBN 978-92-79-32370-6.
- [2] BRISTOW, G., (2010). Limits to regional competitiveness. In Tomaney, J. (eds.) *The future of regional policy*. London: The Smith institute. p. 26-33. ISBN 1-905370-52-0.
- [3] CAPELLO, R., FRATESI, U., et al. (2011). *Globalization and Regional Growth in Europe: Past Trends and Future Scenarios*. Berlin: Springer. ISBN 978-3-642-19250-0.
- [4] ČESKÁ NÁRODNÍ BANKA, (2014). *Přímé zahraniční investice*. [online]. [cit. 2015-02-12]. Dostupné z: www.cnb.cz/cs/statistika/platebni_bilance_stat/publikace_pb/pzi/index.html
- [5] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2014a). *Databáze regionálních účtů*. [online]. [cit. 2015-02-10]. Dostupné z: http://apl.czso.cz/pll/rocenka/rocenka.indexnu_reg
- [6] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2014b). *Regionální časové řady*. [online]. [cit. 2015-02-10]. Dostupné z: www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/regionalni_casove_rady
- [7] HEGEL, G., (2003). *Elements of the Philosophy of Right*. Cambridge: University Press. ISBN 0-521-34438-7.
- [8] KLÍMOVÁ, V., (2013). Inovační infrastruktura v moravských regionech. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 198-204. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-24.
- [9] OECD, (2008). *OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment*. Paris: OECD Publishing. ISBN 9789264045736.
- [10] PORTER, M., (1998). *Competitive Advantage of Nations: Creating and Sustaining Superior Performance*. New York: The Free Press. ISBN 978-0-684-84147-2.
- [11] RUSSO, A., SMITH, I., et al., (2012). *ATTREG. The Attractiveness of European regions and cities for residents and visitors. Final Report*. Luxembourg: ESPON Coordination Unit. ISBN 9782919777266.
- [12] SERVILLO, L., ATKINSON, R., et al., (2011). Territorial attractiveness in EU urban and spatial policy: a critical review and future research agenda. *European Urban and Regional Studies*, vol. 19, no. 4, pp. 349-365. ISSN 0969-7764. DOI: 10.1177/0969776411430289.
- [13] ŠIRÁ, E., DUBRAVSKÁ, M., (2014). Vývoj přímých zahraničních investic vo vybraných regionech. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 157-163. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-18.
- [14] VAN DEN BERG, L., BRAUN, E., (1999). Urban Competitiveness, Marketing and the Need of Organising Capacity. *Urban Studies*, vol. 36, no. 5-6, pp. 987-999. ISSN 0042-0980.
- [15] VAN DEN BERG, L., VAN DER MEER, J., et al., (2006). The attractive city: catalyst of sustainable urban development. In *XVI Congreso de Estudios Vascos*. Donostia: Eusko Ikaskuntza. pp. 485-491. ISBN 978-84-8419-022-6.
- [16] VITURKA, M., (2007). Konkurenceschopnost regionů a možnosti jejího hodnocení. *Politická ekonomie*, vol. 2007, no. 5, pp. 637-658. ISSN 0032-3233.
- [17] ZDRAŽIL, P., HÝBLOVÁ, A., (2013). Komparace dopadů srovnatelných investičních akcí na rozvoj regionů. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 154-161. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-18.

Príspevek byl zpracován s podporou IGA Univerzity Pardubice v souvislosti s řešením projektu č. SGSFES-2015001.

THE IMPACT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT LOCATED IN THE INDUSTRIAL ZONES ON REGIONAL LABOR MARKET

VLIV PŘÍMÝCH ZAHRANIČNÍCH INVESTIC LOKALIZOVANÝCH DO PRŮMYSLOVÝCH ZÓN NA REGIONÁLNÍ TRH PRÁCE

ING. SYLVIE KOTÍKOVÁ

Katedra ekonomie | *Department of Economics*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
Technická univerzita v Liberci | *Technical University of Liberec*
✉ *Studentská 1492/2, 416 17 Liberec, Czech Republic*
E-mail: sylvie.kotikova@tul.cz

Annotation

The paper aims to analyse and evaluate the impact of foreign direct investment in the Louny District, based on the data from annual reports of multinational companies situated in the industrial zones. This region has long been among the top ten districts with the highest unemployment rate within the Czech Republic. The basic research question is how can multinational industry companies help to solve problems in the labour market in this structural afflicted region. Based on the comparative analysis of information from companies' annual reports and statistics from the Czech Statistical Office and the CzechInvest association, the research results presented in the paper point at the fact, to what extent multinational industry companies could reduce the unemployment rate in this particular district. The contribution of these investments is illustrated by hypothetical unemployment rate, in other words, what would be the situation on the regional labour market in the case of the absence of these investments. Based on the comparative analysis of data from the period 2000 – 2013, foreign direct investment from the industrial zones Alpka and Triangle could reduce regional unemployment rate by 2,6 p. p. per year on average. This paper demonstrates the dependence of the existence of the industrial zones to reduce regional unemployment rate by the means of correlation analysis. Divergences in the development of the real unemployment rate in the region can be based on conducted research mainly attributable to specific situations in industrial zones.

Key words

foreign direct investment, labour market, regional development, unemployment rate, industrial zones

Anotace

Příspěvek má za cíl zhodnotit vliv přímých zahraničních investic na okres Louny, a to prostřednictvím údajů z výročních zpráv nadnárodních firem lokalizovaných v průmyslových zónách v tomto okrese. Okres Louny se dlouhodobě řadí k desíctce okresů s nejvyšší mírou nezaměstnanosti v České republice. Základní výzkumnou otázkou je, zda a především pak do jaké míry dokáží nadnárodní průmyslové společnosti napomáhat k řešení regionálních problémů na trhu práce v tomto strukturálně postiženém regionu. Na základě komparativní analýzy informací z výročních zpráv firem a údajů Českého statistického úřadu a CzechInvestu je kvantifikován dopad nadnárodních průmyslových firem lokalizovaných v průmyslových zónách na nezaměstnanost v okrese. Přínos těchto investic k řešení regionálního problému vysoké míry nezaměstnanosti je ilustrován na hypotetické míře nezaměstnanosti, resp. jaká by byla situace na regionálním trhu práce v případě neexistence těchto investic. Na základě komparativní analýzy údajů z let 2000 – 2013 přímé zahraniční investice z průmyslových zón Alpka a Triangle dokázaly snížit regionální nezaměstnanost v průměru o 2,6 p. b. ročně. Prostřednictvím korelační analýzy je v příspěvku ukázána závislost existence jednotlivých průmyslových zón na snižování regionální míry nezaměstnanosti. Výkyvy vývoje skutečné míry

nezaměstnanosti ve zkoumaném regionu lze na základě provedeného výzkumu připisovat především a pouze situacím v průmyslových zónách.

Klíčová slova

míra nezaměstnanosti, přímé zahraniční investice, regionální rozvoj, trh práce, průmyslové zóny

JEL classification: F21, F23, J64, R11, R32

Introduction

Globalization processes and general deregulation including modified system of investment incentives played a significant role in changes within international business environment in the Czech economy. According to a survey of European countries attractiveness to foreign investors, which is regularly performed by Ernst & Young shows, that the Czech Republic has long been among the top twenty most attractive countries. According to the latest figures for the year 2013 the Czech Republic was placed on the 14th rank in terms of foreign direct investments inflows (CzechInvest, 2015). Thanks to the inflow of industrial foreign direct investment (FDI), it has been possible to maintain employment in the regions that were strongly structurally affected in the 90s. In times of economic crisis, industrial FDI extensively supported Czech economy. In the years 2008 - 2012, the share of industrial multinationals in regional gross added value increased by 3,5 percentage points. The increase was also demonstrated with employees' wages - on average by 2,4 thousand CZK compared to the average wage in the industry and even spendings on corporate research and development increased. (Šimanová, 2013).

Localization of FDI itself brings a variety of effects into the region, which are reflected in the labor market situation and beyond. At the regional level, the positive effects of FDI are associated with maintaining employment and creating new job vacancies, increasing the wage level and growth of real income (living standards by extension), human resource development, expansion of supply options of local companies and their involvement in the global production chain. This can lead into the synergy effects (i.e. Crowding -in effect) related to additional job creation and production in regional firms. (Pavlínek, 2004). These impacts are interrelated, and closely related to the situation on the labor market that FDI affect.

On the contrary, negatives of localization of industrial FDI in the regions are associated primarily with the growth of dependence on foreign capital, dragging skilled labor from domestic companies and related extrusion domestic firms that are unable to compete on price with FDI (i.e. Crowding-out effect). Suppressing the development of new domestic firms and the emergence of so-called dual economy, instability of foreign investments related to problematic of integration of FDI into the region are also considered to be negatives of localization. Many of them may have a negative impact on technological convergence of regions, on the other hand there is an increase of the inertia risk; i.e. the closure of the region in the trap of technologically undemanding productions which are in high demand of labor in the intensive industries and thus they permanently damage their competitiveness (Šimanová, Trešl, 2011).

Although the topic of the impact of industrial FDI on regional industrial growth and development has become a very topical issue, and conditions for investment incentives are constantly updated, there are no studies that would quantify this impact in more details yet - at the subregional level. Primarily quantification of these impacts at a level lower than NUTS3 is, remains the aim of this article. The research subject is multinationals companies (MNC's) located in the two largest industrial zones in the Louny District.

Despite many criticism of FDI, states and regions compete how to get them as they create comprehensive systems of investment incentives, offer the full range of the industrial zones and make attractive localities for potential investors. Although there are negative aspects, FDI bring primarily new working places, new technologies, knowledge and expertise to the region. These elements might

have positive impact on regional competitiveness (Pavlínek, 2004). Just the potential benefits of the arrival of skilled professionals from abroad, often from the country of the investor, governments of particular economies are well aware and by creating effective tools to support the migration of highly skilled workers they try to attract their business environment for the investors (Čuhlová, 2014).

Aim and methodology

The aim of this paper is to evaluate the impact of industrial MNC's (FDI) on the regional labor market in the Louny District. Within the compliance to the aim, the main research condition will be tested: the assumption according to the regional unemployment rate and the number of persons employed in MNC's in the industrial zones.

The issue of the research is MNC's which located their branches into two industrial zones in the Louny District - Alpka and Triangle.

The principal source of the data is the statistics afforded decisions on investment incentives published by the CzechInvest association and the data about occupancy rate of the industrial zones. The secondary source are the financial statements and annual reports of foreign companies that operate in the aforementioned industrial zones available on the portal Justice Ministry of Justice.

The main method is a comparative analysis. The data of the regional labour market drawn from the state institutions, primarily from the CSO and MoLSA, are compared to the information obtained from the annual reports of analyzed FDI. The impact of analyzed FDI on the regional labour market is quantified by differences between the real rate of unemployment:

$$u = \frac{U}{L} * 100(1)$$

and the so-called hypothetical unemployment rate (u_h):

$$u_h = \frac{U+E}{L} * 100 \quad (2)$$

where U represents the real number of unemployed persons according to the CSO's data, L represents labour and E stands for the sum of the number of employees of analysed FDI in each years.

A difficulty of this methodology resides in the fact that companies often take on workers from other regions and foreigners. Unfortunately, such information is difficult to find out. Nevertheless, according to the CSO's data, a share of foreigners on the employment is only 0,38 % (CSO, 2015) on average. Given of the above mentioned, this low employment of foreigners should not be emerged significantly in a hypothetical calculation of the employment rate.

Furthermore, for answering research question statistical methods were used, namely correlation analysis. This analysis allows the appropriate way to model the dependence of the variables tested. Data testing using correlation analysis was performed at a significance level of 5%.

Foreign direct investment and its penetration to the region

Based on the data of CzechInvest to 2013 the situation of FDI stood at 78, 340.89 million CZK in the Ústí nad Labem region. Roughly one-fifth of the FDI in the Ústí nad Labem region is located in the Louny district (17, 987.89 million CZK). In the Louny district there are two industrial zones - industrial zone Alpka functioning since 2000, and industrial zone Triangle, which began to function in 2003 as a restoration of brownfield. In both zones, in viewpoint of origin of investor, there is an overall majority of the FDI. Currently there are seven companies the industrial zone Alpka in total (March 2015), four of which are FDI, that originated as a greenfield plants and were attracted to the region through investment incentives. The industrial zone Triangle is currently full in 83% FDI (MNC's). Because of these statistics it could be stated, that in the district has a high concentration of the FDI. This fact has influenced a regional labour market (CzechInvest, 2015).

Long-term high unemployment can be considered as a fundamental socio-economic problem of the region. This region is characterized by one of the highest unemployment rate within the Czech Republic – 9,9 % in 2014. That is why this region is advantaged by supporting the creation of new job vacancies within the investment incentives (MPSV, 2015).

Table 1 is dedicated to the hypothetical rate of unemployment. In this table the selected data about the regional labour market from 2000 to 2013 are shown. It is the period when the FDI began to employ workers in the industrial zone Alпка. At the time of the origin of this article the complete annual report for the year 2014 in all analyzed companies has not yet been published, by this reason of complete data comparability the year 2013 is presented as the last analyzed year.

Tab. 1: The calculation of the hypothetical unemployment rate in the case of the absence of analysed FDI in the industrial zones Alпка and Triangle

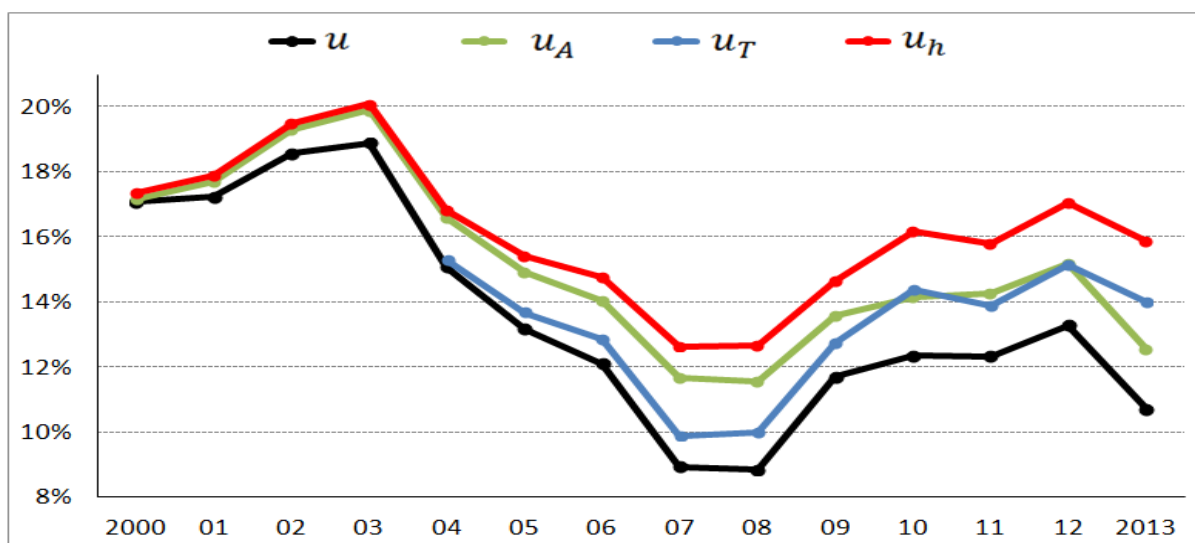
Year	u	U	E	$U + E$	u_h	$u_h - u$
2000	17,09	7523	117	7640	17,36	0,27
2001	17,24	7521	283	7804	17,89	0,65
2002	18,58	8050	398	8448	19,5	0,92
2003	18,89	8091	515	8606	20,09	1,2
2004	15,08	7681	781	8462	16,61	1,76
2005	13,17	7457	984	8441	14,91	2,24
2006	12,11	6571	1051	7622	14,05	2,67
2007	8,93	4860	1497	6357	11,68	2,75
2008	8,84	4624	2009	6633	12,68	3,84
2009	11,7	6147	1544	7691	14,64	2,94
2010	12,36	6495	1997	8492	16,16	3,8
2011	12,33	6044	1703	7747	15,8	3,47
2012	13,29	6004	1696	7700	17,04	3,75
2013	10,7	4833	2337	7170	15,87	5,17
Avarage	13,59	6564	1208	7772	16,02	2,6

Source: own calculations based on data of the CSO and the data of analysed companies

Table 1 demonstrates also the information on the so called hypothetical number of unemployed ($U + E$). In the point of the analysed FDI absence, or at their location to another region, the number of unemployed people would be increased by the number of employees in these FDI (E). Calculations in the column of the hypothetical number of unemployed thus form the sum of the unemployed and the number of employees in the analysed FDI ($U + E$) located in the industrial zones (Kotíková, 2014).

Based on the calculation of the hypothetical number of unemployed ($U + E$) is then the hypothetical unemployment rate (u_h) calculated. The real unemployment rate (u) and hypothetical unemployment rate (u_h), or more precisely, unemployment rate that would occur without the localization of these FDI to the industrial zone Alпка and Triangle, is illustrated in Figure 1.

Fig. 1: Comparison of actual unemployment rate and the hypothetical unemployment rate and impact of a creation of new job vacancies in FDI in particular industrial zones

Source: Own processing based on data from the CSO and own calculations

From Figure 1, the impact of FDI on the regional labour market could be clearly seen. The concrete quantification of this effect for single years is shown in the Tab. 1. Considering these numbers, it can be said that the FDI from both industrial zones could reduce the unemployment rate by an average of 2,6 p. p. per year. In 2013, even more than 5 p. p. Importantly, however, is the fact that the benefits for the region in this regard are still higher and in the times of crisis (2009- 2012), MNC economic situation in the region rather stabilized.

Figure 1 clearly illustrates that the hypothetical unemployment rate was identical to the hypothetical unemployment rate in 2000 (i.e. two years after the adoption of the Law of investment incentives).

Since 2000 there has been evident positive influence of industrial zone Alpha (u_A). In 2004 also the second industrial zone Triangle began to reflect to the employment statistics. To 2010 there are visible benefits of the increased FDI from PZ Alpha since then, the effect of industrial zone Triangle (u_T), which began to operate about four years later, exceeds. Across the board and in the number of foreign investors, however, industrial zone Alpha has significantly exceeded in recent years.

Even the situation in industrial zones was reflected by economic crisis of 2009 - 2012, however, according to the development of hypothetical and real rate of unemployment, this production slump and layoffs were only proportional in relation to other regional employers. In 2011 there was an apparent decrease of the differential between the hypothetical and the real unemployment rate, mainly due to the situation in the industrial zone Triangle and leaving its key investor – the Panasonic factory - and the loss of 600 job vacancies. Part of redundancies, however, found a job placement in other firms within industrial zone Triangle, therefore the impact on unemployment again accumulated FDI in industrial zones.

While comparing the curves (u) and (u_h), it can be clearly seen from Figure 1 that the curve of hypothetical unemployment rate follows the course of the real rate of unemployment and it even has an increasing tendency. This statement confirms a correlation coefficient of 0,94. The measurement of through correlation analysis confirmed the fact, that the relationship between the number of persons employed in FDI in both industrial zones and the actual rate of unemployment is direct and very strong. Fluctuations in the development of the real rate of unemployment in the analyzed region can be based on performed research conducted mainly attributable to situations and only in industrial zones.

In order to verify the research premise expressed in the introduction to this article there was the hypothesis H0 formulated: there is no dependence between the real rate of unemployment and the hypothetical rate of unemployment and H1: there is dependence between the real rate of unemployment and the hypothetical unemployment rate. The result of the test is brought in Table 2:

Tab. 2: Test result for calculating the dependence of joint operation of the both industrial zones

T - statistic	Region of rejection		H0	Correlation coefficient	Correlation between the variables
	≤	≥			
9,544	-2,179	2,179	Reject	0,94	u and u_h

Source: own calculations based on date of the CSO and the data of the analysed companies

At a significance level of 5% linear dependence between the real rate of unemployment (u) and hypothetical rate of unemployment (u_h) was demonstrated. The same hypotheses were expressed even in the investigation of dependence between the real rate of unemployment (u) and the hypothetical rates of unemployment measured in both industrial zones (u_A and u_T). The test results are illustrated in Table 3.

Tab. 3: Test results for calculating the dependence of particular operation of the industrial zone Alpka and Triangle

T - statistic	Region of rejection		H0	Correlation coefficient	Correlation between the variables
	≤	≥			
58,09	-2,179	2,179	Reject	0,993	u and u_A
2,828	-2,306	2,306	Reject	0,892	u and u_T

Source: own calculations based on the data of the CSO and the data of the analysed companies

Also in this case, linear dependence between the real rate of unemployment (u) and hypothetical rate of unemployment caused by FDI located in the industrial zones Alpka and Triangle. (u_A and u_T) was demonstrated. The calculated correlation coefficients significantly illustrate that the FDI from industrial zone Alpka have greater impact on reducing regional unemployment rate. This fact can be attributed to prolonged exposure to investors in the region.

Conclusion

Within the research, the research assumption was verified - dependences on the regional unemployment rate and the number of persons employed in MNC's in industrial zones. The results, which were quantified above, could be said, that analyzed FDI have a positive effect on the regional labour market, can reduce macroeconomic indicator of the unemployment rate by 2,6 p. p. per year on average. As demonstrated by the correlation analysis between this indicator and the FDI from both industrial zones, there is a clear dependence.

One of the main reasons for the placing these FDI into this region have been numerous investment incentives - particularly support for the new job vacancies creation, that have been related to this region. Considering the above quantified contribution of these FDI to solve the largest regional problem, or more precisely, to solve high unemployment rate, it can be claimed that granting investment incentives to these analysed investments might be regarded as correct and effective, because if the region was not connected with high investment incentives, there could be only speculations about locating the investments to this region. Investment incentives have been proven to be the right motivation for investors, which have created hundreds of new job vacancies altogether.

The calculated correlation coefficients and course of hypothetical rate of unemployment point at the fact, that small industrial zone Alpa, compared to the second industrial zone, could be evaluated as more stable. Triangle – the zone with large employers - turns out to be less stable in time. However, the problems accommodate other businesses in the PZ. For the region and its future development and competitiveness it would be beneficial to create such an institutional environment for business that would attract a wider spectrum of new investors from different sectors, so as to allow to diversify potential risk of relocation investors from the region. The region would be vulnerable to global changes as before. A further institutional environment would help to existing regional entrepreneurs to integrate easily into global (subcontracting) chains.

High unemployment rate is not the only one serious issue of this regional labour market. The long-term imbalance is distinctive: on one hand there is the existence of job vacancies and on the contrary, the existence of potential workers, who are unskilled for these positions, could be mentioned. There is a discrepancy between supply and demand in the labour market, i.e. discrepancy between focus of schools and the focus of the regional economy. According to the Labour Market Statistical Yearbook 2013, a proportion of job vacancies to unemployed applicants is very high (37%) by people with apprenticeship and followed by the number of people with secondary education (17%). It is obvious that despite the excess of labour supply over demand there is a large number of job vacancies due to inappropriate qualifications and other reasons (CSO, 2015).

On the basis of labour market statistics it can be argued that provided that the current focus of other regional economy, resp. if the schools focus should corresponded better to the demand at the labour market, the impact of FDI in reducing unemployment rate might be even higher.

Literature

- [1] CZECHINVEST, (2015). *Investment Incentives. Database of CzechInvest*. [online]. [cit. 2015-02-25]. Available from: < www.czechinvest.org/investicni-pobidky-nove>.
- [2] CZECH STATISTICAL OFFICE, (2015). *Statistical Yearbook of the Usti Region 2013*. [online]. [cit. 2015-02-02]. Available from: [www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/3E0036C216/\\$File/42101113.pdf](http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/3E0036C216/$File/42101113.pdf)
- [3] ČUHLOVÁ, R., (2014). Employing Highly Skilled Professionals in Multinational Corporations. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 247 – 253. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-30.
- [4] KOTÍKOVÁ, S., (2014). Foreign Direct Investment from the Industry Zone Alpa and Its Impact on the Region Labour Market. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 164 – 170. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-19.
- [5] MINISTRY OF JUSTICE OF THE CZECH REPUBLIC, (2015). *Business register: collection of documents* [online]. [cit. 2015-02-21]. Available from: www.justice.cz
- [6] MoLSA, (2015). *Time series*. [online]. [cit. 2015-02-28]. Available from: <http://portal.mpsv.cz/sz/stat/nz/qrt>
- [7] PAVLÍNEK, P., (2004). Regional Development Implications of Foreign Direct Investment in Central Europe. *European Urban and Regional Studies*, vol. 11, no. 1, pp. 47-70. ISSN 0969-7764.
- [8] ŠIMANOVÁ, J., (2013). Evaluation of the Impact of Investment Incentives on Real Economic Convergence between the Regions of the Czech Republic. In *Economic Policy in the European Union Member Countries*. Ostrava: Vysoká škola báňská – Technická univerzita v Ostravě, p. 304 – 312. ISBN 978-80-248-3095-7.
- [9] ŠIMANOVÁ, J., TREŠL, F., (2011). Vývoj průmyslové koncentrace a specializace v regionech NUTS3 České republiky v kontextu dynamizace regionální komparativní výhody. In *E+M Ekonomie a management*, vol. 14, no. 1, pp. 38–52. ISSN 1212-3609.

The paper was processed under the SGS grant - Evaluating the Impacts of Foreign Direct Investment in Regional Economies of the Czech Republic.

INVESTMENT INCENTIVES AND EUROPEAN STRUCTURAL FUNDS IN THE CONTEXT OF NORTHEAST REGIONAL DEVELOPMENT

INVESTIČNÍ POBÍDKY A STRUKTURÁLNÍ FONDY EU V KONTEXTU ROZVOJE REGIONU SEVEROVÝCHOD

ING. KRISTÝNA BRZÁKOVÁ ¹

ING. KAROLÍNA PŘIDALOVÁ ²

¹ Katedra ekonomie	¹ Department of economics
² Katedra podnikové ekonomiky	² Department of business administration
Ekonomická fakulta	Faculty of Economics
Technická univerzita v Liberci	Technical University of Liberec
✉ Studentská 1402/2, 460 01 Liberec, Czech Republic	
E-mail: kristyna.brzakova@tul.cz, karolina.pridalova@tul.cz	

Annotation

This paper analyses topic of the regional development and possible influence by investment incentives and subsidies from Regional Operational Programme in terms of theoretical approaches. In existing theories there is a base found which explains whether investment incentives or European subsidies can positively impact regional development. For purpose of a case study, was selected a cohesion region of Northeast which composed of the Liberec Region, Hradec Králové Region and Pardubice Region. The aim of this paper is a summary of previously proven theories and evaluation of use of above mentioned financial tools in the Northeast Region in the previous EU financial framework 2007-2013.

The paper is divided into a few parts which follow on each other and help to get more useful details for the examined issue. It offers explanation of regional development in existing theories in the context of selected region of Northeast. Then it presents investment incentives and European subsidies in relation to regional development overall and Northeast Region. The results suggest a positive impact of subsidies and investment incentives for the development of the region and define the differences of impacts on regional development for investment incentives and European subsidies. Also in case of investment incentives the results refer some conditions that are necessary to meet in order to reach the regional development.

There is description and comparative explanation used in the paper. Results are based on theoretical review and analysis of historical data within 2007-2013.

Key words

regional development, investment incentives, European subsidies, Regional Operational Programme

Anotace

Tento článek se zabývá tematem regionálního rozvoje a jeho možného ovlivnění pomocí investičních pobídek a dotací z EU na úrovni teoretických přístupů. V již existujících teoriích hledá základ, který poskytuje vysvětlení, zda investiční pobídky resp. dotace z EU mají na regionální rozvoj vliv a mohou ho dlouhodobě pozitivně ovlivňovat. Pro účely případové studie byl vybrán region soudržnosti Severovýchod v evropském značení NUTS 2, do kterého spadá Liberecký, Královéhradecký a Pardubický kraj. Cílem článku tak je shrnutí dosud prokázaných teorií a zhodnocení využití výše zmíněných pobídek v regionu Severovýchod v uplynulém finančním období EU 2007-2013.

Příspěvek je rozdělen do několika dílčích cílů, kde vysvětluje regionální rozvoj na základě teoretických přístupů, vymezuje charakteristiku zkoumaného regionu Severovýchod a jeho potřeby pro možný regionální rozvoj. Dále představuje investiční pobídky a dotace z Regionálního operačního programu ve vztahu k regionálnímu rozvoji a rozvoji vybraného regionu Severovýchod. Výsledky

značí pozitivní dopad vybraných nástrojů na rozvoj regionu Severovýchod, přičemž dochází nejen k definování odlišnosti dopadů na regionální rozvoj u investičních pobídek a zmíněných dotací, ale také v případě investičních pobídek k podmínkám, které předcházejí možnému regionálnímu rozvoji. V článku jsou použity metody deskripce a komparativního popisu. Výsledky jsou zjištěny na základě teoretické rešerše a empirické analýzy dat z období 2007-2013.

Klíčová slova

regionální rozvoj, investiční pobídky, dotace, Regionální operační program

JEL classification: H71, R58

Introduction

In the last two decades the issue of regional development has been discussed increasingly. Local, National and European governance addressed the regional development policy trying to influence the direction and development through regulation, legislation and subsidies. Long process of economic development at the regional level is influenced by many factors and simultaneously affects all stakeholders, such as local and foreign businesses and households.

Economic development is largely influenced by the regional policy of the above mentioned actors. One of the tools of the policies are subsidies and investment incentives designed to e.g. strengthen regional development, increase economic growth and improve attractiveness of region. Development of the region is essential for local residents and businesses, increasing attractiveness of the region is important to allure residents, businesses and investments from foreign locations. At this point, it is often discussed the concept of regional competitiveness. Scientists, however, do not hold the same opinion, what is meant by this term and what indicator appropriately measures the competitiveness of the region.

This paper addresses whether above financial instruments have theoretical justification and it presents various concepts of regional development definition. Core theoretical background is developed in the case study that focuses on the specific grant instrument in a specific region of Czech Republic. For the purpose of this case was selected cohesion region of Northeast, Czech Republic in the level NUTS 2. In this region, we deal with issue of state investment incentives arising from the state budget and the European subsidies from the Regional Operational Programme (ROP).

The aim of this paper is a summary of previously proven theories and evaluation of the use of the above mentioned financial tools in the Northeast Region in the previous EU financial framework 2007-2013. The results suggest a positive impact of subsidies and investment incentives for the development of the region.

1. Methods

First step of research was carried out on the ROP NUTS 2 Northeast documentation and Czech legislative law. In this documentation has been selected relevant data and information applicable for the paper's purpose. Description and explanation methods have been used on the collected data in order to compare subsidies and investment incentives goals. Secondly, the comparative examination on objectives of each financial instrument has been used based on literature review. Thirdly, the case study of Northeast Region has been used to prove the assumption of the theory. Overall, the methodology of the paper is mainly based on description and explanation.

2. Theoretical approaches to regional development

Before explaining what is regional economic development, is necessary to make difference between regional economic development (RED) and regional economic growth. The regional economic growth

is measured by GDP and growth of GDP but the RED is more complex and connected to another important circumstance (for instance unemployment rate, education, income level etc.) (Grabowski, 2013). So the regional economic growth can affect region development like one of many factors but not only one. The RED is possible to define by two approaches: RED has been seen as both a product and a process. RED as the product is for example measured jobs, wealth, investment, and so on. RED considered as the process is for example industry support, labor force, market development and so on. It is often difficult to measure outcomes from the RED. This could be a problem of responsibilities for managing regional development and responsibilities for planning strategies. Another interesting theory is from author Kutscherauer and col. 2007 that argued the improving of regional development is dependent on increasing competitiveness which is considered as high income level, high employment rate etc. (Kutscherauer a kol., 2007)

Blakely, Malecki explained this more in details, so they advised to use valuable inputs offered from region such as natural wealth, educated labor, institutional support and obtain valuable outputs such as high living standard, jobs, qualitative products etc. (Blakely, 1994; Malecki, 1991).

The initial question is why the regions should aim on development. The reason is that the differences in living standards of single region lasting for long time can negatively impact on efficiency of national economy (Lungová, 2012). Wokoun also describes importance to compare regional policy to define conditions for elimination of differences of regional development in single regions. This can cause increase competitiveness of national economy in international comparison based on achieving balanced regional structure (Wokoun et al., 2001). It is necessary to mention orientation of regional policy where regional problems are considered as long-term phenomenon. To stimulate firms to aim their investment to backward regions are used financial instruments such as investment incentives, income tax abatement, subsidies etc. (Maier, Tödting, 1998).

As mentioned above, the regional competitiveness is important for regional development. The competitiveness can be influenced by attractiveness of region for firms and for residents. Upon Porter who infers competitiveness based on a few dependent factors such as legislative support for firms, resources, demand and regional strategies, these factors can be base principle for competitive advantage for long time in future (Porter, 2004).

3. Results

3.1 Classification of select cohesion region of Northeast

The region of Northeast is a statistical area of the NUTS 2 which composed of the Liberec Region, Hradec Králové Region and Pardubice Region. In total this region covers an area of 15.5 % of Czech Republic and it is the third biggest region in Czech Republic. A regional GDP is about 81.8 % of the national average. All three Regions are determined as industrial with focus on manufacturing industry. In manufacturing industry is employed about 33% of economically active population in this region which explains the fact that most of enterprises with 100+employees are from manufacturing. Particularly, 357 of manufacturing enterprises from the total number of 364. The most important areas of manufacturing are manufacture of vehicle, manufacture of machinery and equipment. Another important area of this region is tourism which can be potentially used in future.

Regarding the education there is about 36.2 % of economically active population educated with secondary education without A-level examination, 33 % of population educated with secondary education with A-level examination and 14.6 % of population with higher education. It is necessary in this point to mention that the biggest contribution of unemployment rate is consisted from population with secondary education without A-level examination (Český statistický úřad, 2014a, 2014b, 2014c). The reason for a larger concentration of economically active population with secondary education without A-level examination is that the whole region of Northeast is industrial and also there used to be a big decrease in production of traditional sectors (such as manufacture of textiles, glass and etc.) in last two decade (Šimanová, 2011). Not to increase unemployment rate with employees from

traditional sectors is necessary to restructure the sector. It means in fact to move employees from less productive to more productive sectors. This can cause increasing of employment and income in long term. This is one of important conditions to make region competitive and attractive for population and enterprises. In terms of this region there are factors to make the region more attractive for manufacturing enterprises, for instance the industrial orientation of whole region, educated labor and high level of infrastructure etc. Also for new coming population the region can be attractive due to nature, universities and level of living standard.

3.2 Investment incentives

In theory, the explanation of investment incentives seems to be very similar but a bit different in width specification. For instance the OECD defines the investment incentives on the level of foreign capital, so the investment incentives is used as special advantage offered by host country to obtain foreign investment (OECD, 2002). In terms of Czech approach to investment incentives, this description seems to be incomplete as Czech Republic also supports investment project from domestic firms. Therefore Srholec enables better definition by explaining investment incentives as measurable value which is provided to particular enterprises or group of firms to force them to behave in certain way (Srholec, 2004). Under the wording of “to force them to behave in certain way” is possible to understand an attempt to develop regions that lag behind the national average by direct support of job’s creation or decreasing minimum level of investment to obtain investment incentives. But in the context of interregional disparities the backward regions get competitive advantage which enables a higher concentration of economic activities at the expense of advanced region that cause decrease interregional differences (Šímanová, 2011).

Act. No. 72/2000 on investment incentives which is upon European Union requirements applies the sectors where the investment projects should be implemented. It used to be only manufacturing but since July 2012 the law has also supported investments to technological center and strategic service center (Zákon č. 72/2000 Sb., 2012). Especially, an attempt to target the investment projects in manufacturing it seems to solve regional problems connected to decrease in traditional productions and mitigation of negative impacts on region.

Reduction of production in traditional sectors was also problem in the region in question, so the support of the investment to manufacturing was highly required (Šímanová, 2011). On one side, there were enterprises facing decreasing demand that needed to be redeveloped with new high-technology and on the other side other sectors with higher productivity needed to be supported to employee labor from problematic enterprises. This may potentially be influenced by investment incentives as the investment in manufacturing should bring high technology in new or traditional sectors.

Upon CzechInvest statistics there were in total of 29 114.39 mil. CZK of investment allocated in Northeast between 2007 and 2013. This is about 16 % of all investments in this time period in Czech Republic. 100 % of this investment in Northeast was implemented in manufacturing which is not surprising statistic due to mentioned fact that other organizations such as technological and strategic service center started being supported in the middle of 2012. Also realization of approved investment may happen within next three years (Šímanová, 2011), so the investment to such organizations might possibly be visible within next years. In spite of the statistics from mentioned financial period it shows a fact that investment incentives only aim to investment of manufacturing enterprises, so the regional development of Northeast can be influenced only through these enterprises in long term period.

3.3 European Funds

European funds are an underlying part of support of integration and equity of economic growth and development in the European countries. First European funds have been established by the Lisbon treaty as a part of continuously integration European countries. The main objectives for the funds are, in particular, support of enterprises development and enterprises innovation incentives by the

European regional development fund (Consolidated version of the treaty on the functioning of the European Union, 2012).

Evaluation of the instruments that should comply with the objectives of EU is a main goal of this and following paper. Financial support as the instruments mentioned above flows from the European fund to enterprises and other organizations in form of a subsidy. There are no much words to define a term of subsidy. Due to analysis conducted by L. Rubini, EU regulation explains the subsidy as “any aid granted by the State or through State resources in any form whatsoever (Rubini, 2010).

Allocation of subsidies must follow national operational program in which has been set up national and/or local objectives. In the case of this paper, we focus on Regional Operational Program where the total financial allocation of these programs amounts to 4.66 billion EURO, which makes almost 18 % of the allocation of structural funds in the Czech Republic (CR) (Brzáková, Šimanová, 2014). In the broader perspective, budget of EU regional policy exceed 34.9 % of the full EU budget (El-Agraa, 2011). The global target for the ROP NUTS 2 Northeast is: “Growing physical quality of the region making it more attractive for investors, businesses and inhabitants. Increasing attractiveness of the region will move toward the average of socioeconomic level of the EU” (Regional Operational Programme NUTS II Northeast for the period 2007-2013, 2007).

Specific objectives for the ROP NUTS 2 Northeast (NE) are following:

1. Increasing accessibility of the region and higher traffic effectiveness while respecting the natural environment protection.
2. Improving quality of life and public services for the inhabitants with an emphasis on reduction of regional disparities.
3. More effective exploitation of the region’s natural and cultural potential.
4. Raising the attractiveness of the region for businesses and investors.

The intention of subsidies allocated for ROP NUTS 2 NE comes out from analyze of economic and social situation in the region, the so-called SWOT. Main target and objectives of ROP is based on strategic documents and guidelines of EU, state and region. The idea is to move the region towards the objectives. The success of achieving the objectives has been assessed through monitoring indicators that are set out as future target values. By the indicators are evaluated outcome, output and impact of subsidies from ROP. Monitoring indicators are used for the internal assessment process and success in the implementation of ROP as well for comparative evaluation between regions positions within EU.

37.9% of the total ROP NUTS 2 NE allocation was planned for the development of transport infrastructure, 36.9% for development of urban and rural areas, 18.4% for tourism, 3.9% for business development and the remaining of 2.9% for technical help. In the period 2007-2013 was allocated to ROP NUTS 2 NE a total of 789 754 312 EUR after adjustment. Beneficiaries have been paid in amount of 644 138 144 EUR i.e. 81.6% of the total allocation cumulatively at 31. 12. 2013 (Regionální Rada Severovýchod, 2014).

Conclusion

This paper demonstrates if investment incentives and ROP subsidies are able to impact the regional development from theoretical point of view. As mentioned sooner, the regional development is complex and do not only include a focus on evaluation of GDP. So it is necessary to consider also other factors such as attractiveness of region for enterprises and population, level of living standard, income level, employment, infrastructure and etc. As the region of Northeast has industrial character and used to be typical for some certain industrial sectors that noticed great decrease in production in last two decades, it seems that main demand of this region is manufacturing enterprises. Especially, such enterprises that can employ labor from less productive sectors. This argument is supported also by kind of labor mainly secondary educated without A-level examination. In terms of the Northeast, it seems that investment incentives positively impact on this regional demand as investment incentives mostly support investment in manufacturing. These factors make the Northeast attractive for

manufacturing enterprises as they can use investment incentives and find educated labor for their need. So this can solve problem with increasing unemployment in manufacturing. But also problem with unemployment of labor with higher education might be stopped by supporting of investment to technological and strategic service center since 2012. This can increase level of employment and income level in long term which might be some important factors to make this region attractive for population. In spite of fact that investment incentives might positively impact regional development, they are not specified for each region or regional demands respectively. So they can target region and help to develop it only if enterprises find out that region attractive for their investment. Also the statistics from previous financial framework clearly showed a trend of investment incentives for one-sided support of manufacturing enterprises, so the regional development of Northeast Region through investment incentives was significantly limited.

However, the ROP NUTS 2 NE should more respect regional demand as the intention of subsidies comes out from analyze of economic and social situation in the region, the so-called SWOT. The main goal of ROP is to move the region to specific targets. This goal can be fulfilled by enterprises, municipalities and nonprofit organizations that can assist in the development of the region through funded projects and thus contribute to increasing of attractiveness of the region. Also the success of achieving the objectives is measured afterwards by monitoring indicators which are set out as future target values. The purpose of the subsidies is e.g. to contribute to increasing of employment by creating new jobs, to develop innovative business environment in the form of encouraging innovation process in enterprises, to improve the availability of goods and services by improving infrastructure in the region and thus contribute to create or at least increase the attractiveness of Northeast region for enterprises and population. However, the strategy should focus on education as well, which leads to faster adapting to innovation, increases demand for labor and increases productivity (Wokoun, 2014). Based on the statistics from the last financial framework is visibly described theory that ROP divided financial instruments to more different sectors and aims more areas that could develop Northeast Region. In comparison with investment incentives the ROP subsidies are more able to positively influence regional development as they work on presumption of knowledge of regional demand. And based on this they aim the areas to move the region to another level of regional development.

In summary, comparing both financial instruments shows the fact that ROP focuses on regional demand of Northeast more and broadly than investment incentives. ROP firstly specifies what is the regional demand to help its development and thus can increase attractiveness of region. But investment incentives target only enterprises that are not forced to invest in such region if they do not find it attractive and useful for their investment. If the supported enterprises find the region of Northeast attractive in case of investment incentives then it is possible to allow considering that both instruments are helpful for increasing attractiveness and competitiveness and positively impact regional development in long term. Other way, only ROP subsidies in its essence focus on regional development. This paper is the background for our following analysis in this topic.

Literature

- [1] BLAKELY, E., J., (1994). *Planning local economic development: Theory and Practise*, 2.ed. Sage Publication. thousand Oak, CA. ISBN 978-3-5403-4829-0.
- [2] BRZÁKOVÁ, K., ŠIMANOVÁ, J., (2014). Evaluation of the Implementation of Selected Regional Operational Programs with a Focus on Public Projects Economic Efficiency. In *International Conference on European Integration*. p. 51-58. ISBN 978-80-248-3388-0.
- [3] Consolidated version of the treaty on the functioning of the European Union, (2012). [online]. [cit. 2015-03-08]. Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=CS>
- [4] CZECHINVEST, (2015). *Podpora investic. Statistika tuzemských a zahraničních investic*. [online]. [cit.2015-03-19]. Dostupné z: www.czechinvest.org/podpora-investic
- [5] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2014a). *Statistická ročenka Královehradeckého kraje*. [online]. [cit. 2015-03-08]. Dostupné z: < [www.czso.cz/csu/2014edicniplan.nsf/t/A10057401A/\\$File/33008914.pdf](http://www.czso.cz/csu/2014edicniplan.nsf/t/A10057401A/$File/33008914.pdf)>
- [6] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2014b). *Statistická ročenka Libereckého kraje*. [online]. [cit. 2015-03-08]. Dostupné z: < [www.czso.cz/csu/2014edicniplan.nsf/t/A10057401A/\\$File/33008914.pdf](http://www.czso.cz/csu/2014edicniplan.nsf/t/A10057401A/$File/33008914.pdf)>

- [7] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2014c). *Statistická ročenka Pardubického kraje*. [online] [cit. 2015-03-08]. Dostupné z: < [www.czso.cz/csu/2014edicniplan.nsf/t/A10057401A/\\$File/33008914.pdf](http://www.czso.cz/csu/2014edicniplan.nsf/t/A10057401A/$File/33008914.pdf)>
- [8] EL-AGRAA, A., M., (2011). *The European Union: Economics and Policies*. 9.ed. Cambridge University Press: UK. ISBN 13 978-1-107-00796-3.
- [9] GRABOWSKI, R., (2013). *Economic development: a regional, institutional, and historical approach*. Armonk: NY Sharpe. ISBN 978-0-7656-3353-8.
- [10] KUTSCHERAUER, A., a kol. (2007). *Regionální disparity - working paper N.1 Roč.2007*. Ekonomická fakulta VŠB-TUO a Obchodně podnikatelská fakulta SU v Opavě. ISSN 1802-9450.
- [11] LUNGOVA, M., (2012). Teoreticko-metodologická východiska: přístupy k regionálnímu rozvoji. In *Přístupy k regionálnímu rozvoji ve vybraných zemích Evropy*. Technická univerzita v Liberci. ISBN 978-80-7372-917-2.
- [12] MAIER, G., A, TÖDTLING, F., (1998). *Regionální a urbanistická ekonomika 2*. ELITA, ekonomická literární agentura: Bratislava. ISBN 80-8044-049-2.
- [13] MALECKI, E., (1997). *Technology and Economic Development: The Dynamics of Local, Regional and National Competitiveness*. Longman Scientific and Technical. Harlow. ISBN 978-0-5822-7723-6.
- [14] OECD, (2002). *The economics of international investment*. [online]. [cit.2015-03-19] Dostupné z: < www.oecd.org/investment/investment-policy/2487874.pdf>
- [15] PORTER, E., M., (2004). *Competitive Advantage: Creating and sustaining superior performance*. Free Press. ISBN 0-7432-6087-2. 557s.
- [16] REGIONÁLNÍ RADA SEVEROVÝCHOD, (2014). *Výroční zpráva o realizaci ROP SV za rok 2013*. [online]. [cit. 2015-03-08]. Dostupné z: www.rada-severovychod.cz/file/5545/
- [17] REGIONÁLNÍ RADA NUTS II SEVEROVÝCHOD, (2015). *Regional Operational Programme NUTS II Northeast for the period 2007-2013*. [online]. [cit. 2015-03-08]. Dostupné z: www.rada-severovychod.cz/file/305/
- [18] RUBINI, L., (2010). *The Definition of Subsidy and State Aid: WTO and EC in comparative perspective*. Oxford University Press. ISBN 978-0-1995-3339-8.
- [19] SRHOLEC, M., (2004). *Přímé zahraniční investice v České republice: Teorie a praxe v mezinárodním srovnání*. Praha: Linde. ISBN 80-83131-52-1.
- [20] ŠIMANOVÁ, J., (2011). *Investiční pobídky, nadnárodní firmy a regionální rozvoj*. Liberec: Technická univerzita v Liberci. ISBN 978-80-7372-803-8.
- [21] WOKOUN, R., (2014). Regional development of the Czech Republic in relation to the European union. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 371-378. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-46.
- [22] WOKOUN, R., et al, (2001). *Úvod do regionálních věd a veřejné správy*. Praha: IFEC Praha, Edice JUSTIS. ISBN 80-86412-08-03.
- [23] BUSINESS CENTER., (2012). *Zákon 72/2000 SB. o Investičních pobídkách*. [online]. [cit.2015-03-19]. Dostupné z: <<http://business.center.cz/business/pravo/zakony/invpob/uvod.aspx>>

This paper is part of the research project named “Comparison of investment incentives and European subsidies in the context of regional development” supported by Studentská grantová soutěž TUL.

MULTINATIONAL COMPANIES BENEFITING FROM INVESTMENT INCENTIVES AND THEIR IMPACT ON LABOUR MARKET OF USTECKY REGION

MEZINÁRODNÍ SPOLEČNOSTI ČERPÁJÍCÍ INVESTIČNÍ POBÍDKY A JEJICH VLIV NA TRH PRÁCE ÚSTECKÉHO KRAJE

ING. SYLVIE KOTÍKOVÁ¹

ING. RENATA ČUHLOVÁ, BA (HONS)²

¹ Katedra ekonomie	¹ Dep. of Economics
² Katedra marketingu a obchodu	² Dep. of Marketing and Business
Ekonomická fakulta	Faculty of Economics
Technická univerzita v Liberci	Technical University of Liberec
✉ Studentská 1492/2, 416 17 Liberec, Czech Republic	
E-mail: sylvie.kotikova@tul.cz, renata.cuhlova@tul.cz	

Annotation

The purpose of this paper is to evaluate the impact of foreign direct investment that has been attracted by incentive system to the labour market of one of the most structural problematic region, namely Ustecky region which is characterized by long-term high unemployment rate. Primal research question is wheather and how may multinational corporations contribute to the key issue's solution of the region labour market. The impact of multinational companies that localized their subsidiaries into selected region was quantified from comparative analysis of companies` annual reports and statistics of the Czech statistical office and CzechInvest. Real benefit of primary created job positions is reduced by inflow of foreign workers that are connected to the examined economic subjects. Correlative analysis displays the relation of foreign direct investment and regional unemployment rate. The impact of foreign investment is illustrated by share of new jobs in these subjects in total number of job positions in the region. Based on the comparative analysis of data from 2002 - 2013, there is clear evidence that foreign direct investment has had share 5 % in average and created average of 20,000 job positions that have been filled from 97 % by local inhabitants.

Key words

foreign direct investment, labour market, migration, multinational companies

Anotace

Příspěvek má za cíl zhodnotit vliv přímých zahraničních investic, které byly přilákány pomocí systému investičních pobídek na trh práce jednoho z nejvíce strukturálně postižených regionů, tj. Ústeckého kraje, který se dlouhodobě potýká s vysokou mírou nezaměstnanosti. Základní výzkumnou otázkou je, jakým způsobem dokáží nadnárodní korporace přispívat k řešení klíčového problému trhu práce tohoto regionu. Na základě komparativní analýzy informací z výročních zpráv firem a údajů Českého statistického úřadu a CzechInvestu je kvantifikován dopad nadnárodních firem, které umístily svou přímou zahraniční investici do analyzovaného regionu na zaměstnanost v kraji. Skutečný přínos primárně vytvořených pracovních míst je v příspěvku očištěn o příliv cizinců, kteří se ke zkoumaným podnikatelským subjektům vážou. Prostřednictvím korelační analýzy je ukázána závislost přílivu přímých zahraničních investic a regionální míry nezaměstnanosti. Dopad zahraničních investic je ilustrován na podílu nově vytvořených pracovních míst v těchto subjektech na celkovém počtu pracovních míst v regionu. Na základě komparativní analýzy údajů z let 2002 - 2013 přímé zahraniční investice se na regionální zaměstnanosti podílely v průměru cca 5 % a vytvořily v průměru 20,000 pracovních míst, které byly zhruba z 97 % obsazeny domácími obyvateli.

Klíčová slova

mezinárodní společnosti, migrace, přímé zahraniční investice, trh práce

JEL classification: F21, F23, J60, J61

Introduction

FDI is defined as investment in another country with the intention of obtaining a stake in ordinary shares and decision-making powers of a minimum 10 % or such a stake as providing the investor with decision-making power (Duce, 2011). The attitude towards inward foreign direct investment (FDI) has changed considerably over the last couple of decades. Most countries have liberalized their policies, lowered entry barriers and developed investment incentives to encourage foreign multinational corporations (MNCs) to invest in their jurisdiction. Nowadays FDI and MNCs play a large role in shaping world, both economically and politically. Public and academic opinions have long been in an inconclusive debate whether these phenomena are beneficial and should be encouraged or rather harmful trends that need intensive governmental regulation.

In many respects, FDI has an essential and indisputable influence on the region of the country in which it is made. Along with the improvement of productivity, market competition, skills acquisition, technology transfer, FDI may have effects on wages and employment in the host region. The impact of FDI on the host region depends on utilization of local labour force by these subsidiaries of MNCs. It applies to filling job positions and also in terms of supplier-purchaser relations (Kotíková, 2014). Employment effect of FDI may be through new production capacity and new jobs or through employment shift taking place in transfer workers to new enterprises (Brincikova and Darmo, 2014).

Increasing number of companies that expand to a new market and they have a lack of information regarding to local labour situation applies, also from financial reasons, a policy of localization; a training and development of local employees by expatriates sent from the headquarter with a target to fill the key positions by the local human resources (Tureckiová, 2004). Highly skilled foreigners often come to hold management, director and specialist positions to the Czech Republic. The choice of the company's strategy for a subsidiary's establishment and recruitment plan of skilled job positions and how cooperative the government's migration policy is in the intended location affect final decision about the investment and know-how transfer (Čuhlová, 2014).

Since opening its borders in 1989, the government of the Czech Republic has tried to attract foreign investors. All neighboring countries have introduced systems of investment incentives for FDI, thereby increasing their competitiveness not only in a global context but against each other. The financial amount of the investment incentive should be equal to the difference between the society benefits of the host country and the private benefits of the foreign investor (Stokovac et al, 2013).

In order to become more competitive, the Czech Republic has developed attractive conditions for new investments that primary focuses on investments in manufacturing with special attention to high-tech manufacturing industries, research and development facilities, technology centers and business support centers, including shared services centers (CzechInvest, 2014).

Provided incentives are based on the Act No. 72/2000 on investment incentives which came into force in 2012 and consist of (CzechInvest, 2014):

- corporate income tax relief for up to 10 years
- employment subsidies in the form of grants for job creation and training. Job creation grants amounting to CZK 200,000 per employee and training and retraining grants amounting to 25 %, 35 % and 45 % depending on size of the company, of total training and retraining costs are

provided only in regions with unemployment that is at least 50 % higher than the national average.

- cash grants for strategic projects
- purchase of land at discounted prices

The A. T. Kearney, a consulting company, established Foreign Direct Investment Confidence Index examining trends and ranking countries based on how changes in their political, economic, and regulatory systems are likely to affect FDI inflows in the coming years. The assessment is made via a survey of executives of the largest global companies. According the FDI Confidence Index 2014, five most likely destinations for FDI are: the United States, China, Canada, United Kingdom and Brazil. The latest assessment of the Czech Republic is from 2010 when the country obtained 17th position in ranking (Kearney, 2010).

Aim and methodology

The aim of the paper is to evaluate the impact of FDI that has been attracted by incentive system to the labour market of the Ustecký region. In order to accomplish the stated aim, a principal research assumption will be verified: the assumption of relation between inflow of FDI into Ustecký region and regional unemployment rate (u).

Statistics of granted incentives published by the business and investment development agency CzechInvest and statistics from Czech statistical office were primal data source. Secondary sources are: accounting books and annual reports of foreign companies that localized their subsidiary in Ustecký region. There are available on portal of Justice of the Ministry of the interior of the Czech Republic.

In order to answer research questions that have been stated, a statistical method were used, namely correlative analysis. This analysis enables to model a relation of tested variables in appropriate way. Data testing through correlative analysis was made on 5 % significance level.

The comparative analysis is the main method of the research. Statistics about regional labour market displayed by Czech statistical office and the Ministry of labour and social affairs are compared with information from annual reports examined FDI. The impact of analyzed FDI on labour market of the region is quantified by a share of amount of new job positions in FDI in total number of job positions in Ustecký region.

Calculated share during single years is afterwards reduced by a share of foreigners in total employment in region. Based on this reduction is possible to exactly quantify the impact of FDI on regional labour market, more precisely what part from total created job positions in FDI is filled by local citizens.

FDI and situation on labour market of Ustecký region

Ustecký region displays the highest unemployment rate in the Czech Republic in long-term. High unemployment rate is given by limitation of one-sided regional specialization on mining, manufacturing and chemical industry. Unemployed persons are particularly people that moved there for a job offer that was proposed to them. Usually this job positions were for low skilled labour. Consequently, there is unbalanced educational and social structure between residents of the region. In terms of this situation, Ustecký region is targeted place by investment incentives. In some cases, investors respected the structure of inhabitants and built up so called assembles that did not tie skilled human capital together. Remaining of the investor in the region has been motivated by labour cost and therefore the investor that needed to reduce costs terminated the operation of subsidiary and moved to the East (MPSV, 2015).

Table 1 illustrates FDI inflows in single years (CNB, 2015) as well as progress of unemployment rate (CSO, 2015). In order to verify the research assumption, correlative analysis between these two variables was executed. Firstly, hypothesis H_0 was formulated: there is no relation between FDI inflows in single years and unemployment rate. Consequently, hypothesis H_1 was stated: there is relation between FDI inflows in single years and unemployment rate. Table 2 displays the test results.

Tab. 1: Time progress of FDI inflows and unemployment rate

Year	FDI stock per 1000 persons (millions of CZK)	Unemployment rate (%)	Number of foreigners	Number of employed persons (thousands)	Share of foreigners in total employment (%)
1999	59	15,35	9261	-	-
2000	74	16,15	8986	-	-
2001	85	15,83	7660	-	-
2002	93	17,13	7160	362,2	5,06
2003	83	17,94	7638	359,5	4,71
2004	92	15,85	7663	356,1	4,65
2005	75	15,4	9510	358,6	3,77
2006	74	13,77	10825	358,7	3,31
2007	126	10,96	13283	358,9	2,70
2008	124	10,26	15649	370,2	2,37
2009	124	13,61	14161	365,3	2,58
2010	125	13,9	14434	362	2,51
2011	105	12,94	14374	362,5	2,52
2012	101	14,02	-	356	-

Source: own processing and own calculation based on the data from Czech National Bank, CzechInvest

There was proved relation between FDI inflow and unemployment rate on 5 % significance level. Regarding the situation on labour market, regional supply of labour market and border location of the region in the same time, it might be assumed that multinational companies will also employ foreign labour. In order to quantify real impact of new created job positions on local labour supply, a hypothesis H_0 in terms of discovery relation between inflow of migrants and FDI was stated: there is no relation between inflow of foreigners and FDI. Consequently hypothesis H_1 was formulated: there is relation between inflow of foreigners and FDI. Table 2 illustrates the test results.

Tab. 2: Test results for calculation of correlation between variables

T - statistic	Region of rejection		H_0	Correlation coefficient	Correlation between the variables
	\leq	\geq			
-3,1657	-2,179	2,179	Reject	-0,67506	u and FDI stock per 1000 persons
6,02589	-2,201	2,201	Reject	0,762701	Number of foreigners and FDI stock per 1000 persons

Source: own calculations based on the data of the CSO and Czech National Bank

Measurement of dependency relation through correlative analysis confirmed that the relation between inflow of migrants and FDI is linear and relatively strong.

Data about numbers of created job positions in single years from 2002 to 2013 were found out from annual reports of companies that met requirements for benefiting from investment incentives. In time of writing this paper, complete annual reports from 2014 have not been published for all examined companies yet. For purpose of complete data comparability, year 2013 is the last analyzed period (Ministry of Justice, 2015). Table 3 shows overview of numbers of new created job positions in single years in examined time term.

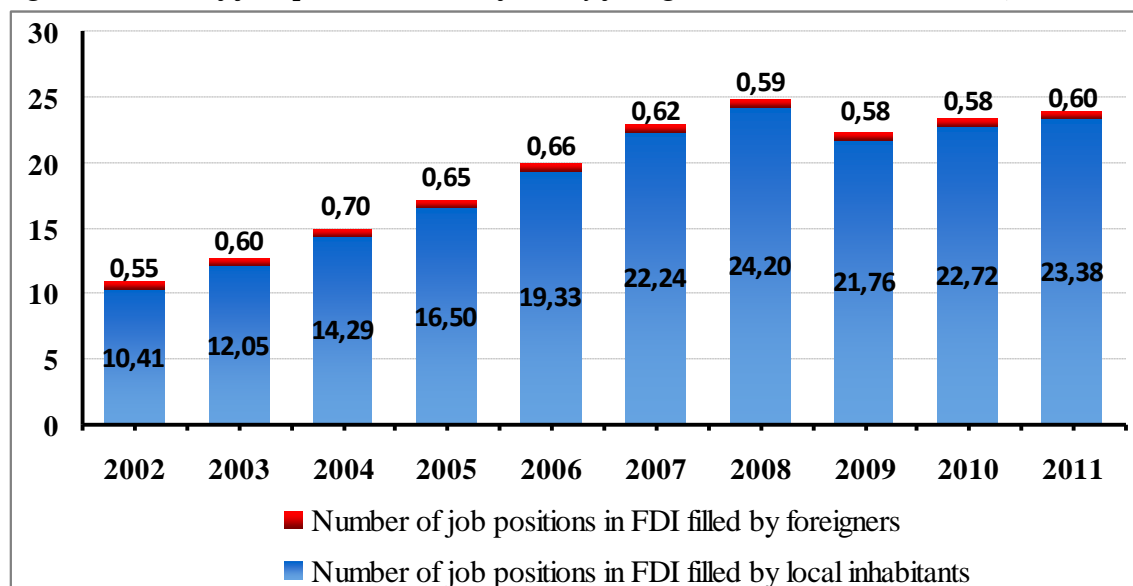
Tab. 3: Numbers of job positions in FDI

Year	Number of new job positions in FDI	Number of job positions in FDI filled by foreigners	Number of job positions in FDI filled by local inhabitants	Share of created job positions in FDI in regional employment (%)
2002	10967	555	10412	3,03
2003	12645	595	12050	3,52
2004	14987	696	14291	4,21
2005	17146	647	16499	4,78
2006	19992	662	19330	5,57
2007	22860	618	22242	6,37
2008	24787	586	24201	6,70
2009	22332	576	21756	6,11
2010	23304	584	22720	6,44
2011	23988	605	23383	6,62
2012	23543	-	23543	6,61
2013	23590	-	23590	6,41
Average	20012	612	19501	5,53

Source: own calculations based on the data of the CSO, CzechInvest and Czech National Bank

Based on percentage of foreigners in total employment displayed in Table 1, the amounts of new job positions in single years were divided into two groups, namely number of job positions filled by foreigners and number of job positions filled by local inhabitants. It is necessary to mention that statistics of regional migration in 2012 and 2013 are published by Czech statistical office with delay and therefore these data are not cited in the table (CSU, 2015).

From the calculation it is possible to quantify the real impact of FDI benefiting from investment incentives on the regional labour market. In average of examined period, job positions in MNCs in Ustecký region are filled from circa 97 % by local inhabitants. Figure 1 illustrates progress of created job positions. There is apparent constant growth of created job positions, except for mild decline in 2009 as consequence of decrease of production during economic crisis.

Fig. 1: Numbers of jobs positions in FDI filled by foreigners and local inhabitants (in thousands)

Source: own calculations based on the data of the CSO, CzechInvest and Czech National Bank

Table 3 illustrates a share of primary created job positions in total regional employment. As it is clear from statistical evidence, tendency of this share is increasing. It might be therefore claimed a growing importance and impact of MNCs on labour market of Ustecky region.

Conclusion

The aim of this paper was to evaluate the impact of FDI benefiting from investment incentives on labour market of the Ustecky region. In order to answer the primal research question, to find out dependency relation between FDI in the region and regional unemployment rate, the analysis was performed. Based on the results mentioned above, the important influence of MNCs on regional labour market is acknowledged. Thanks to the operation of MNCs in the region, they have created approximately 20,000 job positions in annual average and they have participated in regional employment by 5,53 %.

In terms of this research, calculated share was reduced by share of foreigners in total employment in the region. As correlative analysis confirmed, the inflows of immigration to the region in single years are dependent on progress of FDI localization. Based on this reduction, it was possible to define more exactly what part from total created jobs is filled by local inhabitants. Thanks to quantification of the share of foreigners in total employment in the region, it can be claim that primary created job positions in analyzed companies are filled from 97 % by local inhabitants.

Investment incentives, especially a support of new job positions, have been important reasons for localization of the FDI in the Ustecky region. Considering the impact of the FDI on labour market quantified above, it is possible to claim this case of granting investment incentives to these particular examined companies as right and effective strategy. If the region was not connected with high investment incentives, we might only speculate whether the region would attract the foreign investment. The system of investment incentives has proved to be the right motivation for investors that created thousands of new jobs.

Literature

- [1] ATKEARNY, (2014). *The 2014 A.T. Kearney Foreign Direct Investment Confidence Index* [online]. [cit. 2015-03-19]. Available from: www.atkearney.com/documents/10192/4572735/Ready+for+Takeoff+-+FDICI+2014.pdf/e921968a-5bfe-4860-ac51-10ec5c396e95.
- [2] BRINCIKOVA, Z., DARMO, L., (2014). The impact of FDI inflow on employment in V4 countries. *European Scientific Journal*, vol. 1, pp. 245-252 [online]. ISSN 1857-7881. [cit. 2015-03-09]. Available from: <http://eujournal.org/index.php/esj/article/viewFile/2830/2661>.
- [3] CNB, (2015). *Foreign direct investment 1999 - 2013*. [online]. [cit. 2015-03-25]. Available from: www.cnb.cz/en/statistics/bop_stat/fdi/index.html.
- [4] CZECHINVEST, (2014). *Investment Incentives* [online]. Praha: CzechInvest, 2014 [cit. 2015-03-13]. Available from: www.czechinvest.org/data/files/fs-04-investment-incentives-68-en.pdf.
- [5] CSO, (2015). *Statistical Yearbook of the Usti Region 2013*. [online]. [cit. 2015-02-02]. Available from: [www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/3E0036C216/\\$File/42101113.pdf](http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/3E0036C216/$File/42101113.pdf)
- [6] ČUHLOVÁ, R., (2014). Employing Highly Skilled Professionals in Multinational Corporations. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 247 – 253. ISBN 978–80–210–6840–7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-30.
- [7] DUCE, M., (2003). *Definitions of Foreign Direct Investment (FDI): a Methodological Note* [online]. [cit. 2015-03-29]. Available from: www.bis.org/publ/cgfs22bde3.pdf.
- [8] KOTÍKOVÁ, S., (2014). Foreign Direct Investment from the Industry Zone Alpka and Its Impact on the Region Labour Market. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 164-170. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-19.
- [9] MINISTRY OF JUSTICE OF THE CZECH REPUBLIC, (2015). *Business register: collection of documents* [online]. [cit. 2015-02-21]. Available from: www.justice.cz.
- [10] MOLSA (2015). *Analýza stavu a vývoje trhu práce v Ústeckém kraji za rok 2014*. [online]. [cit. 2015-03-25]. Available from: https://portal.mpsv.cz/upcr/kp/ulk/informace/atp_up.
- [11] STOKOVAC, D., STOKOVAC, S., VIDOS, I., (2013). Foreign Direct Investment as a Key Element of Economics Growth. *Interdisciplinary Management Research IX*, vol. 9, pp. 391-402. ISSN 1847-0408.
- [12] TURECKIOVÁ, M., (2004). *Řízení a rozvoj lidí ve firmách*. Praha: Grada. ISBN 80-247-0405-6.

The paper was processed under the SGS grant - Evaluating the Impacts of Foreign Direct Investment in Regional Economies of the Czech Republic.

COMMUNICATION OF SMES IN THE REGION OF SOUTH BOHEMIA

KOMUNIKACE V MSP V RÁMCI JIHOČESKÉHO KRAJE

ING. MONIKA BŘEZINOVÁ, PH.D.

ING. JAROSLAV VRCHOTA, PH.D.

Katedra řízení | Management Department
Ekonomická fakulta | Faculty of Economics
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích | University of South Bohemia in České Budějovice
✉ Studentská 13, 370 05 České Budějovice, Czech Republic
E-mail: brezina@ef.jcu.cz, vrchota@ef.jcu.cz

Annotation

The paper deals with external communication with the media as one part of the SME system. It particularly deals with the perception of the functioning of the process of external media communication management of these enterprises. Data were obtained from an internal grant of JU GAJU 039/2013/S during the 2014 survey. The sample consisted of 300 SMEs, which were divided into different size groups and further divided into groups according to the industry which the selected SMEs conduct its business in. The process was rated very similarly by enterprises of different size. The micro enterprises evaluated its functioning at the level of 52%. The 53 % level was reported by small businesses and 53 % of medium-sized enterprises. Different sectors reported the following result: 56 % in commerce, 47 % in transport 53 % in services, 57 % in construction, 50 % in manufacturing and 49 % in agriculture. The best functioning was reported within the construction industry and commerce. The worst was the transport sector and agriculture.

Key words

external communication, small and medium-sized enterprises, process

Anotace

Článek se zaměřuje na jednu ze součástí systému managementu MSP a to na externí mediální komunikaci. Konkrétně pak na vnímání fungování procesu externí mediální komunikace managementem těchto podniků. Data byla získána v rámci interního grantu JU GAJU 039/2013/S v průběhu roku 2014 metodou dotazníkového šetření. Výzkumný vzorek tvořilo 300 MSP, které byly pro účely článku rozděleny do velikostních skupin a dále do skupin dle odvětví, ve kterém vybrané MSP realizují svoji činnost. Fungování tohoto procesu bylo jednotlivými velikostními skupinami podniků hodnoceno velmi podobně, mikropodniky hodnotí jeho fungování na 52 %, malé podniky 53 % a střední podniky také 53 %ty. U jednotlivých odvětví jsou výsledky následující, obchod 56 %, doprava 47%, služby 53 %, stavebnictví 57 %, výroba 50 % a zemědělství 49 %. Nejlépe je fungování procesu hodnoceno v rámci odvětví stavebnictví a obchod. Naopak nejhůře je na tom odvětví dopravy a zemědělství.

Klíčová slova

externí komunikace, malé a střední podniky, proces

JEL classification: M00

1. Introduction

Communication with the public, external communication is an important part of management systems that mediate the transmission of information in order to make them available to those concerned or possibly concerned. One area of public communication is communication with the media and with a wide range of professionals and the general public. This communication is in charge of providing objective, comprehensive, accurate and understandable information about the enterprise's strategy, but also about their services, which positively affect the image of the enterprise. This communication creates the enterprise's image in the eyes of the public and the media. External communication takes the oral, written and electronic form. Company using external communication addresses customers, potential customers, suppliers, authorities, shareholders, other institutions and organizations.

Communications of enterprise cannot be a closed system. For existential reasons, it is necessary to communicate with others. If the enterprise did not communicate with others, it could not prosper, it would have no one whom to sell, from whom to buy, it would not have any feedback and so it could not develop. External communication is coupled with communications within the organization and it is also vital to maintain competitiveness.

In terms of enterprise's boundaries, Veber (2009) divides the communication into the communication with the external environment (external communication) and communication within the organization, it means communicating with co-workers (internal communication). He also states that the enterprise's external communication with others can be seen from two perspectives. A part of external communication is seen as obligatory (organization has to be in touch with the tax authority and other public authorities, but also with the banking sector, insurance companies, customers, suppliers, etc.) a part of communication is seen as optional (public relations, which involves taking care of external and internal public).

Peslmacker (2003) defines three groups of items that belong to external communication – **public affairs, financial public and the media**.

The **Public affairs** as a matter of management are focused on social and political area. This means a permanent monitoring of trends and issues in relation to the decision-making processes of the government and the formation of opinions and attitudes across the public. Public relations also include links to local, regional, national and international bodies, as well as to all pressure groups such as environmental, ethnic, linguistic groups, consumers etc. This includes influencing important decisions of stakeholders, reactions to changes in opinions and attitudes in order to consolidate the reputation of an enterprise.

The **financial public** includes potential shareholders, investors, consultants, potential shareholders and investors both consultants and banks. All of them are vital to building long-term opportunities for attracting financial resources. The key objective in this regard is to build and maintain image enhancing investors' confidence. Examples of Public Relations activities in this area might be preparing an interesting presentation of the annual financial report, putting the enterprises on the stock exchange, financial information related to mergers and acquisitions.

The **media** are the most important link in the chain of public relations and it is vitally important to build and keep good relations with the media. Goals in these relations are as follows: to inform, to build a positive attitude, to build a positive image as the base for the enterprise's reputation and to support innovations that are linked to marketing. Indirectly, it is also about supporting favourable publicity about the enterprise, its products, brands and all the projects that strengthen the image and support marketing goals. Good relations with the media can result in positive comments when introducing a product to the market, good variety of corporate activities and provoke public interest in various corporate events, activities and sponsorship. Getting the attention of the media in relation to sponsorship projects can generate more valuable publicity than investments into the project. In times

of crisis the media are the key group that can help circumvent or neutralize the problem that caused the crisis.

Peslmacker (2003) also defines three main tools of external communication: *public relations*, *financial public relations* and *media public relations* (see Table. 1).

Tab. 1: External communications.

External communications		
Public affairs, relations	Financial Public relations	Media Public relations
Public	Investors	Television
Local community	Bankers	Radio
Government	Consultants	Press
Commercial associations	Stock exchange	Commercial press
Pressure groups		

Source: Adapted from Peslmacker (2003)

In *Public Relations*, the main purpose is to bolster the position of an enterprise or its products. This type of communication is often focused on sensory perception and feelings less on the transmission of information and sales opportunities. Mostly it is targeted at the general public. This tool is often used to enhance the corporate image of the enterprise. Enterprises use various types of publications to inform the public or induce a favourable impression among its target audience as corporate newsletters, flyers, brochures and annual reports and sponsorship.

In *Financial Public Relations*, the author notes that in some cases meetings, newsletters and corporate advertising may be targeted to the financial public. However the annual financial reports are the most important tool which strengthen the reputation and are sent to investors and banks.

The purpose of *Media Public Relations* is to create publicity based on relationships with journalists and thus affect other important sectors of the public. Publicity is triggered by media interest in new events. However If it is not extraordinary, the media do not show the interest in enterprise. Hence professional public relations activities aimed at generating interest of the media are vitally important. Tools for media, public relations include reports, press releases, audio releases, press conferences and more.

According to the 2010 survey, small and medium enterprises mostly use websites, business cards, customer events, personal sale, seminars, webinars, the Facebook, advertising, competitor analysis, and calls to customer e-mailing for external communication. To a lesser extent, they also use sponsoring and press releases. (www.cevelova.cz) According to another survey, SMEs most commonly used websites, emails, the social media and printed materials. (www.promarketing.cz). Bednářová and Škodová-Parmová (2010) reported the problem of high costs on external communications in the SMEs. It is therefore appropriate that the enterprises deal with the area together.

2. Methods

The paper is a part of the “Management of Human Resources of SMEs” research project number GAJU 039/2013/S as registered at the Grant Agency of the University of South Bohemia. Primary data was obtained using quantitative methods of the questionnaire survey. The research sample was selected by the method of random selection, due to the difficult conditions of data collection. The sample consists of 300 small and medium enterprises operating in the South Bohemia Region, which were subdivided by size and sector in which enterprises conduct their activities.

The Czech version of the paper uses the terminology by Act no. 513/1991 Coll., as amended and in force until the end of 2013. It uses the following terms: an enterprise (podnikatel), an entrepreneur (podnikatel) as reported by the original Act. The questionnaire survey was based on the scale that

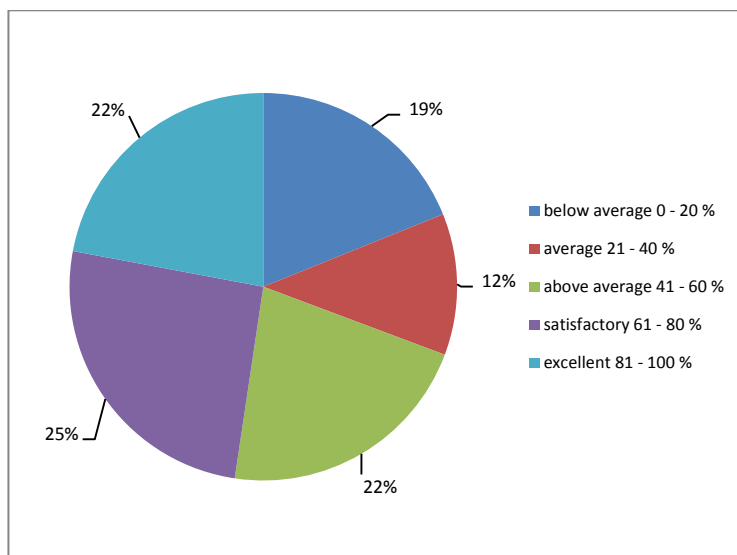
identified the following intervals: 0-20 % were reported as unsatisfactory, 21-40 % were below the average, 41-60 % were reported as average, 61-80 % were reported as satisfactory, 81-100 % were reported as excellent. These intervals were applied when assessing the level of functioning of individual processes. The responses were divided as follows. The respondents mentioned a specific percentage.

3. External media communication in SMEs in the South Bohemian Region

3.1. Evaluation of the functioning process of external communication within the SMEs of the South Bohemian Region.

Within the SMEs, the process of external communication is most significantly focused on communication with suppliers and customers. In our research, we focused on the third component of external communications with the media (the text below for the sake of consistency, uses the general term external communication). As part of our research, the managers had the opportunity to evaluate the functioning of the external communication process as a whole, on a scale of 0 % (no process) to 100 % (flawless process). Average rating of SMEs managers was reported at the level of 52 %. It supports the above mentioned fact that SMEs do not implement all components reported by the theory in their external communication. And it offers possibilities of improvement of this process in SMEs. In the sample, 19 % of managers reported this process as unsatisfactory (0-20 %), 12 % as below average (21-40 %), 22 % as moderate (41-60 %) and 47% of managers as good or even excellent (61-100 %). More than half of the enterprises reported the process of external communication as unsatisfactory, below average or average. This result confirms the fact frequently mentioned in the literature: that the SMEs suffer from a lack of resources, both financial and human, or experience. In this case, we can conclude that SMEs often lack finance and staff who are experienced in all areas of external corporate communications. On the other hand, these results are better than we expected, they show that to a large extent (48 %), the SMEs are able to implement external communications using their own resources and on excellent or satisfactory level for the management.

Fig. 1: Evaluation of the external media communication in SMEs in the South Bohemia Region (in%)

Source: Authors, GAJU 039/2013 / S.

Total results sounded rather positive for the entire sample surveyed. Let's see the results as classified by different sectors (the paper deals with the following sectors: Commerce, Transport, Services, Building, Manufacturing and Agriculture), and by the size (micro-enterprise 0-9 employees; small business 10 to 19 employees and medium enterprise 50-249) as shown in the following figures and tables.

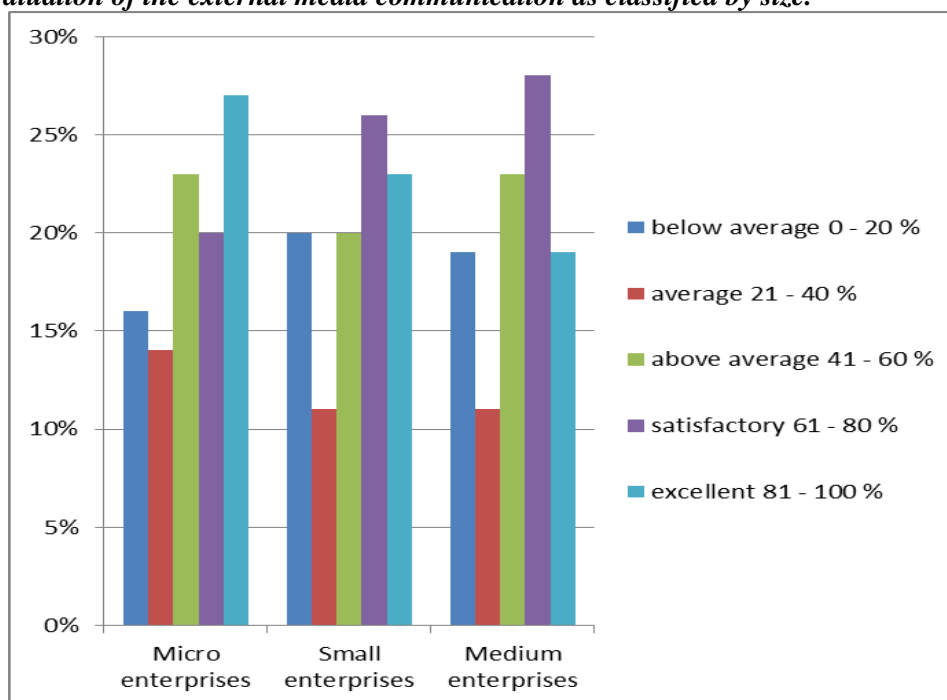
Dividing the sample by the size reported that the least satisfied with the process of external communications were managers of small enterprises; although according to the theory it should be the managers of micro-enterprises with the smallest premise of resources for this type of external communication. The results suggest the opposite, as shown in Table 2 and Figure 2, where this process is reported as excellent by the largest percentage (27 %) of managers of micro-enterprises and only by 19 % of managers of middle-sized enterprises, where is the biggest assumption of existence of all the necessary resources for implementing quality external communications within the size distribution of enterprises. Small businesses evaluated 23 % of the process as excellent. The process evaluates was assessed as unsatisfactory or below average by both micro-enterprises and middle-sized enterprises (30 %) and by 31 % of small enterprises.

Tab. 2: Evaluation of the external media communication as classified by size

	micro-enterprises	small enterprises	middle-sized enterprises
0 - 20 %	16 %	20 %	19 %
21 - 40 %	14 %	11 %	11 %
41 - 60 %	23 %	20 %	23 %
61 - 80 %	20 %	26 %	28 %
81 - 100 %	27 %	23 %	19 %

Source: Authors, GAJU 039/2013 / S.

Fig. 2: Evaluation of the external media communication as classified by size.

Source: Authors, GAJU 039/2013 / S.

Classified by different sectors, the best assessment of the process of external communications was reported by the managers in the sector of services: 57 % of managers evaluate the process as excellent (81-100 %) or good (61-80 %); and by 52 % of managers in the sector of commerce. The results demonstrated the theory that in the service sector and commerce, communication is one of the most important processes. It was also revealed that 33 % of managers from the agricultural sector evaluated this process as unsatisfactory (0-20 %) or below average (21-40 %). The worst result was achieved by the transport sector, where 33 % of managers evaluated the process as unsatisfactory (0-20 %) and 20

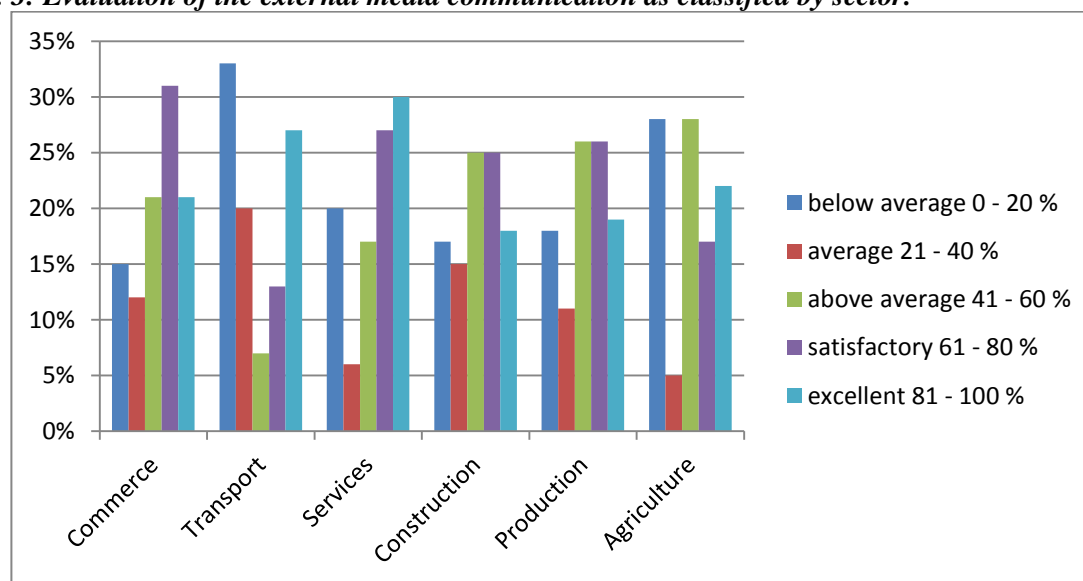
% as below average (21-40 %), a total of 53 % of the enterprises in this sector are not satisfied with the quality of external communications process.

Tab. 3: Evaluation of the external media communication as classified by sector

	Commerce	Transport	Services	Building	Manufacturing	Agriculture
0 - 20 %	15 %	33 %	20 %	18 %	17 %	28 %
21 - 40 %	12 %	20 %	6 %	11 %	15 %	5 %
41 - 60 %	21 %	7 %	17 %	26 %	25 %	28 %
61 - 80 %	31 %	13 %	27 %	26 %	25 %	17 %
81 - 100 %	21 %	27 %	30 %	19 %	18 %	22 %

Source: Authors, GAJU 039/2013 / S.

Fig. 3: Evaluation of the external media communication as classified by sector.

Source: Authors, GAJU 039/2013 / S.

Within the building and manufacturing industry, the smallest differences in the evaluation of this process was revealed, all quality levels of the process in these industries represented more or less similar levels (15-30 %). Only the lowest number of enterprises in the building sector (11 %) reported the process as below average. In conclusion we can say that the worst level of external communication was revealed in the transport sector. On the other hand the best results were reported by the service sector and commerce as mentioned previously.

Conclusion and recommendations

The above mentioned text presented the results for different size groups of SMEs and for SMEs classified by different types of industry, we focused on several fundamental issues that have characterized the relationship of SMEs to external media communication. Questions were focused on the functioning of this process in the organization.

Functions of the process was rated very similarly by different sized groups of enterprises, micro-enterprises evaluated its functioning at the level of 52 %, small enterprises at the level of 53 % and medium-sized enterprises also reported the level of 53 %. For different sectors results are as follows: commerce 56%, transport 47 %, services 53 %, building 57 %, manufacturing 50 % and agriculture 49 %. The worst level of external communication was revealed in the transport and agriculture sectors. The best results were reported by the service sector and commerce. In conclusion, we can say that small and medium-sized enterprises regardless of their size or type assess the functioning of the

external media communication in the range of 47-57 %. Considering its importance, the process was listed at the 7th – 8th position out of nine in average before the internal information processes and corporate social responsibility. Social responsibility is the least important for the majority of SMEs.

Regarding the field of external media communication there is significant space for improvement within the SMEs. Due to limited resources, it would be appropriate, to choose a special technique for each group of external public they want to reach and inform and influence using truthful information and use the technique in the long-term horizon too. For these enterprises, it would be most beneficial to combine their economic, human and experiential resources and to deal with the area with a common framework according to a logical connections (the same sector, region, etc.).

Literature

- [1] BEDNÁŘOVÁ, D., ŠKODOVÁ-PARMOVÁ, D., (2010). *Malé a střední podnikání*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Ekonomická fakulta. ISBN 978-80-7394-229-8..
- [2] ČEVELOVÁ, M., (2014). *Výzkum řízení lidských zdrojů v MSP*. [online]. [cit. 2014-04-09]. Dostupné z: www.cevelova.cz
- [3] PELSMACKER, P. (2003). *Marketingová komunikace*. Praha: Grada. ISBN 80-247-0254-1.
- [4] PROMARKETING, (2014). *Marketingový plán pro MSP*. [online]. [cit. 2014-07-09]. Dostupné z: www.promarketing.cz.
- [5] VEBER, J. (2009). *Management: základy, moderní manažerské přístupy, výkonnost a prosperita*. Praha: Management Press. ISBN 978-80-7261-200-0.
- [6] VEBER, J., SRPOVÁ, J. (2012). *Podnikání malé a střední firmy*. Praha: Grada, Expert (Grada). ISBN 978-80-247-4520-6.

MALÉ A STŘEDNÍ PODNIKY VE VEŘEJNÝCH ZAKÁZKÁCH KRAJŮ V ČESKÉ REPUBLICE

SMALL AND MEDIUM SIZE ENTERPRISES IN THE REGIONAL PUBLIC CONTRACTS IN THE CZECH REPUBLIC

BC. TEREZA STLOUKALOVÁ

DOC. JUDR. ING. RADEK JURČÍK PH.D.

BC. KRISTÍNA SRDOŠOVÁ

Ústav práva a humanitních věd | Department of Law and Social Science
Provozně ekonomická fakulta | Faculty of Business and Economics
Mendelova univerzita v Brně | Mendel University in Brno

✉ Zemědělská 1, 602 00 Brno, Czech Republic

E-mail: xstlouk1@node.mendelu.cz, jurcik@mendelu.cz, xsrdosov@node.mendelu.cz

Anotace

Příspěvek se zabývá vztahem veřejných zakázek a jejich realizaci malými a středními podniky s regionálním aspektem. Tento článek poukazuje na skutečnost, že novou politikou v rámci EU je podpora malých a středních podniků v rámci veřejných zakázek. Článek se zabývá vybranými prostorovými relacemi veřejných zakázek v České republice. Předmětem zájmu jsou veřejné zakázky zadávané kraji České republiky. Článek poukazuje na skutečnost, že existuje silný podíl veřejných zakázek zadávaných malým a středním podnikům v rámci veřejných zakázek zadávaných kraji a rovněž poukazuje na to, že poměrně značný podíl finanční alokace veřejných zakázek se realizuje v příslušném regionu (kraji). Veřejné zakázky tak nelze považovat za vhodný nástroj k redukci regionálních disparit.

Klíčová slova

kraje, regiony, malé a střední podniky, veřejné zakázky, regionální disparity

Annotation

The paper deals with the relationship of public contracts and their implementation by SMEs with the regional aspect. This article highlights the fact that the new policy within the EU is to support SMEs in public procurement. The article deals with some spatial relations of public procurement in the Czech Republic. The focus of public procurement is on regions of the Czech Republic. The article points to the fact that there is a strong share of public contracts awarded to SMEs in the context of procurement by the county and also points to the fact that a high proportion of financial allocation of public contracts remains in the region. Public procurement cannot be considered an appropriate instrument to reducing regional disparities

Key words

regions, districts, small and medium size enterprises, public procurement, regional disparities

JEL classification: R11, R50

Úvod a metodologie

Malé a střední podniky (SMEs) jsou podle evropských předpisů definovány jako podniky s méně než 250 zaměstnanci a obratem nižším než 50 miliónů euro (Záboj, Vajčnerová, Peprný, 2011). Vzhledem k tomu, že tvoří celkem 90 % podniků v rámci EU a jejich podíl na vytváření pracovních míst a

zaměstnanosti je větší než 75 %, jsou považovány za páteř regionální a celoevropské ekonomiky a tyto podniky si vydobily zvláštní postavení v rámci evropských politik a rovněž v oblasti veřejných zakázek (Wagnerová, Šebestová, 2007). V rámci Jednotného evropského aktu je deklarováno, že se má umožnit přístup malých a středních podniků k veřejným zakázkám, neboť jejich hospodářská činnost je prospěšná v regionálních i globálním pojetí (Wokoun, Pělucha, 2011). V rámci České republiky byly zvoleny ke zkoumání krajské veřejné zakázky, neboť kraje jsou významným prvkem regionálního uspořádání České republiky (Měrtllová, L., 2011).

Tento příspěvek se zabývá malými a středními podniky a jejich významem ve veřejných zakázkách zadávaných kraji. Jsou zkoumány nástroje, jak podpořit malé a střední podniky v rámci legislativního vývoje. Dále jsou zkoumány veřejné zakázky zadávané kraji. Je zkoumán počet veřejných zakázek, a jaký podíl na jejich zadání mají malé a střední podniky. Rovněž se zabývá finanční alokací veřejných prostředků v krajích a podílem vítězných dodavatelů, kteří mají sídlo v daném kraji. V rámci řešení výzkumných otázek, kolik veřejných zakázek získali malé a střední podniky v rámci veřejných zakázek zadávaných kraji a jaký byl jejich finanční objem (výzkumná otázka č. 1) a jaký je podíl veřejných zakázek získaných v kraji malými a středními podniky na celkovém objemu veřejných zakázek a zda vítězní dodavatelé mají sídlo v kraji, v kterém uspěli ve veřejné zakázce (výzkumná otázka č. 2) byl použit Věstník veřejných zakázek (2015), jehož provoz zajišťuje Ministerstvo pro místní rozvoj. Z tohoto zdroje byly získány informace o veřejných zakázkách ke stavu k lednu 2015. S využitím tohoto zdroje byly získány informace o celkem 5435 veřejných zakázkách. V tabulce č. 1 jsou uvedeny atributy nezbytné pro zodpovězení výše uvedených výzkumných otázek.

Závěrem se článek zabývá tím, jak by nástroji veřejných zakázek šlo řešit problémy místní (regionální) nezaměstnanosti).

Tab. 1: Přehled použitých atributů z Věstníku veřejných zakázek

Atribut	Charakteristika
Název	Název zakázky (zdroj IS VZ)
Cena zakázky	Hodnota veřejné zakázky v Kč (zdroj IS VZ)
Dodavatel	Název dodavatele (zdroj IS VZ) Kraj sídla dodavatele (zdroj komerční databáze Albertina) Charakter dodavatele (jde o malý a střední podnik?, zdroj komerční databáze Albertina) Sídlo dodavatele vzhledem k vymezení regionů se soustředěnou podporou státu
Zadavatel	Kraj sídla zadavatele (zdroj komerční databáze Albertina)

1. Veřejné zakázky a malé a střední podniky

V rámci preferencí malých a středních podniků se vedoucí diskuse, jakým způsobem tyto podniky „zvýhodnit“ v rámci veřejných zakázek, neboť je zřejmé, že realizace veřejných zakázek místními podniky, mezi něž povětšinou patří malé a střední podniky, má vliv na rozvoj daného regionu (Cooke, P., Piccaluga, A., 2006). Je zřejmé, že pro rozvoj kraje jsou významné počty veřejných zakázek realizovaných v jednotlivých krajích dodavateli, kteří zaměstnávají místní pracovníky. Uvedené vede rovněž k odstraňování regionálních disparit (Kutscherauer, A., 2011). V rámci zvýhodnění malých a středních podniků byly diskutovány zejména legislativní nástroje, jak je podpořit s tím, že diskuse byly a v rovněž přímého zvýhodnění formou jejich povinného podílu na veřejných zakázkách (americká cesta), či nepřímého zvýhodnění, tedy nastaveních systému zadávání veřejných zakázek, který svým pojetím SMEs neznevýhodňuje, což bylo shledáno jako vhodný způsob, který není v rozporu s vnitřním trhem EU a mezinárodními závazky EU (Jurčík, R., 2013). Uvedené vyústilo k přijetí nových zadávacích směrnic (směrnice Evropského parlamentu a Rady č. 2014/24/EU), která ve vztahu k SMEs obsahuje následující ustanovení.

- Omezení předkládaných dokladů s tímto odůvodněním. Mnohé hospodářské subjekty, a zejména malé a střední podniky, spatřují vážnou překážku své účasti v zadávacích řízeních v administrativní zátěži vyplývající z toho, že musí předkládat značný počet osvědčení nebo jiných dokumentů, jež souvisejí s kritérii pro vyloučení a výběr. Omezení takových požadavků, například na základě využití jednotného evropského osvědčení pro veřejné zakázky sestávajícího z aktualizovaného vlastního prohlášení, by mohlo vést k významnému zjednodušení výhodnému jak pro veřejné zadavatele, tak pro hospodářské subjekty.
- Omezením centrálních nákupů s odůvodněním, že na trzích Unie v oblasti veřejných zakázek se objevuje silná tendence k soustředění poptávky veřejných kupujících s cílem dosáhnout úspor z rozsahu, včetně nižších cen a transakčních nákladů, a zlepšování a profesionalizace řízení zadávání veřejných zakázek. Toho lze dosáhnout soustředěním nákupů buď podle počtu zúčastněných veřejných zadavatelů, nebo podle průběžného objemu a průběžné hodnoty. Avšak soustředění a centralizaci nákupů by měly být pečlivě sledovány, aby se zabránilo nadměrnému soustředění kupní síly a nekalé soutěži a aby byla zachována transparentnost, hospodářská soutěž a rovněž možnosti malých a středních podniků ohledně jejich přístupu na trh.
- Neslučováním věcně nesouvisejících veřejných zakázek s tím, že za účelem zlepšení možností malých a středních podniků účastnit se rozsáhlých dynamických nákupních systémů, například takových, jež provozuje centrální zadavatel, by měl dotčený veřejný zadavatel mít možnost rozdělit systém na objektivně vymezené kategorie výrobků, stavebních prací nebo služeb. Tyto kategorie by měly být vymezeny na základě objektivních faktorů, k nimž může patřit například maximální přípustný rozsah jednotlivých veřejných zakázek, jež mají být v dané kategorii zadány, nebo konkrétní zeměpisná oblast, v níž se jednotlivé veřejné zakázky budou následně provádět. Je-li dynamický nákupní systém rozdělen do kategorií, měl by veřejný zadavatel uplatňovat kritéria pro výběr přiměřená vlastnostem příslušné kategorie.

2. Počet veřejných zakázek realizovaných malými a středními podniky v jednotlivých krajích a celková finanční alokace

V tabulce 2 je zkoumán počet veřejných zakázek, které získaly malé a střední podniky v jednotlivých krajích a jaká byla jejich finanční hodnota. I když hodnocení nepodává vyčerpávající obraz o vztahu veřejných zakázek zadávaných kraji a malými a středními podniky, z pohledu rozvoje regionů jde o vhodné data pro odpověď na první výzkumnou otázku, výše uvedenou.

Tab. 2: Počty veřejných zakázek získaných SMEs v jednotlivých krajích a celkové finanční alokaci těchto veřejných zakázek, kraj v roli zadavatele; bez hlavního města Prahy; stav IS VZ (2015) k lednu 2015

Kraj	Počet veřejných zakázek	Celková finanční alokace v mld. Kč
Jihočeský	489	6,5
Jihomoravský	415	4,1
Karlovarský	198	1,9
Královéhradecký	452	6,9
Liberecký	299	1,8
Moravskoslezský	831	11,2
Olomoucký	652	8,9
Pardubický	401	6,2
Plzeňský	267	4,2
Středočeský	815	15,2
Ústecký	931	13,1
Vysočina	652	9,1
Zlínský	399	5,3

Zdroj: vlastní zpracování na základě IS VZ

Z tabulky č. 2 plyne, že existuje vysoký a významný podíl malých a středních podniků na veřejných zakázkách zadávaných v jednotlivých krajích. Z tohoto pohledu je možné dovodit, že veřejné zakázky

slouží jako významný nástroj pro rozvoj kraje a rovněž, že je významný podíl malých a středních podniků v rámci regionální ekonomiky daného kraje s významnou finanční alokací.

Podíl malých a středních podniků na všech veřejných zakázkách krajů obsažených ve Věstníku veřejných zakázek (2015) obsahuje tabulka č. 3, která rovněž obsahuje údaje o tom, zda daný malý a střední podnik, kterému byla přidělena veřejná zakázka, má sídlo v daném kraji.

Tab. 3: Podíly veřejných zakázek zadávaných v kraji malých a středním podnikům a zohlednění sídla dodavatelů (bez hl.m.Prahy); stav IS VZ k lednu 2015

Kraj	Počet dodavatelů SMEs, kteří mají sídlo v kraji, kde získali veřejnou zakázku	Počet dodavatelů, kteří získali veřejnou zakázku a jsou malými a středními podniky
Jihočeský	58 %	91 %
Jihomoravský	52 %	89 %
Karlovarský	64 %	94 %
Královéhradecký	67 %	89 %
Liberecký	53 %	91 %
Moravskoslezský	74 %	90 %
Olomoucký	54 %	92 %
Pardubický	56 %	91 %
Plzeňský	63 %	89 %
Středočeský	71 %	95 %
Ústecký	76 %	93 %
Vysočina	60 %	91 %
Zlínský	62 %	90 %

Zdroj: vlastní zpracování na základě IS VZ

Z tabulky č. 3 vyplývá, že existuje vysoký podíl vítězných dodavatelů na veřejných zakázkách zadávaných kraji. Jde o podíl 89 až 94 %, což je vysoký podíl malých a středních podniků v rámci podlimitních a nadlimitních veřejných zakázek zadávaných kraji a jde o podíl, který přesahuje podíl malých a středních podniků na veřejných zakázkách v Evropské unii, tedy u nadlimitních veřejných zakázek (Jurčík, R., 2013). Uvedené je zřejmě dáno i tím, že se veřejných zakázek mnohdy účastní dodavatelé, u nichž hlavním předmětem činnosti je obchodní činnost, „přeprodej“ a tedy i např. veřejné zakázky na licence Microsoft Office dodávají malé a střední podniky, byť jde o produkt velké nadnárodní společnosti. V rámci daného zkoumání nebyli zohledňováni subdodavatelé těchto vítězných malých a středních podniků, kteří mohou být většími podniky.

Z tabulky č. 3 rovněž plyne, skutečnost, že ve všech krajích je převážná většina veřejných zakázek zadána malému a střednímu podniku se sídlem v daném kraji. Jde o uzavřenost finanční alokace všech krajů s tím, že ve velké většině z nich hrají významnou roli mimo SMEs se sídlem v daném kraji, dodavatelé SMEs se sídlem v hlavním městě Praze, kteří však v mnoha případech mají regionální pobočky, které ve výše uvedené tabulce zohledněny nebyly.

3. Význam malých a středních podniků ve veřejných zakázkách a cesty pro podporu řešení místní (regionální) nezaměstnanosti

V dané souvislosti se rovněž sluší poukázat na skutečnost, že pro regionální struktury má význam nejenom podíl SMEs na veřejných zakázkách, nicméně rovněž koordinace politik veřejného investování za účelem podpory místní nezaměstnanosti (Ochrana, F., Maaytová, A., 2012, Pavel, J., 2010) a regionálních politik (Tvrdoň, J., 2009). V dané souvislosti lze připomenout významný dopad koordinovaného zadávání veřejných zakázek pro prosazování politik zaměstnávání místně nezaměstnaných lidí a sociálních politik (zdravotně postižených lidí), když může hrát roli např. systémové nastavování podmínek veřejných zakázek. V rámci nich lze nastavovat sociální, environmentální a regionální aspekty a rovněž touto politikou podporovat sociální a ekonomický rozvoj obcí a regionů (Viturka, M., 2013). V daném směru lze tedy doporučit vést diskuse o

prohloubení spolupráce při řešení místní nezaměstnanosti a hlubšího rozvoje malého a středního podnikání (Skokan, K., 2013). V rámci zkoumaných veřejných zakázek nebyla zjištěna ani jedna veřejná zakázka, v rámci které by ve formě zadávací podmínky zadavatel požadoval, aby vítězný uchazeč zaměstnal v rámci realizace veřejné zakázky určitý počet místně nezaměstnaných osob, což nesvědčí o fungující spolupráci mezi kraji a krajskými úřady práce. Uvedené by však mohlo zčásti vést k řešení místní nezaměstnanosti.

Závěr a shrnutí

I přes diskuse o posílení role malých a středních podniků v EU, lze uvést, že jejich role v České republice v rámci krajských veřejných zakázek je zásadní, což je dáno tím, že tyto dodavatelé povětšinou nevyrábí nabízené zboží či poskytují služby. U stavebních veřejných zakázek v jednotlivých krajích lze sledovat větší dopad velkých podniků.

Literatura

- [1] COOKE, P., PICCALUGA, A., (2006). *Regional development in the knowledge economy*. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group. ISBN 0415578639.
- [2] JURCIK, R., (2013). Green Procurement of Public Contracts - Introduction and Present Situation. In. Furova, L., Spalkova, D. *Proceedings Conference: 17th International Conference on Current Trends in Public Sector Research*. Brno: Masaryk University. ISBN 978-80-210-6077-7.
- [3] KUTSCHERAUER, A., (2011). Disparity v dlouhodobém vývoji regionů České republiky. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *14th International Colloquium on Regional Sciences*. Brno: Masaryk University, p. 25-36. ISBN 978-80-210-5513-1.
- [4] MĚRTLOVÁ, L., (2011). Porovnání krajů NUTS II Jihovýchod. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *14th International Colloquium on Regional Sciences*. Brno: Masaryk University, p. 25-36. ISBN 978-80-210-5513-1.
- [5] OCHRANA, F., MAAYTOVÁ, A., (2012). Východiska pro vytváření transparentního a nekorupčního systému zadávání veřejných zakázek. *Ekonomický časopis*, vol. 60, no. 7, pp. 732-745. ISSN 0013-3035.
- [6] SKOKAN, K., (2013). The history of modern business. *E&M Ekonomie a management*, vol. 16, no. 4, pp. 170-170. ISSN 1212-3609.
- [7] TVRDOŇ, J., (2009). The regional policy within knowledge economy – theoretical-methodological circumstances. In Bucek, M., Capello, R., Hudec, O. (eds.) *Conference: 3rd Central European Conference in Regional Science*. Kosice. pp. 846-856. ISBN 978-80-553-0363-5.
- [8] VITURKA, M., (2013). Regional evaluation of social environment quality – a case study of the Czech Republic. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 65-71. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-7.
- [9] WOKOUN, R., PELUCHA, M., (2011). Knowledge Economy as the modern phenomenon of competitiveness of States and Regions. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *14th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 25-36. ISBN 978-80-210-5513-1.
- [10] PAVEL, J., (2010). Analýza vlivu míry konkurence na cenu rozsáhlých staveb dopravní infrastruktury. *Politická ekonomie*, vol., no. 58. pp. 343-356. ISSN 0032-3233.
- [11] VĚŠTNÍK VEŘEJNÝCH ZAKÁZEK (VVZ), (2015). *Advertisement about public contracts*. [online] Available on www.vestnikverejnychzakazek.cz
- [12] WAGNEROVÁ, E., ŠEBESTOVÁ, J., (2007). *Podnikání v malé a střední firmě*. Karviná: Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné. p. 215. ISBN 978-80-7248-441-6.
- [13] ZÁBOJ, M., VAJČNEROVÁ, I., PEPRNÝ, A., (2011). *Aliance malých a středních podniků v maloobchodu a cestovním ruchu*. Ostrava: KEY Publishing. ISBN 978-80-5101-444-3.

The contribution is processed as an output of a research project IGA Small and Medium Size Enterprises in the public contracts registered by the Mendel University in Brno under the registration number PEF_TP_2015_17.

REGIONÁLNY INOVAČNÝ SYSTÉM V KONCEPTE UČIACICH SA REGIÓNOV AKO ALTERNATÍVA PRE REGIONÁLNU POLITIKU

REGIONAL INNOVATION SYSTEM IN LEARNING REGIONS CONCEPT AS ALTERNATIVE FOR REGIONAL POLICY

ING. STANISLAV KOLOŠTA, PH.D.

ING. FILIP FLAŠKA, PH.D.

Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja | *Department of Public Economics and Regional Development*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici | *Matej Bel University in Banská Bystrica*
✉ *Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovak Republic*
E-mail: stanislav.kolosta@umb.sk, E-mail: filip.flaska@umb.sk

Anotácia

Cieľom článku bolo poskytnúť rámcový obsah regionálneho inovačného systému zasadeného do konceptu učiacich sa regiónov a zosumarizovať poznatky z doterajších skúseností s konceptom učiacich sa regiónov do jednoduchej a kompaktnej formy využiteľnej pri realizácii cieľov regionálnej politiky v SR a ČR a to aj v menej rozvinutých regiónoch. Výsledky analýzy štúdií zaoberajúcimi sa inovatívnosťou a regionálnymi inovačnými systémami v učiacich sa regiónoch naznačujú, že popri odstraňovaní štrukturálnych faktorov brzdiacich inovatívnosť v regióne, je vhodné – kvôli riešeniu sociálno-ekonomických problémov regiónov – sa v regionálnych inovačných systémoch zamerať na systematické prepojenie oblastí: trvalo udržateľný rozvoj, využitie potenciálu regiónu pre zvyšovanie jeho sebastačnosti, tvorba a difúzia inovácií, tvorba priestoru na zdieľanie inovácií a poznatkov; efektívne spôsoby učenia.

Kľúčové slová

učiaci sa región, regionálny inovačný systém, inovácie, regionálny rozvoj

Annotation

The objective of this paper was to provide framework of regional innovation system in concept of learning regions and to summarize knowledge from experiences with this concept in simple and compact form useable for policy-makers during realization of objectives of regional policy in Slovakia and Czech Republic also in less developed regions. Results of analyses of works dealing with innovativeness and regional innovation systems in learning regions indicate that besides removing of structural factors hindering innovativeness in region is convenient in regional innovation systems—due to social-economics problems solving – to focus on systematic networking of these fields: sustainable development; usage of regional potential towards its self-sufficiency; creating and diffusion of innovations; creation of space for innovation and knowledge sharing; effective forms of learning.

Key words

learning region, regional innovation system, innovations, regional development

JEL classification: *R11, R58*

Úvod

Zatiaľ čo v 19. storočí boli inovácie zväčša tvorené praktickými ľuďmi pre praktické využitie, v 20. storočí nastal obrat. Veda a výskum sa stali hlavnými zdrojmi inovácií. Učiace sa regióny boli propagované ako budúca koncepcia úspešného hospodárskeho rozvoja (Florida, 1995; Morgan 1997; Hassink 2004; Geenhuizen, Nij Kamp 1999; Boekema a kol. 2001; Rutten, Boekema, 2007; OECD 2001; MacKinnon a kol. 2002; Asheim, 2012). Jednotlivci a organizácie a ich úspešné zapojenie do procesu učenia a inovatívnosti sú považované za zásadnú súčasť hospodárskeho výkonu v postfordistickej učiacej sa ekonomike.

Koncept učiacich sa regiónov sa odlišne vyvíjal v USA a v Európe. Kým učiace sa regióny v USA sú spájané s kvalitou vedomostnej infraštruktúry lídrov v oblasti vzdelávania a výskumu (napr. Silicon Valley) v Európe je koncept učiacich sa regiónov založený viac na úlohe sociálneho kapitálu a dôvery pri formovaní formálnych a neformálnych medzi podnikových sietí a procesov interaktívneho učenia sa (napr. „tretie“ Taliansko či niektoré regióny v Škandinávií). Kritika konceptu učiacich sa regiónov spočíva principiálne najmä v asymetrickeosti vedomostí (Akerlof, 1970).

1. Cieľ a metódy

Cieľom článku je poskytnúť rámcový obsah regionálneho inovačného systému zasadeného do konceptu učiacich sa regiónov. Vychádzame z analýzy štúdií zaoberajúcimi sa inovatívnosťou a regionálnymi inovačnými systémami v učiacich sa regiónoch. Zosumarizovali sme tiež poznatky z doterajších skúseností s konceptom učiacich sa regiónov a pokúsili sme sa ich spracovať do jednoduchej a relatívne kompaktnej formy. Tieto poznatky môžu byť inšpiratívne pri realizácii cieľov regionálnej politiky v SR a ČR a to aj v menej rozvinutých regiónoch.

2. Výsledky

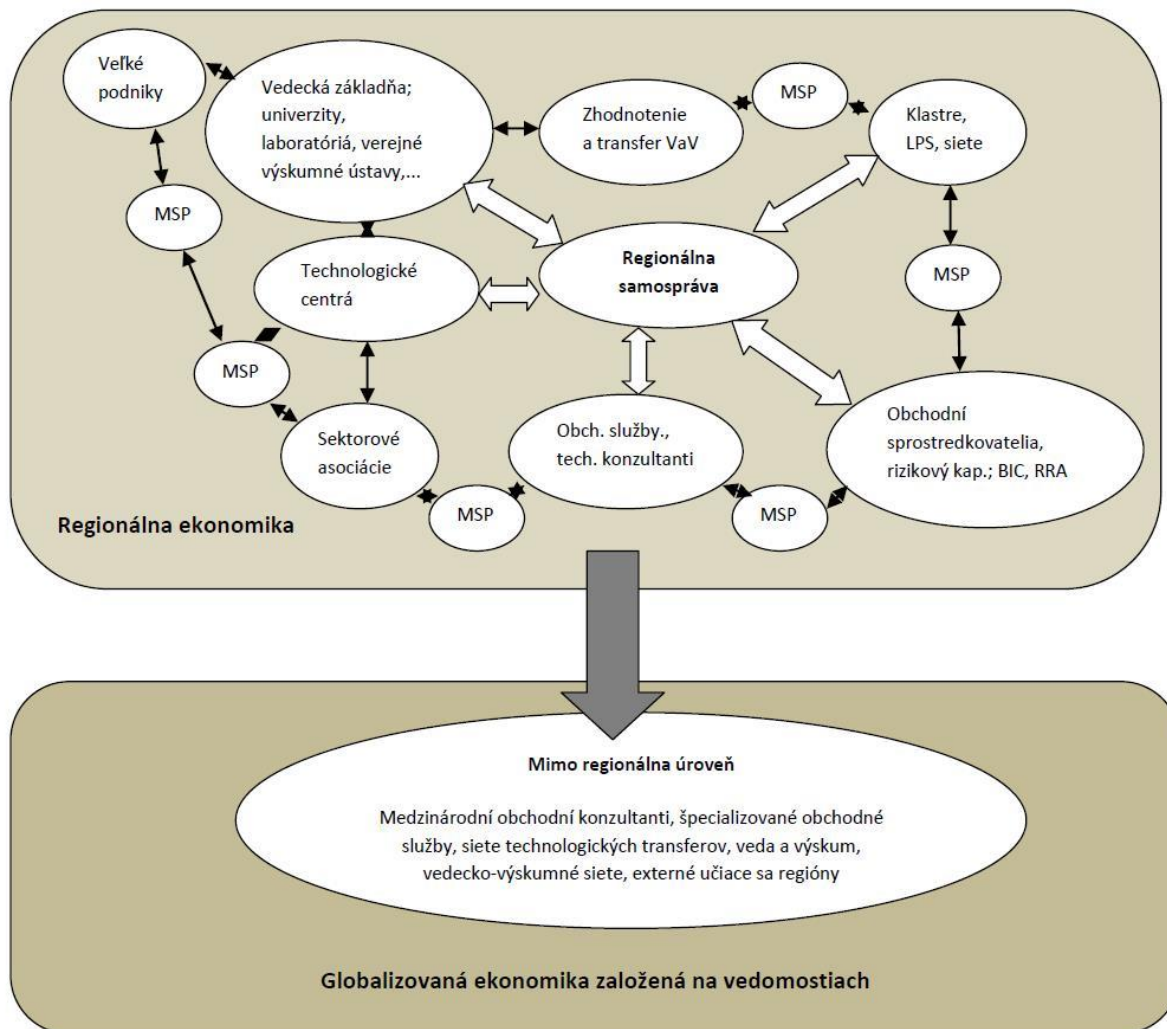
Učiaci sa región je zjednodušene územie, na ktorom pôsobia rôzne typy subjektov/inštitúcií, ktoré spolupracujú na spoločnom ciele (tvorbe hodnoty) a spoločne zdieľajú poznatky z interného prostredia (napr. vlastný výskum, know-how) a externého prostredia (difúzia inovácií zvonku). V podstate teda ide o efektívne fungujúci regionálny inovačný systém ilustrovaný na obrázku 1.

Čím sa však učiaci sa región odlišuje od ostatných regiónov? Najmä oveľa väčšou hustotou rôznoúrovňových vzťahov medzi inštitúciami a vysokou intenzitou výmeny, produkovania a používania vedomostí a zručností, či špecializácie (Bolcárová, Kološta, Kožiak, 2013) na určitý typ inovatívnych produktov alebo služieb. Čiže učiace sa regióny sú v podstate tvorcovia invencií a inovácií, čím sa odlišujú od ostatných regiónov, ktoré v rozličnej miere a intenzite preberajú výsledky a praktiky vytvorené v učiacich sa regiónoch a aj to s rôznym časovým oneskorením. To pramení najmä z troch faktorov: stupňa izolácie regiónu, kvality ľudského kapitálu a dostatku financií. Tou najdôležitejšou „náplňou“ učiaceho sa regiónu je potom inteligentný ľudský potenciál. V praxi ide o vyriešenie potreby kvalitného vzdelávania, prístupu k poznatkom, zručnostiam, financiám a vhodným zamestnancom, ktorí sú schopní s nimi ďalej pracovať, rozvíjať ich, testovať a v prípade úspechu vedia zabezpečiť ich rýchle nasadenie do riešenia praktických hospodárskych situácií a problémov. Vhodným rámcom pre formuláciu cieľov a aktivít smerujúcim k aplikácii alebo tvorbe inovácií zabezpečujúcich rozvoj územia je regionálny inovačný systém (RIS) zasadený do konceptu učiacich sa regiónov.

RIS je možné považovať za akcie „sociálneho inžinierstva“ na regionálnej úrovni. Jeho hlavným cieľom je stimulovať a riadiť kooperačné vzťahy medzi podnikmi navzájom a s vedecko-výskumnými inštitúciami, ktoré môžu prispieť k posilneniu ich konkurenčnej pozície prostredníctvom spoločnej tvorby inovácií. Ide teda o vytvorenie vhodného prostredia na zvýšenie inovačnej kapacity regionálnej ekonomiky. Regionálna vláda môže pôsobiť v úlohe „kolektívnej inteligencie“ (mediátora kolektívneho učenia) nevyhnutnej pre región pri naštartovaní jeho premeny na učiaci sa región cez

podporu vzájomného prepájania rôznych aktérov v regióne (Landabaso, Oughton, Morgan, 1999, s. 9). Toto je dôležité najmä v menej rozvinutých regiónoch, kde je regionálna inovačná politika značne rozdrobená, alebo úplne chýba.

Obr. 1: Učiaci sa región ako efektívny regionálny inovačný systém

Vysvetlivky: LPS lokálne produkčné systémy, MSP malé a stredné podniky, VaV veda a výskum.

Zdroj: Vlastné spracovanie s použitím Landabaso, Oughton, Morgan, 1999.

Medzi štrukturálne faktory, ktoré brzdia inovatívnosť v málo rozvinutých regiónoch môžeme zaradiť: Nízkú schopnosť podnikov zistiť, čo potrebujú pre svoju vlastnú inovatívnosť; latentný dopyt po inováciách; nižšia kvalita a množstvo vedeckej a technologickej infraštruktúry.

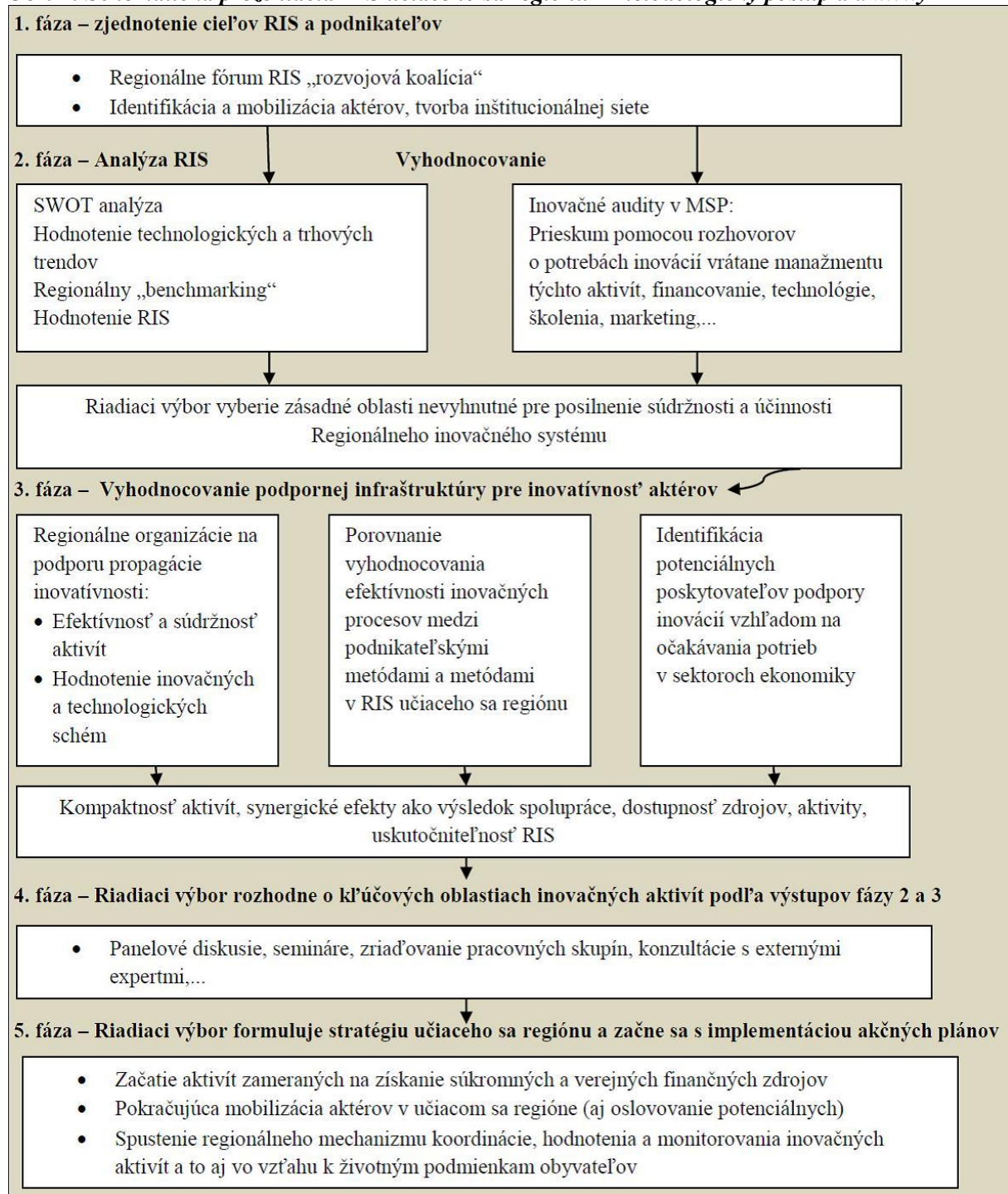
Nedostatok sprostredkovateľov schopných identifikovať a "spojiť" miestny obchod s dopytom po inováciách a nasmerovať ho do regionálnych / štátnych / medzinárodných zdrojov inovácií.

Málo rozvinuté systémy financovania s nedostatkom rizikového kapitálu potrebného na financovanie inovácií definovaným ako dlhodobé nehmotné priemyselné investície súvisiace s vysokým finančným rizikom.

Nedostatok podnikateľských služieb ponúkajúcich služby firmám na podporu šírenia technológií v oblastiach, v ktorých podniky majú len slabé interné zdroje pre nezávislý technologický výskum inovácií.

Tieto negatívne aspekty je potrebné v málo rozvinutých regiónoch odstraňovať, pretože pokiaľ sa do nich budú „nalievat“ verejné finančné prostriedky bez realizácie systémových zmien v štruktúre a spôsobe fungovania miestnej ekonomiky, s veľkou pravdepodobnosťou budú vynaložené neefektívne (napr. neefektívne financovanie zmierňovania regionálnych disparít v EÚ cez štrukturálne fondy do roku 2000). Jednotlivé fázy opisujúce metodologický postup a aktivity RIS v učiacom sa regióne sme zobrazili v obrázku 2.

Obr. 2: Schematická prezentácia RIS učiaceho sa regiónu – metodologický postup a aktivity

Zdroj: Vlastné spracovanie s použitím Landabaso, Oughton, Morgan, 1999.

Otázne je hodnotenie úspechu aktivít zameraných na zvyšovanie inovatívnosti či implementácie konceptu učiacich sa regiónov. Tie možno hodnotiť z krátkodobého pohľadu (napr. tvorba

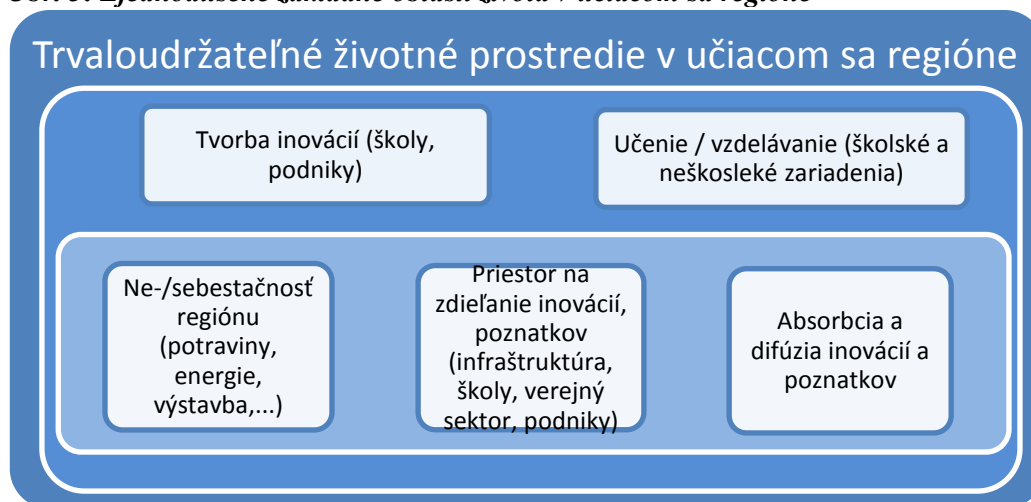
krátkodobých pracovných miest) ako aj z dlhodobého pohľadu. Ten je značne ovplyvnený preferenciami rôznych strán v učiacom sa regióne. Pre niekoho to môže byť vyprofilovanie úspešných lídrov v inováciách, pre iného zlepšenie životných podmienok obyvateľov, čistejšie životné prostredie či lepšie šanca pri výbere pracovného miesta vďaka rastúcej kvalite vzdelávania. Preto výsledok hodnotenia úspešnosti/neúspešnosti učiaceho sa regiónu závisí od výberu a spôsobu vyhodnocovania indikátorov.

Záver

Pri rozvoji regiónov je takmer vždy potrebné zohľadňovať regionálne špecifiká, pretože každý región je unikátny. Prístup konceptu učiacich sa regiónov nie je pre regióny všeobecne uplatniteľný (Gustavsen a kol., 2007, s. 30 a 233). Vo všeobecnosti môžeme predpokladať, že bude existovať menší počet inovatívnych regiónov a väčší počet „inovácie preberajúcich“ regiónov. To samo o sebe nie je zlé, pretože na chod spoločnosti sú rovnako potrebné nové nápady ako aj napr. výroba základných potravín. Čo môže byť inšpiratívne pre aktérov regionálneho rozvoja sú princípy a spôsoby fungovania učiacich sa regiónov, ktoré si môžu prispôbovať na konkrétne podmienky. Verejná správa však musí byť schopná odpútať sa/odučiť sa od neefektívnych aktivít z minulosti (Maskell, Tornquist, 1999). Skúsenosti a poznatky z konceptu učiacich sa regiónov môžu byť nápomocné pri formulovaní a praktickom formovaní regionálnych inovačných systémov, pretože zabezpečuje udržateľný ekonomický a sociálny rozvoj v globalizovanej ekonomike založenej na vedomostiach. Prakticky bol takýto postup uskutočnený v Nórsku. Jednalo sa o nórsky VRI program (politiky pre regionálnu vedu, výskum a inovácie) financovaný nórskou radou pre výskum.

Koncept učiacich sa regiónov neznamenaá nevyhnutnú inštitucionálnu a programovú revolúciu vo všetkých regiónoch. Stojí však za zváženie rozanalyzovať vhodnosť jeho použitia v konkrétnych podmienkach resp. začleniť vhodné princípy z tohto konceptu napr. do existujúcich strategických plánov regiónu. Ešte dôležitejšie je, aby tieto myšlienky neostali len na papieri, ale aby boli vyskúšané a modifikované v praxi (napr. bežiaci spoločný projekt „učiace sa regióny“ regiónov Liptov, Terchová a Moravskosliezsko financovaného prostredníctvom EFRR). Podstatné je, aby zástupcovia miestnych a regionálnych samospráv jasne vytýčili problémové oblasti a spôsoby ich riešenia. Atraktivita konceptu učiacich sa regiónov pre plánovačov a politikov je tiež v tom, že v jednom a tom istom čase uplatnenie princíпов učiacich sa regiónov v praxi predpokladá vyústenie do ekonomického rastu, tvorby pracovných miest a sociálnej kohézie v regióne. Tak učiace sa regióny dávajú odpoveď na problémy v regiónoch v podmienkach meniacej sa globálnej ekonomike. Tento koncept však značne závisí na inštitucionálnych reformách a organizačných zmenách v regiónoch (Lundvall, 2004), od ktorých sa očakáva mobilizácia nevyužitého potenciálu v tradičných sektoroch ekonomiky.

Obr. 3: Zjednodušené základné oblasti života v učiacom sa regióne

Zdroj: Vlastné spracovanie

Aké súčasti by teda mohli byť zjednodušene uplatniteľné z konceptu učiacich sa regiónov pre prax? Obrázok 3 ilustruje zjednodušene základné oblasti života v učiacom sa regióne. Princípiálne by malo ísť o tvorbu a udržiavanie trvaloudržateľného životného prostredia. V závislosti od priestorového potenciálu regiónu je tento ne-/sebestačný v oblastiach potravín, energií či výstavby. Niektoré časti nesebestačnosti regiónu je možné riešiť novými postupmi, materiálmi a technológiami, ktorých použitie závisí od znalostí pracovnej sily v inštitúciách. Ide napr. o materiály používané pri výstavbe a rekonštrukciách či oblasť energií, kde rozhodnutia prijaté v energetickom sektore v regionálnych a národných ekonomikách v najbližších rokoch (Bolcárová, Kološta, 2015, s. 704) budú mať dlhodobé dôsledky pre investície, spoločnosť a globálnu klímu. Je teda vhodné inštitúcie verejného sektora, školy, podniky spájať do sietí, a to najmä kvôli vytvoreniu priestoru na zdieľanie inovácií a šírenia nových poznatkov (napr. formou konferencií, výstav, spoločných podnikateľských aktivít, študentskej praxe a pod.). Nové poznatky sú tvorené zväčša vo verejných výskumných inštitúciách a podnikoch. Vedomostnú základňu budujú školy a mimoškolské inštitúcie (podniky, verejný sektor). Vhodné je preto mať v regióne inštitúciu zastrešujúcu absorpciu a difúziu inovácií a poznatkov. Tieto oblasti je možné zabezpečovať kombináciou inštitúcií. Tj. nie je nevyhnutné mať vyčlenené na každú oblasť samostatné subjekty – napr. univerzita resp. stredná škola môže vstupovať do učenia, tvorby inovácií a zároveň poskytovať priestor na zdieľanie poznatkov a inovácií rovnako ako aj na ich absorpciu a difúziu. Rôzne variácie musia teda logicky vychádzať z hospodárskeho zamerania regiónu, jeho špecifik a z jeho potenciálu pričom sa využíva kombinácia lokálneho know-how a externých vedomostí (tzv. „local buzz-global pipeline“). To si vyžaduje inštitucionálnu a infraštruktúrnú podporu, nakoľko tieto procesy sa nezvyknú diať spontánne (Asheim, 2012).

Literatúra

- [1] AKERLOF, G., (1970). The market for ‘lemons’: qualitative uncertainty and the market mechanism. *Quarterly Journal of Economics*, vol. 84, no 3, pp. 488-500. ISSN 0033-5533.
- [2] ASHEIM, B., (2012). The changing role of learning regions in the globalising knowledge economy. *Regional Studies*, vol. 46, no. 8, pp. 993–1004. ISSN 1360-0591.
- [3] BOEKEMA, F. a kol., (2001). *Knowledge, innovation and economic growth: the theory and practice of learning regions*. Cheltenham: Edward Elgar. ISBN 978-1840642155
- [4] BOLCÁROVÁ, P., KOLOŠTA, S., (2015). Assessment of sustainable development in the EU 27 using aggregated SD index. *Ecological Indicators*, vol. 48, pp. 699-705. ISSN 1470-160X. DOI: 10.1016/j.ecolind.2014.09.001.
- [5] BOLCÁROVÁ, P., KOLOŠTA, S., KOŽIAK, R., (2013). Štrukturálna konvergencia regiónov SR vo väzbe na inovačnú stratégiu a politiku SR. In Klímová, V., Žitek, V. *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 182-186. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-22.
- [6] FLORIDA, R., (1995). Toward the learning region. *Futures*, vol. 27, no. 5, pp. 527-536. ISSN 0016-3287(95)00021-6.
- [7] GEENHUIZEN van, M., NIJ KAMP, P., (1999). *The learning capability of regions: patterns and policies*. Amsterdam, Research Memorandum 1999 – 11, 1999.
- [8] GUSTAVSEN, B., NYHAN, B., ENNALS, R., (2007). *Learning together for local innovation: promoting learning regions*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. ISBN 92-896-0393-3.
- [9] HASSIK, R., (2004). *The Learning Region: A Policy Concept to Unlock Regional Economies from Path Dependency? Bericht für die Konferenz: Regionalization of Innovation Policy—Options and Experiences*.
- [10] LANDABASO, M., OUGHTON, C., MORGAN, K., (1999). Learning regions in Europe: Theory, policy and practice through the RIS experience. In *3rd International Conference on Technology and Innovation Policy: Global knowledge Partnerships, Creating value for the 21st Century*.
- [11] LUNDEVALL, B.-A., (2004). *Why the new economy is a learning economy*. Aalborg: Aalborg University. (DRUID working paper; 04-01).
- [12] MACKINNON, D., CUMBERS, A., CHAPMAN, K., (2002). Learning, innovation and regional development: a critical appraisal of recent debates. *Progress in Human Geography*, vol. 26, no. 3, pp. 293-311. ISSN 1477-0288. DOI: 10.1191/0309132502ph371ra.
- [13] MASKELL, P. TORNUQUIST, G., (1999). *Building a cross-border learning regions*. Copenhagen business school press. ISBN 978-8716134455.
- [14] MORGAN, K., (1997). The learning region: institutions, innovation and regional renewal. *Regional Studies*, no. 31, pp. 491-503. ISSN 1360-0591. DOI: 10.1080/00343409750132289.

[15] OECD., (2001). *Cities and Regions in the New Learning Economy*. Paris: OECD. ISBN 92-64-18621-2.

[16] RUTTEN, R., BOEKEMA, F., (2007). *The Learning Region. Foundations, State of the Art, Future*. Edward Elgar: Cheltenham. ISBN 978-1843769385.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu VEGA 1/0680/14 „Kreatívne odvetvia ako zdroj kľúčových nehmotných aktív verejného sektora v kontexte inovácií a inteligentného rastu“.

REGIONÁLNÍ INOVAČNÍ STRATEGIE JAKO CESTA K IMPLEMENTACI INOVAČNÍ POLITIKY

REGIONAL INNOVATION STRATEGY AS A PATH FOR IMPLEMENTATION OF INNOVATION POLICY

ING. VLADIMÍR ŽÍTEK, PH.D.

ING. VIKTORIE KLÍMOVÁ, PH.D.

Katedra regionální ekonomie a správy | Department of Reg. Economics and Administration
Ekonomicko-správní fakulta | Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita | Masaryk University
☒ Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: zitek@econ.muni.cz, klimova@econ.muni.cz

Anotace

Príspevek se zabývá problematikou implementace inovační politiky prostřednictvím regionálních inovačních strategií. Regionální inovační strategie je střednědobý dokument zahrnující vyvážený politický mix nástrojů, využívající strategické schopnosti a učení a podporující vazby regionálních aktérů. V ČR jej postupně schválily všechny kraje s výjimkou Středočeského. Kvalita dokumentu a s tím úzce související míra implementace je však diametrálně odlišná. Zatímco některé kraje přijaly strategii jen formálně, jiné ji reálně naplňují prostřednictvím realizace akčních plánů. K lídrům v této oblasti patří zejména Jihomoravský kraj, ale také kraje Moravskoslezský a Zlínský.

Klíčová slova

inovace, regionální rozvoj, inovační politika, regionální inovační strategie

Annotation

The article deals with implementation of innovation policy through regional innovation strategies. Regional innovation strategy is a medium-term document encompassing balanced policy tool mix that uses strategic capabilities and learning and that support linkages among regional actors. In the Czech Republic all regions except of the Central Bohemia Region have approved their innovation strategies. However, the quality of documents and related implementation degree differ significantly. While some regions accepted the strategy only by a formally way, other ones put them into practice through realization of actions plans. Especially the South Moravian, but also the Moravian-Silesian and the Zlin Regions are the leaders in this field.

Key words

innovation, regional development, innovation policy, regional innovation strategy

JEL classification: R58, O25

Úvod

Inovační politika je významnou součástí hospodářské politiky, která zásadním způsobem ovlivňuje konkurenceschopnost a hospodářský růst. Konkurenční výhody firem jsou chápány jako výsledek spolupůsobení tržních a politických sil (Viturka, 2007). Inovační politika je vnímána jako systematická podpora tvorby inovací, která eliminuje důsledky negativního vývoje či selhání trhu. V tomto smyslu napomáhá klíčovým aktérům (firmám, výzkumným institucím, univerzitám a dalším) překonat omezení a bariéry prostředí a tím přispívá k šíření znalostí a inovací.

Obecně lze rozlišit národní a regionální inovační politiku. Jelikož je všeobecně známo, že regiony jsou velmi různorodé a nelze tedy při jejich podpoře použít přístup „one size fit all“, má právě regionální dimenze inovační politiky značný význam. Důvody k regionalizaci inovační politiky shrnují Fritsch a Stephan (2005):

- inovační procesy nejsou rozprostřeny rovnoměrně – v některých oblastech je inovačních aktivit více a v některých méně, může být tedy prospěšné přidat k národní politice i regionální dimenzi,
- regionální inovační systémy jsou funkčně rozdílné – je proto potřebné navrhnout strategie a nástroje s ohledem na specifickou situaci každého regionu,
- inovační aktivity jsou klíčové pro celkový ekonomický rozvoj – představují výchozí bod politiky zaměřené na stimulaci regionálního rozvoje, což může to znamenat konflikt s růstovým cílem národní úrovně,
- rozmanité přístupy v různých regionech jsou předpokladem pro komparaci a benchmarking – to pak umožňuje jednotlivým aktérům učit se ze zkušenosti druhých.

Inovační politika může být v regionech prováděna ze dvou různých perspektiv: **Top-down perspektiva**, kdy inovační politika je přímo spojena s národními zájmy a ze své povahy zaujímá více makro a meziregionální pohled. Inovační politika je tak ovlivněna národními zájmy a prioritami, ale může také zohledňovat regionální záležitosti a kontext. **Bottom-up perspektiva** představuje politiku, která vychází z priorit konkrétních regionů. Každý region tedy pracuje s předpoklady pro inovace, které jsou mu vlastní. Tato politika se může týkat záležitostí souvisejících s integrací a koordinací nesourodé skupiny soukromých firem a veřejných institucí a agentur. Regionální vlády mohou znát situaci detailněji a prosazovat koherentní strategii pro jejich území. Aby byla inovační politika v regionech účinná, je potřebné koordinovat a vyvážit obě uvedené perspektivy. (Howells, 2005) První perspektiva představuje regionalizovanou národní inovační politiku ve státech s vyšší mírou centralizace pravomocí. Druhý přístup představuje regionální inovační politiku skutečně prováděnou regionálními samosprávami. (Vanžura, 2011)

Otázka regionalizace inovační politiky, je tedy jen rozhodnutím, jak moc a jakým způsobem má být politika regionalizovaná. Význam a chápání regionalizace tak musí rozlišit, jaké prvky jsou přeneseny na regionální úroveň a jaké zůstávají na národní úrovni či jsou děleny mezi obě úrovně. To se týká stanovení cílů, provádění politiky, nástrojů, řízení, rozhodovacích pravomocí a financování. (Fritsch a Stephan 2005).

Cílem tohoto článku je přispět k diskusi o významu regionálních inovačních strategií pro implementaci regionální inovační politiky a k diskusi o diferencovaném přístupu českých krajů při formulování svých inovačních strategií.

Regionální inovační strategie

Diverzita regionů neumožňuje vytvořit univerzální politiku, která by byla aplikovatelná na každý region. Regiony proto vytváří regionální inovační strategie (navržené pro období 5-10 let), jejichž cílem je definovat (příp. aktualizovat) regionální inovační politiku.

Úspěšná regionální inovační strategie by měla reprezentovat (zahrnovat) vyvážený politický mix nástrojů, využívat strategické schopnosti a učení, podporovat lokální i globální vazby regionálních aktérů a adaptovat se na možné různé scénáře regionálního rozvoje. (World Bank, OECD, 2013)

Za přípravu a implementaci RIS zodpovídá určený lídr, kterému pomáhají další regionální aktéři. Mezi jeho spolupracovníky patří jak organizace podílející se na praktické implementaci (např. inovační centra nebo rozvojové agentury), tak organizace, které jsou důležité pro stanovení potřeb a priorit, které ale nenesou odpovědnost za samotnou realizaci (klíčové firmy regionu). Regiony si pro tvorbu strategie obvykle zřizují odbornou komisi či pracovní skupinu.

Některé regiony si pro podporu inovací zřizují vlastní inovační agenturu či centrum. Tyto agentury jsou zodpovědné za realizaci a koordinaci inovační politiky na regionální úrovni. Zakládání

regionálních inovačních agentur je krokem, který provádí řada tvůrců politik na národní a regionální úrovni. Odpovídá to obecnému trendu, kterým je oddělování rozhodování od samotného výkonu. To umožňuje větší flexibilitu, stálost, nezávislost a schopnost reagovat na měnící se ekonomické potřeby. Inovační agentury přispívají k větší koordinaci a efektivitě inovační politiky. (World Bank, OECD, 2013) Samotná veřejná správa je zřídka úspěšná při implementaci regionální inovační strategie, a proto by měla spolupracovat se zkušenou inovační agenturou nebo komerčními partnery (Grillo, Landabaso, 2011). Přítomnost takové agentury v regionu přispívá k větší aktivitě regionu v podpoře inovací a je projevem vůle regionální vlády věnovat se inovační politice (Vanžura, 2011). Celkově je možné konstatovat, regionální inovační strategie přináší významnější pokrok v regionech, kde schopnost produkovat nové znalosti je doprovázena profesionálním a entuziastickým přístupem inovačních agentur a stabilní regionální politickou podporou (Blažek, Žízalová a kol., 2012).

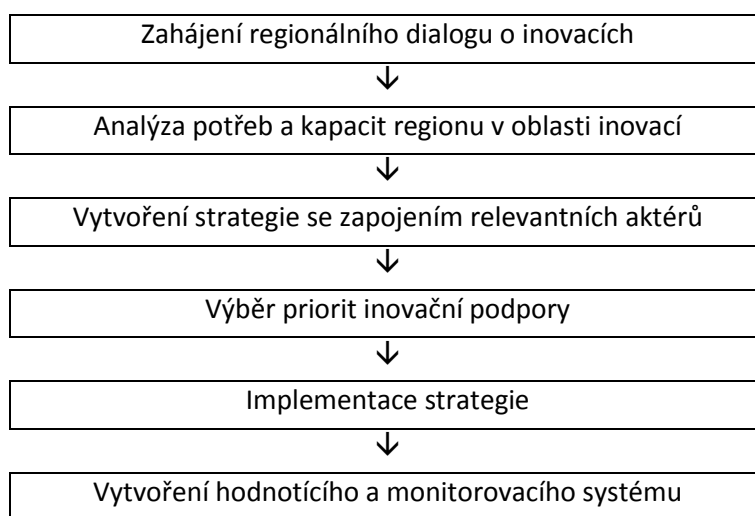
Regiony se mohou rozhodnout mezi třemi základními typy strategií (OECD, 2011):

- stavět na současných výhodách (tato strategie je vhodná pro inovační lídry),
- podporovat socioekonomickou transformaci (vhodná pro regiony s upadajícími odvětvími),
- dohánění (vhodná pro regiony s velmi slabou inovační aktivitou).

Tvorba a implementace Regionální inovační strategie

Tvorba a realizace regionální inovační strategie zahrnují šest základních kroků, které jsou uvedeny na následujícím obrázku.

Obr. 1: Formování regionální inovační strategie

Zdroj: vlastní zpracování dle OECD (2010)

Prvním krokem přípravy regionální inovační strategie je zahájení rozhovorů o regionálních inovacích. Tato fáze je důležitá pro dosažení konsenzu a umožňuje identifikovat škálu aktérů, kteří by měli být zapojeni do tvorby strategie. (OECD, 2010)

Druhým krokem je analýza inovačních potřeb a kapacit. Analytická část by měla postihnout všechny důležité prvky ve vnitřním i vnějším prostředí, které mají vliv na inovační aktivity. Úkolem této fáze je obstarání širokého spektra informací, které charakterizují inovační prostředí regionu. Tato část bývá obvykle zakončena SWOT analýzou.

Dalším krokem je vytvoření strategie s přímým zapojením všech relevantních aktérů. Ti mohou být zapojeni různým způsobem, mohou být součástí pracovní skupiny či jejich postoje mohou být zjišťovány jiným způsobem. Klíčovými aktéry jsou univerzity, výzkumné ústavy, technologicky orientované podniky, podniky poskytující znalostně náročné služby, start-upy, ostatní firmy,

regionální a lokální vláda či administrativa, high-tech firmy, veřejné podpůrné agentury, zprostředkovatelé (tj. centra pro transfer technologií, poradenské subjekty), fondy rizikového kapitálu atd. (OECD, 2010)

Následuje velmi důležitý krok, kterým je definice priorit podpory inovací. To zahrnuje jak výběr strategických priorit, tak návrh konkrétních kroků formou akčního plánu. S tím souvisí i návrh strategických a operativních cílů. (OECD, 2010) Při stanovení priorit je nutné vycházet z identifikovaných problémů a situace regionu. Na definici priorit by se měli podílet klíčoví regionální aktéři a současně by tyto priority měly být podrobeny širší veřejné diskusi. Strategie a akční plán by potom měly být postaveny na silných stránkách a současně by měly usilovat o eliminaci slabých stránek. Měly by využívat výhod, které nabízí příležitosti, a současně se zaměřit na rizika vyplývající z identifikovaných hrozeb. (IRE Network, 2007) Mezi typické priority regionálních inovačních strategií patří posílení regionálních výzkumných a inovačních kapacit, podpora inovačních malých a středních podniků a jejich zapojování do sítí, podpora podnikání a zakládání nových firem (např. spin-off) a zkvalitnění lidských zdrojů pro inovace (OECD, 2010).

Akční plán představuje určitý postup (či jednotlivé kroky) implementace strategie. Hlavním cílem akčního plánu je rozpracovat strategické cíle na konkrétní aktivity či opatření. Akční plán by neměl být uzavřeným definitivním dokumentem, ale měl by představovat spíše otevřený přístup, který je schopný se adaptovat na interní i externí změny prostředí. Měl by obsahovat definované priority, cílové skupiny, navrhovaná opatření či projekty, zapojené aktéry a jejich úkoly a zodpovědnost, časový rámec a disponibilní finanční zdroje. (IRE Network, 2007) Akční plán může být přímou součástí regionální inovační strategie, nezářídka však bývá samostatným doprovodným dokumentem, který v pravidelných časových intervalech aktualizován a schvalován.

Předposledním krokem je samotná implementace strategie, která znamená postupnou realizaci projektů a opatření navržených akčním plánem.

Celý proces je pak uzavřen monitoringem a evaluací, které nejen hodnotí původní strategii, ale mohou se rovněž poskytnout důležité informace pro návrh další verze inovační strategie. (OECD, 2010, IRE Network, 2007) Indikátory pro vyhodnocení úspěchu nebo neúspěchu regionálních inovačních strategií je však těžké vytvořit, neboť výsledky politiky se mohou projevit až po mnoha letech (Grillo, Landabaso, 2011)

Regionální inovační strategie v ČR

Regionální inovační strategie je střednědobým plánovacím dokumentem vytvářeným v ČR na úrovni jednotlivých krajů. Je vyjádřením společného zájmu vědců z univerzitních a výzkumných pracovišť, majitelů technologických firem, zástupců územní samosprávy i aktivní veřejnosti v oblasti výzkumu, vývoje a tvorby inovací. (JMK, 2014) Jak již bylo uvedeno, cílem RI strategie je při respektování specifických podmínek regionu přispět ke zvýšení inovační výkonnosti a konkurenceschopnosti regionu. Aby tohoto mohlo být dosaženo, potřebuje strategie silnou politickou podporu a institucionální zázemí, musí obsahovat akční plán s měřitelnými cíli, kterých má být dosaženo. (IRE Network, 2007)

RI strategie byla postupně přijata ve všech krajích s výjimkou Středočeského. Úroveň její implementace je však rozdílná, s čímž přímo koresponduje struktura, resp. kvalita vlastního dokumentu i politická podpora. Promítá se zde jednak nepovinnost tvorby RI strategie, ale také určitá nekonceptnost centrální podpory. Klíčovým se však jeví především erudice a zainteresovanost představitelů krajských samospráv, kteří mnohdy nepochopili význam dokumentu.

Kraje, které schválily své RI strategie v „první vlně“, tj. v období 2004-2006 (nebo dříve), chápou buď dokument jako čistě formální, nebo jej musely nutně aktualizovat. Naopak kraje, které se rozhodly přijmout dokument později, měly již možnost využít zkušeností z jiných regionů a první verzi svého pro-inovačního plánu vytvořit v lepší kvalitě. Dokumenty mají v jednotlivých krajích

rozdílně definované období implementace. Z dnešního pohledu se zdá být výhodné, aby se doba jeho účinnosti kryla s programovacím obdobím EU, což však dříve až tak důvodné, resp. zřejmé nebylo. Pokud není období vůbec stanoveno, nelze dokument považovat za strategický plán s jasně definovanými explicitně stanovenými cíli.

Lídrem v oblasti tvorby RI strategie v ČR je bezpochyby Jihomoravský kraj, který dlouhodobě věnuje otázce řízení inovačních aktivit v regionu velkou pozornost. Vytvořil pro tento účel také specializovanou instituci, Jihomoravské inovační centrum, kterému svěřil odbornou garanci implementace této strategie. Jihomoravský kraj aktuálně disponuje již čtvrtou verzí strategického dokumentu a je vzorem pro další české kraje. Za velmi kvalitní lze považovat také RI strategii Moravskoslezského kraje. V tomto kraji se aktivity spojené s inovačními procesy těší velké politické podpoře. Není sice zřízena specializovaná instituce, ale ostravská Agentura pro regionální rozvoj má pro oblast inovací vyčleněnou dostatečnou kapacitu. Kraj byl jedním z prvních, které tento dokument schválily, a zejména druhá verze platná od roku 2010 je věcná, konkrétní, definující cíle a opatření. Její implementace se jeví jako úspěšná. Třetím regionem, který disponuje jinou verzí RI strategie než první, je Zlínský kraj. V jeho případě je nutno dodat, že s ohledem na pozdější schválení první verze lze oba dokumenty označit za dobré řídicí nástroje. Příprava první verze navíc probíhala za podpory 6. rámcového programu EU, konkrétně projektu Cognac a SupPolicy. Kraj zřídil pro účely koordinace přípravy a implementace strategie Technologické inovační centrum. Za druhou verzí RI strategie lze považovat také Strategii rozvoje konkurenceschopnosti Karlovarského kraje, otázkou však zůstává, jak se regionu s nejméně kvalitním inovačním prostředím podaří dokument reálně implementovat. Většina krajů pak disponuje první verzí strategie, která má někde jen formální důvod existence. Za pouze formální lze považovat RI strategie Hl. města Praha, Plzeňského, ale také Ústeckého kraje. (Žítek, 2015)

ČR musela schválit pro programové období 2014-2020 Národní výzkumnou a inovační strategii pro inteligentní specializaci (Národní strategii RIS3). Každý kraj pak musel současně vytvořit její krajskou přílohu. (MŠMT, 2014) Tyto krajské přílohy jsou označovány jako Strategie inteligentní specializace, nebo také RIS3 (Research and Innovation Strategy for Smart Specialisation). Některé kraje se rozhodly svoji vlastní RI strategii ztotožnit s RIS3 (např. Jihomoravský), jiné považují naopak RIS3 současně za RI strategii (např. Ústecký kraj) nebo uvažují o rozšíření RIS3 do podoby RI strategie (např. Plzeňský kraj).

Veškeré informace týkající se verze a platnosti regionálních inovačních strategií jednotlivých krajů obsahuje následující tabulka.

Tab. 1: Regionální inovační strategie v krajích ČR

Kraj	verze	období	platnost
Hl. město Praha*	2	2004 +, 2014-20	ANO
Středočeský	-	N/A	NE
Jihočeský	1	2007-15	ANO
Plzeňský	1	2004+	NE
Karlovarský	2	2008+, 2013-20	ANO
Ústecký*	2	2005-10, 2014-20	ANO
Liberecký	1	2009+	NE
Královéhradecký	1	2010-15	ANO
Pardubický	1	2006-13	NE
Vysočina	1	2013-20	ANO
Jihomoravský	4	2002-04, 2005-08, 2009-13, 2014-20	ANO
Olomoucký	1	2011-21	ANO
Zlínský	2	2008-13, 2013-20	ANO
Moravskoslezský	2	2003-09, 2010-20	ANO

* Hl. město Praha a Ústecký kraj považují RIS3 současně za RI strategii
Zdroj: vlastní zpracování dle Regionální inovačních strategií jednotlivých krajů

Závěr

Regionální dimenze inovační politiky hraje nezastupitelnou roli v systému podpory tvorby a šíření inovací. Má-li být přístup systematický a koncepční, musí být definována jasná pravidla. Ta jsou součástí Regionální inovační strategie, jejíž tvorba vychází z analýzy podmínek regionu a závěrů permanentně vedeného dialogu s jednotlivými aktéry inovačního prostředí. Z hlediska reálného významu tohoto dokumentu je však důležitá nikoliv její samotná existence, ale schopnost její implementace v praxi. Jen tak mohou být vyhodnocována realizovaná opatření, a to i přesto, že jejich dopady se často projeví s odstupem po mnoha letech.

V ČR své RI strategie postupně přijali všechny kraje s výjimkou Středočeského. Kvalita dokumentu a s tím úzce související míra implementace je však diametrálně odlišná. Zatímco některé kraje přijaly strategii jen formálně, jiné ji reálně naplňují prostřednictvím realizace akčních plánů. K lídrům v této oblasti patří zejména Jihomoravský kraj, který je pro ostatní vzorem a inspirací, ale také kraje Moravskoslezský a Zlínský, jež věnovaly přípravě RI strategie náležitou pozornost.

Literatura

- [1] BLAŽEK, J., ŽÍŽALOVÁ, P., RUMPEL, P., SKOKAN, K., CHLÁDEK, P., (2012). Emerging regional innovation strategies in Central Europe: institutions and regional leadership in generating strategic outcomes. *European Urban and Regional Studies*, vol. 20, no. 2, pp. 275-294. ISSN 1461-7145. DOI: 10.1177/0969776411428651.
- [2] FRITSCH, M., STEPHAN, A., (2005). Regionalization of innovation policy - introduction to the special issue. *Research Policy*, vol. 34, no. 8, pp. 1123-1127. ISSN 0048-7333.
- [3] GRILLO, F., LANDABASO, M., (2011). Merits, problems and paradoxes of regional innovation policies. *Local Economy*, vol. 26, no. 6-7, pp. 544-561. ISSN 1470-9325. DOI: 10.1177/0269094211417161.
- [4] HOWELLS, J., (2005). Innovation and regional economic development: A matter of perspective? *Research policy*, vol. 34, no. 8, pp. 1220-1234. ISSN 0048-7333.
- [5] IRE Network, (2007). *RIS Methodological Guide. Stage2*. 40 s.
- [6] JMK, (2014). Regionální inovační strategie Jihomoravského kraje (RI strategie JmK)
- [7] MŠMT, (2014). *Národní výzkumná a inovační strategie pro inteligentní specializaci České republiky* (Národní RIS3 strategie)
- [8] OECD, (2010). *Regional innovation strategies*. [online]. [cit. 2014-11-30]. Dostupné z: www.oecd.org/innovation/policyplatform.
- [9] OECD, (2011). Road maps and smart policy mixes for regional innovation. In *Regions and Innovation Policy*. OECD Publishing. s. 69-113
- [10] *Regionální inovační strategie krajů ČR*.
- [11] VANŽURA, J., (2011). Inovační politika na regionální úrovni. *Ergo*, vol. 6, no. 1, pp. 11-25. ISSN 1802-2170.
- [12] VITURKA, M., (2007). Konkurenceschopnost regionů a možnosti jejího hodnocení. *Politická ekonomie*, vol. 55, no. 5, pp. 637-658. ISSN 0032-3233.
- [13] WORLD BANK, OECD, (2013). *The Innovation Policy Platform*. [online]. [cit. 2015-01-15]. Dostupné z: www.innovationpolicyplatform.org.
- [14] ŽÍTEK, V., (2015). *Regionální inovační systémy českých krajů: parametry a politika*. Brno: Masarykova univerzita. 154 s.

REGIONAL INNOVATION APPROACH: A CASE OF THE MORAVIAN-SILESIA REGION

REGIONÁLNÍ INOVAČNÍ KONCEPCE – PŘÍPADOVÁ STUDIE MORAVSKOSLEZSKÉHO KRAJE

ING. PAVEL ADÁMEK, PH.D.

ING. ŠÁRKA ČEMERKOVÁ, PH.D.

ING. MARTIN KLEPEK

ING. JARMILA ŠEBESTOVÁ, PH.D.

RNDR. ING. ROMAN ŠPERKA, PH.D.

Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné | School of Business Administration in Karviná
Slezská univerzita v Opavě | Silesian University in Opava
✉ Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic
E-mail: adamek@opf.slu.cz, cemerкова@opf.slu.cz, klepek@opf.slu.cz, sebestova@opf.slu.cz, sperka@opf.slu.cz

Annotation

The purpose of the paper is to assess the current regional-of-the-art of regional innovation monitor in the Moravian-Silesian Region and extend the findings of its own research in innovative activities in the region's companies. Several attributes were selected in this regard, including the regional innovation system (economic and regional innovation performance). More detailed analysis through primary research was aimed at identifying the types of innovations in selected sectors and extended by the application business lifecycle criteria of subjects. Conclusions of this paper advert to the observed interaction between innovation in processes, technologies and strategies in relation to different stages of the business lifecycle and from the perspective of sector we have identified the significance of the innovation in process approach and technology. Comprehensively are the most commonly used product innovation, process, technology and organization.

Key words

regional innovation, innovation activity, regional development, Moravian-Silesian Region

Anotace

Cílem článku je vyhodnotit stávající regionální inovační systém na základě inovačního monitoringu moravskoslezského kraje a v rámci oblasti hodnocení inovačních aktivit prostřednictvím výsledků vlastního výzkumu. Pro účely analýzy vybrány atributy zohledňující regionální inovační systém (ekonomická a regionální inovační výkonnost). Hlubší analýza prostřednictvím primárního výzkumu byla zaměřena na identifikaci typů inovací ve vybraných odvětvích a rozšířena o aplikaci kritéria životního cyklu subjektů. Závěry příspěvku poukazují na zjištěné interakce mezi inovacemi v oblasti procesů, technologií a strategií ve vztahu k jednotlivým fázím životního cyklu subjektů a z pohledu odvětví byla identifikována významnost v inovacích procesních a technologických. Komplexně jsou nejvíce využívány inovace produktové, procesní, technologické a organizační.

Klíčová slova

regionální inovace, inovační aktivita, regionální rozvoj, Moravskoslezský kraj

JEL classification: O18, R11, R58

Introduction

Innovation theory has shifted over time from the linear view on innovation (a straight line from science and technology to innovation) to a non-linear and more dynamic view. The latter requires taking into account interactions between a range of factors in the wider innovation system, such as entrepreneurship, diversity of ideas, cooperation, marketing, design, attracting and developing human capital, governance and the organization of innovation (Prud, 2013). It is getting increasingly important to incorporate conditions of sustainability in innovation theory and it is even argued that sustainability has become the key driver for innovation (Nidumolu, Prahalad and Rangswami, 2009).

Globalization, rapid technological change, an ageing population and new knowledge economies are external factors which are becoming a growing importance (Melecký, Staníčková, 2014) and therefore there is higher interest for innovative areas. Innovations as an output of learning and knowledge creation processes are regarded as a fundamental element of firms' competitiveness strategies in the current era of globalisation (e.g. Asheim and Coenen, 2005; Dohse, 2007; Tödtling and Trippl, 2005; Waxell and Malmberg, 2007). There are several traditional factors which influence learning and knowledge creation, including investments in basic R&D inputs and R&D institutional framework (Crescenzi, Rodríguez-Pose and Storper, 2007). However, spatial relations attract more and more attention in innovation processes nowadays. In this regard, some authors claim that diffusion of innovations is strongly localized, regionally bounded, process (Girma and Wakelin, 2007; Tödtling and Trippl, 2005), that characteristics of territory influence competitiveness of its economic subjects (Porter, 1990) and that a number of high-tech industries show a high degree of spatial concentration (Gertler and Vinodrai, 2009).

Innovation has been broadly recognized as an important factor of economic growth (OECD; Rio, 2001). Lots of theories and approaches have been developed in order to explain the way how regions and states could profit from innovations. Thus, regional governments are not in an easy position. The competitiveness of regions largely depends on internal learning and innovation capacities. The regional economies and its interaction with innovation processes are very complex and do not share in administrative power of the government, so it is very difficult to govern innovation process. The effectiveness of public policies on innovation then depends on the capacity of policy makers to comprehend innovation as a system (Poti and Basile, 2000).

A multidisciplinary approach is critically important to develop successful innovation policies (Boekema et al., 2000). Prud'homme van Reine and Dankbaar (2011), building further on Cooke (2007), argues that regional innovation policies need to address:

- The socio-cultural environment: identity and cosmopolitanism, attracting talented human capital, sustainable development,
- The economic environment: stability and change in clusters and value chains, technological development and interaction with markets and end users, cooperative and competitive attitudes,
- The institutional environment: knowledge infrastructure, governance, financial infrastructure.

Methodologically, content analysis of the recent RIM Plus (Čadil, 2014) was applied and combined with primary research in companies in the Moravian-Silesian Region to confrontation of the results in are of regional innovation system, innovation policy, types of innovation by sector and business lifecycle and findings between the sector and innovation.

The main goal of this article is to assess the current regional-of-the-art of RIM Plus report in the Moravian-Silesian Region and extend the findings of its own research in innovative activities in the region's companies. Several attributes were selected in this regard, including the regional innovation system (economic and regional innovation performance). A special attention in our primary research is given to the types of innovation in sectors including consideration of life-cycle stages. The article is structured as follows. The first chapter summarizes the main trend in the regional innovation system with emphasizing of economic and regional Innovation performance. The second part is focused on

methodology and data description and the third part represents the results of our research followed by the conclusions.

1. Main Trends in the Regional Innovation System

The Moravskoslezsko Region, as the fourth largest regional economy according to a RIM Plus (2014) generated 10,2% of the national GDP, and reached 97% of the national average of GDP in PPS per the employed, the second highest value in the Czech Republic. Despite the overall deindustrialisation of the national economy, the inflow of FDI into manufacturing industries in the region caused the manufacturing sector to remain the most decisive part of the regional economy. This sector generated 42,2% of GDP in 2012, 15,6% share on sales of the whole Czech economy, and employed 43,6% of total employees. The traditional industries still dominate the industrial structure of the manufacturing sector. The key industries are the manufacturing of basic metals and fabricated metal. However, the relatively new branch – manufacturing of motor vehicles has been developing very dynamically in recent years. The long-term tradition of heavy industries in the regional economy, localisation of large industrial companies and FDI resulted in the regional economy being dominated by the large companies. Further economic development will be limited by the high unemployment, and especially by the long term unemployment, ineffective institutions, obsolete and low-capacity infrastructure, low labour market efficiency and especially low level of business sophistication.

Despite the modernisation of many companies, the innovation activities in the business sector are rather below-average. Nevertheless, innovation performance of the SMEs sector is significantly better than the general innovation performance of the whole business sector. We agreed with the identified three challenges according to RIM Plus which are focused on areas of restructuring of the manufacturing sector from its specialisation in traditional low-tech and environmentally problematic industries to more flexible and higher value added industries based on innovation; development of a research infrastructure for co-operation between private enterprises and local universities; and reduction of dependence on RTDI (Research, Technological Development & Innovation) support programmes and other measures implemented at the national level.

Economic performance of the region based on the data from RIM Plus (2014) shown us the comparison of the region's economic performance with the national and EU27 averages reveals some key strengths of the regional economy. First of all, the economic performance by GDP per capita (measured by exchange rate) reached only 51.2% of the EU27 average in the year 2011. This was due to the unfavourable economic structure with the dominance of low-tech industries. Nevertheless, growth rates of the regional GDP exceeded national as well as EU averages in the last two years. In this sense we can speak about economic convergence and strengthening of economic position within the European market. Analysis also demonstrates a comparison of wider framework conditions of the economic performance. Thus, except above mentioned unfavourable industrial specialisation, the *region's economic performance is further negatively influenced by ineffective institutions, obsolete and low-capacity infrastructure, low labour market efficiency and especially low level of business sophistication.* Besides, the further economic development will be limited by the high unemployment, and especially by the long term unemployment, which is higher than the national average and almost the same as the EU average. It results from the previous economic specialisation of the regional economy with massive employment in steel industry and black coal mining. FDI in more progressive industrial like the automotive sector significantly contribute to the higher labour productivity growth exceeding both the national and EU averages.

Regional Innovation Performance and the current scope of RTDI, specialisation and research infrastructure is still, to a certain degree, a result of the traditional industrial specialisation in heavy industries. In spite of this, new research fields including highly progressive ones (e.g. ICT, biotechnology and nanotechnology) have emerged especially in the universities. The analysis show us the RTDI performance is improving steadily in the last few years. Based on the basic RTDI indicators the region is the fourth behind Prague, Southeast and Central Bohemia regions. All sectors of performance employed 2,613 researchers in 2012 (in FTE); it accounted to 8% share of the CR. The

majority of researchers worked at universities (59%) represented by three public universities; the business sector employed only 39% of researchers. The R&D expenditure accounted to €183m, 56% of this sum was spent in the business sector. Despite the growth of these indicators, the region lags behind the national as well as the EU27 averages.

According to RIM the share of Business Expenditure on R&D per GDP (year 2011) equalled 59.7% of the EU average and 84.6% of the national average as a consequence of the technological underdevelopment of local companies and their specialisation in lower value added activities of the global value chains. The extremely low share of governmental expenditure on R&D (only 16% of the EU average and 12.5% of the national average) is caused by the absence of important public research institutions in the region. On the other hand, the share of higher education expenditure on R&D per GDP reached the EU average and exceeded the national average. Extremely low is the patent activity. EPO patent applications reached only 6.5% of the EU27 average and 43.1% of the national average (year 2009). Below the EU27 and national averages are also employment in knowledge intensive services (72.6% of the EU27 and 88.4% of the national averages) and the share of R&D personnel of economically active population (63.3% of the EU27 and 66.5% of the national averages). Despite the above mentioned below average indicators demonstrating general underdevelopment of the RTDI, the region is very active in attracting sources of the EU Structural Funds on business innovation and on core RTDI.

2. Methodology and Data

The questionnaire survey was conducted with owners and managers of small and medium sized businesses (fewer than 250 employees) in the Moravian-Silesian Region, operating between the years of 2009-2013. The companies fulfilled the criteria being designated as small and medium sized companies by their number of employees – fewer than 250, operating a business in the area of the Moravian-Silesian Region and agreeing to a personal visit during autumn 2014. Data obtained from questionnaires (108 companies in the pilot phase, 194 in the final phase) is to be analysed through the SPSS statistical packet programme. Research was conducted in order to determine:

- Identification of the type of innovation by sector and by business lifecycle.
- Finding the interaction between the sector according to the type of business and innovation.

The instrument was validated through the assessment of scale reliability, construct validation and unidimensionality of the research constructs. Cronbach's Alpha was used to assess the scale reliability of each construct in the research model. The alpha of every factor was greater than the suggested threshold value of acceptable reliability of 0.6 Results were graded using the Likert scale (1-5 for non-numerical data) so as to be comparable with other sections of the questionnaire.

As a supporting analysis, cross-tabs were used to identify significant and non-significant values. In the next stage we provide analysis of data reliability, presented by Cronbach α and with a recommended value above 0.5 (Nunnally, 1978), other items were deleted. The instruments for the constructs were then validated by exploratory factor analysis (i.e., principal components analysis with varimax orthogonal rotation). Unfortunately, for partly performed analysis the the Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy (KMO) was applied, but did not achieve the recommended minimum value of 0.6 (Sharma, 1996), so we decided to use cross tabs. The data had to be sorted, respondents, who did not meet the criteria (size, operating in the Moravian-Silesian region) were deleted, and finally we obtained 194 valid respondents. In the Moravian-Silesian Region, 250,028 business units were in operation, the growth rate in 2014 was +0.6% regarding the number of start-ups (CSO, 2015). The sample size (n) was calculated by using the formula recommended by Olaru, Dinu, Stoleriu, Şandru and Dincă (2010, p.15).

$$n = t^2 \times p \times (1 - p) / \omega^2 \quad (1)$$

where:

t...confidence level, corresponding to probability with which the accuracy of the results will be guaranteed, from the statistical tables of the Student distribution; p...prevalence, probability or

proportion of the sample components that will explore the problem; and ωacceptable margin of error.

The sample size corresponds to recommended minimum value in probability of 0.95. The minimum sample size was computed according equation (1) as follows:

- t value in $\alpha = 0.05$ is 1.645; p value = 0,1699 is counted as proportion of businesses, which are active in year 2014 in the Moravian-Silesian Region (250,028) to whole number of businesses in the Czech Republic 1,470, 929 (CSO, 2015); $\omega = 0.05$ is acceptable error limit of 5 %.
- Minimum sample size = $1.645^2 \times 0.1699 \times (1 - 0.1699) / 0.05^2 = 153$ respondents.

The sample size was 194 respondents (194>153) so the sample was sufficient to provide the study. A data entry spreadsheet and guidelines were established for the student research assistants who entered data subsequent to conducting / receiving interviews. Researchers conducted several random checks for internal consistency in responses.

4. Results

The survey includes companies from those sectors: Agriculture (1,5%), Industrial production (10,3%), Building industry (12,4%), Public service (3,1,%) Business (37,1%) and Services (35,6%). Research was conducted in order to determine identification of the type of innovation by sector and by business lifecycle, and to find out the interaction between the sector according to the type of business and innovation. Main results show that the most innovation is implemented in the "product" and in almost all sectors (36,6%). The second item are innovation in process and technology (28,4%) followed by organisational change (22,2%). Most innovations are used in the business and industrial production which is a consequence of the industry structure in the region (Table 1).

Tab. 1: Type of innovation by Sector

Type of innovation	Agriculture	Industrial production	Building industry	Public service	Business	Services	Total
Product	0,5%	12,7%	4,2%	0,0%	17,0%	2,2%	36,6%
Process and technology	0,5%	6,7%	4,6%	1,0%	5,7%	9,9%	28,4%
Organisational change	0,5%	2,1%	3,6%	1,5%	7,7%	6,8%	22,2%
Marketing	0,5%	0,5%	0,5%	0,0%	9,8%	6,7%	18,0%
Strategy	0,0%	0,5%	1,5%	0,5%	6,2%	2,1%	10,8%

Source: own elaboration

The relationship between the type of innovation and the sector was not confirmed for type of innovation: product, organisational change, marketing and strategy. Especially in the area of process and technology there was identified the significance (Cramer's V =0.535, Sig.=0.026, confidence level 0.95). From the perspective of the importance of life-cycle businesses, we have identified most of the innovations being at the stage of "growth" and "decline". These phases are dominating for companies to develop initiatives and efforts in innovation, especially in the phase of "growth" which is represented by product innovation (20.3%), process and technology and organizational changes in the representation of almost 15% (see Table 2). Conversely, the 'crisis' and 'destruction and decease' are negligible. Considerable findings we have arrived at the stage of "stagnation, maturity" when we expected a much higher innovation activities than they have been identified (process and technology 5.5%, product and marketing 2.2%).

The relationship between the type of innovation and the business life cycle was not confirmed for type of innovation: product, organisational change, and marketing. Significant weak dependence we found for strategy (Cramer's V =0.250, Sig.=0.022, confidence level 0.95) and less importance to process and technology (Cramer's V =0.236, Sig.=0.039, confidence level 0.95). We may deduce, from the results that the most innovations are used in are of product, process and technology and organisational change. According to sector allocation are the most used the innovation in business, services and

industrial production. We have found the interaction between the innovation in process and technology in relation to sector, and interaction between the strategy and process and technology in relation to business lifecycle.

Tab. 2: Type of innovation by Business lifecycle

Type of innovation	Growth	Stagnation, Maturity	Decline	Crisis	Destruction and decease	Total
Product	20,3%	2,2%	14,3%	0,0%	1%	37,9%
Process and technology	14,8%	5,5%	6,6%	0,0%	0%	26,9%
Organisational change	14,3%	1,1%	6,1%	0,5%	1,1%	23,1%
Marketing	9,9%	2,2%	4,9%	0,0%	0%	17,0%
Strategy	6,1%	0,0%	3,8%	0,5%	0%	10,4%

Source: own elaboration

Discussion and Conclusions

The positive development of the regional innovation system and strengthening of the competitiveness are evident and result from the involvement of regional stakeholders in the implementation of the regional innovation strategy. Nonetheless, the core of the key challenges still remains crucial for the economic development in the near future: economic restructuring and technological modernisation; high quality human resources in sciences and technologies; sustainability of large research infrastructure of universities and research organisations; and governance of the regional innovation system. Development of industrial structure of R&D expenditure shows several important trends. Despite the modernisation of many companies, the innovation activities in the business sector are rather below-average. Technical innovations were implemented only in 12% of companies (the second worst share among the Czech regions). The industrial companies reached only 83% of the national level in implementation of product innovation (the worst share in the Czech Republic), and 89% in case of process innovation. Nevertheless, innovation performance of the SMEs sector is significantly better than the general innovation performance of the whole business sector.

The results of the research show us that the most innovations are used in are of product, process and technology and organisational change. According to sector allocation are the most used the innovation in business, services and industrial production. We have found the interaction between the innovation in process and technology in relation to sector, and interaction between the strategy and process and technology in relation to business lifecycle.

Future Orientations and Opportunities

The national programmes have significantly higher impacts on the cultivation of the regional innovation system and setting up of new research and innovation infrastructure; nevertheless, maximisation of their positive effects faces to the still rather underdeveloped co-ordination mechanisms in the governance of the regional innovation system. Despite these limitations, the positive development of the regional innovation system and strengthening of the competitiveness are evident and come from the involvement of regional stakeholders in the implementation of the regional innovation strategy.

The key challenges can be formulated in the economic restructuring and technological modernisation, high quality human resources in sciences and technologies, sustainability of large research infrastructure of universities and research organisations, and governance of the regional innovation system. In order to overcome the high dependency of the regional economy on the manufacturing sector, which has many negative environmental and social consequences, the further economic restructuring seems to be inevitable. The regional and national programmes and other measures should support development of the service sector, especially the sector of entrepreneurial (business) services and highly knowledge intensive services that are indispensable for setting up of new firms and successful development of the existing companies. The firms should be motivated to modernise their

technologies, innovate and collaborate with regional universities and research organisations to strengthen their competitiveness and improve their position in global value chains.

Literature

- [1] ASHEIM, B. T., COENEN, L., (2005). Knowledge bases and regional innovation systems: comparing Nordic clusters. *Research Policy*, vol. 34, no. 8, pp. 1173-1190. ISSN 1541-1338.
- [2] BOEKEMA, F., BORGES, K., BAKKER, S., RUTTEN, R., (2000). *Knowledge, Innovation and Economic Growth: The Theory and Practice of Learning Regions*. Cheltenham: Edward Elgar. ISBN 1840642157
- [3] COOKE, P., (2007). To construct regional advantage from innovation systems, first build policy platforms. *European Planning Studies*, vol. 15, no. 2, pp. 179-194. ISSN 1469-5944. DOI: 10.1080/09654310601078671.
- [4] CRESCENZI, R., RODRÍQUES-POSE, A., STORPER, M., (2007). The territorial dynamics of innovation: a Europe-United States comparative analysis. *Journal of Economic Geography*, vol. 7, no. 6, pp. 673-709. ISSN 1944-8287. DOI: 10.1093/jeg/lbm030.
- [5] CZECH STATISTICAL OFFICE (CSO), (2015). *Nejnovější data o kraji: Moravskoslezský kraj*. [online]. [accessed 2015-01-21]. Available at: www.czso.cz/x/krajedata.nsf/krajenejnovjsi/xt
- [6] ČADIL, V., (2014). Regional Innovation Monitor Plus (RIM Plus) – Regional Innovation Report Moravskoslezsko, Technopolis (group).
- [7] DOHSE, D., (2007). Cluster-based technology policy - the German experience. *Industry and Innovation*, vol. 14, no. 1, pp. 69-94. ISSN 1469-8390. DOI: 10.1080/13662710601130848.
- [8] GERTLER, M. S., VINODRAI, T., (2009). Life sciences and regional innovation: one path or many? *European Planning Studies*, vol. 17, no. 2, pp. 235-261. ISSN 1469-5944. DOI: 10.1080/09654310802553514.
- [9] GIRMA, S., WAKELIN, K., (2007). Local productivity spillovers from foreign direct investment in the U. K. electronics industry. *Regional Science and Urban Economics*, vol. 37, no. 3, pp. 399-412. ISSN 0166-0462. DOI: 10.1016/j.regsciurbeco.2006.11.006.
- [10] MELECKÝ, L., STANIČKOVÁ, M., (2014). NUTS 2 regions classification: comparison of cluster analysis and DEA method. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 45-52. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNLP210-6840-2014-4.
- [11] NIDOMOLU, R., PRAHALAD, C. K., RANGASWAMI, M. R., (2009). Why sustainability is now the key driver of innovation. *Harvard Business Review*, vol. 87, no. 9, pp. 56-64. ISSN 0017-8012.
- [12] NUNNALLY, J. C., (1978). *Psychometric Theory*, 2nd ed. New York: McGraw-Hill.
- [13] OECD, (1996). *The Knowledge Based Economy*. Paris: OECD. ISBN 0070474656.
- [14] OLARU, M., DINU, V., STOLERIU, G., ȘANDRU, D. DINCĂ, V., (2010). Responsible Commercial Activity of SMEs and Specific Values of Sustainable Development in Terms of the European Excellence Model. *Amfiteatru Economic*, vol. 12, no. 27, pp. 10-26. ISSN 1582-9146.
- [15] POTI, B., BASILE, R., (2015). *Regional differences of innovation: Firms' organisation, regional institutions and innovative performance*, OECD-NIS Focus Group on Innovative Firms and Networks. [online]. [accessed 2015-03-15]. Available at: www.oecd.org/dataoecd/14/6/2093628.pdf.
- [16] PORTER, M. E., (1990). The competitive advantage of nations. *Harvard Business Review*, vol. 68, no. 2, pp. 73-93. ISSN 0017-8012.
- [17] PRUD'HOMME VAN REINE, P., (2013). Crating cultures of sustainable innovation, *Journal of Innovation Management*, vol. 1, no. 1, pp. 85-107. ISSN 2183-0606.
- [18] PRUD'HOMME VAN REINE, P., DANKBAAR, B., (2011). The dynamic interaction between corporate and regional cultures. The case of Southeast Netherlands. *Journal of Economic and Social Geography*, vol. 102, no. 5, pp. 532-547.
- [19] RIO, C. R., (2001). *Learning to Innovate: Learning Regions. Andalusia: OECD/IDR*. ISBN 84-86783-32-1.
- [20] SHARMA, S. (1996). *Applied Multivariate Techniques*. New York: John Wiley & Sons. ISBN 0-471-31064-6.
- [21] TÖDTLING, F., TRIPPL, M., (2005). One size fits all? Towards a differentiated regional innovation policy approach. *Research Policy*, vol. 34, no. 8, pp. 1203-1219. ISSN 0048-7333.
- [22] WAXELL, A., MALMBERG, A., (2007). What is global and what is local in knowledge-generating interaction? The case of the biotech cluster in Uppsala, Sweden. *Entrepreneurship & Regional Development*, vol. 19, no. 2, pp. 137-159. ISSN 1464-5114. DOI: 10.1080/08985620601061184.

This paper was supported by Moravian-Silesian Regional Authority within the Programme of Support for Science and Research in Moravian-Silesian Region 2014, [programme RRC/07/2014, reg. Nr. 14/2014].

SYNERGY OF INNOVATION AND COHESION POLICY OF THE EUROPEAN UNION

SYNERGIE INOVAČNÍ A KOHEZNÍ POLITIKY EVROPSKÉ UNIE

ING. PETR JIŘÍČEK¹

ING. BARBORA BABJAKOVÁ, PH.D.²

¹ Katedra ekonomických studií | ¹ Department of Economic Studies
Vysoká škola polytechnická Jihlava | College of Polytechnics Jihlava
✉ Tolstého 16, 58601 Jihlava, Czech Republic
E-mail: jiricek@vspj.cz

² Katedra regionalistiky a rozvoja vidieka | ² Department of Regional and Rural Development
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja | Fac. of European Studies and Regional Development
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre | Slovak University of Agriculture in Nitra
✉ Tr. A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovak Republic
Email: barbora.babjakova@uniag.sk

Annotation

Innovations are becoming one of basic factors of regional development. In the context of common policies of European Union, goals of Cohesion and R&D Policy are gradually mingling within the meaning of support of innovation technologies introduction to enhance the competitiveness and the convergence of regions. The paper is trying to capture the basic development linkages of this synergy including the analysis of concrete financial programming support development of studied policies of European Union. The last part of the paper deals with synergy of Cohesion and R&D Policy for the technological and social innovations' support for the 2014 – 2020 programming period. This support is implemented through the principle of territorial, social and economic cohesion in regional strategies RIS3.

Key words

innovation policy, cohesion policy, regional strategies for smart specialization, financial support, social innovation

Anotace

Inovace se stávají jedním ze základních faktorů regionálního rozvoje. V kontextu společných politik Evropské unie dochází postupně k prolínání cílů kohezní a vědeckotechnické politiky ve smyslu podpory zavádění inovačních technologií pro zvýšení konkurenceschopnosti a úrovně konvergence regionů. Příspěvek se snaží postihnout základní vývojové vazby této synergie včetně analýzy vývoje konkrétních finančních programových podpor zkoumaných politik Evropské unie. V závěru příspěvku se autoři zabývají synergií inovační a kohezní politiky pro podporu technologických i sociálních inovací v programovém období 2014–20, projevující se v koncepci principů územní, sociální a hospodářské koheze u připravovaných regionálních strategií RIS 3.

Klíčová slova

inovační politika, kohezní politika, regionální strategie inteligentní specializace, finanční podpora, sociální inovace

JEL classification: R11

Introduction

The policy of European Union (European Community until 1992) since 1973, in the era after the world economic crisis and the collapse of the international financial system, can be characterized by the effort to introduce the concept of multi-annual planning and financing including application programming principles. This concept has been gradually seen especially in regional policy where this principle has been applied since 1988 in the effort to apply a long-term management and financing of R&D and innovation policy. The reflection of the efforts in financing of common policies is also reflected in the introduction of multi-annual financial frameworks of the EU since 1988. The development since the mentioned economic crisis caused by, among other factors, by the oil crisis, led at the beginning to the effort of a program support to research, development and innovation to improve the energy efficiency of conventional energy sources, later on in the field of energy savings and renewable energy. Second moment that influenced the focus of financial support for innovation policy from the EU budget has been the growing technological gap between EU and the US and Japan in the field of information and communication technologies since the late '70s. These technologies have raised ultimately scientific and technological revolution and the EU tried to eliminate this gap. Third important milestone in the mingling of both EU policies has become the EU policy of sustainable growth respecting the commitments under the Kyoto Protocol from the early 21st century. The Lisbon Strategy 2000 and the subsequent EU policy, focused on the research, development and innovation in connection with the declared transition to a low carbon economy and the consequent promotion of renewable energy sources had a strong response in the priorities of investment funding from the Cohesion Policy. The widening gap between the countries of EU and world powers in the pace of economic growth and competitiveness, and the consequences of the global economic and financial crisis of 2008 – 2009 led to the creation of a strategy to promote smart, sustainable and inclusive development – Europe 2020. Within this strategy the R&D Policy and Cohesion Policy merged in common goal to be competitive globally in innovation and creative economy. Current period is also bringing new tools which should enable to achieve these targets.

Objective and Methodology

The aim of the presented paper is to analyze the interaction and interconnection of Innovation and Cohesion Policy of the European Union in relation to the financing of the EU budget. The synergy of these policies in relation to their funding will be analyzed in two time periods. The first period will be analyzed since 1973, when the global economic crisis with its significant impact on member states of the European Union (the European Community at that time) occurred. This period saw the establishment of first multi-annual programs to foster research and development as well as the emergence of common regional and structural policy of the European Union. Methodologically are different periods covered in the field of Cohesion Policy with the distribution of programming periods (since 1988), as defined for example in Baldwin, Wyplosz (2008), Fiala, Pitrová (2009) and European Commission (2008). But within the European Union policy aimed at promoting research, development and innovation, systematization of periods is not so clear because many periods, in particular for CIP funding, overlap. Therefore the periodization was chosen as described in (Babjaková a kol., 2014). The second analyzed period covers the current EU budgetary framework for the years 2014-20. Here the synergy of Innovation and Cohesion Policy based on the Europe 2020 is one of the main principles of the policy of economic, social and territorial cohesion and sustainable development policy. This is embodied in the concept of Research and Innovation Strategy for Smart Specialization (RIS 3). The last part of the paper is therefore dedicated to characteristics of RIS3 and other tools.

Results

3.1 Synergy of the Innovation and Cohesion Policy until 2013

The period since the creation of the European Economic Community according to the Treaty of Rome in 1957 until 1973 was characterized by an one-year programs aimed, in accordance with the

objectives of common policies, particularly in the area of heavy industry, fuel and energy, agriculture and fisheries (Baldwin, Wyplosz, 2008). Specifically supported field of the research, development and innovation had the nuclear research that, based on the Treaty of Rome, was led by the autonomous organization EURATOM. In the seventies, after the oil crisis associated with the problem of energy and fuel security and structural problems in the regions associated with coal and steel industry, were introduced multi-annual R&D programs (the first was HYDROCARB in 1973, followed by ENALT, LIGASF etc.). Programs focused on innovation technologies in the affected industries. The first platform for European cooperation in scientific and technological research has for a long time become the intergovernmental COST program, established in 1971. COST was followed in 1980 by the ESPRIT program, which was the first scientific and technical program managed by the EU (Babjaková a kol., 2014). In the field of structural and regional policy, significant moment occurred during the European Council 19th -20th October 1974 in Paris when the decision to establish the European Fund for Regional Development was made. It became the main instrument for the management and financing of the common regional policy (EEC) when relevant investment projects were financed from this Fund (Archive of European Integration, 2012a). However, there can not be seen direct synergies of EU policies on regional development and support of science, research and innovation until the late seventies.

The beginning of a qualitatively new era in the financing of scientific and technological policy of the EU was a year 1984 when, as a result of emerging scientific and technological revolution in information and communications technology and related materials technologies, single-year or multi-year programs were included in a common framework. In this year, the first communitarian Framework Programme was introduced that meant the qualitative change in financing, managing and dissemination of results of research, development and innovation in EU. In addition, the long-term international program EUREKA was introduced in 1985, that in order to avoid the growing technological gap between EU and the US and the Japan funded a major wider international research projects. The first multi-annual program oriented on the research, development and innovation of renewable energy resources (ENDEMO) was created in 1985. Related programs continued since the early nineties, financing non-investment expenditures in the field of alternative energy sources, which lasted under the same name in different conditions until 2013 – SAVE and ALTENER programs. Already in 1982 the first purely innovative pilot program called SPRINT 0 was introduced which marked another important area of support from EU funds - support of development and innovation in small and medium enterprises (SME) (Babjaková a kol., 2014). In the area of regional and structural policy, first multi-annual program-oriented *Integrated Mediterranean Programmes* (Archive of European Integration, 2012b) were created in 1984. We can conclude that in the eighties one can not yet speak about a direct synergy of innovation and regional policy of EU, however, relatively unified principles are created based on the long-term objectives of these policies and programming focus of their financial support.

Another milestone in the creation of the synergy of innovative and cohesion policy of the European Union was the adoption of the Single European Act in 1987. The creation of the common market gave a rise to the budgetary interlacing of EU policies, manifested in their binding to the long-term financial perspectives and considerations about the programming linking of priorities and objectives. In the area of Cohesion Policy, a common programming structure and system of operational programs (*Operational Programme*) in relation to national and regional development plans were designed (Fiala, Pitrová, 2009). This basic program approach was reflected also in the policy of support for research, development and innovation, where the Framework Programmes took the overall financing since nineties. In 1994, the first specialized subprogram FP4 - INNOVATION was created in the field of innovation support for small and medium businesses, and in 1998, the first specialized framework program aimed at promoting renewable energy and energy savings – Energy Framework Programme was introduced (Babjaková a kol., 2014).

A major breakthrough in synergy of Cohesion Policy and science and technology and innovation policy was the introduction of the Lisbon Strategy of 2000, which placed emphasis on the strengthening of social and economic cohesion and environmental concept of a market economy in

accordance with the objectives of sustainable development. This connection can be seen on the declared objectives, which were (European Commission, 2010c):

1. Prepare a transition to a knowledge-based economy and society using sophisticated policies, regarding the development of the information society, research and technological development by accelerating the process of structural reforms leading to greater competitiveness, innovation and the completion of the internal market of the Union.
2. Modernize European social model, make investments to people and fight against social exclusion.
3. Maintain a healthy economic perspective and favorable prospect in terms of growth by applying appropriate combination of macroeconomic policies

For the first time, the programmatic effort on environmentally-based economy in the EU was reflected in the Lisbon strategy. In the area of program tools of Cohesion Policy and innovation support, the direction of funds allocation was clearly separated; investment-oriented projects were financed by the Structural Funds and the Cohesion Fund and non-investment-oriented so called soft projects supporting research, development, technological innovation and funding pilot and demonstration projects and the human capital sector. These projects were funded by community programs – in the area of support of research and development of the 6th Framework Programme, in the area of Energy Policy for environmentally oriented innovations (renewable energy, energy savings) from the program IEE and to promote innovation for SMEs from the program MAP (Babjaková a kol., 2014).

In the following period 2007 – 2013, after a considerable criticism of the implementation of the Lisbon strategy (conclusions of Kok Commission), definite mingling of program support from the Cohesion and Innovation Policy of the European Union in the field of energy, environmental protection and the support of companies' competitiveness was introduced for the first time for the whole EU budget period. In the area of innovation strategies *the triple-helix model* for partnerships between industry, government agencies and the public administration and academic and research institutions were supported. This fact became evident at the 7th Framework Programme in 2007 – 2013, where there was a significant increase in the budget and linking with the objectives of Cohesion Policy. Its sub-program *Cooperation* was directed to activities supporting partnerships between the public and private sectors in the long-term innovative technologies with the use of national public, commercial and European funds (PPP projects) (European Commission, 2010b). In this context, specialized community program (CIP) was created, which aimed in three different sub-programs at i) fostering innovation in fields of renewable energy and energy savings (sub-program IEE II), ii) in the sphere of information and communication technology (sub-program ICT PSP) in partnership of public and commercial sphere and iii) in the innovation support for small and medium-sized enterprises (sub-program EIP) (European Commission, 2010a). The amount of financial support from the EU budget in each of the analyzed periods, related to the Cohesion Policy of the European Union and common policies for the support of research, development and innovation, is illustrated in the following overviews.

Tab. 1: Financial support of the Cohesion Policy of European Union (mil. EUR)

Period	Structural funds	Cohesion Fund	Budget EU
1973-1980	6 938,2	0	76 571,4
1981-1987	30 665,4	0	194 190,5
1988-1993	76 782,6	795	312 980,8
1994-1999	145 006,1	11 813,8	458 305,5
2000-2006	201 065,0	16 881,2	661 869,4
2007-2013	301 874,2	58 954,2	912 631,4
2014-2020	291 862	74 928	959 988

Sources: Babjaková a kol. (2014), European Commission (2008)

Tab. 2: Financial support of the Innovation Policy of European Union from science and technology programs

Period	Programs	Budget (mil. EUR)
1984-1988	1. Framework Programme	3 750
1987-1991	2. Framework Programme	5 396
1990-1994	3. Framework Programme	6 600
1994-1998	4. Framework Programme	13 215
1998-2002	5. Framework Programme	14 960
2002-2006	6. Framework Programme	17 500
2007-2013	7. Framework Programme	53 272
2014-2020	Horizon 2020	71 097

Sources: Babjaková a kol. (2014), European Commission (2008)

Tab. 3: Financial support of the Innovation Policy of European Union from energy programs

Period	Programs	Budget (mil. EUR)
1973-1989	HYDROCARB, LIGASF, ENALT, ENDEMO	1 177
1990-1997	THERMIE, SAVE, ALTENER	425
1998-2002	Energy Framework Programme	175
2003-2006	IEE	215
2007-2013	IEE II.	727
2014-2020	Support within the program HORIZON 2020	5 931

Sources: Babjaková a kol. (2014), European Commission (2008)

Tab. 4: Financial support of the Innovation Policy of European Union from programs for the competitiveness of SMEs

Period	Programs	Budget (mil. EUR)
1983-1989	SPRINT 0	19
1989-1994	SPRINT 1	109
1995-2000	Support from 4 th and 5 th Framework Programme	1 034
2001-2005	MAP	450
2006-2013	EIP	2 167
2014-2020	COSME	2 298

Sources: Babjaková a kol. (2014), European Commission (2008)

3.2 Synergy of Innovation and Cohesion Policy of EU in the period 2014 – 2020

For the first time, the programmatically effort on environmentally-based economy in the EU was reflected in the Lisbon strategy. In the area of program tools of Cohesion Policy and innovation support, the direction of funds allocation was clearly separated; investment-oriented projects were financed by the Structural Funds and the Cohesion Fund and non-investment-oriented so called soft projects supporting research, development, technological innovation and funding pilot and demonstration projects and the human capital sector. These projects were funded by community programs – in the area of support of research and development of the 6th Framework Programme, in the area of Energy Policy for environmentally oriented innovations (renewable energy, energy savings) from the program IEE and to promote innovation for SMEs from the program MAP (Babjaková a kol., 2014).

In the following period 2007 – 2013, after a considerable criticism of the implementation of the Lisbon strategy (conclusions of Kok Commission), definite mingling of program support from the Cohesion and Innovation Policy of the European Union in the field of energy, environmental protection and the support of companies' competitiveness was introduced for the first time for the whole EU budget period. In the area of innovation strategies *the triple-helix model* for partnerships between industry, government agencies and the public administration and academic and research institutions were supported. This fact became evident at the 7th Framework Programme in 2007 – 2013, where there was a significant increase in the budget and linking with the objectives of Cohesion Policy. Its sub-program *Cooperation* was directed to activities supporting partnerships between the

public and private sectors in the long-term innovative technologies with the use of national public, commercial and European funds (PPP projects) (European Commission, 2010b). In this context, specialized community program (CIP) was created, which aimed in three different sub-programs at i) fostering innovation in fields of renewable energy and energy savings (sub-program IEE II), ii) in the sphere of information and communication technology (sub-program ICT PSP) in partnership of public and commercial sphere and iii) in the innovation support for small and medium-sized enterprises (sub-program EIP) (European Commission, 2010a). The amount of financial support from the EU budget in each of the analyzed periods, related to the Cohesion Policy of the European Union and common policies for the support of research, development and innovation, is illustrated in the following overviews.

Conclusion

The paper concludes that the synergy of Cohesion and Innovation Policy, how it can be seen in policies and program support for the period 2014 – 2020, was the process of gradual steps. Analysis was done since 1973 as before one cannot talk about common regional and structural policy of European Union. That was realized rather, except some specific measures of European Investment Bank for Italian regions, on the national level. Likewise the support of science, research and innovation was established rather on the national principle and one-year programs. This situation corresponded to then annual budgeting of finances of European Community. Just since 1973, due to the establishment of ERDF, can be the period characterized by the shift to common approach of regional and structural policy. The similar development can be seen in policy of support of research, development and innovation where it can be seen the shift from one-year programs COST and ESPRIT to the introduction of comprehensively designed scientific and technological Framework Programs in 1984. As can be seen from tables 1 to 4, financing of Cohesion Policy greatly exceeded the financial resources of science and technology policy. The synergy of the two policies is reflected in the fact that the policy of EU for the support of research, development and innovation mainly finance so-called soft projects focused on basic and applied research, human capital, the dissemination of scientific and technical knowledge and pilot and demonstration projects. On the other side, Cohesion Policy supports investment projects to introduce innovations into the market. Deepening of mutual synergy after 2000 occurred, especially in connection with the declared principles of the transition to a low carbon EU economy and the increase the competitiveness of the EU globally.

The period 2014 – 2020 is characteristic by the effort to create a synergy of Innovation and Cohesion Policy, where different tools are possible. The strongest tool is a preparation and implementation of Research and Innovation Strategy for Smart Specialization with the possibility to combine sources from different policies (ESIF of Cohesion Policy, Horizon 2020 and other research, development and innovation programs). This is a big step forward in creating the synergy of these two policies that should be one of the solutions for European Union future development.

Literature

- [1] ARCHIVE OF EUROPEAN INTEGRATION, (2012a). *European Regional Development Fund* [online]. [cit. 2015-3-18]. Dostupný z: <<http://aei.pitt.edu/view/eusubjects/erdf.html>>
- [2] ARCHIVE OF EUROPEAN INTEGRATION, (2012b). *The Integrated Mediterranean Programmes*. [online]. [cit. 2015-3-18]. Dostupný z: <<http://aei.pitt.edu/14712/1/EUR-FILE-1-86.pdf>>
- [3] BABJAKOVÁ, B., CHRENEKOVÁ, M., JIŘÍČEK, P., SMRČKA, F., (2014). *Financování a management inovačních programů Evropské unie*. Brno: Akademické nakladatelství CERM. ISBN 978-80-7204-905-9.
- [4] BALDWIN, R., WYPLOSZ, Ch., (2008). *Ekonomie evropské integrace*. 1. vydání. Praha: GRADA. ISBN 978-80-247-1807-1
- [5] EUROPEAN COMMISSION, (2010a). *Competitiveness and Innovation Programme (CIP)*. [online]. [cit. 2015-3-15]. Dostupné z: <<http://ec.europa.eu/cip/>>.
- [6] EUROPEAN COMMISSION, (2010b). *CORDIS. Seventh Framework Programme*. [online]. [cit. 2015-3-17]. Dostupné z: <http://cordis.europa.eu/fp7/home_en.html>
- [7] EUROPEAN COMMISSION, (2010c). *Lisbon Strategy Evaluation*. [online]. [cit. 2015-03-15]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/archives/growthandjobs_2009/>

- [8] EUROPEAN COMMISSION, (2012a). *EUROPE 2020. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth.* [online]. [cit. 2015-3-25]. Dostupné z: <<http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>>
- [9] EUROPEAN COMMISSION, (2012b). *Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specialisations (RIS 3)* [online]. [cit. 2015-3-25]. Dostupné z: <http://s3platform.jrc.ec.europa.eu/c/document_library/get_file?uuid=a39fd20b-9fbc-402b-be8c-b51d03450946&groupId=10157>
- [10] EUROPEAN COMMISSION, (2014). *Enabling synergies between European Structural and Investment Funds, Horizon 2020 and other research, innovation and competitiveness-related Union programmes.* [online]. [cit. 2015-3-25]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/guides/synergy/synergies_en.pdf>
- [11] EUROPEAN COMMISSION, (2008). *European Union Public Finance. 4th. edition. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.* ISBN 978-92-79-06937-6.
- [12] FIALA, P., PITROVÁ M., (2009). *Evropská unie. 2. vydání.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 978-80-7325-180-2.
- [13] GRANIERI, M., RENDA, A., (2012). *Innovation Law and Policy in the European Union. 1th. Edition.* Milano: Springer Verlag Italia, 198 p. ISBN 978-88-470-1916-4.

The paper is one of the outcomes of the funded project VŠPJ No. 1200/4/6131506 „Pilot Innovation Database of the Region“ (Pilotní inovační databáze regionu).

VÝZKUM, VÝVOJ A VÝZKUMNÝ POTENCIÁL VE VYBRANÝCH KRAJÍCH ČESKÉ REPUBLIKY

RESEARCH, DEVELOPMENT AND RESEARCH POTENTIAL IN SELECTED REGIONS IN THE CZECH REPUBLIC

ING. ZUZANA PALOVÁ

*Katedra ekonomie a veřejné správy | Department of Economics and Public Administration
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné | School of Business Administration in Karvina
Slezská univerzita v Opavě | Silesian University in Opava
✉ Univerzitní nám. 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic
E-mail: zuzana.palova@centrum.cz*

Anotace

Sektor výzkumu a vývoje patří mezi velmi důležité faktory pro rozvoj země, regionů. Odvětví výzkumu a vývoje ale není stejné ve všech regionech. Každý region je totiž jedinečný a jednotlivé regiony se mezi sebou odlišují – mají rozdílné přírodní podmínky, historický vývoj, strukturu ekonomiky, demografické charakteristiky apod. (Klímová, 2013) a to vše ovlivňuje více či méně právě i jeho výzkumný potenciál. Cílem příspěvku je změřit výzkumný potenciál ve vybraných regionech České republiky (ČR) a porovnat jejich odlišnosti v této sféře. K této analýze bude dále vztahena také podpora vědy a výzkumu z kohezní politiky Evropské unie (EU) prostřednictvím Operačního programu Věda a výzkum pro inovace (OP VaVpI). Analýza bude provedena ve čtyřech krajích ČR a to v Plzeňském, Ústeckém, Královéhradeckém a Moravskoslezském kraji.

Klíčová slova

kraje, výzkum a vývoj, výzkumný potenciál, operační program Výzkum a vývoj pro inovace

Annotation

Research and development sectors belong to very important factors for the development of the country and regions. The sector of research and development is not the same in all regions. Each region is in fact unique and individual regions differ among themselves - they have different natural conditions, historical development, economic structure, demographic characteristics, etc. (Klímová, 2013), and it all more or less affects its research potential of regions. The aim of this paper is to measure research potential in selected regions in the Czech Republic (CR) and compares their differences in this sphere. To this analysis there will be also related science and research support from the Cohesion Policy of the European Union (EU) through the Operational Program Research and Development for Innovation. The analysis will be carried out in four regions in the CR and they are Plzeň, Ústí, Hradec Králové and Moravian-Silesian Region.

Key words

regions, research and development, research potential, Operational Programme Research and Development for Innovation

JEL classification: O31, O32, O38, R11, R12, R58

Úvod

Věda a výzkum jsou oblasti, které většina autorů (např. Kutschenauer a kol., 2010) zahrnují do ekonomických disparit. I přesto se dá hledat vazba ve vědě a výzkumu s dalšími disparitami a to v sociální sféře. Jedná především o školství, celoživotní vzdělávání a o vzdělanostní strukturu obyvatel, bez kterých by většina vědy a výzkumu vůbec nebyla možná. Sektor výzkumu a vývoje je stále více a více důležitým faktorem pro rozvoj, který je považován za jeden z hlavních

zdrojů pro tvorbu inovací. Klusáček a kol. (2004) uvádí oblast výzkumu a vývoje v ČR jako jednu z identifikovaných bariér pro její rozvoj. Zajisté však není možné říci, že je tomu takto ve všech regionech ČR.

Cílem příspěvku je změřit výzkumný potenciál ve vybraných regionech ČR a porovnat jejich disparity v této sféře. K této analýze bude dále vztažena podpora vědy a výzkumu z kohezní politiky Evropské unie (EU) prostřednictvím Operačního programu Věda a výzkum pro inovace (OP VaVpI). Analýza bude provedena ve čtyřech krajích ČR a to v Plzeňském, Ústeckém, Královéhradeckém a Moravskoslezském kraji. Tyto kraje byly vybrány jako příhraniční regiony, které nemají společné hranice. Dalším důvodem této volby, bylo vybrání dvou dobře prosperujících krajů (Královéhradecký a Plzeňský kraj) a oproti tomu dvou strukturálně postižených regionů s vysokou mírou nezaměstnaností (Moravskoslezský a Ústecký kraj).

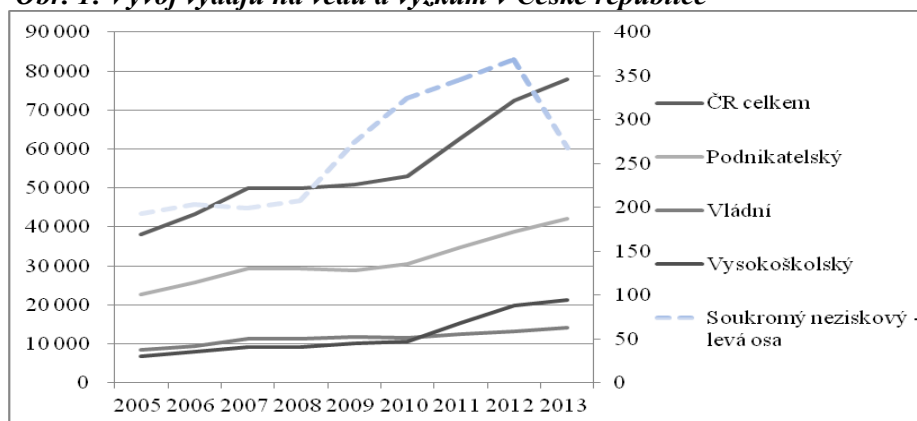
1. Teoretická východiska vědy, výzkumu a inovací

Orientace na konkurenceschopnost a podporu inovací v EU byla v posledním desetiletí spojována zejména s tzv. Lisabonskou strategií, která v roce 2000 vytýčila úkol stát se nejkonkurenceschopnější znalostní ekonomikou na světě. Problémy nedostatečné podpory inovací v EU a zaostávání však byly již definovány mnohem dříve, a to již v roce 1993 v tzv. Bílé knize o růstu, konkurenceschopnosti a zaměstnanosti (EC, 1993), která zdůraznila nutnost definovat globální strategii a podpory inovací na základě spolupráce různých subjektů, které inovace ovlivňují. Po Bílé knize následovala Zelená kniha o inovacích, která zdůraznila význam definování a implementace inovační strategie na regionální úrovni (EC, 1995). Evropská strategie růstu – Evropa 2020 (EC, 2010) řadí mezi své prioritní cíle rovněž inovace. Jedna z jejích priorit je inteligentní růst, jehož cílem je vyvíjet ekonomiku založenou na znalostech a inovacích. EU chce zvýšit výdaje na vědu a výzkum a vzdělanostní úroveň svých obyvatel. Další trendy v inovační politice v minulých desetiletích byly v převedení inovační politiky na regionální úroveň. Koncept národních a regionálních inovačních systémů, který slouží, jako analytický rámec empirického základu pro tvorbu inovační politiky zpracoval Doloreux a Parto (2005).

Systémy inovací byly definovány na různých úrovních. Přístup „systémy inovací“ byl definován nejprve na národní úrovni v pracích Freemana (1987), Lundvalla (1992). Autoři se při zkoumání systémů inovací na národní úrovni obvykle soustředují na zkoumání jejich struktury z pohledu výkonu vědy a výzkumu, kvality vzdělávacího systému, spolupráce mezi průmyslem a vysokými školami, dostupnosti finančních nástrojů pro podporu inovací apod. V 90. letech minulého století se začaly objevovat první studie o regionálních systémech inovací. To bylo způsobeno především všeobecným přijutím teze, že v globální ekonomice jsou právě regiony hlavními motory rozvoje (Asheim, Cooke, Martin, 2006) a globalizace zvyšuje úroveň regionální a lokální specializace. Právě regionální aglomerace ekonomických aktivit jsou hlavními zdroji růstu v ekonomikách na různém stupni vývoje, jak mimo jiné prokázaly četné studie o klastrech (např. Pavelková a kol, 2009). Mezi další autory, kteří se věnují v současnosti regionální konkurenceschopnosti spojenou s vývojem a výzkumem a hodnocením inovací v ČR patří svými příspěvky např.: Skokan (2004,2010), Klímová a Žítek (2012), Kováčsová (2014) a Chobotová (2013a, 2013b).

2. Výzkum a vývoj v ČR

Vývoj vědy a výzkumu v ČR vystihuje obr. č. 1. Z grafu je patrné, že vývoj vykazuje po celou dobu sledovaného období rostoucí trend, který nijak citelně nezasáhla ani ekonomická krize. Ekonomická krize se nepromítla poklesem, ale mírnou stagnací v letech 2008-2010. Graf také zobrazuje složení celkových výdajů na vědu a výzkum v ČR. Největší zastoupení má podnikatelský sektor, který se v roce 2013 podílel na celkových výdajích 54,1 %, dále byly následovány vysokoškolským sektorem 27,2 %, vládám 18,3 % a jako poslední byl soukromý neziskový sektor.

Obr. 1: Vývoj výdajů na vědu a výzkum v České republice

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ.

Zvyšování výdajů na vědu, výzkum, vývoj a inovace bylo jednou z hlavních priorit Lisabonské strategie (EC, 2010) a v současné době je tato priorita obsažena i v Evropské strategii růstu – Evropa 2020 (Evropská komise, 2014). Z pohledu podílu výdajů na VaV na HDP však ČR nevychází dlouhodobě příliš dobře. Uvnitř země pak existují značné meziregionální rozdíly (Žitek a kol., 2012). Je tedy zřejmé, že tato podpora není mezi jednotlivé regiony rozdělována rovnoměrně. Každý z nich má jiné předpoklady pro kvalitní výzkum. Jaký je výzkumný potenciál vybraných regionů by měl ukázat tento příspěvek.

3. Ukazatele vědy a výzkumu ve vybraných krajích ČR

Převážná část potřebných dat pro tento článek byla získána z Českého statistického úřadu (ČSÚ), a to konkrétně ze statistik vztahujících se k oblasti vědy a výzkumu. Do analýzy byly zařazeny následující ukazatele: počet pracovišť výzkumu a vývoje, výzkumní pracovníci (přečtené osoby), výdaje na vědu a výzkum (VaV) a udělené patenty v ČR přihlašovatelům z ČR. Všechna výše zmíněná data byla přečtena na 1 obyvatele, aby nebyla zkreslena velikostí regionu. Data byla zvolena za roky 2005-2013, ze kterých byl vyhotoven aritmetický průměr, se kterým bylo dále pracováno. Dále byl do tabulky zahrnut ukazatel podíl vysokoškolsky vzdělaných osob na celkovém počtu obyvatel starších 15 let v roce 2011. Tento ukazatel byl do analýzy zahrnut z důvodu, že kraje s vyšším podílem vysokoškolsky vzdělaných obyvatel, by měly patřit mezi kraje s vyšším výzkumným potenciálem.

Tab. 1: Ukazatele VaV pro jednotlivé vybrané ČR (průměr za období 2005-2013 na 1 000 obyvatel)

	Pracoviště vědy a výzkumu (VaV)	Výzkumní pracovníci	Výdaje na VaV (tis. Kč)	Udělené patenty	Podíl VŠ osob v %
Moravskoslezský kraj	0,174	1,446	2 728,23	0,019	11,2
Královéhradecký kraj	0,219	1,380	2 614,49	0,027	10,1
Ústecký kraj	0,104	0,477	938,65	0,011	7,6
Plzeňský kraj	0,167	1,757	4 014,61	0,023	10,4

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ.

Hodnoty byly přečteny na základě metody, kterou aplikovala ve svém výzkumu Kováčová (2014). Vypočtené hodnoty z tabulky č. 1 byly převedeny na koeficienty („koeficient VaV”), a to tak, že u každého ukazatele je nejnižší dosažené hodnotě přiřazen koeficient 1,00 a následující koeficienty hodnota. Koeficient vyjadřuje vzorec č. 1:

$$K_{VaV} = \frac{U_{ij}}{U_{i-min}} \quad (1)$$

kte U_{ij} hodnota ukazatele i pro kraj j
 U_{i-min} minimální hodnota u ukazatele i

Pomocí součtu jednotlivých koeficientů je možné jednotlivé kraje seřadit podle jejich významnosti pro výzkum a vývoj. Dále je možné stanovit, o kolik je tento význam vyšší, resp. nižší oproti ostatním krajům.

Tabulka č. 2 zobrazuje koeficienty pro jednotlivé kraje a ukazatele. Zde je možné sledovat extrém, který je patrný v Ústeckém kraji (ÚK). ÚK vykazuje ve všech ukazatelích nejnižší hodnoty. Z velké části je to dáno nižším počtem vysokých škol v kraji, dalším indikátorem pro tento výsledek je podíl vysokoškolsky vzdělaných osob na celkovém obyvatelstvu, který je téměř o 4 % nižší než v Moravskoslezském kraji (MSK), který v tomto indikátoru zastává nejlepší pozici. Ostatní tři kraje měly velmi podobné výsledné koeficienty. Nejlépe si vedl Plzeňský kraj (PK) s celkovým koeficientem 12,939, který byl ovšem nejlepší pouze ve dvou ukazatelích, na druhém místě se umístil Královéhradecký kraj (KHK) s koeficientem 11,480, který byl také nejlepší ve dvou ukazatelích.

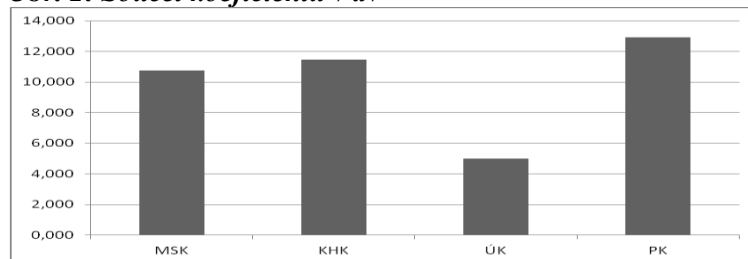
Tab. 2: Koeficient VaV pro jednotlivé výzkumné ukazatele

	Pracoviště vědy a výzkumu (VaV)	Výzkumní pracovníci	Výdaje na VaV (tis. Kč)	Udělené patenty	Podíl VŠ osob v %	Součet koeficientů
MSK	1,685	3,033	2,907	1,643	1,474	10,740
KHK	2,110	2,896	2,785	2,359	1,329	11,480
ÚK	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	5,000
PK	1,615	3,686	4,277	1,992	1,368	12,939

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ.

Na obr. č. 2 je zobrazen graf, který uvádí součet jednotlivých koeficientů výzkumného potenciálu. Z tohoto součtu vyšel jako kraj s nejvyšším výzkumným potenciálem Plzeňský, který byl následován Královéhradeckým krajem. Jedná se tedy o kraje, které patří mezi ekonomicky vyspělejší regiony a oproti MSK a ÚK se také jedná o regiony s menším počtem obyvatel a celkovou rozlohou. I tak ale MSK projevuje značný potenciál a umístil se v celkovém hodnocení v nepatrné vzdálenosti za vítěznými kraji. Oproti tomu ÚK v celkovém hodnocení propadl a výsledný koeficient je více než dva krát nižší než u PK.

Obr. 2: Součet koeficientů VaV

Zdroj: Vlastní výpočty autora na základě dat z ČSÚ a OP VaVpI dostupné z www.opvavpi.cz.

4. Výzkumné projekty hrazené z OP VA VPI

Tab. č. 3 zobrazuje seznam „Evropských center excelence“, které byly ve vybraných krajích podpořeny v rámci prioritní osy 1 OP VaVpI. Tato prioritní osa s názvem „Evropská centra excelence“ je zaměřena na vytvoření dobře vybavených VaV center s moderní, často jedinečnou infrastrukturou a kritickou velikostí tak, aby byla schopná přispívat k propojení a větší integraci předních českých VaV týmů s předními mezinárodními výzkumnými organizacemi a evropskými výzkumnými infrastrukturami (MŠMT ČR, 2012).

Tab. 3: Seznam projektů podpořených v prioritní ose 1 Operační program vývoj a výzkum pro inovace ve vybraných krajích

Název žadatele	Název projektu	Sídlo žadatele/centra	Alokovaná částka
Vysoká škola Báňská - Technická univerzita v Ostravě	Centrum excelence IT4Innovations	Ostrava/Ostrava	1 438 635 575
Západočeská univerzita v Plzni	Nové technologie pro informační společnost (NTIS)	Plzeň/Plzeň	641 596 212

Zdroj: Vlastní zpracování na základě informací o projektech na portálu OP VaVpI dostupné z www.opvavpi.cz.

Tab. č. 4 zobrazuje počty projektů realizovaných ve vybraných krajích v rámci výzev v rámci OP VaVpI ve zbylých prioritních osách (prioritní osa 2 – Regionální VaV centra, 3 – Komercializace a popularizace VaV, 4 – Infrastruktura pro výuku na vysokých školách spojenou s výzkumem). Tabulka zobrazuje počet realizovaných projektů a jejich celkovou alokovanou částku. Celková proplacená částka pro zatím do analýzy nemohla být zařazena, protože všechny projekty ještě nebyly ukončeny.

Tab. 4: Počet projektů a celková alokovaná částka v OP VaV pI v prioritních osách 2-4

	Počet projektů			Celková alokovaná částka		
	Prioritní osa 2	Prioritní osa 3	Prioritní osa 4	Prioritní osa 2	Prioritní osa 3	Prioritní osa 4
MSK	5	7	3	1 453 320 807	753 899 338	1 169 134 474
KHK	1	2	3	481 419 364	45 946 100	385 974 435
ÚK	1	1	1	502 932 609	30 109 889	173 946 711
PK	6	2	4	2 390 284 115	549 108 531	591 439 491

Zdroj: Vlastní zpracování na základě informací o projektech na portálu OP VaVpI dostupné z www.opvavpi.cz.

Z tab. č. 3 a 4 byl vytvořen koeficient výzkumných projektů, kde hodnoty pro koeficienty byly vypočteny ne na základě počtu projektů, ale na alokovaném celkovém příspěvku, protože jinak by nebylo možné projekty adekvátně porovnat na základě jejich skutečné velikosti. Překvapivě nejlepší koeficient výzkumných projektů byl v MSK. To bylo způsobeno především vyšším počtem zastoupení vysokých škol technického zaměření v kraji a počtem studentů.

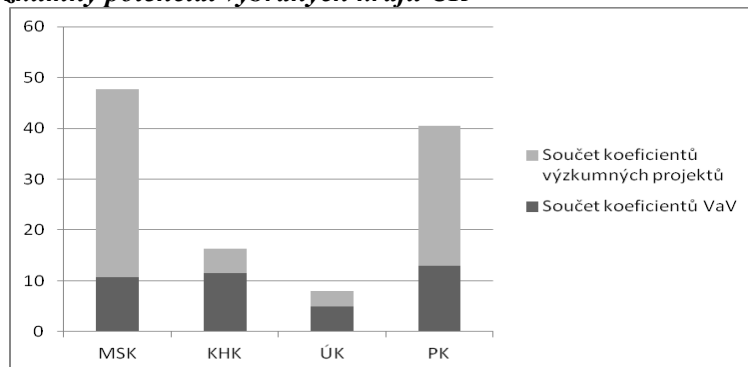
Tab. 5: Koeficient výzkumných projektů

	Osa č. 1	Osa č. 2	Osa č. 3	Osa č. 4	Výsledný Koeficient
MSK	2,24	3,02	25,04	6,72	37,02
KHK	0	1,00	1,53	2,22	4,74
ÚK	0	1,04	1,00	1,00	3,04
PK	1	4,97	18,24	3,40	27,60

Zdroj: Vlastní zpracování na základě informací o projektech na portálu OP VaVpI dostupné z www.opvavpi.cz.

5. Výzkumný potenciál vybraných krajů ČR

Obr. č. 3. zobrazuje celkový výzkumný potenciál vybraných krajů ČR, který se skládá ze dvou koeficientů a to z koeficientu pro VaV a koeficientů z výzkumných projektů. Ačkoliv MSK zaostával za KHK a PK v koeficientu VaV, tak danou situaci výrazně dohnal ve výzkumných projektech. Zde se projevilo především technologické zaměření Vysoké školy Báňské, která byla hlavním příjemcem podpory z OP VaVpI v regionu. Naopak hluboký propad nejen v koeficientu VaV ale také v koeficientu výzkumných projektů byl zaznamenán v ÚK, což bylo způsobeno především jeho nižším podílem vysokoškolsky vzdělaných osob a nízkým počtem vysokých škol především technického zaměření.

Obr. 3: Celkový výzkumný potenciál vybraných krajů ČR

Zdroj: Vlastní výpočty autora na základě dat z ČSÚ a OP VaVpI dostupné z www.opvavpi.cz.

Závěr

Jak bylo předpokládáno, tak ve výzkumných ukazatelích výzkumu a vývoje se nejlépe umístily strukturálně nepostížené regiony (PK a KHK). MSK se ale v tomto indikátoru neumístil o mnoho hůře než vítězné regiony. Oproti tomu ÚK kraj zde propadl ve všech indikátorech. Pokud se zaměříme na problematiku výzkumných projektů, tak se na prvním místě umístil MSK, který byl následovaný PK. Toto hodnocení bylo způsobeno především velkými výzkumnými aktivitami Vysoké školy Báňské, která získala většinu finančních prostředků z OP VaVpI v MSK. Na základě výpočtu výzkumného potenciálu, lze MSK zařadit mezi kraje s vysokým výzkumným potenciálem, tento kraj byl v našem hodnocení následován PK a dále KHK. U ÚK nemůžeme očekávat v budoucnu významné změny ve výzkumu a vývoji, protože jeho potenciál je nízký.

Pokud bychom se zaměřily na strukturu regionů podle vysokých škol a jejich studentů, kteří tvoří základ pro budoucí vývoj a výzkum, tak MSK patří mezi kraje s nejvyšším počtem vysokých škol (VŠ) i studentů (5 VŠ, 43 584 studentů) v roce 2012/2013. Je následován ÚK (2 VŠ, 20 837 studentů), dále KHK (1 VŠ, 17 925 studentů) a nakonec PK (1 VŠ, 15 905 studentů). Ačkoliv se ÚK zařadil na druhé místo v počtu vysokých škol a počtu studentů, zde se projevuje problém zaměření VŠ, kde převládají humanitní obory namísto technických a technologických, které podporují výzkum, vývoj a inovace.

Literatura

- [1] ASHEIM, B., GERTLER, M., S., (2005). The Geography of Innovation: Regional Innovation Systems. In Fageberg, J. et al. *The Oxford Handbook of Innovation*. 1st ed. New York: Oxford University Press. ISBN 0-19-926455-4.
- [2] CHOBOTOVÁ, M., RYLKOVÁ, Ž., BERNATÍK, W., (2013). The Patent strategy as a tool for increasing innovation activity of firms. *Creating Global Competitive Economics*. Rome: IBIMA Publishing LLC ISBN 978-0-9860419-1-4-3.
- [3] CHOBOTOVÁ, M., (2013). Using of dynamic strategy model in innovation process. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, vol. 244, no. 7, pp. 2191-2196. ISSN 1211-8516. DOI: 10.11118/actaun201361072191.
- [4] DOLOREUX, D., PARTO, S., (2005) Regional innovation systems: Current discourse and unresolved issues. *Technology in Society*, vol. 27, iss. 2, pp. 133-153. ISSN 0160-791X. DOI: 10.1016/j.techsoc.2005.01.002.
- [5] EUROPEAN COMMISSION, (1993). Growth, Competitiveness, Employment: The Challenges and Ways Forward into the 21st Century – White Paper. Parts A and B. COM (93) 700 final/A and B. Brussels. *Bulletin of the European Communities. Supplement 6/93*. [online]. [cit. 2015-03-23] Dostupné z: <<http://aei.pitt.edu/1139/>>.
- [6] EUROPEAN COMMISSION, (2010). *Lisbon strategy*. [online]. [cit. 2015-03-21] Dostupné z: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:CS:PDF>>
- [7] EUROPEAN COMMISSION., (1995). *Green Paper on Innovation*. EU Commission. COM (95) 688 final. [online]. Brussels. 131 pp. [cit. 2015-03-23]. Dostupné z: <<http://aei.pitt.edu/1218/>>.

- [8] FREEMAN, C., (1987). *Technology Policy and Economic Performance. Lessons from Japan*. 1st ed. London: Printer. 168 pp. ISBN 978-0861879281.
- [9] KLÍMOVÁ, V., (2013). Innovation infrastructure in Moravian regions. In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 198-204. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-24.
- [10] KLÍMOVÁ, V., ŽÍTEK, V., (2012). Selected Aspects of the Innovation Environment in the South Moravian and the Moravian-Silesian Regions. In *Proceedings of the 1st International Conference on European Integration 2012*. Ostrava: VŠB - Technical University, pp. 117-130. ISBN 978-80-248-2685-1
- [11] KLUSÁČEK K. a kol., (2004). *Závěrečná zpráva projektu evaluace RPS 4/04Bariéry růstu konkurenceschopnosti České republiky*. [online]. [cit. 2015-03-16] Dostupné z: < www.scss.sk/smpmcd/files/metod-podporazinet/funkcne%20strategie/Zprava_Bariery_final.pdf>
- [12] KOVÁČSOVÁ, L., (2014). Výzkumný potenciál krajů ČR. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, p. 186-193. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-22.
- [13] KUTSCHERAURER, A., FACHINELLI D., SUCHÁČEK, J., SKOKAN, K., HUČKA, M., TULEJA, P., TOMÁNEK, P., (2010). Regionální disparity. *Disparity v regionálním rozvoji země – pojetí, teorie, identifikace a hodnocení*. Ostrava: EkF VŠB-TU. Research project no. WD-55-07-1. ISBN 978-80-248-2335-5.
- [14] LUNDEVALL, B.A., (1992). *National Systems of Innovation*. London: Printer. ISBN 978-1855670631.
- [15] MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY ČESKÉ REPUBLIKY, (2014). *Operační program výzkum a vývoj pro inovace*. [online]. [cit. 2015-03-16] Dostupné z: < www.opvavpi.cz/cs/siroka-verze-operacniho-programu-vyzkum-a-vyvoj-pro-inovace-2014.html>
- [16] PAVELKOVÁ, D. a kol., (2009). *Klastry a jejich vliv na výkonnost firem*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-247-2689-2.
- [17] SKOKAN, K., (2004). *Konkurenceschopnost, inovace a klastry v regionálním rozvoji*. Ostrava: Repronis. ISBN 80-7329-059-6
- [18] SKOKAN, K., (2010). Inovační paradox a regionální inovační strategie. *Journal of Competitiveness*, vol. 2, iss. 2, pp. 30-46. ISSN 1804-1728.

Tento příspěvek vznikl v rámci projektu realizovaného na Slezské univerzitě v Opavě, Obchodně podnikatelské fakultě v Karviné s č. SGS 16/2015 Podpora sociálních inovací z fondů EU.

LOCALIZATION INDEXES OF SCIENCE AND RESEARCH IN SELECTED REGIONS

INDEXY LOKALIZACE VĚDY A VÝZKUMU VE VYBRANÝCH REGIONECH

ING. ŽANETA RYLKOVÁ, PH.D.

Katedra podnikové ekonomiky a managementu | *Department of Business Economics and Management*
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné | *School of Business Administration*
Slezská univerzita v Opavě | *Silesian University in Opava*
✉ *Univerzitní nám. 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic*
E-mail: rylkova@opf.slu.cz

Annotation

Regional competitiveness is an important factor, which directly affects the development and diffusion of innovation and is a prerequisite for the future prosperity of the territory. However ability to innovate, access to knowledge and use of new opportunities and know-how that all varies among regions. Entrepreneurship in the regions is affected by a number of factors, particularly the overall economic situation of the country, employment opportunities as well as professional qualifications and readiness of people to do business, the willingness to bear business risk and the availability of resources. The paper deals with comparison and evaluation of Moravian-Silesian Region and Zlín Region in terms of location analysis of science and research. Location index of science and research was used for comparison and evaluation.

Key words

localization analysis, localization index, regions

Anotace

Regionální konkurenceschopnost je důležitým faktorem, který přímo ovlivňuje rozvoj a šíření inovací, a je předpokladem pro budoucí prosperitu území. Nicméně schopnost inovovat, přístup ke znalostem a využití nových příležitostí a know-how, to vše se liší mezi regiony. Podnikání v regionech je ovlivněno velkým počtem faktorů, zejména celkovou ekonomickou situací v zemi, pracovními příležitostmi, jakož i odbornou kvalifikací a připraveností lidí k podnikání, ochotou nést podnikatelské riziko a dostupností zdrojů. Článek se zabývá komparací a vyhodnocením Moravskoslezského a Zlínského kraje z hlediska lokalizace vědy a výzkumu. Pro komparaci a vyhodnocení byl využit především index lokalizace vědy a výzkumu.

Klíčová slova

lokalizační analýza, index lokalizace, regiony

JEL classification: R11

Introduction

The localization analysis has an important place in regional economics (it is a permanent part) and the analysis is related to employment trends. Employment is a factor that has a significant impact not only on social issues and structure of life in the regions, but also on the regional economies. For example, the type and intensity of regional specialization can be inferred from the proportion of people employed in different areas of economic activity. Time changes of this share then suggest changes to the structure of the economy. If it is not desirable that the difference between the regions grew progressively further, it is necessary to efficiently locate investments in areas with the widest range of available, highly skilled and flexible workforce.

The first part of the paper describes the theoretical background related to location analysis. Furthermore, attention is paid to the location indexes of science and research in Moravian-Silesian Region and Zlín Region.

1. Theoretical background to the localization analysis

Location-allocation analysis essentially constitutes a framework for determining optimum locations in terms of accessibility, capacities, and coverage areas for all types of facilities. (Rahman, 2000).

Localization analysis has essentially twofold character:

- Analysis of deployment (localization) – the state of economic unit is analyzing, the result of the deployment of generating units is analysed by different characteristics (mostly by sectoral perspectives).
- Analysis of localizing deployment process - the assumptions, conditions, respectively economic factors for the location of economic unit are analyzing in the space.

Localization analysis is a common and important task in business management (Zentes et al., 2011). Despite the original focus of this methodology on the performance measurement of organizations, more recent developments seek to exploit resource allocation possibilities. Several studies attempt to tackle this by connecting resource reallocation decisions to measured results. (Golany, 1995, Fang, 2008, Yan, 2001). Assessment of location factors cannot be considered stable either from the point of view of time, or that of particular economic sectors. (Damborský et al., 2010). While the importance of location is without question, the assessment of location is not an easy task. (Wang et al., 2014). Most studies examine the relationship between centrality of network and regional development patterns (Wang, 2009, Bagler, 2008). There are also some studies on the location patterns of various firms, but the case studies are limited in scopes such as on high-tech industries (Zhang et al., 2013), industrial firms in general (Qi, 2008). Mitropoulos et al. (2013) present a model which combines data envelopment analysis in order to maximize accessibility, utilization and mean efficiency. However according to the knowledge, no prior studies examined location analysis of science and research and localization indexes of science and research were analysed.

2. Methodology

A number of mathematical formulations for solving localization problems have been proposed. For assessing the status and development trends in human resources - especially their localization - therefore here are calculated location indexes of research and development for Moravian-Silesian Region (MSK) and Zlín Region (ZK) for each of the seven studied years (2007-2013).

The actual construction of localization management is based on two sub-factors: the coefficient of specialization (P_{ij}) and coefficient of settlement (SP_j), then: (Analysis of regional differences in the Czech Republic: Regional Aspects of human resources, 2004)

$$P_{ij} = \frac{X_{ij}}{Y_i} \cdot 100$$

where:

i – the industry, j – the region

X_{ij} – the number of employed i – th sector in j – th area

Y_i – the number of employees i – th sector throughout the country

From the above mentioned it follows that the partial coefficient represents the percentage of employees of i - th sector (in this case it was the percentage of employees within science and research)

in j - th region (in Moravian-Silesian Region and Zlín Region) of the total manpower of i - th sector in the country (that means, the total number of employees of science and research in the Czech Republic). Coefficient of specialization is the monitored characteristic, it is the numerator of the index location index.

Coefficient of settlements (SP_j) expresses the percentage of the population of j - the area (in this case it is the percentage of population for Moravian-Silesian Region and Zlín Region separately) in the total population of the country (that means the population of the Czech Republic). Coefficient settlement is so-called base characteristics, it forms denominator of localization index and is calculated by the formula:

$$SP_j = \frac{S_j}{S} \cdot 100$$

where:

S_j – population of j – th area

S – total population in the country

The actual localization index (IL) measures the ratio of the reference sector representation in the population (in this case the ratio of representation of science and research in Moravian-Silesian Region and Zlín Region to the population of these regions). From this perspective, it is a composite fraction which is compared with the value of 1. The localization index is calculated by:

$$IL_{ij} = \frac{P_{ij}}{SP_j} = \frac{\frac{X_{ij}}{Y_i}}{\frac{S_j}{S}} \quad \text{resp.} \quad \frac{\frac{X_{ij}}{S_j}}{\frac{Y_i}{S}}$$

The construction of the index measures the state of proportionality in the representation of the sector to the population it is a proportionality index. Index values range are between:

$$0 \leq IL \leq \frac{S}{S_j}$$

$IL < 1$: it is proportional representation in terms of the sector to the population.

$IL > 1$: the sector is represented disproportionately to the population.

$IL = 1$: sector is represented proportionally to the population.

The more IL differs from 1, the larger the deviation is from ideal proportionality.

3. Results

Localization index values of science and research are in the text captured in the form of table 1 and figure 1 for seven years, and they are commented. Table 1 states the calculated index localization of science and research for 7 years (2007-2013) for Moravian-Silesian Region and Zlín Region. IL was determined as the percentage coefficient of specialization P_{ij} and coefficient of settlement SP_j , where “ i ” is the science and research and “ j ” the region. Coefficient of specialization is the ratio of employed in science and research in the Moravian-Silesian Region or Zlín Region and number of people employed in science and research in the Czech Republic. Coefficient of settlement is then the ratio of the population of the region and the total population in the Czech Republic

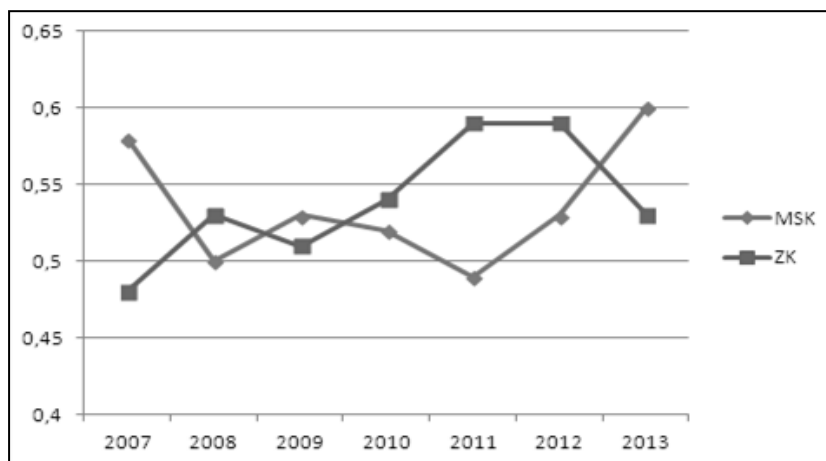
Tab. 1: Localization index values in science and research in the period 2007 - 2013

Region	Localization index values						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
MSK	0,58	0,50	0,53	0,52	0,49	0,53	0,60
ZK	0,48	0,53	0,51	0,54	0,59	0,59	0,53

Source: own processing according Statistical yearbooks (2006 – 2014)

Table 1 states the calculated index localization of science and research for 7 years (2007-2013) for MSK and ZK. IL was determined as the percentage coefficient of specialization P_{ij} and coefficient of settlement SP_j , where “i” is the science and research and “j” the region. Coefficient of specialization is the ratio of employed in science and research in the Moravian or Zlín Region and number of people employed in science and research in the Czech Republic. Coefficient of settlement is then the ratio of the population of the region and the total population in the Czech Republic.

Explanatory power has increased and refined based on the time series of indicators, in this case the localization index see Figure 1.

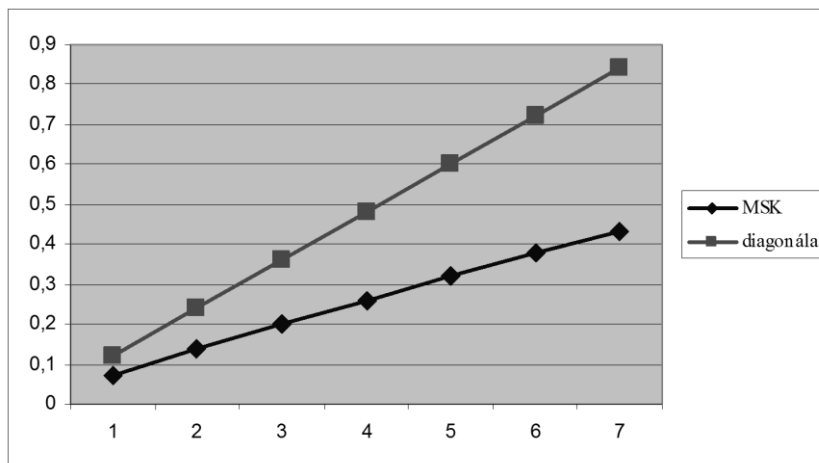
Fig. 1: Index localization of science and research in MSK and ZK

Source: own processing

Assessing the status and development trends in human resources within science and research - especially their localization – localization indexes were therefore calculated for science and research localization for each of the seven studied years. The range of variation reached the value 0.5 in almost 100 % cases. These files can be considered relatively homogeneous due to the results.

Curve localization graphs of science and research are below. The structure of curve localization is based on the ranking of localization indexes of science and research from highest to lowest in decreasing order. The cumulative totals of P_{ij} are shown on the y-axis and the accumulated totals of SP_j on the x-axis. Linking P_{ij} and SP_j of relevant IL the points of localization curve are constructed (see Figures 2 and 3).

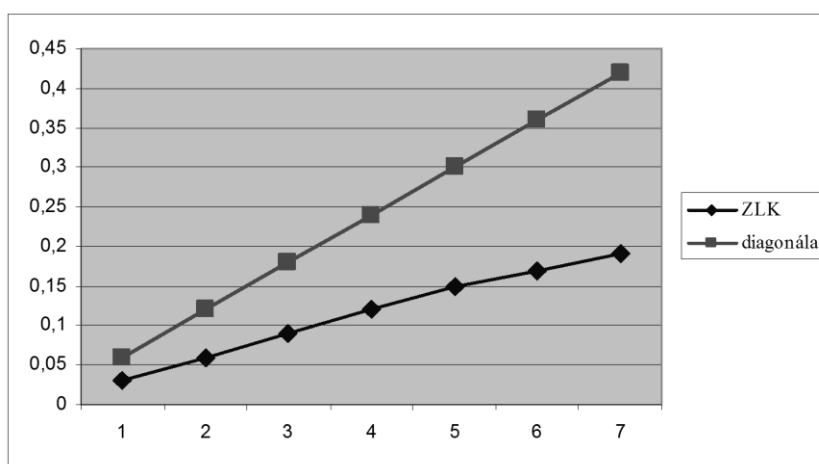
Fig. 2: Curve localization of science and research in MSK

Source: own processing

Curves localization of science and research in Moravian-Silesian Region and Zlín Region are formed by combining the points which is interpreted by comparison with diagonals. The figures 2 and 3 shows that the concentration of research and development in the regions is not sufficient the localization indexes are situated below the diagonals. If the localization indexes were equal to 1, then the curve would actually localization diagonal and it would be a perfect representation of the state of research and development in the regions. If the localization indexes were above the diagonal, it would be a higher level of representation (concentration) of research and development in the regions.

Fig. 3: Curve localization of science and research in ZK

Source: own processing

Conclusion

Index localization of science and research is in the range - 50% around the ideal of proportionality. It is possible to say that science and research is disproportionately represented in both regions, although in the Moravian-Silesian Region in 2013 increased localization index value from 0.53 to 0.60, but on the contrary the values decreased from 0.59 in the year 2012 to the value 0.53 in the year 2013 in the Zlín region. The trend of science and research in the Moravian-Silesian Region and the Zlín Region is overall stagnant in the period 2007 - 2013. Geographic coverage by the numbers of employees of science and research of Moravian-Silesian Region and Zlín Region does not copy industrial power and entrepreneurial background of particular areas.

Literature

- [1] BAGLER, G., (2008). Analysis of the airport network of India as a complex weighted network. *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*, vol. 387, pp. 2972-2980. ISSN 0378-4371. DOI: 10.1016/j.physa.2008.01.077.
- [2] Czech Statistical Office, (2013). *Analysis of regional differences in the Czech Republic: Regional aspects of human resources* [online]. [cit. 2013-03-05]. Available from: [www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/880026E6E1/\\$File/137004a2.pdf](http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/880026E6E1/$File/137004a2.pdf).
- [3] Czech Statistical Office, (2015). *Statistical Yearbooks* [online]. [cit. 2014-02-02]. Available from: www.czso.cz/csu/czso/rocenky_souhrn
- [4] DAMBORSKÝ, M., WOKOUN, R., (2010). Lokalizační faktory malého a středního podnikání v podmínkách ekonomiky ČR. *E+M Ekonomie a Management*, vol. 13, no. 2, pp. 32 – 43. ISSN 1212-3609.
- [5] FANG, L., ZHANG, C., (2008). Resource allocation based on the DEA model. *Journal of the Operational Research Society*, vol. 59, no. 11, pp. 36 – 41. ISSN 1476-9360. DOI: 10.1057/palgrave.jors.2602435.
- [6] GOLANY, B., TAMIR, E., (1995). Evaluating efficiency-effectiveness-equality trade-offs: a data envelopment approach. *Management Science*, vol. 41, no. 11, pp. 36 – 41. ISSN 1476-9360. DOI: 10.1287/mnsc.41.7.1172.
- [7] MITROPOULOS, P., MITROPOULOS, I., GIANNIKOS, I., (2013). Combining DEA with location analysis for the effective consolidation of services in the health sector. *Computers and Operations Research*. ISSN 0305-0548. DOI 10.1016/j.cor.2012.01.008.
- [8] QI, W., FANG, C., SONG, J., (2008). Measurement and spatial distribution of urban agglomeration industrial compactness in China. *Chinese Geographical Science*, vol. 18, pp. 291 – 299. ISSN 1993-064X. DOI: 10.1007/s11769-008-0291-2.
- [9] RAHMAN, S., SMITH, D. K., (2000). Use of location-allocation models in health service development planning in developing nations. *European Journal of Operational Research*, vol. 123, no. 3, pp. 437-452. ISSN 0377-2217. DOI: 10.1016/S0377-2217(99)00289-1.
- [10] WANG, F., CHEN, Ch., XIU, CH., ZHANG, P., (2014). Location analysis of detail stores in Changchun, China: A street centrality perspective. *Cities*, vol. 41, pp. 54 – 63. ISSN 0264-2751. DOI: 10.1016/j.cities.2014.05.005
- [11] WANG, J., JIN, F., MO, H., WANG, F., (2009). Spatiotemporal evolution of China's railway network in the 20th century: An accessibility approach. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, vol. 43, pp. 765 – 778. ISSN 0965-8564.
- [12] YAN, H., WEI, Q., HAO, G., (2002). DEA models for resource reallocation and production input/output estimation. *European Journal of Operational Research*, vol. 136, no. 1, pp. 19 – 31. ISSN 0377-2217. DOI: 10.1016/S0377-2217(01)00046-7.
- [13] ZENTES, J., SCHRAMM-KLEIN, H., (2011). *Strategic detail management: text and international cases*. Germany: Wiesbaden, Gabler.
- [14] ZHANG, X., HUANG, P., SUN, L., WANG, Z., (2013). Spatial evolution and locational determinants of high-tech industries in Beijing. *Chinese Geographical Science*, vol. 23, pp. 249 – 260. ISSN 1993-0641. DOI: 10.1007/s11769-012-0581-6.

This paper was supported by the Ministry of Education, Youth and Sports Czech Republic within the Institutional Support for Long-term Development of a Research Organization in 2015.

INOVAČNÍ PROSTŘEDÍ JAKO SOUČÁST VÝZKUMNÉHO POTENCIÁLU KRAJŮ ČR

INNOVATIVE ENVIRONMENT AS A PART OF THE RESEARCH POTENTIAL OF THE CZECH REGIONS

ING. LUCIE KOVÁČSOVÁ

Katedra regionální ekonomie a správy | Department of Reg. Economics and Administration
Ekonomicko-správní fakulta | Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita | Masaryk University
✉ Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: kovacsova@rect.muni.cz

Anotace

Cílem tohoto článku je navázat na předchozí výzkum, který prostřednictvím šesti ukazatelů (pracoviště VaV, výzkumní pracovníci, výdaje na VaV, udělené patenty, vybrané projekty Operačního programu Výzkum a vývoj pro inovace a projekty 7. rámcového programu) prezentuje výzkumný potenciál krajů ČR, a rozšířit ho o ukazatele vztahující se k financování inovačních aktivit podniků, a to konkrétně z Operačního programu Podnikání a inovace, a k počtu vědeckotechnických parků, jakožto důležité součásti inovační infrastruktury. V článku je použita zejména metoda analýzy přidělených dotací ve zvolených prioritních osách zmíněného operačního programu a počtu vědeckotechnických parků a následně jejich syntéza do jednoho společného ukazatele, který vznikl spojením s dříve získanými daty. Vzhledem k porovnávání získaných dat je samozřejmostí i využití metody komparace. Dosažené výsledky prakticky potvrdily předchozí umístění krajů, tedy dominanci Jihomoravského a Středočeského kraje a značné zaostávání kraje Karlovarského a Ústeckého. Jediný významnější posun nastal u Zlínského kraje, který v obou nově zvolených ukazatelích dominoval, což ho posunulo na pomyslnou třetí pozici.

Klíčová slova

výzkumný potenciál, inovační projekty, vědeckotechnické parky, regiony ČR

Annotation

The aim of this article is to build on the previous research introducing the research potential of regions of the Czech Republic using six indicators (R & D departments, researchers, R & D expenditures, patents, selected projects of the Operational Programme Research and Development for Innovation and projects under the 7th Framework Programme). Previous research is extended by the indicators, related to the enterprise innovation activities funding from the Operational Programme Enterprise and Innovation and to the number of science and technology parks, representing an important component of the innovations infrastructure. The main method used in the article is analysis of the allocated grants in the selected priority axes of the aforementioned program, and the number of science and technology parks. Then is used subsequent synthesis into one common indicator which is a combination of previously collected data. It is self-evident, that the data comparison method needed to be used as well. The outcomes of this research only confirmed the previous research conclusions: dominance of the South Moravian and Central Bohemian Region and significant lagging of Karlovy Vary and Ústí nad Labem Region. The only significant change was recorded in the Zlin Region, where two new selected indicators are dominant and thus helped the region to reach the hypothetical third position.

Key words

research potential, innovative projects, science and technology parks, Czech regions

JEL classification: R11, R12

Úvod

Zaměření současné regionální politiky je významně determinováno myšlenkami představitelů institucionálních teorií regionálního rozvoje. Institucionální teorie regionálního rozvoje spatřují jako klíčový faktor ekonomického a sociálního rozvoje inovace. Z hlediska praktických doporučení pro koncepci regionální politiky se zaměřují zejména na způsoby, jakými je možné napomoci vzniku a šíření inovací. Tyto způsoby představují například budování inovační infrastruktury, tvorbu a šíření nových znalostí, vzájemnou interakci a učení jednotlivých aktérů a networking. V tomto směru však pochopitelně může veřejný sektor působit pouze jako určitý katalyzátor nebo facilitátor, a vlastní iniciativa musí vzejít od soukromých firem (Blažek, Uhlíř, 2011).

Zvyšování výdajů na vědu, výzkum, vývoj a inovace bylo jednou z hlavních priorit Lisabonské strategie (European Commission, 2010) a nyní je tato priorita obsažena i v Evropské strategii růstu - Evropa 2020 (Evropská komise, 2014). Z pohledu podílu výdajů na VaV na HDP však Česká republika nevyhází dlouhodobě příliš dobře. Uvnitř země pak existují značné meziregionální rozdíly (Žitek a kol., 2012). Je tedy zřejmé, že tato podpora není mezi jednotlivé regiony rozdělována rovnoměrně. Každý z nich má jiné předpoklady pro kvalitní výzkum a vývoj, což odráží i veřejná podpora podnikům na jejich inovační aktivity.

Tento článek navazuje na předchozí zjišťování výzkumného potenciálu krajů ČR (Kováčsová, 2014b), ve kterém byly obsaženy ukazatele: pracoviště VaV, výzkumní pracovníci, výdaje na VaV, udělené patenty, počet projektů z prioritní osy 1 Operačního programu Výzkum a vývoj pro inovace (OP VaVpI) a počet projektů 7. Rámcového programu. Cílem tohoto článku je rozšířit tento výzkum o ukazatele týkající se podpory inovačních aktivit podniků z Operačního programu Podnikání a inovace (OP PI) a o počet vědeckotechnických parků, jelikož při zkoumání výzkumného potenciálu jistě nemůže být opomenuta výzkumná infrastruktura. Důležitost investování do inovační infrastruktury zmiňuje ve svém článku například i Giordano (2015). Vzhledem k dostupnosti a ucelenosti regionálních dat budou pro tento účel zastupovat tuto oblast právě vědeckotechnické parky (VTP), které jsou zmiňovány v regionálních inovačních strategiích jednotlivých krajů ČR jako důležitá součást inovační infrastruktury, což bývá, jedna z hlavních priorit těchto strategií (Žitek, 2008). Vzhledem k tomu, že již v předchozím výzkumu značně dominovala nad všemi ostatními kraji Praha, tak pro lepší názornost byla z dalšího zkoumání vynechána. Navíc v případě podpory z OP PI ani nemohou být firmy se sídlem v Praze příjemci podpory.

1. Financování inovačních aktivit z OP PI

V současných ekonomických podmínkách je i pro podniky velmi důležitá schopnost rozvíjet svůj inovační potenciál. Bariérám pro rozvoj tohoto potenciálu se věnuje například Zuzek (2014), nicméně předchozí výzkum, který je zdrojem pro tento článek (Kováčsová, 2014a), se zaměřuje spíše na jeho podporu formou financování, a to konkrétně z Operačního programu Podnikání a inovace (OP PI). Vzhledem k zaměření výzkumu byla předmětem předchozí analýzy pouze prioritní osa 4 (PO 4) – Inovace. Nyní bude ještě přiřazena část prioritní osy 5 – Prostředí pro podnikání a inovace. Prioritní osu 4 OPPI tvoří dvě oblasti podpory, které jsou zaměřeny na podporu technických (inovace produktů a procesů) a netechnických inovací (organizační a marketingové inovace) v podnicích, včetně rozvíjení jejich spolupráce s výzkumnými a vývojovými organizacemi, dále na podporu jejich vlastních firemních kapacit pro VaV a návazných aktivit, zejména pak v sektoru MSP tak, aby se zvýšila inovační aktivita podniků a počet podniků, které provádějí vlastní výzkum a vývoj. V této souvislosti je prioritní osa zaměřena především na komercializaci výsledků VaV, které mohou usměrnit, urychlit a zkvalitnit inovační procesy směrem k vyšší konkurenční schopnosti sektoru průmyslu a služeb. V rámci této priority je pozornost rovněž zaměřena na aktivity spojené s ochranou práv průmyslového vlastnictví (Ministerstvo průmyslu a obchodu ČR, 2013). Tato prioritní osa se dále člení na 2 programy podpory (Operační program Podnikání a inovace, 2010):

- **Inovace:** Cílem programu je zvýšení inovačního potenciálu podnikatelského sektoru prostřednictvím dotací na realizaci inovačních projektů podniků (zejména MSP) a na projekty

veřejných výzkumných institucí, vysokých škol, fyzických osob a MSP směřující k ochraně práv průmyslového vlastnictví. Tento program se ještě dále člení na 2 části – *Inovační projekt* a *Patent*.

- **Potenciál:** Cílem programu je podpora zavádění a zvyšování kapacit společností pro realizaci výzkumných, vývojových a inovačních aktivit a zároveň i zvýšení počtu společností, které provádějí vlastní výzkum, vývoj a inovaci.

Účelem Prioritní osy 5 je povzbudit spolupráci sektoru průmyslu se subjekty z oblasti výzkumu a vývoje, zkvalitnit infrastrukturu pro průmyslový výzkum, technologický vývoj a inovace, zefektivnit využití lidského potenciálu v průmyslu a zkvalitnit podnikatelskou infrastrukturu. Z této prioritní osy byl pro účely tohoto výzkumu zvolen pouze program Prosperita, jehož cílem je prostřednictvím dotací podporovat zakládání a další rozvoj subjektů infrastruktury pro průmyslový výzkum, technologický vývoj a inovace zaměřených zejména na realizaci nových technologií a konkurenceschopných výrobků a služeb (Operační program Podnikání a inovace, 2010).

V Tabulce 1 je uvedena výše podpory dle jednotlivých programů podpory OP PI a zároveň je tato výše převedena na jednotný koeficient, a to dle následujícího vzorce:

$$K_{VaV} = U_{ij} / U_{i-min}$$

kde U_{ij} hodnota ukazatele i pro kraj j
 U_{i-min} minimální hodnota u ukazatele i

U každého ukazatele je tedy nejnižší dosažené hodnotě přiřazen koeficient 1,00 a následující koeficienty jsou vypočteny podle toho, kolikanásobně jsou dosažené hodnoty vyšší, než je tato minimální hodnota, což v konečném důsledku umožňuje lepší porovnání krajů při souhrnu všech ukazatelů.

Tab. 1: Výše podpory na 1 obyvatele kraje

Kraj	Inovace – inovační projekty		Inovace – ochrana prům. vlastnictví		Potenciál		Prosperita	
	v Kč	koeficient	v Kč	koeficient	v Kč	koeficient	v Kč	koeficient
Středočeský	2 738	1,91	6	1,5	1 571	8,14	1680,63	6,53
Jihočeský	1 436	1,00	10	2,5	410	2,12	1043,60	4,05
Plzeňský	1 711	1,19	4	1	826	4,28	408,85	1,59
Karlovarský	1 897	1,32	0	0	193	1,00	619,92	2,41
Ústecký	1 551	1,08	6	1,5	346	1,79	415,41	1,61
Liberecký	2 522	1,76	12	3	1 093	5,66	257,37	1,00
Královéhradecký	4 180	2,91	9	2,25	642	3,33	0,00	0,00
Pardubický	2 993	2,08	9	2,25	1 249	6,47	0,00	0,00
Vysočina	2 654	1,85	10	2,5	857	4,44	1115,92	4,34
Jihomoravský	2 610	1,82	18	4,5	1 022	5,30	1346,72	5,23
Olomoucký	2 356	1,64	14	3,5	644	3,34	426,57	1,66
Zlínský	4 540	3,16	8	2	1 272	6,59	1101,44	4,28
Moravskoslezský	1 971	1,37	7	1,75	622	3,22	957,90	3,72

Zdroj: Statistika čerpání dotací z programů OPPI, 2014; vlastní výpočty

Po součtu hodnot všech čtyř koeficientů zjistíme, že je na tom nejlépe kraj Středočeský (18,08), a dále pak kraj Jihomoravský (16,85) těsně následovaný krajem Zlínským (16,03). Naopak velmi nízkou hodnotu dosahuje kraj Karlovarský (4,73) a Ústecký (5,99).

2. Vědeckotechnické parky

Za důležitou součást inovačního prostředí lze považovat inovační infrastrukturu, mezi níž se řadí mimo jiné i vědeckotechnické parky. Klímová (2013) definuje vědeckotechnické parky (VTP) jako rozsáhlejší komplex budov (často v blízkosti univerzit), ale na rozdíl od podnikatelského inkubátoru nabízí prostory již rozvinutějším inovačně orientovaným firmám, a to po neomezenou dobu. Finanční podmínky zde nejsou tak výhodné jako v případě podnikatelských inkubátorů, avšak podpora firem spočívá zejména v poradenství a zprostředkování spolupráce (typicky s univerzitou). Inkubátor je však nezřídka součástí VTP a také firmy opouštějící po úspěšné inkubaci inkubátor si často hledají nové prostory právě ve VTP. Lokalizací firem v těchto parcích se zabývali například Lindelöf a Löffsten (2002) nebo Yang a kol. (2009).

Pro účely tohoto výzkumu jsou brány v potaz jak akreditované parky, tak i další provozované a připravované parky. V rozdělení dle krajů se jmenovitě jedná o tyto (Společnost vědeckotechnických parků ČR, 2015):

- Středočeský kraj: Centrum aplikovaného výzkumu Dobříš; Inovační technologické centrum – VÚK; Podnikatelský inkubátor Nymburk; Vědecko technický park a PI Řež; Vědeckotechnický park Roztoky, a. s.; VTP AT Milovice; VTP Mstětice; VYRTYCH – Technologický park a inkubátor
- Jihočeský kraj: Jihočeský vědeckotechnický park; Vědeckotechnický park Agrien; Vědeckotechnický park Nové Hradky; Vědeckotechnický park, ENKI
- Plzeňský kraj: BIC Plzeň; Vědeckotechnický park Plzeň
- Karlovarský kraj: Podnikatelský inkubátor Dvoraň; Podnikatelský inkubátor Kanov
- Ústecký kraj: Nupharo park; Podnikatelské a inovační centrum Most; Podnikatelské centrum RUMBURK, VTP; Vědeckotechnický park Ústí nad Labem
- Liberecký kraj: Technologický park při VÚTS Liberec
- Královéhradecký kraj: CTTV – INOTEX; Technologické centrum Hradec Králové
- Pardubický kraj: TechnoPark Pardubice
- Vysočina: Podnikatelský a inovační park H. Brod; Technologický park Jihlava; VTP a CTT Vysočina
- Jihomoravský kraj: BIC Brno; BIC Brno, Podnikatelské a inovační centrum; Jihomoravské inovační centrum; Podnikatelský inkubátor Brno – Jih; Technologický inkubátor VUT a TI2 v Brně; TITC – VTP Brno
- Olomoucký kraj: Podnikatelský a inovační park Agritec; Vědeckotechnický park UP v Olomouci
- Zlínský kraj: Centrum informačních technologií a aplikované informatiky; Podnikatelský inkubátor Kroměříž; Podnikatelský inkubátor Kunovice – Panský dvůr; Podnikatelský inkubátor Vsetín; Technologické inovační centrum; Technologický park Progress; Vědeckotechnický park při UTB ve Zlíně
- Moravskoslezský kraj: BIC Ostrava; Centrum podpory inovací VŠB-TUO; Podnikatelský inkubátor RVP Invest; Podnikatelský inkubátor STEEL IT; Vědecko-technologický park Ostrava

Následující tabulka shrnuje výše uvedené počty vědeckotechnických parků v jednotlivých krajích. Vzhledem k tomu, že nejnižší hodnota je 1, tak z povahy vzorce jsou tyto počty zároveň i potřebným koeficientem.

Tab. 2: Počet vědeckotechnických parků v krajích ČR

Kraj	Počet VTP (koeficient)
Středočeský	8
Jihočeský	4
Plzeňský	2
Karlovarský	2
Ústecký	4
Liberecký	1
Královéhradecký	2
Pardubický	1
Vysočina	3
Jihomoravský	5
Olomoucký	2
Zlínský	7
Moravskoslezský	5

Zdroj: Společnost vědeckotechnických parků ČR (2015)

Největší počet VTP lze nalézt ve Středočeském kraji a v tomto ukazateli se do popředí dostává i Zlínský kraj. Docela překvapivý je pak nejnižší počet VTP u kraje Libereckého, který má stejně jako Pardubický kraj pouze jeden VTP.

3. Syntéza zjištěných dat s předchozím výzkumem

V předchozím výzkumu (Kováčsová, 2014b) byl zjišťován výzkumný potenciál, a to pomocí součtu koeficientů následujících ukazatelů: pracoviště VaV, výzkumní pracovníci, výdaje na VaV, udělené patenty, počet projektů v prioritní ose 1 OP VaVPI a počet projektů 7. rámcového programu. Hodnoty tohoto koeficientu, které dohromady tvořily ukazatel výzkumného potenciálu, jsou uvedeny v Tabulce 3 a přiřazeny k současně zjištěným koeficientům OP PI a VTP.

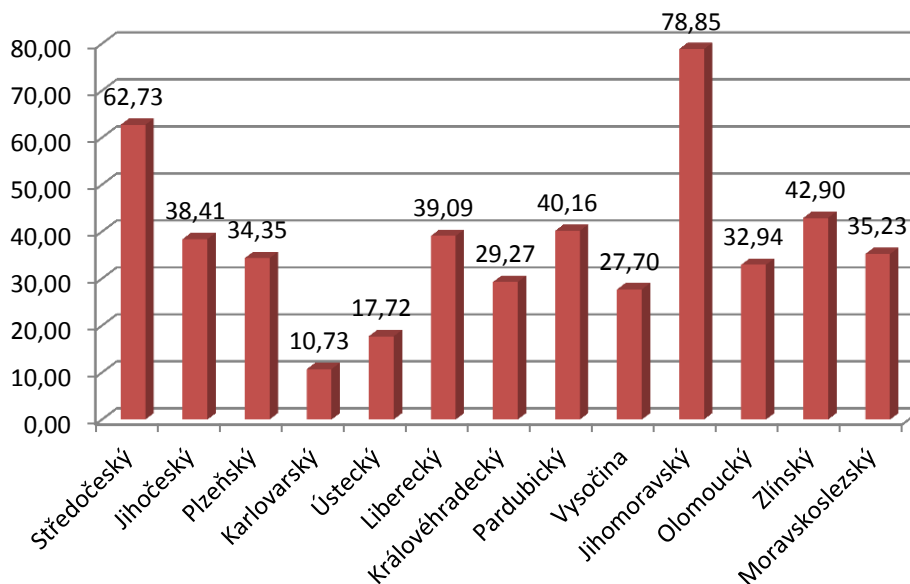
Tab. 3: Součet zjištěných koeficientů

Kraj	Výzkumný potenciál	OP PI	VTP	Součet
Středočeský	36,65	18,08	8,00	62,73
Jihočeský	24,73	9,68	4,00	38,41
Plzeňský	24,29	8,06	2,00	34,35
Karlovarský	4,00	4,73	2,00	10,73
Ústecký	7,73	5,99	4,00	17,72
Liberecký	26,67	11,42	1,00	39,09
Královéhradecký	18,78	8,49	2,00	29,27
Pardubický	28,35	10,81	1,00	40,16
Vysočina	11,58	13,12	3,00	27,70
Jihomoravský	57,00	16,85	5,00	78,85
Olomoucký	20,81	10,13	2,00	32,94
Zlínský	19,87	16,03	7,00	42,90
Moravskoslezský	20,17	10,07	5,00	35,23

Zdroj: Kováčsová, 2014b; vlastní výpočty

V předchozím výzkumu, zahrnujícím pouze koeficient pro výzkumný potenciál, je tedy patrná jasná dominance Jihomoravského kraje, zatímco koeficienty vypočtené v tomto článku dostávají jasně do popředí kraje Středočeský a Zlínský, což je však dáno hlavně vysokým počtem vědeckotechnických parků. Nicméně i v těchto ukazatelích je Jihomoravský kraj stále na předních pozicích. Naopak se potvrzuje značné zaostávání Karlovarského kraje. Celkový součet všech koeficientů pak znázorňuje následující graf.

Obr. 1: Součet všech koeficientů

Zdroj: vlastní zpracování

Porovnáním hodnot z předchozího zjištění (výzkumný potenciál uvedený v Tabulce 3) se ukazuje, že nově přidané koeficienty nijak extrémně nemění pořadí jednotlivých krajů. Výrazněji si polepšil akorát Zlínský kraj, který byl předtím na pomyslné 8. - 9. příčce a nyní se dostal na třetí pozici. Pomohl mu jak vysoký počet vědeckotechnických parků (7), tak třetí nejvyšší přepočtený počet podpory z příslušné části OP PI.

Závěr

Současné výsledky potvrzují výsledky z předchozího zkoumání, tedy že na základě zvolených ukazatelů je možné říci, že největší výzkumný a inovační potenciál vykazuje kraj Jihomoravský, následovaný krajem Středočeským. V případě Jihomoravského kraje hraje důležitou roli zejména dobrá dopravní dostupnost – železniční, silniční i letecká, jsou zde sídla mnoha nadnárodních firem, přítomnost řady veřejných i soukromých vysokých škol a vědecko-výzkumných institucí apod. U Středočeského kraje pak hraje zásadní roli i blízkost hl. m. Prahy, kdy lze například zmínit fakt, že vědeckovýzkumné parky jsou umístěny právě zejména za správními hranicemi Prahy. Naopak nejnižší výzkumný a inovační potenciál vykazují stále kraje Karlovarský a Ústecký. Umístění ostatních krajů se více méně neliší, až na relativně značné zlepšení Zlínského kraje, který v nynějším zkoumání obou ukazatelů (OP PI i VTP) dominoval.

V další fázi výzkumu bude zvaženo využití ještě dalších ukazatelů vztahujících se k vědě, výzkumu a inovacím a bude rozšířen pohled na samotný výzkumný a inovační potenciál regionů, kdy inspirací může být i článek věnující se inovačnímu potenciálu ruských regionů (Kharchenko a kol., 2014). V konečném důsledku je záměrem vysledovat, zda má výzkumný potenciál vliv na vývoj regionálního HDP.

Literatura

- [1] BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D., (2011). *Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, implikace*. Praha: Karolinum. ISBN 9788024619743.
- [2] EUROPEAN COMMISSION, (2010). *Lisbon strategy*. [online]. [cit. 2014-09-24]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/archives/growthandjobs_2009/objectives/index_en.htm.
- [3] Evropská komise, (2014). *Evropa 2020 – Evropská strategie růstu*. [online]. [cit. 2014-09-24]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/europe2020/index_cs.htm.
- [4] GIORDANO, T., (2015). Integrating industrial policies with innovative infrastructure plans to accelerate a sustainability transition. *Environmental Innovation and Societal Transitions*. vol. 14, pp. 186-188. ISSN 2210-4224. DOI: 10.1016/j.eist.2014.07.004. DOI: 10.1016/j.eist.2014.07.004.
- [5] KHARCHENKO, E., ALPEEVA, E., OVCHAROVA, O., (2014). Innovative Potential of Russian Regions: Methodological Aspects of Analysis and Development Trends. *Procedia Economics and Finance*, vol. 14, pp. 313-319. ISSN 2212-5671. DOI:10.1016/S2212-5671(14)00718-7.
- [6] KLÍMOVÁ, V., (2013). Inovační infrastruktura v moravských regionech. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 198-204. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI:10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-24.
- [7] KOVÁČSOVÁ, L., (2014a). Veřejná podpora podnikových inovačních aktivit v České republice. In Maroš, m., Papcunová, V. (eds.) *Ekonomika a management 2014 – zborník vedeckých príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Nitra: Univerzita Konštatína Filozófa v Nitre, pp. 56-64. ISBN 978-80-558-0729-4.
- [8] KOVÁČSOVÁ, L., (2014b). Výzkumný potenciál krajů ČR. In Klímová, V., Žítek, V. *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 186-193. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-22.
- [9] LINDELÖF, P., LÖFSTEN, H., (2002). Growth, management and financing of new technology-based firms – assessing value-added contributions of firms located on and off Science Parks. *Omega*, vol. 30, no. 3, pp. 143-154. ISSN 0305-0483. DOI: 10.1016/S0305-0483(02)00023-3.
- [10] MINISTERSTVO PRŮMYSLU A OBCHODU ČR, (2013). *Operační program Podnikání a inovace*. [online]. [cit. 2014-09-24]. Dostupné z: www.czechinvest.org/data/files/operacni-program-podnikani-a-inovace-aktualni-znuni-2164-cz.pdf.
- [11] Operační program Podnikání a inovace, (2010). [online]. [cit. 2014-09-24]. Dostupné z: www.mpo-oppi.cz.
- [12] SPOLEČNOST VĚDECKOTECHNICKÝCH PARKŮ ČR, (2015). *Interaktivní katalog VTP*. [online]. [cit. 2015-03-09]. Dostupné z: www.svtp.cz/katalog/
- [13] Statistika čerpání dotací z programů OPPI, (2014). [online]. [cit. 2014-07-20]. Dostupné z: <http://eaccount.czechinvest.org/Statistiky/StatistikaCerpaniDotaci.aspx>.
- [14] YANG, CH.-H., MOTOHASHI, K., CHEN, J.-R., (2009). Are new technology-based firms located on science parks really more innovative?: Evidence from Taiwan. *Research Policy*. Elsevier. vol. 38, issue 1, pp. 77-85. ISSN 0048-7333. DOI: 10.1016/j.respol.2008.09.001.
- [15] ZUZEK, D. K., (2014). Barriers to development of the innovation potential in the small and medium-sized enterprises in Poland. *Economic Science for Rural Development Conference Proceedings*. no. 35, pp. 105-111. ISSN 1691-3078.
- [16] ŽÍTEK, V., (2008). Analýza struktury regionálních inovačních strategií. In Klímová, V. (ed.) *11th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 53-60. ISBN 978-80-210-4625-2.
- [17] ŽÍTEK, V., KLÍMOVÁ, V., KOVÁČSOVÁ, L., FEIXOVÁ, B., (2012). Podpora výzkumu a transfer technologií v Jihomoravském kraji. *Auspicia*, vol. VIII, no. 1, pp. 146-151. ISSN 1214-4967.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu specifického výzkumu Možnosti implementace vybraných veřejných politik v územním rozvoji (MUNI/A/1244/2014).

UNIKÁTNÍ INOVAČNÍ INFRASTRUKTURA = REALIZACE ÚSPĚŠNÉHO PROCESU NASTARTOVÁNÍ INOVAČNÍCH TECHNOLOGIÍ V JIHOMORAVSKÉM KRAJI

UNIQUE INNOVATIVE INFRASTRUCTURE = SUCCESSFUL START-UP OF THE INNOVATIVE TECHNOLOGY PROCESS IN THE SOUTH MORAVIAN REGION

ING. MIRKA WILDMANNOVÁ, PH.D.¹

ING. MILAN VENCLÍK, MBA²

¹Katedra veřejné ekonomie | ¹Department of Public Economics
Ekonomicko-správní fakulta | Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita | Masaryk University
✉ Lipová 41a, 602 00, Brno, Czech Republic
E-mail: mirkaw@econ.muni.cz

²Katedra ekonomie a veřejné správy | ²Department of Economics and Public Administration
Soukromá vysoká škola ekonomická Znojmo | Private College of Economic Studies Znojmo
✉ Loucká 21, 669 02 Znojmo, Czech Republic
E-mail: venclik.milan@seznam.cz

Anotace

Poslední desetiletí minulého století nastartovalo období obrovského technologického rozmachu. Do všech oblastí života vstoupily inovační procesy. Inovační procesy se staly základním iniciátorem růstu ekonomiky a zaručují tak konkurenceschopnost v dnešním globálním světě.

V Jihomoravském kraji byla v průběhu minulých let vytvořena unikátní inovační infrastruktura, která nemá obdobu v ČR a ve střední Evropě. Jihomoravský kraj je příkladem spolupráce všech subjektů – veřejné správy, regionálního rozvoje, vysokých škol, výzkumných institucí, a to v symbióze s vládní politikou a politikou EU. Cílem příspěvku je zhodnotit strukturu inovačních technologií vytvořené v JMK, představit časovou genezi celého procesu, poukázat na jedinečnost tohoto modelu, zhodnotit míru přínosu pro Jihomoravský kraj a upozornit na budoucí rizika.

Klíčová slova

inovační technologie, regionální rozvoj, veřejná správa, inovační infrastruktura, věda, výzkum, strategie

Annotation

The passed decades of the last century started a period of huge technological boom. In all areas of life have entered the innovative processes. Innovative processes have become the primary initiator of the growth of the economy and ensure competitiveness in today's global world. In the South-Moravian region a unique and innovative infrastructure has been created over past years that has no equivalent in the Czech Republic and Central Europe. South Moravian region is an example of cooperation between all the entities – public administration, regional development, universities, research institutions, and on top of that in symbiosis with government policy and the policy of the EU. The aim of the paper is to evaluate the structure of the innovative technologies created in JMK/ South Moravian region, to introduce temporal genesis entire process, point out the uniqueness of this model, to evaluate the degree of benefit for the South Moravia region, and draw attention to the future risks.

Keywords

innovative technology, regional development, public administration, innovation infrastructure,

science, research, strategy

JEL classification: R11, R00

Úvod

Úvodem je dobré si připomenout, co je vlastně úlohou regionálního rozvoje. Jeho základní funkcí je definovat pomocí různých metod stávající stav rozvoje určitého vymezeného území (dnes většinou území jednotlivých krajů), vyhodnotit jeho možnosti a příležitosti dalšího rozvoje. Dále definovat současný i budoucí potenciál možných aktivit a tyto skutečnosti zakalkulovat do příslušných strategických materiálů. Tento postup provést ve všech oblastech celospolečenských aktivit území a tyto aktivity skloubit do stavu harmonického působení. (podnikání, kultura, doprava, vzdělávání, věda, výzkum atd.)

Je to velmi náročná práce, neboť tvůrci těchto strategických materiálů musí být pevně zakotveni v realitě a přitom být i vizionáři. Tyto strategie musí:

- být odvážné
- být reálné v dané politické a ekonomické situaci
- být vizionářské, ale plně v souladu s foresight analýzami
- zabezpečovat vyvážený rozvoj území

Tento proces vyžaduje velmi zkušené lidské zdroje a detailní znalost daného území včetně mentality společnosti a pracovní síly. Tento proces se uskutečňuje v celé řadě kroků, které na sebe musí navazovat. Jedná se především o fáze poznávací (sběr relevantních dat), analytické (základem celého úspěšného procesu je reálná analýza), vyhodnocovací (popis stávajícího stavu), plánovací (strategické, návrhové) a fáze realizační (implementační). V takto zvolených fázích jde zejména o:

- reálný popis situace regionu, popis všech aktivit a procesů v území a identifikace klíčových aktérů rozvoje v daném území;
- na základě analýz vyhodnocení silných a slabých stránek a definování směrů rozvoje stávajících aktivit a nastavení možností rozvoje nových aktivit, které ale musí vycházet z možností daného území;
- jasná a reálná formulace rozvojových vizí s definováním cílů, přístupů a konkrétních kroků k jejich dosažení včetně definování nositelů jednotlivých aktivit a nastavení procesu sledování a vyhodnocování realizace těchto aktivit;
- sledování implementace plánovaných aktivit v čase, průběžné sledování probíhajících efektů, vyhodnocování celého procesu a provádění zpětné vazby a případné úpravy plánu vzhledem k zachycenému vývoji a novým skutečnostem.

V oblasti regionálního rozvoje se v rovině teoretické, metodologické i praktické pracuje s rozsáhlou škálou rozličných odborných pojmů, teorií, konceptů, metod, metodik. Jedná se o velmi složitý proces, neboť je nutné docílit harmonické spolupůsobení v mnoha zcela odlišných oblastech.

Základní povinný materiál na úrovni regionální – krajské samosprávy, který tuto problematiku pro dané území – kraj řeší je *Program rozvoje kraje* (PRK). Po prostudování takového materiálu by mělo být jasno jaké má kraj možnosti, priority a strategie.

Hlavní snahou České republiky s ohledem na harmonický rozvoj celého státu a jednotlivých regionů je co nejvíce investovat v souladu s oblastmi podpor EU do:

- lidských zdrojů,
- výzkumu a vývoje,
- podpory znalostní ekonomiky,
- výstavby hmotné infrastruktury (zejména dopravní), protože infrastruktura je nezbytnou podmínkou pro rozvoj všech ostatních záměrů (Wokoun, 2014).

1. Inovace a jejich význam pro společnost

Poslední desetiletí minulého tisíciletí nastartovalo období obrovského technologického rozmachu. Do všech oblastí života vstoupily inovační procesy. Inovační procesy se staly součástí každodenního života a ve všech oblastech zasahují do života společnosti. Inovační procesy se staly základním iniciátorem růstu ekonomiky a jedině rychlé inovace zaručují konkurenceschopnost v dnešním globálním světě.

Z ekonomického hlediska je jasné, že požadavky na vývoj a inovaci technologií, jsou dány požadavky trhu. Existuje ovšem zásadní pravidlo, že každý inovační proces je úspěšně dokončen až v okamžiku kapitalizace inovovaného produktu na trhu. Na druhé straně připomínáme, že trh a tedy kupní sílu vytvářejí lidé, kteří tvoří společnost. Společenskou tržní poptávku vytvářejí lidé a tím mohou směřovat i směr inovačního dění.

Úspěšný inovační cyklus tedy zahrnuje na straně vstupů lidskou invenci a zkušenost. Nutně potřebuje i dostatečný lidský a finanční kapitál. Nejdůležitějším zdrojem je ale lidský kapitál. Proto je povinností veřejné správy v maximální míře tvořit podmínky pro výchovu kvalitního lidského potenciálu.

Pak nastupuje samotný proces inovace produktu. Pokud je úspěšně dokončen, musí být úspěšně realizován na trhu. Výstupem tohoto inovačního procesu je prvenství anebo úspěšná konkurence schopnost produktu a tím i výrobce na trhu. Což v praxi znamená, vyšší prodejnost a tím i vyšší tržby. Investor dostává investovaný kapitál a realizuje zisk. Inovátor získává nové zkušenosti, které může uplatnit v další etapě inovací. Inovační proces můžeme nazvat nekončícím procesem.

2. Cíl a metodika

V Jihomoravském kraji byla v průběhu minulých let vytvořena unikátní inovační infrastruktura, která nemá obdobu v ČR a ve střední Evropě. Jihomoravský kraj je příkladem spolupráce všech subjektů – veřejné správy, regionálního rozvoje, vysokých škol, výzkumných institucí, a to v symbioze s vládní politikou a politikou EU.

Cílem příspěvku je zhodnotit strukturu inovačních technologií vytvořené v JMK, poukázat na jedinečnost tohoto modelu, zhodnotit míru přínosu pro Jihomoravský kraj a upozornit na budoucí rizika.

Autoři vychází především ze statistických dat odboru regionálního rozvoje Jihomoravského kraje, jeden z autorů je přímo spoluvůrcem inovační infrastruktury v Jihomoravském kraji, zakladatelem některých inovačních center ve městě Brně. Dalšími zdroji jsou přímé rozhovory s vedením jednotlivých institucí, které jsou v textu představeny.

3. Důvody vzniku unikátní podpůrné infrastruktury v JMK v oblasti vědy a výzkumu

Po vzniku JMK v roce 2000 začala veřejná správa na úrovni regionu zpracovávat základní strategické dokumenty. Byl založen odbor Regionálního rozvoje (ORR JMK) a rozvíjela se spolupráce s velmi dobře fungující Regionální rozvojovou agenturou (RRA). Na úrovni úřednické se podařilo posty obsadit vysoce schopnými úředníky: JUDr. Gašpar - ředitel RRA, Ing. Minařík - vedoucí odboru ORR JMK a RRA dodala dalšího strategického pracovníka RNDr. Uhlíře. Za město Brno se práce účastnila Ing. Žežulková za odbor strategického rozvoje města. Tak vznikl excelentní tým odborníků v dané oblasti.

Tito lidé vypracovali základní strategii v oblasti podpory vědy, výzkumu a inovací v JMK, která měla dlouhodobý charakter s definováním jednotlivých etap a s realizací jednotlivých cílů. Tato strategie

byla v souladu se strategií EU o finanční podpoře, která byla alokována jak v minulosti, tak v současnosti do této oblasti.

Velmi dobře věděli, že bez podpory veřejné správy nejsou ovšem schopni tyto myšlenky a strategie uvést v život. Proto dlouhodobě jednali s veřejnou správou JMK o podpoře tohoto úsilí. Z politického okamžitého prospěchu byla podpora této činnosti pro politickou strukturu nezajímavá a byla finančně náročná. Bylo totiž jasné, že výsledky, pokud se vůbec dostaví, budou v daleké budoucnosti a rizika neúspěchu procesu byla velká. Proto byli většinou politických struktur odmítnuti. Po dalších jednáních, kdy se s problematikou podrobně seznámil a věnoval ji mnoho času, se rozhodl radní JMK Ing. Venclík převzít garanci a politickou odpovědnost za realizaci tohoto zásadního programu pro rozvoj JMK.

Do dnešního dne si jen málo lidí uvědomuje zásadní význam těchto rozhodnutí pro vývoj v oblasti podpory vědy, výzkumu a inovací pro region, univerzity, vědecká pracoviště, ekonomiku a veřejnost. Mnoho programů a financí, které sem přichází a mnozí si myslí, že je to samozřejmé, by zde v regionu bez realizace následných opatření nikdy nebylo.

Několik let před vstupem ČR do EU expertní skupina pod vedením Ing. Venclíka pracovala na vytvoření vhodného prostředí v regionu. Bylo nutné, aby bylo kompatibilní s prostředím, do kterého za několik let vstoupíme. Jednalo se o modelování nového myšlení pracovníků a nového směřování tvůrčích aktivit. Bylo tedy nezbytné vytvořit podpůrnou infrastrukturu a vyškolit lidský potenciál, který bude schopen vnímat a provádět novou realitu EU. To znamená vnímat i chápat děje potřebné pro rozvoj daného území a naučit se umět tyto potřeby prosadit.

Tím si Jihomoravský kraj vytvořil náskok před ostatními regiony, které se o tuto problematiku v dané době nezajímaly. Byla provedena řada analýz, které podpořily správnost dané cesty. Analýzy jednoznačně potvrdily vědecký a inovační potenciál v regionu: nachází se zde šest státních univerzit, mnoho pracovišť Akademie věd (AV) a dalších výzkumných aktivit. Kolem univerzit je soustředěno velké množství studentů (dle jednotlivých období 70 – 100 000). Region má také průmyslovou minulost i budoucnost, což znamená kvalifikovanou pracovní sílu. V Jihomoravském kraji, především ve městě Brně, je soustředěn energetický, strojírenský a IT průmysl. Má velmi dobrou dislokaci: v okruhu do dvou set kilometrů jsou tři hlavní města - Praha, Bratislava a Vídeň (ve všech městech jsou fungující letiště). Kromě trasy Brno – Vídeň jsou všechny propojeny dálnicemi. Existuje zde nezisková, podniková sféra a nezisková samospráva.

4. Inovační struktura Jihomoravského kraje

Do inovační struktury Jihomoravského kraje zahrnujeme následující instituce.

Tab. 1: Inovační infrastruktura institucí v Jihomoravském kraji

	Úkoly, cíle	Zakladatelé	Finanční zdroje	Počet zaměstnanců
Regionální rozvojová agentura (RRA)	Strategie Projektová a odborná podpora Implementace projektů	Jihomoravský kraj Hospodářské komory Svaz obcí a měst	Objednané služby: 1 – 12 mil./rok	16
Jihomoravské inovační centrum (JIC)	Poskytování veřejné služby v oblasti inovačních strategií v JMK Zpracovávat základní strategie Formovat inovační procesy v JMK Provádět základní komunikaci v systému Provoz inkubátorů	I. krok: JMK, Statutární město Brno (StMB), Masarykova univerzita (MU), vysoké učení technické (VUT) II. krok: přistoupili Mendelova univerzita, Veterinární univerzita*	Rozpočet na provoz asi 35 mil. Kč	40

	Úkoly, cíle	Zakladatelé	Finanční zdroje	Počet zaměstnanců
Jihomoravské centrum mobility (JCMM)	Podpora vědců, studentů a doktorandů.	JMK, MU, VUT	Rozpočet: 3-5 mil. Kč, finanční zdroje z grantů a programů EU	20
Centrála cestovního ruchu (CCR)	Propagovat JMK a veškeré aktivity regionu a region zviditelňovat (marketingová společnost)	JMK, Statutární město Brno, Svaz obchodu ČR	3 mil. od JMK 2 mil., od StMB	7

*III. krok (byl v přípravě – neuskutečněn): AV a Hospodářská samospráva

Zdroj: vlastní zpracování autorů

Základním strategickým dokumentem regionu pro poskytnutí dotací v oblasti vědy, výzkumu a vývoje je v tomto plánovacím období tzn. 2014 – 2020 vypracování **Regionální inovační strategie (RIS)** daného regionu. V JMK je tento dokument vypracováván od roku 2000. Dokument je platný na dobu čtyř let a následně vždy aktualizován.

4.1. RIS I – III pro roky 2000 - 2013

Stručná geneze procesů v JMK s vazbou na celostátní úroveň. Tuto genezi lze rozdělit do tří etap:

- Etapa-začátek (RIS I, RIS II)

V letech 2000-2008 byl v JMK nastartován masivní rozvoj vědy, výzkumu, inovací a podnikání. Byly vypracovány základní potřebné dokumenty k těmto procesům a schváleny strategie k nastartování těchto procesů. Byla vybudována funkční excelentní pracoviště, což bylo podmínkou k fungování.

Na tomto základě mohly být vytvořeny reálné projekty, které vytvářely různé subjekty (inkubátory, CEITEC, ACRC, MSC, Pasohlávky, Lednice, včetně dalších projektů jiných institucí VŠ, AV, hospodářské komory aj.)

JMK byl v tomto období lídrem těchto procesů v ČR. Byl také autoritou a koordinátorem všech těchto činností v JMK. To byl důvod úspěšnosti vypracovaných projektů. Na těchto projektech bylo pracováno mnoho let a jednalo se o systematickou stabilní, ale ve své podstatě neviditelnou práci.

- Etapa-realizace (RIS III)

V letech 2008-2013 došlo k realizačnímu procesu těchto projektů. Maximum sil se věnovalo realizačním činnostem, což je důležité a logické, ovšem strategické plánování začalo stagnovat. Ztratil se aktivní koordinační prvek, takže v současné době nedochází k synergickým efektům, které výstupy těchto procesů mnohonásobně zvyšují a jenom tím lze do budoucna docílit očekávaných výsledků. Tento proces má šanci uspět pouze v případě, že do těchto procesů vstoupí subjekt, který má autoritu a i minimální potřebné finanční zdroje. V této etapě ztratil JMK výsadní postavení v řešení této problematiky v ČR a díky pasivitě byl předstížen jinými kraji např. Moravskoslezským.

4.2 RIS IV pro roky 2014 – 2017

V současné době byl zpracován a schválen zásadní rozvojový materiál pro JMK na léta 2014 – 2017. Jeho cílem je zvýšením mezinárodní konkurenceschopnosti zajistit dlouhodobý rozvoj a prosperitu Jihomoravského kraje.

Jeho zásadní vizí je rozvinout inovační potenciál JMK na úroveň nejnovativnějších regionů EU. Je postaven na pěti pilířích.

1. Proinovační správa a řízení (governance)
2. Excellence ve výzkumu

3. Konkurence schopné inovativní firmy
4. Evropské špičkové školství
5. Atraktivita JMK: talenti, inovátoři, podnikatelé.

Měřeno:

- Mírou zaměstnanosti
- Výší mezd
- Intezitou soukromých investic do VaV
- Počtem European Research Council grantů (ERC)
- Počtem zahraničních studentů ze zemí OECD (TBD)
- Příjmy domácností

Nastavení základních hodnot:

- ambice, disciplína, důvěra
- leadership, morálka-etika, otevřenost
- podnikavost, podpora-pomoc, spolupráce

Základní vysoká hodnota materiálů v JMK vychází z následujících postupů:

1. Vždy je přesně analyzován a popsán skutečný stav.
2. Existují jasně kvantifikovány i kvalifikovány cíle.
3. Dosahování harmonogramu cílů je průběžně sledováno.

Pokud byly stanoveny kriteria měřitelnosti jsou tyto dále sledovány viz. obr. 1. a tím je zaručeno i budoucí vyhodnocování stanovených cílů.

Obr. 1: Referenční rámec RIS 4

Zdroj: Prezentace RIS 4 v JIC, interní materiály JIC

RIS 4 byla schválena na všech řídicích úrovních a bude podle ní postupováno v následujících letech. Byla vybrána Evropskou komisí jako *nejlépe definovaná regionální strategie* a také tak byla před Evropskou komisí jako jediná v EU představena a prezentována.

Dosavadní vybrané výstupy implementace

- Založení a rozvoj implementačních agentur (JIC, JCMM, CTT Masarykovy univerzity, UTT VUT, CTT Mendlovy univerzity)
- Vytvoření systému podpory talentovaných studentů (cca 25 mil. Kč)
- Realizace programu SOMOPRO I. a II. (200 mil. Kč)
- Schválen program SOMOPRO III. (300 mil. Kč)
- 28 vědců již působí regionu, další výzvy v přípravě
- Výstavba tří inkubátorů a Vědeckotechnologického parku - VTP (250 mil. Kč) a další v přípravě (INMEC a KCKKuřim - cca 450 mil. Kč)
- Podpořeno 250 spoluprací firem s VaV v hodnotě 25 mil. Kč formou inovačních voucherů

- Vytvoření přes 400 vysoce kvalifikovaných pracovních míst ve 110 firmách, které jsou/prošly inkubačním programem (více než 1 mil € /rok)
- Schopnost opakované dohody napříč regionálním inovačním systémem (založení JIC, JCMM, příprava CEITECu, ovlivnění SF, příprava MSCB atd.)
- Rostoucí image JMK a Brna jako centra VVI a regionu s pokročilou regionální politikou
- Projekty NETMI a ADMAS na VUT a mnoho dalších.

Tyto realizované akce měly kritický vliv na podobu a čerpání Strukturálních fondů, výše alokace byla 17 mld. Kč do VaV v JMK.

4.3 Příklad dobré praxe: JIC Innovation park

Služby JIC Innovation parku podporují majitele začínajících firem ve strategickém řízení jejich společností s důrazem na rychlý růst a generování obratu ze zahraničních trhů. Jedinou širší službu Innovation parku tvoří především konzultace odborníků a mentorů z České republiky i ze zahraničí.

V roce 2013 byla práce s vybranými z téměř šesti desítek firem zaměřená na navyšování meziročního růstu obratu o minimálně 20% s cílem dosáhnout 20 mil. Kč obratu ve třetím roce existence firmy. Díky aktivitám JICu byl rok 2013 pro firmy v Innovation parku jedním z nejúspěšnějších vůbec.

Výše rizikového kapitálu investovaného do firem v JIC Innovation parku v roce 2012 byla 32 450 000 Kč. Firmy v JIC Innovation parku zaměstnaly v roce 2012 270 osob, z toho 44 % pracovalo ve vědě

a výzkumu. Kumulativní obrat firem v JIC Innovation parku přesáhl v roce 2012 půl miliardy korun. Počet koncových uživatelů produktů a služeb firem v JIC Innovation parku dosáhl 16 500 000.

Závěr

V JMK byla v průběhu minulých let vytvořena unikátní inovační infrastruktura, která nemá obdobu v ČR a ve střední Evropě. Čím dále se pohybuje od JMK tím více je tato skutečnost chápána a kladně hodnocena. V minulosti byly tyto strategie vytvářeny pouze v JMK a tím region získal obrovský náskok. V současné době na těchto strategiích pracují i v ostatních krajích a tím se náskok snižuje.

Největším současným problémem celého tohoto procesu je skutečnost, že veřejná správa v současném složení nechápe nutnost nastavení nových cílů, které vyplývají z celospolečenských změn v globálním světě.

Přes všechny popsané úspěchy se vyskytují problémy, na které je nutno reagovat, aby byl systém stabilní a plnil i nadále svůj účel. Největší problémy, které se vyskytují a budou se prohlubovat jsou problémy z oblasti řízení, ekonomiky, marketingu, strategického plánování a problém dostatku kvalitního lidského potenciálu.

Je třeba konstatovat, že:

1. Ekonomická návratnost vložených investic je enormně nízká
2. Udržitelnost stávajících projektů je ohrožena
 - nedostatečným vytvářením navazujících projektů
 - špatnou personální politikou při projektovém řízení
 - minimálním marketingem projektů
 - nedostatečnou komunikací
 - není vypracován širší podnikatelský plán a koordinovány aktivity
 - nevhodně nastavenými projekty po stránce vědeckých ale i personálních možností území
3. Vědecké prostředí prozatím není schopno pochopit fakt, že pracuje s veřejnými zdroji se všemi důsledky z tohoto faktu plynoucími
4. Mnoho projektů nemělo racionální základ a bude těžko plnit závazné indikátory
5. Školy neprodukují dostatečně kvalitní lidský vědecký potenciál
6. Pro výzkum a transfer technologií není v ČR dobře nastavená legislativa

7. Vědecké prostředí neakceptovalo plně nutnost úzké spolupráce s průmyslovou sférou
8. Nastavení a udržení rozvoje stávajících aktivit a rozvoj nových aktivit.

Jako nejrizikovější v těchto procesech v ČR identifikujeme následující překážky: zásadní roli zde musí sehrát veřejná správa. Musí velmi rychle analyzovat současné problémy a nastavit upravenou rozvojovou strategii, která bude respektovat nové sociálně-ekonomicko-politické děje, které se v ČR a EU odehrávají. Musí vytvořit, případně inovovat, legislativu, která podpoří toto tvůrčí prostředí. Tuto iniciativu musí převzít subjekt veřejné správy, který má autoritu a finanční zdroje v minimálním nutném rozsahu. Primárně se dnes ale jedná v této etapě o autoritu, ne finanční zdroje.

Do budoucna bude nutno vyhodnocovat trendy, pokud chceme být konkurenčně schopnou společností. Zásadní otázkou těchto procesů je ale skutečnost, zda schopnostní potenciál lidí působících ve veřejné správě je na představené strategii dostačující.

Literatura

- [1] CENTRÁLA CESTOVNÍHO RUCHU JIŽNÍ MORAVA, z.s.p.o., (2015). *Program rozvoje cestovního ruchu Jihomoravského kraje na období 2014 – 2020*. [online]. [cit. 2015-03-27]. Dostupné z: www.ccrjm.cz/userfiles/file/Strategické%20dokumenty/Program%20rozvoje%20CR%20JMK%202014%20-%202020/PRCRJMK_Analyzy%202014%20-%202020.pdf
- [2] JIHOMORAVSKÉ CENTRUM PRO MEZINÁRODNÍ MOBILITU, (2015). *Výroční zpráva za rok 2013* [online]. [cit. 2015-03-27]. Dostupné z: www.jcmm.cz/data/vyr_zprava_2013.pdf
- [3] JIHOMORAVSKÉ CENTRUM PRO MEZINÁRODNÍ MOBILITU, (2015). *The South Moravian Programme for Distinguished Researchers SoMoPro*. [online]. [cit. 2015-03-27]. Dostupné z: www.jcmm.cz/cz/somopro.html
- [4] JIHOMORAVSKÉ INOVAČNÍ CENTRUM, (2015). *Výroční zpráva JIC za rok 2013 -14*[online]. [cit. 2015-03-27]. Dostupné z: http://jic.data.quonia.cz/2014/dokumenty/JIC_VZ_2014.pdf
- [5] MORAVIAN SCIENCE CENTRE BRNO, MSCB, (2015). [online]. [cit. 2015-03-28] Dostupné z: www.mscb.cz/cz/obsah
- [6] MULTIFUNKČNÍ CENTRUM ZÁMEK LEDNICE, (2015). [online]. [cit. 2015-03-29] Dostupné z: www.multifunkcnicentrumlednice.cz
- [7] REGIONÁLNÍ ROZVOJOVÁ AGENTURA JIŽNÍ MORAVY, (2015). *Výroční zpráva RRA JM za rok 2014*. [online]. [cit. 2015-03-27]. Dostupné z: http://rrajm.data.quonia.cz/vyrocnizpravy/106/Vyrocnizprava_RRA_JM_za_rok_2014.pdf
- [8] WOKOUN, R. (2014). Regional development of the Czech Republic in relation to the European Union. In Klímová, V., Žitěk, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 371-377. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-46.

VĚDECKOTECHNICKÉ PARKY V KONTEXTU ZNALOSTNÍ EKONOMIKY

SCIENCE PARKS IN THE CONTEXT OF KNOWLEDGE ECONOMY

ING. ŠÁRKA FRÁNKOVÁ

Katedra regionální ekonomie a správy | *Department of Reg. Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: frankova.sarka@mail.muni.cz

Anotace

Předkládaný příspěvek představuje vědeckotechnické parky jako jeden z nástrojů podpory tvorby inovací a prvek regionálních inovačních systémů. Zdůrazněna je zde prostorová blízkost aktérů inovačního procesu, která s sebou přináší aglomerační úspory a umožňuje budovat vzájemnou důvěru soukromých firem i veřejných výzkumných institucí. Jelikož se klade stále větší důraz na kvalitu regionálních inovačních systémů, snaží se příspěvek odhalit, zda vědeckotechnické parky poskytují dobré podmínky pro tvorbu a transfer znalostí.

V české republice neexistují vědeckotechnické parky v takovém slova smyslu, jak je popisují autoři zahraniční literatury. Proto může být pohled na tento nástroj podpory inovací značně zkreslený. Formou literární rešerše je tedy nejdříve rozebrána samotná definice parků a je zde poukázáno na nejednoznačnost pojmů a odlišné pojetí tohoto konceptu v jednotlivých zemích. Následně jsou představeny nejvýznamnější problémy, které brání efektivnímu šíření znalostí jak z vědeckotechnického parku do regionu, tak i v rámci parku samotného. Nejzásadnějším problémem vědeckotechnických parků je izolovanost firem uvnitř parku od ostatních společností v regionu a neexistence místního zakořenění.

Klíčová slova

vědeckotechnický park, regionální inovační systém, transfer znalostí, znalostní instituce

Annotation

The paper presents science and technology parks as one of the policy instruments for support of creating innovations and as a part of regional innovation systems. The local proximity is very important in the concept of regional innovation systems because it brings many agglomerative advantages. Because a big stress is laid on a quality of innovation systems, the aim of the paper is to reveal the ability of science and technology parks to create good conditions for knowledge transfer.

In the Czech Republic science and technology parks do not exist in such form as foreign scholars describe them. That is why our understanding of them can be significantly distorted. The paper uses theoretical review to examine the definition of science and technology parks and to point out that there exists an ambiguity of terms. After that the most important problems which impede the effective technology transfer are presented. The most fundamental problems of science and technology parks are the isolation of "inside firms" from regional industry and nonexistence of local embeddedness.

Key words

science park, technopole, regional system of innovation, knowledge institutions, knowledge transfer

JEL classification: R58, H71, O31, O32, O38

Úvod

Charakteristickým rysem současné doby je globalizace. Díky ní žijeme ve světě, ve kterém je možné téměř vše sdělit pomocí médií, téměř vše poslat z jedné země do druhé a téměř kamkoli docestovat v krátkém čase. Nadnárodní firmy mají pobočky v různých částech světa a stejně tak fungují dodavatelsko-odběratelské vztahy. Zdálo by se, že prostorová blízkost v takovémto světě přestává hrát roli, avšak opak je pravdou. V globalizované ekonomice se právě blízkost stává klíčovou v procesu tvorby znalostí.

Hansson (2007) uvádí, že po letech relativního ticha se politika vědy a výzkumu náhle stala centrálním hráčem v procesu tvorby bohatství a ekonomického růstu a znalosti jsou považovány za hlavní zdroj konkurenčních výhod regionů. Dle Lundvalla a Johnsona (1994): „Znalosti jsou nejdůležitější surovinou a učení je nejdůležitějším procesem.“ V rámci podpory tvorby a sdílení znalostí vznikají v regionech sítě znalostní infrastruktury, které spolu s firmami a dalšími institucemi vytváří inovační systém.

Jednou z možností podpory inovací jsou vědeckotechnické parky, jejichž budování bylo atraktivní především v nedávné minulosti, avšak přetrvává do dneška. Jeví se jako ideální možnost, protože propojují nabídkovou i poptávkovou stranu inovačního procesu. Plní však vědeckotechnické parky kvalitně svoji úlohu jako nástroje podpory tvorby znalostí a vzniku inovací? Cílem příspěvku je poukázat na fakt, že ačkoli se tyto instituce zdají být ideálními nástroji pro podporu inovací, pojí se s nimi jisté problémy, které mohou komplikovat procesu přenosu znalostí.

1. Význam blízkosti v globalizované ekonomice

Campanella et al. (2014) tvrdí, že v globalizovaném světě se role jednotlivých zemí, potažmo regionů, stává stále méně důležitou. Globální ekonomiku vidí jako výsledek masivního rozšíření internetu, rostoucí delokalizace produkce v rozvojových zemích, globalizace finančních trhů a standardizace práv průmyslového vlastnictví. Vzápětí však dodává, že nic z toho nemusí znamenat, že vzájemná blízkost ztrácí svoji hodnotu. Naopak, se zvyšující se globalizací „*regionální koncentrace znalostí a inovací roste a vyžaduje podporu a péči*“ (str. 2). Podobně hovoří Simmie a Kirby (1998) když upozorňují na to, že inovace a technologický rozvoj nevznikají v jakémsi vakuu, ale na určitém konkrétním místě. Role prostoru je proto stále (a neméně) důležitá.

Mnozí odborníci zastávají názor, že ideální prostorovou jednotkou pro podporu tvorby znalostí je region, a to právě z důvodu prostorové blízkosti. Klímová a Žitek (2012) tvrdí, že jelikož je každý region jedinečný a odlišný od jiných, je třeba také oblast podpory inovací přizpůsobit specifickým rysům daného regionu. A proto je zodpovědnost za budování znalostní infrastruktury ponechávána z velké části na regionálních vládách.

V posledních letech se pozornost upíná ke konceptu regionálních inovačních systémů, které jsou tvořeny propojenou sítí aktérů inovačního procesu a ve kterých je blízkost těchto aktérů základním stavebním kamenem. Doloreux (2002) definuje „blízkost“ jako jeden z nejdůležitějších mechanismů uvnitř inovačního systému, a to z několika důvodů. Vzájemná prostorová blízkost jednotlivých aktérů především významně ulehčuje realizaci osobního kontaktu, který je v přenosu znalostí stěžejní. Dále umožňuje sdílení infrastruktury, kterou by každý z aktérů zvlášť nebyl schopen zajistit a přináší tak firmám aglomerační úspory. V neposlední řadě prostorová blízkost zajišťuje podobné sociální a kulturní vnímání, které napomáhá tvorbě vztahů a vzniku vzájemné důvěry. Jedině, pokud mezi firmami a výzkumnými institucemi existuje důvěra, jsou ochotny k předávání a sdílení znalostí.

Inovační systémy vytváří unikátní podmínky pro tvorbu a šíření znalostí, avšak aby takovéto podmínky vznikly, musí být systém dostatečně kvalitní. (Cooke, 1997). A právě kvalitou regionálních inovačních systémů se současná renomovaná literatura stále více zabývá.

2. Vědeckotechnické parky – fenomén počátků znalostní ekonomiky

Vědeckotechnické parky jsou velmi známým nástrojem politiky vědy a výzkumu. Jejich původ najdeme v padesátých letech dvacátého století v celosvětově proslulém „Silicon Valley“. Myšlenka lokalizace nových průmyslových oblastí do blízkosti univerzity za účelem povzbuzení komerčního využití vědy a výzkumu slavila velký úspěch a z důvodu zvyšující se role inovací v podpoře ekonomického růstu se k ní začaly obracet mnohé další regiony. Výsledkem bylo, že se v sedmdesátých a osmdesátých letech dvacátého století staly vědeckotechnické parky jedním z nejdůležitějších nástrojů podpory lokálního a regionálního růstu (Hansson, 2007). Průkopníkem v Evropské Unii byla především Francie se svou „Technopolispolicy“ (Doloreux, 2002).

Castells a Hall (1994) vidí smysl vědeckotechnických parků v tvorbě základních kamenů informační ekonomiky, která je charakteristická novými organizačními formami a klíčovou rolí networkingu umožňujícího rozvoj inovací. Z této charakteristiky dle jejich názoru plyne popularita vědeckotechnických parků.

Vědeckotechnické parky jsou v literatuře pojímány různými způsoby. Autoři je nazývají i definují nejednotně a není vždy snadné poznat, zda jde stále o tentýž nástroj inovační politiky. To lze ukázat na příkladu dvou pojmů, které se v literatuře vyskytují nejčastěji: „science parks“ a „technopoles“.

Science parky jsou definovány následujícími způsoby:

Rámeček 1: Definice science parků

„Místo, kde jsou nově vytvořené inovační firmy koncentrovány v omezeném prostoru. Cílem je zvýšení jejich šance pro růst poskytnutím potřebné infrastruktury.“ (European Union, 1990)

„Parky umístěné přímo v areálu nebo v blízkosti univerzity. Jsou navrženy pro high-tech firmy a využívají blízkost univerzity k podpoře inovační aktivity těchto firem a tím zlepšení jejich ekonomické výkonnosti. Veřejná podpora zde má jednak podobu plánování koordinace mezi stakholdery, mezi kterými jsou zahrnuty firmy umístěné v park a zároveň i místní komunity, a dále podobu částečného financování činnosti parku. Prostory parků nabízí mnohem lepší podmínky pro výzkumnou a vývojovou činnost než běžné průmyslové prostory v regionu. Navíc jsou parky schopné podpořit interakce mezi podnikatelskou a akademickou sférou.“ (Technopolis Group & MIOIR, 2012)

„Science parky mohou být umístěny v blízkosti univerzit nebo technických odborných škol, avšak jejich nájemníci jsou většinou jen omezeně propojeni s místním průmyslem.“ (Asheim, Cooke, 1995)

„Oblast obvykle napojena na univerzitu, kde je pomocí kooperace prováděn vědecký i komerční výzkum a vývoj“ (English Dictionary, 2015)

Technopóly popisují autoři jako:

Rámeček 2: Definice technopólů

„Infrastruktura pro inovace a transfer technologií, která vytváří podmínky pro institucionální kooperaci mezi univerzitami a průmyslem. Technopóly dokážou stimulovat růst high-tech aktivit a podporovat transfer technologií, který vede k rozvoji a růstu firem. V jednotlivých zemích se koncept technopólů značně liší, existují však rysy, které je vždy charakterizují: (1) existence vědecké složky v podobě univerzit a výzkumných laboratoří schopné vytvářet a šířit znalosti, (2) existence produkční složky v podobě inovativních firem schopných vytvářet inovace, (3) existence strukturální složky zahrnující specializovaný servis a mechanismy pro transfer technologií do podniků.“ (Doloreux (2002)

„Oblast, ve které se nachází zařízení špičkového high-tech výzkumu a vývoje“ (EnglishDictionary, 2015)

„Veřejná iniciativa podporující technologické inovace a teritoriální dynamiku. Technopóly jsou charakterizovány koexistencí malých a velkých high-tech firem, rozsáhlé škály ekonomických aktivit (výroba i služby) a laboratoří univerzitního či privátního výzkumu na daném území.“

(Antonelli, 2000).

„Jsou definovány jako kombinace společností, středisek vyššího vzdělání a veřejných nebo soukromých výzkumných jednotek ve společném partnerství s cílem vytvářet synergie v rámci inovativních projektů regionálního charakteru.“ (Brette and Chappoz, 2007).

„Technopóly jsou aglomerace výzkumu a podnikatelských aktivit založené na technologiích. Jsou zde koncentrovány znalosti a kompetence propojené navzájem efektivní infrastrukturou veřejné dopravy a obklopené areály high-tech firem.“ (Pelkonen, 2005). Autor dále definuje science parky jako jeden možný typ technopólů, takový, který má menší rozsah, je budován v okolí univerzity a jsou v něm umístěny především malé domácí high-tech firmy.

Na základě výše uvedených definic by mělo být možné najít základní rysy technopólů a science parků a následně odhadnout, zda se jedná o tentýž prvek inovační infrastruktury.

Typickým rysem science parků je dle definic lokalizace v těsné blízkosti univerzity. Inovační firmy si na jejich omezeném území pronajímají prostory, aby mohly ve spolupráci s univerzitou provádět výzkum a vývoj nových výrobků.

Technopóly jsou na druhou stranu popisovány jako „infrastruktura“ nebo „aglomerace“, což evokuje rozsáhlejší území, na kterém se koncentrují malé i velké nadnárodní inovační společnosti, centra komerčního i veřejného výzkumu a vývoje a univerzity jsou častou součástí této infrastruktury.

Je třeba si uvědomit, že inovační infrastrukturamůže v různých zemích existovat v různých podobách. Vědeckotechnický park v České republice má běžně podobu jedné či dvou budov zasazených do blízkosti univerzit a nabízejících plochy a prostory k pronájmu inovačním firmám. Rozsáhlé komplexy, které bezesporu splňují rysy technopólů, jsou typické například pro Francii (Sophia Antipolis) nebo pro USA (Silicon Valley). Avšak právě Sophia Antipolis sebe sama na svých stránkách popisuje jako „Science park“ (Site officiel de Sophia Antipoli, 2015). Z toho tedy vyplývá, že i kdybychom z definic vyvozovali určitý rozdíl mezi science parky a technopóly, v literatuře i běžné řeči jsou tyto pojmy zjevně považovány za synonyma.

Je tedy zřejmé, že koncept vědeckotechnických parků, ať už v podobě rozsáhlých technopólů nebo malého území v okolí univerzit, není jasně a striktně definován. Pro potřeby tohoto článku bude pojem „vědeckotechnický park“ používán jak pro technopóly, tak pro science parky nebo technology parky a pozornost bude soustředěna především na jejich kvalitu jako nástroje pro podporu vzniku a transferu znalostí.

3. Účinnost vědeckotechnických parků jako nástroje inovační politiky

Jelikož je koncept vědeckotechnických parků znám již poměrně dlouhou dobu a v četných regionech byl realizován, je možné provést analýzy jeho fungování. Mnohé takové analýzy také byly provedeny a zajímavým zjištěním je, že některé z nich přináší značně rozporuplné výsledky.

Cooke (2001) uvádí, že úspěch Standfordské univerzity a Silicon Valley pochopitelně vyústil v situaci, kdy většina rozvojových politik zahrnovala myšlenku lokalizace výzkumných center a inovačně aktivních firem do vědeckotechnických parků. Ačkoli tyto přístupy přinesly nesporný užitek, v literatuře, která o nich pojednává, lze zaznamenat zřejmě zklamání. Všeobecně se totiž od budování vědeckotechnických parků očekávalo více. Co je důvodem nenaplnění těchto očekávání?

Aby mohly vznikat a šířit se znalosti, je třeba nejdříve vytvořit takové podmínky, ve kterých mohou být znalosti tvořeny (Choo, de AlvarengaNeto, 2009). Zásadní otázkou pro vědeckotechnické parky tedy je, zdali skutečně vytváří podmínky pro efektivní tvorbu a šíření znalostí.

Byla provedena řada studií zkoumajících efekty vědeckotechnických parků. Hansson (2007) je rozděluje na dvě skupiny. První skupina výzkumů má široký rozsah, avšak zaměřuje se na spíše tradiční způsob založený na ekonomických indikátorech jako roční růst, ziskovost, míru nezaměstnanosti, počet nově založených firem a další. Druhá skupina potom obsahuje několik hloubkových studií na jednotlivých vědeckotechnických parcích, které přináší řadu zajímavých zjištění, avšak mají mnohem menší rozsah. Dle Hanssona jsou obě skupiny výzkumů stejně důležité a společně přispívají k celkovému zhodnocení funkčnosti vědeckotechnických parků.

Příkladem statistické analýzy vědeckotechnických parků může být práce Campanelly et al. (2014), která uvádí výsledky šetření mezi velkým množstvím vědeckotechnických parků v zemích Evropské unie. Autoři se pomocí průzkumu prováděného v letech 2000 – 2011 snaží zjistit, jaké proměnné ovlivňují „inovativní výkonnost vědeckotechnických parků“ a používají k tomu regresní a korelační analýzu. Jako proměnné vypovídající o inovativní výkonnosti byly použity počty patentů, počty kontraktů, počty projektů v aplikovaném výzkumu a počty spin-off firem. Tyto proměnné byly potom zkoumány ve vztahu k existenci veřejného financování, existenci rizikového kapitálu, počtu laboratoří, existenci systémových vztahů v rámci parku a dalších. Výsledky analýzy přinesly zajímavé informace. V první řadě studie prokázala, že existence veřejného financování nenapomáhá procesu přenášení znalostí na trh. Campanella et al. upozorňují, že díky veřejnému financování výzkumu a vývoje bývá často přehlíženo efektivní dosahování cílů napojených na konkrétní inovativní výstupy. Rizikový kapitál na druhou stranu dle výsledků analýzy pozitivně stimuluje inovační výkonnost vědeckotechnických parků. Mezi dalšími zjištěními byl kupříkladu fakt, že počet laboratoří pozitivně ovlivňuje výsledný počet patentů vytvořených v rámci vědeckotechnického parku.

Dalším příkladem statistického šetření může být hodnocení vědeckotechnických parků v Polsku, kde byly srovnávány ekonomické výsledky firem sídlícím uvnitř parku s ekonomickými výsledky firem sídlících mimo technologický park. Bylo odhaleno několik významných rozdílů, avšak šetření se ukázalo jako problémové, jelikož některá data nebyla srovnatelná a za ekonomickými výsledky mohly být nejrůznější příčiny (Technopolis Group & MIOIR, 2012).

Avšak co se týče samotného procesu tvorby znalostí, statistické studie nedokážou tento prvek vědeckotechnických parků dobře postihnout (Hansson, 2007). Jelikož je tvorba znalostí velmi obtížně kvantifikovatelná, nenalezneme o ní žádné statistické údaje. Proto je v tomto případě vhodnější zaměřit se na druhou skupinu analýz, a to detailní případové studie. Příkladem takovéto studie je například analýza vědeckotechnického parku Sophia Antipolis.

Vědeckotechnický park Sophia Antipolis byl založen v roce 1972 ve Francii. Barbera a Fassero (2011) o něm uvádí následující údaje z roku 2008: rozsah parku je přibližně 28 kilometrů čtverečních, nachází se v něm celkem 414 firem, 30 000 pracovníků a během jednoho roku zde vzniklo 225 nových investičních projektů. Jedná se skutečně o velmi rozsáhlý vědeckotechnický park, spíše si jej lze představit jako rozlehlou průmyslovou zónu.

Na parku byla provedena hloubková analýza a Cooke (2001) uvádí klíčová fakta, která byla při tomto průzkumu zjištěna: Inovační síť existují v rámci parku stále pouze okrajově. Pokud určitá propojení existují, vždy mají vertikální, nikoli horizontální podobu. Dále zde panuje velká nedůvěra mezi jednotlivými firmami spočívající ve strachu ze ztráty know-how a tím pádem zabraňující sdílení znalostí. Posledním klíčovým zjištěním je úplná absence lokálního pracovního trhu, tedy mobilita pracovníků v rámci vědeckotechnického parku. Důvodem je opět obava z vyzrazení důležitých informací.

Dalším problémem vědeckotechnických parků je jejich izolovanost od ostatních firem a organizací v regionu. Asheim a Cooke (1998) uvádí, že firmy usídlené v areálu parků mají velmi limitované

napojení na místní průmysl. Blažek a Uhlíř (2011) uvádí jako hlavní negativní stránku vědeckotechnických parků izolovanost nových progresivních oborů vyvíjejících se uvnitř parku od tradičních odvětví daného regionu.

Asheim a Cooke (1998) potom popisují vědeckotechnické parky jako typický příklad inovační infrastruktury skládající se z vyspělých firem, které mají vlastní bohaté finanční i kompetenční zdroje, umístěných do málo kooperativního prostředí. Z toho důvodu selhávají parky nejen v šíření znalostí mimo své území, ale i v transferu znalostí v rámci parku samotného. Místní zakořenění aktérů je jedním z klíčových požadavků na funkční inovační systém. Firmy sídlící ve vědeckotechnických parcích však často právě místní zakořenění postrádají, což nás vede k pochybám o schopnosti vědeckotechnických parků šířit konkurenceschopnost do regionu (Asheim, Cooke, 1998).

Závěr

Lze konstatovat, že ačkoli žijeme v globalizovaném světě, prostorová blízkost nepřestala hrát roli. Spíše naopak, rostoucí globalizace s sebou přináší požadavek na silnější regionální provázanost, která může významně napomoci procesu učení. Znalostní ekonomika považuje učení za nejdůležitější proces a znalosti z nejvýznamnější suroviny, které přináší regionům v globalizovaném světě významné konkurenční výhody. Je proto třeba zaměřit na tvorbu znalostí maximální pozornost.

Vědeckotechnické parky jsou dobře známým prvkem inovační infrastruktury, avšak v jednotlivých zemích mají značně odlišnou podobu a také v literatuře se jejich definice liší. Proto je obtížné stanovit základní rysy vědeckotechnického parku nebo vymežit požadavky pro určení jejich kvality.

Budování vědeckotechnických parků zaznamenalo boom ve druhé polovině minulého století a je zřejmé, že parky přinesly regionům mnohé pozitivní efekty. Očekávání, že parky samotné zajistí potřebný transfer technologií a vysokou inovační výkonnost však nebyla zcela naplněna.

Důvodů tohoto částečného selhání vědeckotechnických parků jako znalostních institucí je několik. Především parky neprokázaly schopnost vytváření sítí spolupracujících institucí. Naopak, na území vědeckotechnických parků jsou často lokalizovány vyspělé firmy, které nemají žádný vztah k místnímu průmyslu a zcela jim chybí regionální zakořenění. Strach ze ztráty know-how potom brání i spolupráci firem v rámci samotného parku.

Parky jsou instituce, které především poskytují hmotnou infrastrukturu začínajícím i dlouhodobě fungujícím inovativním firmám, přičemž nehmotný proces tvorby znalostí je zde značně omezen. Právě vazby, propojenost a sdílení zkušeností se však jeví jako stěžejní rys současné znalostní ekonomiky. Vědeckotechnické parky proto budou vždy cenným prvkem regionálních inovačních systémů, avšak rozhodně nelze očekávat, že budou hlavním nebo jediným z nich.

Literatura

- [1] ANTONELLI, C., (2000). Collective Knowledge Communication and Innovation: The Evidence of Technological Districts, *Regional Studies*, vol. 34, no. 6, pp. 535-547. ISSN 1360-0591. DOI: 10.1080/00343400050085657.
- [2] ASHEIM, B. T., COOKE, P., (1998). Localised innovation networks in a globaleconomy: A Comparative analysis of endogenous and exogenous regional development. *Comparative social research*. no. 17, pp. 199-240. ISSN 0195-6310.
- [3] BARBERA, F., FASSERO, S., (2013). The place-based nature of technological innovation: the case of Sophia Antipolis. *The Journal of Technology Transfer*, vol. 38, no. 3, pp. 216-234. ISSN 1573-7047. DOI: 10.1007/s10961-011-9242-7.
- [4] BLAŽEK, J, UHLÍŘ, D., (2011). *Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, implikace*. Praha: Karolinum, ISBN 9788024619743.
- [5] BRETTE, O., CHAPPOZ, Y., (2007). The French Competitiveness Clusters: toward a new public policy for innovation and research?. *Journal of economic Issues*, vol. 41, no. 2, pp. 391-398. ISSN 0021-3624.

- [6] CAMPANELLA, F., DELLA PERUTA, R., DEL GIUDICE, M., (2014). Creating conditions for innovative performance of science parks in Europe. How manage the intellectual capital for converting knowledge into organizational action. *Journal of Intellectual Capital*, vol. 15, no. 4, pp. 576-596. ISSN 1469-1930. DOI: 10.1108/JIC-07-2014-0085.
- [7] CASTELLS, M., HALL, P., (1994). *Technopoles of the world: The Making of Twenty-first-century Industrial Complexes*. Routledge London. ISBN 0415100143.
- [8] COOKE, P. (2001). From technopoles to regional innovation systems: the evolution of localised technology development policy. *Canadian Journal of Regional Science*, vol. 24, no.1, pp. 21-40. ISSN 0705-4580.
- [9] COOKE, P., PICCALUGA, A., (2006). *Regional development in the knowledge economy*. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group. ISBN 0415578639.
- [10] COOKE, P., URANGA, M. G., ETXEBARRIA, G., (1997). Regional innovation systems: Institutional and organisational dimensions. *Research policy*, vol. 26, no. 4, pp. 475-491. ISSN 0048-7333. DOI: 10.1016/S0048-7333(97)00025-5.
- [11] DOLOREUX, D., (2002). What we should know about regional systems of innovation. *Technology in society*, vol. 24, iss. 3, pp. 243-263. ISSN 0160-791X. DOI: 10.1016/S0160-791X(02)00007-6.
- [12] ENGLISHDICTIONARY, (2015). [online]. [cit. 2015-03-04] Dostupné z: www.collinsdictionary.com/dictionary/english/technopole.
- [13] ENGLISHDICTIONARY, (2015) [online]. [cit. 2015-03-04] Dostupné z: www.collinsdictionary.com/dictionary/english/science-park.
- [14] EUROPEAN UNION, (1990). Official Journal of the European Union, OJ C196-51/52, 27 July
- [15] HANSSON, F., (2007). Science parks as knowledge organizations-the “ba” in action?. *European Journal of Innovation Management*, vol. 10, no. 3, pp. 348-366. ISSN 1460-1060. DOI: 10.1108/14601060710776752.
- [16] KLÍMOVÁ, V., ŽÍTEK, V., (2012). Selected aspects of the innovation environment in the South Moravian and the Moravian-Silesian Regions. In *Proceedings of the 1st International Conference on European Integration 2012*. Ostrava: VŠB – Technical University, pp. 117-130.. ISBN 978-80-248-2685-1.
- [17] LUNDEVALL, B. Å., JOHNSON, B., (1994). The learning economy. *Journal of industry studies*, vol 1, no. 2, pp. 23-42. ISSN 1320-6095. DOI: 10.1080/13662719400000002.
- [18] PELKONEN, A., (2005). State restructuring, urban competitiveness policies and technopole building in Finland: a critical view on the glocal state thesis. *European Planning Studies*, vol. 13, no. 5, pp. 685-705. ISSN 1469-5944.
- [19] SIMMIE, J., KIRBY, M. (1998). Innovation and the theoretical bases of technopole planning. *Progress in Planning*, vol. 49, no. 3/4, pp. 159 – 197. ISSN 0305-9006.
- [20] Site Officiel de Sophia Antipolis, (2015). [online]. [cit. 2015-03-04] Dostupné z: www.sophia-antipolis.org/
- [21] TECHNOLIS GROUP & MIOIR (2012): Evaluation of Innovation Activities. Guidance on methods and practices. Study funded by the European Commission, Directorate for Regional Policy.
- [22] WEI CHOO, C., CORREA DRUMMOND DE ALVARENGA NETO, R., (2010). Beyond the ba: managing enabling contexts in knowledge organizations. *Journal of Knowledge Management*, vol. 14, no. 4, pp. 592-610. ISSN 1367-3270. DOI: 10.1108/13673271011059545.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu specifického výzkumu Možnosti implementace vybraných veřejných politik v územním rozvoji (MUNI/A/1244/2014)

AKTIVITA KLASTRŮ V ČESKÉ REPUBLICE

ACTIVITY OF CLUSTERS IN THE CZECH REPUBLIC

ING. VIKTORIE KLÍMOVÁ, PH.D.

ING. LUCIE MADĚRYČOVÁ

Katedra regionální ekonomie a správy | *Department of Reg. Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: klimova@econ.muni.cz

Anotace

Klustry jsou organizace, které sdružují podnikatelské, výzkumné, vzdělávací a další subjekty působící v určitém odvětví a na vymezeném území (regionu). Členové klastru by měli spolupracovat v některých oblastech (zejm. inovační aktivity a export), avšak současně by jejich činností neměla být narušována řádná hospodářská soutěž. Přestože klustry byly vždy přirozenou součástí ekonomiky, v současnosti je jejich vznik a rozvoj podporován prostřednictvím veřejné podpory. V České republice začaly formalizované klustry vznikat zejména po vstupu do EU. Článek se na základě dotazníkového šetření mezi 84 členy klastrů zabývá tím, jaké aktivity klustry skutečně vykonávají a kde jsou limity jejich rozvoje. Bylo zjištěno, že české klustry spolupracují především v oblasti výzkumu, vývoje a inovací a v oblasti obchodní spolupráce a propagace. Hlavní bariérou jejich rozvoje je nedůvěra mezi manažery a nezájem spolupracovat.

Klíčová slova

klustry, spolupráce, inovace, Česká republika

Annotation

Cluster is an organization that links entrepreneurial, research, educational and other subjects existing in some branch and in some selected territory (region). The members of clusters should cooperate in some specified areas (especially innovation activities and export), but at the same time the economic competition cannot be disrupted by them. Although the clusters have always been a natural element of economics, their formation and development are nowadays supported through public resources. In the Czech Republic the formalized clusters got started to arise especially after its accession to the European Union. On the basis of question survey among 84 cluster members the article deals with activities really carried out by Czech clusters and with barriers of their development. It was found out that the Czech clusters cooperate particularly in the field of research, development and innovations and business collaboration and propagation. Insufficient confidence among managers and lack of interest to cooperate are the main barriers for their development.

Key words

clusters, cooperation, innovation, Czech Republic

JEL classification: R58, O32

Úvod

Řada teorií zaměřuje svou pozornost na vysvětlení toho, proč některé regiony dosahují výrazně vyššího růstu než jiné regiony. Důraz kladou především na roli výchozích podmínek, potenciál pro šíření znalostí a inovací a složení ekonomické aktivity (Delgado, Porter, Stern, 2014). Tyto závěry

úzce souvisí se zastoupením klastrů v regionech, kdy se obecně předpokládá, že regiony s rozvinutými klastry dosahují větší ekonomické výkonnosti a prosperity.

V rámci diskuse o významu klastrů probíhá i debata o tom, jak může být klaster definován (podrobněji např. Hájek, Novosák, Hovorková, 2011) Pro účely našeho článku vycházíme ze zjednodušené či obecné definice, která uvádí, že klastry jsou skupiny nezávislých firem a přidružených organizací, které spolupracují a soutěží, které jsou místně koncentrované v jednom či několika regionech, i když mohou mít globální rozsah, a jsou specializované v konkrétním průmyslovém odvětví provázaném společnými technologiemi a dovednostmi. (Evropská komise, cit. dle CzechInvest, 2005) Z organizačního hlediska zahrnuje klaster výrobce, kupující, dodavatele specializovaných vstupů, poskytovatele služeb, vzdělávací a výzkumné instituce a odvětví příbuzných technologií (např. Bengtsson, Sölvell, 2004). Mezi hlavní aktivity, kterými se klastry zabývají, patří obchodní spolupráce a propagace, výzkum, vývoj a inovace, networkingové aktivity, rozvoj lidských zdrojů, poradenství, lobbying či společné financování investičních záměrů.

Problematika prostorové aglomerace ekonomických aktivit je stěžejním tématem ekonomické geografie. Prostorová koncentrace byla nejprve spojována s optimalizací a flexibilitou lokálních produkčních systémů. (Bengtsson, Sölvell, 2004). Počátek konceptu klastrů je spojen s myšlenkami Alfreda Marshalla, který již na konci 19. století konstatoval, že průmyslová odvětví jsou často regionálně koncentrována a získávají významné přínosy z externalit plynoucích z těchto koncentrací (tzv. aglomerační úspory). Na základě jeho myšlenek zaměřili další autoři svou pozornost na znalosti, učení, kreativitu a inovace v rámci regionů nebo lokálních klastrů. Za hlavního soudobého představitele teorie klastrů je považován Michael Porter, který se ve svém výzkumu zabýval tím, proč v době rostoucí globalizace jsou některé regiony schopné dosahovat prvenství v některých odvětvích. Zdroje jejich možné konkurenční výhody vyjádřil prostřednictvím diamantu konkurenční výhody, jehož vrcholy tvoří čtyři prvky, které se navzájem ovlivňují. Mezi ně patří 1) podmínky faktorů, 2) firemní strategie, struktura a rivalita, 3) přítomnost souvisejících příbuzných a podpůrných odvětví a 4) podmínky poptávky. Později k těmto prvkům přidal i roli vlády a roli náhody. (Porter, 1998)

O podnicích sdružených v klastru se obecně předpokládá, že dosahují vyšší inovační výkonnosti a že mají vyšší míru růstu a přežití než firmy, které nejsou součástí klastru. Jedním z hlavních přínosů členství v klastru je tok informací a znalostí mezi firmami, což jim mimo jiné umožňuje mít dobrý přehled o inovačních aktivitách ostatních subjektů a jejich úspěšnosti. Získávání znalostí z širokého spektra zdrojů umožňuje podnikům snižovat nejistotu, která je spojená s realizací inovačních aktivit. (Gilbert, McDougall, Audretsch, 2008)

Některé studie prokázaly, že firmy sdružené v klastru absorbují více znalostí z okolního prostředí a mají vyšší míru růstu a inovační výkonnosti. Umístění firmy v regionu se silným zastoupením klastru sice na jedné straně znamená, že tato firma musí čelit větší konkurenci, na druhé straně ji tato konkurence posiluje a nutí rozvíjet své konkurenční výhody. (např. Gilbert, McDougall, Audretsch, 2008) Jinými slovy je možné říct, že vyšší inovační aktivita firem je odvozována od intenzity a diverzity konkurence a od povahy vztahů mezi firmami jakožto zákazníků a dodavatelů v rámci lokálních sítí. Lokalizované inovační procesy jsou ovlivněny tlakem konkurence na straně jedné a synergiemi vyplývajícími z kooperace na straně druhé. (Bengtsson, Sölvell, 2004)

V odborné literatuře mohou být identifikovány tři hlavní a překrývající se skupiny argumentů týkajících se přínosů klastrů. Jsou to ekonomická efektivnost, dynamika transferu znalostí a společenské sítě. Z hlediska ekonomické efektivnosti klastry zvyšují specializaci firem, snižují transakční náklady a zvyšují prestiž. Prostorová blízkost pak umožňuje firmám využívat pozitivních externalit, jako jsou vysoce kvalifikovaná pracovní síla, specializovaní dodavatelé a rychlé toky informací. Z hlediska dynamiky přenosu znalostí je konstatováno, že klastry přispívají k procesu tvorby znalostí a vzájemného učení v regionech. Zejména tacitní znalosti mohou být efektivně šířeny díky osobním kontaktům a společným zkušenostem a hodnotám. Výkonnost klastrů mající kořeny ve společenských sítích vychází z myšlenek ekonomické sociologie. Úspěch klastrů je vysvětlován na základě vzájemných vztahů napříč různými organizacemi. Typickým příkladem mohou být známé

italské průmyslové okruhy či Silicon Valley v Kalifornii. (Eisingerich, Bell, Tracey, 2010) S poslední dimenzí souvisí i kulturní a psychologické faktory, které stimulují firmy aktivně konkurovat a rozvíjet své inovační aktivity. (Bengtsson, Sölvell, 2004) Pavelková a kol. (2009) rozdělili přínosy klastrů do čtyř perspektiv: finanční (např. nižší náklady, růst produktivity), zákaznické (růst podílu na trhu, vyjednávací síla), interních procesů (výroba, logistika, marketing) a učení se a růst (lidské zdroje, znalosti).

Cílem článku je pomocí vlastního dotazníkového šetření zjistit, zda klastry v České republice jsou aktivní a v jakých oblastech spolu členové klastru spolupracují. Pozornost je zaměřena i na přínosy členství v klastru a na faktory, které brání rozvoji klastrůvé spolupráce.

Klastry v České republice

Klastry jako takové existovaly v České republice (Československu) vždy, a to dokonce i v době centrálně plánované ekonomiky. Jako příklad lze uvést obuvnický průmysl na Zlínsku či sklářství na Novoborsku. V minulosti však pro ně nebyl používán termín „klastř“, neměly svou vlastní právní subjektivitu a spolupráce mezi členky klastru byla výsledkem přirozeného vývoje (je však samozřejmě nutné přihlídnout k angažovanosti vlády v době centrálně plánované ekonomiky). Zejména ale po našem vstupu do EU je patrná snaha o zakládání klastrů jakožto specifické formy síťové spolupráce s vlastní právní subjektivitou (Skokan, 2014). To bylo podpořeno ze strukturálních fondů v rámci operačních programů zaměřujících se na rozvoj podnikání, zejm. OP Průmysl a podnikání 2004-2006 a OP Podnikání a inovace 2007-2013. První iniciativy k mapování a identifikaci klastrů se vyskytly již o pár let dříve a za lídra v této oblasti je možné považovat Moravskoslezský kraj (Skokan, 2002).

V roce 2013 identifikovala agentura CzechInvest 79 existujících klastrů a klastrůvých iniciativ (CzechInvest, 2013b), z čehož 62 bylo označeno za aktivní (CzechInvest, 2013a). Během dalšího výzkumu bylo zjištěno, že aktivní činnost vyvíjí pouze 46 klastrů, které mají 521 členů (Maděryčová, 2015). Zastoupení klastrů v regionech (dle sídla klastru) ilustruje tabulka č. 1.

Tab. 1: Počet aktivních klastrů v krajích ČR

Kraj	Počet klastrů
CZ010 Praha	1
CZ020 Středočeský	5
CZ031 Jihočeský	9
CZ032 Plzeňský	1
CZ041 Karlovarský	1
CZ042 Ústecký	0
CZ051 Liberecký	2
CZ052 Královéhradecký	3
CZ053 Pardubický	0
CZ063 Vysočina	2
CZ064 Jihomoravský	6
CZ071 Olomoucký	3
CZ072 Zlínský	4
CZ080 Moravskoslezský	9
Česká republika	46

Zdroj: vlastní zpracování

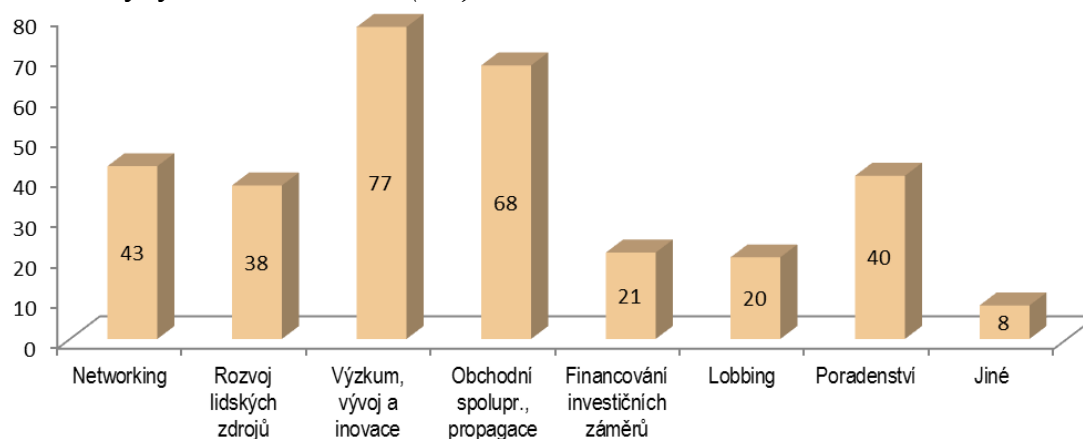
Aktivity realizované klastry v ČR

Výzkum prováděný na Ekonomicko-správní fakultě MU v rámci diplomové práce (Maděryčová, 2015) se zaměřil na aktivity těchto klastrů. Dotazníkový průzkum se uskutečnil na podzim 2014 a bylo osloveno všech 521 členů klastrů. Návratnost dotazníku byla přes 16 %, tj. 84 respondentů. Průzkum byl následně doplněn i o stanoviska manažerů vybraných klastrů. V tomto článku je pozornost věnována výsledkům, které vyplynuly z dotazníkového šetření mezi členy klastrů.

Dotazníkové šetření potvrdilo, že většina subjektů (71 respondentů z celkových 84) je členem klastru v období 2 až 10 let, tedy v období po vstupu do EU. Z nich je 47 součástí klastru jen 2 – 5 let. To plně koresponduje s tvrzením uvedeným výše, že výraznější klastrové aktivity byly zaznamenány po vstupu ČR do Evropské unie. Pouze tři subjekty uvedly, že jsou členem klastru více než 10 let. Celkem 70 respondentů uvedlo, že jsou členy klastru, který sdružuje 10 až 49 členů. To koresponduje i s výsledky evropské benchmarkingové studie (CzechInvest, 2013c), která uvádí, že největší část českých klastrů má 15 až 40 členů, což je z hlediska světového srovnání málo, a že by naše klastry měly usilovat o rozšiřování své členské základny.

Náš výzkum odhalil, že klastry nejvíce spolupracují v oblasti výzkumu, vývoje a inovací (65 respondentů z 84) a v oblasti obchodní spolupráce a propagace (57). Naopak, nejnižší spolupráce byla zaznamenána v oblasti lobbingu a společného financování investičních záměrů (viz obr. 1). V tomto smyslu se potvrdil všeobecný předpoklad, že klastry mají pozitivní vliv na inovační aktivity firem. V oblasti výzkumu, vývoje a inovací členové klastrů nejčastěji uváděli spolupráci s univerzitami a společný výzkum a vývoj. V rámci obchodní spolupráce a propagace respondenti nejčastěji uváděli společnou účast na veletrzích, s větším odstupem potom různé marketingové aktivity (průzkum trhu, společná reklama).

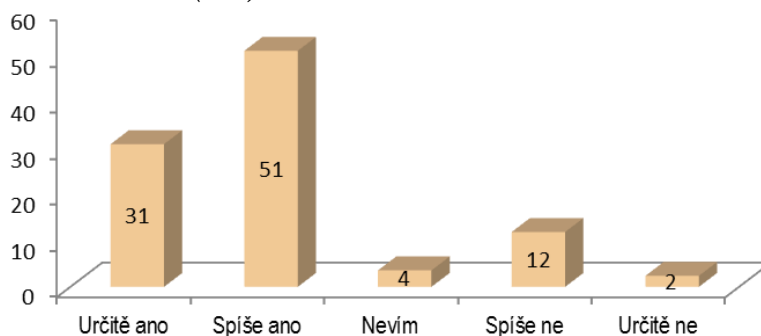
Obr. 1: Aktivity vykonávané klastrem (v %)

Zdroj: vlastní zpracování

Více než polovina respondentů (43 z 84) uvedla, že členství v klastru je pro ně spíše přínosné. Přičteme-li k tomu počet respondentů, pro které je členství určitě přínosné (26), zjistíme, že více než 80 % členů klastru hodnotí své členství pozitivně. Dvanáct respondentů hodnotí přínosy svého členství negativně (obr. 2).

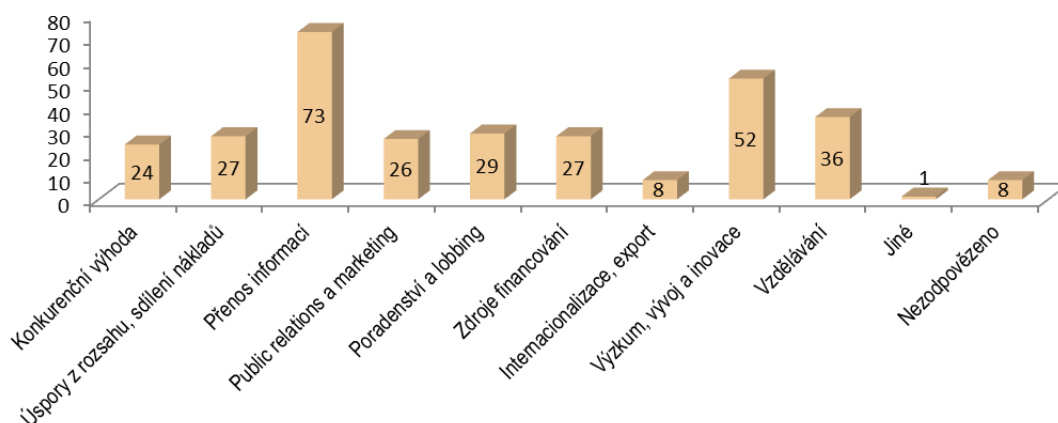
Obr. 2.: Přínos členství v klastru (v %)

Zdroj: vlastní zpracování

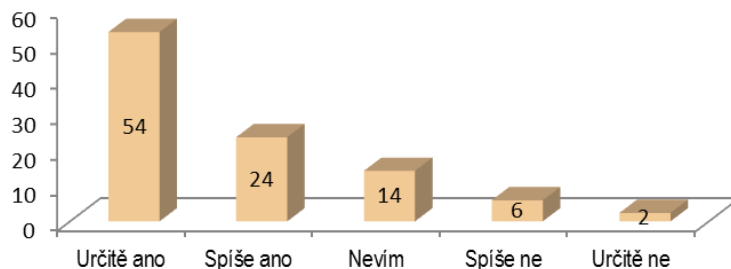
Jako největší přínosy klastrů vidí jejich členové přenos informací (61 z 84 respondentů), výzkum, vývoj a inovace (44) a společné vzdělávání (30). Podrobnější výsledky dokumentuje obrázek č. 3. Překvapivým závěrem bylo, že pouze sedm subjektů uvedlo, že klastr je pro ně přínosný z hlediska podpory jejich exportu. Respondenti klastrům nedávali větší váhu ani v oblasti budování konkurenční výhody. Zajímavým závěrem je i skutečnost, že 7 respondentů na otázku nedokázalo zodpovědět. To může jen potvrzovat názor některých z nich, že členství v klastru pro ně není přínosné.

Obr. 3: Hlavní přínosy členství v klastru (v %)

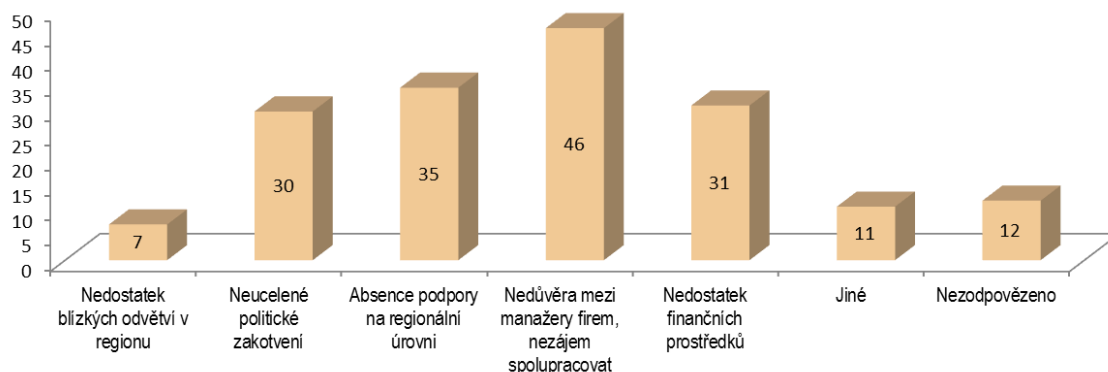
Zdroj: vlastní zpracování

Respondenti byli dotazováni také na jejich názory na veřejnou podporu klastrů. Celkem 57 respondentů uvedlo, že je součástí klastru, který získal veřejnou podporu. Potvrzuje se tedy domněnka, že klastry vznikají zejména díky podpoře ze strukturálních fondů. Současně většina těchto respondentů uvádí, že obdržaná podpora měla zásadní vliv na činnost a rozvoj jejich klastrů. Téměř 80 % respondentů (65 subjektů) zastává názor, že klastry mají být podporovány ze strukturálních fondů (viz obrázek 4). Důležitá je pro ně zejména podpora ve fázi rozvoje klastru, nikoliv v období vzniku klastru.

Obr. 4: Mají být klastry podporovány ze strukturálních fondů? (v %)

Zdroj: vlastní zpracování

Hlavní bariérou rozvoje klastrů v České republice je nedůvěra mezi manažery a nezámem spolupracovat (39 účastníků průzkumu). Často však byla zmiňována i politická podpora, a to především absence podpory na regionální úrovni a neucelené politické zakotvení (viz obrázek 5). Jako nejméně významná bariéra byl identifikován nedostatek blízkých odvětví v regionu. Deset respondentů na otázku vůbec neodpovědělo, což by mohlo být interpretováno i tak, že žádnou významnou bariéru nespátují. V rozporu s tím se ale u této otázky objevila devětkrát možnost „jiné“ a tato otázka vzbudila největší zájem přidat svůj vlastní komentář. Zde členové klastru uváděli zejména nedostatky v legislativě (např. v zákoně o veřejných zakázkách) či v procesu získání veřejné podpory. Byla zmiňována velká míra byrokracie, časté změny podmínek ze strany agentury CzechInvest a fluktuace jejich zaměstnanců a nevyjasněné vztahy mezi agenturami CzechInvest, CzechTrade a ministerstvy průmyslu a obchodu a financí. Dále se často objevovaly výtky, které se vztahovaly spíše k vnitřní činnosti klastru. Respondenti uváděli, že klastr nemá dobré vedení, že má málo nebo špatné zaměření aktivit, příp. není jasně a konkrétně definován účel klastru.

Obr. 5: Překážky rozvoje klastrů (v %)

Zdroj: vlastní zpracování

V již zmíněném benchmarkingu klastru (CzechInvest, 2013c) bylo také poukázáno na některé nedostatky v řízení klastrů. Pozitivně bylo hodnoceno, že klastry mají zpracovanou strategii rozvoje. Ta však není dostatečně aktualizována a není sledováno naplňování cílů a akčních plánů. Doporučeno bylo zaměřit se více na vzdělávání manažerů klastrů a zavést systém sledování spokojenosti členů klastru s poskytovanými službami. Rovněž výzkum prezentovaný v tomto článku se zaměřoval na činnosti klastrů, které by bylo možné zlepšit. Většina účastníků průzkumu (48 z 84) uvedla, že se jedná především o oblast obchodní spolupráce a propagace. Druhou nejčastěji zmiňovanou možností byla oblast výzkumu, vývoje a inovací (36). Sedm respondentů uvedlo, že není třeba zlepšovat žádnou oblast. Rovněž tato otázka vyvolala velký zájem respondentů vyjádřit svůj zájem prostřednictvím slovních komentářů. Důraz byl kladen zejména na větší míru spolupráce, a to jak mezi podnikatelskými členy klastru (obchodní spolupráce, zvýšení počtu aktivních členů), tak mezi podniky, vzděláváním a výzkumem (společné výzkumné projekty, spolupráce při vzdělávání učňů a studentů). Objevil se i zájem o mezinárodní spolupráci klastrů (tzv. klastry klastrů) či větší aktivity v oblasti lobbingu. Měla by však být i lépe formulována pravidla v případě, že členové klastru jsou

současné konkurenty. Zmíněna byla také potřeba stanovení rozhodovacích pravomocí zaměstnanců klastru, kteří chtějí rozhodovat, ale nenesou žádnou manažerskou odpovědnost. Nedostatečnou spolupráci shrnují slova jednoho z respondentů: „Prakticky jsme nezačali spolupracovat, vše je moc formální a nepřináší obchod.“

Závěr

Přítomnost klastrů má pozitivní vliv na ekonomickou prosperitu a inovační výkonnost. Obecně se předpokládá, že regiony s rozvinutými klastry dosahují větší ekonomické výkonnosti a prosperity. Klastry na jedné straně nutí firmy inovovat, aby byly schopny přežít na trhu. Vzájemná kooperace v rámci klastru však vytváří příznivé podmínky pro inovace a zlepšuje a urychluje inovační aktivity. Po vstupu České republiky do EU je jasně viditelná snaha o zakládání klastrů jakožto specifické formy síťové spolupráce s vlastní právní subjektivitou. To je také významně podporováno z veřejných zdrojů, zejm. Evropského fondu pro regionální rozvoj. V rámci našeho výzkumu bylo identifikováno 46 aktivních klastrů, z nichž většina získala i veřejnou podporu. Naše dotazníkové šetření mezi členy klastrů potvrdilo, že klastry nejvíce spolupracují v oblasti výzkumu, vývoje a inovací (77 % respondentů) a v oblasti obchodní spolupráce a propagace (68 %). Naopak, nejnižší spolupráce byla zaznamenána v oblasti lobbingu a společného financování investičních záměrů. Jako největší přínosy klastrů vidí jejich členové přenos informací (73 %), výzkum, vývoj a inovace (52 %) a společné vzdělávání (36 %). Hlavní bariérou rozvoje klastrů v České republice je nedůvěra mezi manažery a nezájem spolupracovat (46 %). Bariérou je i malá politická podpora, a to především absence podpory na regionální úrovni a neucelené politické zakotvení. Často byly zmiňovány i nedostatky v legislativě či problémy při administraci veřejné podpory.

Literatura

- [1] BENGTTSSON, M., SÖLVELL, Ö., (2004). Climate of competition, clusters and innovative performance. *Scandinavian Journal of Management*, vol. 20, no. 3, pp. 225-244. ISSN 0956-5221. DOI: 10.1016/j.scaman.2004.06.003.
- [2] CZECHINVEST, (2005). *Průvodce klastrům*. Praha: CzechInvest..
- [3] CZECHINVEST, (2013a). *Aktivní klastry a klastrové iniciativy v ČR*. [online]. [cit. 2014-09-25]. Dostupné z: www.czechinvest.org/klastry
- [4] CZECHINVEST, (2013b). *Existující klastry a klastrové iniciativy v ČR*. [online]. [cit. 2014-09-25]. Dostupné z: www.czechinvest.org/klastry
- [5] CZECHINVEST, (2013c). *Mezinárodní srovnání českých klastrů*. [online]. [cit. 2014-09-25]. Dostupné z: www.czechinvest.org/klastry
- [6] DELGADO, M., PORTER, M. E., STERN, S., (2014). Clusters, convergence, and economic performance. *Research Policy*, vol. 43, no. 10, pp. 1785-1799. ISSN 0048-7333. DOI: 10.1016/j.respol.2014.05.007.
- [7] EISINGERICH, A. B., BELL, S. J., TRACEY, P., (2010). How can clusters sustain performance? The role of network strength, network openness, and environmental uncertainty. *Research Policy*, vol. 39, no. 2, pp. 239-253. ISSN 0048-7333. DOI: 10.1016/j.respol.2009.12.007.
- [8] GILBERT, B. A., MCDOUGALL, P. P., AUDRETSCH, D. B., (2008). Clusters, knowledge spillovers and new venture performance: An empirical examination. *Journal of Business Venturing*, vol. 23, no. 4, pp. 405-422. ISSN 0883-9026. DOI: 10.1016/j.jbusvent.2007.04.003.
- [9] HÁJEK, O., NOVOSÁK, J., HOVORKOVÁ, Z., (2011). Inovace a region: Klastry a regionální inovační systém zlínského kraje. *E+ M Ekonomie a management*, vol. 2011, no. 2, pp. 31-44. ISSN 2336-5604.
- [10] Maděryčová, L., (2015). *Aktivity klastrů v České republice*. [Diplomová práce]. Brno: Masarykova univerzita.
- [11] PAVELKOVÁ, D. a kol., (2009). *Klastry a jejich vliv na výkonnost firem*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2689-2.
- [12] PORTER, M. E., (1998). *The competitive advantage of nations*. New York: Free Press. ISBN 0-684-84147-9.
- [13] SKOKAN, K., (2002). Industry clusters v regionálním rozvoji. *Ekonomická revue*, vol. 5, no. 2, pp. 50-60. ISSN 1212-3951.
- [14] SKOKAN, K., (2014). Key drivers in lifecycle of Czech Machinery Cluster. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 113-119. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-12.

MONOCENTRICKÝ SCÉNÁŘ PERSPEKTIVNÍHO USPOŘÁDÁNÍ MORAVSKÉHO PROSTORU – REALISTICKÁ ČI FIKTIVNÍ PŘEDSTAVA?

MONOCENTRIC SCENARIO OF PERSPECTIVE ARRANGEMENT OF MORAVIAN SPACE - REALISTIC OR FICTITIOUS IDEA?

DOC. RNDR. MILAN VITURKA, CSc.

Katedra regionální ekonomie a správy | *Department of Reg. Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: viturka@econ.muni.cz

Anotace

Příspěvek se obecně zabývá v tuzemském výzkumu poněkud opomíjeným tématem rostoucího významu metropolí, který je zkoumán s důrazem na moravskou část České republiky. Strukturu příspěvku tvoří teoretická východiska výzkumu metropolizačních procesů (včetně jejich začlenění do vytvořeného prostorového modelu ekonomického rozvoje České republiky), základní informace o metodickém přístupu užitém pro hodnocení (identifikaci) metropolí a rovněž prakticky orientovaná konceptualizace získaných poznatků. Na základě provedených analýz a dalších dostupných informací lze přijmout strategicky významný závěr, že postavení metropole nadnárodního významu lze přiznat pouze Brnu, zatímco Ostrava příslušné požadavky nesplňuje. Za významný praktický přínos lze pokládat i prezentované scénáře dalšího rozvoje obou největších moravských aglomerací.

Klíčová slova

metropole, integrace, regionální rozvoj

Annotation

The paper is generally engaged in domestic research somewhat neglected topic of increasing importance of metropolis, which is examined with emphasis on the Moravian part of the Czech Republic. Structure of the paper includes the theoretical starting points of metropolisation processes research (including their incorporation into the created spatial model of economic development of the Czech Republic); basic information on the methodological approach used for an assessment (identification) of metropolises and practically oriented conceptualization of the obtained findings. Based on the elaborated analyses and other available information, may be taken strategically important conclusion that the metropolis of international importance may only be granted to Brno while Ostrava does not meet the relevant requirements. An important practical contribution could be also considered presented scenarios of further development of the two largest Moravian settlements.

Key words

metropolis, integration, regional development

JEL classification: R58

Úvod

Jedním z charakteristických rysů globalizace je zvyšování významu velkých měst resp. metropolí, přičemž metropolizace je chápána jako vyšší stadium urbanizace, kde primárně již nejde o koncentraci obyvatelstva do velkých měst, ale o koncentraci významu v linii informace – znalosti – řízení. Tento proces je doprovázen prohlubováním vazeb mezi metropolemi a jejich geografickým zázemím a zejména mezi metropolemi navzájem (Hampl, 2005; upraveno). Obecně lze konstatovat, že metropole jsou „skutečnými centry světového dění“ a představují tak jeden ze základních stavebních kamenů globální integrace.

Metropolizační procesy výrazně ovlivňují významové postavení a konkurenceschopnost jednotlivých zemí. To je důležité zvláště pro menší země, o kterých se světové povědomí do značné míry utváří právě na základě mezinárodní proslulosti resp. známosti jejich metropolí (viz např. Belgie = Bruxelles, Spojené arabské emiráty = Dubai a v neposlední řadě i Česká republika = Praha). Je zřejmé, že tento závěr lze vztáhnout i na nižší hierarchické úrovně. V tomto kontextu se dále zaměříme především na Moravu jako jednu ze tří historických zemí Koruny české.

Teoretická východiska hodnocení metropolí a jejich aplikace na příkladu České republiky

Úvodem je nezbytné konstatovat přetrvávající nejasnost konceptu metropolí, počínaje již jejich samotným vymezením. V tomto směru bylo zatím dosaženo alespoň obecného konsensu o potřebnosti zahrnutí jak kvantitativně, tak kvalitativně zaměřených ukazatelů (pro podrobnější diskusi relevantních přístupů viz např. Sassen, 1991; Knox, Taylor, 1995; OECD, 2006; Krátke, 2007; European Commission, 2011). Aktuálně jsou zdůrazňovány zejména následující otázky:

1. populační velikost metropolí resp. metropolitních regionů, jejíž dostatečná úroveň je považována za vstupní předpoklad rozvoje metropolizačních procesů
2. progresivita struktury ekonomiky, odvíjející se od zastoupení znalostně založených odvětví s vysokým potenciálem tvorby přidané hodnoty
3. všeobecná atraktivita spojená s vysokou investiční a residenční přitažlivostí metropolí, vytvářející předpoklady pro dlouhodobou udržitelnost jejich rozvoje.

Po provedených analýzách, které preferují teoreticky diskutované a prakticky aplikované přístupy, byla vytvořena pracovní metodika hodnocení metropolí sestávající ze tří hlavních etap, které jsou dále podrobněji specifikovány (závěrečná konceptualizace naznačující potenciální možnosti praktického využití výsledků výzkumu pochopitelně respektuje výsledky předchozích etap, zejména pokud jde o významové postavení a rozvojové perspektivy jednotlivých metropolí):

- zhodnocení intenzity vazeb včetně identifikace rozvojových os nadnárodního významu a míry koincidence s rozvojovými osami národního významu
- syntéza získaných poznatků v kontextu vytvořeného prostorového modelu rozvoje české ekonomiky
- konceptualizace dosažených výsledků výzkumu ve vazbě na relevantní scénáře regionálního rozvoje.

Hodnocení metropolitních vazeb je v souladu s problematickým teoreticko-metodologickým ukotvením konceptu metropolí založeno na aplikaci jednoduchého gravitačního modelu jako standardního nástroje posuzování interakcí mezi prostorově definovanými jednotkami, který lze matematicky zapsat následujícím způsobem:

$$G_{ij} = \frac{M_i \times M_j}{d_{ij}},$$

kde G_{ij} = gravitační síla působící mezi metropolemi i a j , M_{ij} = ekonomický význam metropolí a d_{ij} = vzdálenost metropolí. Pro měření ekonomického významu byly použity údaje o HDP vytvořeném v metropolitních regionech v roce 2010, vzdálenost metropolí pak odpovídá délce trasy nejrychlejšího

silničního spojení vyhledaného na interaktivní mapě (viz mapy.cz, 2015).¹ Zahnutí Prahy jako jediné nezpochybnitelné české metropole do výzkumu (funkční urbanistický region s 1829 tis. obyvateli v roce 2010 podle metodiky OECD) reflektuje potřebu vytvoření srovnávací báze pro navazující hodnocení nejvýznamnějších moravských center Brna a Ostravy. Gravitační model ukazuje nejsilnější vazby Prahy na Berlín a Mníchov s hrubou hodnotou $G = 29$ a dále Wien s $G = 25$. Ze širšího pohledu se jako nejvýznamnější metropolitní osa jeví směr Praha-Nürnberg-München s agregátní hodnotou $G = 41$, následovaná osou Praha-Dresden-Berlin s $G = 40$. Rozhodující význam uvedených os pro obchodní spolupráci dokládají aktuální podíly dotčených německých spolkových zemí na zahraničním obchodě s Českou republikou – obrat/import: Bayern 23/29 %, Baden-Württemberg 16/20 %, Nordrhein-Westfalen 15/14 %, Sachsen 7/9 % a Hessen 6/6 % (Statistisches Bundesamt, 2012). Pro srovnání lze uvést, že celkový podíl Slovenska, Polska a Rakouska na zahraničním obchodu České republiky je nižší než podíl spolkové země Bayern. Zkoumané moravské funkční regiony Brna a Ostravy pak podle OECD vykázaly v roce 2010 populační velikost 639 a 564 tis. obyvatel, tj. pouze 35 resp. 31 % úrovně Prahy. Již z této prosté skutečnosti je zřejmé, že v jejich případě je možné diskutovat pouze jejich případné zařazení do kategorie menších metropolí nadnárodního významu. Podle užitého gravitačního modelu Brno obecně vykazuje nejsilnější vazby na Wien a Ostrava pak na Katowice ($G = 12$ resp. 6). Ze širšího pohledu je dlouhodobý vývoj Brna nejvíce ovlivňován jeho pozicí na „historické“ nadnárodní metropolitní ose Praha-Brno-Wien, ze které v Brně odbočuje méně významná metropolitní osa směřující přes Bratislavu na Budapešť. V případě Ostravy pak hraje nejvýznamnější roli polská metropolitní osa Katowice-Łódź-Warszawa, na kterou je ostravská aglomerace napojena jako urbanistická součást Hornoslezského metropolitního regionu.

Pokud jde o koincidence rozvojových os nadnárodního významu a českých rozvojových os národního významu, určených na základě aplikace vlastní originální metodiky (viz Víturka a kol., 2010), vykazuje silné interakce zejména nadnárodní metropolitní osa Praha-München s plně rozvinutou západočeskou osou Praha-Plzeň (v souladu se zvyšováním kvality podnikatelského prostředí, spojeném s přesunem výrobních a logistických aktivit z Německa, lze počítat s dynamickým rozvojem těchto interakcí ve směru na Nürnberg) a dále nadnárodní metropolitní osa Praha-Berlín se severočeskou osou Praha-Ústí n. L. Z pohledu zkoumaných moravských center je pak potřebné zdůraznit zásadní integrující význam českomoravské rozvojové osy národního významu Praha-Jihlava-Brno, jejíž pokračování ve vídeňském ani bratislavském směru však zatím nedosahuje potřebných parametrů stanovených v souladu s výsledky předchozího výzkumu pro osy národního významu – v podstatě tak zatím jde pouze o integračně významné dopravní koridory budované rychlostní silnicí R52 a rakouské dálnice A5 resp. dálnice D2, procházejících z velké části málo urbanizovaným územím. Ostrava pak vzhledem k problematickému ekonomickému vývoji severomoravského regionu není na národní systém rozvojových os prokazatelným způsobem napojena. V této souvislosti je potřebné upozornit na skutečnost, že výrazná koincidence rozvojových os signalizuje vyšší intenzitu a komplexitu územní integrace, s pozitivními vazbami na konkurenceschopnost a udržitelnost rozvoje dotčených regionů a v souladu s tím představuje významný faktor regionálního rozvoje.

Výše uvedené informace potvrzují nesporný fakt, že v rozvoji České republiky hraje zcela zásadní roli hlavní město Praha. Její dominanci dokládají i výsledky aplikace vytvořeného nabídkově orientovaného prostorového modelu socioekonomického rozvoje České republiky, jehož základní komponenty tvoří kvalita podnikatelského prostředí/KPP a kvalita sociálního prostředí/KSP (Víturka a kol., 2010; Víturka, 2011 a 2014). Praha jednoznačně vykazuje nejvyšší ekonomickou výkonnost, která koresponduje s vysoce příznivou úrovní KPP, která v rámci zavedeného pětistupňového klasifikačního systému dosahuje hodnoty 1,16, tj. hodnoty blížící se teoretickému maximu. Nadprůměrnou, i když již nikoliv nejlepší pozici, vykazuje Praha i pokud jde o KSP (Víturka a kol., 2013). Jako hlavní český pól rozvoje disponuje i nejsilnějším integračním potenciálem, korespondujícím s vytvořením celkem šesti rozvojových os národního významu, které výrazně

¹ Do hodnocení byly zařazeny pouze metropole splňující kritérium tzv. efektivní denní vzdálenosti, která je v souladu s legislativou EU obecně stanovena pro nákladní silniční dopravu na 600 km při průměrné rychlosti 75 km/hod.

stimulují ekonomický rozvoj v západní polovině republiky.² Situace ve východní části republiky je v tomto ohledu značně komplikovanější. Tato skutečnost koresponduje s dlouhodobým soupeřením dvou velikostně srovnatelných moravských center Brna a Ostravy. Nástup ekonomické transformace po roce 1989 ovšem nastartoval dynamický proces reorganizace původního funkčního uspořádání moravského prostoru, podmíněné úpadkem hlavních center tradičních odvětví (především Ostravy) a dynamickým růstem hlavních center moderních odvětví s vyšší přidanou hodnotou (reprezentovaných Brnem). Výrazně úspěšnější Brno tak postupně zaujalo vůdčí roli v procesu integrace moravského prostoru, což přesvědčivě potvrzují i výsledky provedených analýz. Tomuto procesu je však překvapivě v české odborné literatuře dosud věnována pouze zcela okrajová pozornost (vyloučíme-li historické práce, zaměřené ovšem spíše na rané soupeření Brna s bývalým hlavním městem Moravy Olomoucí, představují významnou výjimku zejména práce M. Hampla z let 2001 a 2005). V současnosti se tak Brno svoji úrovní KPP řadí hned za Prahu (zjištěná významná pozitivní odchylka KPP od teoreticky příslušné hodnoty se přenáší i na nejbližší mikroregiony ORP), zatímco Ostravě v tomto směru patří v rámci krajských měst i přes její velikost až čtvrté místo od konce (zjištěná významná negativní odchylka KPP je v souladu s vysoce negativními odchylkami vykazovanými všemi přilehlými mikroregiony ORP). Zřetelně horší pozici zaujímají obě sídelní centra v případě KSP, kde v rámci souboru krajských měst patří Brno až osmé pořadí a Ostravě s výrazně podprůměrnou úrovní KSP pak dokonce až poslední pořadí. Rozdílnou rozvojovou pozici obou nejvýznamnějších moravských aglomerací dokládají i údaje o vývoji počtu obyvatel za období 2003-2013 v nejbližším zázemí jejich jader: zatímco v případě Brna vykázaly všechny čtyři příslušné mikroregiony ORP vesměs výrazný přírůstek obyvatel, v případě Ostravy pak tři mikroregiony zaznamenaly úbytek obyvatel a zbývající dva mikroregiony pak stagnaci počtu obyvatel. Další důležité údaje, které zohledňují různé hierarchické úrovně ovlivňované různorodými prostorovými interakcemi diskutovaných center, podává následující tabulka.

Tab. 1: Srovnání Brna a Ostravy podle vybraných ukazatelů za rok 2013 v hierarchické linii obec – mikroregion (obvod ORP) – mezoregion (kraj)

	počet obyv. v tis.	index stáří	index vzdělání ¹	ekonom. subjekty/ 100 obyv.	míra nezaměst.	saldo migrace/ 100 obyv.	dokončené byty/100 obyv.	koefficient ekologické stability	HDP/100 obyv. v mil. Kč
obec									
Brno	378	1,37	0,71	33,3					
Ostrava	296	1,24	0,50	24,0					
obvod ORP									
Brno					8,7	-0,3	0,3	0,7	
Ostrava					11,6	-0,3	0,1	0,6	
kraj									
Brno									38,1
Ostrava									32,6

Zdroj: ČSÚ.

¹ Pro výpočet indexu vzdělání byly použity přepočtové koeficienty podle mediánu mezd v roce posledního sčítání lidu tj. 2011 (VŠ 1,0, VOŠ 0,91, SŠ s mat. 0,81, SŠ bez mat. 0,56, ZŠ a neukončené vzdělání 0,47); index je pak vypočten jako agregátní podíl přepočtených hodnot a celkového počtu obyvatel.

Z vývojového pohledu je účelné výše uvedené údaje doplnit krajskými vývojovými trendy základních ukazatelů tj. počtu obyvatel a objemu vytvořeného HDP za období 1999 až 2013. Pokud jde o počet obyvatel, činil odpovídající přírůstek Jihomoravského kraje přibližně 2,7 %, zatímco Moravskoslezský

² Rozvojové osy národního významu propojují póly rozvoje představované v České republice vesměs krajskými městy s nadprůměrnou úrovní KPP, přičemž mezilehlé mikroregiony vykazují převážně pozitivní odchylky KPP od teoretických hodnot odpovídajících jejich populační velikosti.

kraj zaznamenal úbytek 4,6 % (celá Česká republika pak přírůstek 2,3 %). Pokud jde o HDP, Jihomoravský kraj v daném období vykázal nárůst 95 % tj. nejlepší výsledek hned po Praze, zatímco Moravskoslezský kraj s nárůstem 78 % obsadil sedmé pořadí (celá Česká republika zaznamenala nárůst 80 %).

Prakticky zaměřená konceptualizace zjištěných poznatků vychází z aplikace metody scénářů dlouhodobého rozvoje (viz např. Brucker et al, 2011; Viturka a kol. 2010). V souladu se zjištěnými poznatky a dále výsledky provedených analýz SWOT se pro Brno jeví jako nejvhodnější strategie aplikace růstového scénáře a pro Ostravu pak aplikace adaptačního scénáře. Udržení resp. posílení postavení Brna jako významného pólu rozvoje národního a v některých oblastech (zejména věda a výzkum či průmysl reprezentovaný velkými pobočkami technologicky vyspělých nadnárodních firem, např. největší evropskou pobočkou americké hi-tech firmy Honeywell) i nadnárodního významu vyžaduje vytvořit optimální strategii rozvoje. V tomto ohledu budou nepochybně v ekonomice města i nadále hrát rozhodující roli služby (aktuálně jim patří více než 70 % podíl na zaměstnanosti; k dispozici je cca 480 tis. m² moderních kancelářských ploch), v jejichž rámci mají výsadní postavení tzv. progresivní služby. Hlavní priority růstového scénáře představuje zvyšování inovačního potenciálu firem v interakci s vytvářením klastrů klíčových firem a veřejných institucí VaV (Brno bylo známou benchmarkingovou agenturou 2tinknow Consulting zařazeno do světového žebříčku inovačních měst) a kontinuálním zlepšováním KPP a KSP. Ekonomický vývoj ostravské průmyslové aglomerace je silně ovlivňován extrémním zastoupením ekonomicky citlivých odvětví (zejména hutnického průmyslu a těžby nerostných surovin) s problematickou až riskantní závislostí na globálních výkyvech poptávky. Ve srovnání s Brnem je zřejmé výrazně nižší spektrum nadnárodně významných aktivit, reprezentovaných v podstatě pouze velkými průmyslovými firmami (např. ArcelorMittal). Ve srovnání s Brnem je charakteristický výrazný, přibližně o čtvrtinu nižší, podíl služeb na celkové zaměstnanosti (rozsah moderních kancelářských ploch je pak menší o téměř 60 % – viz Building news, 2015). Za hlavní priority příslušného adaptačního scénáře rozvoje považujeme kontinuální zlepšování KPP (stimulující diverzifikaci ekonomiky a tím i lepší využití lidských zdrojů a lokalizaci aktivit s vyšší přidanou hodnotou) a zejména KSP (chápané jako podmínka sine qua non zvýšení celkové atraktivitativy města). Úspěšná realizace adaptačního scénáře by měla Ostravu přivést na žádoucí rozvojovou trajektorii konkurenceschopného a udržitelného ekonomického rozvoje spojeného s příznivou kvalitou života.

Výše uvedené informace umožňují přijmout závěr, že lepšími perspektivními rozvojovými předpoklady nepochybně disponuje Brno, což vytváří předpoklady pro pokračování nastoupené tendence posilování jeho postavení jako nejvýznamnějšího moravského pólu rozvoje. Relevantní ambicí Ostravy je pak udržení pozice druhého nejvýznamnějšího moravského pólu rozvoje. Efektivnímu naplňování obou scénářů by výrazně napomohlo konstituování ekonomicky deprivované centrální moravské osy národního významu ve směru Brno-Olomouc-Ostrava jako součásti balticko-jadranského dopravního koridoru (s perspektivní transformací do podoby plně rozvinuté rozvojové osy nadnárodního významu) Gdaňsk-Warszawa-Brno-Wien-Graz-Trieste/Bologna. Z celkového pohledu pak lze konstatovat, že alternativní varianta návratu k původnímu spíše dichotomickému uspořádání moravského prostoru se v souladu s aktuálním postavením a rozvojovými předpoklady Ostravy jeví jako nereálná.

Tab. 2: Komparace rozvojové pozice Brna a Ostravy

	pozitivní charakteristiky	negativní charakteristiky
Brno	vysoká kvalita podnikatelského prostředí	menší populační velikost celé aglomerace
	napojení na systém rozvojových os	nižší turistická atraktivita
	mezinárodně významné vědecké centrum	
Ostrava	blízkost Hornoslezského metropol. regionu	nízká kvalita sociálního prostředí
	kvalitní dopravní infrastruktura	nenapojení na systém rozvojových os
		málo progresivní struktura ekonomiky

Zdroj: vlastní výzkum.

Závěr

Na základě výše dosažených výsledků výzkumu je možné seriózně odpovědět na otázku uvedenou v názvu článku v tom smyslu, že monocentrický scénář perspektivního uspořádání moravského prostoru zohledňující postavení Brna jako jediné moravské metropole představuje realistickou variantu dalšího rozvoje. Tento závěr podporuje kromě uvedených argumentů i skutečnost, že Brno je po Praze nejvýznamnějším sídlem národně významných institucí (např. Ústavní a Nejvyšší soud, Úřad pro ochranu hospodářské soutěže či ombudsman). Z obecného pohledu je potřebné zdůraznit, že jde o výsledek přirozeného vývoje nastoupeného po roce 1989, který lze chápat i jako nápravu negativních dopadů voluntaristických zásahů z období totality. V rámci rozdělení metropolí do relevantních hierarchických skupin tj. na metropole světového, kontinentálního (např. evropského) a nadnárodního významu je Brno řazeno do poslední skupiny zahrnující menší resp. vedlejší metropole nadnárodního významu.³ S ohledem na zahraniční zkušenosti (viz např. European Commission, 2011) lze v tomto kontextu očekávat významné pozitivní dopady na rozvoj celého moravského regionu.

Literatura

- [1] BRUCKER, K., MACHARIS, C., VERBEKE, A., (2011): Multi-criteria analysis in transport project evaluation: an institutional approach. *European Transport/Transport Europei*, no 47, pp. 3-24. ISSN 1825-3997.
- [2] *Building news* [online]. [cit. 2015-03-20]. Dostupné na www.buildingnews.cz/investicni-trh/poptavka-pokancelarich-v-brne-roste-ostrovsky-trh-se-propada.html
- [3] EUROPEAN COMMISSION, (2011). *Cities of tomorrow – challenges, visions, ways forward. Luxembourg*. Publication Office of the European Union. ISBN 978-92-79-21307-6.
- [4] HAMPL, M. A KOL. (2001). *Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie*. Praha: Univerzita Karlova. ISBN 80-902686-6-8.
- [5] HAMPL, M. (2005). *Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext*. Praha: Univerzita Karlova. ISBN 80-86746-02-X.
- [6] KNOX, P., TAYLOR, P. (eds.), (1995). *World Cities in a World-System*. Cambridge: University Press. ISBN 0-521-48165-1.
- [7] KRÄTKE, S. (2007). The Metropolization of the European Urban and Regional System. *European Planning Studies*, no. 1, pp. 1-27. ISSN 0965-4313.
- [8] *Mapy.cz*, (2015). [online]. [cit. 2015-03-01]. Dostupné z: <https://www.mapy.cz/2015>.
- [9] OECD (2006). *Competitive cities in the global economy*. Paris: OECD Publications. ISBN 92-64-02709-4.
- [10] SASSEN, S. (1991). *The Global City*. Princeton: University Press. ISBN 978-069-1070-636.
- [11] Statistisches Bundesamt (2012). Vorläufige Ergebnisse, Wiesbaden.
- [12] VITURKA, M. HALÁMEK P., KLÍMOVÁ, V., TONEV, P., ŽÍTEK, V., (2010). *Kvalita podnikatelského prostředí, regionální konkurenceschopnost a strategie regionálního rozvoje České republiky*. Praha: Grada publishing. ISBN 978-80-247-3638-9.
- [13] VITURKA, M., (2011). Integrační teorie udržitelného regionálního rozvoje. *Politická ekonomie*, no. 6, pp. 794-809. ISSN 0032-3233.
- [14] VITURKA, M., WOKOUN, R., TONEV, P., ŽÍTEK, V., KREJČOVÁ, N., (2013). The Regional Relationship between Quality of Business and Social Environment: Harmony or Disharmony? *Ekonomie a management*, no. 2, pp. 22-40. ISSN 1212-3609.
- [15] VITURKA, M., (2014). Integrative model for evaluation of development potentials of regions and its application on an example of the Czech Republic. *Ekonomie a management*, no. 4, pp. 4-19. ISSN 1212-3609.
- [16] *2thinkknow Innovation Cities 2011* [online]. [cit. 2015-03-20]. Dostupné z: www.innovation.cities.com.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu SV MUNI/A/1197/2014 „Hodnocení účelnosti rozvojových projektů – praktická aplikace a konceptualizace dosažených výsledků“.

³ Užitý hierarchický systém je založen na třech základních klasifikačních skupinách měst: města (příp. póly rozvoje) nadnárodního významu – metropole (metropolis), města národního významu – póly rozvoje (cities) a města regionálního významu – rozvojová centra (towns), dále podrobněji členěná na autentická a podřízená centra.

POSTAVENIE OBCE NA LOKÁLNO M TRHU NEHNUTEĽNOSTÍ

THE ROLE OF MUNICIPALITY ON LOCAL REAL ESTATE MARKET

PROF. ING. JOZEF TVRDOŇ, PHD.

ING. ADAM SÍBERT

Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja | Dep. of Public Administration and Reg. Developmnet
Národohospodárska fakulta | Faculty of National Economy
Ekonomická univerzita v Bratislave | University of Economics in Bratislava
✉ Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava, Slovak Republic
E-mail: tvrdon@euba.sk, adamsibert@mail.t-com.sk

Anotácia

Tento príspevok sa zameriava na interakciu medzi rozvojom mesta a úlohou obce (mesta) v tomto procese. Väčšina vedeckých článkov na Slovensku sa zameriava na mestský rozvoj, mestské plánovanie a trh nehnuteľností, prípadne na obec ako súčasť verejnej správy či záležitosť verejnej politiky ako takej. Problém leží v prísnom oddelení spomínaných oblastí napriek tomu, že obec (mesto) je srdcom ekonomiky a obecný úrad má v rukách väčšinu kompetencií v rámci rozvoja územia (od mestského plánovania, udeľovania stavebných povolení až po stanovenie dane z nehnuteľnosti). Z dôvodu absencie holistického prístupu v našej krajine sme takmer zabudli na dôležitosť úlohy, ktorú obec v tomto procese zohráva. V tomto príspevku sa snažíme o prienik viacerých pohľadov na danú problematiku prostredníctvom krátkeho prehľadu literatúry a o zosumarizovanie teoretických základov, ktoré môžu pomôcť našim mestám prijať metódy v rámci (modernej) mestskej ekonómie s ohľadom na pripravovanú reformu dani z nehnuteľnosti. V závere opisujeme niektoré možnosti riešenia danej problematiky.

Kľúčové slová

mestská ekonómia, municipalita, nehnuteľnosť

Annotation

This paper focuses on interaction between urban development and a role municipality has in this process. Most research papers in Slovakia focus either on urban development, urban planning and real estate or on a municipality as a part of public administration or public policy issue as a whole. The problem lies within this strict distinction between topics mentioned even though a municipality (being it a small village or larger town) is the heart of an economy and municipal office holds most of the power related to land development (ranging from urban planning, granting building permits to setting real estate tax). Because of a lack of holistic approach in my country we almost forgot about the role municipality has. In this presentation we try to combine several fields of study and summarize theoretical background via short review of literature that could help our cities adapt methods of urban economics with regards to real estate tax reform. In summary we describe some ways of tackling this problem.

Key words

urban economics, municipality, real estate

JEL classification: R30

Úvod

Základným pojmom objavujúcim sa v štúdiách urbánnych (mestských) systémov je priestorová štruktúra mesta. Ide o usporiadanie jednotlivých komponentov v priestore mesta, medzi ktorými sa vytvárajú vzťahy, väzby, či už vertikálne alebo horizontálne a tiež tu vznikajú aj vzájomné interakcie medzi nimi. Existujú rôzne definície, ktoré sa zaoberajú štúdiom priestorovej štruktúry mesta, pretože tento pojem má interdisciplinárny charakter. Tieto skutočnosti rozoberáme v prvej časti príspevku. V ďalšej časti nasleduje úloha municipality na trhu nehnuteľností a na záver smerovanie budúceho výskumu a jeho nástrahy.

Základné ekonomické zákonitosti priestorovej štruktúry mesta

Blackbourn (1982) hovorí, že štruktúru v priestore mesta môžeme vymedziť ako prienik tvaru a vnútorného usporiadania, vzájomných vzťahov, správania sa a vývoja aktivít súvisiacich s využitím zeme, zastavanosťou územia, pôsobením socioekonomických systémov a politických inštitúcií. Forma je príčinou rozdielov v cenách pozemkov, vo veľkosti hustoty zaľudnenia, deformácií v dopravných sieťach a v zložení národnostných komunit nachádzajúcich sa v teritóriu mesta. Prezentuje tradičné priestorové modely miest ako sektorový, zónovo koncentrický a model viacerých jadier.

Zo slovenských geografov sa priestorovou štruktúrou mesta zaoberá Radváni (1988), ktorý definuje priestorovú štruktúru mesta ako systém vzájomného usporiadania a spojenia častí, prvkov, funkcií, ktoré sú zároveň prejavom materiálnej formy mesta a organizácie jeho vzťahov. Efektívnu a racionálnu priestorovú organizáciu v meste pokladá za významnú. Poukazuje tiež na prevažne rozpínavý územný rast miest, na konflikt medzi existujúcou a novou výstavbou pri vynaloženej snahe zmeniť a prestavať zdedenú priestorovú štruktúru (Divinský, 1999).

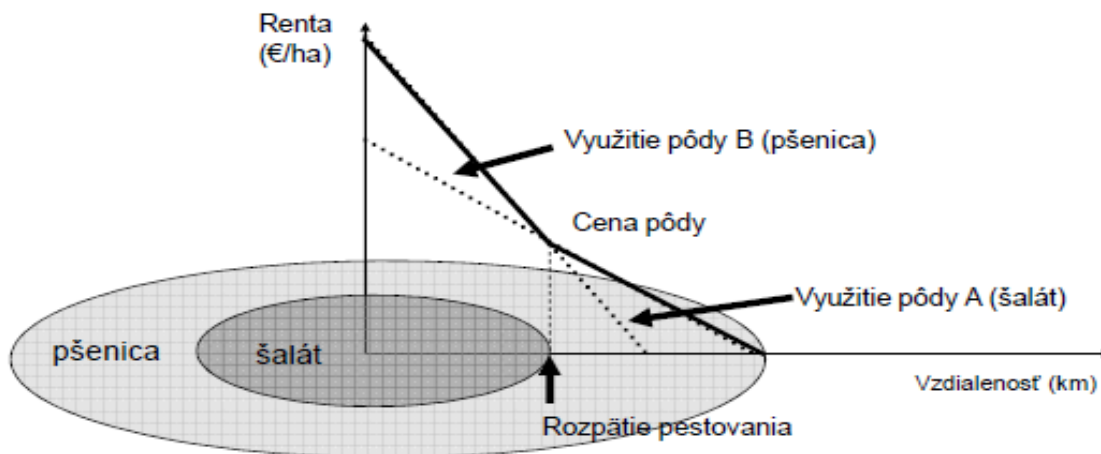
Rozdielny prístup prezentuje práca Liszewského (1977), ktorý pramení zo syntetického pojmu typov mestských areálov, tie zachytávajú rozsiahlu škálu charakteristík. Priestorovú štruktúru mesta definuje ako priestorové usporiadanie typov mestských areálov. Okrem pomenovania priestorová štruktúra mesta sa často krát používa v literatúre pojem mestské prostredie.

Podľa ďalšieho autora Kibela (1972) je mesto živou a v čase sa meniacou sústavou systémov, ktoré fungujú vo vzájomných vzťahoch a väzbách so zámerom uspokojiť aktuálne a budúce potreby mesta jeho obyvateľov a návštevníkov. Prostredie v meste sa podľa neho vyčleňuje pomocou šiestich hľadísk a to priestorového, sociálneho, ekonomického, politického, administratívneho, a štruktúrného. Pre túto prácu je podstatné štruktúrné ohraničenie, ktoré je podľa autora kompaktným súborom pozemkov, budov, námestí, komunikačnej siete, ktoré majú priamy alebo nepriamy vplyv na pôsobenie človeka v území a spoločne vytvárajú obraz mesta. Sociálno-ekologicky orientovaný autor Jagielski (1980) sa pohráva s termínom mestský priestor, v ktorom definuje fyzickú a sociálnu zložku priestoru. Fyzický priestor je podľa neho tvorený územím, budovami, infraštruktúrou. Prvkami sociálneho priestoru sú ľudia, sociálne skupiny, inštitúcie a ich aktivity. Ak sa tieto prvky spoja vytvárajú na miestach v určitých častiach mesta rôzne funkcie. Ide o funkčnú intraurbánnu štruktúru. Tá je tvorená priestorovým útvarom, ktorý vznikne zo spájania sociálno-ekonomických aktivít a ich vzťahov na území mesta. Tie majú snahu v mestskom území zaujímať najvýhodnejšiu polohu a vytvárať tak relatívne homogénne funkčné areály. Štúdium funkčnej intraurbánnej štruktúry sa veľmi často opiera o analýzu využitia zeme na území mesta. Najčastejšie funkčné štruktúry prítomné v meste sú obytné, priemyselné, skladovacie, dopravné, službové, rekreačné a nevyužívané plochy (Matlovič, 1998).

Neoklasický ekonomický smer skúmania priestorovej štruktúry mesta možno zaradiť k tradičným orientáciám. Prispieva k odhaleniu funkčno-priestorovej a čiastočne aj sociálno-priestorovej štruktúry mesta. Ekonomický prístup hľadal inšpirácie aj v práci Thüna (Ofukaný, 2000).

Pôda ako výrobný faktor bola odpradáva považovaná za vzácny statok, pretože jej množstvo bolo a je obmedzené. Preto všetky úvahy viedli najmä k jej efektívnemu využívaniu, aby prinášala čo najväčší úžitok pre jej majiteľa. Prvým, ktorý sa pokúsil o vysvetlenie využívania pôdy bol Johann Heinrich von Thünen. Ten na základe svojich vlastných skúseností s vidieckym majetkom vytvoril model, ktorý často nazývajú modelom poľnohospodárskeho využívania pôdy. Poukázal na rozdiely v kvalite a úrodnosti pôdy, ktoré majú vplyv na jej využívanie a taktiež podstatnú úlohu tu zohráva poloha k trhom. Pôsobenie trhových síl môže vyvolať regionálne rozdiely vo využívaní pôdy a tiež môže viesť k vzniku rozdielnych priestorových štruktúr (Maier, Tödtling, Buček, 1997). Uvažoval o jednoduchom modeli, kde v meste sa nachádza trh a v jeho okolí bude prebiehať súťaž o pozemky medzi pestovateľmi plodín. Na obr. č.1 sú znázornené krivky polohovej renty dvoch plodín pšenice a šalátu. Šalát sa musí na trh dovážať čerstvý a pšenicu je možné dovážať na dlhšie vzdialenosti, takže náklady na prepravu týchto produktov sú rozdielne, čo znamená, že polohová renta šalátu bude klesať prudšie ako polohová renta pšenice. Tam kde sa polohové renty pretnú bude pozemok využívať ten, komu prináša maximálny zisk a je za neho ochotný zaplatiť vlastníčkovi pozemku čo najviac. Na tomto mieste bude výrobca pestovať šalát, pretože mu prináša vyššiu polohovú rentu. Užívateľovi bude pozemok prinášať najvyšší zisk, ktorý je rozdielom medzi výrobnými nákladmi, trhovou cenou, a cenou za prepravu.

Obr. 1: Von Thünenov model využívania pozemkov

Zdroj: BUČEK, M. - REHÁK, Š. - TVRDOŇ, J. 2010. *Regionálna ekonómia a politika*. Bratislava: Iura Edition, 2010. s. 55. ISBN 978-80-8078-362-4.

Dôležitým pojmom Thünenovej teórie bola polohová renta, za ktorú je podnikateľ ochotný zaplatiť vlastníčkovi pozemku cenu prenájmu. Jej výška sa odvíja od nákladovej funkcie produktu a ceny, za ktorú sa môže produkt uskutočňovať na trhu v meste a od vzdialenosti od miesta dopytu. Produktívne a výnosné aktivity a tie, ktorých dopravné náklady sú najvyššie, sa preto usídli v blízkosti mesta. Model bol na začiatku vyvinutý na opisanie lokalizácie poľnohospodárskych aktivít, no v súčasnosti sa používa na vysvetlenie priestorovej štruktúry ekonomiky. Vlastník pozemku sa rozhoduje a zvažuje svoje rozhodnutie komu zverí užívanie svojej pôdy. Dostáva rôzne ponuky od firiem v priemysle, obchode ale tiež ponuky od domácností, či verejných inštitúcií. Na opačnej strane aj jednotliví záujemcovia zvažujú svoje pôsobenie v rôznych územiach, podľa toho aké výnosy alebo užitočnosť im pozemky prinesú. Dopyt po pozemkoch teda závisí od ceny pozemku, intenzity konkurencie, kvality, dostupnosti a narastá v blízkosti veľkých miest a ich centier (Buček, Rehák, Tvrdoň, 2010).

Na Thünenovú teóriu nadväzovali ďalšie modely napr. jej formálna odnož v anglickej literatúre je označovaná ako New Urban Economics, ktorá ukazuje na úzku spojitosť s von Thünenom. Wiliam Alonso klasik New Urban Economics sa tiež snažil zostaviť model štruktúry mesta. Zaoberal sa

úvahami o tom, kde v mestskom regióne sa usadí domácnosť a ako si rozdelí svoj disponibilný príjem na rôzne produkty. Vychádzal z predstavy, že v meste a jeho centre sa odohrávajú všetky transakcie. Toto centrum nazval central business district - CBD. Tam získava domácnosť svoj príjem a tam aj môže nakupovať spotrebné predmety. Ak sa usídlí v blízkosti CBD má iba malé výdavky na cestovanie alebo nákupy, ale cena pôdy je vyššia a preto si môže dovoliť len menší pozemok. Ak chce využívať viac pôdy musí sa usídlieť ďalej od CBD, avšak musí znášať dopravné náklady.

Alonso vo svojej teórii delí výdavky domácností na 3 druhy:

1. Dopravné prostriedky
2. Pozemok
3. Všetky ostatné tovary a služby

Vzdialenosť od centra má vplyv na výšku dopravných nákladov. Peňažné prostriedky vynaložené na kúpu pozemku závisia od jeho veľkosti a cene pôdy na určitom konkrétnom mieste. V Alonsovej štruktúre mesta sú teda dôležité dopravné náklady a príjem domácností. Tieto dve ekonomické premenné majú vplyv na ekonomické rozhodnutia domácností a ich rozpočtové obmedzenia (Maier, Tödtling, Buček, 1997).

Hoover a Giarratani vysvetľujú takéto konkurenčné správanie zamerané na obsadenie centra z hľadiska dostupnosti. Ľudia si veľmi cenia tento faktor dostupnosti, pretože každá lokalita pre nich predstavuje rôznu úroveň dostupnosti a s tým spojené náklady obetovaných príležitostí, ktoré vznikajú v dôsledku zvýšených nákladov, resp. času, ktoré vynaložia na presun z jedného miesta na druhé. Podľa autorov teda dopyt po nehnuteľnostiach hrá kľúčovú úlohu v trhových procesoch a je ovplyvňovaný zmenami v dopyte po rôznych aktivitách, ktoré súperia o využitie týchto nehnuteľností (Hoover, Garriantani, 1984).

Existujú aj rôzne ďalšie alternatívy štruktúry mesta, ktoré sa postupne vytvárali na základe empirických pozorovaní alebo normatívnych úvah. Medzi takéto môžeme zaradiť napr. koncepciu radiálneho mesta alebo štruktúru viacerých jadier. Plánovanie štruktúry mesta je veľmi dôležitou súčasťou pri vhodnom plnení rôznych funkcií, ktoré by mesto malo zabezpečovať pre zdravý a spokojný život obyvateľov mesta.

K neoklasickému prístupu zaraďujeme aj lokalizačné teórie W. Christallera (najmä teória centrálnych miest) a A. Lösch. Walter Christaller je nemecký geograf, ktorý skúmal priestorovú štruktúru na príklade miest južného Nemecka a prezentoval tak model sídelnej štruktúry. Podľa neho sídlo, ktoré zabezpečuje služby pre svoje okolie, figuruje v ekonomike ako centrálné miesto. Svoj výskum založil na existencii hierarchie trhových priestorov, hierarchii sídel a hierarchii produktov v ekonomike. Služby vyššej hierarchie musia zabezpečovať väčšie mestá, pretože obsluhujú väčší trhový priestor. Existuje tu teda priama závislosť medzi hierarchickým umiestnením výrobu v trhovom priestore a jeho veľkosťou.

Priestorový sídelný systém utvorený na týchto princípoch má niekoľko spoločných charakteristík:

- čím väčšie je sídlo, tým menší je počet takýchto sídiel v ekonomike,
- čím väčšie sú sídla, tým vyššia je vzdialenosť medzi nimi,
- sídlo na určitej úrovni ponúka všetky produkty (služby) zodpovedajúcej úrovne a všetky produkty (služby) na nižších hierarchických úrovniach,
- sídlo na nižšej hierarchickej úrovni ponúka menej špecializovaných produktov (služieb).

Tento výskum dostatočne nevysvetľuje zmeny v čase, vyznačuje sa statikou a preto bol podrobený kritike. Dnes platia základné princípy tejto koncepcie v prípade maloobchodnej siete alebo v poľnohospodárskych a vidieckych regiónoch. Je jej vyčítaná nedostatočná interpretácia vzniku industriálnych a postindustriálnych miest, kde jedným z dôležitých faktorov vzniku bol výskyt prírodných zdrojov. Túto koncepciu sa pokúsil ďalej rozvinúť August Lösch, jeho cieľom bolo odstraňovať hlavné nedostatky pôvodnej koncepcie. Hovorí, že ekonomiky by mali smerovať k dokonalému stavu priestorovej štruktúry. Predpokladá napr. že populácia a zdroje sú v priestore

proporcionálne rozmiestnené a náklady na dopravu sú vo všetkých smeroch totožné. Tento model je obdobou Christallerovho modelu, sú tam ale rozdiely z hľadiska diferenciácie produktov:

1. Homogénne produkty - dopyt po produktoch, ktoré majú nízku cenu a má tendenciu byť cenovo elastický. Takéto produkty majú malý trhový priestor. Dopravné náklady tu majú významný vplyv na cenu produktov a nie je možné ich ponúkať vo vzdialenejších lokalitách (dopyt po nich by bol nulový vzhľadom na vysokú cenu).
2. Heterogénne produkty - dopyt po produktoch s vyššou cenou, nie je natoľko cenovo elastický a preto sa budú ponúkať v rozsiahlejšom priestore.

Podnikatelia, ktorí ponúkajú rozličné produkty, ich môžu predávať v priestore rozlične veľkých trhových oblastí napr. poľnohospodársky výrobcovia budú mať malé trhové zóny, naproti tomu obchodníci s diamantmi môžu predávať vo väčšom trhovom priestore. Tento model sa snaží interpretovať existenciu rozlične špecializovaných miest rovnakej veľkosti (Buček, Reháč, Tvrdoň, 2010).

Stredobodom neoklasického ekonomického smeru je mechanizmus fungovania priestorového systému hospodárenia a využívania mestských pozemkov. Predovšetkým ide o problematiku priestorovej diferenciácie ekonomickej hodnoty pôdy. Markantný rozvoj ekonomickej interpretácie priestorovej štruktúry mesta nastal až v 60. rokoch 20. storočia v súvislosti s rozvojom teórie využitia zeme v mestách, ktorá sa opierala o neoklasickú ekonomickú analýzu, kde je spoločnosť vnímaná ako súbor jednotlivcov, domácností a firiem. Neoklasický model mesta je založený na matematickom modelovaní trhu s pozemkami a nehnuteľnosťami. Pozícia pozemku v priestore mesta je určená 3 elementmi – veľkosťou polohovej renty, jeho dopravnou dostupnosťou a rozlohou (Ofukaný, 2000).

Vývoj jednotlivých miest sa počas stáročí významne menil, niektoré mestá vykazovali rovnaký alebo podobný vývoj, preto sa vyvinuli vývojové etapy mesta (Buček, Reháč, Tvrdoň, 2010), ktoré sa líšia určitými znakmi v závislosti od premiestňovania obyvateľstva. So zvyšujúcim sa počtom obyvateľstva v meste sa zvyšuje aj dynamika vývoja mesta. Do mesta prúdi čím ďalej, tým viac vidiecke obyvateľstvo. Tento rast je možné vidieť u väčšiny miest. Rast je spojený s procesom urbanizácie, ktorý v minulosti súvisel s rozvojom priemyslu a súbežným poklesom zamestnanosti v poľnohospodárstve. Urbanizácia vzniká v dôsledku zníženia času, nákladov a dochádzku obyvateľstva za pracovnými príležitosťami, bývaním, vzdelávaním. Je tam aj väčší priestor na spoločenské vyžitie a ľudia tam vedľa skôr uspokojíť svoje potreby. Aj firmy, ktoré sa zaoberajú službami sa umiestňujú v mestských oblastiach, kde sú viac prístupné mestskému obyvateľstvu. Treba povedať, že urbanizácia prináša so sebou aj negatívne efekty. Ide najmä o zahusťovanie mestského jadra kde začínajú chýbať plochy na bývanie a doprava začína byť v krízovom stave. Tým pádom rastú ceny bytov, za ktoré obyvateľstvo niekedy nie je ochotné zaplatiť a aj kvôli dopravnej situácii a prípadnému hluku a nie veľmi dobrým podmienkam na život sa rozhodnú sťahovať do priľahlých oblastí mesta, kde je cena za bývanie nižšia, avšak obyvateľstvo musí viac platiť za dopravné náklady spojené s dochádzkou do mesta.

„Preto vo fáze suburbanizácie dochádza k presunu mestského obyvateľstva z centra miest do vonkajšieho okruhu miest. Proces suburbanizácie bol vyvolaný aj rozvojom individuálnej a hromadnej dopravy. Tieto procesy sa veľmi často prejavujú v rozvinutých krajinách, napríklad v USA, o ktorých sa hovorí, že boli prvou krajinou s majoritou obyvateľstva žijúcou na periférii namiesto centra alebo vidieckych oblastí.“ (Buček, Reháč, Tvrdoň, 2010).

Verejná politika v rozvoji mesta

Problémom pri rozvoji mesta sa časom stáva preľudnenie určitých oblastí ba až celého mesta. Jestvuje niekoľko možností ako tento problém riešiť, z ktorých každá má v praxi svoje pozitíva ale i negatíva. Základné nástroje verejnej politiky pre túto oblasť môžu byť nasledovné (Harvey, Jowey, 2004):

- green belts,
- nové mestá,
- rozšírené mestá.

Green belts (zelené okruhy, pásy) majú vytvárať ochranný pás vôkol mesta, ktorý zabezpečí udržanie tradičného rázu mesta. Problémy ale vznikajú s využitím tohto zeleného priestoru. Nové mestá predstavujú akési obytné satelity monofunkčného charakteru, ktoré riešia do istej miery problémy zelených okruhov a odbremeňujú mesto, často v nich však chýba typický mestský život a výstavbu trápí nedostatok voľnej pôdy. Rozšírené mestá sú typické pohlcovaním okolitých sídel v blízkosti mesta. V podmienkach Slovenskej republiky ide o najčastejšie využívanú politiku rozvoja miest. Nástroje a možnosti regulácie trhu nehnuteľností zo strany verejného subjektu (mesta, obce) sú dané predovšetkým postavením obce v podmienkach Slovenskej republiky, resp. jej kompetenciami. Zásahy do trhu nehnuteľností možno rozdeliť na priame a nepriame. **Priame sú** (Tvrdoň, 2013):

- územné plánovanie,
- nútený výkup, resp. vyvlastnenie.

Nepriame:

- úverová a dotačná politika,
- regulácia nájomného,
- dane z nehnuteľností a usmerňovanie investícií.

Tieto nástroje majú v rukách slovenské municipality a mali by ich využívať z vyššie uvedeného dôvodu rozširovania miest vplyvom ekonomického rastu miest v posledných desaťročiach. V spojených štátoch už po roku 2000 identifikovali rôzne rozvojové faktory miest (Glaeser, Shapiro, 2000). Zásah verejnej ruky je taktiež želaný z toho dôvodu, že dochádza k trhovej súťaži v rámci mesta tak o pozemky ako aj budovy, čo sme predstavili v úvode článku.

V podmienkach Slovenskej republiky, resp. hl. mesta Bratislavy prevládajú nástroje územného plánovania, miestnych daní a poplatkov a služieb mesta (resp. výdavkov na realizáciu jednotlivých častí komunálnej politiky). Zdaňovanie nehnuteľností a verejné služby boli dlho považované za neutrálne vo vzťahu k územnému rozvoju mesta. **Územné plánovanie** obce je definované v zákone o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (Zákon č. 50/1976). Rieši priestorové usporiadanie a funkčné využívanie územia a činnosti ovplyvňujúce životné prostredie, ekologickú stabilitu, územný rozvoj a tvorbu krajiny v súlade s princípmi trvalo udržateľného rozvoja. Silný dôraz je kladený na ekologickú stabilitu a väzby s územným plánovaním. Nárast významu územného plánovania na lokálnej úrovni sa dostal do popredia v roku 2003, keď na obec prešli kompetencie stavebných úradov. Obce takto získali možnosť priamo ovplyvňovať výstavbu na území skrz stavebné povolenia (uzávery a iné), čo umožnilo zosúladiť budúcu výstavbu s územným rozvojom obce (Žárska, 2013).

Daň z nehnuteľnosti spadá pod finančné nástroje obce. Je definovaná v príslušnom zákone (Zákon č. 582/2004). Rozlišuje daň za pozemok, stavbu a byt. Obec môže prostredníctvom všeobecných záväzných nariadení výšku dane meniť, prípadne ju prispôbovať podľa typu a využitia danej nehnuteľnosti. Pri stanovovaní sadzieb daní z nehnuteľností samosprávy málokedy hľadajú na širšie súvislosti medzi daňou a rozvojom územia obce. Je zvykom zvyšovať dane v prípade nedostatku finančných zdrojov. Vzťahy medzi týmito daňami už boli v niektorých štátoch popísané (Slack, 2002):

- hustota osídlenia (výstavby) súvisí s výškou dane, zníženie dane z nehnuteľnosti podnecuje hustejšiu výstavbu v meste,
- výška dane ovplyvňuje priemernú veľkosť novo stavaných budov,
- sadzby dane z nehnuteľnosti v dvoch blízkych mestách navzájom ovplyvňujú rozvoj územia v týchto mestách,
- spôsob výpočtu sadzby dane, resp. stanovenie základu dane ovplyvňuje rozvoj územia

V súčasnosti je základom dane rozloha v m² a sadzba sa určuje v rôznych hodnotách (napr. sadzba na bytový priestor v Bratislave 0,35-0,47 € za m²) ale nikto nesleduje príčiny ani dôsledky z takéhoto nastavenia. Takéto fixné hodnoty de facto stanovené "na hlavu" dávajú všetky časti mesta na rovnakú úroveň z pohľadu fixných nákladov na daň z nehnuteľnosti. Naopak daň z nehnuteľnosti postavená na základe trhovej hodnoty zvyšuje náklady v centre mesta (kde sa na základe teórií o koncentracii subjektov v priestore sťahujú ekonomicky silnejšie aktivity, ktoré zvyšujú dopyt, cenu, resp. hodnotu lokality) a následne sa teda časť ekonomickej aktivity v meste presúva do periférnych oblastí.

Smerovanie budúceho výskumu

Vzťahy medzi municipalitami a trhom nehnuteľností je možné skúmať viacerými smermi. Jednou možnosťou je skúmanie **vplyvu regulácie na rozvoj mesta** (nehnuteľností). Pracovná skupina amerických autorov skúma tieto vplyvy a predbežné závery sú nasledovné (Gyourko, Molloy, 2014):

- regulácia je veľmi diferencovaná, každá municipalita volí odlišné nástroje,
- neporovnateľnosť s inými štátmi (v rôznych štátoch leží ťarcha regulácie na iných subjektoch a teda i nástroje sú iné),
- väčšina použiteľných dát pochádza z USA (na Slovensku de facto oficiálne a verejné databázy nejestvujú),
- absencia metodiky týkajúcej sa iného segmentu než bývania (napr. vplyv iných subjektov než domácností na reguláciu v meste),
- náročný zber údajov (platí i v podmienkach SR, dotazníky musia byť šité na mieru konkrétnej municipalite).

Samotní autori priznávajú, že všetky faktory v rámci regulácie nie sú doposiaľ známe. Tento fakt vytvára veľké problémy pri tvorbe dotazníkov. Keďže sa na Slovensku tejto problematike de facto pozornosť nevenuje akokoľvek malý posun vpred by bol prelomový. Ostáva však otázka, do akej miery by boli slovenské municipality (mestá) schopné zodpovedať položené otázky? Dokázali by zosumarizovať vlastné roztrieštené obmedzenia v podobe zonácie, výškových obmedzení alebo i ochrany životného prostredia, ktoré nemajú vo vlastnej kompetencii?

Druhou možnosťou je skúmanie **vplyvu rôznych faktorov na ceny nehnuteľností**. Často sa využíva metóda hedonických cien. Využitie, výhody a nevýhody tohto modelu zhrnuli Maier a Herath (2010). Prečo je pre obec (mesto) dôležité vedieť faktory vplyvajúce na ceny nehnuteľností? Súvisí to so samotným využitím modelu, ktorý pomocou regresie identifikuje faktory, vďaka ktorým je možné zostaviť cenový index a porovnávať tak tieto vplyvy i v rôznych mestách. Model má veľký význam pre municipality, pretože za predpokladu existencie dane z nehnuteľností na základe trhovej hodnoty je možné efektívne investovanie verejných zdrojov do verejného priestoru. Ako príklad môžeme uviesť vybudovanie parku v obytnej oblasti, mesto má obmedzené zdroje (môže vybudovať len jeden park) a dopyt zo strany občanov jestvuje na troch miestach. Mesto by vďaka takémuto modelu vedelo o akú hodnotu by stúpili ceny nehnuteľností v tej-ktorej lokalite a následne aký výnos z dane z nehnuteľností by dosiahlo. Mesto by taktiež mohlo predpokladať návratnosť investičných projektov (napríklad budovanie električkovej trate, metra, mostov a podobne). Nevýhody by sme mohli zhrnúť nasledovne:

- náročný zber údajov, dáta by sa museli získať z dostupných inzerátov (absencia verejných databáz),
- dáta by boli skreslené, nevieme skutočnú predajnú cenu (čo by v rámci jedného mesta nebol problém ale porovnanie s inými mestami by bolo nemožné),
- predávané nehnuteľnosti by museli byť jednotlivo dopĺňané o dôležité priestorové informácie (vzdialenosť od zastávky verejnej dopravy a centra mesta, sociálna vybavenosť v okolí – pošta, škola, poliklinika, a.i.).

Záver

V tomto teoretickom príspevku sme sa snažili predstaviť formovanie mesta a trhových zákonov, vďaka ktorým mestá dostávajú určitý ráz. Obec, mesto má veľkú úlohu v tomto procese a ako nakoniec mesto vyzerá, kde sa realizujú verejné investície a ako sa ktorá nehnuteľnosť využíva je výsledkom najmä pôsobenia municipality. Tá môže ale aj nemusí konať. Ak nekoná do popredia sa dostávajú trhové mechanizmy, ktoré často neberú ohľad na rezidentov a kvalitu ich života. Naš pohľad preferuje aktívnu úlohu municipality ako hlavného regulátora trhu nehnuteľností v meste. Vymedzili sme dva hlavné metodické prístupy, ktoré sú teoreticky použiteľné v Slovenskej republike. Oba prístupy majú veľký potenciál pomôcť obciam uvedomiť si silu svojho postavenia v rámci rozvoja mesta. Tento ekonomický pohľad niekoľko desaťročí absentuje a predpokladáme, že spomenuté metódy by priblížili naše obce k modernej mestskej ekonómii.

Náš příspěvek má za cieľ predstaviť možné cesty k budúcemu výskumu ako i teoretickému úvodu v dizertačnej práci. Snažíme sa o prepojenie teórií verejnej správy a urban economics. V závere hľadáme vhodnú metodiku v rámci možností, najmä dostupnosti informácií a verejných databáz. Najvhodnejšie sa javí metodika hedonických cien, ktorá má potenciál priamo pomôcť našim obciam a mestám lepšie regulovať trh nehnuteľností a následne formovať štruktúru mesta. Metóda taktiež umožňuje počítať s návratom verejných investícií ale i vo všeobecnosti ukáže, na základe čoho sa obyvatelia Slovenskej republiky lokalizujú v tom ktorom meste, čo ich motivuje a čo považujú za dôležité mať vo svojom okolí. Už len tento samotný poznatok výrazne podľa nášho názoru prispeje k rozvoju slovenskej vedy.

Literatura

- [1] BLACKBOURN, A., (1982). The Impact of Multinational Corporations on the Spatial Organization of Developed Nations: A Review. In Michael Taylor, M. and Thrifts, N. (eds.) *The Geography of Multinationals, Studies in the Spatial Development and Economic Consequences of Multinational Corporations*. London: Croom Helm. pp. 147-157
- [2] BUČEK, M., REHÁK, Š., TVRDOŇ, J., (2010). *Regionálna ekonómia a politika*. Bratislava: Iura Edition. ISBN 978-80-8078-362-4.
- [3] DIVINSKÝ, B., (1999). *The modern urban cartography of the present Bratislava city*. [online]. Dostupné na: <http://rss.archives.ceu.hu/archive/00001073/01/74.pdf>. (1.12.2011)
- [4] GLAESER, E. L., SHAPIRO, J. M., (2014). *City Growth and 2000 Census: Which Places Grew and Why* [online]. [cit. 5. 6. 2014]. Dostupné z: www.brookings.edu/es/urban/census/whygrowth.pdf.
- [5] GYOURKO, J., MOLLOY, R., (2014). *Regulation and Housing Supply* [online]. [cit. 5. 2. 2015]. Dostupné na www.nber.org/papers/w20536
- [6] HARVEY, J., JOWEY, E., (2004). *Urban Land Economics*. New York: Palgrave Macmillan. ISBN 978-1-4039-00012. str. 279-289.
- [7] HERATH, S., MAIER, G., (2010). *The Hedonic Price Method in Real Estate and Housing Market Research: A Review of the Literature* [online]. [cit. 5. 2. 2015]. Dostupné na: <http://epub.wu.ac.at/588>.
- [8] HOOVER, E. M., GARRIANTANI, F., (2014). *An Introduction to Regional Economics* [online]. [cit. 5. 6. 2014]. Dostupné na internete: <http://www.rri.wvu.edu/webbook/giarratani/chapternine.htm>
- [9] JAGIELSKI, A., (1980). Urbanisation and Spatial Aspects of Demographic Transition. *Oeconomica Polona*, no. 1, pp. 84-104.
- [10] LISZEWSKI, S., (1977). Urban and Spatial Structure of Lodz. Lodz. *Acta Universitatis Lodzianis Uniwersytet Lodzski*
- [11] MAIER, G., TÖDTLING, F., BUČEK, M., (1997). *Regionálna a urbanistická ekonomika: teória lokalizácie a priestorová štruktúra*. Bratislava: Elita, 1997. ISBN 80-8044-044-1.
- [12] MATLOVIČ, R., (1998). Priestorová štruktúra mesta ako predmet geografického výskumu. *Geografia priestorovej štruktúry mesta Prešov, Geografické práce*, vol. VIII., no. 1, pp. 8-10. ISSN 0137-477X.
- [13] OFUKANÝ, M., (2000). *Výskum využitia urbanizovanej krajiny*. [Písomná práca k dizertačnej skúške]. Bratislava: GÚSAV. [online]. Dostupné na internete: www.slideshare.net/miloslavofukany/vskum-vyuitia-urbanizovanej-krajiny-princpy-metdy-hodnotenie. (10.12.2011)
- [14] RADVÁNI, P., (1988). Teoretické a metodologické východiská výskumu obrazu mesta. In Bezák, A. (eds.) *Nové trendy v geografii: Zborník referátov z III. Teoreticko-metodologickej konferencie Slovenskej geografickej spoločnosti*. Piešťany 24.-26.10.1988. Bratislava (SGS), pp. 43-48
- [15] SLACK, E., (2002). Municipal Finance and the Pattern of Urban Growth. *The Urban Papers*, no. 160. ISSN 0824-8001.
- [16] TVRDOŇ, J., (2013). *Trh nehnuteľností*. Bratislava: Ekonóm. ISBN 978-80-225-3569-4.
- [17] Zákon č. 50/1976, Zákon o územnom plánovaní a stavebnom poriadku
- [18] Zákon č. 582/2004, Zákon o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady
- [19] ŽÁRSKA, E., (2007). *Komunálna ekonomika a politika*. Bratislava: Ekonóm. ISBN 978-80-225-2293-9.

Tento výskum je podporený projektom VEGA č. V-13-005-00 Budúcnosť kohéznej politiky EÚ 2014-2020.

KLASIFIKACE ZMENŠUJÍCÍCH SE MĚST V ČESKÉ REPUBLICE

CLASSIFICATION OF SHRINKING CITIES IN THE CZECH REPUBLIC

ING. JAN BINEK, PH.D.¹

RNDR. ONDŘEJ ŠERÝ, PH.D.²

RNDR. HANA SVOBODOVÁ, PH.D.³

DOC. RNDR. ZDENĚK SZCZYRBA, PH.D.⁴

¹ GaREP, spol. s r.o. | ¹ GaREP, Ltd.
✉ Nám. 28. října 3, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: garep@garep.cz

² Geografický ústav | ² Department of Geography
Přírodovědecká fakulta | Faculty of Science
Masarykova univerzita | Masaryk University
✉ Kotlářská 2, 611 37 Brno, Czech Republic
E-mail: ondrej.sery@mail.muni.cz

³ Katedra geografie | ³ Department of Geography
Pedagogická fakulta | Faculty of Education
Masarykova univerzita | Masaryk University
✉ Poříčí 7, 603 00 Brno, Czech Republic
E-mail: 67632@mail.muni.cz

⁴ Katedra geografie | ⁴ Department of Geography
Přírodovědecká fakulta | Faculty of Science
Univerzita Palackého v Olomouci | Palacký University in Olomouc
✉ 17. listopadu 12, 771 46 Olomouc, Czech Republic
E-mail: zdenek.szczyrba@upol.cz

Anotace

Po roce 1989 nastaly v prostoru střední a východní Evropy rozsáhlé sociální a ekonomické změny, které mimo jiné znamenaly změnu pozice jednotlivých regionů, obcí a měst. Příspěvek se zabývá fenoménem „zmenšujících se měst“, tj. sídel, kterým výrazně ubývá počet obyvatel, a ta se tak postupně vylidňují a ztrácejí svou funkci. Cílem textu je zaměřit se na tuto problematiku v kontextu České republiky, identifikovat zmenšující se města na jejím území a provést jejich klasifikaci. Za pomoci kvantitativní analýzy dat byl stanoven soubor 111 měst a ten dále kategorizován podle řady aspektů a ukazatelů (krátkodobost x dlouhodobost zmenšování, pouze zmenšování města x zmenšování města i zázemí, přirozená měna x migrace atd.). Výsledkem je pak typologie zmenšujících se měst v České republice, která vede k lepšímu pochopení příčin a následků tohoto nežádoucího procesu.

Klíčová slova

město, zmenšování, regionální rozvoj, typologie

Annotation

After 1989, widespread social and economic changes have occurred in Central and Eastern Europe, which among other things meant a change in individual regions, cities and municipalities. The paper deals with the phenomenon of 'shrinking cities', i.e. the seats which significantly decreases the

number of inhabitants and they are so gradually depopulated and lose their fiction. The text aims to focus on this issue in the context of the Czech Republic, identify shrinking cities on its territory and to classify them. File of 111 cities was determined by quantitative analysis of the data and further categorized according to several aspects and indicators (short-term x long-term shrinking, only shrinking of cities x shrinking of cities and hinterland, natural change x migration etc.). The result is a typology of shrinking cities in the Czech Republic, which leads to a better understanding of the causes and consequences of this unfavourable process.

Key words

city, shrinking, regional development, typology

JEL classification: J11, O18

Úvod

To, co se dnes označuje „zmenšováním měst, resp. „smršťováním měst“, není tak zcela novým jevem. Z vývoje měst v uplynulých více než dvou staletích je patrné, že na jedné straně to byl především průmysl, který přinesl městům dramatický populační a ekonomický rozvoj. Na druhé straně tento vývoj minul jiná města, která v industrializační době začala populačně a hospodářsky upadat, ovšem bez hlubšího zájmu veřejnosti a politiků. Města jsou stále spojována s hospodářským a populačním rozvojem a také dosavadní nástroje jejich plánování jsou takto nastavené. V klasických urbanistických přístupech byl rozvoj měst dosud dáván do souvislosti s jejich zvětšováním, nárůstem a rozšiřováním (Schmeidler, Jiříčková, Zámečník 2011). Je tedy zřejmé, že v nové fázi vývoje měst, kdy města dlouhodobě ztrácejí své obyvatele, je nutné z pohledu udržitelnosti městského vývoje reagovat na tuto změnu a přizpůsobit jí nástroje řízení a plánování. Na začátku 21. století se jev spočívající ve stagnaci či dokonce zmenšování měst a velkoměst rozšiřuje. Dokázat se vypořádat s následky procesů demografického, ekonomického a fyzického zužování a naučit se plánovat podstatně menší, přesto však obyvatelná budoucí města je jedním z nejnáročnějších úkolů, které budou před evropskými urbanisty stát v blízké budoucnosti (Schmeidler, Jiříčková, Zámečník 2011).

Ačkoliv může být na první pohled výklad slova smršťování srozumitelný, tj. jakési zeštíhlení, zmenšování měst z hlediska populace, ve skutečnosti jde o podstatně složitější socioekonomický a prostorový proces. Kromě úbytku městské populace (z různých důvodů), se jedná rovněž o oslabení politického, ekonomického nebo jiného významu měst v rámci hierarchie sídelního systému. Jak dále uvádějí Rumpel a Slach (2012), terminologicky je poměrně složité definovat význam termínu „smršťování měst“ (angl. urban shrinkage nebo shrinking cities). V literatuře se totiž setkáváme s významově podobnými termíny, kupř. urban decline nebo urban blight (Clark 1989; Couch et al. 2005), ty však na rozdíl od urban shrinkage vyjadřují procesy, jejichž percepce má většinově negativní obraz (konotaci). Smršťování měst ještě nemusí znamenat degradační fázi jejich vývoje. Je nepochybné, že evropská města procházejí vlnou populačních ztrát, což ve výsledku může mít daleko širší význam. Haase a kol. (2013) tvrdí, že příčiny úbytku jsou tak různorodé, jak četné jsou případy sledovaných měst. Pokles obyvatelstva je komplexní a jev, který je závislý na politických, ekonomických a sociálních podmínkách, proto je nekonzistentní a obvykle obtížně předvídatelný.

Typickým příkladem zmenšujícího se města je takové, které prošlo strukturálními změnami v průmyslu, což v důsledku vede k poklesu pracovních sil a nakonec i snižování počtu obyvatel. Dominance jednoho odvětví v kombinaci s poruchou držet krok s technologickým pokrokem a rostoucím významem terciárního sektoru se stala zátěží pro mnoho měst v USA a západní Evropě (Martinez-Fernandez et al. 2012; Wiechmann, Pallagst 2012). Většinou dochází k poklesu obyvatelstva na regionální úrovni ve vyspělých zemích v průmyslových regionech (Hudson 2005; Polese, Shearmur 2006), ale rovněž ve venkovských a periferních oblastech (Ganser R., Piro R. 2012). Populační ztráty na venkově jsou způsobeny především stěhování mladých z venkova do měst v důsledku nepříznivé situace na tamějším trhu práce.

Samotná definice pojmu „smršťování“ je neustále předmětem diskusí. Mimo jiné v kontextu stárnutí populace. Ukazuje se, že pro praxi je důležité shodnout se na co nejjednodušší definici, která by brala v potaz nejen snížení počtu obyvatel v určité oblasti v průběhu generace. Je to cesta, která umožní lépe sledovat probíhající změny v území, a to nejen demografické, ale skrze ně zprostředkovaně i další faktory ovlivňující tyto změny. Za tímto účelem je nutné rovněž vybrat vhodnou referenční prostorovou jednotku regionálního členění (Šimon, Mikešová 2013).

Podle Stryjakiewiczze (2013) práce dosud uskutečněné k tématu zmenšování měst umožňují sledování třech základních rovin diskuse:

- a) Představuje "smršťování měst" pouze jejich vyliďňování, nebo musí být i jiné indikátory (např. strukturální krize ekonomiky v kombinaci s vysokou mírou nezaměstnanosti, degradace bytového fondu, velká kumulace sociálních problémů)?
- b) Má pokles počtu obyvatel v rámci správního území města limity, dá se považovat růst v okrajových oblastech (v důsledku suburbanizace) za vývoj odpovídající "smršťování"?
- c) Jak dlouho musí trvat období poklesu počtu obyvatelstva, aby se mohlo začít mluvit o „smršťování města“?

Cíle a metody zpracování

Vzhledem k tomu, že v České republice nebyl dosud proveden komplexní výzkum v oblasti zmenšování měst a regionů, je cílem příspěvku identifikace a klasifikace zmenšujících se měst v České republice. Je však nutné zmínit, že problematice zmenšujících se měst se dlouhodobě na příkladu města Ostravy věnují Rumpel a Slach (např. Rumpel, Slach 2011; Rumpel, Slach 2012; Rumpel, Slach, Koutský 2013).

Pro účel zpracování příspěvku, který představuje dílčí poznatky z řešení výzkumného projektu TA ČR TB030MMR002 „Zmenšující se města a regiony v České republice“, bylo prvotním krokem v rámci řešení problematiky stanovení sídel, kterých se zmenšování týká. Z tohoto důvodu byla vytvořena rozsáhlá databáze všech obcí České republiky s relevantními daty, která obsahují některé příčiny a následky zmenšování. Za základ bylo stanoveno územně správní členění České republiky platné ke dni 1. ledna 2014. K tomuto datu existovalo 6 253 obcí (včetně 5 vojenských újezdů). Analyzované období poklesu počtu obyvatel pak bylo ohraničeno lety 2004 a 2014.

Následně byly z publikace „Počet obyvatel v obcích“ (vždy k 1. lednu daného roku), kterou každoročně vydává Český statistický úřad (ČSÚ), zjištěny počty obyvatel k 1. lednu 2004, 1. lednu 2009 a 1. lednu 2014 ve výše zmíněných jednotkách. Jako základní bylo definováno období let 2009 až 2014, kdy evidovalo pokles počtu obyvatel celkem 1 375 obcí (jednotek). V celém desetiletém období 2004 až 2014 pak vykázalo pokles počtu obyvatel 1 742 obcí.

Vzhledem k tomu, že se výzkum soustředí na zmenšující se města a nikoliv obce, bylo dále rozhodnuto pracovat pouze s obcemi, které měly k 1. lednu 2014 více než 3 000 obyvatel. Tuto podmínku splňovalo 239 obcí (jednotek), které zároveň v letech 2004 až 2014 a 2009 až 2014 vykázaly pokles počtu obyvatel.

Posledním krokem při definici základního souboru zmenšujících se měst České republiky bylo stanoveno kritérium poklesu počtu obyvatel v období let 2009 až 2014 alespoň ve výši 3 %, aby se zabránilo zařazení obcí (jednotek), které vykazují jen mírné snížení počtu rezidentů a tudíž se spíše jedná o „stagnující města“ než o zmenšující se města. Tuto podmínku splnilo 111 měst.

Typologie zmenšujících se měst v České republice

Typologie je založena na kombinaci dvou faktorů, kterými jsou:

- **populační vývoj města** – ukazatel změny počtu obyvatel v obdobích 2009–2014 a 2004–2009,
- **populační vývoj zázemí města** – ukazatel shody vývoje počtu obyvatel v období 2004–2014 (ukazatel byl jako třídící hledisko zařazen z důvodu potřeby identifikovat širší prostorové souvislosti populačního vývoje zmenšujícího se města).

Následně byl zkoumán vztah mezi populačním vývojem města v celém období 2004–2014 a populačním vývojem zázemí (okolního území). Jako zázemí je jednotně zvoleno území správního obvodu obce s rozšířenou působností, do něhož zmenšující se město spadá, bez samotného smršťujícího města. Byla tak identifikována:

- zmenšující se města se stagnujícím/rostoucím zázemím – hlavní příčinou poklesu obyvatel je tak proces suburbanizace, kdy se lidé stěhují z měst do jejich nejbližšího zázemí (obyvatelé tak region neopouštějí),
- zmenšující se města se zmenšujícím se zázemím – v tomto případě lidé opouštějí celý region, zejména z ekonomických důvodů, tento typ zmenšování lze označit za mnohem více negativní, protože vznikají oblasti, odkud odchází obyvatelstvo (především mladší a vzdělanější) a ty se dále po ekonomických a sociálních stránkách propadají.

Tab. 1: Základní typologie zmenšujících se měst

	Shodný populační trend v zázemí* (pokles zázemí v 2004–14)	Rozdílný populační trend v zázemí* (nárůst zázemí 2004–14)
Dlouhodobý pokles počtu obyvatel, tj. v obdobích 2004–09 i 2009–14 (pokles o více než 3 % v období 2009–14 a jakýkoliv pokles v období 2004–09)	1. Dlouhodobé smršťování města i zázemí (32 měst) Typ 1a: pokles zázemí o 3 % a více Typ 1b: pokles zázemí o 0 až 3 %	2. Dlouhodobé smršťování pouze města (40 měst) Typ 2a: nárůst zázemí o 3 % a více Typ 2b: nárůst zázemí o 0 až 3 %
Krátkodobý pokles počtu obyvatel, tj. pouze v období 2009–14 (pokles o více než 3 % v období 2009–14 a nárůst v období 2004–09)	3. Krátkodobé smršťování města i zázemí (9 měst) Typ 3a: pokles zázemí o 3 % a více Typ 3b: pokles zázemí o 0 až 3 %	4. Krátkodobé smršťování pouze města (30 měst) Typ 4a: nárůst zázemí o 3 % a více Typ 4b: nárůst zázemí o 0 až 3 %

Zdroj: vlastní zpracování

* zázemí = správní obvod ORP, do něhož zmenšující se město spadá, bez samotného zmenšujícího se města

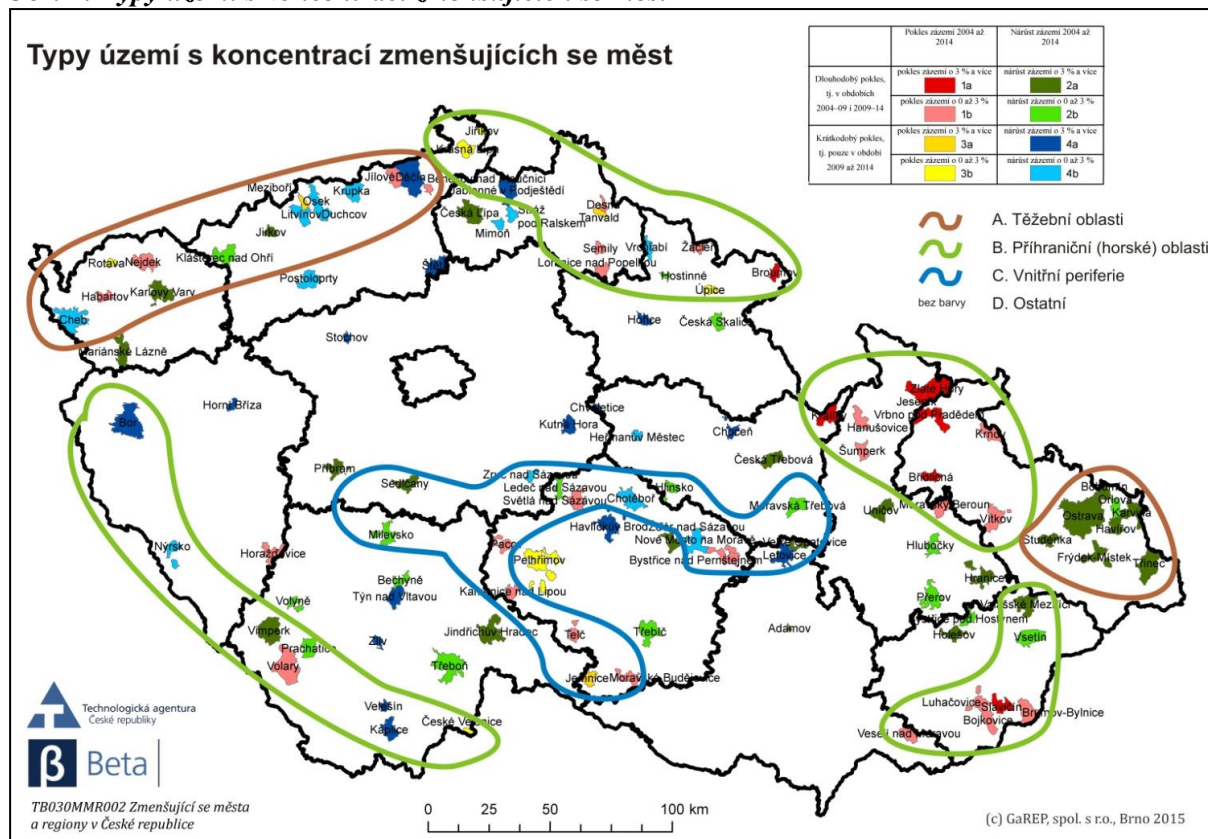
Ze 111 měst nemá statut obce s rozšířenou působností 54 měst (tj. 48,6 %), statut obce s rozšířenou působností ani obce s pověřeným obecním úřadem pak nemá 13 měst (tj. 11,7 %). Na území hospodářsky problémových regionů vymezených ve Strategii regionálního rozvoje České republiky 2014–2020 leží 46 měst. Největší souvislá území hospodářsky problémových regionů jsou v severozápadních Čechách a na severní Moravě, dlouhodobé vyliďňování měst je ale významně větším problémem právě Moravy.

Pro přesnější analýzu příčin a důsledků zmenšování byla identifikována území s koncentrací zmenšujících se měst. Celkem byly rozlišeny čtyři základní kategorie těchto území:

- A. **Těžební oblasti** = regiony s dlouhodobými a rozsáhlými aktivitami těžby černého a hnědého uhlí:
 - Severozápadní Čechy (významné části Karlovarského a Ústeckého kraje),
 - Ostravsko (nejhustěji zalidněná část Moravskoslezského kraje).
- B. **Příhraniční (horské) oblasti** = odlehlá území v blízkosti hranic a převážně s horským charakterem krajiny:
 - **Jizerské hory a Krkonoše** (severovýchodní části Libereckého a Královéhradeckého kraje),
 - **Český les a Šumava** (jihozápadní části Plzeňského a zejména Jihočeského kraje),
 - **Jeseníky** (severní část Olomouckého a Moravskoslezského kraje) – území s jednoznačně největší koncentrací dlouhodobě se zmenšujících měst spolu s celkovým poklesem zázemí,
 - **Moravsko-slovenské pomezí** (jihovýchodní část Jihomoravského a zejména Zlínského kraje).
- C. **Vnitřní periferie** = nejčastěji území na pomezích krajů (kolem krajských hranic):
 - zejména města v severní, západní a jižní části Kraje Vysočina (v případě oblasti u hranic Jihočeského kraje, Vysočiny a Jihomoravského kraje lze též hovořit o vlivu státní hranice),
 - dále města na hranici Středočeského a Jihočeského kraje.

D. **Ostatní území** = města v prostoru mezi výše vymezenými územími, kde působí jiné kombinace územních faktorů.

Obr. 1: Typy území s koncentrací zmenšujících se měst

Zdroj: GaREP, spol. s r.o. na základě dat Českého statistického úřadu

Dále bylo 111 vybraných zmenšujících se měst hodnoceno pomocí relevantních dostupných statistických údajů. Mezi základní údaje byla zařazena velikostní kategorie města, celkový úbytek obyvatel, podíl migrace na změně obyvatel, hrubá míra přirození měny (viz následující tabulky) a dále hrubá míra migračního salda, index stáří a jeho nárůstu v období let 2001-13, podíl nezaměstnaných osob, míra dlouhodobé nezaměstnanosti, vzdálenost k nejbližšímu nájezdu/sjezdu na dálnici či rychlostní silnici na území ČR, syntetický ukazatel vzdělanosti a jeho nárůst v období let 2001-11.

Většina ze 111 analyzovaných měst se nachází v kategorii 5 až 10 tis. obyvatel (37 případů) a v kategorii 3 až 5 tis. obyvatel (36 případů). Pět měst však má více než 50 tis. obyvatel, a to Ostrava (295,7 tis. obyvatel), Havířov (76,1 tis. obyvatel), Frýdek-Místek (57,1 tis. obyvatel), Karviná (56,8 tis. obyvatel) a Děčín (50,1 tis. obyvatel).

Tab. 2: Členění zmenšujících se měst dle počtu obyvatel k 1. 1. 2014

Kategorie	3 až 5 tis.	5 až 10 tis.	10 až 20 tis.	20 až 50 tis.	50 tis. a více
Počet jednotek	36x	37x	14x	19x	5x

Pramen: ČSÚ (2014b): Počet obyvatel v obcích k 1. 1. 2014 + vlastní výpočty

Počet obyvatel České republiky mezi lety 2009 až 2014 vzrostl o 0,4 %, zatímco v případě souboru 111 měst se o 4,7 % snížil. Nejčastější pokles byl zaznamenán v kategorii 3,0 až 3,9 % (52 případů) a 4,0 až 4,9 % (28 případů). Čtyři města naopak evidovala pokles přesahující 8 %, a to Desná (8,6 %), Litvínov (8,6 %), Havířov (8,9 %) a Karviná (9,3 %).

Tab. 3: Členění zmenšujících se měst dle úbytku obyvatel v období let 2009 až 2014

Kategorie	3,0 až 3,9 %	4,0 až 4,9 %	5,0 až 5,9 %	6,0 % a více
Počet jednotek	52x	28x	16x	15x

Pramen: ČSÚ (2009 a 2014b): Počet obyvatel v obcích k 1. 1. 2009 a 2014 + vlastní výpočty

Významnějším faktorem snižování počtu obyvatel ve zmenšujících se městech je migrace oproti přirozenému přírůstku (resp. úbytku). To dokazuje i skutečnost, že na poklesu počtu obyvatel v souboru analyzovaných 111 měst se v případě 65 z nich podílí z více než 70 % právě hrubá míra migračního salda. Váha migračního a přirozeného pohybu je srovnatelná u 35 měst a pouze v případě 11 měst převažuje vliv přirozeného úbytku nad migrací.

Tab. 4: Členění zmenšujících se měst dle podílu migrace na změně obyvatel (průměrné hodnoty za období let 2004 až 2014)

Podíl migrace na změně obyvatel	0 až 29,9 %	30,0 až 69,9 %	70,0 % a více
Počet jednotek	11x	35x	65x

Pramen: ČSÚ (2014a): Databáze demografických údajů za obce ČR + vlastní výpočty

Hodnoty, které vykazuje ukazatel hrubé míry přirozené změny obyvatelstva u analyzovaných 111 zmenšujících se měst, se pohybují nejčastěji v záporných hodnotách, a to konkrétně v intervalu mezi 0 až -0,9 ‰, tj. přirozený úbytek obyvatelstva. Nejnižších hodnot tak dosahují města Heřmanův Městec (-10,7 ‰) či Meziboří (-8,3 ‰) a naopak nejvyšší hodnoty vykazují města Velešín (3,1 ‰) a Česká Lípa (3,2 ‰).

Tab. 5: Členění zmenšujících se měst dle ukazatele hrubé míry přirozené změny (průměrné hodnoty za období let 2004 až 2014)

Kategorie (v ‰)	-4 a více	-3,9 až -3,0	-2,9 až -2,0	-1,9 až -1,0	-0,9 až 0	0 až 0,9	1 a více
Počet jednotek	13x	12x	10x	20x	24x	19x	13x

Pramen: ČSÚ (2014a): Databáze demografických údajů za obce ČR + vlastní výpočty

Jak již bylo zmíněno, mezi zkoumané faktory patřila také vzdálenost k nejbližší dálnici či rychlostní silnici. Pro soubor 111 analyzovaných měst činí průměrně 28 km, v případě sedmi měst (Kaplice, Volary, Vrbno pod Pradědem, Žacléř, Jeseník, Broumov a Zlaté Hory) však přesahuje 60 km. Jiná zmenšující se města naopak leží i v těsné blízkosti těchto komunikací. Je ale třeba si uvědomit, že mnohé z nich se postavily v nedávné době a jejich vliv se tak ještě plně neprojevil nebo se jedná o části z plánovaných dálnic a rychlostních silnic a na jiné komunikace tohoto typu tak zatím nenavazují (např. dálnice D3 Mezno – Veselí nad Lužnicí či rychlostní silnice R6 Cheb – Karlovy Vary).

Závěr

Proces zmenšování města je výsledkem celé řady příčin a stejně tak se jeho důsledky projevují v mnoha dalších ukazatelích. Snížení počtu obyvatel má v případě souboru 111 měst nejsilnější korelační vztahy s hrubou mírou migračního salda, počtem dokončených bytů na 1 000 obyvatel, indexem stáří a nezaměstnaností (podíl nezaměstnaných osob, míra dlouhodobé nezaměstnanosti). Jinými slovy lze tedy říci, že zmenšující se města v ČR po roce 2004 vznikala především vystěhováním obyvatel kvůli vysoké nezaměstnanosti, což se pak projevilo v nízké bytové výstavbě (částečně i příčina) a stárnutí populace, která ve městech zůstala.

Povedené analýzy, klasifikace a typologie zmenšujících se měst jsou však pouze prvním krokem pro hodnocení tohoto fenoménu. Následovat bude kvalitativní výzkum, konkrétně obsahová analýza strategických dokumentů a semistrukturované rozhovory se zástupci zmenšujících se měst (politická reprezentace, úředníci, soukromý sektor atd.). Za tímto účelem již bylo vybráno 8 měst, v nichž budou provedeny případové studie (Děčín, Frýdek-Místek, Hranice, Jemnice, Jeseník, Karviná, Moravská

Třebová, Pacov). Všechny tyto aktivity povedou k identifikaci strategií a nástrojů, jejichž pomocí se města v České republice mohou vyrovnávat se zmenšováním, resp. se tomuto procesu bránit.

Literatura

- [1] CLARK, D., (1989). *Urban Decline. The British Experience*. London: Routledge. ISBN0-415-03031-5.
- [2] COUCH, C., KARECHA, J., NUISSL, H., (2005). Decline and Sprawl: An Evolving Type of Urban Development – Observed in Liverpool and Leipzig. *European Planning Studies*, vol. 13, no. 1, pp. 117-136. ISSN 1469-5944. DOI: 10.1080/0965431042000312433.
- [3] Český statistický úřad, (2009). *Počet obyvatel v obcích - k 1.1.2009*. [online]. [cit. 2015-03-10]. Dostupné z: www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112009-aco9yecp09
- [4] Český statistický úřad, (2014a). *Databáze demografických údajů za obce ČR*. [online]. [cit. 2015-03-30]. Dostupné z: www.czso.cz/staticke/cz/obce_d/index.htm
- [5] Český statistický úřad, (2014b). *Počet obyvatel v obcích - k 1.1.2014*. [online]. [cit. 2015-03-30]. Dostupné z: www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich-k-112014-aco9yecp09
- [6] GANSER, R., PIRO, R., (2012). *Parallel Patterns of Shrinking Cities and Urban Growth: Spatial Planning for Sustainable Development of City Regions and Rural Areas*. Burlington: Ashgate. ISBN 978-1-4094-2741-4.
- [7] HAASE, A., BERNT, M., GROSSMANN, K., MYKHENKO, V., RINK, D., (2013). Varieties of shrinkage in European cities. *European Urban and Regional Studies*. DOI10.1177/0969776413481985.
- [8] HUDSON, R., (2005). Rethinking change in old industrial regions: reflecting on the experiences of North East England. *Environment and Planning A*, vol. 37, no. 4, pp. 581–596. ISSN 0308-518X. DOI: 10.1068/a36274.
- [9] MARTINEZ-FERNANDEZ, C., AUDIRAC, I., FOL, S., CUNNINGHAM-SABOT, E., (2012). Shrinking Cities: Urban Challenges of Globalization. *International Journal of Urban and Regional Research*, vol. 36, no. 2, pp. 213–225. ISSN 1468-2427. DOI: 10.1111/j.1468-2427.2011.01092.x.
- [10] POLÈSE, M., SHEARMUR, R., (2006). Why some regions will decline: A Canadian case study with thoughts on local development strategies. *Papers in Regional Science*, vol. 85, no. 1, pp. 23-46. ISSN 1435-5957. DOI: 10.1111/j.1435-5957.2006.00024.x.
- [11] RUMPEL, P., SLACH, O., (2011). Governance of Economic Regeneration of the City of Ostrava. In Mácha, P., Drobík, T. (eds.) *The Scale of Globalization: Think Globally, Act Locally, Change Individually in the 21st Century*. Ostrava: Ostravská univerzita. p. 280-285. ISBN 978-80-7368-963-6.
- [12] RUMPEL, P., SLACH, O., (2012). Je Ostrava „smršťujícím se městem“? *Sociologický časopis*, vol. 48, no. 5, pp. 859-878. ISSN 0038-0288.
- [13] RUMPEL, P., SLACH, O., KOUTSKÝ, J., (2013). Shrinking Cities and Governance of Economic Regeneration: The Case of Ostrava. *E+M Ekonomie a Management*, vol. 11, no. 2, pp. 113-127. ISSN 2336-5604.
- [14] SCHMEIDLER, K., JIŘÍČKOVÁ, H., ZÁMEČNÍK, P., (2011). Výzva shrinking cities u nás, v Evropě i ve světě. *Urbanismus a územní rozvoj*, vol. 14, no. 6, pp. 21-27. ISSN 1212-0855.
- [15] STRYJAKIEWICZ, T., (2013). The Process of Urban Shrinkage and its Consequences. *Romanian journal of regional science*, vol. 7 Special Issue on New Urban World, pp. 29-40. ISSN 1843-8520.
- [16] ŠIMON, M., MIKEŠOVÁ, R., (2013). *Demographic Change in Central Europe. A socio - economic background analysis*. [Výzkumná zpráva]. Praha: Sociologický ústav AV, 96 p.
- [17] WIECHMANN, T., PALLAGST, K., (2012). Urban Shrinkage in Germany and the USA: A Comparison of Transformation Patterns and Local Strategies. *International Journal of Urban and Regional Research*, vol. 36, no. 2, pp. 261–280. ISSN 1468-2427. DOI: 10.1111/j.1468-2427.2011.01095.x.

RŮST POČTU OBYVATEL JAKO VÝRAZ ATRAKTIVITY REGIONU A JEHO VAZBA NA DISPONIBILNÍ DŮCHOD DOMÁCNOSTÍ

POPULATION GROWTH AS A SIGN OF REGIONAL ATTRACTIVENESS AND ITS CONNECTION ON DISPOSABLE INCOME OF HOUSEHOLDS

ING. ZDENĚK MATĚJA

Ústav regionálních a bezpečnostních věd | Institute of Regional and Security Sciences
Fakulta ekonomicko-správní | Faculty of Economics and Administration
Univerzita Pardubice | University of Pardubice
✉ Studentská 95, 532 10 Pardubice, Czech Republic
E-mail: Zdenek.Mateja@upce.cz

Anotace

Příspěvek se zaměřuje na vztah disponibilního důchodu domácností a růstu počtu obyvatel regionu. Za hlavní cíl si klade zhodnocení ukazatele disponibilního důchodu domácností jako potenciálního faktoru atraktivity regionu měřené růstem jeho obyvatel. Vedlejším cílem příspěvku je kategorizace a zařídění zkoumaných evropských regionů do maticového zobrazení. Pro analýzu byla využita data Eurostatu, z klasifikace NUTS byla zvolena úroveň regionů NUTS 2. Výzkumný vzorek zahrnuje 243 regionů NUTS 2 z dvaadvaceti států Evropské unie. Posuzováno bylo období od roku 2002 do roku 2011. K zodpovězení výzkumné otázky, zaměřené na existenci statisticky významného interakčního vztahu mezi zkoumanými veličinami, bylo užito Spearmanova koeficientu pořadové korelace. Z provedené korelační analýzy vyplynulo, že disponibilní důchod domácností může ovlivňovat jak demografické chování stávajících obyvatel regionu, tak i obyvatel potenciálních, pro něž může být daný region vhodným migračním cílem. Toto zjištění bylo potvrzeno i maticovým zobrazením třídícím evropské regiony podle celkového přírůstku/úbytku obyvatelstva a vztahu regionálního disponibilního důchodu domácností k vypočtenému evropskému průměru. Disponibilní důchod domácností tak lze považovat za jeden z faktorů ovlivňujících atraktivitu regionu.

Klíčová slova

regionální rozvoj, atraktivita regionu, disponibilní důchod domácností, počet obyvatel, přirozená změna obyvatelstva, migrace

Annotation

The paper is focusing on the relationship between disposable income of households and population growth in the region. The main aim of this paper is to evaluate the disposable income of households as a potential attractiveness factor of region, measured by the growth rate of its population. The secondary aim of this paper is to categorize and classify European regions under examination to the matrix. Since the data have been linked from the Eurostat database, the NUTS classification of regions has been employed; and, the NUTS 2 regions have been established as the referential level. The sample covers 243 NUTS 2 regions collected from 22 EU countries within the period from 2002 to 2011. The Spearman's coefficient of rank correlation has been used to answer the question of "is there any statistically significant relationship between the variables?" Based on the correlation analysis results, we can suggest that the disposable income of households may to influence the demographical behavior of residential inhabitants as well as potential inhabitants, whose may target the region as the goal of migration. These findings have been confirmed by matrix, where European regions have been classified by increase/decrease figures of whole population, and by the relationships between regional disposable income of households and EU average. Hence, the disposable income of households can be considered as one of the relevant factors which influence the attractiveness of the region.

Key words

regional development, attractiveness of region, disposable income of households, population, natural population change, migration

JEL classification: R11, R23

Úvod

Lidstvo se po celou dobu své existence snaží hledat, rozvíjet a prosazovat takové změny, aby život lidí v území byl snadnější, bohatší, příjemnější a kvalitnější. Za hlavní příčinu a zároveň hybatele rozvoje území je považována přirozená lidská touha mít se lépe nebo alespoň touha mít se dobře. Regionální rozvoj lze chápat jako proces zpravidla pozitivních socioekonomických, technickoorganizačních a environmentálních změn způsobených lidskou činností, k nimž dochází postupně a které přinášejí narůstání efektivnosti a účelnosti, pokud jde o využívání zdrojů, o využívání možností, podmiňujících pohyb z původního stavu do stavu žádoucího. (Minařík, Borůvková, Vystrčil, 2013) Je tedy možné konstatovat, že lidé jsou zdrojem, prostředkem i cílem regionálního rozvoje.

Pojem společenský rozvoj zahrnuje všechny aktivity směřující ke zlepšování ekonomických, strukturálních, technických, kulturních a sociálních fundamentů kvality života obyvatel příslušných k dané společnosti. Při vztažení k vymezenému dílčímu území se ze společenského rozvoje stává rozvoj regionální. (Viturka, Tóthová, 2014) Regionální rozvoj lze chápat jako komplex procesů, které probíhají v rámci daného regionu a přispívají k pozitivním změnám v oblasti ekonomické, sociální, environmentální a dalších. Jeho smyslem je podpora ekonomického růstu s cílem zvyšování kvality života obyvatel a bohatství regionu.

Všeobecným cílem rozvoje regionu je dosahování prosperity a blahobytu jeho obyvatel. Prosperita se odvozuje od ekonomického rozvoje a vyjadřuje se pomocí konkurenceschopnosti daného regionu a konkurenceschopnosti ekonomických činitelů v něm umístěných. Zvýšení regionální konkurenceschopnosti bývá spojováno se strukturou ekonomických aktivit, úrovní inovací, stupněm dostupnosti regionu a úrovní dosaženého vzdělání obyvatel. (Hudec, 2007) Konkurenceschopnost regionu může být vnímána jako určitý průnik mikroekonomické konkurenceschopnosti (ekonomických subjektů) a makroekonomické konkurenceschopnosti (národního hospodářství). Na konkurenceschopnost regionů je možné také nahlížet jako na soutěž o přilákání či udržení investic a obyvatel. Vnější odrazem konkurenceschopnosti regionu je jeho atraktivnost.

Významnost počtu obyvatel v historickém vývoji společnosti dokládá jeho začlenění do mnoha ekonomických teorií, v jejichž dějinách zaujímá důležité místo. První, kdo postavil populaci do středu ekonomické teorie, byli merkantilisté. Podporovali růst populace s jednoduchou argumentací – čím více lidí, tím větší národ, tím více vojáků a daňových poplatníků, kteří zvětšují bohatství panovníka a státu. Rostoucí populace přináší také to, že více lidí vyrábí více zboží a více zboží umožňuje větší vývoz. Ještě silnější důraz na populační růst v porovnání s merkantilismem kladli kameralisté. V jejich podání se zdá, že snaha zvýšit počet obyvatelstva je cíl, jemuž byly podřízeny veškeré ekonomické a politické úvahy. Uvádějí se tři důvody propopulačního cítění kameralistů: mocenský – čím více lidí, tím silnější armáda; fiskální – čím více lidí, tím více daňových poplatníků; poptávkový – čím více lidí, tím větší poptávka. Těžiště populační teorie v klasické politické ekonomii představuje koncepce Thomase R. Malthuse. Ústředním předpokladem Malthusovy populační teorie je, že zatímco populace má sklon se zvětšovat geometrickou řadou, zdroje obživy rostou nanejvýš řadou aritmetickou. Existuje tedy nesoulad mezi touhou lidí mít děti a možností jejich obživy. To lze pozorovat u všech přírodních tvorů a člověk není žádnou výjimkou z tohoto přírodního zákona. Populaci se ve svém díle zabýval taktéž J. M. Keynes. Upozornil na negativní důsledky příliš nízkého, nebo dokonce záporného, populačního růstu. Růst populace byl pro Keynese důležitý, neboť se jeho prostřednictvím zvyšovala agregátní poptávka. (Holman, 1999)

V současnosti jsou lidské zdroje považovány za hlavní bohatství každé společnosti, regionální úrovně nevyjímaje. Jsou klíčové pro tvorbu a předávání poznatků a představují jeden z faktorů, které určují

inovační potenciál každé společnosti. Je možné je označit za nezbytný předpoklad pro dosažení ekonomických, sociálních, kulturních i environmentálních cílů. Jejich význam se zvyšuje s nástupem budování znalostní společnosti, růstem dynamiky a rozsahu inovačních změn a hledáním konkurenčních výhod.

Kvalita území a jeho atraktivita jsou důležitými součástmi mnoha strategií regionálního rozvoje. Právě atraktivnost regionu v podobě schopnosti přitahovat lidský kapitál se stává čím dál více významným aspektem současného regionálního rozvoje. Atraktivita Evropy, jejích regionů a měst je téma Strategie pro inteligentní a udržitelný růst podporující začlenění – Evropa 2020 i Územní agendy Evropské unie 2020. V ní jsou vymezeny demografické a sociální výzvy lišící se podle územních celků. Evropa čelí rostoucím demografickým výzvám, stárnutí a vyliďňování obyvatelstva může mít závažné dopady na sociální a územní soudržnost, poskytování veřejných služeb, trh práce a bydlení zejména v regionech venkovských a okrajových. V jiných regionech naopak počet obyvatel vzrůstá a tyto regiony čelí jiným tlakům, souvisejícím např. s rozsáhlou imigrací v městských oblastech. (Územní agenda Evropské unie 2020, 2011)

1. Cíl a metody

Tento příspěvek si klade za hlavní cíl zhodnotit ukazatel disponibilního důchodu domácností jako potenciální faktor atraktivity regionu měřené růstem jeho obyvatel. Výzkumná otázka byla formulována následovně: „Existuje statisticky významný vztah mezi výší disponibilního důchodu domácností a změnou počtu obyvatel v evropských regionech?“.

Ukazatel disponibilního důchodu domácností byl zvolen záměrně s ohledem na jeho užší vazbu na obyvatelstvo regionu, oproti nejčastěji užívanému ekonomickému ukazateli hodnocení výkonnosti – hrubému domácímu produktu. Je možné v tom spatřovat i skutečnost, že hrubý domácí produkt bývá primárně spojován s ekonomickým růstem. Podobně jako spolu úzce souvisejí oba ukazatele (HDP a DDD), nelze od sebe odtrhnout ani ekonomický růst a rozvoj. Na jedné straně je nemyslitelný rozvoj bez růstu, na straně druhé je zase rozvoj předpokladem dalšího růstu. Rozvoj je možno chápat jako pojem širší, růst bývá jedním z jeho prvků. (Maier, Tödtling, 1998) Na regionální disponibilní důchody domácností lze nahlížet jako na indikátor zdrojů individuální spotřeby. (Kraftová, Matěja, 2015) S ohledem na již dříve uvedenou touhu lidí mít se lépe či dobře, vzniká předpoklad, že výše disponibilního důchodu domácností může působit jako faktor atraktivity regionu a ovlivňovat tak počet jeho obyvatel.

Změna počtu obyvatel je výsledkem přirozeného a mechanického pohybu obyvatelstva. Přirozená změna obyvatelstva je spojena s tzv. demografickou reprodukcí, zahrnuje v sobě procesy rození a vymírání. Rozdíl mezi počtem živě narozených a zemřelých v určitém časovém úseku představuje přirozený přírůstek či přirozený úbytek obyvatel. Reprodukční chování lidí vychází jednak z instinktů a přirozených potřeb, jednak ze společenské existence lidí. Mezi sociálně ekonomické faktory se řadí např. možnosti obživy, podmínky pro život a parametry životní úrovně. (Kalibová a kol., 2009)

Demografické procesy spojené s prostorovou mobilitou jsou sledovány jako mechanická změna obyvatelstva. Prostorové přemísťování osob přes libovolné hranice se označuje jako migrace. Rozdíl mezi počtem přistěhovalých a vystěhovalých za určité časové období se označuje jako čistá migrace. Analogicky s přirozenou změnou se lze setkat s pojmy migrační přírůstek a migrační úbytek, někdy též migrační saldo. Spojením měř přirozené a mechanické změny obyvatelstva vzniká ukazatel celkového populačního přírůstku/úbytku.

Migrace obyvatelstva je významným fenoménem dnešní doby, počet migrantů celosvětově neustále roste. Mezi hlavní důvody současné migrace patří především ekonomické a společenské podmínky života. Ty jsou v cílových zemích migrantů vyjádřeny zejména vyšší úrovní mezd, umožňující vyšší spotřebu i úspory, ale také lepším sociálním zabezpečením, zejména v dosavadním evropském typu sociálních států. V mnoha případech však migrantům nejde jen o hledání lepších životních podmínek, ale o hledání možností samotného přežití. (Vavrejnová, 2011)

Pro analýzu byla využita data Eurostatu, konkrétně se jednalo o ukazatel čistého disponibilního důchodu domácností v paritě kupní síly založené na finální spotřebě v přepočtu na obyvatele, ukazatele počtu obyvatel, přirozené měny, čisté migrace a celkového populačního přírůstku/úbytku. Z klasifikace NUTS byla zvolena úroveň regionů NUTS 2, z jejich celkového počtu 272 regionů všech 28 současných členských zemí Evropské unie muselo být z důvodu absence relevantních dat vyloučeno 29 regionů. Výzkumný vzorek tedy zahrnuje 243 regionů NUTS 2 z dvaadvaceti států (nejsou zastoupeny regiony Dánska, Chorvatska, Kypru, Lucemburska, Malty a Řecka). Posuzováno bylo desetileté období od roku 2002 do roku 2011. K zodpovězení výzkumné otázky, zaměřené na existenci statisticky významného interakčního vztahu mezi zkoumanými veličinami, bylo užito Spearmanova koeficientu pořadové korelace.

Vedlejším cílem příspěvku je kategorizace a zařazení zkoumaných evropských regionů do maticového zobrazení, jednak dle přirozeného a mechanického pohybu obyvatelstva, dále pak podle vztahu celkového populačního přírůstku/úbytku k průměrné hodnotě disponibilního důchodu domácností všech regionů.

2. Výsledky

Nejprve byly vypočteny hodnoty Spearmanova koeficientu pořadové korelace pro jednotlivé roky zkoumaného období. Rozhodnutí o přivedení dítěte na svět i rozhodnutí o uskutečnění migrace nejsou zpravidla dílem okamžiku (výjimky potvrzují pravidlo), většinou tak člověk činí na základě déle vznikajícího uvážení. Avšak stejně tak lze předpokládat, že ekonomické veličiny se vyvíjejí na základě dlouhodobých trendů, i když i zde existují výjimky např. v souvislosti s hospodářskými krizemi.

Posuzován byl vztah disponibilního důchodu domácností samostatně s přirozenou měnou obyvatelstva (NAT), analogicky samostatně s ukazatelem čisté migrace (MIG) a následně s celkovým populačním přírůstkem/úbytkem (TOT). Je vhodné podotknout, že data užívaná v tomto příspěvku se vztahují pouze k legální, statisticky evidované migraci. Výsledky provedené analýzy zachycuje Tab. 1, tučně zvýrazněné hodnoty jsou hodnotami statisticky významnými na zvolené hladině 0,05.

Tab. 1: Hodnoty Spearmanova koeficientu pořadové korelace pro jednotlivé roky

	DDD-NAT	DDD-MIG	DDD-TOT
2002	0,237299	0,482440	0,545643
2003	0,170800	0,431766	0,475188
2004	0,219694	0,457109	0,473316
2005	0,189770	0,450246	0,448805
2006	0,173072	0,383717	0,384177
2007	0,163641	0,330836	0,334031
2008	0,081544	0,280445	0,255657
2009	0,090511	0,310015	0,244033
2010	0,067087	0,384514	0,283568
2011	0,087473	0,480238	0,379035

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat Eurostatu (Eurostat, 2015)

Sílu korelačního vztahu lze dle klasifikace uváděné Hendlem rozdělit obecně do tří kategorií: nízká pro hodnoty v intervalu (0,1; 0,3), střední (0,3; 0,7) a vysoká (0,7; 1). Statisticky významný vztah mezi disponibilním důchodem domácností a přirozenou měnou obyvatelstva se potvrdil jen v prvních šesti letech zkoumaného období, jeho síla je navíc dle výše uvedené klasifikace nízká. U vztahu disponibilního důchodu domácností a migrace jsou vypočtené hodnoty na první pohled vyšší a statisticky významné ve všech deseti letech. Korelační vztah lze až na jednu výjimku (rok 2008) hodnotit jako středně silný. Vyšší hodnoty počtu migrantů v porovnání s přirozeným přírůstkem stojí

pravděpodobně za skutečností, že i vztah disponibilního důchodu domácností a celkového přírůstku obyvatelstva je po celé analyzované období statisticky významný. Jeho sílu lze v jednotlivých letech hodnotit jako střední (7x) nebo nízkou (3x).

S ohledem na výše diskutovanou skutečnost dlouhodobějšího plánování rodičovství i migrace, byla následně provedena analýza využívající pětileté průměry regionálních disponibilních důchodů domácností. Byla zkoumána jejich vazba s demografickým chováním obyvatel v posledním roce stanovených pětiletých intervalů (např. přirozená měna, migrace a celkový přírůstek obyvatelstva v roce 2006 byl korelován s průměrem DDD za roky 2002 až 2006). Vypočtené hodnoty zobrazuje Tab. 2.

Tab. 2: Hodnoty Spearmanova koeficientu pořadové korelace pro pětileté průměry DDD

	DDD-NAT	DDD-MIG	DDD-TOT
2002-2006	0,185146	0,379183	0,386884
2003-2007	0,166906	0,339395	0,340989
2004-2008	0,102426	0,279205	0,263682
2005-2009	0,091853	0,316112	0,251958
2006-2010	0,111239	0,414517	0,331756
2007-2011	0,132942	0,494874	0,416349

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat Eurostatu (Eurostat, 2015)

V letech 2006, 2007, 2008 a 2009 se vypočtené hodnoty přibližně shodují s výsledky korelační analýzy jednotlivých let. Vyšší hodnoty je pak možné pozorovat v letech 2010 a 2011. Dopady hospodářské krize zahrnuté do těchto pětiletých období jsou tedy nižší, než při zkoumání jednotlivých let. Může to ukazovat též na rychlejší oživení demografického chování oproti ekonomické výkonnosti.

Ke splnění vedlejšího cíle příspěvku byly s využitím celkových a průměrných hodnot vytvořeny dvě maticové zobrazení vztahující se k celému zkoumanému období. V rámci něho Evropská unie (reprezentována 243 z 272 regionů) zaznamenala celkový populační přírůstek 17 384 421 obyvatel, z čehož 3 666 041 připadá na přirozený přírůstek a 13 718 380 na čistou migraci. První maticové zobrazení na Obr. 1 zachycuje rozdělení regionů dle přirozeného přírůstku/úbytku obyvatel a migračního salda.

Obr. 1: Rozdělení regionů dle přirozeného a mechanického pohybu obyvatelstva

migrační přírůstek	69	112
migrační úbytek	42	20
	přirozený úbytek	přirozený přírůstek

Zdroj: vlastní zpracování

Ve 112 regionech se zvyšuje počet obyvatel díky kombinaci přirozeného a migračního přírůstku, naopak za poklesem celkového počtu obyvatel ve 42 regionech stojí kombinace přirozeného a migračního úbytku obyvatelstva. 20 regionů vykazuje současně přirozený přírůstek a migrační úbytek obyvatel, opačná situace – přirozený úbytek obyvatel s migračním přírůstkem, je sledována v 69 regionech.

Druhé maticové zobrazení třídí evropské regiony podle celkového přírůstku/úbytku obyvatelstva a vztahu regionálního disponibilního důchodu domácností k vypočtenému evropskému průměru. Obsazení jednotlivých sektorů matice zobrazuje Obr. 2.

Obr. 2: Rozdělení regionů dle celkové změny počtu obyvatelstva a výše DDD

nadprůměrný DDD	24	121
podprůměrný DDD	45	53
	celkový úbytek obyv.	celkový přírůstek obyv.

Zdroj: vlastní zpracování

Výsledné rozložení regionů do jednotlivých segmentů matice je možné považovat za odraz jejich reálné atraktivity pro obyvatele na základě hodnocení úrovně disponibilního důchodu domácností. Ze 145 regionů s nadprůměrným DDD vykazuje 121 celkový populační přírůstek, ve zbývajících 24 dochází k celkovému populačnímu úbytku obyvatel, poměrově je to přibližně pět ku jedné. V 98 regionech s podprůměrným DDD se oproti tomu blíží poměr k hodnotě jedna ku jedné. Počet regionů s celkovým populačním přírůstkem jen nepatrně převyšuje počet regionů s celkovým populačním úbytkem.

Závěr

Lidské zdroje jsou považovány za hlavní bohatství každé společnosti, představují nezbytný předpoklad k naplňování stanovených ekonomických, sociálních, environmentálních i dalších cílů. Není proto divu, že lidé jsou středem pozornosti i na regionální úrovni. Regiony si v této oblasti vzájemně konkurují a snaží se zpravidla o udržení stávajících a přilákání nových obyvatel. Nejde však jen o kvantitu, významná je též kvalita obyvatel, kterou je možné vyjádřit úrovní jejich lidského kapitálu.

Hlavním cílem tohoto příspěvku bylo zhodnotit ukazatel disponibilního důchodu domácností jako potenciální faktor atraktivity regionu. Ta byla měřena změnami počtu jeho obyvatel, jež jsou způsobovány přirozenou měnou a migrací obyvatel. Vedlejším cílem byla kategorizace a zatřídění zkoumaných evropských regionů do maticového zobrazení.

Z provedené korelační analýzy za pomoci Spearmanova koeficientu pořadové korelace vyplynulo, že disponibilní důchod domácností může ovlivňovat jak demografické chování stávajících obyvatel regionu, tak i obyvatel potenciálních, pro něž může být daný region vhodným migračním cílem. Nejsilnější vazba byla vypočtena ve vztahu k čisté migraci, následuje vztah k celkové změně počtu obyvatel, nejnižší síla vazeb se váže k přirozené změně obyvatelstva.

Za zkoumané desetileté období od roku 2002 do roku 2011 došlo v analyzovaných regionech Evropské unie k výraznému populačnímu růstu. Celkový populační přírůstek činil téměř 17,4 milionu obyvatel, dominantní byl vliv migrace s kladným migračním saldem přes 13,7 milionu obyvatel, necelých 3,7 milionu připadá na přirozený přírůstek. Rozdíly mezi jednotlivými regiony jsou značné, zásadní rozdíl demografického chování v jednotlivých regionech je možné popsat na základě vytvořeného maticového zobrazení vázaného k výši regionálních disponibilních důchodů domácností. Z něj je patrná zřejmá disproporce mezi regiony s nadprůměrným a podprůměrným disponibilním důchodem domácností. U nadprůměrných převažuje počet regionů s celkovým přírůstkem obyvatel nad regiony s celkovým úbytkem obyvatel v poměru pět ku jedné. U důchodově podprůměrných regionů je poměr téměř jedna ku jedné.

Z korelační analýzy i maticového zobrazení vyplývá, že disponibilní důchod domácností lze považovat za jeden z faktorů ovlivňujících atraktivitu regionu, měřenou růstem počtu jeho obyvatel. Na stanovenou výzkumnou otázku je možné odpovědět kladně, v evropských regionech existuje pozitivní statisticky významný vztah mezi výší disponibilního důchodu domácností a růstem počtu obyvatel.

Literatura

- [1] EUROSTAT, (2015). General and regional statistics. [online]. [cit. 2015-03-29]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
- [2] HOLMAN, R., (1999). *Dějiny ekonomického myšlení*. Praha: C.H. Beck. ISBN 80-7179-238-1.
- [3] HUDEC, O., (2007). *Regionálne inovačné systémy: strategické plánovanie a prognózovanie*. Košice: Technická univerzita v Košiciach. ISBN 978-80-8073-964-5.
- [4] KALIBOVÁ, K. ed., PAVLÍK, Z. ed., VODÁKOVÁ, A. ed., (2009). *Demografie (nejen) pro demografy*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). ISBN 978-80-7419-012-4.
- [5] KRAFTOVÁ, I., MATĚJA, Z., (2015). Relation of Economic Performance and Creation of Sources of Consumption in Regions of the European Union .In Nijkamp, P., Kourtit, K., Buček, M., Hudec, O. (eds.) *5th Central European Conference in Regional Science, International Conference Proceedings*. Košice: Technical University of Košice, pp. 461-470. ISBN 978-80-553-2015-1.
- [6] MAIER, G., TÖDTLING, F., (1998). *Regionálna a urbanistická ekonomika 2: regionálny rozvoj a regionálna politika*. Bratislava: Elita. ISBN 80-8044-049-2.
- [7] MINAŘÍK, B., BORŮVKOVÁ, J., VYSTRČIL, M., (2013). *Analýzy v regionálním rozvoji*. Praha: Professional Publishing. ISBN 978-80-7431-129-1.
- [8] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ ČR, (2011). *Územní agenda Evropské unie 2020*. [online]. [cit. 2015-04-05]. Dostupné z: www.mmr.cz/getmedia/3c847584-d4f1-4c03-b808-f9c3b31b3212/Uzemni-agenda-2020-%28CZ-verze%29
- [9] VAVREJNOVÁ, M., (2011). *Migrace obyvatelstva jako faktor ekonomického rozvoje*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky. ISBN 978-80-86729-66-4.
- [10] VITURKA, M., TÓTHOVÁ, D., (2014). Několik poznámek k chápání pojmů růst a rozvoj z pohledu ekonomických věd. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 29–36. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-2.

Příspěvek byl zpracován s podporou Interní grantové agentury Univerzity Pardubice v souvislosti s řešením projektu č. SGSFES_2015001 „Ekonomický a sociální rozvoj v soukromém a veřejném sektoru“.

VZÁJEMNÁ VAZBA MEZI RCI, MÍROU URBANIZACE A TRHEM PRÁCE

INTERLINKAGES BETWEEN RCI, URBANIZATION AND LABOUR MARKET

DOC. ING. IVANA KRAFTOVÁ, CSc.¹

PROF. ING. JIŘÍ KRAFT, CSc.²

¹Ústav regionálních a bezpečnostních věd | ¹Institute of Regional and Security Sciences
Fakulta ekonomicko-správní | Faculty of Economics and Administration
Univerzita Pardubice | University of Pardubice
✉ Studentská 95, 532 10 Pardubice, Czech Republic
E-mail: Ivana.Kraftova@upce.cz

²Katedra ekonomie | ²Department of Economics
Ekonomická fakulta | Faculty of Economics
Technická univerzita v Liberci | Technical University of Liberec
✉ Studentská 1402/2, 466 01 Liberec, Czech Republic
E-mail: Jiri.Kraft@tul

Anotace

Cílem článku je posoudit vliv míry urbanizace a míry nezaměstnanosti na regionální cenový index (RCI) krajů ČR. V návaznosti na popis regionálních odlišností obou měř je aplikována korelační analýza, která potvrzuje pozitivní korelaci mezi RCI a mírou urbanizace; ukazuje na negativní korelaci mezi RCI a mírou nezaměstnanosti, avšak nikoli statisticky významnou. Těžiště článku tkví ve vyhodnocení regionální koncentrace urbanizace a nezaměstnanosti, jednak pomocí Herfindahlova indexu, jednak je vazba vůči RCI posuzována pomocí konstrukce indexu urbánní koncentrace obyvatelstva a jeho adjustovaného rozkladu. Míry regionální koncentrace sledovaných ukazatelů v ČR nejsou vysoké. Lze konstatovat, že úroveň RCI v ČR více ovlivňuje míra urbanizace než míra nezaměstnanosti.

Klíčová slova

regionální cenový index, míra urbanizace, míra nezaměstnanosti, index urbánní koncentrace obyvatelstva

Annotation

This article aims to assess the impact of urbanization rate and unemployment rate to regional price index (RPI) in the Czech regions. Following the description of regional differences in both the rates are applied correlation analysis, which confirms the positive correlation between RPI and urbanization; indicates the negative correlation between RPI and unemployment, but not statistically significant. The emphasis of this article lies in the evaluation of regional concentration of urbanization and unemployment with the Herfindahl index; the link to the RPI is assessed by constructing an urban concentration index of population and its adjusted decomposition. The regional concentration rates of the analyzed indicators in the Czech Republic are not high. It can be stated that urbanization rate affects the level of RPI in the Czech regions more than the unemployment rate.

Key words

regional price index, urbanization rate, unemployment rate, index of urban concentration

JEL classification: D12, R23

Úvod

Životní náklady představují pro každého jednotlivce významnou ekonomickou charakteristiku. Jejich hodnocení se objektivizuje pomocí indexu spotřebitelských cen (costumer price index, CPI), který podléhá – jako významná makroekonomická veličina – propracované statistické metodice. Ta sice doznává v průběhu času jistých revizí, nicméně podstata výpočtu CPI zůstává zachována. V současnosti je do spotřebitelského koše zařazováno cca 800 položek členěných do 12 tříd s využitím klasifikace individuální spotřeby (Classification of Individual Consumption by Purpose, COICOP). Jde však o makroekonomickou charakteristiku, pro kterou se ukazuje jako vhodná regionální adjustace.

Regionalizace makroekonomických agregátů, případně určování jejich regionálně odvětvové struktury se řadí k jednomu z významných témat regionální ekonomie i statistiky (Kramulová & Musil, 2013); (Zdražil & Kraftová, 2014). Dalším počinem v tomto směru je řešení projektu *Regionální cenový index jako indikátor reálných sociálních a ekonomických disparit* podporovaného TAČR, prezentované výsledky v příspěvku odrážejí výsek analytických studií.

Tvorba regionálního cenového indexu ČR (RCI) byla založena na několika zjednodušujících předpokladech:

- a) některé položky mohou být domácnostmi nakupovány pouze regionálně (místně) a mohou se více či méně podílet na meziregionálních rozdílech v cenových úrovních;
- b) některé položky spotřebního koše jsou prokazatelně regionálně cenově neměnné (např. ceny poštovních služeb), jsou tedy z koše pro výpočet RCI vyřazeny;
- c) obdobně realizace některých položek probíhá téměř vždy „nadregionálně“ (např. koupě automobilu) proto i tyto položky jsou z koše pro výpočet RCI vyřazeny.

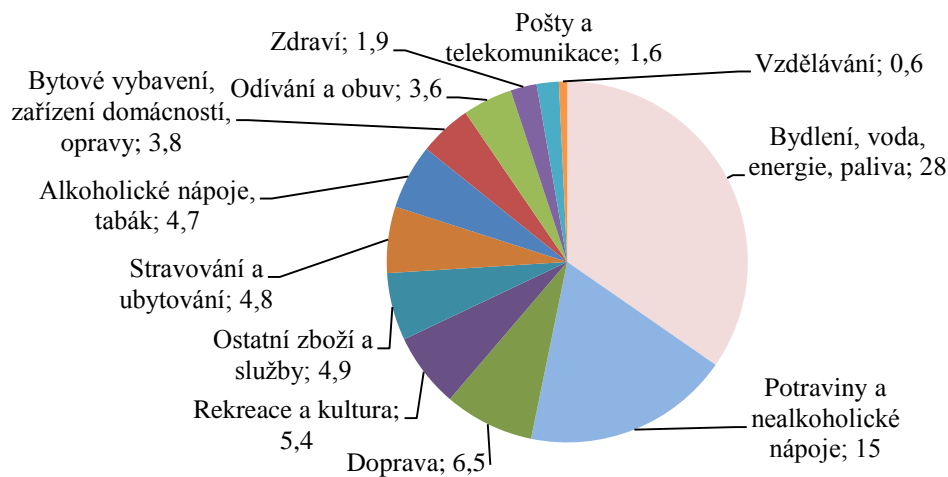
Další momenty představují omezení, s nimiž se konstrukce RCI potýká, např. ceny reprezentantů v regionech jsou zjišťovány v krajských, resp. vybraných městech nezohledňují tedy regionální ceny ani dostupnost cenových reprezentantů mimo dané regionální centrum.

Tak bylo vyřazeno 123 položek, u nichž není předpoklad, že ovlivňují regionální diferenciaci cenové hladiny. V součtu vah tvoří tyto položky 19,2 % spotřebního koše. Zbývající položky jsou základním souborem cenových reprezentantů pro výpočet RCI odvozeného od CPI (Šimanová, Kocourek & Kraft, 2014).

Dosud byly vytvořeny dva modely propočtu RCI. První z nich vychází z předpokladu, že spotřebitelské zvyklosti občanů v krajích ČR jsou velmi podobné, váhy položek spotřebitelského koše RCI jsou proto shodné s těmi pro výpočet CPI. Ceny jednotlivých cenových reprezentantů jsou v něm kalkulovány metodou klouzavého průměru pro každý rok a region, a to v letech 2009 – 2012. Druhý model respektuje požadavek stejného spotřebitelského koše napříč regiony (stejně komodity, ceny musí být šetřeny ve všech regionech), ale váhy dílčích komodit mají respektovat spotřebitelské zvyklosti daného regionu. Tento model vychází z cenového šetření prováděného ČSÚ a jeho založen na váženém průměru cenových indexů, zjištěných pro 36 měst ČR zastupujících kraje v počtu 1 (Hlavní město Praha) až 5 (Moravskoslezský kraj), přičemž vahou je počet obyvatel příslušných měst (Kocourek & Šimanová, 2014).

Z regionálního hlediska a z hlediska uplatňování nástrojů hospodářské politiky však není důležité pouze kvantifikovat RCI, je významné rovněž posoudit momenty, které vedou k jeho odlišné úrovni. Analýzy socioekonomických indikátorů ukazují často na nevelké regionální odlišnosti v ČR, např. ve struktuře odvětvové zaměstnanosti (Žítek, 2014). Ani variabilita RCI krajů ČR měřená variačním koeficientem v letech 2009-2012 není výrazná, pohybuje se kolem 5 %, přesto je třeba analyzovat příčiny této diferenciaci. Na straně samotného indikátoru jsou nesporně významným momentem váhy tříd cenových reprezentantů ve spotřebním koši. Jeho strukturu zachycuje v sestupném pořadí podílů obr. 1.

Obr. 1: Podíl tříd cenových reprezentantů pro výpočet RCI (v %)

Zdroj: Šimanová, Kocourek, Kraft (2014)

Při hodnocení úrovně RCI bývá často věnována pozornost úrovni koupěschopné poptávky. Její regionální analýze v ČR v souvislosti se vzdělanostní strukturou byl věnován příspěvek v minulém ročníku Kolokvia (Kraftová, Kraft, 2014). Bez pochyby jej ale ovlivňují i další faktory, nabízí se např. fenomén nezaměstnanosti související s nižší úrovní příjmů domácností. V neposlední řadě působí na RCI i životní styl, životní podmínky (Zdražil, 2014), lokalita bydliště (Maštálka & Valíková, 2014) typ bydlení apod. Vlivy se však jeví jako rozporuplné, neboť nižší úroveň konkurence na straně nabídky v menších obcích často vede k vyšším cenám produktů, ty jsou ale na druhé straně nakupovány v takových obcích v menším množství než ve městech, a to i z důvodu samozásobitelství, které umožňuje vyšší cenovou hladinu poptávajícím - při stejné příjmové úrovni - akceptovat. Ve městech - zejména těch větších - je naopak konkurence strany nabídky produktů větší, což ceny stlačuje dolů, větší je však také kupní síla obyvatel a poptávka.

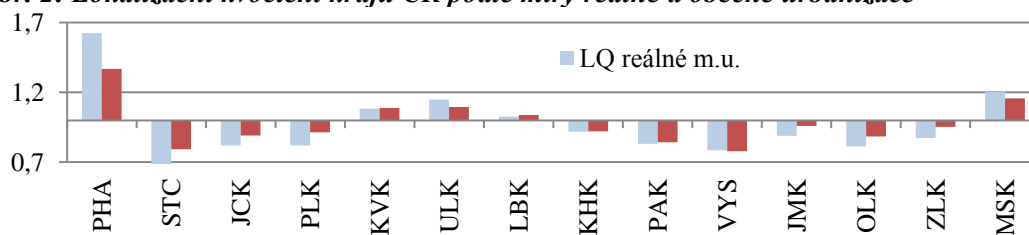
1. Cíl a metody

Cílem tohoto příspěvku je posoudit vliv dvou koncepčně odlišných faktorů, jakými jsou sídelní struktura a nezaměstnanost, na RCI a zodpovědět otázku, který z těchto faktorů má v ČR větší dopad na úroveň RCI, a to při vědomí toho, že

- I. sídelní struktura ČR je specifická z hlediska poměru velikostních kategorií obcí a podílu obyvatel v jednotlivých velikostních kategoriích žijících;
- II. míra regionální nezaměstnanosti je determinovaná řadou regionálních i nadregionálních odlišností, stejně jako průběhem hospodářského cyklu.

Jako východisko posuzování obou parametrů nechť jsou prezentovány NUTS 3 ČR podle indikátorů reálné a obecné míry urbanizace (Kašparová & Půček, 2009), resp. jejich lokalizačních kvocientů, jak zachycuje obr. 2, a jejich typy podle regionální míry nezaměstnanosti, jejíž úroveň prezentuje tab. 1.

Obr. 2: Lokalizační kvocient krajů ČR podle míry reálné a obecné urbanizace

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat ČSU

Pozn.: Reálná míra urbanizace představuje podíl obyvatel v obcích nad 5 tis. obyv., u obecné míry urbanizace je tato hranice posunuta na 2 tis. obyv.

Legenda:

PHA	Hlavní město Praha	JCK	Jihočeský kraj	KVK	Karlovarský kraj
STC	Středočeský kraj	PLK	Plzeňský kraj	ULK	Ústecký kraj
LBK	Liberecký kraj	PAK	Pardubický kraj	JMK	Jihomoravský kraj
KHK	Královéhradecký kraj	VYS	Kraj Vysočina	OLK	Olomoucký kraj
ZLK	Zlínský kraj	MSK	Moravskoslezský kraj		

Obr. 2 nezachycuje tedy samotné hodnoty měr urbanizace, ale jejich lokalizační kvocient, tedy relaci daného kraje k hodnotám celé ČR. Hodnota LQ kraje rovna jedné by znamenala stejnou míru urbanizace v kraji jako v celé ČR. Z obr. 2 vyplývá, že 5 krajů svou urbanizací (v obou modifikacích) převyšuje hodnotu ČR (nejvíce Praha, nejméně Liberecký kraj), ostatní kraje vykazují menší míru urbanizace.

Tab. 1: Regionální míra nezaměstnanosti v krajích ČR v období 2007-2011

kraj	průměr	min	max	kraj	průměr	min	max	kraj	průměr	min	max
PHA	2,95	1,90	3,75	ULK	9,79	7,95	11,16	JMK	6,37	4,40	7,70
STC	4,14	2,60	5,24	LBK	6,55	4,65	7,83	OLK	7,30	5,89	9,05
JCK	4,20	2,63	5,52	KHK	5,95	3,95	7,70	ZLK	6,56	3,83	8,50
PLK	4,92	3,60	6,29	PAK	5,46	3,62	7,25	MSK	9,00	7,39	10,16
KVK	9,22	7,60	10,91	VYS	5,39	3,27	6,92	ČR	6,07	4,39	7,28

Legenda: viz obr. 2

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat ČSU

Tab. 1 zachycuje průměrné a hodnotově krajní míry nezaměstnanosti v krajích ČR, jakož i celostátní. Podle uvedených hodnot mohou být kraje klasifikovány minimálně do tří tříd – nízká; střední; vysoká – popsatelné jednak intervalem průměrné hodnoty, jednak relací mezi regionální a celostátní minimální a maximální hodnotou. Do třídy s nízkou nezaměstnaností se řadí 6 krajů: PHA, STC, JCK, PLK, PAK, VYS (interval průměrné hodnoty do 5,5 %; minimální i maximální hodnoty pod celostátní úroveň); skupinu se střední mírou nezaměstnanosti představují 4 kraje: KHK, ZLK, JMK a LBK (interval průměrné hodnoty mezi 5,5 a 7 %; minimální a maximální hodnoty oscilují kolem celostátní úrovně); do třetí skupiny s vysokou mírou nezaměstnanosti patří 4 kraje: OLK, MSK, KVK a ULK (průměrná hodnota nad 7 %, minimální a maximální hodnoty převyšují celostátní úroveň). Lze pouze dodat, že nepřekvapivě na jedné straně ve všech letech sledovaného období vykazovala Praha nejnižší míru nezaměstnanosti, na straně druhé – kromě roku 2009, kdy dosáhl nejvyšší míru nezaměstnanosti Karlovarský kraj, nejvyšší příčku ve všech ostatních letech obsadil kraj Ústecký.

Mezi RCI (prvním z vytvořených modelů charakterizovaných v úvodu článku) a sídelní strukturou, resp. urbanizací, a mezi RCI a nezaměstnaností je na vzorku roku 2011 posouzena jednak korelace pomocí Spearmanova korelačního koeficientu r_s (1), jednak koncentrace, a to Herfindahlovým indexem koncentrace H (2) a pomocí modifikace indexu geografické koncentrace GC (Spiezia, 2003) na index urbánní koncentrace obyvatelstva UC (3) a jeho adjustovanému rozkladu AUC , který umožní posoudit míru vlivu obou sledovaných parametrů (4). Spojujícím prvkem hodnocení zmíněného rozkladu je počet obyvatelstva kraje, které lze považovat za nositele koupěschopné poptávky (relevantního indikátoru pro úroveň RCI). Zvolená metodika má ukázat, který parametr – míra urbanizace či míra nezaměstnanosti – má na index urbánní koncentrace obyvatelstva, potažmo na úroveň RCI větší vliv.

$$r_s = 1 - \frac{6 \sum_{i=1}^r (u_i - RCI_i)^2}{p(p^2 - 1)}, \quad \text{resp.} \quad r_s = 1 - \frac{6 \sum_{i=1}^r (n_i - RCI_i)^2}{p(p^2 - 1)} \quad (1)$$

$$H = \sum_{i=1}^r u_i^2, \quad \text{resp.} \quad H = \sum_{i=1}^r n_i^2 \quad (2)$$

$$UC = \sum_{i=1}^r |O_i - U_i| \quad (3)$$

$$AUC = \sum_{i=1}^r \frac{|O_i - U_i|}{O_i - U_i} * (O_i - N_i) + \sum_{i=1}^r \frac{|O_i - U_i|}{O_i - U_i} * (N_i - U_i) \quad (4)$$

<i>Legenda:</i>	<i>RCI</i>	<i>regionální cenový index</i>	
<i>u</i>	<i>míra urbanizace</i>	<i>n</i>	<i>míra nezaměstnanosti</i>
<i>index r</i>	<i>počet regionů</i>	<i>U</i>	<i>podíl regionu na počtu obyvatel obcí od příslušné velikosti</i>
<i>index i</i>	<i>i-tý region</i>	<i>N</i>	<i>podíl regionu na nezaměstnaných</i>
<i>p</i>	<i>počet prvků</i>	<i>O</i>	<i>podíl regionu na obyvatelstvu</i>

Zatímco Spearmanův korelační koeficient a Herfindahlův index koncentrace včetně způsobu interpretace výsledných hodnot není třeba odborné veřejnosti popisovat, modifikace indexu geografické koncentrace si to zaslouží. Index urbánní koncentrace obyvatelstva je sumou absolutních hodnot rozdílů podílu regionů (zde krajů ČR) na celkovém počtu obyvatel a podílu na počtu obyvatel žijících v obcích nad 5 tis., resp. 2 tis. obyvatel. Čím vyšší hodnota UC, tím více krajů, vyznačující se menším podílem na počtu obyvatel než podílem na obyvatelstvu žijícím ve městech uvažovaných velikostních kategoriích, tj. $O_i < U_i$. AUC je pak rozložením indexu urbánní koncentrace na dva prvky. Zde je hodnocen vliv podílu kraje na nezaměstnaných a na městském obyvatelstvu, váha v podobě zlomku ve vzorci (4) nabývá hodnoty 1, pokud $O_i > U_i$ hodnoty -1, pokud naopak $O_i < U_i$.

2. Hodnocení korelace RCI, urbanizace a nezaměstnanosti

Hodnocení míry korelace bylo provedeno parciálně, tj. jednak pro vztah RCI a míry urbanizace, resp. počtu obyvatel velikostních kategorií obcí v jednotlivých krajích (v tom i uvažovaná reálná a obecná míra urbanizace), jednak pro vztah RCI a míry nezaměstnanosti pro rok 2011. Hodnoty Spearmanova korelačního koeficientu zachycuje tab. 2. Zjištěné hodnoty pozitivní korelace vykazují lineární klesající trend, který lze vyjádřit rovnicí $y = -0,0533x + 0,9992$, a to s vysokou spolehlivostí $R^2 = 0,9703$.

Tab. 2: Míra korelace RCI a počtu obyvatel podle velikostní kategorie obce krajů ČR

kategorie	od 50 000	od 20 000	od 10 000	od 5 000	od 2 000	od 1 000	od 500	od 200	vše
korelační koeficient	0,9155	0,8767	0,8643	0,8240	0,7577	0,6763	0,6021	0,5478	0,5312

Zdroj: vlastní výpočet na základě dat ČSU

Vedle toho korelace RCI a míry nezaměstnanosti v jednotlivých krajích ČR za rok 2011 je záporná, což potvrzuje racionální předpoklad, že v regionech s vyšší mírou nezaměstnanosti je nižší RCI, avšak Spearmanův korelační koeficient $-0,2754$ nedosahuje při $\alpha = 0,1$ statisticky významné hodnoty. (Verifikačně byly vypočteny i hodnoty korelačních koeficientů pro roky 2009 a 2010, ale ty jsou ještě nižší než hodnota roku 2011.)

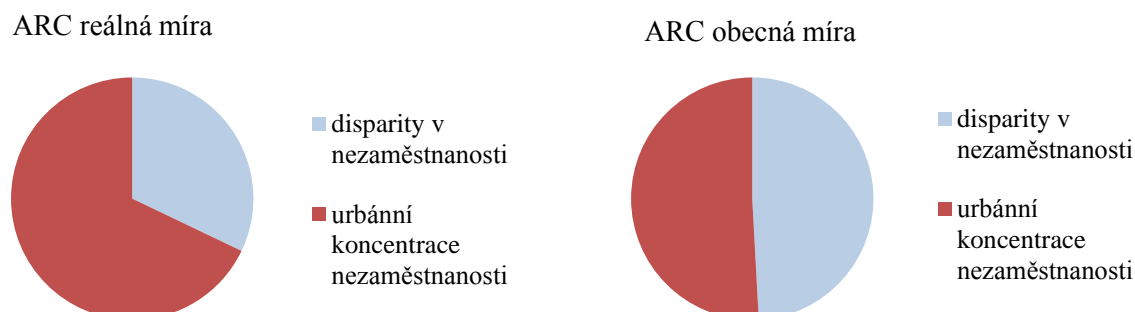
3. Hodnocení koncentrace urbanizace a nezaměstnanosti v ČR

Koncentrace urbanizace vázané na její obecnou míru měřená pomocí Herfindahlova indexu s jeho maximem na úrovni 10 tis. není výrazná, představuje pro kraje ČR hodnotu 921, přičemž téměř třetinu - 28 % - způsobuje Praha (je-li pominuta, klesne hodnota H obecné míry na úroveň 660). V případě urbanizace s vazbou na její reálnou míru je hodnota H mírně zvýšena oproti předchozí, dosahuje hodnoty 992. Avšak Praha způsobuje již 37 %, bez ní je hodnota H reálné míry ve výši 624 nižší než u obecné míry urbanizace. Celkově lze tedy konstatovat, že Herfindalův index popisuje urbanizaci krajů ČR jako relativně rovnoměrnou.

Stejným ukazatelem hodnocená koncentrace nezaměstnanosti ukazuje analogickou situaci $H = 891$, s tím rozdílem, že Praha zde má daleko menší vliv. Ten je cca 5 %, Herfindahlův index koncentrace nezaměstnanosti se při jejím vyloučení sníží jen na hodnotu 845.

Rozklad AUC indexu urbánní koncentrace obyvatelstva pomáhá určit, nakolik je index UC ovlivněn disparitami v samotné nezaměstnanosti, nakolik urbanizací, přesněji řečeno urbánní koncentrací nezaměstnanosti. Srovnání míry těchto vlivů pro index UC založený na reálné a obecné míře urbanizace zachycuje obr. 3.

Obr. 3 Porovnání vlivu na ARC odvozené z reálné a obecné míry zaměstnanosti

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat ČSU

Index urbánní koncentrace obyvatelstva založený na reálné míře urbanizace dosahuje hodnoty $UC = 0,2259$. Zhruba 1/3 je ovlivněna regionálními disparitami v nezaměstnanosti (0,0725), 2/3 pak urbánní koncentrací nezaměstnanosti (0,1534). Index urbánní koncentrace obyvatelstva odvozený z obecné míry urbanizace je nižší, a to na úrovni $UC = 0,1476$. Vzhledem k tomu, že jsou regionální disparity v nezaměstnanosti stejné (0,0725), snižuje se u této varianty indexu UC složka urbánní koncentrace nezaměstnanosti na hodnotu 0,0750. Lze tedy konstatovat, že v tomto případě jsou oba vlivy v podstatě vyrovnané. Daný výsledek je významně ovlivněn faktem, že 5 ze 14 krajů vykazuje menší podíl na obyvatelstvu celkem, než dosahuje z hlediska podílu „městského“ obyvatelstva na celku, a to v obou variantách. (Přitom „městské“ obyvatelstvo je determinováno zvolenou mírou urbanizace – reálnou či obecnou.)

Závěr

Posouzení vlivu urbanizace a nezaměstnanosti na RCI předchází komparace míry urbanizace (reálné i obecné) krajů ČR pomocí lokalizačního kvocientu, který s výjimkou Prahy nevykazuje výrazných výkyvů, a klasifikace krajů ČR podle vývoje regionální míry nezaměstnanosti do tří tříd podle zvolených kritérií.

Korelační analýza vztahu mezi RCI na jedné straně, na druhé pak jednak urbanizací a jednak nezaměstnaností ukazuje na statisticky významnou pozitivní korelaci mezi RCI a reálnou i obecnou mírou urbanizace; naopak zjištěná hodnota negativní korelace mezi RCI a nezaměstnaností nedosahuje statisticky významné úrovně. Přitom lze konstatovat, že regionální koncentrace urbanizace i nezaměstnanosti měřená Herfindahlovým indexem vykazuje poměrně nízkých hodnot - v žádném z případů nedosahuje výše 1000, tj. 1/100 maxima.

Východiskem konstrukce indexu urbánní koncentrace obyvatelstva pro evaluaci vlivu urbanizace a nezaměstnanosti na RCI je úvaha o virtuálním ztotožnění koupěschopné spotřebitelské poptávky a obyvatelstva. Ani tento indikátor nevykazuje vysokou hodnotu (pro reálnou míru urbanizace zhruba o 1/3 vyšší než pro obecnou míru urbanizace). Při jeho rozkladu zaměřeném na odlišnost vlivu regionálních disparit v nezaměstnanosti a urbánní koncentrace nezaměstnanosti se ukazuje jako významnější právě urbánní koncentrace nezaměstnanosti. Lze tedy dedukovat závěr, že na rozdílnost RCI českých krajů mají větší vliv souhrnné životní, resp. sociálně-ekonomické podmínky dané velikostí sídla, kde obyvatelé-spotřebitelé žijí než problematika nezaměstnanosti.

Literatura

- [1] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2013). *Retrospektivní přehled o počtu obyvatel v letech 1869-2011 v krajích, okresech a správních obvodech obcí s rozšířenou působností. Statistický lexikon obcí.* [online]. [cit. 2015-03-07]. Dostupné z: www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/kapitola/3103-12-r_2012-301
- [2] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2012). *Nezaměstnaní dle oblastí a krajů. Trh práce v ČR 1993-2011.* [online]. [cit. 2015-03-07]. Dostupné z: www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/kapitola/3103-12-r_2012-301
- [3] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2012). *Míra nezaměstnanosti dle oblastí a krajů. Trh práce v ČR 1993-2011.* [online]. [cit. 2015-03-08]. Dostupné z: www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/kapitola/3103-12-r_2012-401
- [4] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2015). *Počet obcí a obyvatel podle velikostních skupin obcí 201. Veřejná databáze.* [online]. [cit. 2015-03-07]. Dostupné z: http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabdetail.jsp?potvrz=Zobrazit+tabulku&cas1_110=20111231&go_zobraz=1&cisl_otab=RSO5032PU_OK&vo=null&voa=tabulka&str=tabdetail.jsp
- [5] KAŠPAROVÁ L., PŮČEK M. a kol., (2009). *Kohezní politika: Osídlení v České republice. Partnerství měst a venkova.* Praha: MMR, Ústav územního rozvoje. ISBN 978-80-903928-7-8.
- [6] KOCOUREK A., ŠIMANOVÁ J. (2014). Regional Price Index in the Czech Republic: Revised. In *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie ETER 2014*. Bratislava: Ekonomická univerzita v Bratislavě. ISBN 978-80-225-3884-8.
- [7] KRAFTOVÁ I., KRAFT J. (2014). Jsou regiony ČR z hlediska mezd a platů homogenní? In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 69-75. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-7
- [8] KRAMULOVÁ J., MUSIL P., (2013). Experimentální odhad složek výdajové metody regionálního HDP v ČR. *Politická ekonomie*, no. 6, pp. 814-833. ISSN 0032-3233.
- [9] MAŠTÁLKA M., VALÍKOVÁ N., (2014) Souvislosti suburbanizačních tendencí obcí v zázemí města Pardubice. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 683-689. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-88.
- [10] SPIEZIA V., (2003). Geographic concentration of production and unemployment in OECD countries. [online]. [cit. 12.3.2015]. Dostupné na [www: <www.oecd.org/dataoecd/43/0/15179780.doc>](http://www.oecd.org/dataoecd/43/0/15179780.doc)
- [11] ŠIMANOVÁ J., KOCOUREK A., KRAFT J., (2014). Regionalization of the Consumer Price Index in the Czech Republic. In *The 8th International Days of Statistics and Economics Conference Proceedings*. Prague: University of Economics, pp. 1487-1496. ISBN 978-80-87990-02-5.
- [12] ZDRAŽIL P., (2014). Vliv inovačního potenciálu na rozvoj životních podmínek obyvatelstva zemí střední a východní Evropy. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 209-216. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-25.
- [13] ZDRAŽIL P., KRAFTOVÁ I., (2014). Regionální odvětvová struktura investic a její vliv na růst konkurenceschopnosti regionu. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference Region v rozvoji společnosti 2014*. Brno: Mendelova univerzita v Brně, pp. 1006-1015. ISBN 978-80-7509-139-0.
- [14] ŽÍTEK V., (2014) Specializace, prostorová koncentrace a diverzifikace v českých a slovenských krajích. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 326-331. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-40

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu TD020047 Regionální cenový index jako indikátor reálných sociálních a ekonomických disparit financovaných v rámci programu OMEGA TA ČR.

ZMĚNY VE STRUKTUŘE ZAMĚSTNANOSTI VE VYBRANÝCH PRŮMYSLOVÝCH ODVĚTVÍCH V OBDOBÍ 2008–2014 V JIHOMORAVSKÉM KRAJI DLE VÝSLEDKŮ PRŮZKUMŮ ZAMĚSTNANOSTI

CHANGES IN THE STRUCTURE OF EMPLOYMENT IN SELECTED INDUSTRIAL SECTORS IN THE PERIOD 2008-2014 IN THE SOUTH- MORAVIAN REGION, ACCORDING TO THE RESULTS OF SURVEYS OF EMPLOYMENT

RNDR. Bc. ŠÁRKA PALCROVÁ

Katedra regionálního rozvoje a veřejné správy | *Dep. of Reg. Development and Public Administration*
Fakulta sociálně ekonomická | *Faculty of Social and Economic Studies*
Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí n. Labem | *J. E. Purkyne University in Usti nad Labem*
✉ *Moskevská 54, 400 96 Usti nad Labem, Czech Republic*
E-mail: sarka.palcrova@ujep.cz

Anotace

Cílem článku je zjištění změn ve struktuře zaměstnanosti v odvětví potravinářského, hutnického a kovozpracujícího, strojírenského a elektrotechnického průmyslu v Jihomoravském kraji mezi roky 2008 a 2014. Podkladová data pro analýzu byla získána především z Průzkumu zaměstnanosti v Jihomoravském kraji k 31. 12. 2008 a 2014. Základní metodou je časová komparace struktury zaměstnanosti ve vybraných průmyslových odvětvích dle pohlaví, vzdělání a hlavních tříd klasifikace zaměstnanosti. Analýza potvrdila očekávané trendy charakteristické pro vývoj struktury zaměstnanosti v průmyslu v posledních deseti letech, a to zvyšování podílu osob nejméně s maturitou, pokles podílu osob se základním vzděláním či vyučených, pokles významu řemeslníků a opravářů a naopak nárůst významu manipulačních dělníků a montérů mezi zaměstnanci průmyslových podniků.

Klíčová slova

zaměstnanost, průmysl, Jihomoravský kraj, vzdělání

Annotation

The aim of the article is to detect changes in the structure of employment in food, steel and metalworking, engineering and electrical industry in the South-Moravian region between 2008 and 2014. The underlying data for the analysis were obtained from a survey of employment in the South Moravian region for December 31, 2008 and 2014. The basic method is a time comparison of the structure of employment in selected industrial sectors according to gender, education and major employment classification classes. Analysis has confirmed the expected trends which are characteristic for development in the structure of employment in industry in the last ten years: increasing the proportion of persons with at least A-level examination, a decline in the proportion of persons with basic education or secondary without A-level examination, the decline in the importance of craftsmen and servicemen and, conversely, increase the importance of handling workers and assemblers among employees of industrial companies.

Key words

employment, industry, South-Moravian Region, education

JEL classification: R12

Úvod

Jak je analytikům českého trhu práce dobře známo, lze v posledních 25 letech jen velmi těžko hodnotit vývoj zaměstnanosti a změny ve struktuře zaměstnanosti za regionální úroveň nižší než je kraj (např. za okresy či správní obvody obcí s rozšířenou působností) či za podrobnější členění než jsou jednotlivé sekce klasifikace zaměstnanosti, tedy např. za průmysl, popř. za zpracovatelský průmysl, ale nikoliv již za jednotlivá odvětví průmyslu. V minulosti existovaly snahy geografů alespoň odhadnout počty zaměstnanců v agregovaných průmyslových odvětvích do úrovně okresů (Tonev, Toušek, 2002) a vyjádřit tak změny v zaměstnanosti, které nastaly v období ekonomické transformace v ČR (změny mezi roky 1989 a 1999), ale vzhledem k roztržitosti české podnikatelské sféry a nespolehlivosti výchozích dat (čtvrtina ekonomických subjektů se zjištěnou aktivitou evidovaných v Registru ekonomických subjektů spravovaných Českým statistickým úřadem běžně neuvádí počty svých zaměstnanců) se od podobných pokusů v následujících 10 letech upustilo. Za pomoci objektivizovaných výsledků sčítání lidu, domů a bytů 2001 a 2011 na tyto snahy navázal Toušek, Šerý (2013b). Oba autoři za pomoci stejných dat rovněž hodnotili změny v odvětvové a vzdělanostní struktuře zaměstnanosti na úrovni celé ČR a situaci srovnávali s dalšími zeměmi střední Evropy (Toušek, Šerý, 2013a). Šerý (2013) pak navíc změny ve vzdělanostní struktuře zaměstnaných osob sledoval ve vztahu k nezaměstnanosti v regionech ČR.

Analyzovat průmyslová odvětví včetně změn ve struktuře zaměstnanosti lze také za pomoci účetních závěrek firem zveřejňovaných ve sbírce listin na oficiálním serveru českého soudnictví justice.cz (Novák, 2013), a to v podstatě do jakékoliv územní úrovně. Během ekonomické krize vznikaly tendence hodnotit její dopady na trh práce v okresech, avšak zde šlo především o vyjádření změn v nezaměstnanosti, nikoliv v zaměstnanosti a její struktuře (Toušek, Novák, 2008, 2012). Pokud byly hodnoceny dopady hospodářské krize na zaměstnanost, tak pouze do úrovně krajů (Koutský, 2012) či větších územních celků např. ve srovnání se zahraničními regiony (Novák a kol., 2014).

Vlivem nedostatku informací o počtu a struktuře zaměstnaných osob v Jihomoravském kraji a také z důvodu snahy získat představu o požadavcích zaměstnavatelů na vzdělání a kvalifikaci pracovníků začal v roce 2003 Odbor regionálního rozvoje Krajského úřadu Jihomoravského kraje ve spolupráci s úřady práce realizovat každoroční dotazníková šetření u zaměstnavatelů působících v kraji. Mezi respondenty tedy byli zahrnuti nejen ti zaměstnavatelé, kteří měli na území Jihomoravského kraje lokalizováno své sídlo, ale také ti, kteří zde sice sídlo neměli, ale provozovnu či detašované pracoviště se zaměstnanci ano. Poslední šetření proběhlo k 31. 12. 2014 a tedy již podvanácté byla zjišťována u podniků resp. jejich zaměstnanců struktura dle klasifikace ekonomických činností (původně klasifikace OKEČ, od roku 2008 klasifikace CZ-NACE), vzdělání (klasifikace CZ-ISCED 2011) a hlavních tříd zaměstnanosti (klasifikace CZ-ISCO).

Zpracovatelem dotazníkového šetření u zaměstnavatelů v Jihomoravském kraji se stala již podruhé po sobě Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem. Dle požadavků zadavatele má letošní závěrečná zpráva obsahovat mj. také analýzu změn ve struktuře zaměstnanosti mezi roky 2008 a 2014 dle vzdělání a hlavních tříd klasifikace zaměstnanosti za vybraná odvětví průmyslu, a to za potravinářský (dle klasifikace CZ-NACE oddíl 10 - 12), hutnický a kovozpracující (24, 25), strojírenský (28 - 30, tedy včetně výroby motorových vozidel a ostatních dopravních prostředků) a elektrotechnický (26, 27) průmysl. Zjištění změn ve struktuře zaměstnanosti v těchto průmyslových odvětvích dle pohlaví, vzdělání a hlavních tříd klasifikace zaměstnanosti je tedy hlavním cílem předloženého článku.

1. Průzkum zaměstnanosti a jeho reprezentativnost

Informace o ekonomických subjektech se sídlem ve vybraném území ČR lze na základě dostupných dat získat pomocí databáze spravované Českým statistickým úřadem (dále také ČSÚ) s názvem Registr ekonomických subjektů (RES), a to ve dvojí podobě. Elektronicky existuje pro uživatele webu ČSÚ přístup do tzv. Veřejné databáze, kde lze získat až do úrovně obcí údaje o všech registrovaných ekonomických subjektech a zvláště o subjektech se zjištěnou aktivitou, kterých je z celkového počtu

subjektů vždy zhruba polovina, dle právní formy (a.s., s.r.o. apod.), odvětví ekonomické činnosti (hlavní sekce i podrobnější členění do oddílů klasifikace CZ-NACE), kategorie počtu zaměstnanců a institucionálního sektoru, a to v období 2007 - 2013. V analogové podobě jsou daná data dostupná ve Statistických ročenkách krajů, v kapitole Organizační statistika, kde jsou některé údaje k dispozici v agregované podobě až do úrovně okresů.

Jak již bylo řečeno, Průzkum zaměstnanosti v Jihomoravském kraji (dále jen Průzkum) zahrnuje také subjekty, které na území kraje mají pracovníky, ale nikoliv své sídlo (snaha je tedy o aplikaci vyčerpávajícího dotazníkového šetření). Ke zjištění jejich přítomnosti tedy RES nestačí a velmi výhodnou se jeví spolupráce právě s úřady práce, resp. s Úřadem práce ČR - krajskou pobočkou v Brně a kontaktními pracovišti, které mají zaměstnavatele působící v jejich mikroregionech zmonitorovány. Úřady práce, které dotazníky zaměstnavatelům vždy rozesílaly, a v současnosti krajská pobočka v Brně jako hlavní distributor dotazníků se opírá o Zákon o zaměstnanosti č. 435/2004 Sb., konkrétně o § 8a, odst. 1a) "Krajská pobočka Úřadu práce.... soustavně sleduje a vyhodnocuje situaci na trhu práce,...; za tím účelem může vyžadovat od zaměstnavatelů informace o jejich záměrech ve vývoji zaměstnanosti". Toto se v minulosti jeví jako dobrý nástroj k vysoké návratnosti dotazníků, která činila více než 75 %. Po novelách zákona o zaměstnanosti, dle kterých např. zaměstnavatelům odpadla povinnost hlásit na úřady práce volná pracovní místa, se návratnost snížila a při stále zhruba stejném počtu obesílaných subjektů (4 tis.) klesl v posledních dvou šetřeních počet vrácených dotazníků pod 3 tis.

Počet subjektů se sídlem v Jihomoravském kraji, které dle RES vykazují 20 a více zaměstnanců, v letech 2008 - 2014 činil 3,5 - 3,8 tis. (klesající trend). Dotazníkové šetření postihlo v této velikostní kategorii vždy zhruba 2 tis. subjektů (1,8 - 2,2 tis.), které měly zároveň sídlo v Jihomoravském kraji. Toto velmi hrubé porovnání ukazuje, že šetření zahrnuje vždy více než polovinu všech zaměstnavatelů, kteří mají v kraji sídlo, a další zhruba dvě stovky těch, kteří mají sídlo mimo kraj, ale zaměstnance vykazují i v některé obci Jihomoravského kraje. Podrobnější vyjádření reprezentativnosti např. dle jednotlivých odvětví provést nelze vzhledem k nedostupnosti údajů o počtu subjektů s 20 a více zaměstnanci nebo alespoň se zaměstnanci (bez těch subjektů, které zaměstnance nemají nebo jejich počet neuvědly) v členění podle jednotlivých odvětví.

Hodnotit lze reprezentativnost průzkumu zaměstnanosti také z hlediska počtu zaměstnanců, které dotazníkové šetření zahrnuje. Porovnání dat je možné provést za pomoci výběrového šetření pracovních sil (dále VŠPS), které realizuje ČSÚ v každém čtvrtletí v domácnostech (v Jihomoravském kraji zahrnuje šetření zhruba 2,3 tis. domácností a necelých 5 tis. osob 15letých a starších). Na základě těchto dat lze charakterizovat strukturu zaměstnanosti v kraji (nikoliv v nižších územních jednotkách) dle odvětví činnosti, vzdělání a hlavních tříd klasifikace zaměstnanosti. Rozdíl ve srovnání s dotazníkovým šetřením prováděným Krajským úřadem Jihomoravského kraje je tedy především v tom, že ČSÚ realizuje odhady na základě výpovědí respondentů, kterými jsou lidé, kdežto průzkum zaměstnanosti probíhá u firem a údaje jsou reálné, nikoliv přepočtené statistickými metodami na celý soubor firem.

Ve IV. čtvrtletí 2008 bylo v Jihomoravském kraji dle VŠPS zaměstnáno 541,8 tis. osob. Dotazníkové šetření postihlo celkem 250,3 tis. zaměstnanců ekonomických subjektů účastnících se průzkumu. Reprezentativnost průzkumu tedy činil více než 46 %, přičemž v průmyslu byla nadpoloviční, ve zpracovatelském průmyslu činila téměř 55 %, v odvětví zdravotnictví 65 % a ve školství dokonce 80 %. Naopak v odvětví pohostinství včetně ubytování, obchodu a také peněžnictví a pojišťovnictví byla reprezentativnost nižší než třetinová. Ve IV. čtvrtletí 2014 již v kraji dle VŠPS pracovalo 560 tis. osob, kdyžto dotazníkového šetření se zúčastnilo pouze 223,5 tis. zaměstnanců, takže reprezentativnost průzkumu se snížila na 40 %. Nadprůměrná byla opět ve zpracovatelském průmyslu (přes 47 %), ale z průmyslových odvětví také v odvětví zásobování vodou a odpady (68 %). Z odvětví terciéru opět dominovaly subjekty z odvětví vzdělávání a zdravotní a sociální péče (více než dvě třetiny), které jsou často zřizovány krajem (střední školy, nemocnice apod.) a jejich disciplína při odevzdávání dotazníků je proto vysoká.

Porovnat s VŠPS lze také získanou strukturu zaměstnanosti dle vzdělání a hlavních tříd klasifikace zaměstnanosti, ovšem pouze za celý soubor subjektů účastnících se průzkumu. Žádné statistiky nenabízí tuto strukturu např. v jednotlivých sektorech ekonomiky natož např. ve vybraných odvětvích zpracovatelského průmyslu. Jistý potenciál by mohl existovat v datech pro pořizování podkladů pro tvorbu tzv. Regionální statistiky ceny práce, jejímž zpracovatelem je společnost Trexima, spol. s r.o. Do úrovně krajů tato statistika poskytuje odhad úrovně mezd nejen dle pohlaví, věku, vzdělání a hlavních tříd a podtříd klasifikace zaměstnanosti, ale také za vybrané profese. Do odhadů výše mezd dle odvětvové struktury se však nepouští a cílem rovněž není odhad struktury zaměstnanosti v krajích.

Následující tabulka č. 1 zachycuje strukturu zaměstnanosti dle VŠPS a dle Průzkumu zaměstnanosti v letech 2008 a 2014. Je zřejmé, že v případě struktury zaměstnanosti dle vzdělání data velmi dobře korespondují. Průzkum v Jihomoravském kraji o něco málo nadhodnocuje podíl pracujících se základním vzděláním a v roce 2008 také podíl vysokoškoláků, naopak v tomto roce mírně podhodnocuje podíl osob vyučených a těch se středním vzděláním s maturitou, ale rozdíly jsou nepatrné. V roce 2014 je struktura získaná z obou šetření téměř totožná. Totožné jsou rovněž trendy ve vývoji - pokles podílu zaměstnanců s nejvýše základním vzděláním a se středním vzděláním bez maturity, nárůst podílu vysokoškoláků a stagnující podíl zaměstnanců se středním vzděláním s maturitou.

Tab. 1: Struktura zaměstnanosti v Jihomoravském kraji dle vzdělání a hlavních tříd klasifikace zaměstnanosti v roce 2008 a 2014 dle výběrového šetření pracovních sil (VŠPS, IV. čtvrtletí) a dle Průzkumu zaměstnanosti v Jihomoravském kraji k 31. 12. 2008 a 2014 (Průzkum)

Kategorie ISCED/ISCO	VŠPS 2008		Průzkum 2008		VŠPS 2014		Průzkum 2014	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
základní	27,7	5,1	18,1	7,2	18,0	3,2	11,3	5,1
střední bez maturity	205,4	37,9	87,5	35,0	178,8	31,8	68,8	30,8
střední s maturitou	207,9	38,4	92,1	36,8	212,8	37,9	82,9	37,0
vysokoškolské	100,7	18,6	52,6	21,0	152,3	27,1	60,5	27,1
1. Zákonodárci a řídicí pracovníci	27,9	5,2	14,8	5,9	31,5	5,6	11,2	5,0
2. Specialisté	72,9	13,5	35,9	14,3	99,1	17,6	40,1	17,9
3. Techničtí a odborní prac.	108,5	20,0	50,0	20,0	110,9	19,7	45,4	20,3
4. Úředníci	53,2	9,8	23,6	9,4	54,8	9,7	20,5	9,2
5. Pr. ve službách a prodeji	74,0	13,7	25,4	10,2	75,2	13,4	25,2	11,3
6. Kvalifikovaní pracovníci v zem., lesnictví a rybářství	6,4	1,2	4,9	2,0	8,3	1,5	2,9	1,3
7. Řemeslníci a opraváři	104,1	19,2	39,2	15,7	97,2	17,3	24,8	11,1
8. Obsluha strojů a zařízení	65,1	12,0	39,7	15,9	59,2	10,5	40,3	18,0
9. Pomocní a nekvalifikovaní pracovníci	29,5	5,4	16,9	6,7	25,6	4,6	13,1	5,9
Celkem	541,8	100,0	250,3	100,0	561,8	100,0	223,5	100,0

Zdroj: Průzkum zaměstnanosti v Jihomoravském kraji k 31. 12. 2008 a 31. 12. 2014, Centrum regionálního rozvoje, Masarykova univerzita, Brno, 2009, UJEP, Ústí nad Labem, 2015; Zaměstnanost a nezaměstnanost podle výsledků VŠPS - čtvrtletní údaje - 4. čtvrtletí 2014, ČSÚ, Praha, 2015; Trh práce v ČR - časové řady - 1993 až 2013, ČSÚ, Praha, 2014; vlastní zpracování

K tomuto tématu lze ještě poznamenat, že určité možnosti pro analýzu struktury zaměstnanosti dle vzdělání a odvětví činnosti umožňují výsledky sčítání lidu, domů a bytů, a to až do úrovně obcí. Využitelnost těchto údajů je však omezena dvěma faktory. Prvním je, že sčítání probíhá jednou za zhruba deset let a údaje jsou platné pouze k datu realizace akce. Druhý, který se projevil především v posledním sčítání v roce 2011, je to, že stále více obyvatel ČR odmítá do sčítacích archů vyplňovat všechny údaje a roste význam kategorie "nezjištěno". Při zjišťování struktury obyvatelstva dle ekonomické aktivity (např. rozlišení, zda jde o zaměstnané, nezaměstnané či ekonomicky neaktivní) nebyly na úrovni celé ČR zjištěny údaje o 670,6 tis. respondentů, tj. 6,4 % všech obyvatel. Dle odvětví

ekonomické činnosti byl velmi vysoký podíl těch, u nichž odvětví činnosti nebylo definováno - v ČR celkem 745,7 tis., tj. 14,6 % všech zaměstnaných a nezaměstnaných, v případě zaměstnaných šlo o 11,8 %, v případě nezaměstnaných, kteří měli uvádět odvětví posledního zaměstnání, dokonce o 46 %. Údaj o nejvyšším dosaženém vzdělání nevedlo v ČR celkem 535,6 tis. osob, tj. 5,1 %. Z tohoto důvodu jsou v publikacích ČSÚ vycházejících z výsledků sčítání lidu zveřejněny pouze údaje o struktuře obyvatel dle odvětví ekonomické činnosti pouze za osoby zaměstnané, nikoliv celkem za ekonomicky aktivní (na rozdíl od sčítání 2001). Navíc jde pouze o 7 hlavních odvětví činnosti (zemědělství, lesnictví a rybnářství, průmysl, stavebnictví, velkoobchod a maloobchod, vč. opravy a údržby motorových vozidel, doprava a skladování, ubytování, stravování a pohostinství, vzdělávání). Přesto však, jak bylo zmíněno v úvodu, lze po pracné objektivizaci dat a dalších úpravách zajišťujících srovnatelnost údajů analyzovat změny v odvětvové i vzdělanostní struktuře zaměstnaných mezi roky 2001 a 2011 (Toušek, Šerý, 2013a, 2013b).

V případě struktury zaměstnanosti dle hlavních tříd ISCO jsou evidentní mírné rozdíly v podílech a ani trendy se vždy neshodují. Hlavní však je, že nejsilnější třídou je dle obou způsobů šetření třída č. 3 Techničtí a odborní pracovníci, kterých je dlouhodobě zhruba pětina. Dle VŠPS má vyšší zastoupení mezi zaměstnanými třída č. 7 Řemeslníci a opraváři než třída č. 8 Obsluha strojů a zařízení, ale její význam během sledovaného období klesl. Dle Průzkumu byla v obou letech druhou nejsilnější kategorií právě třída č. 8, což je reálnější, neboť řada výrobků vzniká právě za pomoci obsluhy počítačů a stacionárních strojů a řada pracovníků v průmyslu je spíše v pozici manipulačních dělníků než kvalifikovaných řemeslníků. ČSÚ navíc vykazuje klesající trend třídy č. 8, kdežto Průzkum dokazuje zvyšování podílu těchto osob mezi zaměstnanými. Roste naopak význam třídy č. 2 Specialisté, což je pozitivní zjištění, neboť značí přítomnost odvětví s vysokou přidanou hodnotou. Firmy zaměstnávající odborníky s vysokoškolským vzděláním nebo na druhé straně přijímající čerstvé absolventy vysokých škol, které jsou schopny bez ohledu na jejich nedostatečnou praxi uplatnit, jsou pro rozvoj regiony vždy přínosem. Mezi pět nejčetnějších profesí patří také pracovníci ve službách a prodeji (třída č. 5), přičemž jejich podíl stagnuje kolem hodnoty 10 %. Mírně pod hranici 10 % se drží dlouhodobě podíl úředníků (4. třída), kolem 5 % pak podíl řídicích pracovníků (1. třída) a obdobně nekvalifikovaných a pomocných pracovníků (9. třída). Nejmenší podíl tvoří kvalifikovaní pracovníci v zemědělství, lesnictví a rybnářství (6. třída) - kolem 2 %.

Na základě výše uvedených skutečností je, dle názoru autorky, možné konstatovat, že data získaná z Průzkumu zaměstnanosti Jihomoravského kraje jsou dostatečně reprezentativní pro analýzu druhého stupně, tedy pro analýzu struktury zaměstnanosti ve vybraných průmyslových odvětvích dle pohlaví, vzdělání a hlavních tříd klasifikace zaměstnanosti v roce 2008 a 2014, jejímž cílem je postihnout změny, které se v posledních sedmi letech odehrály např. i pod vlivem globální ekonomické krize.

2. Změny ve struktuře zaměstnanosti ve vybraných odvětvích průmyslu

Odvětví průmyslu, ve kterých se Odbor regionálního rozvoje Krajského úřadu Jihomoravského kraje rozhodl sledovat změny ve struktuře zaměstnanosti, jsou potravinářský průmysl, hutnický a kovo zpracující průmysl, strojírenství a elektrotechnický průmysl. Následující tabulka zachycuje, kolik subjektů s kolika zaměstnanci bylo podchyceno Průzkumem ve vybraných letech.

Zatímco v roce 2008, kdy v ČR dosud na firmy nedolehla globální ekonomická krize, bylo průzkumem monitorováno 3 154 firem, které zaměstnávaly celkem více než 250 tis. osob, o dva roky později, kdy krize kulminovala, se průzkumu zúčastnilo pouze 2,8 tis. firem s 224 tis. zaměstnanci. Přestože se na konci roku 2012 počet vrácených dotazníků opět zvýšil nad hranici 3 tis. a dosáhl v podstatě nejvyšší hodnoty, nárůst o 386 subjektů znamenal zvýšení počtu zaměstnanců zahrnutých do šetření pouze o 4 tis. Posledního šetření se zúčastnilo necelých 2,9 tis. ekonomických subjektů s 223,5 tis. zaměstnanci.

Následující tabulka zachycuje počet firem a zaměstnanců účastnících se Průzkumu ve vybraných odvětvích zpracovatelského průmyslu, v průmyslu jako celku a v sekundárním sektoru. Pro zajímavost lze konstatovat, že se ve vybraných odvětvích Průzkumu v roce 2008 zúčastnilo 518 firem a v roce

2014 pouze 420 firem, nicméně 273 z nich bylo stejných. Do Průzkumu v roce 2008 bylo zahrnuto ve vybraných odvětvích 56,7 tis. zaměstnanců, v roce 2014 o více než 10 tis. méně, nicméně zhruba 34 tis. tvořili zaměstnanci oněch 273 stejných firem.

Tab. 2: Počet firem (PF) a zaměstnanců (PZ) ve vybraných odvětvích průmyslu účastnících se Průzkumu zaměstnanosti v Jihomoravském kraji (vždy k 31.12.)

Odvětví	2008		2010		2012		2014	
	PF	PZ	PF	PZ	PF	PZ	PF	PZ
II. sektor	1 161	101 796	922	81 611	1 074	87 958	979	86 148
průmysl	887	87 796	716	68 633	844	77 274	789	76 025
potravinařský	105	8 117	81	7 206	99	6 457	84	6 493
hutnický ^a kovožpracující	180	13 681	169	14 685	156	11 339	148	11 321
strojírenský	133	17 692	76	12 610	118	15 666	117	16 188
elektrotechnický	100	17 191	78	10 163	68	13 597	71	12 527
celkem vybrané	518	56 681	404	44 664	441	47 059	420	46 529
celkem	3 154	250 323	2 800	223 935	3 186	228 144	2 892	223 502

Zdroj: Průzkum zaměstnanosti v Jihomoravském kraji k 31.12.2008, ..., 31.12.2014, Centrum regionálního rozvoje, Masarykova univerzita, Brno, 2009 a 2013, GaREP, Brno, 2011, UJEP, Ústí nad Labem, 2015, vlastní zpracování

Podíl sekundárního sektoru a potažmo i průmyslu na celkovém počtu šetřených firem i na celkové zaměstnanosti byl nízký především při šetření k 31. 12. 2010. Pozice potravinářského průmyslu se během sledovaného období mírně snižovala a jak počet firem, tak počet zaměstnanců představoval na konci roku 2014 již méně než 3 % celku. Hutnický a kovožpracující průmysl jak v absolutních hodnotách, tak v relativním vyjádření svoji pozici během ekonomické krize spíše posílil - počet zaměstnanců účastnících se Průzkumu se mezi roky 2008 a 2010 zvýšil i přes pokles počtu firem a podíl na celkové zaměstnanosti představoval 6,6 %. V následujících letech však došlo ke snížení zaměstnanosti i přes pouze mírný pokles počtu šetřených firem a podíl hutnického a kovožpracujícího průmyslu na celkové zaměstnanosti se snížil na 5 %.

Tab. 3: Podíl firem (PF) a zaměstnanců (PZ) na celkovém počtu firem a zaměstnanců ve vybraných odvětvích průmyslu účastnících se Průzkumu zaměstnanosti v Jihomoravském kraji (vždy k 31.12.)

Odvětví	2008		2010		2012		2014		Index změn 2014/2008	
	PF (%)	PZ (%)	PF (%)	PZ (%)	PF (%)	PZ (%)	PF (%)	PZ (%)	PF (%)	PZ (%)
II. sektor	36,8	40,7	32,9	36,4	33,7	38,6	33,9	38,5	92,0	94,8
průmysl	28,1	35,1	25,6	30,6	26,5	33,9	27,3	34,0	97,0	97,0
potravinařský	3,3	3,2	2,9	3,2	3,1	2,8	2,9	2,9	87,2	89,6
hutnický ^a kovožpracující	5,7	5,5	6,0	6,6	4,9	5,0	5,1	5,1	89,7	92,7
strojírenský	4,2	7,1	2,7	5,6	3,7	6,9	4,0	7,2	95,9	102,5
elektrotechnický	3,2	6,9	2,8	4,5	2,1	6,0	2,5	5,6	77,4	81,6
celkem vybrané	16,4	22,7	14,4	19,9	13,8	20,7	14,5	20,8	88,4	91,6
celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-	-

Zdroj: Průzkum zaměstnanosti v Jihomoravském kraji k 31.12.2008, ..., 31.12.2014, Centrum regionálního rozvoje, Masarykova univerzita, Brno, 2009 a 2013, GaREP, Brno, 2011, UJEP, Ústí nad Labem, 2015, vlastní zpracování

Zajímavý byl vývoj u strojírenských firem, kterých se Průzkumu v roce 2008 zúčastnilo 133, ale o dva roky později pouze 76, čímž se snížil počet zaměstnanců zahrnutých do analýzy o 5 tis. a význam odvětví klesl ze 7,1 % na 5,6 %. Strojírenské firmy v období krize často propouštěly nebo využívaly možnosti částečné nezaměstnanosti svých pracovníků, nicméně problémy s nedostatkem zakázek je

pravděpodobně odradily od účasti na průzkumech zaměstnanosti. Již v roce 2012 však znovu Průzkum zahrnoval téměř 120 strojírenských firem a obdobná byla účast i při posledním šetření. Podíl strojírenství na celkové zaměstnanosti se ustálil na více než 7 % a ve srovnání se situací v roce 2008 došlo jako v jediném odvětví k nárůstu podílu na celkové zaměstnanosti. Naopak nejvyšší propad v podílu pracovníků zaznamenal elektrotechnický průmysl. Počet šetřených elektrotechnických firem v roce 2008 byl přesně sto a pracovalo v nich více než 17 tis. zaměstnanců, tedy zhruba stejně jako v průmyslu strojírenském. V roce 2010 se počet účastníků snížil na 78 a zaměstnanost výrazně klesla (na 10,2 tis.). Počet zúčastněných firem byl relativně nízký i v dalších šetřeních 2012 a 2014 a pohyboval se kolem 70, nicméně počet zaměstnanců začal opět narůstat a na konci roku 2012 elektrotechnický průmysl vykázal 13,6 tis. pracovníků. Do konce roku 2014 však došlo opět ke snížení na 12,5 tis. a podíl na celkové zaměstnanosti činil 5,6 %, tedy podstatně méně než v roce 2008.

Následující tabulka zachycuje změny ve struktuře zaměstnanosti v Jihomoravském kraji mezi roky 2008 a 2014 ve vybraných odvětvích průmyslu podle pohlaví, vzdělání a hlavních tříd ISCO. Struktura zaměstnanosti podle pohlaví se evidentně příliš neměnila. V potravinářském průmyslu v roce 2008 převažovaly ženy a jejich podíl se do konce roku 2014 ještě mírně zvýšil. Potravinářský průmysl je charakteristický nízkou úrovní mezd a jako jedno z mála průmyslových odvětví (z dalších ještě textilní, oděvní a kožedělný průmysl a také chemický průmysl) tradičně zaměstnává více žen než mužů. V hutnickém a kovozpracujícím průmyslu a také ve strojírenství naopak výrazně převažují muži, kteří tvoří více než 3/4 všech pracovníků. Zatímco v prvně jmenovaném se podíl žen během sledovaného období ještě o něco snížil, ve strojírenství se zvýšil. Průzkum umožňuje zjistit, v jakých třídách klasifikace zaměstnanosti došlo ke zvýšení podílů žen z celkového počtu žen pracujících ve strojírenství. Jednalo se především o dělnické profese, tedy třídy 7 a 8. V 7. třídě se podíl žen zvýšil z 10 % na 24 % a v 8. třídě z 30 % na 42 %. Elektrotechnický průmysl se řadí rovněž k průmyslovým odvětvím s vyšším zastoupením žen, avšak dle Průzkumu došlo během sledovaného období ke snížení jejich podílu na celkové zaměstnanosti odvětví. Ženy zde však stále tvoří více než dvě pětiny všech zaměstnaných.

Tab. 4: Struktura zaměstnanosti v Jihomoravském kraji ve vybraných odvětvích zpracovatelského průmyslu dle pohlaví, vzdělání hlavních tříd klasifikace zaměstnání (v %)

Pohlaví, kategorie vzdělání a hlavní třídy klasifikace zaměstnanosti	Odvětví zpracovatelského průmyslu							
	potravinářský		hutnický a kovozpracující		strojírenský		elektrotechnický	
	2008	2014	2008	2014	2008	2014	2008	2014
Muži	47,4	45,7	76,6	78,1	78,9	76,1	53,2	56,4
Ženy	52,6	54,3	23,4	21,9	21,1	23,9	46,8	43,6
Základní vzdělání	13,7	12,1	9,2	6,3	8,1	6,5	10,9	6,1
Střední bez maturity	53,0	50,7	56,1	51,8	48,4	45,5	44,1	38,1
Střední s maturitou	27,8	28,7	27,5	33,0	32,1	35,3	32,4	41,5
Vysokoškolské	5,4	8,5	7,2	8,9	11,4	12,7	12,6	14,3
1. Zákonodárci a řídicí prac.	4,3	3,9	5,3	4,7	4,6	3,8	4,4	3,1
2. Specialisté	2,1	2,6	3,5	2,0	6,0	5,5	6,9	6,6
3. Techničtí a odborní prac.	9,6	10,5	12,8	13,2	18,0	17,9	14,4	16,4
4. Úředníci	6,5	7,6	4,6	7,2	4,3	6,5	5,8	4,8
5. Pr. ve službách a prodeji	4,2	7,0	1,0	1,6	1,0	1,0	0,8	0,7
7. Řemeslníci a opraváři	24,1	20,9	37,0	25,0	33,1	25,7	28,5	25,7
8. Obsluha strojů a zařízení	29,0	31,5	29,0	36,5	27,2	33,1	37,1	35,8
9. Pomocní a nekvalifikovaní pracovníci ^a	20,2	15,9	6,8	9,8	5,8	6,5	2,1	6,9
Celkový počet	8 117	6 493	13 681	11 321	17 692	16 188	17 191	12 527

Zdroj: Průzkum zaměstnanosti v Jihomoravském kraji k 31. 12. 2008, Centrum regionálního rozvoje, Masarykova univerzita, Brno, 2009, Průzkum zaměstnanosti v Jihomoravském kraji k 31. 12. 2014, UJEP, Ústí nad Labem, 2015; vlastní zpracování

Struktura zaměstnanosti dle vzdělání má ve všech analyzovaných odvětvích v podstatě stejné znaky. Nejsilnější skupinu tvoří pracovníci vyučení bez maturity, avšak jejich podíl se postupně snižuje, nejrychleji v elektrotechnickém a hutnickém a kovozpracujícím průmyslu. V posledně jmenovaném, ale také v potravinářství, však tyto tvoří ještě stále nadpoloviční většinu všech zaměstnaných. Ve strojírenství klesl podíl středoškoláků bez maturity na 45 % a v elektrotechnice pod dvě pětiny.

Druhou nejsilnější skupinu tvoří středoškoláci s maturitou a jejich podíl naopak roste, opět velmi výrazně v elektrotechnice a v hutnickém a kovozpracujícím průmyslu. V prvně jmenovaném byl již v roce 2014 podíl středoškoláků s maturitou vyšší než těch bez maturity a činil více než dvě pětiny. Naopak v potravinářství nedosahuje podíl středoškoláků s maturitou ani v současnosti 30 %. Nejvyšší podíl pracovníků se základním vzděláním vykazuje dlouhodobě potravinářský průmysl. V ostatních odvětvích je v současnosti již více vysokoškoláků než nekvalifikovaných pracovníků, přičemž nejvzdělanější pracovní sílu vykazuje elektrotechnický průmysl. Vysokoškoláků zde bylo k 31. 12. 2014 mezi pracovní silou 14,3 %. Více než desetinu všech zaměstnaných tvořili vysokoškoláci také ve strojírenském průmyslu. Ve všech odvětvích je shodně vykazován nárůst podílu osob s vysokou školou a pokles podílu pracovníků s nejvýše základním vzděláním. Jde tedy o obdobný trend jako v celé české populaci, nicméně v některých odvětvích probíhá pomaleji. V Jihomoravském kraji, kde představují uchazeči o zaměstnání s nejvýše základním vzděláním stále téměř čtvrtinu všech nezaměstnaných, je pro zlepšování situace na trhu práce důležitá přítomnost zaměstnavatelů, kteří jsou schopni přijímat i nekvalifikované uchazeče.

Zajímavá je také struktura zaměstnanosti dle hlavních tříd CZ-ISCO a jasně dokazuje pokles významu 7. třídy na celkové zaměstnanosti ve všech vybraných odvětvích. Nejzřetelnější propad u profesí 7. třídy, kam spadají např. odborní zámečníci, seřizovači, svářeči, elektrikáři, pekaři, řezníci apod. nastal v hutnickém a kovozpracujícím průmyslu, ale také ve strojírenství. Právě tato odvětví na druhé straně dlouhodobě "volají" po profesích ze 7. třídy, nicméně požadují zkušené pracovníky, kterých je nedostatek. S automatizací výroby však roste význam právě 8. třídy, kterou tvoří manipulační dělníci obsluhující stroje a zařízení např. na výrobu potravin, na zpracování kovů, dále montážní dělníci elektro zařízení pracující na lince apod. Nejnižší význam ze všech odvětví má 8. třída v potravinářském průmyslu, nicméně zde více než jinde se na celkové zaměstnanosti podílejí nekvalifikovaní a pomocní pracovníci, kteří v potravinářství představují třetí největší skupinu. U ostatních vybraných průmyslových odvětví se jedná o třídu č. 3, jejichž podíl je velmi vysoký především ve strojírenství a také v elektrotechnickém průmyslu. V potravinářství tvoří zhruba desetinu a v hutnickém a kovozpracujícím průmyslu stabilně 13 %. S výjimkou strojírenství lze konstatovat, že význam této třídy na celkové zaměstnanosti roste. Mezi jednotlivými odvětvími lze vysledovat i některé rozdíly, např. ve 2. třídě, která má mnohem menší význam v případě potravinářství a hutnického a kovozpracujícího průmyslu (2 - 4 %) než ve strojírenství a elektrotechnice, kde specialisté představují 5 - 7 % všech zaměstnaných.

Závěr

Analýza struktury zaměstnanosti dle vzdělání potvrdila zvyšující se význam vzdělání pro uplatnění se na trhu práce a snižování podílu zaměstnaných osob s nejvýše základním vzděláním a se vzděláním středním bez maturity ve všech sledovaných odvětvích zpracovatelského průmyslu. Zároveň však prokázala stále vysoké zastoupení vyučených osob v hutnickém a kovozpracujícím průmyslu a nadprůměrný podíl osob s nejvýše základním vzděláním mezi pracujícími v potravinářském průmyslu. Analýza dále prokázala zvyšování zaměstnanosti žen ve strojírenském průmyslu, výrazný pokles významu profesí řazených do 7. třídy ISCO (řemeslníci a opraváři) a nárůst podílu pracovníků obsluhujících stroje a zařízení (8. třída ISCO).

Změny ve struktuře celkové zaměstnanosti v Jihomoravském kraji ani ve vybraných odvětvích zpracovatelského průmyslu tedy neprokázaly, že by během ekonomické krize došlo k narušení dlouhodobých trendů souvisejících s vývojem trhu práce. Na druhou stranu však analýza nemohla vzhledem k nedostupnosti dat prokázat, zda zvyšující se podíl osob nejméně s maturitou mezi

zaměstnanci průmyslových firem souvisí např. s rozvojem výzkumu a vývoje nebo naopak, mj. i vlivem ekonomické krize, nedocházelo např. k tomu, že středoškoláci s maturitou byli ochotni přijímat zaměstnání řazená do dělnických profesí (7. a 8. třída) na úkor pracovníků bez maturity. To může být námětem k dalšímu výzkumu.

Literatura

- [1] KOUTSKÝ, J. (eds.), (2012). *Economic and social trends of the development of Ústí nad Labem region after the year 1989*. Ústí nad Labem: UJEP, 118 p. ISBN 978-80-7414-536-0.
- [2] NOVÁK, V., (2013). Ekonomická výkonnost automobilového průmyslu v ČR v období světové hospodářské krize se zaměřením na Ústecký kraj. *Regionální studia* vol. 6, no. 2, Supplementum, pp. 8 – 14. ISSN 1803-1471.
- [3] NOVÁK, V., PALCROVÁ, Š., KOUTSKÝ, J., (2013). *The labor market in the Saxon-Bohemian space*. Ústí nad Labem: UJEP. ISBN 978-80-7414-640-4.
- [4] ŠERÝ, O., (2013). Vliv změn vzdělanostní struktury zaměstnaných na úroveň nezaměstnanosti v regionech České republiky v období let 2001 až 2011. In Robert Osman. *Geografický výzkum: společnost a příroda v období krize*. Brno: Masarykova univerzita, p. 219-235. ISBN 978-80-210-6230-6.
- [5] TONEV, P., TOUŠEK, V., (2002). Typologie okresů České republiky (podle struktury zaměstnaných s důrazem na odvětví zpracovatelského průmyslu). In M. Balej (ed.): *XX. jubilejní sjezd ČSGS. Sborník tematického okruhu Regionální rozvoj/regionalizace*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, pp. 67 - 78. ISBN 80-7044-409-6.
- [6] TOUŠEK, V., NOVÁK, V., (2012). Ekonomická krize a trh práce v České republice. *Regionální studia*, vol. 6, no. 1, pp. 38–52. ISSN 1803-1471.
- [7] TOUŠEK, V., NOVÁK, V., (2008). Labour market in the Czech Republic during the present economic crisis. In *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas Rerum Naturalium, Geographica*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, vol. 41, no. 2, pp. 65–80. ISSN 0231-9365.
- [8] TOUŠEK, V., ŠERÝ, O., (2013a). Změny v rozmístění českého zpracovatelského průmyslu v období let 1989 až 2011. In Hana Svobodová (eds.). *Nové Výzvy pro geografii. Výroční konference České geografické společnosti, Brno*. Sborník příspěvků. Brno: Masarykova univerzita, pp. 294-306. ISBN 978-80-210-6110-1.
- [9] TOUŠEK, V., ŠERÝ, O., (2013b). Evaluation of Changes in the Branch and Educational Structure of the Labour Force in the Czech Republic with an Emphasis on Manufacturing and Services. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*. Warszawa-Kraków: Komisja Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego i Instytut Geografii Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, vol. 22, no. 1, pp. 133-146. ISSN 2080-1653.

Příspěvek byl zpracován na základě podpory studentského grantového projektu v rámci specifického vysokoškolského výzkumu na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem.

MANAGEMENT REGIONÁLNÍHO ROZVOJE V ČESKÉ REPUBLICE

MANAGEMENT OF REGIONAL DEVELOPMENT IN THE CZECH REPUBLIC

PROF. RNDR. RENÉ WOKOUN, CSc.

Vysoká škola regionálního rozvoje | The College of Regional Development
✉ Žalanského 68/54, 163 00 Praha, Czech Republic
E-mail: rene.wokoun@vsrr.cz

Anotace

Příspěvek se zabývá managementem regionálního rozvoje v České republice. Vychází z platné právní úpravy, výzkumů a zkušeností se sférou regionálního rozvoje se zaměřením na hierarchii veřejné správy ve vztahu k regionálnímu rozvoji, problémy spojenými s realizací regionálního rozvoje a na klíčové faktory, které ovlivňují management regionálního rozvoje. Přes svou zásadní funkčnost obsahuje současný management regionálního rozvoje v ČR řadu problémů, které by měly být v dalším vývoji řešeny. V právní oblasti existuje především značný rozdíl mezi existující zákonnou úpravou organizačních vztahů, i když také není vždy optimální, a absencí procesní zákonné úpravy.

Jde o to, především vytvořit zcela funkční systém realizace regionálního rozvoje a kontrolních mechanismů, bez „úřední nekompetentnosti“ kompetentních úředníků, často „buzerujících“ a „bazírujících“ na detailech bez jakékoliv odpovědnosti. Právě v uplynulém programovém období jsme byli svědky až nesmyslných požadavků všech relevantních orgánů včetně kontrolních. Dodatečné „buzerování“ v požadavcích, které nikdo předem nevznese, je typickým českým jevem doprovázejícím využití finančních zdrojů z eurofondů. I přes výše uvedená konstatování, lze konstatovat, že pomoc z Evropských společenství výrazně přispěla k formování moderního managementu v české regionální politice. Zároveň však značný přísun unijních prostředků vedl k významnému prohloubení korupčního prostředí.

Klíčová slova

regionální rozvoj, NUTS, management regionálního rozvoje

Annotation

The article deals with the issue of management of regional development in the Czech Republic. It is based on the actual legislation, latest research and experiences on the field of regional development with a special emphasis on the levels of public administration in relation to regional development. Other debated issues are the challenges in practising regional development and the influencing key factors. Despite of its essential function, current management of regional development faces several issues that concerned authorities need to deal with. As to the legislation, there is a significant gap between existing, never optimal, statutory regulations of organizational relationships and the absence of processing statutory regulations.

Today, it is essential to create fully functional system of regional development and implementation of controlling mechanisms without any kind of "official incompetence" of competent officers, often "buggering" and insisting on details without liability. In the previous programming period, we have witnessed sometimes senseless requirements of all the relevant bodies including controlling ones. Additional "buggering" in the requirements that has never been claimed is the typical Czech phenomenon accompanying the use of the EU financial resources. Despite the above statement, it can be stated that assistance from the European Communities contributed significantly to the formation of modern management within the Czech regional policy. At the same time, however, a considerable inflow of EU funds led to a significant deepening of corruption.

Key words

regional development, NUTS, management of regional development

JEL classification: R11, R58

1. Úvod

Veřejná správa v ČR v kvalitativním porovnání v mezinárodním kontextu nedosahuje standardů obvyklých v rozvinutých zemích. A to se projevuje do určité míry i ve sféře regionálního rozvoje a jeho managementu. Na realizaci regionálního rozvoje se podílí celá řada subjektů. Pro management jsou nejvýznamnější subjekty, které disponují rozhodovací pravomocí nebo připravují podklady pro rozhodování. Takové subjekty se v územní sféře vyskytují na úrovni regionů soudržnosti, krajů a obcí, zvláště obcí s rozšířenou působností. Z právní úpravy v rámci ES se také odvíjejí možnosti reálného řešení organizačních vztahů a řízení procesu realizace regionální rozvoje v české republice.

2. Hierarchická struktura veřejné správy v ČR se vztahem k regionálnímu rozvoji

Určitým problémem české veřejné správy ve vztahu k regionálnímu rozvoji je hierarchická struktura. Došlo k faktickému nárůstu počtu úrovní, a to ve vztahu k řešení regionálních problémů (Viz např. Wokoun R., Malinovský J., Damborský, M., Blažek, J. a kol., 2008).

Základními úrovněmi v managementu regionálního rozvoje České republiky jsou:

- **(Evropská unie** – sekundární legislativa se vztahem k regionální politice; spolufinancování rozvoje v ČR podle striktních pravidel);
- **Česká republika** – ústřední správní úřady;
- **regiony soudržnosti (NUTS 2)** – regionální rady;
- **kraje (NUTS 3)** – krajské úřady;
- statistické regiony na úrovni okresů – regionální jednotky pro stanovení regionů se soustředěnou podporou státu;
- **správní obvody obcí s rozšířenou působností** (ORP, tzv. obce III. typu);
- (správní obvody tzv. obcí II. Typu);
- (mikroregiony – účelově vymezené, mnohdy nestandardní povahy);
- obce – obecní a městské úřady;
- (části obcí).

Úlohou státní úrovně je koncepční a výkonná činnost zákonodárných a výkonných složek státu v oblasti regionální politiky a podpory regionálního rozvoje včetně zabezpečení prostředků státního rozpočtu a adekvátních legislativních opatření.

Cílem státní podpory regionálního rozvoje je růst ekonomického potenciálu regionů, zvyšování jejich konkurenceschopnosti, vyvážený rozvoj regionální struktury státu a snižování nepřiměřených rozdílů v úrovni hospodářského a sociálního rozvoje regionů.

Při uplatňování principu subsidiarity v podpoře regionálního rozvoje a provádění regionální politiky je tedy úkolem státu zejména:

- vytváření koncepce regionální politiky státu,
- analýza a identifikace regionálních disparit,
- určení problémových regionů, které je potřeba podporovat z úrovně státu,
- stanovení rozsahu a zaměření podpory státu v rámci státních programů podpory regionálního rozvoje k odstraňování regionálních disparit.

Úloha regionů soudržnosti. Pro potřeby spojené s koordinací a realizací hospodářské a sociální soudržnosti, spočívající zejména ve využívání finančních prostředků ze strukturálních fondů Evropských společenství, byly zřízeny regiony, jejichž územní vymezení je totožné s územními statistickými jednotkami NUTS 2, tzv. regiony soudržnosti. Tato úroveň je reprezentována

regionálními radami (ve smyslu zákona o podpoře regionálního rozvoje č.248/2000 Sb., v platném znění). Regionální rada regionu soudržnosti je právnickou osobou¹.

Regionální rady v regionech soudržnosti²

Dosavadní stav ve vztahu k regionálním radám je charakterizován existencí právní regulace v rámci ES a současně zákonnou úpravou problematiky regionálního rozvoje v ČR. Regionální rady zabezpečují vypracování a realizaci programů spolufinancovaných ze strukturálních fondů a úkoly spojené s využíváním finančních prostředků z těchto fondů, zejména rozhodují o jejich využití na jednotlivá opatření a aktivity, a odpovídají za efektivní využívání těchto prostředků, za kontrolu hospodaření s těmito prostředky a za realizaci přijatých kontrolních opatření. Zastupitelstva krajů tvořících region soudržnosti mohou Radě svěřit projednávání a rozhodování dalších úkolů, na kterých se dohodnou v rámci spolupráce krajů. K určité změně v pojetí fungování regionálních rad dochází v souvislosti s rozběhem současného programovacího období.

Úlohou krajské úrovně je koncepční a výkonná činnost samosprávných orgánů krajů v oblasti regionálního rozvoje. Orgány kraje tvoří základní stavební jednotku pro tvorbu a realizaci regionálního rozvoje v ČR, spolupracují s ústředními úřady státní správy a koordinují zájmy obcí ve věcech regionálního rozvoje nadobecního významu.

Úkolem krajů³ je zejména:

- koordinace rozvoje územního obvodu kraje a rozvoj odvětví v jejich samostatné působnosti,
- koncipování vnitřní rozvojové politiky krajů, zpracování a implementace rozvojových programů,
- stanovení regionálních rozvojových priorit a ovlivňování vývoje regionálních disparit v rámci kraje.

Samosprávné orgány krajů

Samosprávné orgány krajů (Krajská zastupitelstva) jsou základním článkem politiky regionálního rozvoje na krajské úrovni.

V rámci své samostatné působnosti koordinují rozvoj svého kraje a zajišťují zpracování, realizaci a kontrolu plnění programu rozvoje kraje. Dále provádějí hodnocení vnitroregionální úrovně rozvoje, spolurozhodují o alokaci veřejných prostředků, podporujících regionální rozvoj a poskytují dotace a půjčky obcím a jiným právnickým osobám, působícím v obvodu kraje, zřizují právnické osoby k podpoře regionálního rozvoje, např. regionální rozvojové agentury, spolupracují při plnění celostátních úkolů podpory regionálního rozvoje, zajišťují přípravu, realizaci a kontrolu plnění regionálních podpůrných programů včetně programů spolufinancovaných z fondu Phare a výhledově ze strukturálních fondů. V rámci zajišťování principu partnerství na regionální úrovni koordinují záměry obcí či sdružení obcí ve věcech podpory regionálního rozvoje nadobecního významu.

Vedle samostatné působnosti byla krajům svěřena i tzv. přenesená působnost, kterou mají vykonávat ve věcech stanovených zákonem (zejména zákon č. 132/2000 Sb., jež zakotvuje úkoly krajů v řadě úseků státní správy).

¹ §16 zákona č.248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje, v aktuálním znění.

² Podle § 16 a § 17 zákona č. 248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje vznikly v regionech soudržnosti (regiony NUTS II) tzv. Regionální rady (volené z členů zastupitelstva příslušných krajů), které budou plnit roli řídicího orgánu regionálních operačních programů (ROP); tyto rady budou zřizovat i Výbory regionálního rozvoje, plnící funkci monitorovacího výboru programu.

³Kraje. Ústavním zákonem č.347/1997 Sb., o vytvoření vyšších územních samosprávných celků a o změně ústavního zákona ČNR č.1/1993 Sb., Ústava České republiky, bylo zřízeno k 1.1.2000 čtrnáct krajů. Takže území České republiky je s účinností od 1. ledna 2000 rozděleno na 14 krajů a 77 okresů (okresní úřady byly zrušeny k 31. prosinci 2002) včetně území hlavního města Prahy. Teprve k 1.1.2001 se však začala rozebíhat činnost krajských úřadů, přičemž všechny kraje ustavily odbory regionálního rozvoje, jež mají na starosti některé aktivity ve sféře regionální politiky.

Do 31.12.2002 bylo **úlohou okresní úrovně** dočasné zajišťování některých úkolů spojených s tvorbou a realizací podpory regionálního rozvoje (ve smyslu usnesení vlády č.258/99 a 511/99 byly okresní úřady zrušeny a jejich činnost nahrazena v úrovni pověřených obcí nebo v úrovni krajů).

Zatím není zcela vyřešena role mikroregionů – územních obvodů obcí s rozšířenou působností v regionálním rozvoji, i když lze snad očekávat jejich aktivní zapojení do celého systému regionální politiky.

Úlohou obecní úrovně je koncepční a výkonná činnost samosprávných orgánů obcí v oblasti místního rozvoje, jejich iniciační činnost v oblasti řešení nadmístních problémů a definování nadmístních programů a jejich participace na realizaci regionálních programů.

Obce

Obec ve své samostatné působnosti:

- a) spolupracuje s krajem, na jehož území se nachází, při přípravě a realizaci programu územního rozvoje kraje;
- b) může podporovat rozvoj podnikatelských aktivit potřebných pro rozvoj regionu, například formou technické a investiční přípravy pro investory – podnikatele;
- c) může sdružovat své prostředky se sousedními obcemi a dalšími právníckými osobami při zajišťování rozvojových programů společných více obcím.

Několik poznámek k hierarchické struktuře veřejné správy ve vztahu k regionálnímu rozvoji.

Jak v minulosti přijatá, tak v současnosti platná nařízení ES o zásadních otázkách kohezní politiky, strukturálních fondů a navazující nařízení vycházejí z jednoznačné definice řídicího orgánu a jeho úkolů. Této definici vyhovuje v zásadě i úprava daná zákonem č. 248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje, po změnách provedených zákonem č. 138/2006 Sb. Přesto lze říci, že původní i současná nařízení ES určují v podstatě okruh kompetencí řídicího orgánu širěji, než tak činí zákon o podpoře regionálního rozvoje. Vzhledem k tomu, že nařízení ES jsou v současné době již v ČR právně závazná a mají ve své aplikaci přednost před zákony, je možné vycházet z úpravy provedené ve zmíněném nařízení ES.

Podíváme-li se do nedaleké minulosti, tak nahrazení společného regionálního operačního programu jednotlivými operačními programy regionů dovolilo realizovat zákon o podpoře regionálního rozvoje v jeho původní koncepci. Základní otázkou, která zde tehdy zůstala, bylo využití možností daných zákony pro kooperaci státu, regionálních rad a krajů při řešení problematiky strukturálních fondů i v dalších oblastech regionální politiky. Tato možnost nebyla zcela využita.

V uvedené souvislosti má zvláštní význam přenesená působnost, ve které vykonávají regionální rady funkci řídicího orgánu. Přenesená působnost dovoluje na jedné straně relativně decentralizovaný, resp. dekoncentrovaný výkon činností, na druhé straně umožňuje zachovat konečnou odpovědnost státu za stav realizace strukturálních fondů a vynakládání prostředků z těchto fondů.

Regionální rady byly v původním znění zákona o podpoře regionálního rozvoje koncipovány jako řídicí orgány regionálních operačních programů a svým vznikem odvozeny od krajské samosprávy. V důsledku přijetí SROP plnily regionální rady úlohu tzv. zprostředkujícího orgánu.

Novela zákona o podpoře regionálního rozvoje (zákon č. 186/2006 Sb.) přinesla zásadní změnu v postavení a úloze regionální rady. Je právníckou osobou, řídicím orgánem regionálního operačního programu a hospodaří podle vlastního rozpočtu.

V programovém období 2007-2013 se mohly plně uplatnit výhody dané zákonnou úpravou regionálních rad v regionech soudržnosti. Nicméně celá řada negativních jevů v některých regionech soudržnosti v souvislosti s výběrem a realizací projektů do značné míry diskvalifikovala regiony soudržnosti do budoucnosti, což se projevilo v nevytvoření samostatných regionálních operačních

programů. Lze konstatovat, že management regionálního rozvoje na této úrovni v některých případech selhal.

Proto se opět přechází k centrálnímu managementu regionálního rozvoje, tj. bez existence samostatných regionálních programů ale na úrovni celé ČR (bez Prahy).

3. NUTS – otázka souvislostí

Jednotky na území České republiky byly po dohodě s Eurostatem stanoveny následujícím způsobem (Usnesení vlády ČR č. 707 ze dne 26.10.1998 a posléze definovány v zákoně č. 248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje, v platném znění – NUTS 1 až 3):

NUTS 1 – 1 jednotka, tj. celé území České republiky,
NUTS 2 – 8 územních jednotek, v podstatě sdružené kraje,
NUTS 3 – 14 krajů (VÚSC),
LAU 1 (NUTS 4) – 77 okresů,
LAU 2 (NUTS 5) – obce (cca 6259).

Česká republika nemohla při stanovování NUTS příliš argumentovat stabilním územně správním členěním. Proto se přistoupilo zejména u jednotek NUTS 2 k málo geograficky opodstatněnému, ale prakticky poměrně schůdnému řešení, tj. většinou sdružením dvou i více jednotek VÚSC, tedy krajů do NUTS 2. Krajská úroveň odpovídá rozdělení České republiky na statistické územní jednotky NUTS 3. Regiony NUTS 2 jsou tvořeny jednou až třemi jednotkami NUTS 3. Jednotky NUTS 2 byly vytvořeny pro potřeby spojené s koordinací a realizací politiky hospodářské a sociální soudržnosti zákonem č. 248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje, a jsou označovány jako regiony soudržnosti.

V současnosti je zásadní územní jednotkou pro čerpání pomoci ze strukturálních fondů NUTS 2, v řadě případů však NUTS 3, tj. kraje hrají dominantní roli při rozhodování o přijetí projektů k realizaci a jejich spolufinancování.

Další hierarchické úrovně - lokální administrativní jednotka první hierarchické úrovně (LAU 1) a LAU 2 jsou méně významné z pohledu regionálního rozvoje. Význam mají především LAU 2, tedy v podstatě naše obce. Průměrná velikost LAU 2 (obcí) v ČR je jen 1,6 tis. obyvatel a je významně pod průměrem EU. Určitou územní jednotku je však možné klasifikovat na několika úrovních NUTS. Každý členský stát EU může rozhodnout o dalším hierarchickém členění svého území, přičemž se dále při delimitaci člení úroveň NUTS 3 na nižší jednotky. To tedy znamená, že členský stát má právo si stanovit podrobnější územní členění. Význam administrativních jednotek LAU 1 a LAU 2 pro management regionálního rozvoje je spíše okrajový a narůstá u euroregionů a účelových mikroregionů.

Stávající správní jednotky v členských státech jsou prvním kritériem pro definici územních jednotek. Za tímto účelem se „správní jednotkou“ rozumí zeměpisná oblast se správním orgánem, který má pravomoc přijímat správní nebo politická rozhodnutí pro tuto oblast v právním a institucionálním rámci členského státu. To znamená, že lze v blízké budoucnosti podle konkrétních vlastností sídelní struktury bude možné tyto jednotky využít i pro konstrukci nejnižších úrovní NUTS a takto je vhodné využít i pro statistické účely a snad i pro management regionálního rozvoje na nižších úrovních veřejné správy.

4. Faktory „správného“ fungování managementu regionálního rozvoje

Z několika analýz organizačních a řídicích struktur provedených v rámci rezortního výzkumu MMR (Např. uvedeno v publikaci: Wokoun R. a Mates P. (eds., 2006) a z dalších zkušeností z dosavadních výzkumných programů vyplývají určité klíčové faktory, které ovlivňují management regionálního

rozvoje. Tyto faktory lze považovat za klíčové, a to právě v širších souvislostech. Dále uveden přehled těchto faktorů. Tyto faktory mohou rovněž sloužit jako základ pro optimalizace managementu regionálního rozvoje.

Faktory „správného“ fungování managementu regionálního rozvoje v širším kontextu:

1. Funkce managementu a jejich dělba mezi jednotlivé subjekty
2. Kompetence orgánů a jejich rozdělení
3. Organizačně právní předpoklady realizace kompetencí
4. Procesní předpoklady realizace kompetencí
5. Vliv evropské legislativy
6. Vliv české legislativy
7. Propojení české a evropské legislativy
8. Organizačně právní kontrola a odpovědnost
9. Finanční předpoklady realizace kompetencí
10. Finanční kontrola a odpovědnost
11. Monitorování a hodnocení rozvojových programů a projektů
12. Personální předpoklady realizace kompetencí
13. Vzdělávání pro potřeby regionálního rozvoje
14. Soudobé metody organizace uplatnitelné v managementu regionálního rozvoje
15. Informační prostředí
16. Vývojová dynamika
17. Funkce jednotlivých subjektů regionálního rozvoje
18. Role státu v managementu regionálního rozvoje
19. Vnitřní organizace a vztahy mezi státními orgány v řízení regionálního rozvoje
20. Regionální rady a jejich organizace
21. Funkce krajů v regionálním rozvoji
22. Funkce obcí v regionálním rozvoji
23. Vnější vazby regionálních rad
24. Vnější vazby krajů ke státu a k EU v regionálním rozvoji
25. Vzájemný vztah krajů a regionálních rad
26. Vnější vazby obcí k jiným subjektům v regionálním rozvoji
27. Meziobecní spolupráce v regionálním rozvoji
28. Role soukromé sféry v regionálním rozvoji
29. Specifické vztahy subjektů managementu regionálního rozvoje a předkladatelů projektů

5. Závěrečné poznámky

Poměrně hektický vývoj v české společnosti na začátku devadesátých let se částečně odrazil v postupném a do určité míry i nejednoznačném vytváření české regionální politiky a formování moderního managementu regionálního rozvoje. Až posléze došlo k legislativnímu zabezpečení české regionální politiky příslušným zákonem⁴. Současnou situaci v managementu regionálního rozvoje nelze vůbec považovat za ideální, bez výhrad vyhovující, a to mj. v souvislosti s relativně nedávnými subjektivními i systémovými selháními na úrovni regionálních rad. Je otázkou nemá-li opět dojít k přenosu části kompetencí ve sféře regionálního rozvoje, přičemž především musí dojít ke zlepšení kontrolních funkcí, a to na všech úrovních. Současně bude třeba řešit odpovídající finanční zabezpečení regionálního a lokálního rozvoje. Velmi významným problémem je dosud přetrvávající minimální odvětvová a regionální spolupráce resp. koordinace. Decentralizace regionální politiky, jež nastala už před 15 lety, se stala bezpochyby pozitivním jevem, kdyby tento proces nebyl doprovázen některými problémy souvisejícími až s kriminální aktivitou některých jedinců, spíše na úrovni některých regionálních rad i krajů. K přenosu kompetencí ve sféře regionálního rozvoje na kraje došlo bez výraznějšího finančního zajištění. Podobně tomu bylo i u obcí. Zároveň byly zaznamenány výrazné pokusy s „narušováním“ centrální role regionální politiky, přičemž tato nezbytnost je dána

⁴ Zákon č. 248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje, v platném znění.

nejenom koordinační rolí pro využití pomoci z Evropských společenství, ale i vládní podporou problémových regionů a koordinací v této oblasti a v neposlední řadě odpovídá základnímu pojetí regionální politiky jakožto kontrolovanému transferu regionální pomoci z vládní úrovně na regionální úroveň. Management regionálního rozvoje je v současnosti tvořen přiměřenou řídicí pyramidou s odpovídajícími kompetencemi.

Přes svou zásadní funkčnost obsahuje současný management regionálního rozvoje řadu problémů, které by měly být v dalším vývoji řešeny. V právní oblasti existuje především značný rozdíl mezi existující zákonnou úpravou organizačních vztahů, i když také není vždy optimální, a absencí procesní zákonné úpravy. Také právní úprava finančních vztahů je s výjimkou rozpočtů, finanční kontroly a vztahů spojených s veřejnými zakázkami jen velmi kusá, resp. neřeší specifické problémy regionálního rozvoje. V uvedeném ohledu by bylo vhodné buď přijmout zákonnou úpravu procesních a finančních otázek zejména ve vztahu k hospodářské a sociální soudržnosti nebo zmocnit Ministerstvo pro místní rozvoj, event. i Ministerstvo financí k vydání vyhlášky.

Jde o to, především vytvořit zcela funkční systém realizace regionálního rozvoje a kontrolních mechanismů, bez „úřední nekompetentnosti“ kompetentních úředníků, často „buzerujících“ a „bazírujících“ na detailech bez jakékoliv odpovědnosti. Právě v uplynulém programovém období jsme byli svědky až nesmyslných požadavků všech relevantních orgánů včetně kontrolních. Dodatečné „buzerování“ v požadavcích, které nikdo předem nevznesl je typickým českým jevem doprovázejícím využití finančních zdrojů z eurofondů.

I přes výše uvedená konstatování, lze konstatovat, že pomoc z Evropských společenství výrazně přispěla k formování moderního managementu v české regionální politice. Zároveň však značný přísun unijních prostředků vedl k významnému prohloubení korupčního prostředí.

Literatura

- [1] OPATŘENÍ Č. OP13/99, k zavedení klasifikace územních statistických jednotek, uveřejněno v částce 33/1999 Sb.
- [2] ÚSTAVNÍ ZÁKON Č.347/1997 SB., o vytvoření vyšších územních samosprávných celků.
- [3] ÚSTAVNÍ ZÁKON ČNR Č.1/1993 Sb., Ústava České republiky.
- [4] WOKOUN R., (2003). *Česká regionální politika v období vstupu do Evropské unie*. Oeconomica, VŠE, Praha. ISBN 80-245-0517-7.
- [5] WOKOUN R. A MATES P. (eds.; 2006). *Management regionální politiky a reforma veřejné správy*. LINDE Praha a.s. ISBN 80-7201-547-8.
- [6] WOKOUN R., MALINOVSKÝ J., DAMBORSKÝ, M., BLAŽEK, J. a kol., (2008): *Regionální rozvoj*. Linde Praha a.s. ISBN 978-80-7201-699-0.
- [7] ZÁKON Č. 128/2000 SB., o obcích.
- [8] ZÁKON Č. 129/2000 SB., o krajích (krajské zřízení).
- [9] ZÁKON Č. 132/2000 SB., o změně a zrušení některých zákonů souvisejících se zákonem o krajích, zákonem o obcích, zákonem o okresních úřadech a zákonem o hlavním městě Praze.
- [10] ZÁKON Č. 248/2000 SB., o podpoře regionálního rozvoje, v aktuálním znění.
- [11] ZÁKON Č.272/1996 SB., tzv. kompetenční zákon.

REGIONÁLNÍ POLITIKA A ÚZEMNÍ DIMENZE V PROGRAMOVACÍM OBDOBÍ 2014-2020

REGIONAL POLICY AND TERRITORIAL DIMENSION IN THE PROGRAMMING PERIOD 2014-2020

RNDR. ING. MARTIN ČERNÝ, MBA

Odbor regionální politiky | Regional Policy Unit
Ministerstvo pro místní rozvoj | Ministry of Regional Development
✉ Na Prikope 3, 110 00 Prague 1, Czech Republic
E-mail: martin.cerny@mmr.cz

Anotace

Cílem příspěvku je představit nastavení regionální politiky a územní dimenze v období 2014 – 2020. Příspěvek se zabývá zapojením regionálních a místních aktérů do procesu plánování a koordinace naplňování a řízení územní dimenze prostřednictvím Regionálních stálých konferencí a Národní stálé konference. Jsou vymezeny hospodářsky problémové regiony, typologie území a způsob realizace územní dimenze operačních programů.

Klíčová slova

regionální politika, územní dimenze, regionální a místní aktéři

Annotation

The main goal is to introduce adjusting of regional policy and territorial dimension in the programming period 2014 – 2020. The contribution deal with including of regional and local actors to the process of planning and coordination fulfilling and managing of territorial dimension. In the contribution is described roles of the Regional permanent conference and National permanent conference. There is determination of economic troubled regions, territorial typology and way of realization of territorial dimension in operational programmes.

Key words

regional policy, territorial dimension, regional and local actors

JEL classification: R5

1. Úvod

Základním koncepčním dokumentem v oblasti regionálního rozvoje pro období 2014 – 2020 je Strategie regionálního rozvoje ČR (dále jen „SRR“). Jak uvádí (MMR, 2013) dle zákona č. 248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje formuluje přístup státu k podpoře regionálního rozvoje, poskytuje potřebná východiska a stanovuje rozvojové cíle a zásady pro vypracování regionálních programů rozvoje. **SRR je nástrojem realizace regionální politiky a koordinace působení ostatních veřejných politik na regionální rozvoj. SRR propojuje odvětvová hlediska (témata a priority) s územními aspekty.** Z časového hlediska jde o **střednědobý dokument**, jenž obsahuje víceletý pohled na regionální rozvoj ČR, ale zároveň předpokládá i krátkodobé realizační kroky.

V SRR je kladen důraz na koordinační roli regionální politiky, zohlednění nových faktorů působících na regionální rozvoj. (demografické změny, územní soudržnost, energetika, integrované přístupy, dostupnost služeb, apod.), využití širšího spektra rozvojových nástrojů a zapojení všech relevantních aktérů regionálního rozvoje.

Věcný obsah SRR vychází z funkcí regionální politiky (růstová – podpora využití potenciálu jednotlivých území, disparitní – řešení dlouhodobé regionální nerovnováhy, preventivní – předcházení rizikům budoucího vývoje.

Pro období 2014 – 2020 je nutné zohlednit závazek uplatnění územní dimenze v jednotlivých programech ESI fondů. Dle (MMR, 2014) závazek vychází z ustanovení obecného nařízení (čl. 32 – 35 komunitně vedený místní rozvoj, čl. 36,89,90 a 96 týkající se integrovaného rozvoje a umožňující kombinaci investičních priorit z různých tematických cílů EU), specifického nařízení k EFRR čl. 7 stanovující povinnost vyčlenit nejméně 5 % z prostředků EFRR na integrovaný rozvoj měst, atd.

Jak uvádí (Postánecký, 2013) Strategie regionálního rozvoje ČR 2014–2020 je mnohem více zaměřena oproti předchozím strategiím na řešení specifík funkčních území, které vyžadují provázané intervence zohledňující komplexnost problémů, se kterými se daná území musejí potýkat. V souladu s Teritoriální agendou Evropa 2020 se jedná i o promítnutí tzv. **place-based approach** (jde o přístup založený na identifikaci a uspokojování místních potřeb). Specifika sídelní struktury České republiky však neumožňují využití jednoduchých a univerzálních vzorců; kromě socioekonomických faktorů hraje důležitou roli i propojenost jednotlivých municipalit mezi sebou i vzdálenosti k větším centrům, geografické podmínky a další faktory. Z výše uvedených důvodů je postavena SRR ČR na nové **typologii území ČR**, která rozděluje podle socioekonomických ukazatelů a polohového potenciálu území České republiky do tří základních typů – **rozvojová** (dále členěna do třech podtypů), **stabilizovaná a periferní území**. V těchto typech pak navrhuje SRR ČR specifické tematické zaměření podpor, jež mají více zohledňovat územní potřeby a zároveň plnit hlavní cíle regionální politiky v České republice. Kromě typologie území ČR jsou ale prostřednictvím SRR ČR vymezeny podle zákona č. 248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje, i **státem podporované regiony**, které procházejí napříč jednotlivými typy území.

2. Cíl a metody

Cílem článku je představit nový přístup v pojetí Strategie regionálního rozvoje ČR a představit problematiku řešení aspektů územní dimenze, jejího modelování a vyhodnocování. Je popsána spolupráce sociálních a hospodářských partnerů zapojených do procesu, role nových subjektů na národní a regionální úrovni.

2.1 Základní typologie regionů České republiky

Cílem typologie je identifikovat rozdíly mezi jednotlivými regiony, příčiny této diferenciaci a z pohledu nežádoucích disparit orientovat regionální politiku na řešení konkrétních typů regionů. Typologie byla provedena ve dvou úrovních a to v úrovni základní typologie, která souhrnně hodnotí rozvoj regionů z hlediska hospodářské výkonnosti regionů, socioekonomického vývoje, geografické polohy a dynamiky rozvoje. Vymezuje území České republiky z pohledu synergie výše uvedených faktorů na území rozvojová, stabilizovaná a periferní. V další vrstvě problémově orientovaných hodnocení je doplněna typologií vázanou na ustanovení zákona 248/2000 Sb. zákona o podpoře regionálního rozvoje.

Typologie porovnává rozvojové znaky obcí resp. ORP i ve vazbě na podmínky osídlení a prostorovou strukturu sociálně ekonomických jevů. Hladinu pro vymezení typologie (typy území) určuje variační rozpětí od kladných hodnot přes přechodné pásmo k záporným hodnotám.

Za pozitivní rozvojové znaky územní jednotky (MMR, 2013) uvádí, že lze považovat situaci, kdy územní jednotka

a) **vykazuje znaky a charakteristiky obvykle tvořící předpoklad (potenciál) relativně příznivého rozvoje** (populačního, ekonomického, sociálního, stavebního, aj.), a to z hlediska

- sociálně ekonomické struktury obyvatelstva (tj. sociálně ekonomického potenciálu),
- polohového potenciálu,

b) anebo již v současnosti se rozvíjí zřetelně dynamičtěji než jiné jednotky.

Protiklad pak vymezuje jednotky s negativními rozvojovými znaky představující periferní území. Průměrný nebo nevyrovnaný stav, např. značné kolísání jednotlivých indikátorů, určuje územní jednotky stabilizovaných oblastí. Identifikace rozvojových, resp. nerozvojových znaků územních jednotek tak spočívá ve třech rovnocenných sektorech:

A) sociálně-ekonomický potenciál jednotky (měřený ve srovnání s průměrem ČR) vyjádřen těmito indikátory:

- koncentrace osídlení (ORP), resp. populační velikost (za obce) – stav k 1. 1. 2011,
- míra registrované nezaměstnanosti (stav k 31. 12. 2010) ve srovnání s průměrem ČR,
- počet podnikatelských subjektů na 1000 obyvatel (stav k 31. 12. 2010) ve srovnání s průměrem ČR,
- roční daňové příjmy na 1 obyvatele v Kč (stav k 31. 12. 2010) ve srovnání s průměrem ČR.

B) polohový potenciál jednotky (vztažený k centrům osídlení a hlavním dopravním cestám).

Má originální konstrukci spočívající v přiřazení každé obce do jednoho ze 7 definovaných stupňů. Hodnota za ORP je vypočtena jako vážený průměr hodnot za obce. Je nejlépe zachycen dopravními možnostmi a prostřednictvím času stráveného na cestě. Předmětem určení jsou izochrony dostupnosti motorovými vozidly z obce do střediska osídlení a k významným dopravním cestám a nabídka četnosti vlaků osobní přepravy, které je možno použít v železniční stanici v obci.

C) Dynamika vývoje jednotky v určitém aktuálním období (měřená ve srovnání s průměrem ČR).

Je vyjádřena vývojovými řadami ukazatelů:

- index vývoje počtu obyvatel v období 2001–2011
- přírůstek/úbytek míry registrované nezaměstnanosti v období 2001–2010
- index vývoje počtu podnikatelských subjektů v období 2001–2010

Počet dokončených bytů v období 2001 - 2011 na 100 obyvatel ve srovnání s hodnotou za ČR. Na základě výše uvedené metody hodnocení je území České republiky rozděleno na tři **základní typy z hlediska rozvojových znaků**:

1) Rozvojová území

- **Metropolitní oblasti** (oblasti s koncentrací nad 300 tis. obyvatel).
- **Sídelní aglomerace** (území s koncentrací 100 000 – 300 000 obyvatel)
- **Regionální centra** a jejich zázemí (území s koncentrací 25 000 – 100 000 obyvatel)

2) Stabilizovaná území

3) Periferní území

2. 2 Hospodářsky problémové regiony

Hospodářsky problémové regiony jsou charakterizované především nadprůměrnou mírou nezaměstnanosti, dále nízkou životní úrovní, nízkým stupněm ekonomické výkonnosti, nízkým průměrným příjmem obyvatel a nepříznivým demografickým vývojem. Vymezení hospodářsky problémových regionů na období 2014-2020 se opírá o tyto zdrojové ukazatele:

U1 - ukazatel odhadu výkonnosti ekonomiky (odhad HDP) za ORP je peněžním vyjádřením celkové hodnoty statků a služeb nově vytvořených v daném období. Ukazatel spočten produkční metodou. Pro dílčí agregaci z úrovně obcí na SO ORP se použily údaje o počtu zaměstnanců.

U2 - ukazatel počtu nezaměstnaných osob podle metodiky Mezinárodní organizace práce (ILO)

U3 - hodnota dluhu vykázaná podle metodiky využívané pro potřeby Státního závěrečného účtu. Údaje zahrnují dluh obcí a jimi zřizovaných příspěvkových organizací (nekonsolidovaný). Hodnota dluhu agregována do úrovně ORP

U4 - ukazatel dávek v hmotné nouzi ukazuje objem finančních prostředků osobám či rodinám, které nemají dostatečné příjmy a jejich celkové sociální a majetkové poměry neumožňují uspokojení

základních životních potřeb na úrovni ještě přijatelné pro společnost. Zahrnují příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení a mimořádnou okamžitou pomoc.

U5 - ukazatel salda migrace vyjadřuje rozdíl počtu přistěhovalých a vystěhovalých osob za stejné období a území. Počítáno na 1000 obyvatel. Ve (MMR, 2013) je podrobně uveden algoritmus výpočtu.

2.3 Dlouhodobá vize regionálního rozvoje ČR

Představa o dlouhodobém směřování rozvoje je zformulována ve vizi regionálního rozvoje ČR.

Česká republika chce být v dlouhodobém horizontu:

- zemí konkurenceschopnou, využívající kvalitní lidské zdroje a vzdělávací, výzkumnou a inovační infrastrukturu pro rozvoj znalostní ekonomiky;
- zemí využívající svoji geografickou polohu k prohloubení vazeb a spolupráce ve středoevropském prostoru;
- zemí rozvíjející udržitelným způsobem pozitivní specifika jednotlivých regionů a podporující jejich vnitřní hospodářskou, sociální a environmentální soudržnost;
- zemí s funkčními vazbami mezi venkovskými a městskými oblastmi, chránící své přírodní, krajinné a kulturní hodnoty a vhodně využívající jejich potenciál.

2.4 Formulace cílů a priorit regionální politiky ČR na období 2014–2020

Regionální politika ČR (MMR, 2013) je významnou průřezovou koordinační státní politikou, která definuje soubor intervencí zaměřených podle konkrétní situace státu a jeho regionů a podle očekávaných vývojových tendencí na podporu opatření vedoucích k ekonomickému růstu a vyváženému rozvoji regionů. Staví na vazbách s ostatními veřejnými politikami a vytváří hlavní východiska pro formulaci regionálních přístupů v rámci sektorových a odvětvových politik a je jedním z hlavních nástrojů pro koordinaci územního rozvoje na celostátní úrovni.

2.5 Územní dimenze

Nastavení regionální politiky ČR a politiky HSÚS (blíže specifikováno v návrhu obecného nařízení) po roce 2013 klade při programování zvláštní důraz na územní dimenzi (dále jen „UD“) / regionální hledisko s cílem věcně a zejména územně koncentrovat finanční prostředky u realizovaných intervencí. Ve vztahu k *urbánní problematice* jde pak o zvýšení role měst v implementačním systému (např. delegování některých činností a pravomocí řídicího orgánu na města, posilování partnerství a strategického plánování, integrovaných přístupů). Druhou rovinou pak je zvýšený důraz na podporu uspokojování rozvojových potřeb na *subregionální a místní úrovni*. Výše uvedené se promítá do implementace SRR, která bude uplatňovat UD, jejímž cílem je realizovat priority a opatření u většiny programů financovaných z fondů EU s ohledem na regionální diferenciaci a docílit tak efektivnější podpory konkurenceschopnosti, řešení sociálních a environmentálních aspektů. V kontextu regionů ČR jde zejména o řešení prohlubujících se regionálních rozdílů v ekonomické a sociální výkonnosti krajů resp. okresů a územních obvodů obcí, ve kterých se následně koncentrují disparity s negativními projevy zejména v míře nezaměstnanosti, snížení ekonomické a životní úrovně a sociální situaci obyvatel.

Zmíněné diferencované promítnutí UD se bude odehrávat nejen na úrovni regionů *NUTS II* a *NUTS III*, ale i ve *státem podporovaných regionech* (dle SRR) a dále na úrovni *lokální* a také ve vazbách město – venkov.

Na územní dimenzi lze nahlížet následujícím způsobem, který zohledňuje přístupy:

- Územní,
- Integrovaný
- Tematický

2.6 Realizace územní dimenze, její koordinace, monitorování a evaluace

Územní dimenze vychází ze způsobu zohlednění typů území (vymezených v rámci problémových oblastí uvedených v DoP), kdy je specifická podpora (vycházející ze znalosti místních potřeb a potenciálu) zaměřena na konkrétní území (tzv. „place based approach“). Podstatné pro plánované intervence jsou územní souvislosti a funkční vazby, které se v něm odehrávají. Jejich řádné fungování musí být zajištěno po vyhodnocení problémů a rozvojového potenciálu konkrétního území následnou strategickou kombinací intervencí, které mají přispět vzájemnou provázaností a mnohdy i podmíněností k dosažení žádoucích územních synergických efektů (tj. intervenční strategií na konkrétním území). Územní dimenze je realizována dvěma způsoby, viz dále.

Závazek uplatnit zohlednění územní dimenze v jednotlivých programech ESI fondů vychází z příslušných ustanovení obecného nařízení (čl. 32 - 35 komunitně vedený místní rozvoj, čl. 36, 89, 90 a 96 týkající se integrovaného rozvoje a umožňující kombinaci investičních priorit z různých tematických cílů EU), specifického nařízení k EFRR čl. 7 stanovující povinnost vyčlenit nejméně 5 % z prostředků EFRR na integrovaný rozvoj měst, atd.

2.7 Platformy pro koordinaci naplňování a řízení územní dimenze

Pro zajištění propojenosti mezi řídicími orgány, integrovanými strategiemi v území a za účelem efektivní implementace územní dimenze bude zřízena tzv. „Stálá konference“, a to na národní a na regionální úrovni.

2.8 Národní stálá konference

Pro koordinaci realizace územní dimenze v programovém období 2014-2020 je ustavena Národní stálá konference (dále též „NSK“).

NSK přispívá k zajištění vzájemné provázanosti a koordinace státu a regionů (územních partnerů) při implementaci územní dimenze a realizaci Dohody o partnerství a programů spolufinancovaných z ESI fondů. V NSK jsou zastoupeny MMR – ORSP (funkce předsedy NSK a sekretariátu NSK), MMR – NOK, jednotlivé Regionální stálé konference, nositelé IN, zastřešující organizace územních partnerů, Agentura pro sociální začleňování a v roli stálých hostů (případně členů, pokud o to požádají) zástupci řídicích orgánů programů a v roli stálých hostů věcní garanti/gestoři prioritních os programů.

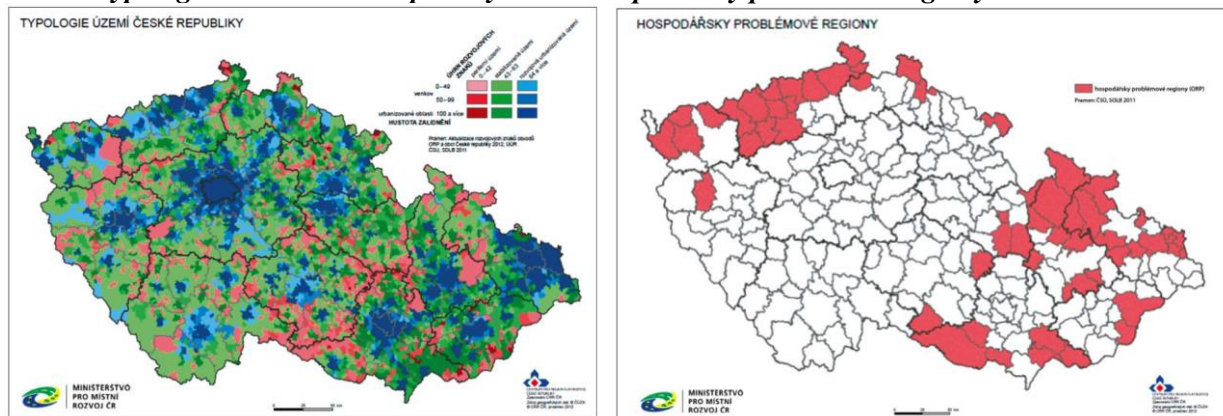
2.9 Regionální stálá konference

Regionální stálá konference (dále též „RSK“) je zřízena na principech partnerství s územní působností v jednotlivých krajích ČR. RSK je složena ze zástupců regionálních, místních, městských a jiných orgánů veřejné správy, hospodářských a sociálních partnerů a subjektů zastupujících občanskou společnost a Agentury pro sociální začleňování.

3. Výsledky

Na níže uvedených obrázcích 1 a 2 je zobrazena typologie území České republiky a hospodářky vymezené regiony.

Obr. 1: Typologie území České Republiky Obr. 2 Hospodářsky problémové regiony

Zdroj: Ministerstvo pro místní rozvoj Zdroj: Ministerstvo pro místní rozvoj

3. 1 Cíle regionální politiky ČR na období 2014 – 2020

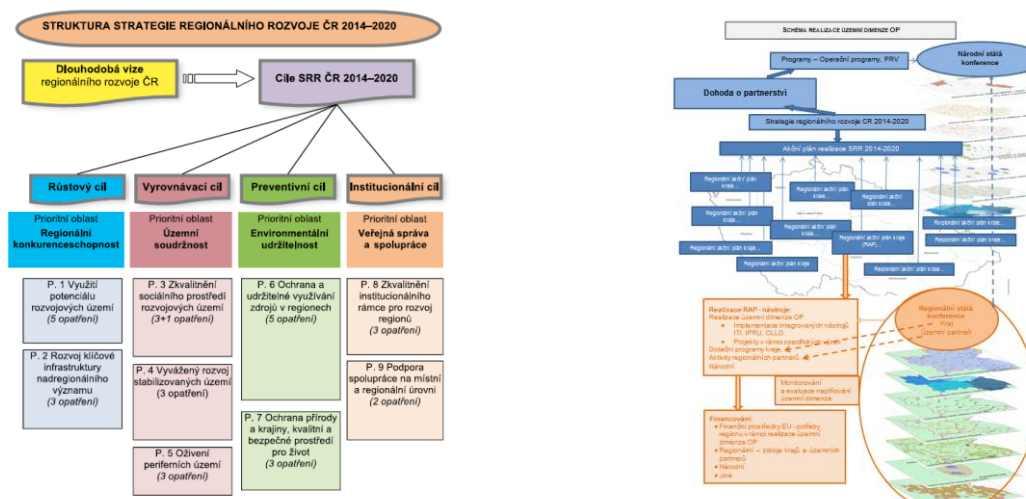
Cíle regionální politiky ČR na období 2014 – 2020 (MMR, 2013) odráží základní funkce regionální politiky a vychází z analytických závěrů a vývojových tendencí v oblasti regionálního rozvoje.

GLOBÁLNÍ CÍL:

zajistit dynamický a vyvážený rozvoj území České republiky se zřetelem na kvalitu života a životního prostředí, přispět ke snižování regionálních rozdílů a zároveň umožnit využití místního potenciálu pro posílení konkurenceschopnosti jednotlivých územně správních celků (územních jednotek).

Globální cíl je rozveden ve čtyřech základních cílech (hierarchicky rovnocenných) regionální politiky korespondujících s prioritními oblastmi SRR.

Obr. 2: Struktura SRR ČR 2014–2020 Obr. 4 Schéma realizace územní dimenze OP

Zdroj: Ministerstvo pro místní rozvoj Zdroj: Ministerstvo pro místní rozvoj

Závěr

Článek popisuje základní principy strategického řízení regionálního rozvoje a zapojení jednotlivých partnerů v území do procesu přípravy a řízení územní dimenze v období 2014 – 2020. Je uveden nový přístup ve vymezení území s vazbou na cíle a priority. Zapojení regionálních aktérů je nezbytné pro řízení územní dimenze. Hlavní roli mají na partnerském přístupu složené Regionální stálé konference a Národní stálá konference.

Literatura

- [1] POSTRÁNECKÝ, J., (2013). Strategie regionálního rozvoje ČR 2014 – 2020. Urbanismus a územní rozvoj. Ročník XVI. Číslo 6/2013.
- [2] MMR, (2013). Strategie regionálního rozvoje ČR 2014 – 2020.
- [3] MMR, (2014). Národní dokument k územní dimenzi.

CURRENT TRENDS IN EVALUATIONS: IMPACT EVALUATIONS

SOUČASNÉ TRENDY EVALUACÍ: DOPADOVÉ EVALUACE

ING. VERONIKA ŠRANKOVÁ

Katedra regionální ekonomie a správy | *Department of Reg. Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: 253657@mail.muni.cz

Annotation

The article discusses the current trends in evaluations of the structural assistance, with emphasis on the impact evaluations. It is focused on the issues of the presentation of the achieved targets in form of the indicators and it reviews the common used terminology of impacts. The article also explains the shift of the intervention logic to the new approach, which is related to the greater focus on the results of the interventions. Moreover, the methodology of evaluation of the impacts of the Cohesion policy is introduced and the experiences with the impacts evaluation in practice are included. In the end, the opportunities to use the impact evaluation methods in case of the environmental projects are considered. The objective of this article is to provide the theoretical and methodological frame of the impacts evaluation and to assess the possibilities to use of these methods in evaluations of the programs focused on environment, implemented in the Czech Republic.

Key words

cohesion policy, intervention logic, indicators, impact, impacts evaluations

Anotace

Článek diskutuje současné trendy hodnocení strukturální pomoci s důrazem na hodnocení dopadu. Je zaměřen na problematiku prezentace dosažených cílů v podobě ukazatelů a posuzuje běžně používanou terminologii dopadů. V článku je také vysvětlen posun intervenční logiky k novému přístupu, který se vztahuje k většímu zaměření na výsledky intervencí. Kromě toho je představena metodika pro hodnocení dopadů politiky soudržnosti a zahrnuty jsou také zkušenosti s jejím hodnocením v praxi. Nakonec jsou uvažovány možnosti využití metod hodnocení dopadů v případě projektů zaměřených neživotní prostředí. Cílem tohoto článku je poskytnout teoretický a metodologický rámec hodnocení dopadů a posoudit možnosti využití těchto metod při hodnocení programů zaměřených na životní prostředí, které jsou realizovány na území České republiky.

Klíčová slova

kohezní politika, intervenční logika, indikátory, dopad, dopadové evaluace

JEL classification: B41, R58

Introduction

While the majority of the public expenditure programs are implemented through the Cohesion policy, which is aimed at a large number of diverse problems, the evaluation of these interventions is not a simple process. On the basis of the set targets, the Cohesion policy seeks to achieve the desirable results. Considering the fact, that the targets and the results are derived from their regional and national context, it is not possible to evaluate entire program at once. The aggregation of the outputs and the results (outcomes) of the interventions to the European Union level and the evaluation of the programs in terms of efficiency, effectiveness, impacts, added value, management and implementation

at the same time seem to be unachievable. Therefore, it is appropriate to prefer a selective approach to the evaluation, over the local efforts to evaluate the Cohesion policy in all Member States on the basis of all the criteria simultaneously. (Gaffey, 2012)

In the current context of the Cohesion policy, there appears a need to concentrate more on the performance side of the funded interventions, which basically means to draw attention to the results and impacts. The fact that the success of the Cohesion policy is evaluated as the absorption capacity of the regions (which basically means to measure the ability to use funds provided from European Funds) in the most Member States also contributes to this assumption. (Gaffey 2013, Barca 2009) Nevertheless, the main attention should be focused on the intended effects of the interventions of the policy, by appropriately selected indicators with an available data and the possibility to establish a baseline at the beginning of the program period. (McCann, Barca, 2011, Mouqué, 2011a)

This article discusses the traditional and the new approach to the evaluation of the Cohesion policy with focus on the impact evaluation. It discusses the problems with the presentation of the program's results in form of indicators. The problems with data gathering are discussed as well. The article also reviews the terminology of the impacts. The article introduces the methods used to evaluate the effects (impacts) of the Cohesion policy. In addition, the experiences with the impact evaluations in practice are also included. The objective of this article is to provide the theoretical and methodological framework of the impact evaluation and to assess the possibilities to use of these methods in evaluations of the programs focused on environment, implemented in the Czech Republic.

1. Indicators as a tool for presenting results of programs

The monitoring and the evaluation of the programs financed from the European funds are not feasible without well-defined and selected indicators and the best practices for monitoring and measuring their values. Given that the indicators are used for the purposes of the planning, monitoring and evaluation of the program, it is important to understand, how monitoring and evaluation are related. Monitoring is essentially the control of the real outputs and results, with respect to the expected values. Evaluation uses data from monitoring and other sources to explain the effects of the intervention.

Despite the efforts of the European Commission to provide the methodology of monitoring indicators (e.g. EC, 2006), there are still problems of achieving the criteria, which the set of indicators selected for monitoring and evaluation of programs financed from European funds should fulfil. After two programming periods of collecting data in the form of indicators, there is still a great need for clear and measurable targets and result indicators that are clearly interpretable, statistically verifiable, directly linked to policy intervention and immediately collected and propagated. (EC, 2010)

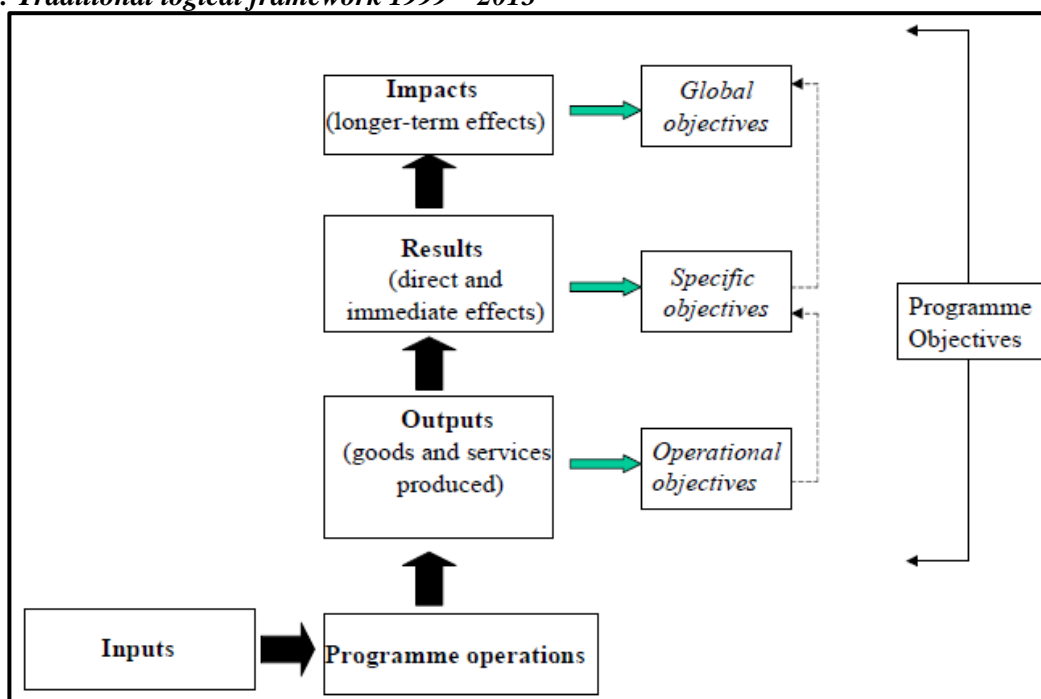
Not only the European Commission (EC, 2012b), but also a large number of authors (e.g., Bachtler, Wren, 2006, Martin, Tyler, 2006, McCann, Barca, 2011, Gaffey, 2013, Garretsen et al., 2013) agree that there are a number of problems with the measurement of the results of the structural assistance. The large amount of the collected data does not have a meaningful explanatory power and does not represent the effects of the Regional policy. The data for the purposes of the monitoring and the evaluation should be supported by more consistent set of output and result indicators. (Bachtler, Wren, 2006, McCann, Barca, 2011, Gaffey, 2012, Garretsen et al., 2013) The part of the problems associated with the measurement of effectiveness and efficiency is related to the availability of the relevant data and the poorly structured evaluation methodology (McCann, Barca, 2011, Zimmermannová Brown, 2012) In addition to the lack of the methodological standards set for the development of indicators, the set of indicators are often formed after the approval of the documents. The non-compliance and the non-fulfillment of the indicators are considered as a failure of the policy, without the attention to the external factors. Another problem area is that the concepts of inputs, outputs, results (outcome) and impacts are not clearly distinguishable. (McCann, Barca, 2011, Gaffey, 2013) The collected data are not often actually verified in terms of the accuracy of the information. (Batterbury, 2006)

In the Czech Republic, the issues are low lucidity and transparency of the monitoring system caused by the excessive number of the monitoring indicators. The aim was to cover all the objectives of the operational programs, whereby the clarity and the ability to effectively evaluate the implementation of the relevant programs was significantly reduced. Another problem is also low cohesion of some indicators with the targets; consequently the collected data would not represent the fulfillment of these targets. (Šumpíková, Ochrana, 2005) The limitations resulting from problems discussed above considerably complicate the evaluation process. In addition, some managing and implementing bodies of Czech operational programs (e.g., OPE) do not use the indicators as a tool for managing of the operational program and many of these indicators are adopted from the national statistics. (DHV ČR, 2009) Indicators fulfilled by national statistics are not able to isolate the effects of programs. Therefore, it is not appropriate that this type of indicator represents the results of a program. The actual results do not depend only on the effectiveness of the policy, but are heavily influenced by the external factors. Therefore the changes in the indicators of the result should not be identified only with an action of the interventions (McCann, Barca, 2011, Gaffey, 2013, EC, 2012b, EC, 2014a) The difference observed in results might be caused by the implementation of the intervention or the other factors that has occurred during the implementation period.

2. Traditional versus new model of intervention logic

The greater focus on the results of the intervention of the Cohesion policy implies changes to the intervention logic. In the traditional model of the intervention logic (fig. 1) is not entirely clear, how inputs, outputs, results (outcomes) and impacts of the policy (linear correlation of inputs and impacts) are related. The problem is also the distinction between results (short-term effects of policy) and impacts (long-term effects of policy) and their measurement. (McCann, Barca, 2011, Gaffey, 2013, EC, 2012b)

Fig. 1: Traditional logical framework 1999 – 2013

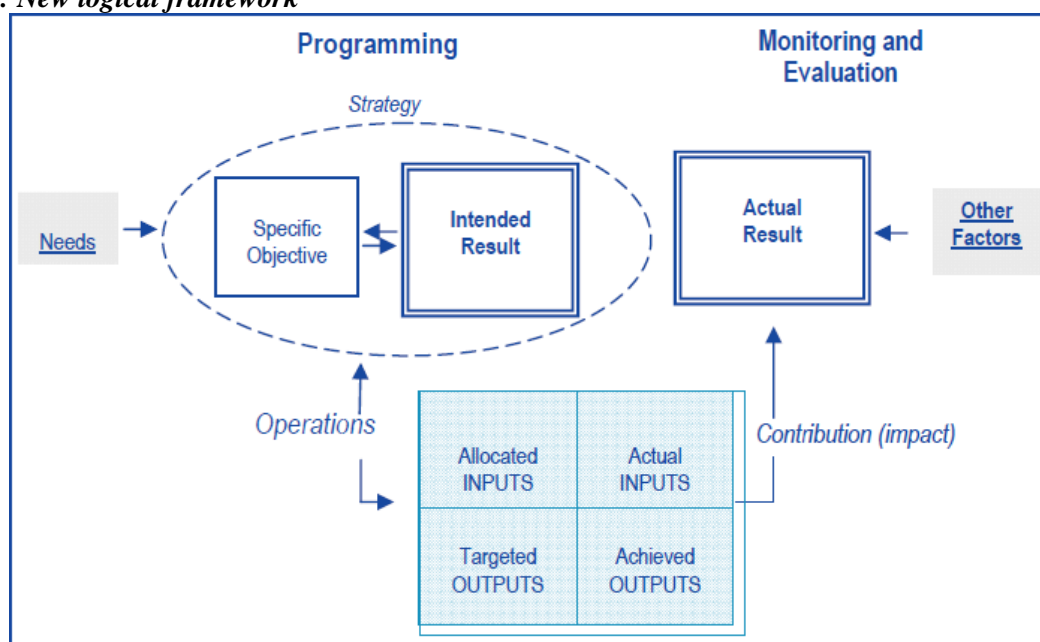
Source: EC, 2012b

The new approach (fig. 2) provides simpler and clearer definition of the expected results which are derived from the indicators with the baselines set at the beginning of the programming period. The result of the intervention may be short-term or long-term effects or direct effect or indirect effect, which depends on the priority of the program and its context. (EC, 2012b) This new Cohesion policy framework is based on the fact that the effort of each activity of the interventions (representing the

allocated funds – inputs) is to achieve the desired outputs. These outputs then subsequently produce the expected results, which depend on the contribution of the policy, while being influenced by the external factors. (McCann, Barca 2011)

This new approach to Cohesion policy also clarifies the role of monitoring and evaluation. While monitoring refers to the monitoring of expenditure, output indicators and subsequent change in the results (in terms of availability), the evaluation focuses on the contributions of policies with respect to the actual results, which represents the impacts of policy. (EC, 2012b)

Fig. 2: New logical framework

Source: EC, 2012b

3. Definition and evaluation of impacts

Definition of impacts or an impact indicator has changed along the time and the opinions vary between the experts, international organizations, institutions and bodies.

For example, OECD (in Glossary of key terms in evaluation and results based management) defines impacts as “Positive and negative, primary and secondary long-term effects produced by a development intervention, directly or indirectly, intended or unintended”. (OECD-DAC, 2002a) According the *DAC Criteria for evaluating development assistance, the term long-term effect was omitted and impacts are defined as*: “The positive and negative changes produced by a development intervention, directly or indirectly, intended or unintended. This involves the main impacts and effects resulting from the activity on the local social, economic, environmental and other development indicators. The examination should be concerned with both intended and unintended results and must also include the positive and negative impact of external factors, such as changes in terms of trade and financial conditions.” (OECD-DAC, 2008)

Also other development organizations and funds define the impacts as a result of an intervention, but they mostly consider long-term or medium-term effects. The IFAD (The International Fund for Agricultural Development) impact evaluation guidelines use the following definition: “Impact is defined as the changes that have occurred or are expected to occur in the lives of the rural poor (whether positive or negative, direct or indirect, intended or unintended) as a result of development interventions”, but the emphasis is given to long-term effects. (IFAD, 2009) The ADB (Asian Development Bank) terminology has also changed over the time, with “goal” becoming “impact” and “purpose” becoming “outcome.” In their guidelines for preparing performance evaluation

reports, „*impact refers to the higher order, medium-term result to which the outcome will contribute, typically within 2 to 5 years of project completion.* „The bank considers both intended and unintended development impacts, whether they are positive or negative. (ADB, 2013)

The European Commission used to define an impact indicator as “*consequences of the program beyond the immediate effects*”. It also divided two concepts of impacts to specific impacts, in which “*effects are occurring after a certain lapse of time and they are directly linked to the action taken and the direct beneficiaries*”. And global impacts are “*longer-term effects affecting a wider population*”. (EC, 2006) While the linear correlation from inputs to impacts was not clearly related and results were defined as a “*relation to the direct and immediate effect on direct beneficiaries brought about by a program*”, (EC, 2006) following questions began to arise: What is the difference between a result and an impact? Is it possible to distinguish between a short-term, direct effect (result) and a longer-term, indirect effect (impact) in practice? Is it possible to measure an impact defined like this? (EC, 2012b)

In this respect, it is difficult to precisely measure the impact in relation to the targets (EC, 2010), which complicates the fact that the actual impacts are not directly observable. (Martini, 2011) The essence of the problem is the observable change; whether this change was caused by the implementation of interventions or whether it would have occurred anyway. (Martini, 2012) While an impact of the policy is not quite possible to capture with an indicator, it does not mean that policy does not have any impacts. The impact indicator was omitted in the new intervention logic of the policy. An impact is not defined as a long-term effect, which is associated with the implementation of policy. Instead, an impact is defined as a change of a result indicator and this change is affected by the policy implementation. (Gaffey, 2013) The impact indicators often represented the social, economic or environmental problem, which a program intends to effect. But these indicators can be compared across the programs and during the time in order to see, if the problem was solved or not. (Martini, 2012) The new intervention logic solved the issue with short or long-term effects and direct or indirect effects. The way of measuring impacts and the identification or the exclusion of the external factors influencing the actual result should be solved by the impact evaluation. Evaluation is often limited to measuring outputs that are visible immediately after the implementation of the program. These outputs do not necessarily lead to the desirable results. The problem is to verify that the effect of the implementation has actually occurred.

To measure an impact, in terms of monitoring of changes of results in time, it is needed to cope with causality. In this concept, it means finding the relationship between policy intervention (cause) and impact (effect). (Venetoklis, 2002) An impact can be defined as the difference between the situation observable after the intervention and the situation, which would have occurred without the implementation of the intervention. The problem with evaluating the impact of the program (independent of other factors) as an evaluation based on the comparison of the actual (with intervention) and the potential results (without intervention) is the impossibility to observe these potential results. (Khandler et al., 2010, Martini, 2009 EC, 2012a)

4. Counterfactual impact evaluation

There are two approaches to the evaluation of the impact of the policy, the first answers the question whether the intervention has an impact, and if so, how big was this impact. The second approach focuses on the reason of an intervention producing intended or unintended effects. (Martini, 2012, EC, 2014a) The first of these is “*Counterfactual impact evaluation*” (CIE), which is aimed at quantification of the difference, how big change was achieved by the given intervention. This approach is able to provide a credible interpretation based on empirical evidence of observable changes, which could be caused by the implementation of intervention or other factors. (Martini, 2009) The second approach represents “*Theory-based counterfactual impact evaluation*”, which allows understanding why the intervention produces intended (and unintended) effects. The additional information on why the intervention effects are created (besides quantification of impacts) is essential for policy makers when taking decisions on programs and their objectives. (White, 2009b) This

approach pays attention to theories that are created by policy makers, program managers and other stakeholders. These are empirically testable and logically related assumptions and hypotheses. (EC, 2013) Identification and estimation of a casual effect requires a theory, while comparison of the theory with the implementation requires quantification. (Martini, 2012)

The counterfactual impact evaluation occurs more frequently, not only in the documents of the European Commission, but also in the various studies, articles, to this method are dedicated also professional conferences. (e. g., Martin, Tyler, 2006, Bondonio, 2009, Ferraro, 2009, Martini, 2009, Morton, 2009, Untiedt, 2009, White, 2009a, Gertler, et al., 2011, Bondonio, Greenbaum, 2012, EC 2012a, Mouqué, 2011b, Stern et al., 2012, EC 2014c, in the Czech Republic Potluka, Brůha 2011, Potluka et al., 2013) The counterfactual impact evaluation can also be found in the legislation of the European Union for the programming period 2014 – 2020 (Regulation (EU) no 1303/2013 of the European Parliament and of the Council).

The counterfactual impact evaluation uses the same approach of the statistical processing of data as for testing new drugs and therapies in medicine. This method is based on the principle of a control group, which should be as close as possible to the characteristics of the evaluated subjects (whether they are enterprises, municipalities or individuals who have been exposed to an intervention in the form of the financial support). (EC, 2014b) Using comparative control group represents what would have happened if no specific policies or programs were implemented. Thus the control group represents other factors than the impact of the interventions. Without this control group, we cannot be sure to what extent a given intervention contributed to changes in the monitored parameters (results). (Morton, 2009) Then the counterfactual impact evaluation allows assessing to which extent the results can be assigned to the program, policy or intervention, with respect to the other factors affecting the results. (Ferraro, Hanauer, 2014) The counterfactual impact evaluation starts from the widely accepted term impact. In this case, it represents the difference between the observable situation after the intervention (observable - factual) and the situation which would have occurred without the implementation of the intervention (non-observable - counterfactual). The aim of the CIE is to measure the impact of the interventions. (Potluka et al., 2013)

The impact evaluation requires the precisely defined control group, which should present considerable homogeneity (individual projects or subjects of interventions are very similar). The second aspect is the availability of vast amount of supported and unsupported subjects. (Martini, 2009) The existence of a comparable control group that was not exposed to the intervention and availability of satisfactory data on monitored parameters can represent limits of the use of this method. (Khandker et al., 2010, Stern et al., 2012, Mouqué, 2011b)

Given that the subjects exposed to the intervention and the control group differs in the observable variables and unobservable variables, simple comparison of these two groups does not reflect the actual estimation of the impact of the intervention. The problem is a selection bias of estimation of the impact, because the observable changes in the results after the intervention might be influenced by the intervention, as well as by other changes that have occurred over time. (Bartik, 2004, Martini, 2009) For example, the beneficiaries of an intervention may be selected by some criteria (or select themselves) which is correlated with the observed result. (OECD-DAC, 2002b) The observable change might contain the real effect (impact) of the intervention, together with bias. The bias could be caused by the supported subjects having different result as unsupported subjects, even if they have not been exposed to the intervention. Simultaneously the subjects in the control group could achieve other results, even if they have been exposed to the intervention. (Potluka et al., 2013)

There is a number of statistical methods that can reduce or even eliminate bias resulting from the differences between the group exposed to the intervention and the control group. The best way to estimate the impacts of the intervention and to eliminate selection bias at the same time is randomization. Randomization is a process of random distribution of the support among the subjects, where the differences in the results of the supported and unsupported subjects approximate to zero with a sufficient number of observations. (Bartik, 2004, Lipsey et al., 2004, Martini 2009) There are

many ways to randomly determine which subjects receive a support or not. Since no randomized procedures are currently used in the public expenditure programs in the Czech Republic, it is not necessary to explain them in detail.

The counterfactual impact evaluation uses experimental randomized control trial and quasi-experimental methods, which are based on matching of comparable cases (propensity score matching), the use of parallel trends (difference-in-difference), comparison of individual cases around the border (discontinuity) and use of natural experiment (instrumental variables). (Martini, 2009)

5. Experience with counterfactual impact evaluations

The counterfactual impact evaluation has not been extensively used in the evaluation practice of the Structural Funds, thus it is quite a new method for a number of evaluators and managing authorities. On the other hand, the development organizations (e.g., World Bank Group, Asian Development Bank, and OECD) more commonly use a mixture of impact evaluations and other evaluation methods for evaluation of their development assistance. They often provide the examples of the best practice, the case studies and the methodical guidance to provide an objective basis for assessing the results of their work, and to provide accountability in the achievement of its objectives. (e.g., Gertler, et al., 2011, Stern et al., 2012)

While the counterfactual impact evaluation is quite new to the evaluation practice, there are not so many good-quality studies evaluating the structural assistance. There are some studies using the CIE on programs funded from the Structural Funds, but they usually are focused on soft projects, funded from European Social Fund (ESF), with the objective of the employment growth. (EC, 2012a)

The example is the study from Italy, which analyzed the ERDF co-sponsored programs and the other independent national and regional incentives available to all active firms with industrial production in a large northwestern region of Italy. Although the paper finds no significant difference between the employment impacts of the ERDF co-funded and the national/regional programs, the absolute per-firm employment effects of the programs were increasingly larger, with higher economic value of the incentives. (Bondonio, Greenbaum, 2012)

Another study was carried out in Lithuania (*Evaluation of social integration services for socially vulnerable and socially excluded individuals for the effective use of the EU structural assistance for the period of 2007-2013*), where the positive and negligible effects were found on the analyzed subjects. (Žvalionytė, 2011)

In Poland, the study (*Towards Innovative Economy Effects of Grants to Enterprises in Poland*) found some significant positive impacts on the employment, wages, production activity and profits of the analyzed enterprises. The negative impact or no significant impact was found on the productivity of the enterprises. (Pokorski, 2011)

In the Czech Republic, the CIE was used to evaluate the impacts of Operational program Human Resources and Employment, where the model of the regression discontinuity design and instrumental variable methods were applied on the turnover of the firms, but with no significant estimates. (Potluka, Brůha 2011)

6. Opportunities to use counterfactual impact evaluation in program focused on environment in the Czech Republic

The basic methodology for the application of the counterfactual impact evaluation relies on the homogeneity of cases (subjects) and on the large number of statistical units. The area of intervention 1.1 Reduction of water pollution, included in the Operational program Environment (OPE) in the programming period 2007-2013, seems suitable for evaluation by these methods. This area of

intervention is primarily aimed at the significant reduction of the amount of pollution discharged into surface and groundwater. The objective is implemented through construction and modernization of waste water treatment plants, related to the construction and reconstruction of the sewage system. In the area 1.1 OPE there is a sufficient number of submitted and approved project for the achievement of the statistical significance needed for the use of the CIE. In view of the homogeneity of the subjects, the beneficiaries consist mainly of the municipalities or the municipal assemblies, which objective is to build or complete the sewerage system network and the water treatment plant in the municipality. This support helps to meet the legislative requirements for waste water treatment (91/271/EEC). In the Czech Republic, there are several problematic agglomerations which do not fulfill these requirements and also they are not suitable for funding under the operational program. This creates the appropriate conditions for the establishment of the control group for the use of the CIE.

Conclusion

After two programming periods, there is still a strong need for clear and measurable targets and indicators. The possible reason is that the concepts of input, output, outcome/result and impact were not clearly distinguished. The term “impact” has changed along the time and the opinions vary between the experts. The linear correlation between inputs and impacts is not clearly interpreted, in term of the possibility to come from results (short-term effects of policy) to impacts (long-term effects of policy) and their measurement. Thus, the European Commission changed the intervention logic, so that the achieved outputs subsequently produce the expected results. These results depend on the contribution of the policy, while being influenced by the external factors. An impact indicator was omitted and impacts represent the change of result caused by the implementation of the intervention and the other external factors. In this article impacts and effects are treated as synonyms, because there is no meaningful difference between impacts and effects within the approach of impact evaluation. The difference between impacts and effects is not so important, whether it is a short-term or a long-term effect, concerning direct or indirect effects or it has consequences for the way the evaluation is performed. In addition, most of the documents discussed above refer to the application of the counterfactual impact evaluations.

The feasible way to measure impacts and isolate the other factors is the counterfactual impact evaluation. CIE is based on the principle of using very similar control group to create the situation without the intervention, which represents the other influencing factors. The counterfactual impact evaluation is quite new to evaluation practice. There are not so many good-quality studies evaluating the structural assistance. There are some studies focused on the projects of the European Social Fund (ESF), with objective of the employment growth.

While this method is based on the statistical processing of data, it has some limitations. The basic methodological requirements for the application of this method are the homogeneity of cases and the large number of statistical units. For the reason of the sufficient number of the submitted and approved projects for the achievement of the statistical significance and the certain level of the homogeneity of the subjects, the area of intervention 1.1 Reduction of water pollution included in the Operational program Environment in the programming period 2007-2013 seems suitable for the use of these methods. In principle, the CIE can be conducted at any time after the policy is implemented.

Literature

- [1] ASIAN DEVELOPMENT BANK., (2013). *Guidelines for Preparing Performance Evaluation Reports for Public Sector Operations*. [online]. [cit. 2015-04-26]. URL:< www.adb.org/sites/default/files/institutional-document/32516/files/guidelines-pper-pso.pdf>
- [2] BACHTLER, J., & WREN, C., (2006). Evaluation of European Union cohesion policy: research questions and policy challenges. *Regional Studies*, vol. 40, no. 02, pp. 143-153. ISSN 1360-0591 . DOI:10.1080/00343400600600454.

- [3] BARCA, F., (2009). *An Agenda for a Reformed Cohesion Policy - A place-based approach to meeting European Union challenges and expectations* [online]. [cit. 2015-04-26]. URL:<http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/policy/future/pdf/report_barca_v0306.pdf>
- [4] BARTIK, T. J., (2004). Evaluating the impacts of local economic development policies on local economic outcomes: what has been done and what is doable? In *Evaluating Local Economic and Employment Development: How to Access What Works Among Programmes and Policies*, (pp.113-142) Paris: Organisation for Economic Co-Operation and Development. ISBN 9264017089.
- [5] BATTERBURY, S. C., (2006). Principles and purposes of European Union cohesion policy evaluation. *Regional Studies*, vol. 40, no. 02, pp. 179-188. ISSN 1360-0591. DOI:10.1080/00343400600600504
- [6] BONDONIO, D., (2009). *Five Directions to Improve the Applicability of Counterfactual Impact Evaluations to Cohesion Policies. Discussion notes presented at the workshop: Rigorous impact evaluation using counterfactuals*. 6th European Conference on Evaluation of Cohesion Policy: “New Methods For Cohesion Policy Evaluation: Promoting Accountability And Learning”, Warsaw, 2009. [online]. [cit. 2015-04-26]. URL: <http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/conferences/evaluation2009/index_en.htm#>
- [7] BONDONIO, D., & GREENBAUM, R. T., (2012). Revitalizing regional economies through enterprise support policies: an impact evaluation of multiple instruments. *European Urban and Regional Studies*, 0969776411432986. DOI: 10.1177/0969776411432986
- [8] DHV ČR, spol. s.r.o., (2009). *Závěry a doporučení k systému indikátorů OP ŽP*. [online]. [cit. 2015-04-26]. URL:< www.opzp.cz/soubor-ke-stazeni/16/4892-06_evaluace_indikatoru_opzp.pdf>
- [9] EUROPEAN ECONOMIC COMMUNITY, (1991). COUNCIL DIRECTIVE of 21 May 1991 concerning urban waste water treatment (91/271/EEC)
- [10] EUROPEAN KOMISION, (2006). *Indicative Guidelines on Evaluation Methods: Monitoring and Evaluation Indicators*. [online]. [cit. 2015-04-26]. URL:<http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/2007/working/wd2indic_082006_en.pdf>
- [11] EUROPEAN COMMISSION, (2010). *Investing in Europe's future - Fifth report on economic, social and territorial cohesion*. [online]. [cit. 2015-04-26]. URL:<http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/cohesion5/pdf/5cr_en.pdf>
- [12] EUROPEAN COMMISSION, (2012a). *Design and Commissioning of Counterfactual Impact Evaluations - A Practical Guidance for ESF Managing Authorities*. [online]. [cit. 2015-04-26]. URL:<<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=sk&pubId=7646>>
- [13] EUROPEAN COMMISSION, (2012b). *Results Indicators 2014+: Report on Pilot Tests in 12 Regions across the EU*. [online]. [cit. 2015-04-26]. URL:<http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/2014/working/result_indicator_pilot_report%20.pdf>
- [14] EUROPEAN COMMISSION, (2013). *EVALSED The resource for the evaluation of Socio-Economic Development*. [online]. [cit. 2015-04-26]. URL: <http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/evaluation/guide/guide_evalsed.pdf>
- [15] EUROPEAN COMMISSION, (2014a). *Guidance Document on Monitoring and Evaluation - European Regional Development Fund and Cohesion Fund – Concepts and Recommendations*. [online]. [cit. 2015-04-26]. Dostupné z:<http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/2014/working/wd_2014_en.pdf>
- [16] EUROPEAN COMMISSION, (2014b). *Investment for jobs and growth - Promoting development and good governance in EU regions and cities - Sixth report on economic, social and territorial cohesion*. [online]. [cit. 2015-04-26]. URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/cohesion6/6cr_en.pdf
- [17] EUROPEAN PARLIAMENT AND EUROPEAN COUNCIL, (2013). Regulation (EU) no 1303/2013 of the European Parliament and of the Council
- [18] FERRARO, P. J., (2009). Counterfactual thinking and impact evaluation in environmental policy. *New Directions for Evaluation*, vol. 2009, no. 122, pp. 75-84. DOI: 10.1002/ev.297.
- [19] FERRARO, P. J., & HANAUER, M. M., (2014). Advances in measuring the environmental and social impacts of environmental programs. *Annual review of environment and resources*, vol. 39, pp. 495-517. DOI: 10.1146/annurev-environ-101813-013230
- [20] GAFFEY, V., (2012). Evaluating the effects of regional policy—the Experience of the European Commission from the Recent ex post Evaluation. In *Evaluating the effects of regional interventions. A look beyond current Structural Funds' practice*. (pp. 143-158). Warsaw: Ministry of Regional Development. ISBN 978-83-7610-350-1
- [21] GAFFEY, V., (2013). A fresh look at the intervention logic of Structural Funds. *Evaluation*, vol. 19, no. 2, pp. 195-203. DOI: 10.1177/1356389013485196

- [22] GARRETSEN, H., McCANN, P., MARTIN, R., & TYLER, P., (2013). The future of regional policy. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, vol. 6, no. 2, pp. 179-186. DOI: 10.1093/cjres/rst013
- [23] GERTLER, P. J., MARTINEZ, S., PREMAND, P., RAWLINGS, L. B., & VERMEERSCH, C. M., (2011). *Impact evaluation in practice*. Washington DC: World Bank Publications. ISBN 978-0-8213-8541-8
- [24] INTERNATIONAL FUND FOR AGRICULTURAL DEVELOPMENT, (2009). *Evaluation Manual Methodology and Processes*. [online]. [cit. 2015-04-26]. URL:<www.ifad.org/evaluation/process_methodology/doc/manual.pdf>
- [25] KHANDKER, S. R., KOOLWAL, G. B., & SAMAD, H. A., (2010). *Handbook on impact evaluation: quantitative methods and practices*. Washington DC: World Bank Publications. ISBN 978-0-8213-8028-4
- [26] LIPSEY, M. W., FREEMAN, H. E., & ROSSI, P. H., (2004). *Evaluation: a systematic approach. Seventh edition*. Thousand Oaks: Sage. ISBN 0761908943
- [27] MARTIN, R., & TYLER, P., (2006). Evaluating the impact of the structural funds on Objective 1 regions: an exploratory discussion. *Regional Studies*, vol. 40, no. 02, pp. 201-210. DOI: 10.1080/00343400600600546
- [28] MARTINI, A., (2009). Counterfactual impact evaluation: what it can (and cannot) do for cohesion policy. *6th European Conference on Evaluation of Cohesion Policy: "New Methods For Cohesion Policy Evaluation: Promoting Accountability And Learning"*, Warsaw. [online]. [cit. 2015-04-26]. URL: <http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/conferences/evaluation2009/index_en.htm#>
- [29] MARTINI, A., (2011). The counterfactual logic for public policy evaluation. Presentation at workshop: *Pilotní counterfactual impact evaluation OP LZZ, oblast podpory 1.1*. Praha. 5. 10. 2011. [online]. [cit. 2015-04-26]. URL:< www.ireas.cz/cz/zamereni/28-regionalni-rozvoj/projekty/27-cie>
- [30] MARTINI, A., (2012). Opportunities and Limitations of Counterfactual Impact Evaluation of Structural Funds. In *Evaluating the effects of regional interventions. A look beyond current Structural Funds' practice*. (pp. 218-235). Warsaw: Ministry of Regional Development. ISBN 978-83-7610-350-1
- [31] McCANN, P., & BARCA, F. (2011). *Outcome indicators and targets. Towards a new system of monitoring and evaluation in EU cohesion policy*. [online]. [cit. 2015-04-26]. URL:<http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/evaluation/doc/performance/outcome_indicators_en.pdf>
- [32] MOUQUÉ, D., (2011a). *The best of both worlds: Presentation at workshop: How to capture the effects of EU funding? Bringing together qualitative and quantitative methods, Open Days 2011*. [online]. [cit. 2015-04-26]. URL: <http://ec.europa.eu/regional_policy/conferences/od2011/presentation_frame.cfm?nmenu=333>
- [33] MOUQUÉ, D., (2011b). *What are counterfactual impact evaluations teaching us about enterprise and innovation support?*. [online]. [cit. 2015-04-26]. URL:<http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/focus/2012_02_counterfactual.pdf>
- [34] MORTON, H. M., (2009). Applicability of Impact Evaluation to Cohesion Policy. Working paper written in the context of the report: *"An Agenda for a reformed Cohesion Policy."* Department of Social Policy & Social Work University of Oxford. [online]. [cit. 2015-04-26]. URL:<http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/policy/future/pdf/4_morton_final-formatted.pdf>
- [35] OECD-DAC, (2002a). *Glossary of key terms in evaluation and results based management*. [online]. [cit. 2015-04-26]. URL:<www.oecd.org/development/peer-reviews/2754804.pdf>
- [36] OECD – DAC, (2002b). *Outline of principles of counterfactual impact evaluation*. [online]. [cit. 2015-04-26]. URL:< www.oecd.org/dac/evaluation/dcdndep/37671602.pdf>
- [37] OECD-DAC, (2008). *Principles for Evaluation of Development Assistance*. [online]. [cit. 2015-04-26]. URL:< www.oecd.org/development/evaluation/50584880.pdf>
- [38] POKORSKI, J., (2011). *Towards Innovative Economy. Effects of Grants to Enterprises in Poland*. Warsaw: Polish Agency for Enterprise Development. ISBN 978-83-7633-153-9
- [39] POTLUKA, O., & BRŮHA, J., (2011). Counterfactual Impact Evaluation of Human Resources Development. *Research Journal of Economics, Business and ICT*, vol. 3, no. 2011, pp. 56-60. ISSN 2045-3345
- [40] POTLUKA, O., BRŮHA, J., & VOZÁR, O., (2013). Counterfactual Impact Evaluation: A novelty from Brussels?. *Regionální studia*, vol. 2013, no. 2, pp. 24-28. ISSN 1803-1471
- [41] STERN, E., STAME, N., MAYNE, J., FORSS, K., DAVIES, R., & BEFANI, B., (2012). *Broadening the range of designs and methods for impact evaluations. Report of a study commissioned by Department for International Development*. [online]. [cit. 2015-04-26]. URL:< www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/67427/design-method-impact-eval.pdf>

- [42] ŠUMPÍKOVÁ, M., OCHRANA, F., PAVEL, J. a kol., (2005). *Veřejné výdajové programy a jejich efektivnost*, (1. ed.) Praha: EUROFLEX BOHEMIA. ISBN 8086861775.
- [43] UNTIEDT, G. (GEFRA - Gesellschaft für Finanz- und Regionalanalysen), (2009). Impact analysis and counterfactuals in practise: The case of Structural Funds support for enterprise. In *6th European Conference on Evaluation of Cohesion Policy: "New Methods For Cohesion Policy Evaluation: Promoting Accountability And Learning"*, Warsaw. [online]. [cit. 2015-04-26]. URL: <http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/conferences/evaluation2009/abstracts/untiedt.pdf>
- [44] VENETOKLIS, T., (2002). *Public policy evaluation: Introduction to quantitative methodologies*. Helsinki: Government Institute for Economic Research. ISBN 951-561-410-4.
- [45] WHITE, H., (2009a). *Some reflections on current debates in impact evaluations. Working paper. The International Initiative for Impact Evaluation (3ie)*. [online]. [cit. 2015-04-26]. URL: <www.asocam.org/biblioteca/files/original/7212d932686e1febee3c5aeac4651c0e.pdf>
- [46] WHITE, H., (2009b). Theory-based impact evaluation: principles and practice. *Journal of development effectiveness*, vol. 1, no. 3, pp. 271-284. DOI: 10.1080/19439340903114628.
- [47] ZIMMERMANOVÁ, L., & BROWN, L., (2012) *Problematika čerpání prostředků ze strukturálních fondů v České republice: překážky limitující plynulé čerpání z fondů*. [online]. [cit. 2015-04-26]. URL:<http://nf.vse.cz/wpcontent/uploads/fewpp_article-cerpani-SF-zimmermannova-brown.pdf>
- [48] ŽVALIONYTĚ, D., (2011). Counterfactual Impact Evaluation of Social Integration Services for Socially Vulnerable Groups: experience of Lithuania. *Presentation at Conference on counterfactual impact evaluation*. Warsaw 12 December 2011. [online]. [cit. 2015-04-26]. URL:<http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/impact/evaluation/conf_doc/warsaw_12122011/zvalionyte_ppmi_lithuania.pdf>

This paper was created as a part of the specific research project no. MUNI/A/0768/2013

DEVELOPMENT ACTIVITIES IN DISTRICTS OF ŽILINA REGION IN FRAME OF COHESION POLICY

ROZVOJOVÉ AKTIVITY V OKRESOCH ŽILINSKÉHO SAMOSPRÁVNEHO KRAJA V KONTEXTE POLITIKY SÚDRŽNOSTI

ING. MARCELA CHRENEKOVÁ, PHD.

ING. KATARÍNA MELICHOVÁ, PHD.

ING. ĽUBICA MAJSTRÍKOVÁ

Katedra regionalistiky a rozvoja vidieka | *Department of Regional and Rural Development*
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja | *Faculty of European Studies and Reg. Development*
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre | *Slovak University of Agriculture in Nitra*
✉ *Tr. A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovak Republic*
E-mail: Marcela.Chrenekova@uniag.sk, Katarina.Melichova@is.uniag.sk, l.majstrikova@gmail.com

Annotation

The contribution is analysing development activities in districts of Žilina region and determining whether development activities had responded on real needs of districts. These development activities were financed from one operation and nine sector-oriented operational programs (and program Technical support) in period 2007-2013. Activities were evaluated by several indicators such number of projects, co-financing per capita, funding from state budget, European Union and Operation Programs of National Strategic Reference Framework. The development activities are unevenly distributed in Žilina region, but their focus on socio-economic field reflects a real need, but not in environmental one.

Key words

Žilina Region, development activities, projects, structural funds

Anotácia

Príspevok analyzuje rozvojové aktivity v okresoch Žilinského samosprávneho kraja a zisťuje, či rozvojové aktivity reagujú na skutočné potreby okresov. Tieto rozvojové aktivity boli financované z jedného operačného a deviatich sektorovo – orientovaných operačných programov (a program Technická podpora) v období 2007 – 2013. Aktivity boli hodnotené na základe niekoľkých ukazovateľov ako počet projektov, spolufinancovanie v prepočte na obyvateľa, financovanie zo štátneho rozpočtu, Európskej Únie a operačných programov Národného strategického referenčného rámca. Rozvojové aktivity sú v Žilinskom samosprávnom kraji nerovnomerne rozvinuté, ale zameranie sa na sociálno – ekonomickú oblasť odzrkadľuje skutočné potreby regiónu, avšak nie environmentálne.

Kľúčové slová

Žilinsky samosprávny kraj, rozvojové aktivity, projekty, štruktúrne fondy

JEL classification: R50

Introduction

The transformation of Slovak society is characterized not only by high dynamics and depth of change but also by unusual dynamics of differentiation tendencies. These tendencies are related to social and territorial systems, individuals, social groups and society, settlements and regions (Gajdoš, 2008). The

most influenced regions are those that inherited inappropriate local economy structure, mainly high share of heavy industry, rural and peripheral regions (Dostál – Hampl, 2002 in Blažek – Csank, 2007). According to Chabičovská et al. (2009), disparities that need to be solved are the differences caused by subjective human activity, not differences caused by objective reasons, for example based on natural conditions. The experts know the need to influence those processes that lead to distinct territorial concentration of social problems (Novák et al, 2007) and therefore the deterioration of life quality in some regions than other.

The convergence theories of regional development assume that there is the tendency to balance differences in the territory, so there are not needed external interventions in this sense. The divergence theories are based on the assumption that the consequence of development is enlarging of disparities between regions, so interventions from external environment are needed. Currently, scientists as well as other experts in the field of regional policy tend to the need of interventions. The question is the degree and the level of these interventions.

Authors (Haken, 2005; Žitek, 2004; Postránecký, 1997; Vanhoooven and Klaassen, 1980; Matoušková et al., 2009) define regional policy as a set of public interventions at different levels which lead to removal of negative unnatural disparities in social and economic development of region, thus enhancing the quality of life. Regional policy tools are classified differently. Some authors divide them by power and influence. Rajčáková (2004) classifies these tools as follows: program, fiscal and other financial and non-economic. Žitek (2004) classifies two groups of tools: financial tools and sectorial policies. Among the financial tools of EU regional policy includes pre-accession and structural funds and Cohesion fund.

Aim and methods

The aim of the contribution is to analyse development activities in districts of Žilina region and to determine whether development activities had responded on real needs of districts.

Project activity in Žilina region in programming period 2007 - 2013 was assessed based on data published by the central coordination body of Ministry of transport and regional development, intermediate bodies under managing authorities for each operational program National Strategic Reference Framework (NSRF), Regional Development Agencies (RDA) and Project Agencies. We evaluated the number of approved projects from individual operational programs of NSRF 2007 - 2013 in districts of Žilina region per 10,000 inhabitants and total number of projects in district, the amount of funds from operational programs (OP) of NSRF per district and per inhabitants in district, the amount of funds for co-financing, from the state budget and EU and disbursement from OP NSRF 2007 - 2013.

Results

Development activities in districts of Žilina region

In the context of EU membership, Slovakia can receive aid to reduce regional disparities from Cohesion policy of EU. Slovakia had partly opportunity to use this aid before joining the EU, but it has drawn the support as EU member since 2004. In the shortened programming period 2004 - 2006, Slovakia could draw EU funds through four operational programs and in the period 2007 - 2013 it could draw from one operation and nine sector-oriented operational programs (and program Technical support).

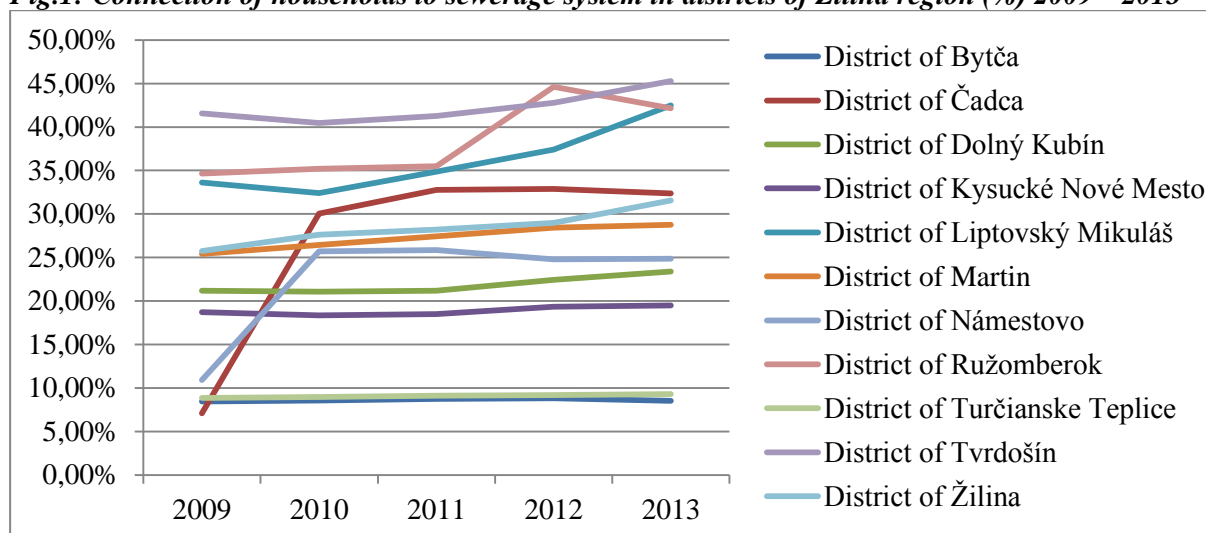
The lowest number of projects per 10,000 inhabitants in programming period 2007 - 2013 was realized in district Martin however it is the fourth in amount of funds per inhabitant. It means that projects were more costly. The highest number of projects per 10,000 inhabitants was in following districts: Žilina, Námestovo and Tvrdošín. The above-average values have also districts Ružomberok

and Liptovský Mikuláš. In district Námestovo is the second highest number of projects per 10,000 inhabitants, but the amount of funds per capita is the half of the average. These projects were less costly. Žilina district has almost three times higher amount of contracted funds from projects of operational funds (OP) NSRF per capita than the average. However, it achieves far below the average value in the amount of funds that represent co-financing of projects by applicants for non-repayable financial contribution. The same situation is in the district Martin. The highest co-financing is in the district Tvrdošín (three and half times higher than average) and in the district Liptovský mikuláš (almost two and half times higher than average). It means that in these two districts were involved beneficiaries mostly. This fact is also influenced by the higher number of projects where the beneficiary was other than public entity. On the other side, the lowest and deeply below-average co-financing was in districts Bytča and Čadca. There were more beneficiaries from public sector in these two districts.

The lowest amount of funds per capita was contracted in districts Bytča, Čadca, Námestovo and Dolný Kubín. The same situation is with the amount of funds that are the share of financing from state budget. The highest amount of funds from state budget was contracted in district Žilina (more than three times of average). Following districts were Ružomberok, Liptovský Mikuláš and Martin. Paradoxically, the level of drawn contracted funds from OP NSRF on 31st January 2013 was the highest in districts with the lowest amount of funds. Almost 90% is in the district Námestovo. The lowest drawing of funds was in districts Turčianske Teplice and Martin. We also analysed the amount of funds from projects where Žilina region was the applicant. The most funds per capita were directed to districts Čadca, Tvrdošín and Námestovo which really needed the support mainly based on their periphery location. The most of these funds were used on transport infrastructure, infrastructure of social services and education.

Need of investments into technical infrastructure shows the Fig. 1 where can be seen significant increase of households connected to sewerage system. The highest increase was reached by districts Čadca and Námestovo that used the aid from Structural Fund. The increase of the connection in these districts during 2010 was about 20%. Other indicator that proves the need of external funding is also the educational level of population in districts of Žilina region. In Tab. 1 is clear that the share of population without education or with primary education is very high (about 30%) in districts of Žilina region.

Fig.1: Connection of households to sewerage system in districts of Žilina region (%) 2009 – 2013

Source: own elaboration based on data of Statistical Office of SR

Tab. 1: Educational level of population in districts of Žilina region

District	Share of preproductive population (%)	Share of population without education and primary education (%)	Share of population with vocational and secondary education without graduation (%)	Share of population with vocational and secondary education with graduation (%)	Share of population with tertiary education (%)
Bytča	17.7	31.81	28.91	22.19	8.99
Čadca	16.44	33.85	29.24	21.29	8.92
Dolný Kubín	16.48	30.33	22.35	23.63	14.39
Kysucké Nové Mesto	15.79	32.09	25.77	23.99	10.40
Liptovský Mikuláš	13.84	28.6	24.54	23.75	14.95
Martin	13.82	25.19	21.48	28.12	15.54
Námestovo	22.81	42.24	24.88	19.34	8.62
Ružomberok	15.00	30.92	26.1	23.29	12.49
Turčianske Teplice	13.21	30.17	29.17	21.33	12.58
Tvrdošín	18.61	34.93	22.37	23.29	12.34
Žilina	14.87	26.33	23.44	26.72	15.8
Žilina Region	15.92	30.41	24.77	24.14	12.96

Source: own elaboration based on data from Statistical Office of SR

We analysed the focus and the number of projects in each districts. The number of projects per 10,000 of district in all operational programs reflects the effort to solve problems in district in various problem areas. We evaluated only 7 relevant operational programs (those where there was more than 1 project): Regional Operational Program (ROP), Operational Program Education, Environment, Science and Research, Employment and Social Inclusion, Competitiveness and Economic Growth; and Transport.

Summary of development activities in districts of Žilina region is shown in Tab. 2 and 3.

Tab. 2: Number of approved projects from individual operational programs NSRF 2007-2013 in the districts of Žilina region per 10,000 inhabitants

District/OP	ROP	EDU	ENV	SR	ESI	CEG	TRA	Total
Bytča	4.6	1.3	0.7	0.0	0.3	0.3	0.0	7.2
Čadca	4.1	1.0	1.2	0.0	0.0	0.4	0.1	6.9
Dolný Kubín	3.5	0.5	0.8	0.0	1.0	0.3	0.3	6.3
Kysucké Nové Mesto	3.3	2.1	0.6	0.0	0.0	0.6	0.0	6.6
Liptovský Mikuláš	3.7	1.0	1.7	0.6	1.7	0.4	0.0	8.9
Martin	1.4	1.0	0.6	0.0	0.4	0.5	0.1	4.1
Námestovo	5.7	1.2	1.7	0.0	0.3	0.5	0.0	9.0
Ružomberok	3.1	1.9	1.6	1.2	0.5	0.7	0.0	9.0
Turčianske Teplice	1.8	1.2	1.8	0.0	1.2	0.6	0.0	6.7
Tvrdošín	4.7	1.1	1.1	0.0	0.8	1.4	0.0	9.2
Žilina	3.8	1.4	0.5	2.3	0.5	0.3	0.6	9.5
Total	4.1	1.3	1.0	0.7	0.6	0.5	0.2	7.6

Source: Own elaboration based on data from Information technology monitoring system and Žilina region

Explanations:

ROP – Regional Operational Program (OP)

EDU – OP Education

ENV – OP Environment

SR – OP Science and Research

ESI – OP Employment and Social Inclusion

CEG – OP Competitiveness and economic growth

TRA – OP Transport

Projects where the applicant and beneficiary of funds are entities settled in districts of Žilina region are aimed as follows. The highest number of projects per capita from Regional Operational Program was in district Námestovo, Tvrdošín and Čadca, while at least Turčianske Teplice and Martin. The education (OP Education) was mostly supported in districts Kysucké Nové Mesto and Ružomberok, at least and deep under average in district Dolný Kubín. The highest number of projects from Operational Program Environment was in districts Turčianske Teplice, Námestovo and both districts of Liptov (Liptovský Mikuláš and Ružomberok), the lowest number was in Žilina, Martin and Kysucké Nové Mesto. Projects for science and research support were represented only in districts where universities have seat: Žilina, Ružomberok and Liptovský Mikuláš. The highest number of projects in terms of employment and social inclusion were supported in districts Liptovský Mikuláš and Turčianske Teplice. It was not supported in districts of Kysuce and poorly in districts Bytča and Námestovo (Fig. 1). Projects supporting business environment and energy efficiency were mostly represented in districts Tvrdošín and Ružomberok, poorly in Žilina, Dolný Kubín a Bytča. The development of transport infrastructure was supported mainly in districts Žilina and Dolný Kubín.

Funds allocated in each district and for each area were calculated on the amount per capita. From projects of operational programs NSRF and cross-border cooperation, where the applicant was Žilina region, was the highest amount of funds transferred on transport infrastructure (especially roads of 2nd and 3rd class), mostly in districts Námestovo (71€), Čadca (64€), Dolný Kubín and Tvrdošín. The lowest amount was in districts of Liptov (32.74€). The most of funds on infrastructure of social services (the second highest supported field of Žilina region's projects) was allocated in districts Tvrdošín (51.30€) and Ružomberok. Districts Kysucké Nové Mesto (52.09€) and Čadca received the

highest amount of funds on education. Culture and cultural heritage were supported by approved projects in districts of Horné Považie (Bytča and Žilina) and Orava (Námestovo, Dolný Kubín and Tvrdošín).

Tab. 3: Financing of development of Žilina region's districts in programming period 2007-2013

District	Funds from projects of OP NSRF (€) ¹	Number of projects	Number of projects per 10,000 inh.	Co-financing per capita	Funding from state budget per capita	Funding from EU and state budget per capita	Funding from projects of OP NSRF per capita (€) ¹	Drawing of funds from OP NSRF on 31st January 2013 (%)	Funds from projects of Žilina region per capita (€) ²
Bytča	13,535,436.85	22.00	7.19	22.11	44.54	420.09	442.20	74.29	91.50
Čadca	45,898,910.54	63.00	6.87	27.75	54.52	472.73	500.48	67.72	136.70
Dolný Kubín	25,466,552.43	25.00	6.33	45.01	77.06	598.01	644.40	49.59	75.27
Kysucké Nové Mesto	30,401,910.51	22.00	6.61	45.41	115.33	867.34	912.75	31.40	96.34
Liptovský Mikuláš	114,279,077.09	65.00	8.95	213.78	189.72	1,358.34	1,573.51	75.19	72.92
Martin	132,910,274.47	40.00	4.12	69.43	188.34	1,299.20	1,368.66	25.70	73.28
Námestovo	35,506,569.34	56.00	9.41	35.97	59.79	559.00	596.35	89.06	113.22
Ružomberok	93,614,431.48	52.00	8.96	126.48	190.55	1,485.79	1,613.65	42.72	88.49
Turčianske Teplice	11,588,265.62	11.00	6.72	35.35	86.57	672.13	707.51	25.65	51.89
Tvrdošín	36,615,612.79	33.00	9.21	309.49	86.01	712.47	1,021.95	65.30	127.88
Žilina	503,822,548.16	147.00	9.53	67.58	447.82	3,199.64	3,267.23	74.35	106.85
Total*/average	1,043,639,589.27*	49.00	7.63	90.76	140.02	1,058.61	1,149.88	56.45	94.03

Notes:

Contracted financial resources (on 31st January 2013)

Projects from OP NSRF and OP CZ-SR a PL-SR cross-border cooperation, where the applicant of aid is Žilina region (on 1st Match 2012)

Source: Own elaboration based on data from Information technology monitoring system and Žilina region

Conclusion

In frame of Cohesion policy of EU, the development activities are unevenly distributed in Žilina region, but their focus on socio-economic field reflects a real need, but not in environmental. In districts where the quality of environment is high were the most of the projects from Operational Program Environment.

The most of projects per capita were approved in districts Žilina, Námestovo and Tvrdošín. The district Žilina exceeds three times the average of region in contracted funds per capita, while in district Námestovo this amount is half compared to the average. In district Žilina is the amount of co-financing of projects by beneficiaries below the average, and in district Tvrdošín is the co-financing the highest of all districts. The level of drawing funds from EU funds is the highest in district Námestovo. From projects, where Žilina region was applicant, the most of funds were allocated to

districts Čadca, Tvrdošín and Námestovo. These funds were invested into transport infrastructure, social services and education. The highest amount of funds for transport infrastructure was allocated in district Námestovo, and on the other side, the lowest amount in districts of Liptov. The district Tvrdošín drew up the highest amount of funds for social services per capita, districts of Kysuce for educations and districts of Horné Považie and Orava for culture and cultural heritage.

Literature

- [1] BLAŽEK, J., CSANK, P., (2007). Nová fáze regionálního rozvoje v ČR? *Sociologický časopis*, vol. 43, no. 5, pp. 945-965.
- [2] DOSTAL P., HAMPL M., (2002). *Regional Development in the Czech Republic: Specific and General Tendencies*.
- [3] GAJDOŠ, P., (2008). Vývoj regionálních disparit na Slovensku – málo rozvinuté regióny. *Životné prostredie*, vol. 42, no. 1, pp. 21-27.
- [4] CHABIČOVSKÁ a kol., (2009). *Rozvojový interaktívny audit – prístupy k riešeniu disparit*, GaREP, s. r. o. Spoločnosť pro regionální ekonomické poradenství, Brno. ISBN 978-80-904308-1-5.
- [5] NOVÁK, J., PULDOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J. , (2007). Současné procesy ovlivňující sociálně prostorovou diferenciaci České republiky. *Urbanismus a územní rozvoj*, vol. 10, no. 5, pp. 34-39
- [6] VEENHOVEN, R., (1996). Happy life-expectancy: A comprehensive measure of quality-of-life in nations. *Social indicators research*, vol. 32, no. 1, pp. 2-58. ISSN 0303-8300.
- [7] ŽÍTEK, V., (2004). Identifikace faktorů ovlivňujících efektivnost veřejné správy. In *Teória a prax verejnej správy 2004*. Košice: Fakulta verejnej správy Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, pp. 336-339. ISBN 80-7097-595-4.

The contribution was supported by The Slovak Research and Development Agency under the contract No. 1/0685/13 Drivers of the Development of Rural Regions.

REVITALIZATION AS A PART OF THE EU COHESION POLICY

DR. ENG. KRZYSZTOF ROGATKA¹

DR. JADWIGA BIEGAŃSKA¹

DR. ELŻBIETA GRZELAK-KOSTULSKA¹

DR. EWA CIEŚLIK²

DR. JUSTYNA CHODKOWSKA-MISZCZUK¹

DR. STEFANIA ŚRODA-MURAWSKA¹

¹*Department of Urban Studies and Regional Development
Faculty of Earth Sciences*

Nicolaus Copernicus University in Toruń

☒ Lwowska 1, 87-100 Toruń, Poland

E-mail: krogatka@umk.pl, jadowigab@umk.pl, grzelak@umk.pl

²*Department of International Economics*

Faculty of International Business and Economics

Poznań University of Economics

☒ Aleja Niepodległości 12, 61-875 Poznań, Poland

E-mail: ewa.cieslik@ue.poznan.pl

Annotation

The aim of the paper is the general characterization of the process of the revitalization in Polish cities in the context of the EU cohesion policy on the example of Kujawsko-Pomorskie voivodship. The research has been conducted on the basis of data derived from the official websites of the Regional Operational Program of Kujawsko-Pomorskie Voivodship 2007-2013 and data obtained from the website of the Ministry of Infrastructure and Development where all projects co-financed from the UE have been currently upgraded and monitored. From database, which contained more than six thousand projects implemented under the Cohesion Policy in Kujawsko-Pomorskie voivodship, 222 projects related to the revitalization have been analyzed. In the paper we have demonstrated that the cohesion policy realized by the EU, has significantly affected the process of the revitalization in Polish cities. This impact can be considered in two ways. On the one hand, the cohesion policy caused the necessity of long-term and integrated planning of all actions required for the activation of problem areas in a city. On the other hand, it initiated instruments by which Polish cities had a real opportunity to start the thorough revitalization.

Key words

Poland, urban development, cohesion policy, revitalization, EU funds

JEL classification: *H5, H7, O2, R1, R5*

Introduction

The Cohesion Policy pursued by the European Union (EU) supports all actions, which tend to align economic and social conditions in all regions of the EU. The implementation of the Cohesion Policy

has been carried out through operational programs, i.e. financial support granted NUTS 3 regions where per capita income does not exceed 75% of the EU average. The main objectives supported within the Cohesion Policy are as follows: convergence (i.e. cohesion), improving the competitiveness of regions, and European territorial cooperation. The cohesion policy often understood as regional policy has played more and more important role in the successive programming periods of the EU. In the years 2007-2013, it was the first time when against the background of all supported fields the largest funds were allocated for the implementation of the cohesion policy and their value amounted to 44,2% of entire EU budget (Portal Funduszy Unijnych). In the programming period 2014-2020 the share of these funds for the support of the cohesion policy will be still significant (cf. Europa 2020).

In the successive programming periods, in the creation of the cohesion policy an important role is ascribed to the support for urban areas. A. Knape, the president of the Swedish Association of Local Authorities and Regions (SALAR), notes that „*Development and competitiveness of urban areas are the prerequisites not only for the growth and development of surrounding regions, but the entire country*“ (Polityka spójności na lata 2014-2020...: 14). In this approach cities are found as the centers of regional labor markets, main producers of goods and services, places of the creation of a knowledge and an information as well as the decision-making centers. The priority role of cities is also noticed by the European Union. Hence, the EU has perceived the improvement of an urban space as one of the strategic actions within the cohesion policy.

In Poland, similarly to other countries from Eastern-Central Europe, intensive socio-economic changes of an urban space started together with the system transition in 1989. As J.J. Parysek (2005) noted the real estate market had to function in new conditions, ground rent based on capitalist principles was introduced and land in cities became the subject of a commerce. The system transition and rapid socio-economic changes caused the decay of functions fulfilled in many parts of cities hitherto. This situation referred mainly to industrial, railway, military, port areas, and often to areas fulfilling residential functions (Uzupełnienie...). The decay of functions and lack of the implementation of new functions supporting the development of cities contributed to the progressive social, economic, and spatial degradation of these areas. A new phenomenon in urban space in Poland, well-recognized in Europe, was the degradation of areas of large cities (cf. Biegańska et al., 2014). This degradation refers mainly to *stricte* residential districts, as well as post-industrial and post-military areas. The scale of problems, especially when the development of a city based on industrial or military function, resulted in lower investors' interest in an entire city and in extreme cases, even in an entire region (Uzupełnienie...).

The revitalization, considered as a renewal, a cure or even the recycling of an urban space, seems to be the response to the problems of cities associated with progressive spatial and social degradation. The revitalization included *"a comprehensive process of the renewal of an urbanized area whose a space, functions, and a substance experience a structural degradation inducing the state of a crisis, making impossible or strongly hindering the proper social and economic development of an area as well as the sustainable development of an entire city. Therefore, the revitalization is a response to the state of the crisis of an urban area and includes the set of thorough actions, coordinated and managed by a public sector (mainly local governments), based on the active cooperation of political-administrative institutions and social entities."* (Billert, 2004: 6, cf. Rogatka, 2011a, 2011b).

As any action aiming at putting some area out of impasse, the revitalization requires large expenditures. In this context, great chance for Poland was the integration with the European Union in 2004 and the implementation of the cohesion policy. The first action in this field included the preparation of a basis for the revitalization of Polish cities. According to the regulations of the Regional Operational Program of Kujawsko-Pomorskie Voivodship 2007-2013, every city that wanted to apply for the EU funds had to obligatory prepare the Local Program of Revitalization (LPR). LPR is a strategic document in which, on the one hand, a crisis area with the highest concentration of social and spatial problems is pointed, on the other hand, the goals of the revitalization are precisely characterized. It, therefore, contains the description of necessary actions aiming at increasing the inhabitant's quality of life, restoring a spatial order, economic recovery, reconstruction of social ties,

and, consequently, at development and improvement of city image. LPR enables urban local governments (in Poland it is *gmina*. *Gmina* governs an administrative region of the 3rd order, NUTS 5, which is called the same), which in the first instance is obliged to implement the revitalization, as well as other entities, to apply for the EU funds for the investments in this field (*Rewitalizacja...*).

1. Aims and methods

The study covers the programming period 2007-2013, i.e., when the National Cohesion Policy has been implemented.

The research has been conducted in the Kujawsko-Pomorskie voivodship (WK-P) (administrative region of the 1st order in Poland, NUTS 2), which is located in the central part of Poland. The analyzed voivodship is inhabited by 2.1 mln persons (10th place among 16 voivodships in Poland), which represents 5.4% of total Polish population number. The area of analyzed voivodship comprises 18.0 thousand sq. km, which constitutes as much as 5.7% of the total area of Poland (10th place among 16 voivodships in Poland). According to the administrative division of Poland, the WK-P includes 92 rural, 35 urban-rural and 17 urban *gminas* (administrative regions of the 3rd order, NUTS 5) (state as of 2013). Among mentioned *gminas*, cities include urban *gminas* and urban parts of urban-rural *gminas*.

The research has been conducted on the basis of data derived from the official websites of the Regional Operational Program for Kujawsko-Pomorskie Voivodship 2007-2013 (ROP WK-P) (www.mojregion.eu/regionalny-program-operacyjny-wojewodztwa-kujawsko-pomorskiego/o-programie.html) and data obtained from the website of the Ministry of Infrastructure and Development (Mapa Dotacji, www.mapadotacji.gov.pl). The information on applications (projects) approved by the European Commission in the 2007-2013 programming period available at the websites have been currently upgraded and monitored. The information has included as follows: full name of beneficiary, the title of application, area where the application has been implemented, value of financial support, and the total value of project.

The collected and verified data have been proper in the context of the research aiming at general characterization of the revitalization in Polish cities in the context of the impact of the EU funds on the example of Kujawsko-Pomorskie voivodship. In order to realize the aim, we have analyzed all investments related to the revitalization and co-financed from the EU funds. From database, which contained more than six thousand projects implemented under the Cohesion Policy in Kujawsko-Pomorskie voivodship, 222 projects related to the revitalization have been analyzed. All projects have been considered in two aspects, from which one has referred to the structure of beneficiaries, and the second one has been related to the size structure of cities in terms of their activity within the implementation of the revitalization. The analysis of projects related to the revitalization and implemented in the programming period 2007-2013 has been preceded by the characterization of cities in the context of their size, number of areas pointed to be revitalized, and the realization of LPR.

2. Results

In the context of the Cohesion Policy, it should be noted that Poland, as one of the countries which joined the EU relatively recently (2004), has tended to improve the socio-economic situation of cities, benefited firstly from the Instruments of Pre-Accession Assistance (IPA). Anyhow, the first LPR in Poland was developed in 2004 (the city of Łódź), and the lack of proven strategic documents caused that most of Polish cities could not use any EU funds for the revitalization then. Only in the programming period 2007-2013 Poland has participated in the full implementation of the cohesion policy. In this programming period, when cities have gradually developed LPR it has been possible to plan the revitalization and to apply for the EU funds for the support for all desired actions. The necessity to prepare LPR should be viewed positively because this requirement has forced cities to organize undertaken actions, however, it slightly postponed them in time.

Funds aiming at the revitalization have been spent within the European Regional Development Fund and the European Social Fund and have been obtained within the Integrated Regional Operational Program. Important part of the European Regional Development Fund contains the Regional Operational Programs (RPO) related to the implementation of the cohesion policy in particular regions, including Kujawsko-Pomorskie voivodship (WK-P). The main objective of the RPO WK-P in the programming period 2007-2013 has been defined as the provision of conditions necessary to improve the competitiveness of the region (voivodship) and strengthen the social, economic, spatial cohesion of the area. Among the specific objectives the special attention has been paid mainly to: (a) improving the attractiveness of the region as the place worth investing, living and visiting, hence, generally, a place friendly to inhabitants and tourists; (b) improving the economic competitiveness of the region in the national and international arena; (c) increasing the quality of life. The above-mentioned objectives have been realized by particular actions described in priority axes. One of them, the axis no. 7, refers to the support of changes in cities and areas requiring a renewal, i.e. to the revitalization *sensu stricto*. This axis has aimed at social and economic revival, infrastructural and architectural renewal of the degraded parts of cities, post-military, post-industrial, post-railway areas and objects. These areas have lost their functions, have been degraded and according to proper regulations could have been revitalized. The aim of the axis no. 7 has been also a part of the Strategy of the Development of WK-P until the year 2020, in which two of the four priorities refers directly to revitalization (priorities: modernization of cities and rural areas, strong metropolis), and two ones indirectly (priorities: competitive economy, modern society).

In the administrative borders of WK-P 52 cities are located and 57,1% of all inhabitants of the region live there (the state as of the end 2013). The capital functions in the region are fulfilled by two cities: Bydgoszcz (app. 360 thousand inhabitants) and Toruń (app. 203 thousand inhabitants). Three cities serve as sub-regional centers: Włocławek (115 thousand), Grudziądz (98 thousand), and Inowrocław (75 thousand). Moreover, three cities have 20-30 thousand inhabitants, 24 cities have 5-20 thousand inhabitants. In turn, 20 cities does not reach 5 thousand inhabitants and in the context of legal regulations they are considered as rural areas. Hence, they cannot apply for the EU funds for the revitalization but they have an opportunity to implement similar actions within the third axis of Rural Development (EU Program for the years 2007-2013), related to the rural renewal (Tab. 1).

Tab. 1: Characterization of cities* in WK-P entitled to benefit from EU support for the revitalization

Lp.	A	B	C	D	E	F
1	Bydgoszcz	Typ VI (capital city)	359,428	4	993.0	5.6
2	Toruń	Typ VI (capital city)	203,447	2	621.0	5.4
3	Włocławek	Typ V (sub-regional city)	114,885	1	274.0	3.3
4	Grudziądz	Typ V (sub-regional city)	97,676	1	123.7	2.1
5	Inowrocław	Typ V (sub-regional city)	75,001	3	134.5	4.5
6	Brodnica	Typ IV (20,000-30,000)	28,579	1	114.5	5.0
7	Świecie	Typ IV (20,000-30,000)	26,395	3	158.1	13.2
8	Chelmno	Typ IV (20,000-30,000)	20,622	4	134.7	9.6
9	Nakło nad Notecią	Typ III (15,000-20,000)	19,193	3	94.0	8.5
10	Rypin	Typ III (15,000-20,000)	16,834	2	33.7	3.4
11	Solec Kujawski	Typ III (15,000-20,000)	15,642	1	227.0	11.9
12	Lipno	Typ II (10,000-15,000)	14,968	1	74.6	6.8
13	Chelmża	Typ II (10,000-15,000)	14,967	1	35.0	5.0
14	Żnin	Typ II (10,000-15,000)	14,181	1	14.2	1.8
15	Wąbrzeźno	Typ II (10,000-15,000)	14,040	1	4.0	0.4
16	Tuchola	Typ II (10,000-15,000)	13,949	1	104.6	5.8
17	Golub-Dobrzyń	Typ II (10,000-15,000)	12,945	1	16.2	2.0
18	Aleksandrów Kuj.	Typ II (10,000-15,000)	12,515	1	45.5	6.5
19	Mogilno	Typ II (10,000-15,000)	12,369	1	15.3	17.0

Lp.	A	B	C	D	E	F
20	Koronowo	Typ II (10,000-15,000)	11,384	4	334.7	12.0
21	Ciechocinek	Typ II (10,000-15,000)	10,791	4	81.4	5.4
22	Szubin	Typ I (5,000-10,000)	9,580	1	20.0	2.5
23	Sępólno Krajeńskie	Typ I (5,000-10,000)	9,368	1	21.8	3.1
24	Kruszwica	Typ I (5,000-10,000)	9,128	2	87.6	12.5
25	Janikowo	Typ I (5,000-10,000)	9,079	1	74.4	7.4
26	Barcin	Typ I (5,000-10,000)	7,752	1	28.0	7.0
27	Gniewkowo	Typ I (5,000-10,000)	7,293	1	15.0	1.7
28	Nowe	Typ I (5,000-10,000)	6,190	1	39.0	13.0
29	Więcbork	Typ I (5,000-10,000)	5,970	1	4.5	1.1
30	Radziejów	Typ I (5,000-10,000)	5,817	2	15.0	2.5
31	Strzelno	Typ I (5,000-10,000)	5,812	1	70.0	17.5
32	Pakość	Typ I (5,000-10,000)	5,756	1	49.7	16.6

*Explanation: *types of cities by the population number and the role in the settlement system (according to the classification of RPO WK-P); A - a city; B – type of a city; C - population number (state as of 2013); D - number of problem areas (implemented LPR); E – problem areas (implemented LPR) in ha; F - share of revitalized area in total area of a city (%)*

Source: Own elaboration on the basis of: Local Data Bank from the Central Statistical Office, RPO WK-P for the years 2007-2013. LPR requirements, "Ewaluacja wpływu projektów rewitalizacyjnych..."

Among 52 cities, which are located in the WK-P, 32 have been eligible to apply for the EU funds for the revitalization within the cohesion policy in the context of a size criterion. These all cities have prepared required LPR (understood as a strategic document). Most of them, i.e. 65.6% of them, have delimited one compact problem area (called also LPR) intended to be revitalized (Tab. 1). Almost every third city has decided to delimit more than one problem area (LPR). The highest number of problem areas (4 LPR) has been developed by a capital city of Bydgoszcz and by two cities of a small size (10-15 thousand population) (Tab. 1). The number of LPR has not affected the share of the area intended to be revitalized (Tab. 1). The average size of one problem area (LPR) has amounted to 130 ha. The largest LPR has been delimited in a city of Bydgoszcz (993.0 ha), the smallest one in a city of Wąbrzeźno (4.0 ha). Total area of all LPR in all cities of WK-P has totaled to 4,196.2 ha. The highest share of an area intended to be revitalized has been included in the LPR proposed by a city of Strzelno (17.0% of the total area of a city), the lowest one – by a city of Wąbrzeźno (0.4%).

Within the RPO WK-P it has been planned to spent the EU funds accounted for app. 4 bln PLN. As of the state of 2014, the support for the revitalization has amounted to app. 454 mln PLN, i.e. 1/10 of all funds within the RPO WK-P. In this RPO, in eligible cities 222 projects have been accepted and implemented. Their value has totaled to 831 mln PLN.

Tab. 2: Structure of projects related to the revitalization in WK-P in years 2007-2013 by beneficiary and additional characteristics

Type of a beneficiary	A	B	C	D	E	F	G	H
gmina	111	688.5	392.1	82.9	86.4	6.2	3.5	50.7
housing community/association	80	40.6	16.7	4.9	3.7	0.5	0.2	40.0
church/religion association	9	13.4	6.6	1.6	1.5	1.5	0.7	49.3
institution	8	23.7	11.8	2.9	2.6	3.0	1.5	50.0
company with a public capital	6	51.4	18.9	6.2	4.2	8.5	3.1	36.7
ngo	5	11.6	7.2	1.4	1.6	2.3	1.5	62.7
firm with a private capital	3	1.5	0.5	0.2	0.1	0.5	0.2	32.1
	222	830.7	453.8	100.0	100.0	3.7	2.0	54.6

Explanation: A – number of projects; B – value of projects in mln PLN; C – value of financial support from the EU in mln PLN; D – % of the total value of all projects; E - % of the total value of all financial support from the EU; F – average value per 1 project in mln PLN; G – average value of financial support per 1 project in mln PLN; H – average percentage of financial support for 1 project

Source: Own elaboration on the basis of data derived from the RPO WK-P in the programming period 2007-2013 and the Ministry of Infrastructure and Development

Analyzing the revitalization in the context of the implementation of the cohesion policy, we have considered first of all beneficiaries applying for the EU funds (Tab. 2). In the programming period 2007-2013, against the background of all beneficiaries, the largest number of projects have been undoubtedly implemented by gminas. In the total number of 222 projects approved within the RPO WK-P, 50% have been realized by these units of local government. High activity of gminas in this field is the result of regulations described in the Act on local government (Act on Local Development, 8 March 1990). According to the Act, legal duties of gminas include the provision of the needs of a commune within among others spatial order and the management of areas, which are connected with the revitalization. A gmina, which wants to use the EU funds for the revitalization, has to develop LPR. Hence, the gmina is the main creator of the vision and the directions of the revitalization, main contractor of LPR and the coordinator of all actions realized by other beneficiaries. It is mainly the result of the specificity of the revitalization. Therefore, the projects implemented by gminas have been large, the average value of 1 project has mounted to 6.2 mln PLN, and achieved financial support from the EU has been higher than 50% of the total value of an average project. Besides gminas, among all beneficiaries, high activity has been presented by housing communities and associations, which have implemented 36.0% of all approved projects within RPO WK-P in the programming period 2007-2013. Projects realized by housing communities and associations have been relatively small and with average support from the EU (generally 40% of the total value of 1 project), focused mainly on the modernization and thermo modernization of buildings (average value of 1 project has totaled to 0.5 mln PLN). Other beneficiaries, i.e. institutions, churches and religion associations, companies with a public capital, firms with a private capital, ngo, have implemented much less projects, these projects have resulted from their needs and referred to them strictly. Trying to find some tendencies, we should note that for example companies with a public capital have realized projects with the largest value on average (8.5 mln PLN). In turn, firms with a private capital have had projects with the lowest value (0.5 mln PLN). Both of them have obtained the lowest financial support from the EU measured as a percentage of the total value of average project (app. 1/3 of the total value of average project). Anyhow, the participation of firms, companies, ngo (which has obtained the largest financial support per average project, i.e. 2/3 of the total value of 1 project), housing communities and associations, is the manifestation of the growing interest of local business and local communities in the creation of the revitalization related to the places of their living and acting.

Tab. 3: Structure of projects related to the revitalization in WK-P in programming period 2007-2013 by the type of cities and additional characteristics

Type of a city	A	B	C	E	F	G	H
Type VI (capital city)	2	5.5	58	42.8	41.0	52.3	0.2
Type V (sub-regional city)	3	3.3	14	28.0	30.8	60.1	0.4
Type IV (20,000-30,000)	3	9.3	4	7.2	8.1	61.0	0.1
Type III (15,000-20,000)	3	8.0	3	8.1	8.3	56.0	0.2
Type II (10,000-15,000)	10	6.3	2	7.9	7.0	48.6	0.08
Type I (5,000-10,000)	11	7.7	1	6.1	4.9	44.3	0.02
	52	6.9	7	100.0	100.0	55.6	0.3

Explanation: A - number of cities; B - average % of revitalized area in the total area of cities; C - number of projects implemented on average by 1 city; D - % of the total value of all projects for the revitalization; E - % of financial support of all projects for the revitalization; F - average % of the financial support for 1 projects; G - financial support in PLN per 1 ha of revitalized area in mln PLN

Source: Own elaboration on the basis of data derived from the RPO WK-P in the programming period 2007-2013 and the Ministry of Infrastructure and Development

Considering the support for the revitalization in the context of the types of cities in WK-P, we should emphasize that great impact on the activity of a city within applying for the EU funds has had a city size measured by population number. For example every capital city, i.e. Toruń and Bydgoszcz, in the

programming period 2007-2013 have achieved an acceptance for average 60 projects, sub-regional cities – for 15 projects. Average number of projects implemented by smaller cities has not exceeded 5 (Tab. 3). Moreover, capital cities have had 40% of the total value of all projects and of total financial support from the EU for the revitalization in all cities in WK-P. The values of mentioned indicators in sub-regional cities have amounted to 30% and in smaller cities – only to 10% (Tab. 3). These tendencies should be associated with relatively large – against the background of all cities – areas delimited to be revitalized by capital and sub-regional cities. The larger city the larger area which requires the revitalization. We should also add that in large cities there is often more complicated socio-economic, functional, spatial, and ecological situation. Hence, the larger city the higher is its activity in the application and implementation of projects co-financed from the EU.

Conclusions

In the paper we have demonstrated that the cohesion policy realized by the EU among others in Polish cities, has significantly affected the revitalization understood as the comprehensive, multi-aspect process of an urban renewal. This impact can be considered in two ways. On the one hand, the cohesion policy have caused the necessity of long-term and integrated planning of all actions required for the activation of problem areas in a city. Moreover, this planning aims at improving quality of life and spatial order, reconstructing social ties, and finally at the development and the improvement of urban image. On the other hand, for cities in Poland, which similarly to the cities in the other countries from Eastern-Central Europe fight with the effects of system transition, including among others extinction of functions fulfilled hitherto, successive social, economic, and spatial degradation, the implemented EU cohesion policy and its instruments (e.g. RPO) have been usually the only real opportunity to stop these disadvantageous phenomena and to start reasonable planning of cities perceived often as driving forces of entire regions.

Literature

- [1] Act of Local Government from 8 March 1990.
- [2] BIEGAŃSKA, J., GRZELAK-KOSTULSKA, E., DYMITROW, M., (2014). The "agri – ghetto": On dysfunctional landscapes and the rural-urban paradox. *Permanent European Conference for the Study of the Rural Landscape*, 8 –2 September 2014, Gothenburg, Sweden.
- [3] BILLERT, A., (2004). *Centrum staromiejskie w Żarach: problemy, metody i strategie rewitalizacji*. Słubice, p. 48.
- [4] EUROPA 2020, (2015). [online]. [cit. 2015-03-16]. Available from: http://ec.europa.eu/europe2020/index_pl.htm.
- [5] *Ewaluacja wpływu projektów rewitalizacyjnych realizowanych w ramach RPO WK-P na lata 2007-2013 na poprawę sytuacji społeczno-gospodarczej obszarów objętych rewitalizacją*, (2013). Toruń: Urząd Marszałkowski WK-P.
- [6] *Polityka spójności na lata 2014-2020. Inwestycje w regiony europejskie, 2011/2012, nr 14, Panorama, Inforegio*.
- [7] *Portal Funduszy Unijnych* (2015). [online]. [cit. 2015-03-16]. Available from: www.funduszeuropejskie.2007-2013.gov.pl/OrganizacjaFunduszyEuropejskich/Strony/czysafundusze.aspx.
- [8] PARYSEK, J. J., (2005). *Miasta polskie na przełomie XX i XXI wieku. Rozwój i przekształcenia strukturalne*. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe, p. 247, ISBN 83-60247-08-0.
- [9] ROGATKA, K., (2011a). *Urban revival in the polish specialist literature, Moravian Geographical Reports*, vol. 19, no 2., pp. 51-69.
- [10] ROGATKA, K., (2011b). *Koncepcja rewitalizacji i zagospodarowania obszaru Starej Rzeźni Miejskiej w Toruniu*. In Skowronek, J. (ed.) *Innowacyjne rozwiązania rewitalizacji terenów zdegradowanych*. Tom IV. Katowice. pp. 205-216.
- [11] *Uzupełnienie Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego 2004-2006*.

ZAHRANIČNÍ SPOLUPRÁCE KRAJŮ ČR: MINULOST, SOUČASNOST, BUDOUCNOST

INTERNATIONAL COOPERATION OF REGIONAL AUTHORITIES OF THE CZECH REPUBLIC: HISTORY, PRESENCE AND FUTURE

ING. JIŘÍ DUŠEK, PH.D.

Katedra managementu a marketingu služeb | Management and Marketing Services Department
Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s. | College of European and Regional Studies
✉ Žižkova tř. 6, 370 01 České Budějovice, Czech Republic
E-mail: dusek@vsers.cz

Anotace

Nynější pojetí regionální politiky jako činnosti, jejímž úkolem je přispívat ke snižování disparit mezi úrovněmi rozvoje jednotlivých regionů a zabezpečování jejich harmonického rozvoje, zdůrazňuje i vyžaduje nutnost spolupráce měst, obcí, mikroregionů a regionů při rozvoji daného prostoru. Zahraniční spolupráce krajů ČR na úrovni regionů je tak důležitým prvkem jejich rozvoje. Příspěvek se věnuje obecně popisu významu a historii zahraniční meziregionální spolupráce, souvisejícím dokumentům a následnému vývoji v posledních letech. V popředí zkoumá důležitost a potřeby této aktivity na příkladu Jihočeského kraje. Dále příspěvek nastiňuje možnosti budoucího vývoje a využití potenciálu navazování partnerských zahraničních vztahů.

Klíčová slova

kraj, region, regionální politika, regionální rozvoj, spolupráce

Annotation

In the current concept of regional politics as an activity, the main purpose of which is to reduce disparities in development of individual regions and to ensure their harmonious development, emphasis is also laid on cooperation of towns, municipalities, microregions and regions in development of a given area. The international cooperation of regional authorities of the Czech Republic at the level of regions is an important element of their development. This paper devotes to the general description of the meaning and history of foreign interregional cooperation, to related documents and subsequent developments in recent years. In the foreground the importance is examining the needs of this activity on example of the South Bohemia Region. The paper then outlines possibilities of the future developments and potential networking in continuing of the partner foreign relations.

Key words

cooperation, region, regional authority, regional development, regional policy

JEL classification: R11

Úvod

Spolupráce je v dnešní době významný prvek fungování veřejné správy a nezbytný prvek rozvoje regionů, kdy důvody pro spolupráci nejrůznějších subjektů mají základ v existenci „synergického efektu“, tedy faktu, že společně lze dosáhnout významnějšího výstupu, než kdyby každý subjekt usiloval o dosažení cíle sám. Spolupráci lze obecně považovat za součinnost určitého množství subjektů při dosahování určitého společného cíle. Z hlediska zúčastněných partnerů, jimiž mohou být složky státní správy, jednotky samosprávy, neziskové organizace (bez ohledu na jejich charakter), podnikatelský sektor či občané, můžeme rozlišit řadu forem spolupráce založených na nejrůznějších

kombinacích vztahů zúčastněných subjektů a podmínek pro její naplňování (Galvasová, et al, 2007). Hrabínová (2011) uvádí, že široká spolupráce různorodých aktérů je v dnešní době považována za velmi významný pozitivní faktor v přístupech k územnímu rozvoji. Můžeme rozlišit spolupráci jak ve vertikální dimenzi geografických úrovní, tak v horizontální dimenzi aktérů. Spolupráce aktérů v území je reflektována v různých tématech ekonomického, sociálního a kulturního rozvoje území, spolupráce a síťování usnadňuje přístup na trh, ke zdrojům i znalostem pro zachování konkurenceschopnosti ekonomických subjektů.

Hovoří-li se v posledních letech o zahraniční či přeshraniční spolupráci, převážně jsou míněna města a obce, zatímco kraje jako vyšší územní samosprávné celky jsou v tomto ohledu opomíjeny. Souvisí to jednak s jejich komplikovaným historickým vývojem, kdy do 19. století představovaly původně zcela odlišný typ správní jednotky, než je tomu nyní, kdy krajem rozumíme vyšší územní samosprávné celky (viz ústavní zákon č. 347/1997 Sb., o vytvoření vyšších územních samosprávných celků) či územní jednotky (viz zákon č. 36/1960 Sb., o územním členění státu). Další faktor zmiňuje Drulák, et al (2004), který uvádí, že česká paradiplomacie je stále ještě ve stavu zrodu a nemůže disponovat stabilizovanými nástroji analogickými se státy EU. Toto je dle něj zásadní v rámci jisté odlišnosti v porovnání se zahraničními regiony EU týkající se vývoje zahraničních vztahů krajů ČR. V této souvislosti se domnívá, že kraje (VÚSC) vzniklé v roce 2000 první léta své existence řešily spíše základní problémy fungování než zahraniční politiku. Dle Bodnárové(2007) se ale nyní nezřídka zahraniční vztahy stávají prostředkem upevňování postavení vůči domácímu prostředí, protože zvyšují prestiž kraje tím, že se stává zakotvenější v širším než jen domácím prostředí. Na druhé straně je nutné poznamenat, že charakter spolupráce bývá výrazně ovlivněn ochotou jednotlivých složek územních samospráv věnovat se problematice jako takové. I když jsou zahraniční aktivity všeobecně mezi prioritami kraji vnímané jako středně významné až velmi významné, najdou se regiony, kde je rozvoj zahraničních aktivit brzděný nezájmem politických představitelů o tuto činnost.

Historie, současnost a budoucnost zahraniční spolupráce evropských regionů

Pokud jde o historický vývoj spolupráce evropských regionů, tak její vznik můžeme datovat do 70. let 20. století, kdy byla dle Laciny(2007) důsledněji koordinována regionální politika – a to postupně, hlavně cestou integrované podpory problémových regionů a rozvojem příhraniční a přeshraniční spolupráce. Evropské společenství, respektive Evropská unie, vynakládaly na tuto oblast nemalé finanční prostředky např. z programu INTERREG, který zahájil svou činnost v roce 1989 pod názvem INTERREG I, v letech 1994-1999 fungoval pod názvem INTERREG II, následně v letech 2000-2006 jako INTERREG III a v období 2007-2013 jako INTERREG IV. Pro stávající programovací období 2014-2020 podporuje přeshraniční spolupráci nový program INTERREG V. Česká republika se se stala členem EU 1.5.2004 a tím mohla začít čerpat tzv. „evropské peníze“ na své regionální kooperační projekty i z těchto programů.

Možnost čerpat evropské peníze nebyla jediným důvodem vytváření přeshraniční spolupráce regionů, Drulák et al.(2004) zmiňuje i tlak Evropské unie, který přispěl k vytvoření důležitých subjektů paradiplomacie. Dále doplňuje, že většina paradiplomatických aktivit je definována na pozadí vstupu do EU a členství v EU. Statisticky tak lze v ČR po roce 2004 zaznamenat výrazný nárůst počtu uzavřených partnerských dohod o spolupráci se zahraničními regiony. Příhraniční kraje jako je například Jihočeský, Ústecký, Liberecký nebo Moravskoslezský kraj mají výhodu, že přímo sousedí s některými regiony v Rakousku, Německu a Polsku a tudíž se jich dotýkají programy INTERREG a mnohé další možnosti přeshraniční spolupráce, např. v rámci Programu spolupráce Rakousko - Česká republika 2014-2020, Programu přeshraniční spolupráce Česká republika - Svobodný stát Bavorsko Cíl EÚS 2014-2020, Programu spolupráce Svobodný stát Sasko - Česká republika 2014-2020, Programu nadnárodní spolupráce INTERREG CENTRAL EUROPE, Programu nadnárodní spolupráce DANUBE, Programu meziregionální spolupráce INTERREG EUROPE, Programu meziregionální spolupráce ESPON 2020 či Programu meziregionální spolupráce INTERACT III). Rozvoj zahraniční spolupráce českých krajů však není orientován jen na evropské regiony, významnými partnery krajů jsou i regiony ukrajinské, ruské, čínské či vietnamské. Kraje mají za sebou téměř 15 letou spolupráci v rámci vytváření možných partnerských dohod a společných

projektů. V současnosti tak v ČR neexistuje kraj, který by neměl uzavřenou ani jednu partnerskou dohodu se zahraničním regionem. Prvopočátky této spolupráce se pokusil shrnout Drulák, et al. (2004) jenž zmapoval všechny partnerské dohody jednotlivých krajů do roku 2004. Přehledem nejdůležitějších bilaterálních vztahů zachytil jednotlivé kraje i obce a jejich partnerské regiony. Uvedl, že česká města a regiony udržují či plánují kontakty se 173 partnery v 31 zemích v Evropě, Severní Americe, na Blízkém východě a na Dálném východě. U poloviny z těchto regionů a měst označil spolupráci za poměrně intenzivní. To dle něj znamená, že tyto subjekty mají více než dva kontakty se zahraničním regionem či městem. Dále dle něj patří mezi nejvýznamnější partnery hlavně německé regiony a německá města, na druhé místo se pak řadí skupina regionů z Polska, Francie, Itálie a Slovenska. Též nastínil možnou vizi budoucího vývoje, kdy se domnívá, že ačkoliv v české paradiplomacii převažuje bilaterální přístup nad multilaterálním, v budoucnosti očekáváme dynamičtější růst multilaterálního přístupu. Dle něj již někteří aktéři vykazují schopnost formulovat a realizovat jasnou koncepci, i když většina teprve hledá základní orientaci.

Pokud by mělo dojít ke komparaci minulosti se současností, lze dle výše uvedeného vysledovat, že se vstupem České republiky do Evropské unie se zvětšily možnosti meziregionální spolupráce a tím i snaha o sjednocování disparit mezi regiony (blíže viz také Měrtlová, 2012). Je důležité zmínit, že některé kraje začaly spolupracovat v intencích předvstupní pomoci Evropské unie ještě před samotným vstupem ČR do EU a tím se posunuly ještě o krok dopředu před ostatní. Příkladem může být například Středočeský kraj, kde již v roce 2003 došlo k uzavření dohody o spolupráci 4 regionů v rámci tzv. Sítě 4 regionálních partnerů mezi Středočeským krajem (ČR), regionem Burgundsko (Francie), spolkovou zemí Porýní - Falc (Německo) a Opolským vojvodstvím (Polsko). Tato dohoda byla v době svého vzniku jednou z prvních vícestranných dohod mezi členskými zeměmi a kandidátskými regiony EU. Spolupráce těchto regionů probíhá stále až do současnosti.

Dočkal(2005) za důvod existence euroregionů a přeshraniční spolupráce považuje také přispívání k odstraňování regionálních nerovností. Všimá si ale i určitých nevýhod v postavení příhraničních regionů. Konstatuje, že spolupráce přesahující hranice napomáhá překonávat nevýhody okrajových poloh pohraničních oblastí, jejím cílem v oblastech kulturních, sociálních, hospodářských a infrastruktury je zejména zlepšování životních podmínek obyvatel. Nelze zapomenout, že k rozvoji regionů a snižování rozdílů mezi úrovněmi jejich rozvoje napomáhá i nutnost spolupráce obcí. Galvasová(2007) také vnímá za velmi výhodný vstup ČR do EU, kdy se otevřely výrazně větší možnosti pro získávání „externí“ podpory k realizaci rozvojových záměrů obcí i regionů. Hodnotí, že v novém plánovacím období budou proto více upřednostňovány finančně větší projekty s tzv. nadobecním či nadregionálním dopadem.

Realizace zahraniční/přeshraniční spolupráce na příkladu Jihočeského kraje

Jihočeský kraj uskutečňuje zahraniční spolupráci stejně tak jako ostatní kraje ve smyslu § 28, zákona o krajích č. 129/2000 Sb. V tomto paragrafu se hovoří nejen o uzavírání dohod mezi regiony, ale také o vytváření různých spolupracujících orgánů a dále pak také o členství v mezinárodních orgánech. Jak zmiňuje dále Bodnárová(2007) kraje mohou, pokud na to existuje zákonný rámec, vytvářet na podporu takovéto spolupráce právnické osoby.

Jihočeský kraj se rozkládá v jižní části republiky a má hranici se dvěma státy – Rakouskem a Německem. V rámci hledání partnerských zahraničních vazeb vychází zejména ze své geografické polohy, která jej určuje. Jak uvádí ostatně i Drulák, et al.(2004), stejně tak jako Plzeňský, tak i Jihočeský kraj se zaměřuje zejména na své bavorské a rakouské sousedy. Jihočeský kraj navíc ve své koncepci formuluje obecně kritéria výběru bilaterálních partnerů, která v sobě zahrnují například kooperační potenciál regionu, jako jsou ekonomika, cestovní ruch nebo kultura či kompatibilita zájmů, vzdálenost, jazyková bariéra, existující vztahy mezi jihočeskými subjekty a subjekty v regionu, historické vztahy, kompatibilita kompetencí, zkušenosti partnera v mezinárodní spolupráci, lobbistický potenciál partnera EU.

Zahraniční vztahy rozvíjí Jihočeský kraj intenzivně již od svého vzniku v roce 2000, kdy byla vytvořena první strategie rozvoje zahraničních vztahů Jihočeského kraje. Na regionální úrovni udržuje

vzhledem ke geografické blízkosti úzkou spoluprací s výše zmíněnými sousedními regiony - Horní Rakousy, Dolní Rakousy, Dolní Bavorsko. Hlavními cíli spolupráce s těmito regiony jsou rozvoj vzájemné propagace v oblasti cestovního ruchu, dopravní projekty a výstavba infrastruktury, především v rámci eurokoridoru Sever-Jih, dále je to oblast vzdělávání, kultury a posílení významu regionů v rámci Evropy. Další spolupráce probíhá se švýcarským Kantonem Bern, Košickým samosprávným krajem, regionem Bretaň ve Francii a městem Lethbridge ve státě Alberta v Kanadě. V roce 2010 se navíc kraj rozhodl navázat spoluprací v Asii, jejíž počátek vzešel z požadavku škol v kraji o zastřešení této spolupráce. Byly nakonec uzavřeny celkem 3 dohody s vietnamskými provinciemi Dak Lak, Binh Thuan a Lam Dong. Zatím je spolupráce ve fázi očekávání možného směřování. V Dohodě o mnohostranné spolupraci se uvádí, že hlavním předmětem je podpora ekonomických a kulturně-společenských kontaktů a důraz na průmyslovou a rozvojovou spolupraci. Dále bylo uzavřeno Memorandum s Košickým samosprávným krajem týkajícím se oblasti turistiky, cestovního ruchu a společné či výměnné účasti na veletrzích cestovního ruchu. Novinkou z roku 2011 je rovněž podepsání Memoranda s Moskevskou oblastí. Zde je kladen vzhledem k ekonomickým vazbám důraz zejména na obchod a hospodářství, kulturní vztahy a rozvoj pracovních kontaktů, podporu partnerství mezi hospodářskými subjekty, na oblast vědy a techniky, vzdělání a vystavovatelské akce a veletrhy. Důraz je zde kladen i na družební města v rámci kraje a podporu jejich spolupráce. I zde se očekává, co tato spolupráce v budoucnosti přinese. Neformální spolupráce probíhá také mezi regionálními samosprávami, ale převážně mezi řadou samostatných partnerů z Jihočeského kraje a regionu Bretaň ve Francii a regionem Troms v Norsku.

Jihočeský kraj participuje v rámci zahraniční spolupráce i na činnosti řady přeshraničních sdružení, je např. členem Spolku pro podporu Institutu regionů Evropy. Od dubna 2004 provozuje s Královéhradeckým krajem také svoji stálou kancelář v Bruselu. Pro rozvoj přeshraničních kontaktů podporuje Jihočeský kraj také zahraniční aktivity všech subjektů na svém území, především obcí, škol, hospodářských komor, neziskových organizací, univerzit atd.

Největší partnerské projekty vycházejí logicky ze spolupráce s Horním a Dolním Rakouskem. Tady se již od počátku spolupráce uskutečnilo několik projektů díky Dohodě o spolupraci na rozvoji příhraničních projektů v cestovním ruchu. Na základě Prohlášení Jihočeského kraje a NORUT Teknologi NIKU, Astajord Nettverk Norsko podepsaného v roce 2005 došlo k realizaci společného projektu v oblasti památkové péče. Rovněž byl vytvořen několikastránkový Pracovní program mezi regiony Horní a Dolní Rakousy a Jihočeským krajem pro roky 2006-2009 a navazující období 2010-2013. Intenzita partnerských projektů je velmi silná, navíc zde probíhají i samostatné projekty v oblasti školství, které má ovšem na starost Odbor školství nebo další odbory v rámci svých kompetencí. V současnosti se Jihočeský kraj primárně soustředil na projekt, jehož největší předností je to, že vyplynul z dlouholeté spolupráce mezi Jihočeským krajem, Horním Rakouskem a Dolním Bavorskem. Jedná se o iniciativu založení Evropského regionu Dunaj-Vltava, aby došlo k „postupnému mizení hranic mezi jednotlivými zeměmi, regiony i občany a aby se upevnila pozice společného regionu v srdci Evropy“. Evropský region Dunaj-Vltava je trilaterální pracovní společenství sedmi partnerských regionů - Horního Rakouska, dolnorakouského Mostviertelu a Waldviertelu, Dolního Bavorska s Altöttingem, Horní Falce, Plzeňského kraje, Jihočeského kraje a Kraje Vysočiny. Jeho cílem je rozvoj spolupráce pro dobro obyvatelstva žijícího na tomto území, pro posílení regionu v konkurenci dalších regionů a pro realizaci evropské myšlenky. Projekt se staví zodpovědně k budoucnosti a vývoji celé aktivity i tím, že se snaží vytipovat vhodná témata ke spolupraci a hodnotí zapojení všech partnerů. Po tříleté fázi příprav začala v roce 2012 založením Evropského regionu Dunaj-Vltava práce formou pracovního společenství, které se v pilotní fázi věnuje spolupraci a dalšímu rozvoji partnerských regionů v 7 následujících vytipovaných perspektivních oblastech (ERDV, 2015):

- Výzkum a inovace,
- Kooperace vysokých škol,
- Kooperace podniků a vytváření klastrů,
- Kvalifikované pracovní síly a pracovní trh,
- Cestovní ruch,
- Energie Obnovitelné zdroje energií a energetická efektivnost,

▪ Mobilita, dostupnost a doprava.

Vybraní experti v jednotlivých platformách zpracovávají projektové myšlenky, které jsou pak společně realizovány ve vybraných regionech. Jako problematické však autor tohoto příspěvku vidí skutečnost, že místo posunu této spolupráce na vyšší úroveň (např. na evropské seskupení územní spolupráce) bude docházet k od roku 2015 k postupnému utlumování jednotlivých znalostních platform. Diametrálně kvalitativně rozdílné jsou i výsledky jednotlivých platform, např. česko-německý kapesní slovník, publikace s regionálními recepty či pexeso nejsou asi výstupy, které by odborná i laická veřejnost od tohoto projektu očekávala.

A jak vnímají uzavírání partnerské spolupráce obyvatelé kraje? Na základě uskutečněného dotazníkového šetření mezi obyvateli Jihočeského kraje na otázku znalosti partnerských regionů reagovalo kladně 30 % dotázaných, kteří jmenovali správně příhraniční regiony. Téměř 70 % však odpověď neznalo, byť se zde možnost jmenovat příhraniční regiony nabízí. Více však tuto neznalost rozvádět nechtěli. Na konkrétnější otázku týkající se partnerských měst jejich obce našlo správnou odpověď pouze 15 % dotázaných. 85 % z nich se vyjádřilo záporně. Celkem 69 % respondentů považuje za prospěšné uzavírání partnerských dohod, které považují pro rozvoj kraje důležité. Jen 8 % z nich se vyjádřilo záporně, 15 % nedokázalo význam partnerských dohod posoudit a zhruba 8 % na této oblasti nezáleží vůbec. Konkrétní projekty zahraniční/přeshraniční spolupráce uvedlo 23 % respondentů (např. různé kulturní akce, festivaly, cyklostezky, infrastruktura). 77 % respondentů však nebylo schopno najít ani jeden příklad spolupráce. Kladně hodnotí spolupráci s mimoevropskými regiony překvapivě jen 23 % respondentů, většina obyvatel kraje preferuje regionálně orientované formy spolupráce. Skutečné výstupy zahraniční spolupráce v tomto ohledu potvrzují názor veřejného mínění, spolupráce s okolními/evropskými partnery funguje na velmi dobré úrovni. Nejvíce problematickým je v Jihočeském kraji z důvodu neaktivity naopak partnerství s městem Lethbridge ve státě Alberta v Kanadě, se kterým byla partnerská smlouva uzavřena v roce 2007.

Proces přeshraniční/zahraněční spolupráce je dlouhodobou záležitostí, kde nelze často očekávat bezprostřední hmatatelné výsledky. Nejčastějším problémem této formy spolupráce je díky volbám častá změna koncepce zahraniční spolupráce a tím i narušení stávajících vztahů a vazeb. Diskutabilní jsou pak i různé formy spolupráce s mimoevropskými regiony, kde není reálný předpoklad dlouhodobé kooperace. Drulák, et al.(2004) v této souvislosti navrhuje několik doporučení, která by měla vést k dlouhodobé, systémové a efektivní zahraniční spolupráci českých regionů:

- zlepšit spolupráci mezi ministerstvy a aktéry paradiplomacie, a to zejména v klíčové sféře ekonomických zájmů těchto aktérů,
- navázat lepší kontakty mezi městy/regiony a hospodářskými subjekty, v první řadě regionálními rozvojovými agenturami,
- nalézt koordinační model české paradiplomacie (sdružení vs. dominantní aktér),
- připravit se na výrazný nárůst multilaterální dimenze paradiplomacie,
- uskutečňovat paradiplomacii, včetně bilaterálních kontaktů, na základě koncepce reflektující komparativní výhody města/kraje,
- pokusit se odpolitizovat problémy, jejichž podstata je věcná.

Závěr

Historie vyšších územně samosprávných celků neboli krajů České republiky je z hlediska územního, administrativního i politického vývoje poměrně mladou záležitostí. I toto se do značné míry odráží v rozvíjení zahraničních vztahů krajů ČR. Na počátku tisíciletí byla znát nezkušenost v navazování zahraničního partnerství, což bylo patrné zejména u dohod s mimoevropskými regiony v Americe či Asii. Postupem času vzhledem k personálním obměnám vzájemné kontakty a vztahy opadly a spolupráce vyzněla do ztracena. Je proto možné se ptát, zda by se měla tato aktivita dále rozvíjet. Zapravdu tomuto tvrzení by mohly dát i výsledky dotazníkové šetření, kdy k mimoevropským partnerským dohodám zaujímají respondenti převážně negativní postoj.

Celkově lze konstatovat, že kraje si vedou v zahraniční spolupráci v posledních letech dobře, zejména pokud jde o uzavírání nových dohod či v pokračování rozvoje spolupráce s okolními sousedy. Tady

Lze subjektivně na příkladu Jihočeského kraje pozitivně konstatovat, že se spolupráce od kulturních a společenských akcí systémově posouvá směrem k podpoře ekonomického rozvoje regionů vytvářením jednoho společného meziregionálního celku nedbajícího hranic – viz projekt Evropský region Dunaj-Vltava. Negativně se však na významné části všech partnerství projevuje díky ukončení projektového financování nedostatek finančních prostředků, který vede postupně k utlumování forem spolupráce. Je to nyní zřejmé i v oblasti Evropského regionu Dunaj-Vltava, obdobně utlumily a následně ukončily svoji činnost v minulých letech v ČR, Rakousku, Slovensku i Maďarsku tzv. GIZ – přeshraniční impulsní centra.

S partnery, které si jednotlivé kraje zvolily v okolí hranic, se rozběhlo v minulosti mnoho projektů. I přes zásadní výměnu politické reprezentace v roce 2008 (ČSSD vyhrála krajské volby v celé ČR) partnerské projekty neskončily a naopak se mnohdy rozvinuly v další pokračování v návaznosti na finanční prostředky z EU. Jihočeský kraj v posledních letech začal rozvíjet svoji spolupráci navíc poměrně netradiční cestou a to do Vietnamu, kde je kladen důraz na podnikatelský sektor, ekonomii, zemědělství anebo agrochemii, dále na mediální stránku a informování obyvatel o aktivitách partnerského regionu. Tento region tak je určitým pilotním projektem kraje, který ukáže, zda a jak je efektivní uzavírat smlouvy s takto vzdálenými asijskými regiony.

Dvě třetiny dotázaných respondentů si uvědomují důležitost navazování spolupráce se zahraničními regiony, mnohdy ale nejsou občané jasně obeznámeni s jejími přínosy a často jim chybí lepší informovanost o projektech a spolupráci, což dokládají stránky Jihočeského kraje, kde je této oblasti věnována jen krátká textová pasáž s odkazem na webové stránky jednotlivých zahraničních partnerských regionů. Závěrem lze zmínit, že zahraniční spolupráce může kraji přinést v případě úspěšné realizace mnoho pozitiv, od realizace tvrdých „infrastrukturních“ projektů přes „měkké“ projekty zlepšující kvalitu života obyvatel až po příliv zahraničních investic. Vyvarovat by se proto měly jednotlivé kraje nesystémových změn koncepce zahraniční spolupráce a z finančních důvodů problematické spolupráce s mimoevropskými regiony, kde spolupráce časem funguje jen na bázi tzv. „politické turistiky“.

Literatura

- [1] BODNÁROVÁ, B., (2007). Regionální aktéři české zahraniční politiky. In KOŘAN, M., HRABÁNEK, M., et al. *Česká zahraniční politika: aktéři, struktura, proces*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2007. ISBN 978-80-210-4459-3.
- [2] DOČKAL, V., (2005). Regionální spolupráce a její formy. In DOČKAL, V. (ed.). *Přeshraniční spolupráce na východních hranicích České republiky: Růžový obláček a hrana reality*. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU v Brně. s. 40. ISBN 80-210-3751-2.
- [3] DRULÁK, P., et al., (2004). *Podíl obecních a krajských samospráv na zahraniční politice ČR- zpráva z výzkumného projektu MZV ČR*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- [4] EVROPSKÝ REGION DUNAJ-VLTAVA, (2015). *Evropský region* [online]. Linz: Evropský region Dunaj-Vltava [cit. 2015-03-12]. Dostupné z: < www.evropskyregion.cz/cs/o-nas/evropsky-region.html>.
- [5] GALVASOVÁ, I., et al, (2007). *Spolupráce obcí jako faktor rozvoje*. Brno: Georgetown. ISBN 80-251-20-9.
- [6] HRABINOVÁ, Š., et al, (2011). *Partnerství a spolupráce akademického, veřejného a soukromého sektoru*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně.
- [7] LACINA, K., (2007). *Regionální rozvoj a veřejná správa*. Praha: Vysoká škola finanční a správní, 2007. ISBN 978-80-86754-74-1.
- [8] MĚRTLOVÁ, L., (2012). Porovnání regionálních disparit v regionech České republiky. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *15th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 81-90. ISBN 978-80-210-5875-0.

Příspěvek byl zpracován v rámci interního grantu IGA VŠERS 1/2015.

HODNOCENÍ PŘESHHRANIČNÍ SPOLUPRÁCE ČR – RAKOUSKO 2007-2013

EVALUATION THE CROSS-BORDER COOPERATION CZECH REPUBLIC - AUSTRIA 2007-2013

MGR. LUKÁŠ NEVĚDĚL, PH.D.

ING. ANDREA MYNAŘÍKOVÁ

Ústav demografie a aplikované statistiky | Department of Demography and Applied Statistics
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií | Faculty of Reg. Development and Internat. Studies
Mendelova univerzita v Brně | Mendel University in Brno
✉ Zemědělská 1, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: lukas.nevedel@mendelu.cz, 35908@node.mendelu.cz

Anotace

Česká republika se od vstupu do EU v roce 2004 stala dalším přeshraničním partnerem Rakouské republiky, která vstoupila do EU již v roce 1995. Oba státy tak mohly od roku 2004 těžit ze vzájemné přeshraniční spolupráce nejdříve skrze Iniciativu Interreg IIIA, později se začátkem nového programového období (2007-2013) pod záštitou operačního programu přeshraniční spolupráce. Předmětem této práce je hodnocení jejich spolupráce v období 2007-2013 patřící do evropské územní spolupráce. Hodnocení je provedeno na základě analýzy získaných dat a na základě výsledků dotazníkového šetření zjišťující subjektivní názor úspěšných realizátorů projektů na uvedenou přeshraniční spolupráci. Přínosem práce je zhodnocení plnění klíčových monitorovacích indikátorů.

Klíčová slova

regionální politika, přeshraniční spolupráce, projekt, příhraniční regiony

Annotation

The Czech Republic has become a new cross border partner of Austria since its access to the European Union in 2004. The both states could profit from their mutual cross border cooperation from 2004. The cross border cooperation was first taken patronage by the Initiative Interreg, later after the start of a new programming period (2007-2013) by the Operational Programme Cross-Border Cooperation. The main task of thesis is evaluation of their cooperation during the mentioned period 2007-2013 (programme under the European Territorial Cooperation objective). The Evaluation is made on the basis of analysis of obtained data and on the basis of results of questionnaire survey.

Key words

regional policy, cross-border cooperation, project, border regions

JEL classification: R58

Úvod

Podél státních hranic, které se vytvářely v důsledku poměrně komplikovaného vývoje evropských států po velmi dlouhou dobu, se začaly postupně formovat regiony, které se výrazně hospodářsky a sociálně odlišovaly od regionů ve vnitrozemí. Přeshraniční spolupráce přispívá k tomu, aby byly tyto vzniklé meziregionální nerovnosti odstraňovány, aby byly zmírňovány nevýhody hranic a zlepšovány životní podmínky místních obyvatel v sousedících regionech za spoluúčasti národních států a evropských institucí. Evropská unie podporuje přeshraniční spolupráci svých členských zemí již od

roku 1990. Tehdy byla vyhlášena Iniciativa Společenství Interreg. Na niž od roku 1994 navazovala iniciativa Interreg IIA a později Interreg IIIA.

V programovém období 2007-2013 nabyla důležitost přeshraniční spolupráce takových rozměrů, že se operační programy přeshraniční spolupráce staly součástí jednoho z hlavních cílů regionální politiky EU. Jedním z těchto operačních programů je také operační program přeshraniční spolupráce ČR - Rakousko.

Cíl a metody

Cílem této práce je hodnocení přeshraniční spolupráce mezi Českou republikou a Rakouskem v oblasti čerpání evropských dotací v období 2007-2013. Hodnocení je provedeno na základě analýzy získaných dat a na základě výsledků dotazníkového šetření.

Regionální politika EU je v odborné literatuře definována mnoha způsoby. Podle Wokouna (2008) je regionální politika „soubor cílů, opatření a nástrojů vedoucích ke snižování příliš velkých rozdílů v socioekonomické úrovni jednotlivých regionů“. Jak uvádí Lněnička (2002) „ekonomické a sociální rozdíly mezi členskými státy, ale i regiony, jsou spojeny s nerovnoměrným rozložením ekonomických aktivit, jež mají dopad na blahobyt a životní úroveň obyvatel“. Cílem regionální politiky je pomocí finančních a další nástrojů tyto rozdíly minimalizovat a tím podporovat harmonický vývoj regionů v Evropské unii (EU). Politika se snaží docílit vyváženého a udržitelného rozvoje ekonomických činností, vysoké úrovně zaměstnanosti, rodové rovnosti, bezpečnosti a kvality životního prostředí v jednotlivých regionech (Dočkal, 2008). V současné době je česká regionální politika chápána jako „koncepční činnost státu, regionálních a místních orgánů, jejímž cílem je přispívat k vyváženému a harmonickému rozvoji jednotlivých regionů v ČR“ (Wokoun, 2003).

Řešení hraničních problémů bylo po dlouhou dobu v kompetenci jednotlivých států. Později se vznikem regionální politiky se objevila myšlenka přistupovat k daným problémům komplexně a integrovaně (Jeřábek, 2004). Od 90. let 20. stol. tak EU začala poskytovat hraničním regionům specifickou podporu v podobě nové Iniciativy Společenství Interreg (Wilam, 2004). Tato forma podpory umožňovala hraničním regionům navazovat vztahy s regiony ležícími za hranicemi a spolu rozvíjet svá území za pomoci evropských dotací.

Zkoumaný program je financován celkovou částkou 107,44 mil. € z ERDF, která je doplněna 18,96 mil. € z českých a rakouských veřejných zdrojů. Pro Českou republiku je z celkové částky 107,44 mil. € určeno 64,3 %, což je přibližně 69 mil. €. Zbýlých 35,7 % částky připadá rakouské straně. Do přeshraniční spolupráce je na českém území zapojen Jihočeský kraj, Jihomoravský kraj (Hübelová, 2014) a kraj Vysočina a na rakouském území regiony Weinviertel, Waldviertel, Wiener Umland Nord, které se nacházejí ve spolkové zemi Dolní Rakousko. Dále pak region Mühlviertel, jenž je součástí spolkové země Horní Rakousko a město Vídeň. S omezenou podporou (do 20 % z prostředků alokovaných pro rakouskou stranu) mohou čerpat taktéž regiony Linz-Wels, Innviertel a Steyr-Kirchdorf z Horního Rakouska a St. Pölten a Mostviertel-Eisenwurzen z Dolního Rakouska. Finanční podpora je poskytnuta pouze za předpokladu, že přínosy z projektu pocítí obě dvě strany hranice a že příjemci dotace budou spolu spolupracovat nejméně dvěma následujícími způsoby: společná příprava, společné provádění, společné využívání pracovníků a společné financování.

Přestože tato hranice není ještě moc dobře probádána, podle Jeřábka (2004) se vlivem „odlišného vývoje po obou stranách hranice, utvořilo značně diferencované, periferní území bez významných vlastních rozvojových možností“. Tato teze je blíže zkoumána v následujícím příspěvku.

Výsledky

V roce 2007 neproběhla realizace žádného projektu z důvodu přípravy operačního programu. V roce 2008 již začalo s realizací 52 projektů, z nichž pouze 3 byly krátkodobé, a tedy ukončené již v roce

2009. V roce 2010 bylo zrealizováno 19 projektů, pro které byla ratifikována finanční částka přibližně 7,4 mil. €. Velmi úspěšný byl rok 2011, neboť se zdařila realizace až 41 projektů, která si vyžádala schválení finančních prostředků v hodnotě necelých 19 mil. €. V roce 2012 bylo na 29 projektů schváleno přes 13,5 mil. € a na 26 projektů v roce 2013 celkem 15,5 mil. €. Z toho plyne, že projekty v roce 2013 byly po finanční stránce více náročné.

Ostatně zdaleka nejvyšší počet implementovaných projektů se očekával na konci minulého roku. Osmnáct projektů z výše uvedených 66 již bylo ukončeno a nyní probíhá vyplácení nárokovaných prostředků, které v součtu dávají dohromady částku kolem 11 mil. €. Zbýlých 48 projektů, jež jsou spolufinancované sumou 21 mil. €, ještě stále probíhá. Rok 2015 přinese dokončení posledních 7 projektů. Pod prioritní osou 1 Socio-ekonomický rozvoj, cestovní ruch a transfer know-how je evidováno 103 projektů, což je o 25 projektů více než v prioritní ose 2 Regionální dostupnost a udržitelný rozvoj. Na tyto projekty je přitom alokována nižší dotační částka. Cestovní ruch je významným hospodářským odvětvím ve všech regionech programového území. Je tedy přirozené, že největší množství projektů s nejvyšší přislíbenou sumou, tj. téměř 21 mil. €, je realizováno v oblasti podpory 1.2 Cestovní ruch, kultura a ekonomika volného času. Cílem 41 projektů je posílit přeshraniční turistický ruch a tím zvýšit atraktivitu daných regionů.

Těsně za oblastí podpory 1.2 se drží se 40 projekty oblast podpory 2.1 Doprava a regionální dostupnost, do které směřuje přibližně 20 mil. €. Obsahem většiny projektů je rekonstrukce vybraných silničních úseků nebo rozšíření či revitalizace stávající sítě cyklostezek. Jednotlivé projekty mají přispět k lepšímu silničnímu propojení přeshraničních regionů a tím podpořit přeshraniční mobilitu obyvatel. Nemalé množství projektů je schváleno v oblasti podpory 1.3 Rozvoj lidských zdrojů, trh práce, vzdělání a kvalifikace. Projekty jsou často zaměřeny např. na realizaci bezhraničního trhu práce, kvalifikaci osob v oborech, které jsou na trhu žádané a podporu zaměstnávání osob se zdravotním postižením. Všeobecným cílem všech projektů je podnítit vyšší zaměstnanost v regionech.

Další preferovanou oblastí ze strany žadatelů je oblast podpory 2.2 Životní prostředí a prevence rizik. Tato oblast podpory mimo jiné slouží také jako nástroj využívaný projektanty v boji proti povodním, kterými byly v minulosti těžce zasaženy některé části programového území. Značně vysokou finanční částkou je podpořeno 22 projektů v rámci oblasti 2.3 Udržitelné sítě a struktury institucionální spolupráce. Některým projektům byla schválena podpora v hodnotě až 3 mil. €. Mezi méně významné můžeme zařadit oblasti podpory 1.1 Infrastruktura a služby spojené s podnikáním a inovacemi a 1.4 Prevence zdravotních a sociálních rizik, sociální integrace, na které připadá nejméně projektů.

Na každém projektu, který je podpořen z operačního programu přeshraniční spolupráce ČR - Rakousko, musí pracovat tým skládající se minimálně z jednoho českého a jednoho rakouského partnera. V každém projektovém týmu musí být zvolen tzv. leader partner neboli vedoucí partner, který kromě toho, že přebírá zodpovědnost za nadnárodní řízení projektu, také odevzdává dvojjazyčnou projektovou žádost, čímž se stává žadatelem o finanční dotaci.

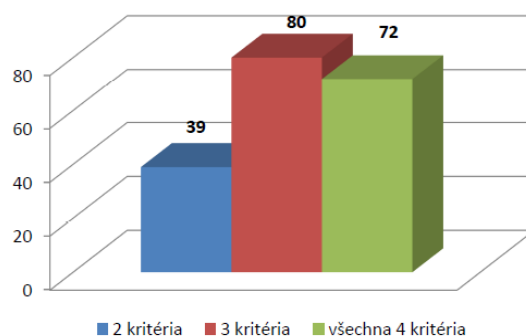
Obr. 1: Členění projektů dle regionu vedoucího partnera

Zdroj: Centrum pro regionální rozvoj (2009), vlastní šetření

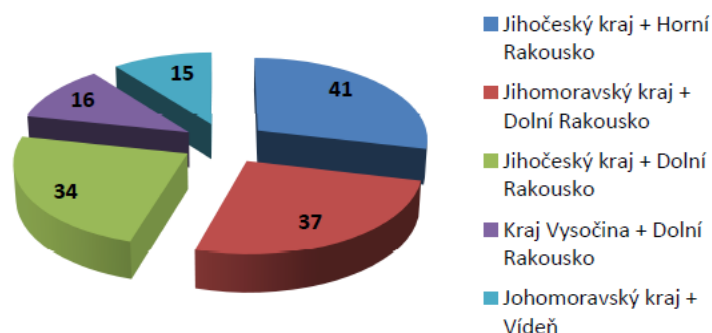
Z následujícího obrázku lze vyvodit v zásadě pozitivní závěry. Pouze 39 projektů ze 191 hodnocených splňuje 2 ze 4 kritérií, přičemž 35 z nich, tedy naprostá většina splňuje kritérium společné přípravy a společné realizace. Za často obtížné kritérium se ze strany projektantů jeví společný personál. Toto kritérium spočívá ve vzájemné kooperaci mezi pracovníky, kteří jsou delegováni jednotlivými členy projektového týmu. Tým složený z česko-rakouských pracovníků je většinou zodpovědný za realizaci části projektu, nebo někdy i celého projektu, což vyžaduje sjednání pravidelných schůzek a plnění společných aktivit. Častou příčinou špatné komunikace mezi pracovníky je jazyková bariéra a velká dojezdová vzdálenost. Ostatně náročnost plnění třetího kritéria se potvrdila také u 80 projektů, z nichž 74 % naplňují kritérium společné přípravy, realizace a financování, nikoli však kritérium společného personálu. Zbýlých 72 projektů splňují všechna čtyři kritéria přeshraniční spolupráce.

Obr. 2: Schopnost projektových partnerů plnit kritéria přeshraniční spolupráce dle počtu projektů

Zdroj: vlastní zpracování

Následující obrázek odhaluje skutečnost, že nejpropustnější hranice existuje mezi Jihočeským krajem a spolkovou zemí Horní Rakousko, neboť příjemci z těchto regionů realizují největší počet projektů. Žadatelé a příjemci z Jihočeského kraje často uzavírají smlouvu o spolupráci vedle partnerů z Horního Rakouska také s partnery z Dolního Rakouska.

Obr. 3: Nejúspěšnější spolupráce napříč programovým územím dle počtu projektů

Zdroj: vlastní zpracování

Na začátku programového období 2007-2013 se konala schůze hlavních představitelů programu, kteří projednali agendu spojenou s fungováním programu v budoucích sedmi letech. Do této agendy patřilo mimo jiné také stanovení programových indikátorů, jejichž plnění je v průběhu období monitorováno. Následující obrázek poukazuje na nedostatečné plnění indikátorů. Největších rozdílů mezi aktuálně dosaženým stavem a stanoveným cílem si lze všimnout zejména u prvního a druhého indikátoru.

Přestože je alokace finančních prostředků jednotlivým realizátorům projektů v prioritní ose 1 úspěšná, cílové hodnoty těchto indikátorů se nedaří naplnit. Pravděpodobně se při odhadování cílových hodnot indikátorů předpokládá větší počet projektů s nižšími náklady. U převážné většiny projektů se navíc potvrdilo kritérium společného financování, což má většinou za následek vyšší nákladovost projektu.

Tab. 1: Plnění indikátorů v rámci prioritní osy 1 (vlevo) a 2 (vpravo)

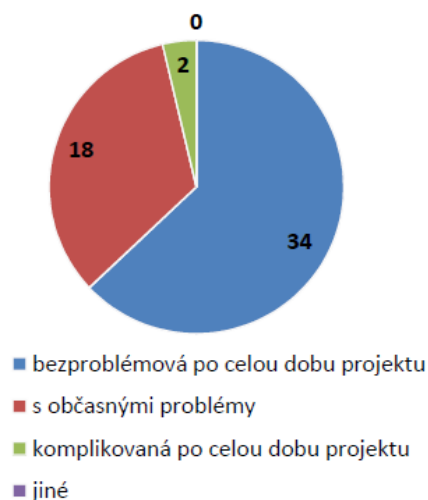
indikátor	výsledek/cíl	indikátor	výsledek/cíl
počet projektů podporujících podnikatelské sítě a klastry	13/40 ks	počet projektů zlepšující přeshraniční dopravní dostupnost	29/50 ks
počet projektů orientovaných na výzkum a inovace	7/40 ks	počet projektů přispívajících k ekologické udržitelnosti	12/60 ks
počet projektů zaměřených na marketing a turismus	38/80 ks	počet projektů zasahujících do oblasti prevence rizik	13/9 ks
počet projektů zaměřených na vzdělávání a trh práce	27/50 ks	počet projektů rozvíjející spolupráci ve veřejných službách	1/18 ks
počet projektů zasahujících do sociální a zdravotnické oblasti	12/15 ks	počet projektů orientovaných na výměnu informací	20/9 ks

Zdroj: vlastní zpracování

Protože je programové období pomalu u konce a současných 191 schválených projektů může doplnit maximálně 5 nových projektů, je zřejmé, že většina indikátorů zůstane nenaplněna.

V rámci dotazníkového šetření byli elektronickou formou osloveni vedoucí partneři 100 projektů. Šedesát z nich bylo české a zbylých 40 rakouské národnosti. Leader partneři byli vybráni dle fáze, ve které se nacházel jejich projekt, tedy kdy realizace projektu byla již ukončena. Následně jim byl zaslán strukturovaný dotazník, který vyplnilo 54 leader partnerů ze 100 dotazovaných. V následujících grafech jsou zaznamenány jejich odpovědi.

Obr. 4: Jak byste zhodnotili spolupráci se svým/i přeshraničním/i partner/em/y při realizaci projektu?

Zdroj: vlastní zpracování

Výrazná většina vedoucích partnerů pokládala administraci spojenou s realizací projektu za náročnou. Někteří se o administraci projektu vyjadřovali také v poslední otázce. Pouze sedmnáct leader partnerů si s administrací projektu poradilo hravě. Naprostá většina vedoucích partnerů se shodla na tom, že výstupy projektů splnily jejich očekávání.

Částečně bylo spokojeno s výstupy projektů šest leader partnerů. Někteří poukazovali na vzniklé neshody s kontrolory projektu, které vedly k pozměnění výstupů projektu a další leader partneři svoje odpovědi vztahovali k již zmíněné odlišnosti názorů mezi projektovými partnery. Jen jeden leader partner se vyjádřil negativně k výstupům, které jeho projekt přinesl.

Třicet sedm vedoucích partnerů již chystá další projekt nebo projekty se svým dosavadním partnerem či partnery. Dvanáct leader partnerů momentálně spolupracuje formou permanentní komunikace, přičemž někteří se zmínili o pozitivních vyhlídkách do budoucnosti. Jeden leader partner ve své odpovědi uvedl, že spolupráce bude možná pouze za předpokladu, že současné aktivity bude možno dále rozvíjet a inovovat. Zbylí čtyři vedoucí partneři kompletně přerušili vztahy se svými projektovými partnery.

Necelých 80 % respondentů plánuje navázat kontakty s novými přeshraničními partnery. Někteří vedoucí partneři kromě toho, že budou pokračovat ve spolupráci s dosavadními projektovými partnery, pravděpodobně uskuteční další projekty s novými projektovými partnery. To lze beze sporu vnímat jako pozitivní jev. Přeshraniční spolupráce má tak v novém programovém období jistý potenciál. Pouze jedenáct vedoucích partnerů přiznalo, že nemá potřebu navazovat nové přeshraniční vztahy.

Informace o programu, čímž je myšleno veškeré informace spojené s realizací projektů (programové dokumenty, brožury, aktuality...), pokládá dvacet dva respondentů pouze za dostačující, devět pouze za srozumitelné a třem se jeví jako nesrozumitelné a nedostačující zároveň. Zbylých dvacet vedoucích partnerů považuje dostupné informace o operačním programu za srozumitelné a dostačující.

Nemalé procento dotazovaných má jisté připomínky k fungování operačního programu. Z třiceti osmi respondentů se naprostá většina zmínila o dvou nepříjemnostech, se kterými se během realizace projektu setkali. Jednalo se o náročnou administraci spojenou především s podáním projektové žádosti a s profinancováním projektu. Druhou zmiňovanou nepříjemností byla zdlouhavá procedura finanční kontroly projektu ze strany odpovědných kontrolorů a s tím spojené opožděné proplácení projektu. Někteří čeští leader partneři vnímali za nedostatek také nepropojenost webových stránek Společného technického sekretariátu s internetovými stránkami Centra pro regionální rozvoj. Hojně se objevovaly

stížnosti na neustále se měnící podmínky při kontrole projektů, na nevhodné formáty projektových žádostí a monitorovacích zpráv podávaných při vyplácení projektů.

Závěr

Analýza vybraných projektů přinesla zajímavé výsledky, a to sice že nejžádanějšími oblastmi podpory ze strany projektových partnerů jsou oblasti 1.2 Cestovní ruch, kultura a ekonomika volného času a 2.1 Doprava a regionální dostupnost. V těchto oblastech podpory se kumuluje největší množství realizovaných projektů. Důvody jsou zřejmé. Příhraniční regiony se netají vysokým potenciálem cestovního ruchu. Obyvatelé těchto regionů tak využívají přeshraničních projektů k rozvíjení tohoto potenciálu, který má zásadní vliv na regionální rozvoj v území. Stejně jako cestovní ruch, tak i dopravní infrastruktura hraje důležitou roli v regionálním rozvoji regionů. Přeshraniční meziregionální infrastruktura má stále spoustu nedostatků, které je potřeba odstranit. Velmi žádoucí je např. rozšiřovat stávající přeshraniční přechody, posilovat silniční síť napojené na přeshraniční přechody, dále revitalizovat a rozšiřovat stávající síť cyklostezek. Ve světle uvedených závěrů je pak zarážející význam podpory cestovního ruchu v nových operačních programech v letech 2014-2020.

Regiony jsou si stávajících nedostatků vědomy, proto implementovaly velké množství projektů, které by měly přeshraniční infrastrukturu zlepšit. Analýza dále prokázala vysokou aktivitu krajských úřadů z hlediska počtu úspěšně podaných žádostí o evropské dotace na českém území programu. Realizací přeshraničních projektů se krajské úřady mimo jiné snaží vyrovnávat regionální rozdíly na území kraje a v některých případech tímto způsobem naplňovat rozvojové koncepce kraje (např. v oblasti dopravní infrastruktury). Na rakouské straně programu nejčastěji žádají o finanční podporu spolky.

Závěr analýzy poukazuje na situaci, že přestože projektoví partneři musí splnit minimálně dvě kritéria přeshraniční spolupráce, projektové týmy 80 projektů plní dobrovolně tři kritéria a projektové týmy 72 projektů dokonce všechny čtyři kritéria. Je očividné, že ochota přeshraničních partnerů zapojovat se do vzájemné spolupráce je poměrně vysoká, proto omezení podpory cestovního ruchu v letech 2014-2020 vnímáme jako problematické ve vztahu k fungování předmětné přeshraniční spolupráce.

Hodnocení plnění programových indikátorů na úrovni prioritních os přineslo neuspokojivé výsledky. Z celkového počtu deseti indikátorů byly naplněny pouze dva z nich. Pravděpodobně se na počátku programu stanovily indikátory příliš vysoko. Jistě se také nepočítalo s tím, že velké množství projektů bude tak finančně náročné.

Výsledky dotazníkového šetření lze ve stručnosti shrnout následovně. Více jak polovina respondentů byla spokojena jak s výstupy projektu, tak se spoluprací se svým přeshraničním partnerem během realizace projektu, která probíhala bez komplikací. Přibližně 68 % leader partnerů se shodlo na tom, že administrativní spojená s řízením projektu byla příliš náročná. Velmi pozitivně se jeví budoucnost přeshraniční spolupráce, poněvadž 90 % vedoucích partnerů přiznalo, že budou udržovat stávající kontakty s partnery ať už na úrovni dlouhodobé vzájemné komunikace, nebo přímo na realizaci dalšího projektu či projektů. Někteří z nich hodlají navázat i nové přeshraniční vztahy.

Ačkoli se většina respondentů vyjadřovala k přeshraniční spolupráci velmi pozitivně, odpovědi týkající se programu jako celku již tak optimistické nebyly. Co se týče veřejně dostupných informací o operačním programu, výhrady k nim mělo 63 % respondentů. Většina z nich je shledává jako nesrozumitelné, ale dostačující. Dvacet šest procent je vnímá přesně opačně, tedy jako srozumitelné, ale nedostačující a zbylých 9 % je považuje za nedostatečné i nesrozumitelné. Pouhých 37 % respondentů se domnívá, že jsou informace o programu jak srozumitelné, tak dostačující.

Česko-rakouským hraničním regionům přinášela státní hranice po dlouhou dobu zřetelné nevýhody (Jeřábek, 2004). Se vznikem přeshraniční spolupráce vlivem evropské integrace se funkce hranice výrazně změnila. Dnes díky ní pro hraniční regiony plyne naopak spousta výhod, které mají podobu nových příležitostí k růstu a prosperitě využívající právě potenciál cestovního ruchu, nových přeshraničních vztahů a bezesporu také podobu nových zážitků, ostatně důkazem toho je i tato práce.

Literatura

- [1] CENTRUM PRO REGIONÁLNÍ ROZVOJ ČR, (2009). *Přeshraniční spolupráce ČR – Rakousko*. [online]. [cit. 2014-06-19]. Dostupné z: www.cil3.cz/preshranicni_spoluprace_cr_rakousko.htm
- [2] DOČKAL, V., (2006). *Regionální politika EU a naplňování principu partnerství: případové studie České republiky, Německa, Francie a Slovinska*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav. ISBN 80-210-4012-2.
- [3] HŮBELOVÁ, D., (2014). Hodnocení lidských zdrojů v demogeografickém kontextu - vybrané výsledky shlukové analýzy okresů České republiky. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 224-231. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-27.
- [4] JEŘÁBEK, M., (2004). *České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování?* Praha: Academia. ISBN 80-200-1051-3.
- [5] LNĚNIČKA, L., (2012). *Dopady Politiky hospodářské a sociální soudržnosti EU na území Jihomoravského kraje v období 2004–2006*. [Diplomová práce]. Brno: Masarykova univerzita.
- [6] WILAM, P., (2004). *Podpora přeshraniční spolupráce v Evropské unii a v asociovaných zemích*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. ISBN 80-7042-909-7.
- [7] WOKOUN, R., (2003). *Česká regionální politika v období vstupu do Evropské unie*. Praha: Oeconomica. ISBN 80-245-0517-7.
- [8] WOKOUN, R., (2008). *Regionální rozvoj: (východiska regionálního rozvoje, regionální politika, teorie, strategie a programování)*. Praha: Linde. ISBN 978-80-7201-699-0.

STRATÉGIA ROZVOJA SLOVENSKO-UKRAJINSKEJ CEZHRAŇICNEJ SPOLUPRÁCE DO ROKU 2020. NIEKOĽKO POZNÁMOK

THE STRATEGY FOR SLOVAK-UKRAINIAN CROSS-BORDER COOPERATION DEVELOPMENT 2020. SOME NOTES

MGR. MARTIN ANGELOVIČ, PHD.

ING. VLADIMÍR BENČ

Katedra geografie a aplikovanej geoinformatiky | *Dep. of Geography and Applied Geoinformatics*
Fakulta humanitných a prírodných vied | *Faculty of Humanities and Natural Sciences*
Prešovská univerzita v Prešove | *University of Prešov in Prešov*
✉ *Ul. 17. Novembra 1, 081 16 Presov, Slovak Republic*
E-mail: angelovič.martin@gmail.com, benc@sfpa.sk

Anotácia

Príspevok pojednáva o Stratégii rozvoja slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce do roku 2020. Cieľom príspevku je oboznámiť odbornú ale aj laickú verejnosť so základnými predpokladmi a víziami cezhraničnej spolupráce medzi Slovenskom a Ukrajinou. Príspevok rozoberá základné socioekonomické predpoklady rozvoja cezhraničnej spolupráce medzi Slovenskom a Ukrajinou, venuje sa možným scenárom rozvoja cezhraničnej spolupráce a tiež rozoberá strategický cieľ cezhraničnej spolupráce. Metodológia príspevku podobne ako metodológia stratégie zahŕňa prvky systémovej analýzy a komparatívneho prístupu. Tiež sme použili štatistické a normatívne metódy a v závere metódu vízie. Veľmi dôležitou metódou pre celkové zhrnutie predpokladov rozvoja bola metóda SWOT analýzy, ktorá nám jasne predostrela problémové oblasti ale aj možnosti rozvoja. V závere sa venujeme možným dopadom stratégie na bežný život obyvateľov a zvyšovanie ich kvality života. Hodnotíme stratégiu rozvoja ako veľmi dôležitý dokument, ktorý môže napomôcť rozvoju nie len prihraničných oblastí ale aj širšieho územia ďaleko za hranicami štátov. Vzhľadom na súčasnú situáciu na Ukrajine, považujeme náš príspevok za nanajvýš aktuálny.

Kľúčové slová

cezhraničná spolupráca, Slovensko, Ukrajina

Annotation

The paper discusses with the The Strategy for Slovak-Ukrainian Cross-border Cooperation Development 2020. The aim of the paper is to inform the experts as well as the general public with basic assumptions and visions of cross-border cooperation between the Slovak Republic and Ukraine. The paper analyses basic socio-economic conditions of the development of cross-border cooperation between the Slovak Republic and Ukraine, and addresses a possible scenario of development of cross-border cooperation, also discussing the strategic objective of cross-border cooperation. Methodology of the paper is similar to that of the strategy, and both these involve elements of system analysis and comparative approach. We also used statistical and normative methods, and in the final part we used a method of vision. A very important method for developing an overall summary of our assumptions was the SWOT analysis method, which clearly pointed to the problem areas but also opportunities of their development. In the final part we pay attention to the possible impact of the strategy on everyday life of citizens and how to increase their quality of life. We evaluate the development strategy as a very important document, which can help to develop not only the border areas but also the wider area far beyond national borders. Given the current situation in the Ukraine, we consider our study utmost current.

Key words

cross-border cooperation, Slovakia, Ukraine

JEL classification: O21

Úvod

Príspevok pojednáva o vybraných charakteristikách dokumentu: Stratégia rozvoja slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce do roku 2020. Stratégia rozvoja SK-UA cezhraničnej spolupráce je výstupom projektu „Slovensko-ukrajinské kultúrne centrum – vytvorenie a posilnenie spolupráce medzi Prešovským samosprávnym krajom (PSK) a Zakarpatskou oblasťou Ukrajiny ZOU“ podporeného EÚ v rámci Programu ENPI (European Neighbourhood and Partnership Instrument) pre cezhraničnú spoluprácu Maďarsko-Slovensko-Rumunsko-Ukrajina. Stratégia je strednodobý rozvojový dokument a v tomto príspevku prinášame základné ciele a výstupy tohto dokumentu. Partnerom pri tvorbe stratégie boli okrem PSK a KSK (Košický samosprávny kraj) zo slovenskej strany Zväz Rusínov-Ukrajincov v Slovenskej republike a Agentúra regionálneho rozvoja Prešovského samosprávneho kraja; z ukrajinskej strany: Ukrajinsko-slovenské centrum cezhraničnej spolupráce „Karpáty“ a oblastná kultúrno-vzdelávacia organizácia „Matica slovenská na Zakarpatsku“.

Hlavným dôvodom, ktorý nás viedol k vytvoreniu tohto príspevku sú neustále otázky smerujúce k stratégii rozvoja. Prevažne odborná, ale aj laická verejnosť sa dožaduje výstupov v podobe základných cieľov a predpokladov rozvoja cezhraničnej spolupráce medzi Slovenskom a Ukrajinou. Nakoľko rozvojový dokument je rozsiahly, rozhodli sme sa po konzultácii s ostatnými autormi stratégie vytvoriť tento dokument, v ktorom zhrnieme základné výstupy stratégie rozvoja cezhraničnej spolupráce.

Cieľom príspevku je priblížiť čitateľovi proces tvorby strategického dokumentu cezhraničnej spolupráce a oboznámiť odbornú verejnosť so základnými predpokladmi a víziami cezhraničnej spolupráce medzi Slovenskom a Ukrajinou. Vzhľadom na súčasnú nepokojnú a nepredvídateľnú situáciu na Ukrajine, považujeme náš príspevok za nanajvýš aktuálny a dúfame, že sa stane relevantným dokumentom pri analýze širších súvislostí a vzťahov medzi Slovenskom a Ukrajinou.

1. Metodológia

Pri tvorbe strategického dokumentu rozvoja je potrebné vychádzať z kvalitnej analýzy prostredia, nakoľko priestor je hlavným konceptom v geografii (pozri Michalko 2012). Pre účely analýzy a metodológie nám poslúžili mnohé vedecké zdroje, zaoberajúce sa najrôznejšími aspektmi regiónu východného Slovenska. Spomeňme zdroje venujúce sa demografickej analýze územia: Rosič a kol. 2009, Bucher 2011, Bucher a Matlovič 2012; zdroje venujúce sa nezamestnanosti v území: Hanzelová 2007, Rosič a Kaňuk 2009, či zdroje venujúce sa regionálnym disparitám a postaveniu regiónu v socioeconomickej štruktúre štátu: Angelovič, Benč 2014, Klamár 2011 a Matlovič a kol. 2008.

Tiež sme museli zohľadniť špecifické postavenie regiónu v súvislosti s existenciou Schengenskej hranice. Tu je potrebné povedať, že plánovanie cezhraničnej spolupráce medzi regiónmi, ktoré rozdeľuje Schengenská hranica je zložitejšie ako plánovanie cezhraničnej spolupráce medzi regiónmi vo vnútri Schengenského priestoru. Napokon už existujú aj štúdie zaoberajúce sa vplyvom Schengenskej hranice na kvalitu života obyvateľov v jej okolí (Angelovič 2014).

Po dôkladnej analýze sme sa pustili do samotnej tvorby návrhu stratégie. Metodológia rozpracovania návrhu stratégie zahŕňala prvky systémovej analýzy a komparatívneho prístupu. Štatistická a normatívna metóda boli použité pri určení stavu cieľových regiónov Slovenska a Ukrajiny s prihliadnutím na to, že príslušné vnútroštátne systémy majú mnoho rozdielov. V závere tvorby

dokumentu sme použili metódu vízie, prevažne pre zahrnutie kvalitatívnych hodnotení zainteresovaných strán pri vývoji kľúčových prvkov stratégie.

Návrh stratégie vychádza zo zohľadnenia scenárov vývinu vzťahov medzi EÚ a Ukrajinou v strednodobom období (do roku 2020), ktorý tvorí strategický rámec pre ďalší rozvoj bilaterálnych vzťahov medzi SR a Ukrajinou, rovnako ako i pre rozvoj cezhraničnej spolupráce na regionálnej a lokálnej úrovni.

Text návrhu stratégie pozostáva z dvoch hlavných kapitol. Prvá kapitola mapuje východiskový stav slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce obmedzenia vyplývajúce z existujúceho zmluvného vzťahu Ukrajina – EÚ. Ďalšia časť ponúka analýzu percepcie existujúcich problémov a možných riešení pre rozvoj cezhraničnej spolupráce a SWOT analýzu.

Druhá kapitola vychádza zo zistení prvej kapitoly a predstavuje samotný návrh stratégie pre strednodobý rozvoj slovensko-ukrajinskej spolupráce, vrátane scenárov, ktoré závisia od vývinu ďalšieho zmluvného rámca medzi EÚ a Ukrajinou. Kapitola ponúka formuláciu strategického cieľa slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce, jej špecifických strednodobých cieľov (do roku 2020) a sektorových priorít, vrátane návrhu prioritných opatrení a nástrojov na ich dosiahnutie. Posledná časť kapitoly ponúka prehľad finančných nástrojov pre ďalší rozvoj slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce.

2. Socioekonomický stav prihraničných regiónov

Návrh rozvoja slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce vychádza z medzinárodných zmlúv a dokumentov medzi Slovenskom (členom EU a Schengenu) a Ukrajinou. Samotná realizácia cezhraničnej spolupráce však bude prebiehať prevažne v regiónoch priamo spojených (rozdelených) Schengenskou hranicou – Východným Slovenskom a Zakarpatskou Ukrajinou.

Tieto regióny sú z hľadiska socioekonomického rozvoja veľmi diferencované. Pre ilustráciu uvádzame stručnú charakteristiku vybraných ukazovateľov v tabuľke, kde porovnávame vybrané ukazovatele za regióny a krajiny.

Tab. 1. Základné charakteristiky územia

Charakteristika/Územie	Prešovský kraj	Košický kraj	Východné Slovensko	Slovensko	Zakarpatsko	Ukrajina
Rozloha (km ²)	8 973	6 755	15 728	49 035	12 777	603 628
Počet obyvateľov	818 916	794 756	1 613 672	5 415 949	1 256 903	45 426 249
Hustota zaľudnenia (počet obyvateľov na km ²)	91,1	117,6	102,5	110,5	97,0	75,5
Počet okresov	13	11	24	79	13	490
Počet miest	23	17	40	138	30	1 344
Počet obcí	665	440	1 105	2 890	579	28 457
Saldo sťahovania	-1,35	-0,58	-0,97	0,44	-0,10	0,07
Prirodzený prírastok	3,23	1,5	2,38	0,51	2,9	-3,5
Nezamestnanosť	19,35	17,23	18,32	13,5	10,5	8,8
Priemerná mesačná mzda (v €)	636	758	-	824	209	279

Zdroj: Vlastné spracovanie, Štatistický úrad SR a UA

Z tabuľky je zrejmé, že socioekonomická vyspelosť Slovenska a Ukrajiny je rozdielna a ešte výraznejšie sú rozdiely na regionálnej úrovni. Tiež je zrejma nejednotnosť regionálnych úrovní samospráv, keď na Slovensku vďaka úspešnej decentralizácii existujú samosprávne vyššie územné celky- kraje, na Ukrajine iba oblasti, ktoré sa viac podobajú slovenským regiónom na úrovni NUTS II,

teda regiónu Východné Slovensko. Všetky tieto skutočnosti sme zohľadnili pri tvorbe SWOT analýzy, ktorá predstavuje ďalší významný prvok stratégie rozvoja.

3. SWOT analýza

Pri tvorbe SWOT analýzy sme sa opierali aj o analýzu dotazníkového šetrenia medzi slovenskými a ukrajinskými odborníkmi (viac ako 200 inštitúcií z pohraničia) z rôznych oblastí. Na základe výsledkov dotazníkového prieskumu, určenia súčasného stavu slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce a analýze vonkajšieho a vnútorného prostredia v regióne Slovensko-ukrajinského pohraničia sme spracovali SWOT analýzu.

Rozsah nami spracovanej SWOT analýzy nie je vhodný pre publikovanie z dôvodu obmedzeného rozsahu príspevku a preto vyberáme iba najdôležitejšie fakty.

Za silné stránky považujeme predovšetkým: stabilne dobré politické a ekonomické vzťahy medzi SR – UA, vrátane rozsiahlej zmluvnej základne; existujúce dlhodobé kooperácie na regionálnej a miestnej úrovni podporené bilaterálnou zmluvnou základňou; spoločné historické dedičstvo a kultúru, nízku jazykovú bariéru; kvalifikovaná lacná pracovná sila; tradícia priemyselnej výroby s historickým napojením na surovinovú základňu v susedných krajinách (Ukrajina).

Za slabé stránky sme určili: nízky počet hraničných priechodov v spojení s Ukrajinou, hlavne na severe spoločnej hranice; hranica ako bariéra spolupráce; vízový režim pre občanov Ukrajiny pri ich cestách do EÚ; absencia finančných nástrojov na podporu cezhraničnej spolupráce na národnej i regionálnej úrovni; nedostatočná informovanosť o možnostiach cezhraničnej spolupráce medzi zainteresovanými inštitúciami; nedostatočná informovanosť a medializácia cezhraničnej spolupráce; nízka koordinácia aktivít v oblasti cezhraničnej spolupráce.

Príležitosti vidíme hlavne v postupnej integrácii Ukrajiny do EÚ a „zblížovanie“ vo všetkých oblastiach na základe implementácie asociačnej dohody; ďalší rozvoj cezhraničnej spolupráce na základe spoločného plánovania a inštitucionálneho rozvoja; vybudované priemyselné zóny a parky s nevyužitou kapacitou - atraktívne územie pre investorov; zlepšenie kvality života v regióne; posilnenie spolupráce v budovaní občianskej spoločnosti; hľadanie možností otvorenia ďalších hraničných priechodov s Ukrajinou; rozvoj malého a stredného podnikania v oblasti služieb a cestovného ruchu a rozvoj výskumno-vedeckej základne a jej prepojenie s praxou.

Ohrozenia územia sú v oblastiach ako pretrvávajúci odliv kvalifikovanej pracovnej sily z regiónu a odchod mladých ľudí z prihraničných oblastí; prehĺbujúca sa marginalizácia niektorých častí územia prihraničných regiónov na oboch stranách hranice; nestabilita a neprehľadnosť legislatívy ovplyvňujúcej podnikateľské prostredie a prílev zahraničných investícií a rozvoj cezhraničnej spolupráce; rozdielnosť legislatívnych prostredí medzi SR a UA; klesajúci záujem o cezhraničnú spoluprácu z dôvodu nedostatku finančných zdrojov pre jej realizáciu; rastúca konkurencia na domácich a medzinárodných trhoch a s ňou spojený odlev investícií do iných ekonomík a atraktívnejších regiónov; závislosť na dovoze strategických surovín.

4. Scenáre pre vývin strategického rámca

Z hľadiska odhadu časového horizontu očakávaného dopadu asociačnej dohody (AA) Ukrajiny s EÚ na rozvoj slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce, je potrebné rozlišovať medzi podpisom asociačnej dohody, jej ratifikáciou, nadobudnutím účinnosti a implementáciou. Politické ustanovenia asociačnej dohody Ukrajiny s EÚ boli podpísané 27. marca 2014, zatiaľ čo ostatné ustanovenia, vrátane DCFTA (Deep and Comprehensive Free Trade Area - Rozsiahla a komplexná zóna voľného obchodu), boli podpísané 27. júna 2014. Asociačná dohoda vychádza zo symetrickej logiky: vnútorný priestor EÚ sa bude Ukrajine otvárať úmerne jej pokroku pri aproximácii legislatívy. Rovnako postupne a úmerne sa budú prejavovať i jej dopady na rozvoj slovensko-ukrajinskej cezhraničnej

spolupráce. Vychádzajúc z existujúcej zmluvnej praxe EÚ, rovnako ako i skúseností krajín V4 z implementácie asociačných dohôd, môžeme urobiť veľmi hrubý odhad, že Ukrajina bude potrebovať minimálne 10 rokov, aby plne harmonizovala s legislatívou EÚ a splnila podmienky asociačnej dohody. Dĺžka tohto prechodného implementačného obdobia bude v prvom rade závisieť od politickej vôle Ukrajiny realizovať neľahké reformy, ktoré európska legislatíva vyžaduje. Plnohodnotný priaznivý dopad asociačnej dohody Ukrajiny s EÚ na cezhraničnú spoluprácu na slovensko-ukrajinskej hranici je možné očakávať najskôr v horizonte po roku 2020 (Benč a kol. 2014).

Stratégia vytvorila tri základné scenáre pokračovania európskeho integračného procesu Ukrajiny v strednodobom horizonte najbližších 10-15 rokov v zmysle ich vplyvu na vytváranie lepších inštitucionálnych podmienok pre rozvoj cezhraničnej spolupráce na slovensko-ukrajinskej hranici. Tieto tri scenáre sú označené ako: pozitívny scenár, neutrálny scenár a negatívny scenár.

Pozitívny scenár predpokladá z hľadiska implementácie asociačnej dohody čo najrýchlejšie vyriešenie rusko-ukrajinskej krízy a štandardizáciu vzťahov medzi EÚ a Ruskom, ktorá by vytvorila priaznivé podmienky pre politickú a ekonomickú konsolidáciu Ukrajiny. Pokračovanie krízy v akejkoľvek podobe sťažuje realizáciu asociačnej dohody Ukrajiny a predlži jej implementačné obdobie. Politická a ekonomická konsolidácia Ukrajiny v podmienkach pokračovania bojov so separatistami na juhovýchode krajiny podporovaných Ruskom alebo v podmienkach de facto vojnového stavu s Ruskom, po prvé, je ťažko dosiahnuteľná, a po druhé, riešenie krízy a konfliktu s Ruskom bude viazať rozpočtové a administratívne kapacity Ukrajiny potrebné pre implementáciu dohody a predlži obdobie jej implementácie.

Neutrálny scenár predpokladá, že v strednodobom horizonte nedôjde k zásadným zmenám v integračnom procese Ukrajiny s EÚ, a tým ani k vytvoreniu priaznivejších podmienok pre slovensko-ukrajinskú cezhraničnú spoluprácu. Inými slovami, bude pokračovať existujúce status quo inštitucionálneho rámca pre cezhraničnú spoluprácu a v uvedenom strednodobom výhľade nedôjde k naplneniu asociačnej dohody medzi EÚ a Ukrajinou. Môže sa tak stať z dôvodov, ktoré môžu nastať na strane Ukrajiny, EÚ alebo v dôsledku zasahovania Ruska do vnútorných záležitostí Ukrajiny, resp. eskaláciou rusko-ukrajinského konfliktu, ktorý bude mať za následok odloženie politických a ekonomických reforiem na Ukrajine. Napätie medzi EÚ a Ruskom zhorší medzinárodné prostredie potrebné pre reformy na Ukrajine. Nie je možné ani vylúčiť, že ratifikačný proces bude neúspešný, resp. zablokovaný z politických dôvodov jednou alebo viacerými členskými krajinami EÚ. Nie je možné vylúčiť ani to, že v najbližších rokoch bude EÚ čeliť novej vlne hospodárskej alebo menovej krízy, ktorá zabráni procesu otvárania sa EÚ tretím krajinám, vrátane ďalšieho rozširovania i otvárania jednotného trhu prostredníctvom dohôd typu AA/DCFTA. K naplneniu tohto scenára môže dôjsť i za predpokladu, že Ukrajina nezvládne naplnenie asociačnej dohody z dôvodu nedostatočnej politickej vôle realizovať ťažké reformy alebo nedostatočnej administratívnej kapacity, t.j. že čas na naplnenie ustanovení asociačnej dohody si v prípade Ukrajiny vyžiada oveľa dlhšie obdobie, než predpokladaných zhruba 10 rokov. Pri neutrálnom scenári zostane strategický nadnárodný rámec pre cezhraničnú spoluprácu medzi SR a Ukrajinou v strednodobom horizonte nezmenený a zároveň, nebude stratený potenciál pre pozitívnu zmenu v budúcnosti.

Negatívny scenár predpokladá, že dôjde k zastaveniu integračného procesu Ukrajiny s EÚ. Tento scenár môže nastať za predpokladu, že Ukrajina zlyhá v aproximačnom procese a nebude schopná asociačnú dohodu implementovať z vnútropolitických alebo zahraničnopolitických dôvodov, alebo Ukrajina sa rozhodne uprednostniť integráciu s Eurázijskou úniou s Ruskom, Bieloruskom a Kazachstanom pred integráciou s EÚ. Negatívny scenár sa môže stať realitou predovšetkým ako dôsledok prípadného zlyhania Ukrajiny pri implementácii ustanovení asociačnej dohody, za predpokladu, že sa ukáže, že cena za reformy, ktoré si AA/DCFTA vyžiada, bude príliš vysoká – z dôvodu politických alebo skupinových ekonomických záujmov, ktoré môžu v Ukrajine prevládnúť – a Ukrajina prestane dohodu implementovať. K zlyhaniu na strane Ukrajiny môže dôjsť i v dôsledku eskalácie konfliktu s Ruskom, resp. neschopnosti dosiahnuť politickú konsolidáciu, ktorá by umožnila naštartovať komplexné politické a ekonomické dohody, ktoré sú nevyhnutné pre európsku integráciu.

Nie je, a v strednodobom výhľade ani nebude možné zlúčiť integráciu Ukrajiny s EÚ s integráciou s Eurázijskou úniou na čele s Ruskom. Možné by to bolo iba na základe teoretického predpokladu, t.j. že by sa EÚ a Eurázijská únia dohodli na uzavretí dohody o voľnom obchode. V najbližších rokoch je však takýto scenár nepravdepodobný. Negatívny scenár znamená, že môže dôjsť k zhoršeniu vyhládok pre rozvoj slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce i v porovnaní so súčasným stavom, resp. vývinom podľa neutrálneho scenára. Posilní sa „rozdeľujúci“ a nie „spájajúci“ charakter slovensko-ukrajinskej spoločnej hranice.

5. Strategický cieľ

V regióne slovensko-ukrajinského pohraničia existuje potenciál pre naštartovanie socioekonomického rastu a rozvoja prihraničných regiónov na oboch stranách hranice. Jedným z najdôležitejších faktorov rozvoja je zefektívnenie cezhraničnej spolupráce. Slovensko-ukrajinské pohraničie nesmie byť vnímané ako dva rozdielne regióny, ale ako jeden región rozdelený na dve odlišné časti, ktoré sa musia naučiť spolupracovať na všetkých zainteresovaných úrovniach. Efektívne manažovaná cezhraničná spolupráca v jasne definovaných podmienkach a stanovených kompetenciách je jedným z kľúčových faktorov rozvoja prihraničného regiónu. Musí byť založená na už zakorenených tradíciách a partnerstvách inštitúcií i individualít, ktoré spoločne rozvíjajú vzájomnú spoluprácu, ale zároveň musí podporovať vznik nových a inovatívnych iniciatív, partnerstiev a foriem spolupráce.

Strategickým cieľom rozvoja slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce v strednodobom horizonte do roku 2020 je prispieť k dosiahnutiu územne súdržného, inteligentného, trvalo udržateľného rozvoja prihraničného regiónu a zvýšenia kvality života jeho obyvateľov.

Strategický cieľ by mal byť dosiahnutý: zvýšením inovatívnosti a konkurencieschopnosti prihraničného regiónu, rozvojom jeho prosperity, jeho inteligentnou špecializáciou; zlepšením jeho externej i internej dostupnosti pre cezhraničný a medziregionálny tok ľudí, tovaru i služieb; posilnením jeho sociálnej a kultúrnej súdržnosti; zvýšenou ochranou životného prostredia, prírodných krás, hodnôt a kultúrneho dedičstva prihraničného regiónu a internacionalizáciou, t.j. zapojením regiónu do európskych i globálnych procesov.

Pre dosiahnutie strategického cieľa boli vytvorené „Špecifické strednodobé ciele slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce do roku 2020“, ktoré sú charakterizované ako:

1. Zintenzívnenie socioekonomického rozvoja pohraničného regiónu.
2. Zlepšenie manažmentu hranice na slovenskej i ukrajinskej strane – spoločný postup a prenos „najlepších skúseností“.
3. Modernizácia prihraničnej infraštruktúry.
4. Multisektorový rozvoj cezhraničnej spolupráce za účelom trvalo udržateľného rozvoja pohraničných regiónov.
5. Podpora európskeho integračného procesu Ukrajiny a reforiem, ktoré ju priblížia k štandardom integrovaného vnútorného priestoru EÚ.
6. Posilnenie cezhraničného manažmentu slovensko-ukrajinskej spolupráce.

Každý z vyššie uvedených cieľov obsahuje stručnú charakteristiku problémových oblastí a tiež návrh možných riešení. Pri všetkých špecifických cieľoch sme určili niekoľko opatrení, ktoré majú priamo napomôcť splneniu cieľa.

6. Vybrané návrhy opatrení k špecifickým cieľom

V tejto kapitole priblížime vybrané návrhy opatrení k trom špecifickým cieľom. Prvým špecifickým cieľom, ktorému sa budeme venovať je zintenzívnenie socioekonomického rozvoja pohraničného regiónu. Pri tomto ciele navrhujeme tri opatrenia:

Opatrenie 1: Vytváranie lepších podmienok pre spoločný rozvoj malého a stredného podnikania (MaSP) v prihraničnom regióne. Toto opatrenie by sa malo realizovať prostredníctvom aktivity mapovania podnikateľského prostredia a trhových príležitostí (marketingové štúdie), transféru skúseností a dobrej praxe v oblasti inovatívnych prístupov pre lokálny rozvoj založený na komunitnom prístupe so zapojením malých a stredných podnikateľov a tiež podpora prípravy a rozvoja malých produktových klastrov v oblasti cezhraničného turizmu. Nemenej dôležité budú aktivity zamerané na vytváranie spoločnej cezhraničnej infraštruktúry pre podporu podnikania, ako napr. spoločné podnikateľské a obchodné centrá, cezhraničné podnikateľské inkubátory, logistické centrá, spoločné výskumné a transferové centra pre spoluprácu univerzít a podnikateľských subjektov a tiež organizovanie školení a tréningov pre podnikateľov.

Opatrenie 2: Vytváranie podmienok pre nové investície v pohraničnom regióne. Toto opatrenie sa bude realizovať prostredníctvom aktivít ako spoločná pasportizácia prihraničného územia a kľúčových rozvíjajúcich sa odvetví pre investičné príležitosti, spoločnú propagáciu prihraničného územia pre potenciálnych investorov, spoločný lobing u národných aktérov zodpovedných za prípravu podmienok pre vstup investícií (štátne stimuly a dotácie).

Opatrenie 3: Zlepšenie vzájomnej spolupráce podnikov, tvorcov know-how, sprostredkovateľov a užívateľov, vrátane vytvárania cezhraničných klastrov. Pri tomto opatrení navrhujeme tieto aktivity: vytváranie sietí, platforiem, či spoločných cezhraničných klastrov na podporu rozvoja vzájomnej ekonomickej cezhraničnej spolupráce a rozvoj spoločných podnikateľských informačných systémov.

Druhým špecifickým cieľom, ktorého opatrenia chceme priblížiť je zlepšenie manažmentu hranice na slovenskej i ukrajinskej strane – spoločný postup a prenos „najlepších skúseností“. Spoločná slovensko-ukrajinská hranica je dlhodobo výraznou bariérou rozvoja vzájomnej spolupráce i rozvoja prihraničného územia. Zlepšenie manažmentu hranice je kľúčovým faktorom pre zmiernenie bariér pre rozvoj cezhraničnej spolupráce a naštartovanie rozvoja pohraničných oblastí. Preto pri tomto ciele navrhujeme nasledovné opatrenia.

Opatrenie 1: Vzdelávacie a socializačné (networking) aktivity colníkov, pohraničníkov a zainteresovaných zástupcov verejného a súkromného sektora na oboch stranách hranice. Pri tomto opatrení navrhujeme nasledovné aktivity: zavádzanie nových pracovných metód a postupov do práce colníkov a pohraničníkov za prítomnosti zástupcov verejného a súkromného sektora a rozvoj spolupráce samospráv, ale aj mimovládnych organizácií s colníkmi a pohraničníkmi.

Opatrenie 2: Pravidelný monitoring manažmentu hranice a vydávania víz. Pri tomto opatrení navrhujeme aktivity ako: vytvorenie platformy pre pravidelný monitoring hranice zo zástupcov všetkých zainteresovaných strán a realizácia pravidelného monitoringu so zameraním na problémové oblasti.

Opatrenie 3: Informačné aktivity smerom k pasažierom, migrantom, žiadateľom o víza a povolení na malý pohraničný styk (MPS). Tu navrhujeme aktivity ako rôzne formy zvýšenia informovanosti pasažierov, turistov, migrantov, žiadateľov o víza a povolenia na MPS o hranici, podmienkach prechodu hranice, podmienkach vydávania víz a pod.

Opatrenie 4: Zlepšenie cezhraničnej spolupráce zložiek civilnej obrany a záchranných zložiek spoločná príprava zložiek civilnej obrany. Pri tomto opatrení navrhujeme aktivitu rozvoja a koordinácie spolupráce miestnych cezhraničných aktérov navzájom, ale tiež miestnych aktérov s národnými inštitúciami a záchrannými zložkami.

Tretím a posledným špecifickým cieľom, ktorého opatrenia chceme priblížiť je modernizácia prihraničnej infraštruktúry. Pri tomto ciele navrhujeme tieto opatrenia.

Opatrenie 1: Zlepšenie infraštruktúry formou zlepšenia funkčnosti a zvýšenia kapacity hraničných priechodov. Toto opatrenie chceme realizovať prostredníctvom aktivít ako zvýšenie kapacity

priepustnosti priechodov, zlepšenie technickej a sociálnej infraštruktúry na existujúcich priechodoch, oprava ciest vedúcich k existujúcim hraničným priechodom, posilnenie a rozvoj cezhraničnej verejnej dopravy tiež nastavenie efektívneho mechanizmu koordinácie miestnej vybavenosti, výmeny informácií a postupov pri realizácii rozvojových a infraštruktúrnych projektov týkajúcich sa hranice a hraničných priechodov.

Opatrenie 2: Zvýšenie počtu hraničných priechodov na spoločnej hranici. Pri tomto opatrení navrhujeme aktivity, ako zabezpečenie výstavby nových hraničných priechodov na spoločnej hranici: Ulič – Zabrod', Čierna nad Tisou – Solomonovo do roku 2020, pričom Ukrajinská strana tiež navrhuje rozšíriť hraničný priechod Veľké Slemence – Mali Selmenci o možnosť prechodu pre motorky a osobné vozidlá do 3,5 tony. Ďalej navrhujeme vypracovanie štúdií uskutočniteľnosti, projektovej dokumentácie a dokumentov posudzujúcich vplyv projektov nových hraničných priechodov na životné prostredie.

Opatrenie 3: Modernizácia dopravných koridorov (cestná, železničná) vedúcich k spoločnej hranici. Toto opatrenie chcem realizovať prostredníctvom aktivít ako pasportizácia aktuálneho stavu, následne vytýčenie investičných priorít a v spolupráci s národnými aktérmi realizovať modernizáciu dopravnej infraštruktúry vedúcej na oboch stranách k spoločnej hranici.

Stratégia sa ďalej dôsledne venuje aj finančnému rámcu a možnostiam získavania finančných prostriedkov z rôznych grantových schém. Primárnym cieľom pre implementáciu cezhraničnej stratégie by malo byť čo najefektívnejšie využívanie dostupných interných i externých zdrojov. Kľúčovú úlohu musia zohrať regionálni aktéri (PSK, KSK, ZOU), ktorí by mali intenzívnejšie spolupracovať v hodnotiacich komisiách a tiež transparentne a intenzívnejšie komunikovať navzájom i s aktérmi zapojenými do cezhraničnej spolupráce. Dôležitá je tiež komunikácia so širokou verejnosťou a realizácia pravidelnej evaluácie stratégií, programov i projektov s cieľom aktívne ovplyvňovať prípadné odchýlky od dosahovania stanovených cieľov.

Záver

Tvorba stratégie rozvoja cezhraničnej spolupráce bola veľmi zložitou úlohou. Počas prípravy sme sa museli prispôbovať mnohým zmeneným podmienkam na všetkých hierarchických úrovniach od lokálnej až po nadnárodnú. Všetky tieto úrovne boli negatívne ovplyvnené neustále sa meniacimi podmienkami v súvislosti s nepokojmi na východe Ukrajiny.

Aj napriek týmto skutočnostiam sme sa pokúsili vytvoriť stratégiu, ktorá ponúka všetky predpoklady pre rozvoj cezhraničnej spolupráce v tak zložitých podmienkach v akých sa v tomto období nachádza Ukrajina.

V príspevku zhŕňame metodológiu tvorby stratégie rozvoja, v ktorej sme veľkú pozornosť venovali analýze územia a tiež sme sa opierali o názory zainteresovaných aktérov priamo v území. Následne sme zhrnuli socioekonomický stav regiónov po oboch stranách hranice a to na viacerých hierarchických úrovniach. Pri tomto porovnaní bola jasne viditeľná priepasť medzi vyspelosťou Slovenska a Ukrajiny. Prihraničné regióny patria k najmenej rozvinutým oblastiam vo svojich krajinách a preto považujeme rozvoj cezhraničnej spolupráce za významný nástroj rozvoja týchto oblastí. Za najsilnejšie stránky rozvoja cezhraničnej spolupráce považujeme predovšetkým dobré politické a ekonomické vzťahy medzi SR – UA, dlhodobé kooperácie na regionálnej a miestnej úrovni a spoločné historické dedičstvo a kultúru. Všetky tieto skutočnosti by mali napomôcť k rozvoju cezhraničnej spolupráce a následne aj naštartovaniu regionálneho rozvoja regiónov po oboch stranách hranice. Naštartovanie rozvoja prostredníctvom projektov sa môže uskutočniť cez mnohé finančné schémy podpory projektov.

Naším cieľom bolo priblíženie tvorby strategického dokumentu rozvoja cezhraničnej spolupráce v komplikovaných podmienkach Schengenskej hranice. Tiež bolo našim cieľom oboznámiť odbornú

verejnost' so základnými predpokladmi a víziami cezhraničnej spolupráce medzi Slovenskom a Ukrajinou. Pevne veríme, že tento cieľ sa nám podarilo splniť.

Literatúra

- [1] ANGELOVIČ, M., (2014). Slovak-ukrainian part of Schengen area. History, security and Quality of Life. *Przegląd geopolityczny*. 2014, vol. 10, pp. 77-88. ISSN 2080-8836. Dostupné na: <http://przegląd.org/tomy/tom-10-2014/>
- [2] ANGELOVIČ, M., BENČ, V., (2014). Regiön Východného Slovenska - Socioekonomické postavenie v Slovenskej republike a regionálny rozvoj. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *XVII. Mezinárodní kolkvium o regionálních vědách*. Brno: Masarykova univerzita, p. 85 – 94. ISBN 978-80-210-6840-7.
- [3] BENČ a kol. (2014). Stratégia rozvoja slovensko-ukrajinskej spolupráce do roku 2020. Prešov. 104 s.
- [4] BENČ, V. (ed), (2006). *Slovensko-ukrajinská cezhraničná spolupráca: analýza problémov a stratégia rozvoja. Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku*. Národný inštitút strategických štúdií – Užhorod, Karpatská nadácia.
- [5] BUCHER, S., (2011). Populačná dynamika Košického a Prešovského samosprávneho kraja v kontexte regionálneho rozvoja. *Geografické informácie*, vol. 15, no. 1, pp. 31 – 44. ISSN 1337-9453.
- [6] BUCHER S., MATLOVIČ R., (2012). Regional development and unemployment in Slovenia. *Geography and geoinformatics* [elektronický zdroj]: challenge for practise and education: *proceedings of 19th international conference*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 52-75. ISBN 978-80-210-5799-9.
- [7] BUCHER S., (2014). Regionálne disparity na Slovensku vo svetle socioekonomických ukazovateľov. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *XVII. Mezinárodní kolkvium o regionálních vědách*. Brno:: Masarykova univerzita, 2014, CD-ROM, s. 95-105. ISBN 978-80-210-6840-7.
- [8] DULEBA, A., NAJŠLOVÁ, L., BENČ, V., BILČÍK, V., (2008). *The Reform of the European Neighbourhood Policy. Tools, Institutions, and a Regional Dimension*. Bratislava: Research Center of the Slovak Foreign Policy Association.
- [9] DULEBA, A., BENČ, V., BILČÍK, V., (2012). *Policy Impact of the Eastern Partnership on Ukraine. Trade, energy, and visa dialogue*. Bratislava: Research Center of the Slovak Foreign Policy Association.
- [10] HANZELOVÁ E., (2007). *Dlhodobá nezamestnanosť v kontexte zmien sociálneho systému a trhu práce*. [online]. [cit. 2014-3-20]. Dostupné z: <www.sspr.gov.sk/texty/File/vyskum/2007/Hanzelova/Hanzelova.pdf>
- [11] HARIZAL, B., BUCHER, S., SOLÁR, V., (2014). Využitie kvantitatívnych a kvalitatívnych metód pri hodnotení inovačného potenciálu v Prešovskom samosprávnom kraji. *Výzkum a výuka v geografickém vzdělávání, 21. stredoevropská geografická konference: sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 6-17. ISBN 970-80-210-6881-0.
- [12] MICHALKO, M., (2012). Priestor ako hlavný koncept výskumu geografie. Smerom ku kritickému konceptu priestoru. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy, Folia Geographica*, vol. LIV. pp. 196-209. ISSN 1336-6157.
- [13] ROSIČ, M. a kol., (2009). Regional socioeconomic indicators and ethnicity as predictors of regional infant mortality rate in Slovakia. *International Journal of Public Health*, ISSN 1661-8556. [online]. [cit. 2014-3-25]. Dostupné z: www.springerlink.com/content/177t13258079610j/fulltext.pdf
- [14] ROSIČ, M., KAŇUK, J., (2009). Vplyv vybraných socio-ekonomických faktorov na mieru nezamestnanosti na úrovni malých území. *Geografický časopis*, vol. 61, no. 4, pp. 315-335. ISSN 0016-7193.

IMPROVING EQUAL OPPORTUNITIES IN THE LABOUR MARKET IN THE CONTEXT OF THE EUROPEAN SOCIAL FUND IN THE SLOVAK REPUBLIC

SKVALITNENIE ROVNOSTI PRÍLEŽITOSTÍ NA TRHU PRÁCE V KONTEXTE EURÓPSKEHO SOCIÁLNEHO FONDU NA SLOVENSKU

DOC. PHDR. RENÉ PAWERA, PHD.

PHDR. ZUZANA ŠMEHÝLOVÁ

*Katedra ekonómie a financií | Department of Economics and Finance
Fakulta managementu | Faculty of Management
Univerzita Komenského v Bratislavě | Comenius University in Bratislava
✉ Odbojárov 10, 829 05 Bratislava, Slovak republic
E-mail: rene.pawera@fm.uniba.sk, zuzana.smehylova@gmail.com*

Annotation

The main objective of this article is to grasp the essence of the management of equal opportunities in the labor market of the European Union and analyze its consistent and non-discriminatory application through Union initiatives - the evaluation of completed projects of the European Social Fund (ESF) in the Slovak republic in the accomplished programming period 2007 - 2013. For this purpose, we have been studied ESF projects and its Operational programmes (OP) which supports – the OP Education and the OP Employment and Social Inclusion.

Key words

EU regional policy, equal opportunity, ESF, eurofunds

Anotácia

Hlavným cieľom článku je pochopiť podstatu fungovania manažmentu rovnosti príležitostí na trhu práce Európskej únie a analyzovať jeho dôsledné uplatňovanie prostredníctvom iniciatív Únie – evaluáciou realizovaných projektov Európskeho sociálneho fondu (ESF) v Slovenskej republike v programovom období 2007 - 2013. Za týmto účelom boli skúmané projekty v rámci ESF v dvoch operačných programoch (OP), ktoré podporuje – OP Vzdelávanie a OP Zamestnanosť a sociálna inklúzia.

Kľúčové slová

regionálna politika EÚ, rovnosť príležitostí, ESF, eurofondy

JEL classification: J71, O15, R590

Introduction

The current programme of the European Social Fund (ESF) runs from 2007 to 2013 and has a remit which covers Slovakia too. The programme supports EU, national and regional strategies to tackle weaknesses in the labour market. These include: low employment rates and high inactivity rates amongst disadvantaged groups; and poor basic skill levels and lack of level 2 qualifications (Nichols, 2010).

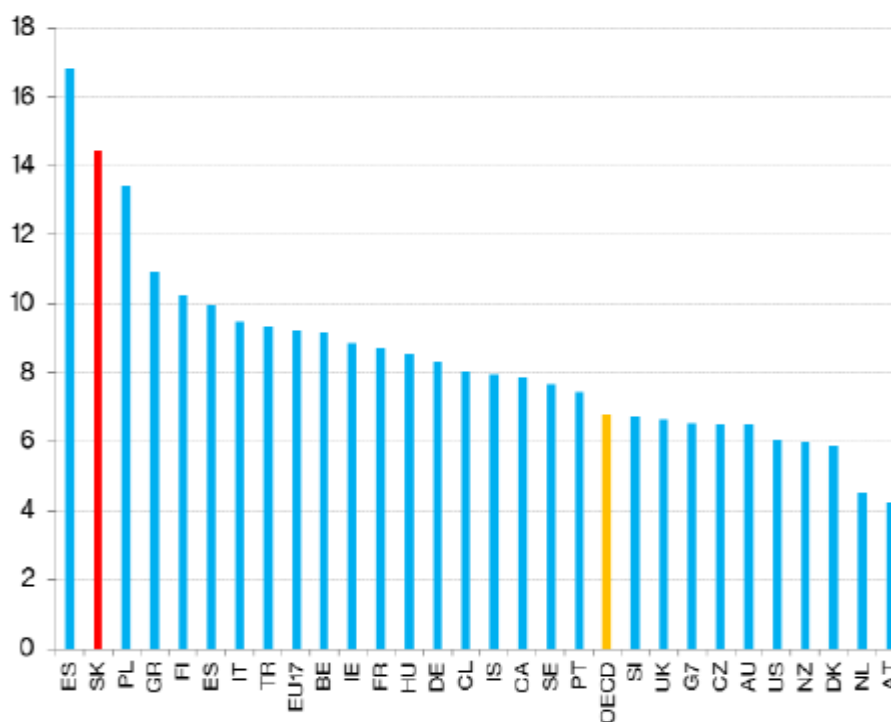
Slovakia's recovery from the economic crisis was one of the strongest and fastest in the EU but the unemployment remains one of the highest in the EU (OECD, 2014). High unemployment is considered to be one of the most binding structural problems of the Slovak economy. Slovak

unemployment is one of the highest in international comparison. Over the last 20 years, the average unemployment rate in Slovakia was 14.5%, well above the OECD and EU average (OECD – 6.8%). Slovak labour market has been considerably weak even compared to neighbouring countries (Figure 1).

Before the global financial crisis, Slovak unemployment had been falling sharply thanks to the buoyant economic growth and the EU membership. During this period, more than a third of all newly hired employees found its job abroad.

However, the double recession in EU had a severe impact on the labour market and the sluggish economic growth during the recovery had not been sufficient to generate new jobs. The number of unemployed has reached 386 thousand in 2013, i.e. 14.1%. (Machlica, 2014).

Fig. 1: Average unemployment rate (% , 1993 – 2013)

Source: OECD

Disadvantaged groups and regions are particularly affected by the weak labour market. The employment rate of the low-skilled is only half of the OECD average while the employment rate for those with tertiary education is not significantly different. Overall, around 60% of the unemployed are low-skilled. Low turnover and weak vacancy creation lead to high long-term unemployment (Vojtech, 2013).

Almost 70% of the unemployed are without job for more than one year, which further deteriorates their employment prospects. Long periods of unemployment have been shown to have potentially 'scarring' effects lowering future income levels, skills validity and future employability. Moreover, persistent unemployment is prevalent in southern and eastern part of the country heightening regional disparities. (OECD, 2014)

1. Aim and methods

The aim of this paper is to analyze the success of projects under the European Social Fund in Slovakia within individual regions promoting social inclusion of disadvantaged groups aiming at reducing unequal opportunity in the labor market. The given analysis has been adapted to the time period of the programming period 2007 - 2013 (n + 2).

The issue of examination success of the ESF is currently lacking empirical studies and evaluation. In our analysis, we used the available statistical information from the source of the National Strategic Reference Framework (www.nsrr.sk) and press releases of the Ministry of Finance (www.finance.gov.sk). In terms of time, research was dated between 1.1.2007 - 31.12.2014.

In terms of the financial framework for the ESF allocation of funds for the period 2007 - 2013 for individual operational programs supported by the ESF are shown in the Table 1.

Tab. 1: Financial allocations 2007 - 2013 operational programs (SF and CF) in EUR

Operačný program	Finančný príspevok (EUR, bežné ceny)
OP Education	542 728 760 €
OP Employment & Social inclusion	941 301 578 €
Total	1 484 030 338 €

Source: own processing based on www.nsrr.sk

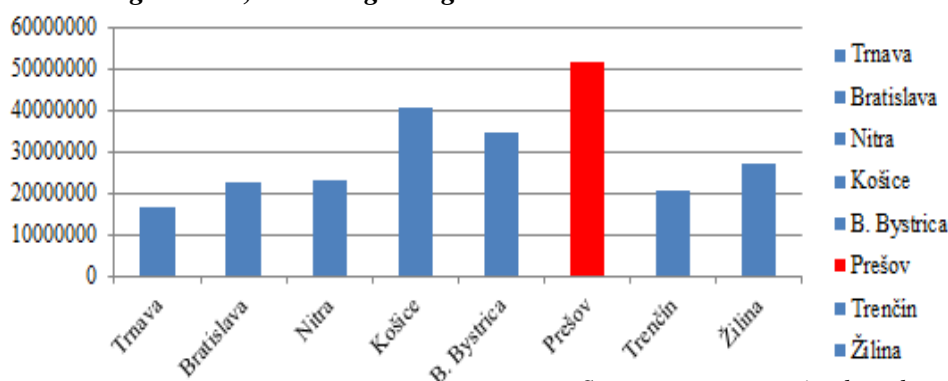
2. Results

Achieving the highest possible efficiency in the use of ESF for the development of education and employment in the Slovak regions is a priority and one of the main objectives of the Commission, national governments and the regions themselves (Vojtech, 2012).

Slovakia is characterized by structural changes, large social disparities. It is lagging behind the EU average GDP per capita. It is particularly necessary to use allocations resources of the Structural Funds in order to maximize their impact on achieving the target problems and to approach the EU average (Stachová, Šuplata, 2013).

When analyzing the ESF projects, we primarily monitor the financial amount of funds allocated (see Fig. 2). It is expenditure declared, indicating the actual execution of non-repayable funds (NFP). Our comparison is involving all applicants – i.e. municipalities, public and private sector.

Fig. 2: ESF - Funding in EUR, according to regions

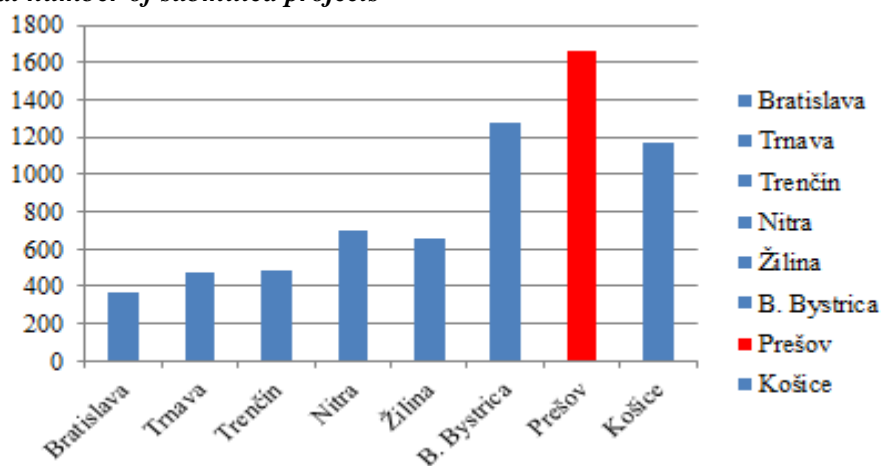
Source: own processing based on www.nsrr.sk

Based on Fig. 2, it can be concluded that the Prešov region has currently the highest level of funding. We see also that the relatively successful in the amount of spending is the Košice region, considerable success can be observed also in the region with high unemployment - Banskobystrický region. In fact, these results are in line with the established strategy - direction of ESF funding for the most disadvantaged regions of Slovakia.

Analysis of EU funds from the ESF must be considered from a different perspective too - through the number of submitted projects, where we find which regions are the most proactive in developing projects with a social aspect.

The following Fig. 3 shows a huge effort of regions with high unemployment submitting a large number of projects. The most diligent region with the largest number of projects is the Prešov Region (1659 projects). This fact directly refutes the Eurosceptic argument about passive regions of Eastern Slovakia. But not all of these projects were well prepared and presented, a lot of them failed, not meeting the administrative criteria and quality requirements.

Fig. 3: Total number of submitted projects

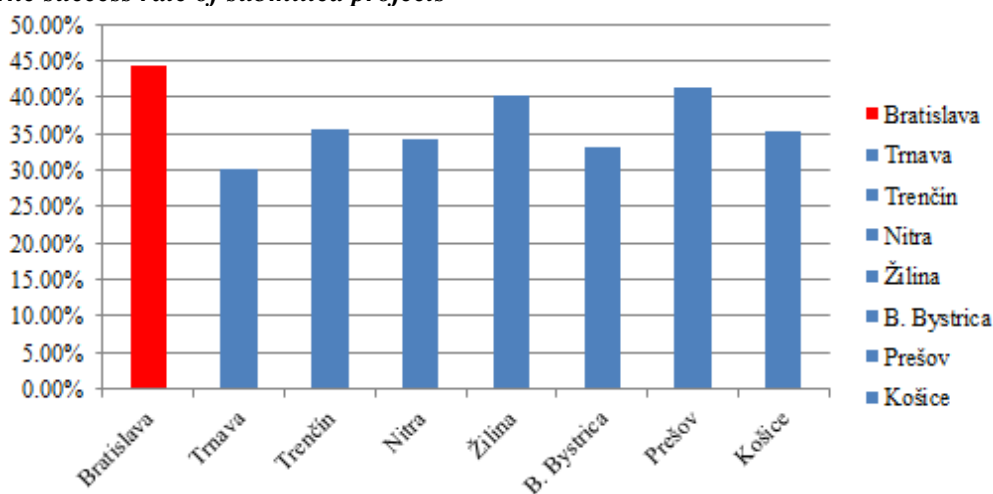

Source: own processing based on www.nsrr.sk

If we want to evaluate the success of the projects, the results are almost opposites with the previous ones. We found that there is no correlation between the submitted and successful projects.

The Fig. 4 shows percentage of the projects submitted for individual regions (the ratio of submitted and approved projects). The most successful is Bratislava (the capital, the most developed region), with almost 45% success, while the rest of regions is lagging behind.

Fig. 4: The success rate of submitted projects

Source: own processing based on www.nsrr.sk

Bratislava is a very significant "lead" to other regions which oscillate with a success rate of 30% - 40%, suggesting room for improvement in the quality of submitted projects with the possibility of cooperation with the Bratislava region as an example of good practice.

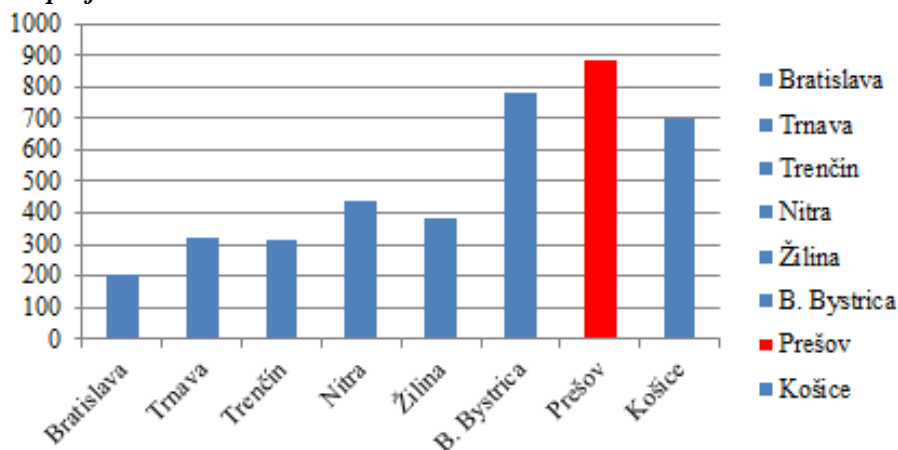
The Prešov region, which had most of the projects submitted has only 41% success ratio. In this example, we can find one of the causes of poor spending. The region may be "active" and make a

large number of projects, but their success (quality, relevance, expertise) is low because of lack of qualified personnel with relevant knowledge and skills. The possibility of intensifying inter-regional cooperation would help the success rate to increase significantly.

It is important to examine the structure and look for the causes of rejected applications. However, there is the possibility that projects can be finalized, and accompanied by the necessary requirements and ready for resubmission if the calls are open again.

If we focus on finding the causes of failure, the Fig. 5 follows a certain analogy between the geographical position of the region and project failure. Regions of western Slovakia have a lower number of rejected projects while regions in central and eastern Slovakia have higher failure. It seems that the submitted projects in western Slovakia have the right know-how to be successful projects.

Fig. 5: Rejected projects

Source: own processing based on www.nsrr.sk

The positive news is that, according to a new amendment of the assistance provided from the European Union, unsuccessful applicants have the right to know why their projects were rejected (The Act no. 71/2012).

Conclusions

Regional disparities in Slovakia in the accessibility are actually the highest among EU countries. The accessibility indicators for Centre and East Slovakia are of very low value. On the other hand, the capital, Bratislava, benefits from the well-developed infrastructure and proximity of Vienna. It is likely that the support from the ESF projects could improve the labour market situation in Slovakia.

Based on our findings, it is important to find possible solutions, proposals and measures to achieve that other regions outside of Western Slovakia have sufficient knowledge and skills to prepare social projects with all the necessary information.

Slovakia has the opportunity to show its great potential to draw EU funds successfully, and particularly in areas that are strategically important for Slovakia - primarily reduce long-term unemployment and regional disparities.

Literature

- [1] MACHLICA, G., (2014). *Unemployment in Slovakia*. Bratislava: Inštitút finančnej politiky.
- [2] NICHOLLS, C., (2010). *Evaluation of Gender Equality and Equal Opportunities within the European Social Fund. Research Report No 667*. London: the Department for Work and Pensions. ISBN 978 1 84712 786 0.

- [3] OECD., (2014). *Economic Outlook Slovakia 2014*. Paris: OECD. p. 20-25.
- [4] VOJTECH, F., (2012). Sociálna politika štátu v oblasti príspevkov pre ťažko zdravotne postihnutých členov rodiny. In Bočáková *Perspektívy súčasnej rodiny*. Sládkovičovo: Vysoká škola v Sládkovičove. ISBN 978-80-89267-85-9.
- [5] VOJTECH, F., (2013). Globalizačné tendencie a sociálna politika. In *Sociálna politika a seniori*. Trenčín, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne.
- [6] STACHOVÁ, P., ŠUPLATA, M., (2013). Ekonomická dimenzia regionálnej politiky v podmienkach Slovenskej republiky. IN *Medzinárodné vzťahy 2013. AKTUÁLNE OTÁZKY SVETOVEJ EKONOMIKY A POLITIKY*. Smolenice: Ekonomická univerzita v Bratislave.
- [7] ŠTEFANCOVÁ, V., (2014). Rodová mzdová priepasť na európskom trhu práce. *Siločiary*, pp. 6. ISSN 1336-4634.
- [8] ŠTEFANCOVÁ, V., (2014). The use of financial resources from the funds of European Union for the needs of regions in the Slovak Republic - examples of good practice. *Finančný manažment pre samosprávy a jeho využitie v rámci vzdelávacieho procesu na vysokých školách*. Poproč: Európske centrum manažmentu, p. 52-58. ISBN 978-80-9171582-1-7.
- [9] ZÁKON Č. 71/2012 Z. z. z 3. februára 2012, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 528/2008 Z. z. O pomoci a podpore poskytovanej z fondov Európskeho spoločenstva v znení neskorších predpisov.

PODPORA ZAMĚSTNANOSTI A VZDĚLÁVÁNÍ PODLE ÚSPĚŠNOSTI VYBRANÝCH KRAJŮ V ČERPÁNÍ EU DOTACÍ V REGIONU NUTS 2 SEVEROVÝCHOD V PROGRAMOVACÍM OBDOBÍ 2007-2013

THE SUPPORT OF EMPLOYMENT AND EDUCATION OF THE EU ENDOWMENT DRAW AT SELECTED REGIONAL AUTHORITIES OF NUTS 2 NORTH-EAST COHESION REGION IN THE 2007-2013 PERIOD

ING. ANDREA VOKÁLOVÁ

DOC. RNDR. PETRA POULOVÁ, PH.D.

Katedra informatiky a kvantitativních metod | *Department of Informatics and Quantitative Methods*
Fakulta informatiky a managementu | *Faculty of Informatics and Management*
Univerzita Hradec Králové | *University of Hradec Králové*
✉ *Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové, Czech Republic*
E-mail: andrea.vokalova@uhk.cz, petra.poulova@uhk.cz

Anotace

Článek zkoumá jeden z velice aktuálních a nejvýznamnějších nástrojů moderní regionální politiky, který představuje čerpání dotací ze strukturálních fondů EU. V současnosti (tj. jaro 2015), se nacházíme na přelomu dvou programovacích období pro čerpání alokovaných finančních prostředků z fondů Evropské unie. V této situaci je vhodné se zaměřit na vyhodnocení čerpání dotačních prostředků v posledních letech, tj. v programovacím období 2007-2013 (resp. 2007-2015) z pohledu množství přidělených prostředků i účelnosti jejich využití v různých operačních programech. Příspěvek je věnován výhradně tématu čerpání evropských dotací ve třech zvolených krajích, které sídlí v regionu soudržnosti NUTS II Severovýchod. V komparaci je začleněn kraj Královéhradecký, Liberecký a Pardubický. Z pohledu krajské podpory svému regionu bude akcentován důraz na projekty podpory zaměstnanosti, rozvoje lidských zdrojů a vzdělávání či výzkumu.

Cílem práce je vyhodnotit míru získané podpory pomocí identifikace a porovnání celkové sumy finančních prostředků, které získali vybrané kraje. Jako základní výzkumná metoda byla použita finanční analýza vyčerpaných prostředků a počtu alokovaných projektů v jednotlivých letech, poté jejich vzájemná statistická komparace.

V rámci výzkumu byla zjištěna skutečnost, že mezi vybranými krajskými úřady existují značné odlišnosti, a to jak ve výši vyčerpaných dotačních prostředků, tak i v počtu projektů. Největší počet celkových alokovaných prostředků z EU a nejvyšší počet podpořených projektů získal Pardubický kraj, který díky velké aktivitě v posledních letech programovacího období dokázal využít riskantní příležitosti a vyčerpal 3,720 mld. Kč. Nejméně úspěšným krajem se stal Liberecký kraj, který dokázal získat celkem 2,282 mld. Kč, což je o 1,5 mld. Kč méně než nejúspěšnější kraj.

Klíčová slova

strukturální fondy, čerpání EU dotací, NUTS II Severovýchod, Královéhradecký kraj, Liberecký kraj, Pardubický kraj

Annotation

The article discusses one of the actual and the most important tool of modern regional policy, i.e. the EU endowment draws. Currently (i.e. April 2015), we stand at the end of last two European Union programming periods, which were crucial for the endowment draw. In this situation, it is appropriate to focus on the evaluation of the EU endowment draw in the last years, i.e. in the programming period 2007-2013 (or more precisely in 2007-2015), in the terms of the total amount of allocated resources

and their efficiency of use. The aim of this paper is to analyze the endowment draw at three different selected regional authorities in the Czech Republic, specifically in the North-East Cohesion Region. In this comparison, there are Hradec Kralove Region, Liberec Region and Pardubice Region. In terms of regional support for its region, the focus is on the projects promoting unemployment, human resources and education or research.

The goal of this paper is to evaluate this support by identifying and comparing the total amount of financial support, which the selected regions received for their projects. As a basic research method was used the financial analysis of the European endowment draws and the total number of allocated projects in selected years following with their mutual statistical comparison.

The outcomes of this research have shown that among selected regions, there are significant differences. The most successful region in comparison was Pardubice Region, which allocated 3.720 billion CZK. The worst of selected regions was Liberec Region, which got only 2.282 billion CZK.

Key words

structural funds, EU endowment draw, NUTS II North-East cohesion Region, Hradec Kralove Region, Liberec Region, Pardubice Region

JEL classification: H7, H79

Úvod

Evropské fondy představují poměrně důležitý, avšak časově omezený nástroj pro naplňování dlouhodobějších i krátkodobých investic, postupné odstraňování disparit a dalších rozvojových aktivit prováděných nejen v rámci regionálního rozvoje v České republice, ale také v jejich regionech či krajích. Základním účelem vytvořených strukturálních fondů je prostřednictvím rozvojových programů a projektů snižovat zaostalost znevýhodněných regionů včetně venkovských a zajistit v těchto oblastech vyrovnaný a udržitelný rozvoj. (Wokoun, Malinovský a kol., 2008) Regionální politiku EU lze považovat za unikátní fenomén, který nelze najít nikde jinde mimo Evropskou Unii. A právě z těchto důvodů a v době úsporných opatření, kdy je kladen důraz na snižování nákladů a na efektivní alokaci finanční podpory ze státního rozpočtu, hraje podpora z Evropských fondů velice důležitou funkci. Efektivní a účelné využití podpory z evropských zdrojů, totiž může alespoň na určitou dobu ovlivnit negativní vývoj demografických a sociálních trendů, které oslabují určitou část země, kraje, regionu či i celou společnost. Vždyť právě krajský úřad by měl sehrát hlavní roli v regionálním rozvoji svého území a především by měl zajišťovat například: rozvoj páteřní dopravní infrastruktury, rozvoj a vzdělávání lidských zdrojů a pracovníků, zvyšovat možnosti v cestovním ruchu, zlepšování technické vybavenosti a kompetencí, stimulaci kulturního prostředí a památek a zvyšování podpory podnikatelů atp.

Cílem tohoto příspěvku je tedy vyhodnotit výsledky čerpání EU dotací na projekty zrealizované ve vybraných třech krajích (Královéhradecký, Liberecký a Pardubický kraj) v regionu soudržnosti NUTS II Severovýchod v minulém programovacím období (tj. 2007-2015). Zaměříme se na celkovou komparaci projektů zrealizovaných v jednotlivých oblastech, s důrazem na vyhodnocení nejúspěšnějšího krajského úřadu s nejvyšší celkovou alokovanou částkou. Poté budou vyhodnoceny i jednotlivé oblasti projektů a využití různých operačních programů v jednotlivých letech a rozdíly mezi těmito kraji.

Pro komparaci a vyhodnocení finančních výsledků byly zvoleny tři krajské úřady, které mají sídlo na geografickém a správním území regionu soudržnosti NUTS II Severovýchod. Do tohoto regionu soudržnosti spadají celkem tři územně správní jednotky, tj. krajské úřady, které sídlí v metropolitních krajích. Jedná se o kraj: Královéhradecký, Liberecký a Pardubický. Celkovým pohledem, je tento region Severovýchod, třetí největší oblast či region a to nejen podle rozlohy, ale také podle počtu obyvatelstva. Tyto kraje nejen, že sídlí ve stejném regionu soudržnosti, ale také mají podobné problémy a rozvojové strategie a často prostřednictvím svých pracovníků nebo díky spolupracujícím univerzitám spolu často a poměrně úzce spolupracují. Města Hradec Králové a Pardubice spolu také

založila a sdílí tzv. hradecko-pardubickou aglomeraci, díky které mohou žádat o dodatečné prostředky z EU fondů díky speciálnímu programu integrovaných územních investic (zkratka ITI).

Královéhradecký kraj

Prvním z analyzovaných a představených krajů - Královéhradecký kraj, zaujímá svou rozlohou (4 759 km²) celkem 6 % území České republiky a zhruba stejný podíl obyvatel v celorepublikovém měřítku. Kvůli těmto ukazatelům je proto Královéhradecký kraj 9. plošně nejmenším krajem v republice a co se týče obyvatelstva, tak zde žije zhruba 551 590 lidí (ČSÚ, 2014). Na území tohoto kraje nalezneme 448 obcí, z toho jich má 15 správních obvodů obcí s rozšířenou působností a 35 správních obvodů obcí s pověřeným úřadem (Královéhradecký kraj, 2007). Kraj je členěn do 5 okresů, tj. hlavní metropole kraje a jeho sídlo - město Hradec Králové, Jičín, Náchod, Rychnov nad Kněžnou a Trutnov.

Hranice tohoto kraje tvoří více než z jedné třetiny státní hranice s Polskem, zbylá hranice kraje je spojena se třemi sousedními kraji, a to s krajem Libereckým, Pardubickým a Středočeským. Hlavním přínosem tohoto regionu je fakt, že je ze severu a severovýchodu ohraničen Krkonošemi (včetně nejvyšší hory ČR Sněžky 1602 m n. m.), Orlickými horami a skálami Broumovského výběžku, které na jihu a jihozápadě postupně přecházejí v úrodnou Polabskou nížinu s řekou Labe. Co se týče přírodního bohatství tohoto kraje, tak na jeho území se nachází jeden národní park a to Krkonošský, poté tři chráněné krajinné oblasti (Broumovsko, Český ráj a Orlické hory) a celkem 111 menších chráněných oblastí. Největším benefitem města Hradce Králové a potažmo i jeho kraje, je vítězství v soutěži o nejlepší místo pro život a bydlení, dobré životní podmínky a prostředí, velký počet kulturních a volnočasových center, sídlo několika státem zřizovaných i soukromých škol od mateřských škol až po univerzity a jedna z nejvyšších nadějí na vyšší věk dožití.

Z průmyslového využití je tento kraj zemědělsko-průmyslovým regionem s dlouholetou tradicí určitých odvětví průmyslu (strojírenství, textilnictví, stavebnictví) a s rozvinutými službami, cestovním ruchem a kvalitní pracovní silou. Z dalších oborů je v kraji dominantní dřevozpracující odvětví, tisk a výroba papíru. Největší průmyslová centra byla seskupena do tzv. průmyslových zón, z nichž ty nejúspěšnější jsou v Jičíně, Hradci Králové, Novém Bydžově, Trutnově, Lipovce, Kvasínách, Červeném Kostelci, Vrchlabí, Chlumci nad Cidlinou a ve Dvoře Králové nad Labem. Kritická dopravní tepna, která spojuje město Hradec Králové s hlavním městem Prahou, dálnice D11, už několik let čeká na dokončení, stejně jako navazují rychlostní silnice R11 a R35. Hustota dopravní sítě je dostačující, v některých menších obcích chybí obchvaty a jejich silnice jsou přetíženy nárůstem osobní i nákladní dopravy, velice nedostatečný je především technický stav infrastruktury, který má na starosti kraj. Příležitostí pro rozvoj je přeshraniční spolupráce (Královéhradecký kraj, 2010).

V základním strategickém dokumentu kraje, tj. ve Strategickém plánu rozvoje Královéhradeckého kraje pro roky 2006-2015, jsou vytyčeny čtyři hlavní priority rozvoje kraje: Podnikání a zaměstnanost, Lidské zdroje, Venkov a zemědělství a Infrastruktura. Z těchto čtyř hlavních priorit vybereme pouze ty, které souvisí s podporou nezaměstnanosti, lidských zdrojů a vzdělávání či výzkumu. Pro účely tohoto výzkumu byla vybrána první priorita rozvoje kraje Podnikání a zaměstnanost, do které patří strategické cíle jako například podpora firem jako stabilizujícího prvku regionální ekonomiky a zaměstnanost, podpora zlepšení komunikace mezi veřejnou správou a podnikatelskou sférou, podpora vzájemné spolupráce firem, institucí terciárního vzdělávání a institucí výzkumných včetně podpory výzkumu, vývoje a inovací (systémové a technologické), zlepšení podmínek při uplatnění osob na trhu práce a zvýšení podílu cestovního ruchu na ekonomické prosperitě regionu. Druhá priorita, která se zaměřuje na lidské zdroje, v sobě skrývá strategické cíle jako zvýšení vzdělanosti obyvatelstva s využitím nových moderních vzdělávacích metod a nových technologií v počátečním i dalším vzdělávání, rozvoj celoživotního učení a zlepšení spolupráce vzdělávací sféry se zaměstnavateli při rozvoji systému celoživotního učení, dostupnost kvalitních sociálních a zdravotních služeb, rozvoj volnočasových aktivit včetně tělovýchovy a sportu, služeb sociální prevence a integrace ohrožených skupin obyvatelstva, rozvoj systému environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty, rozvoj komunitního a kulturního života.

Liberecký kraj

Posledním popsáním krajem v komparaci bude severočeský Liberecký kraj, který zabírá nejmenší rozlohu ze srovnávaných krajských úřadů (3 163 km²) a celkově pojímá pouhých 4 % území České republiky. Celkový počet obyvatel tohoto kraje k 31. prosinci 2014 je 438 851 osob, což z něj činí 2. nejmenší kraj v počtu obyvatel i rozlohou (ČSÚ, 2014). Na území tohoto kraje nalezneme celkem 215 obcí, z toho jich má 10 správních obvodů obcí s rozšířenou působností a 21 správních obvodů obcí s pověřeným úřadem. Kraj je rozdělen do 4 okresů, tj. hlavní metropole kraje a jeho sídla univerzitní město Liberec, Česká Lípa, Jablonec nad Nisou a Semily.

Liberecký kraj sice nepatří mezi ty největší či nejlidnatější regiony v republice, ale může využívat svojí dobré strategické polohy na severu republiky a možností přeshraniční spolupráce hned se dvěma zeměmi. Tento kraj těží z polohy v severním cípu ČR při hranici s Polskem a Německem. Další výhodnou příležitostí díky své poloze má tento kraj díky blízkosti velkých center Evropy jako jsou například Drážďany, Praha, Wroclav či Berlín. Na západě se dotýká Ústeckého kraje, na jihu sousedí se Středočeským krajem, na východě s Královéhradeckým krajem a s německou spolkovou zemí Saskem a polským Dolnoslezským vojvodstvím. Hlavním přínosem tohoto kraje je fakt, že jde o poměrně hornatou oblast, kde se schází Krkonoše (nejvyšší místo je Kotel 1 435 m n. m.), Jizerské a Lužické hory, a z tohoto důvodu může těžit nejen v oblastech cestovního ruchu, sportovního vyžití či turistiky. I v tomto kraji je možné navštívit národní park Krkonoše, a také pět dalších chráněných oblastí (Kokořínsko, Lužické hory, České středohoří, Jizerské hory a Český ráj) a několik národních kulturních památek.

Z průmyslových odvětví je v Libereckém regionu nejvýznamnější průmysl skla a bižuterie, mincovnictví, textilnictví, dřevozpracující průmysl, potravinářství, stejně jako strojírenství, výroba a zpracování plastů. Zemědělství je pouze doplňkovým odvětvím a pěstují se zde převážně obiloviny, brambory, len, řepka a píce. Ze živočišné produkce se zde chová především skot, prasata a drůbež.

V tomto regionu je historicky zavedena poměrně hustá železniční síť, avšak velký počet tratí byl zrušen a chybí také rychlé vlakové spojení do Prahy. Ze silniční dopravy je nejvýznamnější rychlostní silnice R35 ve směru Liberec až Turnov, evropská trasa E65 vedoucí do Szczecina.

V základním strategickém dokumentu Libereckého kraje nalezneme pět základních strategických cílů, na které se vážou různá rozvojová opatření. Strategické cíle tvoří: Dynamická a konkurence-schopná ekonomika, kvalitní a zdravé lidské zdroje, komplexní a kvalitní infrastruktura, zdravé životní prostředí bez zátěží, udržitelný rozvoj území a občanské společnosti (Liberecký kraj, 2014).

Pardubický kraj

Dalším z analyzovaných a popsáných krajů je Pardubický kraj, který má rozlohu 4 519 km², což v rámci celorepublikového podílu představuje zhruba 5,7 % rozlohy ČR. Co se týče počtu obyvatel, tak tento kraj je 4. krajem v republice s nejnižším počtem obyvatel, kterých zde žije zhruba 516 372 osob (ČSÚ, 2014). Na území tohoto kraje nalezneme 451 obcí, což je o tři obce více než v Královéhradeckém kraji a z toho 15 obcí s rozšířenou působností a 26 správních obvodů obcí s pověřeným úřadem. Kraj je členěn do 4 okresů, tj. hlavní metropole kraje a jeho sídla města Pardubice, Chrudim, Svitavy a Ústí nad Orlicí.

Na hranici s Polskem najdeme 3. nejvyšší horu ČR (Králický Sněžník 1 424 m n. m.). Hranice Pardubického kraje se potkávají s pěti sousedními kraji, a to s krajem Královéhradeckým, Středočeským, Vysočinou, Jihomoravským a Olomouckým. Hlavním přínosem tohoto kraje je fakt, že jen z poloviny zasahuje do území Čech, ale také i na území Moravy. Kromě Králického Sněžníku je v tomto regionu na severozápadě i část Orlických hor, na jihu nižší Železné hory a Žďárské vrchy v Českomoravské vysočině. Sídlo regionu a celého kraje je průmyslové město Pardubice, které je proslavené hlavně díky chemickému průmyslu, koňským dostihům a ploché dráze. Nevýhodou

chemického průmyslu v metropoli kraje je fakt, že negativně ovlivňuje počasí, životní prostředí a smog.

V hospodářství je tento kraj zemědělsko-průmyslovým regionem s dlouholetou tradicí určitých odvětví průmyslu (strojírenství, automotive, textilnictví, kožedělnictví a chemický). Největší průmyslová centra kromě sídla kraje města Pardubic jsou Česká Třebová, Hlinsko, Svitavy, Holice, Litomyšl, Moravská Třebová, Přelouč, Vysoké Mýto. Z hlediska výkonnosti a struktury oborů je možné ekonomiku kraje hodnotit jako středně rozvinutou s vysokým podílem výroby a služeb s nízkou přidanou hodnotou. Nabídka a rozložení sociálních, vzdělávacích a zdravotnických služeb je zastoupena v průměrném počtu a na střední úrovni. Hlavní dopravní centrum kraje tvoří železniční uzel v Pardubicích či České Třebové, kraje se dotýká i dálnice D11 a rychlostní silnice R35.

Strategický dokument kraje pro období let 2012-2016, kde jsou publikovány jeho rozvojové priority, obsahuje tři tematické priority jako kvalitní lidské zdroje, konkurenceschopnou ekonomiku a zdravé životní prostředí. Poslední územní priorita se zaměřuje na koordinovaný prostorový rozvoj kraje. Pro účely analýzy je použitelná priorita kvalitních lidských zdrojů, která v sobě skrývá rozvoj školství, zdravotnictví a sociálních služeb, kulturu, sport a volnočasové aktivity. Druhá zajímavá priorita konkurenceschopná ekonomika se zaměřuje na klíčové oblasti rozvoje jako je podnikání, věda a výzkum, trh práce, cestovní ruch, doprava a obslužnost (Pardubický kraj, 2011).

Tab. 1: Základní geografické a statistické ukazatele vybraných krajů

	Kraj		
	Královéhradecký	Liberecký	Pardubický
Rozloha	4 759	3 163	4 519
Obyvatelstvo	551 590	438 851	516 372
Počet obcí	448	215	451
Počet okresů	5	4	4
Nejvyšší bod	Sněžka 1 602	Kotel 1 435	Králický Sněžník 1 424
Hustota zalidnění	116	139	114
Průměrná mzda	23 337	23 730	22 767
Nezaměstnanost	6,24%	6,70%	6,38%
HDP	186 846	132 939	161 404
Dokončené byty	1 035	683	1 008

Zdroj: ČSÚ

Cíl a metodika

Cílem tohoto příspěvku je vyhodnocení míry podpory jednotlivých strategických cílů pomocí identifikace a porovnání celkové sumy finančních prostředků, které získali na své projekty vybrané kraje. Jako základní výzkumná metoda byla použita finanční a statistická analýza čerpaných prostředků a počtu alokovaných projektů v jednotlivých letech, poté jejich vzájemná statistická komparace. Z hlediska naplňování strategických cílů bude zkoumán počet využití různých fondů EU a nabízených operačních programů (zkratka OP).

První testovaná hypotéza H1 říká, že nejméně úspěšným krajem v celkové vyčerpané částce a počtu alokovaných dotačních titulů, bude největší a nejlidnatější kraj, tj. Královéhradecký kraj. Druhá testovaná hypotéza se bude snažit odhalit nejméně úspěšný krajský úřad, který vyčerpá nejnižší celkovou sumu a to i na nejmenší počet projektů. Hypotéza H2 říká, že nejhorším krajem z hlediska celkové vyčerpané sumy i počtu projektů, bude Liberecký kraj. Tento severočeský kraj byl zvolen jako nejméně úspěšný kvůli tomu, že je ze srovnávaných krajů nejmenší jak rozlohou, počtem obcí i počtem obyvatel. Data pro analýzy byla převzata výhradně ze seznamu veškerých příjemců dotací

z EU, který je veřejně přístupný na internetu prostřednictvím webového portálu Ministerstva pro místní rozvoj (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2015).

Výsledky

Díky výše shrnutým základním ukazatelům (viz Tabulka 1), je možné porovnat tři vybrané kraje na základě toho, kolik mají obyvatel a počet obcí, jaká je jich nezaměstnanost atp. Z těchto základních statistických údajů je možné vyhodnotit, že největším krajem, co do počtu obyvatel, rozlohy, okresů, nezaměstnanosti, HDP a dokončených bytů, je rozvinutý Královéhradecký kraj. A právě proto budeme v hypotéze H1 předpokládat, že tento Hradecký region, by měl získat největší sumu prostředků z EU a to na největší počet dotačních projektů.

Tab. 2: Základní statistické ukazatele po analýze čerpání EU dotací vybraných krajů

	Kraj		
	Královéhradecký	Liberecký	Pardubický
Suma projektů	3 252 498 160,79	2 281 879 771,28	3 720 151 969,12
Celkem zaokrouhleno	3,252 mld.	2,282 mld.	3,720 mld.
Celkový počet projektů	132	131	138
Maximální částka	229 874 919,70	191 460 669,95	225 694 439,50
Minimální částka	225 250,00	69 991,55	156 717,90
Průměr	24 640 069,40	17 418 929,55	26 957 622,96
Medián	19 234 994,15	9 534 277,18	11 360 576,32
EU fondy	3	3	3
Počet OP	6	5	5

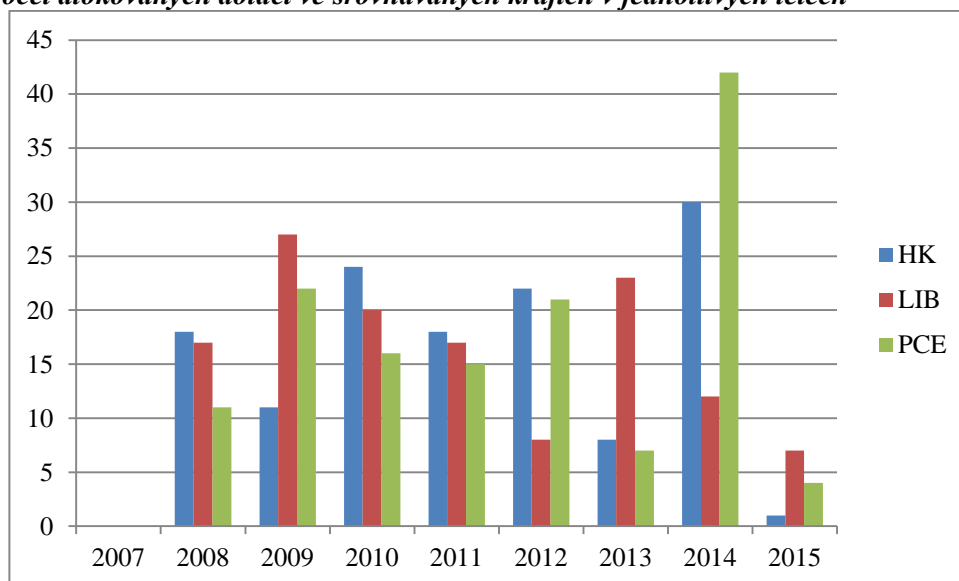
Zdroj: MMR a vlastní výzkum

Z tabulky 2 je zřejmé, že některé hodnoty a ukazatele krajů budou srovnatelné či velice podobné. V posledním programovacím období všechny tři kraje využili stejného počtu tří různých Evropských fondů (Evropský sociální fond, Evropský fond regionálního rozvoje a Kohezní fond).

Krajský region rozkládající se v okolí Hradce Králové sice patří k rozvinutým oblastem, ale v celkové vyčerpané sumě prostředků z Evropských fondů skončil na 2. místě se zaokrouhlenou částkou 3,252 miliardy korun. O zhruba 468 milionů, což je zhruba půl miliardy korun, získal na dotačních titulech konkurenční Pardubický kraj. V druhém porovnávaném faktoru, tj. v celkovém počtu realizovaných projektů Hradecký kraj také nezmáhal, protože vyčerpal prostředky jen na 132 projektů, kdežto Pardubický kraj na 138 projektů. Takže hypotéza H1 nebyla potvrzena, ale byla vyvrácena ve prospěch Pardubického kraje. Nejvyšší aktivita tohoto kraje byla v roce 2014, kdy se podařilo vyčerpat peníze na 30 projektů, v roce 2010 byl tento počet 24 projektů (viz graf 1). Jako jedinou pozitivní věc, která vyplynula z uvedených výsledků, je fakt, že jedině v Královéhradeckém kraji dokázali využít možnosti získání dotace v OP Výzkum a vývoj pro inovace, což je velká výhoda tohoto kraje. Tato dotace činila přesně 83 080 921,97 Kč a byla určena na výstavbu Digitálního planetária v Hradci Králové. Více než polovina, tj. 53 % všech dotací bylo z regionálního operačního programu NUTS II Severovýchod, 13 % z celkových prostředků šlo z OP Lidské zdroje a Zaměstnanost a 14 % z OP Životní prostředí (viz graf 2).

Pardubický kraj překonal všechna očekávání a díky velkému počtu 42 alokovaných projektů v roce 2014 předešel jak Liberecký, tak Královéhradecký kraj. Pardubický krajský úřad dokázal vyčerpat prostředky v celkové sumě 3,720 miliardy korun na celkem 138 dotačních titulů. Tento kraj má poměrně zatížené životní prostředí kvůli chemickému průmyslu a možná i proto dokázal získat 39 % z celkové sumy na projekty z OP Životní prostředí, podobně 36 % veškerých prostředků bylo alokováno z ROP NUTS II SV.

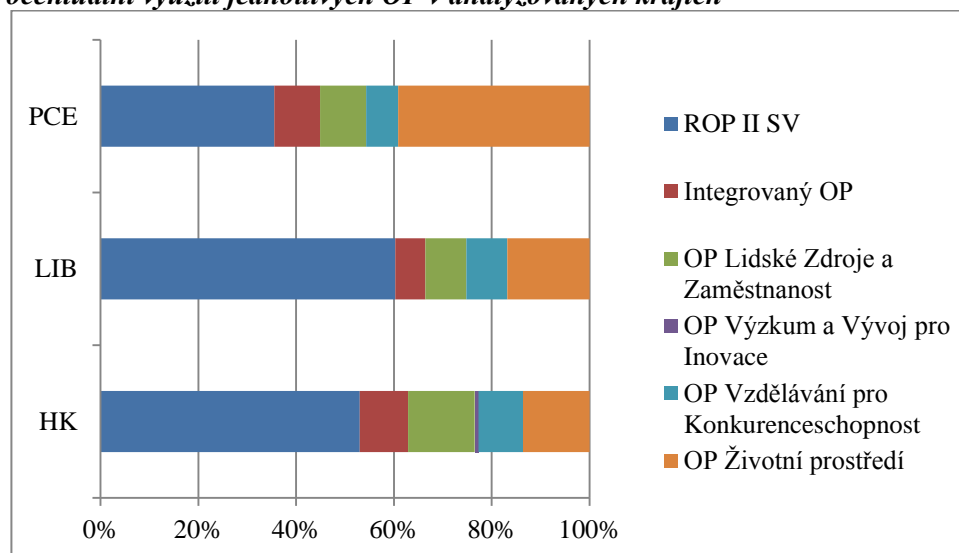
Obr. 1: Počet alokovaných dotací ve srovnávaných krajích v jednotlivých letech

Zdroj: MMR a vlastní výzkum

Liberecký kraj bohužel vyplnil předpokládanou hypotézu v tom, že bude patřit mezi nejhorší kraj v čerpání EU dotací. Celková suma čerpání činí 2,282 miliardy Kč a to na 131 projektů. Královéhradecký kraj dosáhl pouze o jeden projekt vyššího počtu 132 projektů, tak jejich rozdíl nebyl markantní, až na celkovou sumu, která se lišila téměř o jednu miliardu ve prospěch Královéhradeckého kraje a jeden a půl miliardy více pro Pardubický region. Liberec vyčerpal 60 % veškerých prostředků z ROP NUTS II SV na opravy infrastruktury i mostů či na zlepšení občanské vybavenosti. Procentuální podíl 17 % byl využit na opravy z OP Životní prostředí. Liberecký kraj projevil nejvyšší aktivitu na začátku analyzovaného programovacího období, kdy v roce 2009 získal prostředky na 27 projektů a v roce 2013 na 23 dotačních titulů (viz graf 1).

Obr. 2: Procentuální využití jednotlivých OP v analyzovaných krajích

Zdroj: MMR a vlastní výzkum

Závěr

Z publikované finanční analýzy je zřejmé, že testované hypotézy byly naplněny pouze z 50 %. První testovaná hypotéza H1, která viděla jako neúspěšnější kraj Královéhradecký, byla vyvrácena ve prospěch Pardubického kraje. Tento region se totiž prokázal jako velice schopný v čerpání dotací na

projekty (celkem 138 projektů) a to i v celkové sumě, která činí 3,720 miliardy korun. Další výhodou tohoto kraje je fakt, že dokázala využít prodloužení programovacího období a v roce 2014 ještě stihla vyčerpat prostředky na rekordních 42 projektů, čímž přeběhla Královéhradecký kraj.

Královéhradecký kraj bohužel dokázal zrealizovat velký počet projektů (132 projektů), ale v menších finančních částkách. Jeho přínosem bylo využití OP Výzkum a Vývoj pro Inovace, který nedokázal využít žádný jiný kraj ve srovnání. Jako neúspěšnější kraj, který získal nejvyšší procentuální podporu pro lidské zdroje, zaměstnanost byl tento kraj, který dokázal využít 14 % z celkové čerpané sumy v operačním programu výzkum a vývoj pro inovace a také v lidských zdrojích a zaměstnanosti. Tomuto poměru se přiblížil Pardubický kraj, kterému se na lidské zdroje a zaměstnanost podařilo získat necelých 9,5 % z celkově alokované částky.

Druhá testovaná hypotéza H2, která viděla jako nejméně úspěšný Liberecký kraj, se bohužel potvrdila. Tento kraj sice v počtu projektů o jeden nepřekonal Královéhradecký region, ale v celkové sumě mu scházela zhruba jedna miliarda korun na Královéhradecký kraj a více než jeden a půl miliardy na Pardubický kraj. Na konec výzkumu je možné sumarizovat, že nezáleží na velikosti kraje či jeho obyvatelích, ale spíše na schopnostech jeho vedení využít co nejvíce peněžních prostředků z různých operačních programů a fondů na co největší počet projektů, protože tato časově omezená finanční podpora bude dostupná patrně posledních pět let, tj. do roku 2020.

Literatura

- [1] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2015). [online]. [cit. 2015-04-07]. Dostupné z: http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabparam.jsp?cislotab=DEM9010PU_OR1.5&kapitola_id=368&voa=tabulka&go_zobraz=1&verze=0&cas_3_13=20141231
- [2] KRÁLOVÉHRADECKÝ KRAJ. (2007). *Strategie rozvoje Královéhradeckého kraje*. Hradec Králové: Královéhradecký kraj a CEP.
- [3] KRÁLOVÉHRADECKÝ KRAJ. (2010). *Dodatek strategie rozvoje Královéhradeckého kraje*. Hradec Králové: Královéhradecký kraj a CEP.
- [4] LIBERECKÝ KRAJ, (2014). *Program rozvoje Libereckého kraje 2014-2020*. Liberec: Liberecký kraj.
- [5] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ ČR, (2015). *Seznam příjemců ROP SV platný k 31. 3. 2015*. Úřad Regionální rady regionu soudržnosti Severovýchod.
- [6] PARDUBICKÝ KRAJ, (2011). *Program rozvoje Pardubického kraje*. Pardubice: Pardubický kraj a GAREP.
- [7] WOKOUN, R., MALINOVSKÝ J. a kol. (2008). *Regionální rozvoj*. Praha: Linde Praha.. ISBN 978-80-7201-699-0.

Příspěvek byl zpracován v rámci podpory interního specifického projektu „Vliv sociálních médií na formování optimálního modelu výuky“ na Univerzitě Hradec Králové.

ZNALOSTNÍ A OSOBNÍ KAPITÁL JAKO JEDNA ZE SLOŽEK LIDSKÉHO KAPITÁLU

EDUCATION AND INDIVIDUAL CAPITAL AS ONE OF THE ELEMENT OF HUMAN CAPITAL

PHDR. DANA HÜBELOVÁ, PH.D.

Katedra demografie a aplikované statistiky | *Department of Applied Statistics and Demography*
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií | *Faculty of Reg. Development and Inter. Studies*
Mendelova univerzita v Brně | *Mendel University in Brno*
✉ *Třída generála Píky 7, 613 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: hubelova@mendelu.cz

Anotace

Složky lidského kapitálu tvoří mimo jiné znalostní a osobní kapitál a příspěvek prezentuje regionální rozdíly mezi těmito složkami. Výzkum byl proveden jako dotazníkové šetření, kterého se zúčastnilo 750 respondentů v Jihomoravském kraji a v Kraji Vysočina v České republice. Cílem dotazníkového šetření bylo zjistit variabilitu nominálních proměnných pomocí metody shlukování proměnných. Variabilita nominálních proměnných ukazuje, že ve většině případů dosahuje výraznější homogenity odpovědi Kraj Vysočina. Zejména v oblasti v charakteristikách osobního kapitálu jsou respondenti v Kraji Vysočina flexibilnější a ochotnější ke změnám zaměstnavatele, dojíždění i stěhování se za prací. Z výsledků je patrné, že znalostní a osobní kapitál je úzce spjat s geografickou polohou a ekonomickou úrovní regionů a s velikostí obce, která ovlivňuje profesní i geografickou mobilitu obyvatel.

Klíčová slova

osobní kapitál, znalostní kapitál, variabilita nominálních proměnných, region

Annotation

Components of human capital are also the knowledge and personal capital contribution and presents regional differences among these components. The research was conducted as a survey, which was attended by 750 respondents in the South Moravian Region and Vysocina Region in the Czech Republic. The aim of the survey was to determine the variability of nominal variables using the methods of clustering variables. The variability of nominal variables shows that in most cases achieves greater homogeneity answers Vysocina Region. Especially in the area of personal characteristics of the respondents are of capital in the Vysocina Region flexible and willing to change employers, commuting and relocating for work. The results show that knowledge and personal capital is closely linked to the geographical location and level of economic development of regions and the size of the village, which affects both professional and geographic mobility.

Key words

individual capital, education capital, variability of nominal variables, region

JEL classification: I25

Úvod

V postindustriální společnosti dochází k výrazným změnám v nárocích na vzdělání a schopnosti pracovní síly, v organizaci práce a způsobu řízení. Síťová ekonomika vytváří své bohatství na lidském kapitálu (Hübelová, 2014), tedy schopnostech lidí produkovat a sdílet informace, znalosti a know-how a zakládat své jednání na analytické práci, kreativitě a strategickém využití informací. Dle Veselého (2006) spočívá teorie lidského kapitálu na analogii mezi investicemi do fyzického a lidského kapitálu

a na myšlenku, že produktivitu a budoucí příjmy lze zvyšovat nejen investicemi do strojů, budov, dopravních prostředků atd., ale také investicemi do vzdělávání lidí (Hübelová, 2013). Znalosti a vědění jsou odedávna považovány na hlavní faktor růstu bohatství národa.

1. Znalostní kapitál, vzdělání a vzdělávání

Znalostní kapitál je možné chápat jako znalosti a dovednosti nabyté formálním a neformálním vzděláním. Vedle půdy, pracovní síly a finančního kapitálu se hovoří o úhrnu jedinečných schopností jednotlivců, které mohou být jak vrozené tak získané. Tyto schopnosti mohou být vhodným investováním rozšířeny a vést k produkci statků, a to jak veřejných tak soukromých (Armstrong, 2002). Zvláštní kategorií tvoří investice do celoživotního vzdělávání, které představují všechny investice po počátečním formálním vzdělávání, které vykazují výnosy pro soukromý či veřejný blahobyt (Vomáčková, 2003).

Vzhledem ke skutečnosti, že znalostní kapitál velmi úzce souvisí se vzděláním, vzděláváním a s tzv. znalostní společností (Pomazalová, Drahošová, 2012), celá řada domácích i zahraničních autorů se této tematice věnuje právě z pohledu úrovně vzdělání (např. Koschin, 2005, 2007; Fiala et al., 2009; Drucker, 2004; Fukuyama, 2005; Bleha et al., 2009; Murgaš, 2012). Winters (2011) naznačuje, že daná úroveň znalostního kapitálu a vysokých škol symbioticky působí na celkovou kvalitu života a společnosti. Lanzi (2007) upozorňuje na přímou souvislost vědomostí a dovedností pro ekonomickou produkci a tržní směnu.

Pokud bychom chtěli znalostní kapitál měřit, měli bychom vzít v úvahu všechny vlivy (vrozené schopnosti, rodinné a sociální prostředí atd.). Jenže uvedené faktory změřit neumíme, tak si pomáháme předpokladem, že znalostní kapitál je především výsledkem vzdělávání (Koschin, 2005). Přitom se za nejlepší variantu považuje vzdělání vysokoškolské, neboť, za předpokladu, že vyšší produktivita je ohodnocena vyšší mzdou, jsou v České republice vysokoškolsky vzdělaní zaměstnanci nejproduktivnější, protože mají největší procentní podíl na nejvyšších mzdách. Jak uvádí Čechák (2003) samotné vzdělávání je nejen pojmem, nýbrž i procesem výrazně širším, než profesní příprava či studium zaměřené na získání příslušné odborné kvalifikace. Je nutno pod něj zahrnout kromě odborné profesní přípravy i aktivity směřující k rozvoji klíčových kompetencí, sdílení hodnotových orientací a přispívající k integritě osobnosti.

Vzdělanostní struktura obyvatelstva představuje v našich podmínkách nejlépe dosažitelný ukazatel sociálně-ekonomického statusu a kulturního postavení. Vzdělání obyvatelstva zároveň vypovídá o kvalitě pracovní síly, která je zásadní pro ekonomický rozvoj. Diferenciace ve vzdělanostní struktuře je také indikátorem změn sociálního prostředí. Považujeme-li tedy vzdělanostní úroveň obyvatelstva za klíčový atribut objemu a kvality lidského kapitálu, pak vzdělanostní úroveň obyvatelstva demonstruje možnosti rozvoje a potenciál, jaký mají regiony pro svoji prosperitu. Význam vzdělání se promítá nejen do kvality lidského kapitálu, ale i do kvality celé společnosti, což je možné v daných souvislostech doložit na příkladu stavu zaměstnanosti v České republice (Kleňhová, 2011).

2. Osobní kapitál

Úroveň znalostního kapitálu se odvíjí také od osobnostních charakteristik jedince a zahrnuje jeho schopnosti, kompetence či kreativitu. Velkou roli tak hraje také motivace a ochota jedince učit se, učit se z vlastních chyb. Osobní kapitál můžeme chápat jako zvyky a návyky jedince. Podstatnou charakteristikou tohoto kapitálu je ochota k mobilitě:

- geografické,
- profesní (mezioborová).

Geografická mobilita je představována ochotou dojíždět za prací, přestěhovat se. Dlouhodobě platí, že geografická mobilita (např. ve srovnání se zeměmi EU nebo USA) je v České republice spíše na nižší úrovni. I to má ovšem svoje příčiny. První příčiny mohou být sociálně (kulturně) podmíněné (ztráta

sociální příslušnosti, tzn. problém „odtržení“ od rodiny a od přátel). Druhou příčinou jsou důvody zcela objektivní, z nichž některé je možné změnit. Mezi těmi, které lze změnit určitými hospodářsko-politickými opatřeními, je např. existence kvalitní dopravní infrastruktury. Naopak mezi ty, které lze změnit těžko, je třeba zařadit obecně vysokou cenu pozemků (danou mj. hustotou zalidnění), lokalizaci výroby (např. malý počet technologických center) či charakter vlastnictví nemovitostí. Prostor pro stěhování v rámci České republiky je tak výrazně omezen, a z tohoto důvodu je tedy také omezen prostor pro zvyšování geografické mobility. Celková změna počtu obyvatel způsobená stěhováními vyjadřuje atraktivitu dané lokality. Geografická poloha a velikostní struktura osídlení patří mezi nezákladnější dlouhodobě se vyvíjející charakteristiky rozvojového potenciálu regionu (Hampl, 2005).

Profesní mobilita (mezioborová mobilita) pak ochotou rekvifikovat se, změnit profesi. Mobilní lidé totiž umožňují efektivní využití lidského kapitálu a podporují flexibilitu trhu práce. S rostoucím rozvojem moderních ekonomik roste obecně i odbornost vykonávané práce, což dále výrazným způsobem profesní mobilitu znesnadňuje. Odborné profesní zaměření obecně roste a mezioborovou mobilitu dosti komplikuje.

4. Cíl výzkumu a použité metody

Cílem prezentované analýzy je odhalit případnou variabilitu či heterogenitu a identifikovat skupiny respondentů podle faktorů znalostního a osobního kapitálu. Výzkum byl proveden jako terénní šetření pomocí dotazníku, který obsahoval 19 otázek směřujících ke zjištění kvality znalostního a osobního kapitálu. Výzkumu se zúčastnilo 750 dotazovaných z Jihomoravského kraje (dále JMK) a Kraje Vysočina.

Základní vlastnosti všech typů dat je jejich variabilita a heterogenita vzhledem k dané proměnné. I u nominálních proměnných můžeme sledovat určité charakteristiky rozložení. Vlastnost heterogenity resp. vnitřní diference souboru je sociologickým aspektem, který je nutno měřit: velká nebo naopak malá rozrůzněnost souboru může mít své příčiny, které sociologicky objasňujeme. Pro analýzu získaných dat byla využita metoda shlukování proměnných - měření variability nominálních proměnných (základem pro zkoumání variability je zjištění koncentrace), a to pomocí:

- variačního poměru (v),
- nominálního rozptylu ($nomvar$),
- normalizované entropie (H^*).

Vlastnosti těchto měr můžeme shrnout: 1) jsou rovny nule, právě když celý soubor je soustředěn do jedné kategorie (případ nulového rozptýlení), 2) mezi nulou a maximální hodnotou charakterizují stupeň vnitřní heterogenity dat - čím vyšší hodnota, tím větší heterogenita souboru (Řezanková, 2011).

5. Výsledky

Hodnocení výsledků dotazníkového šetření nabízí dvojí hledisko, a to z hlediska popisu získaných dat, tak z pohledu jejich variability. Otázky směřující ke **znalostnímu kapitálu** se zajímaly především o **nejvyšší dokončené vzdělání**. V JMK převažovali respondenti s vyšším vzděláním (dokončené středoškolské s maturitou nebo vyšší odborné vzdělání, zatímco v Kraji Vysočiny vykazovali respondenti zejména dokončené středoškolské vzdělání (ať už s maturitou nebo bez maturity). V daném případě se projevila výraznější heterogenita dat v JMK, neboť variační poměr dosahoval $v = 0,7381$, nominální rozptyl $nomvar = 0,7925$ a normalizovaná entropie $H^* = 0,9886$, zatímco v Kraji Vysočina nabývaly zjištěné hodnoty $v = 0,5208$, $nomvar = 0,6345$ a $H^* = 0,7407$.

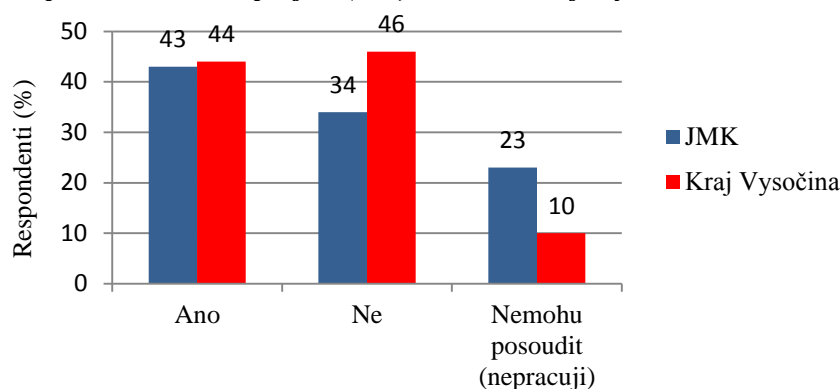
V návaznosti na význam celoživotního vzdělávání byla respondentům položena otázka, zda se v **posledních dvou letech účastnily vzdělávání**. Pokud ano, bylo rozlišeno vzdělávání:

- neformální (získání vysvědčení, osvědčení, diplomu atp.),
- vzdělávání formální (bez získání osvědčení nebo diplomu, ale prováděné školenou osobou),
- individuální (samostatné) vzdělávání.

V JMK se projevila pravděpodobně širší škála nabídky dalšího vzdělávání (např. v rámci rekvalifikačních kurzů, od zaměstnavatele, firmy atd.), neboť 49 % dotázaných se účastnilo dalšího vzdělávání, a to zejména se získáním nějakého z osvědčení. V Kraji Vysočina se dalšího vzdělávání zúčastnilo pouze 30 % respondentů.

Otázky zajímavější se o **osobní kapitál** se zaměřovaly jednak na oblast pracovní mobility a také na mobilitu geografickou. Shodně v obou krajích (obr. 3) byli dotazováni alespoň částečně **ochotni změnit profesi** (43 %, resp. 44 %), ale v otázce zaměřené na **ochotu změnit zaměstnání nebo zaměstnavatele** se vyjádřili respondenti odlišně. V JMK by zaměstnavatele bylo ochotno změnit 40 % dotazovaných, zatímco v Kraji Vysočina 52 %. Uvedené výsledky korespondují s analýzami, které publikuje OECD. Podle indexu EPI (Employment Protection Index), který v sobě zahrnuje poměrně mnoho relevantních komponent posuzujících flexibilitu na pracovním trhu, si stojí Česká republika poměrně dobře (OECD, 2013). V rámci EU vykazuje vyšší flexibilitu trhu práce jen Spojené království, Irsko, Dánsko a Maďarsko.

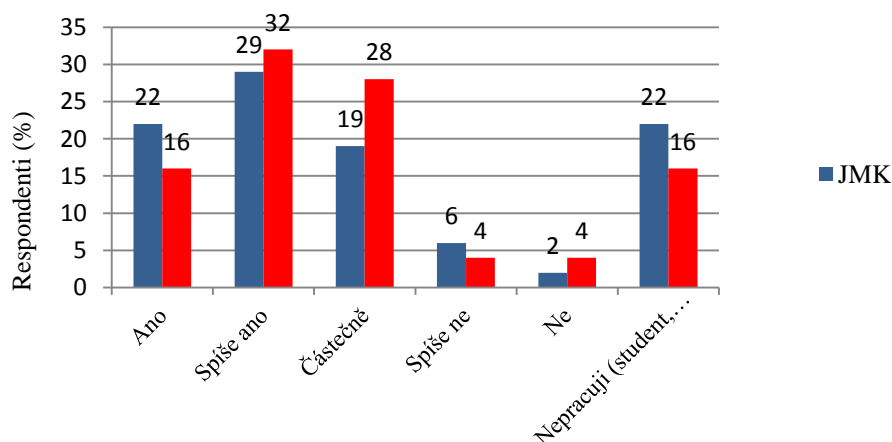
Obr. 1: Ochota respondentů změnit profesi (v %) v JMK a Kraji Vysočina

Zdroj: vlastní zpracování, data z dotazníkového šetření (2014)

Odlišně se respondenti vyjádřili k otázce **pracovní spokojenosti**, kdy v JMK je více než polovina (51 %) zcela spokojena se současným zaměstnáním, zatímco v Kraji Vysočina to činilo 48 %, ale naopak zde převažuje alespoň částečná pracovní spokojenost (28 %), zatímco v JMK je to pouhých 19 %. Pracovní nespokojenost je v obou krajích srovnatelná (2 % resp. 4 %).

Obr. 2: Spokojenost se současným zaměstnáním (v %) v JMK a Kraji Vysočina

Zdroj: vlastní zpracování, data z dotazníkového šetření (2014)

Ochota k pracovní mobilitě byla sledována z pohledu denní dojížděky za prací a z hlediska ochoty zcela se přestěhovat za prací. Zde se odpovědi v rámci otázek diametrálně liší. Zatímco denní

dojíždka za prací je relativně vysoká, ochota stěhovat se za prací je naopak velice nízká. V JMK dojíždí denně do zaměstnání 62 % respondentů, z toho je nejvíce dojíždějících pouze mezi městy (obcemi) a to 44 %. V Kraji Vysočina denně dojíždí 74 % dotazovaných, s převažující dojíždkou opět mezi městy (obcemi) v hodnotě 58 %.

Ochotu stěhovat se za prací (geografická mobilita) projeví dotazovaní v obou krajích prakticky nulovou. Obecně je to aspekt poměrně typický pro Českou republiku, který souvisí s celou řadou vnějších vlivů a okolností. Ochota k pracovní mobilitě je jednak úzce spjata s objektivními důvody ekonomického charakteru (lokalizace výroby, dopravní infrastruktura, cena pozemků, hustota zalidnění atd.), ale ovlivňují ji také pohnutky tzv. sociálně-kulturní (problém odtržení od rodiny, od přátel, místa narození a bydliště atd.). Z uvedených příčin je geografický prostor republiky značně omezen a nelze ho srovnávat např. s prostorem a ukazateli pracovní mobility v USA.

Variabilita nominálních proměnných vybraných otázek dotazníku (tab. 1) ukazuje, že ve většině případů dosahuje výraznější homogenity odpovědí Kraj Vysočina. Zejména v oblasti otázek zajímavějších se o osobní kapitál se jeví respondenti v Kraji Vysočina jako flexibilnější a ochotnější ke změnám zaměstnavatele, dojíždění i stěhování se za prací. Důvodem mohou být výše uvedené aspekty, a to zejména ekonomické, kdy Kraj Vysočina vykazuje dlouhodobě vyšší míru nezaměstnanosti než JMK, ale naopak lokalizace výroby je omezenější, dopravní infrastruktura méně rozvinutá, tlak na hustotu zalidnění není tak vysoký jako v JMK.

Tab. 1: Přehled vybraných výsledků měření variability nominálních proměnných pro znalostní a osobní kapitál

otázka v dotazníku	ukazatele variability	variální poměr	nominální rozptyl	normalizovaná entropie
	kraj	v	nomvar	H*
nejvyšší stupeň vzdělání	JMK	0,7381	0,7925	0,9886
	Vysočina	0,5208	0,6345	0,7407
účast na vzdělávání v posledních 2 letech	JMK	0,6032	0,7419	0,9162
	Vysočina	0,5075	0,6705	0,8184
délka praxe v zaměstnání	JMK	0,6289	0,7527	0,9296
	Vysočina	0,6597	0,7623	0,9432
ochota změnit profesi	JMK	0,5263	0,6192	0,9299
	Vysočina	0,5400	0,5848	0,8635
ochota změnit zaměstnání	JMK	0,5412	0,6136	0,9180
	Vysočina	0,4898	0,5989	0,8999
dojíždka do zaměstnání	JMK	0,6354	0,7559	0,9333
	Vysočina	0,4200	0,6064	0,7491
stěhování se za prací	JMK	0,5625	0,6493	0,7629
	Vysočina	0,1800	0,3096	0,5333
spokojenost se zaměstnáním	JMK	0,6164	0,7116	0,8386
	Vysočina	0,6190	0,7029	0,8324

Zdroj: vlastní zpracování, data z dotazníkového šetření (2014)

Závěr

Z výsledků je patrné, že vzdělanostní struktura (znalostní kapitál) je úzce spjata s geografickou polohou regionů a s velikostí obce, která ovlivňuje mobilitu jak geografickou tak profesní. Obecně platí, že regiony ležící v blízkosti významnějších jader (např. krajských měst), vykazují nadprůměrnou hodnotu vyšších stupňů vzdělání (Hübelová, 2014). Nejvyšší podíl obyvatel s vysokoškolským vzděláním vykazují města nad 100 tisíc obyvatel nebo téměř se stotisícové hranici blížící. Jedním z důležitých faktorů je zde dostupnost vysokoškolského vzdělání ve velkých (krajských) městech. Podobně příznivá vzdělanostní struktura je patrná u menších obcí v zázemí velkých měst, které jsou výrazně ovlivněny procesem suburbanizace. Jak uvádí Hampl (2005) na okresní úrovni je sídelní hierarchie nejvýznamnějším faktorem ovlivňujícím vývoj regionálních rozdílů v ekonomické vyspělosti po roce 1989.

Z analýz dotazníku distribuovaného 750 respondentům v JMK a Kraji Vysočina vyplývá, že dotazovaní v **JMK**:

- dosahují vyššího stupně vzdělání, tzn., **disponují vyšší kvalitou znalostního kapitálu**,
- jsou méně ochotni změnit zaměstnání nebo zaměstnavatele a vykazují nižší pracovní mobilitu, tzn., vykazují **nižší kvalitu osobního kapitálu**.

V **Kraji Vysočina** (ve srovnání s JMK) dosahovali respondenti:

- **snížené kvality znalostního kapitálu**,
- ukázali se jako flexibilnější pro trh práce (vyšší ochota změnit zaměstnání, dojíždět za prací nebo se stěhovat za prací) a z toho plynoucí **vyšší osobní kapitál**.

Na uvedené kvalitativní hodnocení navazují výsledky měření variability nominálních proměnných, které naznačují ve většině případů **výraznější homogenitu odpovědí v Kraji Vysočina**.

Symbiotická propojenost socioekonomického a demografického vývoje a současná úroveň vzdělávacího systému určuje kvalitativní úroveň lidského kapitálu - jednoho z hlavních faktorů regionálního rozvoje. V České republice, která je exportně orientovanou zemí, do značné míry odkázanou na dovoz hlavních energetických surovin, můžeme za nejdůležitější rozvojový faktor právem považovat lidský kapitál. Pesimistické prognózy varují před strádáním obyvatelstva v důsledku nedostatku osob v produktivním věku a vzniká řada otázek, zda zmenšující se produktivní populace bude schopna uživit rostoucí počet seniorů. Je proto nutné si uvědomit důležitost investic do vzdělání obyvatelstva. Zvyšuje se tím úroveň lidského kapitálu. Obecně platí, že vzdělanější a zdravější populace má vyšší produktivitu práce a tím je lépe schopna se vyrovnat např. se stárnutím populace.

Literatura

- [1] ARMSTRONG, M., (2002). *Řízení lidských zdrojů*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-86395-46-4.
- [2] BLEHA, B., KOREC, P., VAŇO, B., (2009). Regionální vývoj a lidský kapitál na Slovensku- současnost a budoucnost. In *Reprodukce lidského kapitálu (Vzájemné vazby a souvislosti)*. Praha: VŠE.
- [3] ČECHÁK, V., (2003). Lidský kapitál teorie a realita. In *Lidský kapitál a investice do vzdělávání. Sborník z 6. mezinárodní konference 2003*. Praha: VŠFS, o.p.s. ISBN 80-86754-08-1.
- [4] DRUCKER, P., (2004). *Fungující společnost. Vybrané eseje o společenství, společnosti a politickém systému*. Praha: Management Press. ISBN 80-7261-098-8.
- [5] FIALA, T., LANGHAMROVÁ, J., HULÍK, V., (2009). Aktualizovaná prognóza struktury vzdělanosti obyvatel ČR. In *Reprodukce lidského kapitálu (Vzájemné vazby a souvislosti)*. Praha: VŠE.
- [6] FUKUYAMA, F., (2005). *Velký rozvrat. Lidská prirodzenost a opätovné nastolenie spoločenského poriadku*. Bratislava: Agora. ISBN 80-969394-1-6.
- [7] HAMPL, M., (2005). *Regionální organizace společnosti: principy a problémy studia*. Praha: Česká geografická společnost. 80-86746-02-X.
- [8] HÜBELOVÁ, D., (2013). Lidský kapitál jako jeden z klíčových rozvojových faktorů. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *XVI. Mezinárodním kolokviu o regionálních vědách*. Masaryk University, Brno, p. 72-78. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-7.
- [9] HÜBELOVÁ, D., (2014). Hodnocení lidských zdrojů v demogeografickém kontextu - vybrané výsledky shlukové analýzy okresů České republiky. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 224-231. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-27.
- [10] KLEŇHOVÁ, M et al., (2011). *Krajská ročenka školství 2010*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání. ISBN 978-80-211-0618-5.
- [11] KOSCHIN, F., (2005). *Kapitoly z ekonomické demografie*. Praha: VŠE. ISBN 80-245-0859-1.
- [12] KOSCHIN, F et al., (2007). Prognóza lidského kapitálu obyvatelstva České republiky do roku 2050. Praha: Oeconomica. ISBN 978-80-245-1317-1.
- [13] LANZI, D., (2007). Capabilities, human capital and education. *The Journal of Socio-Economics*, Volume 36, Issue 3, pp. 424-435. ISSN 0-472-11224-4.
- [14] MURGAŠ, F., (2012). *Prostorová dimenze kvality života*. Liberec: Technická univerzita. ISBN 978-802-4618-890 15.

- [15] OECD, (2013). *OECD Indicators of Employment Protection*. [online]. [cit. 2015-02-03]. Dostupné z: www.oecd.org/employment/emp/oecdindicatorsofemploymentprotection.htm
- [16] POMAZALOVÁ, N., DRAHOŠOVÁ, J., (2012). Innovation projects the Case of Beneficiaries of Operational Programme Entrepreneurship and Innovations in the Czech Republic. In *Proceedings of the 4th European Conference on Intellectual Capital*. United Kingdom: Academic Publishing Limited. ISBN 978-1-908272-31-7.
- [17] ŘEZANKOVÁ, H., (2011). *Analýza dat z dotazníkových šetření*. Praha: Professional publishing. ISBN 978-80-7431-062-1.
- [18] VESELÝ, A., (2006). *Teorie mnohačetných forem kapitálu*. [online]. [cit. 2014-11-23]. Dostupné z: http://publication.fsv.cuni.cz/attachments/117_014_Vesely.pdf
- [19] VOMÁČKOVÁ, H., (2005). Lidský kapitál a limity jeho rozvoje. In *Lidský kapitál a investice do vzdělání. Sborník z 8. ročníku mezinárodní vědecké konference*. [online]. [cit. 2015-01-09]. Dostupné z: www.vsfs.cz/lidskykapital/?id=1402-rocniky-2003-2005
- [20] WINTERS, J., V., (2011). Human capital, higher education institutions, and quality of life. *Regional Science and Urban Economics*, vol. 41, no. 5, pp. 446-454. DOI: 10.1016/j.regsciurbeco.2011.03.001.

Příspěvek vznikl v rámci projektu *Aspekty sociálního, kulturního, lidského a zdravotního kapitálu v regionálním kontextu s registračním číslem 13/2015 podpořeného Interní grantovou agenturou Fakulty regionálního rozvoje a mezinárodních studií Mendelovy univerzity v Brně.*

REGIONAL DISPARITIES OF EDUCATIONAL STRUCTURE OF EMPLOYEES AND THEIR IMPACTS ON REGIONAL LABOUR MARKETS IN THE CZECH REPUBLIC

REGIONÁLNÍ ROZDÍLY VE VZDĚLANOSTNÍ STRUKTUŘE ZAMĚSTNANCŮ A JEJICH DOPAD NA REGIONÁLNÍ TRHY PRÁCE V ČESKÉ REPUBLICCE

RNDR. JANA KOUŘILOVÁ, PH.D.

*Katedra regionálních studií | Department of Regional Studies
Národohospodářská fakulta | Faculty of Economics
Vysoká škola ekonomická v Praze | University of Economics, Prague
✉ Náměstí W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3, Czech Republic
E-mail: jana.kourilova@vse.cz*

Annotation

The Czech Republic, in comparison with developed countries, is characterized by a low proportion of tertiary educated people. Over the last 20 years educational structure of employees has changed in all regions but with different intensity. In terms of increasing number of tertiary educated employees there has gradually changed also their positions at the labour market.

This paper is aimed at changes in the educational structure of the Czech employees after 1993, disparities of this structure at the NUTS3 level and impacts of these changes on the regional labour markets in the period of 2007-2013. The paper shows, on the base of available data by the Czech Statistical Office and the Ministry of Labour and Social Affairs, regional disparities in the position of tertiary educated people at regional labour markets.

Key words

educational structure, disparity, regional labour market

Anotace

Česká republika se, ve srovnání s vyspělými zeměmi, vyznačuje nízkým podílem terciárně vzdělaných obyvatel. Za posledních 20 let se sice vzdělanostní struktura zaměstnaných změnila ve všech regionech, ale s různou intenzitou. S narůstajícím počtem terciárně vzdělaných zaměstnaných se postupně změnilo také jejich postavení na trhu práce.

Příspěvek se zaměřuje na změny vzdělanostní struktury zaměstnaných po r. 1993, na rozdíly ve vzdělanostní struktuře na úrovni krajů (NUTS 3) a na dopady těchto změn na regionální trhy práce v období 2007-2013. Příspěvek ukazuje, na základě dostupných dat ČSÚ a MPSV, regionální disparity v postavení vysokoškolsky vzdělaných na regionálních trzích práce.

Klíčová slova

vzdělanostní struktura, disparity, regionální trh práce

JEL classification: J21

Introduction

Development of countries and regions is conditioned by a lot of factors which can be divided in two groups - universal and specific factors. Universal factors are generally valid and indicate their importance in the development of both successful and lagging regions. One of the universal factors is educated, skilled and flexible workforce (Wokoun, Krejčová, Kouřilová, Damborský, Pělucha, 2014) not only for economic, social and cultural development of regions and also for the country as a whole.

The education enables people to take more complex and better paying jobs (Keeley, 2007). More educated people usually understand the importance of education and training which improve their knowledge and skills as a lifelong process required.

It can be said that education is one of form of investment in human resources and it influences both economic growth and productivity of economy (Akinyemi, 2013). Improvement of access to education reduces disparities not only among countries but also within countries (Checchi, 2008: 5). Therefore it is necessary to deal with this issue not only at the national level but also at the regional levels.

The human resources development, which concerns education, is a key priority in most of countries, including the Czech Republic; it is also very important topics in the European Union (EC, 2010b). But there are significant differences among the EU member countries regarding to educational structure. In the Czech Republic the population (and also workforce) is characterized by lower share of university graduates but on the other hand, together with Slovakia, the most lowest share of people with only basic education (see EC, 2010a, Šprocha, 2011). The Czech Republic has created conditions for better availability to tertiary education to improve educational structure above all in term of increasing share of tertiary educated people. The universities play a key role in a preparation of educated and skilled people and they also can influence development activities in regions (see Lundvall, 2002, OECD 2005, Saaravirta, Consoli, 2006, Peters, 2006, Kouřilová, Vlčková, 2010).

This paper is aimed at changes in the educational structure of the Czech employees after 1993, disparities of this structure at the NUTS3 level and impacts of these changes on the regional labour markets in the period of 2007-2013 (in relation to impacts of the economic crisis). In this paper the data by the Czech Statistical Office (CZSO) and by the Ministry of Labour and Social Affairs (MLSA) are used.

1. Changes of educational structure of the Czech employees after 1993

The educational structure of the Czech employees is different from the educational structures of the EU developed countries. As mentioned above the Czech employees are characterized by a low proportion of tertiary education, but also by a low proportion of people with only basic education, pre-primary and without education, hereafter only basic education (see EC, 2010).

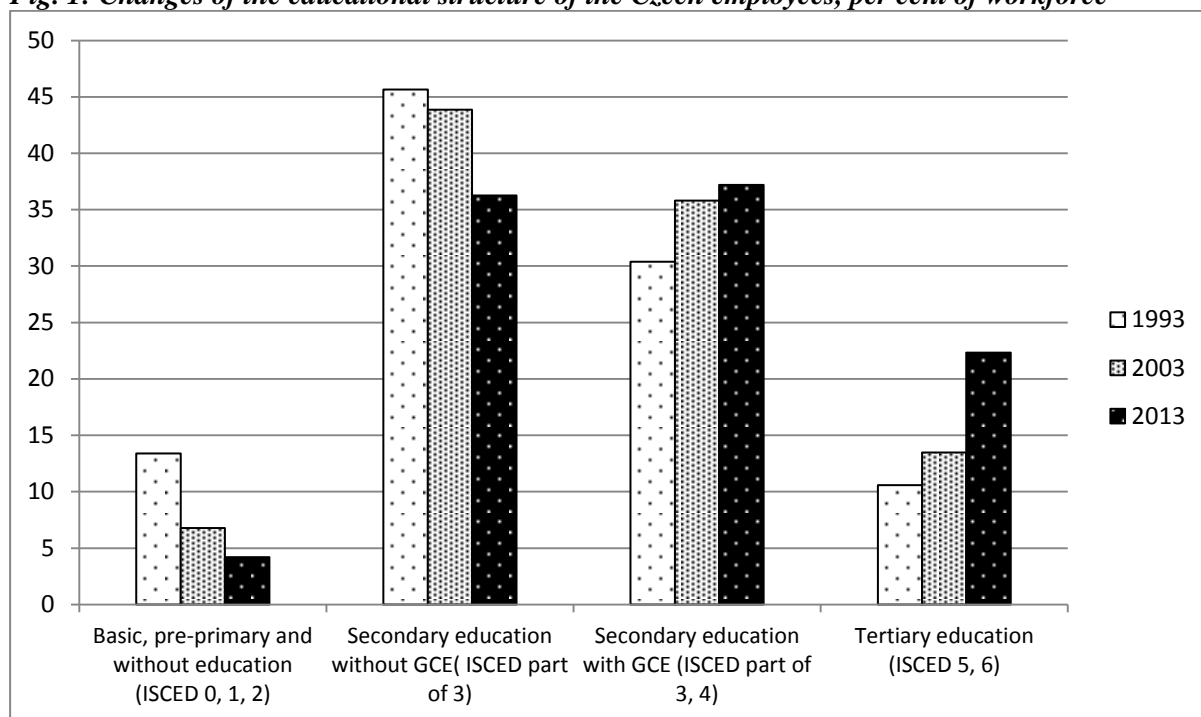
After 1993 the importance of education has increased in the Czech Republic, young people (with their parents) have given emphasis at the level of education achieved (Možný, 2002). A switch of generations also has contributed to these changes because older generations are characterized by a lower level of education. The other reason is possible to see in significant development of tertiary educational institutions above all in terms of the adoption of the new Law on Higher Education in 1998. This law has enabled establishment of private colleges and universities (Kouřilová, Vlčková, 2010).

In the Czech Republic there were 23 universities with 105 faculties in 1993, which founder was the state (ČSÚ, 2010). In 2013 there were, under the data of Ministry of Education, Sports and Youth¹, 26 public universities, 2 state universities and 43 private colleges and universities. The public universities are located in regional centres with the exception Karlovy Vary, where is only departments of Faculty of Economics of University of West Bohemia in Plzeň. Praha and also Brno have retained their exclusive position in public tertiary education in the Czech Republic. Praha is also the most important centre of private tertiary institutions (see more Kleňhová, 2010, Kouřilová, Vlčková, 2010). With the university development the number of students also has increased, under the data of Czech Statistical Office the number of university students in academic year 2013/2014 was more than three times higher than in 1992/1993 (ČSÚ, 2010, 2014). Structure of study programs and also of students has changed in behalf of social sciences (see more Kouřilová, Krejčová, 2013, Kouřilová Vlčková, 2010).

¹ www.msmt.cz/vzdelavani/vysoke-skolstvi/prehled-vysokych-skol, cit. 2014-08-08

Development of public and also private universities after 1998 has improved accessibility of tertiary education in the Czech Republic and its regions and influenced changes of the employees' educational structure.

Fig. 1: Changes of the educational structure of the Czech employees, per cent of workforce

Source: author's graph according to data by the Czech Statistical Office (2014)

During last 20 years the share of employees with tertiary education has increased from 10.6 per cent in 1993 to 22.3 per cent in 2013. Contrary the share of employees with only basic education has significantly decreased, from 13.4 per cent in 1993 to 4.2 per cent in 2013. In this period it can be also seen a moderate increase of employees with secondary education with maturity and a decrease of employees with secondary education without maturity.

2. Disparities of educational structure of employees among Czech regions

On the base of statistical data, it is possible to identify an improvement of educational structure in all NUTS 3 regions, but there are significant disparities above all in terms of share of tertiary educated employees. Differences in the proportion of the population with secondary education are not so significant among regions, except Praha. Table 1 shows the disparities among regions regarding the share of employees with basic and tertiary education. For greater clarity the values better than national average (in case of basic education "better" means below the national average, in case of tertiary education "better" means above the national average) are highlighted by grey colour of the relevant field of the table.

Tab. 1: Shares of employees with basic and tertiary education, 1993, 2003 and 2013

region	basic education per cent			tertiary education per cent		
	1993	2003	2013	1993	2003	2013
Czech Republic	13.4	6.8	4.2	10.6	13.5	22.3
Praha	7.6	3.8	2.3	23.0	27.7	40.1
Středočeský	16.2	8.6	4.1	7.3	10.0	20.8
Jihočeský	14.1	8.1	4.1	9.1	12.1	19.1
Plzeňský	13.6	6.6	4.1	9.2	10.4	18.6
Karlovarský	18.1	11.4	9.3	6.8	9.0	12.8
Ústecký	15.9	10.1	7.1	6.1	7.2	15.0
Liberecký	14.8	7.2	6.5	6.6	9.6	19.0
Královéhradecký	12.7	5.5	3.1	9.8	12.1	19.4
Pardubický	13.2	6.4	4.0	7.9	10.9	17.3
Vysočina	14.1	4.7	3.8	8.2	10.0	15.1
Jihomoravský	11.7	6.8	3.4	13.0	16.8	27.9
Olomoucký	13.2	6.7	4.8	9.9	10.7	18.1
Zlínský	13.7	6.2	3.6	10.3	12.1	17.8
Moravskoslezský	14.6	6.2	4.2	8.2	12.2	20.5

Source: author's table according to data by the Czech Statistical Office (2014)

It can be seen that in all Czech regions the share of employees with basic education declined. In the long-term it is the highest in the Karlovarský region. Contrary in the Středočeský region, which was characterized the second highest share of employees with only basic education in 1993, in 2013 this share declined under the national average. It is also possible to write that in all regions the share of tertiary educated employees increased, but only in two regions, Praha and Jihomoravský, shares exceed the national average in all years. On the base of the table 1 it can be also seen that in all regions the changes of tertiary educated employees between 2003 and 2013 are more significant than in the previous period (between 1993 a 2003). It can be influenced by a considerable development of Czech tertiary institutions in connection with the adoption of the Law on Higher Education in 1998.

Educational structure of employees is usually closely related to economic situation, but also to social conditions, history, settlement, culture and traditions of regions. Praha, as a capital of the Czech Republic and its economic, social, administrative and cultural center, has an exceptional position. In the Jihomoravský region Brno, the second city of the Czech Republic under population, plays a main role. It is a traditional center of supraregional importance not only in the educational system of the Czech Republic. In Středočeský region the situation has been influenced by suburbanization processes in relation to Praha (Oučedníček, 2003).

3. Impacts of changes of employees educational structure on regional labour markets

With the change of the educational structure of employees and the impact of economic and social conditions in the Czech Republic there is possible to note an increase in unemployment, even among people with tertiary education. But monitoring of unemployment under the educational structure is not simple and there are some problems with data relevance. At this part of the paper the main attention is given to the position of tertiary educated on the regional labor markets in the period 2007-2013. In this period it is possible to pursue development particularly in the context of the economic crisis impacts.

Tab. 2: Unemployment rate of tertiary educated at the NUTS 3 level, 2007-2013

region	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Praha	1,3	1,2	2,5	2,5	2,4	1,3	1,7
Středočeský	0,8	1,2	2,4	1,9	1,7	2	2,3
Jihočeský	.	1,3	.	2,6	2,5	2,4	4,2
Plzeňský	2	.	2	2,5	2,1	1,8	2,9
Karlovarský	5,3	.
Ústecký	.	.	.	2	1,5	2,2	2,7
Liberecký	.	2,9	4,4	3,2	2,8	2,7	3,2
Královéhradecký	1,4	.	2,1	1,7	3,3	5,8	3,9
Pardubický	2,2	3	3,5	2,4	2,3	3	4,3
Vysočina	2	1,7	3	2,3	3,1	4,4	3,6
Jihomoravský	2,4	2,2	2,8	3,1	3,1	3,4	2,6
Olomoucký	2,1	2,9	3,3	4,4	2,5	1,3	1,9
Zlínský	2,9	1,6	3	5,1	5,7	5,1	3,2
Moravskoslezský	1,3	2,3	2,4	3,6	4,2	4,1	4,2
Czech Republic	1,6	1,5	2,5	2,6	2,4	2,4	2,2

Source: data of the Czech Statistical Office (2014)

It is possible to see great differences both between unemployment by education and among regions. But data by the CZSO about unemployment of tertiary educated people are not available at the all NUTS3 regions in all period because of the methodology of collecting and processing data (see Table 2 - for a better view the values better than national average are highlighted by grey colour of the relevant field). Therefore it is complicated to assess the situation in the Czech Republic regions on the base of these data.

The Ministry of Labour and Social Affairs (MLSA) is another source of data about unemployment. There are also some problems of data by the MLSA which are obtained through the labour offices. It is possible to mean a few reasons. The tertiary educated people are often looking for work other way than through labour offices and therefore a number of job applicants does not have to be accurate. The MLSA also publishes data about job vacancies but in present firms need not report their job vacancies to labour offices. The MLSA data are not available for all period 1993-2013 and also during this period the MLSA methodology of data processing was changed. In this paper data used from website of MLSA are published quarterly, for the elimination of seasonality there were used values of quarterly arithmetic average. For simplicity and comparability data by CZSO to data by MLSA the MLSA data were aggregated for all stages of tertiary education. However, for some insight and capture of regional disparities, knowing above mentioned problems, these data can be used.

The following Table 3 shows development of number of tertiary educated job applicants in regions in period of 2007-2013.

Tab. 3: Development of the number of tertiary educated job applicants by region, 2007-2013, under data by MLSA

region	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Praha	2423	2443	3957	4907	5077	5411	6737
Středočeský	1083	1226	1960	2461	2663	2847	3424
Jihočeský	764	773	1118	1329	1430	1489	1802
Plzeňský	680	672	974	1167	1182	1133	1312
Karlovarský	210	219	308	351	383	408	475
Ústecký	855	834	1098	1229	1324	1442	1587
Liberecký	507	524	848	976	979	1019	1156
Královéhradecký	546	540	825	997	1085	1201	1395
Pardubický	561	591	889	1032	1063	1119	1358
Vysočina	651	660	1046	1228	1295	1370	1638
Jihomoravský	2329	2351	3428	4125	4360	4473	5140
Olomoucký	1003	1011	1559	1923	1998	2102	2381
Zlínský	989	994	1571	1835	1882	2036	2314
Moravskoslezský	2112	1998	2876	3207	3380	3698	4264
Czech Republic	14710	14836	22456	26764	28099	29746	34982

Source: author's table according to data by MLSA (on-line <http://portal.mpsv.cz/sz/stat/nz/qrt>)

According to educational structure and in terms of other economic and social conditions (including total number of employees) the greatest number of tertiary educated job applicants can be shown in Praha, Jihomoravský and Středočeský regions. Contrary the low number can be found in the Karlovarský region. Generally the number of tertiary educated job applicants increased in all regions of the Czech Republic in period of 2007-2013.

Looking at the development of the share of tertiary educated job applicants in the total number of unemployed in the period 2007-2013 (Table 4), it can be also noticed significant differences at the regional level.

Tab. 4: Development of the share of tertiary educated job applicants in the total number of job applicants by region, 2007-2013

region	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Praha	12,8	14,5	15,4	15	15,5	15,6	15,7
Středočeský	3,5	4,4	4,5	4,8	5,3	5,5	5,9
Jihočeský	4,5	5,1	4,6	5	5,6	5,7	6,2
Plzeňský	4,4	4,7	4	4,5	5,1	5,2	5,3
Karlovarský	1,5	1,8	1,7	1,8	2,1	2,3	2,5
Ústecký	1,6	1,9	2	2	2,3	2,4	2,5
Liberecký	3,3	3,6	3,5	3,8	4,2	4,4	4,6
Královéhradecký	3,5	4,1	3,9	4,3	5,1	5,3	5,3
Pardubický	3,5	4,1	3,7	4	4,6	4,9	5,4
Vysočina	3,8	4,3	4,1	4,6	5,2	5,7	6,2
Jihomoravský	5	5,9	5,9	6,3	7,1	7,2	7,6
Olomoucký	4	4,7	4,3	4,9	5,4	5,6	5,8
Zlínský	4,6	5,4	5,2	5,6	6,4	6,9	7,1
Moravskoslezský	2,9	3,5	3,8	4	4,5	4,8	4,9
Czech Republic	3,9	4,6	4,6	5	5,6	5,8	6,1

Note: The values lower than national average are highlighted by grey colour of the relevant field.

Source: author's table according to data by MLSA (on-line <http://portal.mpsv.cz/sz/stat/nz/qrt>)

During the whole period the share of tertiary educated job applicants was very high in Praha, the table 4 shows quite a major impact of Praha on the national numbers. Higher level of share of tertiary educated job applicants (above the national average) is also characteristic for Jihomoravský, Zlínský and Jihočeský region (excepting 2012). This could mean that in other regions the situation at the labour markets is better for tertiary educated job applicants. To illustrate the position of tertiary educated job applicants it is necessary to use other indicators related to job opportunities.

Tab. 5: Development of the share of job vacancies requiring tertiary education in the total number of job vacancies by region, 2007-2013

region	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Praha	6,6	6	7,4	11,4	14,9	10,2	9,5
Středočeský	2,4	2	5,6	6,6	7,4	5,8	4,5
Jihočeský	2,7	2,4	5,1	5,4	5,5	5,3	3,8
Plzeňský	2,2	1,9	5,6	8,9	8,4	6	3,5
Karlovarský	3,4	3,2	8,7	9,7	7,6	5,7	5
Ústecký	4,7	5,1	10,4	10	8,2	6,8	3,7
Liberecký	3,9	4,4	8,2	9,4	9,1	6,9	4,2
Královéhradecký	3,3	3,2	6,1	6,1	4,7	4,3	3,9
Pardubický	2,8	2,2	5,3	6,1	4,3	3,6	3,1
Vysočina	2,9	3,1	8,2	7,2	7	6	3,4
Jihomoravský	3,6	2,9	4,9	5,9	7	8	5,7
Olomoucký	2,8	3,2	9,3	9	8,6	6	3,8
Zlínský	3,1	2,9	5,5	6,9	8,3	5,8	4,9
Moravskoslezský	6	6,3	9,4	9,9	6,2	5,9	6
Czech Republic	3,9	3,8	6,9	8,4	8,3	7	5,4

Note: The values lower than national average are highlighted by grey colour of the relevant field.

Source: author's table according to data by MLSA (on-line <http://portal.mpsv.cz/sz/stat/nz/qrt>)

Table 5 shows, under this indicator, relatively better conditions for tertiary educated job applicants at the regional labour market of the Karlovarský, Ústecký, Moravskoslezský a Liberecký regions. For better understanding of position tertiary educated job applicants is possible to use another indicator - the number of tertiary educated applicants per 1 job vacancy requiring tertiary education.

Tab. 6: Development the number of tertiary educated applicants per 1 job vacancy requiring tertiary education by region, 2007-2013

region	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Praha	1,6	1,4	4,1	6,4	5,2	5,4	8,7
Středočeský	2,7	3,5	7,2	10	8,6	10,8	16,7
Jihočeský	4	4,9	11,5	13,2	12,1	11,2	17,4
Plzeňský	2,6	2,9	6,1	6,3	6	6,9	13,4
Karlovarský	1,9	2,3	3,2	3,9	4,5	5,5	7,3
Ústecký	2,8	2,8	4,8	6,2	6,8	10	16,3
Liberecký	2,8	3	7,5	7,3	6,3	7,3	10
Královéhradecký	3	3	8,8	9,9	12,3	17,2	23,4
Pardubický	2,2	3,4	7,6	7,6	9	13,2	17,5
Vysočina	4,2	5,1	12,1	17,8	15,8	23,9	42,8
Jihomoravský	5,4	5,7	17	21,3	22,3	19,8	31,9
Olomoucký	6,6	6,8	14,5	14,2	15,4	26,2	42,5
Zlínský	4,9	5,3	16,5	19,8	13,8	23,7	21,3
Moravskoslezský	3,6	2,4	9,8	9,6	11,8	15,9	21,1
Czech Republic	3	2,9	7,7	9,6	9,1	10,8	16,2

Source: author's table according to data by MLSA (on-line <http://portal.mpsv.cz/sz/stat/nz/qrt>)

Note: The values lower than national average are highlighted by grey colour of the relevant field.

Generally the number of tertiary educated applicants per 1 job vacancy requiring tertiary education was gradually increasing in the period of 2007-2013 in all regions of the Czech Republic. In 2013 the best values of this indicator are in Karlovarský region and Praha, the worst values in Vysočina and Olomoucký regions.

Based on the above mentioned indicators it can be concluded that Moravian regions (i.e. Jihomoravský, Olomoucký, Zlínský a Moravskoslezský), including Vysočina are characterized by overall worse conditions for tertiary educated job applicants. On the other hand, there are relatively good conditions for them in Karlovarský, Ústecký, Liberecký and Plzeňský regions. In Praha there is a specific regional labour market with the highest number and share of tertiary educated job applicants, but on the other hand it offers relevant jobs for these applicants.

In this context, it has to be written that data published by the CZSO or MLSA do not enable a deeper analysis of the position of tertiary educated at the labour market. For such deeper analysis it is necessary to get more detailed data about specialization of job applicants (maybe also in relation to their age and sex) and also requirements of employers. Then it would be possible to carry out an evaluation of the Czech labour market with identification of regional specifics.

Final notes

The educational structure of the Czech employees has significantly changed over last 20 years. However, these changes of the educational structure do not appear with the same intensity in the whole territory of the Czech Republic, there are significant differences among regions above all between Praha and other regions.

Changes of educational structure also influence a labour market in the Czech Republic. Although in the Czech Republic, as in other countries of Eastern and Central Europe, tertiary education is still a certain prerequisite of employability (see eg. Nývlt, Bartoňová, 2011), the situation has been gradually changing. Problems with unemployment of tertiary educated may deepen, especially in relation to the specialization of their studies as experience of Western countries show (see Núñez, Livanos, 2006, Paul, Murdoch, 2000, Schomburg, 2000).

The indicators mentioned in this paper may indicate on the one hand a certain space for tertiary educated people in some regional markets (e.g. Karlovarský, Ústecký, Liberecký and Plzeňský regions). On the other hand, they may indicate unsuitable branch structure of tertiary educated, which does not reflect the demand in the labour market. But for more detailed analysis there are not published relevant data both by the CZSO and the MLSA. However published data show the worsening situation of tertiary education employees position at the labour market in the period of 2007-2013. It is necessary to deal with this situation and with using the experience of other countries to develop measures to reduce (eliminate) impacts of these negative changes.

Literature

- [1] AKINYEMI, S., (2013). *The Economics of Education*. Strategic Books Publishing and Rights Co. Houston. ISBN 978-1-61204-200-8.
- [2] ČSÚ, (2014). *Trh práce v ČR - časové řady 1993 až 2013*, [online]. Dostupné z: www.czso.cz/csu/2014edicniplan.nsf/publ/250130-14-r_2014, [2015-03-20]
- [3] CHECCHI, D., (2008). *The Economics of Education*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 0-521-06646-8.
- [4] EVROPSKÁ KOMISE, (2010a). *Investování do budoucnosti Evropy. Pátá zpráva o hospodářské a sociální soudržnosti*, Brusel. [on-line]. [cit. 2014-07-16] Dostupné z: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/cohesion5/pdf/5cr_cs.pdf
- [5] EVROPSKÁ KOMISE, (2010b). *Evropa 2020. Strategie pro inteligentní a udržitelný růst podporující začlenění*. Brusel. [on-line]. [cit. 2014-07-16] Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:CS:PDF>
- [6] KEELEY, B., (2007). *Human Capital*. OECD Insights. OECD Publishing. ISBN 978-92-64-02908-8.

- [7] KLEŇHOVÁ, M., (2010). Terciární vzdělávání ve 20leté retrospektivě *Demografie, revue pro výzkum populačního vývoje*, vol. 52, no. 4/2010. ISSN 0011-8265.
- [8] KOUŘILOVÁ, J., KREJČOVÁ, N., (2013). Vývoj vysokých škol v ČR po roce 1990. Případová studie Vysoké školy ekonomické v Praze. *Regionální studia*, 2013, vol. VI, no. 2, pp. 39–47. ISSN 1803-1471.
- [9] LUNDVALL, B. A., (2002). The University in the Learning Economy, *DRUID Working Paper*, no 0206, ISBN 87-7873-122-4.
- [10] MOŽNÝ, I., (2002). *Česká společnost: Nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-624-1
- [11] NÚŇEZ, I., LIVANOS, I., (2010). Higher education and unemployment in Europe: an analysis of the academic subject and national effects. *Higher Education*, vol. 59, no. 4. ISSN 1573-174X. DOI: 10.1007/s10734-009-9260-7.
- [12] NÝVLT, O., BARTOŇOVÁ, D., (2011). Vliv dosaženého vzdělání na uplatnění mladých lidí na trhu práce. In *Sborník z mezinárodní konference RELIK*, 5. a 6. prosince 2011. VŠE Praha.
- [13] OECD, (2005). *Building Competitive Regions. Strategies and Governance*. Report. OECD. ISBN 92-64-00946-9.
- [14] OUŘEDNÍČEK, M., (2003). Suburbanizace Prahy. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, vol. 39, no. 2. ISSN 0038-0288.
- [15] PAUL, J.-J., MURDOCH, J., (2000). Higher Education and Graduate Employment in France. *European Journal of Education*, vol. 35, no. 2. ISSN 1465-3435.
- [16] PETERS, M.A., (2006). *Higher Education, Development, and the Learning Economy*. [on-line]. [cit. 2010-05-02]. Dostupné z: www.philosophy-of-education.org/pdfs/Saturday/Peters.pdf
- [17] ROBSON, B., DRAKE, K., DEUS, I., (1997). *Higher Education and Regions. Report 9, Centre for Urban Policy Studies, University of Manchester*. [on-line]. [2007-04-22]. Dostupné na: www.leeds.ac.uk/educol/ncihe/report9.htm
- [18] SAARAVIRTA, T., CONSOLI, D., (2006). *Regional Development, Education and Innovation: A Case Study on University Graduates in Finland*. [on-line]. [cit. 2007-04-22]. Dostupné z: www.proact2006.fi/chapter_images/304_Ref_A28_Toni_Saaravirta.pdf
- [19] SCHOMBURG, H., (2000). Higher Education and Graduate Employment in Germany. *European Journal of Education*, vol. 35, no. 2. ISSN 1465-3435. DOI: 10.1111/1467-3435.00017.
- [20] ŠPROCHA, B., (2011): Regionálne rozdiely v štruktúre obyvateľstva podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania a vnútorná migrácia na Slovensku. In *Sborník z mezinárodní konference RELIK*, 5. a 6. prosince 2011. Praha: VŠE Praha.
- [21] VLČKOVÁ, V., KOUŘILOVÁ, J., (2010): Vývoj vysokého školství na území České a Slovenské republiky. *Regionální studia*, 2010, no. 2, pp. 34–45. ISSN 1803-1471.
- [22] WOKOUN, R., KREJČOVÁ, N., KOUŘILOVÁ, J., DAMBORSKÝ, M., PĚLUCHA, M., (2012). *Konkurenceschopnost regionů Evropské unie a České republiky*. Ústí nad Labem: UJEP. ISBN 978-80-7414-534-6.

Acknowledgement: *This paper was written within the project IG507015: Hodnocení faktorů dynamiky územního rozvoje, financed by University of Economics, Prague.*

THE EFFECTIVENESS OF MIGRATION POLICIES FOR SKILLED FOREIGNERS: A CASE OF THE CZECH REPUBLIC AND GERMANY

EFEKTIVNOST MIGRAČNÍCH OPATŘENÍ PRO KVALIFIKOVANÉ CIZINCE: PŘÍPAD ČESKÉ REPUBLIKY A NĚMECKA

ING. RENATA ČUHLOVÁ, BA (HONS)

Katedra marketingu a obchodu | Department of Marketing and Business
Ekonomická fakulta | Faculty of Economics
Technická univerzita v Liberci | Technical University of Liberec
✉ Studentská 2, 416 17 Liberec, Czech Republic
E-mail: renata.cuhlova@tul.cz

Annotation

Internationalization of companies as well as whole economics including regional labour markets has increased in recent years. This trend is mainly demonstrated by migration of skilled specialists. The highly qualified professionals are nowadays seen as a resource for improving the competitiveness and performance efficiency. The governments are aware of this chance and they aim to gain a competitive advantage over other states through creating of selective immigration programs designed to attract these highly skilled human resources. Firstly, the paper introduces tools of migration policy for highly skilled foreigners in terms of the European Union, afterwards continues with an overview and comparison of migration procedures and their effectiveness in the Czech Republic and Germany. From statistics is clear that the volume of highly qualified immigrants participating in single schemes is very low in both examined countries. There is also disunited point of view on entry and residence of the third country nations in territories of member states. It is the main reason why the harmonized strategy still remains a challenge for the European Union.

Key words

migration policy, internationalization, labour market, highly skilled professionals, Blue Card

Anotace

Internacionalizace podniků stejně jako ekonomických celků včetně regionálních trhů práce během posledních let výrazně vzrostla. Jedním z projevů tohoto trendu je zvýšená migrace kvalifikovaných odborníků. Právě vysoce kvalifikovaní pracovníci jsou dnes viděni jako zdroj konkurenceschopnosti a výkonnosti. Jednotlivé vlády jsou si této skutečnosti vědomi a snaží se získat konkurenční výhodu oproti ostatním zemím právě vytvářením selektivních imigračních nástrojů, kterými se snaží kvalifikované pracovní síly ze zahraničí přilákat. Příspěvek uvádí nástroje migrační politiky, která je cílena na kvalifikované cizince. Nejprve jsou popsány migrační procedury na úrovni Evropské unie, následovně jsou pak komparovány selektivní migrační politiky a jejich efektivnost v České republice a Německu. Ze zkoumaných dat je zřejmé, že objem kvalifikovaných imigrantů, kteří využívají jednotlivé migrační programy, je velmi nízký v obou zkoumaných zemích. Dalším problémem je také nejednotný pohled v otázce vstupu a pobytu cizinců pocházejících ze zemí mimo Evropskou unii na území jednotlivých členských států. To je také důvodem, proč ucelená efektivní migrační politika nadále zůstává pro Evropskou unii výzvou.

Klíčová slova

migrační politika, internacionalizace, trh práce, vysoce kvalifikovaní pracovníci, modrá karta

JEL classification: J15, J61

Introduction

The international competitive environment has rapidly changed and its impact on national companies as well as whole economics is becoming stronger. Multinational corporations have become an important driving factor of work environment's internationalization and the main centres of economic power. These companies with facilities in one or more countries other than the home country of the headquarter are capable of using sources and assets of every single national economies effectively; efficient capital transfer, technologies, human resources and last but not least adapting organisational, marketing and financial strategies to new circumstances of business environment. A choice of headquarters' strategy is affected by a whole range of factors; undoubtedly one being is a migration policy of individual countries. Effective migration tools bring foreign investors and skilled labour to the country which both means a long lasting benefit for the country. Migration of highly skilled workers is still increasing, as also demonstrates a share of foreigners in management positions in the notable Czech companies (Čuhlová, 2014) and it has become a key topic for many countries.

Individual economics have begun a competitive battle for brain power. They are trying to attract as many third-country professionals as possible by adapting their immigration rules and strategies that apply to highly skilled workers. It does not affect only immigration policy and its instruments but also educational programs, research, foreign investment and tax policy (Ewers, 2007). It is important to take into account that job positions for local labour can be tied to the job positions of skilled foreigners. Host economics can benefit from availability of new qualified people by increased possibilities of research and development, improving of efficiency and higher economic activity generally. Although the host country gains as a unit, an inflow of immigrants means more competitors on labour market for home country economically active citizens, including graduates. Impact of multinational companies that entry a host region as foreign direct investment also depends on extension to which these companies are able to utilize local labour force. This applies to filling primary job positions as well as in terms of supplier-purchaser relations (Kotíková, 2014).

The main object of the paper is to find out immigration schemes for highly qualified foreigners and compare their effectiveness on the level of the European Union (EU) and afterwards in the Czech Republic and Germany.

European Union

A number of migrants from countries out of the EU and the European Free Trade Area counts about 25,000 persons per year which means 0,02 % inhabitants. On the contrary, migration in countries such as Australia and Canada is five to ten times higher (OECD, 2014). Whereas the European Council has set the objective of becoming the most competitive and dynamic knowledge-based economy in the world, with closer look to the legislation in single member states, the EU seems to be struggling to come up with a harmonised immigration strategy.

Nowadays, most European member states have already had specific immigration schemes that focus on highly skilled workers, except Sweden and a number of more recent EU members, such as Malta, Hungary, Latvia, Lithuania, Poland and Slovakia (Deloitte, 2014).

The Blue Card initiative is a scheme of the EU for entry and residence of highly qualified workers. Council Directive 2009/50/EC¹ has been inspired by instruments in US, Canada and Australia although there may be found significant differences. Awarding of these cards is under mutual procedures and requirements and does not replace national schemes. At the same time, it does not question a right of member state to establish capacity of foreigners they would accept. The Blue Card offers a one-track procedure for high-skilled non-EU citizens that may reside in other member states longer than three months when are applying for a work permit. It also includes favourable conditions

¹Council Directive 2009/50/EC of 25 May 2009 on the conditions of entry and residence of third-country nationals for the purposes of highly qualified employment

for family reunification. The purpose of the directive is to increase ability of the EU to attract highly qualified professionals from the nations of third countries². The aim is not only to improve competitiveness in context of Lisbon strategy but also to avoid brain drain. The Blue Card Directive is supposed to facilitate the process of accepting these professionals by harmonization of conditions for entry and residence in the EU, to advance admission processes and last but not least to improve legal status of persons who are not in the EU anymore. As it has been already mentioned, member states have rights to issue other own work and residence permits apart from the Blue Card and therefore the impact of the directive is relatively small (Eurostat, 2014). Table 3 displays statistics of granted Blue Cards that were introduced in 2011 in the Czech Republic and Germany's implementation entered into effect in 2012. On the EU level, data have been collected from 2012. Significant share of Blue Cards granted in Germany in cards granted in total for the EU's level is apparent from the first sight.

Tab. 1: Statistics of granted Blue Cards

Region	2012	2013
EU	3 664	15 261
Czech Republic	92	167
Germany	2 584	11 580

Source: Eurostat (2014), MV ČR (2014)

Most countries has already accepted rules of the directive and they simultaneously keep their former legislation concerning to highly qualified immigrants. The Great Britain, Ireland and Denmark are the only countries that decided not to join the Blue Card policy of the EU. Cyprus and Sweden still wait for implementation to their legislation. Although the offices have obligation to proceed the Blue Card within 3 months since the application has been filed, the real time is very different in every single member state. Processing time varies from 2 weeks (Finland) to 24 weeks (Austria). Only one country, Italy, made it possible to apply for Blue Cards online (Deloitte, 2014).

Czech Republic

Migration policies of the Czech Republic aiming to attract foreign highly qualified professionals to the country are focused on foreigners from the third countries. Since a membership of the Czech Republic in the EU, citizens from the EU, EEA and Switzerland have almost the same position like Czech citizens and they have free movement permission for the Czech labour market.

Two projects supporting legal immigration of highly skilled human resources on a level of special residence mode were launched in 2009. The government announced its own version of the Green Card for immigrants outside the EU with qualification demanded in the Czech Republic. It has a dual nature that combines work and residence permits in one document. The procedure should facilitate flexible recruitment of professionals from abroad and decrease administration for employer and applicant at the same time. There are three types of permits granted in the Green Card program and the Type A is intended for university degree applicants. The original list of 12 countries for Green Cards Type A had been extended up to 64 countries (MVČR, 2012). A processing time of Green Card might be up to 120 days. Table 2 shows time progress of particular instruments for work migration for the last five years. As the data demonstrates, the Green Card is still used only marginally and a classic long-term visa remains prevailing tool (MPSV, 2014).

²Countries that are not member states of EU (Eurofound, 2007).

Tab. 2: Foreign nations economically active in the Czech Republic

Year	Numbers of work permits	Citizens of EU/EEA and Switzerland ³	Green Cards in total	Green Cards Type A	Blue Cards
2009	73 663	139 315	51	9	-
2010	49 118	143 997	126	31	-
2011	36 640	154 560	216	70	30
2012	20 745	65 331	415	188	92
2013	23 662 ⁴	184 513 ⁵	495	233	167

Source: MV ČR (2009-2014)

Green Cards were replaced by Employee Cards in 2014. This instrument is another step to easier migration procedures in entering the Czech labour market. Their principal asset is based on a single application for a work and residence permit in one time instead of individual applications in past. Submission of employment contract or a contract about future employment contract is needed. Further conditions that must be met are: minimum 15 hours of work weekly and minimal salary. The Employee Card is issued for the period of employment contract duration (MPSV, 2014).

The project called Fast Track was launched in 2002 and it concerns to the transfer of executives, managers, specialists and statutory bodies from companies with international influence in the Czech Republic. This immigration instrument is designed only for the established foreign investors running their businesses in the Czech Republic for at least two years. The main conditions that must be met include following (MZV ČR, 2013):

- The minimum number of employees employed globally by all of the foreign investor's companies linked by capital is 1000 employees, from them at least 250 in the Czech Republic.
- The company's obligations to the Czech Republic have been settled.
- The minimum annual turnover of the company in the Czech Republic according to its final statements for the past fiscal year is CZK 250 million.

Project of the accelerated procedure is for managers and specialists that work in leading positions or have specific knowledge and are transferred to the subsidiary company in the Czech Republic. No existing sufficient legislation responding to the current need of foreign investors has been a reason for establishment of this project. The program provides more streamlined application procedures for work permits of professionals coming to the Czech Republic within intra-company transfer from countries outside the EU. Foreign companies benefit from cost reduction (CzechInvest, 2014). During the first year of this project, 54 applications were arranged and one year later there were approximately 100 applicants (Valenta, 2013). The Fast Track project could be evaluated as successful since capacities have been almost fulfilled and significant foreign investors such as Skoda Auto and IBM took part in (CzechInvest, 2014).

Another Czech project to speed up the process for the key foreign skilled workers is called the Welcome Package, launched in 2013 and planned until 2015. The package's target groups are statutory directors of new established companies or companies already settled in the Czech Republic, members of upper level management and key specialists who might be temporarily transferred by their headquarter for purpose of developing local business or training local employees. The project focuses on effective launching process of foreign companies that choose a presence of home country nations, so called expatriates, for the early stage in newly established subsidiaries. Afterwards, local human resources would be trained; therefore these job positions are in final phase designed for Czech inhabitants who the government takes into consideration. During the first 1,5 year of project duration, 10 applications was accepted and companies such as for example Amazon or Steelcase were among those who took advantage of it (CzechInvest, 2014).

³ Citizens of EU/EEA and Switzerland do not need work permits. Only during their stay more than 30 days the employer has obligation to submit Information Card of foreigner.

⁴ Data until 30.6.2013

⁵ Data until 30.6.2013

The Proposition of Active Selection of a Qualified Foreign Labour Force was a migration procedure lasting from 2003 to 2010 and it was based on the Quebec Certificate of Selection points system. This project is considered as the first try of the Czech Republic to bring highly skilled foreigners, attract them and their families for permanent settlement in the country and help them with integration into the Czech society. There were 1 806 foreign applicants and 1 700 their family members as total number of participants (Valenta, 2013).

Germany

German migration and asylum legislation is created mainly on federal level. German started a recruitment of skilled workers in 2000 when introduced the initiative Regulation on Work Permits for Highly Qualified Foreign Labourers in Information and Communication Technology or the so-called Green Card (MZV ČR, 2014). In that time, there was a belief of 20 % available job positions. Foreigners could get a residence permit for five years and take their family members with them (Sumption, 2012). Although the program was designed according to the model of Green Cards in US, it is not a migration tool with the same characteristics. The American Green Card allows for an indefinite work and residence permit and offers the possibility for naturalisation; therefore German Green Card is more akin to the American H-1B visa. German's Green Card was granted if applicant submitted university diploma and gross annual salary of at least € 50,000 was required (Hunger a Kolb, 2003). When meeting all requirements, the approval process of a work permit took 3-4 days (Sumption, 2012). After its introduction, a volume of applicants was decreasing in next years. The original quota of accepting at least 50,000 new workers was reduced and not even lower capacity of 20 000 workers was filled. Green Card initiative terminated in the end of 2004 and during its duration 16,000 cards were granted. The program of Green Cards is not possible to evaluate as completely successful. Above all, fewer applicants than was estimated registered and too strict criterions for program admission were another issue (Vavrečková, 2006). Furthermore, multinational corporations have created their own instruments for transfers of highly skilled and therefore they have not been forced to upon external methods like the Green Card to recruit international specialists (Kolb, 2005). Approval of Immigration Act was another step that Germany has made to create more convenient conditions for acquisition of qualified immigrants. The Immigration Act contains primary provisions on the asylum and integration German policy. Immigration Act entered into force in 2005 and as the main purpose it has been stated to attract highly skilled foreigners and fill the labour shortage, especially in the fields of IT, healthcare and engineering.

In 2007 and 2008, the German government reacted to increasing requests by the German business community for additional qualified engineers and technical workers by enacting a legislative program the Action program of the German government. The program makes easier access to the market for immigrant workers with university degree from new EU member states, including the Czech Republic and other countries from Central and East Europe. Quick and easier entry for these skilled foreigners is without an employment office examination if there is any suitable applicant of German origin for the position (Ministry of the Interior of Germany, 2014).

There is an increasing belief that if Germany wants to keep its leader position in traditional German fields, such as healthcare or optics technology, it might do so only by improvement of own educational facilities or by selective immigration of highly skilled specialists from abroad (Vavrečková et al, 2006). Another issue rises from differences that are between German cities regarding their approaches to attract highly-skilled migrants. These different strategies increase competitiveness against each other and weaken Germany as a unit (Fobker et al, 2014).

Following Table 3 compares the most crucial features of migration schemes designed for highly qualified workers in the Czech Republic and Germany based on the previous text.

Tab. 3: Comparison of migration procedures for highly qualified foreigners

Aspects of migration procedures	Czech Republic	Germany
Processing time (excluding preparatory work)	4 weeks	3 weeks
Processing time work permit (including preparation and gathering documents)	8 weeks	6 weeks
Single work permit and visa	Yes	Yes
Online application availability	Yes	Yes
Persons required to apply for work permit or work visa	Employer, agent	Employer, agent
Validity permits	24 months	36 months
Processing time Blue Card	8 weeks	4 weeks

Source: Own based on Deloitte (2014)

Conclusion

Countries aim to gain a competitive edge over other countries in attracting investors, transfer of know-how and building new positions on the market. The paper presents an overview of migration schemes for highly qualified workers in Germany and the Czech Republic alongside with appropriate migration policy on the level of EU. The Czech Republic and Germany are neighbour states of the common history and very close economic relations. When comparing given schemes in these chosen countries, it is possible to identify notable differences especially in the processing time. Nowadays international corporations want to have their workforce as mobile as possible, and timing is absolutely essential. Processing time is therefore one of the most important aspects of the immigration procedures. From this paper is obvious that the volume of highly qualified immigrants participating in single schemes is very low in both countries and effects on regional labour markets might be consequently considered as insignificant. However, it should be taken into account that companies have created their own instruments for transfers of employees. On the other side, although the government immigration programs are not evaluated as completely successful, they represent another step in discussion concerning to immigration policy that is still very sensitive topic in the Europe.

When evaluating immigration schemes for highly skilled, it can be said that the Czech investment agency CzechInvest has created and launched several successful programs and this could be inspiring for other EU member states, including Germany. So far only the Blue Card has been implemented in the legislation of EU member states, and it will take many years before the EU has a truly harmonised immigration strategy. There is still divided point of view on entry and residence of the third country nations in territories of member states. For instance, a citizen of Japan that can work in Belgium cannot easily find a job in the Netherlands or in France. As Borella (2008) argues, there is not only a competition for talent on a global level but also an intra-EU competition. Although the harmonized strategy would reduce this competition among the different EU member states and make Europe more economically competitive to tackle the current trend of workers emigrating to the traditional immigration countries like the US, Australia and Canada; EU still loses in the battle for brain power. Competitiveness in attracting highly-skilled migrants is not unfortunately only among the EU member states but also between cities of the same country. Politic unwillingness of member states to solve this agenda just on Union's level is still ongoing.

Literature

- [1] BORELLA, S., (2008). *Migrationspolitik in Deutschland und der Europäischen Union*. Tübingen.
- [2] CZECHINVEST, (2014). *Projekt „Welcome Package pro investory“* [online]. [cit. 2014-09-13]. Available from: www.czechinvest.org/data/files/welcome-package-3752-cz.pdf.
- [3] ČUHLOVÁ, R., (2014). Employing Highly Skilled Professionals in Multinational Corporations. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 247-253. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-30.
- [4] DELOITTE, (2014). *Srovnávací imigrační studie 2013-2014*. Deloitte [online]. [cit. 2014-09-13]. Available from: www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/cz/Documents/survey/cz_comparative_immigration_study.pdf.

- [5] EUROFOUND, (2007). *The third-country nations* [online]. [cit. 2015-02-08]. Available from: www.eurofound.europa.eu/areas/industrialrelations/dictionary/definitions/thirdcountrynationals.htm.
- [6] EUROSTAT, (2014). *EU Blue Cards by type of decision, occupation and citizenship* [online]. [cit. 2014-10-03]. Available from: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nuishow.do?dataset=migr_resel&lang=en.
- [7] EWERS, M. C., (2007). Migrants, markets and multinationals: competition among world cities for highly skilled. *GeoJournal*, vol. 68, no. 2-3, pp. 119-130. ISSN 1572-9893. DOI 10.1007/810708-007-9077-9. DOI: 10.1007/s10708-007-9077-9.
- [8] FOBKER, S., TEMME, D., WIEGANDT, CC., (2014). A Warm Welcome to Highly-skilled Migrants: How can Municipal Administrations Play Their Part? *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, vol. 105, no. 5, pp. 542-557. DOI: 10.1111/tesg.12112.
- [9] HUNGER, U. and KOLB, H., (2003). Die deutsche ‚Green Card‘: Migration von Hochqualifizierten in theoretischer und empirischer Perspektive. *IMIS-Beiträge*, vol. 22. Osnabrück: IMIS.
- [10] KOLB, H., (2005). *The German „Green Card“ Focus Migration*. [online]. [cit. 2015-03-12]. Available from: <http://focus-migration.hwwi.de/index.php?id=1198&L=1>
- [11] KOTÍKOVÁ, S., (2014). Foreign Direct Investment from the Industry Zone Alpka and Its Impact on the Region Labour Market. In Klímová, V., Žitek, V. *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 164-170. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-19.
- [12] MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ ČR, (2014). *Zaměstnanecké karty - informace pro zaměstnavatele* [online]. [cit. 2014-09-23]. Available from: http://portal.mpsv.cz/sz/zahr_zam/zamka/zam#povzm.
- [13] MINISTERSTVO VNITRA ČR, (2013). *Zpráva o situaci v oblasti migrace na území ČR v roce 2012* [online]. [cit. 2014-09-28]. Available from: www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=1129&CT1=0.
- [14] MINISTERSTVO ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ ČR, (2013). *Projekt „Fast Track“: Zrychlená procedura pro vnitropodnikově převáděné a lokalizované zaměstnance zahraničních investorů*. [online]. [cit. 2014-09-26]. Available from: www.mzv.cz/file/1113250/zrychlena_procedura_zamestnanci.pdf.
- [15] MINISTRY OF THE INTERIOR OF GERMANY, (2014). *Labour Migration* [online]. [cit. 2014-10-03]. Available from: www.bmi.bund.de/EN/Topics/Migration-Integration/Immigration/labour-migration/labour-migration_node.html.
- [16] OECD, (2013). *Recruiting Immigrant Workers: Germany 2013* [online]. [cit. 2014-09-13]. Available from: www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/recruiting-immigrant-workers-germany_9789264189034-en;jsessionid=18heuo4ghutu0.x-oecd-live-02.
- [17] SMĚRNICE RADY Č. 2009/50/ES ze dne 25. května 2009 o podmínkách pro vstup a pobyt státních příslušníků třetích zemí za účelem výkonu zaměstnání vyžadujícího vysokou kvalifikaci.
- [18] SUMPTION, M., (2012). *Visas for Entrepreneurs: How Countries are Seeking Out Immigrant Job Creators* [online]. [cit. 2014-09-13]. Available from: www.migrationpolicy.org/article/visas-entrepreneurs-how-countries-are-seeking-out-immigrant-job-creators.
- [19] VALENTA, O., (2013). Politika získávání vysoce kvalifikovaných pracovníků ze třetích zemí do Česka. *ERGO*, vol. 8, no. 2, pp. 18-25. ISSN 1212-8317.
- [20] VAVREČKOVÁ, J. et al., (2006). *Migrace odborníků o zahraničí a potřeba kvalifikovaných pracovních sil* [online]. [cit. 2014-09-13]. ISBN 80-87007-00-X. Available from: <http://praha.vupsv.cz/Fulltext/MSVavpu.pdf>.

The paper was processed under the SGS grant - Evaluating the Impacts of Foreign Direct Investment in Regional Economies of the Czech Republic.

REGIONAL DIFFERENCES IN INDIVIDUAL SOCIAL CAPITAL

REGIONÁLNÍ ROZDÍLY V INDIVIDUÁLNÍM SOCIÁLNÍM KAPITÁLU

MGR. NATAŠA POMAZALOVÁ, PH.D.

Ústav sociálního rozvoje | Department of Social Development
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií | Fac. of Reg. Development and International Studies
Mendelova univerzita v Brně | Mendel University in Brno
✉ Zemědělská 1, 613 00 Brno, Czech Republic
E-mail: natasa.pomazalova@mendelu.cz

Annotation

The paper assesses social capital and focuses on measurements of regional differences of individual social capital. An analysis is coherently focused on the community social capital. Results are obtained from the questionnaire survey based on the review of 750 questionnaires distributed in the model regions – Vysočina Region and the South Moravian Region in the Czech Republic. Majority of the respondents represented a group of respondents who take a neutral standpoint in helping each other out these days. Differences in examined regions were identified in the area of lending and borrowing money in the village (43 % respondents agree somewhat and 11 % respondents agree strongly in Vysočina Region, in the South Moravian Region 44 % agree strongly and 17 % agree somewhat. The matter of lending and borrowing money indicates the transactional side of social capital and indicates the high mutual trust among individuals in model regions.

Key words

social capital, individual capital, trust

Anotace

Príspevek posudzuje sociálny kapitál a zaměřuje se na měření regionálních rozdílů v individuálním sociálním kapitálu. Analýza se v této souvislosti zaměřuje taktéž na komunitní sociální kapitál. Výsledky byly získány z dotazníkového šetření, kterého se zúčastnilo 750 respondentů. Dotazníky byly distribuovány v Kraji Vysočina a Jihomoravském kraji v České republice. Výsledky ukázaly, že většina respondentů v obou modelových regionech zaujímá neutrální stanovisko v případě vzájemné výpomoci v současnosti. Rozdíly v zkoumaných regionech, byly zjištěny v oblasti půjčování a vypůjčování peněz mezi respondenty v obci (43% respondentů spíše souhlasilo, 11% respondentů rozhodně souhlasilo v Kraji Vysočina, v Jihomoravském kraji 44% respondentů rozhodně souhlasilo a 17% spíše souhlasilo). Půjčování a vypůjčování peněz indikuje transakční část sociálního kapitálu a poukazuje na značnou vzájemnou důvěru mezi jednotlivci v modelových regionech.

Klíčová slova

sociální kapitál, individuální kapitál, důvěra

JEL classification: I31

Introduction

Considering knowledge environment and organizational concepts, the role of human, social, and cultural capital has been emphasized (Bourdieu, 1986; Coleman, 1988; Putnam, 2001, Ejlskov, Mortensen, Overgaard, et al. 2014). Without their mobilization in current organizations, the required exchange of information and cooperation are not possible. Social capital with its positive effects increases coordination of activities in an organization, it is also reflected in leadership, and it strengthens teamwork and learning. Social capital may be understood as a social network of

acquaintances and relations, which are acquired to achieve synergistic effects. Social capital represents a significant factor of development for the current management from the point of view of social interaction, creating trust and reciprocity of transactions. Social capital brings utility value to its owners provided it is legitimized, it is available to the owners, and it is traded. Social capital may be transformed into economic capital. It must be emphasized that social capital gains a particularly symbolic value, especially when compared to human capital.

Ambiguous conceptual definitions of social capital may intuitively lead to a confusion of positive and negative effects of social capital with the cause of its origin. In the organizational structure, individual social capital is important and may be related to Bourdieu's (1986) and Coleman's (1988) concepts. It is necessary to state that social capital may diminish or possibly thwart the efforts of management if it generates negative effects (corruption, nepotism, etc.). Bourdieu emphasized the role of social capital. Social capital exists as a net of relations and acquaintances, which function during transfer of social privileges and exclusivity. The social capital represents an instrument of reproduction of the dominant social class. Bourdieu, in the concept of reproduction of social classes and understanding of social capital, pointed at the aspect of the collectivistic level and the level of an individual. The social capital represents a form of property and wealth that comprises relations and acquaintances useful in terms of increasing the prosperity of a subject who is disposing of them. Together with the economical capital, i.e. tangible property and wealth; and with the cultural capital, i.e. education, art; the social capital forms the total volume of capital. The capital size determines the pertinence of an individual to a social class. The inner structure, so called configuration of capital, is a criterion of distinguishing fraction inside social classes (Bourdieu, 1986). The features of capital are:

- legitimacy – it is acknowledged by other people;
- dispensability – it is really for use;
- exchangeability – for other form of capital;
- availability – for everyone.

In Bourdieu's understanding of social capital is accented also the issue of power. Social capital is connected to power and the fight for it in the sphere of hierarchies and individuals who dominate over the collective. The relation of individual and society is dual and not contradictory. It is not possible to have both but this does not mean to have just one or the other. Hierarchy and equality are mutually linked however it is possible that one sometimes overlaps the other.

Social capital may be identified on a collective level (Putnam, 2001, OECD, 2010) with the overlap beyond the borders of an organization and, on an individual level, when accumulation or mobilization of social capital by an individual happens. On a reciprocal level, the utilization of social capital brings an advantage to an employee or an organization.

Social network of an individual is unique whereas it includes two types of relationships. One type of relationship is the so-called strong relations. This relationship is intimate and permanent. Strong relations are especially important for an individual. Strong relations are therefore relationships between members of family and close circle of very close friends. Strong relations are also possible with some individuals in neighbourhoods. Strong relations are peculiar for the fact that individuals have very strong influences on each other. On the bases of these relationships, they share trust, information and different resources. Strong relations appear when especially important needs occur. Strong relations also manifest as the main choice in the primary system of social support.

The personal network includes so called weak relations. Weak relations refer to distant relatives, co-workers, acquaintances or individuals communicating by internet. Weak relations are for their nature rather impersonal. Weak networks provide individuals with many contacts, (apart from family and friends) a lot of information and services, which would not otherwise be provided.

Social network analysis has a wide spectrum of practical applications when mapping out regional specifics of social capital. The application of social network analysis is used mainly in the following areas (Granovetter, 1973):

- functioning of families and kinship – strong ties;
- network of friends in work environment – strong ties;
- network of acquaintances – weak ties;
- functioning of network when looking for a job;
- functioning of communities in localities;
- analysis of relationships between organisations, companies and influential people;
- analysis of informal ties;
- analysis of strong and weak ties during information transmission.

The late modern the so called network society is characterized by the fact that new industrial space is organized around flows of capital, information, technology, organizational interaction and signs (pictures, sounds). Networks constitute a new social morphology of our societies –diffusion of network logic considerably modifies everything (Castells, 1989; Castells and Hall, 1994).

According to OECD (2010), in Putnam's theory of social capital, the core idea is that social networks have value. Similar to physical and human capital, social contacts can increase the productivity of individuals and groups. OECD uses measures of community social capital in relation to important aspects of social interaction. These measures highlighted by Putnam include bonding social capital (social connections between individuals who are similar), bridging social capital (social connections between individuals who are dissimilar), or linking social capital (social connections across different levels of social status).

In general, measurement of social capital means situational (in various intensities) conditioned analysis of social connections in time with respect to sociocultural conditioning of social development of a local community, social group, social class, etc. Social network analyses show social contacts, social ties, and the way of communication between actors (Kusá, 1997). Social network study concentrates on:

- description and analysis of social ties of various intensity, density and permanent contacts which are formed in the course of social interaction and communication between individuals;
- description and analysis of morphological characteristics expressing density, intensity and spatial coordination of social ties and contacts;
- theoretical ambitious effort to formalize and explain complicated social relations, which are formed in the course of social interaction and doing social activities, their basic shapes and characteristics, their influence on social negotiation of actors in a social network (Petrušek, 2000).

By measuring social capital, it is possible to examine mobilizing social capital by individual actors through examining interactions or community social capital. These interactions exist for the fulfilment of subjective aims via informal relations and especially via the so-called weak ties. Therefore, it is possible to analyse the relationship of actors with formal networks in a locality and it is also possible to construct social networks (social construction and meanings associated with it and related to networks) (Lošťák, 2004). It could concern mainly local systems of relations of clientelism, nepotism and protectionism and their formal supplementary ties. Empirical data can be gathered narratively – by participants (semi-structured using scaling) and by storytelling of inhabitants of a locality, which enables to re/construct social networks according to relational and positional relationships. Empirical data can be gathered via survey too.

1. Objective and methods

The paper highlights social capital and focuses on empirical phenomenon – measurement of regional differences of individual social capital. The research is coherently focused on the community social capital. Community social capital is in turn focused on bridging, bonding, and linking methodology described by Putnam, Leonardi and Nanetti (1994) or Woolcock and Sweetser (2002). According to Woolcock and Sweetser (2002), bonding social capital indicates connections to individuals with shared demographic characteristics (family, relatives, and kinsmen). Cooperation is the result of the

relationship within a homogeneous social group. Bridging social capital refers to connections to individuals dissimilar in some demographic sense (e.g. relationships among different informal and formal social groups). Linking social capital refers to connections with individuals in politically or financially influential social positions. According to Teshome, Zenebe, Mulumebt; Metaferia et al. (2012), the role of mutual help is emphasised. It is related to the social and economic well-being. Based on the research, mutual help has multiple benefits and makes a bigger contribution to resiliency in socio-economically deprived neighbourhoods.

According to OECD (2010) individual social capital refers essentially to individual networks and personal involvement in society. Individual social capital is understood as a component of human capital – skills, knowledge, practical abilities, motivation (Majerová, Kostecký, Sýkora, 2011, Hübelová, 2014) or lifestyle. Measurement of individual social capital is based on respondents providing data on control over important things in life, voting behaviour, trust, in getting government to address issues of interest and freedom of expression without fear of reprisal, and perceptions of safety (at home, out after dark and being the victim of crime). OECD (2012) presented these indicators.

In this study of individual social capital, was selected as the indicator of individual social capital – Grootaert, Narayan, Jones and Woolcock (2004) emphasise trust as a theoretical concept. This study adopted Grootaert, Narayan, Jones and Woolcock's (2004) approach to the measurement of trust based on the focus on generalized trust (the overall extent to which one trusts people) and on the extent of trust in specific types of people in the context of specific transactions (borrowing, lending). In accordance with Grootaert, Narayan, Jones and Woolcock (2004) respondents were asked if they think that over the last three years, the level of trust in their village or town had gotten better, worse, or stayed about the same. Another question posed was how well individuals in the village or town helped each other these days. A five point scale was used, with 1 denoting always helping and 5 representing never helping. The last question referred to a general lack of trust among individuals in their village or town in matters of lending and borrowing money. Here also, a five point scale was used, but this time round 1 meant agree strongly and 5 disagree strongly.

Based on the analysis of community social capital and individual social capital, it was concluded that both theoretical approaches were suitable for the research. Results were obtained from the questionnaire survey based on the review of 750 questionnaires distributed in model regions – the Region of Vysočina and the South Moravian Region in the Czech Republic. Data was then entered in order to conduct analyses.

2. Results

In the Vysočina Region a higher number of respondents - 52 % - assessed that the level of trust in their village stayed about the same, 17 % respondents evaluated that it had gotten better and 31% claimed it had gotten worse. Likewise, 14% of respondents investigated in the South Moravian Region allude to the level of trust in their village having gotten better with 34% of respondents evaluating that it had gotten worse and 52 % saying it had stayed about the same. A high number of the neutral standpoint respondents can be explained by the fact that social capital refers to connections among individuals – social networks and the norms of reciprocity and trustworthiness that arise from them. A society of many virtuous but isolated individuals is not necessarily rich in social capital. (Putnam, 2001). Personal networks are influenced by gender, participation in social class and a number of other social factors, which can serve the purpose of widening or limiting somebody's access to information, resources and power (Granovetter, 1973).

On the second question, there were 11 % respondents in the Vysočina Region who admitted to always helping and 22 % helping most of the time. 44 % represented the group of relatively satisfied respondents who take a neutral standpoint, though they are also in favour of further improvement in this area, while 22 % respondents were rarely helping and 1 % never helping. The statistics were, however markedly different in the South Moravian Region. 2 % of the respondents assessed admitted

to always helping each other out these days with 10 % choosing helping most of the time. Majority (53%) of the respondents assessed took a neutral standpoint while 21 % of the respondents were rarely helping and 14 % never helping. Approximately half of respondents reported neutral standpoint in the South Moravian Region, while in Vysočina Region it was 44 %. Social capital as resources in social networks such as norms or trust facilitates coordination and cooperation for individuals to achieve their interests (Bourdieu, 1986; Majerová, 2009, Majerová, Kostecký, Sýkora, 2011).

In matters of lending and borrowing money, 43 % respondents agree somewhat and 11 % respondents agree strongly in Vysočina Region. Nearly half of the respondents (43%) are Neutral, neither agreeing nor disagreeing while 2 % of respondents disagree somewhat. Only a small part of the respondents (1 %) admitted to disagreeing strongly. In the South Moravian Region 44 % respondents expressed a positive standpoint (agree strongly) and 17 % agree somewhat. 23 % respondents have a neutral standpoint that is they neither agree nor disagree, while 9 % of respondents disagree somewhat. Extreme Negative opinions of lending and borrowing money have 7 % respondents, who disagree strongly. The matter of lending and borrowing money indicates the transactional side of social capital and trust among individuals (Grootaert, Narayan, Jones and Woolcock, 2004) to individuals in need (Beaudoin, Wendel, Drake, 2014). Transactional issue of social capital should be in the financial support provided by individuals. It is related to social cohesion, trust and solidarity. According to achieved results in matters of lending and borrowing money in observed regions and theory of trust (Grootaert, Narayan, Jones and Woolcock, 2004). Due to theoretical and methodological foundations of social cohesion, the fact that there is a difference in matters of lending and borrowing money was considered. Social capital highlights social cohesion, which includes trust matters at societal level and solidarity provided by communities. According to Berger-Schmitt (2000) and Berger-Schmitt and Noll (2000), societies are interested in reduction of disparities, social inequalities, and social exclusion or are concerned with strengthening social relationships, social interactions, and connections. Achieved results indicate trust and solidarity matters, such as social cohesion processes at societal level in referred regions.

Conclusion

Social capital is legitimized and institutionalized in social networks. Networks are successful particularly in unifying small-specialized production units to a stronger whole, which may compete with important social communities. As for production of wealth and services, it is advantageous for these subjects to be organized as one strong social unit. The enforcement of common interests and working together represents a concentrated force, which leads to positive effect in many areas, e.g. resource saving. At the same time, the borders of relationships in organization structure are redefined.

The analysis conducted on questionnaires distributed among the 750 respondents in the South Moravian and Vysočina Regions, most of the respondents agreed that the level of trust in the village stayed about the same in their particular regions respectively. Most of the respondents represented a group of respondents who take a neutral standpoint in helping each other out these days. Differences in examined regions were identified in the area of lending and borrowing money in the village. Nearly half of respondents is neutral in matters of lending and borrowing money in Region Vysočina and nearly a quarter of respondents have neutral standpoint in the South Moravian Region. The variability of variables shows that higher portion of variability is prevalent in the Vysočina Region

Results indicate trust and solidarity matters, such as social cohesion processes at societal level in Vysočina Region and the South Moravian Region. In this regard, respondents turned out to be more ready towards social change. The reasons for this may be of economic origin as the Vysočina Region suffers from higher level of long run joblessness, lower level of quality of human capital, less developed commute than the South Moravian region. Future research could focus on aspects of social cohesion associated with individual social capital.

Literature

- [1] BEAUDOIN, C. E., WENDEL M. L., DRAKE, K., (2014). A Study of Individual-Level Social Capital and Health Outcomes: Testing for Variance between Rural and Urban Respondents. *Rural Sociology*, vol, 79, issue 3, pp. 336-354. ISSN 0036-0112.
- [2] BERGER-SCHMITT R., (2000). Social cohesion as an aspect of the quality of societies: concept and measurement. In *Euroreporting Working Paper 14*. Mannheim: Centre for Survey Research and Methodology, pp. 1-31. [online]. [cit. 2015-03-03]. Available www.gesis.org/fileadmin/upload/dienstleistung/daten/soz_indikatoren/eusi/paper14.pdf
- [3] BERGER-SCHMITT R, NOLL H. H., (2000). Conceptual framework and structure of a European system of social indicators. In *Euroreporting Working Paper 9*. Mannheim: Center for Survey Research and Methodology, 73 p. [online]. [cit. 2015-01-03]. Available www.gesis.org/fileadmin/upload/dienstleistung/daten/soz_indikatoren/eusi/paper9.pdf
- [4] BOURDIEU P., (1986). The forms of capital. In Richardson J. G. (ed.) *Handbook of theory and research for the sociology and education*. New York: Greenwood, pp. 241–258. ISBN-13 9780313235290.
- [5] CASTELLS, M., (1989) *The Informational City. Information Technology, Economic Restructuring, and the Urban-Regional Process*. Oxford: Blackwell Publishers Inc.. ISBN 0 631 15988 6.
- [6] CASTELLS, M., HALL, P., (1994). *Technopoles of the World: The Making of Twenty-First Century Industrial Complexes*. London: Routledge. ISBN-13: 978-0415100151.
- [7] COLEMAN, J. S., (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, Supplement: *Organizations and Institutions: Sociological and Economic Approaches to the Analysis of Social Structure*, vol. 94, pp. 95-120. ISSN 0002-9602. DOI: 10.1086/228943.
- [8] EJLSKOV, L., MORTENSEN, R. N., OVERGAARD, C. et al., (2014). *Individual social capital and survival: a population study with 5-year follow-up*. *BMC Public Health*, vol. 14, no. 1025. ISSN 1471-2458. DOI: 10.1186/1471-2458-14-1025.
- [9] GRANOVETTER, M., (1973). The strenght of weak ties. *American Journal of Sociology*, vol.78, no. 6, pp. 1360–1380. ISSN 0002-9602. DOI: 10.1086/225469.
- [10] HÜBELOVÁ, D., (2014). Regionální disparity kvality lidských zdrojů v České republice v kontextu demografického a ekonomického vývoje. *Geographia Cassoviensis*, Issue VIII., no. 1, pp. 34-49. ISSN 1337-6748. [online]. [cit. 2015-03-03]. Available <http://geografia.science.upjs.sk/index.php/13-geographia-cassoviensis/221-gc-2014-8-1>
- [11] GROOTAERT, C., NARAYAN, D., JONES, V. N, WOOLCOCK, M., (2004). Measuring Social Capital. An Integrated Questionnaire. *World Bank working paper no. 18*. Washington, D.C.: World bank, 53 p. ISBN 0-8213-5661-5 [Online]. [cit. 2015-02-03]. Available www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2004/03/23/000160016_20040323162541/Rendered/PDF/281100PAPER0Measuring0social0capital.pdf
- [12] KUSÁ, Z., (1997). Analýza sociálnych sietí a jej siesto v sociologickom skúmaní. *Sociológia*, vol. 29, no. 5, pp. 479-504. ISSN 0049-1225.
- [13] LOŠŤÁK, M., (2004). Možnosti rychlé identifikace sociálního kapitálu pro jeho využití v trvale udržitelném rozvoji venkova. *Sborník prací z mezinárodní vědecké konference Agrární perspektivy XIII*. Praha: PEF ČZU v Praze, pp. 887-892. ISBN 80-213-1190-8.
- [14] MAJEROVÁ, V., (2009). *Český venkov 2008 – Proměny venkova*. Praha: Credit. ISBN 978-80-213-1911-0
- [15] MAJEROVÁ, V., KOSTELECKÝ, T., SÝKORA, L, (2011). *Sociální kapitál a rozvoj regionu: příklad Kraje Vysočina*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4093-5.
- [16] OECD – Centre for Educational Resaearch and Innovation, (2010). *Social capital, human capital and health. What is the Evidence?* [online]. [cit. 2015-04-01]. Available www.oecd.org/innovation/research/45760738.pdf
- [17] PETRUSEK, M., (2000). *Sociologické školy, směry, paradigmata*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-85850-81-8.
- [18] PUTNAM, R., (2001). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster. ISBN-13: 978-0743203043.
- [19] PUTNAM, R., LEONARDI, R., NANETTI, R., Y., (1994). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press. ISBN 9780691037387.
- [20] TESHOME, E., ZENEBE, M., METAFERIA, H. et al., (2012). The role of self-help voluntary associations for women empowerment and social capital: The experience of women's iddirs (Burial Societies) in Ethiopia. *Journal of Community Health*, vol. 37, issue 3, pp. 706-714. ISSN 0094-5145. DOI: 10.1007/s10900-011-9503-2.
- [21] WOOLCOCK, M., SWEETSER. A. T., (2002). Bright Ideas: Social Capital – The Bonds That Connect. *ADB Review: news from the Asian Development Bank*, vol. 34, no.2, pp. 1-26. ISSN 0118-8674.

This paper was supported by research grant Aspects of social, cultural, human and health capital in regional context number 13/2015 from the Internal Research Agency of the Faculty of Regional Development and International Studies, Mendel University in Brno.

ZABEZPEČOVÁNÍ VEŘEJNÝCH SLUŽEB A ROLE ÚZEMNÍCH SAMOSPRÁV

PROCURING PUBLIC SERVICES AND THE ROLE OF TERRITORIAL SELF-GOVERNMENTS

DOC. ING. MARTINA HALÁSKOVÁ, PH.D.

Katedra veřejné ekonomiky | Department of Public Economics
Ekonomická fakulta | Faculty of Economics
Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava | VSB – Technical university of Ostrava
✉ Sokolská třída 33, 701 21 Ostrava, Czech Republic
E-mail: martina.halaskova@vsb.cz

Anotace

V příspěvku je věnována pozornost zabezpečování veřejných služeb a roli územních samospráv v zemích EU. Cílem je na základě teoreticko-empirického přístupu zhodnotit úlohu územních samospráv spojenou se zabezpečením místních veřejných služeb v patnácti zemích EU. Pro srovnání byly zvoleny státy s jedním, dvěma a třemi stupni územní samosprávy. Při zabezpečování místních veřejných služeb sehrává významnou roli fiskální decentralizace, tím, že výdaje více odpovídají místním prioritám a preferencím. Srovnání výdajů územních samospráv (v % HDP) a fiskální výdajové decentralizace v letech 2010 a 2013 prokázalo rozdíly ve struktuře rozpočtové soustavy v jednotlivých zemích. Z výsledků porovnání výdajů územních samospráv podle vybraných oblastí místních veřejných služeb (všeobecné veřejné služby, vzdělávání, sociální zabezpečení a zdravotní péče jako % HDP) s využitím metody shlukové analýzy vyplynuly podobnosti a rozdílnosti ve vynakládaných výdajích, kdy zvolené země EU byly rozděleny do tří seskupení. Specifické postavení bylo zjištěno u Švédska (3. seskupení), kde hodnoty mediánu u všech srovnávaných výdajů územních samospráv byly výrazně vyšší než výdaje územních samospráv v prvním a druhém seskupení zemí. U zemí EU v prvním a druhém seskupení byly zjištěny největší rozdíly v hodnotách mediánu zejména u výdajů na vzdělávání a na zdravotní péči.

Klíčová slova

územní samosprávy, místní veřejné služby, zabezpečování služeb

Annotation

The paper deals with procurement of public services and the role of territorial self-governments in EU countries. The aim is to use the theoretical-empirical model to evaluate the role of territorial self-governments connected with procuring local public services in fifteen EU countries. For the sake of comparison, countries with one, two, or three levels of territorial self-government have been selected. Fiscal decentralization plays a significant role in procuring local public services because the expenditures are more adjusted to local priorities and preferences. The comparison of the territorial self-government expenditure (in % of GDP) and fiscal expenditure decentralization in years 2010 and 2013 proved differences in the budget structure in every country. Using cluster analysis, the comparison of the territorial-self-government expenditure according to selected areas of local public services (general public services, education, social security and health care as % of GDP) showed similarities and differences in the expenses, were the selected EU countries to be divided into three clusters. Sweden (third cluster) had a specific position, with the median values of all compared local self-government expenses significantly higher compared to self-government expenses in the first and second cluster. In EU countries in the first and second cluster, the most marked differences were observed mainly in the median values of education and health care.

Key words

territorial self-governments, local public services, service procurement

JEL classification: H72, H75

Úvod

Evropská unie respektuje rozmanitost i úlohu vnitrostátních, regionálních a místních samospráv v otázce zajišťování blahobytu občanů a poskytování záruk demokratického rozhodování, mimo jiné i v otázce úrovně kvality služeb. Ve veřejných službách se projevují v Evropském správním prostoru dvě zdanlivě protichůdné tendence, kdy můžeme vysledovat hlavní trendy a role veřejné správy při zabezpečování veřejných služeb. Dochází postupně k sjednocování a přibližování tzv. *Europeizaci* (*europeanisation*), resp. globalizaci, kterou lze chápat jako postupný přechod od tradičního národního rámce na postupnou harmonizaci u veřejných služeb v hospodářském zájmu (např. u poštovních služeb, telekomunikací, zásobování vodou, elektrickou energií, dopravy). Druhá tendence je založena na *udržování tradičního organizování některých veřejných služeb* a zachování odlišností na národních resp. lokálních úrovních, odpovídající tradičním i existujícím institucím v jednotlivých zemích. Tato tendence zůstává převážně u veřejných služeb v neekonomickém zájmu např. u vzdělání, kultury nebo u některých prvků zdravotní péče (Halásková, Halásková, 2014b, Epsu, 2010). Tyto dva trendy se vzájemně prolínají, jde však o proces pozvolný a jsou zatím definována jen společná východiska v úloze veřejné správy jednotlivých zemí na všech úrovních (celostátní, regionální a místní). V souvislosti se zabezpečováním veřejných služeb dochází ve většině vyspělých zemí k převádění výdajových kompetencí na jednotlivé stupně územní samosprávy tj. k procesu decentralizace veřejné správy. Fiskální decentralizace tak naplňuje rostoucí efektivnost, transparentnost a odpovědnost při poskytování veřejných služeb zejména tím že, výdaje více odpovídají místním prioritám a preferencím, což motivuje místní vlády k zlepšení mobilizace zdrojů a tím k vyšší transparentnosti a zodpovědnosti za vynakládané výdaje (Mikušová Meričková, Halásková, 2014; Oates, 2003; Szarowská, 2014; Žárska, 2013).

Cíl a metody

Cílem příspěvku je na základě teoreticko-empirického přístupu zhodnotit úlohu územních samospráv spojenou se zabezpečením místních veřejných služeb ve vybraných zemích EU. Při zpracování příspěvku jsou aplikovány metody analýzy, které jsou použity při zkoumání odborné literatury a u dokumentace EU. Z obecných vědních metod je použita metoda indukce a metoda dedukce zejména při vyvozování závěrů. Při zpracování jsou využita statistická data z Eurostatu a OECD. Výběrový soubor tvoří 15 zemí EU, které byly vybrány na základě záměrného výběru (Bulharsko-BG, Estonsko-EE, Slovinsko-SI, Irsko-IE, s jedním stupněm územní samosprávy, Česká republika-CZ, Maďarsko-HU, Švédsko-SE, Rakousko-AT, Portugalsko-PT, se dvěma stupni územní samosprávy, Polsko-PL, Německo-DE, Francie-FR, Belgie-BE, Velká Británie-UK, Španělsko-ES, se třemi stupni územních samospráv). V zemích EU jsou srovnány výdaje místního veřejného sektoru a míra fiskální výdajové decentralizace v roce 2010 a 2013. Výdaje vynakládané územními samosprávami na vybrané oblasti místních veřejných služeb dle klasifikace COFOG (všeobecné veřejné služby, vzdělávání, sociální zabezpečení a zdravotní péče jako % HDP) jsou srovnány v letech 2010 a 2012 a dále jsou porovnány s využitím seskupovací analýzy jako průměr let 2010–2012 (Poslední dostupné údaje za země EU k místním veřejným službám z databáze Eurostat jsou za rok 2012). Seskupovací analýza je vícerozměrná statistická metoda, která se používá ke klasifikaci objektů. Umožňuje rozřadit pozorované jednotky (v našem případě země EU-15) do několika skupin tak, aby se ve stejné skupině vyskytovaly podobné jednotky a naopak, aby se jednotky z různých skupin co nejvíce odlišovaly. V našem případě byla použita hierarchická seskupovací analýza. Ke znázornění výsledných vzdáleností mezi jednotlivými objekty (zeměmi EU-15) byl aplikován diagram tzv. *Dendrogram* (Everitt, 2011). Jeden ze způsobů grafické vizualizace numerických dat pomocí jejich *kvartilů*, které rozdělují statistický soubor na čtvrtiny je *Box-plot* neboli *krabicový diagram*, kdy 25 % prvků má hodnoty menší než dolní kvartil $Q_{0,25}$ a 75 % prvků hodnoty menší než horní kvartil $Q_{0,75}$. Střední "krabicová" část diagramu je shora ohraničena 3. kvantilem, zespodu 1. kvantilem a mezi nimi se nachází linie vymezující *medián*. Výška krabice představuje *mezikvartilové rozpětí*. Dolní svislá úsečka (dolní fous) odpovídá hodnotám, které leží pod krabicí ve vzdálenosti nejvýše rovné 1,5

násobku výšky krabice. Konec fousu odpovídá nejmenší takové hodnotě ze souboru. Obdobně horní fous odpovídá nejvyšší hodnotě ze souboru. Mimo fousy (pod nimi a nad nimi) se znázorňují body, které odpovídají tzv. odlehlým hodnotám (Pavlík, 2005). Při zpracování dat seskupovací analýzou byl použitý program IBM SPSS Statistic 21.

2. Výsledky a diskuse

2.1 Zabezpečování místních veřejných služeb v zemích EU

Zabezpečování veřejných služeb lze definovat jako širší význam podpory, který se naplňuje prostřednictvím realizace úloh ve smyslu garantování, organizování, regulování, kontrolování a financování veřejné služby (Benčo, Kuvíková, 2011, s. 209; Meričková, Nemeč, 2013). Místní veřejné služby jsou poskytovány ve veřejném zájmu a financovány z veřejných prostředků. Jsou obvykle poskytovány v takových oblastech, které nejsou (např. finančně) atraktivní pro subjekty ze soukromého sektoru. Obce a regiony zabezpečují veřejné služby, nejen z pohledu vlastních tj. lokálních potřeb, ale často i veřejné služby dané rozsahem delegovaných pravomocí a odpovědnosti za jejich zabezpečení v rámci decentralizace veřejného sektoru. Místní správy v zemích EU zabezpečují veřejnou dopravu, sociální služby, bydlení, služby pro seniory nebo služby péče o děti. Ve městech působí městská policie, města zabezpečují požární služby, zřizují mateřské, střední a základní školy. Dále se starají o dopravu, odvoz a likvidaci odpadu, zdravotnické služby včetně záchranné služby, zeleň, veřejné osvětlení nebo opravu cest. Zabezpečení místních veřejných služeb dokumentuje v zemích EU tab. 1.

Tab. 1: Zabezpečování místních veřejných služeb v zemích EU

Úrovně zabezpečení veřejných služeb	Rozsah místních veřejných služeb
První stupeň (města, obce, místní správy a vlády)	Místní komunikace, rozvod vody, sběr odpadků, hromadná doprava, zdravotní a sociální služby, základní školy a předškolní zařízení.
Druhý stupeň (oblasti, kraje, provincie, regiony)	Střední školy, správa v oblasti životního prostředí, komunikace a územní plánování.
Třetí stupeň (zemská, státní, regionální úroveň)	Regionální doprava, služby regionální veřejné správy, územní rozvoj, služby dodávek vody, vzdělávací služby, služby zdravotní péče, kulturní služby nebo služby sociálního bydlení

Zdroj: vlastní zpracování dle Cemr (2012)

Místní a regionální samosprávy v zemích EU nerozhodují jen o tom, jaké služby budou poskytovat, případně zabezpečovat obyvatelům, ale i jak a jakým způsobem (Brown, Potoski, 2003; Chapman, 2003). „Základní rozhodnutí místních samospráv při volbě způsobu zabezpečování služeb je mezi internalizací poskytování služeb a externalizací poskytování služeb. Územní samosprávy řeší, jestli je pro veřejný sektor výhodnější poskytovat danou službu v rámci své přímé působnosti nebo přenechat poskytování služby za určitou platbu jiným subjektům (a to buď explicitní ve formě pravidelných plateb z veřejných rozpočtů anebo implicitní ve formě poskytnutí oprávnění na výběr určitých poplatků od veřejnosti)“ (Beblavý, Sičáková Beblavá, 2007, 245). Podle některých autorů (Ahmad, et al., 2008; Halásková, Halásková, 2014a; Oates, 1993) lze zesumarizovat doporučení pro místní samosprávy spojené se zabezpečením veřejných služeb. V návaznosti na alokační funkci by měla být většina služeb zabezpečena na místní úrovni v případě, že užitek z nich plynoucí má lokální charakter. Centrálně by se měly zabezpečovat ty statky a služby, jejichž charakter překračuje lokální rámec. Služby, při kterých dochází k selhání trhu, ale které společnost vyžaduje, by měly být v případě nízkého rizika selhání vlády poskytované na centrální úrovni. Dotace z vyšší úrovně rozpočtu by měly být poskytované pouze na ty služby, jejichž užitek přesahuje místní hranice a za účelem vyrovnání příjmu v municipalitách.

2.2 Výdaje územních samospráv a fiskální decentralizace ve vybraných zemích EU

Povaha a druh veřejných služeb určuje strukturu a objem výdajů územních rozpočtů. Objem výdajů územních rozpočtů neustále roste, což je odrazem zvýšené autonomie a odpovědnosti územních samospráv za zabezpečování veřejných služeb a financování veřejného sektoru na svém území, ale i růstu veřejného sektoru jako celku (Peková, 2011, Žárská, 2013). Rozsah výdajů územních samospráv ovlivňuje rozpočtové omezení ze strany příjmů a rozsah odpovědnosti i pravomocí obecní a regionální úrovně za zabezpečení veřejných služeb. Podíl výdajů územních rozpočtů na celkových výdajích v rámci rozpočtové soustavy je v jednotlivých zemích EU různý. Míra centralizace a decentralizace veřejné správy se nejčastěji vyjadřuje podílem výdajů centrální, regionální a místní správy na celkových výdajích veřejné správy nebo na HDP. Nejvyšší místní výdaje jako % HDP byly ve Švédsku a naopak nejnižší výdaje ze sledovaných zemí vykazovalo Irsko. Největší rozdíly místních výdajů v letech 2010 a 2013 zaznamenalo Maďarsko a nejnižší rozdíly byly u Estonska a Německa. Podíl výdajů územních samospráv na HDP dokumentuje tab. 2.

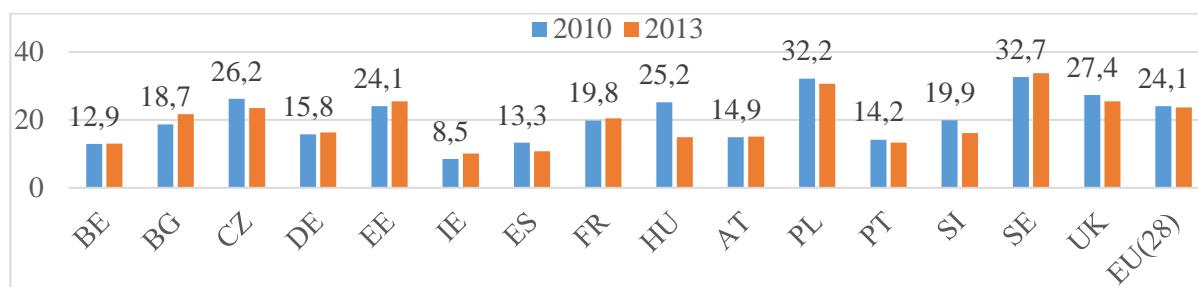
Tab. 2: Výdaje územních samospráv ve vybraných zemích EU (% z HDP)

státy/rok	BE	BG	CZ	DE	EE	IE	ES	FR	HU	AT	PL	PT	SI	SE	UK
2010	7	7	11,7	7,9	10	6,4	7,3	11,9	12,8	8,2	15,1	7,2	10	25,1	13,8
2013	7,3	8,4	10,2	7,8	10	4,8	5,9	12,2	7,6	8	13,1	6,4	9,7	26	12

Zdroj: vlastní zpracování dle Eurostatu (2015)

Fiskální decentralizace je součástí širších decentralizačních procesů, při kterých nejde jen o decentralizaci odpovědnosti na místní orgány za poskytování veřejných služeb, ale i o decentralizaci finančně rozpočtové pravomoci při získávání vlastních příjmů, zejména daňových (Chapman, 2003; Oates, 2003). Z řady výzkumů vyplývá (Ahmad et al., 2008; Szarowská, 2014; Žárská, 2013), že úspěšná decentralizace musí spojovat místní finance a fiskální pravomoc s odpovědností za poskytování služeb s funkcemi místní samosprávy. Nejvyšší míru fiskální výdajové decentralizace ve sledovaných zemích mělo v letech 2010 a 2013 Polsko a Švédsko cca 32 % naopak nejnižší míru fiskální výdajové decentralizace vykazovalo Irsko cca 9 %. Česká republika se pak pohybovala mírně nad průměrem EU (28) a dosahovala 26% míry fiskální výdajové decentralizace. Změny fiskální výdajové decentralizace v letech 2010 a 2013 ve vybraných zemích EU (jako podíl výdajů územních samospráv na celkových veřejných výdajích) jsou znázorněny v obr. 1.

Obr. 1: Fiskální výdajová decentralizace ve vybraných zemích EU (v %)

Zdroj: Eurostat (2015), OECD (2015) a vlastní výpočty

2.3 Využití seskupovací analýzy pro porovnání výdajů místního veřejného sektoru v zemích EU

Pro srovnání výdajů územních samospráv vynakládaných na oblasti místního veřejného sektoru dle klasifikace COFOG ve vybraných zemích EU-15, byly zvoleny výdaje na všeobecné veřejné služby, vzdělávání, zdravotní péči a sociální zabezpečení v letech 2010–2012 (tab. 3.).

Tab. 3: Výdaje územních samospráv na veřejné služby v zemích EU v letech 2010–2012 (% z HDP)

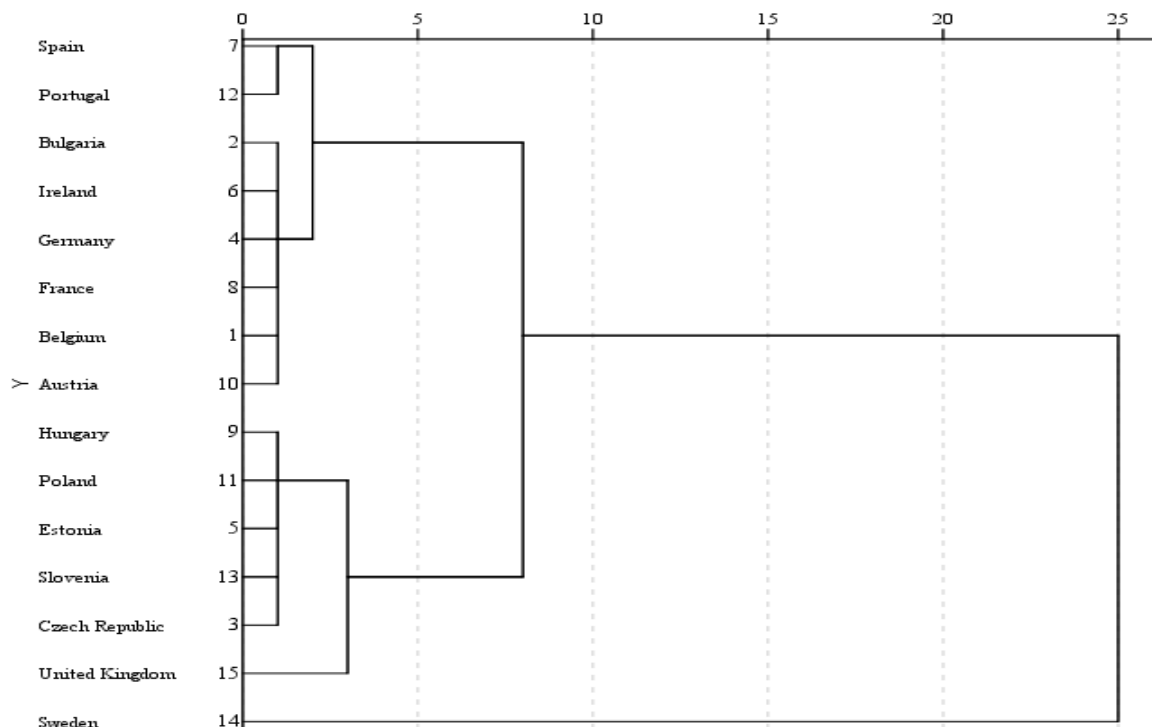
Státy/služby	BE	BG	CZ	DE	EE	IE	ES	FR	HU	AT	PL	PT	SI	SE	UK
VVS	1,3	0,8	1,4	1,4	0,8	0,2	2,3	2	2	1,3	1,4	2	1	3	1,1
VZ	1,4	2,2	3,4	1,2	3,6	1,2	0,2	1,8	3,2	1,4	3,8	0,7	3,6	5,3	4,1
ZP	0,1	0,6	0,3	0,1	1,7	0	0,1	0,1	1,5	1,5	2,1	0,5	1	6,9	0
SZ	1,5	0,6	1	2,5	0,8	1	0,6	2,1	1,5	1,6	1,8	0,5	1	6,7	4

Pozn: VVS – všeobecné veřejné služby, VZ – vzdělávání, ZP – zdravotní péče, SZ – sociální zabezpečení

Zdroj: vlastní zpracování dle Eurostatu (2015)

Výdaje územních samospráv na vybrané oblasti místního veřejného sektoru (tab. 3.) byly srovnány s využitím metody seskupovací analýzy a vyhodnoceny podobnosti a rozdílnosti ve vybraných zemích EU. Dendrogram (obr. 2) dokumentuje výsledky seskupovací analýzy, které tvoří tři seskupení odlišných skupin států z pohledu vnitřní podobnosti. Ze zvolených zemí EU tvoří první seskupení podobných států podle výdajů místního veřejného sektoru Belgie, Bulharsko, Německo, Irsko, Španělsko, Francie, Rakousko a Portugalsko. Jedná se o státy s jedním, dvěma i třemi stupni územních samospráv a relativně nízkou mírou fiskální výdajové decentralizace. Druhé seskupení podobných států tvoří Česká republika, Estonsko, Maďarsko, Polsko, Slovinsko, Spojené království. Opět se jedná o státy s jedním, dvěma a třemi stupni územních samospráv a s vyšší mírou fiskální výdajové decentralizace než u států v prvním seskupení. Třetí seskupení tvoří pouze jeden stát tj. Švédsko, které je představitelem skandinávského systému veřejné správy se dvěma stupni územní samosprávy při zabezpečování veřejných služeb. Vyznačuje se větší autonomií územních rozpočtů než ostatní srovnávané státy a vyšší mírou fiskální decentralizace, což odpovídá i míře výdajů vynakládaných na místní veřejné služby zejména u zdravotní péče a sociálního zabezpečení. Nejvíce podobné státy v prvním seskupení tvoří dvojice států Španělsko a Portugalsko. Stejnou podobnost ve výdajích místního veřejného sektoru v prvním seskupení dále vykazuje Bulharsko, Irsko, Německo, Francie, Belgie a Rakousko. O něco menší podobnost ve výdajích územních samospráv je u Německa a Španělska. Ve druhém seskupení jsou nejvíce podobné státy ve výdajích územních samospráv vynakládaných na místní veřejné služby Maďarsko, Polsko, Estonsko, Slovinsko a Česká republika. Menší podobnost pak z tohoto seskupení vykazuje Spojené království a Polsko (obr. 2).

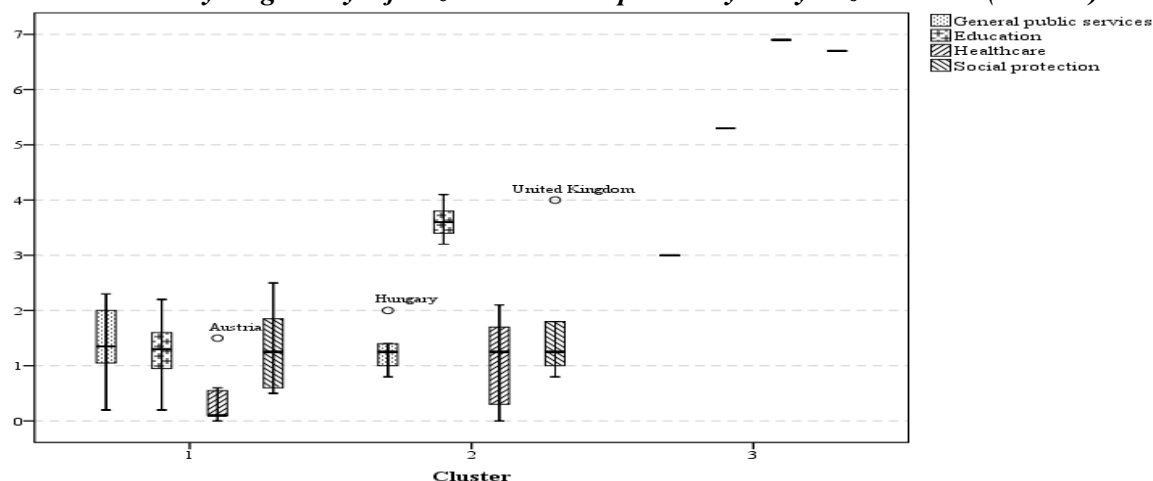
Obr. 2: Dendrogram výdajů územních samospráv dle vybraných veřejných služeb v zemích EU (% z HDP)

Zdroj: Vlastní zpracování v programu SPSS

Další výsledky porovnání výdajů územních samospráv (v % HDP) podle vybraných oblastí veřejných služeb v zemích EU uvádí krabicový diagram (obr. 3). Ze seskupení zemí EU je patrné specifické postavení Švédska (3. seskupení), kde hodnoty mediánu u výdajů územních samospráv (zdravotní péče (6,9 %), sociální zabezpečení (6,7 %), vzdělávání (5,3%) a všeobecné veřejné služby (3 %)) jsou výrazně vyšší než výdaje územních samospráv v prvním a druhém seskupení. Poměrně výrazné rozdíly jsou v hodnotách mediánu u výdajů na vzdělávání a na zdravotní péči v prvním a druhém seskupení zemí EU. Odlehlou hodnotu u výdajů územních samospráv v prvním seskupení vykazuje Rakousko u výdajů na zdravotní péči (1,5%) oproti ostatním zemím tohoto seskupení. Ve druhém seskupení zemí dokumentuje odlehlou hodnotu Maďarsko u výdajů územních samospráv na všeobecné veřejné služby (2 %) a také Spojené království u výdajů na sociální zabezpečení (4 %). Největší rozdíly dle sledovat, ve všech seskupeních zemí, u výdajů na vzdělávání naopak nejmenší rozdíly jsou patrné u výdajů na všeobecné veřejné služby.

Obr. 3: Krabicový diagram výdajů územních samospráv ve vybraných zemích EU (% HDP)

Zdroj: Vlastní zpracování v programu SPSS

S rozsahem, strukturou a finanční dimenzí místních veřejných služeb v zemích EU zůstávají otevřené otázky, které mohou být námětem pro další výzkum, jak dokládají i jiné výzkumy a studie v zemích EU (Dexia Cemr, 2012).

Závěr

V souvislosti se zabezpečováním veřejných služeb dochází ve většině vyspělých zemí k převádění výdajových kompetencí na jednotlivé stupně územní samosprávy. Rozsah výdajů územních samospráv v zemích EU ovlivňuje jejich rozpočtové omezení a má vliv na zabezpečení místních veřejných služeb. Výrazný vliv na zabezpečení místních veřejných služeb má i míra fiskální decentralizace, tím, že výdaje více odpovídají místním prioritám a preferencím. Z porovnání vyplývá, že, nejvyšší míru fiskální výdajové decentralizace mělo v letech 2010 a 2013 Polsko a Švédsko, naopak nejnižší míru fiskální výdajové decentralizace vykazovalo Irsko. Z provedeného výzkumu se potvrdily specifika a rozdíly v autonomii a struktuře místních veřejných rozpočtů a v rozsahu zabezpečovaných služeb v zemích EU. Ze srovnání výdajů územních samospráv metodou seskupovací analýzy u vybraných oblastí veřejného sektoru v patnácti zemích EU vyplynulo rozdělení zemí do tří seskupení z pohledu vnitřní podobnosti. Z výsledků bylo zjištěno, že v prvním seskupení je největší podobnost ve výdajích územních samospráv vynakládaných na veřejné služby u Španělska a Portugalska. Ve druhém seskupení představují nejvíce podobné státy Maďarsko, Polsko, Estonsko, Slovinsko a Česká republika. V prvním a druhém seskupení zemí EU byly zjištěny největší rozdíly zejména u výdajů územních samospráv na vzdělávání (nejvyšší výdaje u Spojeného království, Polska, Estonska a naopak nejnižší výdaje u Španělska a Portugalska) a u výdajů územních samospráv na zdravotní péči (nejvyšší výdaje u Portugalska a Estonska a nejnižší výdaje v Irsku a Spojeném Království). U Švédska (3. seskupení) se potvrdila vyšší autonomie a samostatnost rozpočtů územních samospráv, kde byly zjištěny ve všech srovnávaných výdajích územních samospráv výrazně vyšší hodnoty, než u výdajů územních samospráv v prvním a druhém seskupení zemí.

Literatura

- [1] AHMAD, E., BROSIO, G., TANZI, V., (2008). *Local Service Provision in Selected OECD Countries: Do Decentralized Operations Work Better?* [online]. [cit. 2015-03-20]. Dostupné z: www.researchgate.net/publication/228312616_Local_Service_Provision_in_Selected_OECD_Countries_Do_Decentralized_Operations_Work_Better. DOI 10.5089/9781451869293.001.
- [2] BEBLAVÝ, M., SIČÁKOVÁ-BEBLAVÁ, E., (2007). Faktory ovplyvňujúce rozhodovanie o sponse zabezpečovania služieb vo veľkých slovenských mestách. *Politická ekonomie*, vol. 55, no. 2, pp. 245-262. ISSN 0032-3233.
- [3] BENČO, J., KUVÍKOVÁ, H. a kol., (2011). *Ekonomika verejných služieb*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. ISBN 978-80-557-0323-7.

- [4] BROWN, T. L., POTOSKI, M., (2003). Transaction Costs and Institutional Explanations for Government Service Production Decisions. *Journal of Public Administration Research and Theory*, vol. 13, no. 4, pp. 441- 468. ISSN 1477-9803. DOI 10.1093/jpart/mug030.
- [5] Cemr, (2012). *Local and Regional Government in Europe. Structures and Competences*. [online]. [cit. 2015-02-15]. Dostupné z: www.ccre.org/docs/publication-structures-2012-en.pdf.
- [6] Dexia-Cemr, (2012). *Sub-national public finance in the European Union*. [online]. [cit. 2015-03-03]. Dostupné z: www.eetaa.gr/enimeroseis/17-01-13/Note_CCCE_Dexia_EN.pdf.
- [7] Epsu,(2010). *Public Services in the European Union & in the 27 Member States – Mapping of the Public Services*. [online]. [cit. 2015-02-21]. Dostupné z: www.actionpublique.eu/attachments/article/23/MappingService_EN.pdf.
- [8] Eurostat, (2015). *Total General Government Expenditure*. [online]. [cit. 2015-03-15]. Dostupné z: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tec00023>.
- [9] EVERITT, B., LANDAU, S., LEESE, M., STAHL, D., (2011). *Cluster Analysis*. London: John Wiley & Sons. ISBN 978-0470749913.
- [10] HALÁSKOVÁ, M., HALÁSKOVÁ, R., (2014a). Impacts of Decentralization on the Local Government Expenditures and Public Services in the EU Countries. *Lex Localis- Journal of Local Self - Government*, vol,12, no. 3, pp. 623-642. ISSN 1581-5374. DOI 10.4335/12.3.623-624(2014).
- [11] HALÁSKOVÁ, M., HALÁSKOVÁ, R., (2014b). The Role of Public Administration and Public Services in the European Administrative Area. In Honová, I. et al. (eds.) *Proceedings of the 2th International Conference on European Integration 2014*. Ostrava: VŠB-Technical University of Ostrava, pp. 202-210. ISBN 978-80-248-3388-0.
- [12] CHAPMAN, J. I., (2003). Local Government Autonomy and Fiscal Stress: The Case of California Counties. *State & Local Government Review*, vol. 35, no. 1, pp. 15-25. ISSN 0160-323X. DOI 10.1177/0160323X0303500102.
- [13] MIKUŠOVÁ MERIČKOVÁ, B., HALÁSKOVÁ, R., (2014). The Issue of Income Redistribution. *E+M Economics and Management*, vol. XVII., no. 3, pp. 15-26. ISSN 1212-3609. DOI 10.15240/tul/001/2014-3-002.
- [14] MIKUŠOVA MERIČKOVA, B., NEMEC, J., (2013). Factors Determining the Success of Contracting Local Public Services: Waste Collection and Waste Disposal, Management of Cemeteries in Slovakia. *Lex Localis - Journal of Local Self-Government*, vol. 11, no. 3, pp. 375-385. ISSN 1581-5374. DOI 10.4335/11.3.375-385(2013).
- [15] OATES, W. E., (1993). Fiscal Decentralization and Economic Development. *National Tax Journal*, vol. 46, no. 2, pp. 237-243. ISSN 0028-0283.
- [16] OECD, (2015). *OECD Fiscal Decentralisation Database*. [online]. [cit. 2015-02-21]. Dostupné z: www.oecd.org/tax/federalism/oecd/fiscaldecentralisationdatabase.htm#C_3.
- [17] PAVLÍK, J., (2005). *Aplikovaná statistika*. Praha: Vysoká škola chemicko-technologická. ISBN 80-7080-569-2.
- [18] PEKOVÁ, J., (2011). *Veřejné finance: teorie a praxe v ČR*. Praha: Wolters Kluwer ČR. ISBN 978-80-7357-698-1.
- [19] SZAROWSKÁ, I., (2014). Fiscal decentralisation and economic development in selected unitary European countries. *European Financial and Accounting Journal*, vol. 9, no. 1, pp. 22-40. ISSN 1802-2197.
- [20] ŽÁRSKA, E., (2013). Municipalities financial innovation on the financial crisis (?). In Sedmihradská, L. (eds.) *Proceedings of the 18th International Conference: Theoretical and Practical Aspects of Public Finance 2013*. Prague: Wolters Kluwer, pp. 246-255. ISBN 978-80-7478-387-6.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu Operational Programme Education for Competitiveness – Project No. CZ.1.07/2.3.

PROBLÉMY FINANCOVANIA KOMPETENCIÍ V OBLASTI REGIONÁLNĚHO ŠKOLSTVA V PODMIENKACH MIESTNEJ SAMOSPRÁVY SR

THE PROBLEMS OF FINANCING OF THE COMPETENCES IN THE IN THE REGIONAL EDUCATION IN THE CONDITIONS OF THE LOCAL SELF - GOVERNMENT IN THE SLOVAK REPUBLIC

ING. EVA BALÁŽOVÁ, PHD. ¹

DOC. ING. VIERA PAPCUNOVÁ, PHD. ²

¹ Katedra verejnej správy | ¹ Department of Public Administration
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja | Faculty of European Studies and Reg. Development
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre | Slovak University of Agriculture in Nitra
✉ Tr. A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovak Republic
E-mail: eva.balazova@uniag.sk

² Ústav ekonomiky a manažmentu | ² Institute of Economics and Management
Fakulta prírodných vied | Faculty of Natural Sciences
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre | Constantine the Philosopher University in Nitra
✉ Tr. A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovak Republic
E-mail: vpapcunova@ukf.sk

Anotácia

Reforma verejnej správy mala dopad aj na oblasť školstva a jeho financovanie, ktorého systém bol prispôsobený zavedenému duálnemu systému a uskutočnenej decentralizácii verejnej správy. Cieľom príspevku je identifikovať súčasné problémy financovania regionálneho školstva v podmienkach miestnej samosprávy SR. Z analýzy vyplynulo, že finančné prostriedky na financovanie originálnych kompetencií z podielu výnosu daní z príjmov fyzických osôb sú nedostatočné a tiež je nedostatočné finančné zabezpečenie škôl pri prenesenom výkone štátnej správy na zabezpečenie zvýšenia plátov pedagogických aj nepedagogických zamestnancov. Možným riešením situácie by mohlo byť vytvorenie jednotnej koncepcie a ňu nadväzujúcej legislatívy, ktorá by zabezpečila dostatočné a efektívne financovanie regionálneho školstva.

Kľúčové slová

miestna samospráva, financovanie regionálneho školstva, originálne kompetencie, prenesené kompetencie

Annotation

The reform of the public administration had an impact on the field of the education and its financing system, which was adapted on the dual system and the decentralization of the public administration. This paper aims to identify the current problems of the funding regional schools in the terms of the local self - government in the Slovak Republic. The analysis showed that the financing of the original competences, which is financing from the share of tax revenues from personal income are insufficient and also the financing of the transferred competences are insufficient for ensure for salaries of teaching and non-teaching staff. A possible solution to the situation would be to create a single concept and its successor legislation, which would ensure an adequate and effective financing of the regional education.

Key words

local self – government, financing of the regional education, original competences, transferred competences

JEL classification: A20, H7

Úvod

Manažment školstva definujú Obdržálek – Horváthová et al. (2004) ako manažment špecifický orientovaný na systém riadenia a správy školstva. Zahŕňa najmä riadenie výchovy a vzdelávania, materiálnych a finančných zdrojov, zabezpečovanie právneho rámca vzdelávania, personálnej práce a tiež vedenie ľudí. Súčasťou celkového školského manažmentu je teda manažment školy, orientovaný na vnútorné riadenie školy. Úspešné zabezpečovanie činnosti školy spočíva v dodržiavaní právnych predpisov, v zabezpečovaní plnenia programu výchovy a vzdelávania, v plnení pracovných povinností zamestnancov školy, v zabezpečovaní materiálno-technických, personálnych podmienok, vytváraní kultúry inštitúcie a dobrých medziľudských vzťahoch. Manažment školy zahŕňa aj uplatňovanie kompetencií riaditeľa, jeho zástupcov a ostatných zamestnancov školy.

Slovenský školský systém v zmysle zákona č. 596/2003 Z. z. o štátnej správe v školstve a školskej samospráve zabezpečuje vzdelanie prostredníctvom štátnych, verejných, súkromných a cirkevných škôl, ktorých zriaďovateľskou pôsobnosťou môže disponovať buďto okresný úrad v sídle kraja a ministerstvo (štát), územná samospráva (obec, VÚC), cirkev (štátom uznaná cirkev alebo náboženská spoločnosť) alebo súkromné subjekty (FO alebo iná PO). Vychádzajúc z uvedeného možno slovenský školský systém rozdeliť na dve hlavné skupiny:

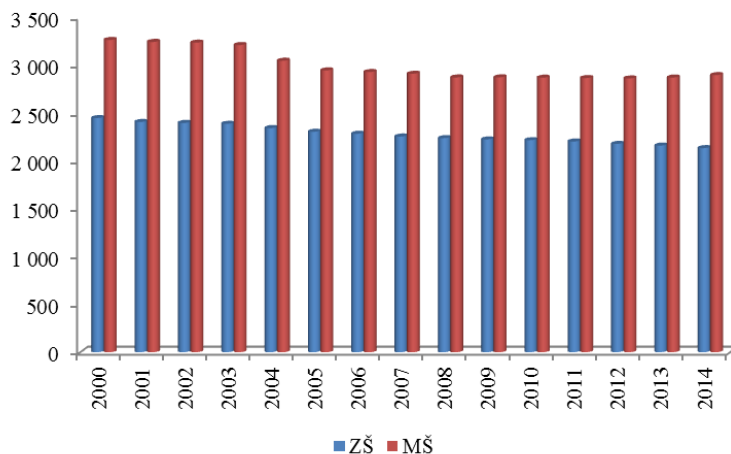
- regionálne školstvo - pozostávajúce z verejných, súkromných a cirkevných materských škôl, základných škôl a stredných škôl
- vysoké školstvo - pozostávajúce z verejných, štátnych, súkromných vysokých škôl.

Cieľ a metódy

Cieľom príspevku je poukázať na problémy financovania regionálneho školstva v podmienkach miestnej samosprávy Slovenska.

Obec plní predovšetkým úlohu zriaďovateľa, ktorú uskutočňuje v rámci výkonu originálnych kompetencií (materské školy, základné umelecké školy, jazykové školy pri základných školách a školské zariadenia), ako aj v rámci preneseného výkonu štátnej správy (základné školy).

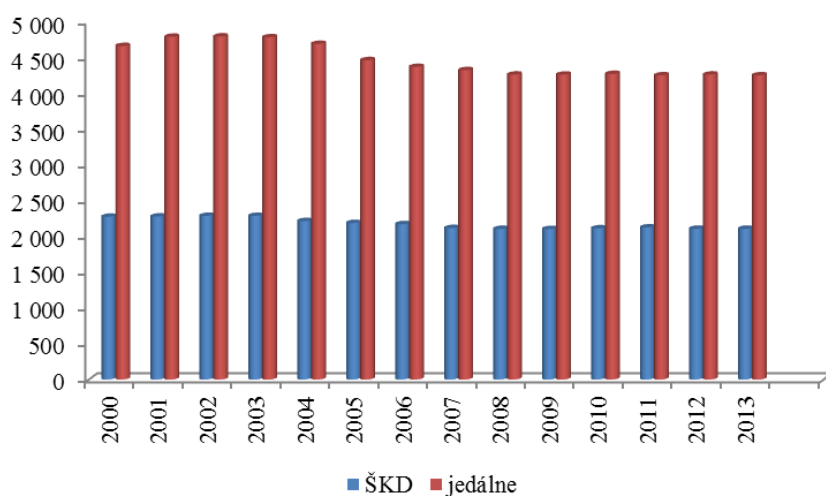
Obr. 1: Vývoj počtu MŠ a ZŠ v období rokov 2000 – 2014 v SR

Zdroj: Ústav informácií a prognóz školstva SR, vlastné spracovanie

Z obrázku 1 vyplýva, že počas obdobia rokov 2000 až 2014 mierne každoročne klesal počet základných škôl na úrovni Slovenska. V roku 2014 počet základných škôl na Slovensku dosiahol úroveň 2 133 škôl, čo je v porovnaní s rokom 2009 pokles o 314 základných škôl. Obdobná situácia nastala aj pri materských školách, aj v tomto prípade každoročne klesal ich počet. V roku 2014 sa ich počet ustálil na hodnote 2 896 materských škôl, čo v porovnaní s rokom 2009 znamenal pokles o 367 materských škôl. Tento pokles súvisí s vývojom demografickej situácie na Slovensku, kedy klesá počet detí a tejto situácii sa prispôbujú aj školské zariadenia. V súčasnosti sa však pokles týchto zariadení začína negatívne prejavovať, keďže v poslednom období narastá počet detí, ktoré nie je možné umiestniť predovšetkým do materských škôl. Na túto situáciu už zareagoval aj štát, ktorý prostredníctvom Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu umožnil obciam prostredníctvom dotácií zrekonštruovať resp. postaviť nové materské školy, tak aby sa uspokojil dopyt rodičov.

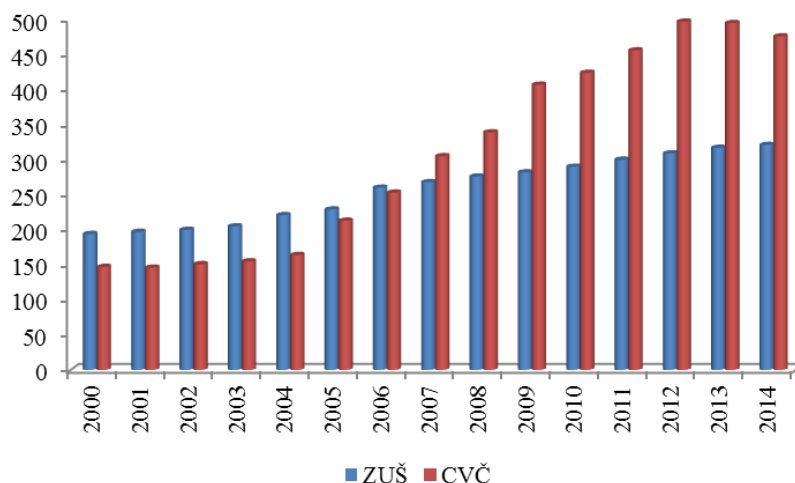
Obr.2: Vývoj počtu ŠKD a školských jedální v období rokov 2000 – 2013 v SR

Zdroj: Ústav informácií a prognóz školstva SR, vlastné spracovanie

Školské jedálne a školské kluby detí sú predovšetkým súčasťou základných škôl. V niektorých prípadoch majú školské jedálne aj materské školy. Vývoj počtu jedální mal počas sledovaného obdobia kolísavý trend, výraznejší pokles týchto zariadení je možné sledovať v roku 2005 v porovnaní s rokom predchádzajúcim (pokles o 92 jedální), od roku 2006 je počet školských jedální viac menej vyrovnaný. Školské kluby detí sú určené predovšetkým pre žiakov I. stupňa, kde trávia svoj voľný čas v popoludňajších hodinách. Ich počet bol počas rokov 2000-2013 viac menej vyrovnaný.

Obec ako zriaďovateľ plní viaceré úlohy, ktoré mu zveruje zákon č. 596/2003 Z. z. o štátnej správe v školstve a školskej samospráve a o zmene a doplnení niektorých zákonov z. n. p. Okrem iného napríklad vymenúva a odvoláva riaditeľov jednotlivých škôl a školských zariadení, ktorých je zriaďovateľom, vykonáva štátnu správu na prvom stupni vo veciach ohrozovania výchovy a vzdelávania a zanedbávania starostlivosti o povinnú školskú dochádzku žiakov, v školách v ktorých je zriaďovateľom kontroluje kvalitu podávaných jedál v školských jedálnach, kontroluje dodržiavanie všeobecne záväzných právnych predpisov v oblasti výchovy a vzdelávania, poskytuje poradenskú činnosť školám a riaditeľom škôl, vydáva organizačné pokyny pre riaditeľov škôl a iné. V rámci preneseného výkonu štátnej správy plní úlohy druhostupňového správneho orgánu vo veciach, v ktorých v prvom stupni rozhodol riaditeľ školy.

Obr. 3: Vývoj počtu ZUŠ a CVČ v období rokov 2000 – 2014 v SR

Zdroj: Ústav informácií a prognóz školstva SR, vlastné spracovanie

Aj keď počet základných a materských škôl každoročne klesal, inú situáciu môžeme sledovať pri centrách voľného času. Ich počet každoročne narastá pomerne rýchlym tempom. Kým v roku 2000 ich bolo 147, tak v roku 2014 ich počet dosiahol hodnotu 476, čo predstavuje viac ako 3 – násobný nárast. Miernejší nárast v porovnaní s CVČ zaznamenávame pri základných umeleckých školách. Kým v roku 2000 bol ich počet 194, už v roku 2014 ich bolo 321, čo predstavuje nárast o 65%.

V rámci výkonu správy škôl a školských zariadení, ktorých je obec zriaďovateľom zabezpečuje podmienky pre výkon výchovno – vzdelávacieho procesu, vrátane zabezpečenia priestorov, materiálne – technické zabezpečenie, zabezpečenie stravovania a v neposlednom rade financovanie.

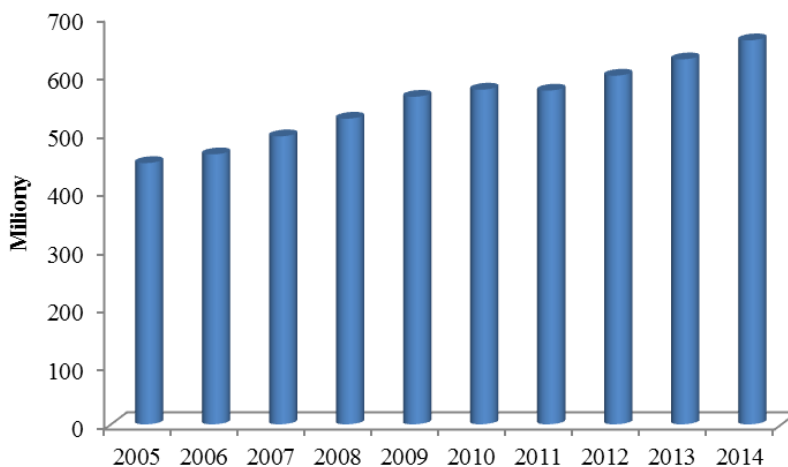
Výsledky

Financovanie regionálneho školstva je založené na normatívnom princípe. Normatívny príspevok pre školu na bežný školský rok sa určuje ako dve tretiny súčinu normatívu a počtu žiakov školy v školskom roku, ktorý sa začal v predchádzajúcom kalendárnom roku. Normatívny príspevok pre školu na nový školský rok sa určuje ako jedna tretina súčinu normatívu a počtu žiakov školy v školskom roku, ktorý sa začína v bežnom kalendárnom roku. Dátum rozhodujúci pre počet žiakov použitý pri určovaní normatívneho príspevku určí ministerstvo podľa ustanovenia § 7 ods. 4. Normatív je súčtom mzdového normatívu a prevádzkového normatívu. Normatívny príspevok pre školu závisí od počtu žiakov školy v školskom roku, ktorý sa začal v predchádzajúcom kalendárnom roku (Zákon č. 597/2003 Z.z.)

Mzdový normatív vyjadruje normované ročné náklady na mzdy a platy, vrátane poisťovného a príspevku zamestnávateľa do poisťovní zamestnancov, ktorí zabezpečujú výchovno-vzdelávací proces a náklady na mzdy a platy zamestnancov, ktorí zabezpečujú prevádzku školy, pripadajúce na jedného žiaka. Mzdový normatív pre školu podľa § 4 ods. 5 zákona sa vypočíta ako súčin základného mzdového normatívu, koeficientu personálnej náročnosti príslušajúceho kategórii škôl podľa § 2 ods. 1, do ktorej škola patrí a koeficientu kvalifikačnej štruktúry pedagogických zamestnancov školy (Nariadenie vlády SR č. 2/2004 Z.z.).

Prevádzkový normatív vyjadruje normované ročné náklady na výchovno-vzdelávací proces a prevádzku školy bez osobných nákladov pripadajúce na jedného žiaka. Pri určovaní normatívu pre základné školy možno zohľadniť aj veľkosť školy. Z dôvodu veľkosti školy možno normatív zvýšiť najviac na dvojnásobok (Zákon č. 597/2003 Z. z.).

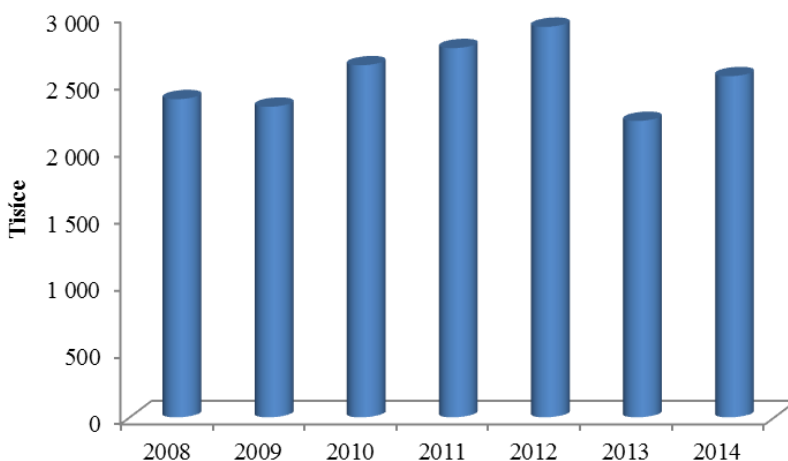
Obr.4: Vývoj normativne určených objemov finančných prostriedkov na prevádzku ZŠ pre obce, ako zriaďovateľa vrátane garantovaného minima v období rokov 2005 - 2014

Zdroj: MŠVVaŠ SR, vlastné spracovanie

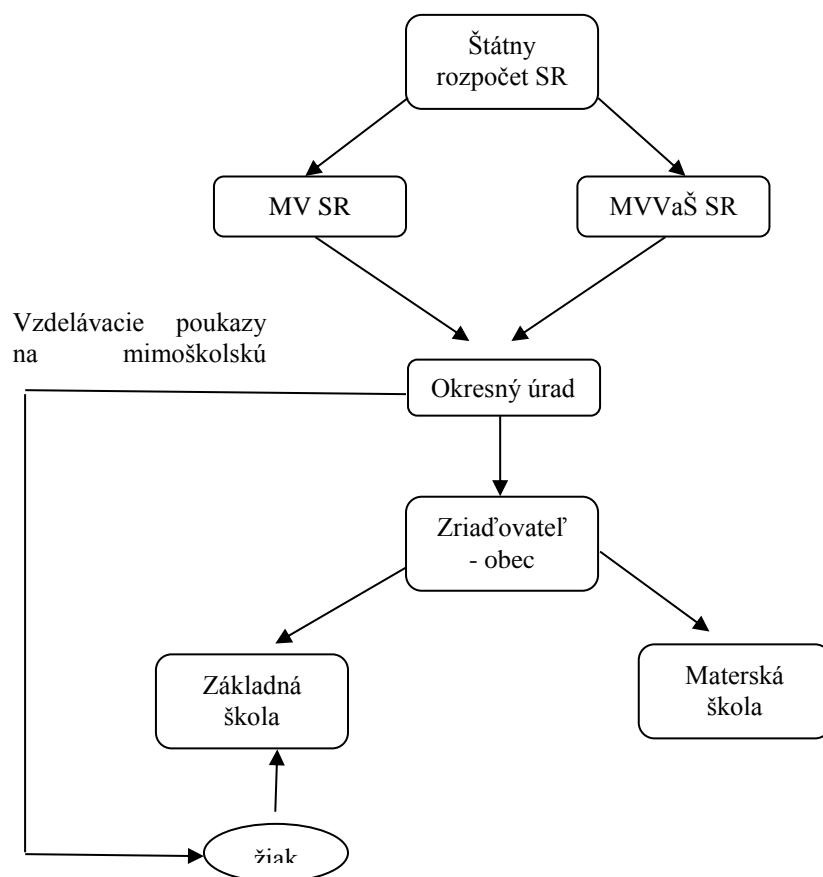
Z obrázku 4 vyplýva, že suma normatívnych finančných prostriedkov určených pre obce, v ktorých sa nachádzajú základné školy v období rokov 2005-2010 narastala z dôvodu každoročného nárastu normatívu pre tieto zariadenia. Následne došlo v nasledujúcom roku k poklesu, v porovnaní s rokom predchádzajúcim o 1,5 mil. €. V ďalších rokoch sa objem finančných prostriedkov opätovne zvýšil.

Obr. 5: Vývoj celkovej sumy príspevku na výchovu a vzdelávanie pre obce ako zriaďovateľa v období rokov 2008 - 2014

Zdroj: MŠVVaŠ SR, vlastné spracovanie

Obr. 4: Tok finančných prostriedkov na financovanie prenesených kompetencií v oblasti školstva na miestnej úrovni

Zdroj: vlastné spracovanie

Od 1.1.2013 je financovanie škôl nasledovné:

z rozpočtovej kapitoly MŠVVaŠ SR:

školy, v ktorých sa vzdelávanie považuje za sústavnú prípravu na povolanie v zriaďovateľskej pôsobnosti VÚC,

z rozpočtovej kapitoly MV SR:

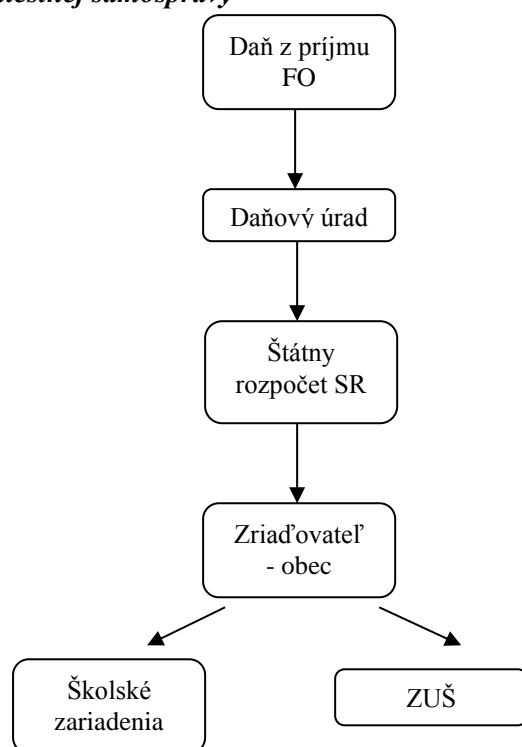
školy, v ktorých sa vzdelávanie považuje za sústavnú prípravu na povolanie v zriaďovateľskej pôsobnosti obce, cirkevného zriaďovateľa, súkromného zriaďovateľa a okresného úradu v sídle kraja, materské školy pre deti so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami v zriaďovateľskej pôsobnosti okresného úradu v sídle kraja,

školské zariadenia v zriaďovateľskej pôsobnosti okresného úradu v sídle kraja.

V rámci financovania preneseného výkonu normatívne finančné prostriedky plynú z rozpočtovej kapitoly Ministerstva vnútra na úroveň okresného úradu a tieto normatívne prostriedky sú následne presúvané na úroveň obcí a obec je povinná v plnej výške celý normatív presunúť školám.

Príspevok na výchovu a vzdelávanie detí materských škôl môže ministerstvo školstva poskytnúť v zmysle §6b zákona č. 597/2003 Z. z. o financovaní základných škôl, stredných škôl a školských zariadení v znení neskorších predpisov. Finančné prostriedky sú účelovo určené pre materskú školu zriaďovateľa na financovanie aktivít súvisiacich s výchovou a vzdelávaním detí, ktoré majú v danej MŠ jeden rok pred plnením povinnej školskej dochádzky. Obec je povinná príspevok na výchovu a vzdelávanie detí MŠ poskytnúť príslušnej MŠ v plnej výške.

Obr. 5: Tok finančných prostriedkov na financovanie originálnych kompetencií v oblasti školstva na úrovni miestnej samosprávy

Zdroj: vlastné spracovanie

Financovanie originálnych kompetencií v oblasti školstva sa od roku 2005 realizuje prostredníctvom finančných prostriedkov, ktoré dostávajú obce ako podiel na výnose z dani z príjmu fyzických osôb, ktoré prerozdeľuje štát. Výšku finančných prostriedkov sa určuje na základe viacerých kritérií a tieto finančné prostriedky, nie sú v celom rozsahu určené len na financovanie školských zariadení, ale na všetky originálne kompetencie, ktoré zabezpečuje obec. Výška finančných prostriedkov však nepokrýva v plnej výške náklady spojené s prevádzkovaním týchto školských zariadení, preto na prevádzku týchto zariadení prispievajú aj samotní rodičia žiakov navštevujúcich dané školské zariadenia.

Zákon č. 564/2004 Z.z. uvádza pre samosprávy povinnosť prijať VZN, v ktorom určia výšku dotácie na prevádzku a mzdy na žiaka ZUŠ, JŠ, dieťa MŠ a dieťa školského zariadenia.

Financovanie škôl a školských zariadení pritom obec uskutočňuje nielen vo vzťahu k subjektom, ktorých je zriaďovateľom, ale v rámci výkonu samosprávy plní úlohy na úseku financovania aj vo vzťahu k ďalším školám a školským zariadeniam, pôsobiacim v územnom obvode obce (zákon č. 596/2003 Z. z. o štátnej správe v školstve a školskej samospráve a o zmene a doplnení niektorých zákonov v z.n.p.). Neštátne ZUŠ, MŠ, JŠ a školské zariadenia, ktorých zriaďovateľom je štátom uznaná cirkev, náboženská spoločnosť, iná právnická osoba alebo fyzická osoba sú financované od 1.1.2007 z výnosu dane z príjmov fyzických osôb, ktoré dostáva obec.

Podľa Harbulovej – Hvozdovičovej (2012) obec môže pridelit' na financovanie školských zariadení aj väčšiu finančnú sumu, ale aj menšiu ako vypočítaný objem finančných prostriedkov. Ide o originálne kompetencie obce a o pridelených financiách rozhoduje obecné zastupiteľstvo. Potrebné je uvedomiť si, že počet žiakov v jednotlivých ZUŠ, JŠ a školských zariadeniach v obci je kľúčom k rozdeľovaniu výnosu dane pre školské originálne kompetencie, teda ak počet žiakov v zariadeniach bude klesať, bude sa úmerne znižovať aj objem finančných prostriedkov pre obec. To je dôležitý motivačný prvok pre obec prevádzkovať tieto školské zariadenia.

Na základe systému financovania regionálneho školstva je možné identifikovať nasledovné problémy: chýbajúca ustálená koncepcia výchovy a vzdelávania zo strany štátu, neustále sa meniacia legislatíva,

nedostatočné finančné zabezpečenie škôl pri prenesenom výkone štátnej správy na zabezpečenie zvýšenia plátov pedagogických aj nepedagogických zamestnancov, neprehľadné poskytovanie finančných prostriedkov v rámci dohodovacieho konania na vyplácanie kreditných príplatkov zamestnancom, ktorí získali nárok na výplatu kreditných príplatkov v priebehu roka a neboli zahrnutí do tzv. Eduzberu (Eduzber = zber údajov o počte žiakov . zo škôl a školských zariadení financovaných z rozpočtovej kapitoly MŠVVaŠ SR a rozpočtovej kapitoly MV SR) nedostatok finančných prostriedkov na financovanie originálnych kompetencií z podielu výnosu daní z príjmov fyzických osôb, nedoriešené financovanie kreditných príplatkov pre pedagogických zamestnancov v materských školách, školských kluboch a centrách voľného času, pri financovaní činnosti voľnočasových aktivít sú finančné prostriedky poskytované prostredníctvom podielu na výnose daní z príjmov fyzických osôb aj obciam, ktoré nemajú na svojom území zriadené takéto školské zariadenie. Je právom tejto obce neposkytovať tieto finančné prostriedky škole, resp. školskému zariadeniu v inej obci, v ktorej žiaci z tejto obce realizujú túto činnosť. Následkom tohto spôsobu financovania, dochádza zo strany rodičov a žiakov k nezájmu o poskytovanie krúžkovej činnosti a podieľaní sa na realizovaní voľnočasových aktivít.

Záver

Na zlepšenie efektívnosti financovania regionálneho školstva by bolo riešením vytvorenie jednotnej koncepcie a ňu nadväzujúcej legislatívy, ktorá by vytvorila vhodné podmienky pre zabezpečenie výchovy a vzdelávania na úrovni regionálneho školstva. Táto koncepcia by mala byť apolitická a mala by byť budovaná systematicky na základe výstupov z adekvátnych analýz.

V súčasnom období, kedy aj populácia Slovenska starne, čo v praxi znamená, že klesá prirodzený prírastok by bolo vhodným riešením pristúpiť aj v rámci preneseného výkonu k racionalizácii škôl s nízkym počtom žiakov, čím by sa v konečnom dôsledku vytvorila efektívna sieť škôl s dopravnou dostupnosťou a zabezpečenou kvalitou výučby. A v tejto súvislosti aj prehodnotiť vyplácanie dopravných nákladov žiakom a tieto vyplácať iba žiakom z obcí, v ktorých nie je zriadená základná škola do najbližšej susednej obce, v ktorej je škola zriadená. Takto ušetrené finančné prostriedky by boli využiteľné na zvýšenie normatívu.

V rámci preneseného výkonu štátnej správy v oblasti regionálneho školstva je potrebné doriešiť aj financovanie pedagogických zamestnancov v prípade, že si zvyšujú svoju kvalifikáciu a získavajú kredity za absolvovanie vzdelávacích aktivít, nakoľko obce aj napriek tomu, že postupne dochádza k navyšovaniu % podielu z výnosu z dane z príjmu FO, nemajú dostatok finančných prostriedkov na zvyšovanie ich plátov. Okrem toho by malo dôjsť aj k prehodnoteniu zaradenie materských škôl a základných umeleckých škôl do systému financovania platného pre prenesený výkon štátnej správy.

Literatúra

- [1] HARBULOVÁ HVOZDOVIČOVÁ, M., (2012). *Financovanie základných škôl v Slovenskej republike*. [Diplomová práca]. Zahraničná vysoká škola Banská Bystrica: Bankovní inštitút vysoká škola Praha
- [2] OBDRŽÁLEK, Z., HORVÁTHOVÁ, K. a kol., (2004). *Organizácia a manažment školstva*. Terminologický a výkladový slovník. Bratislava: SPN, 2004. 419 s. ISBN 80-10-00022-1.
- [3] NARIADENIE VLÁDY SR Č. 2/2004 Z.z..ktorým sa ustanovujú podrobnosti rozpisu finančných prostriedkov zo štátneho rozpočtu pre základné školy, stredné školy, strediská praktického vyučovania, základné umelecké školy a školské zariadenia.
- [4] ZÁKON NR SR č. 596/2003 Z. z. *o štátnej správe v školstve a školskej samospráve* v z. n. p.
- [5] ZÁKON NR SR č. 597/2003 Z. z. *o financovaní základných škôl, stredných škôl a školských zariadení* v z. n. p.
- [6] ZÁKON NR SR č. 564/2004 Z. z. *o rozpočtovom určení výnosu dane z príjmov územnej samosprávy a o zmene a doplnení niektorých zákonov* v z. n. p.

Príspevok bol spracovaný v rámci riešenia projektu VEGA 1/0699/14 „Princípy fiskálnej ekvivalencie vo vzťahu k preneseným kompetenciám zo štátu na obce.“ 2014 - 2016

PROBLEMATIKA DAT V OBLASTI PLÁNOVÁNÍ REGIONÁLNÍ SOCIÁLNÍ POLITIKY

THE ISSUE OF DATA IN PLANNING REGIONAL SOCIAL POLICY

MGR. JAN MANDYS, PH.D.¹

BC. MONIKA MOJŽÍŠOVÁ²

¹ Ústav správních a sociálních věd | ¹Institute of Administrative and Social Sciences
² Ústav ekonomických věd | ²Institute of Economic Sciences
Fakulta ekonomicko-správní | Faculty of Economics and Administration
Univerzita Pardubice | University of Pardubice
✉ Studentská 95, 532 10 Pardubice, Czech Republic
E-mail: jan.mandys@upce.cz, monika.mojzisova@student.upce.cz

Anotace

Sociální politika musí na regionální úrovni soupeřit s řadou oblastí, které většinová společnost upřednostňuje. Jedná se např. o oblast zdravotnictví, dopravy, sportu, kultury nebo vzdělání. Pro svou činnost pak nezbytně potřebuje adekvátní datovou základnu. Pouze systematizovaná datová základna pomáhá k efektivním rozhodovacím procesům. Příspěvek se zabývá dilematy systému plánování sociální politiky s akcentem na snahu definovat základní oblasti datového zájmu. Nastavení datového systému, který pomáhá k vyšší efektivitě, by mělo být prioritou plánování. Seriózní data představují jeden ze základních stavebních kamenů, o které by se měl celý systém opírat. Částečně diskutuje roli veřejné správy v celém procesu jako primární hybnou sílu plánovací politiky.

Klíčová slova

sociální politika, plánování, datová základna

Annotation

Social policy must compete at the regional level with a number of areas that majority society prefers. This is e.g. the health care, transportation, sports, culture and education. For its activities then urgently needs adequate database. Only systematized database helps to effective decision-making processes. The paper deals with dilemmas in social policy planning system with an emphasis on trying to define the basic data area of interest. Set up a data system that helps improve the efficiency should be a priority of planning. Serious data represent one of the basic building blocks which should support the whole system. The paper partly discusses the role of public administration in the whole process as the primary dynamic force of planning.

Key words

social policy, planning, database

JEL classification: R58, I31, O21, H83

Úvod

Sociální politika představuje jednu z klíčových oblastí zájmů veřejné politiky. Jedná se o oblast, která napomáhá udržovat společnost v rovnováze a vytváří podmínky pro nápravu disharmonických společenských nerovností. Přesto se však jedná o oblast, která se v praktické politice přílišnému zájmu netěší. Jedná se o politiku zátěžovou, která nepřináší viditelné okamžité ekonomické zisky, naopak potřebuje značné množství finanční podpory.

Aby místní sociální politika mohla své působení cílit s ohledem na potřeby, a zájmy obyvatel konkrétního území musí, vycházet z relevantních znalostí. Vedle socio-demograficko-ekonomicko-geografických ukazatelů se pak jako klíčovým aktérem funkčního systému stávají seriózní datové informace, které jsou klíčové pro efektivní fungování místní sociální politiky. Je třeba jasně definovat klíčové oblasti sběru dat, které zainteresované subjekty považují za prioritní a nastavit jejich systematický sběr, aby tato data mohla posloužit rozhodovacím procesům místní samosprávy v dlouhodobém horizontu. V procesech komunitního plánování totiž vidáme situaci, kdy si politická reprezentace od systému plánování slibuje informace o tom, které služby systém považuje za efektivní, a které ne. Velmi zjednodušeně to znamená, že účastníci procesu jsou nuceni sami sebe navzájem hodnotit a posuzovat svou individuální efektivitu vůči konkurenčním organizacím bez definice jasných kritérií „úspěšné a potřebné“ organizace. Pakliže se tak děje, můžeme říci, že veřejná správa přesouvá odpovědnost na jinou část systému. Zároveň musíme konstatovat, že nemáme ve většině případů definovány ani objektivní ani subjektivní ukazatele, které by místní správě napomohly rozhodovat na základě seriózních vstupů. Zároveň je důležité, aby si veřejná správa uvědomovala, zda výzkumy pro svá rozhodování potřebuje či nikoliv a jaká konkrétní data očekává a vyžaduje, ale že se zároveň jedná o podkladový materiál, nikoliv o exaktní určení nejlepší cesty.

Příspěvek vychází z výchozího stavu datové základny v městě Pardubice. V tomto městě funguje komunitní plánování sociálních služeb, rada města má k dispozici poradní orgán komisy, která se sociálními otázkami zabývá. Proto vybraná lokalita splňuje kritéria smysluplnosti předkládané analýzy problému. Tvrdíme, že současná datová základna je do určité míry sice bohatá (zejména, informací o uživateli služeb prostřednictvím závěrečných vysokoškolských prací), ale neexistuje systém jejího efektivního využití a paradoxně tak existující data mají jen mizivou hodnotu pro praktické využití jak veřejnou správou, tak samotnými poskytovateli sociálních služeb. To má za následek další neefektivní vytěžování uživatelů sociálních služeb. Zároveň sama sociální politika na sledovaném území nemá vytvořen vlastní systém sledování vybraných oblastí. Data zjišťuje nahodile, bez přesné zakázky na jejich výpověď. Zaměříme se tedy na definici klíčových oblastí datového zájmu.

1. Systém plánování sociální politiky pro potřeby obce

Systém plánování sociální politiky v obcích se vesměs drží v optimu mantinelů, které předepisuje příslušná legislativa a teoretické koncepty, jež vymezují pojem komunitní plánování, který je v současně mimo systém strategického plánování, považován za jedinou metodu, kterou se v našich podmínkách plánování sociální politiky provádí. Velmi záleží na velikosti obce a dále na ochotě vedení města a zastupitelstva systémově sociální politiku řešit s přispěním místní komunity.

Pro plánování sociální politiky na úrovni krajů a obcí můžeme považovat Zákon číslo 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů Ten ukládá:

- Na úrovni krajských úřadů vytvářet střednědobé plány sociálních služeb. Pro obce zákon hovoří pouze v rovině doporučení.
- Dle paragrafu 92 až 96 pak zákon definuje oblasti sociálních služeb (sociální politiky), jež má obec a kraj vykonávat. Jedná se nejenom o činnosti související s poradenskou a další odbornou činností v sociální práci, ale zákon ukládá povinnosti kontrolní a koordinační.

Komunitní plán vzniká v procesu vzájemných konzultací a je konsenzem mezi tím, co je možné, a tím, co bylo označeno jako potřebné či prioritní. (Rosecký, Oriniaková; 2003; Kolektiv autorů; 2004). Cílem procesu je vytvoření komunitního plánu sociálních, který bude posilovat sociální soudržnost obyvatelstva, podporovat sociální začleňování jednotlivců i skupin a předcházet jejich sociálnímu vyloučení. Na jeho základě lze vytvořit efektivně fungující síť vzájemně provázaných sociálních služeb poskytovaných územními samosprávnými celky (Matoušek; 2003, Vasková, Žezula; 2002).

Pro hlavní teze úvah o datové základně v sociální politice není třeba dále rozebírat teorii komunitního plánování. My využijeme zejména přehled principů plánování, tak, jak je uvádějí jednotliví autoři:

Tab. 1: Srovnání principů komunitního plánování dle různých autorů

Skříčková, Z. (2007)	Programový tým projektu EQUAL 0076 (2006)	Kolektiv autorů (2004)
Princip triády	Odpovědnost	Partnerství a spolupráce
Princip rovnosti	Transparentnost	Zapojování místního společenství
Princip skutečných potřeb	Zastoupení	Potřeby, priority a směry rozvoje jsou stanoveny lidmi, kteří v obci žijí
Princip dohody	Rovnost	Průběh zpracování komunitního plánu je stejně důležitý jako jeho výstupy
Princip „Vše je veřejné“	Vláda práva	Kompromis přání a možností
Princip dosažitelného řešení	Schopnost a způsobilost	
Princip cyklického opakování	Schopnost reagovat na lidské potřeby	
Princip kompetence účastníků		
Princip přímé úměry		

Zdroj: vlastní zpracování

V rámci této typologie principů si pro potřeby praxe můžeme položit základní otázku u každého jednotlivého principu. Ta otázka zní: „Jsou v podmínkách našeho místního plánování jednotlivé principy, ANO/ NE?“ U každé odpovědi NE musím hledat důvody, které k tomuto stavu vedou. Musíme se ale ptát i u odpovědi ANO. Musíme si klást otázku: „Jak konkrétně jsou principy naplňovány ve skutečné praxi?“ To, že zainteresovaný subjekt je členem celého procesu totiž ještě neznamená, že se nejedná o účast deklarativní. Politický management má totiž často potřebu reflektovat systém pouze v rovině – ano, systém máme. O kvalitativní stránky procesu umožňující popisovanou metodu využít efektivně, pak nebývá vždy velký zájem. Aktivní účast totiž stojí čas, schopnosti, vědomosti a samozřejmě finanční prostředky.

2. Dilemata sběru dat pro potřeby regionální sociální politiky

Základním faktem je to, že v sociální politice chybí dostupná data, která by byla zároveň systematicky sbíraná. Relevantních výzkumů s dostupnými daty, jež by nebyly pouhou součástí závěrečných prací studentů humanitních oborů, není mnoho (viz poznámka v úvodu). Jen pro ilustraci, v rámci přípravy možné analýzy pro komunitní plánování v Pardubicích, jsme narazili přibližně na třináct výzkumných zpráv (Mandys, Jirava, Kašparová, Křupka, Duplinský; 2012). Jejich využití je velmi omezené. Většina z nich vznikla více než čtyři roky před započítáním citovaného výzkumu. Výzkum ukázal, že ve městě Pardubice chybí jakékoliv kontinuální sledování vybraných oblastí sociální politiky, dokonce můžeme konstatovat, že ani nejsou definovány oblasti sociální politiky, kterou považuje zadavatel za nezbytné sledovat.

Zadavatel by měl být tím, kdo určuje směřování regionální sociální politiky. Ve svých záměrech by měl vycházet z toho, co je místním společenstvím považováno za nezbytné, co vychází ze zjišťování potřeb občanů. Měl by reflektovat aktuální dění v systému sociální sítě, např. dostatečnost či nedostatečnost některých druhů služeb, poptávku uživatelů, převis kapacitní nabídky. Zadavatel by měl tímto způsobem determinovat trh služeb a sdělovat veřejnosti, co považuje za prioritní a nezbytné ve městě mít či nemít.

Za tímto účelem by měl zadavatel zjišťovat potřebné informace od těchto složek sociálního systému:

- Informace od veřejnosti.
- Informace od poskytovatelů sociálních služeb.
- Informace od uživatelů sociálních služeb.

Analytické studie pro potřeby plánování by pak vedle výše uvedených tří složek měly ještě obsahovat:

- Socio-demografickou analýzu sledovaného území.
- Informace od zadavatele (názory politické reprezentace).

- Prostor pro případnou další potřebu, která vzniká v rámci definované zakázky.

Veškeré analýzy, které slouží jako podkladový materiál pro tvorbu regionální sociální politiky by měly vycházet z jasně formulované zakázky zadavatele, který by měl minimálně rámcově určovat hranice, v nichž se sociální politika (komunitní plán) po určité období bude pohybovat. Nemělo by se stávat, že zadavatel hledá konkrétní zakázku právě až ve výsledcích analýzy. To velmi znesnadňuje nejenom výzkumný proces, ale zejména se tato nejasnost projevuje ve formulaci výzkumných otázek. To pak má často za následek, že výzkum nenaplní potřebná očekávání.

3. Návrh klíčových atributů datového systému v regionální sociální politice

Primární vstupy datového systému jsou jednoduché. Jedné se o výše zmiňované informace od: zadavatele (názory politické reprezentace), veřejnosti, uživatelů sociálních služeb, poskytovatelů sociálních služeb.

3.1 Místní politická reprezentace

Vzhledem ke zkušenostem s procesem komunitního plánování v České republice a zejména pak se samotným fungováním v Pardubicích, navrhuje následující témata k zamyšlení, neboť považujeme za nezbytné posílit zájem zastupitelstva jako faktického hybatele místní politiky o sociální otázky. Právě z těchto témat pak můžeme vyvozovat konkrétní oblasti sběru dat:

- Individuální zapojení zastupitelů města v procesu (nikoliv pouze jako orgánu, který schvaluje aktuální komunitní plán). To znamená faktická, nikoliv pouze deklarativní podpora.
- Definice sociální sítě na místní úrovni (kompetence, úkoly, potřebnost sítě).
- Pravidelná diagnostika potřeb veřejnosti a uživatelů sociálních služeb.
- Fungující informační systém, který je všeobecně akceptován všemi subjekty, jež sociální politiku realizují a to fakticky, nikoliv pouze deklarativně.
- Jasné ukotvení koordinátora komunitního plánování ve struktuře úřadu pod odborem sociálních věcí včetně politické legitimacy této funkce (akceptace toho, že koordinátor přináší nepříjemná témata k řešení, které sám jako úředník nedokáže vyřešit bez patřičné politické podpory).
- Zlepšení pozice sociální problematiky v hodnotovém žebříčku obyvatel dané obce s ohledem k ostatním aspektům spokojenosti občanů s místním společenstvím.

Prostřednictvím těchto bodů netvrdíme, že se jedná o obecně platné problémové jevy celého procesu. Praxe se bude lišit v rámci přístupů jednotlivých obcí. Nicméně předcházející definované oblasti považujeme za klíčové pro efektivní fungování systému. Za primární podklad pro stanovení relevantní datové základny můžeme považovat jasně formulovanou zakázku (očekávání), kterou politická reprezentace od komunitního plánování očekává (sítě sociálních služeb), a která by měla reflektovat názory volených zástupců o prioritách v sociální oblasti. Jako nejschůdnější se proto jeví pravidelný monitoring, prostřednictvím empirického šetření, případně společná setkání v rámci koordinační skupiny nebo práce pracovních skupin, v těchto oblastech:

- Názor na kvalitu života v obci z pohledu občanů (tak jak ji vidí volený zástupce).
- Zájem občanů o následující oblasti veřejného života: Životní prostředí. Kultura. Sport. Školství. Sociální věci. Doprava. Zdravotnictví. Bezpečí v obci. Pracovní příležitosti v obci. Sousedské vztahy. Jiné, téma.....
- Dostatečnost nabídky sociálních služeb.
- Definice konkrétních priorit v sociálních službách.
- Konkrétní problémy v sociální oblasti (obecné).
- Informovanost o sociálních službách.
- Nutnost konkrétní podpory pro vybranou cílovou skupinu komunitního plánování.

Vyjádření občanů k různým stránkám jejich života, která jsou zachycena v sebraných datech z dotazníkových šetření, je možné využít pro tvorbu modelů charakterizujících různé oblasti života občanů na regionální úrovni s cílem zkvalitnit rozhodování aktérů plánování sociální politiky. Pro tvorbu modelů je možné využít různé metody, např. rozhodovací stromy a umělé neuronové sítě (Křupka, Kašparová, Jirava; 2010) pro hodnocení kvality života, případové usuzování (Křupka,

Kašparová, Jirava; 2009) pro hodnocení bezpečnosti, fuzzy logiku, rough množiny, faktorovou analýzu atd. Vypovídací schopnost modelů využívajících data z dotazníkových šetření je možné zvýšit použitím dat z Českého statistického úřadu. Jde například o hodnocení kvality ovzduší (Kašparová, Křupka; 2008; Mezera, Křupka, 2013) či vybrané ekonomické indikátory (Petr, Křupka, Provazníková, 2010).

3. 2 Veřejnost

Od veřejnosti nelze očekávat, že bude sama od sebe nějak informovaná a zároveň, že bude mít o oblast sociální politiky přehnaný zájem. Ten přichází nejčastěji, až se člověk setkává s nějakým sociálním problémem, který se ho dotýká osobně (jeho samého, jeho blízkých apod.). Proto není nezbytné zahlcovat veřejnost nějakou obrovskou kampaní, ale osvědčuje se informovat soustavně v menším množství.

Na základě konzultací mezi odborníky na sociální problematiku v Pardubicích se přikláníme k tomu, že pro potřeby komunitního plánování by bylo pravidelnou zřídít e-anketu a anketu v Radničním zpravodaji města Pardubic, která zjišťovala názor respondentů na funkčnost a dostupnost sociální sítě a další obecné charakteristiky místního života s tím, že by anketa zároveň reflektovala, jak je veřejnost o sociální problematice informovaná. V současnosti probíhá diskuze, v jakých časových intervalech podobné šetření dělat. Zkušenosti ukazují, že smysluplný sběr má smysl jednou ročně, v počátku zavádění systematického sběru dvakrát za rok. Jiná možnost publikace ankety než prostřednictvím webu města a anketního lístku, jako součásti radničního zpravodaje se nejeví jako efektivní, neboť zároveň navrhujeme model, který by vyžadoval od veřejné správy minimální finanční a materiální náklady na sběr informací. Zároveň je třeba nastavit v dotazování pravidelný mechanismus, který by umožnil vyhodnocovat názory veřejnosti v delších časových rovinách a dle různých demografických ukazatelů. V tuto chvíli jsou pak anketní okruhy předmětem jednání. Rámcově jsou diskutována tato témata otázek:

- Kvalita života.
- Pocit bezpečí s místem, kde respondent žije.
- Přístup k informacím o sociálních službách.
- Otázka dluhů (monitoring potencionálních problémů).
- Znalost sociálních služeb.
- Hodnocení potřebnosti (slabé/ silné stránky systému – funkčnost a dostupnost).
- Vybrané demografické charakteristiky respondenta za účelem cíleného směřování následných informací.

Jako rozšiřující témata navrhujeme: počítačová a finanční gramotnost, informovanost o komunitním plánování, finanční situace respondenta s ohledem na možné využívání sociálních služeb.

3. 3 Uživatelé sociálních služeb

Datová základna o užitelnosti sociálních služeb je nesmírně bohatá. To potvrzují pracovníci v pomáhajících organizacích, kteří umožňují studentům vytvářet výzkumy pro potřeby závěrečných prací. Jak však ukazuje praxe, tyto informace jsou prakticky nevyužité a způsob jejich zpracování a uchování často neumožňuje jejich opětovné využití v novém výzkumu. Za několik posledních let se počet absolventských výzkumů natolik znásobil, že je stále těžší získávat respondenty pro další výzkumy. Ochota respondentů odpovídat na výzkumné otázky se nijak výrazně nezvyšuje ani poté, co je jim vysvětleno, že odpovědi slouží pro potřeby místní sociální politiky a jejich dopad bude významnější, než u absolventské práce. Koncept, který by umožnila tuto datovou základnu systematizovat, vypadá asi takto:

- Archiv dat výzkumu včetně publikace potřebné metodologie výzkumu.
- Stanovení klíčových okruhů otázek, které by umožnili vytvořit časové řady na určitý okruh otázek, jež by šly zakomponovat do výzkumné strategie zájemce o výzkum mezi uživateli.

Navrhovaný model může napomoci snížit zátěž uživatelů sociálních služeb, neboť bude možné odkázat na existující databázi dat, která budou užitelná případně i dalšími institucemi jako například

univerzity, úřady práce apod. Za základní problém spatřujeme precizní naformulování klíčových otázek, které potřebuje veřejná správa na úrovni obce a kraje od uživatelů slyšet. Stejně jako v předchozím případě, jsou okruhy otázek v jednání a jsou prakticky totožné (vyjma subjektivního hodnocení kvality služby), kterou však autor tohoto textu nepovažuje za nezbytnou, neboť, jak ukázal autorský citovaný výzkum (Mandys, Jirava, Kašparová, Křupka, Duplinský; 2012) nebo jeho praxe inspektora kvality sociálních služeb, bývají uživatelé vesměs spokojeni, nebo alespoň na přímé dotazy reagují tak, že spokojenost vyjadřují. Uživatelé nemají potřebu srovnávat službu, jež využívají s konkurenčními, problémy by řešili až v případě, že nastanou a nemají tudíž potřebu hledat informace o jiných možnostech řešení své situace. Za stěžejní pak považujeme tyto okruhy k zjišťování:

- Subjektivní hodnocení kvality života a bezpečnosti v obci.
- Přístup k informacím nejenom o sociálních službách (podotázka zaměřena na znalost sociální sítě).
- Identifikace potřeb respondenta vůči sociální síti.
- Evidence potencionálních uživatelů prostřednictvím dotazu na budoucí možnost a zájem využívat sociální služby.
- Druh využívané služby a její hodnocení (rozsah, nabídka, personál, dostupnost, apod.).
- Zdroj informací o službě, kterou využívá.
- Schopnost podílet se finančně na úhradách za placené sociální služby s možností diskuze zavedení poplatků ve všech sociálních službách.
- Absence sociálních služeb ve městě.
- Rodinné zázemí respondenta.
- Vybraná tzv. tvrdá data o uživatelích sociálních služeb.

3. 4 Poskytovatelé sociálních služeb

Data od poskytovatelů sociálních služeb představují nejobtížněji definovatelnou položku informačního systému regionální sociální politiky. Veřejná správa neumí napříč svými stupni jasně definovat, jaká data pro svá rozhodování potřebuje. To má za následek, že jsou poskytovatelé neustále zatěžováni výkaznictvím, kde prakticky odpovídají na totéž. Veřejná správa pak s daty neumí efektivně nakládat, a proto dochází k nejasné zakázce od sociálního systému, kdy politická reprezentace jasně deklaruje, že finančních prostředků v sociální sféře každoročně ubývá a bude nezbytné šetřit a podporovat funkční a dobré organizace, ale nemá jasná kritéria, jakými efektivitu (funkčnost) měřit.

Mimo ojedinělých výzkumů má veřejná správa o poskytovatelích následující informační systémy o sociální politice, kde se data vyskytují: Registr poskytovatelů sociálních služeb, žádosti o dotace z obecních rozpočtů a krajských rozpočtů, výkaznictví pro potřeby Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, které disponuje vlastními systémy, benchmarking, pokud ho realizuje krajský úřad. Zde je nezbytné učinit tyto kroky: 1. Systematizovat dostupné informace. 2. Vytvořit průniky informací a vyloučit duplicitu. 3. Vytvořit sumář nejzákladnějších údajů. 4. Definovat absentující okruhy otázek s ohledem na potřeby veřejné správy.

V rámci užší diskuze navrhuje sbírat tato data/ informace:

- Působnost poskytovatele.
- Duplicita (různí poskytovatelé poskytují stejné služby stejným nebo podobným cílovým skupinám).
- Počty pracovníků v přímé péči s ohledem na množství osob, které zajišťují fungování služeb po administrativní stránce.
- Průměrná kapacita služby a další způsoby a přístupy, jak efektivitu těchto druhů organizace měřit. Hledání optimálních vzorců pro posouzení efektivity sociálních služeb by mělo být hlavním úkolem příslušných vědeckých institucí. Stejně by tomu tak mělo být u následujících dvou dorážek. Společně totiž napomáhají konstruovat systém efektivity sociálních služeb, který bohužel v současných podmínkách není pevně ukotven.
- Náklady poskytovatelů sociálních služeb. Hledat a definovat optimální přístupy, jak konkrétně stanovit cenu služby.

- Příjmy poskytovatelů sociálních služeb, které tvoří úhrady a optimalizace tohoto zdrojů příjmů vůči ostatním ve finančním systému organizace.
- Dostatečnost či nedostatečnost kapacit se zaměřením na nevyužitá místa.
- Informace o způsobu financování sociálních služeb.
- Informace o strategických plánech na zajištění finančních zdrojů poskytovatele pro své fungování.
- Informace o množství využívaných služeb s ohledem na specifické skupiny uživatelů (mapa potřeb).

4. Závěr

Sociální politika soupeří s významně silnějšími konkurenčními oblastmi veřejného života, jako je například sport, doprava apod. I proto je nezbytné zjišťovat informace v oblasti datového zájmu nad rámec obsahu sociální politiky, aby bylo možné operativně vytvářet strategie sociální politiky. Do informačního systému je třeba zapojovat politickou reprezentaci, veřejnost, zájmové skupiny obyvatel (v našem případě uživatele sociálních služeb) a v neposlední řadě musíme zapojit i instituce, které sociální podporu poskytují (včetně obecních a jiných státních úřadů).

Za klíčové v oblasti sběru dat považujeme časovou pravidelnou kontinuitu jejich sběru na jasné definované okruhy a jejich vyhodnocení v takové podobě, která by umožnila dalším subjektům jejich sekundární nezávislé zpracování tak, aby byla minimalizována zátěž nového dotazování u respondentů. Touto úvahou však nechceme rezignovat v žádném případě na nutnost zjišťovat nová fakta o společenské realitě. Námi nastíněné okruhy nejsou dogmatické teze, pouze reflektují dosavadní dlouholetou zkušenost s tématem komunitního plánování. Aby tedy výzkum přinesl očekávané výsledky, musí nezbytně jasně hledat odpovědi na předem položené otázky. Ty by měly odrážet směřování lokální sociální politiky, měly by napomáhat ve svých výsledcích zpřesňovat odhady, kam směřovat plánovaná opatření. Zde musíme opětovně upozornit, že analýzy nelze považovat za nějaké dogma a spíše je nutno chápat jejich výsledky hlavně jako podpurný materiál, který slouží ke zvýšení efektivity rozhodovacích procesů.

Plánování sociálních služeb (Mandys, 2013) lze jen obtížně realizovat bez strategického partnera, kterým je místní samospráva. Vzhledem k organizačnímu zajištění a nezastupitelné úlohy samosprávy není možné předpokládat, že by si nějaká nezisková organizace či soukromá osoba zajišťovala koordinaci komunitního plánování, neboť by řízení jiným subjektem bylo neefektivní. Místní samospráva jako jediná disponuje jak politickým (rozhodovacím), tak finančním (dotačním) kapitálem. Tento kapitál jí opravňuje nést hlavní odpovědnost za dostupnost sociálních služeb. Plánovat nelze bez skutečného zájmu politické reprezentace a pověřených, vykonávajících úředníků. Politická reprezentace je odpovědná za podobu místní sociální sítě, musí umět definovat své vize a podle toho směřovat finanční prostředky ze svého rozpočtu.

Veliký význam v tomto kontextu uvažování musíme přikládat politické odpovědnosti. Bohužel v kulturním systému současné České republiky znamená pojem politická odpovědnost převážně prázdnou frázi. Právě využití principů v reálné praxi napomáhá významně determinovat zakázku na datovou základnu, která je nezbytná pro smysluplné plánování, které přinese zamýšlený užitek.

Literatura

- [1] KAŠPAROVÁ, M., KŘUPKA, J., (2008). Air Quality Modelling by Decision Trees in the Czech Republic Locality. In. *8th WSEAS Int. Conf. on Applied Informatics and Communications (AIC 2008)*, Athens: WSEAS Press, p. 196 – 201. ISBN 978-960-6766-94-7
- [2] KOLEKTIV AUTORŮ, (2004). *Průvodce procesem komunitního plánování*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2004. ISBN 80-86878-03-1
- [3] KŘUPKA, J., KAŠPAROVÁ, M., JIRAVA, P., (2009). Case-Based Reasoning Model in Process of Emergency Management. In. Cyran, K. A. et al. (eds.) *Man.Machine Interaction. Advances in Intelligent and Soft Computing 59*. Berlin: Springer-Verlag, p. 77 – 84. ISBN 978-3-642-00562-6.

- [4] KŘUPKA, J., KAŠPAROVÁ, M., JIRAVA, P., (2010). Modelování kvality života pomocí rozhodovacích stromů. *Ekonomie a management*, vol. 13, no. 3, pp. 130 – 146 s. ISSN 1212-3609.
- [5] MANDYS, J., (2013). Role veřejné správy při plánování a rozvoji sociální politiky na regionální úrovni. In. *Profesionalita, perspektivy a rozvoj sociální práce: sborník z konference IX. Hradecké dny sociální práce Hradec Králové 27. až 28. září 2013*. Hradec Králové: Gaudeamus, pp. 267 – 278 s. ISBN 978-807435-359-8.
- [6] MANDYS, J., JIRAVA P., KAŠPAROVÁ, M., KŘUPKA, J., DUPLINSKÝ, J., (2012). *Situace v sociálních službách na území města Pardubice*. Závěrečná výzkumná zpráva. Pardubice: Univerzita Pardubice.
- [7] MATOUŠEK, O., (2003). *Slovník sociální práce*. Praha: Portál. ISBN 80-86131-63 7.
- [8] MEZERA, F., KŘUPKA, J., (2013). Model of the Air Quality on the Basis of Rough Set Theory. *Soft Computing Models in Industrial and Environmental Applications; Advances in Intelligent Systems and Computing*, vol. 188, pp. 277 – 286 s. ISBN 978-3-642-32921-0. DOI: 10.1007/978-3-642-32922-7_29
- [9] PETR, P., KŘUPKA, J., PROVAZNÍKOVÁ, R., (2010). Statistical Approach to Analysis of the Regions. In *Selected Topics in Applied Computer Science. 10th WSEAS International Conference on Applied Computer Science (ACS '10), Iwate Prefectural University, Japan, October 4-6, 2010*. Athens: WSEAS Press, pp. 280 – 285 s. ISBN 978-960-474-231-8.
- [10] PROGRAMOVÝ TÝM PROJEKTU EQUAL 0076, (2006). *Deset kroků procesem komunitního plánování. Metodický sešit 1: Deset základních kroků v procesu komunitního plánování a příprava prostředí pro pořízení komunitního plánu*. Ústí nad Labem: Centrum komunitní práce.
- [11] ROSECKÝ, D., ORINIAKOVÁ, P. (2003). *Komunitní plánování sociálních služeb*. [online]. [cit. 2014-3-12]. Dostupné z: <http://socialnirevue.cz/media/docs/Rosecky_Oriniakova_Komunitni_planovani_socialnich_sluzeb.pdf>
- [12] SKŘÍČKOVÁ, Z., (2007). *Metodiky pro plánování sociálních služeb*. Praha: Centrum pro komunitní práci. ISBN 978-80-869002-44-9
- [13] VASKOVÁ, V., ŽEŽULA, O., (2002). *Komunitní plánování – věc veřejná. Jak zjistit co lidé opravdu chtějí? Jak zlepšit život v obci?* Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. ISBN 80-86552-30-6.
- [14] ZÁKON 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

Příspěvek byl zpracován v rámci Studentské grantové soutěže č.: SGFES_2014002 Vědecko-výzkumné aktivity v oblasti „Hospodářská politika a správa“.

SATISFACTION OF THE INHABITANTS WITH SELECTED ASPECTS OF SOCIAL POLICY IN THE REGION

SPOKOJNOSŤ OBYVATEĽOV S VYBRANÝMI ASPEKTMI SOCIÁLNEJ POLITIKY V REGIÓNE

DOC. OLGA BOČÁKOVÁ, PHD.

PHDR. DARINA KUBÍČKOVÁ, PHD.

Katedra sociálnych služieb a poradenstva | Department of Social Services and Counselling
Fakulta sociálnych vied | Faculty of Social Sciences
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave | The University of Ss. Cyril and Methodius in Trnava
✉ Bučianska 4/A, 917 01 Trnava, Slovak Republic
E-mail: olga.bocakova@ucm.sk, darina.kubickova@ucm.sk

Annotation

As it results from the title itself, this paper deals with the satisfaction of the inhabitants with the selected aspects of social policy in the region. The region is meant to be the self-governing region of Trenčín. The aim of this article is to identify the sources of dissatisfaction of the inhabitants of self-governing region in relation to the most significant social problems, which using the empiric research are established by us. One of the methods we have used is the questionnaire method. Unemployment, system of vocational education, university education, not enough places in the nurseries, alcoholism of juveniles, high prices of apartments, divorce rate, homelessness, old people's homes are the most significant social problems within the self-governing region of Trenčín and are included in the main results of this paper. The fact that as far as the area of social policy is concerned there is better satisfaction with the present president of the self-governing region Jaroslav Baška in comparison with the previous president Pavol Sedláček can be included into the conclusions of empirical survey.

Key words

region, the self-governing region of Trenčín, questionnaire, satisfaction, social problems

Anotácia

Príspevok sa zaoberá, ako vyplýva zo samotného názvu, spokojnosťou obyvateľov s vybranými aspektami sociálnej politiky v regióne. Pod regiónom máme na mysli Trenčiansky samosprávny kraj. Cieľom článku je identifikovať zdroje nespokojnosti obyvateľov samosprávneho kraja vo vzťahu k najvypuklejšim sociálnym problémom, ktoré zisťujeme prostredníctvom empirického výskumu. Medzi použité metódy patria dotazníková metóda. Medzi hlavné výsledky príspevku patria najvypuklejšie sociálne problémy v rámci Trenčianskeho samosprávneho kraja, ktorými sú nezamestnanosť, odborné školstvo, vysoké školstvo, málo miest v materských školách, alkoholizmus mladistvých, vysoké ceny bytov, rozvodovosť, bezdomovectvo, domovy dôchodcov. Medzi závery empirického prieskumu je možné zaradiť skutočnosť, že v oblasti sociálnej politiky panuje väčšia spokojnosť so súčasným predsedom samosprávneho kraja Jaroslavom Baškom v porovnaní s predchádzajúcim Pavlom Sedláčkom.

Kľúčové slová

región, Trenčiansky samosprávny kraj, dotazník, spokojnosť, sociálne problémy

JEL classification: I31

Introduction

The presented paper deals with the self-governing region of Trenčín. As it results from the title itself our attention has been focussed on the social problems with regard to the self-governing region. In addition to the theoretical part the paper contains also the empirical part, by means of which the social situation in the self-governing region is being established.

The new leadership of the self-governing region is in for new problems and new challenges connected with it, which have to be solved. We are trying to identify these problems in our paper on the basis of empirical research. However our efforts do not finish by doing that. We approach the problems analytically and research them in broader connections with historical over-riding and the causal and consequential connections.

The self-governing region of Trenčín is the result of the process of introduction of regions, which is connected or as the case may be is the result of transformation processes that started in 1989. The process of introduction of regions results in handing over the competencies to the regions, which are becoming the self-governing regions, which completes the democratisation process in public administration.

They are just the social problems that are the object of our paper, whereas “social” may be understood in the narrower as well as in the broader sense. In the narrower sense of the word what is meant is the competence of the resort of social affairs, in the broader sense of the word social means the connection to the society.

Aim and methods

The aim is to identify the satisfaction of the inhabitants with the social policy of the self-governing region of Trenčín and to find the shortcomings in the sense of social problems. We have applied the questionnaire method.

Results

When we are talking about the region, we have to ask the question on how to understand this concept. It is not possible to apply a standard definition in this context, because region as a context can be understood on various levels of hierarchy. In the conditions of Slovakia one of these levels is created by self-governing regions.

It is appropriate to ask a question, what is typical for the region of Trenčín. It is dominated by the regional town of Trenčín, which determines its character and gives genius loci to a certain extent to the whole region. The settlement of the region is situated mainly in the surroundings of the river Váh, which makes vitalising impression on the whole region and creates a kind of artery of the whole region.

The development of the regional structure of Slovakia has been influenced by changes, which have been brought about by the transition from the centrally controlled command economy to market economy. (Rajčáková, Švecová, 2010) The changes took place on the level of ownership and size structure of economic enterprises and the focus of their production but also in the area of liberalisation of prices and customer - supplier relations. (Danielová, 2012) After 1989 several principal political, economic as well as social changes took place in the countries of Central and Eastern Europe. They did not avoid Slovakia or its regional administration. It is getting practically all the time through the changes of its structure. In the past they were the administrative units the so called “stolice”, then counties and in the period between the wars it was the structure of regions. In the period of the government of Vladimír Mečiar the principle reform of public administration took place, the result of which was dividing of Slovakia into eight regions (Čemez, 2013), however these were still one part of

state administration. In the period of the 1st government of Mikuláš Dzurinda these regions acquired the self-governing character, i.e. it was determined that they will be lead by the president and representation of self-governing region, which are elected bodies in the periodic elected terms in office for four years. The president of the self-governing region is elected in two rounds in the direct elections. If one of the candidates wins the majority of valid handed-in votes already in the first round, so the second round will not take place. In the opposite case the candidates with the biggest number of votes move up to the second round. The elections of the representatives are often the copy of the election of the president of self-governing region, whereas the representing deputies get elected in one round election in the constituency corresponding to the districts. Each constituency is entitled to a certain number of mandates according to the number of inhabitants.

We can state that the self-governing of the regions is the crowning of the democratization process in the system of public administration and its approximation to the citizens is in sharp confrontation with undemocratic regimes, where the system of public administration was subject to strict command system from one centre. The centre does not have to know all the details about the living conditions prevailing in the region, therefore approximation of the public administration to the citizen through the self-governing regions enables effective fulfilment of regional interests.

However self-governing of the regions has to be perceived also in other connections, because if we understand this problem in the pragmatic level, so the state got rid of the responsibility, which has been transferred to the lower entities within the hierarchy.

As it results from the title itself so the topic of the subject matter are the social problems. They are the object of social policy, which can be taking place on the state level, i.e. the Ministry of labour, social affairs and family of the Slovak Republic and also on the regional level, i.e. on the level of the so called self-governing region, to be more precise on the level of the department of social affairs. The point here are mainly the social services.

Empirical research

The aim of the survey

The aim of the survey is to identify satisfaction or as the case may be dissatisfaction of the inhabitants with the social policy in the self-governing region of Trenčín.

The tasks of the survey

Our survey has the following tasks:

Task 1: To identify the satisfaction of the inhabitants of the self-governing region of Trenčín with the social policy in the region and in comparison between the previous president of the self-governing region and the present president.

Task 2: To identify generally the social problems in the self-governing region of Trenčín.

Task 3: To identify the social problems in the self-governing region of Trenčín according to age categories.

Methodology and characteristics of a sample

We have chosen a questionnaire as a method. We have sent out 200 sheets. 169 of them came back to us. As it results from Table 1, so with regard to the age categories they are approximately evenly represented in our sample.

Tab. 1: Sample of respondents according to the age categories

Age categories	%	number
18 – 29	27.22	46
30 – 44	24.26	41
45 – 61	25.44	43
62 and more	23.08	39
total	100	169

Source: prepared by the authors

Processing and analysis of survey results

Tab. 2: Satisfaction with the president of the self-governing region of Trenčín

president of the self-governing region	%	number
Jaroslav Baška	53.85	91
Pavol Sedláček	30.77	52
the same	13.09	23
I do not know	1.78	3
total	100	169

Source: prepared by the authors

As it results from the Table 2, which is recording the issue of the degree of satisfaction with the social policy in comparison between the present president of the self-governing region and the former one, so the results indicate that 53.85% are satisfied with the present president and 30.77% are satisfied with the former president.

Tab. 3: Social problems in the self-governing region of Trenčín in general

social problems	%	number
unemployment	17.75	30
system of vocational education	15.98	27
system of university education	14.2	24
few places in the nursery schools	12.43	21
abuse of alcohol by the juveniles	11.83	20
high prices of apartments	10.06	17
divorce rate	7.69	13
homelessness	5.92	10
old people's homes	4.14	7
total	100	169

Source: prepared by the authors

The respondents had the possibility to express themselves, which (one) social problem they consider to be most significant in the self-governing region of Trenčín. As it is shown in Table 3, so the unemployment is considered to be the key problem.

Tab. 4: To identify the social problems in the self-governing region of Trenčín according to age categories

social problems	18 – 29 years		30 – 44 years		45 – 61 years		62 years and more		total	
	%	number	%	number	%	number	%	number	%	number
unemployment	26.67	8	26.67	8	30	9	16.67	5	17.75	30
system of vocational education	33.33	9	29.63	8	22.22	6	14.81	4	15.98	27
system of university education	3.75	9	25	6	25	6	12.50	3	14.2	24
few places in the nurseries	28.57	6	23.81	5	23.81	5	23.81	5	12.43	21
abuse of alcohol by the juveniles	25.00	5	20.00	4	25.00	5	27.50	6	11.83	20
high prices of apartments	35.29	6	23.53	4	17.65	3	23.53	4	10.06	17
divorce rate	15.38	2	23.08	3	30.77	4	30.77	4	7.69	13
homelessness	10.00	1	20.00	2	40.00	4	30.00	3	5.92	10
old people's homes	0.00	0	14.29	1	14.29	1	71.43	5	4.14	7
total									100	169

Source: prepared by the authors

Summary of the conclusions of our survey:

Within our survey we have arrived at the following results:

1. The results of our survey signal that in the area of social policy there is bigger satisfaction with the present president of the self-governing region of Trenčín Jaroslav Baška in comparison with the previous president Pavol Sedláček.
2. Unemployment, system of vocational education, university education, not enough places in the nurseries, alcoholism of juveniles, high prices of apartments, divorce rate, homelessness and old people's homes are the most significant social problems within the self-governing region.
3. Regarding the identification of the biggest problems from the point of view of age categories, we can generally state that these problems are assessed approximately evenly in individual age categories. It was exclusively the issue of old people's homes that achieved zero percent with the respondents of the age from 18 - 29, in the category of the persons from 62 years 71.43% of the respondents consider it to be the biggest problem.

As far as unemployment is concerned, so it has broader context. It has been distinctly manifested during transformation. (Križan, Lauko, Guriňák, 2010) On the one hand we are talking about the conversion of the mechanical engineering industry so as it has already been mentioned somewhere else, but also about the so called wild privatisation, when some persons close to the Establishment at that time acquired the state companies at advantageous conditions. The problem has arisen at the moment, when they did not know, how to manage these companies.

The transformation of economics brought about the situation, when the so called mammoth companies were not capable to react flexibly to the changes in the markets and then it was also the loss of markets in the countries of Eastern Europe. This has led to the bankruptcies and collapse. In this way Trenčín as an economic centre has lost its economic potential, which was connected mainly to the mechanical engineering and garment and textile industry in the past. The draft horses of economics in this locality, which were the companies TOS, Ozeta and Merina, were declared bankrupt. (Danielová, 2010) Analogically the same considerations can be made about the town Nová Dubnica, because it

was mainly the fact that among its inhabitants were mainly the employees of the company ZŤS, which subscribed its name under the increase of unemployment rate. (Danielová, 2011)

The system of vocational education, which had to undergo the restructuring, is connected with this problem. However the system of school education is a decisive factor determining the process of transition from the school to the labour market. (Švecová, Rajčáková, 2012) The originally rejected dual education, when the companies trained their own graduates, is coming back thanks to the present minister of education Juraj Draxler. The situation until now is such, that there is duplicity of fields of apprenticeship at the secondary schools, and their school-leavers are not able to assert themselves in their fields. The secondary schools have to be flexible in innovating the fields of apprenticeship they offer to correspond to the needs of labour market. Therefore some secondary vocational schools have completely changed the concentration of their curriculum, even also the name of the school, for all of them we would like to mention two examples: The secondary garment educational establishment was renamed into the secondary specialised business school, which does not exist any more at the present time due to the duplicity of fields of apprenticeship and the secondary garment industry school has been transformed into the secondary school of arts.

Analogical considerations can take place about the system of university education in the region. The first institution of higher learning, which has arisen in this region was School of Management/City University, which offered mainly management studies. The next one was Alexander Dubček University of Trenčín. Its formation was the continuation of machinery tradition in the region and was confirmed by the presence of two technical faculties - Faculty of Mechatronics and Faculty of Special Technology.

If we come to the next item, which is the shortage of places in nurseries, so it is necessary to see this problem within the longer time context. After 1989 there was a steep decrease in birth rate, which was caused by transformation processes and the economic, political and social changes connected with them. As a consequence of missing funds the state did not support family by its family policy as it did before 1989. The consequence of it was the decrease in the number of marriages, but also of birth rate and this corresponded also to the reduction of places in the nurseries.

Alcoholism is still on the rise in the present society and it does not exclusively concern only the self-governing region of Trenčín. It is in particular alarming, if it concerns the juveniles. It is not necessary to emphasise that it has adverse impact on the healthy, physical and mental development of a young person and in these connections it is possible to find several causes:

1. The crisis of the family and not enough time spent together - this is mainly connected with long working hours and not enough time of the parents to spend their time with their children.
2. Trendy tendency - the juveniles have the tendency to accept uncritically the examples of their opinion leaders and want to be as them, i.e. in. Who is not in, is out and has to leave the round, i.e. this person is not accepted by his/her youth group.
3. Access to alcohol - at the present the pubs in towns and villages flourish and from this it results that the juveniles have possibilities, how to get to alcohol, in spite of the fact that selling alcohol is forbidden to the persons younger than 18.
4. Media - a principle role in this regard is being fulfilled by media, where abuse of alcoholic beverages is presented as a norm of behaviour and a common part of our lives.

Foundation of families requires certain material preconditions. High prices of apartments cause that young couples cannot afford to buy an apartment or a family house. This leads to taking consumer credits, mortgages or living in rented real estate properties. The result is inappropriate financial load of young families and the result of this may be bad atmosphere, which has adverse effect on the development of the whole family, on its relations and mainly on the children.

The financial situation of young families and insufficient funds may also finally lead to the divorce. The present tendency does not lead to maintaining the marriage, but to its divorce. The divorces are becoming more and more the common part of our society.

A modern phenomenon, which has been spread in our society is homelessness. Where to look for the causes of this problem. Globally it is possible to look for the cause in the missing solidarity and in big differences inside the society and in the missing cohesion. When we look at individual cases in detail then it is possible to look for the causes in alcoholism or in asocial way of life. In more than few cases it is hyenism on the part of the closest relatives, who have stolen these people the roof over their heads.

The issue of old people's homes has also its specific features. Their formation is preconditioned by disintegration of the original big family, which was capable to look after all its members inclusive the oldest one. The problems connected with these facilities rest mainly in shortage of places and the population in senior age will be on the rise.

Conclusion

At the close we can state that the self-governing region of Trenčín is concerned, as it resulted from our empirical research, mainly about the unemployment. It is not possible to forget the system of education, whether it is the secondary vocational education or the system of institutions of higher learning. Unemployment is to a certain extent connected with the system of education, because some fields of apprenticeship or fields of study are not attractive on the labour market. The decrease of birth rate resulted in reduction of number of places in the nurseries. The gradual increase of birth rate resulted in the situation that there are not enough of places for the children in the nurseries. A new tendency among the juveniles is abuse of alcohol. Other identified problems are high prices of apartments, divorce rate, homelessness and old people's homes. The respondents have expressed their satisfaction in the area of social policy with the present president of the self-governing region Jaroslav Baška in comparison with the former president Pavol Sedláček.

Literature

- [1] ČEMEZ, A., (2013). Trenčín: regionálna analýza. In MIKŠOVSKÝ, J. (ed.) *ScientiaIuventa 2013*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. ISBN 978-80-557-0535-4.
- [2] DANIELOVÁ, K., (2011). Transformácia v meste Nová Dubnica po roku 1989 – ako ju vnímajú dve generácie. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *14th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 148-160. ISBN 978-80-210-5513-1.
- [3] DANIELOVÁ, K., (2010). Vybrané prejavy transformácie mesta Trenčín po roku 1989. In Klímová, V. (ed.) *13th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 72-84. ISBN 978-80-210-5210-9.
- [4] DANIELOVÁ, K., (2012). Vybrané transformačné procesy a ich prejav v priestorovej štruktúre mesta Trenčín v období 1989 – 2009. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *15th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 213-223. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [5] KRIŽAN, F., LAUKO, V., GURŇÁK, D., (2010). Vybrané aspekty prejavov ekonomickej krízy v kontexte nezamestnanosti v regiónoch Slovenska. In Klímová, V. (ed.) *13th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 109-117. ISBN 978-80-210-5210-9.
- [6] RAJČÁKOVÁ, E., ŠVECOVÁ, A., (2010). Regionálne disparity v kontexte regionálnej politiky SR. In Klímová, V. (ed.) *13th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 33 – 41. ISBN 978-80-210-5210-9.
- [7] ŠVECOVÁ, A., RAJČÁKOVÁ, E., (2012). Vývoj nezamestnanosti absolventov škôl. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *15th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 475-485. ISBN 978-80-210-5875-0.

SOCIÁLNA POLITIKA V KONTEXTE VÝKONU MIESTNEJ EKONOMIKY

SOCIAL POLICY IN CONTEXT OF MUNICIPAL ECONOMY EXECUTION

PROF. ING. MÁRIA URAMOVÁ, PH.D.

DOC. PHDR. MARIAN ŠUPLATA, PH.D.

ING. JÁN KOLLÁR

*Katedra ekonómie | Department of Economics
Ekonomická fakulta | Faculty of Economics
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici | Matej Bel University in Banská Bystrica
✉ Tajovského 10, 974 01 Banská Bystrica, Slovak Republic
E-mail: maria.uramova@umb.sk, marian.suplata@umb.sk; jan.kollar@umb.sk*

Anotácia

Príspevok prezentuje pohľad na vybrané aspekty sociálnej politiky, ako jedného z významných segmentov hospodárskej politiky, v aplikácii na najnižšiu úroveň verejnej správy v podmienkach Slovenskej republiky. Prvá časť sa venuje teoretickému prístupu k sociálnej politike, jej nástrojom a možnostiam, ktoré môžu byť využívané prostredníctvom jej výkonu v prospech občana. Druhá časť príspevku predstavuje tematicky komplementárne sekundárne údaje a následne hlavné závery primárneho prieskumu uskutočneného vo vybranej miestnej samospráve. Vyhodnotené výsledky boli využité v praxi. Ambíciou príspevku nie je komplexne zhodnotiť výkon sociálnej politiky, skôr, na príklade dobrej praxe, poukázať na možnosti, akým spôsobom môže jej výkon byť vďaka občianskej participácii kontinuálne skvalitňovaný.

Kľúčové slová

ekonomika, sociálna politika, verejná správa, miestna samospráva

Annotation

The paper presents selected issues in social policy, as one of the key segment of the economic policy, applied on a local self-government in the Slovak Republic. In the first stage it offers theoretical approaches towards social policy, identifies main instruments of social policy. The second part of the article summarizes thematically complementary secondary data as well as main conclusions of the primary research conducted in a selected local self-government. The results and findings of this research have been used in practice. It was not the ambition of the paper to evaluate the execution of the social policy globally, rather, based on examples of the „best practice“, point out on how the execution of the social policy could be continuously improved thanks to civic participation.

Key words

economics, social policy, public administration, local self-government

JEL classification: H70, H11

Úvod

Miestnu samosprávu možno vo všeobecnosti i v podmienkach SR považovať za kľúčového aktéra výkonu miestnej ekonomiky. Svojím postavením v systéme verejnej správy predstavuje dôležitý subjekt, ktorý v rámci svojich zverených kompetencií a finančných možností realizuje výkon miestnej ekonomiky na najnižšom stupni verejnej správy. Podľa Švantnerovej a Kožiaka (2005, s. 8)

„existencia miestnej samosprávy je dôkazom toho, že v štáte je uznaná schopnosť zabezpečovať niektoré verejné statky pre obyvateľov efektívnejšie než prostredníctvom štátu a prípadne aj efektívnejšie plniť úlohy vo verejnom záujme. Územná samospráva - či už ide o **regionálnu**, alebo **miestnu** úroveň - nepochybne v rámci svojej územnej pôsobnosti prispieva k formovaniu miestnej ekonomiky, ktorá je čo najbližšie pri občanovi. Pri tvorbe miestnej ekonomiky sú miestne samosprávy relatívne nezávislé. Na ich výkon však môže vplývať tiež právne prostredie – na úrovni národnej, či nadnárodnej.

Na Slovensku sa formovanie miestnych samospráv začalo uskutočňovať od jeho samotného vzniku od roku 1993. Ich postavenie je garantované v Zákone SNR č. 369/1990 Zb. Duálny systém verejnej správy v podmienkach SR prispieva k možnosti k ovplyvňovaniu procesov od národnej úrovne s celoplošným pôsobením, až po selektívnu resp. adresnú účinnosť nástrojov verejnej politiky. Posilňovanie decentralizačných tendencií na Slovensku podporovaných aj fiškálnou decentralizáciou vytvára naďalej predpoklady k tomu, aby sa výkon miestnej ekonomiky mohol realizovať kvalitatívne lepším spôsobom. S procesom delegovania kompetencií na nižšie stupne verejnej správy je spojená aj fiškálna decentralizácia, ktorá výrazným spôsobom posilňuje kompetencie nižších stupňov verejnej správy. Podľa Aristovnika (2012, s. 6): „fiškálna decentralizácia zároveň prispieva k väčšej transparentnosti činnosti verejnej správy a rovnako zvyšuje účasť občanov na demokratických voľbách.“

Delegovaním kompetencií na nižšie úrovne verejnej správy sa jej výkon môže priblížiť bližšie k občanovi, čo vytvára príležitosť bezprostrednejšie a primeranejšie reagovať na jeho potreby. To nepochybne posilňuje princíp subsidiarity. Cieľom tohto princípu je zabezpečiť, aby sa v praxi prípadné intervenčné opatrenia, ak sú nevyhnutné, realizovali na tých úrovniach verejnej správy, ktoré majú priame, bezprostredné informácie o ekonomicko-sociálnom stave územia. Miera účinku akejkoľvek intervencie je determinovaná nielen existenciou nástrojov, ktoré by dovoľovali prakticky a účinne zasiahnuť do fungovania ekonomických procesov, ale tiež právomocou disponovať finančnými prostriedkami na zabezpečenie danej intervenčnej aktivity. Pawera, Šmehýlová (2014) ako aj ďalší autori považujú intervencie za nevyhnutý predpoklad pre redukciu regionálnych disparít. Naopak, Horeháj (1995) a iní autori, intervencie vo všeobecnosti považujú skôr za negatívne vplyvajúce na samoregulačnú schopnosť trhu.

Z možnosti reálne ovplyvňovať ekonomický vývoj pomocou nástrojov verejnej politiky vyplýva tiež právomoc i zodpovednosť spravovať územie. To sa realizuje aj na najnižšej miestnej úrovni, s cieľom a prispievať k jeho prosperite. V podmienkach rozdrobenej sídelnej štruktúry nie je možné zvyšovať efektívnosť využívania verejných zdrojov. Podobne je zložité uplatňovať lokálne iniciované rozvojové stratégie, ktoré v trhovom prostredí výrazne ovplyvňujú využívanie endogénneho rozvojového potenciálu obcí. V súčasnej Európe je už len málo krajín, ktoré doposiaľ nepristúpili k spájaniu malých nevykonných a ekonomicky aj sociálne upadajúcich obcí. (Hamalová, a kol., 2010).

Otázky spojené so zverenými kompetenciami nižších úrovní verejnej správy a možnosti ich financovania patria v súčasnosti k už dlhodobo diskutovaným témam. Pokladáme za potrebné nachádzať súlad medzi kompetenciami a mierou fiškálnej decentralizácie spôsobom, ktorý nebude bariérou, ale naopak možnosťou výkonu zodpovednej, dlhodobo udržateľnej miestnej ekonomiky spôsobmi, ktoré sú primerané podmienkam danej ekonomiky.

Jednou z oblastí, ktorú má miestna samospráva v rámci systému verejnej správy možnosť ovplyvňovať je sféra sociálnej politiky. Túto môžeme považovať za podstatný segment hospodárskej politiky štátu. Jej výkon je možné v náležitej miere realizovať na všetkých stupňoch verejnej správy. Korimová (2007, s. 40) sociálnu politiku definuje ako „súbor aktivít a opatrení, ktoré cielavedome smerujú k rozvoju človeka, spôsobu jeho života, k udržiavaniu a zlepšovaniu životných podmienok obyvateľov, k zabezpečeniu sociálnej suverenity či zabezpečenia v rámci daných politických a hospodárskych možností krajiny“. K predpokladom realizácie sociálnej politiky prirodzene patria aj potrebné nástroje. Podľa Klikovej a Kotlána (2012, s. 213) k nim môžeme priradiť:

- **sociálne príjmy**, ktoré sú tvorené predovšetkým dávkami dôchodkového a nemocenského zabezpečenia, peňažnou pomocou rodinám s deťmi, peňažnými dávkami sociálnej pomoci a podporou v nezamestnanosti;
- **sociálne služby**, medzi ktoré zahrňujeme nielen služby spojené so starostlivosťou o seniorov a hendikepovaných občanov, ale rovnako aj služby zdravia, vzdelávania, bývania a poradenské služby;
- **vecné dávky**, ktoré sú spojené predovšetkým s ochranou zdravia (lieky, zdravotné a ochranné pomôcky);
- **úľavy a výhody**, ktoré sa môžu poskytovať určitým skupinám obyvateľstva (študenti, ženy na materskej a podobne).

V zmysle Zákona NR SR č. 416/2001 Z. z o prechode niektorých pôsobností z orgánov štátnej správy na miestne samosprávy majú obce právo rozhodovať o. i. o poskytovaní opatrovateľskej služby. Rovnako môžu zriaďovať zariadenia sociálnych služieb ako napr. domovy sociálnych služieb pre deti, detský domov, krízové stredisko, resocializačné stredisko apod. Sociálne služby aj na ktoromkoľvek stupni verejnej správy môžeme považovať za integrovanú súčasť života obyvateľov bez poskytovania ktorých by bol ich život podstatne zložitejší.

Podstatou existencie sociálnych služieb je napomáhať znevýhodneným skupinám osôb pri maximalizácii ich sociálneho, duševného a telesného blahobytu. Cieľom je okrem pomoci vybraným jednotlivcom, rodine alebo skupine osôb v ich vzťahoch aj zlepšenie všeobecných sociálnych podmienok pomocou zvýšenia zdravotného a hospodárskeho štandardu čo môže prispievať ku kvalitatívne lepším podmienkam pre každodenný život (Spišiaková, Hospodárová, Thurzová, Demčák 2011). Prostredníctvom uvedených nástrojov je jednoznačne možné sociálnu politiku aplikovať aj v podmienkach v praxi miestnych samospráv.

Cieľ a metódy

Cieľom predloženého príspevku je:

- 1) zhodnotiť konkrétne výsledky, využité pri tvorbe a realizácii plánovania sociálnych služieb v miestnej samospráve.;
- 2) na základe príkladu dobrej praxe z konkrétnej miestnej samosprávy poukázať na pridanú hodnotu interakcie medzi vedením obce a miestnymi obyvateľmi;

Pri napĺňaní uvedených cieľov sme využili kombináciu vybraných sekundárnych ukazovateľov a primárneho dotazníkového prieskumu. Na základe výsledkov bolo možné identifikovať a zhodnotiť: vybrané kľúčové oblasti záujmu miestnych obyvateľov, ako aj vybrané čiastkové súvislosti sociálneho statusu obyvateľov, ktorí sa do prieskumu zapojili.

Primárny prieskum bol v miestnej samospráve uskutočnený v januári 2015 vo forme papierového dotazníka, ktorý bol distribuovaný priamo do schránok rodinných domov. Celkovo ich bolo rozdáných 165, čím sa zabezpečilo pokrytie všetkých domácností (štatistických jednotiek), ktoré majú v obci trvalý pobyt. Respondenti mali na doručenie odpovedí 14 dní. Za zberné miesto pre odpovede bola určená osobitná zberná schránka. O prebiehajúcom prieskume a jeho prínose pre obyvateľov boli občania informovaní prostredníctvom miestneho rozhlasu a informačnej tabule obce.

Výsledky

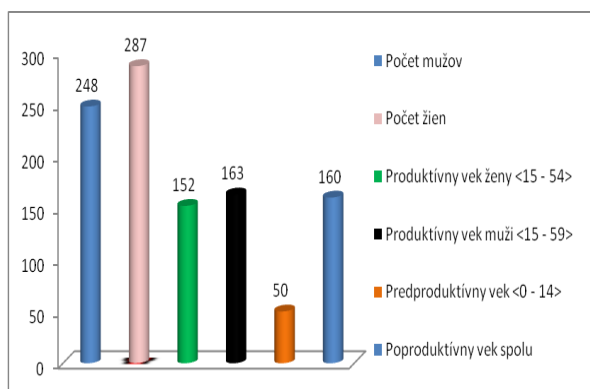
Vybranú samosprávu môžeme považovať vo svojej podstate za malú - k 31. decembru 2014 žilo v nej **535 obyvateľov** na **rozlohe 2 075 ha**. Podľa portálu Zoznam obcí SR, **počet obcí s rovnakým, alebo nižším počtom obyvateľov v rámci SR je 1271** z celkového počtu 2927 obcí v SR, (43,4%); v rámci kraja, v ktorom sa obec nachádza je to 516 obcí (17,6%) a v rámci okresu ktorého je obec súčasťou je to 16 (0,5% v SR).

Vyhodnotenie výsledkov bude uskutočnené v dvoch fázach:

- (A) prostredníctvom sumarizácie vybraných sekundárnych údajov o danej obci;**
(B) prostredníctvom vyhodnotenia výsledkov uskutočneného primárneho prieskumu.

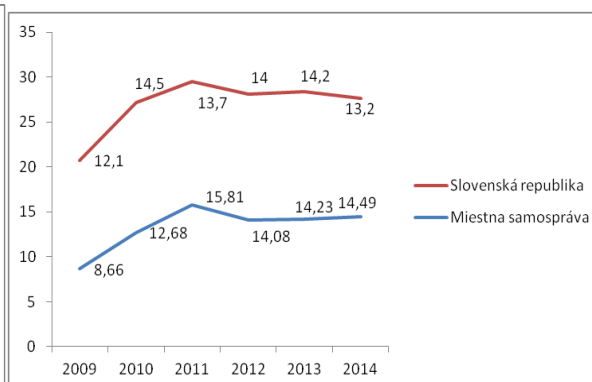
AD A) Ako je zrejmé z grafu 1, väčšina všetkých obyvateľov obce sa nachádza v produktívnom a poproduktívnom veku. Tieto dve skupiny spolu tvoria takmer 30 % zo všetkých obyvateľov obce. Možno očakávať, že uvedeným dvom skupinám bude v budúcnosti nutné venovať v sociálnych otázkach osobitnú pozornosť. Na základe dlhodobého štatistického vývoja možno totiž vnímať, že v danej miestnej samospráve sa prejavuje trend spojený s nárastom obyvateľov v poproduktívnom veku, pričom klesá počet obyvateľov v produktívnom veku. Táto skutočnosť môže vedeniu obce naznačovať, ktorá časť obyvateľov sa bude postupne stávať centrom pozornosti pre konkrétne (predikovateľné) opatrenia výkonu sociálnej politiky.

Obr. 1: Demografická charakteristika obyvateľov obce

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe internej evidencie údajov obce

Obr. 2: Vývoj % miery nezamestnanosti

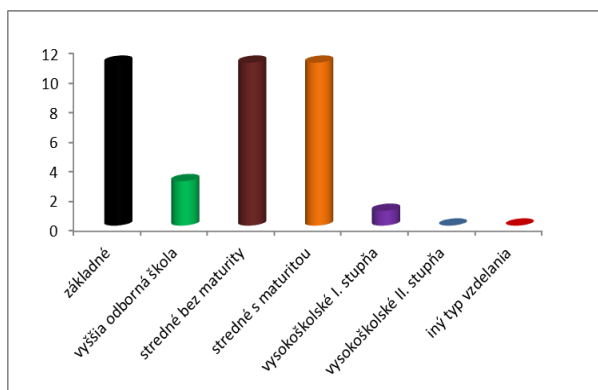

Zdroj: Spracované na základe internej evidencie obce a údajov z www.europa.eu

Pozornosť sme tiež venovali monitorovaniu miery nezamestnanosti - z makroekonomického uhla pohľadu, ako aj na miestnej úrovni. Sledovanie tohto ukazovateľa možno považovať za jeden z dôležitých determinantov sociálno-ekonomickej situácie obyvateľov. Ako vyplýva z grafu 2, trend vývoja celkovej nezamestnanosti obce sa nachádza pod priemernými hodnotami v SR, pričom je možné konštatovať obdobný trend ich priebehu.

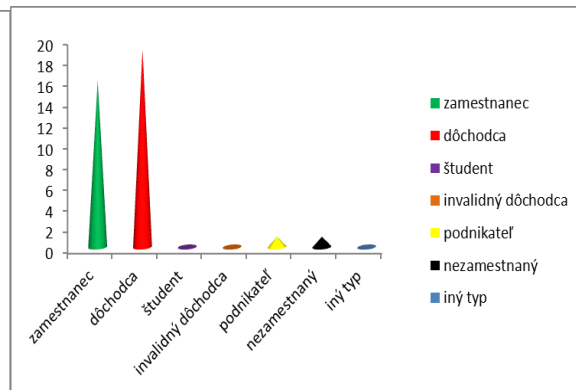
AD B) Pokiaľ ide **zhodnotenie výsledkov primárneho prieskumu**, ako vyplýva z grafov 3 a 4, najviac respondentov bolo z radov dôchodcov, alebo zamestnancov so stredoškolským vzdelaním.

Obr. 3: Dosažené vzdelanie respondentov

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe realizácie primárneho prieskumu

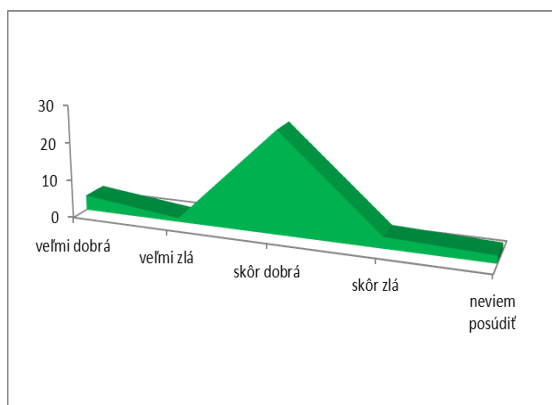
Obr. 4: Spoločenský status respondentov

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe realizácie primárneho prieskumu

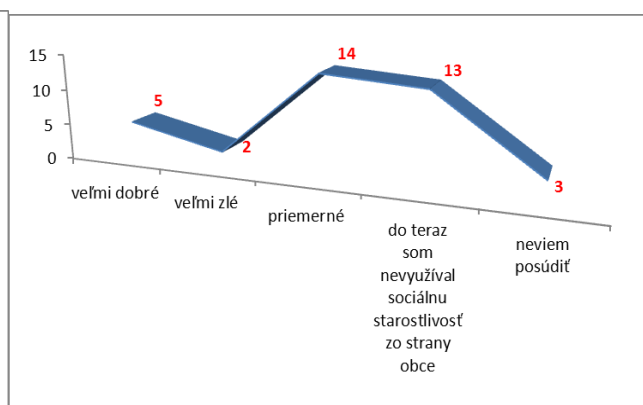
Ako vyplýva z grafu 5, ktorý vyhodnocuje **spokojnosť obyvateľov obce s ich životnou úrovňou**, väčšina respondentov (80%) ju považuje **skôr za dobrú**. Pokiaľ ide o **hodnotenie výkonu sociálnej politiky obce** (graf 6), väčšina obyvateľov ho vníma ako **priemerný, resp. sociálnu starostlivosť zo strany obce doteraz nevyužívalo**.

Obr. 5: Spokojnosť respondentov so životnou úrovňou

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe realizácie primárneho prieskumu

Obr. 6: Hodnotenie výkonu sociálnej politiky zo strany respondentov

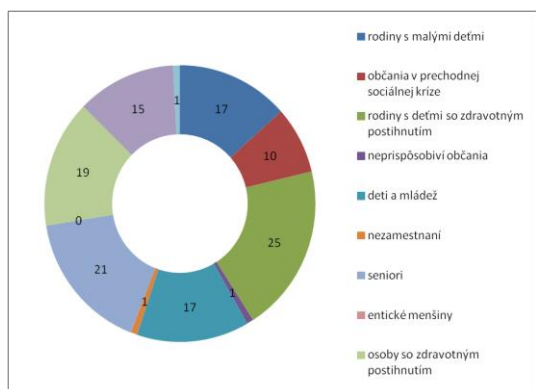

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe realizácie primárneho prieskumu

V grafe 7 sú uvedené odpovede respondentov na otázku: „**Ktojej skupine obyvateľov by mala obec venovať viac pozornosti?**“. (Respondenti si mohli vybrať najviac 4 možnosti). Pri tejto otázke bolo miernym prekvapením, že obyvatelia za prioritné považovali venovať viac pozornosti rodinám s deťmi so zdravotným postihnutím nakoľko obec doteraz obdobné podnety neevidovala. Na druhej strane to môže byť konštruktívnym impulzom pre ďalšie aktivity vedenia mestského zastupiteľstva voči svojim občanom.

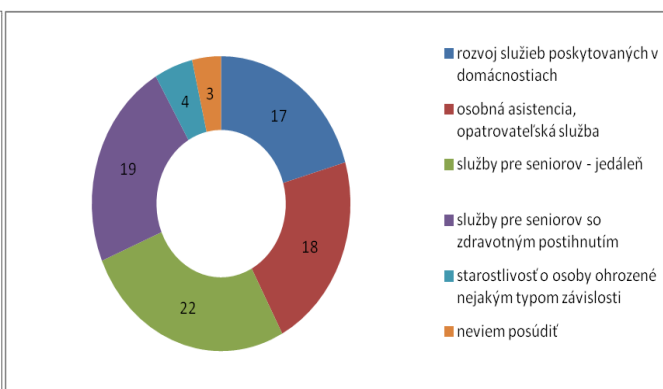
V rámci otázky: „**Na ktorú oblasť pomoci by sa mala obec viac zamerať?**“ Väčšina (69 %) zaznamenaných odpovedí respondentov bolo v prospech služieb pre seniorov v oblasti stravovania. Vzhľadom na vysoký počet dôchodcov v obci tento výsledok nemožno považovať za prekvapujúci. Podrobnejší prehľad dosiahnutých výsledkov prezentujeme v grafe 8 (respondenti mohli označiť najviac 3 možnosti.)

Obr. 7: Skupiny obyvateľov, ktorým má obec venovať viac pozornosti

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe realizácie primárneho prieskumu

Obr. 8: Oblasti pomoci, ktorým má obec venovať viac pozornosti

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe realizácie primárneho prieskumu

V návrhoch a odporúčaní, ktoré tvorili samostatnú súčasť priestoru v dotazníkovom prieskume sa vyskytovali najčastejšie odpovede:

- obec by mala venovať väčšiu pozornosť osamelým ľuďom;
- poskytovať finančnú pomoc (dotácie) obyvateľom, ktorí sa dostali do krízovej situácie;
- vytvoriť dobrovoľný fond sociálnej výpomoci pre podporu občanov v hmotnej núdzi.

Výsledkom uvedeného anonymného dotazníkového prieskumu v miestnej samospráve bolo získanie:

1. informácii o spokojnosti obyvateľov so sociálnou politikou na miestnej úrovni za uplynulé funkčné obdobie (2010 – 2014).
2. podnetov v oblasti rozvoja sociálnych služieb, ktoré sa stali súčasťou spracovaného „Komunitného plánu sociálnych služieb“.

Uvedené výsledky primárneho prieskumu tiež prakticky poslúžili vedeniu miestnej samosprávy, (ktorá pred uskutočnením prieskumu disponovala výlučne sekundárnymi údajmi). **Kombinácia primárnych a sekundárnych zdrojov sa stala praktickým zdrojom informácii pri presnejšej identifikácii reálnych potrieb obyvateľov a zároveň poslúžila pre predikciu potrieb pri realizácii budúcich sociálnych služieb.**

Ako isté negatívum možno vnímať pomerne nízku návratnosť dotazníkov. Z celkového počtu distribuovaných dotazníkov v počte 165 sa vrátilo 37, čo predstavuje návratnosť 22 %. Dotazník odovzdalo 22 mužov a 15 žien.

Záver

Realizácia sociálnej pomoci sa vzhľadom na demografický vývoj stáva v našej spoločnosti stále naliehavejšou. Silnejúce „tlaky“ na jestvujúci systém si vyžadujú hľadať spôsoby a riešenia nielen *ex-post*, ale aj *ex-ante* na najnižších úrovniach verejnej správy. Reálna prax ukazuje, že sociálna politika aj týchto úrovniach má svoje opodstatnenie. Tá vychádza nielen zo samotných zverených kompetencií, ale najmä z konkrétnych potrieb samotných obyvateľov, ktorí sa pomerne často obracajú na obec resp. mesto, ako na inštanciu pomoci v zložitých životných situáciách. Každá forma pomoci, ktorá má reálne opodstatnenie ako aj konkrétne požiadavky vychádzajúce z konkrétnych podmienok sa stávajú dôležitým pilierom pre obyvateľov v núdzi.

Aktívni občania so záujmom o verejné dianie by zaiste mali mať dostatočný priestor pre formovanie rozhodnutí, ktoré sa ich bezprostredne dotýkajú. Synergia vyplývajúca zo vzájomnej interakcie samotných obyvateľov a kompetentných volených orgánov prináša vyššiu účinnosť aj legitimitu

realizovaných opatření zo strany vedenia miestnej samosprávy. Jednou z dôležitých úloh obce je aj formovanie miestnej ekonomiky v sociálnej oblasti. Vzájomná spolupráca nielen orgánov obce, ktoré jej výkon zabezpečujú, by mala spolu s aktívnym prístupom obyvateľov jednotne vytvárať základný a „zdravý“ pilier rozvoja miestnej ekonomiky. (Gecíková, 2014).

Na základe vyhodnotenia sekundárnych a následne primárnych údajov z dotazníkového prieskumu bolo možné zhodnotiť niekoľko aspektov, ktoré sú pri tvorbe sociálnej politiky v miestnej samospráve východiskové. Príspevok tak mohol v čo najvyváženejšej forme prispieť ku tvorbe „Komunitného plánu sociálnych služieb na roky 2015 – 2020“. Zhrnuté výsledky boli prekonzultované s predstaviteľmi vedenia miestnej samosprávy, následne vyhodnotené a využité v praxi. Tie na jednej strane poskytujú cenné informácie pre vedenie obce. Na strane druhej, nízka miera zapojenia sa oslovených obyvateľov do primárneho prieskumu vypovedá o miere ich (ne)záujmu o verejné dianie, čo však zrejme možno vnímať aj ako problém celospoločenský.

Aktívny občan je pilierom každej zdravej samosprávy. Je to práve on, ktorý tiež prináša ďalšie impulzy pre výkon miestnej ekonomiky - novými podnetmi, návrhmi a odporúčaniami. Tie majú výrazným spôsobom napomáhať vedeniu obce, prostredníctvom prijímania podnetov „zdola“, realizovať výkon miestnej ekonomiky erudovane a to nielen v sociálnej oblasti.

Literatúra

- [1] ARISTOVNIK. A., (2012). Fiscal decentralization in eastern europe: trends and selected issues. *Transylvanian review of Administrative Sciences*, no. 37, pp. 5 – 22. ISSN 1842-2845.
- [2] DATABÁZY EUROSTATU (2015). [online]. [cit. 2. marca 2015]. Dostupné z: www.europa.eu.
- [3] GECÍKOVÁ. I., (2014). Postavenie obecného zastupiteľstva v obciach Slovenska. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 462-467. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-59.
- [4] HAMALOVÁ, M., ŠTANGOVÁ, N., BELAJOVÁ, A., MAJOROŠOVÁ, M., KNEŽOVÁ J., FILIP, P., (2010). Veľkosť miestnych samospráv verzus efektívnosť poskytovania služieb. In *Ekonomický a sociálny rozvoj Slovenska*. Bratislava, p. 217 - 232. 2010. ISBN 978-80-970495-4-6
- [5] HOREHAJ, J., (1995). Market-oriented awareness about the extent of state intervention in the transformation process. *Ekonomický časopis*, vol. 43, no. 12, pp. 942–949. ISSN 0013-3035.
- [6] KLIKOVÁ, CH., KOTLÁN, I., (2012). *Hospodárska politika*. Ostrava: Sokrates. ISBN 978-80-86572-76-5
- [7] KORIMOVÁ, G., (2007). *Predpoklady rozvoja sociálnej ekonomiky*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. ISBN 978-8089-399-2
- [8] PAWERA, R., ŠMEHÝLOVÁ, Z., (2014). Rozvoj regiónov a životnej úrovne na Slovensku v kontexte politiky súdržnosti EÚ. In *Slováci jako občania v Európskom dome: Analýza možností ďalšieho rozvoja životnej úrovne občanov SR (Vedecké štúdie)*. Brno: Tribun EÚ, pp. 131- 147. ISBN 978-80-263-0582-8.
- [9] SPIŠIAKOVÁ, H., HOSPODÁROVÁ, O., THURZOVÁ, M., DEMČÁK, M., (2011). *Miestna samospráva – základné princípy fungovania*. Prešov: Asociácia vzdelávania samosprávy. ISBN 978-80-970616-0-9
- [10] ŠVANTNEROVÁ, E., KOŽIAK, R., (2005). *Ekonomika miestnej samosprávy*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. ISBN 80-8083-117-3
- [11] ZOZNAM OBCÍ SR, (2015). [online]. [cit. 2. marca 2015]. Dostupné z: www.sodbtn.sk/obce/vysledky2.php.

Príspevok bol spracovaný ako jeden z výstupov z projektu: KEGA MŠ SR č. 032 UMB-4/2013. „Výučba ekonómie v cudzích jazykoch ako predpoklad kvalitného vysokoškolského štúdia a rozvoja vedeckovýskumnej činnosti v európskom regióne.“

ZHODNOCENÍ INOVAČNÍHO POTENCIÁLU NEZISKOVÉHO SEKTORU V ČESKÉ REPUBLICE

THE EVALUATION OF AN INNOVATION POTENTIAL OF THE NON- PROFIT SECTOR IN THE CZECH REPUBLIC

MGR. MONIKA CHOBOTOVÁ, PH.D.

Katedra podnikové ekonomiky a managementu | *Department of Business and Management*
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné | *School of Business Administration in Karviná*
Slezská univerzita v Opavě | *Silesian University in Opava*
✉ *Univerzitní nám. 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic*
E-mail: chobotova@opf.slu.cz

Anotace

Současný trendem ekonomického vývoje ve vyspělých zemích je zvýšený zájem o sociální problematiku. Vznůstá zájem o nové směry podnikání, které jsou zaměřené na ekonomické i sociální cíle. Z tohoto důvodu jsou v popředí zájmu organizace, které jsou nazývané jako třetí sektor, nestátní neziskový či dobrovolný sektor. Tyto organizace, aby dokázaly nabízet produkty a služby, které jiné organizace na trhu nenabízejí, zaměřují svoji činnost na tzv. sociální inovace. Cílem tohoto příspěvku bude provést analýzu a zhodnocení aktuální situace, ve které se nachází neziskové organizace v České republice s důrazem na stav výzkumného a vývojového potenciálu. Základními indikátory, které budou použity pro srovnání inovační výkonnosti, jsou výdaje na výzkum a vývoj, počet pracovišť a zaměstnanců ve VaV a počet podpořených projektů z Evropského sociálního fondu. V příspěvku bude použita metoda komparace. Na základě získaných poznatků bude na závěr provedeno souhrnné zhodnocení inovačních aktivit neziskových organizací v České republice.

Klíčová slova

neziskové organizace, inovace, sociální podnikání

Annotation

The current trend of economic evolution in developed countries is to increase interest in social issues. Currently, the new lines of business are growing interest and they are aimed at economic and social objectives. For this reason, organizations which are termed as the third sector, non-profit and voluntary sector are in the spotlight. These organizations focus their activities on the so-called social innovation to be able to offer products and services that other organizations on the market offer. The aim of this paper will to description and evaluation of the current situation in which there is a non-profit organization in the Czech Republic with an emphasis on the state of research and development potential. The basic indicators that will be used for comparison of innovation performance, expenditure on research and the number of workplaces and employees and the number of projects supported from Europe social funds. The contribution will be used method of comparison. Based on the findings will be made at the conclusion of a comprehensive evaluation of the innovation activities of non-profit organizations in the Czech Republic.

Key words

non-profit organization, innovation, social business

JEL classification: O1, O3, R1, Z13

Úvod

Neziskový sektor je důležitou součástí ekonomického i politického prostředí každé vyspělé země. Tento sektor tvoří organizace, které jsou založené za jiným cílem, než je ekonomický zisk, a veškeré případné zisky jsou vkládány zpět do hlavní činnosti organizace. Tyto organizace nesou v různých zemích různá souhrnná označení: třetí sektor, nestátní neziskový sektor, nezávislý sektor, dobrovolný sektor atd. V současné době jsou neziskové organizace spojovány s pojmy sociální podnik, sociální ekonomika, sociální kapitál a sociální inovace. Pochopení termínu sociálních inovací často vede ke spojení se sociálním podnikáním, což je pochopitelné vzhledem k tomu, že účel a metody se mohou prolínat. Je důležité zdůraznit, že sociální inovace zahrnují mnohem širší oblast činnosti nejen sociálního podnikání, často se projevuje přes hranice veřejného i soukromého sektoru. Sociální podniky vznikají jako nové entity ukazující se jako podsystém třetího sektoru (Borzaga, Defourny, 2004).

Cílem tohoto příspěvku je vyhodnotit současný stav inovačních aktivit neziskových organizací v České republice a to na základě následujících indikátorů výdajů do vědy a výzkumu (VaV), počtu zaměstnanců ve (VaV) a počtu realizovaných projektů.

Neziskový sektor a sociální podnik

Neziskové organizace jsou přítomny v mnoha různých odvětvích. Patří sem chráněné dílny, sportovní sdružení, muzea, náboženská sdružení, profesní organizace atd. Neziskové organizace se navíc neliší jen mezi sebou, ale velké rozdíly jsou také mezi neziskovými sektory v různých státech. V některých zemích, např. USA, je neziskový sektor výrazně rozvinutý a neziskové organizace poskytují významnou část zdravotních a sociálních služeb. Neziskový sektor se označuje také jako občanský, třetí či nevládní. Pojem „nevládní“ vysvětluje, že organizace není závislá na rozhodování státu a do jejího vedení nezasahují státní úředníci. Tato vlastnost ovšem nevylučuje možnost ovlivnění vlády organizací. A naopak vliv vlády na financování neziskové organizace, což je mnohdy hlavním zdrojem financování pro chod organizace. Důležitým znakem neziskových organizací je určitý druh veřejného prospěchu. Organizace, které působí v neziskovém sektoru, nejsou v české ekonomické literatuře jednoznačně definovány. Jednou z relevantních definic je ta, která je uvedena v zákoně č.586/92 Sb. O dani z příjmů §18, odstavec 7: „...jde o organizaci charakteru právnické osoby, která nebyla zřízena nebo založena za účelem podnikání „(Rektořík, 2001).

Dnes se lze v České republice setkat se čtyřmi typy NNO:

- občanská sdružení (o.s.) vymezená zákonem č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů;
- obecně prospěšné společnosti (o.p.s.) vymezené zákonem č. 248/1995 Sb., o obecně prospěšných společnostech;
- nadace a nadační fondy vymezené zákonem č. 227/1997 Sb.,
- o nadacích a nadačních fondech a účelová zařízení církví vymezená zákonem č. 3/2002 Sb., a o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností.

Nový občanský zákoník, tedy zákon č. 89/2012 Sb., účinný od 1.1.2014 (dále jen NOZ), přináší mnoho změn pro neziskový sektor, tedy nestátní neziskové organizace. Jednou z nich je, vznik nových právních forem viz tab.1.

Salamon a Anheier a neziskový sektor chápou jako „soubor institucí, které existují vně státních struktur, avšak slouží v zásadě zájmům veřejným, nikoliv zájmům partikulárním, soukromým.“ Aby mohla být organizace považována za soukromou neziskovou org., musí podle Salamon - Anheierovy definice splňovat pět základních vlastností. Musí být:

- Institucionalizovaná (organized)
- Soukromá (private)
- Nezisková (non-profit)
- Samosprávná a nezávislá (self-governing)
- Dobrovolná (voluntary) (Salamon, Anheier, 1997).

Na neziskový sektor je možné se dívat ze dvou pohledů ekonomický a sociologický. Ekonomický pohled říká, že neziskový sektor je spolu se sektorem ziskovým (komerčním) součástí národního hospodářství a podílí se na tvorbě hrubého domácího produktu. Sociologický pohled se zaměřuje na eliminaci disparit především v sociální oblasti. Neziskový sektor, třetí sektor, občanský sektor či dobrovolnický sektor bývá spojován s pojmem sociální podnik. Sociální podnikání představuje dílčí část sociální ekonomiky. Koncept sociálního podniku se zakládá na spojenectví veřejného a soukromého sektoru pro oblast nabídky veřejných služeb a uskutečňování státních politik zaměstnanosti. Svou činností a svým spektrem partnerů a klientů jsou orientovány spíše na regionální úroveň a jedná se většinou o podniky malé a střední. (Hunčová, 2007). Konceptu sociálního podniku lze také dále přiřknout sjednocující funkci, neboť k sobě přibližuje subjekty sociální ekonomiky a subjekty neziskového občanského sektoru (Dohnalová, Průša, 2011).

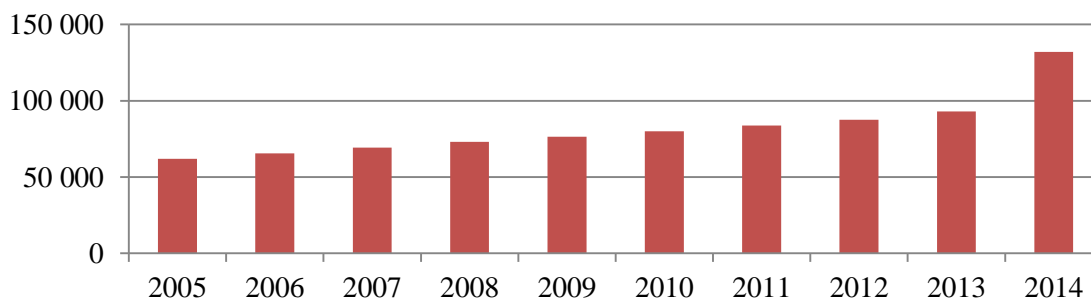
Sociální podniky jsou zaměřené na uspokojování takových potřeb, které nejsou na trhu nabízeny jinými organizacemi např. tržními nebo organizacemi veřejného sektoru. Sociální podnik musí být schopen nabízet takové výrobky či služby, které v dostatečném rozsahu, struktuře či kvalitě obstojí před konkurencí a příjmy z jejich prodeje budou nedílnou součástí jejich příjmů organizace. Jedině taková organizace, resp. sociální podnik může obstát před kontrolními procesy a poskytnout kvalitní zázemí svým pracovníkům. Jde vlastně o zásadní změnu v uvažování organizací (Hyánek, 2005). Sociální podniky ztělesňují dynamiku a inovace v možnostech poskytování a naplňování potřeb jednotlivců i skupin znevýhodněných na trhu práce.

Za inovace lze považovat i činnosti, které nemají nebo mají jen nepřímý ekonomický účinek. Jde o inovace z nejširšího úhlu pohledu, včetně těch v sociální sféře. Tyto inovace nabízejí nové řešení problémů a tím umožňuje uspokojit potřeby jednotlivce a společnosti (Ježková, 2013). Jedná se o tzv. sociální inovace. Pojem sociální inovace vstoupil do oblasti společenských věd nedávno. Výzkum sociálních inovací získal na síle až v posledních deseti letech, kdy vzrostl zájem o sociální otázky spojené s veřejnou správou a soukromým podnikáním. Oblast sociálních inovací se nadále vyvíjí a přitahuje pozornost politiků, akademiků a klíčových zúčastněných stran. Hodně debat se zabývá skutečnou definicí samotného pojmu a snaze porozumět tomu, co se všechno dá zahrnout pod oblast sociálních inovací. Aktuální zkoumání problematiky sociálních inovací je z velké části založeno na nepřímých důkazech, a na případových studiích. V odborné literatuře se můžeme setkat s podporou sociálních inovací. Např. Phills vyzval k dalšímu výzkumu v oblasti sociálních změn a upozornil na skutečnost, že sociální změny předstihly rychlost technologických inovací, na které obrací svou pozornost i P. Drucker (Phills, 2009).

Neziskové organizace v ČR a ve zvolených krajích

Statistika počtu neziskových organizací se vede od roku 1990 a každý rok dochází k navyšování jejich počtu. V roce 1990 vzniklo 3879 občanských sdružení a v roce 2013 jich bylo evidováno celkem 58 347 a tvoří cca 90% z celkového počtu NNO. Přehled o vývoji a počtu NNO v České republice uvádí obr. 1.

Obr. 1: Vývoj počtu NNO v České republice od 2005-2014

Zdroj: vlastní zpracování dle www.neziskovky.cz

V roce 2012 došlo k legislativní změně spojené novelou Občanského zákoníku, která v oblasti NNO vymezila nové právní formy neziskových organizací. Tato změna vyvolala nárůst počtu neziskových organizací o 42%. V následující tab. 1 jsou uvedeny počty organizací dle právní formy registrované v roce 2014. Nově jsou od roku 2014 samostatně uváděny odbory a jejich organizační jednotky, které do roku 2013 legislativně i pro statistické šetření spadaly do sdružení a jejich organizačních jednotek.

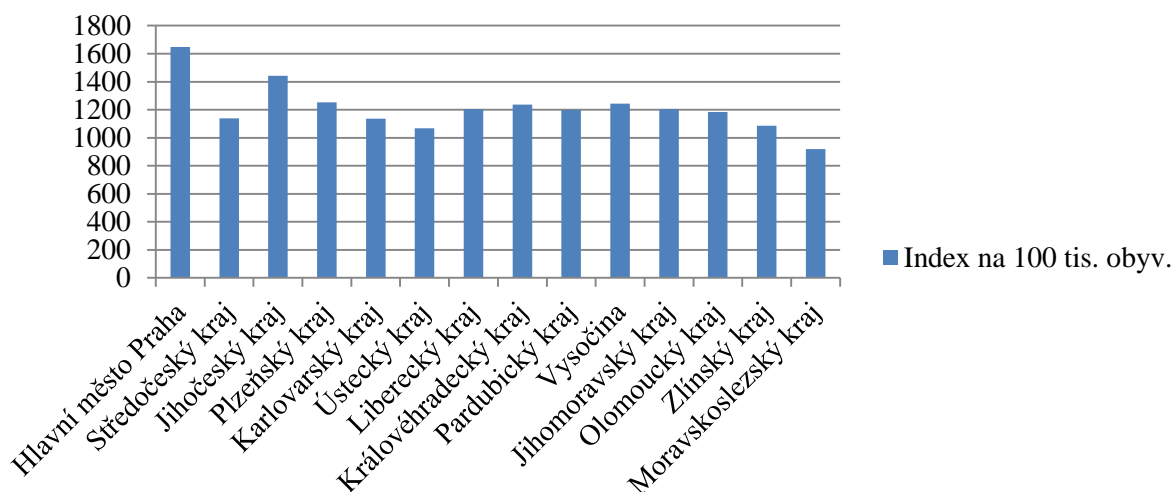
Tab. 1: Počty organizací dle právní formy v roce 2014

Právní forma	počet	Nové právní formy od 1. 1. 2014	počet
Nadace	530	Ústavy	167
Nadační fondy	1 538	Organizační složka zahraničního nadačního fondu	2
Obecně prospěšné společnosti	3 045	Organizační složka zahraniční nadace	2
Spolky (dříve sdružení)	87 787	Odborová organizace a organizace zaměstnavatelů	749
Církevní právnické osoby	4 158	Zvláštní org. pro zastoupení českých zájmů v mezinárodních nevládních organizacích	16
Přidružené spolky	27 957	Organizační jednotka odborové organizace a organizace zaměstnavatelů	6 034

Zdroj: vlastní zpracování dle (Prouzová 2015)

Počet NNO v jednotlivých krajích je po přepočtu na 100 tis. obyvatel vyrovnáný. Paradoxně v sociálně slabém Moravskoslezském kraji je zastoupení těchto organizací nejmenší (919) a naopak v Praze je jich nejvíce (1649). Tento faktor může být způsoben vyšší koncentrací finančních zdrojů na projekty s celorepublikovým dosahem než v případě jiných krajů, a tudíž větším počtem realizovaných projektů. Dále to může být způsobeno tím, že některé NNO mají celorepublikové působení pomocí svých poboček, ale sídlo stejně jako mnoho podnikatelských subjektů, v Praze (např.: mezinárodní NNO Adra).

Obr. 2: Počet NNO v krajích v roce 2013

Zdroj: vlastní zpracování dle www.czso.cz

Zhodnocení výsledků VaV u soukromého neziskového sektoru

Tento příspěvek je zaměřený na zhodnocení stavu VaV u neziskových organizací, které můžeme považovat za hlavní nositele sociálních inovací. Hodnocení bude provedeno na základě těchto faktorů: výdaje do VaV, počet zaměstnanců ve VaV a počet realizovaných projektů financovaných z Evropského sociálního fondu.

Výdaje do VaV

Celková hodnota výdajů do VaV se každý rok zvyšuje, ale u neziskového sektoru došlo mezi léty 2012-2013 k poklesu o 27,6%. V roce 2013 představovaly výdaje do VaV v ČR dle Českého statistického úřadu celkovou částku 77 853 mil. Kč. Soukromý neziskový sektor se na VaV podílel částkou 267 mil. Kč, která představuje 0,3% z celkových výdajů na VaV. Z tab. 3 můžeme vyčíst, odkud plynuly finanční toky na podporu VaV. U neziskového sektoru byl největším finančním zdrojem veřejné prostředky z ČR. Kromě veřejných zdrojů se na financování podílí také podnikatelské zdroje z ČR.

Tab. 3: Finanční toky na podporu VaV prováděného v jednotlivých sektorech, 2013 (mil. Kč)

v mil. Kč		Sektor provádění VaV				Celkem
		Podnikatelský	Vládní	Vysokoškolský	Neziskový sektor	
Zdroje financování	Podnikatelské z ČR	28 306	465	417	80	29 269
	Podnikatelské ze zahr.	7 051	1 481	17	14	8 563
	Veřejné z ČR	4 880	9 449	12 529	129	26 987
	Veřejné ze zahraničí	1 860	2 845	7 830	41	12 576
	Ostatní z ČR	33,1	18,4	405	2,6	459
Celkem		42 131	14 258	21 198	267	77 853

Zdroj: www.czso.cz

Z tab. 4 můžeme vyčíst, že celkové výdaje u neziskových organizací za sledované období pozvolna rostou a stejný trend je i u výdajů na VaV. Za poslední dostupná období se pohybuje, podíl výdajů do VaV na celkových výdajích okolo 0,2% z celkových výdajů. Což můžeme považovat za pozitivní trend pro rozvoj sociálních inovací.

Tab. 4: Vývoj výdajů u neziskových organizací mezi léty 2005-2012

Období	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Výdaje celkem	134139	148021	164843	162430	164937	169726	169008	169961
Výdaje do VaV	194	204	199	208	274	324	345	369
% podíl	0,14	0,14	0,2	0,13	0,17	0,19	0,20	0,22

Zdroj: vlastní zpracování dle www.czso.cz

Pracovníci ve VaV

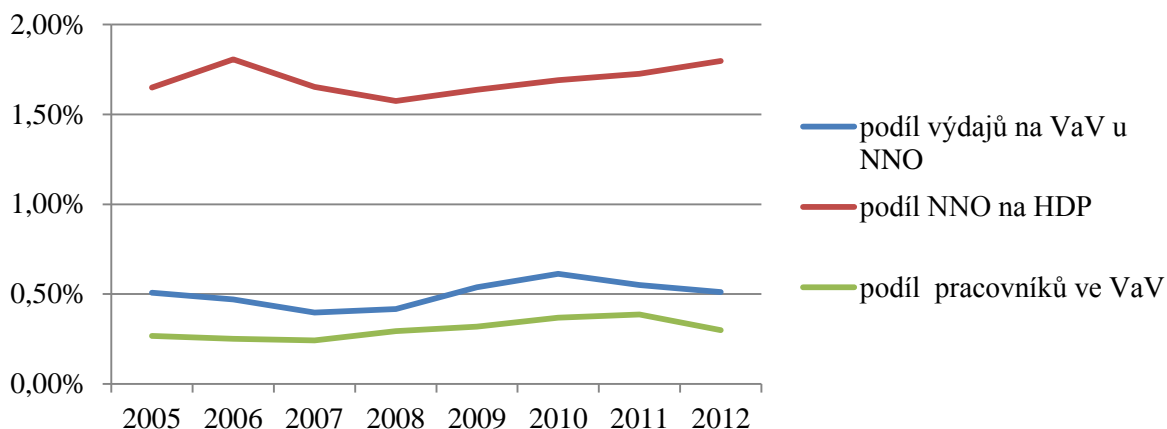
Nestátní neziskový sektor má nejmenší zastoupení v oblasti VaV na rozdíl od ostatních sektorů (podnikatelský, vysokoškolský a vládní) je podíl okolo 2,5% na celkovém počtu pracovišť. Co se týká počtu zaměstnanců je situace obdobná pouze 0,2% zaměstnanců z neziskového sektoru pracuje v této oblasti. Je zajímavé, že mezi léty 2011 a 2012 došlo k poklesu zaměstnanců o 84 pracovníků, což není vhodný trend pro podporu sociálních inovací. Pracovníci z neziskového sektoru se podíleli na celkové zaměstnanosti v ČR ve výši 1,08% (údaj z roku 2012).

Tab. 5 Počet pracovišť a zaměstnanců ve VaV v neziskovém sektoru za období 2005-2012

Období	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Počet pracovišť ve VaV	2 017	2 142	2 204	2 233	2 345	2 587	2 720	2 778
Počet pracovišť v NNO	61	49	58	60	63	68	72	68
% podíl z celkového počtu	3,02	2,29	2,63	2,69	2,69	2,63	2,65	2,45
Počet zaměstnanců ve VaV z NNO	223	228	236	296	317	372	384	300
% podíl z celkového počtu	0,14	0,14	0,12	0,13	0,17	0,19	0,20	0,22

Zdroj: vlastní zpracování dle www.czso.cz

V následujícím obr. 3 můžeme vidět, že podíl pracovníků ve VaV má srovnatelný vývojový trend v období 2005-2012 jako podíl NNO na HDP. V roce 2011 u obou indikátorů dochází k poklesu, z toho vyplývá, že tyto veličiny mohou mít mezi sebou vzájemný vztah. Vzhledem k tomu, že získaná data nejsou stacionární, proto není možné zkoumat korelační závislost mezi zvolenými veličinami. Neziskový sektor se podílí na hrubém domácím produktu (HDP) České republiky okolo 0,7 %. Podíl výdajů na VaV u NNO zaznamenal pokles pouze v roce 2008 a v dalších letech již výdaje rostou.

Obr. 3 Podíl neziskového sektoru na HDP, na výdajích do VaV a podíl pracovníků v NNO ve VaV

Zdroj: vlastní zpracování

Realizované projekty

Za poslední indikátor hodnocení NNO v oblasti VaV byl zvolen počet realizovaných projektů v rámci Evropského sociálního fondu (ESF) z Operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost. Hlavním posláním tohoto fondu je rozvíjení zaměstnanosti, snižování nezaměstnanosti, podpora sociálního začleňování osob a rovných příležitostí se zaměřením na rozvoj trhu práce a lidských zdrojů. Předpokládáme, že projekty v rámci prioritní osy mají inovační charakter a jejich cílem je inovovat sociální služby nebo nabízené produkty. Prioritní osa 3 - Sociální integrace a rovné příležitosti, v rámci této priority bylo realizováno a podpořeno 1836 projektů, což představuje 23,3% z celkového počtu registrovaných žádostí. Celkový počet realizovaných projektů byl za období (2007 – 2013) celkem 5 531 projektů podpořených celkovou částkou 69,1 mld. Kč viz tab. 6.

Pro období 2014-2020 se v rámci ESF se připravuje operační program Zaměstnanost, jehož podpora je zaměřena mimo jiné na mezinárodní spolupráci a sociální inovace v oblasti zaměstnanosti, sociálního začleňování a veřejné správy.

Tab. 6 Projekty realizované v rámci ESF z Operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost

Prioritní osa	Počet registrovaných žádostí	Počet realizovaných projektů	Realizované projekty (v mld. Kč)
1	5 912	2301	17,4
2	1383	516	29,3
3	6988	1836	15,2
4	988	656	6
5	752	222	1,2
Celkem	16 023	5 531	69,1

Zdroj: vlastní zpracování dle www.esfcr.cz/statisticka-data-cerpani

Závěr

Při celkovém zhodnocení postavení neziskového sektoru ve VaV můžeme konstatovat, že se zde vyskytuje jak pozitivní, tak i negativní trend. Pozitivním trendem je každoroční nárůst výdejtů do VaV při hodnocení celkových výdajů NNO je vidět, že za posledních pět let nedošlo k výraznému poklesu, z toho vyplývá, že tento sektor buď nebyl zasažen finanční krizí anebo tyto organizace umí diverzifikovat příjmy z různých finančních zdrojů a mají větší schopnost přizpůsobit se změnám na trhu. Za negativní faktor považujeme pokles počtu pracovníků ve VaV, což může do budoucna ovlivnit vývoj počtu projektů zaměřených na tuto oblast. Tento negativní trend ve snižování počtu pracovníků nemusí mít tak významný vliv na stagnaci či dokonce pokles inovační aktivity neziskových organizací v oblasti VaV. Inovace v sociální oblasti se velmi odlišují od klasických inovací, které jsou prováděny v mnohem náročnějších vědních oborech např. v průmyslu, medicíně, elektrotechnice atd. Sociální inovace vznikají na úrovni nižšího řádu, než výše zmíněné. Zpravidla se jedná o tzv. inkrementální inovace. Často vznikají v sociálních podnicích, sociálních službách či školách, kde není podmínkou pro vznik vzdělání daných pracovníků, ale spíše jejich sociální citění. Jako poslední faktor hodnotící NNO byl počet realizovaných projektů z ESF, kdy můžeme konstatovat, že počet projektů v rámci prioritní osy 3 měl nejvíce žádostí, z čehož vyplývá, že tato problematika je velice aktuální a do budoucna bude opět podporována v rámci operačního programu Zaměstnanost.

Literatura

- [1] BORZAGA, C, DEFOURNY, J., (2001). *The Emergence of Social Enterprise*. London: Routledge. ISBN 0-415-33921-9.
- [2] DOHNALOVÁ, M., PRŮŠA, L. a kol., (2011). *Sociální ekonomika*. Praha, Wolters Kluwer ČR, a.s. ISBN 978-80-7357-573-1.
- [3] Český statistický úřad, (2015). *Spolupráce mezi sektory v oblasti VaV v ČR za rok 2013*. [online]. [cit.2015-03-28]. Dostupné z: www.esfcr.cz/statisticka-data-cerpani.
- [4] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2015). *Satelitní účet neziskových organizací*. [online]. [cit.2015-03-28]. Dostupné z: http://apl.czso.cz/plh/rocenka/rocenka.indexnu_sat
- [5] DOHNALOVÁ, M., (2006). *Sociální ekonomika v evropeizaci Českého hospodářství*. Praha: Nakladatelství ČVUT. ISBN 80-86729-31-1.
- [6] EVROPSKÝ SOCIÁLNÍ FOND, (2015). *Statistická data čerpání*. [online]. [cit.2015-03-25]. Dostupné z: www.esfcr.cz/statisticka-data-cerpani.
- [7] HUNČOVÁ, M., (2007). *Sociální ekonomika a sociální podnik*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. ISBN 978-80-7044-946-2.
- [8] HYÁNEK, V., ŠKARABELOVÁ, S., ŘEŽUCHOVÁ, M., (2005). *Rozbor financování nestátních neziskových organizací z vybraných veřejných rozpočtů*, Brno: CVNS. ISBN 80-239-5262.
- [9] JEŽKOVÁ, R., (2013). *Inovativní profil a orientácia na inovácie*. Případová štúdia Slovensko. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 205-211. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-25.
- [10] NEZISKOVÉ ORGANIZACE, (2015). *Statistika počtu NNO v letech 1990-2013 podle údajů ČSÚ*. [online]. [cit.2015-03-28]. Dostupné z: www.neziskovky.cz/sdata/stat_NNO_tabulka_1990_2013_619.pdf

- [11] PROUZOVÁ, Z. (2015). *Data a fakta o neziskovém sektoru v ČR*. [online]. [cit. 2015-03-18]. Dostupné z: www.vlada.cz/assets/ppov/rnno/dokumenty/studie_prouzova_data_a_fakta_o_neziskovem_sektoru_1.pdf
- [12] PHILLS, J.A., DENEND L., (2005). "Social Entrepreneurs: Correcting Market Failures (a)." In SI-72. Stanford, CA: Stanford Graduate School of Business. [online]. [cit. 2015-03-20]. Dostupné z: www.ssireview.org/articles/entry/rediscovering_social_innovation
- [13] REKTOŘÍK, J. A KOL., (2001). *Organizace neziskového sektoru*. Praha 4: Ekopress, spol. s r.o. ISBN 80-86119-41-6.
- [14] SALAMON, L.M., ANHEIER, H.K., (1997). *Defining the nonprofit sector: A Cross-National Analysis*. Manchester University Press. ISBN 0-7190-4902-4.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu Slezské univerzity v Opavě, SGS16/2015.

CO-CREATION IN HOUSING SERVICES: KOJATICE CASE IN SLOVAKIA

„CO-CREATION“ V SLUŽBÁCH BÝVANIA: PRÍPAD KOJATÍC NA SLOVENSKU

ING. MÁRIA SVIDROŇOVÁ, PHD.¹

PROF. ING. JURAJ NEMEC, CSc.²

¹Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja | ¹Department of Public Economics and Reg. Development
Ekonomická fakulta | Faculty of Economics
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici | Matej Bel University in Banská Bystrica
✉ Tajovského 10, 974 01 Banská Bystrica, Slovak Republic
E-mail: maria.svidronova@umb.sk

²Katedra veřejné ekonomie | ²Department of Public Economics
Ekonomicko-správní fakulta | Faculty of Economics and Administration,
Masarykova univerzita | Masaryk University
✉ Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: juraj.nemec@econ.muni.cz

Annotation

Housing services are public services and as such should be provided by public sector. Housing services are problem in many regions, particularly in eastern and southern Slovakia. The paper presents partial results of the project LIPSE, which focuses on social innovation in several areas of the public sector, including so-called co-creation, which means a direct participation of citizens in the public service delivery. The goal of this paper is to analyse a new approach to the provision of public services in the form of co-creation of public value by citizens and identify the outcomes of co-creation processes in the housing services in the case of the municipality of Kojatice. The methods used are mainly qualitative analysis of relevant documents and databases and structured interviews with key stakeholders of the initiative Kojatice (citizens, local government, NGOs and volunteers). One of the main findings is that co-creation can bring positive outcomes not only in the field of civic participation, but also in terms of saving public resources in the provision of housing services. Analysed case of municipality of Kojatice may be set as an example of good practice for other municipalities, particularly in regions with the housing services problem for socially weak classes.

Key words

social innovation, regional development, housing

Anotace

Služby bývania sú verejnou službou, ktorú by mal zabezpečiť verejný sektor. Služby bývania sú problémom vo viacerých regiónoch, najmä východného a južného Slovenska. Príspevok prezentuje čiastkové výstupy projektu LIPSE, ktorý sa zameriava na sociálne inovácie vo viacerých oblastiach verejného sektora, okrem iného aj na tzv. spoluvytváranie (co-creation), kde ide o priamu participáciu občanov v procese poskytovania verejnej služby. Cieľom príspevku je analyzovať nový prístup k poskytovaniu verejných služieb v podobe spoluvytvárania verejných hodnôt občanmi (co-creation) a identifikovať hlavné výstupy co-creation procesu pri poskytovaní služieb bývania v prípade obce Kojatice. Použité metódy sú najmä kvalitatívna analýza relevantných dokumentov a databáz a štruktúrované rozhovory s hlavnými predstaviteľmi iniciatívy v Kojaticiach (občania, samospráva, neziskové organizácie, dobrovoľníci). Jedným z hlavných zistení je, že co-creation môže priniesť pozitívne výstupy nielen v oblasti občianskej participácie, ale aj v oblasti šetrenia verejných zdrojov pri poskytovaní služieb bývania. Analyzovaný prípad obce Kojatice možno uviesť ako príklad dobrej

praxe pre ostatné municipality, obzvlášť v regiónoch, kde sú služby bývania problémom pre sociálne slabšie vrstvy.

Klíčová slova

sociálna inovácia, regionálny rozvoj, služby bývania

JEL classification: *H75, H44, O18*

Introduction

Regional development is influenced by several key stakeholders and one of them is undoubtedly local/regional government. After the governments of all levels implemented new principles and approaches to the management of the public sector, a way to the marketization of the public service was opened. According to many authors (Cooper, 2003; Wolak-Tuzimek, Duda, 2014; Nemeč, Ochraňa, Šumpíková, 2008; Pollit, Bouckaert 2011; Lament, 2012 and others) the marketization of the public services has several objectives, e.g. increase in public expenditure efficiency, continual improvements in public services quality, the implementation of the professional management tools in the public sector, etc. For this paper an objective of the plurality system of ownership forms in public service delivering is important. This means approaches like ‘public governance’, ‘public-private-civil sector mix, partnerships, competition and cooperation’, and ‘co-creation’ (Cullis, Jones, 2009; Osborne, Gaebler, 1993, Nemeč Mikušová Meričková, Svidroňová, 2015). The latter has become a focus of several current research projects, e.g. LIPSE (Learning from Innovation in Public Sector Environments) funded by European Union.

Co-creation is considered to be a social innovation that seeks solution of production and financing of public services through collaboration with different stakeholders. The innovation in the production process of public services is considered as 1) an open process, with the involvement of end-users in the design and development of goods and services and 2) a change of the relationships between involved stakeholders (Voorberg, Tummers, Bekkers et al., 2014). One of the central elements in the concept of social innovation is the active participation of citizens and grassroots organizations in order to produce social outcomes that really matter (Bason, 2010). Participation of citizens in the development and subsequent implementation of an innovation (co-creation) is of great importance in terms of the success of the public service innovation process because they are final consumers of the public service (Borins, 2008; Fuglsang, 2008; Von Hippel, 2007).

As we want to analyse co-creation in public service innovation processes, we therefore should focus on co-creation practices where citizens are involved as co-designer and/or initiator. A good example of this type of co-creation is a case of social housing in the municipality of Kojatice. In the case there is the involvement of citizens in the initiative and design of public services (housing), with the aim to create public value.

1. Goal and methodology

The goal of this paper is to analyse a new approach to the provision of public services in the form of co-creation of public value by citizens and identify the outcomes of co-creation processes in the housing services in the case of the municipality of Kojatice. The methodology of study is fully consistent to the project methodology of the research supported by the 7th Framework Programme of the European Union under the contract No 320090 LIPSE.

We used qualitative methods to analyse co-creation during innovation in public services provision. To develop an inventory of relevant practices in which either citizens or other stakeholders are involved, we conducted an extensive document analysis of relevant policy documents, databases, and websites. We also conducted more than ten expert interviews, leading to the compilation of ten case studies, as this was the number set by the lead researcher in the LIPSE project. There are five examples of co-

creation in the welfare sector and five cases in the environmental sector. With the focus of this paper, we present only five cases in the welfare sector in table 1.

Tab. 1: List of co-creation initiatives in the welfare sector

Initiative	Goal of co-created initiative	Main actors/stakeholders
Conciliation councils	Help citizens to solve any kind of conflicts, especially ethnic conflicts	Citizens, NGO PDCS, C.S. Mott Foundation, municipalities in given areas
Kojatice Social Housing	Provide social housing for Roma with a certain maintenance guarantee thanks to Roma co-financing and co-building	University students, Roma citizens, local self-government and its mayor, NGO ETP Slovakia
Godmothers	Provide material and non-material support to young mothers in social need for their inclusion in the society	NGO ‘Sanca pre nechcenych’, SPP Foundation, VUB Foundation, Orange foundation, municipalities that decided to support the project
Electronic Guard	Improve lives of elderly disabled citizens with telecare and related assistive technologies	Involved local governments, private IT company YMS, private telecommunication company Orange
Martin Relaxation Path	Improved lives for elderly citizens by building an accessible public relaxation infrastructure – nature path	Municipality of Martin, several citizen initiatives (Joga v dennom živote, DIAMART – club of people with diabetes and the Martin Pensioners Club)

Source: authors

The purpose of this list of initiatives or inventory was to create a long-list of eligible cases which can be compared to each other. The research coordinator (Erasmus University Rotterdam) chose the case of Kojatice Social Housing for further analysis.

We have followed a survey protocol conducted by the research coordinator. The protocol contained both open (inductive) and closed (deductive) question and we tried to interview all types of involved stakeholders. Regarding the outcomes, we have analysed to what extent co-creation has been beneficial by comparing the interview results for different stakeholders:

- Initiators from the Faculty of Architecture, Comenius University Bratislava who also volunteered. Students initiated the co-creation as a part of their affordable housing research, they projected the houses based on the needs and capabilities of the Roma citizens;
- municipality Kojatice and its mayor, municipality provided some funding and the land for the housing (otherwise building of the social houses on these premises would have been illegal);
- inhabitants – Roma citizens who contributed to a common fund to partially finance the building of the houses and mostly they volunteered at the building site;
- other actors (NGOs as ETP and Pontis Foundation) that helped with funding and with setting up the microloan program.

Due to the limited scope of the paper we focus only on the outcomes of the Kojatice Social Housing case, we do not analyse the relevant drivers and barriers that account for the success or failure of co-creation processes at the local government level in Slovakia.

2. Results

The preparation for social housing project has started in 2005 – it was very important to build up relationships with social workers and subsequently through them with Roma citizens because of a high level of distrust between Roma citizens and the majority. The project itself has started in 2011; first houses were finished in summer 2013. The rest of the social houses are expected to be finished in 2015. The involvement of Roma into building of new houses and financing their costs are important guarantees that the houses will be much better maintained compared to old huts. In the project there are 8 Roma families who can be an inspiration for others.

The main principle of the project is an individual approach and personal commitment of initiators and inhabitants. People involved in the project participated in the whole process: architects in communication with Roma citizens created plans and technical documentation for the construction of houses based on the Roma requirements and ideas, later the Roma were trained in construction work and for one year they saved money in a joint fund. In the forthcoming years they will be involved in microcredit system through which they will pay off the material needed for building their houses. Total cost of one house is around 10.000€ of which two thirds are funded by NGOs and municipality (municipality provides land, only small funding) and the rest of the sum is paid by the Roma citizens. The starting point is that these people have no chance to get a common loan in any bank; the microcredit system is their only option. This system provides an interest-free loan between 1.000 – 1.400€ to finance the building of the houses. With the loan come also various trainings, e.g. already mentioned training in construction work where they learn not only the basic of house building but also about what materials to use, how to save energy etc. Another training is focused on financial literacy so the Roma citizens would be able to pay off the loans. A very important part of the microcredit system is to motivate people and work with them on a regular basis.

Social housing in Kojatice is the fulfilment of a mission of a Slovak citizen association People in Need (www.peopleinneed.sk) dealing with social cohesion, humanitarian aid and human rights protection. One of its programs focuses on housing for people dependent on social assistance. Some of the volunteers in this organisation study architecture and they came up with the idea of building social houses for marginalized group of citizens. But there was no specific event to cause this initiative – just idea of small group of people how to respond to the long term need to support vulnerable group of citizen. Formally, social protection of vulnerable groups is the responsibility of central government and of self-governments, however this is not enough, involvement of the civic sector is necessary. The problem addressed is very poor standard of housing of Roma citizens, responsibility of local self-governments (Municipal Law). Central government level and the Government Appointee for National Minorities show formal interest into this issue, but have limited possibilities to act. In this concrete case there are comprehensive central government Roma policy and the Law on Municipalities sets the obligation to support social housing from municipal budgets. However, these two pillars are not enough to respond to really poor housing situation of Roma in Slovakia. Especially, with cutting down of public sources the local self-governments do not have sufficient resources to finance social housing for any group of citizen with social need, what means that their chance to solve the situation of poor housing for Roma is rather limited.

This concrete situation, where Roma people live in really poor conditions (15 or 20 persons living in one small deteriorated house without electricity, water and sewage) appealed the volunteers in the civic association. Because they are architecture students with obligation to deliver practical work as the part of their final exams, the idea of helping to improve the poor living standard in the huts of Roma citizens in the east of Slovakia arose. According to the initiator (volunteer in the NGO, student of architecture), the goal was to build social houses for Roma citizens who live in very poor social conditions. The main idea is to provide them with affordable housing with the lowest support from state, government or other parties – and to motivate them to participate in building and financing of their houses directly. The results are small plain houses financed by various sources (diversification of funding, multisourcing). According to one of interviewed volunteers the acceptable housing, working experience when helping to build the house and financial responsibility for part of its financing are impetuses for positive changes of the Roma citizens' life style. It all makes it easier to develop in other areas: quality housing also means less time for maintenance, better health, increased responsibility improves children's school attendance and new working experience improve the chance for employment.

The notion of public value becomes less tangible when public services are provided only by the public sector. In co-creation, the importance of the notion of value can be seen by looking at the private-sector origins of co-creation (Mikušová Meričková, Svidroňová, 2014). Public service innovation needs to follow the logic of consequence and the logic of appropriateness. In the logic of consequence, value refers to the level of rational accomplishments of a specific intervention, such as the quantity of

output, quality of output, formal effectiveness, efficiency, and citizen satisfaction. Table 2 shows the first five effects in terms of the logic of consequence and the next six effects in terms of the logic of appropriateness, as seen by individual stakeholders who were asked to tell whether the outcomes were reached or not.

Tab. 2: Evaluation of outcomes per stakeholder per value

Respondent/value	Logic of Consequence				Logic of Appropriateness				
	Concrete products	Effectiveness	Efficiency	Satisfaction	Increased Accountability	Increased Equity	Responsiveness	Fairness	Trust
Initiator 1	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes
Initiator 2	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes
Professional 1 (mayor)	Yes	Yes	Don't know	Yes	Yes	Yes	Don't know	Yes	Yes
Professional 2 (NGO)	Yes	Yes	Yes	Yes	Don't know	No	Yes	Don't know	Don't know
Roma inhabitant 1	Yes	Yes	Don't know	Yes	Don't know	Yes	Yes	Yes	Yes
Roma inhabitant 2	Yes	Yes	Yes	Yes	Don't know	Yes	Yes	Yes	Don't know
Roma inhabitant 3	Yes	Yes	Don't know	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Don't know
Roma inhabitant 4	Yes	Yes	Yes	Yes	Don't know	Yes	Yes	Yes	Don't know
Non-Roma inhabitant 1	Yes	Yes	Yes	Don't know	Don't know	Yes	Yes	No	No
Non-Roma inhabitant 2	Yes	Yes	Yes	Don't know	Don't know	Yes	Don't know	No	Don't know

Source: authors

Some outcomes are evaluated as increased or reached by all stakeholders, e.g. concrete products (quantity of output) and effectiveness. Other outcomes are mostly marked as reached but in several cases, the stakeholder were not able to formulate their opinion. This is mostly the cases where Roma inhabitants were interviewed and the question were too complicated for them. Despite the effort of the researchers to explain the question, to some question these stakeholders were not able to answer. Negative responses were only for few outcomes, e.g. the NGO who provided microcredit system, does not think that the equity was increased by this co-creation initiative. And the non-Roma inhabitant expressed their opinion, that this solution is not fair in sense that there are no incentives to help building new houses for the majority, that all help is directed to Roma citizens.

Based on previous analysis, we can summarise the outcomes of the case of Kojatice Social Housing into the table 3.

Tab. 3: Schematic display of co-creation outcomes in Kojatice Social Housing case

1. Quantity of output	Between 2005 and 2014, 7 houses were built
2. Quality of output	The quality of the housing has increased
3. Formal effectiveness	Housing services were provided and citizen needs were better addressed
4. Efficiency	Housing was provided in the least expensive way in term of public finances (financing from Roma)
5. Customer satisfaction	By involving the citizens as co-designers, their needs were taken into consideration (planning with architects)
6. Accountability	A co-created initiative clarified who is accountable for what part of the service.
7. Equity	Co-creation led to a more equal distribution of public services.
8. Responsiveness	Social housing able to meet citizen needs and criteria better.
9. Fairness	Co-creation led to a more fair distribution of public services.
10. Trust	Trust in the public services was increased.
11. Public Participation	Public participation was increased.

Source: authors

The co-creation in the Kojatice Social Housing brought more efficient and more effective public service delivery in the welfare sector, namely the social housing. The demands on the municipal budget decreased and citizen participation increased. In general, the co-created initiative has a positive impact on public service delivery in term of effectiveness, efficiency, and equity. Thus this case could be set as a good example for other municipalities to join co-created initiatives, especially to help solving the housing of poor citizens.

Conclusion

In general, the public sector in Slovakia has a very low interest in innovations in public services provision (see Innovation indexes and for example Murgasova, 2014, Kožiak, Suchý, 2014). In such situation the third sector (civic sector) is more often the source for social innovations (Kuvíková, Vaceková, 2009), especially in rural areas (Škarabelová, Vaceková, 2013). In this paper, we discuss co-creation based innovations in the sector of welfare in Slovakia. On the basis of our analysis of the investigated case, we can state that when it comes to the evaluation of the outcomes of Kojatice case, all respondents are positive. The core outcome is improved standard and style of living of Roma citizen (learning of active participation, developing manual skills by building of their houses and basic education in financial literacy) – Roma respondents appreciated this chance.

From the point of view of municipality the co-creation process improved delivery of its own public service. As the mayor stated, the municipality is obliged by law to provide the housing for its citizens but it is not in their capacity to do so with their very limited public sources. The project of social housing helps to provide the housing with lower costs and minimal burden to the public budget. Other outcomes are improved public space, improved image of the municipality and improved social relations in the region and new forms of co-operation between different NGOs and other stakeholders (i.e. better use of social capital). On the other hand the impact of this project social relations within the municipality is twofold (as mayor and non Roma inhabitants indicate):

- a) Roma population appreciates the project and it increased their trust to the mayor.
- b) Non-Roma inhabitants are glad because of improved public space (better standard of life for whole village) and also because they were able to see that Roma citizens are ready to work if they are motivated (the opinion that Roma people are just lazy, passive recipients of social help with frequent criminality is a very common prejudice in Slovakia), but they also complained that the mayor helped only to one group.

Self-responsibility of the Roma citizens is interesting issue – Roma were trained in financial literacy and some other skills, however their way of thinking is still influenced by the past (comprehensive welfare regime of socialism). Interviewed professionals opinion is that the Roma population self-responsibility improved, but in limited scale.

All in all, the extent of co-creation was beneficial to all stakeholders and especially for Roma it was not only providing the public service of housing but also education (trainings) and the chance to integrate within the society.

Literature

- [1] BASON, C., (2010). *Leading public sector innovation*. Bristol: Policy Press. ISBN 9781847426345.
- [2] BORINS, S., (2008). *Innovations in Government*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press. ISBN 978-0-8157-1377-7.
- [3] COOPER, P. J., (2003). *Governing by contract*. Washington D.C.: CQ Press. ISBN 156802620x.
- [4] CULLIS, J., JONES, P., & JONES, P. R., (2009). *Public finance and public choice: analytical perspectives*. Oxford University Press. ISBN 0077074009.
- [5] FUGLSANG, L. 2008. Capturing the benefits of open innovation in public innovation: a case study. *International Journal of Services Technology and Management*, vol. 9, no. 3-4, pp. 234–248. ISSN 1741-525X.
- [6] KOŽIAK, R., SUCHÝ, M., (2014). Klaster ako inovatívny prvok podpory miestneho a regionálneho rozvoja v oblasti obnoviteľných zdrojov energie. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 120-126. ISBN 978–80–210–6257–3. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-13.
- [7] KUVÍKOVÁ, H., VACEKOVÁ, G., (2009) Diverzifikácia finančných zdrojov v neziskových organizáciách. *E+M Ekonomie a management*, vol. 12, no. 4, pp. 84 – 95. ISSN 1212-3609.
- [8] LAMENT M., (2012). Wartość godziwa jako kategoria wyceny w zakładach ubezpieczeń, In Lesáková L. (ed.) *Management of organization in real and virtual environment: opportunities and challenges IV*. Banská Bystrica: Matej Bel University, pp. 1-9. ISBN 978-80-557-0477-7.
- [9] MIKUŠOVÁ MERIČKOVÁ, B., SVIDROŇOVÁ, M., (2014). Co-creation in public services: an alternative public service delivery arrangement. In *Teoretické a praktické aspekty verejných financií. XIX. ročník medzinárodnej konferencie*. Praha. ISBN 978-80-245-2022-3.
- [10] MURGAŠOVÁ, J., (2014). *Regionálne dimenzie inovačných procesov*. (Regional dimensions of innovation processes). [Dissertation thesis]. Banská Bystrica: Faculty of Economics, Matej Bel University.
- [11] NEMEC, J., MIKUŠOVÁ MERIČKOVÁ, B., SVIDROŇOVÁ, M., (2015). Social innovations in public services: co-creation in Slovakia. In *Sborník z medzinárodného vedeckého seminára: Current Trends in Public Sector Research XIX*. Brno: Ekonomicko: Masarykova univerzita, pp. 273-281. ISBN 978-80-210-7532-0.
- [12] NEMEC, J., OCHRANA, F., ŠUMPÍKOVÁ, M., (2008). Czech and Slovak lessons for public administration performance evaluation, management and finance. *Ekonomický časopis*, vol. 56, no. 4, pp. 353 – 369. ISSN 0013-3035.
- [13] OSBORNE, D., GAEBLER, T., (1993). *Reinventing government: How the entrepreneurial spirit is transforming the public sector*. [online]. [cit. 2015-03-09]. Available at <http://government.cce.cornell.edu/doc/summary.asp?id=osborne1992#market>.
- [14] POLLIT, CH. - BOUCKAERT, G., (2011). *Public Management Reform: A Comparative Analysis new public management, governance, and the neo-weberian state*. Third Edition. Oxford: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-959508-2.
- [15] ŠKARABELOVÁ, S., VACEKOVÁ, G., (2013). The role of third sector organizations in rural development. In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 549-556. ISBN 978–80–210–6257–3. DOI:10.5817b/CZ.MUNI.P210-6257-2013-69.
- [16] Von HIPPEL, E., (2007). Horizontal innovation networks – by and for users. *Industrial and Corporate Change*, vol. 16, no.2, pp.1-23. ISSN 1464-3650.
- [17] VOORBERG, W. H., BEKKERS, V. J. J. M., TUMMERS, L. G., (2014). A systematic review of co-creation and co-production: Embarking on the social innovation journey. *Public Management Review*, (ahead-of-print), pp. 1-25. ISSN 1471-9037.
- [18] WOLAK-TUZIMEK, A. DUDA, J., (2014). Innovation activities of Polish enterprises. *News of science and education*, vol. 2, no. 2, pp. 60-80. ISSN 2312-2773.

This paper is a part of research supported by the LIPSE project. LIPSE, or 'Learning from Innovation in Public Sector Environments', is a research project studying the drivers and barriers to successful social innovations in the public sector. The research is co-financed at the local level by the APVV project DO7RP-0010-12.

ZMĚNY V REGIONÁLNÍ STRUKTUŘE ZDRAVOTNICKÝCH ZAŘÍZENÍ NA ÚZEMÍ ČESKÉ REPUBLIKY

CHANGES IN REGIONAL STRUCTURE OF MEDICAL FACILITIES IN THE CZECH REPUBLIC

ING. MARTIN MAŠTÁLKA, PH.D.

BC. BARBORA ŠALDOVÁ

Ústav regionálních a bezpečnostních věd | Institute of Regional and Security Sciences
Fakulta ekonomicko-správní | Faculty of Economics and Administration
Univerzita Pardubice | University of Pardubice
✉ Studentská 95, 549 23 Pardubice, Czech Republic
E-mail: martin.mastalka@upce.cz, barbora.saldova@student.upce.cz

Anotace

Společenské a ekonomické změny provázející vývoj jednotlivých států mají dopady do všech oblastí fungování veřejné správy. Výjimkou není ani zdravotnictví. Jeho financování v evropských podmínkách závisí především na sociální politice jednotlivých států, která má následně dopady nejen na kvalitu poskytované péče, ale také na její regionální diferenciaci. Tento příspěvek je zaměřen na analýzu celostátních dat (na úrovni České republiky) o poskytování základních druhů zdravotnické péče a na následné vyhodnocení její regionální distribuce v letech 1963-2013, přičemž se snaží nastínit hlavní vývojové trendy v jednotlivých etapách vývoje státu. Cílem příspěvku tak je zmapovat vývoj regionální diferenciaci zdravotnictví v jednotlivých dekádách posledního půl století na území České republiky.

Klíčová slova

regionalizace, zdravotnictví, zdravotní péče, zdravotnická zařízení

Annotation

Social and economic changes that follow development of each state have their impact into all aspects of public service. The public health is no exception. In the European countries, the financing of the public health is based on the social policy of each country. This policy has its impacts not only into the quality of provided medical care but also into the regional differentiation. The paper is focused on analyses of national data (on the Czech Republic national level) of provided basic health care and evaluation of its regional distribution in the years 1963-2013. It also tries to describe basic development trends in different historical epochs of the country. The aim of the paper is to analyse development of regional diversification of provided health care in different decades of the last half-century in the Czech Republic.

Key words

regionalization, health care, public health, medical facilities

JEL classification: R53, I18

Úvod

Zdravotnictví je specifickou oblastí, jejíž vývoj je charakteristický pro historický a společensko-ekonomický rámec jednotlivých států. Nezanedbatelná je přitom rovněž výkonnost ekonomiky. Od ní se odvíjí úroveň zdravotnické péče a vybavenost zdravotnických zařízení, které jsou spojeny s jejich financováním. Různé modely zdravotnických systémů se nachází po celém světě. I na území České

republiky došlo v souvislosti se společenskými změnami k přechodu z aplikování jednoho modelu k druhému hned několikrát za ani ne stoletou historii státu (považujeme-li Českou republiku za nástupce Československa ve všech jeho historických formách). Naposledy se tomu stalo po roce 1989, kdy bylo ze Semaškova modelu přistoupeno k novému systému zdravotnictví inspirovanému Bismarkovským modelem, národní zdravotní službou a liberálním modelem zdravotnictví (Ivanová 2014, Nistor 2011, Vurm 2007). Tento přechod měl dopady nejen na ekonomické principy a samotné fungování zdravotnictví, ale také na regionální distribuci zdravotní péče.

Zdravotní péči se rozumí péče o akutně, chronicky nemocné či péče o osoby postižené úrazem nebo vrozenou vadou včetně prevence, rehabilitace a udržení zdraví (Vurm, 2007). Ministerstvo zdravotnictví České republiky člení zdravotní péči do osmi hlavních kategorií, přičemž předmětem analýz uvedených v tomto příspěvku jsou první dva body:

- ambulantní péče,
- lůžková péče,
- zdravotnická záchranná péče služba a pohotovostní služba,
- pracovně lékařské služby,
- lázeňská léčebně rehabilitační péče,
- poskytování léčivých přípravků a zdravotnických prostředků,
- preventivní péče (MZČR, 2014).

Dostupnost zdravotní péče patří mezi hlavní kritéria zdravotního systému. Zájem veřejného zdravotnictví je nejen udržení a zlepšování zdravotního stavu populace, ale také právě spravedlivé zajištění zdravotní péče, jejímiž hlavními pilíři jsou efektivní síť zdravotnických zařízení, rovná dostupnost a využití a počty zdravotnických pracovníků. Primární zdravotnická péče tak musí být poskytována každému ve stejném rozsahu bez rozdílu. Cílem tohoto článku je zmapovat vývoj regionální diferenciaci zdravotnictví v jednotlivých dekadách posledního půl století.

1. Metodika práce

Data použitá v analýze jsou uváděna za okresy. Přestože okresní úřady zanikly v rámci reformy státní správy v roce 2003, je tato administrativně-správní jednotka některými státními institucemi stále využívána a rovněž Český statistický úřad tuto jednotku využívá. Vzhledem k tomu, že v této analýze jsou použita data z let 1963-2013, byla tato administrativně-správní jednotka pro účely analýzy zvolena jako stěžejní pro určení regionální diferenciaci zdravotnické péče na úrovni České republiky.

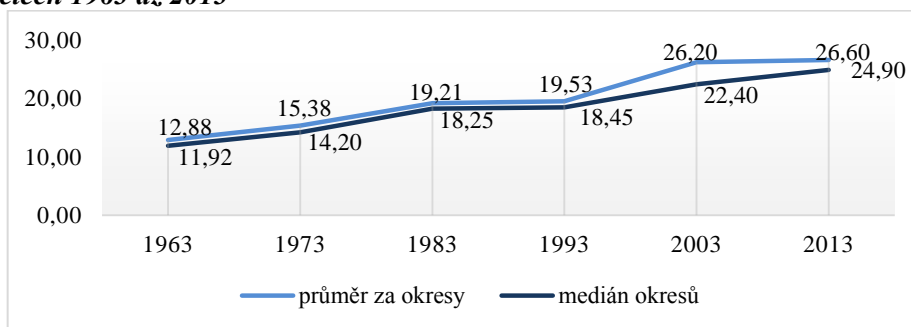
Pro analýzu byla využita data dostupná v elektronické či fyzické podobě ve Zdravotnických ročenkách vydávaných Ústavem zdravotnických informací a statistiky. Interval, který bylo nutné zvolit pro provedení analýzy, byly definovány tak, aby byly zřejmé rozdíly v počtu lékařů i lůžek za celé zkoumané období (1963 – 2013) v rámci vybraných regionů. Pro léta před rokem 1993 bylo nutné provést přepočty na 10tis. obyvatel středního stavu v každém okrese, neboť potřebná data se v daných letech v publikacích nevydávala. Současný okres Zlín nesl dříve název Gottwaldov, a tak došlo při analýze pouze k přejmenování tohoto regionu. Než vznikl v roce 1996 okres Jeseník, jeho území se nacházelo v okrese Šumperk. Na mapě jsou tedy znázorněny počty za celé původní území a následně za okres Šumperk a Jeseník zvlášť.

Dřívější hierarchizace na krajské a okresní ústavy národního zdraví si vynutila při analýze vždy přičítat krajské počty lůžek a lékařů k těm okresním, a to proto, aby bylo dosaženo co nejpřesnějších výsledků. Nasčítány byly i počty závodních zdravotnických zařízení, které se vyskytovaly v ročenkách odděleně. Lékaři ambulantní péče jsou uváděny v přepočteném počtu podle velikosti jejich úvazku. Hlavní město Praha se dělí na obvody a nepatří mezi okresy ČR, v analýze je však metropole zahrnuta jako jeden celek a považována za okres

2. Analýza základní zdravotní péče na území České republiky.

Jako první z ukazatelů byl pro analýzu zvolen počet ambulantních lékařů v jednotlivých okresech ČR. Graf 1 uvádí medián a průměr počtu lékařů poskytujících ambulantní péči na 10 tisíc obyvatel v letech 1963-2013. Oba ukazatele mají rostoucí tendenci, což znamená, že počty lékařů ambulantní péče se zvyšují. V roce 2013 došlo k více než k dvojnásobení průměru PP lékařů ambulantní péče na 10 tisíc obyvatel středního stavu.

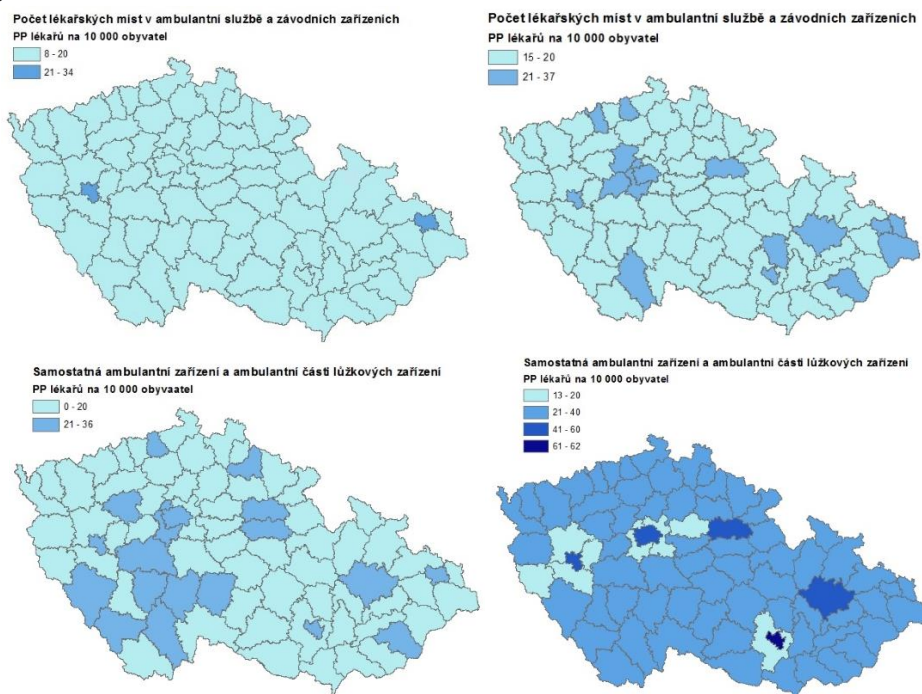
Obr. 1: Přepočtený počet lékařů (průměr a medián) na 10 tis. obyvatel v okresech dnešní České republiky v letech 1963 až 2013

Zdroj: vlastní zpracování

Z pohledu regionů dochází jednak k postupnému navyšování počtu lékařů, ale zároveň k centralizaci ambulantní péče do několika velkých středisek. Tento trend je však patrný již od 80. a přímo tak nesouvisí se společenskými změnami na konci 80. let a následnou změnou koncepce zdravotnictví.

Obr. 2: Přepočtený počet lékařů na 10 tis. obyvatel v okresech dnešní České republiky v letech 1963, 1983, 2003 a 2013

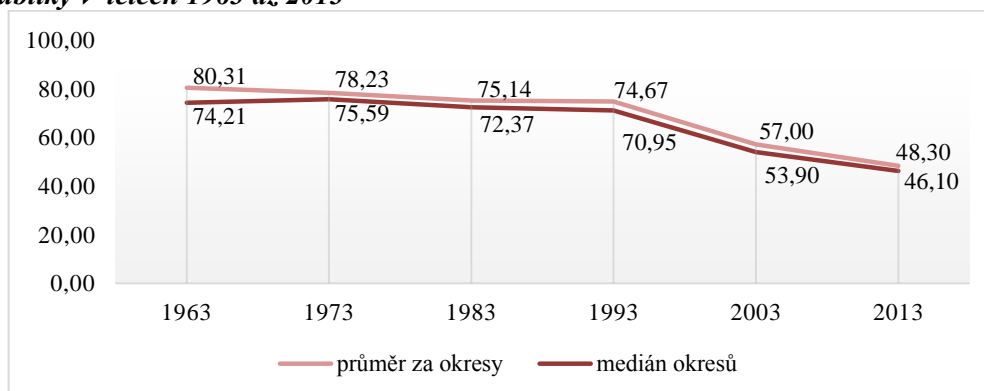

Zdroj: vlastní zpracování

Dalším významným ukazatelem vypovídajícím o struktuře zdravotnické péče je počet lůžek v zařízeních jednotlivých okresů. Z dat Ústavu zdravotnických informací a statistiky České republiky,

shrnutých do *Grafu 2* plyne, že počet lůžek v nemocnicích České republiky od roku 1963 setrvale klesá. Dochází tak k neustálému snižování kapacit lůžkového fondu.

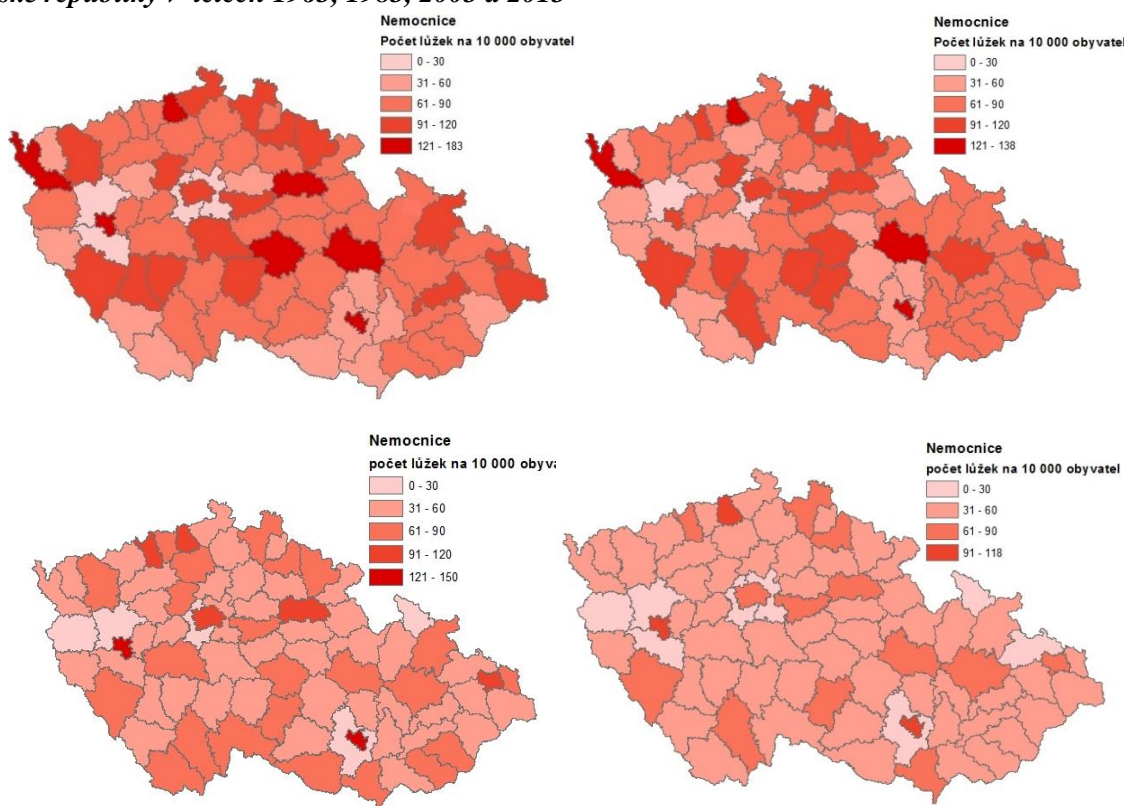
Obr. 3: Přepočtený počet lůžek v nemocničních zařízeních na 10 tis. obyvatel v okresech dnešní České republiky v letech 1963 až 2013

Zdroj: vlastní zpracování

Regionální rozdělení lůžkové péče se v letech 1963-2013 výrazně změnilo. Původní velká koncentrace lůžkové péče v severozápadních Čechách, souvisejících s rozsáhlými oblastmi průmyslové výroby a těžby, a v oblasti Vysočiny byla postupně nahrazena centralizovanou soustavou, kdy jsou lůžka zachovávána především ve větších regionálních centrech. Výjimkou v tomto ohledu jsou především jižní Čechy a Zlínsko.

Obr. 4: Přepočtený počet lůžek v nemocničních zařízeních na 10 tis. obyvatel v okresech dnešní České republiky v letech 1963, 1983, 2003 a 2013

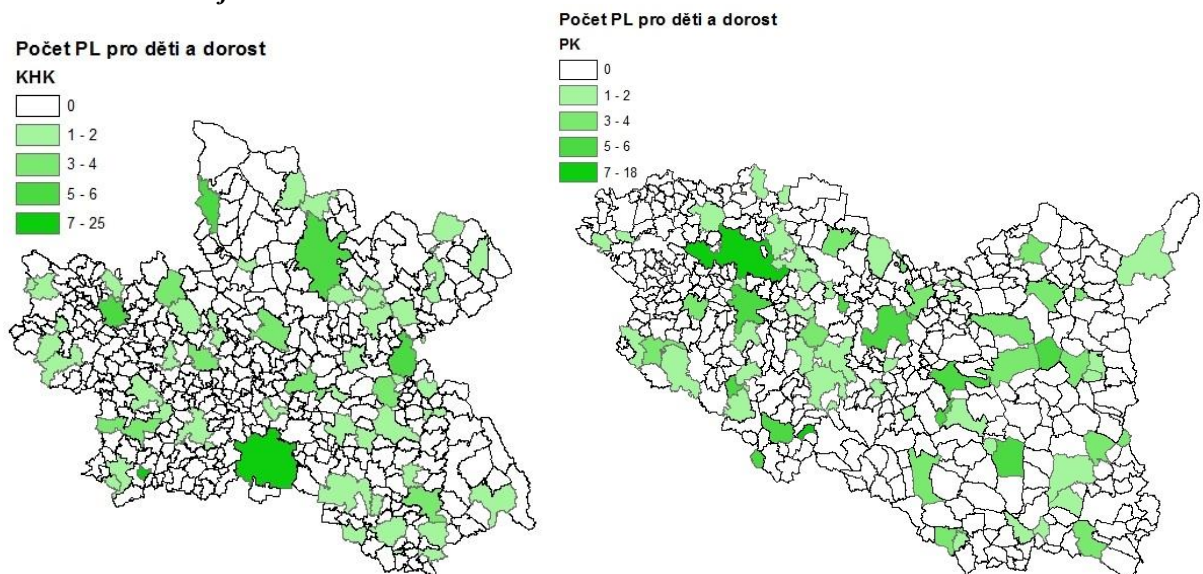
Zdroj: vlastní zpracování

Vzhledem ke skutečnosti, že zdravotnictví zaznamenalo velké změny nejen na celostátní úrovni, ale také na úrovni jednotlivých krajů, byla analýza provedena také pro dostupnost péče v jednotlivých obcích. Jako příklad byl zvolen Královéhradecký a Pardubický kraj. Zde byla zvolena jako ukazatel dostupnost ambulantní zdravotnické péče, jedná se tedy o:

- ordinace praktických lékařů pro dospělé;
- ordinace praktických lékařů pro děti a dorost;
- ordinace praktických lékařů stomatologů;
- ordinace praktických lékařů gynekologů.

Vzhledem ke skutečnosti, že v rámci analýzy nebyla dostupná historická data, bylo vyhodnoceno pouze současné regionální rozdělení služeb v rámci kraje. Za tímto účelem byla využita data ze Seznamu zdravotnických zařízení Národního registru poskytovatelů zdravotních služeb – veřejné části.

Obr. 3: Počet praktikujících lékařů pro děti a dorost v jednotlivých obcích Královéhradeckého a Pardubického kraje v roce 2013

Zdroj: vlastní zpracování

Jak je patrné z Obrázku 3, v obou krajích je ambulantní péče praktických lékařů pro děti a dorost soustředěna do mikroregionálních center. Podobné výsledky vykazovala i analýza dalších druhů ambulantní péče, přičemž centralizace byla ještě výraznější u specializací stomatolog a gynekolog. V obou krajích se nachází rozsáhlé oblasti bez praktikujících lékařů a místní obyvatelé jsou tak odkázáni na především na automobilovou dopravu. V případě Královéhradeckého zcela chybí lékařské služby v suburbánních zónách, které jsou tak na krajském městě závislé nejen ve službách komerčních, ale také veřejných a dále tak zatěžují infrastrukturu měst.

Závěr

Provedené analýzy prokázaly dopady změn ve fungování a řízení společnosti na regionální strukturu zdravotnictví. Přísně hierarchizovaná a státem nařízená regionalizace zdravotnictví v letech 1945-1989 vedla na mikroregionální úrovni k téměř maximální možné dostupnosti ambulantní zdravotní péče pro občany státu. V souvislosti se změnami po roce 1989, bylo centrální plánování postupně decentralizováno a v oblasti regionálního zdravotnictví převzaly odpovědnost krajské úřady. Ty se snaží původní síť zdravotnické péče optimalizovat.

Jak však ukázaly především analýzy Královéhradeckého a Pardubického kraje, existuje mnoho mikroregionů, kde je zdravotní péče víceméně nedostupná. Obyvatelé těchto oblastí tak musejí za

zdravotní péči dojíždět, což může být pro řadu starších občanů nebo naopak rodičů s malými dětmi problém v situaci, kdy tyto lokality nejsou dostatečně kvalitně dopravně obslouženy.

Specifickým příkladem jsou také obce v suburbánních oblastech krajských měst, které neposkytují na svém území žádné služby a jejichž obyvatelé tak nejen za prací a komerčními službami, ale také za zdravotní péčí musí dojíždět do regionálních center.

Na základě výše uvedených analýz lze konstatovat, že centralizace poskytování ambulantní péče probíhá v rámci České republiky na makro, mezo i mikroregionální úrovni. Každá tato úroveň má svá specifika a je na veřejné správě, aby je posoudila a případné trendy v poskytování zdravotnické péče se snažila korigovat. Zatímco centralizace specializované a lůžkové péče je z ekonomických hledisek odůvodnitelná, absence nabídky ambulantních zdravotních služeb v některých mikroregionech je pro regionální samosprávu minimálně podnětem k zamyšlení.

Literatura

- [1] Ministerstvo zdravotnictví ČR, (2012, 2014). *Druhy zdravotní péče*. [online]. [cit. 2015-02-10]. Dostupné z: www.mzcr.cz/Cizinci/obsah/druhy-zdravotni-pece_2627_22.html
- [2] GLADKIJ, Ivan., (2003). *Management ve zdravotnictví: ekonomika zdravotnictví: řízení lidských zdrojů ve zdravotnictví: kvalita zdravotní péče a její vyhodnocování*. Brno: Computer Press. ISBN 978-807-2269-969.
- [3] IVANOVÁ, Kateřina, (2014). *Systémy zdravotní péče. Univerzita Palackého v Olomouci*. [online]. Dostupné z: www.upol.cz/fileadmin/user_upload/LF-kliniky/soc-lekarstvi/Systemy_status_medicinalizace.ppt
- [4] NISTOR, Laura, (2011). *Public services and the European Union healthcare, health insurance and education services*. Hague: T.M.C. Asser Press. ISBN 978-906-7048-057.
- [5] NÁRODNÍ REGISTR POSKYTOVATELŮ ZDRAVOTNÍCH SLUŽEB - VEŘEJNÁ ČÁST, (2015). *Seznam zdravotnických zařízení*. [online]. [cit. 2015-03-30]. Dostupné z: <https://eregpublicsecure.ksrzis.cz/Registr/NRPZS/ZdravotnickeZarizeni>
- [6] VURM, Vladimír, (2007). *Vybrané kapitoly z veřejného a sociálního zdravotnictví*. Praha: Triton. ISBN 8072549979.
- [7] ÚSTAV ZDRAVOTNICKÝCH INFORMACÍ A STATISTIKY ČR, (2015). *Základní informace o ÚZIS ČR*. [online]. [cit. 2015-02-12]. Dostupné z: www.uzis.cz/nas
- [8] ZÁKON Č. 372/2011 SB., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování (zákon o zdravotních službách). (2011). *Sbírka zákonů České republiky*.
- [9] ÚSTAV ZDRAVOTNICKÝCH INFORMACÍ A STATISTIKY ČR, (2005). *Zdravotnická statistika a 45 let ÚZIS ČR*. Praha: Ústav zdravotnických informací a statistiky České republiky. ISBN 80-728-0432-4.

Příspěvek byl zpracován s podporou Interní grantové agentury Univerzity Pardubice v souvislosti s řešením projektu č. SGSFES_2015001 „Ekonomický a sociální rozvoj v soukromém a veřejném sektoru“.

IMPLEMENTÁCIA SYSTÉMU MANAŽÉRSTVA KVALITY PROSTREDNÍCTVOM MODELU CAF V PODMIENKACH MIESTNYCH SAMOSPRÁV NA SLOVENSKU

THE IMPLEMENTATION OF THE QUALITY MANAGEMENT SYSTEM THROUGH THE CAF IN TERMS OF LOCAL GOVERNMENTS IN SLOVAKIA

ING. FILIP FLAŠKA, PHD.

ING. STANISLAV KOLOŠTA, PHD.

BC. MARTIN SOTÁK

Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja | Dep. of Public Economy and Reg. Development
Ekonomická fakulta | Faculty of Economics
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici | Matej Bel University in Banská Bystrica
✉ Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovak Republic
filip.flaska@umb.sk, martin.sotak@zoznam.sk, stanislav.kolosta@umb.sk

Anotácia

Cieľom príspevku je poukázať na proces implementácie systému manažérstva kvality pomocou modelu CAF (Common Assessment Framework) v podmienkach vybraných miestnych samospráv na Slovensku, identifikovať problémové oblasti a prekážky, ktoré bránia širšej implementácii modelu CAF a navrhnúť riešenia pre elimináciu nežiaducich prvkov, ktoré bránia širšej implementácii tohto modelu. Model CAF predstavuje jeden z nástrojov trvalého zlepšovania výkonnosti a efektívnosti miestnych samospráv. Príspevok poukazuje na význam a predpokladané prínosy implementácie modelu CAF v podmienkach miestnych samospráv. Na základe výskumu realizovaného vo vybraných miestnych samosprávach v SR sme dospeli k záverom, že prvotnou prekážkou brániacou širšej implementácii modelu CAF v praxi je neistota zo zmeny a počiatkový odpor zo strany zamestnancov k novým postupom a metódam. S implementáciou modelu CAF prichádza aj potreba dodatočného vzdelávania, čo zvyšuje nároky na čas a financie, napriek bezplatnému poskytovaniu tohto modelu. Následná implementácia prináša potrebu intenzívnejšej komunikácie vo vnútri samosprávy a zvyšuje záťaž zamestnancov. Užívatelia modelu by ocenili doplnenie príručky pre implementáciu o viac zrozumiteľných príkladov z praxe s jednotným výkladom a rozšírenie niektorých častí z dôvodu lepšej pochopiteľnosti pre širšie spektrum používateľov s ohľadom na ich úroveň poznania modelu. Za významnú bariéru vyššej implementácie modelu CAF možno považovať aj nedostatočnú informovanosť a propagáciu tohto voľne dostupného modelu. V závere príspevku uvádzame príklad ako možno zvýšiť motiváciu samospráv pre implementáciu modelu CAF. Pre budúcnosť bude potrebné prijať opatrenia pre odstránenie nami identifikovaných bariér, čo môže viesť k zlepšeniu procesu implementácie a prispieť k zvýšeniu implementácie modelu CAF v miestnych samosprávach.

Kľúčové slová

systém manažérstva kvality, spoločný systém hodnotenia kvality, miestna samospráva, výkonnosť

Annotation

The aim of this paper is to deal with the process of implementation of the quality management system through CAF (Common Assessment Framework) in terms of selected local governments in Slovakia, to identify problem areas and barriers to wider implementation of CAF model and propose solutions for eliminating undesirable elements in the process of implementation. The CAF model is one of the good tools for continuous improvement of the efficiency and effectiveness of local governments. Based on research conducted in selected local governments in Slovakia we came to the conclusion that the

fundamental obstacles to wider implementation of CAF model in practice are the uncertainty of the results of system changes and initial resistance from the employees to the new procedures and methods. With the implementation of the CAF comes the need for additional training, increasing demands on time and finances, despite the fact model is free. Subsequent implementation implies a need for enhanced internal communication, increases the time burden on staff. Users of the model would appreciate revision of manual for the implementation and its improvement with more comprehensible examples and by better interpretation of certain parts for better understandability for a wider range of users with respect to their level of knowledge. A significant barrier to higher CAF implementation can be considered a lack of promotion of this free access model. The paper presents an example of how to increase the motivation of local governments to implement CAF model. In the future it will be necessary to take measures to eliminate the barriers identified in the article, which can improve the implementation process and increase number of CAF users.

Key words

quality management system, common assessment framework, local government, efficiency

JEL classification: H11

Úvod

Systémy manažérstva kvality, ktoré sa v minulosti vyvinuli a ujali v mnohých organizáciách súkromného sektora sa postupom času začali presadzovať a implementovať aj do podmienok miestnych samospráv. Jednou z hlavných príčin tejto tendencie je skutočnosť, že čoraz viac sa do popredia dostáva transparentnosť fungovania miestnych samospráv zo strany občanov. Tí, od miestnych samospráv čoraz častejšie požadujú stále vyššiu kvalitu poskytovaných služieb. Pre naplnenie systematického skvalitňovania poskytovaných služieb prostredníctvom miestnych samospráv a zefektívneniu ich činnosti patrí aj implementácia nových manažérskych modelov TQM (Total Quality Management) pre verejnú správu. TQM je opisovaný ako kolektívny, vzájomne previazaný systém kvalitatívnych praktík spojených s výkonom organizácie (Choi and Eboch, 1998), ktorý sa v posledných desaťročiach široko adaptoval (Jayaram et al., 2010). TQM je považovaný za mechanizmus schopný zlepšiť výkonnosť organizácie ak je správne použitý v praxi (Ooi, 2014; Anderson & Sohal, 1999; Samson & Terziovski, 1999). Medzi TQM zaraďujeme aj model výnimočnosti EFQM (The European Foundation for Quality Management) a jeho tzv. derivát, určený aj pre podmienky miestnych samospráv s názvom CAF (Common Assessment Framework), na ktorý sa v článku zameriame.

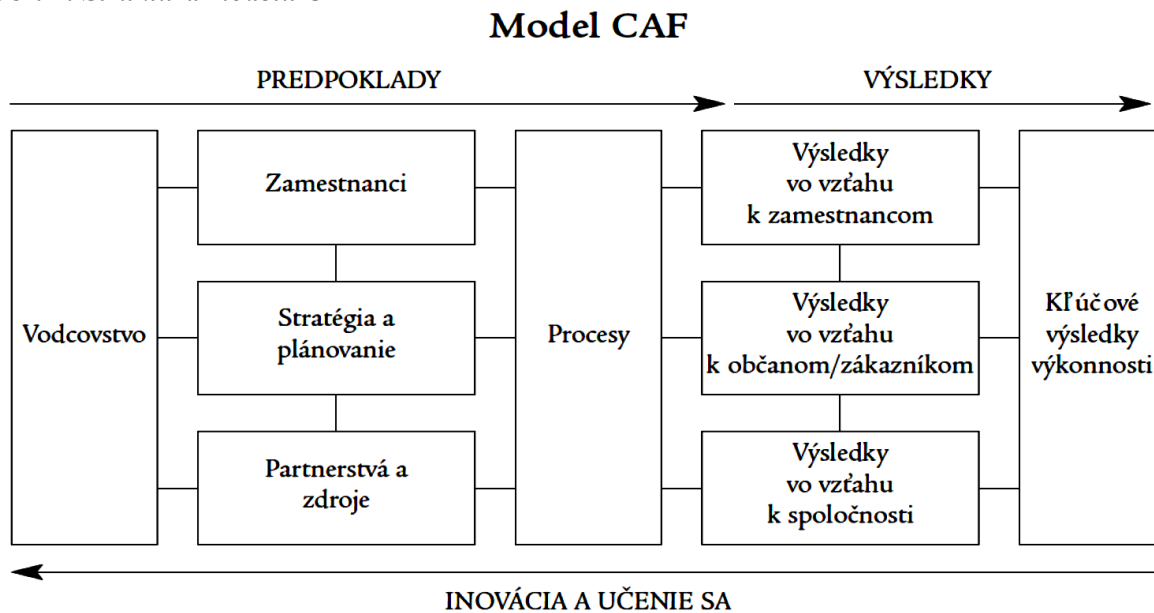
Miestne samosprávy ako súčasť verejnej správy na Slovensku v súčasnosti nevyužívajú potenciál modelu CAF v plnej miere. V nami skúmaných miestnych samosprávach (mestskej časti Bratislava – Petržalka a mestskej časti Košice – Západ) implementujúcich model CAF sme identifikovali viaceré problémy, s ktorými sa počas procesu implementácie modelu CAF stretli. Cieľom príspevku je predovšetkým identifikovať bariéry spojené s procesom implementácie modelu CAF v nami zvolených miestnych samosprávach Bratislava – Petržalka a Košice – Západ. Zistené problémy sa stali predpokladom návrhov riešení pre elimináciu nežiaducich prvkov sprevádzajúcich úspešný proces implementácie tohto modelu.

1. Model CAF (Common Assessment Framework)

Model CAF patrí svojou štruktúrou, jednoduchosťou, voľnou dostupnosťou a širitelnosťou k jedným z modelov TQM, ktorý v aktuálnom čase podáva informácie o tom, ako efektívne miestna samospráva funguje. Zameriava sa na analýzu výkonnosti vybranej organizácie. Model CAF vychádza z predpokladu, že výnimočné výsledky vo výkonnosti miestnej samosprávy sa môžu doceliť prostredníctvom vodcovstva, a to riadením plánovania a stratégie zamestnancov, partnerstiev, zdrojov a procesov (Kolektív, 2013). Hlavným účelom modelu CAF je poskytovať jednoduchý a ľahko použiteľný koncept samohodnotenia organizácií verejnej správy v krajinách Európy. (Kollárová,

Tománková, 2012). Za pomoci modelu CAF môžu miestne samosprávy s využitím prostriedku samohodnotenia, ktoré pozostáva z 9 kritérií (Obr.1) (5 kritérií predpokladov a 4 kritériá výsledkov) identifikovať svoje postavenie medzi ostatnými miestnymi samosprávami, a to formuláciou svojich silných a slabých stránok. Identifikované nedostatky zo samohodnotenia sa následne stávajú predpokladom prijatia opatrení pre zlepšenie svojej výkonnosti, prostredníctvom vypracovania a napĺňania akčného plánu zlepšovania miestnej samosprávy. Pre porovnanie výsledkov z uskutočnených samohodnotení zrealizovaných miestnou samosprávou je možné podstúpiť proces externej spätnej väzby, ktorý podáva informáciu o kvalite a úrovni spracovanej samohodnotiacej správy. Nabáda tým miestnu samosprávu k eliminácii vzniknutých nedostatkov objavených pri procese samohodnotenia a zároveň k opakovaniu tohto celého procesu pre zlepšenie výsledkov.

Obr. 1: Štruktúra modelu CAF

Zdroj: Príručka modelu CAF, 2013, s. 9

Model CAF patrí k tým modelom TQM, ktorý v rámci svojej záruky voľnej šíriteľnosti a dostupnosti vytvára predpoklady pre porovnávanie sa s inými miestnymi samosprávami až v medzinárodnom kontexte. Stojí na pilieroch trvalého zlepšovania výkonnosti a efektívnosti miestnej samosprávy skrz celú organizačnú štruktúru organizácie. Má za účel zapojiť všetkých členov (z interného i externého prostredia) miestnej samosprávy do identifikácie stupňa úrovne kvality poskytovaných služieb zákazníkom/občanom a jednotlivých činností miestnej samosprávy ako celku. K ďalšiemu prínosu modelu CAF patrí včasná kontrola a efektívnosť aplikácie modelu samohodnotiacim procesom a následný monitoring pokroku organizácie, ak sa samozrejme realizuje v pravidelných časových intervaloch a opakovane. Samohodnotenie zároveň prebieha ucelene a postihuje všetky činnosti realizované v miestnych samosprávach. Model by mal slúžiť na podporu riadenia, ako analytického základu pre prinášanie dlhodobých nápravných opatrení (Bogdanovská, Floreková, Terpák, 2007).

Predstavením modelu CAF v roku 2000 akadémiou Speyer v Nemecku a Európskym inštitútom pre verejnú správu v Maastrichte a uznesením vlády SR č. 900/2003 sa slovenská vláda zaviazala Národným programom kvality SR, o aktívny prístup v zavádzaní Spoločného systému hodnotenia kvality verejnej správy podľa modelu CAF a zvyšovaním kvality poskytovaných služieb verejnej správy prostredníctvom zavádzania nových systémov manažérstva kvality. Od roku 2003 až do roku 2014 sa spomedzi všetkých organizácií verejnej správy do implementácie modelu CAF zapojilo iba minimum miestnych samospráv na Slovensku. Podľa evidencie používateľov modelu CAF vedenej Úradom pre normalizáciu, metrológiu a skúšobníctvo SR aktívne model CAF implementovalo iba 7 miestnych samospráv. Pre vzájomnú komparáciu a prístup v implementácii modelu CAF do podmienok miestnych samospráv na Slovensku sme si zvolili miestny úrad mestskej časti Bratislava – Petržalka a miestny úrad mestskej časti Košice – Západ. Výsledky nášho výskumu boli sumárom

odpovědí nami vytvoreného dotazníka, telefonických a mailových konzultácií s predstaviteľmi miestnych samospráv venujúcich sa oblasti kvality v úrade, voľne dostupných informácií na webových stránkach a interných dokumentov (samohodnotiacich správ, externých spätných väzieb, akčných plánov zlepšovania) skúmaných miestnych samospráv.

2. Výsledky výskumu

Projekt zlepšovania kvality sa podľa výsledkov nášho výskumu v skúmaných miestnych samosprávach osvedčil a podľa vyjadrení predstaviteľov úradu sa očakávania z implementácie modelu CAF do určitej miery naplnili. Model CAF miestnym samosprávam umožnil identifikovať široké spektrum aspektov, s ktorými sa pri svojej činnosti stretávajú. Model CAF umožnil skúmaným miestnym samosprávam bližšie nahliadnuť do ich fungovania, otvoril im iný pohľad na fungovanie procesov a naskytl im možnosť posúdiť kvalitu a úroveň efektívnosti výkonu správy vecí verejných.

Bratislava - Petržalka

Prekážok, ktoré sme zaznamenali v procese implementácie modelu CAF v miestnej samospráve Bratislava – Petržalka bolo hneď niekoľko. V prvom rade išlo o neistotu plynúcu zo zmeny a zavedenia tohto typu systému manažérstva kvality, ktorý doposiaľ mestská časť nevyužívala. Nedostatky sme identifikovali hlavne zo strany zamestnancov samosprávy, ktorí sa vo svojom pracovnom živote s touto oblasťou nestretli. Práve preto bola potrebná vyššia miera komunikácie pripravovaných krokov implementácie modelu CAF a ich vzdelávania v tejto oblasti. Začiatok procesu implementácie bol sprevádzaný s problémom porozumenia filozofie modelu CAF, jeho štruktúry a jazyka. Nie všetky príklady uvádzané v metodologickej príručke modelu CAF boli pre zamestnancov úradu zrozumiteľné a nebolo im zrejmé, čo je v nich potrebné uvádzať. Po prvých zrealizovaných školeniach a spoločných stretnutiach jednotlivých členov CAF tímu sa uvedené nedostatky a nezrovnalosti spoločne odkonzultovali a hľadali sa riešenia pre pochopenie metodiky modelu CAF. Opakovaný proces samohodnotenia, ktorý mestská časť Bratislava – Petržalka zrealizovala bol pre zamestnancov skúškou toho, čo sa pri prvom procese samohodnotenia naučili. Podľa vyjadrení metodicky projektu CAF „bolo vidieť zlepšenie v ich činnosti pri tvorbe druhej etapy samohodnotenia i napĺňaní cieľov akčného plánu zlepšovania.“ Svedectvom tohto zlepšenia bolo získanie ceny Efektívny používateľ modelu CAF v rámci súťaže Národná cena SR za kvalitu v roku 2013. Získanie tohto ocenenia bolo však sprevádzané dodatočnými finančnými nákladmi (za externé posúdenie, členský poplatok a pod.). Mestská časť Bratislava – Petržalka vidí hlavný problém v chýbajúcom partnerstve so slovenskými miestnymi samosprávami, s ktorými by si mohla vymieňať a zdieľať skúsenosti. Z tohto dôvodu predstaviteľom CAF tímu absentuje možnosť realizovať benchlearning, nakoľko väčšina miestnych samospráv obyčajne nezotrváva v pokračovaní implementácie modelu CAF z dlhodobého hľadiska, a proces samohodnotenia sa pre nich stáva jednorazovou záležitosťou. Miestna samospráva sa preto neraz obracia na možnosť spolupráce a výmene skúsenosti s modelom CAF so zahraničnými miestnymi samosprávami. Ďalším problémom sa stáva slabá motivácia pracovníkov miestnej samosprávy Bratislava - Petržalka. Proces implementácie si vyžaduje hlavne časovú rezervu pre prípravu projektu, ale aj pre vytvorenie samohodnotiacej správy a akčného plánu zlepšovania, čo v mnohých prípadoch zaťažovalo zamestnancov na úkor ich bežných pracovných povinností v úrade. Tým pádom nebol dostatočne vymedzený časový priestor pre implementáciu modelu CAF v úrade. Za problémovú oblasť miestna samospráva považuje aj to, že mnohé príklady pojmov, ktoré sú uvedené v metodologickej príručke modelu CAF mali nejednotný výklad, čo niekedy viedlo k nepochopeniu jednotlivých kritérií modelu CAF zamestnancami úradu. Garanti a metodická projektu následne museli proces implementácie korigovať a hľadať riešenia vzniknutej situácie, čo opäť vyžadovalo čas a spomalilo to proces implementácie modelu CAF. Otázka pozitívnych a negatívnych vplyvov modelu CAF sa v podmienkach tejto miestnej samosprávy realizuje prostredníctvom napĺňania cieľov a úloh akčného plánu zlepšovania. Samospráva tvrdí, že jej takáto situácia vyhovuje a neplánuje v blízkej budúcnosti zaviesť špeciálny monitorovací prvok hoci by rada pre zlepšovanie manažérstva kvality v úrade použila metódu benchlearningu, kde ide skôr o proces učenia sa ako porovnávanie medzi sebou. Jej využitím by dokázala porovnať výhody a nevýhody pri pracovaní s modelom CAF iných miestnych samospráv. Výmenou skúsenosti a informácií by podľa

vyjadrení metodičky projektu „došlo k skvalitneniu celého procesu implementácie modelu CAF a mohli by sme sa vyhnúť chybám, ktorými prešli iné miestne samosprávy.“

Bratislava – Petržalka plánuje do budúcnosti procesné riadenie aplikovať novým spôsobom a to prostredníctvom softvéru. Ďalej má v záujme vytvoriť pilotný slovenský referenčný model pre riadenie samospráv (tak ako to po výmene informácií a skúseností realizujú napr. české samosprávy), ktorý by aj iným samosprávam (napr. tým, ktoré doposiaľ nemajú skúsenosti s modelom CAF alebo inými SMK) priblížil fungovanie a proces zavádzania modelov kvality do podmienok miestnych samospráv. Zároveň sa členovia CAF tímu a ostatní pracovníci úradu usilujú spracovať stratégiu spoločenskej zodpovednosti miestnej samosprávy BA – Petržalka a vytvoriť systematický rámec aj v tejto oblasti pôsobenia samosprávy. Aj týmto spôsobom by sa podľa jej vyjadrení získali potenciálni partneri na spoluprácu nielen v problematike systémov manažérstva kvality, ale aj v rozvojových projektoch miestnej samosprávy.

Košice - Západ

V miestnej samospráve Košice – Západ sa rovnako vyskytli komplikácie a prekážky pri implementácii modelu CAF. Za hlavné nedostatky a problémy s ktorými sa mestská časť stretla, bola pracovná vyťaženosť zamestnancov úradu podieľajúcich sa na implementácii modelu CAF. Tí museli zároveň súbežne plniť a realizovať úlohy vyplývajúce z ich pracovnej náplne. Za ďalší brzdiaci prvok v procese implementácie modelu CAF považuje ťažšiu realizovateľnosť niektorých požiadaviek modelu CAF v podmienkach miestnej samosprávy. Ide napr. o zapojenie zainteresovaných strán do rozvoja manažérstva kvality. Nie vždy sú predstavitelia zainteresovaných strán ochotní spolupracovať pri napĺňaní cieľov plynúcich z implementácie modelu CAF. Často krát sa miestna samospráva Košice – Západ stretla s odmietavým prístupom a neochotou pri spolupráci. Túto skutočnosť miestna samospráva pripisuje hlavne obavám zainteresovaných strán z doposiaľ neznámeho a z vynaloženia ďalších aktivít a nákladov nad rámec svojej činnosti a možností.

Aktivity spojené s implementáciou modelu CAF znamenali pre zamestnancov miestnej samosprávy Košice – Západ zvýšené množstvo administratívy. Na udržiavanie modelu CAF bolo nutné vyčleniť pracovnú silu, ktorá bola v rámci svojich pracovných povinností natoľko vyťažená, že v niektorých prípadoch musela prístup k procesu implementácie modelu CAF obmedziť, i keď by si zo strany zamestnancov vyžadoval vyššie nasadenie pre splnenie jeho požiadaviek. Zamestnanci pracovali s oblasťou, s ktorou nemali zatiaľ aktívnu skúsenosť, čo znamenalo ďalšie intenzívnejšie školenia v danej problematike a znova zvýšenú zaťaženosť zamestnancov úradu. Proces implementácie bol spočiatku sprevádzaný problémom pochopenia samotného modelu CAF. Vznikali otázky spojené s požiadavkami modelu, jeho štruktúrou, procesom samohodnotenia, pridelovania samotných bodov jednotlivým kritériám a pod. Ako kompenzáciu za tento nedostatok miestna samospráva považuje bezplatné konzultácie a poradenstvo s hlavným korešpondentom modelu CAF, Úradom pre normalizáciu, metrológiu a skúšobníctvo SR, ktorý bol nápomocný pri riešení otázok spojených s implementáciou modelu CAF. Proces implementácie modelu CAF bol v podmienkach tejto miestnej samosprávy prerušený vo fáze schválenia návrhu akčného plánu zlepšovania. Podľa vyjadrení jej predstaviteľov samospráva nemá v pláne zaviesť monitorovací prvok na skúmanie efektov plynúcich zo zavedenia SMK. Skúmanie pozitívnych a negatívnych faktorov plynúcich z používania modelu CAF sa aj v podmienkach tejto samosprávy realizuje prostredníctvom napĺňania cieľov a úloh akčného plánu zlepšovania, hoci ako sme mohli pozorovať v obmedzenom plnení a tvorbe aktivít zlepšenia fungovania miestneho úradu. Výmenou predstaviteľov mestskej časti Košice – Západ a niektorých zamestnancov participujúcich na modeli CAF po komunálnych voľbách v roku 2014 ostala otázka pokračovania s modelom otvorená a používanie modelu CAF je momentálne pozastavené. Politický cyklus sa stal v prípade tejto miestnej samosprávy negatívnym faktorom pre pokračovanie používania modelu CAF. V súčasnosti sa priority miestnej samosprávy upriamujú na iné aktivity a problémy jej fungovania. Novozvolení predstavitelia mestskej časti prechádzajú adaptačným procesom v miestnom úrade. Oblasť manažérstva kvality sa po výmene predstaviteľov teda nedostala medzi hlavné priority miestnej samosprávy.

Model CAF sa v podmienkach mestskej časti Košice – Západ stal prostriedkom pre zistenie silných a slabých stránok fungovania a bol príležitosťou zmeniť filozofiu svojho fungovania hlavne smerom navonok k zákazníkom/občanom. Negatívne by sme zhodnotili absenciu a pasívny prístup miestnej samosprávy vo využívaní moderných prvkov strategického manažmentu v území napr. benchmarkingu alebo benchlearningu, ktorými by mohla dosiahnuť lepšie výsledky v oblasti riadenia územia a kvality poskytovaných služieb zákazníkom/občanom.

Záver

Nezávisle od vnútorných procesov krajiny verejná správa je trvale konfrontovaná jednotlivými vývojovými konceptmi, ktoré zvyšujú pozíciu samospráv v rozhodovacích procesoch a zároveň vytvárajú tlak (potrebu) na implementáciu metód, postupov a systémov zabezpečujúcich rast kvality a efektívnosti poskytovaných verejných služieb a schopnosti uspokojovať nimi potreby svojich občanov (Žárska, 2013). Implementácia systému manažérstva kvality môže pomôcť samosprávam lepšie túto situáciu zvládnuť.

Model CAF je dostupný pre verejnú sféru, ponúka sa bezplatne, ako ľahko použiteľný nástroj na pomoc organizáciám verejného sektora v celej Európe, pri použití techník manažérstva kvality na zlepšenie výkonnosti. Hoci mnohé príručky a publikácie venujúce sa problematike spojenjej s modelom CAF apelujú na potrebu intenzívnej spolupráce miestnych samospráv na prípravnej fáze uvedenia tohto modelu do podmienok úradu, samosprávy zvyknú podceňovať túto skutočnosť. Negatívnym efektom tejto situácie je spomalenie celého procesu implementácie modelu CAF i značný vplyv na jeho konečné výsledky.

Z výsledkov zistených u miestnych samospráv BA – Petržalka a KE - Západ môžeme pozorovať nejasnosť niektorých prvkov modelu CAF, hlavne jeho štruktúry a praktických príkladov, čo značne komplikovalo celistvú predstavu zamestnancov o tomto modeli. Zástupcovia skúmaných miestnych samospráv venujúci sa oblasti kvality v úrade sa zhodli na tom, že mnohí zamestnanci mali komplikácie s pochopením modelu CAF, s jeho pozitívami i jeho celkovou štruktúrou. Často krát sa museli organizovať dodatočné stretnutia s garantmi projektov, ktorí diskutovali o problémoch spojených s implementáciou modelu, čoho sprievodným znakom bola potreba vytvorenia dlhšej časovej rezervy pre uvedenie modelu do praxe. Posledná dostupná aktualizovaná príručka modelu CAF z roku 2013 určená pre záujemcov modelu CAF svojim rozsahom i obsahom disponuje vhodnými predpokladmi pre úspešnú implementáciu tohto modelu, avšak nie všetky otázky súvisiace so zavedením modelu CAF sú v príručke dostatočne vysvetlené pre širšie spektrum používateľov. Považujeme teda za potrebné vytvoriť napr. špecializovaný útvar alebo referát pod záštitou Úradu pre normalizáciu, metrológiu a skúšobníctvo SR (ako hlavného korešpondenta modelu CAF v SR) s profesionálne vyškolenými zamestnancami výhradne pre tento model, ktorý by organizáciám prípadné komplikácie spojené s pochopením jednotlivých príkladov a príručky modelu CAF ako takej potrebné ozrejmil a vysvetlil. Ušetrilo by to hlavne čas a prostriedky potrebné pre opätovné preškolovanie zamestnancov miestnych samospráv. Medzi podporné motívy zavedenia modelu CAF možno pokladať napr. aj účasť miestnych samospráv na národných súťažiach kvality, čoho jasným a úspešným príkladom je BA – Petržalka. Stavila na svoju precíznosť v získaní konkurenčnej výhody medzi ostatnými miestnymi samosprávami v podobe získania Národnej ceny za kvalitu v roku 2013. Bolo by možné zvážiť aj finančné ohodnotenie výhercov (nemyslíme tým jednotlivcov, ale miestne samosprávy) finančnými čiastkami, čo by mohlo byť značným impulzom pre spustenie projektov s tematikou kvality a modelom CAF. Príkladom vhodnej motivácie môže byť i vrátenie časti resp. celkových nákladov spojených s účasťou v súťaži, alebo dokonca i nákladov spojených s implementáciou modelu za určité obdobie pre úspešných používateľov modelu. Následne by výhercovia súťaže mohli prispieť svojimi skúsenosťami a radami iným záujemcom o tento model v podobe vydania publikácie resp. periodika, v ktorom by detailne popísali svoje skúsenosti s implementáciou. Keď dôjde k zvýšeniu počtu subjektov úspešne implementujúcich model CAF zvýšia sa aj možnosti pre výmenu skúseností a benchlearning. Spomedzi všetkých miestnych samospráv na Slovensku sa do projektu implementácie modelu CAF od jeho prijatia uznesením vlády SR v roku 2003 zapojilo iba 7 miestnych samospráv, čo je alarmujúcim znakom nízkej úrovne

informovanosti o dostupnosti spomenutého modelu a jednak prejavom slabej motivácie miestnych samospráv o záujem zvyšovania výkonnosti a efektívnosti činnosti úradu prostredníctvom tohto modelu. Predstavitelia skúmaných miestnych samospráv sa pri procese implementácie stretli s viacerými bariérami, ktoré ovplyvnili celý proces implementácie. V počiatkoch išlo o neistotu súvisiacu so zavedením nového systému a istý stupeň neochoty resp. bránenia sa novým postupom zo strany zamestnancov. Ďalej pri danom procese vzniká potreba dodatočného vzdelávania, potreba intenzívnejšej komunikácie v rámci organizácie, zvyšuje sa časová záťaž zamestnancov. Absencia väčšej možnosti spolupráce miestnych samospráv implementujúcich model CAF s inými miestnymi samosprávami na Slovensku tvorí výraznú prekážku pri výmene skúseností a znalostí v oblasti zvyšovania kvality. Zákazníci/občania od miestnych samospráv očakávajú, že budú zvyšovať výkonnosť a kvalitu svojej činnosti a budú efektívne spravovať veci verejné. Politický cyklus na komunálnej úrovni môže spôsobiť presun záujmu o systémy manažérstva kvality v podmienkach miestnych samospráv, ale môže sa taktiež stať impulzom pre jeho implementáciu. Rovnako aj chýbajúca aktívna propagácia systémov manažérstva kvality o ich možnosti využitia v miestnych samosprávach bráni jej širšiemu využitiu a bolo by vhodné jej zlepšenie. Očakávame, že v blízkej budúcnosti by sa tento nepriaznivý trend mohol zlepšiť prijatím opatrení pre odstránenie nami identifikovaných bariér, ktoré by viedli k zlepšeniu celého procesu implementácie. Vidíme perspektívu v čerpaní z štrukturálnych fondov Európskej únie pre podporu využívania nástrojov Total quality managementu v podmienkach verejnej správy. Model CAF sa môže stať veľmi pozitívnym prvkom zlepšovania výkonnosti a úrovni spokojnosti zamestnancov miestnych samospráv, ktorý zároveň dokáže identifikovať prekážky spojené s napĺňaním poslania miestnej samosprávy pri poskytovaní služieb zamestnancami úradu smerom k zákazníkom/občanom.

Literatúra

- [1] ANDERSON, M., SOHAL, A. S., (1999). A study of the relationship between quality management practices and performance in small business. *International Journal of Quality & Reliability Management, Emerald*, vol. 16, no. 9, pp. 859–877. ISSN 0265-671X. DOI: 10.1108/02656719910289168.
- [2] BOGDANOVSKÁ G., FLOREKOVÁ E., TERPÁK, J., (2007). Manažérstvo kvality v službách – požiadavky normy ISO 9001:2000 a modelu CAF. *Acta Montanistica Slovaca*, vol. 12, no.1. ISSN 1335-1788.
- [3] Choi, T.Y., Eboch, K., (1998). The TQM Paradox: Relations among TQM practices, plant performance, and customer satisfaction. *Journal of Operations Management*, vol. 17, no. 1, pp. 59-75. ISSN 0272-6963. DOI: 10.1016/S0272-6963(98)00031-X.
- [4] JAYARAM, J., AHIRE, S.L., DREYFUS, P., (2010). Contingency relationships of firm size, TQM duration, unionization, and industry context on TQM implementation - A focus on total effects. *Journal of Operations Management*, vol. 28, no. 4, pp. 345-356. ISSN 0272-6963. DOI: 10.1016/j.jom.2009.11.009.
- [5] KOLEKTÍV AUTOROV, (2013). *Spoločný systém hodnotenia kvality (CAF) - Zlepšovanie organizácií verejnej správy prostredníctvom samohodnotenia*. [online]. [cit. 2015-3-23]. Dostupné z: www.unms.sk/swift_data/source/dokumenty/kvalita/2014/caf/Prirucka_CAF_2013.pdf.
- [6] KOLLÁROVÁ, D., TOMÁNKOVÁ, A., (2012). Model CAF ako účinný nástroj pre riadenie vo verejnej správe. In *Recenzovaný zborník príspevkov z vedeckej korešpondenčnej konferencie Ekonomické aspekty v územnej samospráve II*. Košice. ISBN 978-80-7097-932-7.
- [7] OOI, K.-B., (2014). TQM: A facilitator to enhance knowledge management? A structural analysis. *Expert Systems with Applications*, vol. 41, pp. 5167-5179. ISSN 0957-4174. DOI: 10.1016/j.eswa.2014.03.013.
- [8] ÚNMS SR, (2015). *Prehľad organizácií implementujúcich model CAF v rokoch 2003 – 2014*. [online]. [cit. 2015-3-22]. Dostupné z: www.unms.sk/swift_data/source/dokumenty/kvalita/2014/Prehľad%20organizacii%20implementujucich%20model%20CAF%20v%20rokoch%202003-2014.pdf.
- [9] SAMSON, D., & TERZIOVSKI, M., (1999). The relationship between total quality management research and operational performance. *Journal of Operations Management*, vol. 17, no. 4, pp. 393–409. ISSN 0272-6963. DOI: 10.1016/S0272-6963(98)00046-1.
- [10] Uznesenie vlády SR č. 900/2003 k návrhu Národného programu kvality SR na roky 2004 – 2008.
- [11] ŽÁRSKA, E., (2013). Determinanty pozície obce ako aktéra rozvojových procesov. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.). *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 352-357. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-43.

BENCHMARKING – PRAKTICKÁ METODA ZLEPŠUJÍCÍ ŘÍZENÍ OBCE NEBO DRAHÁ ZBYTEČNOST?

BENCHMARKING – A PRACTICAL METHOD FOR IMPROVING MANAGEMENT OF LOCAL GOVERNMENT OR EXPENSIVE USELESSNESS?

ING. SVATAVA NUNVÁŘOVÁ, PH.D.

*Katedra regionální ekonomie a správy | Department of Reg. Economics and Administration
Ekonomicko-správní fakulta | Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita | Masaryk University
✉ Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: nunvar@econ.muni.cz*

Anotace

Článek představuje metodu benchmarking a možnosti jejího využití u obcí v ČR. Částečně se zaměří i na projekty, které napomáhají aplikaci benchmarkingu u obcí v ČR. Ukázána je využitelnost benchmarkingu pro řízení měst v ČR. Článek také hledá využitelnost benchmarkingu pro řízení obcí, představuje jeho některé výhody a rizika.

Klíčová slova

benchmarking, metoda řízení, veřejná správa, město, Česká republika

Annotation

The article presents the benchmarking method and its application in municipalities in the Czech Republic briefly. The article focuses partly on projects that help application benchmarking for municipalities in the Czech Republic. It demonstrates the use of benchmarking to control the Czech town governments. The article also seeks benefits and risks of using benchmarking towns.

Key words

benchmarking, method of management, public administration, town, Czech Republic

JEL classification: H76, H83, R58

Úvod

Existuje široká škála nástrojů a metod, které mohou pomoci zlepšovat řízení organizací. Benchmarking je jednou z metod zvyšování kvality. Je to „technika neustálého zlepšování procesů organizace“ (Dale, Wiele, Iwaarden, 2007, s. 493) Spočívá v měření výkonu organizace, porovnání s jinými partnery a následném učení se od druhých, např. hledáním tzv. best practices (dobrých praxí), prostřednictvím kterých může docházet ke zvyšování kvality služeb či fungování organizace. Lze jej použít pro zlepšování řízení celé či jen části organizace. Stejně tak je využitelný na jednu i více poskytovaných služeb.

Článek se zaměří na zkušenosti s využíváním metody. Cílem je odhalit možnosti a rizika, výhody a nevýhody využití metody u měst. Otázkou tedy je, o jak známou metodu řízení mezi městy v ČR jde a jestli nejde jen o drahý způsob, který municipalitám přináší malý užitek.

1. Využívání benchmarkingu českými městy

Benchmarking je metodou zvyšování kvality organizace nebo služeb realizovanou prostřednictvím učení se od druhých. Zlepšování spočívá v měření výkonu, jeho vzájemném porovnávání s partnerem či partnery a následnou aplikací tzv. nejlepších praxí (příkladů dobré praxe od partnera/ů). Metoda benchmarking byla používána nejdříve v organizacích soukromého sektoru (v roce 1979 firmou Xerox). Metoda je využitelná a využívána napříč sektory i obory a její použití ve veřejném sektoru je doporučováno, neboť „nabízí náhradní pobídka k efektivnosti ... jestliže nefunguje neviditelná ruka trhu, která by si efektivnost (funkcí, hodnot, produktivity) vynutila, ujímá se této funkce benchmarking“. (Karlöf, Östblom, 1995, s. 7)

Rozlišuje se několik typů benchmarkingu:

- vnitřní (interní), kdy jde o porovnávání v rámci stejné organizace, např. mezi odbory, odděleními,
- vnější (externí), zde jde o hledání výkonu u podobných operací a ukazatelů mezi dvěma a více partnery (různými organizacemi),
- funkční, porovnávají se podobné služby, funkce či pracovní postupy s dalšími organizacemi bez ohledu na pole jejich působnosti,
- procesní, jehož cílem je zjistit, jak si organizace stojí u předem definovaných procesů (činností zásadního významu) uvnitř organizace,
- výkonový, který má za cíl organizaci pomoci zjistit její postavení vzhledem k výkonovým charakteristikám služeb poskytovaných jinou organizací,
- strategický, při němž organizace celkově zlepšuje svou činnost, dochází zde ke zkoumání dlouhodobé strategie a obecných přístupů k řízení, které umožnily lépe fungujícím organizacím dosáhnout jejich výsledků,
- mezinárodní, který je charakteristický porovnáváním partnerů z různých zemí s ohledem na nadnárodní povahu účastníků porovnávání nebo charakteru jimi poskytovaných služeb. (Dale, Wiele, Iwaarden, 2007, s. 481; MVČR, 2006, s. 15)

Z průzkumu vyplynulo, že v době, kdy veřejné organizace v ČR s používáním moderních metod ke svému řízení začínaly, byl mezi městy nejvíce využíván benchmarking externí (cca 23 %) a obsahově byl zaměřen na porovnávání výkonu (cca 28 %), případně ještě i funkční (17,8 %) nebo procesní (12,9 %), ostatní typy benchmarkingu se využívají méně často. Benchmarking je obvyklejší aplikovat na část své organizace (64 %) než na organizaci celou (36 %). (Hrabalová, 2006, s. 74)

Vlastní realizace metody je prováděna jako tzv. benchmarkingový cyklus, který má 4 – 10 kroků (dle různých metodik a autorů). Nejdříve se definují potřeby organizace, vybere se vhodná metodika (objekty, partneři a provede se sběr dat). Poté následuje analýza a vyhodnocování dat a hledají se příčiny rozdílnosti výkonů, příp. příklady dobré praxe. Dále nastává fáze vlastního zlepšování chodu organizace.

2. Výsledky a diskuze

Benchmarking je dnes jednou z nejznámějších metod zvyšování kvality ve veřejné správě. Jak vyplývá z průzkumu, celkově zná benchmarking 95 % měst (v roce 2005 to bylo 78 %). V roce 2005 jej nevyužívalo ke svému řízení jen 12 měst (tj. 16 %). Z těchto 12 měst tuto metodu nezná i v roce 2013 jen 1 město (Žirovnice – 3 000). A z těch 12 měst, které metodu v roce 2005 vůbec neznalo, jej v roce 2013 zná 11 měst a 2 z nich metodu i používají (Uherský Ostroh – 4 500, Františkovy Lázně – 5 300). Z tab. 1 lze vidět, že i přes obecnou znalost metody ve všech velikostních skupinách, dochází k největšímu růstu znalostí mezi sledovanými lety u nejnižší velikostní kategorie, kde tuto metodu zná 82 % obcí, v ostatních velikostních kategoriích je metoda známa všem respondentům. (Nunvářová, 2014, s. 179)

Tab. 1: Vývoj ve znalosti benchmarkingu v %

Velikostní kategorie měst	2005		2013		Změna znalosti
	známe	neznáme	známe	neznáme	
do 4 999 obyvatel	45	36	82	18	80
5 000 – 9 999 obyvatel	85	15	100	0	18
10 000 – 19 999 obyvatel	100	0	100	0	0
20 000 – 49 999 obyvatel	92	8	100	0	9
více jak 50 000 obyvatel	100	0	100	0	0
Celkem	78	22	95	5	21

Zdroj: Nunvářová, 2014, s. 180.

Údaje o znalosti benchmarkingu lze opět porovnat s výsledky šetření, které provedl Šelešovský (Šelešovský, Špalek, 2006) v roce 2005. O benchmarkingu zde někdy slyšelo 58 % zástupců obcí, 48 % metodu zná (dokázali by stanovit účel BM) a 13 % respondentů uvedlo, že již metodu využilo. Srovnatelné jsou zejména údaje o znalosti metody. Šelešovský se zaměřil na všechny obce v Jihomoravském kraji, jejich velikost je z významné části do 5 000 obyvatel. Je tedy srovnatelný údaj od Šelešovského (48 %) a zde zjištěný údaj o znalosti metody v nejnižší velikostní kategorii v roce 2005 (45 %).

K rozšíření povědomí o metodě a jejímu širšímu uplatňování v praxi veřejných organizací přispívají ve značné míře projekty. Prvním z nich, kde bylo možné se s metodou podrobněji seznámit, byl projekt Cena a výkon realizovaný v letech 2000 – 2002, následovaný v letech 2003 – 2005 projektem Benchmarking v oblasti rozšířené působnosti obcí 3. typu a na něj navazujícího projektu Benchmarkingová iniciativa 2005.

Projekt Benchmarkingová iniciativa 2005 vznikl v roce 2005 a probíhá i v současnosti. Lze jej považovat za největší projekt porovnávání výkonu veřejných organizací v ČR. Iniciativa vznikla jako možnost pokračování porovnávání pro obce, které se účastnily projektu Benchmarking v oblasti rozšířené působnosti obcí 3. typu, na který úzce navazuje a rozšiřuje jej o další agendy přenesené působnosti i na agendy samostatné působnosti. Při založení iniciativy se do ní zapojilo 40 obcí s rozšířenou působností z celkem 49 obcí, které byly zapojeny do projektu předchozího. Rozdíl je však v tom, že toto uskupení je neformální a projekt již není podporován (oproti projektům předcházejícím) z rozpočtu Ministerstva vnitra, ale z příspěvků účastnicích se obcí. K datu přípravy článku má sdružení 114 členů. Obce se dále dělí co cca 6 pracovních skupin (BI2005, 2015). Určitým omezením pro vstup do projektu může být pro obce „cena“ účasti na projektu, která činí 50 tis. Kč ročně.

Města zapojená do Benchmarkingové iniciativy 2005 se porovnávají v 56 agendách – oblastech výkonu zejména přenesené působnosti, provozních a finančních agend, ale také vybraných agend samostatné působnosti. V projektu je sledováno více než 900 vstupních údajů a vyhodnocuje se téměř 700 poměrových ukazatelů. Porovnávání je prováděno on-line databázovým softwarem, který má celou řadu funkcí. Umožňuje obcím vkládat data, provádět výběry dle stovek kritérií a jejich kombinací, dále modelování, optimalizaci, apod. Rozsáhlá datová základna v softwarové aplikaci, která nyní obsahuje data již za období 8 let – celkem téměř 0,5 miliónu údajů, je obcemi využívána k tvorbě analýz konkrétních agend nebo souboru agend, celkových nebo na míru úřadu. (BI2005, 2015)

V rámci projektu fungují tzv. pracovní skupiny, které projednávají výsledky porovnávání a analýz, diskutují aktuální témata, dávají podklady pro úpravu metodiky porovnávání a dávají návrhy na dobrou praxi obcí, které jsou dostupné všem zapojeným obcím. (BI2005, 2015)

V oblasti benchmarkingu veřejných služeb však v minulosti bylo i aktuálně je realizováno více rozličných projektů. Benchmarking je běžně aplikován i např. v ústavech sociální péče, domovech pro seniory, pečovatelskou službu atp.

Průzkum zaměřený na obce ukázal, že v roce 2005 tuto metodu použilo 13 % z nich (Šelešovský, Špalek, 2006). U užší skupiny: kategorie měst v ČR, která je charakteristická většími sídly s více

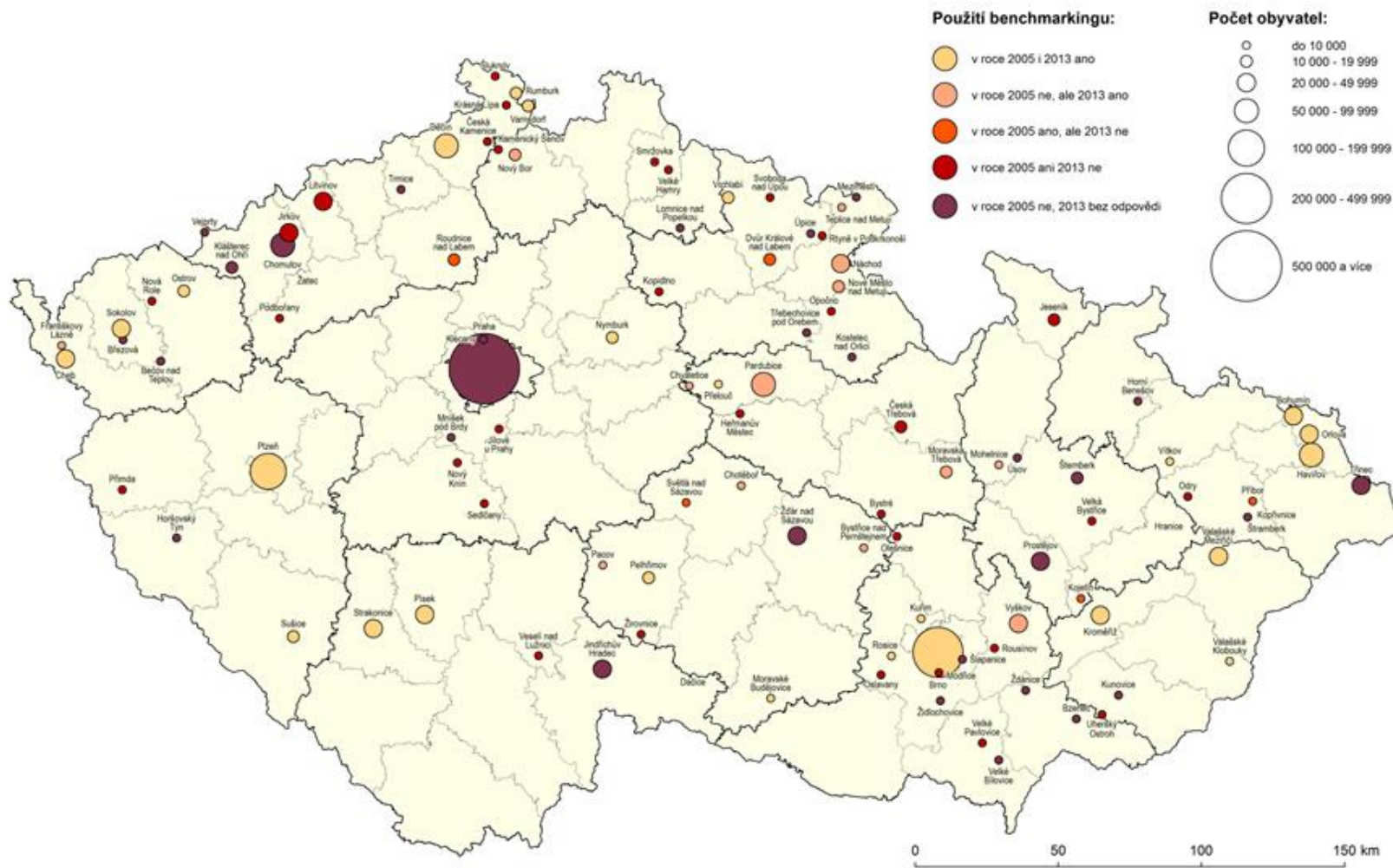
správními povinnostmi, benchmarking v roce 2005 využívalo asi 35 % z nich (Hrabalová, 2006, s. 68). Vývoj v používání benchmarkingu městy mezi roky 2005 a 2013 zachycuje obr. 1. Je zde zřetelný nárůst ve využívání nástroje. Zatímco v roce 2005 využívalo benchmarking ke svému řízení 41 % zúčastněných měst. V roce 2013 byla následně tato skutečnost prověřována u totožných subjektů a ukázalo, se že 52 % z nich benchmarking používá, tj. nárůst o 11 procentních bodů. Zajímavostí však je i možné „neosvědčení se“ této metody. I přes obecný nárůst ve využívání benchmarkingu se našlo 7 % měst, která od jeho používání ustoupila (v roce 2005 uvedli, že benchmarking ke svému řízení používají a v roce 2013 již nikoli). Šlo o města o velikosti 6 – 16 tisíc obyvatel, nadpoloviční většina z nich je obcí s rozšířenou působností a zbývající jsou obce s pověřeným obecním úřadem. (Nunvářová, 2014)

Šetření prováděné v roce 2005 zahrnovalo mimo jiné i podrobnější zjišťování motivace a hodnocení zkušeností s benchmarkingem. Města se v té době chtěla dozvědět, jak si stojí v oblasti efektivnosti výkonu a zjistit poměr kvality poskytovaných služeb ve vztahu k nákladům na službu (např. porovnání nákladů na jednoho úředníka). Zástupci měst si v té době na celkové hodnocení jejich zapojení do benchmarkingu netroufali, považovali se za dostatečně nezkušené a nekompetentní hodnotitele. (Hrabalová, 2006). V roce 2013 většina větších měst benchmarking běžně aplikovala. Jejich nevyužívání lze ve větší míře sledovat právě u měst s méně obyvateli. Především jich se týkají odpovědi ohledně zdůvodnění nevyužívání této metody. Jako první příčina je uváděn nedostatek lidských zdrojů (26 %), dále nedostatek finančních zdrojů (24 %) a neexistence politického požadavku a podpory ze strany zastupitelů města (taktéž 24 %). Ostatní důvody byly již méně významné: špatná dostupnost informací a zkušeností spojených s metodou (13 %), nepovažujeme za účelné se touto problematikou zabývat (13 %). Zcela minimální byl strach měst ze zneužití informací (2 %). Pozitivním se jeví i zjištění, že zástupci měst považují používání benchmarkingu za neúčelné jen relativně v malém množství případů (4 – 5 pozice důvodů). (Nunvářová, 2014)

Zkušenosti z měst doplňují i aktuálnější zjištění z případové studie Města Vsetín, který zavedl benchmarking za „účelem srovnání výkonu s jinými srovnatelnými úřady, vytipování oblastí pro zlepšování a přebírání dobrých praxí. Úřad očekával možnost lepšího ekonomického řízení úřadu a možnost získat a porovnat data o samotném provozu úřadu. Přínosy benchmarkingu pro Vsetín zástupce úřadu spatřuje v kompletní analýze výkonů a nákladů úřadu v delším časovém období, vedoucím odborů přináší informace o efektivitě jejich odborů, pomáhá ve vyhledávání problematických oblastí, dává objektivní podklady pro jednání k potřebným změnám (např. v rozpočtu), dochází k předávání dobrých praxí mezi úřady“. (Kubelková, 2015, s. 14)

Pokud bude diskutováno nad náklady použití metody, lze vycházet z aktuálních údajů případové studie prováděné na městě Vsetín. Zde se uvádí, že každoroční náklady na porovnávání (v rámci Bench. iniciativy 2005) jsou 50 000 Kč. Dále je k nim třeba však započítat i náklady na čas úředníka, který sbírá data pro benchmarking a provádí analýzy získaných dat. Lze se domnívat, že půjde o další desetitisíce ročně. Jak, ale v případové studii uvádí bývalý tajemník Městského úřadu ve Vsetíně (doc. Ing. Milan Půček, MBA): „finanční prostředky pro zavedení metod nejsou podstatné. Podstatné je, aby byla na úřadě vůle metody zavést, a potom mohou být zavedeny s minimálními finančními náklady ovšem se spoustou vloženého času a úsilí vedení i pracovníků úřadu.“ (Kubelková, 2015, s. 23) Finanční prostředky v řádech desetitisíců korun jsou v milionových rozpočtech větších měst zanedbatelnou částkou. Ne vždy je možné s těmito výdaji přímo spojit úspory v rozpočtu plynoucí z aplikace konkrétních zlepšení, neboť zvyšovaná kvalita služeb nemusí být jednoduše ocenitelná. To, že velikostně větší obce mají ve svých rozpočtech rezervy na tyto výdaje viz např. Opluštilová (2013).

Obr. 1: Vývoj v používání benchmarkingu mezi roky 2005 a 2013

Závěr

Metoda benchmarking je jednou z nejčastěji užívanou metodou zvyšující kvalitu veřejné správy, především pokud jde o města s více obyvateli a typicky zařazená v systému státní správy jako obec s rozšířenou působností. Metoda je používána stále častěji, což vyplývá z průzkumů a lze to potvrdit i sledováním počtu zapojených obcí do projektu Benchmarkingová iniciativa 2005. Existuje několik skutečností ovlivňující úspěšnou realizaci metody. Důležitým se jeví podpora a aktivní role vrcholového vedení organizace, které by mělo realizaci metody iniciovat a podporovat. Před samotnou aplikací metody je vhodné, aby si organizace definovala vlastní strategické záměry a cíle, jejichž součástí by měla být snaha rozpoznávat a plnit požadavky zákazníků/občanů. Bez jasně definovaného účelu použití metody se aplikace hůře prosazuje u zapojených zaměstnanců a následně i interpretuje výsledky a prosazují potřebné změny.

V rámci benchmarkingu bývá zjišťováno velké množství dat (viz např. projekt Bench. iniciativy 2005, kde je opakovaně zjišťováno více než 900 ukazatelů), které slouží jako podklad k porovnávání. Organizace by měla vyhodnocování dat provádět tak, aby nedocházelo k zahlcenosti údaji a povrchnosti analýz. Dostatečnou pozornost je třeba věnovat interpretaci zjištěných výsledků a jejich uvedení do správného kontextu s ohledem na odlišnosti a specifika partnerů. Zjištěné údaje by měly být v co největší míře využívány k strategickým měřením a co nejvíce identifikovat příležitosti k zlepšování. Sílu dopadu benchmarkingu dává také jeho opakování, které může poskytnout pohled na zvyklosti, stereotypy a mylné představy o vlastní dokonalosti. „Benchmarking bez realizace projektů zlepšování je bezcenným a zbytečným mrháním zdroji a aktivitou mnoha lidí. Až realizace zlepšování, inovací a změn dává benchmarkingu smysl“ (Nenadál, 2011, s. 15) Následně iniciování změn, které povedou ke zlepšování existujících procesů či služeb, je zásadní podmínkou toho, aby šlo o aplikaci metody benchmarking. Jinak jde o aplikaci porovnávací analýzy. Náklady na porovnávání se obvykle pohybují v řádech desítek tisíců korun ročně, což (podle rostoucího zájmu) lze považovat za cenu více než přijatelnou, za přínosy, které lze s aplikací spojit. Panuje převažující názor o přínosnosti aplikace této metody ve veřejných organizacích.

Literatura

- [1] BI2005, (2015). *Benchmarkingová iniciativa 2005*. [online]. [cit. 2015-04-01]. Dostupné na: <www.vcvscr.cz/homepage/staticka?url=benchmarkingova-iniciativa>.
- [2] DALE, B., WIELE, A., IWAARDEN, J., (2007). *Managing quality*. 5th ed. Malden, MA: Blackwell Pub., xxix. ISBN 9781405142793.
- [3] HRABALOVÁ, S., NUNVÁŘOVÁ, S., OPLUŠTILOVÁ, I., (2006). *Řízení místních samospráv*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 80-210-4158-7.
- [4] KARLÖF, B., ÖSTBLOM, S., (1995). *Benchmarking: jak napodobit úspěšné: ukazatel cesty k dokonalosti v kvalitě a produktivitě*. Praha: Victoria Publishing. ISBN 80-858-6523-8.
- [5] KUBELKOVÁ, K., (2015). *Moderní metody řízení úřadu – případová studie*. [Bakalářská práce]. Brno: Masaryk University.
- [6] MINISTERSTVO VNITRA ČR (MVČR), (2006). *Benchmarking ve veřejné správě*. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky, Odbor modernizace veřejné správy, vi. ISBN 80-239-7326-6.
- [7] NENADÁL, J., VYKYDAL, D., HALFAROVÁ, P., (2011). *Benchmarking: mýty a skutečnost: model efektivního učení se a zlepšování*. Praha: Management Press. ISBN 978-80-7261-224-6.
- [8] NUNVÁŘOVÁ, S., (2014). *Moderní přístupy k řízení územní veřejné správy*. [Disertační práce]. Brno: Masarykova univerzita. 235 p.
- [9] OPLUŠTILOVÁ, I., HALÁMEK, P., (2013). Finanční kondice obcí Jihomoravského kraje. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *XVI. International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 411-420. ISBN 978-80-210-6257-3.
- [10] ŠELEŠOVSKÝ, J., ŠPALEK, J., (2006). Výsledky dotazníkového výzkumu Využívání nových nástrojů a metod řízení v územních samosprávných celcích v Jihomoravském kraji. In *Management územní samosprávy*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 195-204, ISBN 80-210-395.

FISCAL EFFICIENCY AND STABILITY OF OWN REVENUES IN URBAN LOCAL SELF-GOVERNMENTS' BUDGETS BEFORE, DURING AND AFTER CRISIS – EXAMPLE FROM LOWER SILESIAN VOIVODESHIP

JAROSŁAW OLEJNICZAK, PH.D.

Department of Finance
Economic Sciences Faculty
Wroclaw University of Economics
✉ Komandorska 118/120, 53-345 Wroclaw, Poland
E-mail: jaroslaw.olejniczak@ue.wroc.pl

Annotation

The main objective of this paper is presentation and analysis of own revenues system in 32 urban local self-governments (LSG) from Lower Silesian voivodeship in changing economics conditions during 2006-2014 years period. It takes into consideration average estimates and also particular types. The estimates come from financial reports from The Regional Chamber of Audit. LSG budgets need relatively stable revenues to sustain their responsibilities. Their revenues should be also rather resistant from crisis and not to overreact to economic fluctuations.

As it can be observed shares of own revenues in total revenues between 2006 and 2014 were changing from average 59% in 2006 down to 56% in 2010, finally reaching about 60% in 2012-2014. The average growth of own revenues was slower than average growth of total revenues in 2008–2010. One of main sources of revenues are shares in central government PIT and CIT taxes. Share of those revenues in total revenues sharply dropped in 2010. This suggests that shares income taxes are not stable and efficient source of own revenues during crisis (2010). Differences between minimal and maximal share of local taxes and charges were rising - from 24 p.p.(2006) to 36 p.p.(2014). In case of real estate tax we can also observe steady growth of average of it (about 7 to 10 p.p.) each year. Revenues from their property are important source of revenue and that were very varied over the years. The main reason of it, is inclusion of revenues from selling municipal property – what is occasional.

Key words

local government revenue, own revenues, local taxes and charges

JEL classification: H2, H71

Introduction

Local self-government in Poland exists over 20 years and during this time the system of its revenues evolved. Last ten years we observe lack of important changes in own revenues system. That's why one question that needs to be asked is if the Polish local government own revenues system is compatible with the guidelines of The European Charter of Local Self-Government (1985) and second one if it is effective system in all economics conditions (Patrzałek, 2010, p.42). After beginning from a short description of legal basis of local government revenues the area of own revenues of urban local self-governments of Lower Silesian voivodeship in Poland is discussed. The main reason to choose urban units are differences between their revenues structure. Perhaps the most serious disadvantage of this approach is size of the sample (32 of 33 urban units) but it is very important to underline that it includes all urban units of one region, and additionally there are also important differences in the nature (social, economic) of these cities. The conclusions could be used to show potential directions of changes in polish local finance.

1. Legal basis of local-government own revenues

The Constitution of the Republic of Poland (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, 1997, Art.167) specifies three types of revenues of local self-governments: own revenues, general subsidies (grants) and specific grants from the State. The independence of the local self-government operations and its development, among many issues, depends on its financial situation which is closely connected with their access to efficient income sources – especially own revenues (Ignacy, Kopyściański, 2011; Olejniczak, 2009, p. 234). It can be assumed that efficient and varied revenue sources make the economy of local self-governments less susceptible to instability and limitations of donation mechanism (Patrzałek, 2010, p.42).

Own revenues can be divided (Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 o podatkach i opłatach lokalnych, Art. 4) to (local) taxes, charges, shares in central government taxes (PIT – about 39% of tax collected on local self-government's territory and CIT – about 7%), revenues from municipal property, and other revenues (see also Patrzalek, 2010, p. 44). First group – taxes consist of two sub-groups. In case of such taxes like: real estate tax, agriculture tax, forest tax, means of transportation (vehicle) tax, the local self-government councils may differentiate (lower) the level of rates applying specific criteria in particular situations (negative taxing power). In case of second sub-group of taxes (flat rate income tax, inheritance and donation tax, tax on civil law entities) councils only receive money collected by central government tax administration (no taxing power). Second group includes stamp duty, market (sell) charge, local charge, administrative charge, dog charge or charge from permits for selling alcoholic beverages. Charge rates are usually set by local self-government councils but for e.g. stamp duties are the same in all local self-governments. Usually very important part of own revenues for local self-governments are shares in central government taxes - PIT and CIT (revenue-split fixed in legislation). Especially PIT paid by local self-government residents lets local-governments acquire new payers (and revenues) – because they only have to declare where they want pay their personal income tax. As it was mentioned local self-governments don't have taxing power in case of PIT and CIT.

Revenues from property come from local self-government property sale, fees or payments for perpetual usufruct, fees or payments for permanent management of properties, rental, easement and usufruct fees. There are also other own revenues such as revenues received from the budgetary units of the local self-governments and proceeds from units of extra budgetary management of the local self-governments and other revenues due to the local self-government on the basis of the separate regulations.

2. Own revenues of urban local self-governments before, during and after crisis - case of Lower Silesia voivodeship.

Local budgets need relatively stable revenues to sustain their responsibilities such as public education, social assistance, road maintenance, waste management, public transportation, care for the elderly and water supply. Their revenues should be also rather resistant from crisis and not to overreact to economic fluctuations. As it can be observed share of own revenues in total revenues of urban local self-governments' of Lower Silesian voivodeship between 2006 and 2014 were changing from average (unweighted) 59% in 2006 up to 64% in 2008 and down to about 56 % in 2010, finally reaching about 60 % in 2012-2014. It should be noted that difference between minimal share and maximal was over 40 per cent, but most of local self-governments were rather close (+/- 10 p.p.) to average level of share (tab. 1).

Tab. 1: Own revenues as a part of total revenues of local self-government entities bodies in 2006-2014 (in %) – Lower Silesia urban municipalities

Municipality	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Bielawa	49.37	53.87	51.97	48.18	46.25	48.63	49.06	48.98	48.19
Boguszów-Gorce	52.50	53.79	55.38	49.54	46.03	48.36	42.84	45.42	49.62
Bolesławiec	62.35	72.88	74.00	69.72	62.61	65.61	66.14	67.18	66.23
Chojnów	41.65	46.64	48.53	45.75	44.94	42.72	45.78	49.07	46.30
Duszniki-Zdrój	65.74	65.40	63.95	57.12	55.14	69.68	63.20	65.49	66.38
Dzierżoniów	61.33	70.26	65.14	57.75	57.47	55.67	57.75	64.24	61.44
Głogów	72.83	74.97	75.08	72.76	69.20	71.93	73.95	72.82	71.90
Jawor	59.16	61.82	61.22	57.46	54.44	57.26	61.45	59.46	62.30
Jedlina-Zdrój	51.60	62.54	58.59	55.53	43.28	40.24	42.81	49.16	49.56
Kamienna Góra	57.37	61.05	61.59	55.68	55.71	59.44	58.86	55.07	54.67
Karpacz	82.62	85.74	86.90	73.26	84.93	67.85	73.86	62.69	78.66
Kłodzko	63.67	66.26	69.21	67.80	60.83	61.79	64.81	64.00	65.87
Kowary	51.70	54.94	55.39	53.20	52.83	46.82	48.96	52.86	52.93
Kudowa-Zdrój	61.32	65.38	63.07	61.19	45.59	48.59	54.71	58.03	55.84
Lubań	61.35	65.36	64.49	64.09	68.32	68.02	60.35	60.20	61.48
Lubin	73.65	76.06	76.98	75.55	74.70	69.09	67.90	66.28	63.75
Nowa Ruda	49.86	62.36	56.10	56.17	51.25	46.40	50.78	52.19	53.98
Oleśnica	67.13	69.07	71.83	67.63	60.86	66.51	62.43	64.12	67.47
Oława	70.76	73.68	73.62	71.96	68.30	69.78	68.42	70.61	69.53
Piechowice	54.25	65.59	63.87	65.02	54.62	59.74	63.79	65.01	67.89
Pieszcyce	43.63	43.27	47.02	43.57	38.05	40.04	44.95	45.77	46.79
Piława Górna	38.71	42.28	44.23	46.27	48.02	49.20	50.39	52.86	47.64
Polanica-Zdrój	69.27	74.87	68.95	67.90	40.45	51.84	66.81	71.76	69.78
Szczawno-Zdrój	78.54	89.61	74.20	81.93	72.29	73.66	75.56	80.49	72.99
Szklarska Poręba	71.57	72.66	72.84	65.60	72.45	70.46	72.91	76.14	68.78
Świdnica	71.27	72.14	69.35	66.72	64.71	64.53	63.98	64.84	63.57
Świebodzice	61.65	67.45	67.85	67.00	67.45	66.22	72.26	68.49	66.32
Świeradów-Zdrój	54.52	65.91	57.02	56.34	48.50	50.14	54.91	59.64	60.56
Wojcieszów	39.40	39.21	51.99	41.05	29.79	30.65	40.91	40.41	50.83
Zawidów	54.21	57.53	54.65	50.44	47.54	50.21	46.43	46.44	51.76
Zgorzelec	67.51	69.15	69.47	67.63	63.09	65.23	61.45	52.11	63.17
Złotoryja	57.03	64.29	62.74	59.71	55.86	55.02	62.26	61.37	61.80

Source: Own calculation based on data from Regionalna Izba Obrachunkowa we Wrocławiu (2015)

Looking at the relation between growth of own na total revenues we can observe that during crisis (especially in 2009 y) almost in all local self-governments growth of own revenues was slower than growth of total revenues. It should be mentioned that, despite crisis, total revenues and own revenues of most units had upward trend. In the analysed period the average growth of own revenues was slower than average growth of total revenues only in 2008 - 2010 but in that period up to 85 per cent of local self-government units reported to have a lower growth of own revenues than total ones (tab. 2). During 2011-2014 period almost 1/3 of all units reported such situation while in 2007 only two.

Table 3 shows changes in local self-government revenues in the years 2006-2014 (previous year = 100 %). The single most striking observation to emerge from the data comparison was significant difference between levels of change. For example only between 2006 and 2007 year one of local self-governments reported over 300 % rise of own revenues while in next years maximum changes did not reach 200 %. Data from all local self-government (draw. 1) makes it more clear. As we can see on following drawing only few of local self-governments reported so high changes during described period. A possible explanation is that some kind of revenues appears to be sporadic. To verify this it is necessary to analyse main sources of local self-government own revenues.

Tab. 2: Relation between growth of own revenues and growth of total revenues of local self-government entities bodies in 2007-2014 – Lower Silesia urban municipalities

Item	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Average	1.080	0.994	0.952	0.929	1.021	1.038	1.016	1.019
Minimum	0.992	0.828	0.790	0.596	0.799	0.809	0.848	0.901
Maximum	1.251	1.326	1.104	1.159	1.282	1.486	1.148	1.258
Growth of own revenues slower than growth of total revenues (number of units)	2/32	12/32	28/32	26/32	10/32	8/32	11/32	10/32

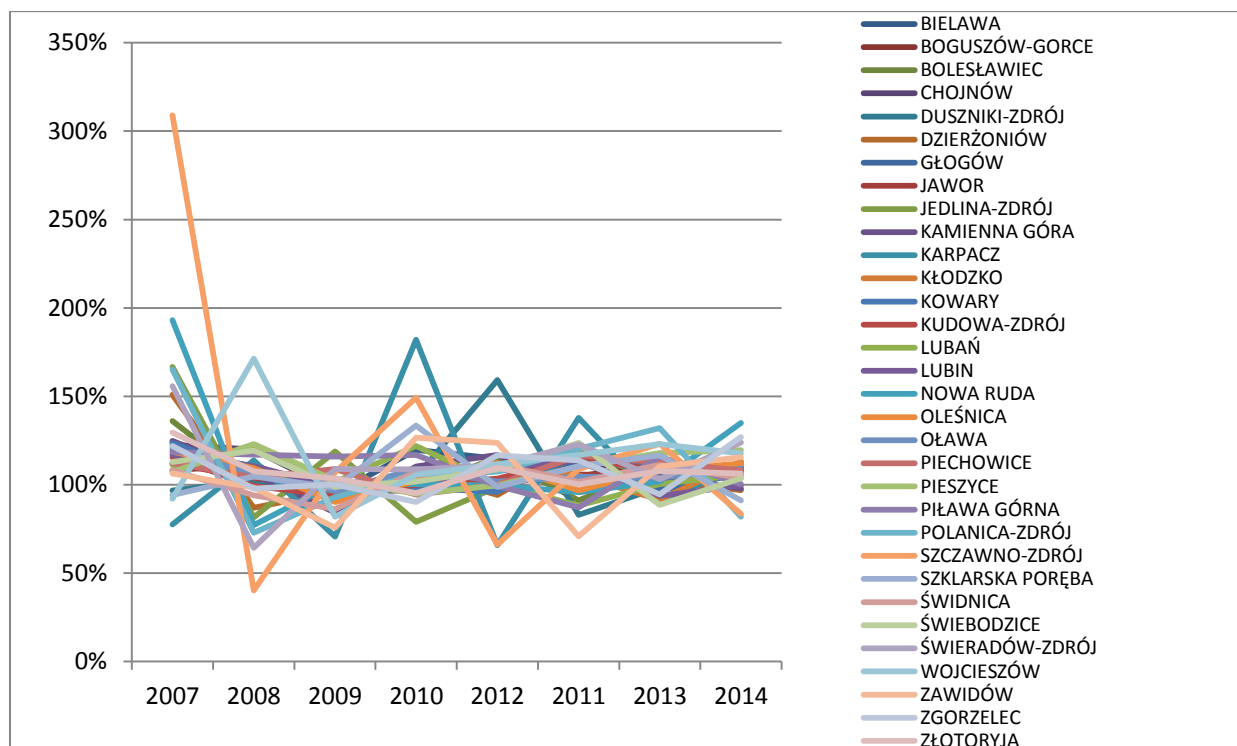
Source: Own calculation

Tab. 3: Changes in level of own revenues of local self-government entities bodies in 2007-2014 (in %, previous year = 100) – Lower Silesia urban municipalities

Item	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Average	127.60	102.86	96.60	108.48	105.69	106.88	106.72	107.67
Minimum	77.59	40.13	70.57	78.93	65.79	70.82	88.51	81.84
Maximum	309.00	171.40	118.82	182.00	159.16	137.90	132.04	134.96
Decline (no. of units)	4/32	10/32	21/32	8/32	10/32	8/32	7/32	6/32

Source: Own calculation based on data from Regionalna Izba Obrachunkowa we Wrocławiu (2015)

Fig.1: Changes in level of own revenues of local self-government entities bodies in 2007-2014 (in %, previous year = 100) – Lower Silesia urban municipalities

Source: Own calculation based on data from Regionalna Izba Obrachunkowa we Wrocławiu (2015)

As it was mentioned earlier, one of main sources of revenues appear to be shares in central government PIT and CIT taxes. During analysed period average share of those revenues in total revenues was changing but omitting the peak in 2008 and drop in 2010 data form table 4 show that average share of it lies in the range of almost 19 to little over 20 per cent. It shows also that differences in impact on local self-government unit budget of this kind of revenue were significant. To better reflect how those shares in central taxes were changing we should look at table 5. It can be observed that revenues from this source are very susceptible to financial crisis. As central government revenues from PIT and CIT decreased from 2008 till 2010, local self-government unit experienced also sharp drop of it. In 2009 only 3 of 32 units reported increase of revenues from PIT and CIT shares, while in

2007 and after 2010 almost all of them recorded increase of this kind of revenues. This suggests that shares in PIT and CIT are not stable and efficient source of own revenues during crisis but they are very efficient during economic growth (expansion).

Tab. 4: Share in central government taxes PIT and CIT as a part of total revenues of local self-government entities bodies in 2006-2014 (in %) – Lower Silesia urban municipalities

Item	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Average	18.72	20.23	22.17	20.45	17.68	19.19	20.08	19.89	20.04
Minimum	6.25	7.72	10.18	9.36	7.01	6.75	7.80	7.79	7.35
Maximum	33.77	45.49	43.51	38.41	37.70	36.52	40.53	36.57	33.66

Source: Own calculation

Tab. 5: Changes in level of share in central government taxes PIT and CIT of local self-government entities bodies in 2007-2014 (in %, previous year = 100) – Lower Silesia urban municipalities

Item	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Average	123.59	112.44	93.03	98.55	112.79	107.25	104.43	107.51
Minimum	109.79	104.34	82.78	76.30	100.57	98.16	86.49	94.97
Maximum	153.66	123.12	118.60	107.98	121.56	128.65	118.94	133.29
Decline (no.of units)	0/32	0/32	29/32	16/32	0/32	2/32	3/32	4/32

Source: Own calculation based on data from Regionalna Izba Obrachunkowa we Wroclawiu (2015)

As pointed out in the introduction to this paper very important to local self-government units is group of local taxes. As explained earlier this group consists of five taxes and over ten charges, additionally with different taxing power of local self-government. It seems to be obvious that in this case differences between units are huge. Table 6 reveals that there has been slight growth of differences between minimal and maximal share of local taxes and charges in local self-government units budgets. As we can see in 2006 difference was about 24 p.p. while in 2014 it reached about 36 p.p. Average share of this kind of revenues was lowest in 2007 year (21.35%) and highest in 2014 year (27.05%). We should mention that there is only one important, taking into consideration impact on units' budget, source of revenues in this group for urban communities – real estate tax. In the analysed period we can observe constant average growth of local taxes and charges but there were units with decline of it. In 2007, 2008 and 2014 – it drop of this kind of revenues was reported by 2 units, in 2009 and 2011 by more than 10, and in 2010 and 2012 by 6. (tab. 7). It seems that local taxes and charges are more resistant to the crisis than PIT and CIT.

Tab. 6: Local taxes and charges as a part of total revenues of local self-government entities bodies in 2006-2014 (in %) – Lower Silesia urban municipalities

Item	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Average	22.15	21.35	22.60	23.12	21.48	21.95	23.03	25.64	27.05
Minimum	10.76	9.26	10.86	9.86	9.62	9.84	9.40	12.47	14.26
Maximum	34.26	38.68	42.16	38.29	32.80	38.06	42.93	41.25	50.26

Source: Own calculation based on data from Regionalna Izba Obrachunkowa we Wroclawiu (2015)

Tab. 7: Changes in level of local taxes and charges of local self-government entities bodies in 2007-2014 (in %, previous year = 100) – Lower Silesia urban municipalities

Item	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Average	108.64	108.05	103.43	108.64	104.39	107.81	118.75	111.52
Minimum	83.41	85.92	92.40	93.05	90.76	87.89	98.91	77.05
Maximum	127.10	129.88	128.24	132.63	121.70	150.58	175.37	123.59
Decline (no. of units)	2/32	2/32	12/32	6/32	11/32	6/32	1/32	2/32

Source: Own calculation based on data from Regionalna Izba Obrachunkowa we Wroclawiu (2015)

Comparing the data from the table 6 and 8 we can notice that from 2006 till 2013 difference between averages are similar (6 to 7 p.p.), and only in 2014 year it peaks. We can also observe steady growth of average for it (about 7 to 10 p.p.) each year, and small number of units (up to 11) reporting decrease of

revenues from real estate tax (tab.9). For better understanding reasons of relative stability of this source of revenues we should to know that tax rates are set by the local self-government council but their maximal level is set in every year's announcement of Ministry of Finance (Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 o podatkach i opłatach lokálních, 1991). Most councils apply the maximum rates but there are quite often different tax reliefs.

Tab. 8: Share of real estate tax in total revenues of local self-government entities bodies in 2006-2014 (in %) – Lower Silesia urban municipalities

Item	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Average	15.79	15.13	15.74	16.48	15.09	15.91	17.25	17.62	16.83
Minimum	8.36	5.72	6.76	6.52	6.38	6.68	6.59	7.89	7.28
Maximum	25.65	31.53	30.73	31.53	28.53	29.18	34.38	33.84	33.86

Source: Own calculation based on data from Regionalna Izba Obrachunkowa we Wrocławiu (2015)

Tab. 9: Changes in level of own revenues from real estate tax of local self-government entities bodies in 2007-2014 (in %, previous year = 100%) – Lower Silesia urban municipalities

Item	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Average	107.30	106.93	105.76	107.50	107.64	110.81	108.83	100.15
Minimum	86.42	78.96	93.49	88.42	93.54	91.34	89.90	60.71
Maximum	130.87	138.21	131.16	151.30	125.39	168.78	181.03	116.02
Decline (no. of units)	7/32	5/32	11/32	6/32	5/32	3/32	8/32	12/32

Source: Own calculation based on data from Regionalna Izba Obrachunkowa we Wrocławiu (2015)

When analyzing own revenues of local self-government units it is hard to forget about revenues from their property. This is the last important source of revenue and as it is shown in table 10 it is very varied over the years. Of course it is possible to calculate average share of it in total revenues – it can be from 8 to 13 per cent, but due to nature of it differences between local self-governments are enormous. The main reason of it, is inclusion of revenues from selling municipal property – what is occasional. For some local self-governments, due to their favorable geographical position, revenues from a single transaction may exceed several times their property revenues from previous year. This part of revenues seems to be unstable and relatively uncertain for local self-governments.

Tab. 10: Changes in level of own revenues from property (incl. sell) of local self-government entities bodies in 2007-2014 (in %, previous year = 100%) – Lower Silesia urban municipalities

Municipality	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Bielawa	142.90	173.86	93.90	214.20	113.23	115.76	96.77	101.28
Boguszów-Gorce	113.31	112.66	85.85	97.49	101.15	94.09	102.56	109.16
Bolesławiec	176.37	151.56	71.16	114.18	99.62	102.19	102.18	98.31
Chojnów	172.92	119.29	120.97	96.04	31.48	157.17	95.18	120.66
Duszniki-Zdrój	64.09	99.40	72.01	111.12	84.80	67.32	153.96	141.04
Dzierżoniów	189.42	50.89	109.70	128.75	62.41	212.07	95.13	48.53
Głogów	196.85	117.54	95.70	89.95	94.10	114.70	94.76	88.44
Jawor	157.74	55.17	126.19	55.61	128.40	85.66	79.09	132.26
Jedlina-Zdrój	167.66	56.38	128.37	92.70	75.50	135.70	84.14	109.04
Kamienna Góra	115.24	111.09	88.67	92.95	116.72	112.86	97.73	86.00
Karpacz	113.82	115.80	34.48	107.08	78.33	71.26	142.67	96.76
Kłodzko	79.58	381.01	71.02	122.67	95.56	196.45	44.30	182.89
Kowary	240.96	86.69	56.54	163.07	29.02	271.27	152.80	64.14
Kudowa-Zdrój	139.56	74.80	122.06	69.01	88.32	122.26	88.10	109.47
Lubań	162.69	78.78	148.91	101.94	97.38	193.58	70.79	94.70
Lubin	38.33	151.09	120.95	47.92	127.57	82.67	144.96	97.16
Nowa Ruda	118.01	95.59	141.23	106.02	84.50	68.21	92.76	351.15
Oleśnica	174.42	118.52	79.89	102.84	105.99	106.79	107.42	117.41
Oława	115.59	88.66	85.92	88.06	108.91	88.50	91.93	128.88
Piechowice	128.60	78.91	91.45	105.14	88.37	109.71	123.03	67.04
Pieszycy	120.08	163.05	82.54	62.07	135.60	72.97	148.69	143.89

Municipality	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Piława Górna	102.33	101.85	108.58	82.15	119.89	77.76	92.67	116.15
Polanica-Zdrój	422.55	24.65	108.43	135.33	81.49	136.01	92.59	92.89
Szczawno-Zdrój	808.18	9.28	138.94	350.05	13.51	161.63	145.51	57.80
Szklarska Poręba	66.19	65.57	149.76	258.20	50.31	150.97	121.74	41.07
Świdnica	96.47	73.64	34.26	146.14	93.89	98.87	137.97	79.88
Świebodzice	179.90	153.47	112.17	79.15	147.05	160.72	38.55	111.37
Świeradów-Zdrój	226.81	54.80	234.13	52.13	155.14	172.72	89.03	111.21
Wojcieszów	129.39	104.23	53.97	216.66	47.55	153.59	141.19	54.44
Zawidów	144.43	90.23	54.02	97.30	84.02	79.82	112.37	95.27
Zgorzelec	63.64	102.23	344.05	26.30	93.82	564.87	13.69	203.75
Złotoryja	176.14	93.60	104.67	97.57	106.96	95.08	92.79	93.91

Source: Own calculation based on data from Regionalna Izba Obrachunkowa we Wrocławiu (2015)

Analyzing rest of own revenues we can say that they are marginal and usually they do not cross 1 per cent „limit“ of share in total revenues. Closest to this limit is tax on civil law entities with 1 – 2 per cent share.

Conclusion

The analysis of scale and role of own revenues of urban local self-governments of Lower Silesian voivodeship proves that there are three main types of revenues – share in PIT and CIT, real estate tax and revenues from property. Only one of them – real estate tax can be pointed as stable and effective source of revenues. Shares in taxes in my opinion do not secure financial stability in time of crisis and revenues from local self-government property are occasional. As we could notice urban units are rather dependent from revenues other than own revenues in about 40 per cent. We can observe that during crisis almost in all local self-governments growth of own revenues was slower than growth of total revenues. It was caused because drop of shares in PIT and CIT and decrease of different „small“ revenues. Summarizing - although it is claimed that the structure of local self-governments' own revenues in Poland is adapted to cities where taxes and local fees can play a key role, those urban units have also problems with revenues stability in time of crisis.

Literature

- [1] *European charter of local self-government*, (1985). Strasbourg.
- [2] IGNACY, J., KOPYŚCIAŃSKI, T., (2011). Selection Criteria Of Strategic Goals For Local Governments. *Argumenta Oeconomica*, vol. 27, no. 2. ISSN 1233-5835.
- [3] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku* Dz.U. z 1997 r. Nr.78. Poz. 483 (Constitution of the Republic of Poland)
- [4] OLEJNICZAK, J., (2009). The own revenues of rural local government in Lower Silesia voivodeship. In *Agrarian Perspectives XVIII Strategies for the Future, Peer-Reviewed Paper Collection of International Conference*. Prague: Czech University of Life Sciences Prague. pp. 233-240. ISBN 978-80-213-1965-3.
- [5] PATRZALEK, L., (2010). *Finanse samorządu terytorialnego*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego. ISBN 978-83-7695-058-7.
- [6] Regionalna Izba Obrachunkowa we Wrocławiu, (2015). *Wykonanie budżetów jst województwa dolnośląskiego w latach 2006-2014 IV kwartały* [online]. [cit. 2015-01-12]. www.wroclaw.rio.gov.pl/informacje.php?poddzial=2
- [7] *Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 o podatkach i opłatach lokalnych* Dz.U. z 1991 r. Nr. 9. Poz. 31 z późn zm. (Law on local taxes and charges)
- [8] *Ustawa z dnia 13 listopada 2003 o dochodach jednostek samorządu terytorialnego* Dz.U. z 2003 r. Nr. 203 9. Poz. 1966 z późn zm. (Law on revenues of self-government)

HODNOTENIE EKONOMICKÉHO POTENCIÁLU OBCÍ

EVALUATION OF THE ECONOMIC POTENTIAL OF MUNICIPALITIES

PROF. ING. ELENA ŽÁRSKA, CSc.

ING. VERONIKA FERČÍKOVÁ

Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja | Dep. of Public Administration and Reg. Development
Národohospodárska fakulta | Faculty of National Economy
Ekonomická univerzita v Bratislave | University of Economics in Bratislava
✉ Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava, Slovak Republic
E-mail: elena.zarska@euba.sk, veronika.fercikova@gmail.com

Anotácia

Hodnotenie ekonomického potenciálu vychádza z potreby poznania stavu jeho efektívneho využívania pre schopnosť udržateľnosti rozvoja a dosahovanie konkurencieschopnosti obce. Jednou z metodík jeho hodnotenia je určovanie bonity obce. Bonita obce je menej skúmanou kategóriou. Predstavuje zhodnotenie a kumulované vyjadrenie kvalitatívnych a kvantitatívnych parametrov obce a je tvorená tromi determinantami – hospodárením obce podľa rozpočtu, majetkom obce a rozvojovými podmienkami obce. Hodnotí sa na celoštátnej, veľkostnej a územnej úrovni a vyjadruje na určitej škále – zlá, nízka, problematická, dobrá, vysoká. Všeobecne zahŕňa hlavne dobrú kvalitu, vysokú hodnotu alebo povest'. Príspevok predstavuje určenie bonity obcí SR, a to 85 obcí a miest bratislavského kraja na základe 18 ukazovateľov. Analýzou sa testujú dve hypotézy: 1. priama úmernosť vzťahu medzi hodnotou bonity a veľkosťou obce a 2. priama úmernosť medzi hodnotou územnej bonity a prosperitou územia. Výstupy prvej hypotézy potvrdzujú, druhú nie.

Kľúčové slová

ekonomický potenciál obce, metodika bonity obce, územná a veľkostná bonita

Anotation

Evaluation of the economic potential is based on the need of knowledge of the state of efficiency for sustainable capacity development and the achievement of competitiveness of the municipality. One of the methodologies of evaluation is to determine the creditworthiness of municipalities. Creditworthiness of the municipality is less examined category. This represents a cumulative assessment of expression of qualitative and quantitative parameters of the village and is composed of three determinants - management of the municipality under budget, municipal property and development conditions of the municipality. Creditworthiness is assessed at the national, size and territorial level, and at a certain scale - poor, poor, problematic, good, and high. It generally consists mainly of good quality, high value or reputation. The paper shall determine the creditworthiness of Slovak municipalities, 85 towns and villages of the Bratislava region based on 18 indicators. We have tested two hypotheses: 1. direct proportion relationship between the value of creditworthiness and the size of the municipality and the second direct relationship between the amount of territorial creditworthiness and prosperity area. Outputs of first hypothesis is confirmed, the second is not.

Key words

economic potential of municipalities, methodology creditworthiness of municipalities, territorial and size creditworthiness

JEL classification: H72, R58

Úvod

Súčasnú prostredie vysoké nároky obcí na zvládnutie rozsahu kompetencií, kvalitu zabezpečovania služieb obyvateľstvu a reagovanie na meniace sa podmienky ich výkonu s tlakom na implementáciu zložitejších informačno-komunikačných technológií, manažérskych metód a inovatívnych postupov spravovania s dôrazom na využívanie svojho ekonomického, sociálneho, integračného potenciálu. A to všetko s cieľom zabezpečiť dlhodobú udržateľnosť svojho rozvoja a zvyšovania konkurencieschopnosti. Výsledkom toho by mala byť efektívna a dobre spravovaná obec. V intenciách daných procesov sa stále častejšie uplatňujú metodiky hodnotiace efektívnosť hospodárenia s verejnými prostriedkami a majetkom a účinnosť využívania existujúceho potenciálu obce. Takou to metodikou je aj určovanie bonity obce, ktorá svojou konštrukciou a postupom patrí ku komplexnejším metodikám hodnotenia ekonomického potenciálu. Je treba uviesť, že pri hodnotení ekonomického potenciálu sú súčasťou aj lokalizované podnikateľské súkromné a verejné subjekty. Táto metodika je založená na vlastnej (komunálnej) ekonomike a od uvedených ekonomických subjektov abstrahuje. Je založená na faktoroch a ukazovateľoch hodnotiacich a merajúcich narábanie s vlastným majetkom a prostriedkami a meranie vplyvu tej časti vybavenosti, ktorá je obsahom kompetencií obce.

Cieľ a metódy

Cieľom skúmania je na základe zvoleného metodického postupu určiť bonitu obcí a zhodnotiť dosiahnuté výsledky vo vzťahu k územnej a veľkostnej bonite. Pre skúmanie sú stanovené dve hypotézy:

- Hypotéza 1: existuje priama závislosť medzi hodnotou bonity a veľkosťou obce
- Hypotéza 2: existuje priama závislosť medzi hodnotou bonity a prosperitou územia

Pre dosiahnutie stanoveného cieľa a overenie hypotéz sú použité viaceré vedecké metódy skúmania. Na základe štúdia zahraničných a domácich zdrojov metódou historicko-logickou a abstrakcie bol špecifikovaný metodický postup s výberom relevantných ukazovateľov pre výpočet jednotlivých segmentov bonity obce a voľbou bodovacej metódy pre hodnotenie jednotlivých ukazovateľov. Metódy analýzy a komparácie umožnili vyhodnotiť obe stanovené závislosti. Objektom skúmania je 85 obcí Bratislavského kraja, z toho 15 mestských častí hlavného mesta. Vybrané obce sú zoskupené podľa príslušného okresu, Bratislava, Malacky, Pezinok a Senec, pričom sú rozdelené do 4 veľkostných kategórií: do 2 000, do 5 000, do 20 000 a nad 20 000 obyvateľov. Iba 3 obce, z celkového počtu obcí v Bratislavskom kraji neboli zaradené, z dôvodu nedostatočných údajov.

Výsledky práce

Pri výpočtoch sme vychádzali z priemerných hodnôt vstupných ukazovateľov za roky 2011, 2012 a 2013. Pri výpočtoch ukazovateľov finančnej a majetkovej bonity sme vychádzali z databázy finančných výkazov samospráv, uskladnenej v Datacentre MF SR. Ukazovatele sú zvolené tak, aby už svojou konštrukciou hodnotili efektívnosť narábania s finančnými prostriedkami a vyjadrujú finančnú silu a kapacitu obce (Žárska a kol., 2007, Peková, 2011), a využívanie a zhodnocovanie majetku (Papcunová, Balážová, 2006). Pre hodnotenie rozvojovej bonity boli vybrané ukazovatele, s ktorými narábala štúdia autorov Halásek, Biner, Legátová (2005) upravené a doplnené o nové indikátory, ktoré sú relevantné pre hodnotenie podmienok rozvoja. Vybraných 6 ukazovateľov zodpovedá v podmienkach SR prevažne preneseným kompetenciám, resp. hodnotí vybavenosť, ktorú obce môžu ovplyvňovať (spolu so štátnou správou), resp. vytvárať podmienky a iniciovať s ďalšími aktérmi v území (Žárska, Ferčíková, 2014). Primárnymi zdrojmi údajov na výpočty ukazovateľov rozvojovej bonity boli rôzne databázy ŠÚ SR, RegDat, Register poskytovateľov služieb. (Tabuľka 1)

Tab. 1: Ukazovatele finanční, majetkové a rozvojové bonity

Ukazovatel' pre finančnú bonitu	Výpočet
Daňová sila	daňové príjmy/obyvateľ
Finančná sila	(daňové príjmy + bežné granty a transfery)/obyvateľ
Miera sebestačnosti (príjmov) 1	vlastné príjmy/celkové príjmy
Miera sebestačnosti (príjmov) 2	(vlastné príjmy + bežné granty a transfery)/celkové príjmy
Miera samofinancovania	vlastné príjmy/bežné výdavky
Dlhová kapacita	bežné príjmy/(bežné výdavky + splácanie úverov)
Ukazovatel' pre majetkovú bonitu	Výpočet
hrubá majetková sila obce	Celková hodnota majetku/obyvateľ
čistá majetková sila obce	(celková hodnota majetku - záväzky)/obyvateľ
hrubý príjmový efekt majetku	vlastné príjmy/ celková hodnota majetku
čistý príjmový efekt majetku	príjmy z majetku/ celková hodnota majetku
reprodukčná schopnosť obce	kapitálové príjmy/ celková hodnota majetku
reprodukčná sila obce	kapitálové výdavky/ celková hodnota majetku
Ukazovatele pre rozvojovú bonitu	Výpočet
Existencia železničnej stanice / zastávky využívanej železničnou osobnou dopravou	Dostupnosť využívanej železničnej stanice/zastávky do 3 km (vzdialenosť v km)
Vybavenosť územia komunitnými službami pre seniorov	Kritérium sa počíta ako pomer medzi súčasnou kapacitou komunitných služieb pre seniorov v obci a celkovým počtom seniorov
MŠ Nedostatočná kapacita	Celkový počet nevyhovených žiadostí za posledné 3 roky / celkový počet zapísaných detí v materských školách za posledné 3 roky
Počet dokončených bytov (za 3 roky)	predstavuje základ pre založenie rodiny - v obci
Testovanie deviatakov - T9 - M priemer na obec /čím vyšší percentil, tým viac bodov	Priemer hodnôt T9-M všetkých základných škôl v IUJ
Absencia kanalizácie	Či v obci úplne absentuje kanalizácia alebo obec má čiastočnú kanalizáciu.

Zdroj: Datacenter MFSR, podklady pre dokument Regionálna integrovaná územná stratégia (RIUS) BSK, ZSSK, a.s.; Register poskytovateľov služieb v BSK, štatistické výkazy ÚPSVR, UIPS Ústav informácií a prognóz školstva - Centrum vedecko-technických informácií Slovenskej republiky, RegDat- databáza regionálnej štatistiky, Štatistický úrad SR, Inštitút pre ekonomické a sociálne reformy (skoły.ineko.sk), Štatistický úrad, MŽP, Sekcia vód, príloha-1b-vk-sucasny-stav-podla-obci-xls-711-kb, Miestna a obecná štatistika

Hodnota celkovej bonity je súčtom hodnôt finančnej, majetkovej a rozvojovej bonity. Tie sú pridelené každej obci, resp. mestskej časti na základe odchýlky od priemeru za okres a príslušnú veľkostnú jednotku (Tabuľka 2). Každý segment bonity umožňuje na báze použitých ukazovateľov vypovedať o slabých miestach, rezervách, ale aj silných stránkach, ktoré treba udržať.

Tab. 2: Bodové hodnotenie odchýliek od strednej úrovne

-3	menej ako 70% priemeru územia
-2	70% - 79% priemeru územia
-1	80% - 89% priemeru územia
	90% - 99% priemeru územia
0	priemer území
	100% - 109% priemeru územia
1	110% - 119% priemeru územia
2	120% - 129% priemeru územia
3	130% a viac z priemeru územia

Zdroj: Halásek – Birner – Legátová 2005, s. 21, upravené autorom

*v prípade 4 indikátorov rozvojovej bonity je skóre otočené vzhľadom na logiku, čím vyššia hodnota ukazovateľa, tým horšie bodové hodnotenie

Hodnotenie bonity podľa veľkostných kategórií obcí a overenie prvej hypotézy

Porovnávanie a hodnotenie bonity obce v územnom celku (okrese) je možné realizovať po výpočte priemernej hodnoty bonity okresu. Táto sa vypočíta pre jednotlivé súčasti (finančnú, majetkovú a rozvojovú) na základe hodnôt ukazovateľov obcí. Pre každý ukazovateľ sa vypočíta priemerná hodnota (vypočítaním priemeru za obce reprezentujúce 4 okresy: Bratislava, Malacky, Pezinok a Senec) a s touto hodnotou je porovnávaná hodnota ukazovateľa obce s pridelením bodov na základe Tabuľky 2. Získané body sa sčítajú pre jednotlivé bonity. Súčet finančnej, majetkovej a rozvojovej bonity tvorí celkovú hodnotu bonity obce. V Tabuľke 4 sú vyčíslené body za jednotlivé segmenty bonity obcí, pričom červenou farbou je znázornené negatívne skóre, zelenou pozitívne (v segmentoch bonity) a modrou (celková bonita) pozitívne skóre obcí. Najčastejšie sa pozitívne skóre vyskytuje v obciach 3. a 4. veľkostnej kategórii. Aby sme mohli porovnať hodnoty celkových bonít obcí v jednotlivých veľkostných kategóriách, a potvrdiť alebo vyvrátiť prvú hypotézu, hodnoty sme spriemerovali. Tabuľka 3 sumarizuje Územnú bonitu (teda priemery rátané k priemeru okresu) podľa veľkostných kategórií.

Tab. 3: Priemerné hodnoty za jednotlivé veľkostné kategórie

Veľkostná kategória (počet obyvateľov)	Finančná bonita	Majetková bonita	Rozvojová bonita	Celková bonita
do 2 000	-1,0	-4,0	1,5	-3,4
do 5 000	-0,5	-4,1	2,0	-2,7
do 20 000	-0,5	-4,7	2,3	-2,8
nad 20 000	0,2	-4,0	3,5	-0,3

Zdroj: autorky

Podľa priemerných hodnôt najlepšie bodové hodnotenie získala veľkostná kategória nad 20 000 obyvateľov. Tu mohlo nastať isté skreslenie z dôvodu, že tejto kategórii okrem mestských častí Bratislavy je len jedno mesto, Pezinok. Pezinok však dosiahol najvyššie skóre. Táto veľkostná kategória má najvyššie hodnoty vo finančnej aj rozvojovej bonite, naopak, v majetkovej bonite najvyššie hodnoty mala kategória do 2 000 obyvateľov. Na základe uvedených výsledkov možno konštatovať, že hypotéza 1 sa potvrdila.

Tab. 4: Územná bonita

okres	VK	Název obce	skóre FB	skóre MB	skóre RB	celková bonita	
Bratislava	1	Bratislava - Devín	10	-9	-4	-3	
		Bratislava - Čunovo	12	-6	-6	0	
		Bratislava - Jarovce	6	5	3	14	
	2	Bratislava - Záhorská Bystrica	2	0	-1	1	
		Bratislava - Rusovce	-6	0	-4	-10	
	3	Bratislava - Vrakuňa	-5	-8	2	-11	
		Bratislava - Vajnory	3	3	-1	5	
		Bratislava - Devínska Nová Ves	0	-4	6	2	
	4	Bratislava - Staré Mesto	-3	0	18	15	
		Bratislava - Podunajské Biskupice	-8	-6	4	-10	
		Bratislava - Ružinov	-2	-4	13	7	
		Bratislava - Nové Mesto	-1	-5	17	11	
		Bratislava - Rača	1	8	10	19	
		Bratislava - Dúbravka	-6	-5	10	-1	
Bratislava - Karlova Ves		-8	-10	11	-7		
		Bratislava - Petržalka	-6	-13	7	-12	
Malacky	1	Borinka	4	0	-4	0	
		Jablonové	5	-10	-4	-9	
		Jakubov	0	-8	1	-7	
		Kostolište	-4	0	1	-3	
		Kuchyňa	5	-4	3	4	
		Láb	-1	-1	8	6	
		Malé Leváre	3	-6	5	2	
		Marianka	2	-12	1	-9	
		Pernek	-6	-5	-6	-17	
		Plavecké Podhradie	3	-11	0	-8	
		Plavecký Mikuláš	6	-2	-6	-2	
	2	Sološnica	2	-11	-2	-11	
		Studienka	-2	-13	-1	-16	
		Suchohrad	0	-5	0	-5	
		Záhorská Ves	-1	0	-4	-5	
		Gajary	-6	-1	-3	-10	
		Lozorno	7	-11	3	-1	
		Plavecký Štvrtok	0	-6	1	-5	
	3	Rohožník	6	8	-5	9	
		Veľké Leváre	-3	-4	0	-7	
		Vysoká pri Morave	-7	-6	9	-4	
	Pezinok	1	Závod	-2	-12	6	-8
			Zohor	3	-3	6	6
			Malacky	6	-6	18	18
Stupava			-2	7	2	7	
Báhoň			-4	3	4	-3	
2		Dofany	-13	3	-5	-26	
		Dubová	0	1	-9	-10	
		Jablonec	3	2	2	7	
		Limbach	-8	4	-5	-17	
		Píla	-8	-14	0	-22	
3	Štefanová	9	-7	-6	-4		
	Vištuk	1	-2	-2	-13		
	Budmerice	5	1	7	11		
	Častá	-3	0	0	-3		
	Slovenský Grob	-2	3	6	-4		
Senec	1	Šenkvice	2	9	9	2	
		Viničné	5	9	-4	-8	
		Modra	6	0	-4	2	
		Svätý Jur	8	3	12	17	
		Pezinok	4	2	9	15	
	2	Blatné	-8	-2	3	-17	
		Boldog	6	0	-3	-7	
		Čataj	4	-1	-9	-16	
		Hamuliakovo	0	0	2	2	
		Hrubá Borša	6	-2	-6	-2	
Hrubý Súr		-8	-2	-6	-16		
Hurbanova Ves		-10	0	0	-10		
Igram		1	-3	-2	-14		
Kaplna		3	-3	-1	-11		
Kostolná pri Dunaji		3	-3	-6	-6		
Kráľová pri Senci		1	-9	-9	-17		
Miloslavov		2	7	5	0		
Nový Svet		16	-2	0	4		
Reca		0	0	-11	-11		
Tureň		-3	-2	-9	-24		
3	Vlky	-1	-2	-6	-19		
	Zálesie	-15	5	-3	-23		
	Dunajská Lužná	1	3	11	15		
	Chorvátsky Grob	1	0	-4	-3		
	Malinovo	0	-8	-9	-17		
	Most pri Bratislave	-2	-9	4	-7		
	Nová Dedinka	-9	-6	0	-15		
	Rovinka	0	-4	6	2		
	Tomášov	-3	-5	0	-8		
	Veľký Biel	-1	-4	7	2		
3	Bernolákovo	-4	3	6	5		
	Ivanka pri Dunaji	6	-4	9	11		
		Senec	7	1	8	16	

Zdroj: autorky

Hodnotenie bonity podľa jednotlivých okresov a overenie druhej hypotézy

Porovnávanie a hodnotenie bonity obcí v rovnakej veľkostnej skupine tzv. veľkostná bonita predstavuje najkorektnjší prístup, pretože obce rovnakej veľkostnej skupiny zdieľajú viacero podobných znakov – mechanizmy financovania obcí (podielové dane, dotácie) majú väčšinou zabudované veľkostné kritériá, resp. kritérium je počet obyvateľov, tiež daňové systémy sú kodifikované s počtom obyvateľov (sadzba dane z nehnuteľností), ako aj hodnota (cena, nájom) nehnuteľností sa odvíja od veľkosti obce, podobným znakom je veľakrát infraštruktúrna poddimenzovanosť malých obcí, veľkosť rozpočtu determinuje možnosť prijímania úverov, grantov a pod. (Žárska, Ferčíková, 2014)

Výpočet základu pre stanovenie bonity obce podľa veľkostných skupín je analogický s predchádzajúcim postupom. V tomto prípade základom pre výpočty jednotlivých bonít sú priemerné hodnoty 18 ukazovateľov obcí jednej veľkostnej skupiny, kde pre každý ukazovateľ sa vypočíta priemerná hodnota a tá je postupne podľa jednotlivých ukazovateľov smerodajná pre odchýlku od strednej úrovne. Podľa percentuálnej veľkosti tejto odchýlky sa prideli príslušný počet bodov. Na základe hodnôt finančnej, majetkovej a rozvojovej bonity sa vypočíta celková bonita (Tabuľka 6). Súčet finančnej, majetkovej a rozvojovej bonity tvorí celkovú hodnotu bonity obce. Podobne ako v Tabuľke 3 sú vyčíslené body za jednotlivé segmenty bonity obcí, pričom červenou farbou je znázornené negatívne skóre, zelenou (v segmentoch bonity) a modrou (celková bonita) pozitívne skóre obcí.

Na prvý pohľad nie je jednoduché zhodnotiť v obciach ktorých okresov sa nachádza najviac pozitívnych či negatívnych hodnôt celkovej bonity, preto aj v tomto prípade sumarizujeme v Tabuľke 5 priemerné bodové hodnotenie obcí, podľa príslušnosti k okresu, v ktorom sa nachádzajú. Tabuľka nám napovie, či hypotézu 2 môžeme potvrdiť, alebo naopak vyvrátiť.

Tab. 5: Priemerné bodové hodnotenie za jednotlivé okresy

okres	Finančná bonita	Majetková bonita	Rozvojová bonita	Celková bonita
Bratislava	-0,1	-3,9	3,4	-0,5
Malacky	-0,1	-3,1	3,2	-0,1
Pezinok	0,3	-3,3	3,9	0,9
Senec	1,1	-3,8	3,1	0,4

Zdroj: autorky

Okres Bratislava a jeho mestské časti vykazujú vo všeobecnosti lepšie socioekonomické ukazovatele ako iné okresy Bratislavského kraja. Najlepšie priemerné skóre celkovej bonity dosiahli obce v okrese Pezinok, naopak najhoršie skóre, prekvapivo dosiahli mestské časti hlavného mesta, kde ich nepodržali ani ukazovatele rozvojovej bonity. Okres Bratislava v rozvojovej bonite vykazuje až druhé najlepšie skóre. Najhoršie výsledky mali mestské časti v majetkovej bonite. Bonita vo veľkostných skupinách umožňuje obciam/mestám sa identifikovať v rámci svojej skupiny, nielen zhodnotiť svoju pozíciu, ale dozvedieť sa aj ktorá súčasť bonity „spôsobilá“ získané poradie a kde treba upriamiť pozornosť v ďalšej činnosti. Na základe uvedených výsledkov možno konštatovať, že hypotéza 2 sa nepotvrdila.

Tab. 6: Veľkostná bonita

VK	okres	Názov obce	FB skóre	MB skóre	RV skóre	Celková bonita
1	Bratislava	Bratislava - Devín	8	6	0	12
		Bratislava - Čunovo	12	6	-11	-5
		Bratislava - Jarovce	5	2	0	3
	Malacky	Borinka	3	0	-3	0
		Jablonové	3	0	-4	-1
		Jakubov	1	0	5	-4
		Kostolište	-5	-1	0	-6
		Kuchyňa	3	-4	1	0
		Láb	-4	3	9	8
		Malé Leváre	2	6	1	-3
		Marianka	0	-2	-3	-5
		Pernek	-8	-5	-9	-22
		Plavecké Podhradie	2	-1	-1	-10
		Plavecký Mikuláš	4	0	-8	-4
		Sološnica	1	-9	-6	-14
		Studienka	-2	-2	0	-14
		Suchohrad	-2	5	0	-7
		Záhorská Ves	0	0	0	0
	Pezinok	Báhoň	-4	3	6	-1
		Dolány	-14	8	-4	-26
		Dubová	-1	0	-6	-7
		Jablonec	0	1	4	5
		Limbach	-7	3	6	-4
		Píla	-9	-3	0	-22
		Štefanová	7	7	-4	-4
		Vištuk	-1	-4	4	-11
	Senec	Blatné	-7	-1	8	-10
		Boldog	7	9	0	-2
		Čataj	5	-3	-6	-4
		Hamuliakovo	-1	0	5	4
		Hrubá Borša	5	2	-3	0
		Hrubý Šúr	-9	1	2	-8
		Hurbanova Ves	-10	0	2	-8
		Igram	2	-3	0	-11
		Kaplna	3	-2	-2	-11
		Kostolná pri Dunaji	3	-5	-2	-4
		Kráľová pri Senci	1	-0	-1	-10
		Miloslavov	2	9	1	-6
		Nový Svet	16	-2	0	4
		Reca	0	0	-8	-8
		Tureň	-2	-4	-6	-22
		Vlky	-1	-1	-6	-18
Zálesie		-14	7	1	-20	
2	Bratislava	Bratislava - Záhorská	2	0	0	2
		Bystrica	-7	4	-3	-6
	Malacky	Gajary	-6	-1	-6	-13
		Lozorno	7	-10	-2	-5
		Plavecký Štvrtok	0	-7	2	-5
		Rohožník	7	9	1	17
		Veľké Leváre	-2	0	0	-2
		Vysoká pri Morave	-5	-6	4	-7
		Závod	-2	-11	4	-9
	Pezinok	Zohor	5	-3	6	8
		Budmerice	5	-3	7	9
		Častá	-2	0	2	0
		Slovenský Grob	0	-7	12	5
		Šenkvice	2	-10	11	3
		Viničné	5	-9	-2	-6
	Senec	Dunajská Lužná	2	5	12	19
		Chorvátsky Grob	3	1	-3	1
		Malinovo	3	-6	-6	-9
		Most pri Bratislave	0	-6	6	0
		Nová Dedinka	-7	-5	3	-9
Rovinka		3	-5	6	4	
Tomášov		-1	-3	-5	-9	
Veľký Biel	2	-6	3	-1		
3	Bratislava	Bratislava - Vrakúňa	-5	-7	0	-12
		Bratislava - Vajnory	0	-9	0	-9
		Bratislava - Devínska Nová Ves	-5	-6	12	1
	Malacky	Malacky	3	-6	10	7
		Stupava	-3	7	-1	3
	Pezinok	Modra	4	0	-6	-2
		Svätý Jur	3	-6	12	9
	Senec	Bernolákovo	-4	-1	3	-2
		Ivanka pri Dunaji	6	-9	4	1
		Senec	8	-4	3	7
4	Bratislava	Bratislava - Staré Mesto	2	0	13	15
		Bratislava - Podunajské Biskupice	-4	-3	-1	-8
		Bratislava - Ružinov	0	-4	10	6
		Bratislava - Nové Mesto	1	-3	13	11
		Bratislava - Rača	5	6	7	18
		Bratislava - Dúbravka	-5	-5	5	-5
		Bratislava - Karlova Ves	-5	-12	6	-11
		Bratislava - Petržalka	-5	-9	4	-10
Pezinok	Pezinok	6	6	8	20	

Zdroj: autorky

Diskusia

Dosiahnuté výstupy priniesli niekoľko očakávaných výsledkov, ale tiež výsledky ktoré si vyžadujú bližší komentár:

Z hľadiska hodnotenia bonity obce podľa jednotlivých segmentov je treba konštatovať, že očakávaným výsledkom je relácia medzi finančnou bonitou a veľkosťou obce. Rozhodujúce ukazovatele pre výpočet sú založené na daňových príjmoch, kde výrazne vyšší podiel predstavuje podielová daň (daň z príjmu fyzických osôb) ako miestne dane. Keďže prerozdelenie podielovej dane sa realizuje na základe modelu, v ktorom je zakomponovaný koeficient veľkostnej kategórie obce, je tento podiel automaticky väčší u väčších obcí, ktoré majú aj vyšší počet detí v školských zariadeniach a základných umeleckých školách, ktorý je ďalším kritériom modelu. Čiastočne môže celkovú výšku finančnej bonity „relativizovať“ ukazovateľ dlhovej kapacity, kde malé obce nemajú kapacity brať úvery a teda tento ukazovateľ majú vyšší ako veľké obce a mestá, ktoré svoj rozvoj zabezpečujú aj prijímaním úverov.

Zaujímavý pohľad ponúka majetková bonita, kde jej hodnota je plne v rukách obce/mesta, a teda záleží na jej schopnosti ako narába so svojím majetkom, či je ho schopná zhodnocovať investíciami, dostatočne využívať prenájmom alebo podnikateľskou činnosťou a predávať len naozaj prebytočný majetok a za „dobrú“ cenu. Táto časť bonity podľa dosiahnutých výsledkov predstavuje najväčšiu rezervu pre obce pri zvyšovaní celkovej bonity obce.

Rozvojová bonita má tendenciu priamoúmerného vzťahu k veľkosti obce. Výsledky dokumentujú, že jej hodnota však ešte nemusí znamenať, že to ovplyvní aj celkovú bonitu. Mestské časti Bratislavy dokumentujú, že rozvojová bonita ich „nepodržala“ v celkových hodnotách.

Z hľadiska použitej metodiky je potrebné konštatovať, že je relevantnou pre cieľ skúmania, no svoju úlohu zohrávajú vybrané ukazovatele. V realizovanej analýze boli použité ukazovatele, ktoré je možné sledovať na základe rozpočtu obce a účtovných závierok. Určitú diskusiu môže vyvolať výber ukazovateľov pre rozvojovú bonitu – v analýze bolo vybraných šesť ukazovateľov, ktoré hodnotia vybavenosť obce a kvalitu výkonu kompetencie v školstve, teda také ukazovatele, ktoré majú väzbu na kompetencie obce.

Záver

Hodnotenie ekonomického potenciálu metodikou určenia bonity obcí je metodikou, ktorou je možné porovnávať obce sústavou relevantných ukazovateľov tak podľa veľkostných kategórií ako aj územného hľadiska. Získané výstupy umožňujú obciam konfrontovať úroveň svojej schopnosti narábania s finančnými prostriedkami a majetkom, ale tiež poznať skutočnosť, v akej miere ich ovplyvňujú hodnoty vybavenosti obce. Zároveň však dosiahnuté výsledky by mali byť motivujúcim faktorom pre zlepšenie hodnôt jednotlivých ukazovateľov, resp. byť aj varovným signálom, a to v tom prípade, keď je bonita sledovaná vo viacročnom časovom slede a hodnoty sa nezlepšujú, resp. zhoršujú. To znamená, že obci sa znižuje aj jej konkurencieschopnosť voči iným obciam v území alebo rovnakej veľkostnej kategórii. Využívanie rôznych metód a postupov má však aj svoje riziká – odbor predstavitel'ov obce trvale sledovať svoju pozíciu a uspokojovať sa s dosiahnutým stavom, a tiež podceňovanie výsledkov takýchto postupov pre dosahovanie udržateľnosti rozvoja a prosperitu obce.

Literatúra

- [1] HALÁSEK, D., PILNÝ, J., TOMÁNEK, P., (2002). *Určování bonity obcí*. Ostrava: Vysoká škola báňská – Technická univerzita. ISBN 80-248-0159-0.
- [2] HALÁSEK, D., BINER, J., LEGÁTOVÁ, J., (2005). *Případová studie – Ekonomický potenciál obcí*. Přerov – Brno: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR – WB 29-04. 70 s.

- [3] HALÁSKOVÁ, M., HALÁSKOVÁ, R., (2014). *Impacts of Decentralization on the local government Expenditures and public Services in the EU Countries*. Lex Localis- Journal of Local Self – Government, vol. 12, no. 3, pp. 623-642. ISSN 1581-5374.
- [4] PAPCÚNOVÁ, V. , BALÁŽOVÁ, E., (2006). *Majetok obcí*. Nitra: Slovenská akadémia poľnohospodárskych vied. ISBN 80- 89162-19-3.
- [5] PEKOVÁ, J., (2011). *Finance územní samosprávy*. Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7357-614-1.
- [6] ŽÁRSKA, E. A KOL., (2007). *Komunálna ekonomika a politika*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm. ISBN 978-80-225-2293-9.
- [7] ŽÁRSKA, E., FERČÍKOVÁ, V., (2014). Bonita obce ako determinant rozvoja. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 477-484. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-61.

Príspevok vznikol ako súčasť riešeného projektu VEGA č. 1/0965/15 „Manažment výkonnosti v miestnej samospráve a jeho aplikácia vo vybraných obciach na Slovensku“. Doba riešenia 2015-2017.

PREFERENCE OBCÍ A MĚST PŘI ZAJIŠTĚNÍ VYBRANÝCH VEŘEJNÝCH SLUŽEB FORMOU MEZIOBECNÍ SPOLUPRÁCE

PREFERENCE OF VILLAGES AND TOWNS IN THE PROVISION OF SELECTED PUBLIC SERVICES THROUGH INTER-MUNICIPAL COOPERATION

ING. MAREK JETMAR, PH.D.

Svaz měst a obcí České republiky | Unions of Towns and Municipalities of the CR
✉ 5. května 1640/65, 140 21 Praha, Czech Republic
E-mail: jetmar.marek@seznam.cz

Vysoká škola regionálního rozvoje, s.r.o. | College of Regional Development
✉ Žalanského 68/54, 163 00 Praha, Czech Republic
E-mail: jetmar.marek@seznam.cz

Anotace

Článek se zaměřuje na možnost využití meziobecní spolupráce jako nástroje efektivního zajištění veřejných služeb na municipální úrovni. Vedle společného zajištění vybraných veřejných služeb zajišťovaných obcemi v samostatné působnosti jako je problematika základního školství, odpadového hospodářství, sociálních služeb respektive realizace rozvojových opatření společného zájmu, se do ohniska zájmu dostala i možnost zajištění podpůrných vnitřních služeb umožňujících vlastní chod obcí a měst. Příspěvek přináší první výsledky analýzy preferencí obcí, jak byly zveřejněny v tzv. Souhrnném dokumentu zpracovaném za území mikroregionu tvořeným územím obce s rozšířenou působností. Dále reaguje na šetření realizované především mezi malými obcemi, které indikují možný zájem o zřízení společných kapacit na zajištění těchto agend.

Klíčová slova

veřejné služby, obce a města, meziobecní spolupráce, financování obcí, dobrovolné svazky obcí

Annotation

The article focuses on the potential for inter-municipal cooperation as a tool for efficient provision of public services at the municipal level. In addition to the of common provision of selected public services provided by municipalities within their independent competence such as the issue of basic education, waste management, social services or the implementation of development measures of common interest into focus given the possibility of ensuring internal support services to enable the actual operation of towns and villages. The paper presents the first results of the analysis of the preferences of municipalities, as published in the so-called. The Aggregate document prepared for the micro-region consisting of the territory of the municipality with extended powers. Furthermore, responding to surveys carried out mainly among small communities, which indicate a possible interest in establishing joint capacity to provide these agendas.

Key words

public services, municipalities, municipal cooperation and financing for municipalities, associations of municipalities

JEL classification: R51, R58

Úvod

V současné době je problematika efektivního zajištění veřejné správy a veřejných služeb (Peková, 2011) v kontextu veřejných financí (Maaytová, Hamerníková a kol., 2010) předmětem rozsáhlých diskusí v odborných kruzích. Stala se objektem zájmu i vládní politiky. Usnesením vlády ČR č. 680 z 27. srpna 2014 a následně usnesením vlády ČR č. 21 ze dne 14. ledna 2015 byl schválen základní koncepční dokument pro účel modernizace a rozvoje veřejné správy – Strategický rámec rozvoje veřejné správy České republiky pro období 2014-2020. Ve svém globálním cíli dokument zdůrazňuje potřebu zvýšit kvalitu, efektivitu a transparentnost veřejné správy, Specifický cíl 1.3 – Rozšíření metod kvality ve veřejné správě zastřešuje systémová opatření rámující uplatnění metod typu Common Assessment Framework – CAF, společný hodnotící rámec), benchmarking nebo benchlearning, Balanced Scorecard (Ochrana, Půček, 2012), Místní Agenda 21 (MA 21) apod. Dalším z podporovaných směrů je i větší rozšíření meziobecní spolupráce.

Význam dokumentu je zdůrazněn jeho rolí jako předběžné podmínky (ex ante kondicionality) pro řízení podpory poskytované z Evropských strukturálních a investičních fondů v oblasti veřejné správy a e-governmentu v programovém období 2014-2020. S tímto posunem souvisí i debata o věcném zaměření, vhodné formě a způsobu financování aktivit společného zájmu na straně obcí. Jedná se jak o agendu, která je spojena s primární funkcí obcí tj. samostatnou působností, tak i s výkonem agend v tzv. přenesené působnosti.

1. Možnosti spolupráce obcí při zajištění aktivit společného zájmu

Prostřednictvím projektu Systémová podpora rozvoje meziobecní spolupráce v ČR v rámci území správních obvodů obcí s rozšířenou působností¹ (dále jen Projekt) jde o posílení meziobecní spolupráci (Jetmar, 2013) v rámci právním řádem definovaného území správních obvodů obcí s rozšířenou působností (ORP). Ze zahraničních zkušeností vyplývá, že spolupráce prostřednictvím dobrovolného sdílení výkonů agend v samostatné působnosti přináší úspory financí při zachování nezávislosti obcí. V tomto směru je možné odkázat na zkušenosti z Francie či různých spolkových zemí Německa (Calzat, 2014, Schnabel, 2014), které cílenou podporou spolupráce obcí výrazně přispěly k efektivitě realizace obecních agend, vznik efektivních svazků či společenství obcí umožnil další přenesené úkolů na tyto jednotky.

Do Projektu, který realizuje Svaz měst a obcí ČR, se zapojilo 186 území ORP z 204 (zároveň území hl. města Prahy nebylo způsobilé zapojit se do Projektu), což představuje více než 5000 obcí. V jeho průběhu se mj. realizovalo několik plošných šetření mapujících stávající zkušenosti s meziobecní spoluprací, sledujících současné nastavení DSO (uspořádání orgánů, role), umožňujících sběr příkladů dobré praxe. Projekt se soustředí pouze na spolupráci při výkonu samostatné působnosti obcí. Jeho předmětem není hledání cest k efektivnímu zajištění výkonu přenesené působnosti v jakémkoliv rozsahu.

Projekt se soustředí především na hledání potenciálu v rozvoji meziobecní spolupráce v tradičních oblastech působnosti obcí. Jedná se tedy o sféru základního školství a předškolní výchovy, odpadového hospodářství, sociálních služeb. Obce si však za téma meziobecní spolupráce vybraly např. o sféru bezpečnosti, podnikání a zaměstnanosti, sociálního podnikání, cestovního ruchu, dopravní obslužnosti apod.

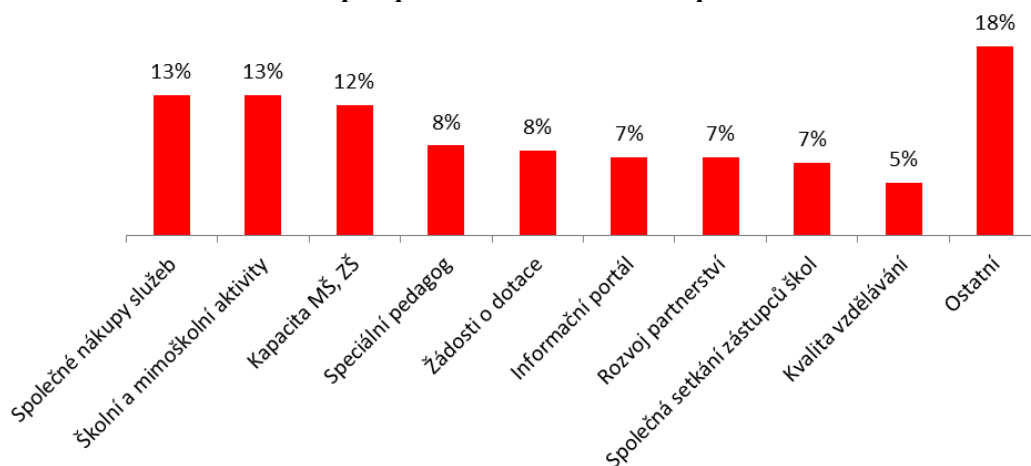
¹ Projekt číslo: CZ.1.04/4.1.00/B8.00001), jeho realizace byla podpořena z Evropského sociálního fondu (ESF) prostřednictvím Operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost (OP LZZ).

2. Preference meziobecní spolupráce v případě základních témat – školství, odpadové hospodářství a sociální služby

V návrhové části tzv. Souhrnného dokumentu, který obce společně zpracovávají, se v oblasti předškolního a základního vzdělávání nejvíce zaměřily na spolupráci v oblasti školních a mimoškolních aktivit (13,3 %), což v sobě skrývá především organizaci/realizaci společných akcí zaměřených například na sportovní a umělecké aktivity a dovednosti dětí z MŠ a žáků v ZŠ, vytvoření fungujících systémů kroužků, ale i například zřízení nové ZUŠ. Obce jsou si vědomy, že mimoškolní aktivita, která je atraktivní pro děti a žáky, může napomoci předcházet sociálně-patologickým jevům (např. šikaně, vandalismu a krádežím) a také, že v současnosti kapacity ZUŠ a SVČ nejsou připraveny na zvýšený počet dětí, které nastupují aktuálně do prvních tříd.

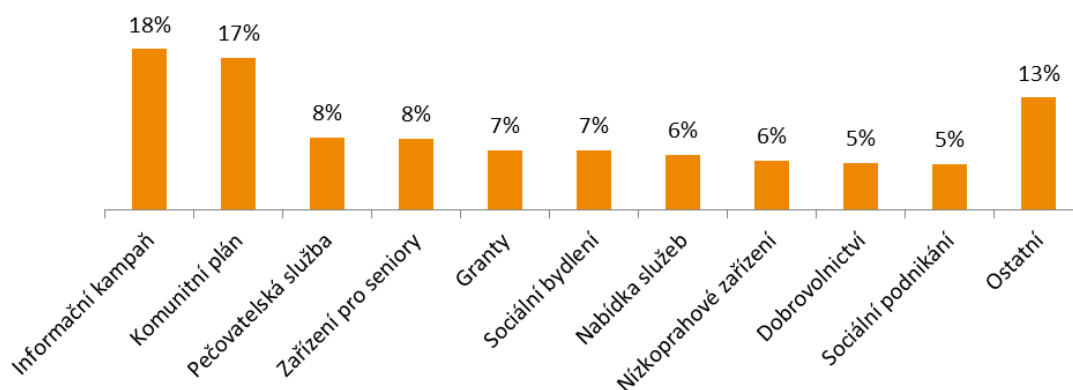
Další velkou potřebu obce spatřují ve společných jednáních a společném vystupování při zajišťování nákupu služeb, zařízení atd. (13,3 %). Zde je patrná potřeba ekonomických úspor a dovybavení škol a školských zařízení novými modernějšími pomůckami. V návaznosti na ekonomickou úsporu je také řešena problematika kapacit mateřských škol (MŠ) a základních škol (ZŠ) (12,3 %) ve smyslu využití volných prostor v budovách. Návrhy se opírají o využití aktuálních volných kapacit ZŠ, například pro MŠ či pro mimoškolní aktivity, letní kurzy či příměstské tábory. Velmi často je také řešena problematika letního provozu MŠ a spolupráce obcí zřizujících MŠ právě za účelem zajištění dostupnosti MŠ i v období letních dovolených. Za zcela nové téma meziobecní spolupráce je možno považovat problematiku řízení kvality vzdělávání,

Obr. 1: Zaměření cílů meziobecní spolupráce v oblasti školství a předškolního vzdělání

Zdroj: Předběžné výsledky analýz cílů Souhrnných dokumentů, SMO ČR

Nejčastěji zpracovávaným tématem v oblasti sociálních služeb je vytvoření komunikační platformy, která by měla širokou veřejnost, ale také samotné zastupitele obcí a měst seznámit s aktivitami, které sociální služby nabízejí a o dostupnosti těchto služeb v území. Další prioritou oblasti sociálních služeb je komunitní plánování sociálních a souvisejících služeb na území celého správního obvodu s aktivním zapojením co nejvyššího počtu obcí. Ve všech případech se nejedná jen o vlastní zahájení tohoto procesu, ale především o rozšíření stávajícího plánování na celé území ORP, zapojení méně aktivních obcí či pravidelné aktualizace komunitních plánů a sociálních služeb, zahrnujících i služby návazné či související. To vypovídá o potřebě území systematicky pracovat na vytvoření optimální sítě potřebných sociálních služeb.

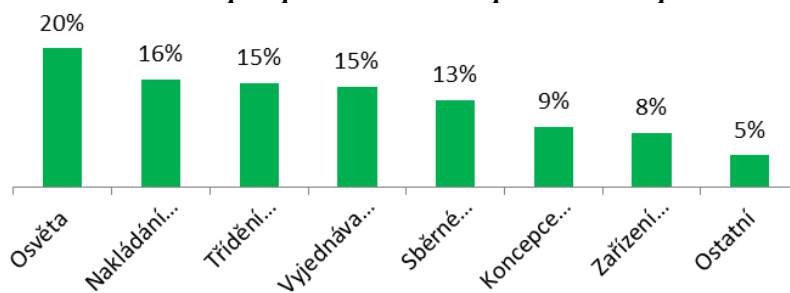
Obr. 2: Zaměření cílů meziobecní spolupráce v oblasti sociálních služeb

Zdroj: Předběžné výsledky analýz cílů Souhrnných dokumentů, SMO ČR

V návrhové části Souhrnného dokumentu se v kontextu odpadového hospodářství nejčastěji objevuje problematika osvěty, tj. spolupráce obcí při komunikaci s veřejností, realizace vzdělávacích kurzů, práce s mládeží apod. Nejedná se však o samostatný problémový okruh, spíše jde o průřezové téma, které se váže na problematiku společného postupu obcí při řešení biologicky rozložitelných odpadů, nastavení systémů třídění odpadů a provozování sběrných dvorů, vytváření sběrných míst. Jedná se o témata s velmi silným potenciálem meziobecní spolupráce, jak dokládá praxe např. v Rakousku.

Problematika nakládání s bioodpady souvisí se zavedením a optimalizací systémů sběru a nakládání s bioodpady (včetně domácího kompostování), doplnění stávající infrastruktury k nakládání s odpady v kontextu nových předpisů o separaci bioodpadu. Třídění odpadů se zaměřuje na dovybavení sběrné sítě, rozšíření odděleného sběru dalších komodit a optimalizaci sítě ke třídění odpadů. Obce mají zájem společně postupovat při vyjednávání podmínek při nakládání s odpady a společného přístupu ke sdruženým výběrům služeb v odpadovém hospodářství. Dále jde o sdílení sběrných dvorů, dovybavení sítě sběrných dvorů a míst apod. Z pohledu meziobecní spolupráce se menšinou se objevovala témata řešení černých skládek, spolupráce na úrovni legislativy a administrativy (vyhlášky, poplatky), v oblasti materiálového a energetického využití odpadů.

V následujícím grafu je zobrazen četnost navrhovaných řešení dle témat v jednotlivých ORP. Podílové hodnoty představují procentuální zastoupení daného zaměření cílů z celkového počtu cílů.

Obr. 3: Zaměření cílů meziobecní spolupráce v oblasti odpadového hospodářství

Zdroj: Předběžné výsledky analýz cílů Souhrnných dokumentů, SMO ČR

3. Společné zajištění chodu obslužných služeb pro obce a města

V souvislosti s realizací Projektu vyplynul z diskuzí se starosty - zejména z okruhu malých obcí, požadavek na vznik administrativních tj. servisních center pro obce. Tato centra by měla poskytovat obcím pomoc při řešení problémů, se kterými se zejména menší obce bez dostatečného personálního a tím i odborného zázemí složitě potýkají. Požadavkem řady obcí je vytvořit takové prostředí, kde

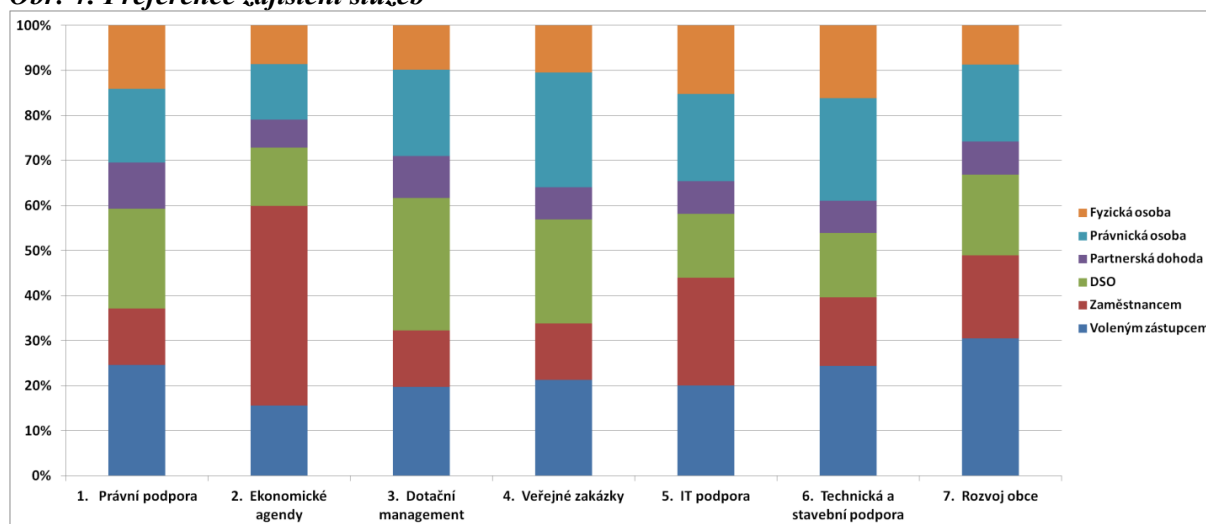
jednotlivé obce budou mít snadný přístup k administrativnímu zázemí podle jejich aktuálních potřeb. Zároveň společné zajištění těchto služeb by mělo přispět k větší efektivitě i kvalitě zajištění služeb.

Reakcí na tyto podněty bylo zajištění průzkumu potenciálního zájmu starostů o poskytnutí vybraných služeb formou řízeného rozhovoru a zaznamenání výstupů ve formě standardizovaného Záznamníku. S ohledem na podpůrné aktivity, které jsou potřebné pro zajištění bezproblémového chodu obce, byly identifikovány následující okruhy služeb: Právní podpora (příprava smluv, právních stanovisek, legislativní činnost obce, podkladů pro rozhodování obce v samostatné působnosti), Ekonomické agendy (vedení účetnictví, účetní závěrky, daňová problematika, příprava rozpočtu a rozpočtových změn apod.), Dotační management (příprava projektů spolufinancovaných z vnějších zdrojů), Veřejné zakázky (problematika veřejného zadávání z pohledu obce), IT podpora (umožňující komunikaci s občany, ostatními subjekty veřejné správy, podniky a NNO, interní systémy určené pro řízení chodu obce, nástroje strategického řízení), Technická a stavební podpora (stavební agenda, investiční příprava), Rozvoj obce. Následně se předpokládá otevření diskuse se zástupci obcí tvořících dané území ORP o možných variantách praktického zajištění popotávaných služeb na bázi meziobecní spolupráce.

Vedle zjišťování tematického zaměření potenciální spolupráce a rozsahu služeb, jedná se tedy o odhad potenciální poptávky daného území ORP po společném zajištění těchto služeb, byly zkoumány i preferované formy a způsoby financování těchto služeb. V případě způsobu zajištění služby byly vedle společného postupu ve spolupráci s jinou obcí ponechány i možnosti zajištění vlastními kapacitami obce (tj. sami interně, vlastním odborníkem) a zajištění na komerční bázi (tj. mimo rámec daný veřejným právem upravující vzájemnou spolupráci obcí a měst).

Sběr informací a forma záznamu byly upraveny jednotnou metodikou. Vlastní šetření se uskutečnilo v měsících prosinec 2014 až únor 2015 a v současné době dochází ke zpracování výstupů. Doposud nebyl zpracován celý soubor dat, přesto je možné na základě prvních svodných výsledků identifikovat oblasti, které jsou předmětem intenzivního zájmu.

Obr. 4: Preference zajištění služeb

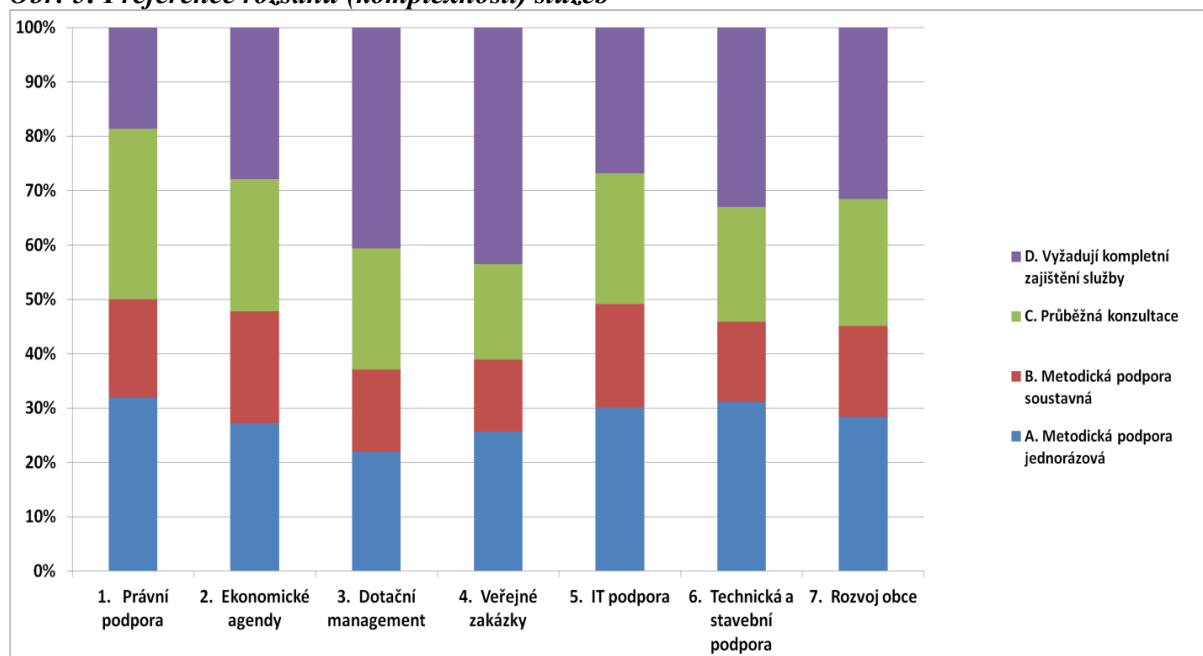
Zdroj: Předběžné výsledky šetření, SMO ČR

Z grafu vyplývá, že největší zájem o společné zajištění služeb je v oblasti dotačního managementu a veřejných zakázek. Naopak individuálně a prostřednictvím vlastního zaměstnance by měla být zajištěna ekonomická agenda.

Co se týče rozsahu služby, tak byla zjišťována preference v případě jednorázové metodické podpory, soustavné metodické podpory, průběžných konzultací ke konkrétním případům – ve všech těchto variantách se předpokládá existence části kapacity přímo na obcích, a komplexní zajištění služby. Jak

dokládá následující graf, největší rozsah společného zajištění služeb je indikován v oblasti veřejných zakázek a dotačního managementu. V prvním případě lze usuzovat na složitost a nepřehlednost této problematiky pro vedení malých obcí a vysoké riziko negativního dopadů na fungování obce i na její rozpočet v případě selhání. Komplikovanost agendy ale i problematické zkušenosti se službami nabízenými na komerční bázi lze označit za faktory, které vedou obce a města k preferenci společného zajištění dotačního managementu.

Obr. 5: Preference rozsahu (komplexnosti) služeb

Zdroj: Předběžné výsledky šetření, SMO ČR

V případě financování se uvažovaly různé varianty úhrady za tyto služby a to v kontextu stávajících podmínek i v případě volného nastavení pravidel financování ze strany státu.

Z velmi předběžných výsledků dále vyplývá, že v případě právního a dotačního poradenství by obce v současné době upřednostňovaly platby za každý provedený úkon (dle kalkulace DSO, případně zajišťující obce). V případě existence jiných mechanismů se objevují názory na plné financování podílem z RUD určené pro DSO zajišťující službu nebo vytvořením dotačního titulu pro financování DSO zajišťující službu.

Závěr

Z dosavadních předběžných výsledků Projektů vyplývá, že obce a města identifikovala ve všech třech tzv. základních tématech silný potenciál pro meziobecní spolupráci. Zatímco v oblasti předškolní výchovy, základního školství a odpadového hospodářství jsou preference území rozděleny mezi cíle poměrně rovnoměrně, pak v případě sociálních služeb, které jsou z pohledu obcí a měst hraniční kompetencí a řada z nich se v této oblasti vlastními zdroji přímo neangažuje, jde spíše o sdílení informací o systému sociálních služeb a jejich nabídce v území. To by následně mělo vést k většímu angažmá obcí i v oblasti ovlivňování dostupnosti a kvality nabídky služeb.

Vedle věcného zaměření meziobecní spolupráce v klíčových oblastech obecní samospráv se jako další možné téma objevuje společné zajištění podpůrných služeb. Reálná možnost společného zajištění těchto služeb je však mj. ovlivněna právní úpravou meziobecní spolupráce, respektive postavením dobrovolných svazků obcí. Jedná se tedy o potřebu nalezení takového mechanismu, který by vybalancoval zájmy jednotlivých obcí a měst tvořících společenství, svazek. Jde rovněž o možnost úpravy postavení svazku tak, aby mohl po dohodě s členskými obcemi svými akty zavazovat občany

těchto obcí, případně další aktéry působící na území spolupracujících obcí tak, jak je to možné ve Francii, Německu, Rakousku apod. Jak uvádí Fritz Schnabel: „Společná správa je nejsložitějším projevem meziobecní spolupráce, protože ve své nejsilnější podobě umožňuje přenos veřejných služeb.“

V tomto kontextu by se stalo výzvou i úprava závazků vyplývajících ze selhání poskytování těchto služeb prostřednictvím společného střediska. Přestože se jedná o vysoce komplikovanou problematiku, jejíž řešení by znamenalo provedení výrazných legislativních úprav v oblasti postavení obcí, dobrovolných svazků a jejich financování z veřejných zdrojů, je zřejmé, že podobně jako v jiných zemích s podobnou sídelní strukturou je nejvhodnější cestou zajištění kvalitních veřejných služeb na místní úrovni podpora intenzivní meziobecní spolupráce.

Literatura

- [1] CALZAT, P., (2014). Vývoj meziobecní spolupráce v Německu. In Havlík, T., Jetmar, M. (eds.) *Sborník mezinárodní konference k meziobecní spolupráci*. Praha: SMO ČR. pp.14-15. ISBN 978-80-906042-0-9.
- [2] JETMAR, M., (2013). Význam územního obvodu ORP pro regionální rozvoj a možnosti jeho využití při společném řešení úkolů v samostatné působnosti obcí. In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 358-365. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-44.
- [3] MAAYTOVÁ, A., HAMERNÍKOVÁ, B. a kol., (2010). *Veřejné finance*. Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7357-497-0.
- [4] OCHRANA, F, PŮČEK, M., (2012). *Dosahování úspor a odstraňování plýtvání ve veřejné správě*. Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7357-909-8.
- [5] PEKOVÁ, J., (2011). *Finance územní samosprávy - teorie a praxe v ČR*. Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7357-614-1.
- [6] SCHNABEL, F., (2014). Vývoj meziobecní spolupráce v Německu. In Havlík, T., Jetmar, M. (eds.) *Sborník mezinárodní konference k meziobecní spolupráci*. Praha: SMO ČR, pp.11-13. ISBN 978-80-906042-0-9.

MEZIOBECNÍ SPOLUPRÁCE V NĚMECKU, RAKOUSKU A ŠVÝCARSKU – ORGANIZAČNÍ POHLED

INTER-MUNICIPAL COOPERATION IN GERMANY, AUSTRIA AND SWITZERLAND – ORGANIZATIONAL PERSPECTIVE

DOC. RNDR. JIŘÍ JEŽEK, PH.D.

<i>Katedra geografie</i>	<i>Department of Geography</i>
<i>Středisko pro výzkum regionálního rozvoje</i>	<i>Centre for Regional Development Research</i>
<i>Fakulta ekonomická</i>	<i>Faculty of Economics</i>
<i>Západočeská univerzita v Plzni</i>	<i>University of West Bohemia</i>
✉ <i>Husova 11, 306 14 Plzeň, Czech Republic</i>	
<i>E-mail: jezekji@kge.zcu.cz</i>	

Anotace

Příspěvek vznikl v rámci řešení projektu "Strategické plánování obcí, měst a regionů: výzvy, problémy, možnosti řešení" podporovaný Technologickou agenturou ČR. Cílem projektu je shrnout poznatky německy hovořících zemí (Rakouska, Německa a Švýcarska) s různými formami meziobecní spolupráce a pokus se o jejich typologizaci. Vychází ze sedmi případových studií těchto organizací meziobecní spolupráce: Region Waldviertel (A), EU Regionalmanagement Oststeiermark (A), Region Oberfranken (Oberfranken Offensiv, Forum Zukunft Oberfranken; D), Metropolregion Nürnberg (D), Wirtschaftsband A9 Fränkische Schweiz (D), Pro Engiadina Bassa (CH), Regionalplanung Oberland (CH). Dochází k závěru, že shrnutí a zhodnocení zahraničních zkušeností s meziobecní spoluprací a jejich typologizace je velmi obtížná a komplexní záležitost. Jednotlivé modely se totiž značně odlišují, a to jak z hlediska jejich iniciování, tak i financování, organizační struktury, sledovaných cílů a úkolů. Výrazně se liší také legislativní možnosti vzniku takových organizací. Většina námi sledovaných příkladů meziobecní spolupráce se shoduje pouze v jednom kritériu, přičemž u ostatních vykazuje značnou variabilitu. Z hlediska praktické aplikovatelnosti jsou podle autorů příspěvku klíčové tyto faktory: způsob iniciování, prostorová působnost, role státu a způsob financování.

Klíčová slova

meziobecní spolupráce; německy hovořící země, typologie

Annotation

This paper was prepared within the project "Strategic planning by municipalities, cities and regions: the challenges, issues and possible solutions" supported by the Technology Agency of the Czech Republic. The project aims to summarize the findings of the German-speaking countries (Austria, Germany and Switzerland) with various forms of cooperation between municipalities and the attempt on their typology. It is based on the seven case studies of these organizations inter-municipal cooperation: Region Waldviertel (A), EU Regionalmanagement Oststeiermark (A), Region Oberfranken (Oberfranken Offensive, Forum Zukunft Oberfranken (D), Metropolregion Nürnberg (D), Wirtschaftsband A9 Fränkische Schweiz (D), Pro Engiadina Bassa (CH), Regionalplanung Oberland (CH). It concludes that summary and evaluation of international experience with municipal cooperation and their typology is a very difficult and complex issue. Individual models are significantly different, both in terms of initiating, funding and organizational structure, the objectives and tasks. They vary significantly with a legislative possibility of such organizations. Most of our studied examples of inter-municipal cooperation match only one criterion, while at other it shows considerable variability. In terms of practical applications, according to the authors of the contribution, the key factors are: how to initiate, spatial scope, role of the State and ways of funding.

Key words

inter-municipal cooperation; German-speaking countries, typology

JEL classification: R58

Úvod

V mezinárodním srovnání je pro český systém místní správy typické (specifické), že obce mají dvojitou působnost (státní správa a samospráva), dále pak klíčová úloha kolektivních orgánů obcí, nepřímá volba starostů, relativně slabé kompetence starostů ve srovnání s obecními radami, dále pak výrazná legislativní podpora různých forem integrace obcí – jejich spolupráce, sdružování a slučování. Problémem se ovšem ukazuje neexistence vertikálních vztahů mezi samosprávami na úrovni obcí a samosprávou na úrovni krajů. Bezesporu naším specifickým je i relativně malý počet velkých měst, což se promítá do roztržité struktury obcí a také historicky zakotvená a obcemi vytrvale obhajovaná tradice jejich správní samostatnosti. Bohužel reforma, která by prosadila integraci obcí v České republice, v současné době bohužel nepřichází z politických důvodů v úvahu, přičemž zvláště v období krize se ukazuje ekonomická neudržitelnost nejmenších obcí. (Bernard, Kostecký, Illner, Vobecká, 2011).

V roce 2004 předložilo Ministerstvo vnitra návrh změny zákona o obcích, který by především umožnil obcím zakládat tzv. společenství obcí, která by podle tehdejších představ mohly obce přenést výkon některých svých samosprávných i přenesených působností. Společenství měla podle možností korespondovat se správními obvody obcí s rozšířenou působností. Zdůrazňovala se především dobrovolnost. Na druhé straně se ovšem předpokládalo, že postupně bude docházet k samovolnému slučování obcí. Návrh se odvolával na francouzský systém meziobecní spolupráce. Podle našich poznatků ovšem francouzské zkušenosti nejsou zcela uplatnitelné (francouzský systém veřejné správy se zásadně odlišuje od českého). Při našich úvahách o budoucím směřování meziobecní spolupráce v České republice vycházíme spíše z poznatků německy hovořících zemí (Německo, Rakousko a Švýcarsko).

Metodika

V rámci řešení projektu TA ČR, jehož součástí je mimo jiné výzkum různých forem meziobecní spolupráce v německy hovořících zemích, jsme shromáždili velké množství jak sekundárních, tak primárních zdrojů informací. Na základě nich vzniklo sedm případových studií, které budou v roce 2015 publikovány v připravované monografii J. Ježka a kolektivu s názvem „Spolupráce obcí a měst na mikroregionální úrovni. Příklady dobré praxe z ČR a z EU“.

Jelikož je problematika organizačních forem meziobecní spolupráce v evropském kontextu relativně málo probádanou oblastí (Hulst, van Montfort, 2007), tak se právě metoda případových studií ukázala jako nejvhodnější přístup k výzkumu dané problematiky. Nevýhodou této metody je samozřejmě převážně popisný charakter a obtížná kvantifikovatelnost. Na druhé straně případové studie, pokud jsou dobře zpracovány, poukazují na faktory úspěšnosti, na slabá místa či na rozdílné působení vnějších podmínek. Této skutečnosti se dá vhodně využít zvláště v našem případě, kdy cílem naší práce je nalezení vhodného modelu nebo modelů meziobecní spolupráce pro Českou republiku, a efektivní způsob jejich praktické implementace. Naši snahou je zapojit se do aktuální diskuse o roli mikroregionů (dobrovolných sdružení obcí a měst), připravovaných svazků obcí v rámci územních obvodů ORP, místních akčních skupin a jejich podpoře. Zmíněné případové studie vznikly za následující regiony (mikroregiony), resp. organizace meziobecní spolupráce:

Německo

- Region Oberfranken – různé paralelní formy územní spolupráce (Oberfranken Offensiv, Forum Zukunft Oberfranken)
- Metropolitní region Nürnberg

- Integrierte Ländliche Entwicklung „Wirtschaftsband A9 Fränkische Schweiz“

Rakousko

- Region Waldviertel (Dolní Rakousy)
- EU Regionalmanagement Oststeiermark (Štýrsko)

Švýcarsko

- Regionalverband Pro Engiadina Bassa (kanton Graubünden)
- Regionalplanung Oberland (kanton Bern)

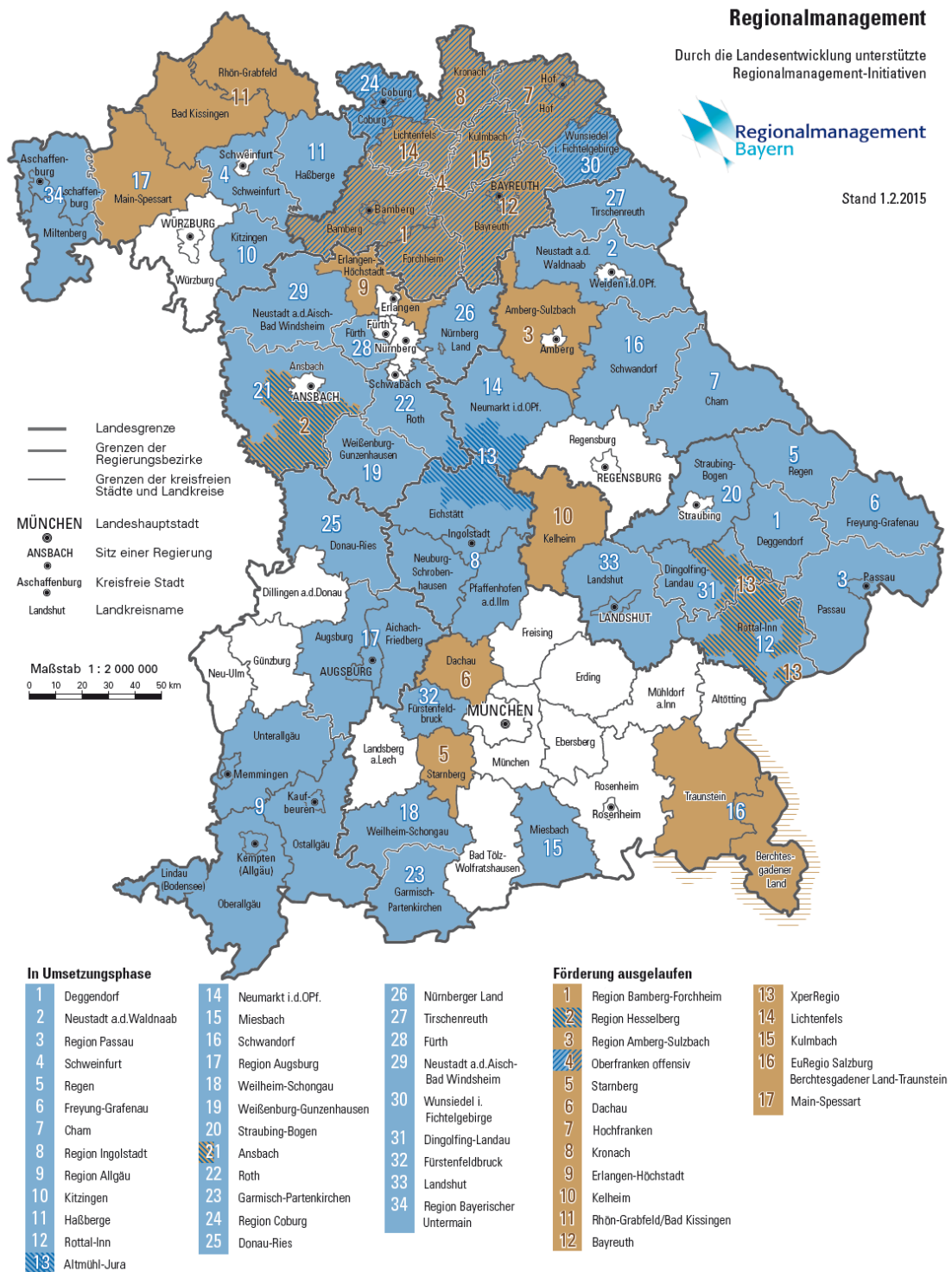
Shrnutí a zhodnocení zahraničních zkušeností s meziobecní spoluprací a jejich zobecnění či typologizace, se ukazuje jako velmi složitá a komplexní záležitost (Bel, Fageda, 2006). Jednotlivé modely meziobecní spolupráce se totiž značně odlišují, a to jak z pohledu jejich iniciování, financování tak i z hlediska organizační struktury, sledovaných cílů a úkolů. Výrazně se liší také legislativní možnosti vzniku takových organizací. Námi sledované příklady meziobecní spolupráce se shodují pouze v jednom kritériu (např. způsobem iniciování), přičemž u ostatních vykazují značnou variabilitu. Rozhodli jsme se proto sledované příklady meziobecní spolupráce zhodnotit z hlediska jejich praktické aplikovatelnosti, jakožto nástrojů regionální politiky a regionálního plánování. Jako klíčové faktory jsme zvolili následující faktory (Ježek, 2007):

- způsob iniciování,
- prostorovou působnost,
- role státu,
- způsob financování.

Způsob iniciování

Každý z modelů meziobecní spolupráce prošel iniciační fází. Jak uvádí např. Glock (2010) a potvrzují naše zkušenosti, tak meziobecní spolupráce většinou vznikají jakožto iniciativy ze zdola. Spouštěcím mechanismem bývá snaha lokálních aktérů společně řešit konkrétní problémy, nejčastěji spojené s vysokou nezaměstnaností, odchodem mladých a podnikavých lidí a podobně. Poté, co se iniciativy etablojí („zapustí kořeny“), tak často bývají podporovány ze shora státem nebo regionálními vládami. Velmi dobrým příkladem je Rakousko, kde většina meziobecních, resp. mikroregionálních iniciativ byla dříve nebo později integrována do koncepce rakouské regionální politiky. To znamená, že stát a spolkové země ve snaze o efektivní regionální politiku se rozhodly činnost různých forem meziobecních spolupráce koordinovat a podporovat. Různé formy meziobecní spolupráce jsou tak v německy hovořících zemích většinou více či méně závislé na národních, zemských, regionálních/kantonálních vládách, resp. na jejich regionální politice a systému regionálního plánování. Všechny námi sledované příklady dobré praxe ukazují, že jejich dlouhodobá udržitelnost je významně závislá na vnějších finančních zdrojích. Často se hovoří o tom, že nelze spoléhat pouze na podporu rozvojových projektů ze strukturálních fondů, ale je také zapotřebí zajistit institucionální financování (minimálně režijní náklady pokrývající mzdy manažerů a chod sekretariátů). Na druhé straně je nutné uvést, že přílišná závislost organizací meziobecní spolupráce na vnějších finančních zdrojích není nejvhodnějším předpokladem jejich dlouhodobé existence.

Obr. 1: Organizace meziobecní spolupráce (tzv. regionální managementu) v Bavorsku (stav k 1.2.2015)

Zdroj: www.landesentwicklung-bayern.de/instrumente/regionalmanagement.html

Prostorová působnost

Prostorové vymezení organizací meziobecní spolupráce bývá velmi různorodé. Pokud je cílem meziobecní spolupráce tvorba společné (integrované) rozvojové strategie, tak jejich prostorové vymezení zpravidla odpovídá území, s nímž se lokální aktéři identifikují. Ne vždy se prostorová působnost takových organizací kryje s administrativně-správním členěním. Předností takto vymezených modelů meziobecní spolupráce bývá skutečnost, že přispívají k identifikaci a aktivizaci místních aktérů. Dobré příklady nabízí hornorakouský Waldviertel. Rozloha takovýchto podle naší terminologie mikroregionů ovšem většinou neodpovídá evropské představě konkurenceschopných regionů. Mnohé příklady meziobecní spolupráce jsou totiž příliš malé a nedisponují dostatečnými finančními zdroji, prostřednictvím nichž by mohly výrazněji ovlivňovat svůj rozvoj a konkurenceschopnost. Na druhé straně jsou mnohé mikroregiony (v Rakousku nazývané „Kleinregionen“) považovány za ideální z hlediska realizace integrovaných rozvojových strategií. V případě, že sdružení obcí a měst chtějí podporovat ekonomický rozvoj (vznik nových průmyslových areálů, vědecko-technických center atd.), tak se v praxi osvědčují spíše modely s větším prostorovým dosahem, které disponují většími kompetencemi v oblasti hospodářství, revitalizace krajiny nebo regionálního marketingu. Jako příklady můžeme uvést řadu metropolitních regionů.

Jako shrnutí můžeme uvést, že své opodstatnění mají jak velkoplošné, tak i maloplošné formy meziobecní spolupráce. Některé regiony či spolkové země, například sousední Bavorsko, jsou příkladem toho, že paralelně vedle sebe mohou existovat jak mikroregiony (tvořené několika obcemi/městy), jejichž úkolem je především tvorba a realizace integrovaných rozvojových strategií, tak velká regionální sdružení, jejichž výkonné složky jsou nejenom nositeli a koordinátory rozvojových strategií, ale mají potřebné prosazovací a realizační kompetence. Jelikož se zabývají především podporou ekonomického rozvoje (umístování zahraničních investic, podpora technologických center atd.), tak zůstává otázkou, zda se mají zabývat také např. projekty v oblasti cestovního ruchu, které mají většinou mikroregionální dosah (dopad).

Role státu (role národních, zemských a regionálních vlád)

Role národních, zemských anebo regionálních vlád v rámci podpory meziobecní či nadmístní spolupráce úzce souvisí s často diskutovanou otázkou, zda různé formy meziobecní a nadmístní spolupráce mají být z organizačního hlediska principiálně integrovány do národních/ zemských regionálních politik a systémů prostorového/ regionálního plánování, anebo mají zůstat svébytnými a autonomními subjekty? Vliv vlád na existenci různých forem meziobecní spolupráce se projevuje prostřednictvím celkového politického a právního rámce dané země, který vytváří zcela odlišné předpoklady jejich existence (ve Švýcarsku např. každý kanton má odlišné rámcové podmínky pro existenci meziobecní spolupráce). V Rakousku se idea spolupráce nejenom obcí a měst, ale i aktérů z oblasti ekonomiky a občanské společnosti rozšířila především v souvislosti s procesem administrování strukturálních fondů EU. Naopak Německo (příkladem budiž námi sledovaná spolková země Bavorsko) je příkladem země, kde v posledních desetiletích byly výrazným způsobem ze shora dolů podporovány myšlenky regionální seberealizace a regionalizace, úzce spojené s rozvojem participativní demokracie.

Způsob financování

Pokud jde o poslední hodnotící kritérium, způsob financování, tak můžeme shrnout, že většina námi analyzovaných příkladů meziobecní spolupráce vznikla díky státní institucionální podpoře. Z dlouhodobého pohledu, jak už jsme uvedli, příliš velká závislost organizací meziobecní spolupráce na vnějších finančních zdrojích (evropských/ národních/ zemských/ regionálních) může vést ke ztrátě jejich adaptability a flexibility vůči vnějším podmínkám. I přes malý počet sledovaných příkladů lze uvést, že modely meziobecní spolupráce, které jsou financovány na základě členských příspěvků nebo jinou formou samofinancování, jsou efektivnější, než ty, které jsou závislé na státních dotacích a permanentně se potýkají s nedostatkem finančních prostředků (viz např. EU Regionalmanagement

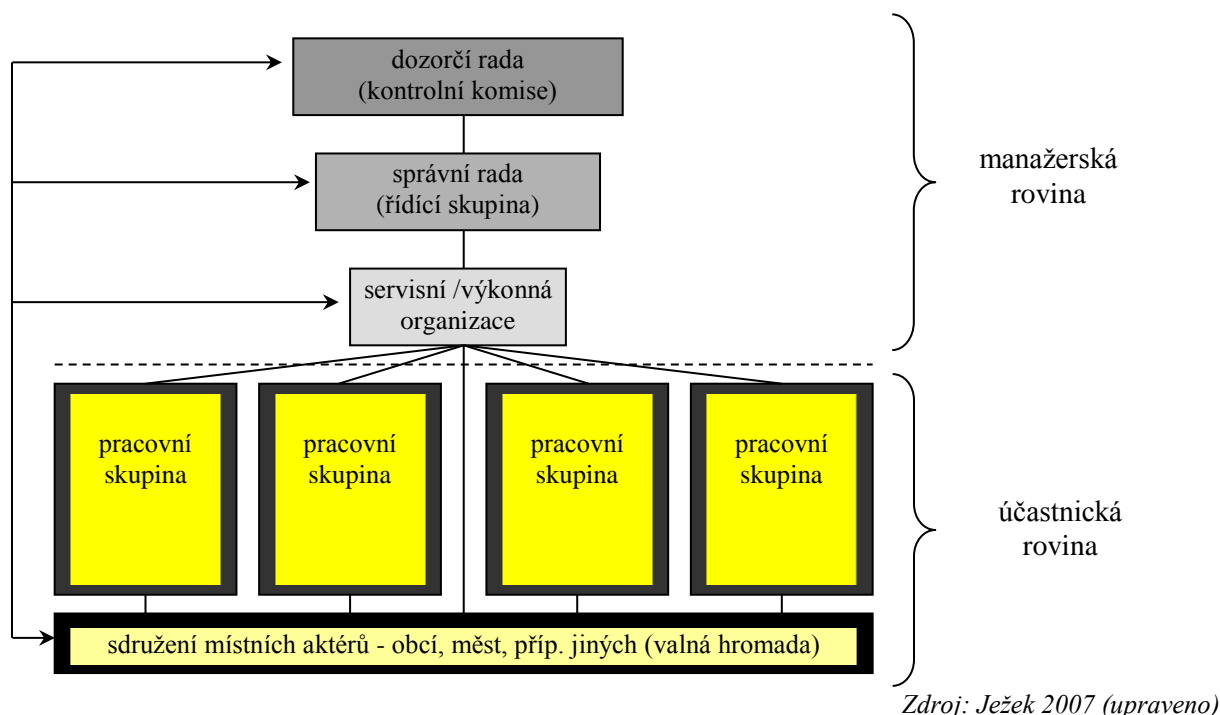
Oststeiermark). V případě příliš velké státní podpory totiž může vzniknout „subvenční mentalita“, kdy sice sdružení obcí a měst formálně fungují, ale nepodávají žádné výkony. Velké problémy se zajištěním dlouhodobého financování mají sdružení obcí a měst, která nevznikla v rámci administrativních hranic. Z pohledu financování rozvojových projektů, resp. jejich spolufinancování, se jako nejefektivnější ukazují takové formy spolupráce, které mají větší prostorovou působnost, disponují vlastními zdroji a nemají problémy se získáním dodatečných finančních prostředků.

Místo závěru: Shrnutí poznatků s organizačním uspořádáním meziobecní spolupráce

Shrnout poznatky německy hovořících zemí s meziobecní spolupracím jak již bylo uvedeno, je velmi obtížné. Pokusů o mezinárodní typologizaci nalezneme v literatuře velmi málo, neboť jednotlivé země (v německých zemích navíc ještě spolkové země a kantony) vytvářejí dosti odlišné rámcové podmínky pro jejich fungování (právní, administrativní, finanční).

Praktické zkušenosti ukazují, že je obecně lepší, když jsou rozvojové aktivity organizovány v rámci širších a flexibilnějších organizačních struktur, než když jsou rozhodovací (manažerské) kompetence svěřeny pouze jedné instituci, která by měla „řídit“ lokální/ regionální rozvoj, a tudíž převzít zodpovědnost za všechny manažerské funkce (plánování, organizování, vedení, realizace, evaluace) (srov. Grossi, Reichard 2008, Ferlaino, Molinari 2009).

Obr. 2: Ideálně-typický organizační model meziobecní spolupráce

Praktické poznatky dále ukazují, že existuje řada možností, jak vytvářet funkční organizační struktury meziobecní spolupráce. Její konkrétní forma je vždy závislá nejenom na počtu aktérů a velikosti zájmového území, ale také na úkolech a cílech, které se od ní očekávají. Jejím vytvoření by měla vždy předcházet důkladná analýza potenciálních rolí klíčových aktérů, vytvářejících nadmístní společenství. Při iniciování meziobecní spolupráce, resp. při nastartování rozvojového procesu, by měl být vždy určen koordinátor. Zároveň by měla být jednoznačně stanovena odpovědnost, a to jak za průběh společného strategického plánování, tak za realizaci konkrétních opatření a projektů. Každá role, každá činnost, kterou by měla organizace vykonávat, by měla být identifikována a stát se pracovní náplní vybraného pracovníka. V souvislosti s organizačním uspořádáním by měla být řešena

také otázka financování. Přitom bychom měli odlišovat financování jednotlivých projektů od financování organizace jako celku. Organizace by měla být také vhodně vnitřně uspořádaná, aby umožňovala nejenom tvorbu rozvojové strategie, ale také kontrolu její implementace (opatření, projektů). Jelikož klíčovými aktéry meziobecní spolupráce jsou místní samosprávy, využívající veřejné zdroje, tak je nutné také zajistit odpovídající legitimitu takové organizace. Z organizačního hlediska to znamená vytvořit vnitřní strukturu, která bude umožňovat její efektivní a zároveň demokratické vedení a kontrolu (Hulst, van Montfort 2007, Ježek 2007).

Příklad ideálně-typického organizačního uspořádání meziobecní spolupráce (mikroregionu) nám ukazuje obr. 2. Jedná se o organizační schéma, s nímž se můžeme setkat u většiny příkladů meziobecní (nadmístní) spolupráce, např. u místních akčních skupin. Organizační struktura se přitom skládá z účastnické a manažerské roviny. Účastnickou rovinu tvoří jednotliví aktéři (představitelé obcí a měst, často také podnikatelé a zástupci občanské společnosti), všichni, kdo mají zájem o spolupráci. Podle jejich počtu a zájmů většinou vznikají různé pracovní nebo projektové skupiny. Manažerskou rovinu tvoří řídicí skupina (správní rada), která se obvykle skládá jak z představitelů místní nebo regionální samosprávy, tak zástupců podnikatelského a občanského sektoru. Dále pak dozorcí rada (kontrolní komise), která se, jak již název napovídá, zabývá především kontrolní činností. A v neposlední řadě výkonná či servisní organizace, která pomáhá aktérům s plánováním, přípravou společných projektů, iniciuje společné aktivity, zabývá se marketingem a podobně.

Organizace meziobecní spolupráce by měla zajišťovat vertikální a horizontální integraci cílů, strategií, programů, projektů, finančních prostředků atd. Velmi významnou činností je také schopnost identifikace nových rozvojových příležitostí. Získání konkurenční schopnosti místního či regionálního společenství si neustále vyžaduje „cestu vpřed“, to znamená vyhledávání nových příležitostí a iniciování nových aktivit, které mohou naplňovat rozvojové cíle. K tomu je zapotřebí, aby organizace dokázala využívat stále více expertních znalostí.

Literatura

- [1] BEL, G., FAGEDA, X., (2006). Between privatisation and inter-municipal cooperation: small municipalities, scale economies and transaction costs. *Urban Public Economics Review*, vol. 6, pp. 13–31. ISSN 1697-6223
- [2] BERNARD, J., KOSTELECKÝ, T., ILLNER, M., VOBECKÁ, J., (2011). *Samospráva venkovských obcí a místní rozvoj*. Praha: Slon. ISBN 978-80-7419-069-8.
- [3] FERLAINO, F., MOLINARI, P., (2009). *Neofederalismo, neoregionalismo, intercomunailita`*. *Geografia amministrativa dell'Italia e dell'Europa*. Bologna: Il Mulino. ISBN 978-881-5130-761.
- [4] GLOCK, A., (2010). *Kommunale Kooperation in der Region*. Schriften zum Internatiuonalen Recht Band 183. Berlin: Duncker und Humblot. ISBN 978-3-428-13291-1.
- [5] GROSSI, G., REICHARD, C., (2008). Municipal corporatization in Germany and Italy. *Public Management Review*, vol. 10, no. 5, pp. 597–617. DOI: 10.1080/14719030802264275.
- [6] HULST, R., VAN MONTFORT, A. (eds.). (2007). *Inter-municipal cooperation in Europe*. Dordrecht: Springer. ISBN 1-4020-5378-9.
- [7] JEŽEK, J., (2007). *Management v místním a regionálním rozvoji* [Disertační práce]. Bratislava: Národohospodářská fakulta Ekonomické univerzity v Bratislavě.

Příspěvek byl zpracován v rámci řešení projektu TA ČR č. TD020323 „Strategické plánování obcí, měst a regionů: výzvy, problémy, možnosti řešení“.

ANALÝZA LEGISLATIVY A EFEKTIVITY VEŘEJNÉ SPRÁVY OBCEMI JIHOČESKÉHO KRAJE (KOMPARACE LET 2004 A 2014)

ANALYSIS OF THE LEGISLATION AND THE EFFECTIVENESS OF PUBLIC ADMINISTRATION COMMUNITIES OF THE SOUTH BOHEMIAN REGION (COMPARISON OF 2004 AND 2014)

DOC. DR. LUBOMÍR PÁNA, PH.D.

Katedra společenských věd | Department of Social Studies
Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s | College of European and Regional Studies
✉ Žižkova 6, 370 01 České Budějovice, Czech Republic
E-mail: pana@vsers.cz

Anotace

Príspevok sa zaoberá analýzou legislatívy a efektivity verejnej správy obcami Jihocheského kraja. Dotazníkové šetrenie probíhalo na území Jihocheského kraja na podzim roku 2014. Jednotliví respondenti byli vybíráni z databáze obcí (623 obcí a měst). Šetření se zúčastnilo celkem 82 obcí. Data z dotazníkového šetření z roku 2014 byla porovnána s obdobným výzkumem, který proběhl v roce 2004, a zúčastnilo se ho celkem 140 obcí. V obou sledovaných letech je patrná významná převaha respondentů z obcí I. kategorie. Závěrem, po vyhodnocení dat z obou dotazníkových šetření, lze konstatovat, že oproti roku 2004 dochází k nárůstu složitosti legislativy a tím se stává nepřehlednou.

Klíčová slova

analýza, komparace, veřejná správa

Annotation

The paper analyzes the legislation and the effectiveness of public administration municipalities of South Bohemia. A questionnaire survey was conducted of the Region in the fall of 2014. Individual respondents were selected from a database of municipalities (623 municipalities and cities). The survey was a total of 82 municipalities. Data from the survey of 2014 were compared with similar research conducted in 2004, and was attended by a total of 140 municipalities. In both years is evident significant predominance of respondents from villages I. category. Finally, after evaluating the data from both surveys, we can say that compared to 2004 there has been an increase in the complexity of the legislation and it becomes confusing.

Key words

analysis, comparison, public administration

JEL classification: R5

Úvod

Oblast rozvoje regionů se v České republice začíná dostávat do popředí zájmu občanů, politiků a odborníků až od druhé poloviny devadesátých let, což souvisí se zvětšujícími se disparitami mezi jednotlivými regiony v České republice. Česká republika na rozdíl od států západní Evropy a některých států východní Evropy neměla možnost po roce 1989 kontinuálně navázat na dřívější výsledky a zkušenosti v oblasti regionálního rozvoje, regionální politiky či základního nebo aplikovaného výzkumu regionálního rozvoje, ačkoli historické zkušenosti s odstraňováním regionálních disparit jsou v ČR značné (Dušek, 2012).

V kontextu současných globalizačních a integračních procesů ve světové ekonomice se zároveň mění úloha substátních územních celků, které sehrávají stále významnější úlohu. Jedním z projevů změn je také to, že se úkoly a kompetence v oblasti místního a regionálního rozvoje přesouvají na místní a regionální instituce. Otázka místního a regionálního rozvoje tak přestává být výlučnou záležitostí centrálních vlád a stává se úkolem nižších správních orgánů. Obce, města, nejrůznější místní anebo regionální společenství již nejsou pouhými pasivními příjemci rozhodnutí investorů anebo centrálních orgánů veřejné správy, ale stávají se aktivními činiteli (skutečnými aktéry) rozvojových aktivit a strategií (Ježek, 2008). Lokální iniciativa tak získává větší a větší význam a stává se za určitých podmínek klíčovým faktorem regionálního rozvoje (Dušek, 2013), což na druhé straně otevírá i otázku skutečných možností a efektivit veřejné správy v ČR.

Příspěvek se zabývá analýzou legislativy a efektivit veřejné správy obcemi Jihočeského kraje v letech 2004 a 2014. Téma nebylo zvoleno náhodně, ale na základě existujících variant sociální skutečnosti jsme vyčlenili ve zvolené oblasti tzv. problémovou situaci (Murdza, 2010). Jednotliví respondenti byli vybíráni z databáze obcí (623 obcí a měst). Dotazníkové šetření probíhalo na území Jihočeského kraje na podzim roku 2014. Šetření se zúčastnilo celkem 82 obcí (z toho 64 obcí I. kategorie; 6 obce II. kategorie a 12 obcí III. kategorie). V příspěvku je použit postup škálování, tj. kategorizace číselných dat doslovně vyjádřených kategorií (Minařík a kol., 2013).

Data z dotazníkového šetření z roku 2014 byla porovnána s obdobným výzkumem, který proběhl před deseti lety (Skořepa a kol., 2004). V roce 2004 se ho zúčastnilo celkem 140 obcí (z toho 119 obcí I. kategorie; 14 obcí II. kategorie; 7 obcí III. kategorie). Oba dva vzorky respondentů nelze považovat za reprezentativní, ale za jakousi sondu do současných i minulých potřeb a problémů obcí v Jihočeském kraji. Šetření v roce 2014 bylo provedeno s větší polovinou vzorku respondentů ($n=82$) v porovnání s rokem 2004 ($n=140$). V obou sledovaných letech je patrná významná převaha respondentů z obcí I. kategorie (85% v roce 2004 a 78% v roce 2014). Tato dominantní kategorie obcí udává směr celkového vyznění a charakteru získaných odpovědí. Obce II. kategorie byly zastoupeny 10% respondentů (v roce 2004) a 7,3% v roce 2014. Zastoupení obcí III. kategorie vzrostlo z 5% (v roce 2004) na 14,6% (v roce 2014).

Tab. 1: Obce účastnící se výzkumu dle kategorie

	I. kategorie	II. kategorie	III. kategorie	Celkem
počet	64	6	12	82
počet	78,0%	7,3%	14,6%	100,0%

Zdroj: vlastní

Tab. 2: Porovnání 2004 -2014

	I. kategorie		II. kategorie		III. kategorie		všechny obce	
	2004	2014	2004	2014	2004	2014	2004	2014
počet	119	64	14	6	7	12	140	82
	85,0%	78,0%	10,0%	7,3%	5,0%	14,6%	100,0%	100,0%

Zdroj: vlastní

Tab. 3: Pozice dotazovaného

	starosta	místo starosta	tajemník	vedoucí odboru	jiná	neuveďl	celkem
obce I. kategorie	46	10	0	0	8	0	64
obce II. kategorie	2	2	0	0	2	0	6
obce III. kategorie	2	2	2	0	6	0	12
všechny obce	50	14	2	0	16	0	82

Zdroj: vlastní

Nejčastěji uváděnou funkcí respondentů z řad obcí je funkce starosty – celkem v 61%, funkce místostarosty je uvedena v 17,1% odpovědí, tajemník ve 2,4% odpovědí. Funkce starosty jako respondenta výzkumu byly nejčastější v obcích I. kategorie.

Tab. 4: Porovnání 2004 -2014

	starosta		místostarosta		tajemník		vedoucí odboru		jiná		neuvedl		celkem	
	2004 %	2014 %	2004 %	2014 %	2004 %	2014 %	2004 %	2014 %	2004 %	2014 %	2004 %	2014 %	2004 %	2014 %
obce I. kategorie	73,9	71,9	9,2	15,6	1,7	0,0	0,0	0,0	11,8	12,5	3,4	0,0	100	100
obce II. kategorie	57,1	33,3	14,3	33,3	28,6	0,0	0,0	0,0	0,0	33,3	0,0	0,0	100	100
obce III. kategorie	28,6	16,7	28,6	16,7	0,0	16,7	28,6	0,0	0,0	50,0	14,3	0,0	100	100
všechny obce	70,0	61,0	10,7	17,1	4,3	2,4	1,4	0,0	10,0	19,5	3,6	0,0	100	100

Zdroj: vlastní

Z pohledu rozdílů mezi respondenty ve sledovaných letech 2004 a 2014 došlo k poklesu zastoupení starostů (z 70% v roce 2004 na 61% v roce 2014) a nárůstu zastoupení místostarostů (z 10,7% na 17,1%). Pokles zastoupení funkcí tajemníka obecního/městského úřadu může způsoben celkově menší velikostí vzorku z roku 2014 a také nízkým absolutním zastoupením obcí II. a III. kategorie.

Legislativa a efektivita veřejné správy v Jihočeském kraji

Názor, že legislativa je nepřehledná zastává většina obcí - celkem 56,1% obcí odpovědělo „rozhodně ano“ - nejčastěji takto odpovídali respondenti z obcí I. kategorie (62,5%) a 36,6 % obcí odpovědělo „spíše ano“ – tuto odpověď uváděli nejčastěji respondenti z obcí II. kategorie (50%). S tvrzením, že je legislativa nepřehledná spíše nesouhlasí pouze 2,4% respondentů (všichni z obcí I. kategorie; 4,9% respondentů otázku nezodpovědělo.

Tab. 5: Porovnání „nepřehlednosti legislativy“ v roce 2004 a 2014

kategorie obce	rozhodně ano		spíše ano		spíše ne		rozhodně ne		neodpověděl		celkem	
	2004 %	2014 %	2004 %	2014 %	2004 %	2014 %	2004 %	2014 %	2004 %	2014 %	2004 %	2014 %
obce I. kategorie	47,9	62,5	29,4	34,4	3,4	3,1	1,7	0,0	17,6	0,0	100	100
obce II. kategorie	57,1	33,3	35,7	33,3	7,1	0,0	0,0	0,0	0,0	33,3	100	100
obce III. kategorie	0,0	33,3	57,1	50,0	0,0	0,0	0,0	0,0	42,9	16,7	100	100
všechny obce	46,4	56,1	31,4	36,6	3,6	2,4	1,4	0,0	17,1	4,9	100	100

Zdroj: vlastní

Podle většiny respondentů nepřehlednost legislativy narůstá – toto tvrzení posílilo ze 46,4% v roce 2004 na 56,1% v roce 2014, legislativu jako za „spíše nepřehlednou“ pokládalo 31,4% respondentů v roce 2004 a 36,6% v roce 2014. Celkově tedy legislativu pokládalo za alespoň částečně nepřehlednou celkem 77,8% respondentů v roce 2004 a 92,7% v roce 2014.

Tab. 6: Hodnocení „ucelenosti legislativy“

kategorie obce	rozhodně ano	spíše ano	spíše ne	rozhodně ne	neodpověděl	celkem
obce I. kategorie	3,1%	25,0%	43,8%	18,8%	9,4%	100%
obce II. kategorie	0,0%	0,0%	66,7%	0,0%	33,3%	100%
obce III. kategorie	0,0%	16,7%	66,7%	0,0%	16,7%	100%
všechny obce	2,4%	22,0%	48,8%	14,6%	12,2%	100%

Zdroj: vlastní

Legislativu za alespoň částečně ucelenou považuje necelá čtvrtina dotázaných obcí (odpověď „rozhodně ano“ - 2,4% - jedná se pouze obce I. kategorie; odpověď „spíše ano“ 22%). Nejčastější odpovědí bylo, že legislativa je spíše neucelená, kterou uvedlo 48,8% respondentů (z toho 43,8% z obcí I. kategorie; z obcí II. a III. kategorie shodně 66,7%). Za ucelenou legislativu rozhodně nepokládá 14,6% obcí – jedná se o obce I. kategorie. 12,2% obcí otázku nezodpovědělo.

Tab. 7: Porovnání „ucelenosti legislativy“ v roce 2004 a 2014

kategorie obce	rozhodně ano		spíše ano		spíše ne		rozhodně ne		neodpověděl		celkem	
	2004 %	2014 %	2004 %	2014 %	2004 %	2014 %	2004 %	2014 %	2004 %	2014 %	2004 %	2014 %
obce I. kategorie	2,5	3,1	14,3	25,0	29,4	43,8	8,4	18,8	45,4	9,4	100	100
obce II. kategorie	0,0	0,0	21,4	0,0	35,7	66,7	7,1	0,0	35,7	33,3	100	100
obce III. kategorie	0,0	0,0	14,3	16,7	42,9	66,7	0,0	0,0	42,9	16,7	100	100
všechny obce	2,1	2,4	15,0	22,0	30,7	48,8	7,9	14,6	44,3	12,2	100	100

Zdroj: vlastní

Názor na ucelenost legislativy doznal v letech 2004 – 2014 mírných změn k lepšímu - celkově mírně vzrostlo kladné hodnocení ucelenosti legislativy, ale bylo vyváжено velmi výrazným nárůstem negativního hodnocení v roce 2014, tento nárůst byl zřejmě zapříčiněn tím, že v roce 2004 na otázku neodpovědělo 44,3% respondentů a v roce 2014 pouze 12,2% respondentů.

Tab. 8: Hodnocení „složitosti legislativy“

kategorie obce	rozhodně ano	spíše ano	spíše ne	rozhodně ne	neodpověděl	celkem
obce I. kategorie	56,3%	34,4%	3,1%	0,0%	6,3%	100%
obce II. kategorie	0,0%	33,3%	0,0%	0,0%	66,7%	100%
obce III. kategorie	33,3%	33,3%	16,7%	0,0%	16,7%	100%
všechny obce	48,8%	34,1%	4,9%	0,0%	12,2%	100%

Zdroj: vlastní

Legislativu považuje za rozhodně složitou 48,8%; za spíše složitou 34,1%, tzn. záporná hodnocení od 83% respondentů. S tímto tvrzením by spíše nesouhlasilo pouze 4,9% respondentů. 12,2% respondentů otázku nezodpovědělo.

Tab. 9: Porovnání „složitosti legislativy“ v roce 2004 a 2014

kategorie obce	rozhodně ano		spíše ano		spíše ne		rozhodně ne		neodpověděl		celkem	
	2004 %	2014 %	2004 %	2014 %	2004 %	2014 %	2004 %	2014 %	2004 %	2014 %	2004 %	2014 %
obce I. kategorie	42,0	56,3	26,1	34,4	1,7	3,1	1,7	0,0	28,6	6,3	100	100
obce II. kategorie	42,9	0,0	35,7	33,3	7,1	0,0	0,0	0,0	14,3	66,7	100	100
obce III. kategorie	42,9	33,3	14,3	33,3	14,3	16,7	0,0	0,0	28,6	16,7	100	100
všechny obce	42,1	48,8	26,4	34,1	2,9	4,9	1,4	0,0	27,1	12,2	100	100

Zdroj: vlastní

Podle dat z obou dotazníkových šetření složitost legislativy narůstá – „rozhodně ano“ odpovědělo 42,1% v roce 2004 a 48,8% v roce 2014; odpověď „spíše ano“ uvedlo 26,4% respondentů v roce 2004 a 34,1% v roce 2014. Výjimkou jsou odpovědi z roku 2014 od respondentů obcí II. kategorie, ale tato kategorie má v rámci obou šetření nejmenší zastoupení.

Názor, že efektivnosti práce úředníků by pomohlo sloučení několika řízení v jedno, zastává 34,1% respondentů, sloučení několika řízení v rámci jednoho úřadu by uvítalo 12,2% respondentů, své vlastní návrhy na zlepšení uvedlo 7,3% respondentů.

Tab. 10: Příklady zlepšení efektivnosti práce úředníků a služby občanům

	Je těžké se orientovat v legislativě (velké množství a složitost)	Výhrady vůči úředníkům (odbornost, snížení byrokracie)	Propojenost institucí	Informovanost	Jiná odpověď	Neodpověděl	Celkem
obce I. kategorie	11,1%	19,4%	2,8%	2,8%	2,8%	61,1%	100,0%
obce II. kategorie	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%	100,0%
obce III. kategorie	33,3%	0,0%	0,0%	0,0%	16,7%	50,0%	100,0%
všechny obce	13,3%	15,6%	2,2%	2,2%	4,4%	62,2%	100,0%

Zdroj: vlastní

Tab. 11: Porovnání „zlepšení efektivnosti práce a služby občanům“ v roce 2004 a 2014

a) Rok 2004

	sloučení několika řízení v jedno	sloučení několika řízení v rámci jednoho úřadu	další návrhy	neodpověděl	Celkem
obce I. kategorie	29,4%	30,3%	14,3%	26,1%	100,0%
obce II. kategorie	14,3%	21,4%	28,6%	35,7%	100,0%
obce III. kategorie	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%	100,0%
všechny obce	26,4%	27,9%	15,0%	30,7%	100,0%

Zdroj: vlastní

b) Rok 2014

	sloučení několika řízení v jedno		sloučení několika řízení v rámci jednoho úřadu		další návrhy	
	odpověděl	neodpověděl	odpověděl	neodpověděl	odpověděl	neodpověděl
obce I. kategorie	31,3%	68,8%	9,4%	90,6%	9,4%	90,6%
obce II. kategorie	33,3%	66,7%	0,0%	100,0%	0,0%	100,0%
obce III. kategorie	50,0%	50,0%	33,3%	66,7%	0,0%	100,0%
všechny obce	34,1%	65,9%	12,2%	87,8%	7,3%	92,7%

Zdroj: vlastní

Celkově tuto sérii otázek nezodpovědělo 30,7% respondentů v roce 2004 a 92,7% v roce 2014, proto je třeba toto srovnání ale i odpovědi z dotazníkového šetření v roce 2014 s velkou rezervou. Názor, že by pomohlo sloučení několika řízení v jedno, vzrostl z 26,4% v roce 2004 na 34,1% v roce 2014 a uvádí respondenti ze všech kategorií obcí. Sloučení několika řízení v rámci jednoho úřadu zastávalo 27,9% respondentů v roce 2004 a pouze 12,2% respondentů v roce 2014. Vlastní návrhy na zlepšení situace uvedlo 15% respondentů v roce 2004 a jen 7,3% v roce 2014.

Závěr

Názor, že *legislativa je nepřehledná* zastává většina obcí – částečně nebo zcela s tímto výrokem souhlasí celkem 92,7%. S tvrzením, že je legislativa nepřehledná spíše nesouhlasí pouze 2,4% respondentů a 4,9% respondentů otázku nezodpovědělo. V letech 2004 a 2014 došlo podle respondentů k nárůstu nepřehlednosti legislativy - celkově legislativu pokládalo za alespoň částečně nepřehlednou celkem 77,8% respondentů v roce 2004 a 92,7% v roce 2014.

V roce 2014 považovala *legislativu* za alespoň částečně *ucelenou* jen necelá čtvrtina dotázaných obcí. Nejčastější odpovědí bylo, že legislativa je spíše neucelená (48,8%) respondentů. Za ucelenou legislativu rozhodně nepokládalo 14,6% obcí a 12,2% obcí otázku nezodpovědělo. Celkově v letech 2004 a 2014 sice vzrostlo kladné hodnocení ucelenosti legislativy, ale bylo vyváženo velmi výrazným nárůstem negativního hodnocení v roce 2014.

Legislativa je složitá – s tímto tvrzením alespoň částečně souhlasí 82,9% dotázaných obcí. S tvrzením spíše nesouhlasilo pouze 4,9% respondentů. 12,2% respondentů otázku nezodpovědělo. Podle dat z obou dotazníkových šetření z let 2004 a 2014 složitost legislativy narůstá. Důkazem je celkový nárůst kladných odpovědí z 68,5% v roce 2004 na 82,9% v roce 2014.

V roce 2014 zastávalo názor, že efektivnosti práce úředníků by pomohlo *sloučení několika řízení v jedno* 34,1% respondentů, *sloučení několika řízení v rámci jednoho úřadu* by uvítalo 12,2% respondentů, své *vlastní návrhy* na zlepšení uvedlo 7,3% respondentů. Chceme-li srovnávat výsledky z let 2004 a 2014, je třeba mít na paměti, že celkově tuto sérii otázek nezodpovědělo 30,7% respondentů v roce 2004 a 92,7% v roce 2014. Potřebnost sloučení několika řízení v jedno, vzrostla podle názoru respondentů z 26,4% v roce 2004 na 34,1% v roce 2014 a uvádí respondenti ze všech kategorií obcí. Sloučení několika řízení v rámci jednoho úřadu zastávalo 27,9% respondentů v roce 2004 a pouze 12,2% respondentů v roce 2014. Vlastní návrhy na zlepšení situace uvedlo 15% respondentů v roce 2004 a jen 7,3% v roce 2014.

Pokud jde o legislativu a efektivitu veřejné správy, v letech 2004 a 2014 došlo podle respondentů k nárůstu nepřehlednosti legislativy - celkově legislativu pokládalo za alespoň částečně nepřehlednou celkem 77,8% respondentů v roce 2004 a 92,7% v roce 2014. V roce 2014 považovala legislativu za alespoň částečně ucelenou jen necelá čtvrtina dotázaných obcí.

Literatura

- [1] DUŠEK, J., (2012). Formy meziobecní spolupráce ve Středočeském kraji. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.). *15th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 594-605. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [2] DUŠEK, J., (2013). Evropské seskupení pro územní spolupráci jako způsob přeshraniční regionální spolupráce v rámci Evropské unie. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 329-336. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-40.
- [3] JEŽEK, J., (2008). Podpora místního ekonomického rozvoje. In Klímová, V. (ed.). *11th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 320-326. ISBN 9788021046252.
- [4] MINAŘÍK B. a kol., (2013). *Analýzy v regionálním rozvoji*. Brno: Professional Publishing. ISBN 9788074311291.

- [5] MURDZA, K., (2010). *Sociologický výzkum*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií. ISBN 9788086708911.
- [6] SKOŘEPA, L. a kol., (2004). *Dotazníkové šetření zaměřené na analýzu vybrané problematiky obcí a měst Jihočeského kraje (marketingový výzkum)*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií.

ŠTRUKTÚROVANIE PROGRAMOVEJ ČASTI STRATEGICKÝCH ROZVOJOVÝCH PLÁNOV NA ÚROVNI OBCÍ V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

STRUCTURING OF PROGRAMMING PART OF STRATEGIC DEVELOPMENT PLANS AT MUNICIPAL LEVEL IN THE SLOVAK REPUBLIC

ING. IVANA GECÍKOVÁ, PH.D.

MGR. DENISA RUSŇÁKOVÁ

Katedra verejnej správy | *Department of Public Administration*
Ústav verejnej správy | *Institut of Public Administration*
Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy | *School of Ec. and Manag. of Public Administration*
✉ *Furdekova 16, 851 04 Bratislava, Slovak Republic*
E-mail: ivana.gecikova@vsemvs.sk, deniska3633@azet.sk

Anotácia

Cieľom príspevku bolo zhodnotiť, ako obce štruktúrujú programovú časť PHSR, v ktorej sú zachytené základné predstavy o budúcom smerovaní obce: vízia, stratégia, prioritné ciele. Výskum sa realizoval na náhodne vybranej vzorke obcí Slovenska, pričom jediným obmedzením bol maximálny počet obyvateľov obce do 5000. Zistili sme, že obce si dávajú spracovávať PHSR najmä externým dodávateľom, vo výrazne menšej miere si ho spracovávajú sami. Pri vnútornej štruktúre programovej časti dokumentu malo takmer 90 % skúmaných obcí zadefinovanú víziu s výhľadom na 20 rokov. Stratégiu rozvoja obce na najbližších 5-7 rokov mali definovanú všetky skúmané obce. Rozdiely medzi spracovanými dokumentmi boli zistené najmä v počte a spôsobe definovania prioritných cieľov. Výsledky poukázali, že obce najčastejšie svoju rozvojovú stratégiu špecifikujú do 4-5 prioritných cieľov, pričom najčastejšie svoju pozornosť sústreďujú na rozvoj cestovného ruchu a životného prostredia. Malé obce do 1000 obyvateľov zameriavajú svoje aktivity predovšetkým na rozvoj ľudských zdrojov a na marginalizované skupiny obyvateľstva. Predpokladali sme, že na výber spracovateľa, ako aj definovanie jednotlivých súčastí programovej časti dokumentu má vplyv aj veľkosť obce. Tento predpoklad sa však našim výskumom nepotvrdil.

Kľúčové slová

rozvoj obce, rozvojový dokument, strategické plánovanie, vízia, stratégia, prioritá

Annotation

The aim of the paper was to evaluate how municipalities structure program part of social and economic developing program (SEDP), which captured the basic ideas about the future direction of the municipality: vision, strategy, priority objectives. The research was conducted on a random sample of municipalities, the only limitation was the maximum number of inhabitants up to 5000. We found out that municipalities can give to process of SEDP mainly to external suppliers, at a significantly lesser extent they made it themselves. In the internal structure of the program part of SEDP had almost 90% of surveyed municipalities defined the vision with a perspective of 20 years. All the surveyed municipalities have defined development strategy for the next 5-7 years. Differences among documents were found mainly in the number and way of defining priority objectives. The results showed that the municipalities most often specify their development strategy in 4-5 priority objectives, the most attention is drawn to the development of tourism and the environment. Small municipalities up to 1,000 inhabitants focus their activities primarily on the development of human resources and marginalized groups. We assumed that the choice of processor, as well as define the

different components of the program document also affects the size of the village. This assumption, however, our research confirmed.

Key words

municipal development, development document, strategic planning, vision, strategy, priority

JEL classification: H76, R58

Úvod

Jednou z príčin narastajúceho záujmu o problematiku regionálneho rozvoja a jeho dôsledky je možné zaradiť aktívny a neustále sa zvyšujúci záujem samotných obcí o určenie stratégie rozvoja a nastavenie svojich rozvojových dokumentov ako jednej z podmienok čerpania prostriedkov z rozvojových fondov. Regionálny rozvoj obcí by mal byť realizovaný bytostne od základu spoločnosti - od ľudí, od identifikácie a naplňovania ich potrieb. Realizácia rozvoja na úrovni obcí súvisí s decentralizáciou verejnej správy, t.j. presunom verejných úloh smerom bližšie k občanovi na nižšie vládne úrovne pri uplatňovaní princípu subsidiarity.

Obce predstavujú základ demokratického systému spoločnosti a elementárnu úroveň riadenia krajiny, od ktorej sa odvíja usporiadanie verejných vecí. Patria k významným subjektom tvorby a realizácie regionálnej rozvojovej politiky, nakoľko vedia prirodzene identifikovať potreby a záujmy obyvateľstva konkrétneho územia. V súvislosti s pôsobnosťou zákona č. 416/2001 Z. z. o prechode niektorých pôsobností orgánov štátnej správy prešli v oblasti regionálneho rozvoja na samosprávy činnosti, ktoré sa dotýkajú vykonávania stratégie regionálneho rozvoja, vypracúvania programov hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja obce a koordinácie aktivít v tejto oblasti. Na obecnej samospráve tak spočíva čoraz väčšia váha zodpovednosti za rozvoj na im zverenom území.

1. Rozvoj obcí a strategické plánovanie

Rozvoj v obciach je možné realizovať cez faktory rozvoja, ktoré tvoria súčasť každého územia. Každá teritoriálna jednotka (aj obec) disponuje určitým potenciálom a pôsobí v určitom systéme, ktorý zároveň formuje podmienky pre rozvoj (Hudec, O. a kol., 2009). Pri identifikácii faktorov rozvoja je potrebné vnímať aj mäkké, nehmotné faktory ako manažment územnej samosprávy, poradenstvo, zainteresovanosť ľudí na rozvojových aktivitách a partnerstvá (Výrostová, E., 2010). Najmä v poslednej dobe je princíp partnerstva v spoločnosti s vyspelým systémom územnej samosprávy založený na myšlienke, že všetci aktéri rozvoja vystupujú v tomto spojení ako rovnocenní partneri, rozvoj sa realizuje na základe materiálneho, finančného alebo intelektuálneho vkladu v podobe skúseností a zručností (Cibáková, V., Malý, I. a kol., 2013). V súvislosti s prenosom zodpovednosti na nižšie úrovne riadenia na miestne a regionálne vlády sa dostáva do popredia otázka lokálne iniciovaného rozvoja (Hamalová, M., Belajová, A., 2011).

Podstata strategického manažmentu spočíva v definovaní stratégie, ktorá do teórie manažmentu vnikla prostredníctvom funkcie plánovania (Papula, J., Papulová, Z., 2012). Strategický manažment je možné chápať ako umenie či vedu formulovať, implementovať a ohodnocovať prierezové rozhodnutia, ktoré umožňujú organizáciám dosiahnuť ich ciele (Wright, G., Nemeč, J., 2003). Belajová, A., Geciková, I., Papcunová, V. (2014) chápu strategický manažment ako nevyhnutnú súčasť strategického vládnutia, ktoré ale v sebe zahŕňa aj motiváciu, aktivitu, participáciu, zodpovednosť subjektu spravovania a súčasne určitú mieru hrdosť, nielen povinnosti, byť súčasťou tohto procesu. Prostredníctvom strategického manažmentu obecná samospráva pri výkone svojej činnosti hľadá predvídavo do budúcnosti a svoje činnosti realizuje premyslene a s očakávaním pozitívneho výsledku. Súčasťou strategického manažmentu je strategické plánovanie, ktoré sa skladá z troch základných častí: strategický výber, strategická analýza a implementácia a stratégie (Bělohlávek, F., Košťan, P., Šuleř, O., 2006). Strategické plánovanie tvorí súbor akcií, ktoré dynamicky reagujú na zmeny v okolitom prostredí a smerujú k tomu, aby organizácia získala konkurenčnú výhodu. Strategické

plánovanie zahŕňa tvorbu stratégie pre dlhodobú existenciu a rast organizácie. Strategické plánovanie predstavuje zámernú a systémovú činnosť, ktorá sa zameriava na činnosť organizácie verejnej správy, a to smerom dnu ako aj smerom von – do vonkajšieho prostredia. Výsledkom strategického riadenia a plánovania sú strategické rozhodnutia, ktoré majú zvyčajne všeobecný a dlhodobý charakter. Pri koncipovaní svojich rozvojových zámerov môžu obce využiť strategické plánovanie a jeho nástroje.

2. Program hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja obce

Vyústením strategického plánovania ako strednodobého plánovacieho procesu je spracovanie strategického plánu, ktorý na úrovni obcí predstavuje program hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja obce (ďalej PHSR). Zákon č. 539/2008 o podpore regionálneho rozvoja v z.n.p. vníma PHSR obce ako základný strednodobý rozvojový dokument a jeho vypracovanie musí byť v súlade so základnými rozvojovými dokumentmi a tiež so záväznou časťou územnoplánovacej dokumentácie obce. Keďže PHSR ako programový plánovací nástroj sa vníma ako dokument riešiaci celý sociálno-ekonomický rozvoj danej obce, je potrebné tomuto dokumentu venovať i náležitú pozornosť (Žárska, E. a kol., 2008). Pri zostavovaní programu hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja obce, je akýmsi metodickým návodom či prístupom hľadať odpovedi na tieto tri základné relevantné otázky (Belajová, A., Balážová, E., 2004):

- a) kde sa obec nachádza teraz, pričom kde je práve odpoveďou analýza rozvoja obce,
- b) kam chce obec napredovať, aké sú jej predstavy a vízia o budúcom napredovaní obce, ako by mal vyzeráť budúci, želaný stav daného objektu,
- c) akými cestami, prostriedkami sa tam dostane. Na túto otázku nám poskytne odpoveď stratégia hospodárskeho a sociálneho rozvoja.

PHSR v zmysle novely zákona o podpore regionálneho rozvoja 309/2014 Z.z. má byť vytvorený na základe partnerstva. Pozostáva z niekoľkých častí:

- a. analytická časť, ktorá obsahuje komplexné hodnotenie a analýzu východiskovej situácie obce, odhad jej budúceho vývoja, možné riziká a ohrozenia vo väzbe na existujúce stratégie a koncepcie a využívanie vnútorného potenciálu územia, jeho limitov a rozvoja, definovanie podmienok udržateľného rozvoja obce,
- b. strategická časť, ktorá obsahuje stratégiu rozvoja obce pri zohľadnení jej vnútorných špecifik a určí hlavné smery, priority a ciele rozvoja obce rešpektovaním princípov regionálnej politiky s cieľom dosiahnutia vyváženého udržateľného rozvoja územia,
- c. programová časť, ktorá obsahuje najmä zoznam opatrení a aktivít na zabezpečenie realizácie programu rozvoja obce,
- d. realizačná časť, ktorá je zameraná na popis postupov inštitucionálneho zabezpečenia formou partnerstva a organizačné zabezpečenie realizácie programu rozvoja obce, systém monitorovania a hodnotenia plnenia programu rozvoja obce s ustanovením merateľných ukazovateľov, vecný a časový harmonogram realizácie programu rozvoja obce formou akčných plánov,
- e. finančná časť, ktorá obsahuje finančné zabezpečenie jednotlivých opatrení a aktivít, inštitucionálnej a organizačnej stránky realizácie programu rozvoja obce.

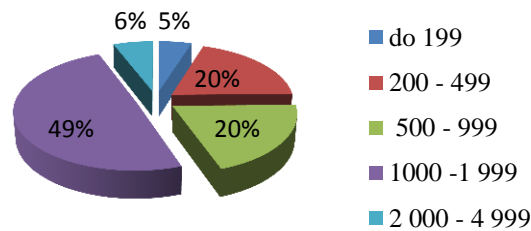
3. Cieľ a metodika práce

Cieľom príspevku je zistiť, či obce pri zostavovaní programu hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja rešpektujú štruktúru tohto dokumentu stanovenú zákonom, resp. akým spôsobom štruktúrujú jednotlivé časti dokumentu, svoju pozornosť sme sústredili najmä na programovú časť, ktorá obsahuje definovanie vízie, strategického cieľa a zoznamu opatrení a aktivít na zabezpečenie realizácie programu rozvoja obce. Súčasťou výskumu bolo aj zistiť, či si obce dávajú PHSR spracovávať externým subjektom alebo si ich spracovávajú sami. Podkladové údaje k analýze sme získali primárnym zberom informácií medzi náhodne vybranými obcami prostredníctvom dotazníkového dopytovania. Prioritne sme sa zamerali na obce, ktoré mali do 5000 obyvateľov. Celkovo bolo oslovených 40 obcí, späť sa vrátilo 28 riadne vyplnených hárkov, čo predstavuje 70% návratnosť. Výskum sa realizoval v mesiacoch september až november 2014. Predpokladali sme, že na

štruktúrovanie programovej časti PHSR má vplyv veľkostná kategória obcí a spracovateľ PHSR. Pri zatriedovaní vybraných obcí do veľkostných kategórií sme sa opierali o počet obyvateľov, pričom sme vychádzali zo sídelnej štruktúry Slovenska (Veľkostné skupiny obcí Slovenska v číslach, 2010).

Podiel jednotlivých veľkostných kategórií obcí zahrnutých do výskumu je prezentovaný v obrázku 1. Najpočetnejšou skupinou bola kategória obcí s počtom obyvateľov medzi 1 000 až 1 999 obyvateľov, ktorá tvorila až 49% z celkového počtu.

Obr. 1: Podiel obcí zapojených do výskumu podľa počtu obyvateľov

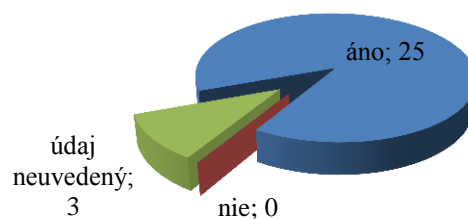
Zdroj: vlastné spracovanie

Súčasťou výskumu bolo zistiť, či obce majú vo svojom PHSR stanovenú víziu, strategické ciele a prioritné oblasti. Naším zámerom bolo tiež zistiť, či obce v rozpočte zohľadňujú aktivity, ktoré si definovali v PHSR a či PHSR pravidelne aktualizujú.

4. Výsledky

Programová časť PHSR sa spravidla začína stanovením vízie. Vízia sa pokladá za východisko tvorby stratégie. Ide o predstavu ako bude daná obec v dlhodobom časovom horizonte vyzerat', ktorým smerom sa má uberať. Vízie bývajú spracované na dlhšie časové obdobie spravidla na desiatky rokov. Preto medzi oblasti, ktoré boli predmetom nášho výskumu, bolo zistiť, koľko obcí v skúmanej vzorke má v PHSR zadanú víziu rozvoja. Výsledky prezentované v obrázku 2 poukazujú, že 25 z respondovaných samospráv (89 % podiel) má víziu v PHSR zadanú.

Obr. 2: Vízia zadaná v programovej časti PHSR skúmaných obcí (v %)

Zdroj: vlastné spracovanie

Pokiaľ skúmame, či obce, ktoré mali zakomponovanú v PHSR dlhodobú víziu mali, si PHSR spracovávali sami alebo prostredníctvom externého subjektu, môžeme skonštatovať, že tie obce, ktoré si zadali spracovanie PHSR externému subjektu mali víziu definovanú (analýza spracovateľa PHSR je podrobnejšie spracovaná v tabuľke 5).

Tab. 1: Súvislosť stanovenia vízie v PHSR obce podľa spracovateľa PHSR (abs.)

Spracovateľ PHSR	Stanovená vízia	Vízia obce nebola stanovená
externý spracovateľ	14	0
samospráva	7	1
údaj neuvedený	4	2
spolu	25	3

Zdroj: vlastné spracovanie

Stanovenie vízie pomáha obciam lepšie smerovať svoju rozvojovú stratégiu. Sformulovanie základnej stratégie je vlastne produktom, ktorých sa činnosť samosprávy bytostne dotýka. Tabuľka 2 poukazuje, že 24 obcí (85,71% podiel) má zadefinovanú stratégiu rozvoja. 4 obce túto informáciu neposkytnú. Môžeme predpokladať, že ju definovanú nemajú, resp. nevedia, ktorá časť PHSR sa týka definovania stratégie.

Tab. 2: Zadefinovanie stratégie v programovej časti PHSR v skúmaných obciach

	Abs.	Podiel v %
Áno	24	85,71
Nie	0	0,00
údaj neuvedený	4	14,29
Obce spolu	28	100,00

Zdroj: vlastné spracovanie

Obce si svoju rozvojovú víziu špecifikujú v prioritných cieľoch. Pre jednoduchšie porovnanie sme špecifikovali prioritné ciele, na základe ktorých sme potom kategorizovali tie ciele, ktoré boli zadefinované priamo v PHSR skúmaných obcí: ľudské zdroje; malé a stredné podnikanie a služby; inovácie, veda, výskum a vývoj; verejná správa; informatizácia; poľnohospodárstvo a rozvoj vidieka; cestovný ruch; životné prostredie; marginalizované skupiny.

Obce si tieto ciele definujú na základe vlastného zisťovania. V nami skúmanej vzorke tvorili najpočetnejšiu skupinu obce, ktoré si stanovili 4 - 5 prioritných cieľov, čo predstavuje 35,71% podiel. 9 a viac prioritných cieľov majú v PHSR zachytené len 3 obce zo skúmanej vzorky, pričom veľkosť obcí nebola rozhodujúca. 5 obcí svoje prioritné ciele nemalo špecifikované ani približne podľa nami preddefinovaných kategórií. V tabuľke 3 sú prezentované počty prioritných cieľov podľa veľkostnej kategórie obcí. Vidieť, že veľkosť obce nezohráva významnú úlohu, nakoľko výrazné rozdiely medzi počtom malých a stredných a veľkých obcí a počtom stanovených prioritných oblastí nie sú výrazne viditeľné.

Tab. 3 Počet prioritných cieľov v nadväznosti na veľkosť samosprávy

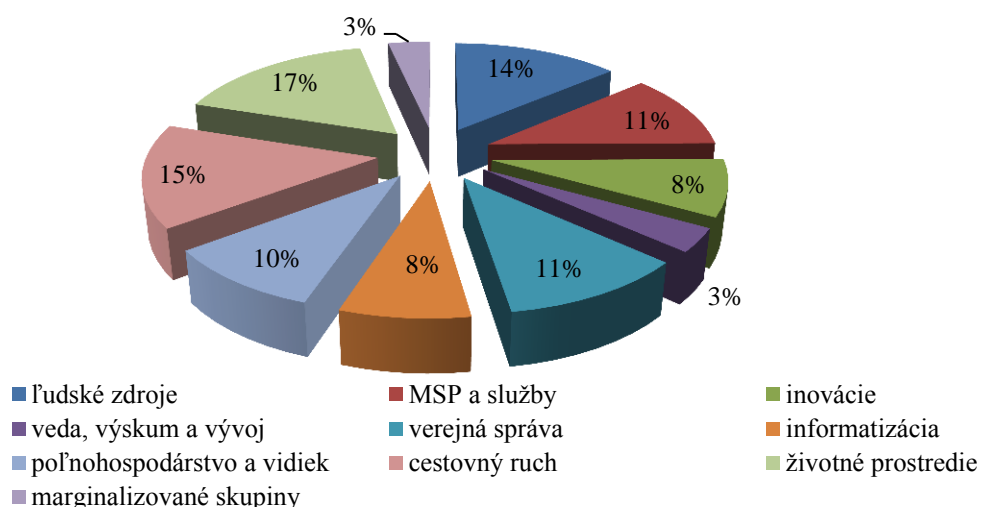
Veľkosť obce	Počet prioritných cieľov rozvoja					Spolu
	0 - 3	4 - 5	6 - 8	9 a viac	údaj nezistený	
do 199	0	1	0	0	0	1
200 - 499	2	1	0	0	1	4
500 - 999	0	2	1	1	0	4
1 000 - 1 999	2	2	2	1	3	10
2 000 - 4 999	1	5	1	1	1	9
Spolu	5	11	4	3	5	28

Zdroj: vlastné spracovanie

Obce si s najväčšou frekvenciou stanovujú prioritný cieľ zameraný na rozvoj životného prostredia (17 % výskytu), cestovný ruch (15 % výskytu), ľudských zdrojov (14 % výskytu). S najnižším percentom (3%) výskytu sme zaznamenali dva prioritné ciele: veda, výskum a vývoj a marginalizované skupiny. Prevažná časť samospráv venuje pozornosť skôr mäkkým rozvojovým faktorom ako sú napríklad aktivity verejnej správy, pričom tie aktivity časovo či finančne náročnejšie,

respektíve s úzkym okruhom poberateľov medzi ktoré patrí investovanie do vedy, výskumu, vývoja zostávajú viac v úzadí.

Obr. 3: Podiel prioritných cieľov v skúmanej vzorke obcí (v %)

Zdroj: vlastné spracovanie

Výsledky výskumu prezentované v obrázku 3 poukázali, že oblastí, ktoré sa orientujú na vedú výskum a vývoj orientuje svoje rozvojové aktivity len 5 samospráv, čo predstavuje 17,85 % z celkového počtu zúčastnených prieskumu. Vo svojom rozvojovom pláne majú vedu, výskum a vývoj zahrnuté skôr stredné a väčšie obce v rámci nami určenom intervale, čo možno brať, že pre menšie samosprávy sa môže javiť táto oblasť ako nezaujímavá alebo veľmi nákladná. Na druhej strane, riešenie problematiky marginalizovaných skupín je v popredí záujmu skôr menších samospráv, kde je možno väčší problém začlenená sa medzi menším počtom obyvateľov, čiže celkovo keď si zhrnieme predchádzajúci výskum možno badať istý, avšak len menší súvis medzi identifikáciou špecifických oblastí v rozvojovom pláne a medzi veľkosťou samosprávy.

PHSR je dokument strednodobého plánovania, a preto aj skúmané obce majú tento dokument v časovom rozpätí od 5 až 9 rokov. Najpočetnejšiu najväčšiu skupinu tvorili obce, SR spracovaný s výhľadom na 7 rokov (57,14% zo zúčastnených obcí). Pri tvorbe a implementácii PHSR je však neustále potrebné pamätať na to, že tento dokument je „živý“. To znamená, že je potrebné ho pravidelne prehodnocovať, upravovať a aktualizovať. Práve aktualizácia dokumentu bola jedným z bodov, na ktorý sme tiež zamerali svoju pozornosť. Výsledky, ku ktorým sme dospeli, poukázali, že až 79 % skúmaných obcí aspoň raz PHSR aktualizovali. Dve obce sa vyjadrili negatívne a štyri obce tento údaj neuviedli (bližšie pozri tabuľku 4).

Tab. 4 Aktualizácia PHSR vo vybranej vzorke obcí

Aktualizácia	Abs.	Podiel v %
Áno	22	79
Nie	2	7
nezistený údaj	4	14
obce spolu	28	100

Zdroj: vlastné spracovanie

Posledným hodnotenou časťou bola identifikácia spracovateľa PHSR. Niektoré obce si dávajú PHSR spracovať externým expertom, niektoré obce si PHSR spracovávajú sami prostredníctvom vlastných zdrojov. Zistili sme, že 50 % skúmaných obcí si spracovanie PHSR objednáva externe. Či už prostredníctvom firiem, ktoré sa v tomto odbore špecializujú alebo prostredníctvom individuálnych spracovateľov. Ako vidieť, až 50% obcí využíva pomoc profesionálov, expertov v danej oblasti ktorí pracujú v externých firmách. Najčastejšie využívaným spracovateľom bola firma Premier Consulting, spol. s r. o., ktorá pôsobí na trhu v rámci poradenstva a spracovania PHSR už od roku 2003 a počas

svojho pôsobenia sa vyprofilovala nielen ako jedna z najznámejších firiem v tomto odbore. Pri skúmaní vzťahu veľkosti obce a spôsob spracovania PHSR sme nezistili žiadnu závislosť. Spôsob spracovania PHSR je výlučne na rozhodnutí predstaviteľov samosprávy konkrétnej obce.

Tab. 5: Spracovateľ PHSR v skúmaných obciach

Spracovateľ PHSR	Abs.	Podiel v %
Externý spracovateľ	14	50,00
Samospráva vo vlastnej réžii	8	28,58
Údaj neuvedený	6	21,42
Spolu	28	100,00

Zdroj: vlastné spracovanie

Záver

Rozvoj obcí úzko súvisí so spôsobom stanovenia a definovania rozvojovej vízie obce, jej transformáciou na strednodobé obdobie a špecifikáciou na prioritné ciele. Jasne a presne formulované zámery a očakávania sú jedným z predpokladov úspešnej implementácie rozvojovej stratégie. Tie sú uvedené v programovej časti dokumentu Program sociálneho rozvoja a hospodárskeho rozvoja obce. Príspevok sa zameriaval na štruktúrovanie programovej časti PHSR obcí Slovenska do 5000 obyvateľov. Výsledky výskumu poukázali, že obciam je vo výrazne väčšej miere jasný rozdiel medzi víziou a stratégiu, nakoľko až 90 % z nich malo v programovej časti víziu zadanú, pričom vízia obsahovala síce rozvojovú stratégiu obce, ale neboli úplne identické. Stratégiu rozvoja mali zadanú všetky skúmané obce. V rámci prioritných cieľov plánovali obce svoje aktivity sústrediť najmä do cestovného ruchu, životného prostredia a rozvoja ľudských zdrojov. Obce s počtom obyvateľov do 1000 sa sústredili najmä na marginalizované skupiny obyvateľov a rozvoj ľudských zdrojov. Jednotlivé obce aktualizovali PHSR podľa potreby, minimálne aspoň raz v sledovanom období. Predpokladali sme, že na definovanie vízie, stratégie či prioritných cieľov bude mať vplyv veľkosť obce, t.z. čím bude obec menšia, tým bude programová časť v jej PHSR jednoduchšia. Výsledky výskumu však náš predpoklad nepotvrdili.

Na základe výsledkov, ku ktorým sme dospeli výskumom, ako aj poznatkami, ktoré sme získali praxou, môžeme konštatovať, že štruktúrovanie programovej časti PHSR, definovanie a formulovanie jednotlivých komponentov programovej časti je podmienené najmä skúsenosťami tvorcov PHSR, ich spôsobom komunikácie s konkrétnou samosprávou, so zapájaním čo najširšieho spektra obyvateľstva, podnikateľských subjektov a predstaviteľov samosprávy obce na základe princípu partnerstva. Výsledok, ktorý je prezentovaný v programovej časti PHSR by mal vychádzať najmä z potrieb konkrétnej obce, jej budúcich očakávaní a dôkladne zmapovanej súčasnej pozície. Len tak sa budú môcť subjekty rozvojovej politiky v obci vedieť stotožniť s programovým dokumentom a implementovať ho do praxe.

Literatura

- [1] BELAJOVÁ, A., BALÁŽOVÁ, E., (2004). *Ekonomika a manažment územnej samosprávy*. Nitra: SPU. ISBN 80-8069-458-3.
- [2] BELAJOVÁ, A., GECÍKOVÁ, I., PAPCUNOVÁ, V., (2014). *Kvalita samosprávneho manažmentu na miestnej úrovni*. Bratislava: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-8168-117-2.
- [3] BEŇOVÁ, E., NEUBAUEROVÁ, E., (2005). *Ekonomika verejného sektora*. Bratislava: Mercury. ISBN 80-89143-14-8.
- [4] BĚLOHLÁVEK, F., KOŠŤAN, P., ŠULER, O., (2006). *Management*. Praha: Computer Press. ISBN 80 – 251 – 0396 – X
- [5] CIBÁKOVÁ, V., MALÝ, I. a kol. ,(2013). *Verejná politika a regionálny rozvoj*. Bratislava: Iura edition. ISBN 978-80-8078-657-1.
- [6] HAMALOVÁ, M., BELAJOVÁ, A., ŠEBOVÁ, M., (2011). *Komunálna ekonomika a politika*. Bratislava: Sprint dva. ISBN 978-80-89393-38-1.

- [7] HUDEC, O. a kol., (2009). *Podoby regionálneho a miestneho rozvoja*. Košice: Ekonomická fakulta Technickej univerzity. ISBN 978-80-553-0117-4.
- [8] PAPULA, J., PAPULOVÁ, Z., (2012). *Stratégia a strategický manažment ako nástroje, ktoré umožňujú súperenie Dávida s Goliášom*. Bratislava: Iura Edition. ISBN 978-80-8078-533-8.
- [9] VÝROSTOVÁ, E., (2010). *Regionálna ekonomika a rozvoj*. Bratislava: Iura Edition. ISBN 978-80-8078-361-7.
- [10] WRIGHT, G., NEMEC, J., (2003). *Management veřejné správy. (Teorie a praxe)*. Praha: EKOPRESS. ISBN 80-86119-70-X.
- [11] ŽÁRSKA, E., (2007). *Komunálna ekonomika a politika*. Bratislava: Ekonóm. ISBN 978-80-225-2283-9.
- [12] Strategic planning. [online]. [cit. 2014-04-05]. Dostupné z: <http://balancedscorecard.org/Resources/Strategic-Planning-Basics>
- [13] SUSR: *Veľkostné skupiny obcí Slovenska v číslach. 2010*, (2010). ISBN ISBN 978-80-8121-037-2. [online]. [cit. 2014-03-30]. Dostupné z: www.statistics.sk
- [14] ZÁKON Č. 539/2008 Z. Z. o podpore regionálneho rozvoja v znení zákona č. 309/2014 Z.z.

Príspevok bol spracovaný v rámci grantu IGA VŠEMVS v Bratislave2 /2014 „Výkladový slovník pre verejnú správu“.

ZHODNOCENÍ REALIZACE STRATEGICKÉHO PLÁNU MALÉHO MĚSTA NA PŘÍKLADU MĚSTA MNICHOVO HRADIŠTĚ

EVALUATION OF SMALL TOWN STRATEGIC PLAN REALIZATION: THE EXAMPLE OF MNICHOVO HRADIŠTĚ

DOC. ING. ARCH. VLADIMÍRA ŠILHÁNKOVÁ, PH.D.

ROSTISLAV SCHROM

Katedra regionalistiky | Institute of Regionalism
Vysoká škola regionálního rozvoje | College of Regional Development
✉ Žalanského 68/54, 163 00 Praha, Czech Republic
E-mail: vladimira.silhankova@vsrr.cz

Anotace

Strategické plánování se v průběhu dvou uplynulých desetiletí stalo nedílnou součástí plánování rozvoje měst a obcí. Strategické plány na municipální úrovni mají ovšem velmi různou podobu a také různou hloubku a kvalitu zpracování. O jejich vyhodnocení se lze dovědět jen tehdy, když jsou výsledky tohoto hodnocení příznivé. Může tak vznikat dojem, že strategické plány měst a obcí jsou víceméně bez problémů naplňovány a zásadně tak přispívají k reálnému rozvoji měst a obcí. Cílem článku je zhodnotit míru reálného naplňování úkolů strategického plánu malého města na příkladu Programu rozvoje města Mnichovo Hradiště pro roky 2009 - 2015. Zhodnocení je provedeno na základě analýzy zaměřené na míru reálného naplnění definovaných strategických úkolů strategického plánu.

Klíčová slova

strategický plán, municipalita, indikátory, Mnichovo Hradiště

Annotation

Strategic planning became an integral part of municipal development planning during last twenty years. Strategic plans on the municipal level are very different from profundity and also quality point of view. To know something about its evaluation is possible only in the case when such evaluation is positive. In such situation one can have an opinion that municipal strategic plans works without any problems, are realized and have important influence into local development of towns and cities. The aim of the paper is to evaluate the real scale of strategic goals realization at the example of the small town Mnichovo Hradiště and its Town Development Program for 2009 – 2015 years. The evaluation is based on field survey and analysis of real fulfillment of strategic goals.

Key words

strategic plan, municipality, indicators, Mnichovo Hradiště

JEL classification: R58

Úvod

Strategické plánování je dnes součástí všech soukromých a veřejných činností, jak na úrovni neziskových organizací, komerčních podniků, národních a nadnárodních korporací, tak i na úrovni měst a obcí. Strategické plánování je systémem na sebe navazujících kroků a jednotlivé plány se vždy přizpůsobují vnitřnímu i vnějšímu prostředí daného objektu. „Plánování má obvykle kaskádovitou podobu, tzn., že plánování vychází z dlouhodobých plánů, na něž navazují střednědobé plány

a nakonec krátkodobé plány.“(Fotr, 2012, str. 84) Výstupem strategického plánování jsou tedy propracované strategické plány, které mají jasné cíle a vymezený časový horizont.

Strategické plánování se v průběhu dvou uplynulých desetiletí stalo nedílnou součástí plánování rozvoje měst a obcí. Strategické plány na municipální úrovni mají ovšem velmi různou podobu a také různou hloubku a kvalitu zpracování. Existuje tak celá řada strategických plánů bez stanovené vize, nebo naopak bez akční části. Indikátory jejich naplňování pak má jen opravdu málo z nich. (VŠRR, 2014) Pokud tedy města již strategický plán s indikátory mají, obvykle se o jejich vyhodnocení lze dovědět tehdy, když jsou výsledky tohoto hodnocení příznivé. (Štěrbová, 2012) Může tak vznikat dojem, že strategické plány měst a obcí jsou víceméně bez problémů naplňovány a zásadně tak přispívají k reálnému rozvoji měst a obcí. Je tomu ale skutečně tak? Předkládaný článek je sondou do reálných dopadů strategického plánování na život měst na příkladu průměrného malého města.

Cílem článku je zhodnotit míru reálného naplňování úkolů strategického plánu malého města na příkladu Programu rozvoje města Mnichovo Hradiště pro roky 2009 - 2015. Zhodnocení je provedeno na základě analýzy zaměřené na míru reálného naplnění definovaných strategických úkolů strategického plánu a jejich ověřením konkrétních dopadů do života města. Data pro ověření byla získána terénním průzkumem v místě samém. (S ohledem na neexistenci dostupných dat o skutečných dopadech strategických plánů vyžaduje takovéto zkoumání poměrně značnou znalost místního prostředí a klade nároky na rozsáhlé terénní šetření, a proto je velmi obtížně realizovatelné na větším vzorku měst a jejich strategických plánů.)

Strategické plánování měst a obcí v naší současné praxi

„Strategické plánování není většinou vnímáno ani jako nástroj efektivního řízení místního a regionálního rozvoje, ani jako proces. U plánování většinou snahy končí. Strategické plány jsou vnímány jako nutné zlo. Důvodem jejich pořízování je hlavně snaha získat finanční prostředky ze strukturálních fondů. Strategických plánů, které vznikají za účasti významných aktérů místního a regionálního rozvoje a jejichž cílem je nalezení společných zájmů, je velmi málo.“ (Jánský, 2013, s. 69) Strategické plány jsou spíše analýzou měst či problémových oblastí. Ve výsledku pak mají strategické plány měst a obcí nerealistické cíle a tolik úkolů, které nemohou splnit. (Jánský, 2013, s. 69) Na tuto skutečnost poukazuje hned několik autorů. Například Jánský (2012), Šilhánková (2007) nebo Půček a Koppitz (2012, str. 174 – 175), kteří uvádí, že *„cíle tedy nejsou dosahovány nebo stanoveny nejednoznačně, nemají měřitelní indikátory, prostředky jsou vynakládány neúčelně, neefektivně nebo nehospodárně, cíle nejsou propojeny s rozpočtováním nebo jsou dosahovány na úkor budoucnosti.“* Obdobně o tom, že strategie nejsou naplňovány, hovoří i Wokoun a kol. (2008, s. 434), *„V mnoha městech formulují strategii, přesto k realizaci nedochází, nebo je uskutečněna pouze částečně.“* Tato klíčová skutečnost tj. stanovování velkého množství cílů, případně nerealistických cílů a s tím spojené jejich nenaplňování ve strategických plánech měst a obcí je předpokladem pro ověření v této práci na příkladu průměrného malého města.

V práci je postupováno kvalitativní výzkumnou metodou, která má vést k ověření nebo vyvrácení uvedeného teoretického předpokladu. Zhodnocení je provedeno na základě analýzy zaměřené na míru reálného naplnění definovaných strategických úkolů vybraného strategického plánu a jejich ověřením na konkrétních dopadech do života města.

Město Mnichovo Hradiště a jeho strategický plán

Město Mnichovo Hradiště se nachází v okrese Mladá Boleslav. Podle posledních dostupných dat Českého statistického úřadu má Mnichovo Hradiště 8 201 obyvatel a jeho katastrální výměra činí 34,32 km². (ČSÚ, 2015) Město Mnichovo Hradiště bylo pro analýzu vybráno jako typický zástupce skupiny malých měst, které leží ve středně exponované poloze vůči centrům osídlení (80 km od Prahy a 15 km od Mladé Boleslavi). Aktuálním strategickým plánem Mnichova Hradiště je *“Program rozvoje města Mnichovo Hradiště pro roky 2009 - 2015.“* S ohledem na jeho časový horizont je tento

plán pro uvažovanou analýzu vhodným dokumentem. Tento strategický plán vymezuje jasné cíle a indikátory jejich plnění; určuje časový horizont, pro který jsou tyto cíle formulovány; a stanovuje prostředky neboli programové úkoly, které mají vést k naplnění cílů.

“Program rozvoje města Mnichovo Hradiště pro roky 2009 - 2015“ jakožto strategický plán transformuje ve městě datové a informační vstupy v podobě největších problémů a velkých rozvojových příležitostí vyplývajících z obsáhlé socioekonomické analýzy na výstupy představované uceleným a konzistentním plánem rozvoje města. Největší problémy Mnichova Hradiště jsou dle SWOT analýzy spatřovány v nepříznivé věkové struktuře obyvatelstva a záporném přirozeném přírůstku obyvatel (kladné demografické trendy zajišťují pouze migranti, a to zejména z jiných zemí); ve zhoršujícím se stavu místních komunikací; v nevyužitém potenciálu města (a jeho okolí) a chybějící infrastruktuře pro rozvoj cestovního ruchu; v nedostatečné kapacitě části kanalizační sítě, která činí značné problémy v současnosti a významně podmiňuje také využití dalších lokalit pro rozvoj bydlení i ekonomických aktivit; v přílišné závislosti celého regionu na automobilovém průmyslu; v sociální situaci ve městě, spojené především s úrovní nezaměstnanosti a nepříznivou vzdělanostní strukturou obyvatelstva. Velmi pozitivně a jako velké rozvojové příležitosti jsou naopak hodnoceny dobrá silniční dostupnost města, která je podmínkou pro mnoho zásadních oblastí života (výběr místa pro život, umístění ekonomických aktivit, dostupnost služeb i zábavy); blízkost regionálního centra Mladé Boleslavi, a tím velmi dobrá dostupnost vyšší občanské vybavenosti a dalších služeb; existence zámku a další historické a kulturní dědictví města, které je velkým potenciálem pro cestovní ruch i kvalitu života místních obyvatel; příznivé životní podmínky ve městě a obrovský přírodní potenciál okolí města; existence rozvojových ploch pro bydlení i ekonomické aktivity, vycházející ze stabilizovaného územního plánu města; existence zařízení a služeb pro širší spádové území (zdravotnictví, školství, úřady, obchody, atd.) a posilování pozice Mnichova Hradiště jako spádového centra; potenciál pro rozvoj cestovního ruchu, který je třeba využít pomocí systematického a koordinovaného řešení aktivit v cestovním ruchu, včetně větší angažovanosti města v rámci regionálních projektů a spolupráce s okolím. (Mnichovo Hradiště, 2009)

Tato identifikovaná pozitiva a negativa vedla ke tvorbě strategického plánu a byla podkladem pro další strategické rozhodování města. Jelikož se veřejný sektor ve většině případů snaží o zkvalitnění podmínek pro život obyvatel města, tak i strategický plán rozvoje města Mnichovo Hradiště se v rámci svého strategického cíle věnuje zkvalitnění podmínek pro život obyvatel města, zvýšení jejich počtu a zlepšení demografické struktury. Smyslem strategického plánu je navrhnout relevantní kroky, kterými město půjde (tzv. programové úkoly) a relevantní monitorovací ukazatele, kterými zjistí, jestli tam došlo (tzn. indikátory plnění).“Program rozvoje města Mnichovo Hradiště pro roky 2009 - 2015“ je zpracován v následující struktuře:

- Socioekonomická analýza
- Finanční analýza
- Vnitřní a vnější rozvojové vztahy
- Analytický souhrn
- Dlouhodobé vize a strategické cíle rozvoje města – 2025
- Programové úkoly rozvoje města Mnichovo Hradiště - 2009-2015
- Rozvojové aktivity.

SP jakožto koncepční a rozvojový dokument vychází ze současného stavu veřejných a soukromých aktivit, demografického, ekonomického, sociálního, kulturního a ekonomického charakteru města a prezentuje vývoj města v dlouhodobém časovém horizontu. Program rozvoje města Mnichovo Hradiště formuluje dlouhodobou vizi města, která stanovuje budoucí stav města v roce 2025 následovně:

- „Mnichovo Hradiště je časově i dopravně dostupným městem v blízkosti regionálního centra Mladé Boleslavi a plně využívá dobrého napojení na dopravní síť v okolí hlavního města Prahy pro svůj další rozvoj. Kvalitní dopravní i technická infrastruktura a rozvoj individuální bytové výstavby podporují nárůst počtu trvale žijících obyvatel ve městě.
- Mnichovo Hradiště plní svoji funkci spádového střediska v prosperujícím regionu, těží přitom ze své bohaté historie a výhodné polohy. Zároveň je místem, kde lidé rádi žijí a kde nacházejí dobré

podmínky pro bydlení, odpovídající příležitosti zaměstnání a vzdělání i dostatek možností pro využití volného času.

- Mnichovo Hradiště je střediskem cestovního ruchu, které využívá jedinečnost svého zámku i dobrou dostupnost Českého ráje pro turistické vyžití v průběhu celého roku a má dostatečnou infrastrukturu pro naplnění všech požadavků návštěvníků města.“ (Mnichovo Hradiště, 2009, str. 93 - 94)

Na základě této vize formuluje strategický plán komplexní strategický cíl jako *“zkvalitnění podmínek pro život obyvatel města, zvýšení jejich počtu a zlepšení demografické struktury“*. (Mnichovo Hradiště, 2009, str. 94)

Takto formulovaný komplexní strategický cíl je poté rozpracován do dílčích dlouhodobých cílů rozvoje města, které by měly být naplněny do roku 2030 a pro které jsou na nižší úrovni formulovány programové úkoly jakožto hlavní strategické operace. Aktuálně se jedná o střednědobé období let 2009 – 2015 s následujícími dílčími strategickými cíli:

Dílčí cíl 1 - Kvalitní infrastrukturní zázemí pro stabilizaci a rozvoj obytné funkce města.

Indikátory plnění: zlepšení technického stavu místních komunikací; zlepšení kapacitních a kvalitativních parametrů technických sítí a zařízení (zásobování vodou, kanalizace a ČOV, zásobování energiemi, atd.); délka cyklotras a cyklostezek; snížení počtu kolizních míst (z hlediska bezpečnosti provozu na komunikacích).

Dílčí cíl 2 - Rozvinutá občanská vybavenost města a posílení úlohy Mnichova Hradiště jako spádového centra.

Indikátory plnění: stabilizace/zvýšení nabídkové kapacity veřejných služeb regionálního významu (zdravotnictví, školství, veřejné instituce, atd.); zahájení činnosti nových poskytovatelů služeb; uspokojenost poptávky po různých druzích bydlení; zvýšená kapacita a návštěvnost volnočasových aktivit ve městě; počet nových volnočasových aktivit; počet nových/revitalizovaných míst pro volnočasové aktivity; počet nově vzniklých potřebných služeb; zvyšující se nabídka startovacích bytů; zlepšené vnímání pocitu bezpečí ze strany obyvatel města; pokles kriminality, tzn. trestné činnosti a přestupků.

Dílčí cíl 3 - Zvýšení přínosů z řízeného rozvoje cestovního ruchu.

Indikátory plnění: zavedený systém sledování návštěvnosti města a vybraných památek; počet spokojených návštěvníků města; počet vícedenních a opakujících se návštěvníků; rozšíření nabídky služeb městského informačního centra; počet nových produktů/balíčků cestovního ruchu pro turisty; počet nově navázaných partnerství v rámci koordinace cestovního ruchu.

Dílčí cíl 4 - Stabilizovaná různorodá struktura ekonomických subjektů na území města.

Indikátory plnění: změna odvětvové struktury ekonomických subjektů; velikost a struktura krátkodobé vyjížděky a dojížděky za prací. (Mnichovo Hradiště, 2009, str. 95 - 97)

Tyto dílčí strategické cíle mají být naplňovány postupnými kroky prostřednictvím na sebe navazujících střednědobých programů rozvoje města, přičemž prvním střednědobým programem je *“Program rozvoje města Mnichovo Hradiště pro roky 2009 - 2015.“* Tyto dílčí strategické cíle jsou naplňovány za pomoci sedmi dílčích programových úkolů, které jsou dále rozděleny na řadu aktivit (viz vyhodnocení níže).

Nástroje pro hodnocení naplnění úkolů strategického plánu a jejich dopadu do života města

Jednotlivé programové úkoly jsou ve strategickém plánu koncipovány jako logické celky tvořené dílčími aktivitami. Právě tyto dílčí aktivity jsou nástrojem pro hodnocení naplnění konkrétního programového úkolu (PÚ). Pokud tedy jsou již v roce 2015 dokončeny, nebo se dokončují jednotlivé aktivity, v plném rozsahu, tak bude programový úkol považován za naplněný. Pokud některé aktivity nejsou dokončeny nebo prozatím nebudou dokončeny, tak programový úkol bude považován za nenaplněný. Systém měření se bude přitom opírat o časový harmonogram realizace aktivit jednotlivých PÚ a bude vycházet z těchto kvantitativních indikátorů:

- Realizováno 100% aktivit PÚ = PÚ naplněn (ozn. ANO).
- Realizováno méně jak 100% aktivit PÚ = PÚ nenaplněn (ozn. NE).

Klíčové je tedy vymezit dílčí aktivity sedmi programových úkolů SP, které budou hodnoceny a u kterých bude posuzován jejich dopad do života města.

Analýza naplnění úkolů strategického plánu

Hlavní pozornost byla věnována analýze zaměřené na míru reálného naplnění definovaných programových úkolů strategického plánu (tedy strategických úkolů současného Programu rozvoje města Mnichovo Hradiště na roky 2009 - 2015).

Tab. 1: Vyhodnocení naplnění úkolů SP a jejich dopadu do života města

Ozn.	Název aktivity	Naplnění
PÚ01 - Revitalizace širšího centra města		
A01-01	Přesun autobusového nádraží k nádraží ČD, vč. opatření v dopravní obslužnosti	NE
A01-02	Rekonstrukce Masarykova náměstí	NE
A01-03	Revitalizace veřejných prostranství	NE
A01-04	Rekonstrukce víceúčelového radničního bloku	NE
A01-05	Přestavba objektu školy na Masarykově nám. na městské muzeum	NE
A01-06	Podpora oprav a rekonstrukcí objektů v Městské památkové zóně	ANO
PÚ02 - Rozvoj sportovních ploch a areálů		
A02-01	Realizace protipovodňových opatření na Jizeře	ANO
A02-02	Dostavba sportovního areálu u Jizery	NE
A02-03	Úprava prostranství pro sportovní činnosti a veřejné akce	NE
A02-04	Výstavba veřejného víceúčelového koupaliště	NE
PÚ03 - Regenerace sídliště Jaselská		
A03-01	Novostavba hřiště Jaselská	NE
A03-02	Regenerace veřejných ploch sídliště Jaselská	NE
PÚ04 - Rozvoj bydlení a občanské vybavenosti		
A04-01	Rozvoj ploch pro bydlení (rodinné domy, bytové domy)	ANO
A04-02	Restrukturalizace municipálního bytového fondu	ANO
A04-03	Rekonstrukce ZŠ Studentská	NE
A04-04	Řešení systematické péče o veřejnou zeleň a městské lesy (včetně obnovy parků)	ANO
A04-05	Podpora / zavedení programů na úspory energie	NE
PÚ05 - Zkvalitnění infrastrukturní vybavenosti města		
A05-01	Výstavba a rekonstrukce inženýrských sítí	ANO
A05-02	Koncepční dopravní napojení průmyslových areálů	NE
A05-03	Rozvoj letiště Hořkovice	NE
A05-04	Koncepční řešení údržby místních komunikací	ANO
A05-05	Řešení dopravy v klidu a cyklo-dopravy	ANO
A05-06	Severní silniční obchvat města	NE
A05-07	Systematické řešení dopravní obslužnosti	NE
A05-08	Koncepční řešení a podpora separace a využití odpadů	NE
A05-09	Výstavba a rekonstrukce kanalizace A	ANO
PÚ06 - Rozvoj řízeného cestovního ruchu		
A06-01	Vytvoření zázemí pro řízení rozvoje cestovního ruchu v Mnichově Hradišti	ANO
A06-02	Rozvoj služeb cestovního ruchu, tvorba produktů cestovního ruchu	ANO
A06-03	Rozvoj aktivit a služeb MIC, municipální marketing	ANO
PÚ07 - Rozvoj služeb zajišťujících péči o občany a podpora občanských aktivit		
A07-01	Koncepční řízení rozvoje školství	ANO
A07-02	Zpracování a realizace komunitního plánu včetně koncepčního řízení	ANO
A07-03	Podpora poskytovatelů sociálních služeb chybějících ve městě	ANO
A07-04	Systém prevence a koncepční řešení stavu skupiny dětí s problémovým chováním	ANO
A07-05	Zřízení výjezdového střediska rychlé lékařské pomoci	ANO
A07-06	Volnočasové centrum	ANO

Zdroj: Vlastní konstrukce na základě terénního šetření

Z výše uvedené analýzy vyplývá, že ze stanovených sedmi programových úkolů byly úplně naplněny pouze dva (PÚ03, PÚ07). Ze 35 aktivit jich je nebo bude do konce programového období naplněno 18. Znamená to, že sedmnáct aktivit zůstane zcela nebo částečně nenaplněných, což představuje téměř 50% aktivit strategického plánu. K tomu je třeba dodat, že u posledního programového úkolu (PÚ07) je jeho snahou převážně vytvořit koncepční řešení rozvoje školství ve městě, komunitní plán sociálních služeb a plán práce se skupinami dětí s problémovým chováním, jejichž implementace do praxe proběhne až v následujících letech, takže jejich naplnění k roku 2015 v podstatě nelze zhodnotit. Pokud bychom tedy odečetli aktivity ze sedmé oblasti, pak je míra naplnění strategického plánu 12 ze 35 aktivit, což je zhruba 34%. Tato skutečnost potvrzuje teoretický předpoklad, že strategické plány na lokální úrovni mají mnoho úkolů, které nemohou města splnit. To je pak důvodem nenaplnění jednotlivých strategických plánů. Na druhou stranu je ale třeba konstatovat, že město Mnichovo Hradiště si stanovilo realistické cíle, a to ve střednědobém i dlouhodobém časovém horizontu, jejich množství je ale takové, že to vede k výše popsaným výsledkům. Také lze kladně zhodnotit nastavení měřitelných indikátorů plnění u komplexního cíle, bez kritiky tomu už ale není u dílčích cílů strategického plánu, kde indikátory sice stanovené jsou, ale pouze jako binární (ANO / NE), což vede k určité schematicnosti hodnocení jejich naplnění.

Závěr

Z analýzy, které byla provedena, vyplývá, že byť na pilotní studii, ale byl potvrzen předpoklad, že strategické plány měst a obcí obsahují velké množství cílů, které pak nejsou schopny naplnit. Tento fenomén, zmiňovaný v teoretických pracích, by měl být v budoucnu podroben detailnějšímu zkoumání na větším vzorku strategických plánů měst a obcí. Již nyní je ale patrné, že i ty „lepší“ strategické plány, tj. ty, které obsahují hodnotící indikátory naplnění jejich cílů, což je menší část z nich, (VŠRR 2014) vykazují další problémy, které vytváří překážky jejich úspěšné realizaci a pozitivním dopadům do života měst, jejichž rozvoj by měl být jejich prioritním cílem. Teorie strategického plánování ve veřejném sektoru na lokální úrovni by se této problematice měla blíže věnovat a navrhnout takové mechanismy a opatření, která by tento problém pomohla v praxi odstranit.

Literatura

- [1] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2015). *MOS – Městská a obecní statistika*. [online]. [cit. 2015-03-09]. Dostupné z: http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabdetail.jsp?kapitola_id=5&potvrđ=Dokon%C4%8Dit+%C3%BApravy&pro_1_154=536326&cislotab=MOS+ZV01&str=tabdetail.jsp
- [2] FOTR, J., (2012). *Tvorba strategie a strategické plánování*. Praha: GradaPublishing. ISBN 978-80-247-3985-4.
- [3] JÁNSKÝ, J., (2013). *Regionální management*. Brno: Mendelova univerzita. ISBN 978-80-7375-777-9.
- [4] MĚSTO MNICHOVO HRADIŠTĚ, (2009) *Program rozvoje města Mnichovo Hradiště 2009 – 2015*.
- [5] PŮČEK, M. KOPPITZ, D., (2012). *Strategické plánování a řízení pro města, obce a regiony*. Praha: Národní síť Zdravých měst ČR. ISBN 978-80-260-2788-1.
- [6] ŠILHÁNKOVÁ, V., (2007) *Teoretické přístupy k regionálnímu rozvoji*. Pardubice: Univerzita Pardubice. ISBN 978-80-7395-019-4.

VYUŽITELNOST MODELU VÍCEKRITERIÁLNÍHO ROZHODOVÁNÍ V PROCESU REGIONÁLNÍHO ROZVOJE

USABILITY OF THE MULTI-CRITERIA DECISION MODEL IN THE REGIONAL DEVELOPMENT PROCESS

BC. DUŠAN VAŠKO¹

DOC. ING. JIŘÍ KŘUPKA, PH.D.²

¹ Ústav regionálních a bezpečnostních věd | ¹ Institute of Regional and Security Science
² Ústav systémového inženýrství a informatiky | ² Institute of System Engineering and Informatic
Fakulta ekonomicko-správní | Faculty of Economics and Administration,
Univerzita Pardubice | University of Pardubice
✉ Studentská 95, 532 10 Pardubice, Czech Republic
E-mail: dusanvasko1@seznam.cz, jiri.krupka@upce.cz

Anotace

Článek se zabývá využitím modelu analytického hierarchického procesu v procesu tvorby územního plánu. Jedná se o vícekritériální posouzení konceptu nového územního plánu města Brna. V případové studii jsou posuzovány tři různé varianty konceptu územního plánu. Navržený model pracuje s devatenácti kritérii, které se týkají využití městských ploch. Kritéria byla posuzována z pohledu občanů, potenciálních investorů a vlivu na životní prostředí. Návrh modelu byl realizován v MATLAB-u.

Klíčová slova

analytický hierarchický proces, konzistenční poměr, územní plánování

Annotation

The article deals with the usage of the model Analytic Hierarchy Process in the spatial plan making process. It is about the multi-criteria appraisal with the new Brno's spatial plan make. In the case study there are three different suggestions of the spatial plan assessed. The suggested model works with nineteen criteria which are related to the usage of the urban spaces. Criteria were assessed from the view of the citizens, potential investors and an impact on the environment. The suggestion of the model was realized in MATLAB.

Key words

analytical hierarchy process, consistency ratio, spatial planning

JEL classification: C38, R58.

Úvod

Územní plánování určuje, jak jednotlivé složky osídlení, krajina a veřejné prostranství budou vypadat. Nejedná se jen o obce, města, ale o celý kraj a celé území České Republiky. Územní plánování zajišťuje předpoklady pro udržitelný rozvoj území soustavným a komplexním řešením účelného využití a prostorového uspořádání území s cílem dosažení obecně prospěšného souladu veřejných a soukromých zájmů na rozvoji území. Za tím účelem sleduje společenský a hospodářský potenciál rozvoje. Všechny tyto činnosti upravuje Zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon) a ten upravuje ve věcech územního plánování zejména cíle a úkoly územního plánování, soustavu orgánů územního plánování, nástroje územního plánování, vyhodnocování vlivů na udržitelný rozvoj území, podmínky pro výstavbu (Zákon o územním plánování, 2006).

Územní plán stanovuje základní koncepci rozvoje území obce, ochrany jeho hodnot, jeho plošného a prostorového uspořádání, uspořádání krajiny a koncepci veřejné infrastruktury. Vymezuje zastavěné území, plochy a koridory, zejména zastavitelné plochy a plochy vymezené ke změně stávající zástavby, k obnově nebo opětovnému využití znehodnoceného území, pro veřejně prospěšné stavby, pro veřejně prospěšná opatření a pro územní rezervy a stanoví podmínky pro využití těchto ploch a koridorů (Zákon o obcích, 2000).

V rámci posuzování konceptu územního plánu je potřebné diskutovat o „nejpříjemnější“ variantě konceptu a to z různých pohledů, např. občanského, ekologického, investorského atd. Domníváme se, že v procesu posuzování variant konceptu územního plánu má své místo použití metod vícekritériálního rozhodování (Křupka, Provazníková, Švejcar, 2011), popřípadě klasifikačního modelu (Křupka, Kašparová, Jirava, 2010).

1. Formulace problému

Případová studie se týká hodnocení variant konceptu územního plánu města Brna. Platný územní plán města Brno byl vydaný v roce 1994, prošel mnohými změnami, a má 31 souborů a změn. Nejzásadnější změna územního plánu je aktualizace z června 2014, která měla předurčit budoucí podobu města. Tato aktualizace byla navržena vůči dalšímu možnému rozvoji města (Valášek, 2014). Z důvodu žalob byla tato aktualizace v lednu 2015 zrušena rozsudkem krajského soudu v Brně (Hromková, 2015). V (Hromková, 2015) se uvádí, že aktualizace umožňovala legalizaci černých staveb, výstavbu v plochách zeleně, zvýšení indexu podlažních ploch a zvýhodňování developerů. Paralelně s aktualizací územního plánu připravovalo město i nový územní plán, který měl reagovat na změnu společenských, ekonomických a demografických podmínek. Šlo zejména o změny týkající se transformace ekonomiky, intenzivního rozvoje nákupních center, vstupu komerce do oblastí sportu, rekreace, rozvoje automobilismu a suburbanizace. Měl by podnítit dlouhodobý rozvoj, zvyšovat prestiž a atraktivitu pro investory, zvyšovat jistoty obyvatelstvu v rozvoji městského prostředí a životních podmínek. Cílem nového územního plánu měl být trvale udržitelný rozvoj a prosperita města Brna, stanovení podmínek na vytvoření rozvojových ploch, zkvalitnění dopravní obslužnosti území a vytvoření podmínek pro zlepšení životního prostředí, ochranu přírodních a krajinných hodnot a podpora revitalizace zanedbaného území (Brno.cz, 2013).

Požadavky na vypracování konceptu územního plánu byly definovány v zadání na zpracování územního plánu města Brna (Brno.cz, 2013a). Tento návrh stanovil vypracování konceptu ve třech variantách. Pro koncept je definován hlavní cíl jako udržení rovnováhy mezi zastavěným územím a jeho rozvojem na jedné straně a výjimečným přírodním zázemím města a jeho ochranou na straně druhé (Dokoupil a kol., 2010). Mezi dílčí cíle patří (Dokoupil a kol., 2010):

- Ochrana přírodního potenciálu - Souhrn přírodních podmínek, které vytváří jedinečný ráz města, které je nutno chránit. Přírodní potenciál města Brna je zásadní podmínkou udržitelnosti rozvoje města, jelikož podněcuje kvalitu obytného prostředí a umožňuje nejrůznější formy rekreace.
- Rozvoj kompaktního města - Hlavní nástroj pro dosažení rozvoje města je revitalizace. Změna starých nevyužitých ploch, brownfieldů a pozemků na území města na funkční a ekonomicky prosperující plochy.
- Funkční a prostorové vyvážení města - Snížit nerovnovážený trend prostorového a funkčního rozvoje města, a podpoření ploch pro bydlení, výroby a rekreace ve vhodných lokalitách.
- Územní podmínky pro rozvoj vzdělání a obchodu - Vytvářet podmínky pro rozvoj vysokého školství, výzkumných a vědeckých zařízení, rozvoj obchodních aktivit a logistických zařízení.

Všechny varianty konceptu územního plánu respektují základní hodnoty města, stanovené podmínky uložené magistrátem. Jednotlivé varianty je možné charakterizovat takto (Dokoupil a kol., 2010):

- První variantu konceptu územního plánu je možné pojmenovat jako „Varianta jihovýchodního rozvojového směru“. Její podstata tkví ve velkém rozvoji průmyslové zóny Tuřany, což odpovídá vyššímu využití disponibilních ploch v jižní a východní části Brna. Zároveň omezuje rozvoj na severní a západní části Brna. Nejsilnější tlaky na rozvoj jsou charakterizovány jako: Rozvoj tuřanské průmyslové zóny, zvýšení rozsahu ploch pro přestavbu v Posvitavské průmyslové zóně a dalších areálech; Rozvoj železničního povrchového diametru v severojižním směru; Zavedení

velkého městského okruhu do tunelu pod Mariánské náměstí; Zasazení silnice R43 do západní části města u Brněnské přehrady.

- Druhá varianta konceptu územního plánu se vyznačuje vyváženým řešením. Rozvoj ve směrech východ a zejména jihovýchod je menší a v zásadě pokrývá potřeby vlastního města, než možnosti dalšího rozvoje. Rozvoj průmyslových oblastí je zredukován a zachovává větší podíl ploch výroby ve stávajících plochách. Druhá varianta se vyznačuje zejména severozápadním rozvojem obytných ploch. Charakter druhé varianty se vyznačuje zejména: Redukcí průmyslových ploch v oblasti Tuřany; Rozvojem krajinné zeleně v pořiční nivě; Rozvojem zón Medláanky, Řečkovice, Ivanovice a Bosonohy; Rozvoj severojižního podpovrchového tramvajového diametru; Zasazení silnice R43 do severní části města.
- Třetí varianta konceptu územního plánu je navrhovaná jako jediná bez silnice R43, která byla zasazena mimo území města do Boskovické brázdy s napojením na dálnici D1 u Ostrovačic. Třetí varianta nekonkretizuje rozvoj určitým směrem, nýbrž rozvojem centra města, zejména pak rozšířením ploch přestaveb lehké výroby ve prospěch ploch smíšených obytných a ploch transformace. Základním podkladem pro zpracování třetí varianty konceptu byla jeho druhá varianta, ta byla ovšem upravena a podstatnými změnami byly např.: Rozvoj ploch transformace a veřejné vybavenosti z ploch výroby a skladování v areálu Zetoru; Rozvoj ploch pro lehkou výrobu; Celkově nižším podílem průmyslových ploch; Rozšířením smíšeného bydlení; Zaměření se spíše na transformaci současných ploch než v další plošný rozvoj.

Stojíme zde před problémem hodnocení variant (alternativ) konceptu územního plánu. Uvedený problém je možné řešit pomocí metody vícekritériálního rozhodování. Při návrhu modelu jsme dále předpokládali, že uplatníme různé pohledy (přístupy) k hodnocení důležitosti prvků rozhodování.

2. Návrh modelu

Tradiční problém vícekritériálního rozhodování P je možné charakterizovat (Gass, Harris, 1996; Triantaphyllou, 2000; Křupka, Provazníková, Švejcar, 2011) množinou alternativ $A = \{a_1, a_2, \dots, a_n\}$ a množinou kritérií $K = \{k_1, k_2, \dots, k_m\}$, na základě nichž jsou alternativy ohodnocovány. Při ohodnocování pracujeme s hodnotami rozhodovací matice \mathbf{R} . Problém P může být vyjádřený jako trojice následovně:

$$P = \{A, K, \mathbf{R}(n \times m)\}, \quad (1)$$

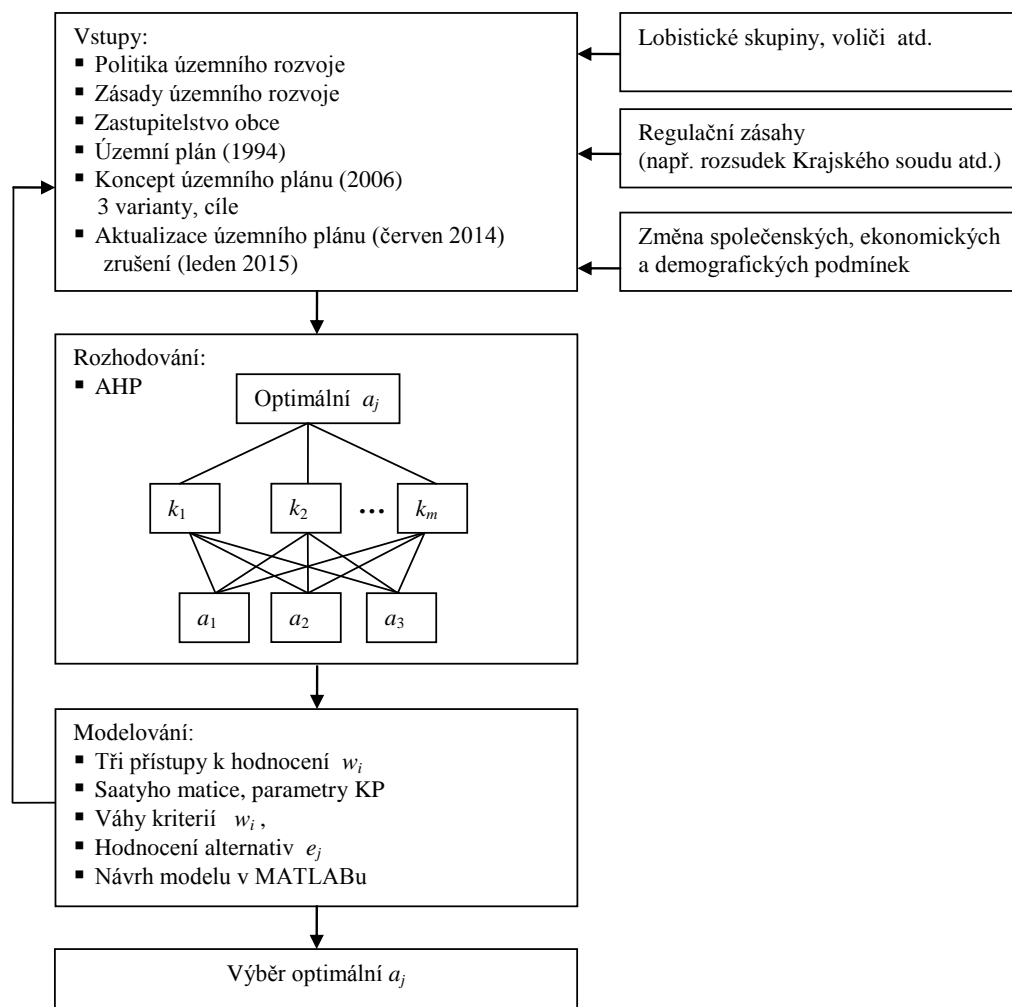
kde matice \mathbf{R} má prvky r_{ji} příslušící j -té alternativě a_j a i -tému kritériu k_i .

Rozhodovací problém P je možné řešit pomocí analyticko hierarchického procesu (AHP). AHP (Gass, Harris, 1996; Saaty, 1980; Saaty, Vargas, 2006) je možné aplikovat jako tří úrovnovou strukturu rozhodovacího procesu P vícekritériálního rozhodování, kde v nejnižší vrstvě jsou popsány alternativy, střední vrstva charakterizuje kritéria a nejvyšší vrstva reprezentuje výběr „vhodné“ alternativy. Vazby mezi nejvyšší a střední vrstvou jsou vyjádřeny prostřednictvím vektoru \mathbf{w} , který vyjadřuje váhu kritérií $K = \{k_1, k_2, \dots, k_m\}$ a platí, že $\mathbf{w} = [w_1, w_2, \dots, w_m]$. Vazby mezi střední a nejnižší vrstvou jsou vyjádřeny prostřednictvím matice $\mathbf{V} = [v_{11}, v_{12}, \dots, v_{1n}; v_{21}, v_{22}, \dots, v_{2n}; \dots; v_{m1}, v_{m2}, \dots, v_{mn}]$ reprezentující ohodnocení ohodnocení j -té alternativy z $A = \{a_1, a_2, \dots, a_n\}$ pro i -té kritérium z $K = \{k_1, k_2, \dots, k_m\}$.

Model vícekritériálního hodnocení konceptu územního plánu je uvedený na obr. 1.

Hodnoty \mathbf{w} a \mathbf{V} (Saaty, 1980; Saaty, Vargas, 2006) jsou v tomto případě vypočítány z příslušných Saatyho matic \mathbf{S} párových porovnání. O vhodnosti použití navržených \mathbf{S} vypovídá konzistenční poměr KP, při akceptování, že $KP < 0,1$.

Obr. 1: Model vícekriteriálního hodnocení konceptu územního plánu

Zdroj: vlastní zpracování

Rozhodnutí o výběru „vhodné“ alternativy je určeno jako výběr maximální hodnoty z vektoru \mathbf{e} podle:

$$\mathbf{e} = [v_{1i}, v_{2i}, \dots, v_{mi}] \cdot [w_1, w_2, \dots, w_m]^T. \quad (2)$$

kde e_j reprezentuje ohodnocení j -té alternativy pro $\mathbf{e} = [e_1, e_2, \dots, e_n]$.

Pro návrh řešení byly jako alternativy $A = \{a_1, a_2, \dots, a_n\}$, $n = 1, 2, 3$ použity varianty konceptu územního plánu, kde a_1 je první, a_2 druhá a a_3 třetí varianta konceptu územního plánu. Na ohodnocení alternativ bylo použito 19 kritérií $K = \{k_1, k_2, \dots, k_m\}$, $m = 1, 2, \dots, 19$ vyjadřujících velikost plošného využití území. Kritéria je možné dělit do tří 3 oblastí, týkají se plochy zástavby, plochy infrastruktury a volných ploch (Vyhláška o obecných požadavcích na využívání území, 2006) takto:

- pro plochy zástavby $\{k_1, k_2, \dots, k_9\}$ jde o plochy bydlení k_1 , plochy smíšené obytné k_2 , plochy veřejné vybavenosti k_3 , plochy komerční vybavenosti k_4 , plochy nákupních a zábavních center a zvláštních areálů k_5 , plochy sportu k_6 , plochy výroby a skladování k_7 , plochy lehké výroby k_8 , plochy transformace k_9 ;
- pro plochy infrastruktury $\{k_{10}, k_{11}, \dots, k_{13}\}$ jde o plochy technické infrastruktury k_{10} , plochy dopravní infrastruktury k_{11} , plochy veřejné obsluhy území k_{12} , plochy městské zeleně k_{13} ;
- pro plochy volné $\{k_{14}, k_{15}, \dots, k_{19}\}$ jde o plochy rekreace k_{14} , plochy zahrádek k_{15} , plochy lesů k_{16} , plochy krajinné zeleně k_{17} , plochy zemědělské k_{18} , plochy vodní a vodo hospodářské k_{19} .

V procesu hodnocení alternativ byly použity tři rozdílné přístupy – občanský, investorský a ekologický. Jinými slovy to znamená, že Saatyho matice $\mathbf{S}(19 \times 19)$ pro výpočet důležitosti (vah) kritérií reprezentované vektorem \mathbf{w} byly sestaveny ze tří různých pohledů. Matice \mathbf{V} byla konstruována na základě reálných hodnot a byla totožná pro tři výše zmiňované přístupy. Při celkovém porovnání alternativ jsme tedy pracovali s vektory \mathbf{e}_1 , \mathbf{e}_2 a \mathbf{e}_3 .

Na základě Saatyho matice $\mathbf{S}_{e1}(19 \times 19)$ pro „občanský“ přístup je definován normovaný váhový vektor kritérií \mathbf{w}_{e1} následujícím způsobem:

$$\mathbf{w}_{e1} = [0,0779; 0,1368; 0,1368; 0,0744; 0,0266; 0,0726; 0,0218; 0,0471; 0,0149; 0,0075; 0,0493; 0,0108; 0,119; 0,119; 0,0071; 0,0459; 0,0108; 0,007; 0,0148], \quad (3)$$

kde maximální vlastní číslo (hodnota) λ_{max} je 21,0775, konzistenční index KI je 0,1154 a KP je 0,0710 pro \mathbf{S}_{e1} . Hodnota náhodného konzistenčního indexu RI byla použita z (Alonso, Lamata, 2006).

Na základě Saatyho matice $\mathbf{S}_{e2}(19 \times 19)$ pro „investorský“ přístup je definován normovaný váhový vektor kritérií \mathbf{w}_{e2} následujícím způsobem:

$$\mathbf{w}_{e2} = [0,0442; 0,0423; 0,0402; 0,0739; 0,0739; 0,0412; 0,1578; 0,1578; 0,0461; 0,1057; 0,1057; 0,0158; 0,0116; 0,0075; 0,0075; 0,0075; 0,0075; 0,0246; 0,0292], \quad (4)$$

kde λ_{max} je 21,2469, KI je 0,1248 a KP je 0,0767 pro \mathbf{S}_{e2} .

Na základě Saatyho matice $\mathbf{S}_{e3}(19 \times 19)$ pro „ekologický“ přístup je definován normovaný váhový vektor kritérií \mathbf{w}_{e3} následujícím způsobem:

$$\mathbf{w}_{e3} = [0,0584; 0,0252; 0,0252; 0,0252; 0,0155; 0,0155; 0,0075; 0,0075; 0,0422; 0,0108; 0,0108; 0,0153; 0,0577; 0,1593; 0,1023; 0,1593; 0,1023; 0,0577; 0,1023], \quad (5)$$

kde λ_{max} je 21,0390, KI je 0,1133 a KP je 0,0696 pro \mathbf{S}_{e3} .

Obdobným způsobem byly navrženy Saatyho matice k výpočtu ohodnocení všech alternativ pro jednotlivá kritéria. Tyto byly použity pro sestavení matice \mathbf{V} .

V tab. 1 jsou uvedena pořadí kritérií (od nejdůležitějšího po nejméně důležité) a váhy kritérií pro jednotlivé přístupy hodnocení (občanský, investorský a ekologický). V tab. 2 je uvedeno celkové hodnocení alternativ konceptu územního plánu ze tří různých náhledů na hodnocení.

Tří úrovněová struktura algoritmu AHP byla realizována v MATLAB, ver. 7.1, Service Pack 3.

Závěr

V příspěvku byl definován model vícekritériálního hodnocení konceptu územního plánu s využitím AHP. Pro sestavení Saatyho matic na výpočet důležitosti (vah) zvolených kritérií byly použity různé přístupy - občanský, investorský a ekologický. Na základě parametru KP konstatujeme, že všechny použité Saatyho matice jsou konzistentní, tedy je možné je použít v průběhu rozhodovacího procesu.

Při posouzení přístupů (viz. tab. 1) vyplývá, že pro občanský pohled jsou nejvíce důležitá kritéria k_2 „plochy smíšené obytné“ a k_3 „plochy veřejné vybavenosti“; mezi nejméně důležitá kritéria patří k_{15} „plochy zahrádek“ a k_{18} „plochy zemědělské“. Pro investorský pohled patří mezi nejvíce důležitá kritéria k_7 „plochy výroby a skladování“ a k_8 „plochy lehké výroby“; mezi nejméně důležitá kritéria se řadí k_{16} „plochy lesů“ a k_{17} „plochy krajinné zeleně“. Třetí přístup, ekologický, je charakterizován nejvíce důležitými kritérii k_{14} „plochy rekreace“ a k_{16} „plochy lesů“; nejméně důležitými kritérii k_7 „plochy výroby a skladování“ a k_8 „plochy lehké výroby“.

Je možné diskutovat o tom, zda pro ekologický přístup je správně zařazeno kritérium k_{14} „plochy rekreace“ a zda by nemělo být možná vybráno kritérium k_{17} „plochy krajinné zeleně“. V tomto případě by bylo možné diskutovat o výběru členů a rozšíření skupiny expertů, kteří definují Saatyho matici pro ekologický přístup.

Tab. 1: Pořadí kritérií a váhy kritérií pro jednotlivé přístupy hodnocení

Přístup „občanský“		Přístup „investorský“		Přístup „ekologický“	
Pořadí k_i	Váha w_i	Pořadí k_i	Váha w_i	Pořadí k_i	Váha w_i
k_2	0,1368	k_7	0,1578	k_{14}	0,1593
k_3	0,1368	k_8	0,1578	k_{16}	0,1593
k_{13}	0,119	k_{10}	0,1057	k_{15}	0,1023
k_{14}	0,119	k_{11}	0,1057	k_{17}	0,1023
k_1	0,0779	k_4	0,0739	k_{19}	0,1023
k_4	0,0744	k_5	0,0739	k_1	0,0584
k_6	0,0726	k_9	0,0461	k_{13}	0,0577
k_{11}	0,0493	k_1	0,0442	k_{18}	0,0577
k_8	0,0471	k_2	0,0423	k_9	0,0422
k_{16}	0,0459	k_6	0,0412	k_2	0,0252
k_5	0,0266	k_3	0,0402	k_3	0,0252
k_7	0,0218	k_{19}	0,0292	k_4	0,0252
k_9	0,0149	k_{18}	0,0246	k_5	0,0155
k_{19}	0,0148	k_{12}	0,0158	k_6	0,0155
k_{12}	0,0108	k_{13}	0,0116	k_{12}	0,0153
k_{17}	0,0108	k_{14}	0,0075	k_{10}	0,0108
k_{10}	0,0075	k_{15}	0,0075	k_{11}	0,0108
k_{15}	0,0071	k_{16}	0,0075	k_7	0,0075
k_{18}	0,007	k_{17}	0,0075	k_8	0,0075

Zdroj: vlastní zpracování

Tab. 2: Celkové ohodnocení alternativ

Přístup k hodnocení	Alternativa a_1	Alternativa a_2	Alternativa a_3
„občanský“	0,432	0,243	0,325
„investorský“	0,472	0,278	0,250
„ekologický“	0,401	0,277	0,322

Zdroj: vlastní zpracování

Algoritmus AHP byl realizován v MATLAB-u a pracuje s reálnými daty z konceptu územního plánu města Brna. Na základě dosažených výsledků (viz. tab. 2) jako nejvhodnější varianta konceptu územního plánu byla ve všech případech vybrána první varianta konceptu „Varianta jihovýchodního rozvojového směru“.

Za nejméně vyhovující byla vybrána varianta druhá pro občanský i ekologický pohled, respektive varianta třetí pro pohled investorský.

V budoucnu je možné dosažené výsledku rozšířit o použití modelu případového usuzování (Křupka, Kašparová, Jirava, 2009) nebo pracujícího s neurčitostí (fuzzy rozhodování), o využití rough nebo rough-fuzzy množin (Mezera, Křupka, 2014), o aplikaci modelu analytické hierarchické sítě či o použití skupinového rozhodování a řešení problematiky heterogenity dat.

Literatura

- [1] ALONSO, J.A., LAMATA, M.T., (2006). Consistency in the analytic hierarchy process: a new approach. *International Journal of Uncertainty, Fuzziness and Knowledge-Based Systems*, vol. 14, no. 4, pp. 445-459. ISSN 0218-4885. DOI 10.1142/S0218488506004114.
- [2] Brno.cz, (2013). *Připravovaný územní plán města Brna* [online].[cit. 2015-03-05]. Dostupné z: www.brno.cz/pripravovany-uzemni-plan-mesta-brna-upmb/slovo-uvodem/
- [3] Brno.cz, (2013). *Forma a členění územního plánu*. [online]. [cit. 2015-03-05]. Dostupné z: www.brno.cz/fileadmin/user_upload/sprava_mesta/magistrat_mesta_brna/OUPR/Pripravovany_uzemni_plan/Forma_a_cleneni.pdf
- [4] GASS,S., HARRIS, C.M., (1996). *Encyclopedie of operations reserch and management science*. Boston: Kluwer academic publishers. ISBN 978-14-419-1137-7.
- [5] HROMKOVÁ, D., (2015). *Krajský soud zrušil aktualizaci územního plánu Brna, vyhověl odpůrcům*. [online]. [cit. 2015-03-05]. Dostupné z:http://brno.idnes.cz/aktualizace-uzemniho-planu-brna-dal-/brno-zpravy.aspx?c=A150123_144557_brno-zpravy_mav
- [6] KŘUPKA, J., KAŠPAROVÁ, M., JIRAVA, P., (2009). Case-based reasoning model in process of emergency management. In Cyran, K.A., et al. (eds.) *Man-machine interactions. Advances in intelligent and soft computing*, vol. 59, pp. 77-84. Springer Science & Business Media. ISSN 2194-5357. ISBN 978-3-642-00563-3.
- [7] KŘUPKA, J., KAŠPAROVÁ, M., JIRAVA, P., (2010). Quality of life modelling based on decision trees. *E & M Ekonomie a management*, vol. 13, no. 3, pp. 130-146. ISSN 1212-3609.
- [8] KŘUPKA, J., PROVAZNÍKOVÁ, R., ŠVEJCAR, J., (2011). Multiple criteria decision analysis of EU project implementation benefits for the impacted micro-region. *International Journal of Mathematical Models and Methods in Applied Sciences*, vol. 5, no. 8, pp. 1354-1362. ISSN 1998-0140.
- [9] MEZERA, F., KŘUPKA, J., (2014). Environmental modelling based on rough-fuzzy approach. In Gruca, A; Czachorski, T; Kozielski, S. (eds.) *Man-machine Interactions 3. Advances in intelligent and soft computing*, vol. 242, pp. 407-414. Springer Science & Business Media. ISSN 2194-5357. ISBN 978-3-319-02308-3.
- [10] SAATY, T.L., (1980). *The analytic hierarchy process*. New York: McGraw-Hill Int. Book Company. ISBN 007-05-4371-2.
- [11] SAATY, T.L., VARGAS, L.G., (2006). *Decision making with the analytic network process: economic, political, social and technological applications with benefits, opportunities, cost and risks*. SpringerScience + Business Media. LLC. 2006. ISBN 978-14-614-7279-7.
- [12] TRIANTAPHYLLOU, E., (2000). *Multi-criteria decision making methods: A comparative study*. Boston: Kluwer academic publishers. ISBN 978-07-923-6607-2.
- [13] VALÁŠEK, L., (2014) *Deset tisíc stran, které mají změnit Brno. Územní plán skrývá hodně* [online]. [cit. 2015-03-05]. Dostupné z: http://brno.idnes.cz/uzemni-plan-brna-026-/brno-zpravy.aspx?c=A140614_2073839_brno-zpravy_mich
- [14] *Vyhláška o obecných požadavcích na využívání území č. 501*, (2006). [online]. [cit. 2015-03-05]. Dostupné z: www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-501
- [15] Dokoupil, J. a kol., (2010). *Územní plán města Brna - Koncept: Prezentace*. [online]. [cit. 2015-03-05]. Dostupné z: www.brno.cz/fileadmin/user_upload/sprava_mesta/magistrat_mesta_brna/OUPR/Pripravovany_uzemni_plan/KONCEPT/Prezentace/UPmB_Vstupni_prezentace.ppt
- [16] *Zákon č. 128/2000 Sb. o obcích*.
- [17] *Zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu*.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu SGSFES_2015001 Ekonomický a sociální rozvoj v soukromém a veřejném sektoru - Modelování kvality života v obcích s rozšířenou působností na Fakultě ekonomicko-správní, Univerzity Pardubice v roce 2015.

NETRADIČNÍ POHLED NA DEFINICI VENKOVA

UNTRADITIONAL VIEW OF THE DEFINITION OF RURAL

ING. SVATAVA NUNVÁŘOVÁ, PH.D.

ING. ONDŘEJ PETR

Katedra regionální ekonomie a správy | *Department of Reg. Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: *nunvar@econ.muni.cz, 99592@mail.muni.cz*

Anotace

Článek diskutuje možnosti (způsoby) definování venkovského prostoru. Nejdříve jsou stručně představeny obvyklé způsoby vymezování venkovského prostoru. V další části článku je nastíněn alternativní způsob vymezení venkovského prostoru v ČR, který reaguje na omezení tradičních a obvykle používaných způsobů. Alternativní vymezení venkovského prostoru v ČR využívá indikátory zaměřující se na obydlené byty, hustotu zalidnění, pracovní místa v městských odvětvích, poměr pracovních míst na ekonomicky aktivním obyvatelstvu a vybavenosti obcí službami a zařízeními. Návrh vymezení je demonstrován na území ČR k termínu posledního Sčítání lidu domu a bytů 2011.

Klíčová slova

venkov, venkovské oblasti, vymezování venkova, Česká republika

Annotation

The article discusses the possibilities (methods) to define the rural area. First, there are briefly introduced conventional methods of defining a rural area. It consists also an alternative method of defining the rural areas in the Czech Republic, which responds to the limitations of traditional and conventional methods. An alternative definition of rural areas in the Czech Republic uses indicators focus on occupied dwellings, population density, employment in typical urban sectors of the economy, the ratio of employment to the economically active population and equipment of municipal services and facilities. Proposal for the definition is demonstrated in the Czech Republic as of the date of the last census of houses and flats 2011.

Key words

rural, rural areas, definition of rural areas, Czech Republic

JEL classification: P25

Úvod

Venkovský prostor může být označen jako významná část každého státu. Pokud se o něm hovoří ve významu prostoru či krajiny, který zabírá, půjde i u mnoha relativně významně zalidněných států Evropy zcela určitě o většinu jejich rozlohy. O jak významnou část daného státu půjde, určuje často kritérium, které je použito pro odlišení tohoto prostoru od prostoru městského. K vymezení venkovského prostoru může docházet několika možnými způsoby. Z těch nejpoužívanějších způsobů lze zmínit hustotu zalidnění či počet obyvatel sídla (příp. regionu). Použít lze i jedno či více hledisek současně. Díky tomu je problematická shoda nad jediným a obecně platným vymezením. Nejednotnost definicí způsobuje, že se v literatuře objevuje několik druhů „venkova“, které mají odlišné environmentální, sociokulturní, geografické, administrativní i ekonomické charakteristiky.

Venkov byl dříve úzce spojován s problematikou zemědělství a potřeba vymezovat venkovské oblasti samostatně od těch městských vznikla v souvislosti se změnami veřejných politik, které se začaly zabývat venkovem a potřebami krajiny a obyvatelstva zde žijícího či sem vyjíždějícího. Politika rozvoje venkova, která tak vznikla, je pak velmi úzce propojena s politikami dalšími. Realizace veřejných politik je obvykle cílená a k tomu cílení je vhodné vědět, kde se má politika realizovat a kde mají být zřetelné její efekty. Proto i vhodné vymezení venkovského prostoru může být důležitým faktorem efektivního nastavení veřejných politik.

1. Cíl článku a teoretická východiska

Cílem článku je ukázat, jak se obvykle postupuje při vymezování venkovského prostoru. Jeho hlavním cílem však je nabídnout nový alternativní pohled na jeho vymezení. I když určitou představu toho, co je či není venkov, má zřejmě každý. Záleží na tom, zda je tento pohled zaměřen subjektivně, tedy v souvislosti s vnímáním jedince, či objektivně, dle jednoznačně určeného kritéria a jeho číselnému vyjádření. Maříková (2005) objektivní vymezení dále dělí na kvalitativní (přesně specifikované, ale špatně měřitelné ukazatele), nebo kvantitativní (přesně specifikované a snadno měřitelné a v praxi dobře ověřitelné ukazatele). Subjektivně zaměřené ukazatele jsou vhodné při určování jednoho či menšího počtu venkovských sídel/obcí, tedy např. prostřednictvím terénního výzkumu v malém zájmovém území. Pro rozlišování více sídel nebo regionů se používají objektivní kvantitativní ukazatele. Jejich použití však přináší problémy.

Z objektivních kvantitativních ukazatelů přichází v úvahu počet obyvatel (v sídle/obci/oblasti), hustota zalidnění, specifické charakteristiky zaměstnanosti obyvatelstva (např. v sektorech ekonomiky, dojížděku za prací a službami), charakteristiky krajiny v okolí sídla (rozloha, vzhled, struktura), administrativní zařazení v systému veřejné správy.

Obvykle používanými ukazateli pro vymezování venkovského prostoru jsou hustota zalidnění, počet obyvatel v sídle a příp. administrativní statut sídla. Při souboru mnoha států či oblastí může být jejich použití „rychlé a snadné“ (jednoduše statisticky dostupné, zjistitelné a porovnatelné) a zároveň zavádějící (právě s ohledem na vysokou heterogenitu zemí). Výběr vhodného ukazatele, které bude využito, bývá pak často závislé na cíli, pro který je venkovský prostor vymezován.

Neuspokojivost nad neexistencí jednotného a univerzálně použitelného vymezení venkovského prostoru vyjadřuje např. Hoggart (1990). Halfacree (1993) zase možnost rozlišování mezi venkovským a nevenkovským prostředím připouští, za podmínek existence určitých příznačných společenských procesů, které jsou koncentrovány na místní úroveň prostorové hierarchie. Murdock a kol. (2012) dává důraz na obtížnost definování venkovských oblastí podle konvenčně používaných kritérií a neexistuje podle něj žádná univerzální uspokojivá definice venkova. I přes to se o možné definice výzkumníci dále pokouší. Jednou z cest může být i použití kombinací kritérií, např. jak to navrhl v roce 2008 Český statistický úřad ve své metodice přístupů k variantám vymezení venkova. Nejčastěji se v praxi objevovanými kombinacemi je definování různých hraničních hodnot velikosti sídel a hustoty jejich zalidnění. Kvalitu konečného vymezení však vždy ovlivňuje samotný výběr proměnných (i dat), případně přidělení vah u složených ukazatelů či prahové hodnoty (intervaly) používaných ukazatelů.

Jedním ze znaků, rozhodujících o zařazení do venkovského prostoru je počet obyvatel sídla. V ČR je tradičně používána hranice 2 000 obyvatel, tato hranice je využívána např. ČSÚ. Lze se však setkat i s hranicemi 3 nebo 5 tisíc obyvatel. V případě konvenčně dané hranice 2 000 obyvatel sem pak v ČR spadá 89,3 % obcí, kde na rozloze 73,5 % území státu žije 26,7 % obyvatelstva. Další srovnání nabízí tab. 4. Problémem užití ukazatele počtu obyvatel je, že do venkovského prostoru nevhodně zařazuje i obce s „malým“ počtem obyvatelstva, které jsou v zázemí větších měst a které však subjektivně svým charakterem a funkcemi patří do prostoru městského. Vedle toho do městského prostoru jsou přiřazovány velké obce, které však mají typický venkovský charakter i funkce (např. na Břeclavsku, Hodonínsku a Strážnicku, Jihomoravský kraj).

Dalším způsobem vymezení venkovského sídla je hustota jeho zalidnění. Zde je zásadní vymezení OECD, které za venkovské sídlo definuje obec s hustotou zalidnění do 150 obyvatel/km². Vedle toho se lze setkat i s hranicí uváděnou Eurostatem, která je na úrovni 100 obyvatel/km². (Nunvářová, 2007). Ukazatel je využíván hlavně pro mezinárodní srovnávání. Nevýhodou je však výrazně proměnlivá hustota zalidnění jednotlivých států i velmi odlišný charakter sídelního systému některých států. V podmínkách ČR je využití hranice OECD velmi diskutabilní (viz velikost území ČR ve srovnání s dalšími ukazateli v tab. 4)

Statut sídla je obvykle využíván z pohledu vymezení městského prostoru a venkovský prostor je pak opakem prostoru městskému. Přičemž zde do městského prostoru bývají zařazena města. V případě ČR jde o hlavní město, statutární města a města. Definice hlavního města a statutárních měst je jednoznačná ze zákona o obcích (Zákon č. 128/2000 Sb. o obcích, obecní zřízení, ve znění pozdějších úprav) a o jejich přiřazení do městského prostoru není pochyb. Problém nastává u samotných měst. Městem se v současnosti může stát taková obec, která má 3 000 a více obyvatel (po stanovení předsedou Poslanecké sněmovny a vyjádření vlády) a u které se zároveň vyhodnocuje dosažení určité vybavenosti. V souboru sídel označovaných za města lze však nalézt i taková, která statut získala (historicky) před definováním těchto kritérií a která je v současnosti významně nespĺňují (např. 10 měst má méně než 500 obyvatel – ČSÚ, 2012). Na druhou stranu zase existují obce, které hranici 3 000 obyvatel i vybavenost splňují a přesto městy nejsou (např. obec Jesenice, okr. Praha – Západ, s 7 628 obyvateli; obec Bystřice, okr. Frýdek – Místek, s 5 197 obyvateli – ČSÚ, 2012).

2. Použité metody a výsledky

Přestože se výše uvedená řešení snaží do vymezení venkovského prostoru přinést v co nejvyšší míře objektivitu, stále platí, že se do značné míry opírají o konvenční statistická či administrativní kritéria, která v mnoha případech nemusí vystihnout venkovský charakter obcí, resp. zachytit „míru venkovského“. Konstrukce zde prezentovaného alternativního modelu vymezení venkova je vedena snahou o eliminaci problémů souvisejících s vymezením venkova v praxi v co největší míře:

- model se do značné míry neopírá o konvenční kritéria vymezení venkova;
- výběr užitých ukazatelů budou vždy doprovázet jisté kontroverze, vychází nicméně z obecně formovaných představ o znacích venkova v kontrastu k městskému prostředí, a dále (čemuž se při zkoumání rozsáhlého území nelze vyhnout) také z dostupnosti ukazatelů z oficiálních zdrojů pro všechny jednotky zkoumaného území;
- venkov je vymezen ve vztahu k městu, od kterého je při identifikaci typických charakteristik venkova velmi obtížné abstrahovat, vzhledem k vývoji chápání venkova v rámci sídelního systému jako celku a v historicky zakořeněném kontextu dichotomie mezi městem a venkovem;
- váhy jsou pro všechny užití indikátory rovnoměrné (resp. nejsou stanovené);
- prahové hodnoty (hranice intervalů) nejsou stanoveny autorem ad hoc, jsou výsledkem níže popsaného statistického zpracování;
- hodnocené obce (do 5 000 obyvatel) jsou na základě statistického zpracování kategorizovány v závislosti na „míře venkovského charakteru“.

V prvním kroku alternativního modelu vymezení venkova je užito statistického kritéria počtu obyvatel – obce s 5 000 a více obyvateli jsou považovány za městské. V rámci dalšího postupu je k vymezení venkova a kategorizaci obcí využito hlediska urbanistického (indikátor 1, viz níže), statisticko-urbanistického (indikátor 2) a ekonomického (indikátory 3 a 4), které je reprezentováno podílem obsazených pracovních míst¹ v typicky městských odvětvích, a dále snahou o zachycení ekonomického postavení a soběstačnosti obce v rámci sídelního systému prostřednictvím počtu obsazených pracovních míst na 1 ekonomicky aktivního obyvatele obce. V neposlední řadě je využito kritéria vybavenosti obcí vybranými typy zařízení (indikátor 5). Navrhovaný alternativní model vymezení venkova je v návaznosti na výše uvedené aplikován na obce ČR s méně než 5 000 obyvateli a opírá se o následující indikátory:

¹ Počet obsazených pracovních míst v obci = (počet zaměstnaných ekonomicky aktivních bydlících v obci) + (počet dojíždějících do zaměstnání do obce) – (počet vyjíždějících do zaměstnání z obce), viz např. Tonev (2013).

- Indikátor 1 – podíl obydlených bytů v rodinných domech na celkovém počtu obydlených bytů (%);
- Indikátor 2 – hustota zalidnění na zastavěnou plochu;
- Indikátor 3 – podíl obsazených pracovních míst v typicky městských odvětvích (%);
- Indikátor 4 – počet obsazených pracovních míst na 1 ekonomicky aktivního obyvatele;
- Indikátor 5 – počet vybraných typů zařízení v obci.

Výběr indikátorů je založen na předpokladu, že posun v charakteru osídlení od městského směrem k venkovskému probíhá se zvyšujícím se podílem obydlených bytů v rodinných domech, snižujícím se hustotou zalidnění na zastavěnou plochu a vybaveností obce vybranými typy zařízení, a také snižujícím se počtem obsazených pracovních míst na 1 ekonomicky aktivního obyvatele i podílem obsazených pracovních míst v typicky městských odvětvích. K identifikaci typicky městských odvětví je využito přístupu Fialové (2014), která v souvislosti s vymezením periferních oblastí definuje skupinu specializovaných odvětví, mezi něž řadí informační a komunikační činnosti, peněžnictví a pojišťovnictví a činnosti v oblasti nemovitostí, profesní, vědecké a technické činnosti a administrativní a podpůrné činnosti.

Urbanistické hledisko podchycuje v literatuře často zmiňovaný tradiční obraz venkova jako klidného, malebného, idylického, rodinného prostředí. Ekonomické hledisko je na jednu stranu založeno na historicky zakořeněné představě venkova v roli „živitele národa“ a tedy vysoké zaměstnanosti v priméru, resp. nízkého podílu obsazených pracovních míst v typicky městských odvětvích, na stranu druhou je v současnosti nezbytné zachytit i projevy prostorového uspořádání ekonomických procesů, kde se nabízí sledování vyjížděky a dojížděky do zaměstnání, na jejímž základě lze hodnotit ekonomickou sílu a soběstačnost obce v rámci sídelního systému z pohledu počtu obsazených pracovních míst na 1 ekonomicky aktivního obyvatele obce.

Za velmi důležitý socio-ekonomický aspekt městského charakteru obce lze považovat její schopnost zajištění dostupnosti služeb základní občanské vybavenosti pro vlastní i okolní obyvatelstvo, přičemž v úvahu je zde brána vybavenost obce poštou, úplnou základní školou, zdravotnickým zařízením, matrikou a stavebním úřadem. Využití údajů o funkcích sídel pro určení jejich střediskovosti popisuje např. Maryáš (1983), který hovoří o koncentraci vybraných služeb nebo výskytu specializovaných druhů zařízení v sídle, přičemž podle dříve provedených výzkumů (Hagget, 1965, Boustedt, 1967, Jakubowicz, 1977, Palomäki, 1967, Kretzmer, 1970, Votrubec, 1963: In Maryáš, 1983) je počet a rozmanitost druhů zařízení vyšší s rostoucí střediskovostí sídel (dále např. Maryáš, 1988, Kubeš a kol., 2000).

Hodnoty zvolených indikátorů byly na základě statistického zpracování dat rozděleny do šesti intervalů a přiřazeny k bodové škále 0-5 bodů (tab. 1). Průměrná hodnota datového souboru je hranicí mezi 3. a 4. intervalem, hodnoty pod i nad průměrem jsou rozděleny do tří rovnoměrných intervalů. Datový soubor byl před výpočty očištěn o extrémní odchylky, které by zásadně ovlivnily nejen výpočet průměru, ale zejména samotné stanovení intervalů. Extrémním hodnotám je přiřazen počet bodů, který odpovídá příslušnému krajnímu intervalu. Metoda odstranění extrémních hodnot je volena v závislosti na rozdělení a rozsahu datového souboru (testování normality v programu Statistica společnosti StatSoft - Kolmogorov-Smirnovův test, Lilieforsův test, p-value, koeficienty šikmosti a špičatosti, tabulky četnosti, histogramy). Za jednu z mála vhodných metod pro rozsáhlý soubor dat s nenormálním rozdělením byla identifikována metoda kvartilů, jejíž užití není podmíněno normalitou (Manoj a Senthamarai, 2013). Na základě této metody byly datové soubory před dalšími výpočty očištěny o extrémy, které přesahovaly odchylku trojnásobku kvartilového rozpětí pod dolním a nad horním kvartilem (Manoj a Senthamarai, 2013). Mimo popsání zpracování dat leží indikátor 5, u něhož pro takový postup není důvod.

Tab. 1: Rozdělení hodnot sledovaných indikátorů do intervalů a přiřazení bodové škály

Bodová škála	0 bodů	1 bod	2 body	3 body	4 body	5 bodů	Zdroj dat
Indikátor 1	méně než 53,94	53,94 – 70,95	70,96 – 87,97	87,98 – 91,98	91,99 – 95,99	96,00 a více	SLDB 2011
Indikátor 2	10 334,82 a více	7 292,86 – 10 334,81	4 250,90 – 7 292,85	2 973,21 – 4 250,89	1 695,42 – 2 973,20	méně než 1 695,42	SLDB 2011
Indikátor 3	16,74 a více	11,53 – 16,73	6,32 – 11,52	4,21 – 6,31	2,10 – 4,20	méně než 2,10	SLDB 2011
Indikátor 4	1,03 a více	0,82 – 1,02	0,61 – 0,81	0,44 – 0,60	0,27 – 0,43	méně než 0,27	SLDB 2011
Indikátor 5	5	4	3	2	1	0	Malý lexikon obcí; Územně identifikační registr ČR

Zdroj: ČSÚ, vlastní zpracování

Každá obec může v rámci hodnocení dosáhnout 0 – 25 bodů, přičemž základním předpokladem je, že s rostoucím počtem bodů sílí venkovský charakter obce. Ke stanovení hranice mezi obcemi venkovského, smíšeného a městského typu je jako pomocného nástroje využito hlediska vybavenosti obcí městskými funkcemi, resp. službami, o nichž jsou prostřednictvím ČSÚ dostupné informace. Kritérium vybavenosti obcí městskými funkcemi se tímto krokem v hierarchii ostatních kritérií dostává do výsadního postavení – z pohledu lidí žijících ve venkovském prostoru je právě vybavenost tím, co odlišuje město od venkova (o významu vybavenosti z pohledu kvality života mluví např. Maříková, 2003, In Binek a kol., 2007). Stavů plně vybavenosti obcí sledovanými funkcemi bude tedy jako pomocného kritéria využito pro stanovení bodové hranice mezi obcemi městského, přechodného a venkovského typu.

Ze souboru obcí do 5 000 obyvatel jsou vyčleněny obce s plnou vybaveností (stavební úřad, matrice, pošta, úplná základní škola, zdravotnické zařízení). Tento soubor obcí dosahuje v souhrnném hodnocení venkovského charakteru obcí průměrné hodnoty 7,41 bodů, se směrodatnou odchylkou 1,84. Obce, jejichž bodové hodnocení leží uvnitř intervalu směrodatné odchylky od průměru (tedy v rozmezí 6 – 9 bodů), jsou označeny za obce přechodného typu. Obce s nižším bodovým hodnocením (0 – 5 bodů) jsou považovány za městské, obce s vyšším bodovým hodnocením (10 – 25 bodů) za venkovské. Kategorie s přiřazením bodového rozmezí zachycuje tab. 2.

Tab. 2: Systém hodnocení venkovského charakteru obcí do 5 000 obyvatel

Kategorie obcí	Počet bodů dosažený v hodnocení
Města	0 - 5 bodů
Obce přechodného typu	6 – 9 bodů
Venkovské obce	10 – 25 bodů

Zdroj: vlastní zpracování

Výsledkem alternativního modelu vymezení venkova je kategorizace obcí ČR (viz obr. 1). Tab. 3 prezentuje přehled základních charakteristik jednotlivých kategorií, tedy měst, obcí přechodného typu a venkovských obcí.

Tab. 3: Základní charakteristiky kategorií obcí identifikovaných v návaznosti na alternativní model vymezení venkova

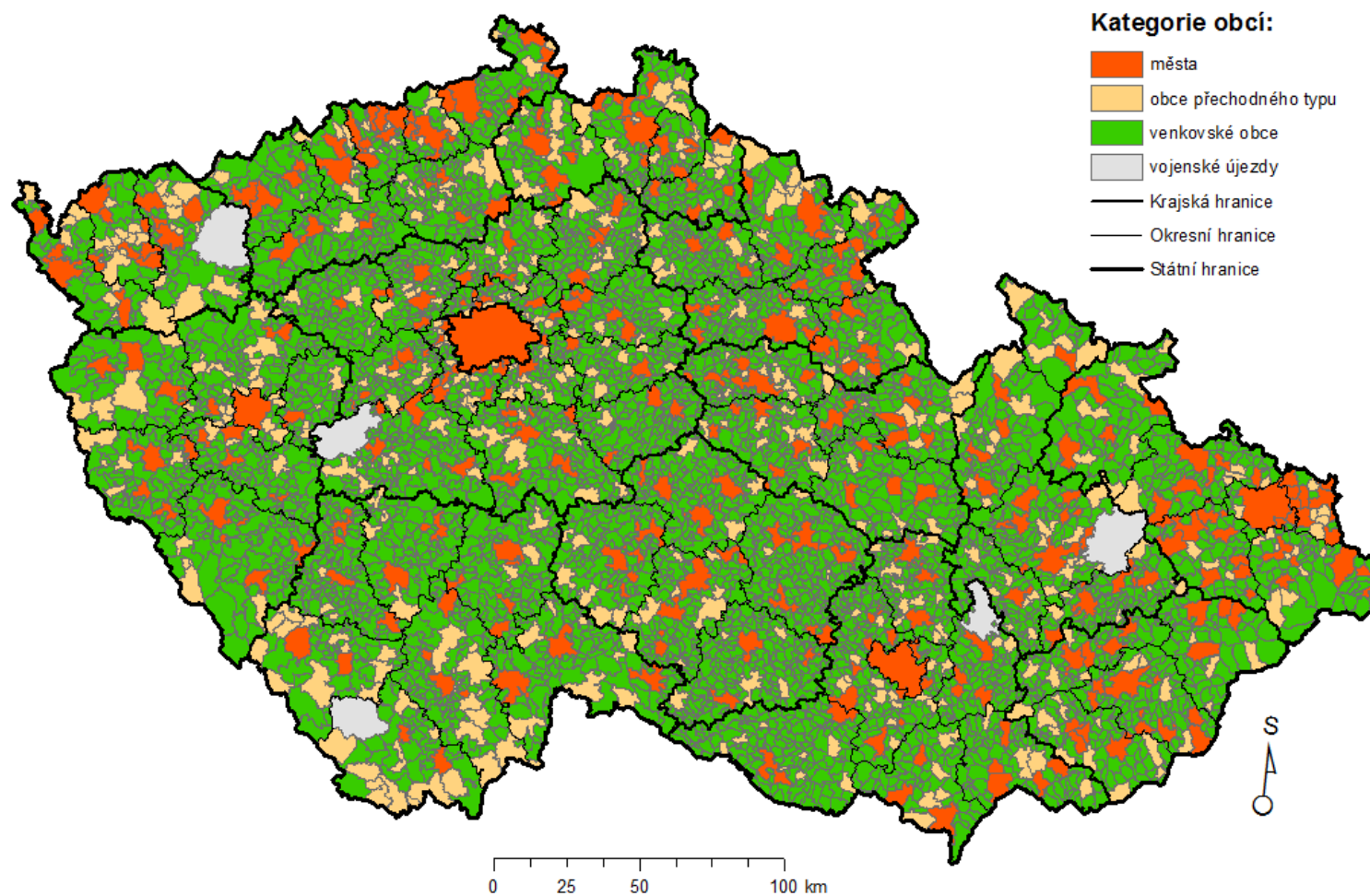
Kategorie obcí / Rok	Počet obcí		Počet obyvatel		Průměrná velikost obce (počet obyv.)
	2011	(%)	2011	(%)	
Obce ČR celkem	6 251	100,00	10 436 560	100,00	1 670
Města celkem	325	5,20	6 636 626	63,60	20 420
Obce přechodného typu	476	7,60	1 068 287	10,20	2 244
Venkovské obce	5 445	87,10	2 729 780	26,20	501
Vojenské újezdy	5	0,08	1 867	0,02	373

Pozn. Územně-správní struktura platná k okamžiku SLDB 2011;

Zdroj: ČSÚ. SLDB 2011 – počet obyvatel podle obvyklého pobytu v obcích ČR, vlastní zpracování.

Koncentrace měst je v pojetí alternativního modelu vymezení venkova (nikoli překvapivě) nejvyšší v Krušnohoří a Moravskoslezském kraji, nízké zastoupení měst je typické pro pomezí Středočeského, Plzeňského, Karlovarského a Ústeckého kraje, pro pohraniční oblast Šumavy (kde pravděpodobně roli měst částečně plní obce přechodného typu, a dále např. pro okresy Kolín, Kutná Hora, Jeseník nebo Znojmo. Pro kategorii obcí přechodného typu je charakteristická nejvýraznější proporcionalita mezi podílem na celkovém počtu obcí a obyvatel ČR, průměrná velikost obce je nejbližší průměru celé ČR (viz tab. 3).

Obr. 1: Kategorizace obcí ČR v návaznosti na konstrukci alternativního modelu vymezení venkova

Zdroj: ČSÚ, vlastní zpracování v programu ArcMap 10.2

Podíl venkova na celkovém počtu obyvatel, obcí a na celkové rozloze ČR dle vybraných kritérií vymezení venkova zachycuje tab. 4, z níž je patrné, že v celorepublikovém měřítku alternativní model vymezení venkova ve významových charakteristikách příliš nevybočuje z ostatních porovnávaných variant vymezení venkova. Hlavním přínosem prezentovaného modelu je tedy především kvalitativně odlišný základ vymezení venkova a navazující kategorizace obcí do 5 000 obyvatel, která může být rámcem pro další výzkumné aktivity.

Tab. 4: Významové charakteristiky venkovských oblastí dle různých kritérií vymezení

	Počet obcí	Počet obyvatel	Výměra obcí (km ²)	Podíl venkova na celkovém počtu obcí (%)	Podíl venkova na celkovém počtu obyv. (%)	Podíl venkova na celkové výměře (%)
Česká republika	6 251	10 436 560	78 866	100,0	100,0	100,0
Statut obce	5 644	3 126 882	56 616	90,3	30,0	71,2
Hustota zalidnění (do 100 obyv./km ²)	4 782	2 311 643	58 327	76,5	22,1	74,0
Hustota zalidnění (do 150 obyv./km ²)	5 402	3 085 867	64 710	86,4	29,6	82,1
Počet obyvatel (do 2 000)	5 584	2 786 110	57 989	89,3	26,7	73,5
Počet obyvatel (do 3 000)	5 814	3 349 091	63 318	93,0	32,1	80,3
Alternativní vymezení	5 445	2 729 780	54 813	87,1	26,2	69,5

Pozn. 1. Územně-správní struktura platná k okamžiku SLDB 2011;

Pozn. 2. Do venkovského prostoru nejsou zahrnuty vojenské újezdy;

Pozn. 3. Kurzívou vyznačena střední hodnota sloupce.

Zdroj: ČSÚ, SLDB 2011 – počet obyvatel podle obvyklého pobytu v obcích ČR, Územně - analytické podklady ČSÚ (data k 31. 12. 2011), vlastní zpracování.

Závěr

Cílem konstrukce alternativního modelu vymezení venkova je překonat problémy tradičně užívaných kritérií a vymežit venkov na základě jeho charakteristických rysů, které jsou často zmiňovány v odborné literatuře, nicméně téměř výlučně v teoretické rovině. Ani v případě zde navrhaného vymezení venkova nelze opomenout řadu vyvstávajících problémů. Zmínit lze komplikace spojené s dostupností dat, nalezením vhodných kritérií, spolehlivostí jednotlivých kritérií ve vztahu k jejich schopnosti vystihnout onu míru „venkovského“, či s nastavením mezních hodnot intervalů v případě zvolených kritérií.

S každým ze zvolených indikátorů jsou spojeny určité nedostatky a sporné body. Nachází-li se v jinak jednoznačně venkovské obci bytový dům související např. s dřívějším umístěním zemědělského družstva nebo jiné výroby, může dojít k ovlivnění indikátorů podílu obydlených bytů v rodinných domech i hustoty zalidnění na zastavěnou plochu. Hustota zalidnění na zastavěnou plochu je však mnohem přesnějším ukazatelem než ukazatele prosté hustoty zalidnění nebo např. podílu zastavěných ploch na celkové výměře obce, do nichž vstupuje značně nesystematicky diverzifikovaná skladba katastrálních území obcí ČR. V případě počtu obsazených pracovních míst na 1 ekonomicky aktivního obyvatele je třeba si uvědomit, jaký vliv může mít např. stavba továrny v určité obci ve vztahu k okolním obcím, případně že denní mobilita pracovní síly se mění v závislosti na poloze vůči centřům. Sledování obsazených pracovních míst má oproti saldu denní vyjížděky nebo podílu zaměstnanosti v určitých odvětvích tu výhodu, že zahrnuje jak zaměstnanost obyvatel obce, tak i vyjížděku a dojížděku do zaměstnání a vystihuje tedy lépe reálné ekonomické postavení obce. S ohledem na potenciální nedostatky jednotlivých indikátorů, potažmo jejich nespolehlivost v otázce vystižení venkovského charakteru, lze multikriteriální přístup k vymezení venkova považovat za krok pozitivním směrem. Kombinace více indikátorů vede k vzájemnému obroušení nedostatků či extrémů jednotlivých ukazatelů.

Literatura

- [1] BINEK, J., GALVASOVÁ, I., HALÁSEK, D., KUNC, J., ŘEHÁK, S., SEIDENGLANZ, D., TOUŠEK, V., VĚŽNÍK, A., (2007). *Venkovský prostor a jeho oživení*. Brno: Georgetown. ISBN 978-80-86251-22-6.
- [2] BOUSTEDT, O., (1967). Osrodki centralne i ich strefy wplywów. Przegląd zagranicznej literatury geograficznej. 2. Warszawa. In Maryáš, J. (1983): K metodám výběru středisek maloobchodu a sfér jejich vlivu. *Zprávy Geografického ústavu ČSAV*, vol. 20, no. 3, pp. 61-81. ISSN 0375-6122.
- [3] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2011). *Malý lexikon obcí ČR 2010*. [online]. [cit. 2015-03-09]. Dostupné z: www.czso.cz/
- [4] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2012). *Sčítání lidu, domů a bytů 2011*. [online]. [cit. 2015-03-09]. Dostupné z: www.scitani.cz/sldb2011/redakce.nsf/i/historie_scitani
- [5] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2012). *Územně-analytické podklady k 31. 12. 2011*. [online]. [cit. 2015-03-09]. Dostupné z: www.czso.cz.
- [6] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2008). *Varianty vymezení VENKOVA a jejich zobrazení ve statistických ukazatelích v letech 2000 až 2006*. [online]. [cit. 2014-10-31]. Dostupné z: www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/p/1380-08
- [7] FIALOVÁ, L., (2014). *Vymezení periferních oblastí ČR*. [Diplomová práce]. Brno: Masarykova univerzita.
- [8] HAGGET, P., (1965). *Locational Analysis in Human Geography*. 1. ed. London. In Maryáš, J. (1983): K metodám výběru středisek maloobchodu a sfér jejich vlivu. *Zprávy Geografického ústavu ČSAV*, vol. 20, no. 3, pp. 61-81. ISSN 0375-6122.
- [9] HALFACREE, K., (1993). Locality and social representation: Space, discourse and alternative definitions of the rural. *Journal of Rural Studies*, no. 9, pp. 23-37. ISSN 0743-0167.
- [10] HOGGART, K., (1990). Let's do away with rural. *Journal of Rural Studies*, vol. 6, pp. 245-257. ISSN 0743-0167.
- [11] JAKUBOWICZ, E., (1977). Lokalnezespoly osadnicze na przykladzie regionu opolskiego. *Acta Universitatis Wratislaviensis, Studia geograficzne*. 29. Wroclaw, s. 1. In Maryáš, J. (1983): K metodám výběru středisek maloobchodu a sfér jejich vlivu. *Zprávy Geografického ústavu ČSAV*, vol. 20, no. 3, pp. 61-81. ISSN 0375-6122.
- [12] KRETZMER, J., (1970). Informationen Institut für Raumordnung. 20. In Maryáš, J. (1983): K metodám výběru středisek maloobchodu a sfér jejich vlivu. *Zprávy Geografického ústavu ČSAV*, vol. 20, no. 3, pp. 61-81. ISSN 0375-6122.
- [13] KUBEŠ, J., a kol., (2000). *Problémy stabilizace venkovského osídlení ČR*. České Budějovice. 163 s.
- [14] MANOJ, K., SENTHAMARAI, K.K. (2013): Comparison of methods for detecting outliers. *International Journal of Scientific & Engineering Research*, vol 4, no. 9, pp. 709-714. ISSN 2229-5518.
- [15] MARYÁŠ, J., (1983). K metodám výběru středisek maloobchodu a sfér jejich vlivu. *Zprávy Geografického ústavu ČSAV*, vol. 20, no. 3, pp. 61-81. ISSN 0375-6122.
- [16] MARYÁŠ, J., (1988). Základní rysy rozmístění občanské vybavenosti v ČSSR. *Sborník Československé geografické společnosti*, vol. 1988, no. 3, pp. 199-209.
- [17] MAŘÍKOVÁ, P., (2003). Kvalita života v obci. In Binek a kol. (2007): *Venkovský prostor a jeho oživení*. Brno: Georgetown. ISBN 978-80-86251-22-6.
- [18] MAŘÍKOVÁ, P., (2005). Venkov v České republice – teoretické vymezení. In Majerová, V. a kol. (2005). *Český venkov 2003. Situace před vstupem do EU. ČZU v Praze*. ISBN 80-213-1274-2.
- [19] MURDOCK, S.H., CLINE, M., ZEY, M., (2012). Challenges in the analysis of rural populations in the United States. In Kulcsár, L.J., Curtis, K.J. (Eds.): *International handbook of rural demography. International handbooks of population 3*. Springer Science, p. 7-16.
- [20] NUNVÁŘOVÁ, S., (2007). *Rozvoj venkova*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-4748-8.
- [21] PALOMÄKI, M., (1967). Method for grouping the central functions. *Studia KPZK PAN*. 17. Warszawa, s. 211. In Maryáš, J. (1983): K metodám výběru středisek maloobchodu a sfér jejich vlivu. *Zprávy Geografického ústavu ČSAV*, vol. 20, no. 3, pp. 61-81. ISSN 0375-6122.
- [22] TONEV, P., (2013). *Změny v dojížděcí za prací v období transformace: komparace lokálních trhů práce*. [Disertační práce]. Brno: Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta, Geografický ústav.
- [23] VOTRUBEC, C. a kol., (1963). K problému hospodářsko-geografických středisek. *Rozpravy ČSAV, řada společenských věd*. 3. Praha, s. 1. In Maryáš, J. (1983): K metodám výběru středisek maloobchodu a sfér jejich vlivu. *Zprávy Geografického ústavu ČSAV*, vol. 20, no. 3, pp. 61-81. ISSN 0375-6122.

REKREAČNÍ FUNKCE LESA – VYHODNOCENÍ PROGRAMU ROZVOJE VENKOVA 2007 – 2013 V JEDNOTLIVÝCH KRAJÍCH

RECREATIONAL FUNCTION OF FOREST - AN EVALUATION OF RURAL DEVELOPMENT PROGRAMME 2007 - 2013 IN THE REGIONS

ING. MARKÉTA KALÁBOVÁ

Katedra cestovního ruchu | *Department of Tourism*
Fakulta mezinárodních vztahů | *Faculty of International Relations*
Vysoká škola ekonomická v Praze | *University of Economics, Prague*
✉ *Nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha, Czech Republic*
E-mail: xkalm21@vse.cz

Anotace

Cílem tohoto příspěvku je zhodnocení realizace podpory rekreační funkcí lesa v rámci oblasti podpory III. 3. 1 Podpora cestovního ruchu a) pěší trasy, hippostezky, vinařské stezky Programu rozvoje venkova v období 2007 – 2013. Projekty jsou hodnoceny z hlediska počtu schválených žádostí, jejich zaměření a objemu finančních prostředků v jednotlivých krajích. Z analýz vyplývá, že většina projektů směřuje na budování pěších tras. Nejvíce schválených žádostí bylo zaznamenáno v rámci Jihomoravského kraje, avšak nejvíce finančních prostředků získaly projekty z Ústeckého kraje. Více než polovina podpory byla rozložena do čtyř krajů – Ústecký, Středočeský, Olomoucký a Jihomoravský. Nejméně projektů a následně finanční podpory bylo zaznamenáno v rámci Moravskoslezského a Pardubického kraje.

Klíčová slova

Program rozvoje venkova, cestovní ruch, rekreační funkce lesa

Anotation

This paper focuses on the implementation of support for the recreational function of forests in the area of intervention III. 1. 3. Encouragement of tourism activities a) hiking trails, horse riding paths, wine paths within Rural Development Programme in the period 2007 – 2013. Projects are evaluated by number of approved applications, their focus and volume of financial resources in each region. Analyzes show that most of the projects aim at building hiking trails. Most approved applications were recorded in the Jihomoravský region, but most funds were awarded to projects in the Ústecký region. More than half of the support was divided into four regions – Ústecký, Středočeský, Olomoucký and Jihomoravský. The least projects and consequently financial support were recorded in the Moravskoslezský and Pardubický region.

Key words

Rural Development Programme, tourism, recreational function of forest

JEL classification: Q23, Q26, R51

Úvod

Jednou z důležitých mimoprodukčních funkcí lesa je i rekreační a zdravotní funkce. Návštěvnost lesů se rok od roku zvyšuje a dopad na lesní porosty je značný. Jedním z úkolů lesního hospodářství je vytvořit rovnováhu mezi obnovou, ochranou a péčí o lesy s poskytnutím co největší míry přínosu pro obyvatelstvo ve formě rekreace. Aby byli vlastníci lesa motivováni k ochotě poskytovat mimoprodukční funkce lesa, je nutné, aby na tyto aktivity byly poskytovány finanční zdroje.

Cílem příspěvku je vyhodnotit poskytované dotace v rámci prioritní osy III. 1.3 a) budování pěších tras, hipostezek a vinařských stezek programu Rozvoje venkova 2007 – 2013, neboť tyto finanční příspěvky slouží k rozvoji rekreačních funkcí lesa. Metodické zpracování dat vychází z databáze schválených žádostí evidovaných Státním zemědělským intervenčním fondem a Ministerstvem zemědělství. Projekty budou posouzeny z hlediska počtu schválených žádostí, tematického zaměření a objemu finančních prostředků v jednotlivých krajích.

1. Teoretická východiska ve vztahu k rekreačním funkcím lesa

Na základě výzkumů přispívají stromy, zelené plochy a parky ve městech ke zlepšení mikroklimatu a zároveň se významnou měrou podílí na odolnosti a stabilizaci ekosystému. Mezi pozitivní vlivy patří zejména tlumení extrémních teplot, udržování půdní vlhkosti, zvýšené schopnosti vsakovat a zadržovat vodu, tlumit negativní faktory jako je prašnost, hluchost a rozptýl plynů a v neposlední řadě vytvářet vhodné prostředí pro další organismy včetně člověka (Pondělíček, 2013).

Užitky, které jsou lidem poskytovány na území lesů, jsou označovány jako funkce lesa. Podle zákona č. 289/1995 Sb., o lesích, paragraf 2 b) se tyto funkce lesa dělí na produkční a mimoprodukční funkce (Matějčíček, 2003). Produkční funkce lesa je v současné době stěžejní funkcí. Vzhledem k tomu, že lesní hospodářství je značně specifické a doba produkce je velice dlouhá (80 a více let), závisí rozhodnutí z pěstitelského hlediska na jiných generacích než těch, které budou z lesní produkce užítky čerpat. V posledních letech se stále více hovoří o mimoprodukčních funkcích lesa. Základní rozdělení poskytovaných funkcí lesa uvádí následující tabulka č. 1.

Tab. 2: Rozdělení funkcí lesa

Základní funkce	Hlavní funkce	Druhy užitek
A. Produkční	Dřevoprodukční	Surové dříví
	Chovatelská	Zvěřina
	Jiná produkční	Přidružené výrobky, houby...
B. Environmentální	Půdoochranná	Ochrana půdy
	Vodohospodářská	Voda
	Klimatická	Klimatické a filtrační účinky
C. Sociální	Zdravotní	Rekreace a léčení
	Kulturní	Ochrana přírody a krajiny
	Institucionální	Poznávání, výchova a výcvik

Zdroj: Matějčíček (2003). Vymezení základních pojmů a vztahů z oblasti mimoprodukčních funkcí lesa

Mimoprodukční funkce lesů jsou označovány jako kladné externality, neboť se jedná o volně přístupné a bezplatné zdroje (veřejné statky) s užitky, které lesy poskytují dané společnosti. Mimoprodukční funkce lesa se tedy řadí do formy veřejně prospěšných služeb, které se nerealizují na trhu a vlastníkově lesa (poskytovateli služby) nejsou finančně hrazeny (Matějčíček., 2003). Podle výzkumu Šišáka (2011), ve kterém zkoumal názor obyvatelstva na hrazení zvýšených výdajů spojených s mimoprodukčními funkcemi lesa, vyplynulo, že 20 % dotazovaných návštěvníků by navrhovalo, aby tyto náklady byly hrazeny z těžby dřeva, 5,7 % respondentů uvedlo, že by tyto náklady měli hradit sami návštěvníci, avšak většina (74,3 %) odpověděla, že zvýšené výdaje mají být hrazeny z veřejných rozpočtů - obecních, regionálních, státních či mezinárodních.

V České republice dle výzkumů navštíví ročně lesy 9 milionů lidí. K nejdůležitějším motivům návštěvy lesa patří krátkodobý odpočinek (42 %), dále sběr lesních plodů (29 %). Ten však s sebou rovněž přináší významný rekreační aspekt, což uvedlo 41 % respondentů jako hlavní účel sběru plodin (Šišák, 2006). Dalším důležitým motivem je zájmová činnost (12 %), která zahrnuje zejména myslivost, poznávání přírody, sport a společenské aktivity ve spojitosti s ochranou přírody, několika denní rekreace (8 %), sběr palivových produktů (4 %), ostatní důvody (5 %). Z uvedeného členění vyplývá, že návštěvu lesa má 90 % návštěvníků spojeno s rekreační funkcí (Lesnicko-dřevařský vzdělávací portál, 2015).

Podle § 19 lesního zákona (zákon č. 289/1995 Sb.) má každý „právo vstupovat do lesa na vlastní nebezpečí a sbírat tam pro vlastní potřebu lesní plody a suchou na zemi ležící klest. Při tom je povinen les nepoškozovat, nenarušovat lesní prostředí a dbát pokynů vlastníka lesa a jeho zaměstnanců...“

V rámci výzkumu v oblasti rekreační funkce lesů je nutné se do budoucna zabývat ekonomickými otázkami, které by řešily faktory ovlivňující trvalou udržitelnost rozvoje rekreace v lesích, úroveň a integraci ekonomických dopadů na regionální rozvoj, dále mechanismus transferu nákladů či zisků mezi vlastníky lesů a turistické podniky. Důležitou oblastí bude do budoucna i ochota návštěvníků platit za využití rekreačního zařízení a služeb, stejně jako vypracování obecných zásad, nástrojů a školení správců lesů v oblasti poskytování rekreačních funkcí lesa (Simpson et al., 2008).

V současné době vlastník lesa a okolních pozemků může využít přímé a nepřímé finanční podpory. Nepřímá podpora je poskytována vlastníku lesa ve formě daňové úlevy pro lesní porosty, které spadají do kategorie Lesy ochranné a Lesy zvláštního určení. Další možností je získání přímých podpor ve formě dotací od krajů. Finanční prostředky na mimoprodukční funkce lesa je možné získat z rozpočtů jednotlivých krajů, které mají vlastní pravidla pro poskytování dotačních titulů. Dotace na mezinárodní úrovni je v této oblasti také možné čerpat od Evropské Unie. Během období 2007 – 2013 bylo jednou z možností získat finanční podporu na rekreační funkce lesa z Evropského zemědělského fondu pro rozvoj venkova (EAFRD). Ustanoveným řídicím orgánem je v tomto případě Ministerstvo zemědělství a platebním orgánem Státní zemědělský intervenční fond (ÚHUL, 2012).

Program rozvoje venkova 2007 – 2013 poskytoval finanční prostředky v rámci 4 prioritních os. První osa se zaměřovala na zlepšení konkurenceschopnosti zemědělství a lesnictví, druhá prioritní osa směřovala do oblasti zlepšování životního prostředí a krajiny. Třetím podporovaným odvětvím byla kvalita života ve venkovských oblastech a diverzifikace hospodářství venkova. Ve čtvrté prioritní ose s názvem Leader byly poskytovány dotace podporující realizaci místní rozvojové strategie a spolupráci místních partnerství (SZIF, 2015).

Z výše uvedených os poskytovaných podpor přímo souvisí s rozvojem rekreačních funkcí lesa následující podopatření:

- OSA I. 1.2. Investice do lesů
- OSA I. 3.1. Další odborné vzdělávání a informační činnost
- OSA I. 3.4. Využívání poradenských služeb
- OSA II. 2.4.2 Neproduktivní investice v lesích
- OSA III. 1.3. **Podpora cestovního ruchu**

Podpora cestovního ruchu je dále rozdělena do podskupin a) pěší trasy, vinařské stezky a hippostezky a b) ubytování, sport (SZIF, 2015). Pěší trasy slouží k spojení, značení a zvelebení turistických stezek. Vinařské stezky v České republice vytváří unikátní regionální síť především cyklistických tras s cílem propojení malebných vinařských oblastí a památek daného regionu. Hippostezky mají za úkol zpřístupnění tras pro turistiku na koních.

2. Výsledky analýzy schválených projektů v rámci Programu rozvoje venkova 2007 – 2013 III. 1.3 Podpora cestovního ruchu

Analýza projektů v rámci Programu rozvoje venkova v období 2007 – 2013 byla provedena na základě četnosti schválených projektů v jednotlivých krajích a z hlediska získaných finančních prostředků. Pro komparaci jednotlivých krajů byly využity jednoduché relativní ukazatele. V programovacím období 2007 – 2013 proběhlo v rámci podpory skupiny III. 1.3 Podpora cestovního ruchu 6 kol příjmu žádostí. Celkem bylo v rámci těchto kol schváleno 114 projektů, z nichž 91 % bylo zaměřeno na budování pěších tras, 6 % hippostezek a 3 % vinařských stezek. Nejvíce žádostí bylo schváleno v rámci 10. kola (40), nejméně naopak v rámci 4. výzvy (8). Žádosti byly předkládány v rámci jednotlivých kol nerovnoměrně. Jediným krajem, který čerpal prostředky při každé výzvě, byl kraj Jihomoravský. Detailní počty schválených žádostí podle jednotlivých kol a krajů uvádí následující tabulka č. 2.

Tab. 3: Počet schválených projektů v rámci jednotlivých kol podle krajů

Kraj	2. kolo	4. kolo	7. kolo	10. kolo	13. kolo	17. kolo	Celkem
Jihomoravský	3	3	2	3	5	4	20
Středočeský	0	1	0	9	0	8	18
Ústecký	0	0	0	10	0	5	15
Olomoucký	0	1	3	5	1	2	12
Královéhradecký	2	0	0	7	1	1	12
Liberecký	0	0	0	7	1	1	9
Jihočeský	2	0	1	3	1	1	8
Plzeňský	1	0	1	0	1	2	5
Zlínský	0	1	0	2	1	0	4
Vysočina	0	1	0	0	0	3	4
Karlovarský	0	1	0	0	2	0	3
Pardubický	0	0	0	0	1	1	2
Moravskoslezský	1	0	0	0	0	1	2
Celkem	9	8	10	40	17	30	114

Zdroj: vlastní zpracování na základě zpráv SZIF a EAGRI (2007 – 2013)

Při regionálním posouzení počtu schválených projektů dominoval kraj Jihomoravský s celkovým počtem 20 projektů. 75 % těchto projektů bylo zaměřeno na zřizování turistických stezek a odpočívadel, 10 % putovalo na vybudování hippostezek a 15 % na zřízení vinařských stezek. Následný Středočeský kraj měl 18 úspěšně schválených plánů, které se zaměřovaly na budování turistických tras. V rámci Ústeckého kraje bylo schváleno 15 projektů. Z těchto návrhů se jeden zaměřoval na hippoturistiku, ostatní směřovaly na podporu vybudování pěších stezek. Olomoucký a Královéhradecký kraj měly shodně 12 schválených žádostí. Všechny tyto žádosti se zaměřovaly na pěší turistiku. V oblasti Libereckého kraje bylo schváleno 9 záměrů, z nichž 1 projekt byl zaměřený na podporu budování vinařské stezky, zbylé projekty se týkaly pěší turistiky. V Jihočeském kraji bylo schváleno 8 projektů se zaměřením z 25 % na hippoturistiku a ze 75 % na pěší stezky. Kraj Plzeňský zaznamenal 5 projektů, Zlínský a Kraj Vysočina 4 schválené záměry, Karlovarský 3 a Pardubický kraj a Moravskoslezský za celé programové období zaznamenaly pouze 2 schválené projekty.

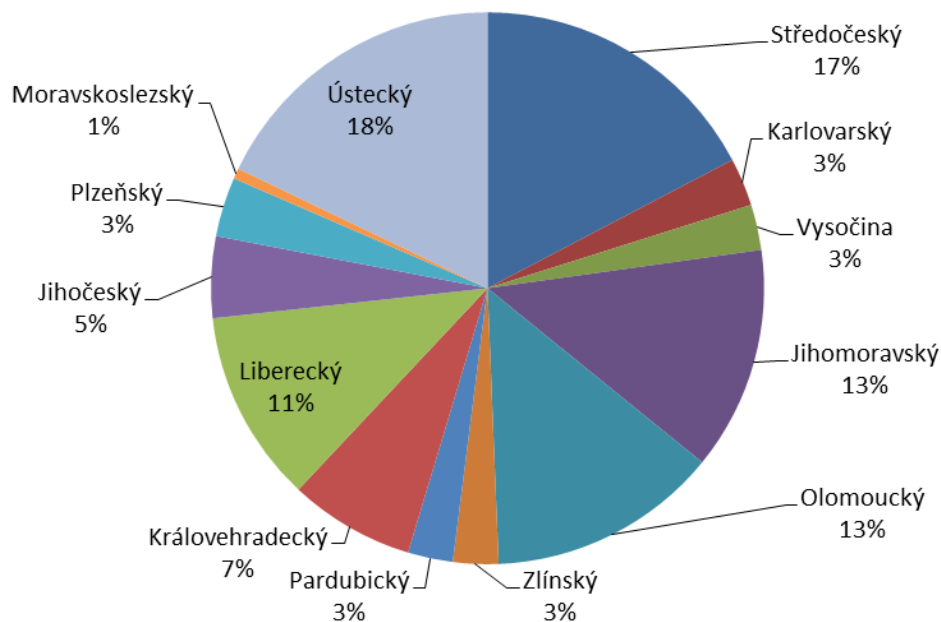
Z hlediska finančních prostředků bylo v rámci projektů celkem alokováno 100 011 973 Kč. Nejvíce peněz bylo schváleno na podporu projektů z Ústeckého kraje, ačkoliv v počtu projektů se umístil až za Jihomoravským a Středočeským krajem. Naopak podpořené projekty z Jihomoravského kraje se z hlediska finančních prostředků umístily až za krajem Středočeským a Olomouckým. Nejméně finančních prostředků bylo schváleno pro projekty z Moravskoslezského kraje, ačkoliv stejný počet schválených projektů zaznamenal i Pardubický kraj. V rámci tohoto kraje bylo čerpáno o necelé 2 mil. více financí. Detailní hodnoty alokovaných finančních prostředků v jednotlivých krajích ukazuje tabulka č. 3.

Tab. 4: Alokované finanční prostředky dle krajů (v Kč)

Kraj	Alokované finanční prostředky (Kč)
Ústecký	17 872 092
Středočeský	17 297 635
Olomoucký	13 502 300
Jihomoravský	13 091 280
Liberecký	11 280 815
Královéhradecký	7 343 152
Jihočeský	4 776 392
Plzeňský	3 480 759
Karlovarský	2 823 891
Vysočina	2 654 160
Zlínský	2 645 955
Pardubický	2 632 500
Moravskoslezský	611 042
Celkem	100 011 973

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat SZIF a EAGRI (2007 – 2013)

Podíl jednotlivých krajů na čerpání podpory projektů z celkové částky finanční podpory ukazuje graf č. 1. Z grafu je patrné, že čtyři kraje (Ústecký, Středočeský, Jihomoravský a Olomoucký) dohromady čerpaly 61 % podpory, zatímco projekty ze zbylých 9 krajů využily podporu pouze ve výši 39 % celkové finanční částky. Dokonce kraje Plzeňský, Pardubický, Zlínský, Kraj Vysočina a Karlovarský kraj čerpaly podporu ve výši 3 % z celkové částky a kraj Moravskoslezský se podílel pouhým jedním procentem. Z uvedeného vyplývá, že poskytovaná podpora není čerpána v rámci krajů rovnoměrně. Důvodem může být možnost čerpání evropských dotací na rekreační funkce lesa z jiných programů nebo nedostatečná informovanost vlastníků lesa o možnostech čerpání dotací v rámci programu Rozvoje venkova.

Obr.1: Finanční podpora dle krajů v % celkové podpory

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat SZIF a EAGRI (2007 – 2013)

Závěr

Z provedené analýzy čerpání podpory z Programu rozvoje venkova 2007 – 2013 osa III. 1. 3. Podpora cestovního ruchu a) pěší trasy, vinařské stezky, hippostezky z hlediska rekreační funkce lesů v jednotlivých krajích bylo zjištěno, že nejvíce projektů zaznamenal Jihomoravský kraj, Středočeský

a Ústecký kraj. Podle tematického zaměření projektů bylo nejvíce podpořeno budování pěších tras. Nejvíce finančních prostředků čerpaly projekty z Ústeckého, Středočeského a Olomouckého kraje. Nejméně podpory na rekreační funkce lesa z uvedeného titulu čerpaly kraje Moravskoslezský, Pardubický, Zlínský, Kraj Vysočina a Karlovarský kraj. Finanční prostředky byly v rámci jednotlivých kol čerpány nerovnoměrně.

Je nutné si uvědomit, že ačkoliv některé statky čerpané z přírody nejsou zploplněné, je naopak o to důležitější o ně pečovat a nezneužívat je. Přirozené mimoprodukční funkce lesa budou mít do budoucna ještě více zvýšenou zátěž, neboť turistika roste spolu s růstem počtu obyvatelstva. Vzhledem k tomu, že zejména u zvýšené intenzity cestovního ruchu v lesních porostech je důležitá ochrana a obnova dané lokality, jsou poskytovány dotace s přímou implikací na zlepšení rekreačních funkcí lesa s cílem zachování trvale udržitelné rovnováhy mezi lesy a turistikou velice významné. Majitelé lesních a okolních pozemků pak mohou skloubit výdělečné hospodaření a ochranu lesů spolu se zájmy místního obyvatelstva. Jednotlivé kraje by tedy měly zvýšit informovanost potenciálních žadatelů o možnosti dané tituly čerpat a zároveň také šířit mezi obyvatelstvo významnost a nutnost poskytovaných dotací podporujících rekreační funkci lesa. V následném období 2014 – 2020 bude opět možné využít prostředky na výstavbu a budování turistických tras, výstavba vhodných objektů a zařízení pro eliminaci negativních dopadů návštěvnosti na lesní prostředí a budování objektů k zajištění bezpečnosti návštěvníků lesa. Na podporu rozvoje rekreačních funkcí lesa bude možné využít i jiné programy než Program rozvoje venkova, například Operační program Životní prostředí či jednotlivé regionální operační programy.

Literatura

- [1] Česká republika: Zákon č. 289/1995 Sb., o lesích a o změně a doplnění některých zákonů (lesní zákon)
- [2] EAGRI, (2015). *2. kolo – schválené žádosti o dotace v rámci osy III.* [online]. [cit. 2015-02-12]. Dostupné z: http://eagri.cz/public/web/file/866/Schvlen_projekty_Osa_III__2._kolo.pdf.
- [3] EAGRI, (2015). *Schválené žádosti o dotace v rámci osy III.* [online]. [cit. 2015-02-12]. Dostupné z: http://eagri.cz/public/web/file/136764/_13.kolo_osa_III.pdf.
- [4] LESNICKO-DŘEVAŘSKÝ VZDĚLÁVACÍ PORTÁL, (2015). *Turistika v lesích.* [online]. [cit. 2015-02-27]. Dostupné z: www.mezistromy.cz/cz/soutez/studijni-materialy/turistika-v-lese.
- [5] MATĚJČEK, J., (2003). *Vymezení základních pojmů a vztahů z oblasti mimoprodukčních funkcí lesa.* [online]. [cit. 2015-02-12]. Dostupné z: www.vulhm.cz/sites/File/lesnicka_politika/ocenovani_lesa/Terminologie_funkci_lesa.pdf.
- [6] PONDĚLÍČEK, M., (2013). Urbánní zeleň a její význam pro resilienci metropolitních oblastí. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings.* Brno: Masarykova univerzita, pp. 501-508. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-63.
- [7] SIMPSON, M., PICHLER, V., TYRVAJAINEN, L., COLLINS, K., MARTIN, S., STRANGE, N., VULETIC, D., (2008). *The Economic and Social Values of Forests for Recreation and Nature Tourism: a research overview.* COST Action E33: Forests for Recreation and Nature Tourism (FORREC). European Commission, COST and European Science Foundation. [online]. Dostupné z: www.openspace.eca.ac.uk/coste33/workinggroup1.htm.
- [8] Státní zemědělský intervenční fond, (2015). *Program rozvoje venkova České republiky na období 2007 - 2013* [online]. [cit. 2015-02-12]. Dostupné z: <https://www.szif.cz/cs/program-rozvoje-venkova>.
- [9] SZIF, (2015). *Schválené Žádosti o dotaci v rámci čtvrtého kola příjmu žádostí Programu rozvoje venkova - opatření III.1.3 Podpora cestovního ruchu* [online]. [cit. 2015-02-12]. Dostupné z: www.szif.cz/cs/CmDocument?rid=%2Fapa_anon%2Fcs%2Fzpravy%2Fefrd%2Fosa3%2F1%2F13%2F1389621621716.pdf.
- [10] SZIF, (2015). *Schválené Žádosti o dotaci v rámci sedmého kola příjmu žádostí Programu rozvoje venkova - opatření III.1.3 Podpora cestovního ruchu* [online]. [cit. 2015-02-12]. Dostupné z: www.szif.cz/cs/CmDocument?rid=%2Fapa_anon%2Fcs%2Fzpravy%2Fefrd%2Fosa3%2F1%2F13%2F1389621621572.pdf.
- [11] SZIF, (2015). *Schválené Žádosti o dotaci v rámci desátého kola příjmu žádostí Programu rozvoje venkova - opatření III.1.3 Podpora cestovního ruchu* [online]. [cit. 2015-02-12]. Dostupné z: www.szif.cz/cs/CmDocument?rid=%2Fapa_anon%2Fcs%2Fzpravy%2Fefrd%2Fosa3%2F1%2F13%2F1389621621413.pdf.

- [12] SZIF, (2015). *Schválené Žádosti o dotaci v rámci sedmnáctého kola příjmu žádostí Programu rozvoje venkova - opatření III.1.3 Podpora cestovního ruchu* [online]. [cit. 2015-02-12]. Dostupné z: www.szif.cz/cs/CmDocument?rid=%2Fapa_anon%2Fcs%2Fzpravy%2Fefafd%2Fosa3%2F1%2F13%2F1389621620838.pdf.
- [13] ŠIŠÁK, L., (2006). Importance of non-wood forest product collection and use for inhabitants in the Czech Republic. *Journal of forest science*, vol. 52, no. 9, pp. 417 - 426. ISSN 1212-4834.
- [14] ŠIŠÁK, L., (2011). Forest visitors' opinions on the importance of forest operations, forest functions and sources of their financing. *Journal of forest science*, vol. 57, no.6, pp. 266–270. ISSN 1212-4834.
- [15] ÚSTAV PRO HOSPODÁŘSKOU ÚPRAVU LESA, (2012). *Včlenění mimodřevních funkcí lesa do hospodaření na lesním majetku*. [online]. [cit. 2015-02-27]. Dostupné z: www.uhul.cz/images/poradenstvi/metodiky/VMFLDHNLM.pdf.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu IG206015; Hodnocení efektivnosti podpory cestovního ruchu a regionálního rozvoje; na Fakultě mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické v Praze, reg. č. F2/12/2015.

FINANČNÍ MÍRA REGIONÁLNÍHO PATRIOTISMU V DIMENZÍCH GLOKALIZACE

FINANCIAL RATE OF REGIONAL PATRIOTISM IN GLOCALIZATION

DOC. ING. IVANA KRAFTOVÁ, CSc.

Bc. JAKUB MUŠKA

Ústav regionálních a bezpečnostních věd | Institute of Regional and Security Sciences
Fakulta ekonomicko-správní | Faculty of Economics and Administration
Univerzita Pardubice | University of Pardubice
✉ Studentská 95, 532 10 Pardubice, Czech Republic
E-mail: Ivana.Kraftova@upce.cz, st30077@student.upce.cz

Anotace

Cílem článku je navrhnout finanční indikátor – míru, jakou se projeví odlišná míra angažovanosti aktérů při realizaci rozvojových záměrů regionu jako projev regionálního patriotismu, a současně ji na vzorku českých regionů vyhodnotit.

Finanční míra regionálního patriotismu je zkonstruována ve dvou modifikacích. Vykalkulované výsledky jsou v rámci vymezeném LAU 1 ČR, obdobím 2007-2013 a třemi opatřeními IV. osy Programu rozvoje venkova hodnoceny z hlediska disperze, korelace a variability.

Finanční míra regionálního patriotismu LAU 1 v ČR se vyznačuje výraznou disperzí, je negativně korelována s reálnou mírou urbanizace a lze dedukovat dva odlišné vzorce chování LAU 1 s menším podílem obyvatel.

Klíčová slova

regionální patriotismus, LAU 1, Program rozvoje venkova, finanční míra

Annotation

The aim of the paper is to propose a financial indicator - a rate presenting different level of actors' involvement at the implementation of region development strategies as a manifestation of regional patriotism, and simultaneously to evaluate it on the sample of Czech regions.

The financial rate of regional patriotism is designed in two variants. The calculated results are evaluated within the defined LAU 1 of the CR, period 2007-2013, and three measures of the fourth axis of the Rural Development Programme in terms of dispersion, correlation and variability.

The financial rate of regional patriotism for LAU 1 in the Czech Republic is characterized with significant dispersion; it is negatively correlated with the real degree of urbanization, and two distinct patterns of behaviour in the LAU 1 with a smaller share of inhabitants can be deduced.

Key words

regional patriotism, LAU 1, Rural Development Programme, financial ratio

JEL classification: R51

Úvod

V roce 1924 se Karel Čapek vyslovuje k poměrům v mladém Československu, v jednom ze svých politicky angažovaných textů píše: „Mám skutečně za to, že nám je nadevše třeba bohatě rozvětveného regionalismu....Regionalism, boj o život a záchranu lokálních ústředí se nevede jenom ve jménu místních kramářů a ševců, ale také ne pod vlajkou folkloristického svérázu; jde o něco víc; jde o organizaci života. Buď se stane venkov fabrikou na zrní, nebo zůstane domovem, ve kterém se

žije... Regionalism čeká na své politiky: na lidi nadšené ideou, že Beroun musí být Berounem a Vysoké Mýto Vysokým Mýtem...“ (Čapek, 1991, s. 7-8).

Současný svět se změnil, poslední třetina 20. století je spjata s dynamickým prohlubováním procesu globalizace silně podmiňovaným a usnadňovaným technicko-technologicko-ekonomickým pokrokem (Kraft, Kraftová, 2009). Společnost nabývá celostní charakter, spjitost světa dotváří tradičně individualizovaná tvořivost, invence a inovativnost; současně roste síla malých struktur jako výraz změněného modelu spolupráce globálních a lokálních aktérů – to vše zahrnuje tzv. glocalizace (Ivanička, 2009). Jakkoli je tento pojem velmi přiřaditelný právě regionálním vědám, získává svůj domicil i v jiných oblastech, a to opět jako rozvojová dimenze založená na propojování globálních hodnot s lokálními tradicemi (Romanov, Kononenko, 2014).

K prosazení lokálních tradic, k prosazení toho, aby Čapkovými slovy „Beroun byl Berounem“, je třeba jisté intencionální strategické angažovanosti, s níž bývá často spjat lokální resp. regionální patriotismus, tedy láska k rodišti, k vlasti. Ačkoli je v tomto příspěvku tento termín uvažován v pozitivním smyslu slova jako hnací síla lokálního či regionálního rozvoje (Song, Han, 2012) bez negativních konotací, je třeba zmínit, že někdy bývá v odborných textech patriotismus spojován s animozitou vůči okolí (Nam, 2011). Regionální patriotismus lze provázat s endogenním rozvojem, který mimo jiné „...vychází z vlastního vnútorného pochopenia lokálnych komparatívnych výhod...“ (Tvrdň, 2014, s. 22).

Pakliže je spojován regionální patriotismus s koncepcemi regionálního endogenního rozvoje, vnučuje se ekonomicky laděná otázka, zda jej lze kvantifikovat, zda je možné finančně vyjádřit jeho míru v různých regionech s akceptováním reality glocalizace, která se implicitně promítá i do formulované kohezní politiky Evropské unie, s níž koresponduje regionální politika ČR.

1. Cíl a metody

Cílem článku je navrhnout finanční indikátor – míru, jakou se projeví odlišná míra angažovanosti aktérů při realizaci rozvojových záměrů regionu jako projev regionálního patriotismu a současně ji na vzorku českých regionů vyhodnotit.

Základní popisnou charakteristikou finančního indikátoru je jeho vyjádření v peněžních jednotkách. Na druhou stranu pro finanční vyjádření míry regionálního patriotismu je nutné zohlednit v utvářeném indikátoru i lidský faktor. Má-li regionální patriotismus působit ve směru rozvoje regionu, měla by ona uvažovaná finanční hodnota být alokována za tímto účelem. Jako vhodný parametr pro evaluaci byla vybrána finanční podpora naplňování cílů programu LEADER, který byl zakomponován v programovacím období 2007-2013 do čtvrté osy Programu rozvoje venkova, jejímž hlavním cílem bylo realizovat místní rozvojové strategie a spolupráci místních partnerství zejména prostřednictvím místních akčních skupin (Muška, 2014).

Za základní regionální jednotku je uvažována LAU 1 (resp. do roku 2008 NUTS IV), tj. okres ČR, a to v počtu 77 (vč. Prahy). Alokované prostředky z jednotlivých opatření programu LEADER byly roztrženy podle okresů. Pro další výpočty finančního indikátoru a jeho hodnocení byl využit průměrný počet obyvatel okresů (polovina součtu hodnoty tohoto ukazatele k 31.12.2006 a 31.12.2013); dále míra reálné urbanizace, za niž je v ČR považován podíl obyvatel žijících ve městech s více než 5000 obyvatel (Kašparová, Půček, 2009, s. 56).

Finanční indikátor je zkonstruován jednak a) jako podíl absolutních hodnot alokovaných prostředků a počtu obyvatel jednotlivých okresů (Φ); b) jednak jako poměr hodnot podílů těchto ukazatelů za okres na celku (ϕ). Indikátor Φ je dále hodnocen pomocí disperze a je posouzena jeho korelace s mírou reálné urbanizace; u indikátoru ϕ je vyhodnocena jeho variabilita.

V návaznosti na svébytné rysy sídelní struktury ČR, jakými jsou vysoký stupeň rozdrobenosti venkovských sídel, relativně nízké zastoupení velkoměst, významná role malých a středních měst (Kašparová, Půček, 2009, s. 27), jsou stanoveny tři hypotézy:

- i) krajská disperze Φ se neodchyluje od disperze Φ měřené napříč všemi okresy, resp. LAU 1 ČR o více než +/-20 procentních bodů;
- ii) existuje negativní korelace mezi reálnou mírou urbanizace a indikátorem Φ , jakožto finanční mírou regionálního patriotismu LAU 1 ČR;
- iii) disperze Φ napříč všemi LAU 1 ČR není větší než variační koeficient φ .

2. Konstrukce ukazatelů a hodnocení jejich výsledků

Finanční míra regionálního patriotismu představuje ve své prosté poměrové hodnotě podíl součtů získaných dotačních prostředků daným regionem a počtu obyvatel téhož regionu, symbolicky ji lze zachytit vzorcem (1).

Legenda ke vzorcům (1) – (3)

Φ	finanční míra regionálního patriotismu (Kč/obyv.)	sF	podíl na celkových F
F	alokované finanční prostředky (zde v rámci LEADER) v Kč	sP	podíl na celkovém P
P	počet obyvatel v osobách	index r	region
φ	podílová modifikace Φ	index K, T	celkem kraj, resp. ČR

$$\Phi_r = \frac{\sum_{r=1}^n F_r}{P_r} \quad (1)$$

Výsledkem je hodnota finančních prostředků na obyvatele, tedy absolutní jednotková hodnota, interpretovatelná přímo úměrně, tj. čím vyšší Φ , tím vyšší úroveň regionálního patriotismu. Z hlediska krajů dosáhl v hodnoceném období maximální hodnoty Φ Jihočeský kraj (1 475 Kč/obyv.), minima pak Hlavní město Praha (48 Kč/obyv.). Vyjme-li ji z hodnocení s ohledem na to, že její postavení jako města je poněkud specifické (zúčastnila se pouze opatření 1.2 osy IV. týkající se realizace místních rozvojových strategií), zaujme poslední pomyslnou příčku Ústecký kraj (533 Kč/obyv.). Průměrná hodnota Φ LAU 1 představuje 1 082 Kč/obyv., přičemž maxima dosáhl okres Tachov se 4 320 Kč/obyv. z Plzeňského kraje, minima s 6 Kč/obyv. okres Teplice z Ústeckého kraje. Je třeba zmínit také fakt, že různá opatření v rámci osy IV. byla LAU 1 různě využívána: pouze v opatření 1.2 (strategie) získaly podporu všechny LAU 1, v opatření 1.1 (MAS) 59 LAU 1, tj. cca 77 %, v opatření 1.3 (spolupráce) již jen 25 LAU 1, tj. necelá třetina.

Pro hodnocení Φ byla zvolena disperze - viz vzorec (2), a to její porovnání u LAU 1 v rámci příslušných krajů s hodnotou disperze Φ LAU 1 napříč celou Českou republikou. Disperze je pro účely hodnocení rozdílů v regionálním patriotismu vhodná zejména pro zohlednění podílu obyvatel, kterého se odchylka od krajské, resp. republikové hodnoty Φ dotýká.

$$D_\Phi = \frac{100}{\Phi_{K,T}} * \sum_{r=1}^n |\Phi_r - \Phi_{K,T}| * P_r / P_{K,T} \quad (2)$$

Výsledky analýzy zachycuje Tab. 1, kde jsou hodnoty vypočtené disperze seřazeny vzestupně. Do krajských hodnot jsou začleněny i celorepublikové, počítané jednak včetně Prahy, jednak bez ní. Na první pohled je patrné, že hypotéza i), která předpokládala větší konzistenci LAU 1, přesněji menší odchylky v disperzi než uvedených 20 p. b., nebyla potvrzena. Výkyvy ve finanční míře regionálního patriotismu Φ jsou značné.

Tab. 1: Pořadí krajů podle disperze Φ

kraj	disperze v %	kraj	disperze v %
Olomoucký kraj	20	Kraj Vysočina	51
Jihočeský kraj	35	napříč ČR bez Prahy	62
Zlínský kraj	36	napříč ČR vč. Prahy	72
Liberecký kraj	39	Ústecký kraj	87
Královéhradecký kraj	44	Moravskoslezský kraj	91
Středočeský kraj	48	Plzeňský kraj	94
Karlovarský kraj	49	Jihomoravský kraj	98
Pardubický kraj	50	Hlavní město Praha	x

Pozn. x – výpočet disperze pro Prahu = 1 LAU 1 nemá smysl.

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat ČSU a SZIF

Vzhledem k svébytnému kulturně historicky danému postavení vesnic a menších měst v ČR (tj. do 5 tis. obyvatel) byla testována korelace mezi finanční mírou regionálního patriotismu Φ a mírou reálného urbanismu LAU 1 pomocí Spearmanova koeficientu pořadové korelace (r_s) s hypotézou jeho negativního výsledku. Výsledek výpočtu je sice negativní: $r_s = -0,17648$, avšak zda jde o významnou korelaci, záleží na použité hladině významnosti. Při $\alpha = 0,1$ výsledek převyšuje kritickou hodnotu 0,148, tj., jde o významnou korelaci, ale při zpřísnění na $\alpha = 0,05$ již výsledek nedosahuje kritické hodnoty 0,189. K hypotéze ii) lze tedy konstatovat, že záporná korelace existuje, ale záleží na aplikované hodnotě hladiny významnosti, zda jde o korelaci významnou.

Pro lepší porovnání finanční míry regionálního patriotismu byl zkonstruován ukazatel φ jako poměr hodnot podílů okresu na celku (3), který je poměrem procentních podílů LAU 1 na celkové alokované finanční podpoře sledovaných dotačních titulů a na počtu obyvatel ČR.

$$\varphi_r = \frac{sF_r}{sP_r} \quad (3)$$

Výsledkem je bezrozměrné číslo udávající relaci mezi procentním zastoupením LAU 1 na získaných finančních prostředcích k procentnímu zastoupení obyvatel v něm. Vypočtené hodnoty φ potvrzují prvenství Tachova (maximum $\varphi = 5,0422$) a poslední místo Teplic (minimum $\varphi = 0,0073$); přičemž průměrná hodnota φ prezentuje úroveň 1,2719. LAU 1, které se ocitají pod touto hranicí, by se mohly označit jako okresy s menší mírou regionálního patriotismu a naopak. Obr. 1 znázorňuje dosažené hodnoty φ v jednotlivých LAU 1 v rámci ČR.

Obr. 1: Rozložení φ podle LAU 1 v ČR

Zdroj: vlastní zpracování

Z Obr. 1 je patrné, že existuje pás okresů s vysokým ϕ podél jihozápadní hranice a ve středním pásu východně od Prahy, naopak nízké ϕ vykazuje pás okresů podél severozápadní hranice a další okresy jsou spíše ostrůvky v území. Přitom stojí za povšimnutí, že se LAU 1 se sídlem čtyř metropolí (Praha, Plzeň, Brno, Ostrava) řadí do nejnižší úrovně třídy ϕ .

Posledním posuzovaným problémem je vztah hodnoty disperze a variačního koeficientu, který v sobě neakcentuje váhu obyvatel. Vypočtený variační koeficient mírně přesahuje 76 %, je tedy vyšší než obě celorepublikové disperze (s Prahou i bez ní) – viz Tab. 1. Lze tedy konstatovat, že hypotéza iii) se potvrdila a z hlediska hodnocení regionálního patriotismu by bylo možno odvodit, že vyšších absolutních hodnot rozdílů Φ dosahují LAU 1 s menším podílem na celkovém počtu obyvatel, navazující dedukce by mohla vést k závěru, že regiony s menším počtem obyvatel naplňují jeden ze dvou vzorců chování: první představuje vyšší semknutost, angažovanost, agilnost, jejímž důsledkem je i vyšší finanční míra regionálního patriotismu; druhý vzorec chování zahrnuje spíše odevzdanost, rezignaci, lhostejnost spojenou s nižší finanční mírou regionálního patriotismu.

Závěr

Ačkoli se na první pohled jeví patriotismus, resp. regionální patriotismus, jako entita vymykající se finančně ekonomickému hodnocení, lze konstatovat, že při vymezení základních parametrů projevu tohoto fenoménu, lze i jej začlenit do komentáře hodnotícího realizaci rozvojových politik regionů.

Konstruovaný ukazatel vychází z finančního indikátoru, vzhledem k morálně-volní charakteristice patriotismu je vztažen ke kvantu obyvatelstva a – co je krucióální – má teleologickou dimenzi, je účelově zaměřen na financování rozvojových záměrů regionu, bez pochyby zohledňující globalizační dimenzi.

Vyhodnocení obou variant finanční míry regionálního patriotismu (Φ i ϕ) ukazuje na poměrně značnou disperzi, a to ve 4 případech (Ústecký, Moravskoslezský, Plzeňský a Jihomoravský) větší v rámci krajů než napříč celou Českou republikou, naopak 4 kraje vykazují odchylku od celorepublikové disperze větší, než byla očekávána, tj. jejich vnitřní disperze je nižší, jsou „konzistentnější“ (Olomoucký, Jihočeský, Zlínský a Liberecký kraj).

Specifická sídelní struktura ČR s sebou přináší i zajímavý negativně orientovaný korelační vztah mezi regionálním patriotismem (jeho finanční mírou) a mírou definované reálné míry urbanizace. Vztah mezi ukazateli disperze a variability ukazuje na to, že extrémní hodnoty (pozitivní i negativní vůči celkové hodnotě Φ) jsou dosahovány v regionech na úrovni LAU 1 s menším podílem obyvatelstva, z čehož se nabízí dedukce dvou odlišných vzorců chování těchto okresů.

Literatura

- [1] ČAPEK, K., (1991). *O věcech obecných čili zóon politikon*. Praha: Československý spisovatel. Spisy, sv. 21. ISBN b.č.
- [2] ČSU, (2015). *Velikostní skupiny obcí podle krajů, okresů - počet obyvatel v %*. [online]. [cit. 2015-02-24]. Dostupné z: www.czso.cz/csu/2014edicniplan.nsf/publ/320199-14-r_2014.
- [3] ČSU, (2013). *Počet obyvatel v okresech*. [online]. [cit. 2015-02-22]. Dostupné z: http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabdetail.jsp?cislotab=DEMPU001_OK&kapitola_id=368&cas_1_88=20131231&
- [4] ČSU, (2006). *Počet obyvatel v okresech*. [online]. [cit. 2015-02-22]. Dostupné z: http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabdetail.jsp?kapitola_id=368&potvrd=Zobrazit+tabulku&go_zobraz=1&cislotab=DEMPU001_OK&cas_1_88=20061231&voa=tabulka&str=tabdetail.jsp
- [5] IVANIČKA, K. a kol., ((2009). *Kreativita, invencia, inovácia. Stimulátory rastu, prosperity a trvalej udržateľnosti SR*. Bratislava: Ekonóm. ISBN 978-80-7380-174-8.
- [6] KAŠPAROVÁ, L., PŮČEK, M. a kol., (2009). *Kohezní politika: Osídlení v České republice. Partnerství měst a venkova*. Brno: MMR, Ústav územního rozvoje. 91 s. ISBN 978-80-903928-7-8.

- [7] KRAFT, J., KRAFTOVÁ, I., (2009). The influence of globalization on market structure and competitive advantage of selected economies. In *3th Central European Conference in Regional Science (CERS)*, Košice: Technical University. pp. 531-546. ISBN 978-80-553-0329-1.
- [8] MUŠKA, J., (2015). Cestovní ruch jako jeden z nástrojů rozvoje venkova. [Diplomová práce]. Pardubice: Univerzita Pardubice.
- [9] NAM, S., (2011). The Influence of Patriotism and Animosity on Customer's Evaluation of Tourism-Destination Image, Tourism Satisfaction, Intention of Revisit and Recommendation. *Journal of Tourism and Leisure Research*, vo. 23, no. 8, pp 23-40. ISSN 1229-0424.
- [10] ROMANOV, P., KONONENKO, R., (2014). Glocalization processes in Russian social work. *International Social Work*, vol. 57, no. 5, pp. 435-446. ISSN 0020-8728.
- [11] SONG, S., HAN, B.-S., (2012). Relationship Between Community Attachment and Participation Intention to Endogenous Community Tourism Development in Jeju. *Journal of Tourism Sciences*. vol. 36, no. 1, pp. 241-261. ISSN 1226-0533.
- [12] TVRDOŇ, J., (2014). Od koncepcí lokalizácie k endogennému regionálnemu rozvoju. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 21-28. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-1.
- [13] SZIF, (2014). *Osa IV – LEADER*. [online]. [cit. 2015-10-01]. Dostupné z: www.szif.cz/cs/eafrd~osa4

Příspěvek byl zpracován s podporou Interní grantové agentury Univerzity Pardubice v souvislosti s řešením projektu č. SGSFES_2015001 „Ekonomický a sociální rozvoj v soukromém a veřejném sektoru“.

VYBRANÉ FAKTORY ROZVOJA PERIFÉRNÝCH OKRESOV ŽILINSKÉHO KRAJA

SELECTED DEVELOPMENT FACTORS OF PERIPHERAL DISTRICTS OF THE ŽILINA REGION

ING. MARCELA CHRENEKOVÁ, PH.D.¹

ING. KATARÍNA DIRGASOVÁ²

DOC. ING. MÁRIA FÁZIKOVÁ, CSC.¹

¹Katedra regionalistiky a rozvoja vidieka | ¹Department of Regional and Rural Development
²Katedra práva | ²Department of Law
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja | Fac. of European Studies and Regional Development
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre | Slovak University of Agriculture in Nitra
✉ Tr. A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovak Republic
E-mail: marcela.chrenekova@uniag.sk, xdirgasova@uniag.sk, maria.fazikova@uniag.sk

Anotácia

Cieľom príspevku je identifikovať určujúce rozvojové faktory v periférnych vidieckych regiónoch Slovenska, ktoré majú vplyv na kvalitu života na mikropriestorovej úrovni (domácnosť). Objektom skúmania je územie Žilinského samosprávneho kraja a jeho dva najsevernejšie okresy, okresy Čadca a Námestovo, ktoré sú súčasne aj najsevernejšími okresmi Slovenska.

Zdrojom informácií pre spracovanie príspevku boli sekundárne a primárne údaje. Zdrojom primárnych údajov boli výsledky dotazníkového prieskumu medzi obyvateľmi okresu Čadca.

Faktorom rozvoja skúmaných okresov je najmä veková štruktúra a najmä podiel predproduktívnej a produktívnej zložky obyvateľstva, sila a kvalita sociálneho kapitálu a aktivita a participácia obyvateľov, dodržiavanie tradícií a stále silné rodinné väzby a svojpomoc. Obyvatelia týchto regiónov si zachovali tradíciu samozásobenia. Je pre nich charakteristický patriotizmus. V hraničných životných situáciách členovia domácností vo väčšine prípadov nezostávajú nečinní.

V posledných 10 rokoch sa v skúmaných okresoch výrazne rozvinulo živnostenské a malé podnikanie v oblasti stavebníctva, lesníctva a poľnohospodárstva (živočišnej výroby a najmä ovčiarstva), vidiecky cestovný ruch a agroturistika.

Kľúčové slová

regionálny rozvoj, ekonomický rozvoj, kvalita života, životné stratégie domácností

Annotation

This paper aims to identification of determining factors in the development of peripheral rural regions of Slovakia, which affect the quality of life for micro-territorial level (household). Žilina Self-Governing Region and its two northernmost districts (Čadca and Námestovo) are objects of the examination. These are also the northernmost districts of Slovakia.

Secondary and primary data were used as sources of information. The source of primary data were the results of a questionnaire survey among residents of the Čadca district.

The age structure, mainly pre-productive and productive population, strength and quality of social capital and the activity and participation of citizens, respect for traditions and still going strong family ties and self-help are the main factors for the development of districts. The inhabitants of these regions have maintained the tradition of self-supply. Patriotism is characteristic for them. Members of households, in most cases, do not remain inactive in marginal life situations.

In the studied districts trade and small businesses in the construction, forestry and agriculture (livestock and sheep-farming in particular), rural tourism and agritourism developed significantly, in the last decade.

Key words

regional development, economic development, quality of life, household behavior

JEL classification: D01, J01, R02, O01

Úvod

Definícia kvality života obsahuje dve dimenzie: subjektívnu (individuálnu, osobnú, alebo súkromnú) a objektívnu (verejnú, sociálnu, alebo dimenziu prostredia) (Ira et al., 2009; Pacione, 2003). Ira - Andráško (2007) interpretujú objektívnu dimenziu ako vonkajšie podmienky, vplyvy a okolnosti života ľudí, ktoré sú väčšinou klasifikované ako sociálne, environmentálne a verejné. Na to, aby sme pri hodnotení kvality života dospeli k úplnému obrazu, je dôležité kombinovať objektívnu a subjektívnu dimenziu viazanú na kvalitu života osoby alebo miesta (Massam, 2002). Geografická poloha a s ňou súvisiaca dopravná dostupnosť sídla a kvalita prírodného prostredia sú jednými z najstabilnejších faktorov. Pre atraktivitu územia je však určujúca jeho vybavenosť. Vybavenosť dopravnou, technickou a sociálnou infraštruktúrou prináša zamestnanosť. Medzi vybavenosťou územia, kvalitou života a lokálnou ekonomickou výkonnosťou je vzťah (Deller et al., 1999).

Ľudský faktor vytvára najdôležitejší komponent rozvoja územia. Na označenie tohto komponentu možno použiť termín „sociálny kapitál“, ktorý definuje priestorová sociológia. Týmto termínom sa súhrne označujú ľudský, sociálny a kultúrny kapitál (Gajdoš-Pašiak, 2006). Prax ukazuje, že pri kvalitnom a tvorivom ľudskom a silnom sociálnom kapitáli sa aj relatívne nevýhody územia dajú využiť v prospech obyvateľov a prispieť k atraktivite sídla alebo regiónu (Chrenková, 2012).

Doterajšie analýzy sídelno-regionálnej situácie SR signalizujú, že súčasné obdobie je charakteristické prehlbovaním sociálno-ekonomických rozdielov medzi sídlami a regiónmi, prehlbovaním rozdielov v ich potenciáloch, životných podmienkach a rozvojových disponibilítach (Bilá, 2006). V krajných prípadoch prechádza sociálna priestorová diferenciácia k sociálne priestorovej exklúzii, marginalizácii a izolácii (Macešková et al., 2009). Viacerí autori sa zhodujú v tvrdení, že určitá miera socio-ekonomickej diferenciácie je nutná pre fungovanie ekonomiky ako celku (Blažek-Uhlíř, 2002, Belajová-Fáziková, 2005), avšak je zjavné, že prekročenie únosného stupňa marginalizácie regiónov alebo sociálneho vylúčenia niektorých skupín obyvateľstva môže znamenať vážne prekážky ekonomického rastu, a to nielen pre postihnuté regióny, ale i pre štát ako celok (Macešková et al., 2009).

Priestorová marginalizácia a nedostupnosť sídla alebo regiónu je určujúcim faktorom vplyvu na praktický život obyvateľstva (Macešková et al., 2009). Kvalitu života v mestách a obciach ovplyvňujú najmä: priestorová (sociálna) marginalizácia, exklúzia, polarizácia a deprivácia (Ouředníček-Temelová 2011), nezamestnanosť, formovanie problémových regiónov.

Z pohľadu sociológie sa kvalita života spája s tromi pojmami – spôsob života, životný štýl a životná úroveň. Spôsob života je prepojenie objektívnych a subjektívnych aspektov života človeka a spoločnosti a vystihuje ho ako prejav materiálneho a duchovného života. Životný štýl je výrazom individuality človeka, špecifický prejav jednotlivca alebo sociálnej skupiny. Životná úroveň zahŕňa materiálne a ekonomické podmienky ako prostriedky uspokojovania základných potrieb človeka. Životná stratégia predstavuje cieľavedomú aktivitu jednotlivca, resp. celej domácnosti, prostredníctvom ktorej možno dosiahnuť taký spôsob života, ktorý je v hodnotách spoločnosti považovaný za optimálny (Slavkovský, 2005). Ide o dynamický proces, v ktorom ľudia kombinujú rôzne aktivity s cieľom uspokojiť svoje potreby v rôznom geografickom a ekonomickom priestore, ktoré sa v jednotlivých domácnostiach značne líšia (Kolmair, 2002). Životnú stratégiu možno chápať ako plán odzrkadľujúci limitované možnosti domácnosti (Rochovská, 2011). Podobne aj Godor

a Madzinová (2011) tvrdia, že ide o kombináciu aktivít a výberu, ktoré si ľudia osvoja za účelom dosiahnutia svojich životných cieľov.

Cieľ a metodika

Cieľom príspevku je identifikovať určujúce rozvojové faktory v periférnych vidieckych regiónoch Slovenska, ktoré majú vplyv na kvalitu života na mikropriestorovej úrovni (domácnosť).

Objektom je územie Žilinského samosprávneho kraja a jeho dva najsevernejšie okresy a to Čadca a Námestovo, ktoré sú súčasne aj najsevernejšími okresmi Slovenska.

Predmetom príspevku je identifikácia faktorov formujúcich úroveň objektívnej kvality života v sledovanom území a následne schopnosť domácností využiť dané podmienky pre dosiahnutie zodpovedajúcej životnej úrovne prostredníctvom rôznych životných stratégií. Životné stratégie v našej práci chápeme ako spôsob akým sa obyvatelia alebo domácnosti zachovávajú v medzných situáciách, zabezpečujú živobytie, participujú na dianí v obci a podobne. Takouto medznou situáciou je napríklad nezamestnanosť.

Zdrojom informácií pre spracovanie príspevku boli sekundárne a primárne údaje. Sekundárne údaje o postavení Žilinského kraja a úrovni vybraných ukazovateľov okresov pochádzali z databáz Štatistického úradu Slovenskej republiky, Úradu práce sociálnych vecí a rodiny a údaje zo Sčítania obyvateľov domov a bytov 2011. Zdrojom primárnych údajov boli výsledky dotazníkového prieskumu medzi obyvateľmi okresu Čadca.

Prostredníctvom dotazníkového prieskumu sme zisťovali životné stratégie domácností v hraničných situáciách týkajúcich sa zabezpečenia materiálnej životnej úrovne. Dotazník obsahoval celkovo 14 otázok, z toho 4 identifikačné. Z celkového počtu otázok bolo 9 uzatvorených, 2 poloopené a jedna otvorená. Otázky boli zamerané na životné stratégie domácností v hraničných situáciách (nezamestnanosť, nedostatok príjmov). Dotazníkový prieskum bol realizovaný od 21. októbra 2013 do 4. apríla 2014. Za toto obdobie sa do prieskumu zapojilo 1963 reprezentantov domácností z okresu Čadca, čo predstavuje 2,14 % obyvateľov okresu. Vzorka respondentov reprezentuje obyvateľstvo okresu v zmysle pohlavnej a vekovej štruktúry (Dirgasová, 2014).

Výsledky

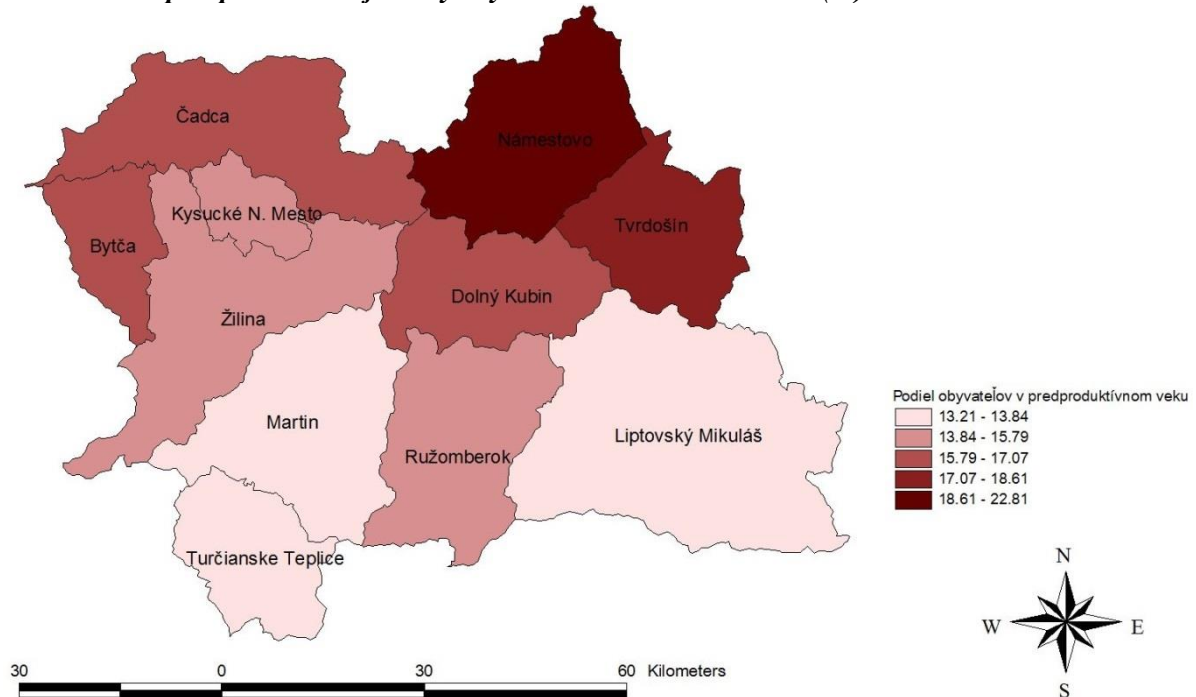
1. Demografická charakteristika

Samosprávne kraje SR sa v úrovni sociálneho a ekonomického rozvoja líšia. V posledných desaťročiach sa táto diferenciacia prehĺbuje a na ňu nadväzuje diferenciacia vnútri samosprávnych krajov. Disparity na všetkých úrovniach so sebou prinášajú diferenciaciu v kvalite života.

Kraje SR sa výrazne líšia v demografických a sociálnych ukazovateľoch. Stredná dĺžka života pri narodení je ukazovateľom objektívnej kvality života. V priemernej hodnote za obdobie 2001–2013 je Žilinský kraj nad priemernou hodnotou SR v dĺžke života žien (78,55 rokov) a mierne pod priemerom SR v dĺžke života mužov (s hodnotou 69,92 rokov). Priemerný vek v Žilinskom kraji bol v roku 2013 nižší ako je priemerný vek v Slovenskej republike. Dosiahol hodnotu 38,01 rokov. Z okresov ŽSK je najnižší priemerný vek v okresoch Námestovo (32,49) a Tvrdošín (35,5). Najvyšší priemerný vek dosiahla populácia okresu Turčianske Teplice, a to 40,94 rokov.

V podieli predproduktívnej zložky obyvateľstva sú nad priemerom SR Žilinský, Prešovský a Košický kraj. V rámci Žilinského kraja v tomto ukazovateli vynikajú okresy Námestovo a Tvrdošín. (pozri obrázok 1). V podieli reprodukčnej zložky vynikajú okresy: Námestovo, Čadca a Tvrdošín (pozri obrázok 2). Všetky tri okresy sú periférnymi z pohľadu kraja a prvé dva aj z pohľadu krajiny.

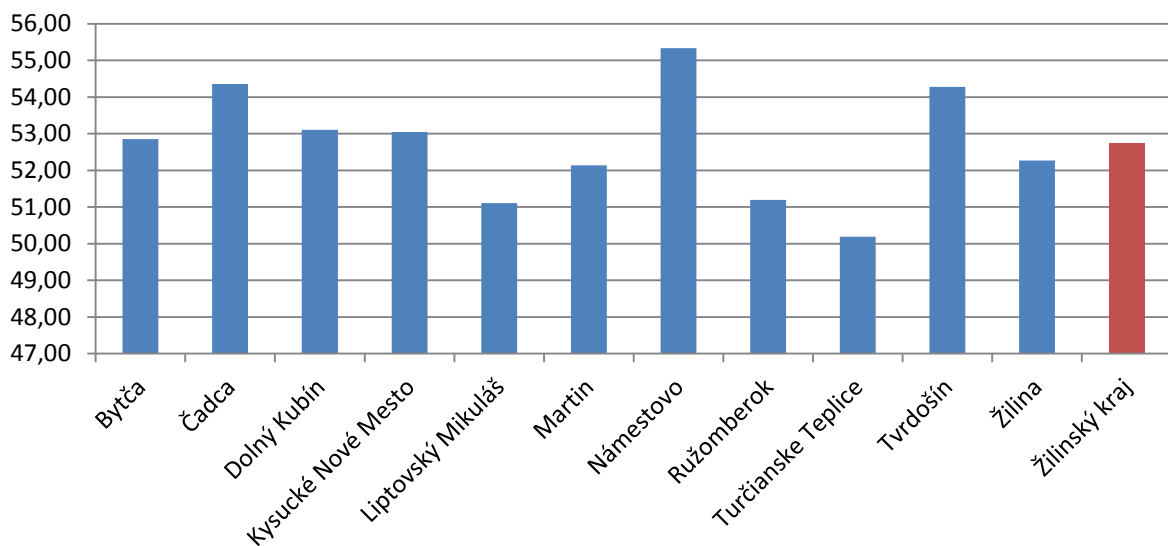
Obr. 1: Podiel predproduktívnej zložky obyvateľstva v okresoch ŽSK (%)

Zdroj: SODB 2011, vlastné spracovanie pomocou ArcView GIS 3.2

V počte živonarodených detí je Žilinský kraj na treťom mieste po Prešovskom a Košickom kraji. Dosahuje hodnotu 10,48 živonarodených na 1000 obyvateľov. V počte zomretých je naopak, s hodnotou 9,39 na 1000 obyvateľov, mierne pod priemerom SR.

Obr. 2: Podiel reprodukčnej zložky obyvateľstva v okresoch ŽSK (%)

Zdroj: SODB 2011, vlastné spracovanie

V Slovenskej republike iba tri kraje majú za posledných 15 rokov pozitívny migračný prírastok, a to Bratislavský, Trnavský a Nitriansky. Žilinský kraj má za toto obdobie mierny migračný úbytok. Tento migračný úbytok obyvateľov vyvažuje spomínaný tretí najvyšší prirodzený prírastok. Celkový prírastok je teda za toto obdobie pozitívny.

V počte sobášov je s hodnotou 4,95 na 1000 obyvateľov ŽSK tretí medzi krajmi a mierne nad priemerom SR. Počet rozvodov je v ŽSK druhý najnižší. V počte sobášov sú nad priemernou úrovňou kraja okresy Bytča, Čadca, Dolný Kubín a Námestovo. V počte rozvodov priemernú hodnotu kraja presiahli hodnoty okresov Liptovský Mikuláš, Martin, Ružomberok, Turčianske Teplice a Žilina. Okres Námestovo je výnimočný výrazne najvyšším počtom sobášov (5,99) a výrazne najnižším počtom rozvodov (0,69).

2. Vzdelanostná štruktúra

Vzdelanostná štruktúra obyvateľov skúmaného územia odráža okrem iného marginalizáciu severných okresov v rámci krajiny a kraja a dopravnej dostupnosti a dostupnosti vzdelania a zamestnania, čo vyúsťuje aj do migrácie obyvateľov s vysokoškolským vzdelaním z tohto regiónu (Chreneková-Kozelová, 2012).

V okrese Námestovo je zo všetkých okresov najvyšší podiel obyvateľov so základným vzdelaním 18,22 % a bez vzdelania 24 % a to najmä v poproduktívnom veku. Okres dosahuje najnižšie hodnoty v ŽSK vo vysokoškolskom vzdelaní druhého a tretieho stupňa a rovnako učňovského s maturitou a stredného s maturitou. Podobná situácia v kvalite ľudských zdrojov je aj v okresoch Čadca a Tvrdošín. Okresy Čadca, Turčianske Teplice a Bytča s takmer 30 % občanov s učňovským a stredným odborným vzdelaním bez maturity vysoko prevyšujú ostatné okresy ŽSK. Okres Martin vedie s 28 % podielom učňovského a stredného odborného vzdelania s maturitou, 5,56 % úplného stredného všeobecného, 2,25 % vyššieho odborného vzdelania občanov a 3 % vysokoškolského bakalárskeho vzdelania. Spolu s okresom Žilina a Liptovský Mikuláš majú najvyšší podiel vysokoškolského vzdelania druhého a tretieho stupňa. Priemerné podiely jednotlivých kategórií vzdelania v ŽSK sú nasledovné. Takmer rovnaké hodnoty dosahuje učňovské a odborné vzdelanie bez maturity 24,77 % a s maturitou 24,16 %. Bez vzdelania je 16,50 % obyvateľov a základné vzdelanie má 13,9 %. Takmer 10% obyvateľov ŽSK má vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa ale iba pol percenta doktorandské vzdelanie. Úplné stredné všeobecné vzdelanie je zastúpené 4 % , bakalárske 2,42 % a vyššie odborné 1,38 %.

V práci s elektronickým textom, tabuľkami, e-mailovou poštou a internetom sú obyvatelia Žilinského kraja nadpriemerne zruční. Lepšie zručnosti majú už iba obyvatelia Bratislavského kraja. Z okresov ŽSK sú v tejto oblasti najskúsenejší takmer zhodne obyvatelia okresov Žilina, Tvrdošín a Dolný Kubín. Najhoršie sú na tom okresy Čadca a Turčianske Teplice (Chreneková, 2012).

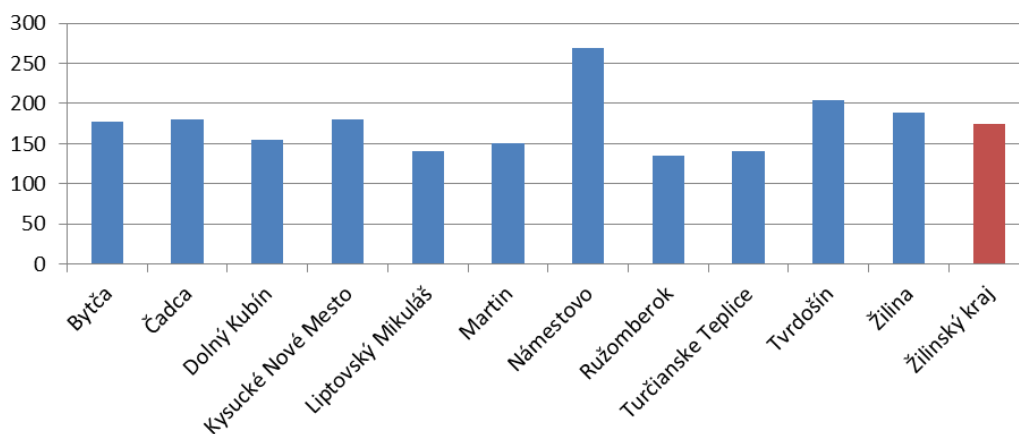
3. Podnikateľská aktivita

Stav a dynamika podnikateľského sektora v jednotlivých regiónoch závisí do značnej miery od hospodárskej politiky v krajine. Na úrovni regiónov vplyva na podnikateľskú aktivitu úroveň infraštruktúry, lokalizácia zdrojov surovín, ľudské zdroje, blízkosť trhu, lokalizácia veľkých investorov, a podobne. Lokalizačné rozhodnutia podnikateľov a úroveň lokálneho ekonomického rozvoja vzájomne úzko súvisia – prosperitu podnikov ovplyvňujú faktory lokálneho ekonomického prostredia a na druhej strane konkurencieschopnosť miestnej ekonomiky je limitovaná podnikateľskou aktivitou na danom území (Šebová-Šebo, 2007).

Podnikateľská aktivita v období rokov 2007-2013 mala v jednotlivých okresoch ŽSK rôznu dynamiku. Najmenej podnikov s veľkosťou do 19 zamestnancov na 1000 obyvateľov bolo v roku 2013 v okrese Námestovo (8,29/1000 obyv.), o niečo viac v okresoch Bytča a Tvrdošín. Naopak na prvých miestach sa umiestnili okresy Žilina (30,12/1000 obyv.), Martin, Liptovský Mikuláš a Dolný Kubín. V skupine podnikov s veľkosťou od 20 do 49 zamestnancov sú okresy Žilina, Dolný Kubín a Liptovský Mikuláš na prvých troch miestach, na opačnom konci rebríčka sa umiestnili okresy Turčianske Teplice, Tvrdošín a Námestovo. Podniky s počtom zamestnancov 50-249 sú najviac zastúpené v okresoch Dolný Kubín, Liptovský Mikuláš a Žilina, naopak najmenej ich je v okresoch Čadca, Námestovo a Bytča. Najviac podnikov s viac ako 250 zamestnancami je lokalizovaných v okresoch Žilina, Dolný Kubín, Liptovský Mikuláš a najmenej v okresoch Bytča, Čadca a Námestovo.

Hodnotili sme počet živnostníkov v časovom rade 2008-2013 v okresoch ŽSK. V každom z okresov počet živnostníkov klesol v rokoch 2009 a 2010. V roku 2011 sa však ich počet zvýšil, v prípade okresov Čadca, Liptovský Mikuláš, Martin, Námestovo, Turčianske Teplice, Ružomberok a Tvrdošín dokonca prekročil počet z roku 2008. Najviac sa počet živnostníkov zvýšil v okrese Námestovo a to oproti roku 2008 o 17 bodov až na 290 na 1000 EAO. Priemerný počet držiteľov živnostenského oprávnenia na 1000 EAO v sledovanom období v Žilinskom kraji je 174. Nadpriemernú hodnotu dosiahli okresy Žilina, Tvrdošín, Námestovo, Kysucké Nové Mesto a Čadca, pričom okres Námestovo s počtom 270 výrazne vyčnieva nad priemernou hodnotou ŽSK (pozri obr. 3).

Obr. 3: Priemerný počet živnostníkov na 1000 EAO v okresoch ŽSK v rokoch 2007-2013

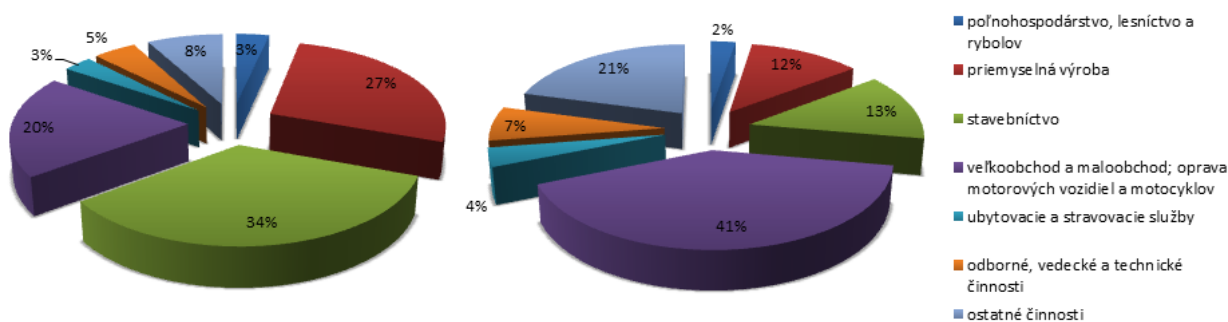

Zdroj: ŠÚ SR a ÚPSVAR, vlastné spracovanie

4. Odvetvová štruktúra

V oblasti živnostenského podnikania medzi najviac zastúpené odvetvia vo všetkých okresoch ŽSK patria: stavebníctvo, priemyselná výroba, veľkoobchod a maloobchod. V okrese Čadca tieto odvetvia tvoria až 81 % ekonomickej aktivity obyvateľstva v oblasti živnostenského podnikania (pozri obr. 4).

Obr.4: Odvetvová štruktúra živnostníkov a podnikov v okrese Čadca v roku 2012

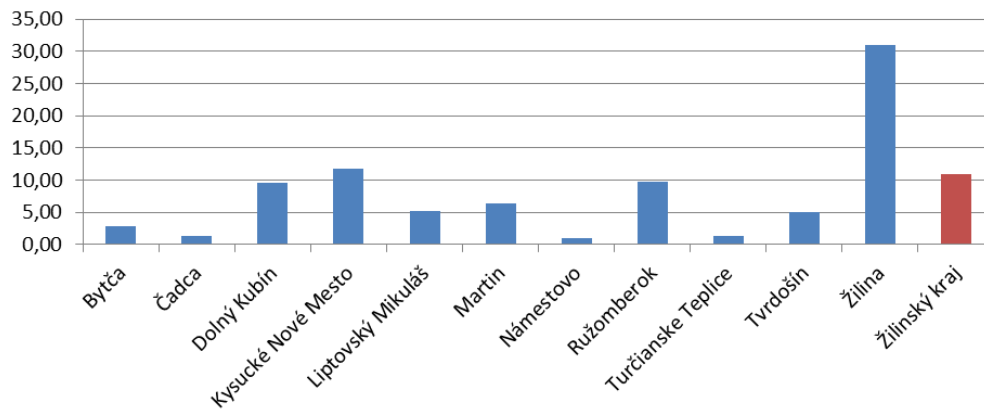

Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov Štatistického úradu Slovenskej republiky

Odvetvová štruktúra podnikov v okresoch ŽSK je odlišná v porovnaní so štruktúrou živnostníkov. V okrese Čadca majú najväčšie zastúpenie podniky v odvetviach veľkoobchod a maloobchod (41 %), stavebníctvo (13 %) a priemyselná výroba (12 %). Podniky v rámci týchto troch odvetví pokrývajú 66 % trhu.

Hrubý obrat priemyslu je najvyšší v okrese Žilina a naopak najnižší v najsevernejších okresoch a v okrese Turčianske Teplice.

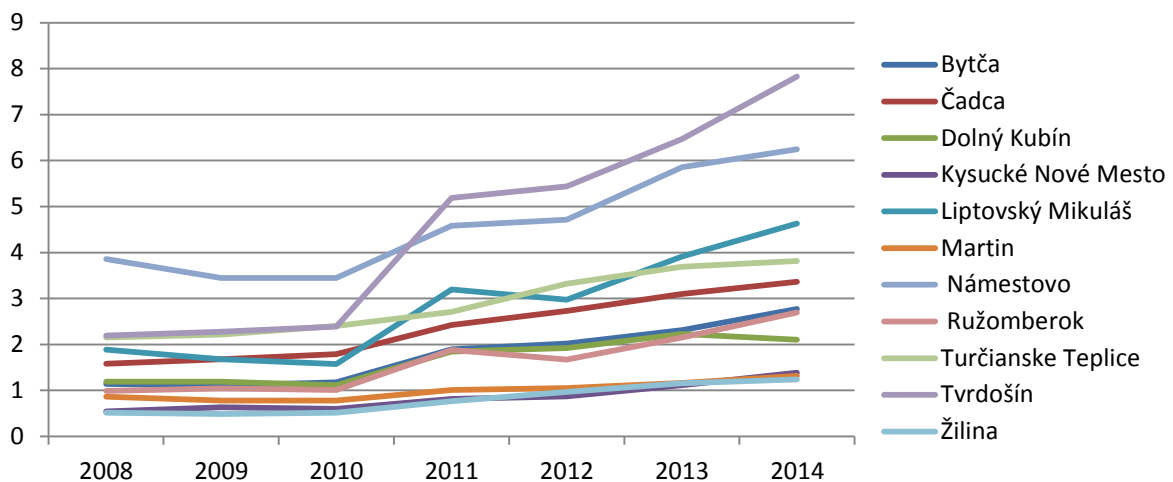
Obr. 5: Priemerný hrubý obrat priemyslu v okresoch ŽSK na obyvateľa v rokoch 2008-2013 (tis. €)

Zdroj: ŠÚ SR, vlastné spracovanie

Podnikanie v poľnohospodárstve v Žilinskom kraji je zo všetkých krajov najmenej intenzívne. Hrubá poľnohospodárska produkcia z hrubého obratu na obyvateľa je najnižšia, viac ako dvojnásobne nižšia ako je národný priemer. Súvisí to predovšetkým s geografickými a klimatickými podmienkami územia. Na území ŽSK sa prevažne nachádzajú veľmi málo produkčné až málo produkčné pôdy. Iba v okolí Žiliny a v okrese Martin od mesta Martin smerom na juh sa tiahne pozdĺžny pás stredne produkčných pôd. Územie kraja patrí do mierne teplej a chladnej klimatickej oblasti. V Turčianskej, Liptovskej a Žilinskej kotline je klíma mierne teplá a vlhká s chladnou alebo studenou zimou. Na ostatnom území je prevažne mierne chladná, na horách chladná alebo studená horská klíma. Počet dní s priemernou dennou teplotou pod 0°C sa pohybuje od 80 v údoliach až do 180 vo vyšších polohách. I napriek prírodným danostiam územia v najsevernejších okresoch Čadca a Námestovo od roku 2008 vzrástol počet podnikov v odvetví poľnohospodárstva, lesníctva a rybárstva viac ako o polovicu. Počet týchto podnikov na 1000 obyvateľov je najvyšší v okresoch Čadca, Námestovo a Tvrdošín. Záujem o poľnohospodársku produkciu vzrástol i medzi fyzickými osobami. Od roku 2008 dvojnásobne vzrástol počet živnostníkov pôsobiacich v poľnohospodárstve, lesníctve a rybárstve (pozri obr. 6). V rámci samosprávneho kraja iba v okresoch Čadca a Námestovo za posledných 10 rokov výrazne vzrástol chov hospodárskych zvierat. Od roku 2010 vzrástli aj tržby za predaj poľnohospodárskych výrobkov z prvovýroby. Žilinský kraj je v počte Samostatne hospodáriacich roľníkov na štvrtom mieste medzi krajmi SR. Najviac ich je v okresoch Liptovský Mikuláš, Námestovo a Tvrdošín.

Obr. 6: Počet živnostníkov v odvetví poľnohospodárstva, lesníctva a rybárstva v okresoch ŽSK na 1000 obyvateľov v rokoch 2008-2014

Zdroj: ŠÚ SR, vlastné spracovanie

V odvetví poľnohospodárstva, lesníctva a rybárstva je v periférnych okresoch relatívne vysoká priemerná mzda. V roku 2012 bola v okrese Čadca na úrovni 1154 €, kým v rámci Slovenska sa pohybovala na úrovni 727 €. Pravdepodobne je to spôsobené značným nárastom vidieckeho cestovného ruchu a agroturistiky, alebo relatívne vyššími mzdami v lesníctve, ktoré sa v posledných rokoch rovnako prudko rozvíja. Ďalšou možnou príčinou nárastu miezd je nárast ovčiarstva a relatívne vysokými cenami ovčích produktov. V tomto odvetví pôsobia prevažne malé podniky s niekoľkými zamestnancami. V dôsledku tohto dochádza ku kumulácii pracovných pozícií, čo sa následne odráža na výške príjmu zamestnancov.

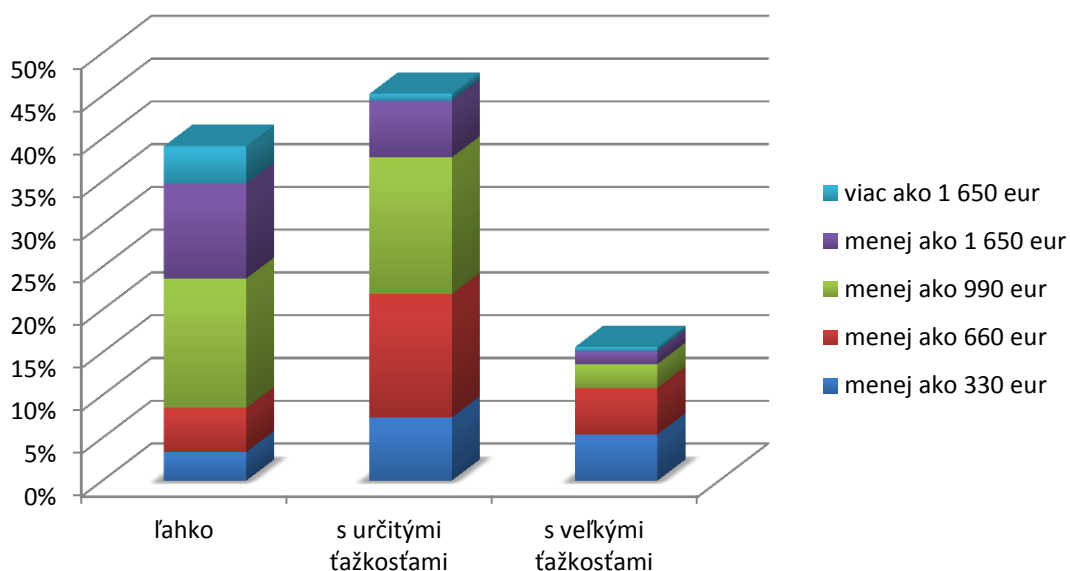
5. Životné stratégie obyvateľov periférnych regiónov

5.1. Finančná situácia domácností v okrese Čadca

Z výsledkov dotazníkového prieskumu vyplýva, že až 65 % respondentov je spokojných s výškou svojho príjmu. Z opýtaných, ktorí dosahujú príjem celkovo nižší ako 660 € (25 % z celkového počtu respondentov) je so svojim finančným ohodnotením nespokojných 54%. Muži sú so svojim finančným ohodnotením na rozdiel od žien spokojnejší. Kým 70 % mužov z ich celkového počtu je s výškou svojho príjmu spokojných, a 40 % žien z celkového počtu opýtaných žien považuje svoj mesačný príjem za nedostatočný a chceli by ho zvýšiť. Až 78 % zamestnancov v súkromnom sektore je spokojných s výškou mzdy.

Až 84% domácností opýtaných zvláda plniť svoje bežné platobné povinnosti relatívne úspešne, pričom sa potýkajú len s menšími problémami ako sú určité obmedzenia pri výbere dovolenky, kupovaní darčiekov, či rozhodnutí poslať deti na letný tábor. Čo sa týka respondentov s príjmom do 990 €, 45 % opýtaných zvláda tieto povinnosti ľahko. Na druhej strane až 52 % opýtaných s príjmom od 330 € do 990 € zvláda platenie bežných výdavkov s určitými ťažkosťami. Prekvapením bolo, že až 8 % ľudí s zarábajúcich viac ako 990 € tvrdí, že platenie bežných výdavkov zvládajú s veľkými ťažkosťami (Dirgasová, 2014).

Obr. 7: Schopnosť domácností v okrese Čadca platiť svoje zvyčajné výdavky na základe výšky príjmu

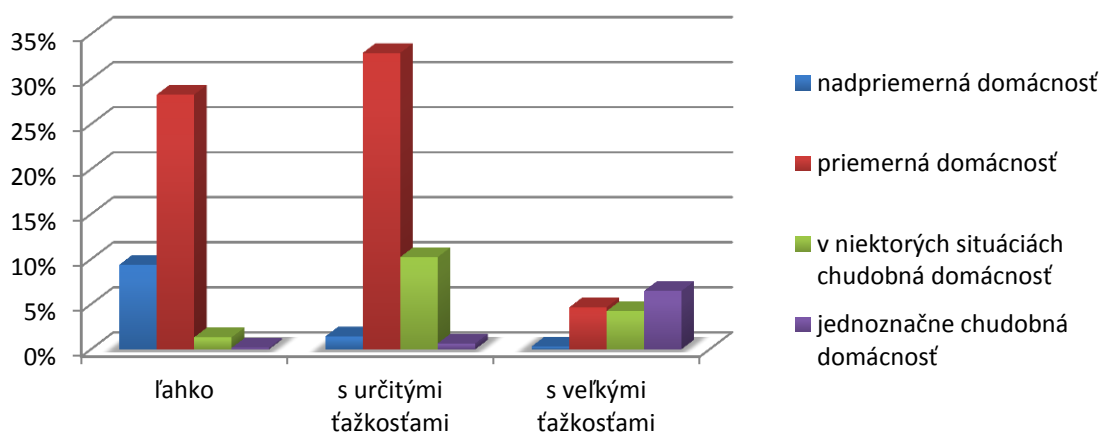

Zdroj: vlastné spracovanie na základe výsledkov dotazníkového prieskumu.

Až 66 % respondentov hodnotí svoju domácnosť ako priemernú, pričom z uvedeného počtu až 49 % opýtaných uviedlo, že ich domácnosť zvláda každodenné problémy ľahko a 50 % vykazuje pri ich zvládaní určité ťažkosti. Napriek tomu však možno konštatovať, že domácnosti v okrese Čadca sú viac

ako spokojné so svojim životom a svojou životnou úrovňou. Tento fakt ešte podčiarkuje skutočnosť, že až 11 % domácností okresu sa považuje za nadpriemernú. Z uvedeného možno konštatovať, že až 8 z 10 domácností sa považuje za nadpriemernú, či priemernú. Na druhej strane, len 6 % opýtaných uviedlo, že ich domácnosť je jednoznačne chudobná a každodenné výdavky zvládajú len s veľkými ťažkosťami.

Obr. 8: Schopnosť domácnosti plniť každodenné výdavky v závislosti od subjektívneho pohľadu respondentov na jej úroveň

Zdroj: vlastné spracovanie na základe výsledkov dotazníkového prieskumu.

Ľudia sa často dostávajú do zložitých životných situácií, ktoré sú nútení riešiť rôznymi spôsobmi. Z prieskumu vyplynulo, že situáciu hmotnej núdze a nezamestnanosti by 52 % respondentov riešilo tým, že by sa obrátili na rodinu. Daná skutočnosť len podčiarkuje fakt, že okres je typický silnými rodinnými väzbami najmä vplyvom silnej religiozity. Na to nadväzujú výsledky, kde 42 % respondentov uviedlo, že by sa obrátili na známych a susedov, 24 % by požiadalo o pomoc predstaviteľov obce a ďalších 17 % by sa obrátilo na niekoho iného. Možno tak konštatovať, že pre okres sú typické silné medziľudské vzťahy. Každý tretí respondent uviedol, že materiálnu núdzu by sa pokúsil riešiť zvýšením samozásobenia domácnosti, prípadne jeho začatím. Až 11 % opýtaných by riešenie svojich problémov videlo v začatí podnikania. Krajným riešením by pre 23 % opýtaných bolo odsťahovanie sa do iného regiónu alebo odchod za prácou (22 %).

Spôsob nakladania s finančnými prostriedkami je pre každú domácnosť jedinečný. Prerozdelenie príjmu je podmienené pohlavím, vekom, vzdelaním, zamestnaním, ale i sociálnym statusom jednotlivca. Napriek tomu je v rámci životných stratégií obyvateľov okresu možno sledovať isté charakteristické črty. Tieto ukazujú, že najväčšia časť finančných prostriedkov domácností ide na platby za domácnosť (21 %), jedlo (19 %) a dopravu (17 %). Ďalšie výdaje sa v závislosti od veku prerozdeľujú na vzdelanie a zdravotnú starostlivosť. Relatívne vysoká časť finančných prostriedkov domácností (15 %) je venovaná na voľno-časové aktivity.

6. Samozásobenie

Samozásobenie je forma svojpomoci domácností, kedy si tieto produkujú vlastné produkty na vlastnú spotrebu. Okres Čadca ako súčasť historického regiónu Kysuce, rovnako ako Orava (ktorého súčasťou je okres Námestovo) sú stále vnímané ako chudobný región. V minulosti nedostatok pracovných miest, nízke mzdy a značne nízka životná úroveň zapríčinili, že obyvateľstvo bolo odkázané práve na samozásobenie. Nepriaznivé pôdno-klimatické podmienky zapríčinili, že snaha miestneho obyvateľstva musela byť niekoľkonásobne vyššia ako snaha obyvateľov v južných regiónoch Slovenska, kde sú podmienky na produkciu poľnohospodárskych plodín a chov hospodárskych zvierat oveľa priaznivejšie.

Výsledky dotazníkového prieskumu na vybranej vzorke obyvateľov ukazujú, že samozásobenie ako formu svojpomoci domácnosti v okrese Čadca v súčasnosti stále využíva približne 58% respondentov, z čoho vyplýva, že v rámci okresu je naďalej silno zakorenená tradícia samozásobenia. Takmer polovica respondentov venujúci sa samozásobeniu sa orientuje na pestovanie ovocia a zeleniny, štvrtina samozásobiteľov produkuje mlieko a mliečne výrobky a 16 % produkuje mäso. Ďalšími produkovanými potravinami, ktoré respondenti uviedli boli zemiaky, vajcia, med, tabak, kukurica a obilniny.

7. Životná úroveň domácností

Odražom životnej úrovne domácnosti môže byť forma bývania, vlastníctvo auta či schopnosť domácnosti uhradiť si dovolenku. Dom alebo byt vlastní 69 % respondovaných obyvateľov okresu a ďalších 22 % býva v podnájme, pričom až 57 % z nich nie je spokojných s touto formou bývania. Takmer 50 % respondentov žije v dome v súkromnom vlastníctve, pričom 11 % z nich je nespokojných s ich bytovou otázkou. Zaujímavým zistením bol fakt, že z 9% respondentov, ktorí uviedli, že bývajú s rodičmi, je s touto ich situáciou nespokojných len 30 %. Tento stav možno religiozitou a tradíciami a silnými sociálnymi väzbami medzi jednotlivými generáciami. Pre okres sú vďaka tomu typické viacgeneračné rodinné domy. V oboch periférnych okresoch stále pretrváva zvyk stavať dom synom v rodine v blízkosti rodičovského domu ešte v ich detskom alebo adolescentnom veku.

Vlastníctvo auta bolo v minulosti znakom bohatej domácnosti nakoľko nie každá domácnosť si jeho kúpu, prevádzku a údržbu mohla dovoliť. V súčasnosti sa za atypické pokladá skôr to, že domácnosť auto nevlastní. Z celkového počtu opýtaných okresu Čadca až 33% uviedlo, že osobný automobil nevlastnia, pričom až 50 % týchto respondentov býva v meste.

Takmer 50% respondentov si môže na základe finančných možností domácnosti dovoliť dovolenku raz za rok, pričom 50 % z nich ju trávi v zahraničí, 41% na Slovensku. Až 11% respondentov dovolenkujú viackrát za rok, pričom až 45% z nich si môže dovoliť cestovať do zahraničia. Šokujúcim zistením bolo, že z 9 % nezamestnaných respondentov si môže 30% dovoliť dovolenkovať na Slovensku a až 24 % v zahraničí. Predpokladáme, že takéto výsledky reflektujú situáciu, keď jeden z členov domácnosti dosahuje dostatočne vysoký príjem na to, aby zabezpečil celú rodinu a teda partner pracovať nemusí. Každá piata respondovaná domácnosť na dovolenku nechodí, pričom predpokladáme, že dôvodom je nedostatok financií, resp. domácnosť vynakladá financie na iné voľnočasové aktivity.

Záver

Z pohľadu ekonomického vývoja sa periférne okresy Žilinského kraja (Čadca a Námestovo) považujú za štrukturálne slabé, resp. deprimované regióny; a teda regióny, ktoré si nedokážu pomôcť vlastnými silami. Tradičné priemyselné odvetvia, ktoré tu boli rozvinuté upadli. Okresy vďaka málo rozvinutej technickej infraštruktúre nie je schopný vytvárať podmienky pre nárast priemyselných aktivít. Na potenciálny rozvoj okresov negatívne pôsobia dva faktory. Prvým je ekonomická depresia, ktorá z pohľadu absencie vlastných zdrojov prehľbuje disproporcie k ostatným regiónom a druhým, oveľa závažnejším, je nízka cena práce, ktorá ako komparatívna nevýhoda spôsobuje odchod mladej, kvalifikovanej a produktívnej pracovnej sily z okresu.

Skúmané okresy sa napriek tejto situácii rozvíjajú a nepatria do skupiny sociálne najslabších regiónov. Faktorom ich rozvoja je najmä veková štruktúra a najmä podiel predproduktívnej a produktívnej zložky obyvateľstva, sila a kvalita sociálneho kapitálu a aktivita a participácia obyvateľov, dodržiavanie tradícií a stále silné rodinné väzby a svojpomoc. Obyvatelia týchto regiónov si zachovali tradíciu samozásobenia. Je pre nich charakteristický patriotizmus. Opúšťajú rodný región iba v krajnom prípade a majú tendenciu zostať alebo vrátiť sa po štúdiu do regiónu. Mnohí odchádzajú do zahraničia aby sa materiálne zabezpečili a v rodnom regióne si neskôr postavili dom a žili tam. Rodinné domy vo veľkej miere stavajú rodičia pre svoje deti (najmä synov) už v ich tínedžerskom

veku. V hraničných životných situáciách členovia domácností vo väčšine prípadov nezostávajú nečinní.

V posledných 10 rokoch sa v skúmaných okresoch výrazne rozvinulo živnostenské a malé podnikanie v oblasti stavebníctva, lesníctva a poľnohospodárstva (živočíšnej výroby a najmä ovčiarstva). Pri využití vysokej príťažlivosti krajiny a prírody a čistoty životného prostredia, pričom tieto okresy majú najvyšší stupeň kvality životného prostredia v rámci kraja aj krajiny, sa rovnako rozvinul vidiecky cestovný ruch a agroturistika.

Pre tieto regióny je do budúcnosti dôležité udržanie alebo prilákanie mladých vzdelaných obyvateľov.

Literatúra

- [1] BELAJOVÁ, A., FÁZIKOVÁ, M., (2005). Regionálna ekonomika, SPU Nitra. ISBN 80-8069-513-X.
- [2] BILÁ, A., (2006). Opatrenia na odstránenie sociálno-ekonomických rozdielov medzi regiónmi., *National and regional economics VI. International conference proceedings, Herľany*.
- [3] BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D., (2002). *Teorie regionálního rozvoje: Nástin, kritika, klasifikace*. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-0384-5.
- [4] DIRGASOVÁ, K., (2014). *Životné stratégie obyvateľov okresu Čadca*. [Diplomová práca]. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre.
- [5] DELLER, S. C., TSAI, T.-H., MARCOUILLER, D. W., ENGLISH, D. B. K., (1999). The Role of Amenities and Quality of Life In Rural Economic Growth, *American J. of agricultural Economics*, vol. 83, no. 2, pp. 352-365.
- [6] GAJDOŠ, P., PAŠIAK, J., (2006). *Regionálny rozvoj Slovenska z pohľadu priestorovej sociológie*, Sociologický ústav SAV.
- [7] GODOR, M., MADZINOVÁ, M., (2011). Diferenciácia životných stratégií v kontexte kvality života vybraných obcí regiónov Orava a Gemer. In *Geographia Cassoviensis*, vol. 5, 2011, č. 2. ISSN 1337-6748.
- [8] CHRENEKOVÁ, M., (2012). Socio-ekonomické trendy vývoja Žilinského kraja -- ilustr. In *Geografické informácie*. vol. 16, no. 1, pp. 124-141. ISSN 1337-9453.
- [9] CHRENEKOVÁ, M., KOZELOVÁ, (2012). Kvalita života v okrese Námestovo -- grafy, ilustr., tab. In *Acta Oeconomica universitatis Selye*, vol. 1, no. 2, pp. 89-98. ISSN 1338-6581.
- [10] IRA, V., ANDRÁŠKO, I., MICHÁLEK, A., PODOLÁK, P., (2009). Quality of life: Geographical research in Slovakia. In *Geographia Slovaca*, no. 26, pp. 101-119.
- [11] KOLLMAIR, M., GAMPER, S., (2002). The Sustainable Livelihoods Approach. Input paper for the *Integrated Training Course of NCCR North-South Aeschried*. Switzerland: Development Study Group, University of Zurich, 2002.
- [12] MACEŠKOVÁ, M., OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J., (2009). Sociálně prostorová diferenciace v České republice: implikace pro veřejnou (regionální) politiku. *Ekonomický časopis*, vol. 57, no. 7, pp. 700-715.
- [13] MASSAM, B. H., (2002). Quality of life: Public planning and private living. *Progress in Planning*, vol. 58, pp. 141-227. DOI: 10.1016/S0305-9006(02)00023-5.
- [14] OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J., (2011). Nové sociálně prostorové nerovnosti, lokální rozvoj a kvalita života. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, vol. 47, no. 4, pp. 625-631. ISSN 0038-0288.
- [15] PACIONE, M., (2003). Urban Environmental Quality and Human Well-Being – Social Geographical Perspective. *Landscape and Urban Planning*, vol. 65, pp. 19-30. DOI: 10.1016/S0169-2046(02)00234-7.
- [16] ROCHOVSKÁ, A., (2011). Životné stratégie – teoretické východiská. In *Životné stratégie obyvateľov rómskych osídlení. Zborník vedeckých štúdií*. Nitra: FSvZ UKF, 2011. ISBN 978-80-558-0018-9.
- [17] SLAVKOVSKÝ, P., (2005). Životné stratégie ľudí spätých s poľnohospodárskou prvovýrobou na Slovensku v 20. a 21. storočí. In *Slovenský národopis*, vol. 53, no. 2. ISSN 1335-1303.

Príspevok bol spracovaný v rámci projektu Vega 1/0685/13 s názvom "Hnacie sily rozvoja vidieckych regiónov".

SOUČASNÁ VÝCHODISKA VÝZKUMU BROWNFIELDS

CURRENT STATE OF KNOWLEDGE IN BROWNFIELDS RESEARCH

ING. JAKUB ČERNÍK

Katedra regionální ekonomie a správy | *Department of Reg. Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: cernik@mail.muni.cz

Anotace

Brownfields představují významnou překážku v rozvoji regionu, jejíž odstranění nespočívá pouze na tržním prostředí, ale především na institucích veřejného sektoru. Vzhledem k nedávným predickým, které odhadují počet brownfields na území České republiky na přibližně 10 000 je nutné vytvořit adekvátní nástroje, které budou veřejné správě sloužit při prioritizaci jednotlivých lokalit z hlediska potřeby jiného než tržního zásahu. Je proto třeba vytvořit systém prioritizace brownfieldů na základě jejich tržního potenciálu. Předkládaný příspěvek hodnotí možnosti využití faktorové a prostorové analýzy coby nástroje vedoucímu k vytvoření systému prioritizace brownfields.

Klíčová slova

brownfields, faktorová analýza, prostorová analýza

Annotation

Brownfields represent a major obstacle in the regional development, which removal is not possible through the environment of property market, but mostly through activity of public sector. Recent predictions estimate total count of brownfields on 10 000 in Czech Republic. Considering this value it is necessary to create adequate instruments, which provide to public sector tools for prioritisation of brownfields from market point of view. It is necessary to built up a prioritisation system of brownfields based on market potential. This contribution contains utilization of factor and spatial analysis as a possible feature in brownfield prioritisation system.

Key words

brownfields, factor analysis, geospatial analysis

JEL classification: *O38, R11, R14, R30*

Vývoj vnímání problematiky v USA a Evropě

Vymezení pojmu brownfields vychází na americkém kontinentu především ze zkušeností s dynamickým urbanistickým vývojem nastíněným výše, který doprovázela změna socio-ekonomické i demografické skladby obyvatelstva, jehož problematické důsledky se začaly plně projevovat v 90. let 20. století, kdy se o brownfields začala zajímat i vědecká obec (např. Laws, 1994). Za typické brownfields tak začaly být považovány bývalé průmyslové plochy spojené s rizikem ekologické kontaminace (např. De Sousa, 2000). Stejného vyznění se drží i definice Federální agentury ochrany životního prostředí (United States Environmental Protection Agency – US EPA): „Brownfields jsou opuštěné, nevyužité, nebo nedostatečně efektivně využívané průmyslové a obchodní prostory, jejichž opětovné využití je komplikované vlivem potenciální nebo potvrzenou ekologickou kontaminací.“ (US EPA, 1996). Při užití této definice je však třeba brát v potaz úskalí spočívající ve skutečnosti, že v definici jsou za brownfields považovány plochy, které jsou kontaminované, nevyužívané a zároveň se jedná o bývalé průmyslové areály (De Sousa, 2002). Takto úzké vymezení brownfields se pro použití v Evropě jeví jako nedostatečné, neboť zdejší zkušenost potvrzuje, že ne vždy musí být

zdevastované území nutně kontaminované, nehledě na to, že opuštěné oblasti nemusí být pouze pozůstatky průmyslové činnosti. Tato definice navíc opomíjí zdevastovaná území, která se nachází mimo centra velkých měst, na jejich starších předměstích nebo na venkově (Greenberg et al., 2001).

Ve Velké Británii, kde se začala veřejná správa zabývat problematikou brownfields jako první v Evropě, byl tento pojem od počátku vnímán jako protiklad plochám *greenfield*, tedy dosud nezastavěných ploch určených k rozvoji (POST, 1998). Pojmem *brownfield* je tedy myšleno území, jež již bylo v minulosti předmětem stavebních prací. Na Britských ostrovech je role státu tradičně výrazná ve věcech bytové politiky. Z tohoto důvodu jsou brownfields chápány jako nevyužité plochy, které je možné využít k bytové výstavbě (DETR, 1998). Důslednost v tomto přístupu vedla k vládnímu závazku využít evidované brownfields k umístění 60 % veškerých nových bytů vystavěných v letech 1996 - 2008 (DoE, 1996). Využití brownfields pro bydlení a služby mělo zabezpečit opětovné zkvalitnění socio-ekonomického prostředí zanedbané lokality a zatraktivnit tak jiné, zde se vyskytující, brownfields na trhu nemovitostí (např. Breheny, 1992). Nicméně ani tento přístup k regeneraci nepodchycuje všechny zdevastované plochy, neboť opomíjí brownfields nacházející se ve venkovských a řídko osídlených oblastech. Hlavní příčinu lze spatřovat ve skutečnosti, že jejich regenerace nenaplnuje požadavek na zahušťování existující zástavby, který je hlavním ideologickým motivem regenerace brownfields ve vysoce urbanizovaných částech země (Adams, 2004).

Kontinentální chápání brownfields je oproti zámořskému méně závislé na přítomnosti potenciální kontaminace, ačkoli na ni Grimski et al. (2001) při vymezení pojmu v celoevropském kontextu upozorňují. Nicméně v pozdějších studiích je pro zdejší vymezení pojmu stěžejní předchozí využití, k němuž už lokalita neslouží, a požadavek na vnější zásahy nutné k opětovnému využití dle zásad udržitelného rozvoje (Hayek et al., 2010; aj.). Hlavním důvodem, proč brownfields nejsou spojována výhradně s ekologickou kontaminací, je skutečnost, že Evropa prošla mnohem živelnějším obdobím industrializace probíhající v dlouhodobě hustě zalidněných oblastech. V důsledku toho jsou mnohá místa kontaminována již od 19. století, a přesto stále nelze hovořit o opuštěných územích (Vanheusden, 2003).

O sjednocení představených přístupů vymežujících pojem *brownfield* se ve své studii pokusila Alker et al. (1999). Brownfields jsou zde vymezeny jako „*území nebo budovy, které byly v minulosti užívány nebo zastavěny a nejsou v současnosti plně využívány, ačkoli částečně být mohou. Mohou být opuštěné, zdevastované nebo kontaminované. Brownfield není možné bezprostředně využít bez vnějšího zásahu.*“ (Alker, 1999:64). Tato definice představuje kompromis, který je dosud široce užíván vědeckou obcí po celém světě (např. Chrysochoou et al., 2012).

Problematika v České republice

Úbytek pracovníků v zemědělství způsobený přechodem k tržnímu hospodářství (Svobodová et al., 2009), neefektivní organizační struktura zemědělských podniků (kolektivní vlastnictví, rozsáhlé obhospodařované plochy) (Skála et al., 2013), změna majetkových vztahů k půdě (Bartůšková et al., 2009), nízká investorská atraktivita venkovského prostředí (Skála et al., 2013), to jsou hlavní příčiny vzniku řady zemědělských brownfields. Z jediné ucelené studie mapující celé území České republiky dokonce vyplývá, že pozůstatky po zemědělské výrobě tvoří největší podíl na počtu tuzemských brownfields (CzechInvest, 2008). Úbytek zemědělských podniků je znatelný i ve zbytku Evropy (Verhoeve et al., 2012). Je však namístě upozornit, že na pozůstatky zemědělské činnosti není zpravidla nahlíženo vzhledem k řadě překážek regenerace (mimo častého výskytu ekologické kontaminace a komplikovaných majetkových vztahů i poměrně nepříznivá poloha v území) jako na potenciálně atraktivní lokality k rozvoji, ale k zemědělským brownfields je často přistupováno jako k součásti komplexní problematiky nalézání nové funkce venkova v 21. století (Noe et al., 2008). I v českých podmínkách jsou tyto tendence patrné vzhledem k rozmanitým způsobům nového využití zemědělských brownfields (Klusáček et al., 2013).

Region střední Evropy silně demilitarizován a řada armádních areálů s civilním i vojenským zázemím přestala být užívána a začala chátrat, čímž vznikl další specifický typ brownfields (např. Kunc et al.,

2014). Vedle objektů tvořících zázemí pro vojenské jednotky se lze často setkat i s ryze armádními brownfields (střelnice, garáže a zázemí pro vozový park, letiště s krytými hangáry, výzkumné ústavy), jejichž budoucí využití je vzhledem k robustní a defenzivní konstrukci často obtížně hledat.

V akademickém prostředí se českým brownfields dostává významnější pozornosti počátkem 21. století, kdy Jiřina Bergatt-Jackson a její spolupracovníci začali publikovat populárně naučné texty, jejichž cílem bylo přiblížit problematiku představitelům veřejné správy (Bergatt Jackson et al., 2005). V publikacích byl kladen důraz na zmapování lokalit brownfields a jejich následnou kategorizaci na základě polohy v morfologické zóně obce. Pozdější publikace rozpracovávaly úlohu veřejného sektoru v procesu regenerace brownfields, nutnost podchycování lokalit v rozvojových dokumentech a možnosti financování prostřednictvím Strukturálních fondů EU (např. Šilhánková et al., 2006).

Jevem deprimujících území se zabývá řada autorů i z jiného hlediska, než pouze jejich implementace do rozvojových plánů a strategií. Na brownfields je nahlíženo také jako např. na součást trhu nemovitostí (Kadeřábková et al, 2009), podmínky úspěšné regenerace jsou zde chápány v souvislosti s lokalizačním rozhodováním a preferencí investorů. Obdobný přístup volí někteří autoři při popisu úlohy trhu a ekonomických cyklů na vznik či regeneraci brownfields (Čiháková Aguilar, 2009), případně chápou brownfields coby součást komplexního problému způsobujícího hospodářskou zaostalost regionů (Rydvalová, 2006).

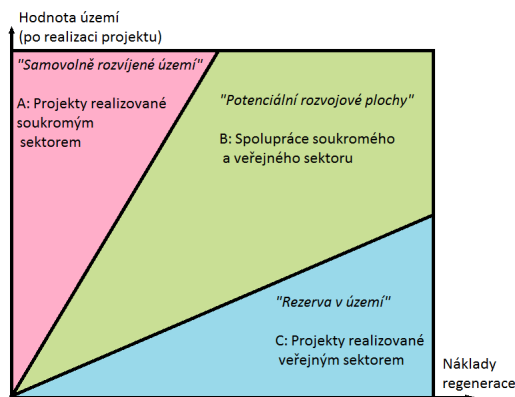
V posledních deseti letech došlo k výraznému posunu v řešené problematice. Zdevastovaná území se stala předmětem činnosti několika institucí veřejné správy. V letech 2005-2007 byla zpracována Vyhledávací studie brownfieldů, na níž se podílela Agentura CzechInvest ve spolupráci s třinácti kraji. Výstupem z této studie je 2355 lokalit rozmístěných po celé ČR a poprvé tak vznikla reálná představa o počtu a struktuře brownfields na našem území. Veřejné databáze zpracovaly i jednotlivé kraje (prostřednictvím svých rozvojových agentur), které brownfields prezentovaly jako potenciální rozvojové plochy pro investory. Nejdále v této aktivitě dospěl Jihomoravský kraj, který prostřednictvím zřízené Regionální rozvojové agentury mj. každoročně vydává publikace mapující dobré příklady z regenerovaných brownfields v regionu (tzv. *best practices*). V této činnosti spolupracuje i se spolkovou republikou Dolní Rakousko.

Přístupy uplatňované v českém prostředí

Základní ideový přístup k problematice brownfields výstižně postihuje „model A-B-C“, jenž třídí brownfields do tří kategorií:

1. na plochy, jež jsou natolik tržně atraktivní, že není třeba vyvíjet výraznou aktivitu ze strany veřejného sektoru,
2. území, která vyžadují spolupráci veřejného a soukromého sektoru,
3. a brownfields, které jsou natolik tržně neatraktivní, že k jejich regeneraci musí veřejná správa přistoupit velmi proaktivně (viz. obr. 1).

Obr. 1: Model A-B-C

Zdroj: www.cabernet.org.uk/?c=1312

Model A-B-C, představující základní ideové členění brownfields z hlediska identifikace realizátora regenerace, byl výrazněji užit v rámci celoevropského projektu CABERNET (2006) a ve stručnosti vymezuje role veřejného a soukromého sektoru při regeneraci brownfields. V rámci projektu bylo použito více konceptů, nicméně žádnému není připisovaná taková důležitost jako zmiňovanému modelu.

Tímto přístupem se nechala inspirovat i česká akademická obec, která se problematice začala věnovat na počátku 21. století. Zpočátku bylo hlavním cílem výzkumu poznání problému, tedy především kategorizace lokalit dle předchozího využití, rozlohy, komplikovanosti majetkoprávní struktury, výskytu ekologické kontaminace (Ferber, 2006). Tyto lokality byly na základě výsledků rozříděny do devíti kategorií (vzniklých na základě kombinace rozlohy, polohy v rámci obce a počtu budov v území), což bylo později shledáno jako příliš podrobné členění ať již z hlediska pozdějšího rozpracování nebo vytváření nástrojů pro veřejné financování. Jako osvědčenější se proto jevil právě model A-B-C, který zapracovala i Národní strategie regenerace brownfieldů. Tímto konceptem se nechala inspirovat Bergatt Jackson et al. (2003), která modelový rámec A-B-C aplikovala na klasifikaci lokalit brownfields, jež k jednotlivým typům přiřadila dle polohy v rámci obce. Jedná se velmi zjednodušující nástroj, který měl ulehčit generalizaci problému při jednáních na politické úrovni. Metodologicky vychází z předpokladu, že poloha území je nejdůležitější pro jeho budoucí rozvoj, a dělí tak brownfields do tří kategorií: vnitřní centrum obce (v němž je vhodné intenzifikovat využití a utlumovat případnou průmyslovou výrobu), širší centrum obce (kde je častý výskyt historicky cenných budov) a okrajové a suburbánní části obcí. V návaznosti na vznik strategického dokumentu ve formě Národní strategie regenerace brownfieldů je však na místě poznamenat, že dosavadní přístup veřejné správy výrazněji nereflektuje doporučení vyplývající z užitého modelu A-B-C.

V rovině veřejné správy nedošlo k jednoznačnému legislativnímu ukotvení problematiky brownfields, což zapříčinilo, že každá instituce k zdevastovaným územím přistupovala odlišně. V posledních deseti letech došlo k řadě regenerací především díky možnosti veřejné podpory ze Strukturálních fondů EU, nicméně při nahlížení na takto regenerované brownfields z perspektivy problematiky jako celku je zřejmá nesystematičnost aplikovaného přístupu. Nesoulad je patrný již v množství a struktuře databází brownfields, které jednotlivé veřejné instituce spravují a administrují. Stejně nesystémově působí množství dotačních titulů a fondů, z nichž lze financovat regeneraci brownfields, byť na obhajobu tohoto počtu lze tvrdit, že široký rozsah programů podpory je nutný vzhledem k interdisciplinárnímu charakteru problematiky. V důsledku se tak přístup veřejné správy k problematice brownfields stále jeví jako nesystémový a jednotlivé projekty, které byly realizovány s výraznější participací veřejného sektoru (myšleno aktivní účastí v řízení, nikoli pouze formou přerozdělení dotací), se při nahlížení z hlediska komplexnosti problému zdevastovaných území jeví jako ad hoc.

Vzhledem k dříve naznačenému vývoji v posledních letech vyvstala na akademické půdě potřeba reflektovat regeneraci brownfields a podrobit výzkumu nejen chátrající, ale i úspěšně zregenerované brownfields. Jednou z cest, jak lze identifikovat příčiny vedoucí k regeneraci určitých brownfields,

jsou případové studie, tzv. best practices. Tato identifikace zkušeností může pomoci při regeneraci dalších brownfields. Oživení některých území v problematice oblasti může být ze strany veřejné správy dokonce motivována snahou vzbudit o lokalitu zájem dalších investorů (McCarthy, 2002). Výstupem těchto studií bývá nejčastěji apel na bližší spolupráci veřejného a soukromého sektoru a představení možných modelů spolupráce a finančních strategií (např. Klusáček, 2011). K obdobnému závěru dochází i práce zabývající se rolí veřejného sektoru na národní úrovni. Další často užívanou metodou zpracování problematiky zdevastovaných území je analýza dat seskupených v regionu na základě určitého sjednocujícího prvku. Může se jednat o pozůstatky těžby surovin na Ostravsku (Vojvodíková, 2004) nebo Podkrušnohoří (Vráblík, 2009), zanedbaná zemědělská stavení ve venkovských regionech (Svobodová, 2009), nebo problematice brownfields v Jihočeském kraji (Dvořáková, 2011).

Odlíšný přístup k postihnutí rozdílů mezi regenerovanými a neregenerovanými lokalitami nabízí faktorové a prostorové analýzy. Tento metodický přístup spojuje analýzu faktorů mapujících ekonomické, socio-demografické, environmentální, morfologické a tržní prostředí, v němž se zdevastované území nachází. Účelem tohoto propojení je identifikace vztahu mezi lokálním prostředím a potenciálem k regeneraci brownfields.

Prostorová analýza

Investice do regenerace brownfields představuje vždy zvýšené riziko v porovnání s výstavbou na tzv. zelené louce (Adair et al., 2002). V porovnání s nezastavěným rozvojovým územím existuje při opětovném uvedení brownfields k životu riziko výskytu známých (majetkoprávní struktura, stavby v dezolátním stavu) i nepředvídatelných překážek (nedostatek informací o ekologické kontaminaci, neexistující stavební plány), které tyto plochy diskvalifikují na trhu nemovitostí (neboť zde konkurují výstavbě na greenfields).

V kontrastu s touto skutečností je v posledních letech zjevný důraz na udržitelné využívání území, díky čemuž se pozornost představitelů místních samospráv a investorů zaměřuje právě i na zdevastovaná území (např. Nijkamp et al., 2002). Pro rozhodování o směru a způsobu rozvoje územních celků je tedy nutné vyvinutí nástrojů sloužících ke zhodnocení užitků a nákladů plynoucích z regenerace zdevastovaných ploch. Prostorová analýza patří mezi podpůrné nástroje pro rozhodování (Decision Support System – DSS), jejichž pomocí lze získat podklady pro rozhodování o možných scénářích budoucího rozvoje zdevastovaného území (Agostini et al., 2009; aj.). Existuje celá řada nástrojů, které umožňují hodnocení brownfields zpravidla s ohledem na environmentální rizika spojená s kontaminovaným územím. Bližší přehled dává Stezar et al. (2013), který reaguje na potřeby vzešlé z velkých evropských projektů TIMBRE a HOMBRE.

Vzhledem ke komplikovanosti sběru dat pro prostorovou analýzu jí bývá často užito v souvislosti s problematikou brownfields při hodnocení jejich vlivu na životní prostředí a jeho kvalitu. Ať se již jedná o výskyt toxických látek v prostředí (např. Ren, 2014), výskyt živočišných a rostlinných druhů na nevyužívaných plochách (např. Gallagher, 2011), nebo o vliv životního prostředí na zdraví obyvatel (Honold, 2012; aj.).

Prostorová analýza nachází uplatnění zejména při hodnocení atraktivity brownfields v širším kontextu řešeného území. Oliver et al. (2005) se zaměřil na výzkum regionálních odlišností v počtu zdevastovaných ploch i regenerovaných brownfields v souvislosti s ekonomickými a demografickými ukazateli na národní úrovni – zcela upozadil případný výskyt kontaminované půdy a kladl důraz na rozvojový potenciál oblasti. Tento přístup vychází z předpokladu, že úspěšná regenerace brownfields musí být vnímána v kontextu celé oblasti a jejích ekonomických, sociálních i environmentálních charakteristik (Hayek et al., 2010). Dalším východiskem vedoucím k volbě tohoto přístupu je fakt, že ačkoli jsou brownfields v posledních letech regenerovány i ve středoevropském regionu, děje se tak často vlivem zahraničního kapitálu, který zahraniční společnosti investují do projektů, jejichž míru výnosu určují na základě ekonomického prostředí regionu (Víturka et al., 2010; Frantál et al., 2013).

V řadě prací je prostorová dimenze pojata z hlediska polohy brownfields v morfogenetické zóně města nebo urbanizované oblasti (např. Kunc et al., 2011) nebo naopak coby součást periferijních a venkovských regionů (Klusáček et al., 2011). Tyto práce se zpravidla zabývají analýzou brownfields prostřednictvím četných atributů, vytyčení jejich společných znaků a následné navrzení klasifikace brownfields. Oproti tomu se někteří autoři snaží identifikovat rozvojový potenciál brownfields. Doetsh et al. (1998), a v mírně poupravené verzi i Rydvalová et al. (2006), navrhují řídit se při prioritizaci brownfields již dříve vymezenými hospodářsky zaostalými regiony. S tímto přístupem však nelze i přes jeho logická východiska plně souhlasit, neboť není patrná jasná souvislost výskytu brownfields s vymezenými hospodářsky slabými regiony.

Závěr

Nedávné výzkumy (Chrysochoou et al., 2012; aj.) spojují tyto dva trendy a komplexně hodnotí potenciál regenerování brownfields z hlediska ekonomické aktivity v blízkosti lokality a polohy v rámci metropolitních celků, resp. rozsáhlých zanedbaných území. Aktuální trend ve výzkumu brownfields se tak ve východiscích začíná přibližovat jiné disciplíně regionální vědy – výzkumu regionálního podnikatelského prostředí a konkurenceschopnosti, který je již hluboce zakořeněn v samotných základech regionální vědy (více např. Viturka, 2010). Vzhledem ke komplexnímu přístupu, jenž hodnotí morfogenetické vlastnosti brownfields a hospodářské prostředí v místě jejich výskytu, jsou prostorová analýza společně s faktorovou analýzou účinně využívanými nástroji, jejichž prostřednictvím lze dospět k určení potenciální atraktivity jednotlivých zdevastovaných lokalit. Uvedené nástroje lze rozšířit i o specifická data, jako jsou náklady na regeneraci a podrobné údaje o ekologické kontaminaci (Schädler et al., 2012). Tyto možnosti vytvářejí z faktorové a prostorové analýzy potenciálně účinné nástroje, které poslouží k prioritizaci jednotlivých brownfields pro zacílení činnosti veřejného sektoru. Konkrétní aplikovatelnost tohoto postupu bude ověřena v následujících výzkumech.

Literatura

- [1] ADAIR, A., BERRY, J., MCGREAL, S., QUINN, A., (2002). Factors Affecting the Level and Form of Privat Investment in Regeneration. *Centre for Research on Property and Planning, Ulster*
- [2] ADAMS, D., (2004). The changing regulatory Environment for speculative housebuilding and the construction of core competencies for brownfield development. *Environmental Planning A*, vol. 36, no. 4, pp. 601-624. ISSN 1522-7200. DOI: 10.1068/a3557.
- [3] Agentura CzechInvest, (2008). *Základní statistické výsledky Vyhledávací studie brownfieldů. Ministerstvo průmyslu a obchodu*. [online]. [cit. 23.8.2014] Dostupné z: < www.czechinvest.org/data/files/nsb-595.pdf>
- [4] BARTUŠKOVÁ, J., HOMOLKA, J., (2009). Analysis of lan-law relations development in the Czech Republic after 1989 in the legal and economic kontent. *Agricultural Economics – Czech*, vol.55, no. 5, pp. 250-256. ISSN 0139-570X.
- [5] BERGATT JACKSON, J., STAŇKOVÁ, E., ZLÁMALOVÁ, B., RYDCZA, E., DĚRDOVÁ, J., TYLČER, J., PEJPEK, A., SÍTEK, R., (2005). *Brownfields snadno a lehce, Praha: IURS – Institut pro udržitelný rozvoj sídel, o. s.* [online]. [cit. 14.8.2014] Dostupné z: < www.eukn.org/dsresource?objectid=266522>
- [6] BREHENY, M. J., (1992). Sustainable Development and Urban Form, In *European Research in Regional Science*, no.2, London: Pion Limited, 292 p, ISBN 085086-160-8.
- [7] CABERNET TEAM, (2006). *Sustainable Brownfield Regeneration: Cabernet Network Report*. [online]. [cit. 19.8.2014] Dostupné z: < www.cabernet.org.uk/resources/427.pdf>
- [8] ČIHÁKOVÁ AGUILAR, S., (2009). Decision making and brownfields management. *E+M Ekonomie a Management*, vol. 12, no. 3, pp. 19-32. ISSN 2336-5604.
- [9] De SOUSA, C. A., (2000). Brownfield redevelopment versus greenfield redevelopment: a privat sector perspective on the cost and risks associated with brownfield redevelopment in the Greater Toronto Area. *Journal of Environmental Planing & Management*, vol. 43, no. 6, pp. 831-853. ISSN 1360-0559. DOI: 10.1080/09640560020001719.
- [10] De SOUSA, C. A., (2002). Brownfield redevelopment in Toronto: an examination of past trends and future prospects, *Land Use Policy*, no. 19, pp. 297-309. ISSN 0264-8377. DOI: 10.1016/S0264-8377(02)00024-8.
- [11] Department of the Environment (DoE), (1996). *Household Growth: Where Shall We Live? A Green Paper*. London: HMSO. ISBN 978-0101347129.

- [12] Department of the Environment, Transportation and the Regions (DETR), (1998). *Letters to chief executive and chief planning officers of local authorities in England*. Department of the Environmental Transport and the Regions.
- [13] DOETSCH, P., RÜPKE, A., (1998). *Revitalisierung von Altstandorten versus Onanspruchnahme von Naturflächen*. Berlin: Umweltbundesamt.
- [14] DVOŘÁKOVÁ LÍŠKOVÁ, Z., CUDLÍNOVÁ, E., LAPKA, M., DVOŘÁK, P., (2011). Vnímání problematiky brownfields v Jihočeském kraji. *AUSPICIA: recenzovaný časopis pro otázky společenských věd*, vol., 8, no. 1, pp. 124-127. ISSN 1214-4967.
- [15] FERBER, U., NATHANAIL, P., BERGATT JACKSON, J., GORSKI, M., PETRIKOVÁ, D., DROBIEC, L., FINKA, M., (2006). *Průručka brownfields – Interdisciplinární nástroj zaměřený na problematiku regenerací brownfields*. [cit. 29.9.2014] Dostupné z WWW: <http://fast10.vsb.cz/lepob/index2/handbook_cz_screen.pdf>
- [16] FRANTÁL, B., KUNC, J., NOVÁKOVÁ, E., KLUSÁČEK, P., MARTINÁT, S., OSMAN, R., (2013). Location matters! Exploring brownfields regeneration in a spatial context (A case study of the Southern Moravian region, Czech republic). *Moravian Geographical Journal*, vol. 21. no. 2, pp. 5-19. ISSN 12108812.
- [17] GALLAGHER, F. J., PECHMANN, I., HOLZAPFEL, C., GRABOSKY, J., (2011). Altered vegetative assemblage trajectories within an urban brownfield. *Environmental Pollution*, vol. 159, no 5., pp. 1159-1166. ISSN 0269-7491. DOI: 10.1016/j.envpol.2011.02.007.
- [18] GANSER, R., WILLIAMS, K., (2007). Brownfield Development: Are We Using the Right Targets? Evidence from England and Germany. In *European Planning Studies*, vol.15, no. 5, pp. 603-620. ISSN 1469-5944.
- [19] GREENBERG, M., LOWRIE, K., MAYER, H., MILLER, K., SOLITARE, L., (2001). Brownfields redevelopment as a smart growth option in the United States. *The Environmentalist*, vol. 21, no. 2, pp.129-143. ISSN 2194-5411. DOI: 10.1023/A:1010684411938.
- [20] GRIMSKI, D., FERBER, U., (2001). Urban Brownfields in Europe. *Land contamination and Reclamation*, vol. 9, no. 1, pp. 143-148. ISSN 0967-0513.
- [21] HONOLD, J., BEYER, R., LAKES, T., VAN DER MEER, E., (2012). Multiple environmental burdens and neighborhood-related health of city residents. *Journal of Environmental Psychology*, vol. 32, pp. 305-317. ISSN 0272-4944. DOI: 10.1016/j.jenvp.2012.05.002.
- [22] CHRYSOCHOOU, M., BROWN, K., DAHAL, G., GRANDA-CARVAJAL, C., SEGERSON, K., GARRICK, N., BAGTZOGLU, A., (2012). A GIS and indexing scheme to green brownfields for area-wide redevelopment planning. *Landscape and Urban Planning*, vol. 105, pp. 187-198. ISSN 0169-2046. DOI: 10.1016/j.landurbplan.2011.12.010.
- [23] KADERÁBKOVÁ, B., PIECHA, M., (2009). *Brownfields. Jak vznikají a co s nimi*. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 120p, ISBN 978-80-7400-123-9
- [24] LAWS, E. P., (1994). Reclaiming Brownfields. *Issues in Science and Technology*, vol. 11, no. 1, pp. 6-7. ISSN 07485492.
- [25] KLUSÁČEK, P., KREJČÍ, T., KUNC, J., MARTINÁT, S., NOVÁKOVÁ, E., (2011). The post-industrial landscape in relation to local self-government in the Czech Republic. *Moravian geographical reports*, vol. 19, no. 4, pp. 18-28. ISSN 1210-8812.
- [26] KLUSÁČEK, P., KREJČÍ, T., MARTINÁT, S., KUNC, J., OSMAN, R., FRANTÁL, B., (2013). Regeneration of agricultural brownfields in the Czech Republic – Case study of the South Moravian Region. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, vol. 61, no. 2, pp. 549–561. ISSN 1211-8516. DOI: 10.11118/actaun201361020549.
- [27] KUNC, J., KLUSÁČEK, P., MARTINÁT, S., (2011). Perception A lokalizace urbánních brownfields: podobnosti a rozdíly na příkladu Brna a Ostravy. *Urbanismus a územní rozvoj*, vol. 14, no. 1, pp. 13-17. ISSN 1212-0855.
- [28] KUNC, J., NAVRÁTIL, J., TONEV, P., FRANTÁL, B., KLUSÁČEK, P., MARTINÁT, S., HAVLÍČEK, M., ČERNÍK, J., (2014). Perception of urban renewal: reflexions and coherences of socio-spatial patterns (Brno, Czech republic). *Geographia Technica*, vol. 9, no. 1, pp. 66-77. ISSN 18425135.
- [29] McCARTHY, L., (2002). The brownfield dual land-use policy challenge: reducing barriers to private redevelopment while connecting reuse to broader community goals. *Land Use Policy*, vol. 19, pp. 287-296. ISSN 0264-8377. DOI: 10.1016/S0264-8377(02)00023-6.
- [30] NIJKAMP, P., RODENBURG, C. A., WAGTENDONK, A. J., (2002). Success factors for sustainable urban brownfield development: A comparative case study approach to polluted sites. *Ecological Economics*, vol. 40, no. 2, pp. 235-252. ISSN 0921-8009. DOI: 10.1016/S0921-8009(01)00256-7.
- [31] NOE, E., ALRRE, H. F., LANGVAD, A. M., (2008). A polycular framework for research on multifunctional fading and rural development. *Sociologia Ruralis*, vol. 48, no. 1, pp. 1-15. ISSN 1467-9523. DOI: 10.1111/j.1467-9523.2008.00451.x.

- [32] OLIVER, L., FERBER, U., GRIMSKI, D., MILLIAR, K., NATHANAIL, P. (2005). The scale and nature of European brownfield. [online]. [cit. 15.8.2014] Dostupné z: www.cabernet.org.uk/resourcefs/417.pdf
- [33] Parliamentary Office of Science and Technology (POST), (1998). A Brown and Pleasant Land. [online]. [cit. 21.8.2014] Dostupné z: <www.parliament.uk/briefing-papers/POST-PN-117.pdf>
- [34] REN, W., XUE, B., GENG, Y., SUN, L., MA, Z., ZHANG, Y., MITCHELL, B., ZHANG, L., (2014). Inventorying heavy metal pollution in redeveloped brownfield and its policy contribution: Case study from Tiexi District, Shenyang, China. *Land Use Policy*, vol. 38, pp. 138-146. ISSN 0264-8377. DOI: 10.1016/j.landusepol.2013.11.005.
- [35] RYDVALOVÁ, P., (2006). Možnosti regenerace vybrané hospodářské oblasti. *E+M Ekonomika a Management*, vol. 9, no. 2, pp. 49-57. ISSN 2336-5604.
- [36] SCHÄDLER, S., MORIO, M., BARTKE, S., FINKEL, M., (2012). Integrated planning and spatial evaluation of megasite remediation and reuse options. *Journal of Contaminant Hydrology*, vol. 127, pp. 88-100. ISSN 0169-7722. DOI: 10.1016/j.jconhyd.2011.03.003.
- [37] SCHWAB, J., (1997). Redeveloping Brownfields. *Planning Advisory Service Memo, American Planning Association*.
- [38] SKÁLA, J., ČECHMÁNKOVÁ, J., VÁCHA, R., HORVÁTHOVÁ, V., (2013). Various Aspects of the Genesis and Perspectives on Agricultural Brownfields in the Czech Republic. *Moravian Geographical Reports*, vol. 21, no. 2, pp. 46-55. ISSN 1210-8812. DOI: 10.2478/mgr-2013-0010.
- [39] SVOBODOVÁ, H., VĚŽNÍK, A., (2009). To the problems of agricultural brownfields in the Czech Republic, case study of Vysocian region. *Agricultural Economics*, vol. 55, no. 11, pp. 550-556. ISSN 1805-9295
- [40] United States Environmental Protection Agency, (1996). Brownfield Definition. [online]. [cit. 15.8.2014] Dostupné z : <<http://epa.gov/brownfields/overview/glossary.htm>>
- [41] VANHEUSDEN, B., (2003). Towards a legal Framework in the EU for brownfields redevelopment. *European Environmental Law Review*, vol. 12, no. 6, pp. 178-186.
- [42] VERHOEVE, E., DE ROO, N., ROGGE, E., (2012). How to visualise the invisible: Revealing re-use of rural buildings by non-agricultural entrepreneurs in the region of Roeselare-Tielt (Belgium). *Land Use Policy*, vol. 29, pp. 407-416. ISSN 0264-8377. DOI: 10.1016/j.landusepol.2011.08.005.
- [43] VITURKA, M., HALÁMEK, P., KLÍMOVÁ, V., TONEV, P., ŽÍTEK, V., (2010). *Kvalita podnikatelského prostředí, regionální konkurenceschopnost a strategie regionálního rozvoje České republiky*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-3638-9
- [44] VOJVODÍKOVÁ, B., (2004). Některé možnosti využití opuštěných pozemků po důlních podnicích. *Urbanismus a územní rozvoj*, vol. 3, no. 4, pp. 12-16. ISSN 1212-0855.

PRŮMYSLOVÁ BROWNFIELDS V ČESKÉ REPUBLICĚ: VZNIK, VÝVOJ, ODVĚTVOVÉ A REGIONÁLNÍ ROZDÍLY

INDUSTRIAL BROWNFIELDS IN THE CZECH REPUBLIC: FORMATION, DEVELOPMENT, SECTORAL AND REGIONAL DIFFERENCES

DOC. RNDR. JOSEF KUNC, PH.D.

MGR. PETR TONEV, PH.D.

<i>Katedra regionální ekonomie a správy</i>	<i>Department of Reg. Economics and Administration</i>
<i>Ekonomicko-správní fakulta</i>	<i>Fakulty of Economics and Administration</i>
<i>Masarykova univerzita</i>	<i>Masaryk University</i>
✉ <i>Lipová 41a, 602 00</i>	<i>Brno, Czech Republic</i>
<i>E-mail: kunc@econ.muni.cz, tonev@econ.muni.cz</i>	

Anotace

Průmysl má v České republice dlouhodobou tradici, jeho význam v národním hospodářství je nezastupitelný. Prakticky stejně dlouhou tradici má tedy i existence průmyslových brownfields, které ovšem začínají být považovány politickými reprezentanty a vědci jako samostatný objekt zájmu až teprve od 2. poloviny 90. let minulého století. Předložený příspěvek si klade za cíl stručně, v dílčích vývojových etapách, představit historii a současnost průmyslové výroby v České republice, která je výchozím předpokladem současné fyzické existence brownfields. Důraz je kladen na analýzu a hodnocení hlavních vývojových milníků, jež byla pro vznik a formování průmyslových brownfields rozhodující, tedy jednotlivá období rozvoje průmyslové výroby za Habsburské monarchie a samostatného Československa před 2. světovou válkou, období socialismu (1948-1989) a následné období transformace ekonomiky a jejího zapojení do globálních struktur. Na základě zpracovaných datových souborů a grafických výstupů je v příspěvku analyzován vznik a vývoj průmyslových oblastí, strukturální změny, regionální disparity, resp. územní a funkční specifika průmyslových lokalit a průmyslových brownfields.

Klíčová slova

průmysl, brownfields, odvětvové a regionální rozdíly, Česká republika

Annotation

The industrial tradition in the Czech Republic has been very long, it has established deep roots, and the significance of industry in the national economy is virtually irreplaceable. The tradition of industrial brownfields is almost as long but brownfields as an independent object of study came into focus among political representatives and scientists only in the second half of the 1990s. This article aims to briefly and sequentially introduce the history and presence of industrial production in the Czech Republic, which is the basic cause of the contemporary physical existence of brownfields. Emphasis is placed on analysis and evaluation of the main developmental milestones decisive in the origination and shaping of industrial brownfields – i.e. the individual periods of industrial development under the Habsburg monarchy and independent Czechoslovakia before WWII, the socialist period (1948-1989), and the subsequent period of economic transformation and integration into global structures. Using processed data files and graphical outputs, is to analyzed the origination and development of industrial regions, structural changes to them, and regional disparities in the areas and functional specifics of industrial locations and industrial brownfields.

Key words

industry, brownfields, sectoral and regional differences, Czech Republic

JEL classification: R1, R5, Q2, Q3

Úvod

Brownfields jsou v České republice definovány na základě *Národní strategie regenerace brownfields* (CzechInvest, 2008a) jako *nemovitosti (pozemky, objekty, areály), které jsou nedostatečně využívány, zanedbány a mohou být i kontaminovány. Vznikají jako pozůstatek průmyslové, zemědělské, rezidenční, vojenské či jiné aktivity. Brownfields nelze vhodně a efektivně využívat, aniž by proběhl proces jeho regenerace.* Podle *Vyhledávací studie pro lokalizaci brownfields*, která se stala podkladem pro formulování národní strategie, bylo na ploše 10,4 tis. ha identifikováno 2 355 takovýchto lokalit. Odhad počtu i rozlohy všech lokalit je však 4-5 krát vyšší (CzechInvest, 2008b).

Jak také vyplývá z výše uvedené definice, jejíž znění je v různých zemích i kontextech značně variabilní (např. Alker et al., 2000; Cabernet 2006; Cobârzan, 2007; Vojvodíková et al., 2011; Tang and Nathanail, 2012; Krzysztofik et al., 2013 a další), brownfields vznikají jako důsledek strukturálních změn u nejrůznějších typů ekonomických aktivit. V tomto příspěvku budou diskutována zejména ta brownfields, jejichž původní funkce byla průmyslová. V kontextu inventarizovaných lokalit tvoří průmyslová brownfields zhruba třetinu (790), což je spolu se zemědělstvím početně nejvíce a s rozlohou přes 4,4 tis. ha se jedná o plošně nejrozsáhlejší typ.

1. Data a metody

Studovaným prostorem je území celé České republiky. Datovou základnou lokalit brownfields se stala výše zmíněná *Vyhledávací studie pro lokalizaci brownfields*, kterou agentura CzechInvest zpracovala ve spolupráci s jednotlivými kraji v letech 2005-2007. Výjimkou bylo hlavní město Praha, kde inventarizace neprobíhala. Zadání studie kladlo za cíl sestavit katalog významných ploch a objektů v daném kraji s potřebou revitalizace. Předmětem sledování měly být areály brownfields větší než 1ha či jednotlivé objekty nad 500 m² podlahové plochy. Odlišnost metodického přístupu dílčích zpracovatelů (zejména krajů a krajských agentur regionálního rozvoje) ovšem způsobila, že data byla za jednotlivé kraje značně odlišná jak v množství vyhledaných lokalit, tak v množství identifikovaných položek, jejich struktuře i velikosti (často menší než 1 ha).

Výběr lokalit průmyslových brownfields byl z praktických důvodů v tomto příspěvku omezen pouze minimální velikostí lokality 1ha. Takovýchto lokalit bylo nakonec námi identifikováno 520, na rozdíl od hodnoty 790 u všech průmyslových lokalit bez omezení velikosti dle agentury CzechInvest (viz výše). Vybraných 520 lokalit bylo seskupeno do obcí a výsledkem je 280 obcí s výskytem průmyslových brownfields o velikosti 1ha více (viz obrázek č. 3).

Pro srovnání základních vývojových etap průmyslové výroby v České republice jsme využili jednoho ze zásadních datových děl československé geografie průmyslu, a to práci Mareše (1976) *Vývoj rozmístění československého průmyslu, tabulky a mapy*, na něžtentýž autor navázal textově o dvanáct let později (Mareš, 1988). Z těchto děl bylo možné po úpravách získat informace o rozmístění průmyslu v roce 1930 (první mezník pro formování brownfields) a částečně na konci 80. let. Pro představení situace v průmyslu před rozpadem východního bloku (druhý mezník) jsme využili kromě Mareše (1988) také databázi Českého statistického úřadu *Podniky ústředně řízeného průmyslu (1989)*, z níž byly vybrány provozovny o velikosti 100 zaměstnanců a více. Jejich lokalizace byla aktualizována tak, aby odpovídala územnímu členění roku 2010 a průmyslové provozovny byly agregovány za obce (viz obrázek č. 3). Podobně pak byla zpracována data za průmyslové provozovny v roce 2010, aby byla srovnatelná se stavem z konce 80. let. Zde se stala zdrojem databáze *Výzkumného centra regionálního rozvoje při Masarykově univerzitě v Brně*.

2. Hlavní mezníky vzniku průmyslových brownfields v České republice

Kde hledat počátky průmyslových brownfields? Předně ve fázích ekonomického cyklu, který probíhá v rámci zkoumaného území již od počátku průmyslové revoluce, tedy od 1. poloviny 19. století, kdy byly dosud roztržštěné průmyslové aktivity koncentrovány do areálů, které disponovaly prostředky, nástroji či zařízeními, které umožňovaly zvyšovat nejen produkci, ale i produktivitu práce (Hudson, 2005; Stutz and Warf, 2007). I v rámci raných fází industrializace byly některé průmyslové areály opouštěny, což obvykle souviselo s tím, že tyto areály nebyly schopny konkurovat areálům s příznivějšími přírodními předpoklady – například železárny ve výše položených horských a podhorských oblastech, které obvykle využívaly místní ložiska železné rudy a dřevěné uhlí jako palivo, zanikly na počátku 2. poloviny 19. století, protože nebyly schopny obstát konkurenci z černouhelných revírů (Ostravsko, Kladensko).

První polovina 20. století znamenala především další koncentraci průmyslu do již tradičních oblastí. Nerovnoměrné rozmístění průmyslové výroby zůstalo zachováno a stále také převažovala rozdrobená výrobní základna do mnoha malých provozoven. Průmyslová výroba se stala nejvýznamnějším odvětvím národního hospodářství co do výkonů i počtu pracovníků. Na počátku 20. století bylo v českých zemích více než 10,5 tis. průmyslových jednotek a v průmyslu pracovalo více než 700 tis. osob (Mareš, 1976). V souvislosti s územními přesuny průmyslové výroby a její následnou koncentrací se začal v řadě oblastí projevovat nedostatek rozhodujícího výrobního faktoru, pracovní síly. Došlo k velkým přesunům (migracím) zemědělského obyvatelstva do měst a jiných průmyslových jader.

Kromě prostorových (územně-koncentračních) změn došlo také k proměně odvětvové struktury průmyslu. Ještě v polovině 19. století představovaly textilní obory asi ¼ průmyslové zaměstnanosti. Postupně se k textilní výrobě přidávaly cementářský a cihlářský průmysl, průmysl skla a porcelánu, potravinářský průmysl, chemická výroba a především strojírenský průmysl. Zcela významnou změnou v odvětvové struktuře průmyslu byla od 30. let minulého století dominance strojírenství a postupný pokles významu textilního průmyslu. Definitivní zformování průmyslových regionů v Čechách a na Moravě ve 30. letech a stagnace či útlum textilních oborů byly *prvními mezníky* pozdějšího vzniku průmyslových brownfields.

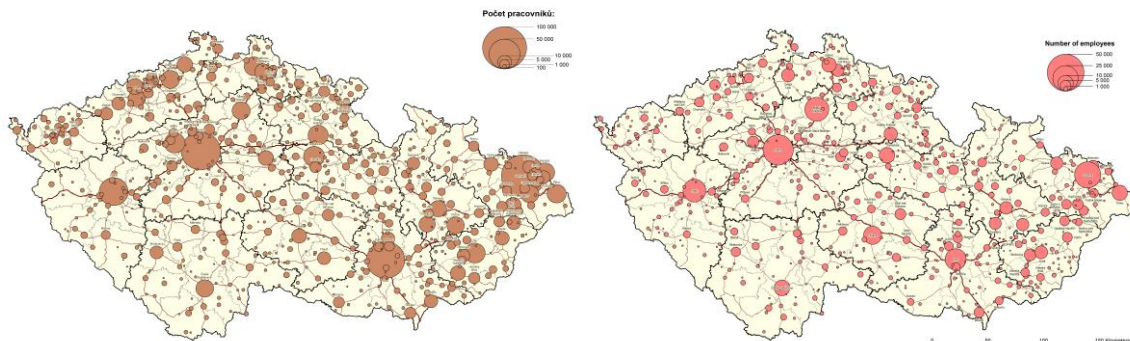
Z odvětvového hlediska byl po roce 1948 preferován těžký průmysl - těžba uhlí, hutnictví, energetika, chemie či těžké strojírenství. Koncentrací průmyslu vzrostla průměrná velikost průmyslového závodu, naopak se snížil počet průmyslových jednotek a tím i průmyslových obcí. Především v tradičních oblastech začaly být zcela likvidovány mnohé menší provozovny zejména textilního průmyslu nebo byl značně redukován počet jejich pracovníků (Střída, Koreň, 1983; Kopačka, 1992), což byly reálné průvodní kroky vedoucí ke vzniku brownfields.

Postupně, zejména pak v 80. letech minulého století, se již zřetelně začaly projevovat tendence poklesu průmyslové produkce. Nebylo již možné zapojovat do výroby v takové míře nové pracovní síly a stavět nové výrobní kapacity. Výrazněji byla omezena těžba černého i hnědého uhlí. V těchto letech také došlo ve většině centrálně plánovaných ekonomik střední a východní Evropy ke stagnaci hospodářského růstu (Kunc, Toušek, 2000; Spěváček et al., 2002). Osmdesátá léta nelze explicitně označit za období prvního masivního vzniku a výskytu brownfields (ty vznikaly již dříve), ale lze je označit za dekádu, která eskalovala existenci a rozšíření opuštěných průmyslových lokalit do přelomových let devadesátých (*druhý mezník vzniku brownfields*).

Největší propad průmyslové výroby co do objemu i počtu zaměstnanců byl od počátku 90. let zaznamenán na územích nejvíce strukturálně postižených, tzn. jednalo se o současný Ústecký a Moravskoslezský kraj. Zde se projevilo jednostranné zaměření průmyslových aktivit v podobě těžby uhlí a hutnického, resp. petrochemického průmyslu. Průmyslový charakter ztratila také většina velkých měst (v současnosti krajských) jako Praha, Brno, Plzeň, Hradec Králové, Olomouc a další. Přes obrovský propad textilních oborů si významnou pozici udržel tradiční průmyslový region na severu Čech - Liberecko, ke kterému se přidalo Zlínsko na východě Moravy a centrální kraj Vysočina

s novými progresivními obory (elektrotechnika, automobilový průmysl), jež mj. podpořil i zahraniční kapitál.

Obr. 1 a 2: Průmyslová výroba v České republice na konci 80. let a kolem roku 2010 (podniky nad 100 zaměstnanců)

Zdroj: Mareš, 1976, 1988; Czech Statistical Office (1990): *Podniky ústředně řízeného průmyslu (1989)*; Výzkumné centrum regionálního rozvoje Masarykovy univerzity v Brně (2010); vlastní zpracování

Změny proběhlé v letech 1989-1999 neměly v historii českého průmyslu obdoby a jsou také nejvýznamnějším obdobím vzniku průmyslových brownfields (*třetí mezník*). Od nového desetiletí až do současnosti již nedocházelo k velkým strukturálním změnám, co se týče průmyslových oborů či odvětví. Začaly se ovšem stále více rozvířat regionální rozdíly mezi strukturálně postiženými regiony s upadajícími průmyslovými odvětvími typu těžba uhlí, hutnictví, textilní, obuvnický či sklářský průmysl (Ústecký, Moravskoslezský, částečně i Zlínský a Liberecký kraj) a regiony s nově se rozvíjejícími formami průmyslové (hi-tech) výroby, zejména v zázemí větších měst (Toušek, 2003; Kunc, 2005).

Obr. 3: Evidovaná průmyslová brownfields v České republice v roce 2008 větší než 1ha

Zdroj: CzechInvest (2008b); vlastní výzkum a zpracování

Závěr

Analýza dlouhodobého vývoje průmyslu a současných lokalit brownfields všech typů v České republice prokázala, že původní formování a prapůvod budoucího vzniku průmyslových brownfields nelze jednostranně přisuzovat do období plánovaného socialistického hospodářství, je třeba je hledat dříve, již mezi světovými válkami, ale i hlouběji v 19. století. V první řadě to byla dynamika růstu průmyslové výroby a následně její útlum, který přicházel v cyklických vlnách (meznicích) odpovídajících fázím ekonomické konjunktury v období monarchie i v období samostatného Československa v letech 1918-1938. Bylo to období největšího rozmachu průmyslové výroby v českých zemích, ale i prvních propadů (např. textilní průmysl), mimo jiné v kontextu tehdejší světové hospodářské krize.

Z obrázku č. 3 je zřejmé, že současná existence lokalit brownfields s větší rozlohou, a tedy i velmi pravděpodobně s vyššími náklady na regeneraci a obtížnějším novým plnohodnotným využitím, je vázána dominantně na tři průmyslové oblasti: severozápadní Čechy (Ústecký region), severovýchodní Moravu (Ostravský region) a oblast brněnské aglomerace. Ve všech případech se jedná o tradiční průmyslová a silně urbanizovaná území, kde rychlý rozvoj nových výrobních areálů typu greenfields v okrajových polohách měst silně kontrastuje s funkčními změnami ve městech, jež bývá často spojen s historickým odkazem průmyslové výroby.

Literatura

- [1] ALKER, S., JOY, V., ROBERTS, P., SMITH, N., (2000). The definition of brownfield. *Journal of Environmental Planning and Management*, vol. 43, no. 1, pp. 49–69. ISSN 0964-0568. DOI: 10.1080/09640560010766.
- [2] CABERNET, (2006). *Sustainable Brownfield Regeneration: Cabernet Network Report*. Nottingham: University of Nottingham.
- [3] COBĂRZAN, B., (2007). Brownfield Redevelopment in Romania. *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, vol. 21 E, pp. 28-46. ISSN 2247-8310.
- [4] CZECH STATISTICAL OFFICE, (1990). Podniky ústředně řízeného průmyslu (1989).
- [5] CZECH STATISTICAL OFFICE, (1998). Časové řady základních ukazatelů statistiky práce (1948-1997).
- [6] CZECH STATISTICAL OFFICE, (2013). Průměrný evidenční počet zaměstnanců ve fyzických osobách.
- [7] CZECHINVEST, (2008a). Národní strategie regenerace brownfieldů. Praha: Ministerstvo průmyslu a obchodu. [online]. Dostupné na: < www.czechinvest.org/data/files/strategie-regenerace-vlada-1079.pdf>
- [8] CZECHINVEST (2008b). Vyhledávací studie pro regeneraci brownfieldů. Praha: Ministerstvo průmyslu a obchodu. [online]. Dostupné na: < www.czechinvest.org/data/files/nsb-595.pdf>
- [9] HUDSON, R., (2005). *Economic Geographies*. London: SAGE. ISBN 978-0761948940.
- [10] KOPAČKA, L., (1992a). Změny v geografickém rozmístění čs. průmyslu 1962 - 1968. *Sborník České geografické společnosti*, vol. 97, no. 3, pp. 152-172. ISSN 1212-0014.
- [11] KRZYSZTOFIK, R., KANTOR-PIETRAGA, I., SPÓRNA, T. A., (2013). Dynamic View on the Typology of Functional Derelict Areas. A Research Proposal. *Moravian Geographical Reports*, vol. 20, no 2, pp. 20-35. ISSN 1210-8812.
- [12] KUNC, J., (2005). *Transformace českého průmyslu po roce 1989 – vliv přímých zahraničních investic (regionálně geografická analýza s důrazem na Jihomoravský kraj a kraj Vysočina)*. [Disertační práce]. Brno: Masarykova univerzita.
- [13] KUNC, J. TOUŠEK, V., (2000). Restructuration of Czech Industry and its Effect on the Regional Development. *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych*, vol. V, Wrocław: Instytut Geograficzny Uniwersytetu Wrocławskiego, pp. 205-215. ISBN 83-87196-07-X
- [14] MAREŠ, J., (1976). *Vývoj rozmístění československého průmyslu. Tabulky a mapy*. Díl II. Tabulky (separát). Brno: Geografický ústav ČSAV.
- [15] MAREŠ, J., (1988). Industrializace Československa – její klady a zápory. *Sborník Československé geografické společnosti*, vol. 93, no. 3, pp. 183-198. ISSN 1212-0014.
- [16] SPĚVÁČEK, V. et al., (2002). Transformace české ekonomiky (politické, ekonomické a sociální aspekty). Praha: Linde. ISBN 80-86131-32-7.
- [17] STRÍDA, M., KOREŇ, P., (1983). Těžký průmysl v geografickém prostředí Československa. *Sborník Československé geografické společnosti*, vol. 88, no. 2, pp. 107-114. ISSN 1212-0014.
- [18] STUTZ, F. P., WARF, B., (2007). *The World Economy. Resources, Location, Trade and Development*. 5th edition. New Jersey: Pearson Prentice Hall. ISBN 978-0132436892.

- [19] TANG, Y. T., NATHANAIL, C. P., (2012). Sticks and Stones: The Impact of the Definitions of Brownfield in Policies on Socio-Economic Sustainability. *Sustainability*, vol. 4, no. 5, pp. 840-862. ISSN 2071-1050.
- [20] TOUŠEK, V., (2003). *Geografické aspekty transformace českého průmyslu po roce 1989*. [Habilitation work]. Brno: Masarykova univerzita.
- [21] VOJVODÍKOVÁ, B., POTUŽNÍK, M., BÜRGERMEISTEROVÁ, R., (2011). The Database on Brownfields in Ostrava (Czech Republic): Some Approaches to Categorisation. *Moravian Geographical Reports*, vol. 19, no. 4, pp. 50-60. ISSN 1210-8812.

Příspěvek byl zpracován v rámci specifického výzkumu Katedry regionální ekonomie a správy, Ekonomicko-správní fakulty Masarykovy univerzity pro rok 2015.

DEMOGRAFICKO-EKONOMICKÉ ASPEKTY MEZINÁRODNÍ MIGRACE V EVROPSKÉ UNII

DEMOGRAPHIC AND ECONOMIC ASPECTS OF INTERNATIONAL MIGRATION IN THE EUROPEAN UNION

ING. MILAN PALÁT, PH.D.

Ústav teritoriálních studií | Department of Territorial Studies
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií | Fac. of Reg. Development and International Studies
Mendelova univerzita v Brně | Mendel University in Brno
✉ Zemědělská 1, 613 00 Brno, Czech Republic
E-mail: mpalat@mendelu.cz

Anotace

Zvýšení míry čisté migrace má významný vliv na trh práce přijímajících i zdrojových zemí a mnohé další ekonomické dopady. Ekonomické přínosy mezinárodní migrace je značný, protože volný pohyb pracovních sil vede k přerozdělení práce, která se stává efektivnější a přispívá ke zvýšení celkového blahobytu. Z demografického hlediska je zřejmé, že imigrační příliv zvyšuje celkovou populaci, což se projevuje zvýšením agregátní poptávky v hostitelské zemi. Celkové dopady imigrace mnohou být velmi široké a je třeba je posuzovat v širším ekonomickém a sociálně-kulturním kontextu. Závisí nejen na ekonomické situaci v zemi a aktuálních potřebách pracovní síly, ale i na právním rámci týkajícím se přistěhovalectví či na kulturních a osobnostních charakteristikách přistěhovalců samotných, zejména jejich schopnostech, ochotě pracovat a žít v hostitelské zemi a začlenit se do většinové společnosti.

Klíčová slova

migrace, věková struktura, stárnutí obyvatelstva

Annotation

An increase in the rate of net migration has a significant impact on the labour market of receiving and source countries and many other economic impacts. Economic benefits of international migration are substantial because a free movement of labour leads to a redistribution of labour, which becomes more efficient and improves total welfare. From a demographic point of view, it is obvious that an immigration inflow increases total population, which is reflected in an increase in aggregate demand in the host country. Overall impacts of immigration can very broad and should be considered within wider economic and socio-cultural context. It depends not only on an economic situation in a country and current needs of the workforce, but also on a legal framework related to immigration or on cultural and personal characteristics of immigrants themselves, particularly their ability, willingness to work and live in the host country and to integrate into the mainstream society.

Key words

migration, age structure, population ageing

JEL classification: F 22, J 61, O 15

Úvod

Mezinárodní migrace je jedním z velmi aktuálních témat současné společnosti v řadě evropských zemí. S rostoucím rozsahem mezinárodní migrace je třeba se ve zvýšené míře zabývat migrací nejen z demografického pohledu, ale i s ohledem na její ekonomické konsekvence. Cílem příspěvku je zhodnotit demograficko-ekonomické aspekty mezinárodní migrace v Evropské unii. Po delší přetržce ve výzkumu v oblasti migrace v Evropě způsobené politickým rozdělením Evropy po druhé světové

válce se stále objevují diskuze o vlivu vysoce a nízko kvalifikované migrace pro další hospodářský vývoj. Výzkum se zabývá studiem mezinárodní migrace s ohledem na hospodářský vývoj, proto je předmětem zájmu empirická analýza velikosti a struktury migračních pohybů, jejich funkce na pracovním trhu, vztah ke stárnutí, strukturální závislosti a komparativní výzkum, který identifikuje podobné znaky a rozdíly mezi jednotlivými zeměmi.

Vývoj výzkumu migrace v Evropě

Migrace nikdy nepatřila mezi nejrozsáhlejší studované složky makroekonomických analýz. Nicméně počet studií ohledně (mezinárodní) migrace je značný. Stávající teorie mezinárodní migrace navrhuji různé potenciální prediktory mezinárodní migrace. Ovšem pokusy pokoušející se měřit vliv více ukazatelů na mezinárodní migraci vycházející z konkurenčních nebo koexistujících teorií jsou vzácné (Massey a kol., 1994). Podle Massey a kol. (1998) velká část literatury o mezinárodní migraci v severní Americe není empirická. Často studie nepřekračují rámec polemických argumentů či teoretických diskursů. Studie, které jsou empirického charakteru, bývají popisné a mají omezené použití pro testování teorií.

Massey a kol. (1998) tvrdí, že evropská literatura obsahuje ještě méně empirického výzkumu, který je teoreticky relevantní. Tato zřejmá mezera by měla být zaplněna důkladným studiem ekonomických teorií a teorií migrace. Podle Massey a kol. (1998) existují dva hlavní důvody odpovědné za tento žalostný stav věcí. Za prvé, reprezentativní údaje o mezinárodní migraci jsou vzácné. Rozsah tohoto problému je větší v Evropě než v severní Americe, kdy ve srovnání s tradičními imigračními zeměmi, mají mnohé evropské země jen nedávnou historii sběru a zveřejňování dat ohledně mezinárodní migrace. To je jedním z podstatných důvodů, proč evropské studie mají méně empirického výzkumu, který by byl teoreticky relevantní. Za druhé, výzkum mezinárodní migrace doposud postrádá určitý obecně uznávaný teoretický rámec, který by usnadnil akumulaci znalostí.

Teprve relativně nedávno byla mezinárodní migrace zařazena do prognóz obyvatelstva jako samostatný faktor. Van Nimwegen a van der Erf (2010) uvádějí tři důvody, proč mezinárodní migrace hrála podřadnou roli v demografických projekcích. Za prvé zmiňují, že důležitou roli hraje omezená dostupnost časových řad. Také tvrdí, že nevyzpytatelný charakter časových řad mezinárodní migrace dělá z projekcí této komponenty velmi riskantní záležitost. A nakonec argumentují, že citlivost mezinárodní migrace, a to jak ve veřejném mínění, tak i v populačních politikách, může způsobit výhrady k užití mezinárodní migrace v projekcích. Kromě toho, že je důležitou součástí celkové populační změny, mezinárodní migrace je rovněž důležitá pro populační prognózy, neboť může mít vliv na přirozený přírůstek populace, a to jak v imigračních, tak i v emigračních zemích. Přítomnost populací migrantů například často pozitivně ovlivňuje přirozený populační přírůstek, neboť věková specifika i celkové míry plodnosti migrantů jsou obvykle vyšší než u původního obyvatelstva.

Dopady mezinárodní migrace

Mezinárodní migrace má významné dopady na hospodářský život v přijímajících i vysílajících zemích (Massey, 2005). Příkladem mohou být mezinárodní migranti, jejichž pracovní participace v některých odvětvích průmyslu snižuje nedostatek pracovních sil a přispívá k hospodářskému růstu v přijímajících zemích (Gieseck a kol., 1995). Mezinárodní migrace může také změnit životní styl obyvatelstva v přijímajících zemích. A změny životního stylu mohou mít dopad na hospodářský vývoj v přijímajících zemích, pokud budou zahrnovat změny v návycích ohledně úspor a spotřeby či forem investic (Frey a Mammey, 1996, MaCurdy a kol., 1998). Důsledky mezinárodní migrace pro společenský a hospodářský život v přijímajících i vysílajících zemích by neměly být podceňovány. Vzhledem k významu mezinárodní migrace v evropské populační dynamice, je velmi důležité studovat faktory, které mezinárodní migraci determinují v obdobích ekonomického rozmachu i v době hospodářských krizí. Navíc mohou získané postřehy přispět také k lepším migračním projekcím, což může vést k lepším predikcím počtu obyvatel.

Vysoká míra imigrace zvyšuje také aktuálnost otázky zachování národní identity, kdy rychle rostoucí podíl cizinců může postupně vést až k vyššímu podílu osob s cizí státní příslušností na celkovém obyvatelstvu než činí podíl původních obyvatel. Fryštenská (2010) uvádí, že „Problém kulturní identity by neměl být ze strany státu podceňován a stát by měl vyvinout maximální možné úsilí, aby se lidé pocházející z jiných kultur v novém prostředí cítili jako doma. Respekt a vstřícnost musí být vzájemná, tj. ze strany státu i nově příchozích. Potřeba mít někde kořeny je přirozenou součástí lidské existence. Pocit vykořenění by mohl v sobě skrývat sociálně patologické jevy.“ Přítomnost velkých populací migrantů může v zasažených zemích vést ke značným sociálně-ekonomickým důsledkům. Migranti, zejména ti z „nezápadních“ zemí, často patří do nižších sociálně-ekonomických vrstev společnosti. V dlouhodobém horizontu mohou migranti v některých centrech měst západní Evropy tvořit většinu. Nepříznivý ekonomický vývoj může za dalších méně příznivých okolností vést ke kulturním konfliktům.

Je nepochybné, že kultura v přijímajících zemích je ovlivněna měnícím se etnickým složením, které se utváří pomocí toků mezinárodní migrace. Méně zřejmé však je, že mezinárodní migrace může také ovlivnit životní styl v zemích původu migrantů. Pokud velké odlivy obyvatelstva trvají po delší dobu, může se migrace stát součástí hodnot společnosti vysílající země. V důsledku toho se může vyvinout tzv. "kultura migrace" (Massey a kol., 1993). Kontroverzi tématu migrace zmiňuje například Boeri a van Ours (2008) či Jurčík (2013), kdy dokonce stejná osoba může paradoxně zároveň podporovat migraci i proti ní ostře vystupovat. Jako manažer firmy taková osoba musí naplnit volné pracovní pozice, a je tedy migraci nakloněna z důvodu nedostatku pracovníků s danou kvalifikací v dané oblasti či zemi. Jako rodilý občan se pak obává více či méně opodstatněných dopadů imigrace, např. větší konkurence na trhu práce, snížení mezd, vyšší kriminality, vyšších tlaků na sociální systém či případného nárůstu zneužívání sociálních transferů. Ale i daná osoba je si na druhé straně vědoma měnící se demografické struktury obyvatelstva a neudržitelnosti dosavadního nastavení důchodového systému. Proto je zcela zřejmé, že problematika migrace bude vždy představovat velmi kontroverzní téma.

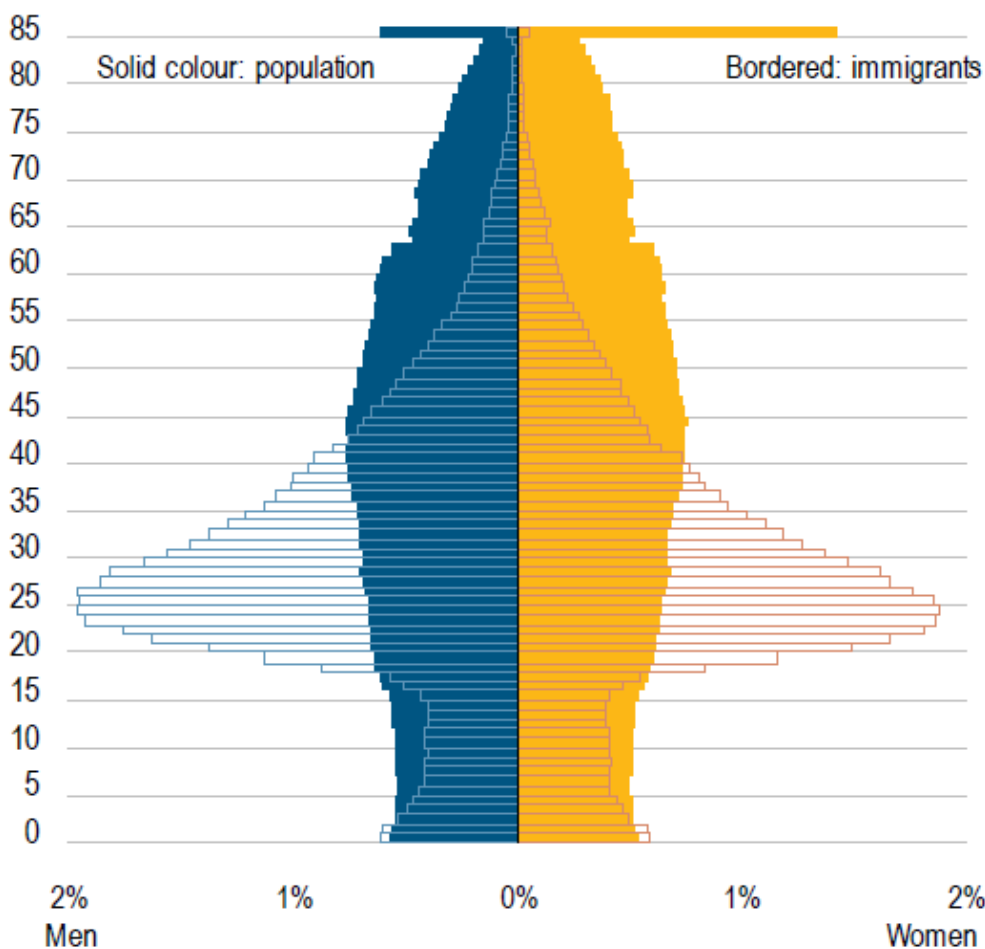
Demografické změny, evropské trhy práce a migrace

Nové výzvy pro evropské trhy práce jsou způsobeny také demografickými změnami a stárnutím populace. Klesající porodnost a prodlužující se délka života v evropských zemích v posledních desetiletích vedly k negativním změnám v demografické struktuře obyvatelstva, které se v blízké budoucnosti budou ještě dále prohlubovat. Zdroj OADBS (2005) uvádí, že se do roku 2030 populace Evropské unie v produktivním věku sníží o zhruba o 20 milionů. Do roku 2060 dokonce o 50 milionů. Počet osob v produktivním věku (20–64 let) k počtu osob přes 65 let by se tak snížil ze 3,5 násobku (rok 2010) na 1,7 násobek v roce 2060. Tyto vyhlídky poklesu a stárnutí pracovní síly nás vyzývají k většímu důrazu a zaměření na problematiku imigrace.

Na Obr. 1 je znázorněna věková struktura obyvatelstva v EU-27. Levá strana grafu zachycuje věkovou strukturu mužů (plná modrá čára) a pravá strana věkovou strukturu žen (plná žlutá čára) v různých věkových kategoriích. Pro srovnání je v grafu též uvedena věková struktura imigrantů, kdy věková struktura u mužů je zachycena modrou obrysovou čarou a věková struktura u žen pak žlutou obrysovou čarou. Plochý tvar věkové pyramidy u obyvatelstva EU-27 napovídá, že stárnutí obyvatelstva je realitou, která se za jinak stejných podmínek bude ještě dále prohlubovat. Věková pyramida imigrantů poté mnohem více připomíná „strom života“, jak bývá také někdy tento způsob zobrazení věkové struktury obyvatelstva nazýván. Nejvyšší podíl v populaci imigrantů pak mají osoby v produktivním věku mezi 20–35 lety.

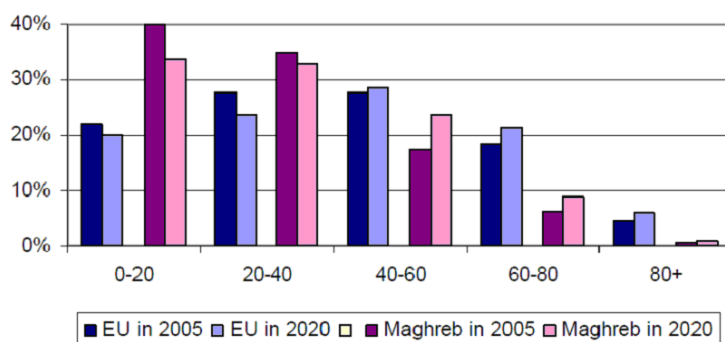
Z demografického pohledu migranti již nyní mají a v budoucnu i nadále budou mít značnou roli v populačním vývoji. Se stárnoucí populací v Evropské unii stále významnější úlohu budou hrát zejména migranti z rozvojových zemí. V České republice se souvislostmi imigrace a imigrační politiky pro řešení demografické situace zabývali např. Rabušic a Burjanek (2003) či Uherek et al. (2004). Na Obr. 2 je uvedena věková struktura populace v Evropské unii a v zemích Magrebu s predikcí pro rok 2020.

Obr. 1: Věková struktura obyvatelstva a věková struktura imigrantů v EU-27

Zdroj: EUROSTAT (2014)

Obr. 2: Věková struktura populace v Evropské unii a v zemích Magrebu

Zdroj: UN (2014)

Země Magrebu zahrnují Alžírsko, Tunisko, Libyi, Maroko, Západní Saharu. Porovnání s Evropskou unií ukazuje mnohem příznivější situaci ohledně populačního vývoje v zemích Magrebu. Ovšem i zde je dle predikce pro rok 2020 zřejmé, že se situace postupně bude zhoršovat i na severu Afriky a nelze se tedy spoléhat na nekonečnou „zásobu“ potenciálních migrantů v této části světa nacházející se v blízkosti Evropské unie. Ačkoli demografické predikce bez zohlednění migrace jsou v současné době

na velmi vysoké úrovni, právě obtížně předvídatelný faktor (masové) migrace s těmito čísly může značně zamíchat a nelze je tedy brát jako zcela nezpochybnitelné.

Závěr

Zvyšující se rozsah pracovní migrace v posledních letech činí diskusi o hospodářských a sociálních nákladech a přínosech migrace pracovních sil velmi aktuálním tématem mezi ekonomy, demografy i politiky. Zvýšení míry čisté migrace má významný vliv na trh práce přijímajících i zdrojových zemí a mnohé další makroekonomické dopady. Imigrace přináší ekonomické přínosy pro přijímající země, neboť přistěhovalci jsou často více ekonomicky aktivní než místní obyvatelstvo, bývají ochotnější přijmout méně atraktivní pracovní pozice nebo se spokojit se ztíženými pracovními podmínkami. Kromě toho je samozřejmě nezpochybnitelný význam vysoce kvalifikovaných migrantů v ekonomice.

Poslední světová hospodářská krize byla velmi hluboká a zasáhla evropské ekonomiky zcela nečekaně po několika letech ekonomického boomu, který byl charakteristický zvyšujícím tempem růstu HDP, prudce klesající mírou nezaměstnanosti, zvyšující se poptávkou po práci a rostoucími migračními toky. Ale i v období hospodářského propadu mohou vysoce kvalifikovaní pracovníci-migranti být pro ekonomiku značným přínosem. Mohou díky svému know-how společnostem napomáhat v zavádění inovací, nových metod či postupů pro překonání krizového období a získání lepší výchozí pozice ve srovnání se svými potenciálními konkurenty. To může přispívat k růstu produktivity práce, rozvoji podnikání a ekonomickému růstu. Skutečné ekonomické dopady imigrace závisí nejen na ekonomické situaci v zemi a aktuálních potřebách pracovní síly, ale i na právním rámci týkajícím se přistěhovalectví či také na kulturních a osobnostních charakteristikách přistěhovalců samotných, zejména jejich schopnostech, ochotě pracovat a žít v hostitelské zemi a začlenit se do většinové společnosti.

Mnoho studií potvrzuje, že ekonomický přínos mezinárodní migrace je značný, protože volný pohyb pracovních sil vede k přerozdělení práce, která se stává efektivnější a přispívá ke zvýšení celkového blahobytu. Příliv zahraničních pracovníků do ekonomiky zvyšuje nabídku práce v přijímající zemi. Firmy tak mají širší možnosti při výběru nových zaměstnanců a mohou si vybrat ze široké škály dostupných pracovníků rozšířené o migranty. Povolání a sektory národního hospodářství, které vykazují nedostatek pracovníků (zemědělství, stavebnictví, IT služby, atd.), přitahují kvalifikované přistěhovalce, kteří přispívají ke zmírnění těchto nedostatků. Zvýšení nabídky práce plynoucí ze zvýšené imigrace brzdí inflační tendence u mezd v souvislosti s tím, jak je rozšiřující nabídka práce schopna uspokojit požadavky firem na trhu práce.

Z demografického hlediska je zřejmé, že imigrační příliv zvyšuje celkovou populaci, což se projevuje zvýšením agregátní poptávky v hostitelské zemi. Tedy přírůstek obyvatelstva plynoucí z migrace může tímto v krátkém období přispět k hospodářskému růstu a ekonomický přínos z migrace je možno pozorovat též v horizontu dlouhodobém. Vyšší hospodářský růst zvyšuje daňové příjmy státu a usnadňuje bezproblémové provádění hospodářských politik, vč. politiky migrace. Většinu migrantů navíc představují převážně lidé mladšího věku, kteří jsou obecně flexibilnější a schopnější přizpůsobit se novým podmínkám než starší pracovníci, kteří již mají svoji zaběhlou kariéru i soukromý život, což většina z nich není ochotna náhlými změnami ohrožit.

Také jazykové znalosti, které jsou obecně na vyšší úrovni v mladší generaci, hrají také důležitou roli při rozhodování o migraci. Z těchto důvodů rostoucí počet (zejména mladých) migrantů zvyšuje počty osob v produktivním věku a trhy se stávají flexibilnějšími. Přijímání talentovaných a vysoce kvalifikovaných migrantů (např. v oblasti financí, IT, výzkumu a vývoje) přispívá k ekonomické a technologické vyspělosti hostitelské země a vytváří předpoklady pro tvorbu nových pracovních příležitostí pro místní pracovníky. Pokud uvažujeme i nižší averzi k riziku u mladých osob, ta může vyústit ve zvýšenou podnikatelskou aktivitu a představovat další přínos na nabídkové straně ekonomiky. Následky imigrace mnohou být velmi široké a je třeba je posuzovat v širším ekonomickém a sociálně-kulturním kontextu.

Literatura

- [1] BOERI, T., VAN OURS, J., (2008). *The Economics of Imperfect Labor Markets*. Princeton: Princeton University Press. 322 pp. ISBN 978-0-691-13735-3.
- [2] EUROSTAT, 2014. *Population Statistics*. [online]. [cit. 2014-10-15]. Available from: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/population/2011>>.
- [3] FREY, M., MAMMEY, U., (1996). *Impact of migration in the receiving countries*. Germany, Geneva. International Organisation for Migration.
- [4] FRYŠTENSKÁ, M., (2010). *Zákaz diskriminace a problematika multikulturalismu*. Brno: Novpress. ISBN 978-80-86710-10-5.
- [5] GIESECK, A. et al., (1995). Economic implications of migration into the Federal Republic of Germany, 1988-1992. *International Migration Review*, vol. 29, no. 3, pp. 693–710. ISSN 1747-7379. DOI: 10.2307/2547500.
- [6] JURCIK, R., (2013). Green Procurement of Public Contracts - Introduction and Present Situation. In *Current Trends in Public Sector Research, Slapanice*. p 38-48. ISBN 978-80-210-6077-7.
- [7] MACURDY, T. et al., (1998). An economic framework for assessing the fiscal impacts of immigration. In Smith, J. P. and Edmonston, B. (eds.) *The immigration debate: Studies on the economic, demographic and fiscal effects of immigration*. Washington (DC): National Academy Press, p. 13–65.
- [8] MASSEY, D. S. et al., (1993). Theories of international migration: A review and appraisal. *Population and Development Review*, vol. 19, no. 3, pp 431–466. ISSN 1728-4457. DOI: 10.2307/2938462.
- [9] MASSEY, D. S. et al., (1994). International migration theory: The North American case. *Population and Development Review*, vol. 20, no. 4, pp. 699–751. ISSN 1728-4457. DOI: 10.2307/2137660.
- [10] MASSEY, D. S. et al., (1998). *Worlds in motion: Understanding international migration at the end of the millennium*, Oxford: Clarendon Press. ISBN 0199282765-.
- [11] MASSEY, D. S. et al., (2005). Social and Economic Aspects of Immigration. *Understanding and Optimizing Human Development, Annals of the New York Academy of Sciences*, vol. 1038. New York: New York Academy of Sciences. pp. 206–212.
- [12] OADBS, (2005). *Oxford Analytica Daily Brief Service* [online]. [cit. 2012-07-25]. Available from: <<http://proquest.umi.com/pqdweb?did=1688006881&sid=6&Fmt=3&clientId=78586&RQT=309&VName=PQD>>.
- [13] RABUŠIC, L., BURJANEK, A., (2003). *Imigrace a imigrační politika jako prvek řešení české demografické situace?* Brno: VÚPSV. 58 pp. ISBN 80-239-2257-2.
- [14] UHEREK Z. et al., (2004). *Migrace do České republiky, sociální integrace a lokální společnosti v zemích původu*. Praha, Etnologický ústav. ISBN 80-85019-69-0.
- [15] UN, (2014). *World population monitoring: International migration and development*. New York: United Nations.
- [16] VAN NIMWEGEN, N., VAN DER ERF, R., (2010). Europe at the crossroads: demographic challenges and international migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 35, no. 9, pp. 1359–1379. ISSN 1469-9451. DOI: 10.1080/1369183X.2010.515132.

Výsledky uvedené v příspěvku jsou součástí řešení výzkumného záměru č. 6215648904 “Česká ekonomika v procesech integrace a globalizace a vývoj agrárního sektoru a sektoru služeb v nových podmínkách evropského integrovaného trhu”.

MIGRACE VIETNAMCŮ DO ČESKÉ REPUBLIKY A JEJICH POZICE NA PRACOVNÍM TRHU

MIGRATION OF VIETNAMESE TO THE CZECH REPUBLIC AND THEIR POSITION ON THE LABOR MARKET

ING. ŠÁRKA PRÁT

RNDR. JANA KOUŘILOVÁ, PH.D.

Katedra regionálních studií | Department of Regional Studies
Národohospodářská fakulta | Faculty of Economics
Vysoká škola ekonomická v Praze | University of Economics, Prague
✉ Náměstí Winstona Churchilla 4, 130 67 Praha 3, Czech Republic
E-mail: sarkaprat@seznam.cz, jana.kourilova@vse.cz

Anotace

Migrace je pokládána za jednu z nejvýznamnějších globálních výzev. Funguje jako akcelerator globalizace, ale zároveň je sama podporována a urychlována jinými globalizačními procesy. Jelikož migrační toky proudí především z chudých zemí do rozvinutých, vzniká potřeba migrační toky zkoumat, ovlivňovat a regulovat.

Príspevek se zabývá vývojem a současným stavem migrace Vietnamců do České republiky. Hlavním předmětem zkoumání je postavení těchto migrantů na pracovním trhu v ČR.

Príspevek shrnuje dosavadní poznatky vztahující se k historickému vývoji migrace Vietnamců na území České republiky. Zabývá se důvody vzniku migrace Vietnamců, počátkem příchodu Vietnamců na území České republiky a jednotlivými časovými etapami jejich migrace, které jsou vymezeny ve třech obdobích - do r. 1989, 1990-2008, 2009 až do současnosti.

Dále je v příspěvku analyzován současný stav počtu Vietnamců v České republice dle oficiálních statistik a jejich regionální diferenciaci na úrovni krajů. Závěrečná část je věnována situaci Vietnamců na českém pracovním trhu.

Cílem této práce je zanalyzovat vývoj vietnamské migrace do ČR a postavení těchto migrantů na českém pracovním trhu. Práce je zpracována na základě získání kvalitativních a kvantitativních dat. Výsledkem zkoumání je vyvrácení hypotézy, že Vietnamci berou Čechům práci.

Klíčová slova

migrace, Česká republika, vietnamské obyvatelstvo, pracovní trh

Annotation

Migration is considered one of the most important global challenges today. It acts as an accelerator of globalization, but is itself supported and accelerated by other globalization processes. Since migration flows mainly from poor countries to developed countries, there is a need to examine migration flows, influence and to control them.

The paper deals with the development and current state of the migration of Vietnamese to the Czech Republic. The main subject of investigation is the status of these migrants on the labor market OF the Czech Republic.

This paper summarizes current knowledge regarding the historical development of the migration of Vietnamese to the Czech Republic. It deals with the reasons for the emergence of Vietnamese migration, early arrival of the Vietnamese to the Czech Republic and the periods of their migration, which are defined in three seasons - to year 1989, 1990-2008, 2009 to present.

Furthermore, the paper analyses the current state of the Vietnamese in the Czech Republic, according to official statistics and their [without two regionals, no word here] differentiation at the regional level. The final section is devoted to the situation of Vietnamese on the Czech labour market.

The aim of this paper is to analyse the development of Vietnamese migration to the Czech Republic and the position of migrants on the Czech labour market. Work is processed upon obtaining qualitative data. The investigation disproves the hypothesis that the Vietnamese are taking citizens' jobs.

Key words

migration, Czech Republic, Vietnam population, labor market

JEL classification: J15, J21, J33

Úvod

V současné době významné migrační proudy a související různé problémy s integrací migrantů do nových majoritních společností zejména ve vyspělých zemích představují jeden z nejcitlivějších a současně nejvýbušnějších globálních problémů lidstva (Drbohlav, 2006). Migraci, jakožto jeden z nejdůležitějších regionálních procesů, je nutné sledovat nejen z ekonomických důvodů, ale i značných kulturních a populačních důsledků.

Cílem této práce je zanalyzovat vývoj vietnamské migrace do ČR a postavení těchto migrantů na českém pracovním trhu. Práce je zpracována na základě získání kvalitativních kvantitativních dat.

1. vývoj migrace Vietnamců do České republiky

Proč Vietnamci migrují právě do ČR? Vietnamci opouští svoji zemi převážně z politicko-ekonomických důvodů. Česká republika je jimi považována za bohatou západní zemi nabízející možnost zlepšení životní situaci nejen migranta, ale i celé jeho rodiny. Proč však právě ČR? „Vietnamci jezdí do Čech, protože už jich je tu hodně, protože Češi jsou hodní a protože zákony jsou hloupé.“ zněla odpověď jednoho vietnamského muže, která opravdu vystihuje hlavní důvody (ČZÚ, 2007). Dnešní příliv Vietnamců do České republiky je ovlivněn zejména již existujícím zázemím komunity, která zde vytvořila potřebné mechanismy pro nově příchozí a nabízí již osvědčené modely existence. Dále je to také špatná vymahatelnost práva, jež v očích některých Vietnamců usnadňuje život v České republice (Martínková, Š., Pechová, E., 2008).

1.1 časové etapy

Vietnamci migrovali do České republiky v jednotlivých vlnách, které můžeme rozdělit do jednotlivých časových etap. První období od 40. let minulého století je charakteristické především válečnými sirotky a později studenty z bohatších rodin. Od počátku 90. let docházelo k postupné proměně ve standardní ekonomickou imigraci, kdy začali přicházet i obyvatelé chudších rodin, které se zadlužili jen pro vidinu lepších zítřků pro celou svoji rodinu. Po roce 2008, tedy po hospodářské krizi, se velké množství vietnamských dělníků na území ČR ocitlo v zoufalé situaci, kdy neměli práci, prostředky a tudíž ani šanci vrátit se zpět do Vietnamu, tak jak většina Vietnamcům plánuje (Brouček, S. 2003).

Do roku 1989

Vietnamští studenti k nám přijížděli již ve 40. letech minulého století. Větší skupinu však tvořili až váleční sirotci na konci 50. let, kteří byli umístěni v dětském domově v Chrastavě na Liberecku. V 50. až 60. letech k nám na základě Dohody o kulturní spolupráci a Dohody o vědeckotechnické spolupráci začali přijíždět Vietnamci již po stovkách a po ukončení americko-vietnamského konfliktu migrace ještě zesílila (ČZÚ, 2007).

Do roku 1989 k nám zejména přijížděli Vietnamci z bohatších rodin, jelikož odjezd do ciziny, i v pozici dělníka, byl privilegiem. Migrantů byli většinou školeni ještě před odjezdem a často sem jezdili na vzdělávací pobyty (Martínková, Š., Pechová, E., 2008).

1990 – 2008

Po roce 1989 se nápadně změnilo složení nově přichozích Vietnamců do České republiky. Čím dál více začínají přijíždět i lidé z vesnic, kteří za svoji cestu platí neoficiálním zprostředkovatelům. Vzájemné dohody byly naší stranou vypovězeny, vietnamská vláda přestala nabízet další školicí a vzdělávací pobyty v zahraničí. Od počátku 90. let došlo k postupné proměně ve standardní ekonomickou imigraci. Byly vytvořeny reformy českého politického systému a díky nim mohla řada Vietnamců využít možnosti získání živnostenského listu a na jeho základě také dlouhodobý pobyt. Vietnamci se především specializovali na obchodování s nedostatkovým spotřebním zbožím (Brouček, S. 2003).

V 90. letech dochází k vytváření vietnamské komunity jako takové. Tento vývoj ovšem do dnešní doby nemůžeme pokládat za dokončený. Na počátku 90. let si postupně vietnamská komunita pronajímala stánky na tržištích a vyplňovala mezeru na pracovním trhu, především levným textilem a elektronikou z Asie. Výrazné komunity začínali vznikat ve velkých městech, hlavně v Praze, Brně a Ostravě, ale také v pohraničí (Cheb, Aš). V některých městech dochází také k pronajímání bývalých továren a jejich přetváření na velkoobchod. Tím vzniká dobře fungující základna pro nově přichozí Vietnamce (ČZÚ, 2007).

V polovině 90. let český stát usnadnil příchod migrantů na základě sloučení rodiny. To ještě více zvedlo počet přistěhovalců na našem území, a tím začaly vznikat komunity v pravém slova smyslu. Vietnamská menšina se od té doby snaží o vnitřní strukturalizaci a autonomní stratifikaci. Základním spojujícím elementem vietnamské komunity se stala tržnice, ústředními postavami se stávají především dovozci zboží a majitelé tržnic.

Počet cizinců vietnamského občanství narůstal postupně od roku 1994 až do roku 2005, a to pouze s mírným zakolísáním v roce 2000, na který připadala legislativní úprava zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců. Od roku 1994 do 1999 počet cizinců s občanstvím Vietnamu vzrostl o 15 tisíc osob na 24 800 osob v roce 1999. Od roku 2000 až 2005 počet těchto osob stoupl o 13 tisíc osob - k 31. 12. 2005 Cizinecká policie ČR evidovala 36 833 cizinců s vietnamským státním občanstvím (ČSÚ, 2014). V roce 2005 vlastnilo až 95% všech ekonomicky aktivních Vietnamců v ČR živnostenské listy. Jedná se o největší počet živnostenských oprávnění vydaných jakékoli cizinecké skupině pobývajících v naší zemi. V současné době dochází k nahrazování kamennými prodejny původních stánků, které ale stále převládají. V současné době také mnoho Vietnamců podniká v takových oborech, které využívají i jiní Vietnamci, například nehtová studia, kadeřnictví nebo finanční služby. Vietnamci často působí jako uzavřená komunita, problémem ovšem není uzavřenost samotných Vietnamců, ale jazyková bariéra, která jim brání podnikat i v jiných oborech.

V prosinci roku 2007 u nás podle oficiálních statistik pobývalo 51 159 Vietnamců a Vietnamek, ve stejném měsíci roku 2008 čítala vietnamská komunita už 60 255 lidí (ČSÚ, 2014).

Migrační vlny probíhaly i během hospodářské krize v roce 2008 a tak dopady na český průmysl ještě více zdramatizovaly. Po roce 2008, tedy po hospodářské krizi, se velké množství vietnamských dělníků na území ČR ocitlo v zoufalé situaci. Neměli práci, prostředky a tudíž ani šanci vrátit se zpět do Vietnamu.

2009 – současnost

Poslední, současnou etapu migrace Vietnamců do ČR lze charakterizovat velmi zadluženými obyvateli, jež kvůli příjezdu do ČR zadlužili celou rodinu a tím se stali naprosto závislými na místních zprostředkovatelích práce. Kvůli zachování alespoň minimálního příjmu na přečkání krize přistupují na další zadlužování (ČZÚ, 2007). Situace se v krajních případech blíží novodobému otroctví, kdy za odvedenou práci nedostávají mzdu, ale pracují pouze za nocleh a jídlo. Situaci nově přichozím komplikuje také pobytové oprávnění. Jelikož nejsou volná pracovní místa, vietnamští imigranti si museli legalizovat pobyt opatřením živnostenského listu, ačkoli reálně nepodnikají (Martínková, Š., Pechová, E., 2008).

2. současný stav a rozložení Vietnamců v krajích české republiky

Dle oficiálních statistik žilo k 31.12.2013 v České republice přes 57 406 Vietnamců (ČSÚ, 2014). Co se týká rozmístění vietnamské komunity uvnitř našeho státu, tak se vietnamská komunita nesoustředí na hlavní město Prahu, ale spíše na blízkost pohraničních států.

Nejvyšší podíly občanů Vietnamu byly zjištěny v krajích sousedících s Německem, totiž v kraji Karlovarském, ve kterém se usídlilo 21 % všech cizinců s vietnamským občanstvím v ČR, dále v kraji Ústeckém, kde bylo zjištěno 17 % všech cizinců tohoto občanství (Tab.1). Vyšší počty byly rovněž zjištěny v kraji Plzeňském, kde bylo zaznamenáno 9 % všech občanů Vietnamu. V Praze se usídlilo 14 % občanů Vietnamu, v kraji Středočeském 8 %, 7 % těchto osob bylo shodně zjištěno v kraji Jihomoravském a Moravskoslezském (ČSÚ, 2014). Nejsilnější vietnamská komunita v Praze se nachází s největší pravděpodobností na území Prahy 4, kde je umístěna velkoobchodní Sapa (Sýkora, 2014).

Statistickým specifickým Vietnamců na území ČR ve srovnání s dalšími nejpočetnějšími národnostmi u nás (Ukrajinci, Slováci, Poláci, Rusové) je především nejvyšší podíl osob s živnostenským oprávněním (22 620, tj. 93 % mezi ekonomicky aktivními Vietnamci), dále nejnižší podíl osob evidovaných úřady práce (1 %), vysoký podíl osob s trvalým pobytem (63 %) a nejvyšší podíl osob ve věku 0—14 let (21 %).

Tab.1: Tři nejvíce zastoupená státní občanství v ČR podle krajů v roce 2012

Kraj	Celkem	Ukrajina	Slovensko	Vietnam	Ostatní
ČR celkem	435 946	112 549	85 807	57 300	180 290
Hl. m. Prahy	162 715	49 190	23 420	10 877	79 228
Středočeský	56 810	16 512	15 338	5 435	19 525
Jihočeský	14 838	4 026	2 898	2 496	5 418
Plzeňský	23 866	5 546	5 590	5 307	7 423
Karlovarský	18 388	2 280	1 709	7 223	7 176
Ústecký	30 461	5 018	3 751	8 102	13 590
Liberecký	16 604	5 201	3 671	2 111	5 621
Královehradecký	13 269	3 978	2 417	1 568	5 306
Pardubický	11 115	2 971	2 869	1 339	3 936
Vysočina	7 752	2 263	1 820	1 220	2 449
Jihomoravský	36 690	10 732	8 387	4 714	12 857
Olomoucký	9 807	1 943	2 881	1 325	3 658
Zlínský	7 968	937	3 479	825	2 727
Moravskoslezský	23 117	1 352	6 919	4 573	10 273
Nezjištěno	2 546	600	658	185	1 103

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ.

3. Vliv vietnamské migrace na pracovní trh

Téměř 70% Čechů považují počet cizinců v Česku za příliš vysoký a myslí si rovněž, že jejich zaměstnáváním přicházejí Češi o práci (Středisko empirických výzkumů, 2014). Většina však vietnamských občanů u nás oficiálně podniká na základě živnostenského oprávnění, o které si může požádat bez problému každý Čech.

Vietnamci převážně obchodují s potravinami, textilním, obuvnickým a elektrickým zbožím, tabákem a lihovinami. Také se v poslední době začíná objevovat více vietnamských restaurací a občerstvení. Životní podmínky těchto občanů se liší region od regionu, většinou však bydlí buď u známých, v podnájmu nebo i ve vlastním bytě a jejich průměrné příjmy se odhadují na 25 tisíc i více. Sami Vietnamci hodnotí pobyt v České republice kladně až na přílišné byrokratické překážky v podnikání. Velice často se stává, že si někdo zřídí živnostenský list, ale jeho pracovní náplň i režim v rámci některé z firem spíše odpovídá režimu zaměstnance — prodavače, skladníka atd. V poslední době k

nám však přijíždějí i Vietnamci s pracovním vízem (v roce 2007 počty těchto migrantů výrazně překročily množství Vietnamců a Vietnamek, kteří k nám za tímto účelem přišli v předchozích letech) a očekává se, že jejich počet bude stále stoupat.

Vietnamští podnikatelé kromě prodeje levného textilního, obuvnického a elektronického zboží, nyní také ve velkém množství provozují večerky. V některých menších městech bývají i jedinými provozovateli obchodů s potravinami. V pohraničí jsou nepřehlédnutelným fenoménem jejich tržiště a stánky, kam jezdí nakupovat především němečtí a rakouští sousedé.

V posledních několika letech se Vietnamci zaměřují více i na jiné oblasti, než je prodej zboží. Služby jsou novým trendem, ve kterém začali Vietnamci v ČR také podnikat. Jedná se zejména o nehtová studia, která se objevila téměř ve všech větších městech ČR, dále masážní salóny, čistírny a občerstvení. Dle informací z vietnamské komunity se kromě služeb orientují Vietnamci nově také na stavebnictví, kde bohatší jedinci zakládají stavební firmy. Své služby nabízejí zejména v rámci komunity, ale lze předpokládat, že se budou orientovat v budoucnu i na majoritu. Jako stavební dělníky zaměstnávají pracovníky z vlastní komunity, kteří jsou prý „levní a poslušní“. Dále se někteří Vietnamci údajně zaměřují v poslední době na prodej farmaceutického zboží. Zdroje blízké vietnamské komunitě hovoří také o snaze vyšší vrstvy Vietnamců prosadit se v ČR v politice, zejména na regionální úrovni (ČZÚ, 2007).

Ještě na konci roku 2005 bylo 99 % ekonomicky aktivních Vietnamců na našem území živnostníky 28. Čerstvým fenoménem v České republice, pokud nehovoříme o období do roku 1989, jsou naopak Vietnamci, kteří se rozhodli pracovat u nás v továrnách v dělnických profesích. Jedná se jednak o nově přichodící osoby, které přijíždějí s pracovním vízem (ne tedy už s vízem za účelem podnikání) — v roce 2007 tento důvod ekonomické migrace z Vietnamu výrazně překročil počty migrantů za stejným účelem v předchozích letech — ale i o Vietnamce pobývající na našem území již delší dobu. Často se k této změně rozhodnou osoby, jejichž podnikání není příliš úspěšné. Téměř v každém čísle vietnamských časopisů, které vycházejí v České republice, jsou otištěny inzeráty velkých českých podniků, které nabírají vietnamské zaměstnance (Pechová, 2008).

Závěr

Vietnamci jsou třetí nejsilněji zastoupenou národnostní menšinou v České republice se svým podílem 13% (ČSÚ, 2014). Vietnamská pracovní migrace má svoji vlastní historii dokonce již před rokem 1989, kdy v tehdejší Československu začali hledat příležitost k zlepšení ekonomické situace. Přicházejí však s myšlenkou obětování svého současného života pro vidinu lepších zítřků svých potomků. Smysl jejich ekonomických aktivit v naší zemi je zlepšit situaci své rodiny, finančně zjistit své děti a postarat se o své rodiče ve Vietnamu.

Vietnamci v ČR převážně podnikají na základě živnostenského listu. Jejich rozmístění po České republice se značně liší oproti ostatním národnostem, jelikož se nesoustřeďují do Prahy, ale spíše do pohraničních oblastí, zejména s Německem. Nebyl zaznamenán žádný důkaz, že by vietnamská komunita brala Čechům práci, což je jeden z důvodů, který přispívá k lepšímu přijetí této menšiny mezi české obyvatele.

Literatura

- [1] BROUČEK, S., (2003). *Aktuální problémy adaptace vietnamského etnika v ČR*. Etnologický ústav AV ČR.
- [2] MARTÍNKOVÁ, Š. PECHOVÁ, E., (2010). *Vietnamci, Mongolové a Ukrajinci v ČR: Pracovní migrace, životní podmínky, kulturní specifika* (informační příručka Policie ČR). Ministerstvo vnitra ČR. ISBN 978-80-7312-063-4.
- [3] *Česká republika očima Vietnamců*. Česká zemědělská univerzita v Praze. [cit. 2015-03-28]. Zdroj: <http://1url.cz/BS5A>.
- [4] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Praha., (2015). [online]. [cit. 2015—28-3]. Dostupné z: <http://1url.cz/GSb2>.

- [5] DRBOHLAV, D., UHEREK, Z. *Reflexe migračních teorií*. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR. [online]. [cit. 2015-03-28]. Dostupné z: <http://1url.cz/hS5m>.
- [6] STŘEDISKO EMPIRICKÝCH VÝZKUMŮ. *Cizinci nám berou práci*. [online]. [cit. 2015-03-27]. Dostupné z: <http://1url.cz/NSbw>.
- [7] SÝKORA, L. *Vztahy mezi majoritou, vietnamskou menšinou a dalšími národnostními skupinami v MČ Praha-Libuš*. Univerzita Karlova. [online]. [cit. 2015-03-28]. Dostupné z: <http://1url.cz/jSbW>.

Tento příspěvek byl zpracován v rámci projektu IG507015: Hodnocení faktorů dynamiky územního rozvoje.

IMIGRÁCIA OBYVATEĽSTVA NITRIANSKEHO SAMOSPRÁVNEHO KRAJA HODNOTENÁ METÓDOU PRIESTOROVEJ AUTOKORELÁCIE

IMMIGRATION OF POPULATION IN NITRA SELF-GOVERNING REGION EVALUATED BY THE METHOD OF SPATIAL AUTOCORRELATION

RNDR. GABRIELA REPASKÁ, PhD.

RNDR. KATARÍNA VILINOVÁ, PhD.

MGR. ANDREJ SVORAD

DOC. RNDR. ALENA DUBCOVÁ, CSc.

*Katedra geografie a regionálneho rozvoja | Department of Geography and Reg. Development
Fakulta prírodných vied | Faculty of Natural Sciences
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre | University of Constantine the Philosopher in Nitra
Tr. A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovak Republic
E-mail: grepaska@ukf.sk, kvilinova@ukf.sk, andrej.svorad@ukf.sk, adubcova@ukf.sk*

Anotácia

Špecifické analytické metódy, ku ktorým patrí priestorová autokorelácia, sú dôležité z pohľadu výskumu humánogeografických javov. Cieľom príspevku je charakteristika imigrácie obyvateľstva v obciach Nitrianskeho samosprávneho kraja v rokoch 1998 a 2012 riešenej metódami priestorovej autokorelácie. Tieto metódy sú aplikované pomocou lokálnych indikátorov priestorovej štatistiky - konkrétne lokálneho Moranovho koeficientu. Priestorová autokorelácia zdôrazňuje závislosť medzi hodnotami dát v susedných lokalitách. Empirický príklad zvolený na základe štatistických údajov o imigrácii na obecnej úrovni tak poukáže na užitočnosť analýzy priestorovej autokorelácie. Výsledky tejto metódy môžu byť rozhodujúce pri analýzach rôznych oblastí. Možno k nim zaradiť sociálnu, ale aj geografickú oblasť, pre ktorú je najdôležitejší aspekt pochopenia priestorových procesov.

Kľúčové slová

priestorová autokorelácia, imigrácia, Nitriansky samosprávny kraj

Annotation

Specific analytical methods, which include spatial autocorrelation, are important in terms of human geographical phenomena research. The aim of this paper is characteristic of population immigration in Nitra Region municipalities between 1998 and 2012 solved by methods of spatial autocorrelation. These methods are applied by using local indicators of spatial statistics - particularly local Moran coefficient. Spatial autocorrelation emphasizes relationship between data values in adjacent areas. An empirical example chosen on the basis of statistical data about immigration at the municipal level points out the usefulness of the analysis of spatial autocorrelation. The results of this method can be critical in the analysis of different areas. We can put them on the social as well as geographical section in which the most important aspect of understanding is spatial processes.

Key words

spatial autocorelation, immigration, Nitra Self-governing Region

JEL classification: C02, R23

Úvod

V predkladanom príspevku poukážeme na aplikáciu metódy priestorovej autokorelácie na vybranom demografickom probléme, ktorým je imigrácia obyvateľstva Nitrianskeho samosprávneho kraja. Cieľom príspevku je charakterizovať a poukázať na demografickú priestorovú nerovnomernosť imigrácie a za pomoci metódy priestorovej autokorelácie a Moranovho koeficientu vytvoriť regionálnu typológiu 354 obcí Nitrianskeho samosprávneho kraja. Imigrácia obyvateľstva patrí medzi dôležité demografické ukazovatele ovplyvňujúce demografický vývoj obyvateľstva, ako aj regionálny rozvoj územia. Je determinovaná demografickými, socioekonomickými, ekologickými a inými faktormi a mení priestorové rozloženie obyvateľstva.

Teoretické východiská problematiky

Migrácia obyvateľstva je demografickým procesom, ktorý vyvoláva zmeny v geografických, ekonomických a sociálnych štruktúrach. Je dôležitým prvkom urbanizačných procesov a územnej koncentrácie obyvateľstva. Ide o sťahovanie obyvateľstva, ktorého súčasťou je zmena trvalého bydliska. Ovplyvňuje podmienky demografickej reprodukcie selektívnosti migrantov podľa pohlavia, veku, rodinného stavu. Migrácia obyvateľstva sa často spája so snahou jednotlivcov alebo celých rodín riešiť svoju osobnú sociálnu situáciu (bytové podmienky, ukončenie pracovného pomeru, zmena rodinného či zdravotného stavu a i.) alebo je reakciou na meniace sa celkové sociálnoekonomické podmienky.

Problematika procesu migrácie je rozpracovaná v prácach geografického (Repaská, 2012; Slavík a i. 2011 a i.), ekonomického (Mura, 2011), ale aj sociologického charakteru (Gajdoš, Moravanská, 2011). Podľa Bezáka (2001) sa migrácia stáva najdôležitejšou zložkou populačnej dynamiky (pri súčasnom výraznom poklese pôrodnosti a stabilizovanej miere úmrtnosti). Významnou charakteristikou je smer prevládajúcich migračných prúdov, ktorý súvisí s dosiahnutým stupňom demografického vývoja a so štádiom urbanizačného procesu. Na obyvateľstvo pôsobia dva druhy faktorov migrácie (Palát, 2014). Sú to push faktory, čiže faktory, ktoré sú zodpovedné za únik, odchod obyvateľstva. Ide prevažne o negatívne vplyvy, ako napr. nízka vybavenosť obcí, nedostatok pracovných príležitostí, narastajúca kriminalita, susedstvo s nízkym sociálnym statusom, nedostatok bytov, nedostatok voľných pozemkov, vysoké životné náklady a iné. Druhým faktorom sú tzv. pull faktory, čiže tie, ktoré obyvateľstvo lákajú do obcí. K týmto faktorom môžeme napr. zaradiť nové možnosti bývania, dobrú vybavenosť obcí, atraktívne prostredie, nižšie ceny pozemkov a pod. Výsledkom push a pull faktorov je diferenciácia regiónov. Najintenzívnejší migračný pohyb možno sledovať v 80. rokoch, pričom najväčšie toky migrantov viedli do miest, ktoré si udržiavali dlhodobý kvantitatívny rast demografického potenciálu. Podľa Kurčika (2002) rastúca a štátom podporovaná koncentrácia obyvateľstva v mestách najskôr odčerpávala demografické zdroje vidieka, neskôr zdroje menších miest a nakoniec konkurentmi medzi sebou sa stali aj stredne veľké a veľké mestá. Veľké mestá odčerpávali najmä mladšie obyvateľstvo v produktívnom veku, ktoré sa nachádzalo v optimálnej dochádzkovej zóne. Podstatná a veľmi výrazná zmena nastala v 90. rokoch, kedy sa koncentračné tendencie začali meniť na dekoncentračné a obyvateľstvo začalo smerovať z miest na vidiek. V tomto období sa prudký kvantitatívny rozvoj miest pribrazil. Poskytnutie hypotekárnych úverov umožnilo kúpiť si dom a pôdu obyvateľstvu už aj stredných vrstiev. Tento suburbánny proces mal za dôsledok sťahovanie mladých rodín do pokojného a atraktívneho vidieckeho prostredia.

Proces suburbanizácie možno sledovať aj Nitrianskom samosprávnom kraji, hlavne na príklade krajského mesta a v menšej miere na príklade stredne veľkých miest. Pre proces suburbanizácie je vo všeobecnosti príznačná emigrácia obyvateľov z centrálného mesta do vidieckych obcí, prípadne do jeho zázemia. Mesto sa tak vyznačuje klesajúcim migračným prírastkom, ktorý prechádza do migračného úbytku jeho obyvateľov. Naopak, okolité vidiecke obce zaznamenávajú príliv imigrantov mestského charakteru (Czaková, 2007).

Metodika příspěvku

Podľa Stehlíkovej (2002) je model priestorovej autokorelácie priestorovým ekvivalentom modelu časového radu, rozdiel je len v tom, že závislosť v čase je spätná, zatiaľčo závislosť v priestore je viacsmerová. Priestorovú autokoreláciu ako jednu z metód vymedzovania regiónov v kontexte sociálno-ekonomickej regionalizácie použil Slavík a i. (2011).

Priestorovú autokoreláciu možno považovať za jav, ktorý má významné postavenie v štúdiu priestorovej štatistiky a priestorovej ekonometrie, spadajúcich do oblasti priestorovej analýzy (Getis, 2008). Považuje sa za špecifický typ korelácie, kde sa v rámci jedného pozorovania hodnotí vzťah jednej premennej v priestore a čase. Veľmi dobré uplatnenie má využitie priestorovej autokorelácie v geografickej oblasti. Preto sa z geografického hľadiska hodnotí ako vzťah medzi javmi alebo udalosťami oddelenými určitými priestorovými alebo časovými úsekmi (Kusendová, Solčianska 2007).

Ak sa podobné javy alebo atribúty nachádzajú v priestore bližšie, hovoríme o pozitívnej priestorovej autokorelácií, ak dochádza k zoskupeniu výrazne odlišných hodnôt, hovoríme o negatívnej priestorovej autokorelácií. Pokiaľ sú dáta v priestore lokalizované tak, že blízke hodnoty nie sú v žiadnom vzťahu, analyzované hodnoty sú štatisticky bezvýznamné.

Štatistické metódy v kontexte aplikovanej metodológie, ktoré sa zvyčajne používajú pre kontinuálne dáta sú Moranov index a Gearyho koeficient. Ako konštatujú Cliff a Ord (Odland, 1988), účinnosť Moranovho indexu je zvyčajne o niečo lepšia ako Gearyho koeficient. Gearyho koeficient hodnotí na rozdiel od lokálnej Moranovej štatistiky len pozitívnu priestorovú autokoreláciu (Kusendová – Solčianska 2007), preto sme v našom príspevku premennú analyzovali pomocou Moranovho indexu. Pre *Moranov index* platí:

$$I = \frac{n(\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n w_{ij}(x_i - \bar{x})(x_j - \bar{x}))}{(\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n w_{ij})(\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2)}$$

kde n je počet priestorových jednotiek (v našom prípade to bude počet všetkých obcí Nitrianskeho samosprávneho kraja), x_i je hodnota premennej v regióne i (miera imigrácie), \bar{x} je aritmetický priemer pre dané premenné, w_{ij} je priestorová váha.

Hodnoty Moranovho indexu (I) sa pohybujú v rozpätí -1 (dokonalý rozptyl) do + 1 (absolútna korelácia). Čím viac sa hodnota I blíži k hodnote 1, tým viac je indikovaná **pozitívna priestorová autokorelácia**, čím viac sa hodnota I blíži k hodnote -1, tým viac je indikovaná **negatívna priestorová autokorelácia**. V rámci rovnakého súboru môžu byť prítomné rôzne stupne priestorovej autokorelácie, dokonca sa môže v rovnakom súbore dáť vyskytovať pozitívna aj negatívna autokorelácia zároveň (obr. 1, obr. 3).

Moranov test v globálnom meradle zisťuje, či existuje priestorová autokorelácia pre daný súbor regiónov, resp. územia. Ďalší vývoj vyčlenil spomínaný globálny test priestorovej autokorelácie do série lokálnych indikátorov nazývaných LISA (Local Indicators of Spatial Association) pre detekciu miestnych zoskupení pozitívnej a negatívnej autokorelácie vyvinuté Anselinom. Podľa Anselina (1995) sa v rámci LISA možno stretnúť s piatimi rôznymi scenármi.

1. lokality s vysokými hodnotami a s podobnými susedmi: (**vysoká-vysoká**), tiež známe ako „hot spots“, znázorňujúce scenár **pozitívnej priestorovej autokorelácie**;
2. lokality s nízkymi hodnotami a s podobnými susedmi: (**nízka-nízka**), tiež nazývané aj „cold spots“, znázorňujúce taktiež scenár **pozitívnej priestorovej autokorelácie**;
3. lokality s vysokými hodnotami a so susedmi s nízkymi hodnotami: (**vysoká-nízka**), potenciálne „spatial outliers“, teda potenciálne priestorové odľahlé hodnoty, symbolizujúce **negatívnu priestorovú autokoreláciu**;
4. lokality s nízkymi hodnotami a so susedmi s vysokými hodnotami: (**nízka-vysoká**), opäť „spatial outliers“ vyjadrujú **negatívnu priestorovú autokoreláciu**;

5. miesta so **žiadnou** významnou lokálnou **priestorovou autokoreláciou**.

Pred analýzou priestorovej autokorelácie bolo nutné vytvoriť priestorovú vážiáciu schému, ktorá z metodologického pohľadu veľmi ovplyvňuje konečné hodnoty autokorelačných štatistík. Pre výpočet samotnej vážiacej schémy boli použité súradnice obcí vzťahujúce sa k súradnicovému systému S-JTSK. V našom prípade je priestorová váha generovaná pomocou kritérií založených na susedstve, konkrétne susedstve typu „Queen“, kedy kritickú hodnotu nešpecifikujeme a susednosť (1. rádu) je definovaná aj jedným spoločným bodom hranice dvoch priestorových jednotiek. Dôležité je upozorniť, že samotná veľkosť Moranovho I kritéria neindikuje štatistickú významnosť. Štatistická významnosť vypočítaných hodnôt zamietajúca nulovú hypotézu o neexistencii priestorovej autokorelácie bola overená pomocou permutačnej metódy v rámci programu GeoDa, keď všetky hodnoty sú považované za štatisticky významné na hladine významnosti 1%.

Priestorová autokorelácia – metóda hodnotenia imigrácie Nitrianskeho samosprávneho kraja

Nitriansky samosprávny kraj je územím s intenzívnym vnútorným sťahovaním obyvateľstva, pričom prevažuje sťahovanie obyvateľstva z miest na vidiek. Tento smer sťahovania prebieha v kraji od roku 2001, kedy boli v jeho jednotlivých mestách potvrdené suburbánne procesy (Repaská, 2012). Najintenzívnejšie sa tento proces prejavuje v rámci krajského mesta Nitra a postupne zasahuje aj stredne veľké mestá Nitrianskeho samosprávneho kraja.

V roku 1998 sa do obcí Nitrianskeho samosprávneho kraja prisťahovalo 3436 a zároveň odsťahovalo 2607 obyvateľov. V roku 2012 bola imigrácia nižšia (3419) a naopak, emigrácia vyššia (2900). V oboch rokoch však prevažuje imigrácia nad emigráciu, v dôsledku čoho je migračné saldo kladné (1,2 ‰ v roku 1998 a 0,8 ‰ v roku 2012). Najintenzívnejšie sťahovanie prebiehalo do obcí, ktoré mali s mestami spoločné administratívne hranice a ktoré poskytovali vhodné podmienky na bývanie (cenovo dostupné nehnuteľnosti, väčšie súkromie, dostatočné služby v obciach, dobrá dopravná dostupnosť a pod.).

Na základe priestorového rozmiestnenia imigrácie sme v Nitrianskom samosprávnom kraji vyjadrili rôzne stupne priestorovej autokorelácie. Vychádzali sme pritom z hrubej miery imigrácie v 354 obciach Nitrianskeho samosprávneho kraja, pričom sa nám vytvorila pozitívna, aj negatívna priestorová autokorelácia.

Lokality s vysokými hodnotami imigrácie sa v roku 1998 vyskytovali v rámci kraja minimálne. Išlo o 3 obce, ktoré mali vysokú imigráciu a v rámci ktorých vysoká imigrácia prebehla aj do susediacich obcí, čo znamená pozitívnu priestorovú autokoreláciu. V prípade obce Nová Ves (v okr. Topoľčany) a obce Malý Lapáš (v okr. Nitra) prebehla vysoká imigrácia do všetkých susediacich obcí. V prípade obce Iňa (okr. Levice) imigrovali obyvatelia len do obcí susediacich východne od sledovaného územia. Obce lokalizované na západ mali už imigráciu nižšiu.

Do roku 2012 sa situácia v rámci imigrácie zintenzívnila a obce s vysokou imigráciou sa začínali zoskupovať na západ od mesta Nitra, pričom samotné mesto vykazovalo imigráciu nízku. Z hľadiska hodnôt, ide o negatívnu priestorovú autokoreláciu „nízka-vysoká“. Práve v tomto prípade možno poukázať na suburbánne procesy, ktoré mesto Nitra zasiahli až po roku 2001. Všetky tieto obce majú blízku dopravnú dostupnosť k mestu, disponujú hromadnou výstavbou rodinných domov alebo bytov, ktoré lákajú obyvateľstvo z mesta. Cena pozemkov je v nich nižšia ako v samotnom meste a vzdialenosť od Nitry je do 10 km, čo sú najdôležitejšie motivačné faktory migračných tokov z mesta Nitra do týchto vidieckych obcí.

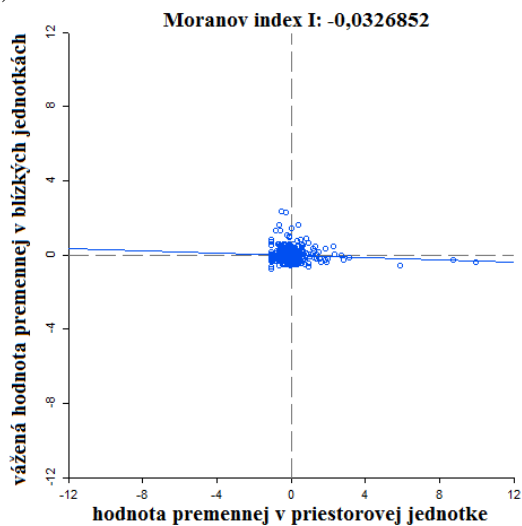
Vysoká imigrácia sa vyformovala aj v niekoľkých obciach okresu Levice. Konkrétne išlo o 2 obce hraničiace s okresom Nitra - Veľký Ďur a Tehla. V týchto obciach dominovalo medzividiecke

sťahovanie hlavne kvôli bytovým dôvodom (ŠÚ SR, 2014), podobne ako aj v obciach Domadice a Bátovce. V týchto obciach procesy suburbanizácie potvrdené neboli (obr. 2).

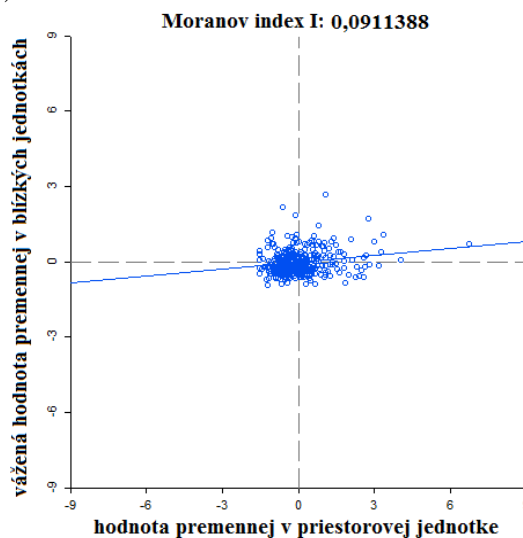
Nízka imigrácia bola v roku 1998 dominantná vo vybraných obciach okresu Topoľčany, Zlaté Moravce, Nové Zámky a Komárno prevažne v blízkosti jednotlivých okresných miest. Po porovnaní s rokom 2012, počet obcí s nízkou imigráciou poklesol. Zhlukoval sa len v okresoch Nové Zámky a Levice. V okolí miest sa opäť prejavovali suburbanne procesy, i keď v nižšej miere (oblasť Topoľčian, Nových Zámkov). V prípade ostatných obcí sa prejavilo mezividielcke sťahovanie (ŠÚ SR, 2014).

Obr. 1: Moranov diagram pre ukazovateľ hrubej miery imigrácie Nitrianskeho samosprávneho kraja

a) 1998

b) 2012

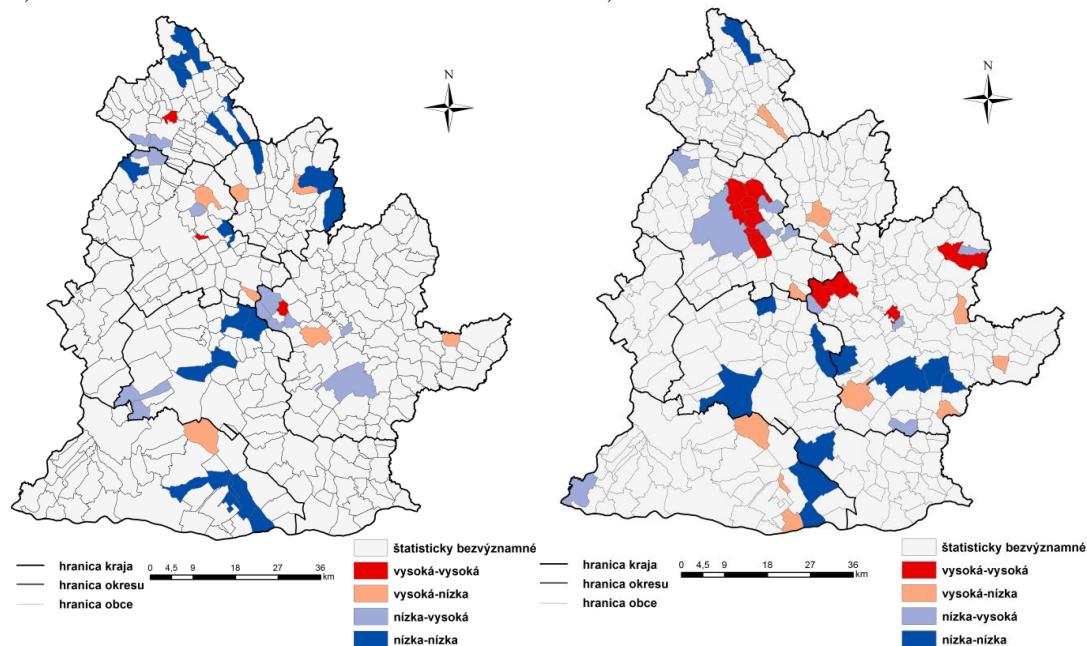

Zdroj: ŠÚ SR, 2014

Obr. 2: Regionalizácia územia Nitrianskeho samosprávneho kraja na základe analýzy LISA pre ukazovateľ hrubej miery imigrácie v Nitrianskom samosprávnom kraji v roku 1998 a 2012

a) 1998

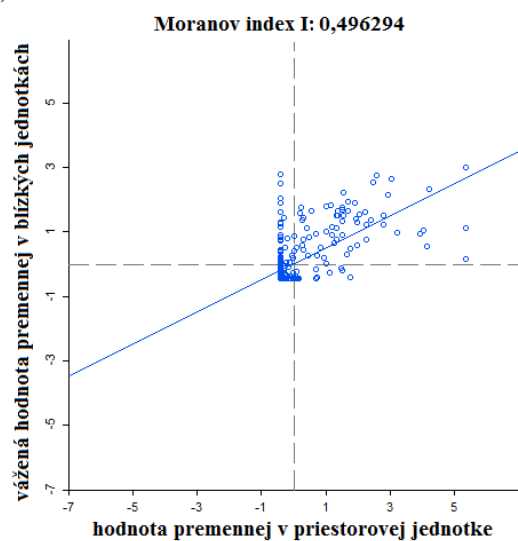
b) 2012

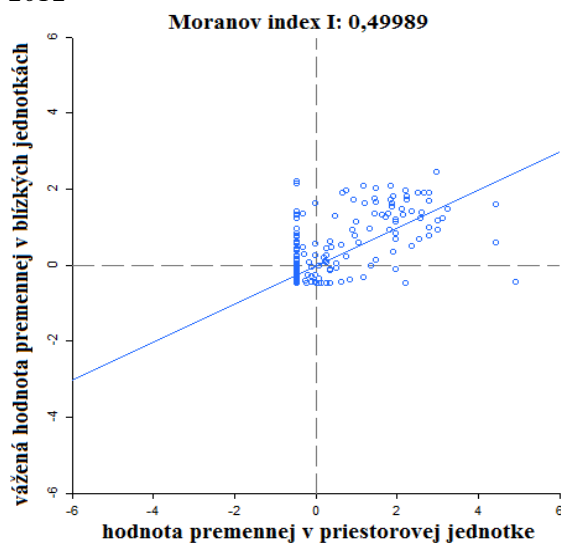
Nakoľko sme sa metódou priestorovej autokorelácie presvedčili, že v Nitrianskom samosprávnom kraji má na imigráciu vplyv aj suburbanizácia veľkého mesta Nitra a niektorých stredne veľkých miest, zaumienili sme si zhodnotiť priestorovú autokoreláciu na základe sťahovania obyvateľstva z mesta Nitra do jednotlivých obcí Nitrianskeho samosprávneho kraja. Vychádzali sme pritom z podielu prisťahovaných z mesta Nitra do celkového počtu prisťahovaných obce. Na základe priestorovej autokorelácie sa nám opäť vytvorili regióny s vysokou aj nízkou imigráciou. Podľa uvedeného sme zistili, že sa v rokoch 1998 a 2012 skutočne v okolí mesta Nitra vyformoval región s vysokým sťahovaním. Imigrácia sa zoskupuje v okrese Nitra, len marginálne presahuje do okresov Nové Zámky a Zlaté Moravce. V roku 2012 prebehlo toto sťahovanie intenzívnejšie, čo vychádzalo opäť z jednotlivých indikátorov suburbanizácie. V ostatných obciach Nitrianskeho samosprávneho kraja bola evidovaná nízka imigrácia z mesta Nitra (obr. 4). Imigranti sa do týchto obcí s nižšou intenzitou sťahovania prisťahovali hlavne kvôli nasledovaniu rodinného príslušníka a sobášom (ŠÚ SR, 2014).

Obr. 3: Moranov diagram pre ukazovateľ imigrácie do obcí z mesta Nitra v Nitrianskom samosprávnom kraji

a) 1998

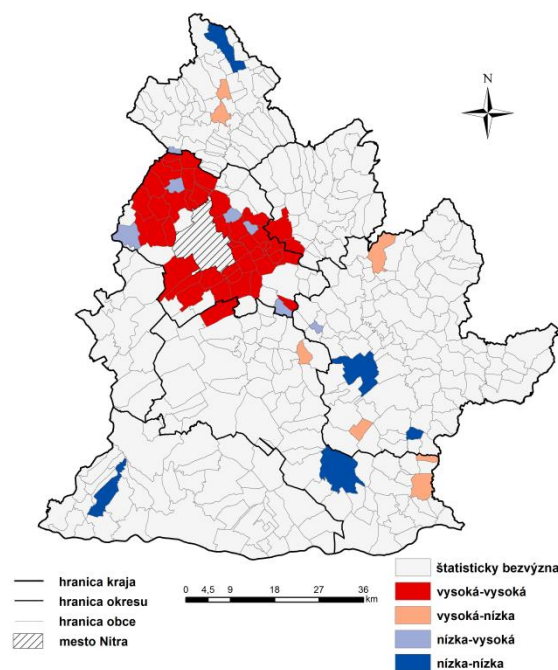
b) 2012

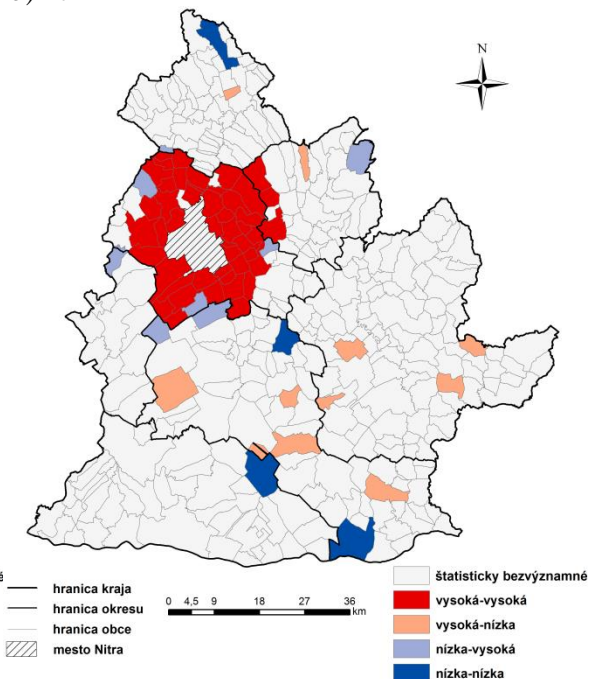
Zdroj: ŠÚ SR, 2014

Obr. 4: Regionalizácia územia Nitrianskeho samosprávneho kraja na základe analýzy LISA pre ukazovateľ imigrácie do obcí z mesta Nitra v Nitrianskom samosprávnom kraji v roku 1998 a 2012

a) 1998

b) 2012

Záver

Metóda LISA poskytuje presnejšie a podrobnejšie informácie priestorovej autokorelácie, pretože dokáže jasne a zreteľne zobrazit' oblasti s nadpriemernými a podpriemernými hodnotami sledovaných ukazovateľov. Táto metóda kvantifikuje obce Nitrianskeho samosprávneho kraja do kategórií jednotlivých typov priestorovej autokorelácie, pre ktoré sú špecifické rovnaké hodnoty hrubej miery imigrácie. Metóda priestorovej autokorelácie je vhodná na sledovanie rôznych demografických

ukazovateľov, nakoľko dokáže poukázat' na vzájomné priestorové väzby sledovaných územných jednotiek. Z následnej diferenciacie skúmaného regiónu možno tak identifikovať kauzálne súvislosti a dôsledky dôvodov imigrácie na lokálnej úrovni.

Literatúra

- [1] ANSELIN, L., (1995). Local Indicators of Spatial Association – LISA. *Geographical Analysis*, vol. 27, no. 2, pp. 93-115. ISSN 1538-4632. DOI: 10.1111/j.1538-4632.1995.tb00338.x.
- [2] BEZÁK, A.,(2001). Dynamika interregionálnych migrácií na Slovensku v rokoch 1984 – 1998. In Hübelová, D. (ed.) *Geografické aspekty stredoevropského priestoru*. Brno: Masarykova univerzita. p. 11-16. ISBN 80-210-2664-2.
- [3] CZAKOVÁ, G., (2007). Migračný pohyb obyvateľstva Nitrianskeho kraja v roku 2005 In Dubcová, A., Kramáreková, H., Cimra, J. (eds.) *Geografické informácie 11: problémy geografického výskumu Česka a Slovenska*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa. p. 37-43. ISBN 978-80-8094-137-6.
- [4] GAJDOŠ, P., MORAVANSKÁ, K., (2011). *Suburbanizácia a jej podoby na Slovensku*. Bratislava: Slovenská akadémia vied. ISBN 978-80-85544-67-1.
- [5] GETIS, A., (2008). A History of the Concept of Spatial Autocorrelation: A Geographer's Perspective. *Geographical Analysis*, vol. 40, no. 3. pp. 297-309. ISSN 1538-4632. DOI: 10.1111/j.1538-4632.2008.00727.x.
- [6] KURČÍK, L.,(2002). Postavenie Bratislavy z hľadiska vnútornej migrácie obyvateľstva SR. In Dubcová, A., Kramáreková, H. (eds.) *Geografické informácie 7*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa. p. 119-125. ISBN 80-8050-542-X
- [7] KUSENDOVÁ, D., SOLČIANSKA, J., (2007). Testovanie priestorovej autokorelácie nezamestnanosti absolventov vysokých škôl okresov Slovenska. In *Sborník referátov konferencie GIS*. Ostrava:Technická univerzita. Nestr. [8 s.]. [online]. [cit. 2015-03-28]. Dostupné z: http://gis.vsb.cz/GIS_Ostrava/GIS_Ova_2007/sbornik/Referaty/Sekce6/solcianska_kusendova_po_recenzii.pdf.
- [8] MURA, L., (2011). Zmeny v demografickej štruktúre Slovenskej republiky. In *Relik - Reprodukce lidského kapitálu - vzájemné vazby a souvislosti*. Praha: Vysoká škola ekonomická. Nestr. [8 s.]. ISBN 978-80-86175-75-1.
- [9] ODLAND, J., (1988). *Spatial Autocorrelation*. Indiana: Department of Geography. ISBN 978-3-642-03646-0.
- [10] PALÁT, M., (2014). Příčiny vzniku migrace a reflexe souvisejících teorií. In Klimová, V., Žitek, V., (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 708-714. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-91.
- [11] REPASKÁ, G.,(2012). *Rezidenčná suburbanizácia miest Nitrianskeho samosprávneho kraja (empirický príklad mesta Nitra)*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa. ISBN 978-80-558-0057-8
- [12] SLAVÍK, V. a i.,(2011).Development of Suburbanizations of Slovakia on the Example of the Bratislava Region. In Marszal T., (ed.) *Urban Regions as engines of Development*. Warsaw: Polish Academy of Science, Committee for Spatial Economy and regional Planning. p. 35-38. ISBN 978-83-89693-78-5.
- [13] SLAVÍK, V., GRÁC, R., KLOBUČNÍK, M., (2011). Priestorová autokorelácia – metóda vymedzovania a klasifikácie regiónov v kontexte sociálno-ekonomickej regionalizácie Slovenskej republiky. *Sociológia*, vol. 43, no. 2, pp. 183-204. ISSN 1336-8613.
- [14] STEHLÍKOVÁ, B., (2002). *Priestorová štatistika*. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita. ISBN 80-7137-774-01.

Príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia projektu VEGA 1/0391/15Mestské aglomerácie v Slovenskej republike.

MIKROREGIONÁLNÍ DIFERENCIACE DEMOGRAFICKÉHO VÝVOJE V KRAJI VYSOČINA – DLOUHODOBÉ TRENDY

MICRO-REGIONAL DIFFERENTIATION OF DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT IN VYSOČINA REGION – LONG-TERM TRENDS

RNDR. ET PHDR. ALEŠ NOVÁČEK, PH.D.¹

RNDR. MICHAL SEMIAN²

¹ Katedra geografie | ¹ Department of Geography
Pedagogická fakulta | Faculty of Education
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích | University of South Bohemia
✉ Jeronýmova 10, 371 15 České Budějovice, Czech Republic
E-mail: anovacek@pf.jcu.cz

² Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje | ² Department of Soc. Geography and Reg. Dev.
Přírodovědecká fakulta | Faculty of Science
Univerzita Karlova v Praze | Charles University in Prague
✉ Albertov 6, 128 43 Praha 2, Czech Republic
E-mail: semian@natur.cuni.cz

Anotace

Článek představuje případovou studii, již cílem je detekce a hodnocení dlouhodobých trendů mikroregionální diferenciace demografického vývoje v Kraji Vysočina. Problematika je zasazena do kontextu širších souvislostí a zákonitostí regionálního rozvoje, přičemž se soustředí na hledání konkrétních determinantů tohoto vývoje a objasnění kořenů současného stavu. Metodicky se opírá o analýzu změn počtu obyvatelstva a hustoty zalidnění patnácti správních obvodů obcí s rozšířenou působností (SO ORP) ve statistickém období let 1869–2011 a jeho dílčích etapách 1869–1910, 1910–1950, 1950–1991, 1991–2011. Za účelem kvantifikace a komparace dynamiky vývoje mikroregionů bylo využito tzv. indexu změny a relativního indexu změny. Na základě výsledků analýzy došlo k rozdělení mikroregionů podle převládající tendence dlouhodobého populačního vývoje do čtyř typů, na růstové, stabilizované, nové periferie a klasické periferie. Obecně lze konstatovat, že ve sledovaném období 1869–2011 vykazovaly nejvyšší růst v jinak periferním a populačně stagnujícím kraji zejména mikroregiony s velkými průmyslovými středisky situované na moravské části území.

Klíčová slova

demografie, vývoj, Kraj Vysočina, mikroregionální diferenciace

Annotation

The article presents a case study, in which the aim is to detect and assess the long-term trends of the micro-regional differentiation of the demographic development in Vysočina Region. It looks into the issues within the context of broader connections of the regional development and its natural relations, and at the same time it focuses on the search of particular determinants of this development and clarifying the essence of the current state. The methodology is based on the analysis of the changes in the number of inhabitants and the population density of fifteen districts (SO ORP) within the period between 1869–2011 and its partial phases as follows 1869–1910, 1910–1950, 1950–1991, 1991–2011. For the purpose of quantification and comparison of the dynamics of the micro-regional development the so called index of change and the relative index of change were used. Based on the results from the analysis the micro-regions were divided, according to the prevailing tendency of their long-term population development, into four types: growth, stable, new peripheries and classic peripheries. In

general, it can be said that within the observed period between 1869–2011 the biggest growth was mainly in the micro-regions with big industrial districts situated in the Moravian part of its area.

Key words

demography, development, Vysočina Region, micro-regional differentiation

JEL classification: J11

Úvod

Prostorovou diferenciaci populačního vývoje můžeme vnímat jako výsledek působení mnoha přírodních a společenských faktorů. Zatímco v předindustriálním období byl regionální rozvoj závislý zejména na přírodním prostředí (nadmořské výšce, klimatu, vodních zdrojích, nerostných surovinách, úrodnosti půd apod.), v průběhu industriálního období se rozhodujícím postupně stal vliv socioekonomických faktorů. Industrializace, urbanizace a revoluce v dopravě vedly k selektivnosti rozvoje ve prospěch koncentračních jader, k růstu nerovnoměrností, vyšší hierarchizaci sídelního systému a polarizaci prostoru (Hampl, Kühnl, Gardavský 1987). Tento trend je nadále patrný, ačkoliv se s nástupem postindustriálního období projevuje již více v kvalitativní rovině (Hampl 2005). Populační vývoj můžeme z tohoto pohledu považovat zvláště pro předindustriální a industriální etapu vývoje za určitý senzor komplexního socioekonomického rozvoje daného území. Studium regionální diferenciaci tohoto vývoje a jeho tendencí tak vytváří nezbytné východisko pro pochopení širších souvislostí, příčin, důsledků a zákonitostí, které podmiňují a ovlivňují regionální rozvoj (Petr 2014, Viturka 2010).

1. Cíl a metody

Článek představuje případovou studii, již cílem je detekce a hodnocení dlouhodobých trendů mikroregionální diferenciaci demografického vývoje v Kraji Vysočina. Činí tak v kontextu širších souvislostí regionálního rozvoje a jeho zákonitostí (Blažek, Uhlíř 2011), přičemž se soustředí na hledání konkrétních determinantů, které ovlivnily jeho prostorovou diferenciaci. Na základě výsledků analýzy rozděluje mikroregiony podle převažující tendence jejich dlouhodobého populačního vývoje do čtyř typů. Výběr Kraje Vysočiny byl podmíněn snahou zaměřit výzkum na území, jehož populační vývoj nebyl zásadně narušený poválečným vysídlením německého obyvatelstva a jehož současný sídelní systém postrádá výraznější monocentrický charakter.

Za účelem sledování rozdílů v populačním vývoji bylo převzato aktuální administrativní dělení kraje na správní obvody obcí s rozšířenou působností (SO ORP, neboli tzv. obce III. stupně) platné od 1. 1. 2003. Pro tuto volbu hovoří jak jejich přijatelný počet (15) a funkční vymezení, tak existence potřebné datové základny (Český statistický úřad 2006, 2013) a částečně i jejich vzájemně srovnatelná velikost. Kromě toho se svým vymezením blíží politickým okresům z let 1868–1948 a tzv. „malým“ okresům 1949–1960. Vzhledem k záměru sledovat dlouhodobé vývojové trendy analyzuje studie celé statistické období 1869–2011, pro něž máme k dispozici výsledky pravidelného sčítání obyvatelstva. Rok 1869 má vedle toho pro Vysočinu i symbolický význam, představuje začátek budování železnice – tepny industrializace – v tomto prostoru. Zkoumané období bylo dále rozděleno do dílčích etap (1869–1910, 1910–1950, 1950–1991, 1991–2011), které s přihlédnutím k roků sčítání reprezentují čtyři de facto odlišná období politického, ekonomického a společenského vývoje v českých zemích. Pro hodnocení mikroregionální diferenciaci populačního vývoje byly stávající údaje za daná období převedeny na relativní hodnoty: hustotu zalidnění, index změny (IZ) a relativní index změny (RIZ). Oba jmenované indexy vyjadřují dynamiku vývoje mikroregionu za určité časové období.

$$IZ = (K_m : P_m) \times 100$$

$$RIZ = (K_m : P_m) : (K_k : P_k) \times 100$$

Kde: K_m = počet obyvatel mikroregionu na konci intervalového období

P_m = počet obyvatel mikroregionu na začátku intervalového období

K_k = počet obyvatel kraje na konci intervalového období

P_k = počet obyvatel kraje na začátku intervalového období.

Mikroregion s hodnotou IZ vyšší než 100 tak v daném období vykazoval růst. Relativní index změny tuto dynamiku vztahuje k nadřazenému celku, v našem případě kraji. Mikroregion s hodnotou RIZ vyšší než 100 tak ve stejné době rostl rychleji než průměr kraje. Následná typologie podle převládajícího trendu vývoje v období 1869–2011 člení mikroregiony po vzoru Hampla (2003) do čtyř skupin (tab. 2). Rozdělení je vytvořeno na základě dvou hledisek. Prvním je postavení mikroregionu v krajském systému jádro – periferie a vychází zejména z hustoty jeho zalidnění. Druhým pak je převažující trend populačního vývoje mikroregionu vztahený k průměru kraje a odvozený z hodnot IZ a RIZ. Na tomto místě je vhodné upozornit, že rozdělení mikroregionů na růstové, stabilizované, nové periferie a klasické periferie se váže na kontext kraje a nemusí proto nutně plně odpovídat uvedeným typům i z pohledu celostátního.

2. Vývojové trendy mikroregionální diferenciace v Kraji Vysočina

Území dnešního Kraje Vysočina patřilo kvůli svým přírodním podmínkám vždy spíše k periferním oblastem českých zemí (Nováček 2004). Dokládá to jak jeho trvale nižší úroveň koncentrace obyvatelstva a hustota zalidnění, tak skutečnost, že vývoj zdejšího hospodářství a sídelního systému jevil především v industriálním období znaky jistého zpoždění (v industrializaci, urbanizaci, stavbě železniční sítě a napojení na hospodářský systém apod.) za jádrovými regiony Čech a Moravy. Příčinu lze spatřovat v jeho poměrně velké vzdálenosti od hlavních rozvojových center (Prahy, Polabí, Brna, resp. Vídně) a zároveň v absenci vlastního silného integračního a rozvojového jádra. Komplexní regionální význam Jihlavy jako jediného ze všech současných krajských měst nedosahuje úrovně mezoregionálního střediska (Hampl 2005). Kraj rovněž postrádal naleziště uhlí, které by mohlo v industriálním období podpořit vzestup průmyslu. Periferní postavení mělo za následek průběžný odchod části jeho obyvatel mimo region, výsledkem čehož jeho počet rostl ve srovnání s Českem jen nepatrně. S přihlédnutím k dílčí depopulaci za 2. světové války a po ní (likvidace Židů, vysídlení Němců) tak nynější stav populace v regionu dosahuje zhruba stejné hodnoty jako v roce 1869, tj. 505 tisíc.

Podstatně vyšší dynamiku můžeme zaznamenat ve vývoji mikroregionů. Ačkoliv kraj je z pohledu mnoha přírodních i socioekonomických charakteristik ve srovnání s ostatními regiony Česka dodnes spíše homogenní, došlo i zde k prohloubení vnitřních rozdílů. Důsledkem tohoto procesu a působení různých faktorů jde u jednotlivých mikroregionů vidět odlišné tendence ve vývoji jejich populace (tab. 1, obr. 2). Dominantní vliv na utváření současné podoby sídelního systému a výsledné teritoriální polarizace měla industriální éra vývoje. Její nástup lze v oblasti Vysočiny pozorovat s jistým zpožděním, a to přibližně až od poloviny 19. století (Nováček 2004).

Porovnáme-li území vymezená pomocí SO ORP, nejvyšší hustotu zalidnění vykazovaly na začátku tohoto období mikroregiony Chotěboř, Humpolec a Jihlava (tab. 2). V jejich centrech byla soustředěna rozvinutá soukenická výroba a navíc město Jihlava se svými 24 tisíci obyvateli patřilo ještě v roce 1869 mezi vůbec největší sídla českých zemí. Nejnižší hustota zalidnění a tím i nejvíce periferní postavení byly charakteristické pro rurální chudé jižní oblasti – mikroregiony Telč, Moravské Budějovice a Náměšť nad Oslavou. V prvním etapě sledovaného vývoje, v letech 1869–1910 mělo podstatný dopad na růst teritoriálních disparit zejména budování železnice. Přítomnost železničního spojení zpravidla ve městech podněcovala průmysl, navíc přispěla k jejich propojení s okolními jádry rozvoje: Brnem, Rosicko-oslavanskou uhelnou pávní, Vídní, Českými Budějovicemi a Polabím. Nárůst tak lze vidět v mikroregionech Náměšť nad Oslavou, Moravské Budějovice, Třebíč, Jihlava a Havlíčkův Brod. Jejich střediska byla napojena na dvě hlavní tratě zprovozněné již v 70. a 80. letech 19. století: tzv. „Rakouskou severozápadní dráhu“ vedoucí z Vídně a Znojma přes Moravské Budějovice, Jihlavu, Havlíčkův Brod do Kolína a severních Čech (v provozu od 1871) a dále trať z Brna přes Náměšť a Třebíč do Okříšek (od 1886). Jejich populační rozvoj probíhal na úkor venkovských a horských oblastí na severovýchodě a jihozápadě kraje, které byly postiženy krizí soukenictví (a s ním spojeného chovu ovcí a vlnářství) a masovým vystěhovalectvím. To zdaleka nesměřovalo jen do měst na Vysočině. Mezi lety 1880–1910 z regionu odešlo, jak uvádí Kárníková (1965, s. 273), 130 tisíc lidí, tedy zhruba čtvrtina obyvatelstva!

Uvedené trendy víceméně pokračovaly i v následujícím období 1910–1950. K důležitým determinantům, které se vedle faktoru železnice projevily, patřily také politické události obou světových válek. Vznikem samostatného Československa sice ustala masová emigrace do Vídně, lidé však nadále odcházeli z území kraje za prací do českých a moravských průmyslových center a do zámoří. Likvidace početné židovské komunity, poválečné vysídlení asi 35 000 místních Němců a případný odchod lidí do dosídlovaného českého pohraničí vedly mezi lety 1930–1950 k úbytku obyvatelstva v kraji o 13 %. Poměrně pozitivní vývoj, tj. alespoň stagnaci, lze v letech 1910–1950 pozorovat ve stejných oblastech jako v předcházejícím období. Výjimku tvořilo Jihlavsko postižené depopulací kvůli vysídlení zdejšího německého jazykového ostrova. Podobně se největší pokles projevoval nadále v odlehklých a dopravně hůře exponovaných mikroregionech na severovýchodě a západě kraje (tab. 1).

Nová vlna industrializace, kterou přineslo období komunismu, vedla ve svých důsledcích k prohloubení dosavadní teritoriální diferenciaci. Rozvoj ve statistickém období 1950–1991 tak zaznamenaly mikroregiony se silným průmyslovým centrem, tedy Jihlava a Třebíč. Nově se mezi růstová střediska zařadil Žďár, kam směřovala vůbec největší investice rané fáze socialistické industrializace v kraji v podobě výstavby Žďárských strojírén a sléváren (výroba strojírenského gigantu Žďas byla spuštěna 1951). Zároveň došlo k lepšímu napojení Žďáru prostřednictvím železniční trati přes Křižanov na Brno. Vzestup Žďáru, ale též Jihlavy a Třebíče, tři nejvýznamnějších průmyslových center kraje, byl v tomto období navíc podpořen jejich statusem správních sídel „velkých“ okresů z let 1960–2002. Z menších měst pak industrializace podnítila zejména rozvoj Světlé nad Sázavou (sklárna), Pelhřimova, Bystřice a Velkého Meziříčí, což se odrazilo i v celkovém populačním vzestupu jejich mikroregionů. Ostatní oblasti situované převážně na české straně a na jižním okraji Vysočiny si nadále zachovaly rurálnější charakter a počet jejich obyvatel spíše stagnoval. Přesto můžeme toto období z hlediska změn v mikroregionální diferenciaci kraje označit za vůbec nejdynamičtější.

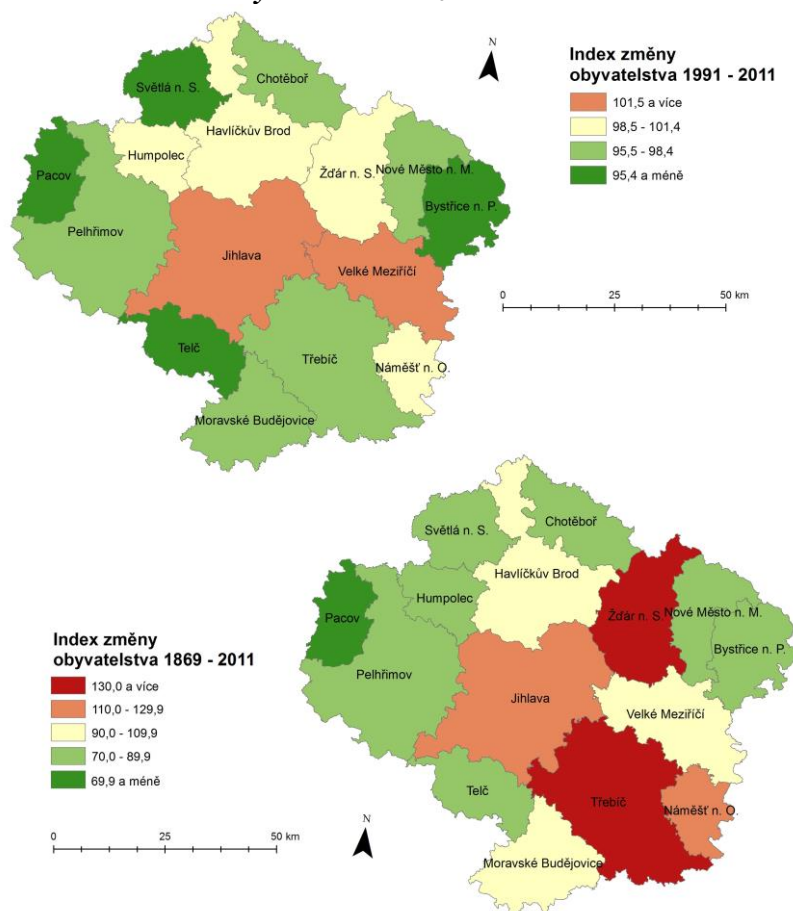
Proměna společenských a ekonomických poměrů po roce 1989 vedla k obnovení přirozených mechanismů regionálního rozvoje doprovázených přesunem zaměstnanců z priméru a sekundéru do rozvíjejícího se sektoru služeb. Významným hybatelem mikroregionální diferenciaci populačního vývoje je stěhování většinou mladých lidí z venkovských a periferních oblastí s vysokou nezaměstnaností. Nejvyšší úbytek populace takto postihl Bystřicko, Světelsko, Pacovsko a Telčsko (obr. 1), tedy mikroregiony ležící na samé hranici kraje vzdálené od rozvojových jader. Mnozí lidé proto častěji řeší situaci trvalým odchodem odtud před komplikovanou dojížděnkou za prací. Na druhé straně nelze přehlédnout pozitivní efekt dálnice D1, kterou můžeme vnímat jako určitou rozvojovou osu celého regionu (lokalizace zejména zahraničních investic do sídel v jejím okolí). Ačkoliv počet obyvatel kraje v uplynulém statistickém období 1991–2011 mírně klesal, tři mikroregiony, jejímž územím dálnice prochází – SO ORP Humpolec, Jihlava a Velké Meziříčí – vykázaly kladnou bilanci (tab. 1). V případě Jihlavska lze navíc tuto skutečnost připočítat na vrub posílení postavení Jihlavy coby administrativního střediska nově vzniklého kraje (od r. 2000).

Tab. 1: Dynamika populačního vývoje mikroregionů Kraje Vysočiny

SO ORP	Index vývoje obyvatelstva		Relativní index změny vztahený k průměru kraje				
	1991–2011	1869–2011	1869–1910	1910–1950	1950–1991	1991–2011	1869–2011
Bystřice n. P.	90,3	77,5	89,1	93,1	101,9	91,7	77,5
Havlíčkův Brod	99,7	99,2	100,9	108,6	89,3	101,3	99,1
Humpolec	100,3	83,6	99,2	93,3	88,6	101,9	83,6
Chotěboř	97,8	70,9	93,7	89,4	85,2	99,4	70,9
Jihlava	101,5	118,4	107,3	99,3	107,7	103,5	118,4
Mor. Budějovice	96,0	97,3	104,6	106,8	89,2	97,6	97,3
Náměšť n. O.	99,1	120,0	108,4	118,7	92,6	100,7	120,0
Nové Město n. M.	96,8	78,1	89,5	93,8	94,5	98,4	78,1
Pacov	90,7	55,4	88,7	83,2	81,5	92,2	55,4
Pelhřimov	96,2	73,5	96,2	87,1	89,6	97,8	73,5
Světlá n. S.	94,2	88,3	97,2	93,3	101,8	95,7	88,3
Telč	94,0	74,8	94,7	97,3	84,7	95,6	74,8
Třebíč	98,0	144,8	116,1	116,7	107,3	99,6	144,8
Velké Meziříčí	102,7	109,0	94,1	108,3	102,4	104,4	109,0
Žďár n. S.	100,5	139,8	94,3	96,7	150,2	102,1	139,8
<i>Kraj Vysočina</i>	<i>98,4</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
<i>Česko</i>	<i>101,3</i>	<i>138,0</i>	<i>125,5</i>	<i>104,6</i>	<i>102,0</i>	<i>102,9</i>	<i>137,9</i>

Zdroj: vlastní zpracování, Český statistický úřad 2006, 2013

Obr. 1 a 2: Změna obyvatelstva na území SO ORP v období 1991–2011 (obr. 1) a 1869–2011 (obr. 2)

Zdroj: viz tab. 1, zpracoval M. Kebza

3. Rozvojová typologie mikroregionů

Výsledky analýzy mikroregionální diferenciace populačního vývoje dokládají selektivní povahu celého procesu. Vývoj se v jednotlivých časových etapách lišil svojí intenzitou, přičemž za nejdynamičtější z hlediska sledovaných změn lze považovat fázi socialistické industrializace, respektive období od konce druhé světové války do 80. let 20. století (Nováček 2004). Ve všech obdobích se průběžně zvyšovaly rozdíly mezi mikroregiony se silným rozvojovým průmyslovým centrem (Jihlava, Třebíč, Žďár) na jedné a hůře dopravně exponovanými periferiemi na straně druhé (obr. 2). Selektivnosti tohoto vývoje odpovídá fakt, že u 2/3 mikroregionů v kraji došlo v období 1869–2011 ve výsledku k poklesu populace, přičemž v pěti případech se jednalo o citelnou depopulaci (SO ORP Chotěboř, Bystřice n. P., Telč, Pelhřimov a nejvíce Pacov).

Na základě dlouhodobých trendů populačního vývoje a postavení v systému jádro – periferie v rámci kraje můžeme rozlišit následující čtyři rozvojové typy mikroregionů (tab. 2). Růstový typ reprezentují SO ORP tří hlavních průmyslových center: Jihlavy, Třebíče a Žďáru. Zatímco u prvních dvou byl růst v zásadě pozvolný a kontinuální, v případě Žďáru šlo o skokový vzestup v důsledku socialistické industrializace. Stabilizovaným typem rozumíme makroregiony, jejichž hustota zalidnění ve zkoumaném období nikdy výrazně neklesla pod krajský průměr a počet obyvatel se tak udržel na přibližně stejné úrovni. Jde o dobře dopravně dostupné oblasti situované, s výjimkou Velkomeziříčska, v severní části kraje. Jako nové periferie můžeme označit makroregiony Bystřice, Nové Město, Chotěboř, Pelhřimov a Pacov. Před nástupem průmyslové revoluce se v nich úspěšně rozvíjela protoindustriální textilní a železářská výroba a ještě na začátku industrializace dosahovala jejich hustota zalidnění přinejmenším průměru kraje. Periferizace a ztráta původního postavení byly povětšinou výsledkem pozdního nebo nedostatečného napojení na železniční síť, což následně vedlo k jejich nižší industrializaci a v průběhu 20. století i přímému vylidňování. Poslední typ klasické periferie představují tradičně řídké zalidněné a zemědělsky orientované makroregiony bez většího průmyslového střediska. Všechny leží na jihu kraje. Specifický je vzhledem k vzestupné tendenci vývoje obyvatelstva případ Náměšťska. Příčinu lze spatřovat ve včasném železničním napojení na rozvíjející se Brno (a dříve i Rosicko-oslavanský černouhelný revír) a v přítomnosti strategického vojenského letiště, které zde bylo zřízené v 50. letech minulého století.

Tab. 2: Rozvojová typologie mikroregionů z hlediska dlouhodobého vývoje

Typ/SO ORP	Hustota zalidnění (obyv./km ²)				
	1869	1910	1950	1991	2011
b = pú					
Jihlava	89,7	102,2	85,6	104,6	106,2
Žďár n. S.	66,3	66,3	54,1	92,2	92,7
Třebíč	61,3	75,6	74,4	90,6	88,8
II. Stabilizovaný typ					
Havlíčkův Brod	82,7	88,5	81,1	82,2	82,0
Humpolec	91,0	95,8	75,5	75,9	76,1
Velké Meziříčí	68,4	68,4	62,5	72,6	74,6
Světlá n. S.	78,7	81,2	63,9	73,8	69,4
III. Typ nové periferie					
Chotěboř	93,6	93,1	70,2	67,9	66,4
Nové Město n. M.	83,0	78,9	62,4	67,0	64,9
Bystřice n. P.	73,7	69,6	54,7	63,3	57,1
Pelhřimov	73,7	75,3	55,3	56,3	54,2
Pacov	75,0	70,6	49,5	45,8	41,6
IV. Typ klasické periferie					
Náměšť n. O.	53,8	61,9	62,0	65,1	64,5
Moravské Budějovice	58,7	65,2	58,7	59,5	57,1
Telč	59,8	60,3	49,5	47,6	44,7
<i>Kraj Vysočina</i>	<i>74,4</i>	<i>78,9</i>	<i>66,6</i>	<i>75,6</i>	<i>74,4</i>

Zdroj: vlastní zpracování, Český statistický úřad 2006, 2013

Závěr

Proces formování současné mikroregionální diferenciace byl v Kraji Vysočina v minulosti determinován řadou faktorů, jejichž vliv se v průběhu času měnil. Původní podmíněnost územního rozvoje přírodním prostředím byla v industriálním období vystřídána podmíněností společenskými faktory. Přibližně do 2. světové války, lze pozorovat klíčový vliv železnice a napojení na okolní růstová jádra, zejm. Brněnsko. Pomineme-li vysídlení německého obyvatelstva, které se regionu tolik nedotklo, byly hlavním hybatelem vývoje mikroregionální diferenciace projekty socialistické industrializace a částečně i změna správního uspořádání vedoucí k vzestupu středisek tzv. velkých okresů. V posledních desetiletích se jako výrazný lokalizační faktor ekonomického a populačního rozvoje projevuje dálnice D1 a postavení Jihlavy coby nového krajského střediska. Jako důsledek působení uvedených faktorů nejde přehlédnout zajímavou skutečnost, že mikroregiony ležící v moravské části kraje vykazovaly za období 1869–2011 až na několik výjimek převážně růstovou tendenci. Všechny české makroregiony na druhé straně zemské hranice naopak víceméně ztrácely. Přes trvalý nárůst polarizace systému osídlení však můžeme považovat ve srovnání s ostatními kraji Česka i nadále míru mikroregionální diferenciace Kraje Vysočina za poměrně nivelizovanou.

Přes určitá specifika odpovídají zjištěné trendy mikroregionální diferenciace obecným tendencím regionálního rozvoje vnitřních (semi)periferií Česka. Kraj na rozdíl od jiných regionů postrádá opravdu silné růstové integrační jádro a populační vývoj zde probíhal kontinuálně bez větších otřesů a turbulencí. Významnější zvraty nelze v této oblasti předpokládat ani do budoucna. Vzhledem k obecnému demografickému vývoji a spíše perifernímu postavení kraje se jako nejpravděpodobnější jeví pokračování dosavadního trendu celkové populační stagnace či mírné depopulace a relativně nízké kvantitativní dynamiky vývoje mikroregionální diferenciace. Příliš vysoká není pravděpodobnost přílivu opravdu významnějších investic mimo dopravně exponovanou oblast v blízkosti dálnice D1 a stávající koncentrační střediska. Další růst tak můžeme očekávat v případě Jihlavy, jejíž faktický regionální význam se postupně zvyšuje. Mikroregiony s periferním postavením (tab. 2) naproti tomu čeká patrně další pozvolná depopulace.

Literatura

- [1] BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D., (2011). *Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, implikace*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1974-3.
- [2] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2006). *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005*. Praha: ČSÚ. ISBN 80-250-1310-3.
- [3] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2013). *Statistický lexikon obcí České republiky 2013*. Praha: ČSÚ. ISBN 978-80-250-2394-4.
- [4] HAMPL, M., (2003). Diferenciace a zvraty regionálního vývoje Karlovarska: unikátní případ nebo obecný vzor? *Geografie–Sborník ČGS*, vol. 108, no. 3, pp. 173–190. ISSN 1212-0014.
- [5] HAMPL, M., (2005). *Geografická organizace společnosti v České republice: Transformační procesy a jejich obecný kontext*. Praha: DemoArt. ISBN 80-86746-02-X.
- [6] HAMPL, M., GARDAVSKÝ, V., KÜHNEL, K., (1987). *Regionální struktura a vývoj systému osídlení ČSR*. Praha: Universita Karlova.
- [7] KÁRNÍKOVÁ, L., (1965). *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*. Praha: ČSAV.
- [8] NOVÁČEK, A., (2004). *Historickogeografické aspekty perifernosti a mikroregionální diferenciace kraje Vysočina z pohledu populačního vývoje*. [Diplomová práce]. Praha: UK.
- [9] PETR, O., (2014). Spatial differentiation of demographic development: The case of Bruntál, Trutnov and Hodonín districts. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Science. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 690–700. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-89.
- [10] VITURKA, M., (2010). New approach to evaluating disparities in the regional development. In Klímová, V. (ed.) *13th International Colloquium on Regional Science. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 25–32. ISBN 978-80-210-5210-9.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantového projektu excelence GA ČR č. P410/12/G113 „Výzkumné centrum historické geografie“.

ENVIRONMENTÁLNÍ KVALITA ŽIVOTA V KRAJÍCH ČESKÉ REPUBLIKY – NÁVRH A APLIKACE AGREGOVANÉHO INDIKÁTORU

ENVIRONMENTAL QUALITY OF LIFE IN THE REGIONS OF THE CZECH REPUBLIC - DESIGN AND APPLICATION OF AGGREGATE INDICATOR

ING. DOMINIKA TÓTHOVÁ

Katedra regionální ekonomie a správy | *Department of Reg. Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: d.tothova@mail.muni.cz

Anotace

Příspěvek se zabývá hodnocením environmentální dimenze kvality života. Na základě statisticky dostupných ukazatelů kvality životního prostředí ve skupinách ovzduší, voda, půda a odpady navrhnout a následně aplikovat agregovaný indikátor environmentální kvality života. Výsledkem práce je pak zhodnocení diferenciací objektivních podmínek environmentální kvality života v jednotlivých krajích České republiky. Nejlepšího výsledku dosáhl Liberecký kraj, naopak na nejhorším místě se umístilo Hlavní město Praha.

Klíčová slova

kvalita života, životní prostředí, agregovaný indikátor

Annotation

This article deals with the environmental dimension of quality of life. Its objective is, based on the available statistical indicators of environmental quality in groups of air, water, soil and waste, to design and then apply an aggregate indicator of environmental quality of life. The result of this work is to evaluate the differentiation of the objective conditions of the environmental quality of life in the regions of the Czech Republic. The best result achieved Liberec Region, on the contrary, the worst place was the Capital city of Prague.

Key words

quality of life, environment, aggregate indicator

JEL classification: *B41, Q01, Q53*

Úvod

Kvalita života je v současné době poměrně hojně vyskytovaným pojmem v laickém slovníku i politických vyjádřeních. S konceptem kvality života se ale setkáváme především v odborné literatuře jako s výzkumným tématem řady vědních disciplín. Z pohledu ekonomie byla kvalita života zejména po 2. světové válce spojována s hospodářským růstem, který byl a do současné doby často stále je chápán jako nejdůležitější kritérium hodnocení ekonomické vyspělosti a životní úrovně obyvatel v jednotlivých zemích. Tento koncept je mnoha autory v současnosti kritizován a jsou navrhována doporučení ke změně komplexního přístupu, a to např. ke sledování společenského (hospodářského) rozvoje, který kromě měření hospodářského růstu zahrnuje i kvalitu života a udržitelný rozvoj (Viturka a Tóthová, 2014).

Kromě ekonomie se konceptem zabývají i obory jako například kulturní antropologie, psychologie, politologie, sociologie, ekologie, environmentalistika a další, i když většinou spíše ze svého poněkud izolovaného úhlu pohledu. Můžeme tedy říct, že se jedná o pojem značně interdisciplinární, ale dle Heřmanové (2012) také multidimenzionální, do značné míry kontroverzní a těžko uchopitelný, přičemž kontroverznost tématu spočívá především v neexistenci jednotně přijímané definice a jednoznačného konceptu tohoto tématu. Jednotnost názorů ohledně konceptu kvality života nalezneme spíše v chápání dvou dimenzí tohoto pojmu, a to jeho subjektivního a objektivního rozměru (např. Pacione, 2003; Massam, 2002). Kvalitu života tedy můžeme měřit podle nesčetného množství indikátorů, které jsou voleny podle pojetí a účelu zjišťování a které značně závisí na subjektivním posouzení výzkumníka či výzkumné organizace. V současné době tedy neexistuje vědecký konsensus o souboru indikátorů, které by kvalitu přesně, spolehlivě a teoreticky uspokojivě měřily (Potůček a kol., 2002).

Tento článek se zabývá environmentální dimenzí kvality života, a to z pohledu objektivních podmínek životního prostředí v jednotlivých regionech České republiky. Cílem práce je tedy definovat environmentální kvalitu života, navrhnout agregovaný indikátor hodnocení a prostřednictvím něho zhodnotit diferenciaci objektivních podmínek environmentální dimenze kvality života v jednotlivých krajích České republiky. Ambicí tohoto příspěvku je vytvořit první návrh indikátorové sestavy environmentální kvality života, který bude v dalším výzkumu podrobněji rozpracován.

1. Kvalita života a jeho environmentální aspekt

Kvalita života bývá velmi často měřena pomocí agregovaných indikátorů, které kromě ekonomického aspektu velmi často sledují i sociální a environmentální hledisko jako kritérium hodnocení životních podmínek obyvatel. V mezinárodním měřítku jsou např. Komisí OSN pro udržitelný rozvoj vytvářeny a testovány Indikátory udržitelného rozvoje (Indicators of Sustainable Development), a to ve čtyřech skupinách – sociální, ekonomické, environmentální a institucionální. Světové rozvojové indikátory (World Development Indicators) navržené Světovou bankou pak zahrnují ekonomické, sociální a environmentální složky. Na globální úrovni byl pak v rámci studie Partnerství pro udržitelný rozvoj (The Millennium project zastřešený Americkým výborem Univerzity spojených národů) vytvořen výzkumníky Centra pro sociální a ekonomické strategie Index udržitelného rozvoje (Index of Sustainable Development), který porovnává jednotlivé země v sedmi oblastech – lidská práva, svoboda a rovnost, demografický vývoj a délka života, zdravotní stav a zdravotnická péče, vzdělání, technologie a informace, ekonomický rozvoj a zahraniční zadluženost, spotřeba zdrojů a ekoeфекtivnost, kvalita životního prostředí a environmentální problémy (Nováček a Mederly, 2002).

Na národní a regionální úrovni v ČR a SR se sestavováním různých souhrnných indikátorů objektivní kvality života nebo lidského rozvoje věnuje spíše omezený počet autorů. Na národní úrovni je pak znám především Index kvality a udržitelnosti života, který byl vyvinut Centrem pro sociální a ekonomické strategie při Karlově univerzitě v Praze a který zahrnuje 4 rozvojové oblasti, a to společensko-politickou, sociální, ekonomickou a environmentální (Potůček a kol., 2002). Na regionální úrovni se pak sestavováním indikátorů kvality života věnovali např. Mederly, Nováček, Topercer (2004), kteří navrhli souhrnný Regionální index lidského rozvoje pro Českou republiku, zohledňující 3 oblasti rozvoje, a to předpoklady pro dlouhý a zdravý život (zahrnující kvalitu životního prostředí), předpoklady pro tvořivý život s dostatečným vzděláním a předpoklady pro přiměřenou životní úroveň. Soubor indikátorů na regionální úrovni byl navržen také Potůčkem a kol. (2002) zohledňující demografický vývoj, kriminalitu a sociální patologii, sociální oblast, zdravotní stav a zdravotní péči, vzdělání, bytovou výstavbu a stavebnictví, ekonomiku a environmentální oblast. Na hodnocení sociální a ekonomické kvality regionálního prostředí zahrnující sociální, ekonomické a další, zejména environmentální faktory, se dále zaměřil např. Víturka a kol. (2013), přičemž inspirací k výzkumu byl právě koncept kvality života. Další hodnocení kvality života na regionální úrovni zahrnující i aspekt životního prostředí lze nalézt spíše ojedinele ve zpracovaných diplomových pracích (Vavrušová, 2008; Petrůj, 2008; Kühnová, 2010).

Environmentální aspekt kvality života ale bývá často vyjádřen i v samostatných indikátorech neberoucí do úvahy ostatní dimenze kvality života. Na mezinárodní úrovni je takovým ukazatelem např. Index environmentální výkonnosti (Environmental Performance Index) nebo jeho předchůdce Index environmentální udržitelnosti (Environmental Sustainability Index), které byly sestaveny Yale University a Columbia University. Dalším možným ukazatelem hodnocení environmentální kvality života je například koncept Ekologické stopy (Ecological Footprint) zkoumající celkovou plochu ekologicky produktivní země a vodní plochy, která je využívána danou populací pro zajištění zdrojů a produkci odpadů nebo souvisejícím konceptem Uhlíkové stopy (Carbon Footprint) vyjadřující produkci skleníkových plynů uvolněných prostřednictvím spotřeby výrobků, služeb či v důsledku některé další činnosti člověka. Na národní či regionální úrovni v ČR nebo SR se sestavováním samostatných indikátorů zahrnující pouze environmentální aspekt nelze příliš setkat, pro příklad lze uvést např. práci Mederlyho (2009), který se zabýval hodnocením environmentální dimenze hodnocení trvale udržitelného rozvoje.

2. Metodika návrhu agregovaného indikátoru

Environmentální kvalita života je zachycena pomocí agregovaného indikátoru, který je tvořen skupinou indikátorů reprezentovaných čtyřmi charakteristikami kvality životního prostředí – ovzduším, vodou, půdou a odpady, přičemž každá skupina obsahuje 1 – 4 dílčí indikátory (Tab. 1). Jejich vypočítané hodnoty jsou pak procentně porovnány s hodnotou daného ukazatele pro Českou republiku, která tvoří 100% hranici. Jednotlivé kraje pak dosahují vyšší úrovně než je 100%, pokud situace byla příznivější a naopak nižší úrovně, pokud byla méně uspokojivá (s vyšší hodnotou indikátoru se tedy procentní úroveň zvyšuje; výjimku tvoří skupina indikátoru ovzduší, kdy se s rostoucím objemem emisí úroveň oproti ČR snižuje). Vypočítané procentní úrovně jsou v dané skupině zprůměrovány a vynásobeny zvolenými vahami, jejichž cílem je přiřazení odpovídajícího vlivu na kvalitu života. Výjimku tvoří indikátory ve skupině odpady, kterým jsou z důvodu vzájemné nekomplementárnosti přiřazeny vlastní váhy. Tyto sečtené vážené hodnoty pak tvoří výsledný agregovaný indikátor.

Environmentální kvalita života je sledována na úrovni krajů, protože okresní úroveň je z hlediska možnosti vyhodnocení dat příliš podrobná a nejsou za ni sledovány některé důležité ukazatele. Jednotlivé ukazatele jsou přizpůsobeny statistickému sledování v České republice (Statistické ročenky krajů), což lze sice považovat za omezující prvek navržené metodiky, na druhou stranu lze indikátory sestavovat opakovaně s jistotou získání dat.

I když se jedná o sledování objektivních, tedy měřitelných životních podmínek, snahou autorky bylo sestavení agregovaného indikátoru, který by odrážel takovou kvalitu života v oblasti životního prostředí, která je obyvateli subjektivně pocíťována. Environmentální kvalitu života v tomto pojetí lze tedy definovat jako takovou kvalitu života, která odráží stav životního prostředí, který může přímo ovlivňovat zdraví a způsob života obyvatel na daném území. Z tohoto důvodu jsou do sestavy zahrnuty především indikátory popisující aktuální kvalitu životního prostředí, která se obyvatel žijících na daném území přímo dotýká. Navržená sestava tedy neobsahuje např. indikátory spojené s investicemi na ochranu životního prostředí, které se většinou projevují se zpožděním a které se nakonec odrazí v hodnotách navržených indikátorů popisujících kvalitu životního prostředí.

Tab. 1: Návrh indikátorové sestavy environmentální kvality života

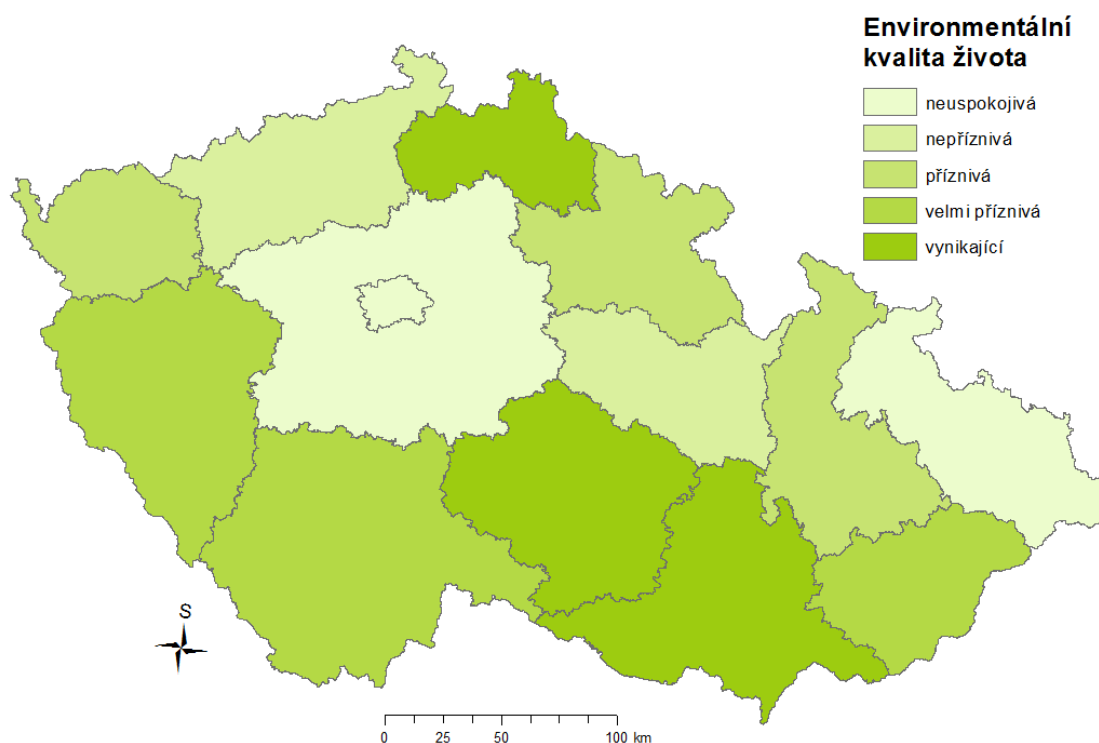
Skupina indikátorů	Indikátor	Váha
Ovzduší	Emise základních znečišťujících látek do ovzduší (tuhé emise, SO ₂ , NO _x , CO) na t/km ²	0,4
Voda	Podíl čištěných odpadních vod z vod vypouštěných do kanalizace (v %)	0,1
Půda	Rozloha chráněných území v % plochy	0,25
	Rozloha lesních pozemků v % plochy	
Odpady	Podíl obyvatel bydlících v domech napojených na kanalizaci pro veřejnou potřebu (v %)	0,15
	Podíl odděleně sbíraných složek na produkci komunálního odpadu (v %)	0,1

Pozn. Chráněná území zahrnují velkoplošná chráněná území (NP, CHKO) i maloplošná chráněná území (NPP, NPR, PP, PR). Emise základních znečišťujících látek jsou měřeny ze zdrojů REZZO 1 – 4 (velké, střední, malé a mobilní zdroje).

Zdroj: vlastní zpracování

3. Vyhodnocení agregovaného indikátoru environmentální kvality života

Agregovaný indikátor environmentální kvality života je vyhodnocen pro jednotlivé kraje České republiky na základě dostupnosti dat za rok 2012. Postup výpočtu dle metodiky uvedené výše a dílčí i celkové výsledky shrnuje Tab. 2. Celkový výsledek v podobě výsledných hodnot agregovaného indikátoru pak zachycuje následující kartogram (Obr. 1), v němž je dle dosažených výsledků klasifikována environmentální kvalita života na vynikající, velmi příznivou, příznivou pro hodnoty vyšší než 100 a na nepříznivou a neuspokojivou pro hodnoty nižší než 100.

Obr. 1: Environmentální kvalita života v krajích ČR, 2012

Zdroj: ČSÚ - Statistické ročenky krajů, vlastní zpracování v programu ArcMap 10.2

Výsledky v oblasti environmentální kvality života hodnocené pro tento účel vytvořeným agregovaným indikátorem se ukázaly jako vynikající v případě Libereckého kraje (160), Jihomoravského kraje (158) a kraje Vysočina (150). Tyto kladné výsledky jsou v převážné míře ovlivněny vysoce nadprůměrnými hodnotami v oblasti kvality ovzduší. Výsledky ostatní dílčích indikátorů se pohybovaly spíše okolo průměru České republiky. Do kategorie velmi příznivé environmentální kvality života byly zařazeny kraje Jihočeský (146), Plzeňský (136) a Zlínský (133), které vykazovaly nadprůměrné hodnoty v oblasti kvality ovzduší a mírně nadprůměrné hodnoty v kategorii půda. Příznivých výsledků pak dosáhly kraje Olomoucký (123), Královehradecký (121) a Karlovarský (120), které se vyznačují opět nadprůměrnými hodnotami v oblasti ovzduší vyvažující v některých případech podprůměrné hodnoty ostatních dílčích indikátorů. Další kategorií tvoří kraje Ústecký (89) a Pardubický (89), které jsou charakteristické nepříznivou environmentální kvalitou života. Podprůměrných hodnot dosahovaly kromě méně významné skupiny voda všechny ostatní indikátory. Neuspokojivá situace se pak nachází v Středočeském (84), Moravskoslezském (82) kraji a Hlavním městě Praha (77). Tento nevyhovující stav je u Středočeského kraje dán především nadprůměrně znečištěným ovzduším a nižšími hodnotami indikátoru v oblasti půda. Nejhorší kvalita ovzduší pak byla zjištěna v Moravskoslezském kraji, kde celkové emise na km² přesahují dvojnásobně národní průměr. Kromě velmi mírně nadprůměrných hodnot v rozloze chráněných území a lesních pozemků dosahují ostatní indikátory podprůměrných výsledků. Vůbec nejnižší hodnota agregovaného indikátoru byla tedy zjištěna pro region Hlavního města Prahy, kde je celkový výsledek odrazem velmi nízkých hodnot v oblasti ovzduší a vůbec nejnižší hodnotou indikátoru v oblasti půda, kde chráněná území i lesní pozemky se podílejí na celkové rozloze spíše marginálním dílem. Jelikož se jedná z hlediska rozlohy o vůbec nejmenší hodnocený region s vysokou hustotou zalidnění typickou pro silně urbanizované oblasti, není tato situace příliš překvapivým výsledkem.

Závěr

Článek se zabýval environmentálním aspektem kvality života, vyjádřený pomocí charakteristik životního prostředí ve skupinách ovzduší, voda, půda a odpady. Prostředkem k hodnocení regionálních rozdílů v oblasti environmentální kvality života bylo sestavení agregovaného indikátoru, pomocí kterého byly na základě určených dílčích indikátorů a stanovených vah vyhodnoceny regionální rozdíly environmentální kvality života v České republice. Nejlepší hodnocení získal Liberecký kraj, který dosáhl velmi nadprůměrného výsledku v objemu emisí na km² a vůbec nejlepšího výsledku v podílu chráněných území a lesních ploch na svém území. Naopak nejhorší hodnocení získalo Hlavní město Praha, které se vyznačovalo právě u těchto indikátorů vysoce podprůměrnými hodnotami.

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že celková hodnota agregovaného indikátoru byla významně ovlivněna velikostí vah u jednotlivých dílčích indikátorů. Podstatnou roli na celkovém vyhodnocení hrála kvalita ovzduší vyjádřena objemem tuhých emisí a emisí SO₂, NO_x a CO na km². Dalšími dílčími indikátory, které podstatně ovlivňovaly celkový výsledek, byl podíl chráněných území a lesních pozemků na daném území.

Autorka článku si je vědoma rizik spojených s tvorbou a následným vyhodnocením agregovaného indikátoru, tedy subjektivitě vybírání ukazatelů, volby vah i samotné konstrukce a výpočtu indikátoru. Jak již bylo zmíněno výše, jde o jakýsi prvotní návrh agregovaného indikátoru, při kterém byl zvolen spíše jednodušší postup. Sestavení a hodnocení indikátoru bude v dalším výzkumu podrobeno statistické analýze za použití vícerozměrných statistických metod, jejichž cílem je právě eliminovat subjektivitu výběru a hodnocení indikátorů. Na základě konečného výběru pak bude sestaven výsledný index vhodný pro kvantifikaci objektivní environmentální kvality života na regionální úrovni v České republice.

Literatura

- [1] HEŘMANOVÁ, E., (2012). *Koncepty, teorie a měření kvality života*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 9788074191060.
- [2] KÚHNOVÁ, Z., (2010). *Hodnocení kvality života v České republice*. [Diplomová práce]. Praha: FNH VŠE.

- [3] MASSAM, B. H., (2002). Quality of life: public planning and private living. *Progress in Planning*, vol. 58, no. 3, pp. 141-227. ISSN 0305-9006. DOI 10.1016/S0305-9006(02)00023-5.
- [4] MEDERLY, P., TOPERCER, J., NOVÁČEK, P., (2004). Indikátory kvality života a udržitelného rozvoje: kvantitativní, vícerozměrný a variantní přístup. Praha: UK. ISBN 80-239-4389-8.
- [5] MEDRELY, P., (2009). *Environmentálne indikátory trvalo udržateľného rozvoja*. [Disertační práce]. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
- [6] NOVÁČEK, P., MEDERLY, P., (2002). *Global Partnership for Development*. Olomouc: Palacky University. ISBN 80-244-0446-X.
- [7] PACIONE, M., (2003). Urban environmental quality and human wellbeing—a social geographical perspective. *Landscape and Urban Planning*, vol. 65, no. 1, pp. 19-30. ISSN 0169-2046. DOI 10.1016/S0169-2046(02)00234-7.
- [8] PETRŮJ, J., (2008). *Komparace životních podmínek v krajích České republiky*. [Diplomová práce]. Praha: FNH VŠE.
- [9] POTŮČEK, M. A KOL., (2002). *Průvodce krajinou priorit: pro Českou republiku*. Praha: Gutenberg, 2002. ISBN 8086349063.
- [10] VAVRUŠOVÁ, P., (2008). *Kvalita života v ČR, její regionální diferenciaci a sociální souvislosti*. [Diplomová práce]. Praha: FNH VŠE.
- [11] VITURKA, M., TÓTHOVÁ, D., (2014). Několik poznámek k chápání pojmů růst a rozvoj z pohledu ekonomických věd. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 29-36. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-2.
- [12] VITURKA, M., WOKOUN, R., TONEV, R., ŽÍTEK V., KREJČOVÁ, N., (2013). The Regional Relationship between Quality of Business and Social Environment: Harmony or Disharmony. *Ekonomika a management*, vol. 2013, no. 2, pp. 22-40. ISSN 1212-3609.

Příspěvek byl zpracován v rámci specifického výzkumu MUNI/A/1197/2014.

PŘÍSTUPY K IMPLEMENTACI UDRŽITELNÉHO ROZVOJE V ČESKÉ REPUBLICE

APPROACHES TO IMPLEMENTATION SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE CZECH REPUBLIC

ING. ZUZANA KHENDRICHE TRHLÍNOVÁ, PH.D.

ING. RADKA MICHLOVÁ

ING. JACQUELINE VOCHOZKOVÁ

Katedra regionálních studií | Department of Regional Studies
Národohospodářská fakulta | Faculty of Economics
Vysoká škola ekonomická v Praze | University of Economics, Prague
✉ W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3, Czech Republic
E-mail: trhlinova@email.cz, radka.michlova@seznam.cz, Jacqueline.v@seznam.cz

Anotace

Príspevek predstavuje formálne a neformálne prístupy obcí, miest a regiónů k implementaci konceptu udržitelného rozvoje v České republice. V rámci formálních přístupů aplikace konceptu je specifická pozornost věnována implementaci udržitelného rozvoje prostřednictvím projektu Zdravé město a druhým nástrojem je oficiální používání místní Agendy 21 prostřednictvím registrace v databázi CENIA. V rámci neformálních přístupů jsou představeny aktivity obcí a měst, které aplikují na svém území koncept udržitelného rozvoje bez formálního zapojení do koordinačních struktur poskytujících metodickou a finanční pomoc. Vzhledem k existenci několika druhů přístupů, neexistenci jednotné metodické pomoci, jednotných indikátorů pro hodnocení udržitelnosti a nejednotnosti výkladu pojmu udržitelnost i rozdílných očekávání obcí, měst a regionů při implementaci udržitelného rozvoje, což způsobuje řadu významných problémů.

Klíčová slova

projekt Zdravé město, udržitelný rozvoj, Místní Agenda 21, CENIA

Annotation

The paper presents a formal and informal approaches municipalities, cities and regions to implement the concept of sustainable development in the Czech Republic. In formal approaches concept application is specific attention paid to the implementation of sustainable development through the Healthy City Project and the second instrument is the official use of the Local Agenda 21 through registration in the database appreciated. Informal approaches are introduced to the activities of municipalities and cities that apply in their territory the concept of sustainable development without the formal involvement in the coordination structures providing methodological and financial assistance. Because there are several kinds of approaches, there are no uniform methodological assistance, uniform indicators for sustainability assessment and inconsistencies in the interpretation of the concept of sustainability as well as to the expectations of municipalities and regions in the implementation of sustainable development, causing a number of important issues.

Key words

project Healthy Town, sustainable development, Local Agenda 21, CENIA

JEL classification: Q01.

Úvod

Od sedmdesátých let minulého století se svět potýká s celosvětovými problémy, výzvami a úkoly, které je potřeba řešit jako je ochrana životního prostředí, rovnovážná spotřeba surovin, růst počtu obyvatel, nedodržování lidských práva efektivita veřejnoprávních systémů. Na tyto výzvy reaguje v roce 1983 Organizace spojených národů (dále OSN), která zřídila Světovou komisi pro životní prostředí a rozvoj (World Commission on Environment and Development), jejímž hlavním úkolem bylo najít rovnováhu mezi ochranou životního prostředí, hospodářskou prosperitou a sociálními otázkami. V roce 1987 vydala komise závěrečnou zprávu s názvem Naše budoucnost, někdy je zpráva nazývána jako Zpráva Brundtlandové. V této zprávě byl uveřejněn koncept udržitelného rozvoje a jeho definice, která zní: „*Udržitelný rozvoj je takový rozvoj, který zajistí potřeby současných generací, aniž by bylo ohroženo splnění potřeb generací příštích, a aniž by se to dělo na úkor jiných národů*“.(Ministerstvo životního prostředí, 2015)

Od roku 1987 dochází k rozšiřování a implementaci konceptu udržitelného rozvoje do veřejných politik a zároveň vznikají nové nástroje pro jeho lepší implementaci, jako jsou místní Agenda 21 a projekt Zdravé město. S tím, jak je tento koncept aplikován vyvstávají nové otázky a to nejen ve vědeckých kruzích, ale také u obcí, měst, regionů a států, neboť každý subjekt uplatňující principy udržitelného rozvoje přichází s jiným pojetím udržitelnosti a s jiným očekáváním, což vytváří diferenciované přístupy k udržitelnému rozvoji. Příkladem tohoto tvrzení může být vznik již více než 80 výkladů tohoto pojmu, kdy definice jsou autory upravovány dle jejich pilířových preferencí v rámci udržitelného rozvoje (ekonomický, environmentální a sociální). Např. profesor Ivan Rynda vnímá udržitelný rozvoj takto: „*(Trvale) udržitelný rozvoj je komplexní soubor strategií, které umožňují pomocí ekonomických prostředků a technologií uspokojovat lidské potřeby, materiální, kulturní i duchovní, při plném respektování environmentálních limitů; aby to bylo v globálním měřítku současného světa možné, je nutné redefinovat na lokální, regionální i globální úrovni jejich sociálně-politické instituce a procesy*“ (CENIA, 2015). Kadeřábková a Peková vymezují pojem udržitelný rozvoj následovně „*strategický přístup k rozvoji území, který umožňuje pomocí různých prostředků a technologií uspokojovat materiální i nemateriální potřeby a priority jednotlivců za současného respektování a zachování životního prostředí i kvality života v prostředí, kde tyto rozvojové procesy probíhají*“ (Kadeřábková, Peková, 2012) a Evropský parlament definuje tento pojem jako: „*zlepšování životní úrovně a blahobytu lidí v mezích kapacity ekosystémů při zachování přírodních hodnot a biologické rozmanitosti pro současné a příští generace*“ (Maier, 2012).

Řada obcí, měst, regionů a organizací chápe udržitelný rozvoj pouze jako nástroj pro ochranu životního prostředí, což nepřispívá k naplnění kompletní myšlenky udržitelného rozvoje. Jako problematická se jeví institucionalizace konceptu, jehož podstatou je jeho aplikace tzv. „bottom up“ (zdola). Bylo by třeba existence centrální autority (nemusí nutně znamenat veřejné centrální), jež by se zabývala celou problematikou konceptu udržitelného rozvoje, jehož součástí je oblast rozvoje území dané lokality a současně přispívá k lepší správě věcí veřejných (zlepšení managementu obce). Většina obcí, měst a regionů přistupuje k implementaci udržitelného rozvoje a místní Agendy 21, avšak mnohdy nebývají plně obeznámeni, co všechno se během procesu aplikace těchto konceptů musí plnit. To vede k tomu, že obce města a regiony mají různá očekávání, co jim tento proces přinese a leckdy nemají jasnou představu, co mohou očekávat, získat a plnit. (Krajšek, 1998)

Zmíněné nedokonalosti vedou k tomu, že se diskutuje otázka, co je to udržitelný rozvoj a jaké jsou možnosti jeho hodnocení a hlavně, co můžeme považovat za udržitelný rozvoj. S rozšiřováním implementace konceptu dochází i k tvorbě hodnocení za pomoci indikátorů udržitelného rozvoje, vytvářejí se různé indikátorové sady na globální, státní, regionální či místní úrovni, které mají sledovat socioekonomické a environmentální ukazatele a jejich vývoj a na základě těchto dat, je obvykle konstatováno, zdali se území rozvíjí udržitelně či nikoliv. Vzhledem k různým přístupům a preferencím je velmi složité a v současné době nereálné z globálního hlediska říci, co je udržitelný rozvoj, neboť chápání tohoto pojmu se výrazně liší stát od státu a leckdy v rámci jedné země. Mnohem snadněji se vydefinují možnosti udržitelnosti pro určitou veřejnou politiku (např. školství, životní prostředí).

V České republice je udržitelný rozvoj implementován formálně i neformálně. Formální implementace konceptu je založena na dobrovolném členství v nějaké organizaci zabývající se danou problematikou či se zaměřuje na implementaci či hodnocení místní Agendy 21 či projektu Zdravé město. Na druhé straně existuje řada obcí, měst a regionů, která se nechtějí stát členy žádné organizace, a přesto naplňují myšlenky obou zmíněných konceptů.

Cíle a metody

Cílem příspěvku je zhodnocení přístupů územních samospráv k aplikaci konceptu udržitelného rozvoje v praxi. Pro zpracování příspěvku byla zvolena deskriptivní metoda založená na analýze stávající odborné literatury, dokumentů a koncepci analyzující stav implementace udržitelného rozvoje v ČR. Pro zpracování příspěvku byly využity znalosti získané z vlastních sondážních šetření mezi zástupci Národní sítě zdravých měst, zástupci vybraných obcí a měst a dalším zdrojem informací byly rozhovory s koordinátory místní Agendy 21 a Zdravých měst v některých obcích, městech a regionech zapojených do implementace udržitelného rozvoje v ČR.

Implementace konceptu udržitelného rozvoje prostřednictvím projektu Zdravé město

Nejprve bude představen vznik a cíle projektu Zdravé město jako nositele konceptu udržitelného rozvoje, jež v roce 1988 Světová zdravotnická organizace (dále WHO) iniciovala. Tento projekt si klade za cíl zlepšit zdravotní stav obyvatel ve městech po celém světě a zároveň propagovat koncept udržitelného rozvoje a místní Agendy 21. Prvním cílem v rámci projektu Zdravá města bylo založení národních sítí Zdravých měst v každém státě. Tato sdružení měla za úkol šířit myšlenky projektu, který prosazoval implementaci udržitelného rozvoje v daném státě, místní Agendu 21 a šířit osvětu v oblasti zdraví obyvatel. K tomuto cíli mělo přispět první setkání zástupců (koordinátorů) národních sítí jednotlivých zemí, které se konalo v roce 1988 v Helsinkách. Cílem tohoto setkání především byla diskuze mezi účastníky na dané téma a jejich výměna zkušeností a sdílení dobré praxe. (Rada Národní sítě zdravých měst ČR, 1994). Od tohoto setkání začala vznikat řada národních sítí, která se snaží pomáhat jednotlivým obcím, městům a regionům při implementaci cílů projektu.

Tehdejší Československá republika zde své zástupce neměla. Myšlenky projektu Zdravých měst v České republice (dále jen ČR) respektive Československé republice datujeme k letům 1990/1991, avšak oficiální status vznikl později mezi 1993 a 1994 a výsledkem bylo založení Národní sítě zdravých měst ČR v roce 1994 s 11 aktivními členy (zakládajícími městy byla Brno, Třeboň, Týn nad Vltavou, Šumperk, Havířov, Boskovice, Vamberk, Štenberk, Český Těšín, Most a Vrbno pod Pradědem). (Rada Národní sítě zdravých měst ČR, 1994)

Národní síť zdravých měst ČR (dále NSZM) původně vznikla jako asociace měst a obcí a hned při svém založení byla certifikována WHO. Do roku 2003 tato asociace přijímala mezi své členy pouze obce a města a od roku 2003 začíná přijímat i další formy samosprávy jako jsou kraje a sdružení obcí v rámci mikroregionů či místních akčních skupin. Důležité je zmínit, že obec, město či region, který chce naplňovat myšlenky projektu Zdravých měst, nemusí být registrován v Národní síti zdravých měst ČR, nicméně členství v těchto organizacích celosvětově přináší řadu výhod, byť je v ČR zpoplatněno. Členové NSZM v ČR mohou čerpat zkušenosti a sdílet dobrou praxi od svých kolegů z jiných Zdravých obcí, měst a regionů, mohou se pravidelně účastnit různých školení na podporu implementace udržitelného rozvoje a místní Agendy 21. NSZM v ČR je také akreditovaná organizace Ministerstvem vnitra ČR, která proškoluje pracovníky (koordinátory) Zdravých měst a je oprávněna udělovat certifikovaná osvědčení.

Zástupci NSZM mohou pomoci zástupcům obcí, měst a regionům při vytváření různých rozvojových plánů (územní plán, strategický plán rozvoje, plán udržitelného rozvoje a dalších akčních plánů), učí je, jak pracovat s veřejností, jak je správně informovat, jak správně organizovat různé setkání s občany

či připravovat různé osvětové akce, které v rámci projektu Zdravých měst probíhají. Tyto edukativní a informativní aktivity se především zabývají tematikou na podporu zdraví, vzdělanosti, bezpečnosti. Od roku 1994 se postupně počet členských obcí, měst a regionů v NSZM rozrostl až na počet 123 členů k březnu 2015 (Národní síť zdravých měst ČR, 2015), což zahrnuje necelých 6 milionů českých občanů, kteří žijí v obcích, městech a regionech, které deklarují podporu konceptu udržitelného rozvoje. V tabulce 1 uvádíme aktuální počet členů registrovaných v Národní síti zdravých měst v ČR k 20. březnu 2015. Členem se může stát daná obec, město, kraj, mikroregion či místní akční skupina kdykoliv v průběhu roku a během prvních měsíců roku 2015 přistoupilo 6 nových členů. Počet členů NSZM se v průběhu roku mění, a to v závislosti na přistoupení či odstoupení členů. NSZM ve své online databázi neposkytuje informace o důvodech vystoupení svých členů.

Tab. 1: Přehled registrovaných členů v NSZM dle druhu

Druh subjektu	Počet
Kraje	6
Obce a města ¹	94
Mikroregiony	19
Místní akční skupiny	4
Celkem	123

Zdroj: Národní síť zdravých měst ČR, vlastní zpracování

NSZM má za svůj hlavní úkol poskytovat svým členům poradenskou a edukativní činnost. Některých těchto setkání se mohou účastnit i zástupci nečlenských obcí, měst a regionů a také zástupci akademické obce. Dalším úkolem NSZM je spravování databáze aktivit svých členů na svých webových stránkách, což je volně dostupné pro každého občana ČR a zároveň vydává různé naučné publikace a zprávy o aktivitách vlastních, či svých členů. V rámci této databáze se mohou obce, města a regiony inspirovat aktivitami svých kolegů a sdílet dobrou praxi. Negativní stránkou projektu Zdravé město je v ČR neexistence evaluace. V rámci Zdravých měst nejsou stanovena žádná kritéria, kterých by členové měli dosahovat, aby mohlo být konstatováno, že se daná lokalita rozvíjí v souladu s myšlenkami projektu Zdravé město.

Implementace konceptu udržitelného rozvoje prostřednictvím místní Agendy 21

V roce 1992 proběhla Konference OSN o životním prostředí a rozvoji (United Nations Conference on Environment and Development) a jedním z výstupů této konference byl dokument Agenda 21 obsahující kapitolu č. 28 s názvem „Iniciativy místních úřadů na podporu Agendy 21“. Tato kapitola konstatuje, že je potřeba řešit problémy na nejnižší úrovni (místní úrovni), která je nejbližší lidem, protože tam jsou kořeny globálních problémů a problémy se nejlépe řeší v místě jejich vzniku. (Jeníček, Foltýn, 2010)

V ČR se o místní Agendě 21 hovořilo ve spojitosti s projektem Zdravé město, ale až do roku 2005 se s tímto nástrojem oficiálně nepracovalo a do roku 2006 zde nebyla ani žádná hodnotící kritéria pro posuzování a hodnocení implementace udržitelného rozvoje. Zastřešujícím orgánem pro místní Agendu 21 je Ministerstvo životního prostředí ČR, které v roce 2005 zřídilo příspěvkovou organizaci CENIA, která vede oficiální databázi obcí, měst, mikroregionů, místních akčních skupin a krajů a ostatních subjektů, kteří se oficiálně přihlásili k MA21 (Petrová, Kašpar, 2006). K 20. březnu 2015 bylo na tomto seznamu registrováno celkem 143 sídel a 34 ostatních subjektů². (CENIA, 2015)

V roce 2006 byla schválena oficiální struktura kategorií od nejnižší označována jako zájemci, až po kategorie D,C,B a nejvyšší A. Přístupující subjekt musí začít plnit podmínky v jednotlivých kategoriích. Obvykle se zařazují do kategorie zájemci či kategorie D. Proces místní Agendy 21 je založen na principu, že obce, města, regiony plní jednotlivá kritéria a poté postupují v rámci kategorií.

¹ Do kategorie obce a města jsou započítány i městské části a obvody statutárních měst a Hlavního města Prahy.

² Oproti roku 2014 se počet registrovaných sídel snížil o celkem 22 sídel.

Pokud bychom více analyzovali požadavky, které jsou v jednotlivých kategoriích, pak kategorie zájemci, D a C by měly přispívat především k zahájení nového směru řízení, vedení a myšlení hlavních představitelů. Kritéria v kategorii A a B již více vedou k udržitelnému rozvoji, neboť jejich kritéria kladou mnohem větší důraz na lepší správu věcí veřejných, kdy musí být do rozhodovacích procesů zapojeni nejen občané a další aktéři, ale také musí být pracováno s manažerskými metodami řízení ve veřejné správě. Obce, města a regiony si musí vytvořit strategický plán rozvoje, strategický plán udržitelného rozvoje, komunitní plány a vydefinovat si indikátory rozvoje pro danou lokalitu. Kritéria kategorie B v současné době naplňují pouze města Litoměřice, Vsetín a Kopřivnice, malá obec Křižánky a mikroregion Dražanská vrchovina. Kritéria kategorie A splňuje pouze Chrudim. (CENIA, 2015)

Udržitelný rozvoj z pohledu místní Agendy 21 je v ČR hodnocen dle vydefinovaných kritérií ČR a opět zde vzniká polemika, zdali mají tu správnou vypovídající schopnost o udržitelném rozvoji, neboť v rámci diskuzí se řeší také otázka, zdali takto stanovená kritéria jsou dostačující. Dalším problémem v ČR je při aplikaci místní Agendy 21 neochota obcí, měst a regionů dosahovat vyšší kategorie a postupovat v rámci hodnocení výše. Obvykle se snažení obcí, měst a regionů zastaví v kategorii D či C a již další proces vedoucí k udržitelnosti neprobíhá. Důvodem může být také neochota nového politického vedení pokračovat v nastaveném řízení předešlých vlád. Další otázkou je, zdali takto nastavená kritéria jsou vhodná i pro hodnocení projektu Zdravá města, neboť v ČR je hodnocení pro místní Agendu 21 aplikováno i na Zdravá města.

Koexistence formálních přístupů

V ČR se projekt Zdravé město velmi úzce spojil s místní Agendou 21 a jejími kritérii. Obce, města a regiony, které se přihlásily ke konceptu Zdravé město, automaticky začnou plnit i stanovená jednotlivá kritéria místní Agendy 21 v jednotlivých kategoriích. Díky tomu, jak obec, město či region postupuje v rámci kategorií, tak se hodnotí úspěšnost implementace myšlenek Zdravého města. V ČR neexistují žádná kritéria či indikátory, které by sloužily pouze pro hodnocení Zdravých měst.

Za nejlepší Zdravá města v ČR jsou považována Chrudim, Vsetín, Litoměřice, Křižánky, Kopřivnice a Dražanská vrchovina, stejně jako v hodnocení aplikace místní Agendy 21. Vzhledem k tomu, že projekt Zdravé město má ve svých cílech podporu implementace udržitelného rozvoje a místní Agendy 21, je potřeba mít takové nástroje pro hodnocení, které budou jasně vypovídat, zdali implementace projektu Zdravé město přispívá k udržitelnému rozvoji daného území a podporuje zdraví obyvatel.

Na druhé straně stojí města, která se oficiálně přihlásila k naplňování místní Agendy 21, avšak nejsou registrovanými Zdravými městy v NSZM nebo se vůbec k projektu Zdravé město nepřidala. Zde vyvstává i další problém, proč se obce, města a regiony musí při plnění místní Agendy 21 oficiálně registrovat u CENIA (příspěvková organizace Ministerstva životního prostředí ČR) a členství je zdarma, když proti tomu stojí asociace NSZM, kde jednotliví členové musí přispívat členskými příspěvky. Paradoxní v tomto příkladu je to, že sama NSZM je registrována u CENIA, neboť se jako jedna z organizací hlásí k implementaci udržitelného rozvoje a místní Agendy 21. Rozdílná jsou i pojetí jednotlivých ministerstev zabývajících se těmito přístupy. Ministerstvo životního prostředí ČR chápe udržitelný rozvoj a místní Agendu 21 především jako nástroj ochrany životního prostředí naopak Ministerstvo vnitra ČR přistupuje k místní Agendě 21 jako k nástroji přispívající k lepší správě věcí veřejných. Lze tedy konstatovat, že i jednotlivé implementační struktury si oba zmiňované koncepty pojmají v rámci svých kompetencí, nikoliv jako komplex vzájemně propojených témat.

Je otázkou, zda by neměla vzniknout jedna specializovaná organizace, která se bude věnovat celé problematice udržitelného rozvoje v obcích, městech a regionech, jelikož řada aktivit, které dělají různé organizace, se buď překrývají nebo částečně kopírují. Současná situace vytváří nepřehledný prostor pro obce, města a regiony, neboť každá organizace poskytuje jiné informace pouze ze své odbornosti. Pokud by v ČR existovala pouze jedna organizace, která by se zabývala udržitelným rozvojem, implementací místní Agendy 21 a konceptem Zdravých měst, jistě by to přineslo úsporu

finančních prostředků pro obce, města a regiony, koncentraci poradenského a školicího servisu pro různé oblasti, a současně by to přispělo k dalšímu šíření základních myšlenek obou konceptů. Vytvořila by se zde platforma, která by se komplexně zabývala udržitelným rozvojem a místní Agendou 21, evidovala by všechny aktivity a přispěla by k lepším možnostem, jak hodnotit lokality z pohledu udržitelného rozvoje.

Neformální přístup k implementaci udržitelného rozvoje ČR

V ČR existují města, která naplňují myšlenky všech výše zmíněných konceptů, ale z podstaty věci se nechtějí nikde oficiálně registrovat, nechtějí platit členské příspěvky nebo nemají zájem být oficiálně vedeni, ale snaží se naplňovat princip udržitelného rozvoje a také chtějí zlepšit správu věcí veřejných a zvýšit informovanost občanů nejen z oblasti veřejné správy, ale v dalších oblastech (např. zdravotnictví, ekologie apod.). Příkladem takových to obcí a měst může být statutární město Hradec Králové nebo malá obec Černovice.

Statutární město Hradec Králové se stalo teprve druhým městem ČR, které se připojilo k Celoevropské kampani pro udržitelná města a obce. V prosinci roku 2003 Zastupitelstvo statutárního města Hradce Králové schválilo připojení se k této kampani a zmocnilo primátora k podepsání dohod a připojení se k Aalborské chartě. Díky tomuto kroku se statutární město zavázalo, že bude naplňovat myšlenky a mezinárodně uznávané principy udržitelného rozvoje a zároveň se zavázalo, že bude implementovat prvky místní Agendy 21 na svém území. Prvním dokumentem, který odráží tyto skutečnosti je strategický plán statutárního města z roku 2004 (Hradec Králové, 2015). Zároveň se statutární město zapojilo do projektu Evropské komise „Společné evropské indikátory trvale udržitelného rozvoje“ (ECI). Díky těmto krokům dochází na území Hradce Králové k implementaci konceptu udržitelného rozvoje, aplikuje evropské indikátory, zároveň pořádá kulturně-vzdělávací akce, zapojuje veřejnost do rozhodování o věcech veřejných, vytváří komunitní plány a dělá velmi podobné akce, jako obce, města a regiony, které jsou zapojeny do formálních struktur. (Hradec Králové, 2015)

Město Černovice se nachází v ORP Pelhřimov, která má celkem 1761 obyvatel. Představitelům města se zalíbila myšlenka místní Agendy 21 a implementace udržitelného rozvoje a hlavně zapojení občanů a dalších subjektů do rozhodovacích procesů na místní úrovni. Představitelé jsou si vědomi, že je pro ně velmi důležité získávat podněty a informace od občanů a subjektů působící v jejich území. Vedení města se zavázalo, že budou plnit prvky místní Agendy 21, protože je již naplňují, ale jen své kroky neoznačují za plnění místní Agendy 21. Jen za rok 2014 uskutečnili v obci 4 plánovací akce s veřejností a dále se konají kulturně-vzdělávací akce. (Černovice, 2015)

Na výše uvedeném příkladu městem je ukázán další možný přístup, jak je implementovat udržitelný rozvoj, místní Agendu 21. Vystává otázka, jak hodnotit tyto obce, města a regiony z pohledu udržitelnosti a zároveň se zde objevuje otázka, jak vůbec získáme informace o těchto městech, když nejsou v žádné databázi, v žádném registru. Současně však můžeme konstatovat, že uvedené příklady, předčí řadu oficiálně zaregistrovaných obcí, měst a regionů, ať už v NSZM či v CENIA, neboť např. pořádají více společných setkání s občany, více edukativních a kulturních akcí, aplikují indikátory udržitelného rozvoje či navazují partnerství, která aktivně využívají.

Srovnání různých přístupů obcí, měst a regionů k udržitelnému rozvoji

V rámci příspěvku jsou srovnány dva přístupy k implementaci udržitelného rozvoje. Jedním z těchto přístupů je formální implementace, kde se obec, město region oficiálně registruje v některé z výše zmíněných organizací a stane se jejich členem. V rámci svého členství může čerpat řadu benefitů v podobě metodických a informačních služeb. Zároveň mají možnost lépe navazovat zahraniční partnerství díky svému členství. Oficiální databáze CENIA také slouží jako podklad pro udělování Cen kvality Ministerstva vnitra ČR při uplatňování principů místní Agendy 21, udržitelného rozvoje a Zdravého města. V této databázi najdeme všechny členy NSZM, avšak ne všichni z databáze CENIA jsou členy NSZM.

Druhým přístupem je neformální implementace obcí, měst a regionů. Tato sídla nechtějí být z řady různých důvodů nikde oficiálně vedena, nechtějí platit žádná příspěvky, ale i přesto mají chuť a zájem naplňovat myšlenky udržitelného rozvoje, místní Agendy 21 a Zdravého města. Tyto obce, města a regiony svou aktivitu vytvářejí dobrovolně s cílem nejen zlepšit rozvoj dané lokality, ale zároveň chtějí přispět k lepší správě věcí veřejných na jejím území. Tyto činnosti provádějí bez jakékoliv finanční pomoci, sami si hledají možnosti spolupráce a navazování partnerství a nejsou za to nijak oceňovány.

Díky těmto různým přístupům k implementaci udržitelného rozvoje se v České republice vytváří velmi nepřehledné prostředí a dochází zde k dalším problémům, jako jsou možnosti hodnocení udržitelnosti, nejednoznačná metodická podpora implementace atd.

Můžeme konstatovat, že jednou z nejpodstatnějších podmínek pro implementaci udržitelného rozvoje a místní Agendy 21 je politická podpora a to u obou z přístupů. V ČR je otázka implementace udržitelného rozvoje, místní Agendy 21 a projektu Zdravého města poměrně významně navázána na zastupitelstva či vedení samospráv. Pro úspěšnou implementaci je také zapotřebí mít pro veškeré aktivity konané politickou podporu, především z důvodu zajištění jejich financování z lokálního rozpočtu. Bohužel s problémem politické podpory se potýkají i ta nejlépe hodnocená města. Neméně důležitým faktorem pro úspěšnou implementaci je kvalitní práce koordinátora a dalších osob zpravující celý proces.

Problematická je také otázka, zdali je správné hodnotit tento projekt dle kritérií místní Agendy 21 nebo by měla vzniknout nějaká nová sada kritérií? Můžeme vůbec říci, že česká Zdravá města se rozvíjejí udržitelně nebo se Zdravé město označuje pouze za marketingovou značku, do které jsou zahrnuta všechna města bez ohledu na to, v jaké jsou v současné době kategorii?

Jedním z velkých otazníků však zůstává, zda právě členství v článku zmiňovaných organizací a plnění stanovených kritérií či pravidel zaručuje municipalitě či jakékoli územní samosprávě tu správnou cestu k dalšímu, ideálně udržitelnému rozvoji. Tak jako většina myšlenek a konceptů má své příznivce i odpůrce (Kramulová, 2014), nejinak je tomu právě u udržitelného rozvoje, jež je podstatným a zastřešujícím fundamentem projektu Zdravé město i místní Agendy 21. Domníváme se, že pro větší a efektivnější koordinaci mezi institucemi, pro definování strategií a indikátorů a dohlížení nad jejich naplňováním by měla vzniknout jedna zaštiťující instituce. Tato organizace by plnila funkci jakého si moderátora při komunikaci a spolupráci mezi jednotlivými ministerstvy a dalšími aktéry zabývající se těmito otázkami. Taktéž by v sobě zahrnovala komplexní problematiku konceptů a byla by nápomocna s odstraňováním problémů souvisejících s implementací konceptu jako např. malé podvědomí obyvatel, metodická pomoc pro subjekty apod. Neméně důležitou otázkou je forma a financování takovéto organizace.

Závěr

Negativnímu názoru na problematiku udržitelného rozvoje jednoznačně nahrává dosud neustálená, nejednoznačná a stále se vyvíjející definice základního pojmu „udržitelný rozvoj“. Pokud bychom se pokusili alespoň pro potřeby výše uvedeného článku zhodnotit tento pojem, pak bychom konstatovali, že se územně samosprávný celek rozvíjí v souladu s projektem Zdravého města a místní Agendy 21, tudíž udržitelně v případě, že neexistuje dlouhodobá a kontinuální disharmonie mezi základními pilíři, tj. environmentální, ekonomickou a sociální stránkou. Posouzení míry úspěšnosti či evaluace udržitelného rozvoje je z krátkodobého hlediska na lokální úrovni obtížně uchopitelné a je za potřebí stanovení vymezujících kritérií či požadavků, což opětovně zjednodušuje a zužuje pojetí udržitelného rozvoje, a tím se vytrácí komplexnost. Implementace udržitelného rozvoje je proces dlouhodobý, náročný a jeho úspěch je leckdy velmi špatně hodnotitelný. V příspěvku je shrnutí největších problémů, které se v rámci implementace udržitelného rozvoje v ČR vyskytují a to nejen v ČR. Největším nedostatkem je stále nedokonalost pojmu, hodnocení a měření udržitelnosti. Je důležité vydefinovat hodnotící prvky pro obce, města a regiony a snažit se stanovit alespoň základní cíle,

hodnoty, co je to udržitelnost a definovat, kdy se území rozvíjí udržitelně a kdy nikoliv. Tyto hodnotící sady by měly být celkově aplikovatelné a využitelné na celém území alespoň jednoho státu.

Literatura

- [1] CENIA, (2015). [online]. [Cit. 2015-3-20]. Dostupné z: [www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/\\$pid/MZPMSFHV0HSB/\\$FILE/tur.pdf](http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/$pid/MZPMSFHV0HSB/$FILE/tur.pdf)
- [2] CENIA, (2015). *Databáze MA 21*. [online]. [Cit. 2015-3-20]. Dostupné z: <http://ma21.cenia.cz/>
- [3] ČERNOVICE, (2015). *Místní Agenda 21*. [online]. [Cit. 2015-3-25]. Dostupné z: www.mestocernovice.cz/mistni-agenda-21/
- [4] HRADEC KRÁLOVÉ (2015). *Indikátory ECI*. [online]. [Cit. 2015-3-22]. Dostupné z: www.hradeckralove.org/hradec-kralove/map-indikatory-eci
- [5] HRADEC KRÁLOVÉ (2015). *Strategický plán*. [online]. [Cit. 2015-3-22]. Dostupné z: www.hradeckralove.org/file/368
- [1] JENÍČEK, V., FOLTÝN, J., (2010). *Globální problémy světa v ekonomických souvislostech*. Praha: C.H. Beck. ISBN 978-80-7400-326-4.
- [2] KADERÁBKOVÁ, J., PEKOVÁ J., (2012). *Územní samospráva – udržitelný rozvoj a finance*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika. ISBN 978-80-7357-910-4.
- [3] KRAJŠEK, B., (1998). *Úvod k místním Agendám 21 v České republice*. Praha: Ministerstvo životního prostředí. ISBN 80-7212-052-2.
- [4] KRAMULOVÁ, J., (2014). *Možnosti měření udržitelného rozvoje na regionální úrovni*. [Disertační práce]. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze.
- [5] MAIER, K., a kolektiv, (2012). *Udržitelný rozvoj území*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-4198-7.
- [6] MINISTERSTVO ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ, (2015). *Udržitelný rozvoj*. [online]. [Cit. 2015-2-15]. Dostupné z: www.mzp.cz/cz/udrzitelny_rozvoj
- [7] NÁRODNÍ SÍŤ ZDRAVÝCH MĚST ČR, (2015). *Přehled členských municipalit – mapa*. [online]. [Cit. 2015-3-20]. Dostupné z: www.nszm.cz/index.shtml?apc=r2087231t
- [8] PETROVÁ, M., KAŠPAR, J., (2006). *Místní Agenda 21, informace, postupy a kritéria*. Praha: Ministerstvo životního prostředí ČR. ISBN 80-7212-435-8.
- [9] RADA NÁRODNÍ SÍŤE ZDRAVÝCH MĚST ČR, (1994). *Zdraví pro města města pro zdraví*. Praha: Ministerstvo zdravotnictví ČR. ISBN 80-901742-1-3.

Příspěvek byl zpracován v rámci interního grantu VŠE: IGA VŠE F5/72/2015 Návrh metodiky pro hodnocení udržitelnosti obcí, měst a regionů.

VYUŽITELNOST DAT Z DPZ ZEMĚ PRO STANOVENÍ INDIKÁTORU ÚZEMNÍ DYNAMIKY

UTILITY OF DATA REMOTE SENSING FOR URBAN DYNAMICS INDICATOR CREATION

MGR. JAN LANGR²

ING. JAN KAMENICKÝ²

DOC. ING. ARCH. VLADIMÍRA ŠILHÁNKOVÁ, PH.D.^{1,3}

MGR. MICHAEL PONDĚLÍČEK, PH.D.^{1,3}

ING. PAVEL STRUHA^{1,3}

¹ Civitas per Populi, o.p.s. | ¹ Civitas per Populi, o.p.s.
✉ Střelecká 574/13, 500 02 Hradec Králové, Czech Republic
E-mail: civitasperpopuli@gmail.com

² T-MAPY spol. s r.o. | ² T-MAPY spol. s r.o.
✉ Špitálská 150/10, 500 03 Hradec Králové, Czech Republic
E-mail: jan.kamenicky@tmapy.cz, jan.langr@tmapy.cz

³ Katedra regionalistiky | ³ Institute of Regionalism
Vysoká škola regionálního rozvoje | College of Regional Development
✉ Žalanského 68/54, 163 00 Praha, Czech Republic
E-mail: vladimira.silhankova@vsrr.cz, michael.pondelicek@vsrr.cz

Anotace

Úkolem regionální politiky obecně je zajistit vzájemnou rovnováhu mezi jednotlivými oblastmi a územími. Doposud ale chybí objektivní a politicky i „odborně“ neovlivnitelný nástroj, kterým by bylo možné jednotlivé urbanizační procesy monitorovat a objektivně tak zjišťovat stav změn v území tj. nástroj pro měření územní dynamiky v čase. Článek se věnuje problematice nastavení monitoringu a sestavení databáze a indikátoru územní dynamiky z dat převzatých a validovaných z dálkového průzkumu Země, jako jednoduchého a neovlivnitelného nástroje pro sledování a měření územního vývoje a jeho disparit v čase. Cílem článku je představit možnosti datové báze dat o svítivosti v regionech převzatých z dálkového průzkumu Země jako podkladu pro nastavení jednotného monitoringu změn v území – indikátoru územní dynamiky.

Klíčová slova

regionální rozvoj, urbánní dynamika, ekonomický růst, dálkový průzkum Země, indikátory

Annotation

The goal of the regional policy in the wider context is to assure the balance between different areas and locations. There are no objective and politically or “expertly” influenced tool till today, which help us monitor the urban processes and independently to know the statement of urban changes in the area e.g. the tool for urban dynamics measurement during the time. The paper is focused on adjustment of such monitoring and creation of data set and urban dynamics indicator from validated data set based on Earth remote sensing of the Earth as simple and non-influenced tool for urban dynamics monitoring and measurement during the time. The main goal of the paper is to show how

luminance data from the Earth remote sensing in the regions can monitor changes in the area e.g. how is possible to create urban dynamics indicator.

Key words

regional development, urban dynamic, economic grow, Earth Remote Sensing Data, indicators

JEL classification: C82

Úvod

Proces urbanizace a nárůst městských aglomerací má řadu fází, které se odvíjejí od ekonomicko-sociálních a také environmentálních podmínek v tom kterém území. Územní soudržnost přispívá ke zvýšení konkurenceschopnosti Evropského prostoru, ale i ke zlepšení životních podmínek občanů i k růstu kvality životního prostředí jako takového. Úkolem na evropské (EC, 2014) ale i národní úrovni (MMR, 2013) je, prostřednictvím diferencovaných politik, zajistit vzájemnou rovnováhu mezi urbanizací a ochranou venkovských oblastí. Doposud ale chybí objektivní a politicky i „odborně“ neovlivnitelný nástroj, kterým by bylo možné výše uvedené procesy monitorovat tj. nástroj pro měření územní dynamiky v čase. Není zatím dostupný relevantní podklad pro regionální politiky a územní a strategické plánování na všech úrovních. Zdrojem dat pro uvedený nezávislý typ nástroje by mohla být data získaná prostřednictvím dálkového průzkumu Země.

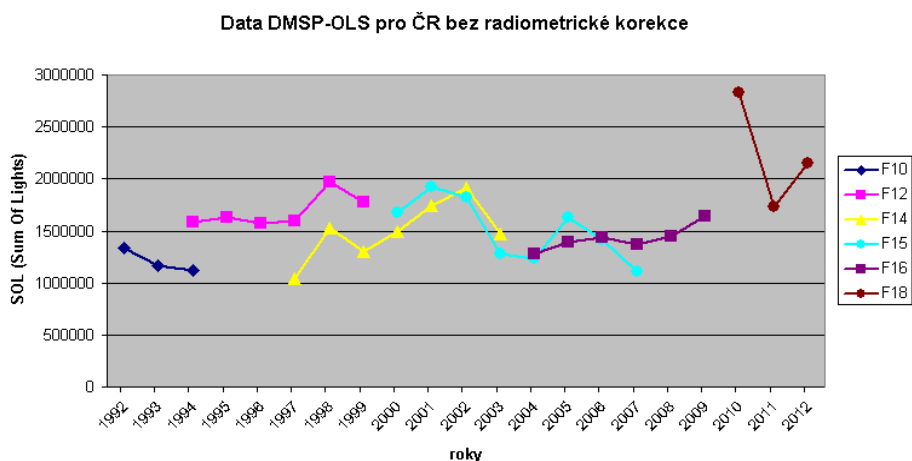
Účelem projektu, jehož je tento článek dílčím výstupem, je nastavení monitoringu a sestavení databáze a indikátoru územní dynamiky z dat převzatých a validovaných z dálkového průzkumu Země, jako jednoduchého nástroje – prostředku pro sledování a měření vývoje územních disparit a urbanizace v čase. Práce se opírá o výzkumnou hypotézu, že stanovením závislosti vývoje vztahu mezi svítivostí (i radiancí – jasnou) a ekonomickým vývojem v jednotlivých dílčích lokalitách (na mikroregionální úrovni) lze sledovat nejen objektivizovaný (od lidského faktoru očištěný) ekonomický vývoj daného území (bez nutnosti složitě statisticky sledovat často málo dostupná ekonomická data v tomto území), ale i dynamicky vystupující výsledky intervencí regionálních politik nebo negativní vlivy různých vnějších faktorů (klimatické změny apod.).

Cílem článku pak je představit možnosti datové báze dat o svítivosti v regionech převzatých z dálkového průzkumu Země jako podkladu pro nastavení jednotného monitoringu změn v území – indikátoru územní dynamiky. Indikátor by měl být klíčovým nositelem reálných (validních) zpráv o postupu realizace a výsledcích politik prostorové koheze - snižování územních disparit s cílem přispět k udržitelnému plošnému a efektivnímu ekonomickému rozvoji území s důrazem na omezení větších negativních územních dopadů urbanizace, desurbanizace a suburbanizace.

1. Preprocessing dat

V rámci analýzy dostupnosti dat pro sledování změn v území prostřednictvím dálkového průzkumu Země (DPZ) byly ověřeny dostupné zdroje nočních snímků (NTL) pro území České republiky (viz. USGS, 2014, Urthecast, 2014, NOAA 2013, NASA 2012 či Elwidge, 2007). Jediným vhodným existujícím zdrojem se jeví datová sada DMSP Version 4 DMSP-OLS Nighttime Lights Time Series, která poskytuje časovou řadu snímků v období let 1992-2013 (NOAA, 2013). Jednotlivé datové sady pořízené s roční periodou několika snímačů (F-10, F-12, F-14, F-15, F-16 a F-18) však nejsou vzájemně kalibrovány a nelze tedy provést srovnání údajů v rámci jednoho roku z více snímačů ani srovnání meziroční. Byla provedena doporučená radiometrická korekce dat v rozsahu České republiky s užitím obecných transformačních klíčů (Elwidge a Hsu, 2013). Výsledek radiometrické korekce však není uspokojivý a nepřináší možnost relevantního porovnání údajů v jednotlivých sadách příslušných snímků v rámci časové řady.

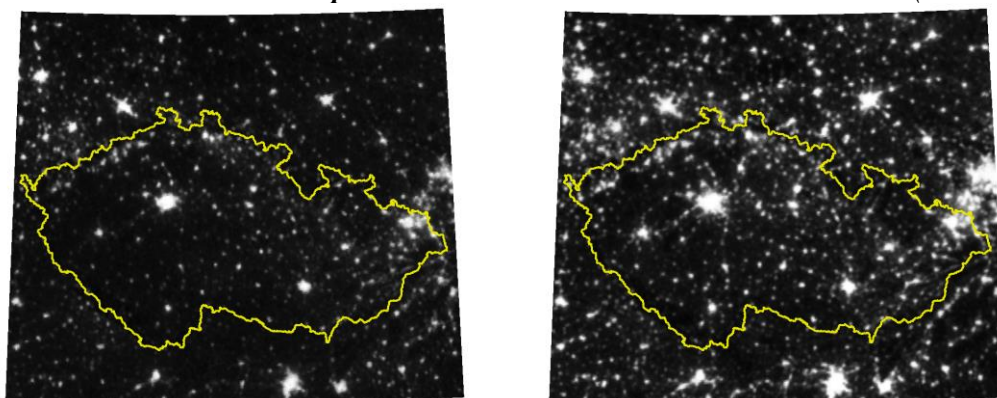
Obr. 1: Srovnání ročních kompozitů v časové řadě

Zdroj: vlastní zpracování z datV4 DMSP-OLS NTL (NOAA, 2013)

Ve fázi analýzy podkladů pro pilotní studie předpokládáme analytické odvození vlastních transformačních klíčů, které budou specifické pro území České republiky. Tím dojde k vyrovnání úrovně zjištěných údajů z více snímačů v průběhu časové řady, což umožní provést sledování dlouhodobého trendu vývoje nočního osvětlení na území České republiky. Data s provedenou radiometrickou korekcí na základě těchto transformačních klíčů budou použita pro stanovení indikátoru pro příslušný rok pro zvolené územní jednotky. Těmito územními jednotkami mohou být kraje, okresy, správní obvody obce s rozšířenou působností (ORP) či obce. Pro porovnání lze územní jednotky zvolit i odlišně, např. vymezením jednotek o shodné rozloze.

Obr. 1 a 2: Vizuální srovnání 2 kompozitních snímků téhož území z různého období (1992 a 2012)

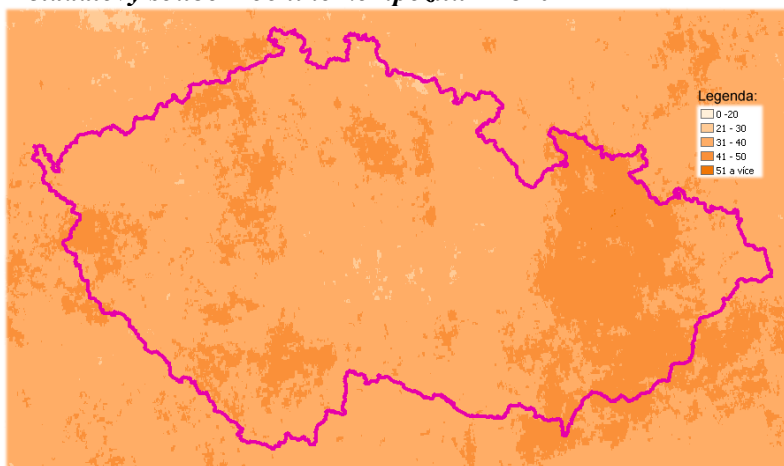
Zdroj: vlastní zpracování z datV4 DMSP-OLS NTL (NOAA 2013)

2. Předpoklady pro stanovení indikátoru územní dynamiky z dat DPZ

Indikátor územní dynamiky vychází ze sledování trendu vývoje charakteristik nočního osvětlení ve zkoumaném území v čase. Základním časovým úsekem je kalendářní rok, tj. všechny údaje jsou vztaheny k tomuto časovému úseku. To umožňuje porovnávat charakteristiky nočního osvětlení ve zkoumaném území meziročně, mezi dvěma libovolně zvolenými roky, nebo napříč celým zvoleným obdobím.

Hodnoty osvětlení v datech nočních snímků nejsou hodnotami absolutními, ale představují relativní škálu v rozsahu hodnot 0-63 (označované jako DN – digital number) odpovídající intenzitě osvětlení v kterémkoli zkoumaném místě v daném roce. Tento údaj o intenzitě osvětlení ve zvoleném místě je vypočten ze všech relevantních měření v průběhu kalendářního roku. Z analýzy metadatových souborů je zřejmé, že ve většině případů je počet relevantních pozorování dostatečný a že vypočtené hodnoty DN mohou být považovány za věrohodné.

Obr. 3: Metadatový soubor ročního kompozitu F182012

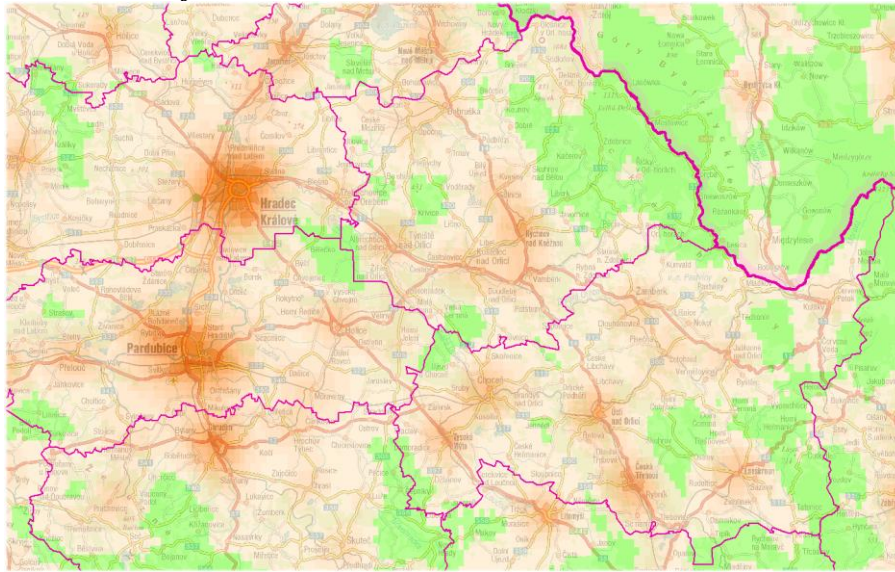

Pozn.: hodnota v legendě znamená počet pozorování zahrnutých do výpočtu
Zdroj: vlastní zpracování z dat V4 DMSP-OLS NTL (NOAA 2013)

Hodnoty DN pro jednotlivá zkoumaná území závisí na míře urbanizace území. To znamená, že v silně urbanizovaném území budou zjištěné hodnoty DN vyšší než v málo urbanizovaném území s vysokým zastoupením neurbanizovaných ploch jako jsou lesy, vodní plochy, pole či pastviny. Abychom mohli vzájemně porovnávat dynamiku změn v odpovídajících si územních celcích (např. mezi obcemi), je vhodné při srovnání eliminovat vliv rozsáhlejších neurbanizovaných území, která jsou součástí těchto územních celků. Tato území mají hodnoty DN velmi nízké, a pokud budou zahrnuty do sledování, mohou významně zkreslit srovnávané charakteristiky (např. vojenské prostory, hory, lesní komplexy, apod.). Proto zavádíme prahovou hodnotu DN, která bude věcně odpovídat hranici mezi urbanizovaným a neurbanizovaným územím.

Provedli jsme ověření volby prahové hodnoty DN v rozsahu hodnot 0-10. Na základě empirického posouzení jsme nastavili výchozí prahovou hodnotu DN na hodnotu 6. K obdobnému výsledku dospěli rovněž autoři starších prací (např. Elwidge a Hsu 2013) Pokud hodnota DN v kterémkoli místě bude menší nebo rovna zvolené prahové hodnotě, bude při zpracování z analyzovaného zdroje dat vyloučena.

Obr. 4: Data ročního kompozitu F162004 v neřízené klasifikaci v oblasti Královéhradeckého a Pardubického kraje

Pozn.: zelená barva pro podprahové hodnoty DN 0-6

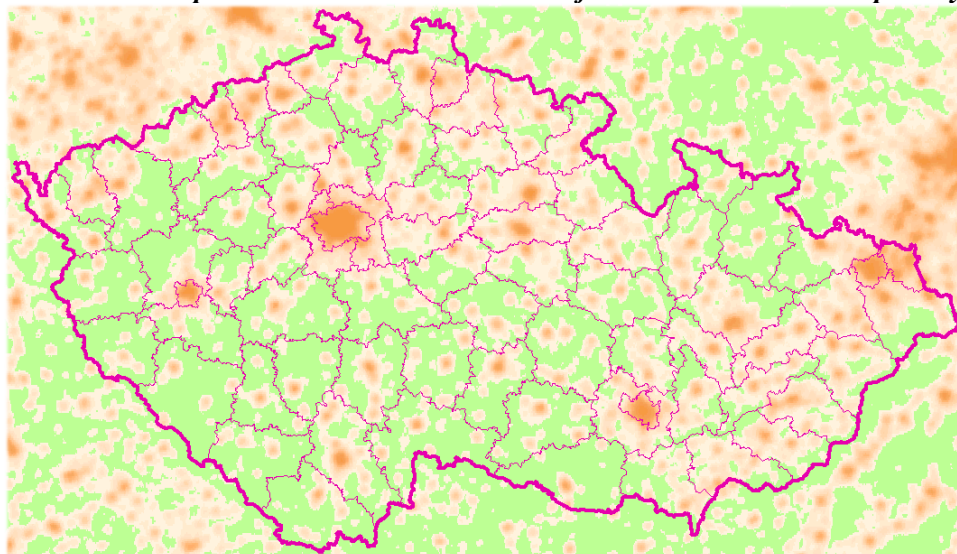
Zdroj: vlastní zpracování z dat V4 DMSP-OLS NTL (NOAA, 2013)

Na obrázku je možné identifikovat větší neurbanizované oblasti Orlických hor, masivu Suchého vrchu či lesního komplexu JV od Hradce Králové. V těchto oblastech nedosáhla intenzita osvětlení zvolené prahové hodnoty, a proto byly z dalšího zpracování vyloučeny.

Pro jednotlivá zkoumaná území bude v jednotlivých letech vypočtena statistika Sum of Lights (SOL), která představuje sumu DN hodnot všech pixelů za zkoumané území očištěné o neurbanizovaná území, která mají hodnotu DN menší nebo rovnu prahové hodnotě. Zjištěná hodnota SOL bude normalizována počtem analyzovaných pixelů ve zkoumaném území s nadprahovými hodnotami. Výsledkem bude pro každé zkoumané území vypočtená intenzita osvětlení normalizovaná vzhledem k urbanizovaným územím. Takto vypočtená hodnota odpovídá střední hodnotě intenzity osvětlení v urbanizované části sledovaného vybraného území.

Provedli jsme srovnání navrženého modelu s aplikací prahové hodnoty a základního modelu, ve kterém není prahová hodnota uplatněna. A to jak pro vybrané obce na území Královéhradeckého a Pardubického kraje, ale rovněž pro území celé České republiky. Důvodem je zjištěná skutečnost, že rozložení intenzity osvětlení v rámci České republiky je velmi nerovnoměrné, což je zřejmé z obrázku č. 5. Zatímco území SV od osy spojující Prahu a Brno vytváří v zásadě souvislé území s vyšším podílem urbanizovaného území, území JZ od této osy vykazuje převážně charakter nízkého podílu urbanizovaného území s prostorově oddělenými centry urbanizace.

Obr. 5: Data ročního kompozitu F162004 v neřízené klasifikaci na území České republiky

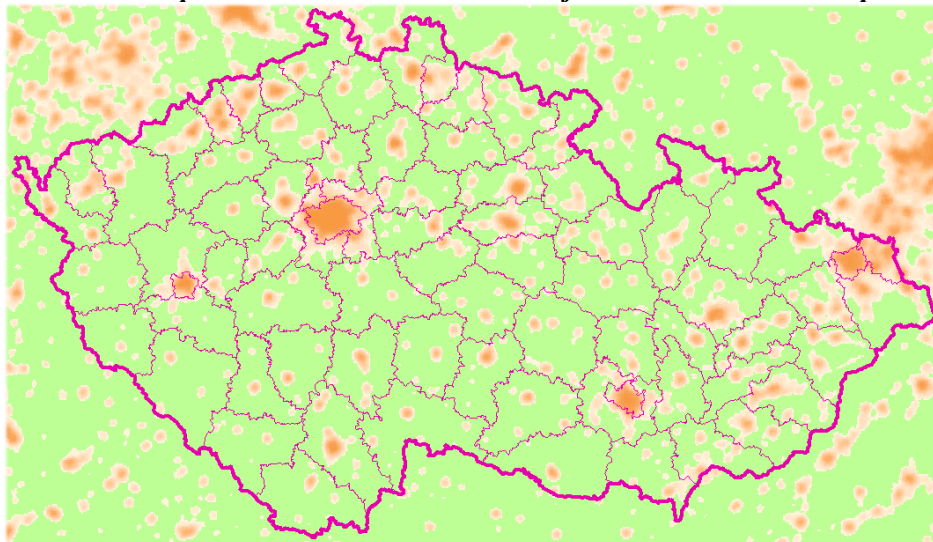

Pozn.: zelená barva pro podprahové hodnoty DN 0-6

Zdroj: vlastní zpracování z dat V4 DMSP-OLS NTL (NOAA, 2013)

Pro srovnání uvádíme v obdobné vizualizaci model České republiky při nastavení prahové hodnoty DN na hodnotu 10. Při posunu prahové hodnoty na tuto úroveň je zřejmé, že kromě několika aglomerací (Praha, severozápadní Čechy, Liberecko, Hradecko-pardubická aglomerace, Brněnsko a Ostravsko) už nad zvoleným prahem zůstávají jen jednotlivá regionální centra (de facto na úrovni center mikroregionů 2. řádu tj. v podstatě města na úrovni okresních měst). V tomto pohledu je zřejmá významná odlišnost oblastí jižního Saska a Katowicka od Bavorska a JZ části Polska.

Obr. 6: Data ročního kompozitu F162004 v neřízené klasifikaci na území České republiky

Pozn.: zelená barva pro podprahové hodnoty DN 0-10

Zdroj: vlastní zpracování z dat V4 DMSP-OLS NTL (NOAA, 2013)

Pro srovnání modelu s aplikací prahové hodnoty a základního modelu, ve kterém není prahová hodnota uplatněna, jsme zařadili 6 obcí rozdílné velikosti, kde najdeme krajské město Hradec Králové (cca 100 000 obyvatel), okresní města Rychnov nad Kněžnou a Ústí nad Orlicí (cca 10 000 obyvatel), a na druhém konci této škály obce Králíky (cca 4 000 obyvatel) a Kvasiny (cca 1 300 obyvatel).

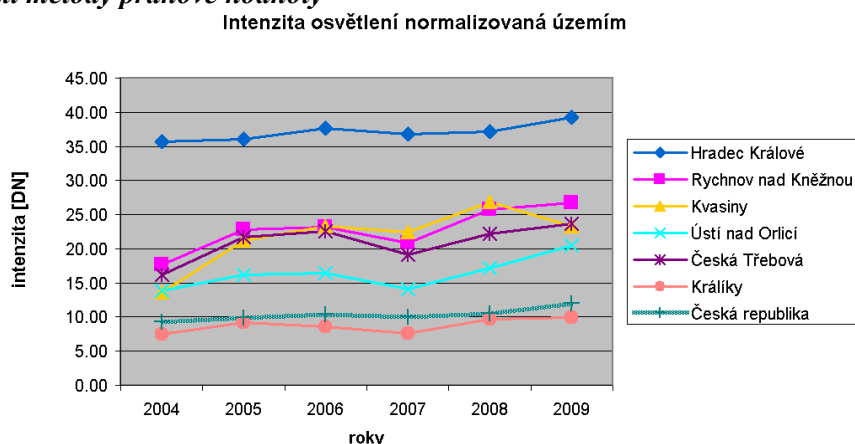
Vypočítali jsme v obou modelech střední hodnotu intenzity osvětlení ve vybraných obcích a rovněž souhrnně pro celou Českou republiku v období let 2004-2009.

Tab. 1: Střední hodnota intenzity osvětlení v období let 2004-2009 (snímač F-16) bez užití metody prahové hodnoty

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Hradec Králové	35.66	36.06	37.63	36.82	37.18	39.19
Rychnov nad Kněžnou	17.63	22.77	23.13	20.86	25.75	26.73
Kvasiny	13.63	21.27	23.25	22.39	26.80	23.24
Ústí nad Orlicí	13.81	16.24	16.46	14.04	17.22	20.52
Česká Třebová	16.15	21.65	22.61	19.08	22.14	23.70
Králíky	7.51	9.14	8.58	7.60	9.72	9.94
Česká republika	9.31	9.94	10.43	10.05	10.51	11.96

Zdroj: vlastní zpracování z dat V4 DMSP-OLS NTL (NOAA, 2014)

Obr. 7: Střední hodnota intenzity osvětlení v období let 2004-2009 (snímač F-16) bez užití metody prahové hodnoty

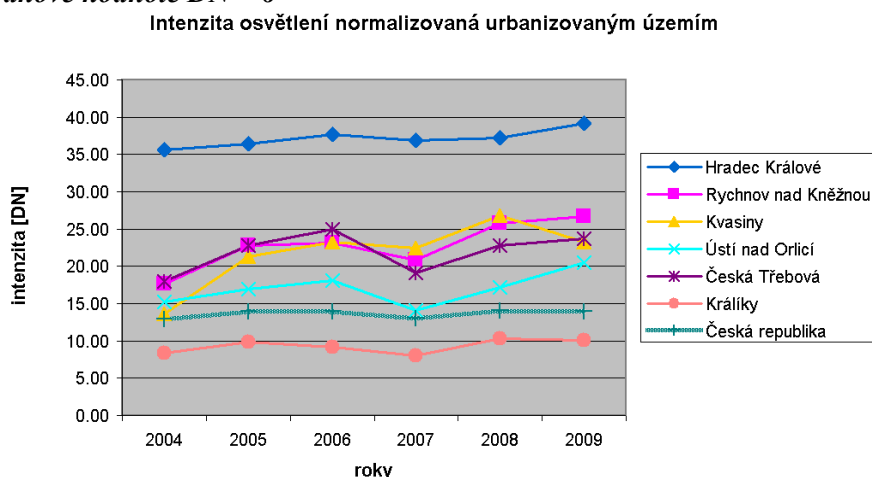
Zdroj: vlastní zpracování z dat V4 DMSP-OLS NTL (NOAA, 2013)

Tab. 2: Střední hodnota intenzity osvětlení v období let 2004-2009 (snímač F-16) při prahové hodnotě DN = 6

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Hradec Králové	35.66	36.38	37.63	36.82	37.18	39.19
Rychnov nad Kněžnou	17.63	22.77	23.13	20.86	25.75	26.73
Kvasiny	13.63	21.27	23.25	22.39	26.80	23.24
Ústí nad Orlicí	15.27	16.90	18.12	14.04	17.22	20.52
Česká Třebová	18.01	22.79	24.93	19.08	22.82	23.70
Králíky	8.39	9.84	9.15	8.00	10.30	10.12
Česká republika	12.90	14.00	13.95	13.09	14.12	14.02

Zdroj: vlastní zpracování z dat V4 DMSP-OLS NTL (NOAA, 2013)

Obr. 8: Střední hodnota intenzity osvětlení v období let 2004-2009 (snímač F-16) při prahové hodnotě DN = 6

Zdroj: vlastní zpracování z dat V4 DMSP-OLS NTL (NOAA, 2013)

Závěr

Z provedeného průzkumu radiance regionů je zřejmé, že při zachování zvolené prahové hodnoty se bude poměr urbanizované a neurbanizované plochy ve zkoumaném zemi v čase měnit. Nabízí se proto několik variant pro využití metody prahové hodnoty. V prvním případě bude prahová hodnota zafixována po celé časové období. Během něho může docházet ke změně poměru mezi urbanizovanou a neurbanizovanou plochou ve zkoumaném území. Ve druhém případě bude zafixován poměr mezi urbanizovanou a neurbanizovanou plochou ve zkoumaném území dle stavu ve výchozím roce. V třetím případě bude zvýšena a zafixována prahová hodnota DN na takové hodnotě, při které nad prahovou hodnotou zůstanou jen urbanizovaná centra. V okrajovém případě bude prahová hodnota DN nastavena na hodnotu 0, čímž bude simulován postup bez užití metody prahové hodnoty.

V další fázi práce bude třeba výsledky získané prostřednictvím hodnocení dat z DPZ a z družicového snímkování komparovat s výsledky statistickými a podrobit je dalšímu zkoumání, nejlépe metodou multikriteriálního expertního posouzení, tedy v rámci využití metody DELPHI II, která by případně odladila další možné nesoulady mezi nočním snímkováním povrchů a dostupnými statistikami o kvalitě hospodářství a složení obyvatelstva ve sledovaných regionech nebo jiných územních celcích. Výstup posouzení by pak nabízel to, co zejména v EU dlouhodobě chybělo a dodnes zjevně chybí, tedy skutečně objektivní posouzení disparit mezi Evropskými regiony (v současnosti se regiony porovnávají zejména řadou datových indexů a srovnání na základě dat EUROSTATu, která nemusí být konzistentní s národními statistikami a se sběrovým systémem primárních dat o území. Pravděpodobně až výzkum ale může stanovit, jak velká musí nutně být minimální sídelní jednotka zkoumaná touto metodou korelace svítivosti a oficiálních statistik, aby výsledky byly skutečně transparentní a nikoliv jen orientační.

Literatura

- [1] NASA, (2012). *Earth Observatory*. [online]. [cit. 2014-09-19] Dostupné z: <http://earthobservatory.nasa.gov/Features/NightLights/page3.php>
- [2] ELWIDGE, C. D., CINZANO, P., PETTIT, D. R., ARVESEN, J., SUTTON, P., SMALL, C., NEMANI, R., LONGCORE, T., RICH, C., SAFRAN, J., WEEKS, J. a EBENER, S., (2007). The Nightsat mission koncept. *International Journal of Remote Sensing*, vol. 28, no. 12, pp. 2645–2670. ISSN 0143-1161.
- [3] ELWIDGE, D., (2013). Christopher and HSU, Feng-Chi. National Trends in Satellite Observed Lighting: 1992-2012. *Chapter in "Global Urban Monitoring and Assessment Through Earth Observation" Editor Qihao Weng. CRC Press.*
- [4] EUROPEAN COMMISSION, (2014). *Europe 2020* [online]. [cit. 2014-09-19] Dostupné z: http://ec.europa.eu/europe2020/index_cs.htm

- [5] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ ČR, (2013). *Strategie regionálního rozvoje ČR 2014–2020* [online]. [cit. 2014-09-19] Dostupné z: www.mmr.cz/cs/Podpora-regionu-a-cestovni-ruch/Regionalni-politika/Koncepce-Strategie/Strategie-regionálního-rozvoje-CR-2014-2020
- [6] USGS, (2014). *Landsat* [online]. [cit. 2014-09-19] Dostupné z: <http://earthexplorer.usgs.gov/>,
- [7] NOAA, (2013). *Version 4 DMSP-OLS Nighttime Lights Time Series* [online]. [cit. 2014-09-19] Dostupné z: <http://ngdc.noaa.gov/eog/dmsp/downloadV4composites.html>
- [8] URTHECAST, (2014). *Watch our world change, from space.*[online]. [cit. 2014-06-15] Dostupné z: www.urthecast.com/

Poděkování: Vznik tohoto článku byl finančně podpořen Technologickou agenturou České republiky v rámci výzkumného projektu TD020281 Sledování vývoje změn v území (územní dynamika) jako nástroj pro sledování a snižování disparit regionů

DOPRAVNÍ INFRASTRUKTURA A HLUKOVÁ ZÁTĚŽ OBYVATELSTVA: MUNICIPALITY VERSUS REGIONY

TRANSPORT INFRASTRUCTURE AND POPULATION NOISE POLLUTION BURDEN: MUNICIPALITIES VERSUS REGIONS

ING. VILÉM PAŘIL

Katedra regionální ekonomie a správy | *Department of Reg. Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: vilem@mail.muni.cz

Anotace

Článek se zabývá hlukovou zátěží na příkladu regionálních komunikací, přičemž cílem tohoto článku je identifikace hlukem zatížených obyvatel v regionu soudržnosti Jihovýchod na vybraných komunikacích a identifikace míry tohoto zatížení. Předmětnými komunikacemi jsou regionální silnice II. třídy, u kterých v mnoha případech nebylo provedeno mapování hlukové zátěže. Je zde tedy použita metodika opírající se strategické hlukové mapy, ale umožňující na základě územní identifikace i analýzu dopadů na ostatních komunikacích a především umožňující jejich vzájemné srovnání. Výsledky ukazují, že zhruba jedna třetina délky komunikací vede v konfliktním pásmu rezidenčních zón, přičemž na některých komunikacích je toto trasování v kombinaci s vysokou intenzitou dopravy. Může tedy docházet k velmi významným dopadům pro obyvatele. Dalším aspektem tohoto zatížení hlukem z regionálních komunikací je odlišnost mezi nositeli zatížení (obce a jejich obyvatelé) a odpovědnými správci komunikací (kraje).

Klíčová slova

doprava, hluková zátěž, obyvatelstvo, municipality

Annotation

This paper deals with noise pollution caused by regional roads. The goal of this article lies in identification of population burdened with noise and also identification the level of noise pollution in the cohesion region of Southeast. Focus is on 2nd class roads where in many cases the strategic noise mapping haven't been performed as in the case of express roads in the Czech Republic. Consequently the geographical and spatial methodology is presented here in this paper that is based on strategic noise pollution mapping but enables the providing of comparison or separated roads and its burdens for population. Results show one third of road routing lies in conflict zones with residential areas in some cases with the combination of high traffic density. In these cases the impact for population can be significant. Other conflict lies in the ambivalence between the bearer of noise burden (municipalities and population) and relevant road administrator (regions).

Key words

transport, noise pollution, population, municipalities

JEL classification: *Q560, R410, R580*

Úvod

Hluková zátěž je v současnosti jedním z aktuálních témat vzhledem k podílu automobilové dopravy v rámci všech dopravních výkonů v ČR. Hluková zátěž patří mezi frekventované problémy i v dopravních studiích. Méně častým jevem jsou však kompletnější srovnávací studie, což vyplývá z realizace dílčích studií pouze v určitých specifických lokalitách. Dalším aspektem tohoto zatížení

hlukem je ambivalence mezi nositeli zatížení (obce a jejich obyvatelé) a odpovědnými správci komunikací (kraje). Hodnocením dopadů hluku se ve svých studiích věnovalo mnoho autorů. Nejčastěji používaným přístupem ve studiích zkoumajících zatížení hlukem je vyjádření ochoty platit. K tomu se využívají dva základní přístupy. Prvním je metoda NSDI (Noise Sensitivity Depreciation Index), tedy snížení ceny nemovitosti v návaznosti na zvýšení hlučnosti využívaná ve studiích již od 70. let 20. století např. Nelson (1982). Další možností je využití přímo kontingentních metod, a tedy zjišťování ochoty platit (WTP) či přijímat kompenzace (WTA). K autorům, kteří využili těchto přístupů, je možné zařadit realizaci výzkumů a studií jako např. ve Švýcarsku Pommerehne (1988), Soguel (1994), v Norsku Thune-Larsen (1995), Navrud, Pruckner (1997), Navrud (2000), ve Finsku či Nizozemí Vainio (1995), ve Švédsku Wibe (1995), dále ve Španělsku Barreiro et al. (2000) či ve Francii Lambert et al. (2001). Další využívanou metodou je choice experiment aplikovaný např. ve studiích Saelensminde (1999), Arsenio et al. (2000).

V ČR se kromě studií a metodik oficiálních institucí správních (ŘSD, 2012) či výzkumných (CDV - Adamec et al. 2002, 2005, 2006) zabývají oceňováním hluku Kutáček (2009), zabývající se hlukem kontingentními metodami či zaměřením na hodnotu statistického života nebo vztahem ceny nemovitostí a hlukové zátěže, Sieber (2009) zkoumající hodnotu statistického života, hodnotu času či hodnotu hluku, dále Máca et al. (2012). Dalšími autory zabývající se vztahem hluku a ceny nemovitostí jsou Mullerová (2012) zkoumající vliv hluku na cenu bydlení prostřednictvím metody hedonických cen, dále Koukal (2012) zkoumající vlivy na ceny nemovitosti v okolí dálnice D1 u Brna. K zajímavým výsledkům dochází metodou WTP Lupínek (2014), který srovnáním dvou srovnatelně hlukem zatížených lokalit v jednom případě v bývalém okresním městě (Svitavy) v rodinných domech a ve druhém případě v bytových domech v centru Brna dochází k závěru, že obyvatelé rodinných domů jsou ochotni více investovat do snížení hluku ve svém bydlišti, zatímco obyvatelé bytových domů v Brně jsou přesvědčeni o odpovědnosti městské samosprávy za danou situaci a jejich ochota platit za zlepšení situace je tedy menší. Na poněkud ambivalentní přístup obyvatel při aplikaci stejné metody upozorňuje Mazáčová (2013) v Brně - Bosonohách, kde obyvatelé velmi negativně vnímají hluk z dopravy, ale zároveň souhlasí s výstavbou další rychlostní silnice ve svém bezprostředním okolí (R43), která může toto hlukové zatížení ještě navýšit.

1. Cíl a metodika

Cílem tohoto článku je identifikace hlukem zatížených obyvatel v regionu soudržnosti Jihovýchod na vybraných komunikacích a identifikace míry tohoto zatížení. Základním metodickým východiskem je vymezení předmětných regionálních komunikací II. třídy, neboť v regionu soudržnosti Jihovýchod se jich nachází více než sto. Z tohoto důvodu je tedy vzorek předmětných komunikací vymezen podmínkou návaznosti či napojení na krajské administrativně-správní centrum v případě Vysočiny na Jihlavu a v případě Jihomoravského kraje na Brno. K určení počtu dotčených obyvatel je pro hierarchický stupeň regionálních silnic vyššího významu (tedy silnic II. tříd) vzdálenost stanovená na 150 m (celkově se jedná o koridor o šíři 308 metrů). Kontaktní zóna je stanovena v návaznosti na denní limity přípustného hluku, respektive průměrnou přípustnou hladinu hluku během dne, večera a noci (L_{dvn}) ze silniční dopravy ve výši 50 dB doporučené Světovou zdravotnickou organizací (WHO, 2014), čemuž při průměrné intenzitě dopravy kolem 3,5 tis. vozidel denně a průměrné rychlosti dopravního proudu okolo 68 km/hod (tab. č. 1) na regionálních komunikacích II. třídy odpovídá právě průměrná vzdálenost 150 metrů od okrajů vozovky (tato vzdálenost zároveň v relativním srovnání odpovídá i pásmu stanoveném pro expresní komunikace, viz MD, SESTRA, kniha 8, 2013). Samozřejmě hluková zátěž je v praxi ovlivňována nejen intenzitou dopravy, rychlostí dopravního proudu či i plynulostí dopravního proudu, ale i složitým působením kombinací řady dalších, např. topografických či atmosférických činitelů. V takto vymezeném pásmu lze prokazatelně sledovat nejvýznamnější negativní vlivy.

Tab. 1: Intenzita dopravy a rychlost dopravního proudu na silničních komunikacích

Intenzita dopravy 2010	Průměr	Minimum	Maximum	Maximální rychlost	Reálná rychlost dopravního proudu ¹
I. třída	9 490	336	33 347	90	74
II. třída	3 532	56	33 347	90	68
III. třída	2 352	17	19 326	90	62
Městské okruhy	7 929	73	21 464	50/80	50,8/71

Zdroj: CDV, Sčítání dopravy, 2010; Pokorný, 2007; Tecl, 2007; vlastní zpracování

Ve výše vymezeném koridoru je posuzováno trasování jednotlivých komunikací v zastavěném území, přičemž za relevantní je považováno pouze území rezidenčních zón². V konfliktní zóně se tedy jedná o obce, jejichž katastrem prochází předmětná komunikace, ale také o obce, u nichž část obytných zón leží v tomto koridoru, přičemž není nutné, aby katastrem této obce daná komunikace procházela. Dalším logickým krokem je identifikace počtu obyvatel v dotčených zónách těchto obcí. Určení počtu dotčených obyvatel spočívá v identifikaci základních sídelních jednotek, které se nacházejí ve výše vymezeném koridoru komunikace, přičemž za relevantní jsou považovány ty základní sídelní jednotky (ZSJ), jejichž topografický střed se nachází v tomto koridoru. Počet obyvatel ZSJ je čerpán z územně identifikačního registru a uvažována je hodnota počtu obyvatel ze Sčítání lidu, domů a bytů z roku 2011 (pro obyvatele s obvyklým pobytem v ZSJ; ÚIR, ČSÚ, 2014). Počet dotčených obyvatel je pak součtem obyvatel dotčených ZSJ za jednotlivé komunikace.

Reálnou hlukovou zátěž je samozřejmě, jak bylo výše zmíněno, nutné vztahovat k intenzitě dopravy. Proto je zatížení obyvatelstva hlukem odvozeno od průměrné intenzity dopravy na předmětných komunikacích. Pro regionální silniční infrastrukturu se průměr nachází na úrovni 3 532 vozidel za den, nicméně u vymezených komunikací se jedná o hodnotu 5 571. U modelového úseku, který se této hodnotě nejvíce blíží (jedná se o úsek silnice II/366 u Svitav v blízkosti zaústění do silnice I/34), bylo zjištěno, že hluková zátěž se pohybuje v rozmezí 51 dB až 71 dB u hladiny L_{dvn} (hluková zátěž během dne, večera a noci). Dalším východiskem u předmětných regionálních komunikací je skutečnost, že hladina hluku ve vymezeném konfliktním koridoru neklesá pod 40 dB. Tato hodnota je naměřena v úseku s nejnižší intenzitou dopravy u regionálních silnic II. třídy, kde je zároveň prokazatelně změřena i hladina hluku (CDV, Sčítání dopravy 2010; ČNG, 2014). Hlukové zatížení se tedy dle vzdálenosti pohybuje v průměru v rozmezí 20 dB. Tato hodnota je pak násobena u každé silniční komunikace koeficientem intenzity dopravy, který vyjadřuje kolikrát vyšší či nižší hodnota intenzity dopravy je na komunikaci dosahována ve srovnání s průměrem (tento koeficient se pohybuje od 0,330 na II/417 do 1,674 na II/430). Výsledná maximální hluková zátěž pro danou komunikaci je součtem minimálního zatížení a průměrného navýšení hlukové zátěže dle intenzity dopravy. Vztah lze zapsat do následujícího vzorce:

$$L_{dvnMAX} = L_{min} + (L_z \times k_i), \quad (1)$$

kde L_{dvnMAX} je celková maximální hladina hluku jednotlivých komunikací, L_{min} je minimální hlukové zatížení (40 dB), L_z je průměrné navýšení hlukové zátěže na silničních komunikacích a k_i je koeficient intenzity dopravy u jednotlivých komunikací. Výslednou L_{dvnMAX} je možné považovat za maximální hodnotu hlukové zátěže na dané komunikaci, přičemž reálné zatížení dotčeného obyvatelstva postupně klesá s rostoucí vzdáleností od komunikace. Ve výše uvedeném modelovém případě vycházejícím z úseku s průměrnou intenzitou dopravy hladina hluku klesá nelineárním tempem, kdy ve vzdálenosti do

¹Rychlost je vypočítána dle zjištěných výsledků studií Kuratorium für Verkehrssicherheit v Rakousku v roce 2004 (Tecl, 2007), přičemž výsledky jsou upraveny dle maximálních rychlostí na pozemních komunikacích v ČR. Pro komunikace I., II. a III. třídy jsou započteny vážené průměry pro rychlosti mimo obce a v obci, a to v poměru 4 : 1; 3 : 2 a 2 : 3 dle kategorie komunikace.

²Za území využívané pro obytné funkce se pro účely této práce považuje v souladu s §30 zákona 13/1997 Sb. o pozemních komunikacích takové území, kde je postaveno pět a více budov s odlišnými vlastníky, kterým bylo přiděleno popisné nebo evidenční číslo a zároveň spojnice mezi jednotlivými budovami nepřesahuje vzdálenost 75 m, a to při splnění podmínky využívání těchto nemovitostí pouze k obytným příp. rekreačním funkcím (od zástavby průmyslových, obchodních či kancelářských zón je tedy abstrahováno).

10 metrů od středu komunikace dosahuje až hodnoty 71 dB, ve vzdálenosti 10 až 30 metrů pak 66 až 70 dB, ve vzdálenosti 30 až 65 metrů 61 až 65 dB, ve vzdálenosti 65 až 105 metrů 56 až 60 dB a ve vzdálenosti 105 až 150 metrů 51 až 55 dB. Na základě tohoto modelového příkladu byla tedy hluková zátěž obyvatelstva rozprostřena do jednotlivých pásem zatížení hlukem, kterým odpovídá procentuální podíl plochy z tohoto koridoru 150 metrů v daném hlukovém pásmu – tomu pak odpovídá procentuální podíl obyvatel. Přehledně je vymezení hlukových pásem uvedeno v následující tab. č 2.

Tab. 2: Vymezení hlukových pásem pro regionální silnice II. třídy

hluk (dB)	71+	70-66	65-61	60-56	55- 51
vzdálenost od komunikace (m)	10	30	65	105	150
šířka pásma (m)	10	20	35	40	45
procentuální podíl	6,67%	13,33%	23,33%	26,67%	30,00%

Zdroj: Strategické hlukové mapy (MZ, 2010), ČNG, 2014; vlastní zpracování

Pro identifikaci počtu obyvatel zatížených konkrétní hlukovou hladinou je v práci zahrnut předpoklad, že hluk rovnoměrně klesá od L_{dvnMAX} (jiné pro každou komunikaci) až po L_{min} (40dB). Pro každou komunikaci je tedy stanoven počet hlukových pásem, který je odvozen od rozdílu těchto hodnot a jednotlivá hluková pásma a rozložení obyvatel v těchto pásmech odpovídá procentuálnímu podílu uvedenému v tabulce výše. Pro srovnání výsledků hlukové zátěže na regionálních silnicích viz např. Adamec et al. (2002, 2005, 2006). Popsaným způsobem v článku přijatá generalizace vychází z potřeby zachytit celkové dopady v rámci trasování všech předmětných komunikací. V ČR samozřejmě proběhlo mapování hluku v rámci projektu tvorby Strategických hlukových map (MZ, 2010), nicméně toto mapování zdaleka nezahrnuje všechny úseky komunikací, neboť se týkalo především páteřních komunikací expresní silniční infrastruktury, dále významných komunikací první třídy, vybraných úseků komunikací druhé a třetí třídy, dále zde byly zahrnuty nejvýznamnější železniční koridory, okolí letišť a hluková zátěž ve velkých městech. Proto je rozsah výsledků tohoto mapování velmi omezený vzhledem k vymezeným komunikacím v této práci. Výsledky tohoto mapování jsou přesto výše popsáním způsobem nejvýznamnějším podkladem pro stanovení v článku použité metodiky.

2. Výsledky hodnocení hlukové zátěže v regionu soudržnosti Jihovýchod

V následující tabulce č. 3 je uvedena identifikace počtu obyvatel dotčených hlukovou zátěží z vybraných silnic II. třídy regionu soudržnosti Jihovýchod. Dále v předposledním sloupci je uvedena celková délka komunikace, která je v konfliktu s rezidenčními zónami. V posledním sloupci je pak uvedena průměrná hluková zátěž na dané komunikaci maximálně dosažená v zastavěných rezidenčních konfliktních úsecích.

Tabulka č. 3 znázorňuje identifikaci celkového počtu obyvatel dotčených hlukem z vymezených komunikací. Celkový počet dotčeného obyvatelstva činí necelých 158 tis. obyvatel (respektive 119 tis. při vyjmutí krajských center) na 654,893 km, tedy okolo 241 (respektive 182) obyvatel na jednom průměrném kilometru silnice. Ve srovnání s tímto údajem expresní silniční infrastruktura narušuje 163 ob/km (Pařil, 2015). Zde se projevuje skutečnost, že silnice II. třídy procházejí středy obcí, které jsou obklopeny hustě osídlenými lokalitami, zatímco expresní silniční infrastruktura ze své podstaty v naprosté většině případů (či úseků) zastavěnou část území míjí a pokud se v její bezprostřední blízkosti zastavěná plocha nachází, pak se převážně jedná o komerční a industriální zóny, pro které je blízkost expresní infrastruktury významným aglomeračním požadavkem.

Výslednou průměrnou zátěž obyvatelstva hlukem na komunikacích II. třídy ve srovnání s expresními komunikacemi nelze brát na lehkou váhu. Ba právě naopak i mezi vymezenými komunikacemi se vyskytují úseky, kde intenzita dopravy dosahuje značně vysokých hodnot. V případě silnice II/385 na úseku procházejícím Kuřimí dle sčítání dopravy z roku 2010 (CDV, 2010) dosahuje intenzita dopravy až 18,5 tis. vozidel denně, což převyšuje průměrnou intenzitu dopravy i na některých expresních komunikacích (R 6 dosahuje v průměru 12 tis. vozidel denně). Tato skutečnost naznačuje význam a opodstatnění zásahů správců komunikací právě u silnic nižších tříd, pokud procházejí centrem obce a

zároveň představují velmi významnou spojnicí mikroregionálního charakteru v napojení na regionální centrum.

Tab. 3: Obyvatelstvo zatížené způsobeným hlukem z vybraných silnic II. třídy v regionu soudržnosti Jihovýchod

Silnice	Počet obyvatel v dané hlukové hladině							Délka konfliktních úseků (km)	L _{dvnMAX} (dB)
	71+	70-66	65-61	60-56	55- 51	50-46	45-41		
II/152	0	0	0	0	620	7 445	10 547	34,587	51
II/352	0	0	0	0	361	1 046	1 839	9,073	54
II/353	0	0	0	0	0	3 180	6 862	17,942	50
II/373	0	0	0	720	2 071	3 331	4 681	20,244	58
II/374	0	619	2 168	3 664	4 645	5 161	6 968	27,840	67
II/380	0	0	667	1 645	2 845	3 467	4 712	15,853	63
II/384	114	244	325	569	618	666	878	3,805	73
II/385	0	429	1 002	1 551	2 147	2 386	3 221	13,558	68
II/405	0	0	0	0	299	3 584	5 077	8,377	51
II/406	0	0	0	0	424	2 329	3 600	10,635	52
II/417	0	0	0	0	0	812	3 249	4,104	47
II/430	317	679	905	1 584	1 719	1 855	2 443	8,989	73
II/523	0	244	488	792	1 097	1 219	1 646	9,096	69
II/602	0	0	1 594	3 188	5 579	6 377	7 174	40,745	65
II/640	0	318	573	922	1 177	1 263	1 472	2,280	70
II/642	0	8	48	91	137	132	178	1,969	66
Celkem	431	2 541	7 768	14 727	23 739	44 254	64 547	229,097	∅
Průměr	27	159	486	920	1 484	2 766	4 034	14,319	61
v %	0,27	1,61	4,92	9,32	15,02	28,01	40,85	x	x

Zdroj: Arc DATA, 2013; ČNG, 2014; CDV, 2010; vlastní zpracování

Tabulka č. 3 také zobrazuje zatížení obyvatelstva dle jednotlivých hlukových pásem na vybraných silnicích II. třídy v regionu soudržnosti Jihovýchod a výsledky v ní ukazují, že zhruba 41 % obyvatel se nachází v pásmu zatížení hlukem pod 45 dB, což znamená, že se nachází pod limitem doporučeným Světovou zdravotnickou organizací pro denní hluk (50 dB), ale i pod limitem pro noční hluk (tedy 45 dB). Na druhou stranu je právě hluk z hlediska subjektivního pocitu zátěže velmi variabilní komponentou. Jinými slovy obyvatelé větších měst (Prahy, Brna, Ostravy apod.) jsou na určitou úroveň hlukové zátěže navyknutí a jejich mozky tuto zátěž vytěsňují takovým způsobem, aby se jí prakticky nemuseli myšlenkově zabývat (což neznamená, že dlouhodobé vystavení se nadměrnému hluku nemůže mít negativní zdravotní následky, i když člověk hluk nevnímá). Oproti tomu ve venkovských oblastech může být silně subjektivně pocíťováno či vnímáno i mírnější zatížení hlukem, neboť obyvatel této lokality je díky „tichosti“ okolí na hluk citlivější. Z toho důvodu i nejnižší uvedené hlukové pásmo má určité své opodstatnění, neboť obyvatelstvo nacházející se u komunikace druhé třídy v tomto pásmu, může být právě příkladem této k hluku citlivější populace. K tomu je třeba podotknout, že subjektivním pocíťování hluku lze samozřejmě nacházet i další rozdíly, které vycházejí z věku, rodinné situace či příslušnosti k určité sociálně-ekonomické skupině.

Závěr

Výsledky analýzy uvedené v tomto článku ukazují, že hluková zátěž je velmi významným problémem způsobovaným regionálními komunikacemi, a to i když na těchto komunikacích nebývá dosahováno tak vysokých intenzit dopravy jako např. na komunikacích typu dálnic a rychlostních silnic. Je to z důvodu, že regionální komunikace vedou často středy či přímo centry jednotlivých dotčených obcí, kde je vysoká hustota osídlení a dopad na obyvatelstvo je tedy i přes nižší intenzity dopravy relativně vysoký. V tomto směru je nutné zmínit, že článek se zabývá pouze hodnocením dopadů hlukové zátěže, ale k těmto je nutné dále při komplexním hodnocení zvažovat další vlivy (především na kvalitu ovzduší či někdy vibrace apod.). Tato skutečnost je argumentem pro zvažování realizace obchvatů některých obcí na vybraných komunikacích, neboť zde může prostřednictvím této realizace dojít k významným environmentálním úsporám či přínosům získaným z lepšího zdravotního stavu obyvatelstva. Neboť hluková zátěž samozřejmě může mít při dlouhodobé expozici velmi významné zdravotní dopady. Nicméně právě zde dochází k institucionálnímu úskalí. Nositeli této environmentální zátěže jsou obce a jejich obyvatelé. Naproti tomu správcem komunikace druhé třídy je krajská správa, jejíž zřizovatelem je kraj (podobně u dalších komunikací s vyššími intenzitami je to u komunikací prvních tříd, rychlostních silnic a dálnic Ředitelství silnic a dálnic). Jde tedy o hierarchicky nadřazenou instituci, která má jiné cíle a priority v rámci realizace svých veřejných politik. Právě zde se tedy vyskytuje určitý potenciál či doporučení pro stanovení určitých limitů zatížení obcí či obyvatel, jejichž překročení by znamenalo legislativní (a vymahatelný) požadavek na realizaci dodatečných opatření správcem komunikace. Takový nástroj by obcím zjednodušoval domáhání se svých práv při dodržování či nedodržování limitů hluku. Nicméně pro efektivní realizaci takového opatření je samozřejmě zapotřebí i určitá sankční doložka pro odpovědnou instituci pro případ její dlouhodobé nečinnosti.

Literatura

- [1] ADAMEC, V. et al., (2002). *Výzkum zátěže životního prostředí z dopravy*. Výroční zpráva za rok 2001. Brno: Centrum dopravního výzkumu.
- [2] ADAMEC, V. et al., (2005). *Elektronický průvodce udržitelnou dopravou*. Brno: Centrum dopravního výzkumu.
- [3] ADAMEC, V. et al., (2006). *Výzkum zátěže životního prostředí z dopravy*. Výroční zpráva za rok 2005. Brno: Centrum dopravního výzkumu.
- [4] ArcDATA Praha, (2013). *ArcČR, veřejná databáze geografických vrstev pro ESRI, ArcGIS*.
- [5] ARSENIO, E., BRISTOW, A., WARDMAN, M., (2000). *An Innovative preference computer survey model for Valuing Noise Impacts from Road Traffic*. Institute for Transport Studies, University of Leeds, UK, p. 14.
- [6] BARREIRO J., SANCHEZ, M., VILADRICH-GRAU, M., (2000). How Much are People Willing to Pay for Silence? *A One and One-Half-Bound DC CV Estimate*. Universidad Pública de Navarra:Departamento Gestión de Empresas, CDV, (2010).
- [7] Centrum dopravního výzkumu, (2015). *Sčítání dopravy v roce 2010*. [online]. Dostupné na: <http://scitani2010.rsd.cz/pages/informations/default.aspx>.
- [8] ČNG, (2014). *Český národní geoportál INSPIRE*, [online]. Dostupný z: www.geoportal.gov.cz
- [9] ČSÚ, (2014). *Územně identifikační registr*. [online]. Dostupné na: www.czso.cz/csu/rso.nsf/i/prohlizec_uir_zsj.
- [10] KOUKAL, O., (2012). *Kvalita životního prostředí jako jeden z faktorů tvorby ceny nemovitostí*. Brno: Masarykova univerzita.
- [11] KUTÁČEK, S., (2009). *Aplikace teorie externalit na vybraný segment odvětví dopravy* [disertační práce]. Brno: Masarykova univerzita.
- [12] LAMBERT, J., POISSON, F., CHAMPELOVIER, P., (2001). *Valuing benefits of a road traffic noise abatement programme: a contingent valuation survey*. Bron, France.
- [13] LUPÍNEK, Č., (2014). *Hluková zátěž a její ekonomické dopady* [diplomová práce]. Brno: Masarykova univerzita.
- [14] MÁCA, V., URBAN, V., MELICHAR, J., KŘIVÁNEK, V., (2012). *Metodika oceňování hluku z dopravy*. Centrum pro otázky životního prostředí UK, Centrum dopravního výzkumu, v. v. i. Praha.
- [15] MAZÁČOVÁ, B., (2013). *Hodnocení dopadů dopravy na obytné a rekreační prostředí*. [bakalářská práce]. Brno: Masarykova univerzita.

- [16] MINISTERSTVO DOPRAVY ČR, (2013). *Dopravní sektorové strategie, kniha 8*. [online]. Dostupné na: www.dopravnistrategie.cz/.
- [17] MINISTERSTVO ZDRAVOTNICTVÍ ČR, (2010). *Strategické hlukové mapy*. [online]. Dostupné na: www.mzcr.cz/obsah/strategicke-hlukove-mapy_1070_5.html.
- [18] MÜLLEROVÁ, J., (2012). *Vliv hluku na cenu bydlení* [diplomová práce]. Brno: Masarykova univerzita.
- [19] NAVRUD, S., PRUCKNER, G. J., (1997). Environmental valuation—to use or not to use? A comparative study of the United States and Europe in *Environmental and resource economics*, vol. 10, no. 1, pp. 1-26. ISSN 0924-6460.
- [20] NAVRUD, S., (2000). Economic Benefits of a Program to Reduce Transportation and Community Noise: A Contingent Valuation Study. *Inter.noise 2000*, In *29th International Congress and Exhibition on Noise Control Engineering*, Nice, France.
- [21] NELSON, J. P., (1982). Highway Noise and Property Values, A Survey of Recent Evidence. *Journal of Transport Economics and Policy*, pp. 117-138. ISSN 0022-5258.
- [22] PAŘIL, V., (2015). *Ekonomické hodnocení environmentálních dopadů vybraných dopravních projektů* [disertační práce]. Brno: Masarykova univerzita.
- [23] POKORNÝ, P., (2007). *Kategorie pozemních komunikací dle ČSN. Observační bezpečnosti silničního provozu*. [online]. [cit. 2014–10–30]. Dostupné z: www.czrso.cz/clanky/kategorie-pozemnich-komunikaci-dle-csn/.
- [24] POMMEREHNE, W. W., (1988). Measuring environmental benefits: Comparison of a hedonic technique and CVM. In D. Bos, M. Rose and C. Seidl (eds.) *Welfare and Efficiency in Public Economics*. Berlin.
- [25] ŘSD ČR, (2012). *Prováděcí pokyny pro hodnocení ekonomické efektivity projektů*. Příloha C. str. 9.
- [26] SAELENSMINDE, K., (1999). Stated choice valuation of urban traffic pollution and noise. *Transportation Research Part D*, 4 pp. 13-27.
- [27] SIEBER, M. (2009). *Stínové ceny v české ekonomice*. [disertační práce]. Praha: Vysoká škola ekonomická.
- [28] SOGUEL, N. (1994). *Evaluation monétaire des atteintes à l'environnement: Une étude hédoniste et contingente sur l'impact des transports*, Imprimerie de L'évolue SA Neuchatel.
- [29] TECL, J., (2007). *Mezinárodní zkušenosti v oblasti nepřiměřených rychlostí. Observační bezpečnosti silničního provozu*. [online]. [cit. 2014–10–30]. Dostupné z: www.czrso.cz/index.php?id=339.
- [30] THUNE-LARSEN, H., (1995). Kostnader ved utslipp til luft fra samferdsel i Norge (The costs of air emissions from transport in Norway) in Navrud, S. 2002. *The State of the Art on Economic Valuation of Noise*. Report prepared for the European Commission, DG Environment (p. 21 a Appendix 2).
- [31] VAINIO, M., (1995). *Traffic noise and air pollution: Valuation of Externalities with the hedonic price and contingent valuation methods*. [Dissertation Thesis]. Helsinki: School of Economics and Business Administration.
- [32] WHO, (2014). *Dokumentový server Světové zdravotnické organizace*. [online]. Dostupný na: www.who.int/docstore/peh/.
- [33] WIBE, S., (1995). *Acoustic conditions in housing - A socio-economic assessment. Preliminary investigation (Ljudmiljon i bostaeder – En samhaellsekonomska vaerdering. Foerundersoekning)*. Rapport till Byggeforskningsradet. Projektnummer 930941-3 in Navrud, S. 2002. *The State of the Art on Economic Valuation of Noise*. Report prepared for the European Commission, DG Environment.
- [34] *Zákon č. 13/1997 Sb. o pozemních komunikacích*.

PROJEVY KLIMATICKÉ ZMĚNY JAKO FAKTORY A LIMITY ROZVOJE REGIONŮ. INSPIRACE ZE ZAHRANIČÍ

CLIME CHANGE DISPLAY AS A FACTOR AND LIMIT OF THE REGIONAL DEVELOPMENT. AN INSPIRATION FROM ABROAD

MGR. MICHAEL PONDĚLÍČEK, PH.D.

DOC. ING. ARCH. VLADIMÍRA ŠILHÁNKOVÁ, PH.D.

*Katedra regionalistiky | Institute of Regionalism
Vysoká škola regionálního rozvoje | College of Regional Development
✉ Žalanského 68/54, 163 00 Praha, Czech Republic
E-mail: michael.pondelicek@vsrr.cz, vladimira.silhankova@vsrr.cz*

Anotace

Projevy klimatické změny jsou po celém světě sledovatelné a směřující určitým směrem, což může v budoucnosti znamenat brzdu nebo naopak urychlení rozvoje celých oblastí a úpadek či vzestup nových regionů. Jak se mohou jednotlivé projevy změny klimatu prezentovat v praxi, jak mohou ovlivnit rozvoj města, obce či regionu a jaké mohou být zvoleny strategie jako reakce na ně je předmětem tohoto článku. Článek představuje vybrané dopady projevů klimatické změny v zahraničí a částečně i v ČR jako hrozbu rozvoje regionů, která může být významným faktorem a limitem jejich rozvoje. V závěru jsou představeny tzv. soft strategie, které s minimálními náklady mohou dopady klimatické změny a hrozby s ní spojené významným způsobem snížit.

Klíčová slova

klimatická změna, regionální rozvoj, faktory a limity rozvoje

Annotation

Climate change displays are visible worldwide and focused in specific direction. In the future it could present a break or on the other hand an accelerant of regional and / or local development. How can different displays of climate change present in the practice, how they can influence town, city or regional development and how can be chosen strategies as a reaction? This article is focused on those questions. The article presents selected climate change impacts abroad and also in the Czech Republic as a threat of regional development and show how it can be an important factor and limit of their development. So called soft strategies are introduced in the end and shows how climate change impact and threat can be solved or importantly reduces with minimal costs.

Key words

climate change, regional development, factors and limits of development

JEL classification: Q56

Úvod

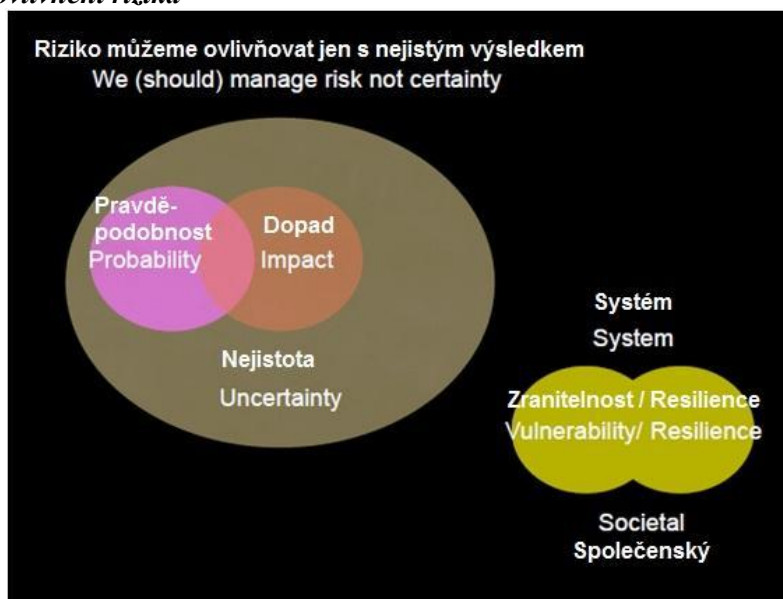
Projevy klimatické změny jsou po celém světě sledovatelné a směřující určitým směrem, což může v budoucnosti znamenat brzdu nebo naopak urychlení rozvoje celých oblastí a úpadek či vzestup nových regionů (IPCC, 2014). Ponecháme-li stranou myšlenku, zda je člověk hlavním hybatelem těchto změn (jak tvrdí část vědecké komunity doprovázená početným zástupem alarmistů a ekologů) nebo je člověk jen prekursorem v posunech a změně klimatu (k tomu se naklání větší část vědecké obce) nebo dokonce je člověk malým přispěvatelem velké meziplanetární a planetární změny, která se projevuje také změnou klimatu (jak tvrdí další vědci a zejména klima-skeptici), tak nutně musíme připustit, že něco není v pořádku a že k posunům v sociální sféře, migracím a změnám v lokálním klimatu již dochází a tyto změny mohou opravdu znamenat určité riziko anebo zatím odloženou hrozbu. Podle studií IPCC, které jsou prezentovány Českým hydrometeorologickým ústavem (Metelka, Tolasz, 2009) půjde v planetárním měřítku o posuny klimatu spočívající zejména ve změně proudění větru, změně srážkového ročního cyklu, mírnému oteplení a také v divočení počasí.

Všechny uvedené planetární změny v proudění větru a cirkulaci vody v oběhu jsou pak zdrojem změn na pevnině i na moři, kde se rovněž mění podmínky pro určité druhy obživy. Zásadně ovlivněno bude zemědělství a vzhledem k tomu, že v této hrozbě jde o teploty a vodu, tak je nutno uvažovat s tím, že limity rozvoje regionů se změní a dojde k významným sociálním změnám, migracím a ekonomickým posunům. (Pondělíček, 2014) Jak se mohou jednotlivé projevy změny klimatu prezentovat v praxi, jak mohou ovlivnit rozvoj města, obce či regionu a jaké mohou být zvoleny strategie jako reakce na ně je předmětem tohoto článku.

Klimatická změna, potenciál hrozeb v území a reakce na ně - resilience

Hrozba a riziko jsou si dva blízké pojmy a signály potenciálního nebezpečí, které mohou ovlivnit činnost člověka v území. Hrozba, dle předchozí kapitoly, je libovolný subjekt, který může způsobit krizovou situaci, riziko je pak spíše mírou vzniku hrozby v čase. David Korowicz (Korowicz, 2014) je názoru, že jsme schopni provádět management rizika (a to jen v omezení míře), nikoliv však management jistoty. Pravděpodobnost a dopady jsou tedy podmnožinou nejistoty, jak ukazuje následující obrázek.

Obr. 1: Možnosti ovlivnění rizika

Zdroj: Korowicz, 2014

Mohlo by se zdát, že současná středoevropská struktura české krajiny, která je odlišná od řady jiných zejména přímořských krajín např. Mediteránu, s sebou nese relativně malé množství rizik a nejistot,

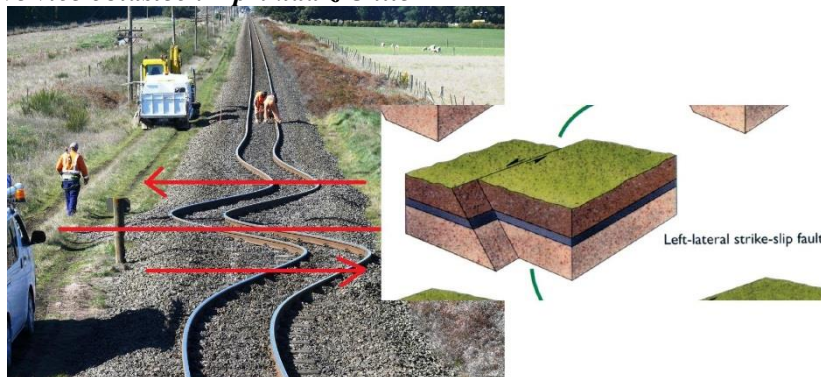
kteří mohou být dány zejména lidským selháním, lidskou chybou a dalšími antropogenními příčinami. Ale není tomu tak.

Klimatická změna jako limit rozvoje území: dopady klimatické změny na bezpečnost území

Jak již bylo naznačeno výše, v průběhu 20. století se zásadním způsobem proměnila situace ve vnímání bezpečnosti a bezpečnostních rizik obyvatelstva, měst i území jako takového. Bohužel je třeba v této souvislosti konstatovat, že problematika ochrany obyvatelstva jako celku je stále řešena spíše na úrovni odstraňování následků případných krizových situací, než na úrovni jejich předcházení, a to jakoukoliv cestou. Jistě lze některé hrozby a rizika dopředu odhadnout, na druhou stranu převládá většina problémů, a to zejména souvisejících s lidským faktorem bohužel doposud odhadnout nejde, a lze se jim tedy bránit pouze nějak vhodně pojatou logistikou ochrany obyvatelstva, předběžnou připraveností, a také přizpůsobením systému případným mimořádným událostem a okolnostem. Zkušenosti z mimořádných situací jsou ovšem sdílené a možné až teprve poté, co je daná mimořádná událost lépe či hůře vyřešena a situace zajištěna.

Potenciál hrozeb území i v České republice je naštěstí omezený, neboť ČR neleží na významných zlomech zemské kůry (jako např. Svatoondřejský zlom v Kalifornii nebo podmořské zlomy v Jávském moři) nebo tektonických zlomech (např. Předalpský zlom v Rakousku a Slovinsku), v místech sopečné činnosti (Guatemala, Jáva, Island, Japonsko, Filipíny, apod.), v povodí velkých, rozvodňujících se řek (např. Meghna – Bangladéš, Mississippi – USA, Rio Negro, Brazílie, apod.) nebo v území cyklónů (Kansas, Missouri – USA) monzunů a hurikánů (jižní Čína, Vietnam, Kambodža, Indie) nebo teplotních extrémů (Izrael, Sibiř). Přesto zvyšující se pravděpodobnost hrozby záplav, větrných smrští, sněhových přívalů a ledovek jsou i u nás reálné a je a bude nutno jim v budoucnosti čelit.

Obr. 2: Zlomy a zemětřesení mohou být v některých regionech významným faktorem omezení rozvoje ve více oblastech – příklad z Chile

Zdroj: GfGD, 2014

To ovšem neznamená, že v ČR žádné dopady nejsou nebo nejsou viditelné. Změna klimatu a „divočení počasí“ jako jeden ze stěžejních jevů pozorujeme cca od počátku 90. let 20. století se i v našem podnebném pásmu zvyšují. Rizika a hrozby jsou ničivé zejména pro území silně obydlená člověkem tedy sídla, a to ať již venkovská, tak zejména městská, včetně aglomerací. Zaplavení infrastruktury nelze jen tak opominout, a to i při nárazovém a vytrvalém dešti

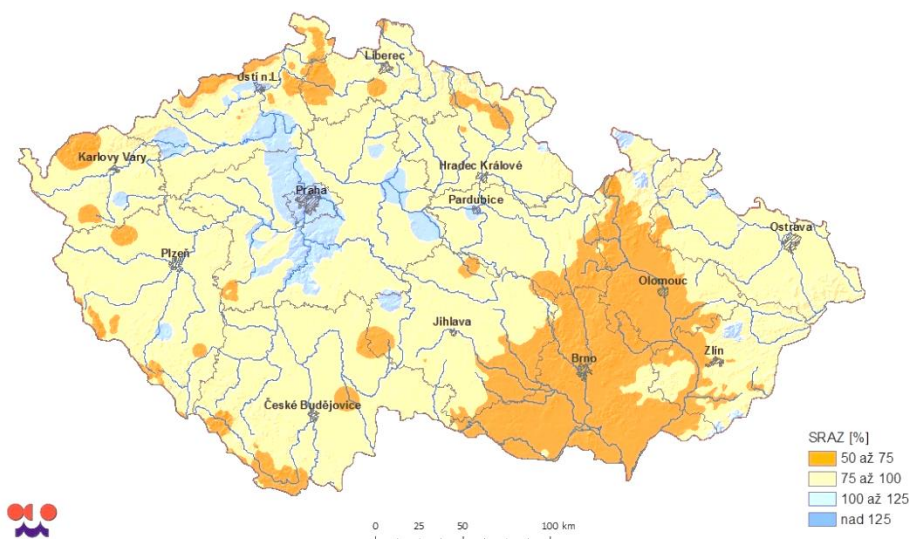
Obr. 3: Povodeň na Rokytce, Praha 8 v červnu 2013

Zdroj: iDNES.cz 9.6.2013

Stranou vědomě ponecháváme současné projevy zemědělského sucha a hydrologického sucha, které se ukazují daleko reálnějším projevem, než jsou povodně (Metelka, 2014).

Obr. 4: Sucho jako limit rozvoje území: Srovnání úhrnu srážek na území ČR s dlouhodobým průměrem 1961 – 2010 za období od 1.1. do 13.7. 2014

Zdroj: Metelka, 2014

Zemědělské sucho může zcela paradoxně pohnout státními rozpočty a poznamenat komfort obyvatel té či oné země v dlouhodobém horizontu nebo dokonce přimět řadu osob s nízkou životní úrovní k emigraci, protože nelze očekávat zlepšení, pokud nepřijež klimatu v území trvá déle jak 5 let. Zemědělské sucho ve spojení s ruským zákazem vývozu obilí (kvůli suchu a neúrodě v Rusku) bylo též příčinou a motorem vlny nespokojenosti a následných revolucí v letech 2010 – 2011, známých jako arabské jaro. Pokles ceny volání a SMS z mobilních telefonů a dostupnost internetu tak paradoxně proti zvyšujícím se cenám chleba znamenaly roznětku pro destrukci všech autoritářských režimů. Potenciál těchto „hladových“ revolucí však nedokázali využít fundamentalisté a islámští radikálové nadlouho, protože kromě teroru nemají co nabídnout a kupodivu neumějí vyvolat dešť. V České republice se pozvolna začíná projevovat změna srážkových cyklů, která spočívá v mírnějších a sušších zimách a chladnějších a deštivějších létech, což pro některé plodiny může znamenat problém v pěstování oproti dosavadnímu stavu. V rámci změny hospodaření je samozřejmě patrný nárůst produkce plodin v kraji Vysočina, který je na výkyvy počasí více adaptován a neleží ve srážkovém stínu, podobně jako Praha a Polabí.

Bezpečnost může v souvislosti se změnou klimatu v sídlech klesat rychleji než bychom očekávali a protože synergie jevů funguje i zde, tak lze očekávat její projevy rozsáhlejší a komplexnější.

Dlouhotrvající déšť vede nejen k rozlítí a rozvodnění velkých toků, ale k místním – lokálním ničivým povodním, kterým se dobře neumíme bránit, parky ve městech za takového deště přestanou být bezpečné kvůli možnosti pádu větví nebo celých stromů a některé dřevostavby se stanou rizikovými. Dojde ke zpomalení nebo zastavení dopravy, zahlcení systému dešťové kanalizace a k lokálním záplavám. Výsledek z hlediska škod ekonomických i sociálních pak má velký význam pro ekonomiku sídla i státu. Např. běžná města po opakované, a to i částečné povodni, nejsou schopna již udržet v provozu všechny struktury a také se stanou méně komfortními z hlediska pobytu a pohody pobytu, např. centrum Prahy se po velké povodni 2002 prakticky vysídlilo od běžných obyvatel. Doprava při povodních pravidelně kolabuje a s ní i zásobování zbožím každodenní potřeby, protože často povodně zasáhnou důležité komunikační uzly (např. podmostí v Ústí nad Labem, apod.). Každá mimořádná událost, každé realizované riziko přináší sice poučení, ale nejde mu dále rozumným způsobem předejít, aniž by to znamenalo masivní kácení stromů v parcích, stromořadích nebo lesích, tak aby byla snížena možnost rizika pro kritickou infrastrukturu v území měst, silnic a jejich okolí. Problematická je i situace předpovědí, protože silný vítr, ledovka a podobné jevy a oblast jejich výskytu předpovědět prakticky nelze, a to ani na základě staletých prognóz. Četnost některých jevů, které se doposud neprojevovaly plošně, a zejména ne v mírném pásmu lze demonstrovat zejména zvýšením četnosti výskytu landslidů, tedy zemních skluzů a sesuvů, jinak řečeno zvýšením půdní nestability, a to plošně. Sesuvy a sesuvná území v první polovině roku 2014 narostly po celém světě a způsobily značné škody v dopravě, a to dokonce i u nás.

Příklad projevu „divočení počasí“ jako limitu rozvoje území: Slovinsko, únor 2014

V únoru 2014 došlo ve Slovinsku, k obrovskému vzniku ledovky ve více regionech, kde tento jev omezil významně silniční i dálniční dopravu, zastavil železnici, narušil sítě, mobilní signál i internet, v jeho důsledku došlo k rozsáhlé destrukci lesních porostů, která poškodila okolo 65 % lesů v zemi, dále pak ledovka postupně vedla ke kolapsu energetických sítí a k black-outu. Hospodářství země nefungovalo cca 3 dny než se podařilo následky ztlumit a po odtání ledovky škody částečně napravit. Katastrofa ohrozila celkovou stabilitu země v Eurozóně a vedla k pádu legitimní středoprávní vlády. Následné volby vyhráli populisté bez programu, nezaměstnanost stoupla ke 20 %, země se zadlužuje, klesly důchody a stoupá chudoba, zejména ve venkovských regionech. (RTL 2.2. 2014) Bez pomoci EU by Slovinsko pravděpodobně nemohlo nadále zůstat v Eurozóně. Takové jsou následky nečekaného, dříve nepříliš známého jevu – ledovka který nastoupil na scénu v dané zemi masivně, plošně a intenzivně. Pokles HDP a životní úroveň bude patrně napraven v dlouhodobém časovém horizontu. Ledovka jako projev klimatických změn se tak ve Slovinsku dotkla komfortu života ve městech, kde jsou parky a zeleň destruovány a dále deprivovány, infrastrukturní sítě se staly nespolehlivými a rozvoj moderních technologií je silně přibrzděn.

Obr. 5 a 6: Ledovka ve Slovinsku – stav v únoru 2014 a následky v červnu téhož roku

Zdroj: RTL 2.2.2014 a vlastní foto

Opatření na zmírnění dopadů projevů klimatických změn a divočení počasí: příklady opatření ze zahraničí

K adaptaci na změny klimatu mohou přispět i tzv. soft opatření na bázi logistiky a osvěty, která mohou zvýšit účinnost tvrdých opatření tedy technické ochrany obyvatel a majetku. Ponechme nyní stranou tato tvrdá opatření, která by vyžadovala rozsáhlejší rozbor a v praxi samozřejmě i nemalé investice a věnujme se soft opatřením, která jsou levná, rychlá a v konečném důsledku velmi účinná. V obecné rovině jde u soft opatření např. o kampaně orientované na spolupráci všech sektorů v případě zvýšení možnosti dopadů některé z hrozeb spojené s klimatickými změnami a s tím souvisejícím divočením počasí.

Příkladem vhodného opatření pro případ nouze a ve srozumitelné formě může být např. transparentní evakuační plán pro případ tsunami vyvěšený na více místech v přímořském letovisku Kuta Beach, Bali, Indonésie a na dalších místech, kterých se dotkla vlna tsunami v roce 2004. Neméně dobrým příkladem z Guatemaly a jižního Mexika jsou opatření pro města a obce představující instrukce k tomu, jak má vypadat evakuace a jak mají být a čím naplněny evakuační baňušky pro případ jakékoliv nutné rychlé evakuace (v těchto územích hrozí jak sopečné výbuchy, tak landslidy, tak i povodně). (Conred, 2014)

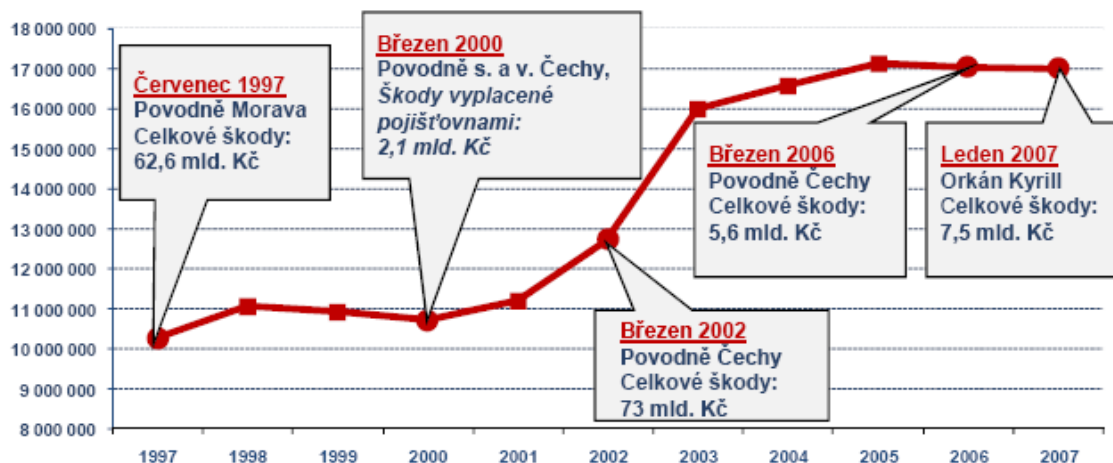
Obr. 7: Evakuační plán v Kuta Beach, Bali, Indonésie

Zdroj: vlastní foto

Tento typ instrukcí je u nás v tuto chvíli nedostupný, stejně jako neexistuje obecné povědomí obyvatel o vážnosti stávajících hrozeb a jejich dopadů na osoby a i na infrastrukturu. Limity a faktory růstu vyplývající z relativně stabilního klimatu (nebo alespoň nějak čitelného) po dlouhá léta byly neměnnými faktory, případně se dalo s počasím počítat jako s nějakou sice občas narušenou, ale přece jen konstantou. Vzhledem k tomu, že parametry v podnebí se posunují a počet nepravděpodobnosti řady jevů se snižuje (svědčí o tom prakticky také každoroční nárůst ceny pojištění majetku a nemovitostí viz obrázky) tak je nutno počítat s omezením faktorů růstu a zejména investic do regionálního rozvoje v oblastech, které jsou náchylné k realizaci hrozeb spojených se změnou podnebí. Jde také v první řadě o plochy ekologicky významné a často zařazené jako významné krajinné prvky, tedy území s řadou dalších regulativů a proto činnost v investičním rozvoji a výstavbě v těchto územích nebude jednoduchá a pojišťovací riziko a tedy i cena pojistky bude průběžně, ale zcela jistě stoupat a to tak, že některá území budou z hlediska výstavby až nerentabilní.

Obr. 8: Předepsané pojistné – pojištění majetku (tis. Kč)

Zdroj: Zámečník, 2009

Závěr

Odpovědí na stávající situaci s narůstajícími hrozbami je skutečně aktivní adaptace na změnu klimatu, která může přinést ovoce v podobě snížení až eliminace rizik a limitů pro rozvoj měst, obcí a regionů, jen když bude pochopená a bude působit nejen na bezpečnostní složky, ale i na a úřady, podnikatele, veřejnost a další aktéry místního a regionálního rozvoje.

Zvyšování resilience (odolnosti) ke klimatické změně a adaptace (přizpůsobení) měst a regionů na dopady klimatické změny postupuje mnoha způsoby a v každé světové i evropské zemi různě. Očekává se mimo jiné další koncentrace obyvatel do měst, protože některé regiony nebudou zcela bezpečné a rozhodně nebudou poskytovat nadále takový pobytový komfort, na který jsou jejich dosavadní obyvatelé zvyklí. Pro resilienci a adaptaci na klimatickou změnu by do budoucna měla jednoznačně být města jako centra regionů zdrojem pro další rozvoj celého území. Urbanita, tedy městskost a kvalita života ve městech (tedy včetně jejich resilience) bude zřejmě také měřítkem pro další výběr bydlení pro občany. Zdá se, že investice do rozvoje resilience a adaptace měst a regionů vč. rozvoje resilience infrastruktury a služeb najdou svou odezvu v lepším přístupu ke službám zdravotnickým, sociálním, ale i řemeslným a dalším. Úloha hrozeb jako motoru inovace, restrukturalizace a rozvoje sídel je zatím až podivně podceňována, a tak například operační programy tvrdě směřují pouze a zejména k posílení složek IZS a nouzových kanálů pro informace (Koppitz, 2014), které jsou bohužel spouštěny sporadicky a pozdě.

Posílení infrastruktury měst, neformální mezisektorové spolupráce při rozvoji procesů adaptace sídel a také osvěty mezi obyvateli a podnikateli uvnitř i vně sídel není zatím plánováno, stejně tak jako podpora jednoduchých logistických procesů, které by přinesly v krizových chvílích užitek a podporu pro další udržení standardu života a potenciálu pro rozvoj sídla. Podpora samostatných udržitelných zdrojů energie, podpora rozvoje autonomní a na elektrinu nezávislé autodopravy, stejně jako podpora efektivního jednání úřadů a šíření strategií pro adaptaci se nedostavuje a chybí k němu motivace.

Literatura

- [1] CLIMATE CHANGE, (2014). *Impacts, Adaptation, and Vulnerability*. [online]. [cit. 2015-03-21]. Dostupné z: <http://ipcc-wg2.gov/AR5/>
- [2] iDNES.cz, (2013). *Českem přešly silné bouřky. Zvednou hladiny, dešť má ustát až v úterý*. [online]. [cit. 2015-03-22]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/vystraha-pred-srazkami-a-povodnemi-du4-/domaci.aspx?c=A130609_132813_domaci_klm
- [3] FACEBOOK, (2014). *Geology for Global Development*. [online]. [cit. 2015-03-25]. Dostupné z: www.facebook.com/gfgd.org?fref=ts

- [4] KOPPITZ, D., (2014). Obce v novém programovacím období. In *Regionální politika na prahu nového programovacího období*. Pardubice: Civitas per Populi a VŠRR
- [5] KOROWICZ, D., (2014). The human systems ecology of systemic collapse. In *Nadace Partnerství*. Brno.
- [6] METELKA L., TOLASZ R., (2009). *Klimatické změny: fakta bez mýtů*, Praha: Univerzita Karlova, Centrum pro otázky životního prostředí. ISBN 978-80-87076-13-2.
- [7] PONDĚLÍČEK, M., (2014). Klimatická bezpečnost a adaptace v městské praxi In *Adaptabilita českých měst a obcí jako ekonomická a bezpečnostní výzva*. Praha: VŠRR. [online]. [cit. 2015-03-21] Dostupné z: www.adaptacemest.cz/materialy/
- [8] METELKA, L., (2014). Stávající poznatky o změně klimatu v ČR. In *Adaptabilita českých měst a obcí jako ekonomická a bezpečnostní výzva*. Praha: VŠRR, [online]. [cit. 2015-03-21]. Dostupné z: www.adaptacemest.cz/materialy/
- [9] FACEBOOK, (2014). *Reporte de emergencias*. [online]. [cit. 2015-03-25] Dostupné z: www.facebook.com/conredgt?fref=ts
- [10] ZÁMEČNÍK, P., (2009). *Pojištění majetku: hrubě podceňováno!* [online]. [cit. 2015-03-30] Dostupné z: www.hypindex.cz/pojisteni-majetku-hrube-podcenovano/
- [11] RTL, (2014). *Žled v Sloveniji*.

Příspěvek byl zpracován v rámci EEA grantu č. EHP-CZ02-OV-1-033-2015 podpořeného z fondů z Islandu, Lichtenštejnska a Norska s názvem „Adaptace sídel na změnu klimatu - praktická řešení a sdílení zkušeností“.

REGIONÁLNÍ A BLESKOVÁ POVODEŇ JAKO LIMITUJÍCÍ FAKTOR ROZVOJE

REGIONAL AND FLASH FLOOD AS A LIMITING FACTOR FOR DEVELOPMENT

DOC. RNDR. JAROMÍR KOLEJKA, CSc. ¹

MGR. TOMÁŠ KREJČÍ ¹

DOC. ING. PETR RAPANT, CSc. ²

MGR. TOMÁŠ INSPEKTOR ²

¹ Ústav Geoniky AV ČR, v.v.i. | ¹ Institute of Geonics AS CR, v. v. i.
✉ Drobného 28, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: kolejka@geonika.cz, krejci@geonika.cz

² Ústav IT4Innovations | ² IT4Innovations
Institut geoinformatiky | Institute of Geoinformatics
Hornicko-geologická fakulta | Faculty of Mining and Geology
Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava | VSB – Technical University of Ostrava
✉ 17. listopadu 15/2172, 708 33, Ostrava-Poruba, Czech Republic
petr.rapant@vsb.cz, tomas.inspektor@vsb.cz

Anotace

Lokalizační a rozvojové faktory jsou zpravidla dobře známé, zkoumané a zohledňované při přijímání řešení v rozhodovací sféře. Naopak limitující faktory rozvoje obvykle stojí v pozadí. Současné datové zdroje, znalosti a modelační technologie umožňují do značné míry předvídat rozsah nastalé povodňové situace. Hodnocení míry rizika regionální nebo bleskové povodně nemá být informací odrazující investory, ale naopak usměrňující jejich aktivity do bezpečného prostoru. Znalost rizikových lokalit v ČR z hlediska uváděných typů povodní přispívá rovněž bezpečnosti návštěvníků a místního obyvatelstva. Poznatky vhodně zakomponované do rozvojových plánů všech dimenzí naopak podporují iniciativy místních i externích investorů. Příspěvek dokládá nekonvenční využití veřejně dostupných geodat v podobě nabídky zásadní informace pro plány regionálního rozvoje.

Klíčová slova

povodeň, regionální rozvoj, limitující faktory, přírodní riziko

Annotation

Locating and developing factors are generally well known, studied and taken into account in the accepting of the solution. In contrast, the limiting factors of development usually stands in the background. Current data sources, knowledge and modelling technologies allow greatly anticipate the extent of the flood situation. Evaluation of the risk of regional or flash floods is not discouraging information for investors, but rather to guide their activities to a safe area. Knowledge of risk locations in the Czech Republic in terms of these types of floods also help for the safety of visitors and the local population. Appropriately incorporated findings into the development plans of all dimensions support the initiatives of local and external investors. The paper illustrates the unconventional use of public available geodata in the form of an offer vital information into regional development plans.

Key words

flood, regional development, limiting factors, natural hazard

JEL classification: H12, O21

1. Úvod

Rozvoj území bývá běžně hodnocen na základě analýzy nejrůznějších faktorů, vycházejících zejména z oblasti socioekonomické. Tyto „lokalizační“ či „rozvojové“ faktory jsou často zásadní oporou při plánování a rozhodování veřejné správy či samosprávy o podpoře konkrétních témat v jejich sféře vlivu. Důrazná orientace na socioekonomické ukazatele však místy opomíjí druhou zásadní složku při rozvoji území – totiž faktory přírodní, resp. fyzicko-geografické. Ty bývají vnímány jako významné jen v dílčích oblastech (např. turismus) a v zásadě jen v pozitivní roli.

Přírodní složky je ovšem nutné chápat i jako výrazné limitující faktory, které mohou způsobovat řadu závažných omezení pro (nadstavbovou) socioekonomickou sféru. V současnosti se tak můžeme setkat s řadou extrémních přírodních jevů, jejichž periodicita se zvýšila natolik, že představuje vážné ohrožení kontinuálního rozvoje řady územních celků. V globálním měřítku jde o změny klimatické (oteplování v arktické oblasti, narušení ochranné ozónové vrstvy aj.), v regionálním či lokálním měřítku mohou mít tyto projevy podobu často se opakujících povodní, časově narůstajících období extrémního sucha či větrných smrští.

Poslední dvě dekády charakterizuje zvýšený výskyt extrémních atmosférických a hydrologických jevů s nepříznivými dopady na lidskou společnost. Veřejnosti i odborníkům jsou nejnámější povodně, mj. z důvodu široké publicity v médiích, velká pozornost je jim věnována i v oblasti základního a aplikovaného výzkumu. V centru pozornosti výzkumu stojí především předpovědní stránka zejména regionálních povodní, které svým rozsahem dopadají na území povodí v řádu až desítek km². Jde především o postižení a analýzu podmínek a příčin vzniku takových povodní, modelování jejich průběhu a rozsahu (Jeníček, 2009; Kienberger, 2014), přičemž získané znalosti mají sloužit jak jisté prevenci, tak zejména včasnému varování před nimi. Bleskovým (přívalovým) povodním je věnována podstatně menší pozornost pro jejich „nahodilý“ výskyt, rychlý průběh limitující možnosti předpovědi a varování. Ovšem také v jejich případě jisté možnosti prevence a modelování existují. Velmi úspěšně se v rozmanitých úkolech spojených s regionálními a potenciálně i bleskovými povodněmi uplatňují geoinformační technologie (GIT) a mezi nimi obzvláště geografické informační systémy (GIS – příklady využití viz např. Bajabaa et al., 2013, Kalantari et al., 2014 nebo Chau et al., 2013). S jejich přispěním lze vcelku spolehlivě modelovat rozsah záplavy podle předpovídané výše povodňové vlny a v návaznosti na tuto skutečnost realizovat další úkoly spojené s identifikací ohrožených ploch a objektů, ohroženého obyvatelstva a infrastruktury, plánování únikových tras, shromaždišť aj. Nabízejí se i modelační procedury spojené s preventivními úpravami povodí, inundačních území a dílčích objektů. Zatímco pojišťovny vyvinuly značnou aktivitu s cílem omezit případné pojistné ztráty z nevýhodných smluv u objektů v záplavových územích a zajistily mapování odstupňovaného povodňového rizika po celém území ČR (Popelka, 2011), teritoriální plánovací praxe reflektuje v případě regionálních povodní jen opatrný přístup v zakomponování této problematiky do rozvojových plánů. Přitom je nesporné, že s rostoucím odstupem od času povodňové události, výrazně slábne historická paměť obyvatel (např. Munzar, 2010). Fakta je tedy zapotřebí systematicky připomínat a zohledňovat ve výhledových řešeních a v územně-plánovací dokumentaci (ÚPD). Odlišná situace je v případech bleskových povodní – avšak i tam je možné (a nutné) připomenout jistou možnost jejich výskytu a samozřejmě i jejich opakovanost. V rozhodující většině případů se totiž lokální podmínky jejich vzniku nezměnily a mohou u bleskové povodně výrazně přispět k dramatickému průběhu události. Je jen otázkou času, kdy území zasáhne spouštěč v podobě přívalových srážek. Potom lze pomocí nástrojů GIS vcelku spolehlivě vytipovat úseky toků tímto jevem ohrožené. Principiální otázkou tedy je, jak skloubit územní projektovou a plánovací činnost s produkty geoinformačních technologií v podobě vymezení ploch vyžadujících zvýšenou opatrnost při jejich současném i plánovaném využívání.

Tento příspěvek se primárně zabývá povodněmi z hlediska jejich dopadu na rozvoj regionů a nastiňuje možnosti, které lze využít k efektivnímu plánování v území a podpoře jeho rozvoje při zohlednění

právě omezujících podmínek přírodních jevů. Povodeň je v jistém smyslu modelovým případem přírodního rizika, neboť dopadá prakticky na všechny složky v území. Jak konstatují např. Hickman a Flickweert (2013), poznamenaly záplavy v hrabství Lincolnshire ve Velké Británii nejen vlastní obyvatelstvo, nýbrž ohrozily i zdejší kvalitní zemědělskou půdu a rovněž nemalé příjmy z cestovního ruchu (ročně cca 400 mil. liber). Jak dále tito autoři poukazují, zdejší statická opatření (odvodňovací kanály a ochranné hráze) se ukázala jako nedostatečná; řešení tohoto problému pokládají za výzvu pro regionální plánovací struktury. Jiný příklad dopadu přírodní katastrofy (v tomto případě lesních požárů) na region podávají Walters a Clulow (2010), kteří zkoumali reakci aktérů v cestovním ruchu (návštěvníků, představitelů samosprávy apod.) na zmíněné rozsáhlé požáry. V přímém světle se tak zde objevuje otázka potenciálu dalšího využití území pro cestovní ruch, což je odvětví velmi důležité i pro řadu oblastí v ČR. Přírodní katastrofy mají samozřejmě různý dopad na rozvojové či na rozvinuté země. V těch druhých je obvykle díky finanční a technologické vyspělosti nepoměrně snazší samotná reakce na daný problém i následná obnova území. Řada méně bohatých zemí však často závisí na udržitelných formách turismu, jež mají obvykle zásadní vliv a dopad na rozvoj místních komunit. Přítomnost extrémních přírodních jevů tyto komunity přímo ohrožuje, neboť jejich příjem, kvalita života i sociální rozvoj jsou přímo úměrné rozvoji turismu. Pokud se tedy projeví klimatické a další změny (vliv klimatických změn na přírodě blízký cestovní ruch v Nepálu diskutují např. Nyaupane a Chhetri (2009), v praxi jako první výrazně poklesne životní úroveň těchto komunit. I proto se ukazuje jako nezbytné zahrnovat přírodní rizika již do fáze plánování budoucího rozvoje území ať již jako součást krizového managementu nebo sektorových opatření např. v cestovním ruchu (Becken a Hughey, 2013).

2. Vstup produktů geoinformačních technologií do územně plánovací dokumentace (ÚPD) s ohledem na povodňové riziko

Strategické a rozvojové plány mají bezesporu brát i ohled na bezpečnost obyvatelstva, území či objektů, které se v něm nacházejí. Tyto ohledy je pak nezbytné vhodně promítnout do ÚPD. Všechny zmíněné dokumenty však zároveň mohou nad rámec dosavadních informací o možných rizicích získat další přidanou hodnotu, a to jak z disponibilních dokumentů o záplavových územích, tak z havarijních plánů podniků a institucí.

2.1 Disponibilní geodata interpretovaná za účelem zajištění bezpečnosti obyvatelstva

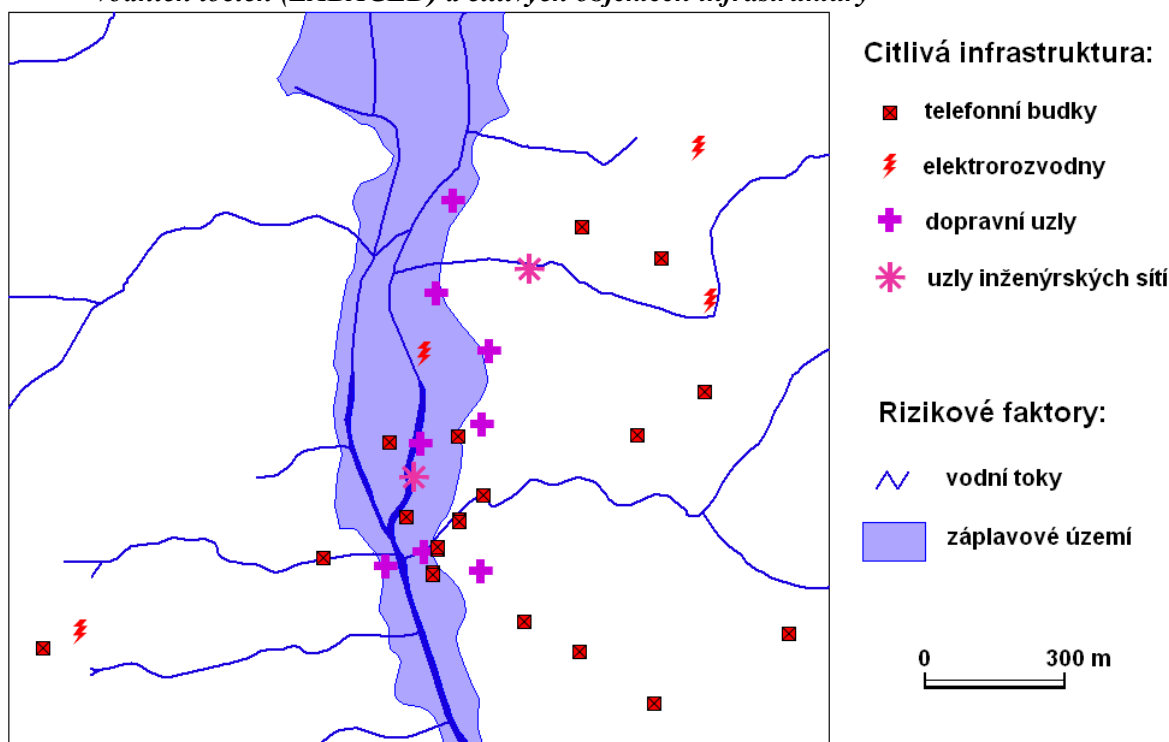
Pro rozhodování veřejné správy jsou na území České republiky k dispozici bohaté datové zdroje, často již přímo ve formě digitálních geodat. Jejich využití v regionálním rozvoji si však vyžaduje specifickou účelovou interpretaci, a to tím spíše, že je potřebné řadu těchto zdrojů vzájemně kombinovat a analyzovat.

V modelových případech povodní lze za ukazatel primárního významu považovat záplavové území. Většina mapových zdrojů, z nichž si lze udělat představu o jeho rozsahu, je k dispozici v rastrové podobě. Takto jsou k dispozici např. data z webových stránek věnovaných pojišťování objektů (riskportal.intermap.cz). Problematickou stránkou těchto dat je, že převod do použitelné podoby v GIS vyžaduje zpravidla vektorizaci, což ztěžuje jejich rychlé použití v praxi. Z komerčního datového balíku ZABAGED lze přibližně odvodit rozsah poříčních rovin cestou identifikace rovinatého terénu podél vodních toků vyhodnocením digitálního modelu reliéfu sestaveného z vrstevnicové kresby a dalších podpůrných údajů o reliéfu (kóty, terénní hrany apod.). Podobně lze využít armádní sadu geodat DMÚ 25. Přesnějším zdrojem informace o rozsahu záplavového území jsou digitální geologické mapy umístěné na internetu rovněž v rastrové podobě. Zde jsou znázorněny výplně údolních den fluviálními a deluviofluviálními sedimenty. Data ovšem opět vyžadují vektorizaci. Podobně lze interpretovat půdní mapy zveřejněné v rastrové podobě Výzkumným ústavem meliorací a ochrany půdy (geoportal.vumop.cz), který dále publikuje i nesporně kvalitnější detailní půdní mapy BPEJ, kde je však přístup limitován komerčně. Na druhé straně, bez nutnosti dodatečné vektorizace, lze zdarma využít digitální bázi vodohospodářských map (DIBAVOD, www.dibavod.cz). Ta obsahuje

přímo vrstvy vhodné pro zpracování v programech GIS, např. záplavová území pětiletých nebo stoletých vod.

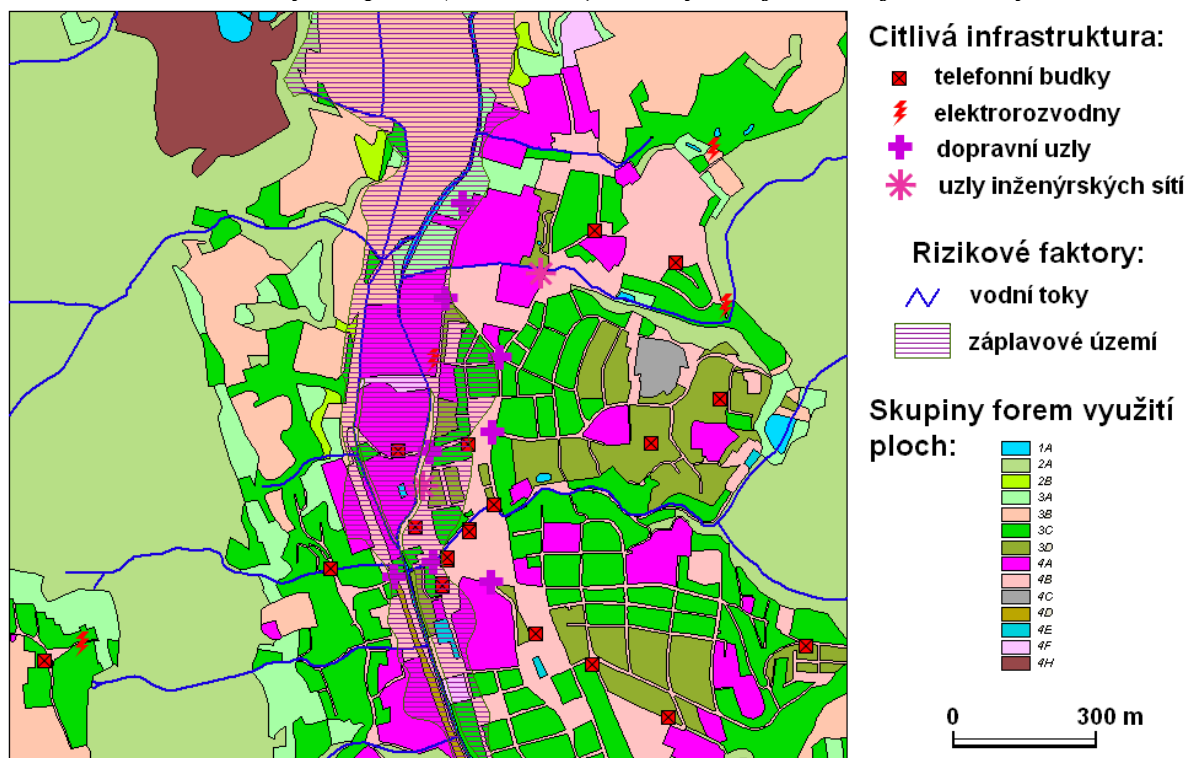
Významným aspektem průběhu rizikových jevů je výskyt citlivých objektů v dotčeném území. Data o citlivých objektech (technické a občanské infrastruktury) poskytuje rovněž balík ZABAGED a DMÚ 25. Další zajímavé údaje o objektech lze zjistit např. z adresních bodů objektů, k nimž se váží mj. údaje o typu objektu (obytný, služby, výroba atd.). Vhodnou interpretací, případně doplněním v terénu lze rámcově dohledat počty ohrožených přítomných osob a jejich sociodemografickou charakteristiku, často důležitou z hlediska zajištění jejich bezpečnosti (např. děti, osoby s omezenou pohyblivostí apod.). Znalost relativně spolehlivého rozsahu záplavového území v kombinaci s údaji o citlivých objektech a obyvatelstvu je dobrým východiskem při rozvaze o povodňovém riziku a ochraně před povodněmi při tvorbě ÚPD (viz např. obr. 1, 2 nebo 3).

Obr. 1: Kartografické znázornění dostupných geodat o záplavovém území (podle půdní mapy), vodních tocích (ZABAGED) a citlivých objektech infrastruktury

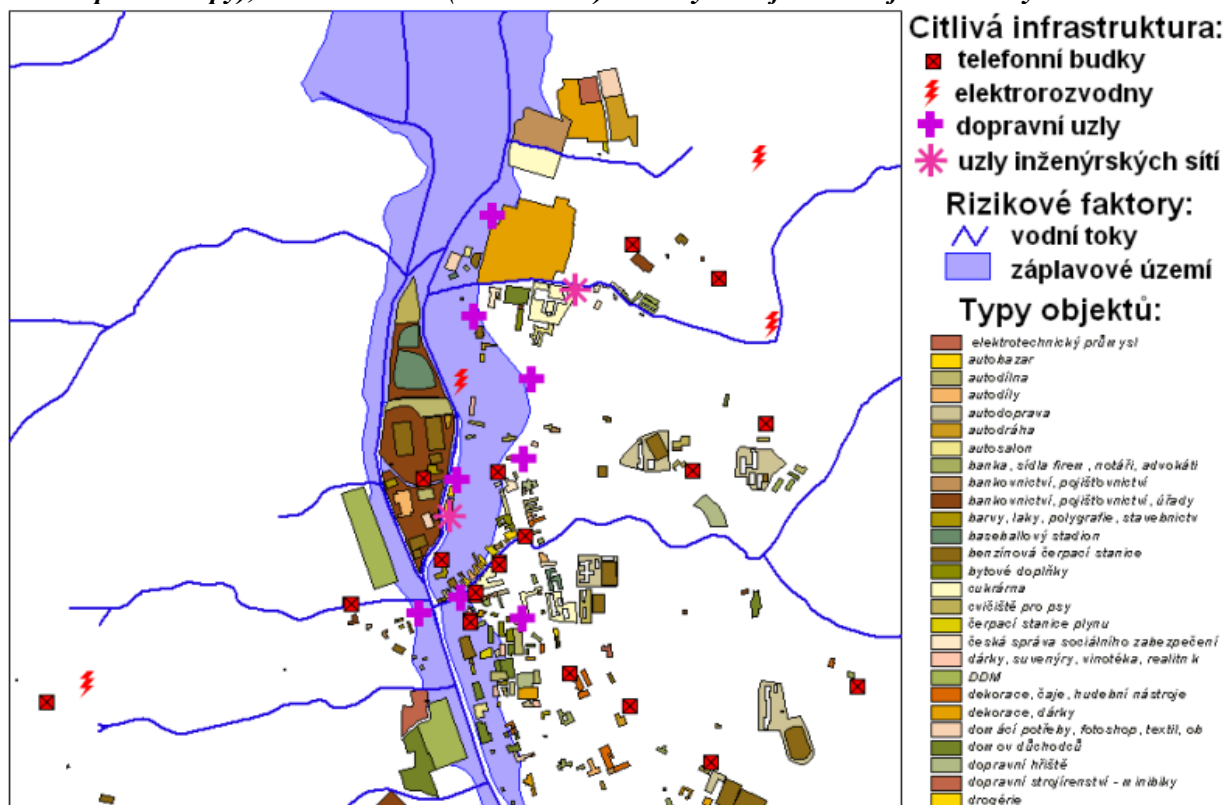
Zdroj dat: VÚMOP, ČÚZK, vlastní výzkum

Obr. 2: Kartografické znázornění dostupných geodat o záplavovém území (podle půdní mapy), vodních tocích, využití ploch (ZABAGED) a citlivých objektech infrastruktury

Zdroj dat: VÚMOP, ČÚZK, vlastní výzkum

Obr. 3: Typy objektů v záplavovém území a jeho sousedství podle dostupných geodat o nivě (podle půdní mapy), vodních tocích (ZABAGED) a citlivých objektech infrastruktury

Zdroj dat: VÚMOP, ČÚZK, adresní body ČSÚ, vlastní výzkum

Takto pořízené a účelově interpretované údaje mohou být již rozmanitě využity v rozhodování v územním plánování. Lze si takto udělat dobrý přehled o rozmístění povodní ohrožených objektů a obyvatelstva a při přijímání rozhodnutí v územním plánování navrhnout vhodná plánovitá opatření (výstavba ochranných objektů, komunikací, infrastruktury, výhledová likvidace ohrožených objektů a jejich přenesení mimo záplavové území).

2.2 Modelování povodňové situace a operativních opatření k ochraně obyvatel

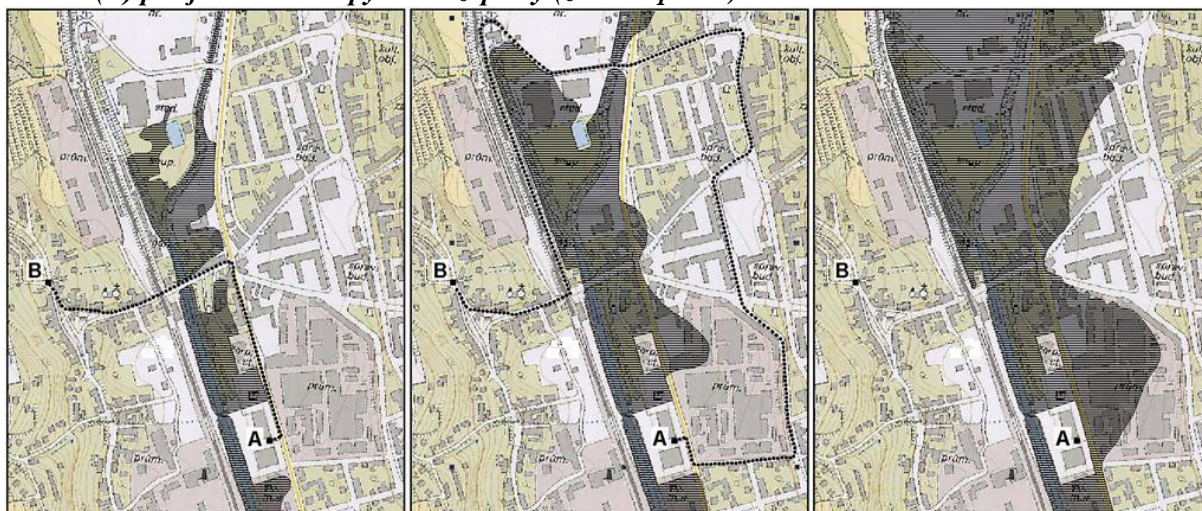
Geoinformační technologie mohou aktivně vstupovat do procedur tvorby ÚPD nejen jako vizualizační prostředek požadovaných dokumentů sloužící k účelové interpretaci disponibilních geodat, ale také k prezentaci výsledků rozmanitých hodnotících a modelačních postupů. V ÚPD je tak nutné počítat již při rozhodování o lokalizaci rozmanitých objektů v rizikových zónách s povodňovou ochranou obyvatel. Příkladem je vyhledávání únikových a evakuačních tras pro jednotlivé úrovně záplavy (obr. 4)

Pro ohrožení území bleskovými povodněmi v zásadě platí stejné úvahy jako ve výše uváděných případech a mapové dokumentaci. Rozdíl spočívá především v tom, že predikce bleskových povodní je velice limitovaná krátkodobým intervalem mezi jejich příčinou (extrémními přívalovými srážkami) a realizací (průběhem), jež probíhá v řádu jen několika hodin. Jisté operativní možnosti včasného varování přesto zůstávají. V tomto směru je aktuálně veden autorským týmem účelový aplikovaný výzkum a prvotní výsledky vyznívají velmi optimisticky.

3. Role povodní v regionálním rozvoji

Povodně jsou nepochybně zásadním limitujícím faktorem v plánování rozvoje regionu, byť je možné si poměrně snadno představit, že ve srovnání s celkovým rozsahem zájmového území jde o poměrně malou plochu. Historický vývoj však vedl k tomu, že lidská sídla a technická a dopravní infrastruktura se kontaktu se záplavovým územím nemohly vyhnout. Záplavová území – nivy – jsou v ČR ze zákona tzv. významnými krajinnými prvky (VKP) a jako takovým je jim zapotřebí věnovat zvláštní pozornost. Mj. jakékoli zásahy v nich podléhají souhlasu státních orgánů. Existence niv a jejich specifický statut bývá v rámci ÚPD respektován jen sporadicky, přitom tyto mají být v územních plánech zřetelně zvýrazněny. Už jejich náležité kartografické zobrazení může velmi výrazně regulovat výběr a rozmístění plánovaných opatření v území.

Obr. 4: Příklady počítačového vyhledávání evakuačních tras z komerční zóny (A) do shromaždiště (B) pro jednotlivé etapy růstu záplavy (zleva doprava)

Zdroj dat: ČÚZK, Povodí Moravy

Znalost povodňového rizika a jeho poměrně přesné a spolehlivé lokalizace vede k vyloučení či omezení celé řady lidských aktivit z ohroženého území (bydlení, průmyslová výroba, služby atd.). Naopak některé aktivity jsou s tímto rizikem kompatibilní (pastvinářství, zčásti lesnictví), či alespoň tolerantní (pěstování některých plodin, rekreace a sport mimo dobu zvýšeného rizika, těžba sypkých stavebních surovin aj.). ÚPD dokumentace by měla tedy nabízet takovou delimitaci forem využití ploch, která by záplavové zóny zohledňovala. Investice do záplavové zóny by se v konečné fázi měly týkat jen s povodněmi kompatibilních aktivit. Jinak hrozí jejich neefektivní vyplývání, které nezakryje ani případná kompenzace pojistným (pokud se k tomu pojišťovna vůbec odhodlá a smlouvu s rizikovým partnerem vůbec uzavře, případně je partner ochoten platit velmi vysoké pojistné). V souvislosti s dosavadním vývojem četností povodní obojího typu lze předpokládat, že riziko potrvá minimálně v současné výši, případně ještě vzroste. Zakomponování ověřené informace o povodňovém riziku do kartografické (a samozřejmě i ostatních) částí ÚPD má jednak účinek na rozhodování o budoucnosti území, a jednak znamená osvěžení historické paměti pro dané území, neboť tyto jevy v minulosti současná záplavová území vlastně formovaly. ÚPD by tak mohla teritoriálně diferencovat i odlišné scénáře řešení povodňové situace podle poměrů v dílčích částech povodí, ovšem ale systémově v rámci povodí jako celku, u bleskových povodní s mimořádným ohledem na níže položené úseky toku mimo oblast extrémních srážek. Jak se totiž mnohokrát ukázalo, i nejnákladnější technická protipovodňová opatření mají pouze lokální účinek, neboť jsou v rámci celého povodí dimenzována zpravidla pouze na různý stupeň ochrany území s ohledem na ohrožované hodnoty.

4. Závěr

Dosavadní znalosti, data, technické prostředky, GIT a IT do jisté míry umožňují racionální vypořádání se s povodňovým rizikem. Vedle profesionálů majících jednotlivé etapy (prevenční, operační, krátko-, středně- a dlouhodobé) ochrany před povodněmi ve své náplni práce, nelze zapomenout ani na běžného občana. V jeho případě jde především o kvalitní a spolehlivou informovanost. Z dlouhodobého hlediska se tak jeví žádoucím stav, kdy občan má možnost potřebné informace načerpat přímo z ÚPD, z operačního hlediska dodávkami názorné dokumentace, varování a pokynů. Dokumentace poskytovaná včas místní veřejnosti klade důraz především na názornost a jednoznačnost.

Místní administrativa, při zohlednění opatření a aktivit již v přípravné fázi dokumentů, může průběh operativních kroků (např. evakuaci do bezpečí) občanovi ulehčit vytvořením, vyznačením, údržbou a kontrolou únikových cest v kteroukoliv denní dobu (jak je tomu v japonských pobřežních sídlech všech velikostí ohrožovaných tsunami). Tento výsledek pak v konečném důsledku znamená výrazně nižší rozsah opatření nutných k nápravě postižených území, a to jak v oblasti finanční, tak i sociální, což je v kontextu rozvoje jakéhokoli území jednoznačně pozitivní záležitost.

Literatura

- [1] BAJABAA, S., MASOUD, M., AL-AMRI, N., (2013). Flash flood hazard mapping based on quantitative hydrology, geomorphology and GIS techniques (case study of Wadi Al Lith, Saudi Arabia). *Arabian Journal of Geosciences*, pp. 1–13. ISSN 1866-7511. DOI: 10.1007/S12517-013-0941-2.
- [2] BECKEN, S., HUGHEY, K.F.D., (2013). Linking tourism into emergency management structures to enhance disaster risk reduction. *Tourism management*, vol. 36. pp. 77–85. ISSN 0261-5177. doi: 10.1016/1.tourman.2012.11.006.
- [3] Česká asociace pojišťoven (2014). *Průvodce pro zjištění nebezpečí výskytu povodně*. [online]. [cit. 2014-09-18]. Dostupné z: riskportal.intermap.cz.
- [4] HICKMAN, D., FLIKWEERT, J., (2013). Communication and adaptation: coastal flood risk in Lincolnshire. *Proceedings of the ICE – Maritime Engineering*, vol. 166, no. 4, pp. 200–210. ISSN 1741-7597, DOI: 10.1680/maen.2011.30.
- [5] CHAU, V.N., HOLLAND, J., CASSELLS, S., TUOHY, M., (2013). Using GIS to map impacts upon agriculture from extreme floods in Vietnam. *Applied Geography*, vol. 41, pp. 65–74. ISSN 0143-6228. DOI: 10.1016/j.apgeog.2013.03.014.
- [6] JENÍČEK, M., (2009). *Modelování průběhu extrémních povodní v kontextu krajinných změn a integrované protipovodňové ochrany*. [Disertační práce]. Praha.

- [7] KALANTARI, Z. et al., (2013). A method for mapping flood hazard along roads. *Journal of Environmental management*, vol. 133, pp. 69–77. ISSN 0301-4797. DOI: 10.1016/j.jenvman.2013.11.032.
- [8] KIENBERGER, S., (2014). Participatory mapping of flood hazard risk in Munamicua, District of Buzi, Mozambique. *Journal of Maps*, vol. 10, no. 2, pp. 269–275. ISSN 1744-5647.
- [9] MUNZAR, J., (2010). Examples of great cross-border floods in Central Europe and lessons learnt: (case studies of floods from september and november 1890 on the occasion of their 120th anniversary). *Moravian Geographical Reports*, vol. 18, no. 4, pp. 21-29. ISSN 1210–8812.
- [10] NYAUPANE, G.P., CHHETRI, N., (2009). Vulnerability to Climate Change of Nature-Based Tourism in the Nepalese Hymalayas. *Tourism Geographies: An Internationa Journal of Tourism Space, Place and Environment*, vol. 11, no. 1, pp. 95–119. ISSN 1461-6688. DOI: 10.1080/14616680802643359.
- [11] POPELKA, S., (2011). *Povodňové mapy na webu ČAP*. [on-line]. [cit. 2013-03-28] Dostupné z: www.gisportal.cz/2011/08/povodnove-mapy-na-webu-cap.
- [12] VÝZKUMNÝ ÚSTAV MELIORACÍ A OCHRANY PŮDY, (2014). *Mapový portál*. [online]. [cit. 2014-04-09]. Dostupné z: geoportal.vumop.cz
- [13] VÝZKUMNÝ ÚSTAV VODOHOSPODÁŘSKÝ TGM, (2014). *O projektu DIBAVOD*. [online]. [cit. 2014-08-22]. Dostupné z: www.dibavod.cz
- [14] WALTERS, G., CLULOW, V., (2010). The Tourism Market's Response to the 2009 Black Saturday Bushfires: The Case of Gippsland. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, vol. 27, no. 8, pp. 844–857. ISSN 1054-8408. DOI: 10.1080/10548408.2010.527250.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu „Scénáře podpory krizového řízení geoinformačními technologiemi“ (VG20132015106) podporovaného Ministerstvem vnitra ČR v rámci 3. veřejné soutěže Programu bezpečnostního výzkumu České republiky v letech 2010 – 2015 (BV II/2-VS). Tato práce byla dále podpořena Evropským fondem regionálního rozvoje (ERDF) v rámci projektu Centra excelence IT4Innovations (CZ.1.05/1.1.00/02.0070).

HODNOCENÍ DOPADŮ REGIONÁLNÍCH ROZVOJOVÝCH PROJEKTŮ - PREVENCE HMOTNÝCH ŠKOD ZPŮSOBENÝCH POVODNĚMI

IMPACT EVALUATION IN THE REGIONAL DEVELOPMENT PROJECTS - FLOOD DAMAGES

ING. PETR HALÁMEK, PH.D.

*Katedra regionální ekonomie a správy | Department of Reg. Economics and Administration
Ekonomicko-správní fakulta | Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita | Masaryk University
✉ Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: halamek@econ.muni.cz*

Anotace

Cílem příspěvku je návrh postupu pro ocenění dopadů regionálních rozvojových projektů v oblasti prevence povodňových škod. S využitím historických dat (1997-2013) za povodně v ČR je sestrojena křivka závislosti frekvence povodní a povodňových škod. S jejím využitím je definována průměrná roční škoda způsobená povodněmi v ČR a definována roční hodnota dopadu potencionálního snížení povodňových škod o 5 %.

Klíčová slova

analýza nákladů a výnosů, stínové ceny, ochrana před povodněmi

Annotation

Paper proposes technique for impact quantification connected with the regional development projects concerning the reduction of the flood damage. The curves describing probability of floods and potential flood damage are constructed using historical data (2007-13) for the floods in the Czech Republic. Results include the identification of the average annual damage caused by floods in the Czech Republic and its potential reduction by 5%.

Keywords

cost-benefit analysis, shadow prices, flood protection

JEL classification: H72

Úvod

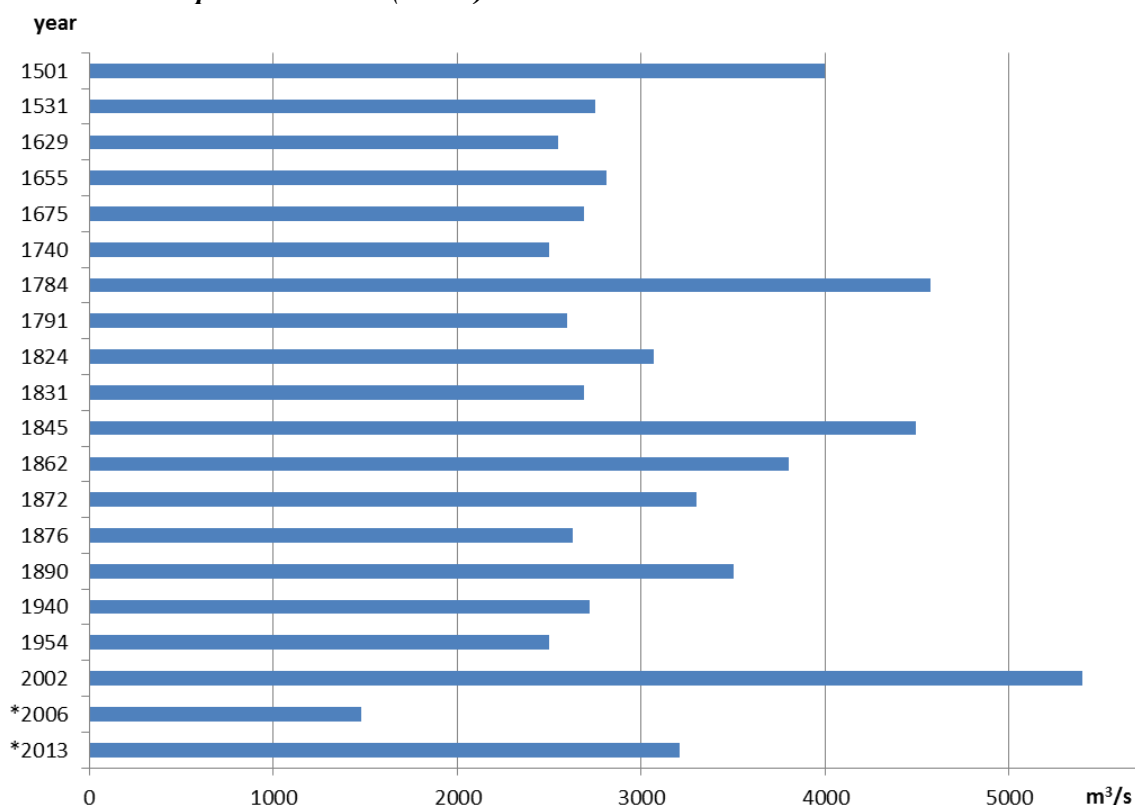
První zmínky o použití analýzy nákladů a výnosů (CBA) jsou zmiňovány právě v souvislosti s řešením protipovodňových opatření ve 40. letech minulého století v USA. Přesto je aplikace této metody na hodnocení projektů „povodní“ velmi obtížná a problematická. Velkou pozornost metodickému řešení hodnocení „povodní“ věnuje i Evropská komise, což mimo jiné dokazuje projekt financovaný GR Humanitární pomoci a civilní ochrany (DG Humanitarian Aid and Civil Protection) s názvem Flood-CBA (Knowledge Platform for Assessing the Cost and Benefits of Flood Prevention Measures) s rozpočtem 0,58 mil. EUR dokončený v prosinci 2014 (dostupné na www.floodcba.eu). Při hodnocení projektů v oblasti prevence nebo likvidace následků povodní lze dále využít publikace Světové meteorologické organizace v sérii Flood Management Policy nebo relevantní české zdroje (např. Jílková a kol.). Poměrně dobře rozpracované jsou i současné přístupy k hodnocení dopadů povodní aplikované ze strany jednotlivých složek IZS v ČR.

Obvyklé členění povodňových škod zahrnuje ztráty na lidských životech, ekonomické škody a ekologické škody. Jelikož však povodeň sama o sobě nemůže životní prostředí poškodit, bývá často část ocenitelných ekologických škod (škody určené k nápravě) zahrnuta do ekonomických škod. (Čamrová, L., Jílková, J., 2006). S ohledem na skutečnost, že oceňování hodnoty lidského života je poměrně komplexní problém a mělo by být shodné napříč jednotlivými sektory (např. nelze se domnívat, že socio-ekonomická ztráta života při povodni je jiná, než socio-ekonomická ztráta života v dopravě), zůstává v oblasti dopadů povodní pouze jeden klíčový dopad, kterým je prevence hmotných škod.

Četnost povodní a odhad způsobených škod

Odhad objemu škod na majetku a životech, kterým je možné realizací projektu předcházet, je závislý na možnosti odhadovat počet a rozsah povodní do budoucna. Předpovědní povodňovou službu v ČR poskytuje Český hydrometeorologický ústav. V jejím rámci provozuje hydrologické předpovědní systémy a od roku 2002 pravidelně vydává modelové předpovědi průtoků pro vybrané vodoměrné profily. Na výši škod způsobených povodněmi má významný vliv přesnost a spolehlivost meteorologických předpovědí povodní. Spolehlivost je tím vyšší, čím kratší je časový předstih od doby, na kterou má být předpověď aplikována. Modely v současné době využívané v ČR jsou provozovány v hodinových intervalech s předstihem 48 hodin. Jedná se tedy o modely poskytující pouze krátkodobou předpověď. (Český hydrometeorologický ústav, 2012).

Obr. 1: Historické povodně Vltava (Praha)

Zdroj: Langhammer, J., 2009. Údaje označené hvězdičkou doplněny dle www.pvl.cz/portal/sap/cz/mereni_VLCH.htm (stanice Malá Chuchle).

V současnosti je všeobecně diskutovaným tématem očekávaný vliv změny klimatu na povodňové průtoky. Je možné, že z klimatických modelů by zhruba bylo možné předvídat tendence výskytu a intenzity povodní až na několik let či desetiletí dopředu. Doposud však nebyla nalezena vhodná metodika, díky níž by se daly souvislosti změny klimatu a výskytu povodní jasně formulovat. Přehled průtoků Vltavy během historických povodní v Praze je zobrazen na přiloženém obrázku. Zcela zřejmá je zde nepravidelnost povodní v čase i co do rozsahu.

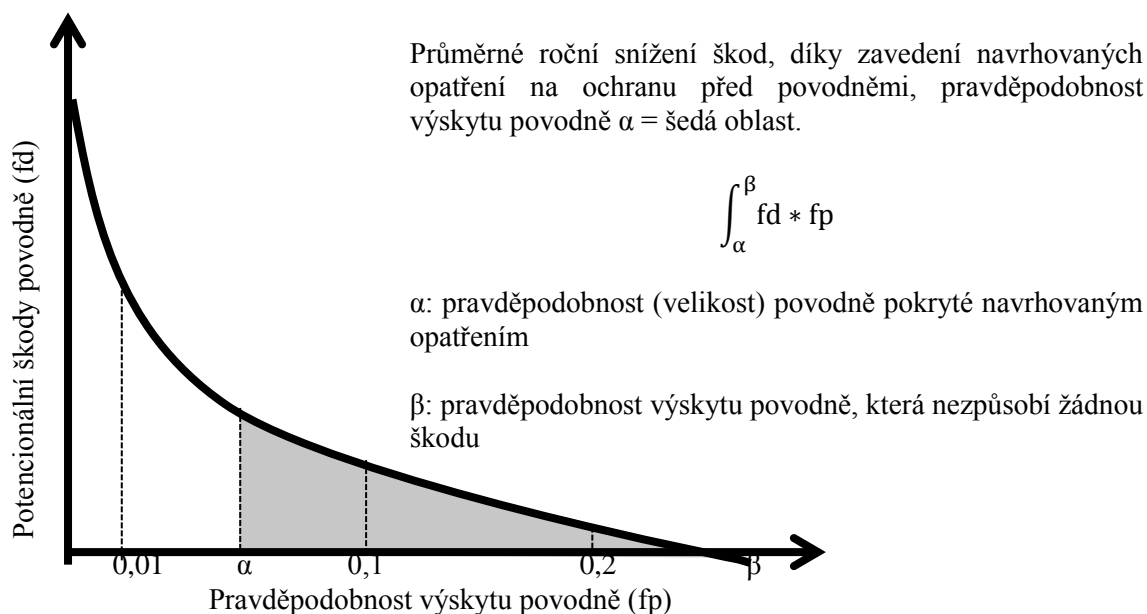
V České republice bylo zpracováno hydrologické modelování odtoku během sedmi vybraných povodní (s odlišnými hydrologickými režimy) ve vztahu k hlavním klimatickým modelům. Na základě získaných výsledků však nelze stanovit jednoznačný trend změny povodňového nebezpečí v průběhu 21. Století. Většina simulací však pro vzdálenější časové horizonty ukazuje spíše pokles velikosti povodní. Pro nejbližší simulované období (do roku 2039), jsou získané ukazatele nejednoznačné a v hodnocených profilech se objevují nárůsty i poklesy rozsahu modelovaných povodní. Z vyhodnocení vyplývá, že zásadní vliv na simulovaný povodňový režim, zejména v oblasti průtoků po delší době opakování, má množství srážek předpokládané v letním období, a to v podobě antagonistického působení vlivu srážek (méně časté, ale extrémnější) a menšího průměrného počátečního nasycení půdy (v důsledku vyšší potenciální evapotranspirace a delšího období výskytu suchých epizod v letním půlroce) a tedy i větší volné retenci povodí před výskytem povodně. (Daňhelka, J., 2012).

Odborníci se neshodují ani v tom, jak významný vliv může mít lidská činnost na četnost povodní v budoucnu. Podobný počet velkých povodní jako nyní se totiž objevil také v 19. století, kdy bylo životní prostředí člověkem ovlivněno v mnohem menší míře. (Kokešová, J., 2007). Tyto názory, včetně celé řady katastrofických scénářů, se také často objevují v médiích.

Odhadovat počet nebo rozsah povodní do budoucna se neodvází ani přední čeští klimatologové. Klimatolog Jan Pretel (Český hydrometeorologický ústav) zastává názor, že velké povodně mohou přijít v podstatě kdykoliv. Předpokládá, že se nyní nacházíme v periodě, kdy se záplavy objevují s vyšší frekvencí. Hypotézu Václava Cílka o povodňových cyklech (velké povodně se objevují v průměru jednou za 11 let) ale nepovažuje za vědecky podloženou. Predikovat výskyt povodní do budoucna je podle Pretela nemožné, protože hydrologové nevysledovali za sledované období žádný logický trend v nárůstu povodní. Podle klimatologa Ladislava Metelky z Českého hydrometeorologického ústavu (Metelka, L., 2013) bude v budoucnosti přibývat extrémní počasí. Extrémy ale mohou mít podobu jak povodní, tak extrémního sucha. Dopady extrémů počasí mají ale v dnešní době horší důsledky vlivem lidské činnosti (zastavěnost území, úprava krajiny).

Odhad potencionálních škod povodní do budoucna je metodologicky popsán např. v publikaci Ekonomické aspekty integrovaných protipovodňových opatření (World Meteorological Organization, 2007). Odhad ročních potencionálních škod je tvořen na základě zprůměrování povodňových škod z minulosti. Dosažená hodnota může být správná pouze při zahrnutí dostatečně dlouhého časového období; čím delší časové období je uvažováno, tím spolehlivější výsledky je možné získat. Ideálně může být vážený průměr povodňových škod získán na základě křivky povodňových škod z minulých povodní – jejich vzájemná závislost frekvence a zaznamenané škody. Tento postup je vysvětlen v následujícím grafu.

Obr. 2: Křivka závislosti frekvence povodní a výše škod

Zdroj: World Meteorological Organization, 2007, s. 12.

Aplikace modelu na situaci v ČR

Jedinou možnou variantou odhadu potenciálních škod povodní v budoucnu tak zůstává predikce na základě historických dat. Údaje o škodách způsobených povodněmi jsou v České republice v novodobé historii (tj. od roku 1993) obvykle udávány od povodní na Moravě v roce 1997. Data jsou sledována především MŽP, MZe a případně dalšími zainteresovanými subjekty (Český hydrometeorologický ústav, Výzkumný vodohospodářský ústav TGM, a další). Odhad skutečných škod je prováděna převážně na základě „Přehledů o předběžném odhadu nákladů na obnovu majetku sloužícího k zabezpečení základních funkcí v území postiženém povodní nebo jinou pohromou“. Škody jsou kalkulovány na základě formulářů vyplňovaných krajskými úřady za jednotlivé obce v jejich územní působnosti, souhrnné výkazy za kraje jsou potom předkládány na MF ČR. Přehled škod způsobených povodněmi v jednotlivých letech rekapituluje následující tabulka.

Tab. 1: Přehled hmotných škod pro významné minulé povodně (mld. Kč)

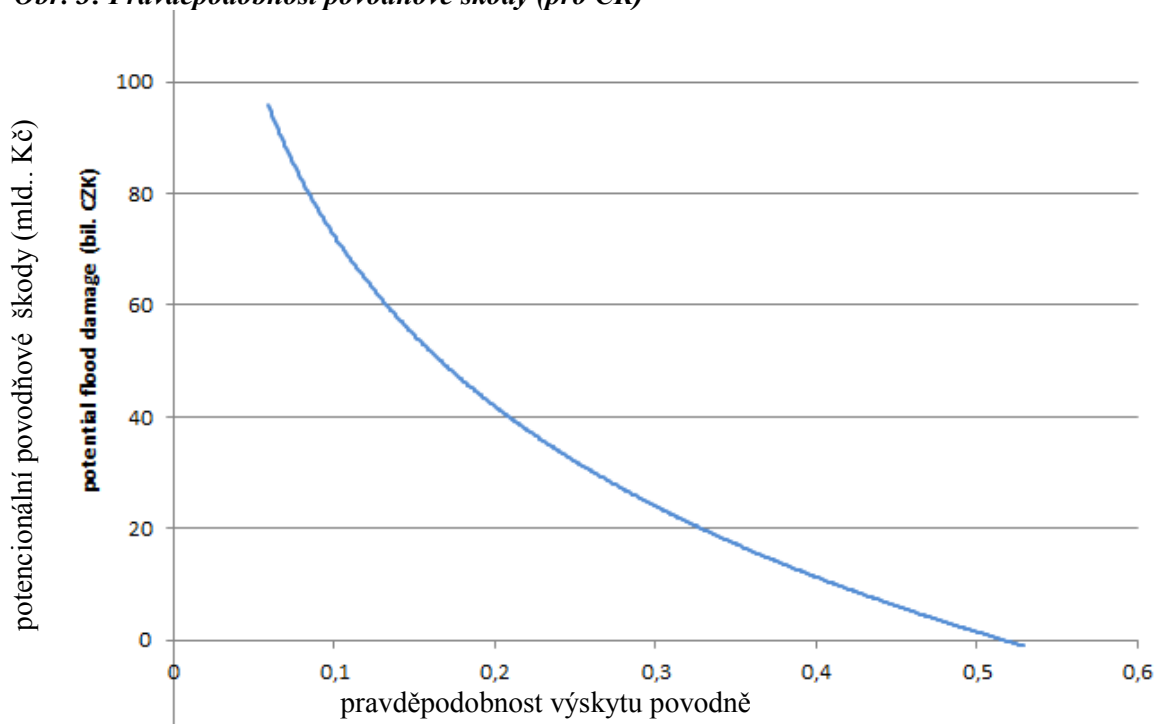
	dle jednotlivých zpráv	MŽP	ceny roku 2013
1997	62,6	62,6	106,8
1998	1,8	1,8	2,8
2000	3,8	3,8	5,3
2001	1,0	-	0
2002	73,1	73,1	93,5
2006	6,0	6,0	7,2
2009	8,2	8,5	9,1
2010 (5-6,8)	15,2	15,2	16,2
2013	15,4	15,4	15,4
celkem 1997-2013	187,1	186,4	256,3
průměr 1997-2013	11,0	11,0	15,1

Zdroj: Český hydrometeorologický institut, 1998, Ministerstvo zemědělství České republiky, 2012, Výzkumný ústav vodohospodářský T.G.Masaryka, 2005, 2006, 2009, Český hydrometeorologický ústav, 2014.

Jednotlivé hodnoty jsou převedeny na cenovou hladinu roku 2013 (s využitím dat k úrovni cenové hladiny dle MF ČR). Jako oficiální údaje jsou použita dle interních materiálů MŽP. Celkové škody

v cenách roku 2013 přesahují 250 mld. Kč. Aktuální křivky definující závislost frekvence povodní a výše škod nejsou pro ČR dostupné (s výjimkou některých křivek pro pojišťovny, viz např. Podlaha, A., 2007). Pokud se pokusíme sestavit tyto křivky na základě výše uvedených dat (pro roky 1997-2013), můžeme získat aproximaci zachycenou na následujícím obrázku. Pro konstrukci aproximace byla použita distribuční funkce s využitím šesti identických intervalů pokrývajících rozsah min. a max. povodňových škod (0-120 mld. Kč) ve sledovaném období. Vypovídací schopnost modelu je omezena současným stavem poznání, nemožností dostatečně průkazným způsobem předpovídat klima, četnost ani intenzitu povodní (viz předchozí text) a rozsahem použitých dat (data za 17 let).

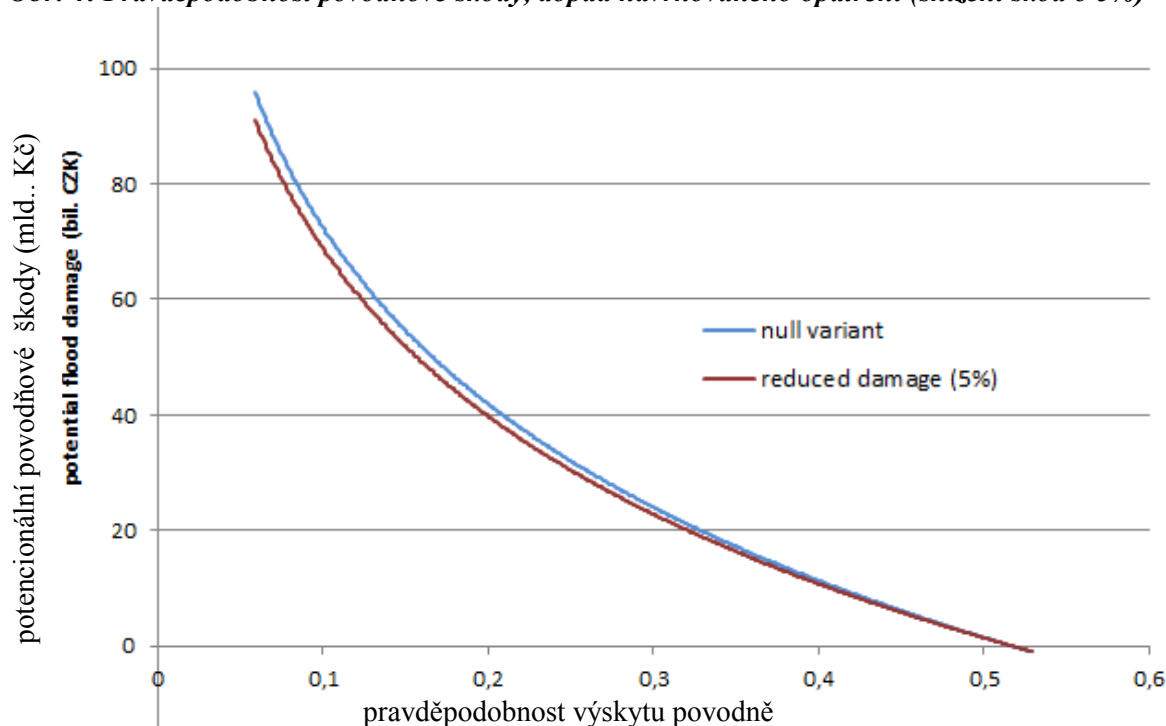
Obr. 3: Pravděpodobnost povodňové škody (pro ČR)

Zdroj: vlastní kalkulace založená na datech z let 1997-2013

Potencionální roční škoda způsobená povodněmi je dána plochou pod křivkou. Výpočet celkového odhadu výše škod byl proveden integrací výše uvedené aproximace s mezními parametry 0,05 (α) a 0,53 (β). Jejich hodnoty byly zvoleny s ohledem na četnost vzorku dat (17 údajů z let 1997-2013) a počtu let, kdy ve sledovaném intervalu nebyly zaznamenány významné škody (9 případů). Výsledkem popsaného výpočtu je hodnota potenciální roční škody způsobené povodněmi ve výši ve výši 15,4 mld. Kč.

Pokud bychom použili menší mezní hodnotu pravděpodobnosti výskytu povodně ($\alpha=0,01$; to znamená, že bereme v úvahu i relativně málo pravděpodobné velmi velké povodně) dostaneme hodnotu 19,0 mld. Kč. Poslední neznámou zůstává odhad škod, kterým je možné díky realizaci projektu zabránit. Tato hodnota samozřejmě závisí na konkrétním charakteru plánovaného opatření (projektu). V případě modelového opatření, jehož cílem je prevence nebo zabránění škodám v objemu 5 % (ve srovnání s tzv. „nulovou variantou“). Potencionální snížení hmotných škod o určité procento vede k „otočení“ křivky v bodě dotyku s vodorovnou osou.

Obr. 4: Pravděpodobnost povodňové škody, dopad navrhovaného opatření (snížení škod o 5%)

Zdroj: vlastní kalkulace založená na datech z let 1997-2013

Hodnota potencionálního snížení roční škody může být na základě přírůstkové metody určena jako rozdíl škod mezi plochami pod oběma křivkami. Tato hodnota pro řešenou změnu (5%) činí 766,9 mil. Kč ročně. Současně je nutné zmínit, že tato hodnota se příliš neliší od výpočtu s použitím prostého aritmetického průměru. Při jeho využití vychází úspora hmotných škod v objemu 755 mil. Kč ročně (5 % z průměrné hodnoty 15,1 mld. Kč p.a.).

Závěr

V teoretické rovině lze poměrně přesně kvantifikovat přínosy opatření vedoucích k minimalizaci povodňové nebo prevenci jejich škod. S využitím historických dat lze sestavit křivky závislosti frekvence povodňové a způsobených škod, průměrná roční škoda způsobená povodněmi na základě definované distribuční funkce v období 1997-2013 činila 15,4 mld. Kč (v cenách roku 2013). Největší slabinou modelového řešení je rozsah použitých dat (data pouze za 17 let) a nutnost odhadu výše změny (míra snížení povodňových škod) díky posuzovanému opatření (projektu). Teoretické nedostatky modelu jsou však zcela zastíněny praktickým problémem spočívajícím (s ohledem na současný stav poznání) v nemožnosti dostatečně průkazným způsobem předpovídat četnost ani intenzitu povodní.

Literatura

- [1] ČAMROVÁ, L., JÍLKOVÁ, J., (2006). *Povodňové škody a nástroje k jejich snížení*. Praha: Institut pro ekonomickou a ekologickou politiku (IEEP) Fakulty národohospodářské, Vysoká škola ekonomická v Praze. ISBN 80-86684-35-0.
- [2] ČESKÝ HYDROMETEOROLOGICKÝ INSTITUT, (1998). *Vyhodnocení povodňové situace v červenci 1997*. [online]. [cit. 2013-10-04]. Dostupné z: <http://voda.chmi.cz/pov97/uvod.html>
- [3] ČESKÝ HYDROMETEOROLOGICKÝ ÚSTAV, (2012). *Vyhodnocení úspěšnosti hydrologických předpovědí povodní v letech 2002-2012*. [online]. [cit. 2013-10-09]. Dostupné z: www.chmi.cz/files/portal/docs/poboc/CB/-pruvodce/vyhodnoceni.html
- [4] ČESKÝ HYDROMETEOROLOGICKÝ ÚSTAV, (2014). *Vyhodnocení povodní v červnu 2013*. [online]. [cit. 2015-04-07]. Dostupné z: <http://voda.chmi.cz/pov13/index.html>

- [5] DAŇHELKA, J., (2012). Očekávané změny klimatu na povodňové průtoky. In *Sborník z Konference k 10. výročí povodně 2002*. Praha: Česká vědeckotechnická vodohospodářská společnost, pp. 40-45. ISBN 978-80-02-02395-1.
- [6] *Economic aspects of integrated flood management*, (2007). Geneva, Switzerland: Associated Programme on Flood Management., xi, 53 p. ISBN 978-926-3110-107.
- [7] HLADNÝ, J., (2005). *Katastrofální povodeň v České republice v srpnu 2002*, Praha: Ministerstvo životního prostředí, 68 p. ISBN 80-721-2350-5.
- [8] KOKEŠOVÁ, J., (2007). *Komplexní hydrometeorologická analýza největších povodní na Moravě a ve Slezsku v 19.–20. století*. [Diplomová práce]. Brno: Masarykova univerzita.
- [9] LANGHAMMER, J., (2009). *Typologie povodní, extrémní povodně v Evropě a ČR*. Praha: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy.
- [10] METELKA, L., TOLASZ, R., (2009). *Klimatické změny: fakta bez mýtů* [online]. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Centrum pro otázky životního prostředí, 35 s. [cit. 2013-10-10]. ISBN 978-80-87076-13-2. Dostupné z: www.zmenaklimatu.cz/cz/knihovna/studie/68-cesky/1047-klimaticke-zmeny-fakta-bez-mytu
- [11] PODLAHA, A., KRÁLOVÁ, A., (2007). Modelování povodňového rizika pro účely zajištění. In Langhammer, J. (ed.) *Sborník z konference Změny v krajině a povodňové riziko*. Praha: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy.
- [12] POVODÍ VLTAVY, státní podnik. *Stavy a průtoky na vodních tocích, stanice Malá Chuchle*. [online]. [cit. 2015-04-02]. Dostupné z: www.pvl.cz/portal/sap/cz/mereni_VLCH.htm
- [13] PRETEL, J., (2009). *Problém klimatické změny není problémem jednobarevným*. [online]. [cit. 2013-10-09]. Dostupné z: <http://pretel.bigblogger.lidovky.cz/c/100456/Problem-klimaticke-zmeny-neni-problemem-jednobarevnym.html>
- [14] PUNČOCHÁŘ, P., KOZLOVÁ, N., (2012). *Programy protipovodňových opatření Ministerstva zemědělství* [online]. Praha: Ministerstvo zemědělství České republiky. [cit. 2013-10-04]. Dostupné z: voda.chmi.cz/pov_2002/prezentace/puncochar.pdf
- [15] VÝZKUMNÝ ÚSTAV VODOHOSPODÁŘSKÝ T.G.MASARYKA, (2006). *Vyhodnocení jarní povodně 2006 na území České republiky*. [online]. [cit. 2013-10-04]. Dostupné z: www.vuv.cz/index.php?id=994&L=0%20#c1246
- [16] VÝZKUMNÝ ÚSTAV VODOHOSPODÁŘSKÝ T.G.MASARYKA, (2009). *Vyhodnocení povodní v červnu a červenci 2009 na území České republiky*. [online]. [cit. 2013-10-04]. Dostupné z: www.vuv.cz/index.php?id=994&L=0%20#c1246
- [17] VÝZKUMNÝ ÚSTAV VODOHOSPODÁŘSKÝ T.G.MASARYKA, (2009). *Vyhodnocení povodní v květnu a červnu 2010*. [online]. [cit. 2013-10-04]. Dostupné z: www.vuv.cz/index.php?id=994&L=0%20#c1246
- [18] VÝZKUMNÝ ÚSTAV VODOHOSPODÁŘSKÝ T.G.MASARYKA, (2009). *Vyhodnocení povodní v srpnu 2010*. [online]. [cit. 2013-10-04]. Dostupné z: <http://voda.chmi.cz/pov10s/index.html>

NÁVRH METODICKÉHO POSTUPU HODNOCENÍ EKONOMICKÝCH DOPADŮ KULTURNÍCH UDÁLOSTÍ NA PŘÍKLADU PROJEKTU PLZEŇ – EVROPSKÉ HLAVNÍ MĚSTO KULTURY 2015

METHODOLOGICAL PROCESS PROPOSAL TO EVALUATE THE IMPACT OF CULTURAL EVENTS: THE CASE STUDY OF PILSEN - EUROPEAN CAPITAL OF CULTURE 2015

ING. MARTA ŠLEHOFEROVÁ

DOC. RNDR. JIŘÍ JEŽEK, PH.D.

Katedra geografie | *Department of Geography*
Fakulta ekonomická | *Faculty Economics*
Západočeská univerzita v Plzni | *University of West Bohemia*
✉ *Tylova 18, 306 14 Plzeň, Czech Republic*
E-mail: msleh@kge.zcu.cz, jezekji@kge.zcu.cz

Anotace

Příspěvek se zabývá možnými způsoby hodnocení ekonomických dopadů kulturních událostí se zaměřením na projekt Evropské hlavní město kultury, kterým je v roce 2015 Plzeň. Příspěvek obsahuje stručnou rešerši literatury zabývající se touto problematikou, zpracovanou za účelem vyhledání nejvhodnější metody hodnocení ekonomických dopadů kulturních událostí. Tím je nakonec sestavení input-output modelu, jehož principy i postup výpočtu jsou popsány v další části příspěvku. Výsledný model je sice sestavený pro účely hodnocení plzeňského projektu, ale po úpravách by jej bylo možné použít za účelem hodnocení ekonomických dopadů jakékoliv jiné kulturní akce. Input-output model je velmi všestranný a ve srovnání s pouhým sledováním zvolených indikátorů představuje vhodnější způsob kvantifikace ekonomických dopadů jakékoliv události.

Klíčová slova

ekonomické dopady kultury, Evropské hlavní město kultury, input-output model

Annotation

The paper deals with the possible ways of assessing the economic impact of cultural events focusing on the European Capital of Culture, which in 2015 is Pilsen. The paper contains a brief literature review concerning this issue, purposely processed to find the most appropriate methods for assessing the economic impact of cultural events. That is eventually a compilation of input-output model, which principles and calculation procedure are described. The resulting model is calculated for the purposes of the Pilsen project evaluation, but it could be used to assess the economic impact of any cultural events after few adjustments. Input-output model is universal and in comparison with the simple observation of selected indicators represents a better way to quantify the economic impact of any event.

Key words

economic impacts of culture, European capital of culture, input-output model

JEL classification: C67, D57, R15, L83

Úvod

Titul Evropského hlavního města kultury (dále jen EHMK) je udělován vybraným městům Evropy již od roku 1985, kdy jeho prvotním účelem bylo přiblížit evropské veřejnosti specifické aspekty kultury vybraného města, regionu či státu. Vzhledem k tomu, že v dnešní době se titul již neuděluje takovým kulturním centrům, jako je Paříž, Atény či Florencie, ale spíše menším městům se specifickou kulturou (např. Pécs, Maribor, Košice či Plzeň), změnil se postupně i hlavní účel celé iniciativy.

Stále je hlavní prioritou zajištění kulturního programu pro návštěvníky, ten však již není jen jednostranně zaměřen na prezentaci kultury vlastní, ale snaží se přiblížit i kulturu evropskou. Kromě toho je důležitou součástí přípravy na program často i revitalizace veřejných prostranství, rekonstrukce budov souvisejících s kulturou nebo dokonce i stavba nových (např. výstavba či rekonstrukce nových knihoven, divadel či koncertních hal).

Města si tedy začala uvědomovat, že prostřednictvím titulu EHMK mohou podnítit vlastní rozvoj a podpořit místní ekonomiku, a to nejen díky většímu zájmu turistů, ale i díky získání prostředků na finančně náročné investice (např. pomocí účelových dotací), které by jinak asi nezískala. V poslední době je na vzestupu tzv. kulturní cestovní ruch, kdy mnoho návštěvníků cestuje cíleně za kulturou (Kajzar, 2014), a titul EHMK může být pro mnohé, zejména zahraniční turisty, velmi lákavý.

Je tedy zjevné, že získání titulu EHMK má kromě kulturních a sociálních dopadů i značné dopady ekonomické. To je všeobecný a často velmi zdůrazňovaný předpoklad iniciativy EHMK, který bude ověřen pomocí sestavené metodiky na příkladu projektu Plzeň – Evropské hlavní město kultury 2015.

1. Cíl a metody

Cílem tohoto příspěvku je představit možné přístupy k hodnocení ekonomických dopadů kulturních událostí a nakonec prezentovat výslednou metodiku sestavenou pro hodnocení dopadů projektu Plzeň – Evropské hlavní město kultury 2015 na místní, resp. regionální ekonomiku (na Plzeňský kraj).

Základní použitou metodou je analýza sekundárních zdrojů a následná syntéza zjištěných poznatků. Hlavním zdrojem informací jsou všeobecné evaluační zprávy jednotlivých EHMK, které zpracovávají jak města samotná, tak i Evropská komise a vědecké články zabývající se touto tematikou.

2. Ekonomické dopady EHMK pohledem teorie

Jednou z prvních publikací, která se alespoň částečně zabývá ekonomickými dopady EHMK je Palmerova zpráva (2004), která hodnotí jednotlivá EHMK za roky 1995–2004. Ta uvádí u většiny projektů jejich rozpočet, výdaje na kulturní infrastrukturu i počet návštěvníků. Stejným způsobem jsou ekonomické dopady sledovány i v evaluacích zpracovaných Evropskou komisí (dále jen EC), která sleduje, jak EHMK podpořilo sociální a ekonomický rozvoj měst pomocí kultury, a to např. pomocí takových indikátorů jako zvýšení návštěvnosti města, hodnota investic do kulturní infrastruktury, či počet pozitivních zpráv o EHMK v médiích (Rampton a kol., 2012). Kromě toho jsou v těchto evaluačních zprávách uvedeny také rozpočty jednotlivých projektů a mnoho důležitých údajů týkajících se ekonomických dopadů, avšak zprávy neobsahují žádné komplexní shrnutí či vyčíslení dopadů.

Evaluační reporty často zpracovávají města i ze své vlastní iniciativy a některé z nich se také zabývají ekonomickými dopady. Jedná se např. o zprávy za Lucemburk 2007 (Dockendorf a kol., 2008), Maribor 2012 (Fišer a kol., 2013), ale zejména Liverpool 2008, který svou souhrnnou evaluaci nazval Impacts 08 a ekonomickým dopadům věnoval dokonce několik samostatných zpráv.

Ze všech prostudování dostupných evaluačních zpráv vyplývá, že ekonomické dopady se nejčastěji hodnotí pomocí různých indikátorů nebo pomocí multiplikátorů vypočítaných pomocí input-output

analýz, které umožňují zjistit dopady projektů EHMK na celou ekonomiku. Hlavním zdrojem dat jsou vždy rozsáhlá dotazníková šetření, která se snaží zjistit výši výdajů návštěvníků, počty přenocování, motivaci návštěvy apod. Neméně důležitá jsou i data o celkové návštěvnosti a finanční data týkající se zajištění kulturního programu, výstavby projektů infrastruktury a dalších součástí projektu. Z těchto dat je pak možné odhadnout celkové dopady.

Hodnocením ekonomických dopadů EHMK, jak jsme již uvedli, se nezabývají pouze města a Evropská komise, ale také vědecká veřejnost. Jednu z nejznámějších (nejcitovanějších) prací, která se zabývá analýzou ekonomických dopadů pomocí input-output analýzy na příkladu španělské Samalamky 2002 je práce Herrery a kolektivu (2006).

Základy input-output analýzy položil v roce 1951 Wassily Leontief svou publikací *Input-Output Economics* (1986). Podstatou analýzy jsou tabulky zobrazující vztahy mezi jednotlivými odvětvími hospodářství, ve kterých jsou vyčísleny vstupy a výstupy odvětví, jež jsou samozřejmě vzájemně provázané (výstupy jednoho odvětví jsou vstupem jiného a naopak). Z těchto tabulek je pak možné odhadnout tzv. multiplifikátory, které určují, o kolik se zvýší produkce (či jiné proměnné) v ekonomice, pokud se poptávka po produkci jednoho sektoru zvýší o jednu jednotku. Multiplifikátory vyjadřující ekonomické dopady je možné vypočítat pro odvětví zainteresované na přípravě a realizaci kulturní události, a díky nim pak zjistit dopady na celou ekonomiku.

3. Multiplikační efekty a input-output analýza

Myšlenka multiplikačního efektu a multiplikačtorů byla poprvé představena Kahnem (1931) v jeho stati „The Relation of Home Investment to Unemployment“ a zásadněji rozvinuta Keynesem v jeho nejznámější práci „General theory of Employment, Interest and Money (1936). Keynes vysvětluje, že multiplikační efekty jsou způsobeny dalšími koly spotřeby, např. když vláda financuje veřejný projekt a pro jeho realizaci najímá pracovní sílu, nakupuje materiál či služby. Peněžní výdaje na tyto prvotní vstupy jsou v ekonomice dále vynakládány díky tomu, že pracovní síla utrací své platy a dodavatelé uhrazují své náklady. Takto probíhají další a další kola výdajů. Prvotní výdaj je tedy dalšími koly spotřeby znásoben (v české ekonomické terminologii se v tomto případě používá slovo multiplikován) a dopad na celou ekonomiku je o mnoho větší než prvotní investice.

Ve 30. letech přišel se svou statí „Quantitative Input-Output relations in the economic system of the United States“ také Wassily Leontief (1936). V ní popisuje základní tabulku vstupů a výstupů ekonomiky, ze které se později vyvinulo input-output modelování v podobě, v jaké je známo dnes. Leontief tuto problematiku podrobně rozpracoval ve své knize „Input-Output Economics“ z roku 1951. Ač je Leontiefovi právem připisováno prvenství v input-output modelování, nelze opomenout ani ostatní autory, kteří se podíleli na jeho dalším rozvoji. Již v 50. letech přišel se svou analýzou všeobecné rovnováhy Leon Walras. Jak tvrdí Bednaříková (2012), input-output analýza je efektivní aplikací Walrasovy analýzy obecné rovnováhy, a to z toho důvodu, že „model je tvořen systémem simultánních rovnic popisujících poptávku po nabídce odvětvových výstupů“ (Bednaříková, 2012, s. 267). Největší období rozmachu input-output modelování bylo v 50. letech 20. století v USA. Vědci si uvědomili, že využití input-output modelování může být vhodné jak pro analýzu celé ekonomiky, tak i regionů či jednotlivých odvětví a že může být využitelné pro rozvojovou politiku a plánování (Impacts 08, 2008).

V současnosti je input-output analýza základním nástrojem analýzy ekonomických dopadů a je využívána nejen k analýze meziodvětvových toků, ale i za účelem zdůvodnění ekonomické důležitosti různých staveb či událostí. Příkladem novodobých autorů, kteří se jí zabývají, jsou Bednaříková (2012), Llop a Arauzo-Carod (2011), Raabová (2010), Dunlop a kol. (2004) a Herrero a kol. (2006) či Šauer a Repík (2013).

4. Hlavní výsledky

4.1 Obecný postup sestavení input-output modelu

Existují různé studie ekonomických dopadů využívající input-output modely (Impacts 08, 2008, Raabová, 2010, Dunlop a kol. 2004). V nich se často hovoří o dopadech přímých, nepřímých a odvozených (často jsou nepřímé a odvozené slučovány do stejné skupiny).

Přímé dopady jsou způsobeny tím, že subjekty v nějakém sektoru uskutečňují běžné obchodní operace, vyplácí mzdy a platy, nakupují zásoby od svých dodavatelů apod. To znamená, že, vynakládají přímé výdaje spojené s vlastní existencí. Tyto dopady je také možno nazvat jako prvotní. Současně jsou tyto přímé výdaje příjmem pro různé subjekty, které je utrácejí v dalších kolech spotřeby, a tím vznikají dopady nepřímé a odvozené. Nepřímé dopady vznikají v důsledku útraty zmíněných prostředků dodavateli původní organizace (např. opět v podobě nákupu zásob, výplaty mezd apod.) a útratou takto získaných peněz dalšími subjekty. Odvozené dopady vznikají v důsledku útraty mezd a platů zaměstnanci organizací v produkčním řetězci. Díky oběma těmto dopadům se objem výdajů vynaložených na prvotní aktivitu v jednom sektoru mnohonásobně zvýší v celé ekonomice. Velikost těchto dopadů (nejčastěji nepřímých, ale i odvozených) lze vypočítat právě input-output analýzou, a to konkrétně vyčíslením multiplikátorů produkce.

Pro výpočet multiplikátorů produkce je tedy potřeba vyčíslit transakční tabulku (v podobě symetrické input-output tabulky, dále jen SIOT), na základě ní dále tabulku technických koeficientů a z ní nakonec tabulku koeficientů komplexní spotřeby.

Tab. 1: Transakční tabulka

Vstupy\výstupy	mezispotřeba			konečné užití celkem	užité zdroje celkem
	primární sektor	sekundární sektor	terciární sektor		
primární sektor	Z_{11}	Z_{12}	Z_{13}	y_1	x_1
sekundární sektor	Z_{21}	Z_{22}	Z_{23}	y_2	x_2
terciární sektor	Z_{31}	Z_{32}	Z_{33}	y_3	x_3
přidaná hodnota	v_1	v_2	v_3		
zdroje celkem	x_1	x_2	x_3		

Zdroj: vlastní zpracování dle ČSÚ, 2014

Transakční tabulku zobrazuje ve formě obecného zápisu tab. č. 1. SIOT zobrazuje vztahy mezi jednotlivými sektory: v řádcích tabulky jsou zobrazeny nabídkové vztahy a ve sloupcích vztahy poptávkové. Tyto typy tabulek pravidelně zveřejňuje pro Českou republiku Český statistický úřad.

Pro výpočet multiplikátorů produkce jednotlivých odvětví je nutné nejprve znormalizovat data v SIOT dle řádku celkových zdrojů. Tím bude získána matice koeficientů vstupů (též nazývána maticí přímých koeficientů či koeficientů přímé spotřeby), kterou v obecném zápisu zobrazuje tabulka č. 2. Tyto koeficienty udávají, kolik se na jednu jednotku produkce určitého odvětví spotřebuje meziproductů.

Tab. 2: Matice koeficientů vstupů

Vstupy\výstupy	mezispotřeba		
	primární sektor	sekundární sektor	terciární sektor
primární sektor	$a_{11} = Z_{11}/x_1$	$a_{12} = Z_{12}/x_2$	$a_{13} = Z_{13}/x_3$
sekundární sektor	$a_{21} = Z_{21}/x_1$	$a_{22} = Z_{22}/x_2$	$a_{23} = Z_{23}/x_3$
terciární sektor	$a_{31} = Z_{31}/x_1$	$a_{32} = Z_{32}/x_2$	$a_{33} = Z_{33}/x_3$

Zdroj: vlastní zpracování dle Impacts 08, 2008

Výsledná mezispotřeba je spotřebou přímou, ale dalšími výpočty je možné započítat i spotřebu nepřímou, a tak získat multiplikátory produkce. Postup je následující: Od jednotkové matice bude

odečtena matice koeficientů přímé spotřeby a z výsledné matice vytvořena matice inverzní. Výsledná matice se nazývá maticí koeficientů komplexní spotřeby a tyto koeficienty samotné již bývají nazývány multiplikátory produkce. Pokud budou sečteny hodnoty v jednotlivých sloupcích této matice, budou získány multiplikátory produkce za jednotlivá odvětví. Tyto multiplikátory pak zahrnují nejen vlivy přímé, ale i nepřímé, tzn. vznikající v rámci dalších kol výrobního procesu.

Kromě multiplikátorů produkce je možné z Leontiefovy inverzní matice vypočítat i multiplikátory hrubé přidané hodnoty, důchodu, zaměstnanosti a dalších, a to vynásobením jednotlivých vektorů vyjadřujících podíl těchto složek na celkové produkci Leontifovou maticí.

4.2 Sestavení regionální input-output modelu

Pro hodnocení ekonomických dopadů projektu Plzeň EHMK 2015 na místní/regionální ekonomiku bude zapotřebí sestavit jak národní, tak regionální input-output tabulku. A to z toho důvodu, že multiplikátory sestavené pro velkou oblast nelze použít pro oblast malou (Fjedlsted, 1990). Důvodem je logický předpoklad, že regionální multiplikátory jsou nižší než ty národní, což vzniká v důsledku menšího prostoru regionu, ve kterém se nachází méně dodavatelů i zaměstnanců a často je nutné využívat vnějších zdrojů (Macháček a kol, 2013).

Existuje mnoho způsobů sestavování i odvozování regionálních input-output tabulek. Po zvážení všech možných alternativ se jeví jako nejvhodnější využít některých doporučení sestavených pro metodu GRID, avšak přepočít primárně založit na použití lokačních kvocientů, konkrétně FLQ. Příklady autorů, kteří se touto problematikou zabývají a jejichž práce byly cennými zdroji informací, jsou Flegg a Webber (1997), Bendařiková (2012) a Flegg a Tohmo (2013), ale i Morrison a Smith (1974) či Round (1978).

Výpočet regionálních SIOT je založen na principu přepočtu národní matice koeficientů přímé spotřeby na regionální, a to pomocí lokačních kvocientů. Následně je v případě nutnosti provedena agregace regionálních sektorů a nakonec je díky odvozeným regionální koeficientům přímé spotřeby vypočtena kompletní regionální SIOT. Existuje několik lokačních kvocientů (viz Morrison, Smith, 1974), ale nejčastěji používané jsou SLQ (Simple Location Quotient), CILQ (Cross-Industry Location Quotient) a FLQ (Flegg-Weber Location Quotient), přičemž první dva byly běžně používány v pracích ze 70. let a FLQ byl sestaven v letech devadesátých.

Přepočítání národních tabulek na regionální za pomoci lokačních kvocientů je založen na principu neměnné technologie na národní a regionální úrovni (to znamená, že firmy na národní i regionální úrovni využívají k produkci stejné poměry různých vstupů). Jediné, co se liší, jsou technické koeficienty, a to do té míry, do jaké dochází k importu statků a služeb z jiných regionů. Proto lze psát, že $a_{ij} = r_{ij} + m_{ij}$, kde a_{ij} je národní koeficient přímé spotřeby, r_{ij} je regionální koeficient přímé spotřeby (koeficient vstupů) a m_{ij} je koeficient regionálního importu (Morrison, Smith, 1974). Koeficient r_{ij} tedy představuje množství regionálního vstupu i spotřebované k produkci jedné jednotky regionálního hrubého výstupu j (Flegg, Webber, 1997). Importy z jiných regionů a ze zahraničí jsou pak vyjádřeny koeficientem m_{ij} . Z toho tedy plyne, že pro regionální koeficient přímé spotřeby platí, že $r_{ij} \leq a_{ij}$. Odhad potřebných regionálních koeficientů přímé spotřeby pak probíhá pomocí následující rovnice: $r_{ij} = a_{ij} * q_{ij}$, kde q_{ij} představuje úroveň modifikace národního koeficientu (Morrison, Smith, 1974) a dosazuje se za něj hodnota vybraného lokačního kvocientu.

4.3 Multiplikační efekty zjišťované pro Plzeň EHMK 2015

V rámci projektu Plzeň EHMK 2015 budou sledovány tři základní multiplikační efekty na ekonomiku ČR a Plzeňského kraje, a to z hlediska:

- a) návštěvnosti kulturního programu
- b) nákladů vynaložených na realizaci projektu EHMK

c) vybudování kulturní a volnočasové infrastruktury související s EHMK

Multiplikační efekty návštěvnosti budou počítány z dat získaných dotazníkovým šetřením zaměřeným na výdaje návštěvníků v souvislosti s EHMK probíhajícími na nejdůležitějších akcích. Z každé akce bude vypočítána výše průměrné útraty jednoho návštěvníka v rozdělení na jednotlivé kategorie (např. za stravování, ubytování apod.), dále musí být získány počty návštěvníků jednotlivých akcí a nakonec bude proveden odhad celkové útraty. Poté budou jednotlivé kategorie této celkové útraty násobeny příslušnými odvětvovými multiplikátory a tím vyčíslen i celkový dopad na ekonomiku. Multiplikační efekt nákladů vynaložených na realizaci projektu EHMK bude vyčíslen díky vynásobení jednotlivých položek nákladů projektu s příslušnými multiplikátory. Obdobný postup bude uplatněn i u efektů nově vzniklé i opravené kulturní a volnočasové infrastruktury.

4.4 Finální výpočet dopadů

Po získání všech potřebných údajů za různé kategorie budou vypočítány přímé a celkové efekty, a to pomocí výdajů návštěvníků vn_i , výdajů pořadající organizace vo_i a výdajů na kulturní a volnočasovou infrastrukturu vi_i . Jednotlivé výdaje se dále budou kategorizovat dle odvětví, do kterého plynou, což značí index i jednotlivých složek. Součtem všech těchto skupin výdajů, popř. vynásobením jednotlivých skupin určitým koeficientem (při výpočtu efektů z hlediska hrubé přidané hodnoty, důchodu či zaměstnanosti) získáme vyčíslení přímých efektů. Pokud uvedené skupiny navíc vynásobíme příslušnými multiplikátory (m_i), získáme hodnoty celkových efektů (viz níže).

Přímé efekty:

$$\text{Přímé ekonomické efekty} = \sum_{i=1}^n vn_i + \sum_{i=1}^n vo_i + \sum_{i=1}^n vi_i$$

Celkové efekty:

$$\text{Celkové ekonomické efekty} = \sum_{i=1}^n vn_i * m_i + \sum_{i=1}^n vo_i * m_i + \sum_{i=1}^n vi_i * m_i$$

Závěr

Výpočet ekonomických dopadů kulturních událostí je možno provést různými metodami. Pro hodnocení projektu Plzeň – Evropské hlavní město kultury 2015 jsme navrhli input-output analýzu, která vychází z tabulek zachycujících toky mezi jednotlivými ekonomickými odvětvími. Tyto tabulky nám umožní vypočítat jak výši mezispotřeby (při vlastní produkci), tak i hodnotu dalších kol spotřeby, resp. vyčíslit multiplikační efekty jednotlivých odvětví. Po zjištění výše výdajů souvisejících se zkoumanou kulturní akcí, můžeme vyčíslit kompletní dopady tím, že vynásobíme jednotlivé kategorie výdajů a multiplikátory za příslušná odvětví.

Z obsahu příspěvku jasně vyplývá, že analýza dopadů velkých kulturních událostí, jako je EHMK, je velmi komplexní a vyžaduje dlouhou přípravu a zjištění velkého množství dat. I při dodržení veškerých zásad a předpokladů je důležité vnímat výsledky kriticky, neboť se jedná o zjednodušený model reality. Jeho podstatou je de facto „přepsání“ složitého systému národní resp. regionální (krajské) ekonomiky do jednoduchého systému lineárních rovnic.

Na druhou stranu se však jedná o metodu, která je poměrně snadno aplikovatelná a její výsledky jsou srozumitelné i široké veřejnosti. Kromě toho je velmi uznávaná vědeckou veřejností a ve srovnání s pouhým sledováním zvolených indikátorů představuje vhodnější způsob kvantifikace ekonomických dopadů. Její využití za účelem kvantifikace dopadů kulturních událostí je tedy jen důkazem její všestrannosti.

Literatura

- [1] BEDNAŘÍKOVÁ, Z., (2012). Ekonomický přínos zemědělství pro venkovskou ekonomiku: aplikace input-output analýzy. *Politická ekonomie*, vol. 60, no. 2, pp. 265–285. ISSN0032-3233.
- [2] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2014). *Databáze národních účtů – tabulky dodávek a užití*. [online]. [cit. 2.3.2015]. Dostupné z: http://apl.czso.cz/pll/rocenka/rocenkaout.dod_uziti.
- [3] DUNLOP, S., GALLOWAY, S., HAMILTON, CH., SCULLION, A., (2004). *The economic impact of the cultural sector in Scotland*. [online]. [cit. 20.3.2015]. Dostupné z: <http://christinehamiltonconsulting.com/wp-content/uploads/2011/10/Economic-Impact-Report.pdf>.
- [4] FJEDLSTED, B., L., (1990). Regional Input-Output Multipliers: Calculation, Meaning, Use and Misuse. *Utah Economic and Business Review*, vol. 50, no. 10.
- [5] FLEGG, A. T., WEBBER, D., (1997). On the appropriate use of location quotients in generating regional input-output tables: Reply. *Regional Studies*, vol. 31, no. 8, pp. 795-805. ISSN 1360-0591. DOI: 10.1080/713693401.
- [6] FLEGG, A. T., TOHMO, T., (2013). Regional Input-Output Tables and the FLQ Formula: A Case Study of Finland. *Regional Studies*, vol. 47, no. 5, pp. 703-721. ISSN 1360-0591. DOI:10.1080/00343404.2011.592138.
- [7] HERRERO, L. C., SANZ, J. A., DEVESA, M., DEL BARRIO, A. M., (2006). The Economic Impact of Cultural Events A Case-Study of Salamanca, European Capital of Culture. *European Urban and Regional Studies*, vol. 13, no. 1, pp. 41–57. ISSN 1461-7145. DOI:10.1177/0969776406058946.
- [8] Impacts 08 (2010). *Creating an Impact: Liverpool's experience as European Capital of Culture*. [online]. [cit. 15.3.2015]. Dostupné z: www.liv.ac.uk/impacts08/publications/thematic-reports.
- [9] Impacts 08 (2008). *Considering the Economic Impacts of the 2008 European Capital of Culture: A Review on the Literature concerning "Economic Multiplier" Effects*. [online]. [cit. 15.3.2015]. Dostupné z: www.liv.ac.uk/impacts08/publications/background-papers.
- [10] KAHN, R. F., (1931). The Relation of Home Investment to Unemployment. *The Economic Journal*, vol. 41, no. 162, pp. 173-198.
- [11] KAJZAR, P., (2014). Cultural tourism and word heritage. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 901-906. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-117.
- [12] KEYNES, J. M., (1936). *General theory of Employment, Interest and Money*. London: Palgrave Macmillan. ISBN 978-0-230-00476-4.
- [13] LEONTIEF, W., (1936). Quantitative Input-Output relations in the economic system of the United States. *Review of Economics and Statistics*, vol. 18, no. 3, pp. 105-25.
- [14] LEONTIEF, W., (1986). *Input-output Economics*. New York: Oxford University Press Inc. Second Edition. ISBN 0-19-503525-9.
- [15] LLOP, M., ARAUZO-CAROD, J. M., (2012). Identifying the economic impact behind a cultural asset: an input-output subsystems analysis. *The Annals of Regional Science*. 2012, vol. 49, no. 3, pp. 861–877. ISSN 1432-0592. DOI 10.1007/s00168-011-0464-2.
- [16] MACHÁČEK, J., SILOVSKÁ, H., ŘÍHOVÁ, G., JÍLEK, P., (2013). Regionální multiplikační efekt jako indikátor lokálního rozvoje. *E + M, Ekonomie a management*, vol. 16, no. 3, pp. 20–33. ISSN 2336-5604.
- [17] MORRISON W. I., SMITH P., (1974). Nonsurvey Input-Output Techniques at the Small Area Level: An Evaluation. *Journal of Regional Science*, vol. 14, no. 1, pp. 1-14. ISSN 1467-9787. DOI: 10.1111/j.1467-9787.1974.tb00425.x.
- [18] RAABOVÁ, T., (2010). Multiplikační efekty kulturních odvětví v České republice. Studie stavu, struktury, podmínek a financování umění v ČR. Praha: Institut umění – Divadelní ústav.
- [19] ROUND, J. I., (1978). An interregional input-output approach to the evaluation of nonsurvey methods. *Journal of Regional Science*, vol. 18, no. 2, pp. 179-194. ISSN 1467-9787. DOI: 10.1111/j.1467-9787.1978.tb00540.x
- [20] ŠAUER, M., REPÍK, O., (2013). Ekonomické aspekty událostí cestovního ruchu – teoretické přístupy k měření dopadů. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 593-602. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-75.

Příspěvek vznikl v rámci řešení projektu Západočeské univerzity v Plzni SGS č. 2015-004 „Výzkum dopadů vlajkových projektů na ekonomický rozvoj měst a regionů na příkladu Evropských hlavních měst kultury“.

KONKURENCIESCHOPNOST KRAJÍN VYŠEHRADSKÉJ ŠTVORKY AKO TURISTICKEJ DESTINÁCIE NA EURÓPSKOM TRHU CESTOVNÉHO RUCHU

COMPETITIVENESS OF VISEGRAD GROUP AS A TOURIST DESTINATION IN THE EUROPEAN TOURISM MARKET

RNDR. SLAVOMÍR BUCHER, PH.D.

*Katedra geografie a aplikovanej geoinformatiky | Dep. of Geography and Applied Geoinformatics
Fakulta humanitných a prírodných vied | Faculty of Humanities and Natural Sciences
Prešovská univerzita v Prešove | University of Prešov in Prešov
✉ Ul. 17. Novembra 1, 081 16 Prešov, Slovak Republic
E-mail: slavobucher@yahoo.com*

Anotácia

Cieľom predkladaného príspevku je poskytnutie hlbšieho porozumenia pojmu konkurencieschopnosť turistickej destinácie, ako aj špecifických faktorov, ktoré vplyvajú na konkurenčné prostredie Vyšehradskej štvorky v kontexte európskeho trhu cestovného ruchu.

Regióny a destinácie reprezentujúce lídrov v medzinárodnom cestovnom ruchu neustále hľadajú nové aktivity a služby, pomocou ktorých by zatraktívili svoju destináciu vyššiemu počtu účastníkov a zvýšili by tak aj príjmovú časť svojho rozpočtu. Vďaka vysokej miere konkurencieschopnosti na medzinárodnom trhu cestovného ruchu je nevyhnutné pre krajiny Vyšehradskej štvorky neustále sledovať nové trendy v turizme, ako aj ich následnú aplikáciu podľa požiadaviek klientov v nadväznosti na špecifické dimenzie indexu konkurencieschopnosti.

Kľúčové slová

konkurencieschopnosť, Vyšehradska štvorka, turistická destinácia, európsky trh cestovného ruchu

Annotation

The goal of this paper is to provide a better understanding of the competitiveness of the tourist destination and the elements that affect the competitive position of the destination, and to consider the position of the Visegrad group in the European tourism trends and its competitiveness in the tourism market.

The countries that are active in the international tourist market are constantly enforced in finding the best ways that will enable satisfaction of the clients – tourists. Therefore it is great importance for Visegrad countries the following of the modern trends and occurrences in the international tourist market, which are the more diverse needs and demands of the tourist clientele.

Key words

competitiveness, Visegrad Group, tourist destination, european tourism market

JEL classification: L83, C43

Úvod

Masívna expanzia rozvoja globálneho cestovného ruchu za posledných tridsať rokov spôsobila významné zmeny v orientácii národných a medzinárodných tokov kapitálu plynúcich z multiplikačného efektu, ktoré toto odvetvie produkuje. Produkty cestovného ruchu už zďaleka nie sú považované za luxus, ale stávajú sa nutnosťou moderného človeka v globalizovanom svete.

Meraniu konkurencieschopnosti venuje pozornosť Svetové ekonomické fórum v Ženeve (Blanke, Chiesa, 2008, 2009, 2011, 2013), ktoré každoročne publikuje Správu o globálnej

konkurencieschopnosti. Predstavuje najkomplexnejšie hodnotenie komparatívnych silných a slabých stránok národných ekonomík vo svete. Model vychádza z teoretickej bázy, ktorú bližšie hodnotili autori Gooroochurn a Sugiyarto (2005) vo svojom výskume. Index konkurencieschopnosti v cestovnom ruchu (Travel & Tourism Competitiveness Index – TTCI) sa skladá z tzv. štrnástich pilierov konkurencieschopnosti, a to sú: politické pravidlá a predpisy, udržateľnosť prírodného prostredia, bezpečnosť a spoľahlivosť, zdravotníctvo a hygiena, priority cestovného ruchu, letecká dopravná infraštruktúra, pozemná dopravná infraštruktúra, infraštruktúra cestovného ruchu, informačné a komunikačné technológie, cenová konkurencieschopnosť v cestovnom ruchu, ľudské zdroje, afinita cestovného ruchu, prírodné zdroje a posledným pilierom sú kultúrne zdroje.

V kategórii s najvyššou početnosťou sú zastúpené indikátory definujúce základné ekonomické pomery destinácie. Špecifickosťou daného modelu je aj skupina ukazovateľov, ktorá sa priamo neviaže na kvantitatívne dáta získané z rôznych verejne publikovaných zdrojov (UNESCO, UNWTO, WTTC, atď.). Cenné poznatky ohľadne sociálneho, kultúrneho a ekonomického vývoja destinácie sú opatrené z kvalitatívnych výskumov prostredníctvom ankieta a analýzou názorov popredných podnikateľských subjektov pôsobiacich v segmente cestovného ruchu.

1. Cieľ a metodika práce

Cieľom príspevku je zhodnotiť a identifikovať sekundárne dáta Svetového ekonomického fóra, ktoré publikuje Správu o globálnej konkurencieschopnosti (Travel and Tourism Competitiveness Report). Cieľ dokumentu spočíva v identifikácii slabých a silných stránok vybraných krajín na medzinárodnom trhu cestovného ruchu. Zámerom analýzy spočíva v užšej špecifikácii ukazovateľov konkurencieschopnosti, ktoré sa skladajú z čiastkových indexov – (I.) regulačný rámec, (II.) podnikateľské prostredie a infraštruktúra, (III.) ľudské, kultúrne a prírodné zdroje (tab. 1) za štáty Vyšehradskej štvorky.

Vzhľadom k uvedeným skutočnostiam sme si zvolili pre našu analýzu nasledujúce čiastkové indexy za roky 2008 – 2013, ktoré sme upravili metódou aritmetického priemeru:

- (1) *regulačný rámec* – zahŕňa indikátory ako politické pravidlá a predpisy, udržateľnosť prírodného prostredia, bezpečnosť a spoľahlivosť, zdravotníctvo a hygiena, priority cestovného ruchu.
- (2) *podnikateľské prostredie a infraštruktúra* – pozostáva z indikátorov ako letecká dopravná infraštruktúra, pozemná dopravná infraštruktúra, infraštruktúra cestovného ruchu, informačné a komunikačné technológie a cenová konkurencieschopnosť cestovného ruchu.
- (3) *ľudské, kultúrne a prírodné zdroje* – obsahuje indikátory z prostredia ľudských zdrojov, afinity cestovného ruchu, prírodných a kultúrnych zdrojov

V ostatnom decéniu môžeme reflektovať niekoľko prác zaoberajúcich sa hodnotením indikátorov regionálneho rozvoja a problematikou cestovného ruchu doma aj v zahraničí napr. Vystoupil, Šauer (2014), Malachovský (2014), Kramáreková, Dubcová, Némethová, Repaská (2014), Čuka, Václavíková (2014), Angelovič (2010), Angelovič (2014), Angelovič, Benč (2014), Holešínská, Novotná (2014), Měrtlová, Smith (2014), Kajzar (2014).

2. Hodnotenie dimenzií indexu konkurencieschopnosti cestovného ruchu krajín Vyšehradskej štvorky

Analyzované dáta sme získali z priemerných faktorových skóre indikátorov konkurencieschopnosti cestovného ruchu štátov Európy za roky 2008, 2009, 2011 a 2013 (Blanke, Chiesa, 2008, 2009, 2011, 2013).

V kontexte regulačného rámca (I.) – politické pravidlá a predpisy (I.A) sa hodnotili indikátory ako napríklad realizácia efektívnej daňovej politiky, náklady nevyhnutné na získanie oprávnenia podnikateľ, miera získavania priamych zahraničných investícií alebo koordinácia cestovného ruchu vo verejnom sektore pri tvorbe právnych noriem upravujúcich tento segment podnikania v širšom kontexte. Najvyššie skóre získalo z krajín V 4 Slovensko (4,89), najnižšie Poľsko (4,35).

Pod udržateľnosťou prírodného prostredia (I.B) ponímame rôzne právne predpisy a právne normy na úseku životného prostredia, ako aj rozsah aktivít sledujúcich ochranu životného prostredia. Z aspektu ochrany životného prostredia je nevyhnutné zabezpečiť trvalú udržateľnosť rozvoja cestovného ruchu, ktorý sa zakladá na spolupráci medzi verejným sektorom a podnikateľskou sférou. Najvyššie skóre v rámci udržateľného prírodného prostredia krajín V 4 získalo Česko (5,10), najnižšie Poľsko (4,78).

Pod bezpečnosťou a spoľahlivosťou (I.C) cestovania rozumieme, že rozvoju cestovného ruchu sa nebude dať v destináciách, kde práve prebiehajú vojnové konflikty, resp. sú postihnuté občianskymi nepokojmi. Najvyššie skóre získalo z krajín V 4 Maďarsko (5,53), najnižšie sa umiestnilo Poľsko (4,92).

Zdravotníctvo a hygiena (I.D) patria medzi primárne indikátory konkurencieschopnosti v cestovnom ruchu. Dôležitá je aj ochrana zdravia turistov v prípade použitia zdravotníckych služieb, vybavenosť a dostupnosť nemocníc a lekární. Najvyššiu hodnotu dosiahlo Česko (6,79), najnižšiu Poľsko (5,27).

Tab. 1: Priemerné skóre faktorov konkurencieschopnosti cestovného ruchu štátov V 4 (priemer 2008-2013)

Faktory konkurencieschopnosti	Slovensko	Česko	Poľsko	Maďarsko
I. REGULAČNÝ RÁMEC	5,08	5,35	4,68	5,33
<i>I.A Politické pravidla a predpisy</i>	4,89	4,69	4,35	4,85
<i>I.B Udržateľnosť prírodného prostredia</i>	5,07	5,10	4,78	5,08
<i>I.C Bezpečnosť a spoľahlivosť</i>	5,38	5,44	4,92	5,53
<i>I.D Zdravotníctvo a hygiena</i>	6,50	6,79	5,27	6,56
<i>I.E Priority cestovného ruchu</i>	3,58	4,70	4,11	4,63
II. PODNIKATEĽSKÉ PROSTREDIE A INFRAŠTRUKTÚRA	3,90	4,46	3,73	4,17
<i>II.A Letecká dopravná infraštruktúra</i>	2,26	3,55	2,67	2,94
<i>II.B Pozemná dopravná infraštruktúra</i>	4,28	5,07	3,60	4,59
<i>II.C Infraštruktúra cestovného ruchu</i>	4,82	5,15	4,07	5,03
<i>II.D Informačné a komunikačné technológie</i>	3,82	4,28	3,87	4,03
<i>II.E Cenová konkurencieschopnosť cestovného ruchu</i>	4,33	4,25	4,41	4,27
III. ĽUDSKÉ, KULTÚRNE A PRÍRODNÉ ZDROJE	4,09	4,57	4,51	4,08
<i>III.A Ľudské zdroje</i>	5,17	5,28	5,14	5,07
<i>III.B Afinita cestovného ruchu</i>	4,46	4,65	4,13	4,33
<i>III.C Prírodné zdroje</i>	3,91	3,00	3,61	2,69
<i>III.D Kultúrne zdroje</i>	2,80	5,33	5,14	4,23

Zdroj: BLANKE, J. – CHIESA, T. (2008, 2009, 2011, 2013)

Posledný indikátor v rámci regulačného rámca zastupujú priority cestovného ruchu (I.E). Môžu to byť rôzne projekty umožňujúce prepojenie ďalších aktivít v oblasti infraštruktúry, služieb a vzdelávania v cestovnom ruchu realizovaných verejným alebo súkromným sektorom. Najvyššie skóre získalo z krajín V 4 Česko (4,70), najnižšie sa umiestnilo Slovensko (3,58). Bližšie sa môžete s komparáciou jednotlivých výsledkov, ako aj postavenia krajín V 4 rámci Európy oboznámiť v tab. 1,2. Projektovali sme hodnotenie 42 európskych krajín (tab. 2).

Druhým v poradí hodnoteným indexom bol čiastkový index podnikateľského prostredia a infraštruktúry (II.), ktorý je tvorený súborom piatich indikátorov. Kvalitná letecká dopravná infraštruktúra (II.A) zabezpečuje premiestňovanie účastníkov cestovného ruchu medzi východiskovým a cieľovým miestom realizácie cestovného ruchu. Indikátor sa vypočíta na základe analýzy počtu sedadiel, nalietaných kilometrov, počtu odletov a príletov, letísk, hustoty a počtu prevádzok leteckých

spoločností, či počtu vnútroštátnych a medzinárodných letov. Najvyššie skóre získalo z krajín V 4 Česko (3,55), najnižšie Slovensko (2,26).

Nosnou časťou krajín V 4 je pozemná infraštruktúra a jej kvalita (II.B). V tomto kontexte sa jedná najmä o kvalitu ciest, železníc, prístavov, ako aj o priestorové rozmiestnenie národných dopravných sietí umožňujúcich prístup do cieľových miest cestovného ruchu. Najvyššie skóre v rámci hodnotenia pozemnej dopravnej infraštruktúry krajín V 4 získalo Česko (5,07), najnižšie sa umiestnilo Poľsko (3,60).

Tretí v poradí indikátor sa zameriava predovšetkým na infraštruktúru cestovného ruchu (II.C), ktorá súvisí s ubytovacími zariadeniami, požičovňami áut, stravovacími a športovo-rekreačnými zariadeniami. Najvyššie skóre získalo z krajín V 4 Česko (5,15), najnižšie sa umiestnilo Poľsko (4,07).

Vzhľadom na rastúci význam informačných a komunikačných technológií (II.D) v cestovnom ruchu sme sa snažili zhodnotiť kvalitu ponúkaných služieb súvisiacich s internetovým nákupom elektronických lístkov, rezerváciou a platbou za ubytovanie alebo rezerváciou pobytu. Najvyššie skóre dosiahlo Česko (4,28), najnižšiu Slovensko (3,82).

Posledným indikátorom v skupine čiastkového indexu podnikateľského prostredia a infraštruktúry bola cenová konkurencieschopnosť cestovného ruchu (II.E). Porovnávali sa indikátory ako napríklad cena leteniek, letiskové poplatky, dane, ceny pohonných hmôt a ubytovania. Najvyššiu hodnotu dosiahlo Česko (5,33), najnižšiu Slovensko (2,80).

Posledným čiastkovým ukazovateľom je index ľudských, kultúrnych a prírodných zdrojov (III.), ktorého bázu tvoria nasledovné štyri indikátory:

Kvalita ľudských zdrojov (III.A) v ekonomike zabezpečuje, že sekundárny a terciérny sektor má dostatok pracovných síl na svoj rast a rozvoj. Menovaný indikátor bližšie špecifikuje vzdelávanie a odbornú prípravu prepojenú s praxou, ako aj opatrenia na zabezpečenie kvality vzdelávacieho systému. Najvyššie skóre získalo z krajín V 4 Česko (5,28), najnižšie Maďarsko (5,07).

Druhým indikátorom čiastkového indexu je afinita cestovného ruchu (III.B), pod ktorou rozumieme otvorenosť destinácie a jej ekonomiky zahraničným návštevníkom. Rozhodujúcimi ukazovateľmi sú v tomto prípade príjmy z cestovného ruchu, výdavky cestovného ruchu vo vzťahu k HDP v %. Najvyššie skóre indikátora afinity cestovného ruchu v rámci krajín V 4 získalo Česko (4,65), najnižšie Poľsko (4,13).

Tab. 2: Priemerné poradie faktorov konkurencieschopnosti cestovného ruchu štátov V 4 v rámci Európy (priemer 2008 – 2013)

Faktory konkurencieschopnosti	Slovensko	Česko	Poľsko	Maďarsko
I. REGULAČNÝ RÁMEC				
<i>I.A Politické pravidla a predpisy</i>	18/42	21/42	30/42	19/42
<i>I.B Udržateľnosť prírodného prostredia</i>	22	20	26	21
<i>I.C Bezpečnosť a spoľahlivosť</i>	25	22	37	18
<i>I.D Zdravotníctvo a hygiena</i>	13	4	38	10
<i>I.E Priority cestovného ruchu</i>	38	15	29	16
II. PODNIKATEĽSKÉ PROSTREDIE A INFRAŠTRUKTÚRA				
<i>II.A Letecká dopravná infraštruktúra</i>	39	23	30	28
<i>II.B Pozemná dopravná infraštruktúra</i>	25	14	30	21
<i>II.C Infraštruktúra cestovného ruchu</i>	25	21	35	22
<i>II.D Informačné a komunikačné technológie</i>	29	21	28	25
<i>II.E Cenová konkurencieschopnosť cestovného ruchu</i>	12	17	9	14
III. ĽUDSKÉ, KULTÚRNE A PRÍRODNÉ ZDROJE				
<i>III.A Ľudské zdroje</i>	23	19	25	28
<i>III.B Afinita cestovného ruchu</i>	38	29	41	40
<i>III.C Prírodné zdroje</i>	8	26	11	31
<i>III.D Kultúrne zdroje</i>	29	12	13	20

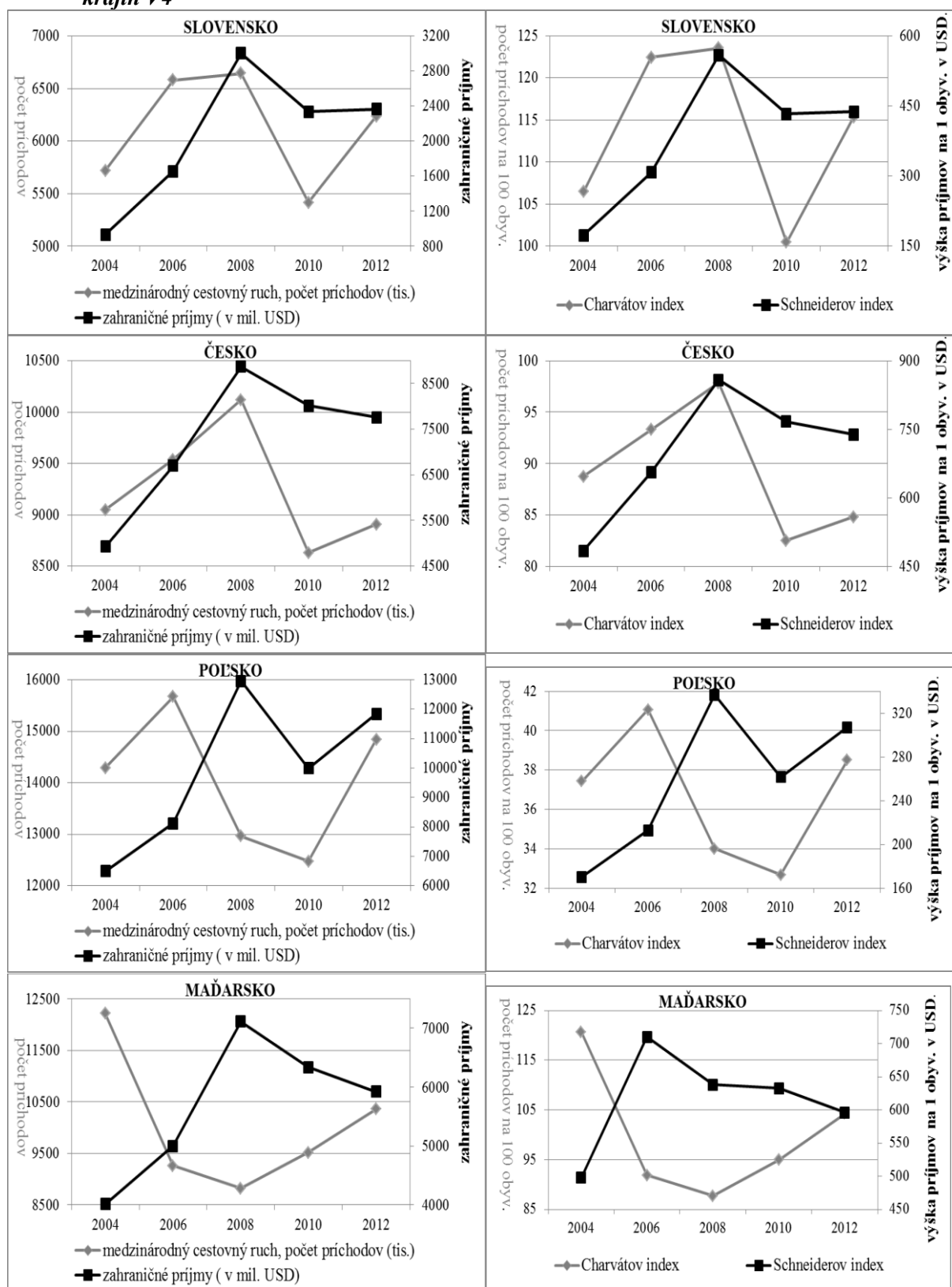
Zdroj: BLANKE, J. – CHIESA, T. (2008, 2009, 2011, 2013).

Posledné dva indikátory indexu ľudských, kultúrnych a prírodných zdrojov môžeme identifikovať s lokalizačnými faktormi a predpokladmi cestovného ruchu. Jedná sa o prírodné zdroje (III.C) a predpoklady, ktoré sú základným faktorom podmieňujúcim vznik a prvotné štádium formovania rekreačných procesov, rekreačných územným systémov. Najvyššie hodnoty dosahuje Slovensko (3,91), Najnižšie Maďarsko (2,69).

Kultúrne zdroje (III.D) reprezentujú druhú zložku komplexu lokalizačných predpokladov cestovného ruchu. Kultúrnohistorické predpoklady môžeme rozdeliť do troch základných podskupín: kultúrnohistorické pamiatky, kultúrne zariadenia a kultúrne akcie, športové akcie. Najvyššie skóre získalo z krajín V 4 Česko (5,33), najnižšie Slovensko (2,80).

Na obr. 1 sme prostredníctvom špecifických vzorcov, ktoré vyjadrujú rôznu intenzitu významu cestovného ruchu v destináciách, porovnávali počet príchodov za rok, počet príchodov na 100 obyvateľov (tzv. modifikovaný Charvátov index), zahraničné príjmy v USD a počet zahraničných príjmov na 1 obyv. v USD (tzv. modifikovaný Schneiderov index). Keďže sme pracovali s európskymi údajmi, jednotlivé dáta boli získané z databáz Svetovej banky (The World Bank), z tohto dôvodu môžu byť určité odchýlky, ak by sme výsledky porovnávali s oficiálnych domácich štatistík. Vo všetkých štátov V 4 môžeme v časovom horizonte rokov 2004 – 2012 pozorovať nárast výšky príjmov z cestovného ruchu, ako aj dôsledky hospodárskej krízy, ktoré sa prejavili jednak v príjmovej časti, ako aj pri zmenách počtu príchodov.

Obr. 1: Porovnanie zahraničných príjmov a počtu príchodov v medzinárodnom cestovnom ruchu krajín V4

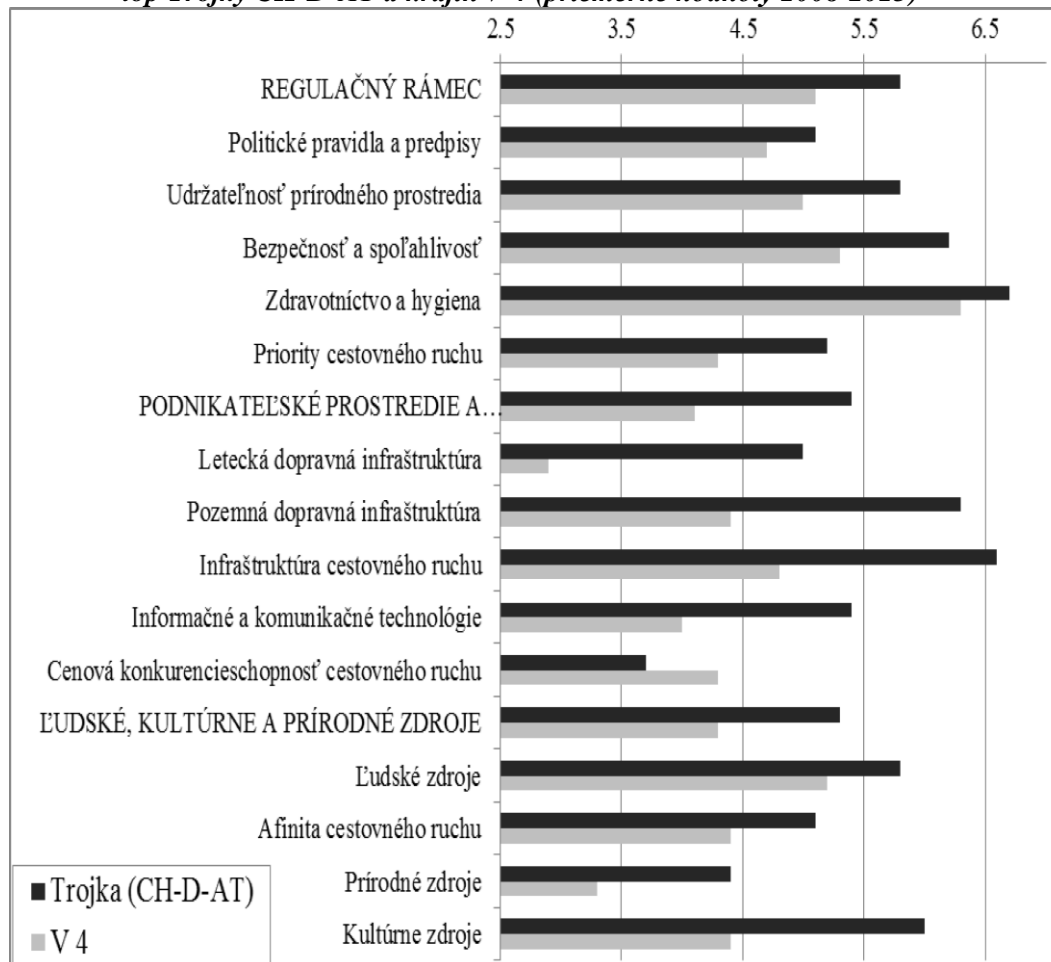

Zdroj: <http://data.worldbank.org/indicator>

Vzájomnou komparáciou hodnôt jednotlivých faktorov indexu konkurencieschopnosti sme zistili, že najväčšie rozdiely medzi krajinami V4 a top trojkou štátov (Švajčiarsko, Nemecko, Rakúsko) s najlepším skóre indexu konkurencieschopnosti (obr. 2) sú v kvalite podnikateľského prostredia

a infraštruktúre. Konkrétne v nedostatočne rozvinutej leteckej dopravnej infraštruktúre, pozemnej dopravnej infraštruktúre a infraštruktúre cestovného ruchu.

Obr. 2: Komparácia faktorov indexu konkurencieschopnosti cestovného ruchu v zhluku európskej top Trojky CH-D-AT a krajín V 4 (priemerné hodnoty 2008-2013)

Zdroj: BLANKE, J. – CHIESA, T. (2008, 2009, 2011, 2013).

Záver

Cestovný ruch sa v čoraz väčšej miere podieľa ako priamy aktér na ekonomickom a politickom dianí vo svete, určuje nové módné trendy a životný štýl, ovplyvňuje lokálnu a regionálnu identitu jednotlivých štátov. Zo záverov našej štúdie vyplýva, že ak by krajiny V 4 chceli zvýšiť svoju konkurencieschopnosť, tak by v prvom rade mali investovať do rozvoja leteckej a pozemnej infraštruktúry, ako aj infraštruktúry cestovného ruchu. Samozrejme okrem spomenutých odporúčaní Slovensko, Česko, Maďarsko a Poľsko by mali v dohľadnom období po vzore západnej Európy prijať a implementovať adekvátne opatrenia na skvalitnenie informačných a komunikačných technológií v cestovnom ruchu a podnikateľskom prostredí. Komparatívnou výhodou regiónu sú nízke ceny za služby v turizme, ako napr. ceny za ubytovacie a stravovacie služby, dopravu, čo región V 4 činí konkurencieschopnejším z hľadiska cenotvorby v komparácii so západoeurópskymi destináciami.

Literatúra

- [1] ANGELOVIČ, M., (2010). Charakteristika priemyslu v slovenských okresoch slovensko-ukrajinského pohraničia. In *Sborník příspěvků z XXII. sjezdu České geografické společnosti „Geografie pro život ve 21. století“*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, pp. 500-504. [online]. [cit. 2014-2-20].
- [2] ANGELOVIČ, M., (2014). Slovak-Ukrainian part of Schengen area. *History, security and quality of life. Przegląd geopolityczny*, vol. 10, p. 77-88.

- [3] ANGELOVIČ, M., BENČ, V., (2014). Región východného Slovenska – socioekonomické postavenie v Slovenskej republike a regionálny rozvoj. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 85-95. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-9.
- [4] BLANKE, J., CHIESA, T., (2008). The Travel & Tourism Competitiveness Report 2008. Balancing Economic Development and Environmental Sustainability. *World Economic Forum Geneva, Switzerland*, 504 p. ISBN 978-92-95044-04-3.
- [5] BLANKE, J., CHIESA, T., (2009). The Travel & Tourism Competitiveness Report 2009. Managing in a Time of Turbulence. *World Economic Forum Geneva, Switzerland*, 525 p. ISBN 978-92-95044-18-0.
- [6] BLANKE, J., CHIESA, T., (2011). The Travel & Tourism Competitiveness Report 2011. Beyond the Downturn. *World Economic Forum Geneva, Switzerland*, 531 p. ISBN 978-92-95044-96-8.
- [7] BLANKE, J., CHIESA, T., (2013). The Travel & Tourism Competitiveness Report 2013. Reducing Barriers to Economic Growth and Job Creation. *World Economic Forum Geneva, Switzerland*, 517 p. ISBN 978-92-95044-40-1.
- [8] ČUKA, P., VÁCLAVÍNKOVÁ, K., (2014). Regionální gastronomie v Moravskoslezském kraji jako prostředek pro podporu cestovního ruchu. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 887-895. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-115.
- [9] GOOROOCHURN, N., SUGIYARTO, G., (2005). Competitiveness indicators in the travel and tourism industry. *Tourism Economics*, vol. 11, no. 1, pp. 25-43. ISSN 2044-0375. DOI: 10.5367/0000000053297130.
- [10] HOLEŠINSKÁ, A., NOVOTNÁ, M., (2014). Tourism destination governance v kontextu teoretických poznatků. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 796-802. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-103.
- [11] KAJZAR, P., (2014). Cultural tourism and World Heritage. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 901-907. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-117.
- [12] KRAMÁREKOVÁ, H., DUBCOVÁ, A., NÉMETHOVÁ, J., REPASKÁ, G., (2014). Cykloturistika v regionálnom rozvoji cestovného ruchu Nitrianskeho samosprávneho kraja. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 835-842. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-108.
- [13] MALACHOVSKÝ, A., (2014). Goals of tourism development in Slovakia in the context of regional development and selected tourism markets. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 787-796. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-102.
- [14] MĚRTLOVÁ, L., SMITH, V., (2014). Vývoj cestovního ruchu v České republice. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 811- 817. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-105.
- [15] VYSTOUPIL, J., ŠAUER, M., (2014). Politika cestovního ruchu v ČR v letech 2007-2013 a její očekávané možnosti v letech 2014-2020. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 777-787. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-101.

Príspevok je súčasťou riešeného grantového projektu VEGA 1/0165/15 pod názvom „Pro-poor turizmus ako nástroj trvalo udržateľného rozvoja marginalizovaných komunit a sídiel na východnom Slovensku.

K PROBLEMATICE PLÁNOVÁNÍ V CESTOVNÍM RUCHU

ON THE ISSUE OF PLANNING WITHIN THE CONTEXT OF TOURISM

ING. ONDŘEJ REPÍK

Katedra regionální ekonomie a správy | *Department of Reg. Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: ondrej.repik@econ.muni.cz

Anotace

Problematika veřejné podpory cestovního ruchu a zásahů veřejného sektoru je poměrně široce a dlouhodobě diskutována. S tím souvisí postavení a nastavení politiky cestovního ruchu. Méně často je ovšem diskutována problematika plánování v cestovním ruchu jako cesta pro dosažení stanovených cílů. V českém prostředí je plánování většinou ztotožňováno s politikou cestovního ruchu, resp. nevyděluje se z ní jako její samostatný atribut. Cílem článku je tak provést rozbor a rešerši dostupných odborných zdrojů, které se této problematice v cestovním ruchu věnují. Vedle hledání rozdílů v chápání politiky cestovního ruchu a plánování budou nastíněny také nejčastěji využívané metody plánování a stěžejní procesní kroky v plánování. Pro naplnění takto stanoveného cíle je použita metodika rešerše a diskuse odborných zahraničních zdrojů. Výsledkem bude ucelený základní přehled o problematice plánování, diskuse různých přístupů k této problematice a nalezení rozdílů oproti politice cestovního ruchu.

Klíčová slova

cestovní ruch, plánování, politika cestovního ruchu, metody plánování

Annotation

The issue of tourism public support and public sector intervention is relatively broad and long discussed. This is related to the position and setting of tourism policy. However, less often, the issue of tourism planning as a way to achieve stated goals is discussed. Planning is in the Czech Republic usually identified with the tourism policy, respectively it is not recognized as its single attribute. This article aims to analyze and discuss available expert resources, which deal with such issue in tourism. In addition to finding the differences in understanding of tourism policy and planning the article outlines the most frequently used methods of planning and key procedural steps. In order to meet such target the method of research and discussion of expert foreign sources is used. The result is a comprehensive overview of the planning issue, discussion of different approaches and finding differences between tourism policy and tourism planning.

Key words

tourism, planning, tourism policy, planning methods

JEL classification: O21, H70, R11.

Úvod

V následujícím textu se dozvíme, co si pod pojmem plánování v cestovním ruchu představit, jakým způsobem se vyvíjelo, jakých podob nabývá v praxi, jaké metody využívá a z jakých kroků se skládá. Proč ale plánování vůbec existuje? Vždyť tu máme politiku cestovního ruchu, strategie a programy rozvoje, které nám budoucí rozvoj cestovního ruchu již řeší. Jenže plánování se v mnoha ohledech od politiky odlišuje a právě i tyto odlišnosti budou v textu níže zmíněny. Plánování je obecně nutné chápat jako cestu a nástroj k zajištění udržitelnosti a rozvoje cestovního ruchu v destinaci.

V odborné literatuře se objevuje mnoho přístupů k plánování a politice. Některé z nich se zabývají ideovými prioritami plánování, jiné popisují nastavení a funkčnost plánů cestovního ruchu v jednotlivých zemích, další popisují strukturu aktérů, kteří se na tvorbě plánu podílejí nebo zkoumají, jakým způsobem jsou plány realizovány, a jak dalece se skutečnost od plánu odchyluje. Z dostupné literatury lze taktéž vyčíst, jaké charakteristiky by mělo moderní plánování v cestovním ruchu splňovat (Tourism Recreation Research and Education Centre, 2004):

- plánování v cestovním ruchu by mělo být strategické,
- plánování v cestovním ruchu by mělo zajistit, že návštěvníci budou spokojeni,
- plánování by mělo být koordinováno a komunikováno se zástupci jiných odvětví a místní komunity,
- plánování by mělo zajistit takový rozvoj cestovního ruchu, který bude respektovat rozsah a charakter dané destinace, pro kterou plán vzniká,
- plánování v cestovním ruchu by mělo usnadnit zapojení aktérů do procesu koordinace a veřejné podpory cestovního ruchu a také by mělo stanovit odpovědnost jednotlivých aktérů,
- plánování v cestovním ruchu by mělo být efektivní a efektní,
- nedílnou součástí plánování v cestovním ruchu by měl být monitoring, plánování by mělo být adaptivní, výchovné a vzdělávací.

Cílem článku je rozbor a rešerše dostupných odborných zdrojů, které se problematice plánování v cestovním ruchu věnují. V českém prostředí je plánování často bráno jako synonymum pro politiku cestovního ruchu, resp. pro jakékoli intervence veřejného sektoru do sektoru cestovního ruchu. Zahraniční literatura ovšem přistupuje k plánování jako k odlišné entitě, než je politika cestovního ruchu. Plánování v cestovním ruchu má svou historii, využívá vybrané metody a má určitou procesní strukturu. Následující text se věnuje všem těmto atributům procesu plánování v cestovním ruchu. Právě poznatky reprodukováné ze zahraničních zdrojů a diskuse s odbornou literaturou jsou metodikou pro naplnění cíle článku.

Historie plánování v cestovním ruchu

Plánování v cestovním ruchu se vyvíjelo v čase a jeho podoba nebyla nikdy konstantní. Určena byla vždy aktuálními potřebami cestovního ruchu a obecně byla formulována v souladu s veřejnými politikami a problémy, které cestovní ruch v daném období obklopovaly a jednotlivé vlády je identifikovaly jako priority. Mezinárodní politika cestovního ruchu mezi vyspělými zeměmi může být rozdělena do pěti různých fází (viz tabulka níže).

Z pohledu plánování je důležité především to, že bylo po druhé světové válce vůbec identifikováno postavení a význam cestovního ruchu v národních ekonomikách a jeho vliv na regionální rozvoj. Řekněme, že tyto dva faktory nejvíce zapříčinily vznik plánování v cestovním ruchu.

Tab. 1: Mezinárodní politiky cestovního ruchu od roku 1945 do současnosti

Období	Charakteristika
1945 - 1955	Období, ve kterém musely být především překonány bariéry vytvořené po druhé světové válce a týkaly se oblastí jako policejní ochrana, celní správa, měna, zdravotnické regulativy, apod.
1955 - 1970	Stát se začíná více angažovat v oblastech jako je marketing cestovního ruchu. Cílem je maximalizace využití potenciálu cestovního ruchu a zvýšení příjmů.
1970 - 1985	Stát stále více zasahuje a investuje do infrastruktury cestovního ruchu. Cestovní ruch je identifikován jako nástroj regionálního rozvoje.
1985 - 2000	Cestovní ruch se stává stále významnějším nástrojem regionálního rozvoje. Zvýšená pozornost je věnována otázce životního prostředí. Tlak na zefektivnění a redukci přímých zásahů státu do cestovního ruchu. Větší důraz je kladen na rozvoj partnerství a spolupráce veřejného a soukromého sektoru. Obecně se prosazuje samoregulace cestovního ruchu.
2000 a dále	Nadále je cestovní ruch významným nástrojem regionálního rozvoje. Větší pozornost je věnována rozvoji síťování, spolupráci a tvorbě klastrů v cestovním ruchu. Bezpečnost a krizový management se stávají novou součástí politiky cestovního ruchu. Vliv cestovního ruchu na životní prostředí je s přibývajícím změnami klimatu a zhoršením životního prostředí neustále předmětem diskusí. Významnějším aktérem v cestovním ruchu se stávají neziskové organizace. Typická je také výrazná redukce bariér pro cestování.

Zdroj: Hall (2008), Hall a Page (2006), Page a Connell (2009)

Jak uvádí například Hall (2008), tak je zřejmé, že se plánování za posledních 50 let výrazně proměnilo. Důvodem je fakt, že se výrazně obměnily problémy, které plánování a politika cestovního ruchu řeší:

- objevují se nové problémy ve fyzickém prostředí, které nás obklopuje (například přírodní katastrofy). Společnost se s těmito problémy snaží vyrovnat.
- změny v ekonomické, sociální, technologické, politické sféře, na které musí cestovní ruch reagovat a přizpůsobit se jim. Čím větší změny v těchto oblastech nastávají, tím větší problém k řešení v cestovním ruchu vzniká.
- objevují se změny v přístupech, jakým způsobem by měl stát zasahovat a jestli vůbec by měl zasahovat. Nejedná se o změny pouze v úrovni, kdo by měl vládnout, ale obecně v politické filosofii.
- objevují se změny v plánování a sociální teorii. Tento fakt zapříčiňuje, že vidíme svět odlišně a s tím se také mění to, co identifikujeme jako problém.
- nové poznání nám přináší nové nástroje k řešení problémů, které ve společnosti vyvstávají.
- mění se veřejné vnímání toho, co má být předmětem plánování. Vlády a nositelé plánování se těmito trendům přizpůsobují.

Politika vs. Plánování

Termíny politika a plánování jsou spolu těsně spojeny. Plánování je termínem extrémně nejednoznačným a těžko definovatelným. Například Chadwick (1971 In Hall a Page, 2006) tvrdí, že termín plánování je velice relevantní. Lze si pod ním představit určitý proces, proces lidského myšlení a činností, které se týkají budoucnosti, Plánování v podání Chadwicka není nic víc než obecná lidská aktivita. Jeho poznatky jsou dále rozváděny Dorem (1973 In Hall, 2008), podle něhož je plánování procesem, kdy probíhá příprava určitých rozhodnutí pro činnosti, které budou vykonány v budoucnu. Proces je založen na stanovení dosažitelných cílů prostřednictvím dostupných nástrojů. Jak uvádí Friedmann (1959 In Hall, 2008) tak, nejdůležitější charakteristikou plánování je, že směřuje do budoucna, k budoucím aktivitám.

Jak uvádí Getz (1987) tak z geografického pohledu bylo plánování v cestovním ruchu tradičně zaměřeno na problematiku využití území a jeho rozvoje, na problematiku regulativ v oblasti ubytovacích zařízení a bytové výstavby, tvorbu a rozvoj středisek cestovního ruchu, územní koncentraci cestovního ruchu, obnovu a ochranu historického a přírodního bohatství a problematiku zajištění základní dopravní infrastruktury pro cestovní ruch. Hall (2000) ovšem tvrdí, že v posledních

letech se začínají v rámci plánování cestovního ruchu řešit také otázky environmentální a socio-kulturní. Zároveň vzrůstá tlak na tvorbu rozvojových strategií na národní, regionální a místní úrovni. U těchto strategií je kladen zvýšený důraz na ekonomickou stránku věci.

Page a Connell (2009) chápou plánování jako jeden ze čtyř článků v systému managementu cestovního ruchu. Do tohoto systému řadí plánování, organizaci, koordinaci (vedení) a kontrolu. Plánování definují jako proces, jehož cílem je předvídat, regulovat a monitorovat změny takovým způsobem, aby bylo docíleno co nejširší udržitelnosti destinace a zároveň, aby byl maximalizován zážitek a spokojenost návštěvníků v destinaci. Dále například Wall a Mathieson (2006) vnímají plánování jako nástroj pro rozhodnutí a ovlivnění budoucnosti. Plán je navíc schopen budoucí efekty a příležitosti cílit jen na určité subjekty.

Plánování představuje určitý rozhodovací proces a vůbec formulaci politiky. Nicméně spíše než o individuální rozhodnutí jde o skupinu vzájemně závislých a propojených rozhodnutí. Samotné plánování je ale pouze jednou částí procesu tvorby rozhodnutí. Do procesu tvorby rozhodnutí je totiž nutné zahrnout například i vyjednávání, smlouvání, tvorbu kompromisů, užití donucovacích prostředků, tvorbu hodnot nebo volbu. Plánování jako proces musí být odlišeno od termínu „plán“, který představuje skupinu rozhodnutí pro činnosti vykonávané v budoucnu. Hall a Page (2006) poznamenávají, že existuje vícero forem plánování (rozvojové, infrastrukturní, marketingové, apod.) vícero plánovacích struktur (nejrůznější nositelé z řad veřejného a neziskového sektoru), plánovacích škál (mezinárodní, národní, regionální, místní, odvětvové) a časových hledisek (různá časová období pro rozvoj, implementaci a evaluaci).

Hall (2008) tvrdí, že v praxi existuje řada nejrozličnějších přístupů k problematice plánování. Například si všímá, že i když plánování probíhá standardně v soukromém i veřejném sektoru, tak jeho charakteristiky a priority jsou vysoce odlišné. Veřejnému sektoru je plánování vlastní, protože je procesem, jak vůbec vymezit roli státu a racionalizovat jeho rozhodnutí. Friedmann (1973 In Hall, 2008) vymezuje dva základní typy plánování, které se zásadně liší v postavení v rámci plánovacího systému:

- rozvojové plánování - je velmi autonomní vzhledem ke stanovení cílových stavů, kterých má být dosaženo a stanovení nástrojů, které mají být použity. Jinak řečeno jde o proces tvorby politiky.
- adaptivní plánování - většina rozhodnutí je podmíněná tím, jak se chovají jedinci stojící mimo plánovací systém. Jinak řečeno jde o programování.

Mnoho autorů v druhé polovině 20 století spojovalo plánování se socialistickým způsobem řízení státu a s modelem centrálního ekonomického plánování. Healey (1997) zdůraznil, že plánování je v západních demokratických zemích v první řadě strategickým plánováním, které využívá jak veřejný, tak také soukromý sektor.

Jak bylo již zmíněno výše, tak plánování a politika jsou těsně spojeny. Cullingsworth a Caves (2013) tvrdí, že plánování je účelovým procesem, v jehož rámci jsou stanovovány cíle a politika, která je má implementovat. Naproti tomu pod pojmem politika je třeba chápat snahu o pochopení a vysvětlení podstaty dané politiky, politických rozhodnutí a toho, jakým způsobem jsou v politice přijímána rozhodnutí (Barrett a Fudge, 1981 In Hall, 2008). Kroll (1969 In Hall, 2008) uvádí, že veřejná politika je struktura nebo soutok hodnot a chování, které jsou dány ideovou povahou té které vlády, a je ústředním bodem vládních činností. Veřejná politika je ovlivněna jak ekonomickými, sociálními a kulturními charakteristikami společnosti, tak také formální strukturou vlády a dalšími znaky politického systému. Politika by tak měla být vnímána jako důsledek politického prostředí, hodnot, ideologií, distribuce moci, institucionálního rámce a důsledek rozhodovacího procesu.

Goeldner a Ritchie (2006) považují politiku a plánování v cestovním ruchu za spojené nádoby, které je ovšem nutné od sebe rozeznat. Nejprve proto uvádějí jejich společné rysy:

- jak plánování, tak i politika se zabývají budoucím rozvojem cestovního ruchu v určité destinaci nebo regionu,
- plánování i politika zdůrazňují potřebu a nezbytnost strategického řízení.

Na druhou stranu mezi oběma existují také následující rozdíly:

- formulace politiky je tvorbou velkého obrazu, kdežto plánování se často zaměřuje na detaily, vybrané části problematiky;
- formulace politiky je kreativní činností, intelektuálním procesem, kdežto plánování je obecně spíše praktickým cvičením;
- základem politiky je určitá vize, která má dlouhodobý a strategický charakter. Naproti tomu plánování operuje s kratším časovým horizontem. Vize politiky cestovního ruchu jsou běžně formulovány na několik desetiletí dopředu. Plány jsou ovšem v praxi tvořeny maximálně na několik budoucích let.
- politika cestovního ruchu musí alespoň částečně předvídat budoucí okolnosti rozvoje, budoucí technologie a podobu okolního prostředí. Plánování ovšem pracuje spíše se současným stavem okolního prostředí, současnou situací v cestovním ruchu a s aktuálně dostupnými technologiemi. Plánování pracuje s predikcí v daleko menší míře než politika.
- politika říká, co by mělo být udělováno v dlouhodobém horizontu v rámci rozvoje cestovního ruchu. Naproti tomu plánování řeší, jakým způsobem by mělo být dosaženo stanovených cílů.

Přístupy k problematice plánování v cestovním ruchu

S první ucelenou systematizací přístupů k plánování v cestovním ruchu přichází v roce 1987 Donald Getz, který identifikoval čtyři základní přístupy: booterism, ekonomický přístup, prostorový přístup a komunální přístup. Poslední zmíněný se zabývá především faktem, jakým způsobem ovlivňuje místní komunita zážitek a zkušenost návštěvníků destinace. Tyto čtyři přístupy se vzájemně nevyklučují a nejsou ani sekvenční. Nicméně tento způsob kategorizace je vhodný pro prezentaci, jakými různými způsoby je k plánování v cestovním ruchu přistupováno a jaký výzkum, jaké plánovací metody, problémy a modely jsou s nimi spojeny.

V roce 1995 Michael C. Hall k těmto čtyřem přístupům přidává ještě jeden a nazývá ho udržitelným. Jednotlivé přístupy se odlišují především v samotných předpokladech plánování, definici problémů a také ve výzkumných metodách. Odborníci v cestovním ruchu si volí přístup k plánování dle své profese, vzdělání, dle svých hodnot, organizačního kontextu, v němž pracují, a také dle povahy objektu plánování.

Booterism je v podstatě tím nejjednodušším přístupem, který je postaven na tvrzení, že rozvoj cestovního ruchu je již ze své podstaty pro ekonomiku a pro společnost dobrý a automaticky přináší pouze benefity. Místní komunita nemá v destinaci rozhodovací pravomoci, není zapojena do plánování a politiky cestovního ruchu. Getz (1987) k booterismu uvádí, že je stále praktikován a to v podstatě dvěma skupinami lidí: politiky, kteří filosoficky nebo pragmaticky stále věří, že ekonomický růst je za každých okolností nutné podporovat, a lidmi, kteří finančně těží z cestovního ruchu a jeho růstu. Booterism budou tito lidé podporovat až do doby, kdy si uvědomí, že byly vyčerpány nebo nenávratně zdevastovány místní zdroje, náklady obětované příležitosti jsou příliš vysoké, nebo dokud si neuvědomí, že politická opozice proti růstu cestovního ruchu je až příliš silná. Do této doby je již ovšem většinou napácháno mnoho škod.

Naproti tomu Ekonomické plánování je postaveno na myšlence, že rozvoj cestovního ruchu má probíhat jen v určitých oblastech. Prioritou v rámci plánování jsou ekonomické dopady cestovního ruchu a jeho řízení takovým způsobem, aby byl maximalizován příjem a zaměstnanost jak v destinaci, tak v celé společnosti (Stynes, 1997).

Geografové jsou považováni za autory prostorového přístupu k plánování. Cestovní ruch ze své podstaty potřebuje, aby byl plánován prostorově a v určité únosné kapacitně. Minimalizovány tak budou negativní dopady cestovního ruchu na fyzické prostředí v destinacích (Hall, Page, 2006).

Komunální přístup zdůrazňuje sociální a politický kontext, v jehož rámci cestovní ruch existuje, a požaduje daleko větší lokální kontrolu nad procesem jeho rozvoje. I tento přístup je výrazně ovlivněn geografy. Postaven je totiž na silné urbáně a regionální plánovací tradici, kde je prioritou soulad s

potřebami místní komunity. Komunální přístup je zároveň považován za plánování zezdola nahoru, kde je upřednostňován rozvoj v komunitě oproti rozvoji komunity. Návštěvník již není v tomto pojetí ústředním bodem plánování v cestovním ruchu. Stává se jím místní komunita v destinaci.

Jednou z největších překážek při praktické implementaci komunálního přístupu je politická povaha plánovacího procesu v cestovním ruchu. Podstatou komunálního přístupu je, že bude místní komunita maximálně zapojena do plánování. Tím pádem bude mít kromě vlivu také kontrolu nad plánováním a tvorbou rozhodnutí. Praktické uplatnění tohoto přístupu také vyžaduje partnerství a kooperaci jednotlivých aktérů. Murphy (1985 In Hall, Page, 2006) dále tvrdí, že pokud má být cestovní ruch úspěšným a uznávaným odvětvím, tak musí být plánován a řízen jako odvětví s obnovitelnými zdroji a musí být založeno na místní kapacitě a rozhodování místní komunity. Důraz je přitom kladen na průřezovost a velmi rychlý rozvoj cestovního ruchu.

Od 90. let 20. století se odborníci v cestovním ruchu stále častěji zabývají předpoklady udržitelnosti rozvoje cestovního ruchu. Plánování udržitelného cestovního ruchu se stává nedílnou součástí plánování v cestovním ruchu a jeho cílem je zajistit trvalé a chráněné prostředí s minimální degradací zdrojů a životního prostředí, minimálním narušením kulturních aspektů a sociální nestabilitou. Tento směr v sobě integruje znaky ekonomického, prostorového a komunálního přístupu.

Metody plánování v cestovním ruchu

V rámci plánování a prognózování existuje celá řada metod, z nichž jsou vždy jen některé využívány v daném oboru. V praktickém plánování se pak jednotlivé metody vzájemně prolínají a doplňují. Je zřejmé, že příprava, sestavení a obhajoba plánu je spojena s pozorováním dějů v realitě a jejich analýzou, s racionálními úvahami a odvozováním soudů na základě zjištěných předpokladů. Aplikace plánovacích a prognostických metod je individuální záležitost, nelze postupovat schematicky a nejlépe je uplatnit kombinaci více metod. Skutečně zvolená metoda či kombinace metod závisí na možnostech, schopnostech a potřebách tvůrce plánu.

V odborné literatuře jsou prognostické a plánovací metody nejčastěji rozděleny na kvalitativní (nebo též „subjektivní“), kvantitativní (též „objektivní“) a systémové. Podobné členění ovšem neznamená, že by byly plány a prognózy sestavené převážně na základě subjektivních metod méně kvalitní než ty, které využívají ve větší míře objektivní metody. Jak objektivní tak subjektivní metody mají své přednosti a nedostatky a jde spíše o využívání předností obou metodických směrů. Určitou syntézu subjektivních a objektivních metod představují systémové modely.

Kvalitativní metody jsou postaveny na skutečnosti, že budoucí vývoj je nejistý a může mít celou řadu podob. Je přímým pokračováním reálných (současných) trendů a skutečností a zároveň se mohou objevit trendy nové, v současném čase neexistující. Při plánování je ovšem nutné pracovat s každým možným scénářem budoucnosti a zvážit co nejširší škálu budoucích scénářů. Užitím kvalitativních metod získáváme pohled na budoucí vývoj z pohledu mnoha zainteresovaných subjektů. Kvalitativní metody plánování jsou obecně v cestovním ruchu velmi často využívány a nositelé je pokládají za nezbytnou součást procesu plánování a formulace politiky cestovního ruchu. Mezi nejčastěji užívané kvalitativní metody patří (Štědroň, 2012):

- SWOT analýza
- Analýza dokumentů
- Brainstorming
- Panel expertů
- Metoda Delphi
- Metoda analogie
- Benchmarking
- Metoda scénářů
- Model životního cyklu
- Heuristické metody

V kvantitativních metodách se, v protikladu ke kvalitativním, aplikuje statistická analýza dat z minulosti v různých časových pohledech. Prognostik nebo nositel plánu s využitím historických dat identifikuje cestu předpovědi, k ní přidá vhodný matematický model a pomocí rovnic modelu předpovídá a plánuje body v budoucnosti. Takový přístup předpokládá, že identifikovaná cesta pro předpověď pokračuje i do budoucnosti. Kvantitativní metody používané v plánovací a prognostické činnosti tedy vycházejí z poznatků statistiky a aplikované matematiky, nebo jsou jejich kombinací. Ze statistických metod se jedná zejména o zkoumání založené na metodě extrapolace (resp. analýze trendových funkcí), na analýze modelů časových řad a využití regresních modelů.

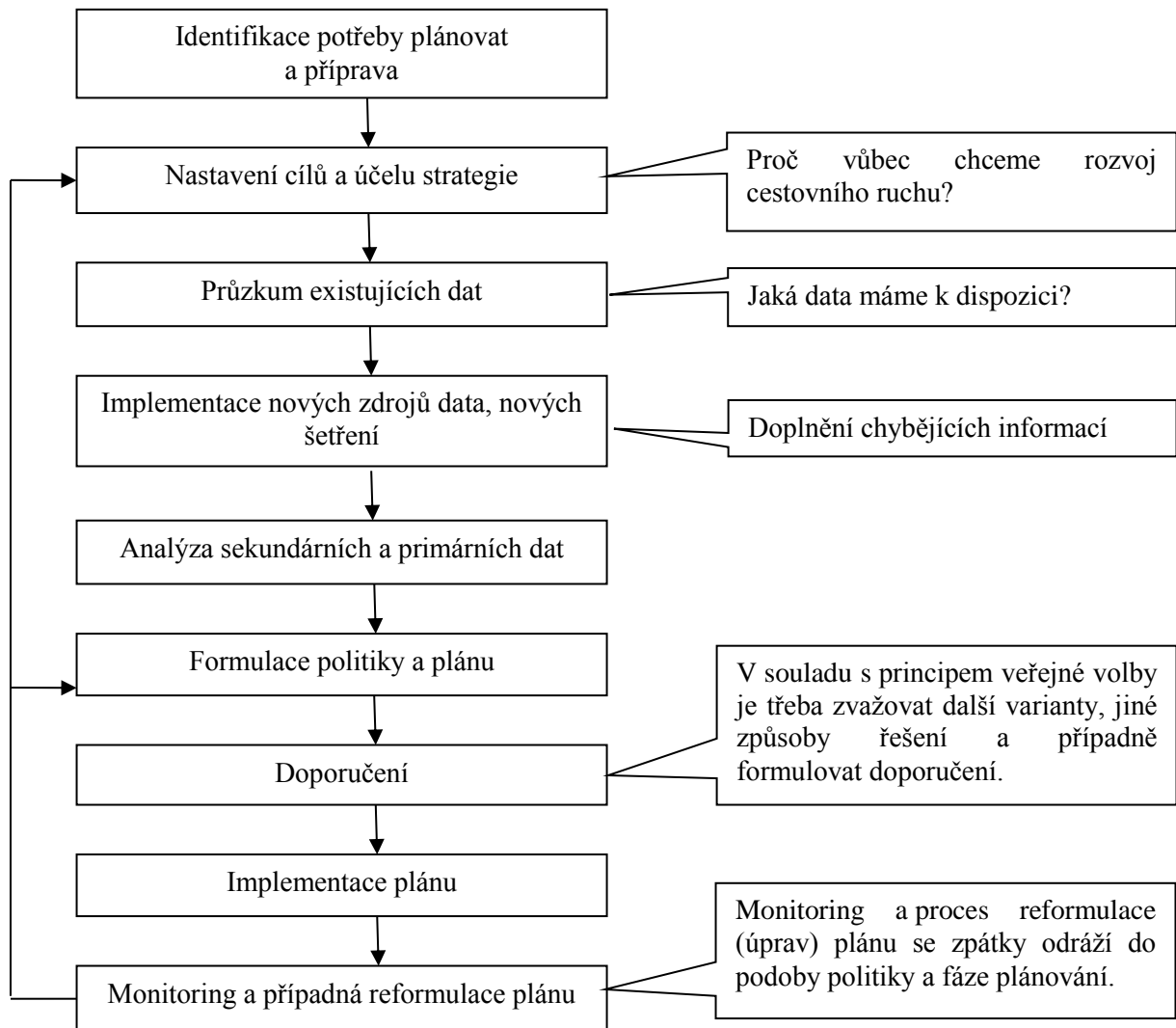
Mezi nejslibnější metody prognostické činnosti patří systémové modely. Prognostické systémové modely využívají jak objektivních, tak subjektivních metod pro vyjádření budoucnosti jako struktury, v níž jsou všechny dílčí prvky ve vzájemných souvislostech a interakcích. Systémový přístup je způsob chápání reality, který nemění základní metodologické nástroje prognózování. Systémový přístup při sestavování prognóz představuje účinný pořádací princip, který přispívá k dosažení souladu prognózy a skutečného vývoje.

Procesní kroky v rámci plánování

Plánování by nemělo být vnímáno jako statický koncept, spíše jde o nalezení a rozvoj nejlepší strategie ve světě, kde se všechno mění v důsledku interních a externích faktorů. Na druhou stranu, i když je tedy plánování považováno za dynamický koncept a může nabývat řady podob, tak je zde poměrně stabilní struktura procesů, které v rámci plánování probíhají.

Struktura procesů je v odborné literatuře popisována velmi podobně. Jednotliví autoři jako Hall (2008), Page, (2007), Weaver a Lawton (2002), Page a Connell (2009), Cooper, (1998), Cooper (2008) nebo Goeldner a Ritchie (2006) se ve svých modelech plánovacího procesu neliší nijak zásadně. Vždy je třeba brát v úvahu, za jakým účelem je jejich model sestaven, co je na něm prezentováno a na jakou část plánovacího procesu se autor zaměřuje a proč. Některé části plánovacího procesu jsou u různých autorů popisovány podrobněji, jiné jsou zase slučovány do jednoho funkčního celku. Nicméně poměrně vyváženým modelem plánovacího procesu se prezentují například Cooper (2008). V jejich podání je základním smyslem plánování dosažení předem stanovených cílů prostřednictvím určitých nástrojů a činností. Model je prezentován na schématu níže a skládá se z devíti základních částí.

Obr. 1: Klíčové fáze plánovacího procesu

Zdroj: Cooper (2008)

Závěr

Plánování a politika cestovního ruchu jsou spojené nádoby, a pokud je naším cílem efektivní a cílená koordinace cestovního ruchu, tak tyto dvě entity v praxi nelze oddělit. Politika cestovního ruchu je formulací ideologie, jakým způsobem má cestovní ruch fungovat, jak se má rozvíjet a ovlivňovat své okolí. Naproti tomu plánování je v podstatě vytyčením cesty, jak těchto idejí dosáhnout. Právě nositelé politiky cestovního ruchu v praxi často zcela podcení proces plánování. Sice mají jakousi představu, kam cestovní ruch směřovat, ovšem důležitost plánování jako volby cesty do cíle bagatelizují. Mnoho odborných zdrojů se věnuje zásahům veřejného sektoru do cestovního ruchu a jejich nezbytnosti. Méně autorů a odborníků už jde ale dále a zkoumá, jestli se nositelé politiky cestovního ruchu vůbec zabývají, jak vytyčených cílů a ideálního stavu věci co nejefektivněji dosáhnout. Výzkum v této oblasti je velmi roztržštěný a často se zaměřuje jen na určité případové studie.

Literatura

- [1] COOPER, CH., (1998). *Tourism: principles and practice*. 2nd ed. Harlow: Longman. ISBN 0-582-31273-6.
- [2] COOPER, CH., (2008). *Tourism: principles and practice*. 4th ed. Harlow: Prentice-Hall. ISBN 9780273711261.

- [3] CULLINGWORTH, J. B., CAVES, R., (2013). *Planning in the USA: Policies, Issues, and Processes*. London: Routledge. ISBN 9781136456916.
- [4] GETZ, D., (1987). Tourism planning and research: traditions, models and futures. In *Australian Travel Research Workshop, Bunbury, Western Australia*, vol. 5, no. 6.
- [5] GOELDNER, CH. R., RITCHIE, J., (2006). *Tourism: principles, practices, philosophies. 10th ed.* Hoboken, N.J.: John Wiley & Sons. ISBN 0471450383.
- [6] HALL, C. M., (2000). *Tourism Planning: Policies, Processes and Relationships*. 1st ed. Prentice Hall, Harlow. ISBN 0-582-32028-3
- [7] HALL, C. M., (2008). *Tourism planning: policies, processes and relationships*. 2nd ed. Harlow: Pearson Prentice Hall. ISBN 9780132046527.
- [8] HALL, C., PAGE, S., (2006). *The geography of tourism and recreation: environment, place and space*. 3rd ed. London: Routledge. ISBN 0415335604.
- [9] HEALEY, P., (1997). *Collaborative planning: shaping places in fragmented societies*. Vancouver: UBC Press. ISBN 0774805986.
- [10] PAGE, S., (2007). *Tourism management: managing for change*. 2nd ed. Amsterdam: Elsevier. ISBN 9780750682053.
- [11] PAGE, S., CONNELL, J., (2009). *Tourism: a modern synthesis*. 3rd ed. Andover: South-Western Cengage Learning. ISBN 9781408009161.
- [12] STYNES, D. J., (1997). *Economic Impacts of Tourism: A Handbook for Tourism Professionals*. Illinois Bureau of Tourism, Illinois Department of Commerce and Community Affairs.
- [13] ŠTĚDRŇ, B., (2012). *Prognostické metody a jejich aplikace*. Praha: C.H. Beck. ISBN 9788071791744.
- [14] TOURISM RECREATION RESEARCH AND EDUCATION CENTRE, (2004). *Tourism Planning Toolkit for Local Government*. Dostupné na: www.med.govt.nz/sectors-industries/tourism/pdf-docs-library/Tourism%20policy/tourismplanningtoolkit.pdf
- [15] WALL, G., MATHIESON, A., (2006). *Tourism: changes, impacts and opportunities*. 1st ed. Harlow, England: Pearson Prentice Hall. ISBN 0130994006.
- [16] WEAVER, D., LAWTON, L., (2002). *Tourism Management*. 2nd ed. Sydney: John Wiley & Sons Australia (Wiley Australia Tourism series). ISBN 0-470-80066-6.

STAKEHOLDER-BASED EVALUATION OF TOURISM POLICY IN THE SOUTH BOHEMIAN REGION

STAKEHOLDER PŘÍSTUP K HODNOCENÍ POLITIKY CESTOVNÍHO RUCHU V JIHOČESKÉM KRAJI

MGR. ING. MARTIN LUŠTICKÝ, PH.D.

ING. MARTIN MUSIL

Bc. HANKA PROCHÁZKOVÁ

Katedra managementu | Department of Management
Fakulta managementu | Faculty of Management
Vysoká škola ekonomická v Praze | University of Economics, Prague
✉ Jarošovská 1117/II, 37701 Jindřichův Hradec, Czech Republic
E-mail: lusticky@fm.vse.cz

Annotation

This paper deals with set of problem related to tourism policy implementation. It emphasizes the importance of stakeholder involvement into implementation of tourism policy in tourism destination. The research is focused on evaluation of tourism policy strategic priorities from the point of view of destination stakeholders in the South Bohemian Region. Its aim is to identify key stakeholders in tourism sector and describe their attitude about co-operation with regional destination management organization (DMO) on implementation of the priorities which are described in the tourism development plan. The research uses three-step stakeholder analysis that is based on three attributes methodology, and a mix of qualitative and quantitative data gathering techniques. The findings are transformed to comprehensive graphic output designated for the DMO which should lead to an improvement of its leading and coordinating role in tourism development.

Key words

stakeholder, tourism policy, tourism destination, stakeholder analysis

Anotace

Tento příspěvek se zabývá problematikou implementace politiky cestovního ruchu. Zdůrazňuje význam zapojení stakeholders do tohoto procesu v turistické destinaci. Výzkum se zaměřuje na hodnocení priorit politiky cestovního ruchu z pohledu destinačních stakeholders v Jihočeském kraji. Jeho cílem je identifikovat klíčové stakeholders působící v turismu a zmapovat jejich postoje ke spolupráci s krajskou organizací destinačního managementu při implementaci priorit, jež jsou uvedeny v regionální strategii rozvoje cestovního ruchu. Výzkum využívá třífázové analýzy stakeholders, která je založena na metodě tří atributů a mixu kvalitativních a kvantitativních technik sběru dat. Výsledky výzkumu jsou převedeny do shrnujících grafických výstupů, které jsou určeny pro krajskou organizaci destinačního managementu a měly by jí pomoci zlepšit její vedoucí a koordinační roli v rozvoji cestovního ruchu.

Klíčová slova

stakeholder, politika cestovního ruchu, turistická destinace, analýza stakeholders

JEL classification: M10, O21, R58

Introduction

The tourism industry is ranked among sectors with the long-term growth. The WTO (2014) estimates that international tourist arrivals grew by 5% worldwide in 2013, reaching a record 1087 million arrivals. According to the WTO (2014) the international tourist arrivals worldwide are expected to increase by 3.3% a year from 2010 to 2030 to reach 1.8 billion by 2030. That is why tourism became subject of interest to supranational, national and regional governments. The OECD (2012, p. 7) states that “governments are becoming increasingly aware of the importance of tourism as an economic driver and for achieving their stated economic development policies and goals“.

To develop effective tourism policy there is a need to apply strategic planning, create development plans with clear goals and implement them (OECD, 2012). The considerable attention is paid to the strategic planning process and creating plans, but the implementation process is not examined in such a detailed way (Hall, 2008). In the development plans, only insufficient space is devoted to the implementation phase, and the conditions for its realization are often insufficiently prepared (Luštický, Váchová & Kadeřábková, 2012). This is also reflected in practice where co-operation between government and regional stakeholders often fails or it exists only on a formal basis (Luštický, Novák & Švanda, 2014). Nevertheless, the importance of stakeholder involvement in the strategy implementation is emphasized by a number of authors (Ritchie & Crouch, 2003, Hall, 2008).

This paper summarizes and elaborates in greater detail the results of previous research which was aimed at the set of problems related to stakeholders' involvement into implementation of strategic plans in tourism destination. It focuses on particularized evaluation of tourism policy strategic priorities from the point of view of destination stakeholders in the South Bohemian Region. The aim of the paper is to identify key destination stakeholders and describe their attitude about co-operation with regional destination management organization (DMO) on implementation of four strategic priorities. The paper transforms the outcomes of evaluation to comprehensive graphic output designated for the DMO which should lead to an improvement of its leading and coordinating role.

1. Theoretical Framework

Tourism policy can be considered as specific public policy which aim is to support development objectives relevant to tourism established at local, regional or national level (Chuck, 1997). According to Goeldner and Ritchie (2012, p. 327) the purpose of tourism policy is to “ensure that visitors are hosted in a way that maximizes the benefits to stakeholders while minimizing the negative effects, costs, and impacts associated with ensuring the success of the destination”.

The formulation of tourism policy is a responsibility of a government at national and regional level. Ritchie and Crouch (2003) see the main role of tourism policy in its ability to state the right direction for tourism development and define “basic rules of the game” for all stakeholders. So, defining tourism policy goals is one of the most important steps. The goals and objectives determine the future tourism policy and describe the final form of tourism that government wants to achieve in the economic, social and environmental sphere. The government embodies the policy goals and priorities in the development plans in which declares what it wishes to achieve in tourism, and identifies objectives for its agencies (Page, 2013).

The OECD (2012, p. 9) emphasizes the role of regionally based destination management organizations (DMOs) which “often co-ordinate government and private sector actors at sub-national level” and in such a way “they provide the basis for developing stakeholders network for policy development”. This effort requires the complex coordination of various stakeholders' interests (Page, 2013). However, managing of tourism with an involvement of the regional stakeholders is extremely difficult and challenging task (Buhalis, 2000). Nevertheless, the destination management organization should not resign to its key role of leading and coordinating the efforts of the stakeholders in which the DMO “is the focal organization for ensuring the appropriate use of all the elements of a destination (attractions,

amenities, accessibility, human resources, image and price)” (Morrison, 2013, p. 5). This is the only way how the DMO can effectively influence the sustainable development of tourism (Buhalis, 2000; Ritchie & Crouch, 2003) and fulfil the policy priorities.

2. Methodology

The research concentrates on co-operation on implementation of tourism policy priorities and its evaluation from the point of view of the key destination stakeholders. The main goal of the research is to give the stakeholders an opportunity to express their attitude about co-operation with regionally based DMO and transform their opinion to comprehensive graphic output designated for the DMO. The research uses modification of the stakeholder analysis based on a mix of qualitative and quantitative data gathering technique to meet its goal.

The research considers stakeholders to be organizations that operate in the destination influenced by the strategy, and participate in the fulfilment of tourism policy priorities, or are substantially affected by these priorities. The destination stakeholder groups are compiled based on an approach of Buhalis (2000), Presenza, Sheenan and Ritchie (2005), and Morrison (2013) as follows: (1) local government, (2) destination management organizations, (3) development agencies, (4) tourist sector organizations, (5) universities. The stakeholder analysis is realized in the South Bohemian Region. The regional government established destination management organization (the South Bohemian Tourism Authority; SBTA) to manage tourism in coherence with four strategic priorities defined in the development plan: (1) Supporting the Development and Improvement of Tourism Infrastructure (SP1), (2) Promoting Education and Human Resource Development in Tourism (SP2), (3) Monitoring and Evaluating Legislation (SP3), (4) Support for the Creation of Tourism Products (SP4).

The first step of the research consists of stakeholder mapping. The required data are obtained by the means of semi-structured interview with the Executive Director of the SBTA. The interview uses standard five-point Likert scale to characterize all five stakeholder groups on the basis of three attributes described in the following table.

Tab. 1: The attributes and evaluation statements (Phase 1)

Attribute	Adapted from	Evaluation Statement
Power This attribute identifies such stakeholder group which is crucial for an achievement of the particular priority.	Mitchell, Agle, Wood (1997) Bryson (2004) Sheenan (2006) Bourne, Walker (2006)	This group of stakeholders is crucial for achievement of the tourism policy strategic priority.
Cooperativeness The attribute identifies such stakeholder group which is non-conflict and capable to co-operate in achievement of the particular priority.	Sheenan (2006)	This group of stakeholders is capable to co-operate in achievement of the tourism policy strategic priority.
<i>Urgency</i> The attribute identifies such stakeholder group which is frequently involved in achievement of the particular priority.	<i>Mitchell, Agle, Wood (1997)</i> <i>Bourne, Walker (2006)</i>	<i>This group of stakeholders is frequently involved in achievement of the tourism policy strategic priority.</i>

Source: own elaboration

The Stakeholder Index allows ranking the stakeholder groups with respect to the importance based on a value of the attributes. Thus, it indicates those stakeholders the DMO should focus on within the tourism policy priorities implementation. The Index is a sum of the values of the attributes (Power = P, Cooperativeness = C, Urgency = U). It should be calculated for each strategic priority (SP1 – SP4) or as an aggregate index by the following formula:

$$SI = \sum_{i=1}^4 P_i, \sum_{i=1}^4 C_i, \sum_{i=1}^4 U_i \quad (1)$$

The next phase is focused on representatives of the key stakeholder groups with the highest Stakeholder Index score. The aim of this phase is to describe stakeholders' opinion on co-operation with the DMO. This phase is realized by an on-line survey. The survey uses a combination of five-point and three-point Likert scale as well as additional open questions. For this reason the previous attributes are slightly modified to the set described in the following table.

Tab. 2: The attributes and evaluation statements (Phase 2)

Attribute	Adapted from	Evaluation Statement
Capability This attribute identifies stakeholders which have sufficient capacity of the resources for implementation of the strategic priority.	Bryson (2004)	We are able to release enough resources for co-operation in implementation of the strategic priority.
		DES1: We have enough financial resources.
		DES2: We have enough human resources.
		DES3: We have enough experience and knowledge.
		DES4: We have enough time.
Attitude This attribute identifies stakeholders which have positive approach to co-operation in implementation of the strategic priority.	Bryson (2004) Sheenan (2006) Murray-Webster, Simon (2006)	We positively evaluate co-operation in implementation of the strategic priority.
		DES1: We positively evaluate activity of the SBTA in providing information.
		DES2: We positively evaluate activity of the SBTA in providing consultancy and education.
		DES3: We positively evaluate analytical activity of SBTA.
		DES4: We positively evaluate gaining and administration of finance by the SBTA.
		DES5: We positively evaluate promotional and marketing activities of the SBTA.
		DES6: We positively evaluate activity of the SBTA in creation of tourism products.
Proximity This attribute identifies stakeholders which have a spirit of initiative and actively co-operate in implementation of the strategic priority.	Sheenan (2006) Murray-Webster, Simon (2006) Bourne, Walker (2006)	We are actively involved in co-operation in implementation of the strategic priority.
		DES1: We actively provide information about opportunities for co-operation to the SBTA.
		DES2: We actively make use of consultancy and education offered by the SBTA.
		DES3: We actively provide analytical data requested by the SBTA.
		DES4: We actively gain financial resources administrated by the SBTA.
		DES5: We actively co-operate with the SBTA on promotional and marketing activities.
		DES6: We actively co-operate with the SBTA on creation of tourism products.

Source: own elaboration

The last phase is focused on proposal of managerial recommendation for the SBTA which should lead to improvement of its leading and coordinating role. The recommendations summarize the most important results of the stakeholder analysis and reflect evaluation of the key stakeholders.

3. Results and Discussion

The following table summarizes results of the first phase which was focused on stakeholder mapping. The table shows values of three attributes (Power = P, Cooperativeness = C, Urgency = U) on pre-defined Likert scale. The attributes are stated for all strategic priorities (SP1 – SP4). Stakeholder groups are sorted in the order of their importance according to the value of the Stakeholder Index (SI).

Tab. 3: Stakeholder Mapping by their Attributes (SP1 – SP4)

Stakeholder Groups	SP1			SP2			SP3			SP4			SI
	P	C	U	P	C	U	P	C	U	P	C	U	
Local government	5	5	5	5	5	5	4	5	5	4	5	5	58
Local DMOs	5	5	5	5	5	5	4	5	3	5	5	5	57
Regional development agencies	5	4	4	3	4	3	3	2	2	5	4	4	43
Tourist sector organizations	5	3	3	3	3	2	3	2	2	5	3	3	37
Universities	1	1	1	2	3	3	1	3	1	1	2	2	21

Source: own research

The most important stakeholder groups are district towns and local DMOs. These groups are crucial for implementation of all strategic priorities. Their support is very important for successful tourism development and they help the regional DMO to play its coordination and realization role. Co-operation between these stakeholder groups is considered very intensive based on the strong long-term ties and regular meetings. It is positive that both of the groups are perceived as non-conflict and they actively co-operate with the DMO in achievement of the strategic priorities.

Regional development agencies and tourist sector organizations are considered to be secondary stakeholders. They are very important for achievement of two strategic priorities (SP1, SP4) which are closely connected with tourism supply and subsequent infrastructure. Their role in implementation of others priorities is not so intensive. Although the co-operation with many regional tourism organizations is extremely difficult, it would be necessary to involve them more intensively in the implementation process, and to formalize and stimulate the mutual collaboration between them and the regional DMO. Local universities are important stakeholders for realization of the second strategic priority which is focused on human resource development. Nevertheless, the co-operation takes place rather abruptly in the context of specific projects.

The subsequent stakeholder analysis is designed to evaluate the views of key destination stakeholders on co-operation with the SBTA within the implementation of strategic priorities. The on-line survey was conducted with representatives of primary and secondary stakeholder groups. The following table shows an aggregate evaluation of destination stakeholders on the basis of three attributes (Capability = C; Attitude = A; Proximity = P).

Tab. 4: Aggregate Stakeholder Analysis (SP1 – SP4)

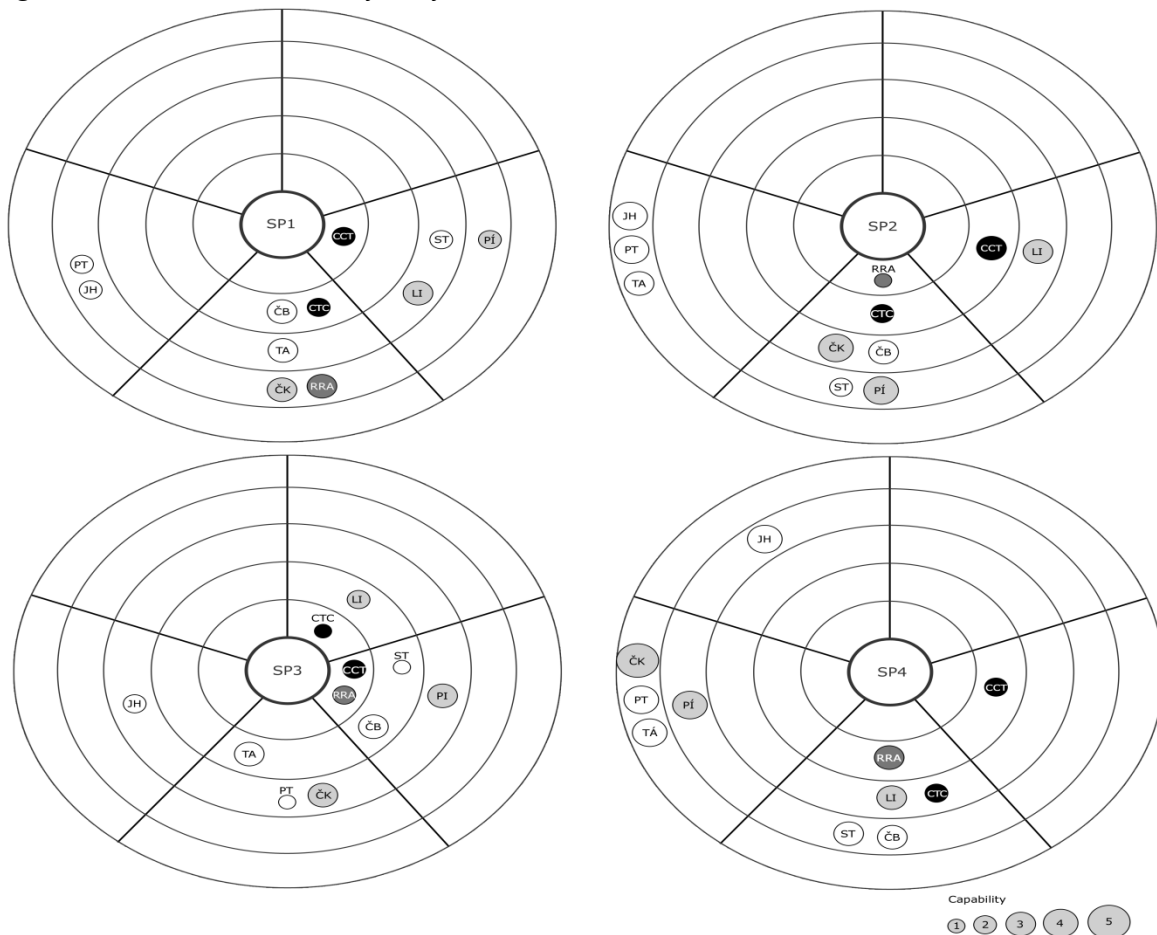
Stakeholder	SP1			SP2			SP3			SP4			Total			Σ
	C	A	P	C	A	P	C	A	P	C	A	P	C	A	P	
ST	2	2	3	2	3	4	1	2	2	3	3	4	8	10	13	31
ČB	3	3	2	3	3	3	3	2	2	3	3	4	12	11	11	34
TÁ	3	3	3	3	4	5	3	3	2	4	4	5	13	14	15	42
PR	2	4	4	4	4	5	1	3	3	4	4	5	11	15	17	43
JH	2	4	4	4	4	5	2	4	3	4	5	4	12	17	16	45
Total	12	16	16	16	18	22	10	14	12	18	19	22				
	44			56			36			59						
ČK	3	3	4	4	3	3	3	3	3	5	4	5	15	13	15	43
PÍ	2	2	4	4	3	4	3	2	3	4	4	4	13	11	15	39
LI	3	2	3	3	2	3	2	1	2	3	3	3	11	8	11	30
Total	8	7	11	11	8	10	8	6	8	12	11	12				
	26			29			22			35						
RRA	3	3	4	1	3	1	2	2	1	3	3	2	9	11	8	28
Total	3	3	4	1	3	1	2	2	1	3	3	2				
	10			5			5			8						
CTC	2	3	2	2	3	2	1	1	1	2	3	3	7	10	8	25
CCT	2	2	1	3	2	2	2	2	1	2	2	2	9	8	6	23
Total	4	5	3	5	5	4	3	3	2	4	5	5				
	12			14			8			14						

Source: own research

The next four figures graphically represent the result of the survey. Each figure describes one strategic priority. The analysis uses three attributes described in Table 2. The attributes are depicted as follows:

- Capability: This attribute is depicted by an area of the circle which indicates the individual stakeholder;
- Attitude: This attribute is depicted by a distance of the circle from upper vertical axis of the figure;
- Proximity: This attribute is depicted by a distance of the circle from the center of the figure.

Figure 1 – 4: Stakeholder Analysis by their Attributes

- **Local government:** Strakonice (ST), České Budějovice (ČB), Tábor (TA), Prachatice (PT), Jindřichův Hradec (JH)
- **Local DMOs:** DMO Český Krumlov (ČK), DMO Písek (Pí), DMO Lipensko (LI)
- **Regional development agencies:** RRA Šumava (RRA)
- **Tourist sector organizations:** Czech Tourist Club - South Bohemian Region (CTC), Confederation of Commerce and Tourism (CCT)

Source: own elaboration

Almost all stakeholders declare insufficient capacity of the financial resources needed for implementation of the first priority. The exception is the RRA Šumava which is able to mediate funding from national and EU funds. The city of České Budějovice, DMO Český Krumlov, and DMO Lipensko have the non-financial resources available. It is positive that majority of the stakeholders is satisfied with the quality of co-operation. The cities of Prachatice and Jindřichův Hradec have the most positive approach. On the other hand, more strict stakeholders are representatives of DMO Písecko, DMO Lipensko, Confederation of Commerce and Tourism (CCT), and the city of Strakonice. The stakeholders with positive approach are the most pro-active ones. The marginal stakeholder is the CCT which is focused on specific supporting activities aimed at broader spectrum of enterprises.

The stakeholders are willing to release more resources for implementation of the second priority. The cities of Prachatice and Jindřichův Hradec, and DMO Český Krumlov, DMO Písek can be ranked among those stakeholders. On the other hand, the stakeholders like the RRA Šumava, the Czech Tourist Club and the city of Strakonice have only limited resources needed for implementation of the priority. The stakeholders evaluate quality of co-operation better than in the previous case. The cities of Tábor, Prachatice and Jindřichův Hradec are the most satisfied and active stakeholders at the same time. Only DMO Lipensko and the CCT stay in their critical positions. In spite of insufficient resources, Strakonice city also declares an active approach to co-operation. The most inactive stakeholder is the RRA Šumava which has no interest in education of their staff in the field of tourism. The aiming of the third strategic priority is quite unusual when comparing with the typical orientation of strategic priorities in regional strategies in the Czech Republic. The priority is not completely understandable for the stakeholders and they do not see the reason for using their resources for its implementation. According to their opinion, the priority implementation should be an activity of the regional government or the SBTA. Although they have enough experiences and sometimes employers with knowledge of the Czech legal system, most of the stakeholders are willing to use these resources in a limited way. The unusual orientation of the priority is reflected in two remaining attributes too. It is obvious that the stakeholders declare the highest level of dissatisfaction and passivity. The only exception is the city of Jindřichův Hradec which has the most positive approach.

The fourth strategic priority seems to be the most attractive one. Almost all the stakeholders declare enough capacity of the resources needed for its implementation. Only the representatives of tourist sector organizations have an opposite point of view. The overall satisfaction of the stakeholders meets the highest level. The co-operation is going on without any serious problem which is reflected by the score of the Attitude attribute. As always the regional agency of CCT is the most severe critic of the co-operation. On contrary, the city of Jindřichův Hradec represents the most satisfied stakeholder at all. The correlation between satisfaction and stakeholders' activity is still valid. The most pro-active stakeholders are representatives of local government and local DMOs; the most passive ones are the RRA Šumava and CCT.

Conclusion

The most important stakeholder groups are comprised by representatives of local government and local DMOs. However, these two key stakeholder groups are not homogenous in the case of their attitude to co-operation. The most severe critic is the Destination management Lipensko. The SBTA must pay attention to this stakeholder because of importance of the Lipensko Region to tourism sector in the South Bohemian Region. The results of the survey indicate that the cause of such a different approach should lie in poor communication between the SBTA and DM Lipensko. It has a feeling that the SBTA pays attention rather to local government or organizations closely connected with local government, and thus its needs are not reflected. The SBTA should try to engage this stakeholder into co-operation process by building the relationship on two-way trust thanks to more intensive communication and exchange of information during regular formal or casual meetings. The city of Strakonice plays similar role. The reason of its peripheral position should lie in relatively short time, during which the co-operation is being realized. Another important reason is the lack of resources needed for implementation of the strategic priorities. The SBTA should draw Strakonice city in implementation process. The SP2 and SP4 can be felicitous for more intensive engagement of Strakonice city because of high level of its Attitude and Proximity. The city can be engaged by participation on trade shows, training courses, workshops. It can gain there some experiences and get an opportunity to come to know other destination stakeholders in the South Bohemian Region.

Management of the SBTA should not concentrate exclusively on less engaged stakeholders. The active ones with positive attitude deserve the same amount of attention. In spite of the fact that these stakeholders have some minor reproofs for quality of co-operation, they belong to problem-free partners of the SBTA. So, it is in the SBTA's best interest to keep this state or make it stronger. It is possible to find an inspiration in mutual relationship between the SBTA and the city of Jindřichův Hradec that is the most satisfied stakeholder. By the end of 2015 Jindřichův Hradec is planning to

establish the DMO. The SBTA should assist other cities in the similar process of establishment of local DMOs. These organizations are usually well-equipped with the resources; thus they are able to play important role in tourism development.

Although the other two stakeholder groups are not so important for implementation of the regional tourism development strategy, the SBTA should not ignore them. It should co-operate with them within specific projects focused on tourism development and create for this kind of co-operation proper conditions. In fact, the representatives of these groups are not strictly focused on travel & tourism sector; they have broader portfolio of activities. That is why they play rather supporting role for tourism development in the South Bohemian Region.

It is evident that each of the examined stakeholders has its own different interests and needs. The role of the SBTA should be to coordinate these interests and be ready to seek a compromise within the regional strategy implementation process in such a way to be beneficial for all involved parties. Communication and trust between stakeholders and the Status become a basic principle for successful partnership. Nevertheless, it is a question how to further improve the relationship with stakeholders. The answer may lie in a deeper analysis of the attitude of stakeholders supplemented by a comparison with the situation in other destinations. The consequent research will be focused on this topic. It will use presented methodology and implement it within the conditions of selected Czech and foreign destinations. The aim of the research will be to analyze stakeholders in greater detail and identify good practices which would be transferable to the conditions of the South Bohemian Region.

Literature

- [1] BOURNE, L., WALKER, D. H. T., (2006). Using a Visualising Tool to Study Stakeholder Influence. *The Project Management Journal*, vol. 37, no. 1, pp. 5-21. ISSN 1938-9507.
- [2] BRYSON, J. M. 2004. What to do when Stakeholders matter: Stakeholder Identification and Analysis Techniques. *Public Management Review*. 2004, vol. 6, no. 1. P. 21-53. ISSN 1471-9037. DOI: 10.1080/14719030410001675722.
- [3] BUHALIS, D., (2000). Marketing the Competitive Destination of the Future. *Tourism Management*, vol. 21, no. 1, pp. 97-116. ISSN 0261-5177. DOI: 10.1016/S0261-5177(99)00095-3.
- [4] CHUCK, Y. D. (Ed.), (1997). *International Tourism: A Global Perspective*. WTO Tourism Education and Training Series. Madrid: World Tourism Organization. ISBN 92-844-0231-X.
- [5] GOELDNER, CH. R., RITCHIE, J. R. B., (2012). *Tourism: Principles, Practices, Philosophies*. Hoboken: John Wiley and Sons. ISBN 978-1-118-07177-9.
- [6] HALL, C. M., (2008). *Tourism Planning: Policies, Processes and Relationships*. Harlow: Prentice Hall. ISBN 978-0-13-204652-7.
- [7] LUŠTICKÝ, M., NOVÁK, M., ŠVANDA, P., (2014). The Stakeholder Approach to Implementation of Tourism Development Strategy. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.). *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 770-776. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-100.
- [8] LUŠTICKÝ, M., VÁCHOVÁ, L., KADEŘÁBKOVÁ, J., (2012). Application of Multi-Criteria Decision-Making Methods in Destination Benchmarking. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.). *15th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 379-387. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [9] MITCHELL, R. K., AGLE, B. R., WOOD, D. J., (1997). Toward a Theory of Stakeholder Identification and Salience: Defining the Principle of Who and What Really Counts. *The Academy of Management Review*, vol. 22, no. 4, pp. 853-886. ISSN 0363-7425.
- [10] MORRISON, A. M., (2013). *Marketing and Managing Tourism Destinations*. New York: Routledge. ISBN 978-0-415-67249-8.
- [11] MURRAY-WEBSTER, R., SIMON, P., (2006). Making Sense of Stakeholder Mapping. *PM World Today*, vol. 8, no. 11, pp. 1-5. ISSN 1492-5354.
- [12] OECD. 2012. OECD Tourism Trends and Policies 2012 [online]. [cit. 2015-03-11]. Paris: OECD Publishing. Available from: www.oecd-ilibrary.org/industry-and-services/oecd-tourism-trends-and-policies-2012_tour-2012-en.
- [13] PAGE, S. J., (2013). *Tourism Management: An Introduction*. Routledge: New York. ISBN 978-0-08-096932-9.

- [14] PRESENZA, A., SHEENAN, L., RITCHIE, J. R. B., (2005). Towards a model of the roles and activities of destination management organizations. *Journal of Hospitality, Tourism and Leisure Science*, vol. 3, no. 1, pp. 1-16. ISSN 1473-8376.
- [15] RITCHIE, J. R. B., CROUCH, G. I., (2003),. *The competitive destination: a sustainable tourism perspective*. Wallingford: CABI Publishing. ISBN 978-0-85199-664-6.
- [16] SHEENAN, L. R., (2006). *Destination Management Organizations: A Stakeholder Perspective* [online]. [Ph.D. Thesis]. [cit. 2015-03-11]. Calgary, Canada: Haskayne School of Business. Available: <http://search.proquest.com/docview/304899195>
- [17] WORLD TOURISM ORGANIZATION, (2014). *UNWTO Tourism Highlights* [online]. [cit. 2015-03-10]. Madrid. Available: <http://mkt.unwto.org/publication/unwto-tourism-highlights-2014-edition>

This paper was elaborated within the IGA 70/2015 project.

POLITIKA ROZVOJE CESTOVNÍHO RUCHU NA ÚROVNI KRAJŮ A JEJÍ FINANCOVÁNÍ. PŘÍPADOVÁ STUDIE KRAJE VYSOČINA

MANAGEMENT AND FINANCING OF TOURISM DEVELOPMENT POLICY AT THE REGIONAL LEVEL. CASE STUDY OF THE VYSOČINA REGION

ING. PAVLA BRŮŽKOVÁ

Katedra cestovního ruchu | Department of Tourism
Fakulta mezinárodních vztahů | Faculty of International Relations
Vysoká škola ekonomická v Praze | University of Economics, Prague
✉ Nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3, Czech Republic
E-mail: xbrup05@vse.cz

Anotace

Úloha krajské samosprávy v řízení a financování politiky rozvoje cestovního ruchu je vcelku významná; v minulých letech pak ještě vzrostla v souvislosti s využíváním prostředků z regionálních operačních programů, které v byly v nezanedbatelné míře určeny právě pro cestovní ruch. Kraje svou aktivní úlohu v politice cestovního ruchu v mnoha případech naplňují prostřednictvím vlastních rozvojových strategií, které jsou – vzhledem k absenci zákonných, ale i neoficiálních vodítek – zpracovány různým způsobem a na různé úrovni. Cílem příspěvku je na příkladu kraje Vysočina, jehož význam a zejména potenciál pro rozvoj cestovního ruchu je v rámci České republiky značný, ukázat možnosti i slabé stránky této rozvojové politiky. Příspěvek využívá metodu kvalitativní analýzy a následné hodnocení na základě předem daných základních kritérií. Důraz je přitom kladen především na zhodnocení možností financování a míru využití dostupných dotačních titulů.

Klíčová slova

politika rozvoje cestovního ruchu, Kraj Vysočina, regionální operační program NUTS II Jihovýchod

Annotation

The role of Czech regional authorities in the management and financing of tourism development policy is quite significant, which may be determined by the very character of this field. In recent years its importance raised even more due to the existence of regional operational programmes that often prioritized tourism activities. Most regional authorities execute their active role in tourism development policy by means of their own strategic documents; these are compiled in various ways which is a result of the fact that neither legal nor informal guidelines exist. The aim of this contribution is to present possible strengths and weaknesses of such tourism development policy using a case study of the Vysočina region where the importance and potential of tourism is enormous. To evaluate the strategic documents, qualitative analysis based on various criteria is used with emphasis on the possibilities of financing and the degree of exploitation of available grant options.

Key words

tourism policy, the Vysočina region, Regional Operational Programme NUTS II South-East

JEL classification: R58, L83

Úvod

Příspěvek se bude věnovat možnostem podpory a strategickým cílům rozvoje cestovního ruchu na krajské úrovni. Pro případovou studii byl zvolen kraj Vysočina, pro nějž je význam a zejména potenciál cestovního ruchu do budoucna nesporný. Je tedy vhodné postupovat při cíleném rozvoji cestovního ruchu v kontextu předem určené strategie. Zároveň je třeba se zaměřit na to, z jakých zdrojů budou jednotlivé plánované rozvojové aktivity financovány.

Cílem příspěvku je vyhodnocení úrovně krajské strategie rozvoje cestovního ruchu na základě kvalitativní analýzy, využívající soubor předem určených kritérií. Co se týče otázky financování, zvláštní důraz bude kladen na hodnocení schopnosti krajské samosprávy ucházet se o podporu z dostupných programů podpory; krajské úřady pak mohou mít vliv i na samotnou podobu a zaměření těchto programů při jejich přípravě, ať oficiálními či spíše neformálními cestami.

Tvorba a management politiky rozvoje cestovního ruchu

Jak z hlediska lokalizace, tak i z hlediska typu aktivity a velikosti ekonomických subjektů představuje cestovní ruch dobrou protiváhu průmyslu a některým službám. Ve značné míře se koncentruje v tzv. periferních regionech, kde jiná ekonomická aktivita chybí, což je pro cestovní ruch naopak výhodou (malá hustota obyvatel, klid a neporušená příroda daleko od center jsou často vyhledávanými „atraktivitami“). Dominance malých a středních podniků pak umožňuje rovnoměrnější prostorové rozložení podnikání a pracovních příležitostí. Stejně jako řada dalších odvětví služeb je cestovní ruch odvětvím náročným na pracovní sílu.

Politika rozvoje cestovního ruchu je v evropských zemích významnou součástí souboru hospodářských politik, což vyplývá z postavení Evropy coby globální turistické velmoci. Při její tvorbě je potřeba brát v úvahu multidisciplinární charakter oboru cestovního ruchu, širší makroekonomické souvislosti, pečlivě zkoumat situaci ve vnějším prostředí, a to včetně situace na mezinárodní úrovni a na úrovni jiných hospodářských politik tak, aby bylo možné formulovat celkovou dlouhodobě udržitelnou strategii rozvoje cestovního ruchu (Ritchie, Crouch, 2003).

Jejím obecným cílem (v evropském, resp. českém kontextu) je pak především dosažení maximálních ekonomických, ale také sociálních benefitů. Tento cíl je v posledních desetiletích také nezbytně provázen dalším aspektem, a to udržitelností, resp. minimalizací dopadů na životní prostředí. Konečný dlouhodobý cíl politiky rozvoje cestovního ruchu by pak bylo možné charakterizovat jako vytvoření turistické destinace, která je ve všech směrech konkurenceschopná (Holešinská a kol., 2005).

Postavení krajů a jejich aktivity v této oblasti není právně specifikována, což v praxi znamená, že se kraj od kraje liší. Kraje obvykle disponují vlastními strategiemi rozvoje cestovního ruchu, jež mají řadu společných rysů, ale zároveň jejich odlišnosti závisí na stupni odbornosti zpracovatele i na postavení cestovního ruchu v regionu. Tyto dokumenty vycházejí jak z minulých dokumentů podobného typu, tak z Koncepce státní politiky cestovního ruchu v České republice (srov. MMR, 2014b) a také z vlastních prováděných analýz. Silnou stránkou krajských strategií by měla být podrobná a dlouhodobá znalost poměrů v kraji, blízkost jednotlivým zainteresovaným subjektům, dobrá představa o „typickém návštěvníku“ i o potenciálu rozvoje a v případě dostatečných kompetencí a finančních možností snazší realizace zamýšlených opatření a dohled nad jejich prováděním. Všechny strategie zkoumané v této práci mají společné to, že jejich hlavním cílem je zvýšení konkurenceschopnosti infrastruktury, produktů a služeb cestovního ruchu a také zvýšení efektivity marketingu.

Strategie rozvoje cestovního ruchu kraje Vysočina a její financování

Kraj Vysočina nese i přes svou polohu uprostřed republiky řadu rysů charakteristických pro periferní regiony. Zaujímá 8,6 % území ČR, žije v něm 5 % obyvatel a na HDP se podílí 4,1 % (ČSÚ, 2014). Sídelní struktura je zároveň poměrně roztržštěná, převažují obce s méně než 500 obyvateli. Region částečně těží ze své strategické polohy; přesto, že do oblastí poblíž dálnice D1 přišla řada zahraničních investorů, kteří zde soustředí své výrobní, logistické i výzkumné kapacity, zaostává ekonomická výkonnost kraje za celorepublikovým průměrem. Nejedná se sice zatím o tradičně turistickou destinaci, je však zřejmé, že region má velký potenciál pro rozvoj agroturistiky, ekologické turistiky i zimních sportů.

V posledních letech je v kraji patrná zejména intenzivní výstavba penzionů a menších hotelů, což souvisí s existencí dotačních programů na podporu cestovního ruchu v rámci ROP Jihovýchod. Přesto se dosud nedaří zvyšovat využití lůžkové kapacity, která je velmi nízká (ČSÚ, 2014). Celkový počet hostů i podíl zahraničních návštěvníků je také poměrně nízký, což je vzhledem k blízkosti hranic s Rakouskem vcelku s podivem.

Hodnocení strategie rozvoje cestovního ruchu vychází z kvalitativní analýzy sestavené na základě kritérií, které souhrnně uvádí Tabulka 1.

Tab. 1: Kritéria hodnocení krajské strategie rozvoje cestovního ruchu

Věcné zhodnocení priorit strategie	Jsou priority strategie konkrétní, jasné a realizovatelné?
	Je strategie vnitřně koherentní? Jak spolu souvisí a jak na sebe navazují jednotlivé priority?
Zdůvodnění priorit a analýza dopadů strategie	Vychází stanovení priorit ze specifík regionu a z jejich předchozí analýzy? Byla provedena analýza rizik rozvoje a s jakým výsledkem?
	Jak navazuje strategie na aktivity v předchozím období? Je provedeno zhodnocení předchozího období?
	Jsou ve strategii řešeny dopady opatření na další hospodářská odvětví v regionu?
Implementace a institucionální zajištění strategie	Je stanoveno, kdo bude strategii naplňovat? Je přidělená kapacita dostatečná?
	Je stanoven postup implementace jednotlivých priorit a aktivit?
Finanční zajištění strategie	Řeší strategie způsob financování jednotlivých priorit a opatření?
	Počítá garant strategie s využíváním prostředků z ROP Jihovýchod, případně dalších operačních programů a jak?
	Jsou tyto prostředky reálně využity a navazuje jejich využití na jednotlivé priority a opatření?

Zdroj: vlastní zpracování

Strategie rozvoje cestovního ruchu kraje Vysočina (Krajský úřad Vysočina, 2008) představuje 4 základní rozvojové priority:

- 1) Výstavba, rekonstrukce, modernizace základní i doprovodné infrastruktury cestovního ruchu vedoucí k dostatečné kapacitě pro využití atraktivit kraje
- 2) Vytvoření konkurenceschopných regionálních programů a produktů cestovního ruchu, čímž dojde k posílení stávající turistické nabídky; ta by se měla zaměřit na zážitkovou turistiku a vyvážení sezónních a mimo sezónních aktivit;
- 3) Profesionalizace řízení cestovního ruchu v kraji prostřednictvím subjektu zajišťujícího marketing, koordinaci, osvětovou činnost a zastřešení regionálního informačního systému
- 4) Podpora rozvoje místních, regionálních i mezinárodních partnerství a sítí v cestovním ruchu, větší motivace zaměstnanců i zaměstnavatelů.

Věcné hodnocení priorit strategie

Priority strategie rozvoje cestovního ruchu jsou formulovány velice jasně a konkrétně. Zároveň na sebe navazují a tvoří logický celek. Základem je kvalitní a dostatečná základní a regionální infrastruktura cestovního ruchu; to však samo o sobě pro prvotřídní nabídku služeb nestačí, a proto se další prioritou zaměří na nové programy a produkty pro návštěvníky. Pokud má být provádění těchto priorit efektivní, je třeba je profesionálně řídit a věnovat se marketingu i kvalitnímu zázemí v informačním systému a zároveň je potřeba investovat do lidských zdrojů.

Je nicméně poměrně obtížné hodnotit míru realizovatelnosti jednotlivých priorit vzhledem k tomu, že dokument postrádá podrobnější implementační část (viz dále).

Zdůvodnění priorit a analýza dopadů strategie

V případě kraje Vysočina lze vysledovat těsnou souvislost mezi podkladovou analýzou a konečnou formulací jednotlivých priorit. Autoři vycházejí z několika SWOT analýz, které shrnují data a poznatky o situaci cestovního ruchu v regionu (ty jsou zpracovány v samostatné studii tvořící přílohu strategie); tyto analýzy se zaměřují na přírodní předpoklady, návštěvnickou atraktivitu regionu a turistickou infrastrukturu, organizaci a produkty cestovního ruchu, lidské zdroje a další oblasti. Na jednotlivé příležitosti a hrozby pak reagují jednotlivá opatření. Z toho tedy plyne, že byla zpracována i podrobná analýza rizik.

Ani ze strategie ani z podkladové studie však není zřejmé, co již bylo vykonáno v předchozích obdobích a na jaké pokroky aktuální opatření navazují. To může ukazovat na celkový problém nedostatečné implementace formulovaných priorit. Zároveň není provedena širší socio-ekonomická studie vztahu cestovního ruchu a ostatních hospodářských odvětví v regionu; dokument však odkazuje na Program rozvoje kraje Vysočina, kde by tato problematika měla být řešena.

Implementace a institucionální zajištění strategie

Co se týče plánovaného postupu implementace, jednotlivé priority jsou dále rozpracovány do řady opatření a aktivit. Nedá se však hovořit o tom, že by s každou další úrovní byly úkoly konkrétnější; jednou z aktivit je například „zkvalitňování sítě hipotras“, bez podrobnějšího zadání. U každého dílčího opatření jsou přitom uvedeny jeho očekávané výstupy, avšak ty jsou formulované v podobném duchu; jedním z plánovaných výstupů jsou například „nově vyznačené turistické trasy“, bez uvedení místa, délky a dalších podrobností. Je otázkou, zda se pracovníci odpovědní za naplnění strategie mohou takovými instrukcemi efektivně řídit a jak bude kontrolováno splnění očekávaného výstupu. Taktéž není jasné, kdo je za naplnění strategie zodpovědný. U většiny opatření je jako garantující pracoviště uvedeno „Kraj Vysočina“ nebo „Vysočina Tourism“, což je vcelku logické, nicméně podrobnější určení odpovědnosti chybí. V tomto kontextu snad již ani není potřeba uvádět, že chybí i celkový časový plán implementace.

Finanční zajištění strategie

Strategie regionálního rozvoje Kraje Vysočina nemá otázku svého vlastního financování vyřešenou prakticky vůbec. V úvodu jsou zmíněny možné zdroje financování, mezi které patří i předpoklad podpořit navrhovaná opatření z operačních programů. Není nicméně sestaven ani indikativní rozpočet pro jednotlivá opatření, případně není řečeno, kolik má krajský úřad a organizace Vysočina Tourism k dispozici prostředků a jakou část a v rámci jakých projektů plánuje získat z operačních programů. V době, kdy byla strategie sestavena (rok 2008) již přitom programové dokumenty operačních programů včetně podporovaných priorit a předpokládané alokace byly veřejně dostupné.

Co se týče čerpání peněz z operačních programů, nevyužil kraj v oblasti cestovního ruchu Integrovaný operační program (MMR, 2014a). Pro projekty řešící zvýšení kvalifikace pracovníků a obecně

lidského kapitálu byl dále k dispozici Operační program Lidské zdroje a zaměstnanost (Evropský sociální fond v ČR, 2015), ze kterého však kraj v této oblasti cestovního ruchu také nečerpal.

V rámci ROP Jihovýchod (Regionální rada Jihovýchod, 2014) byla pro oblast cestovního ruchu vyhrazena samostatná priorita s dvěma oblastmi podpory – (a) rozvoj infrastruktury pro cestovní ruch a (b) rozvoj služeb v cestovním ruchu. Pod tyto široce vymezené oblasti je možné zahrnout většinu priorit a opatření z krajské strategie. Kraj Vysočina, resp. jeho příspěvková organizace Vysočina Tourism využila podporu na jeden projekt z oblasti infrastruktury, ostatní projekty se týkaly oblasti marketingu a komunikace.

Celková přislíbená podpora pro krajské projekty cestovního ruchu činila téměř 50 mil. Kč, jak ukazuje Tabulka 2.

Tab. 2: Projekty kraje Vysočina podpořené z ROP NUTS II Jihovýchod

Příjemce	Název projektu	Trvání projektu	Přislíbená podpora (Kč)
Vysočina Tourism, příspěvková organizace kraje Vysočina	Vybudování sítě hipotras	2010 - 2012	2 590 000
	Zkvalitnění marketingu turistické nabídky kraje Vysočina	2009 - 2011	9 990 000
	Marketing turistické nabídky kraje Vysočina	2010 - 2012	9 250 000
	Prezentace turistické nabídky kraje Vysočina do roku 2013	2011 - 2014	4 814 625
	Marketing turistické nabídky kraje Vysočina do roku 2013	2011 – 2014	6 367 238
	Zkvalitnění on-line komunikace a zahraniční marketingové aktivity kraje Vysočina	2014	4 746 995
	Marketingové aktivity kraje Vysočina v oblasti cestovního ruchu pro období 2014 – 2015	2014	4 263 268
	Propagace turistické nabídky kraje Vysočina v České republice v letech 2014 – 2015	2014	7 093 250
	Celkem		

Zdroj: Regionální rada Jihovýchod, 2014

Diskuse

Od svého vstupu je Česká republika čistým příjemcem z rozpočtu EU, což je způsobeno především transfery z regionální a zemědělské politiky. Logickým zájmem autorit na všech úrovních veřejné správy bylo a je využití těchto finančních možností a podpora zejména finančně nákladnějších investičních projektů, díky kterým bude dlouhodobě zvyšován potenciál cestovního ruchu v dotčených lokalitách. Mezi dlouhodobé investice v širším slova smyslu lze řadit i podporu lidského kapitálu pracovníků v cestovním ruchu.

Kraj Vysočina má pro své záměry rozvoje cestovního ruchu zpracované precizní podkladové analýzy, z nichž je vytvořen smysluplný systém několika priorit. Slabinou se však zdá být jejich konkrétnější rozpracování a implementace, což zahrnuje i neřešené financování. Nejasná je především priorita výstavby, rekonstrukce a modernizace turistické infrastruktury, která pravděpodobně bude obnášet určité výdaje; nevíme však, jakým způsobem chce krajská samospráva tyto procesy ovlivnit. Důsledkem bylo, že na jednu stranu bylo vše ponecháno na podnikatelích a jejich záměrech, na stranu druhou infrastruktura vznikala živelně a nekoncepčně, což bylo nejen na Vysočině pravidelně předmětem zájmu běžných českých médií (srov. iDNES.cz, 2014). Dále můžeme vysledovat, že číselné nárůsty ubytovacích kapacit (volných lůžek) doprovází pokles jejich čistého využití. V této chvíli je ještě brzy posoudit, zda se jedná pouze o dočasný fenomén, nebo nová či rekonstruovaná ubytovací zařízení podpořená z prostředků ROP opravdu nejsou dostatečně konkurenceschopná či vhodně lokalizovaná, aby dosahovala vyšší obsazenosti.

Zatímco je zřejmé, že o formě a rozsahu vybudované základní turistické infrastruktury by měli v konečném důsledku rozhodovat především podnikatelé, kteří ji budou posléze provozovat, využití zastřešující krajské koncepce by mělo být neoddiskutovatelné u doplňkové infrastruktury typu cyklostezky, pěší trasy, hipotrazy či úprava veřejných prostranství. I tyto projekty, případně studie potřebné pro jejich smysluplné naplánování, bylo možné financovat z ROP, avšak ze strany krajů nebylo využito.

Pro žadatele o podporu, kterými jsou v cestovním ruchu nezdědka malé nebo střední podniky či dokonce fyzické osoby, může být obtížné se orientovat ve všech dostupných možnostech financování a efektivně jich využívat. Personální kapacita těchto ekonomických subjektů nemusí být dostatečná, náklady za externí poradenské služby pak mohou převýšit výnos z potenciální finanční podpory a ohrozit cash flow subjektu v situaci, kdy je příslibení podpory nejisté a prostředky jsou vypláceny až po realizaci akce či investice na základě účetních dokladů.

Pro tyto subjekty jsou tedy včasné, přesné a vhodné informace naprosto klíčové. Krajské úřady a jejich pověřené organizace mohou vyjít vstříc podnikatelům prostřednictvím vhodně nastaveného a cíleného poradenství ohledně dotačních možností. Vyvstane-li potřeba a zájem, mohou tyto úřady zároveň poskytnout doporučení či koncepční vedení ohledně perspektivních a vhodně lokalizovaných typů ubytování, forem a produktů cestovního ruchu, a to na základě odborných studií, které mají k dispozici. Cílem těchto aktivit pak bude zajištění životaschopnosti investic například do turistické infrastruktury nejen v průběhu investování, ale i v provozní fázi, kdy v souladu s pravidly Evropské komise již podnikatelé další veřejnou podporu očekávat nemohou.

Závěr

Předpokládané možnosti podpory cestovního ruchu v letech 2014 – 2020 ukazují její značné omezení především v oblasti investic, což bude důsledkem zrušení systému regionálních operačních programů a jejich nahrazení Integrovaným regionálním operačním programem. Pro subjekty v cestovním ruchu bude v příštím období obtížnější na podporu dosáhnout, případně bude dostupná jen pro specifické případy (např. odstraňování bariér v cestovním ruchu). Zároveň by bylo žádoucí řádně „vytěžit“ již provedené a podpořené investice. Lze očekávat, že orgány státní správy, zřejmě i na popud Evropské komise, provedou zevrubné závěrečné hodnocení dopadů podpory a kvality podpořených projektů. Nejen výsledky těchto hodnocení, ale i sledování vývoje podpořených projektů s určitým časovým odstupem ukáže, jaký je jejich dlouhodobý přínos pro odvětví cestovního ruchu i pro regionální rozvoj.

Literatura

- [1] ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, (2014). *Aktuální informace: ČSÚ v Jihlavě*. [online]. [cit. 2014-11-29]. Dostupné z: www.czso.cz/xj/redakce.nsf/i/home
- [2] EVROPSKÝ SOCIÁLNÍ FOND V ČR, (2015). *Operační program Lidské zdroje a zaměstnanost: Seznam příjemců* [online]. [cit. 2015-01-30]. Dostupné z: www.esfcr.cz/projekty/seznam-prijemcu
- [3] HOLEŠINSKÁ, A., ŠAUER, M., METELKOVÁ, P., (2005). Kooperace veřejného a soukromého sektoru v cestovním ruchu v Jihomoravském kraji. *Partnerství a konkurence veřejného a soukromého sektoru: sborník referátů z teoretického semináře pořádaného katedrou veřejné ekonomie ESF MU v Brně*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 1-8. ISBN 8021037644
- [4] iDnes.cz (2014). *Nejnesmyslnější projekty z bruselských peněz: asfaltky uprostřed polí*. [online]. [cit. 2015-01-30]. Dostupné z: http://ekonomika.idnes.cz/lidem-nejvice-vadi-podpora-vystavby-silnic-ktere-nikam-nevedou-pvu-/ekonomika.aspx?c=A141229_174058_ekonomika_ozr
- [5] KRAJSKÝ ÚŘAD KRAJE VYSOČINA, (2008). *Strategie rozvoje cestovního ruchu v kraji Vysočina na roky 2008 - 2013*. [online]. [cit. 2014-12-02]. Dostupné z: www.kr-vysocina.cz
- [6] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ, (2014a). *Integrovaný operační program: Dokumenty*. [online]. [cit. 2014-11-29]. Dostupné z: www.strukturalni-fondy.cz/cs/Microsites/Integrovaný-OP/Dokumenty
- [7] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ, (2014b). *Koncepce státní politiky cestovního ruchu v České republice na období 2014 – 2020* [online]. [cit. 2014-12-02]. Dostupné z:

www.mmr.cz/getmedia/01144b63-0600-43c1-9bf5-cdd487c313fb/MMR-Cestovni-ruch-v-Ceske-republice.pdf

- [8] REGIONÁLNÍ RADA REGIONU SOUDRŽNOSTI JIHOVÝCHOD, (2014). *Regionální operační program Jihovýchod: Aktuálně platné dokumenty* [online]. [cit. 2014-12-02]. Dostupné z: www.jihovychod.cz/pro-zadatele/dokumenty-ke-stazeni/aktualni-dokumenty
- [9] RITCHIE, J., CROUCH, G. I., (2003) *The competitive destination: a sustainable tourism perspective*. Oxon: CABI Publishing. ISBN 9780851998473.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu „Hodnocení efektivity podpory cestovního ruchu a regionálního rozvoje“ na Fakultě mezinárodních vztahů VŠE v Praze, r.č. F2/12/2015.

NETWORKS AND THEIR STRUCTURES IN THE CONCEPT OF DESTINATION GOVERNANCE

SÍTĚ A JEJICH STRUKTURY V KONCEPTU DESTINATION GOVERNANCE

ING. MARKÉTA BOBKOVÁ

Katedra regionální ekonomie a správy | *Department of Reg. Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: mar.novotna@mail.muni.cz

Annotation

The subject of many current researches in the field of tourism is the concept of destination governance, which is based on cooperation between actors from the public and private sectors. These linkages between stakeholders in tourism are explored by interorganisational network theories. Tourist destination management in the form of networks can be considered one of the possible approaches to destination governance structures. The aim of this article is to present a comprehensive overview of researches in the area of tourism destination governance, especially, in the area of networks and their structures as one of the components of governance. The main research material for the formation of the overview of the research directions are the scientific articles that were found in the archives of foreign impact journals. During processing the articles the methods of comparison and analysis were applied. Selected articles were investigated according to their specialization and locality. Methods and approaches used by the individual authors dealing with structures of partnership in destination governance were also defined.

Key words

destination governance, network theory, structures, research

Anotace

Předmětem mnoha současných výzkumů v oblasti cestovního ruchu se stává koncept destination governance, který se zakládá na spolupráci mezi aktéry z veřejného i soukromého sektoru. Tyto vazby mezi zainteresovanými osobami v cestovním ruchu bývají zkoumány pomocí teorií interorganizačních sítí. Řízení turistické destinace formou sítí lze považovat za jeden z možných přístupů ke strukturám destination governance. Cílem tohoto článku je na základě rešerše odborných statí vybraných zahraničních autorů, kteří se hlouběji orientují na sítě a jejich struktury jako jednu z komponent vládnutí, předložit ucelený přehled o výzkumu v oblasti vládnutí turistické destinaci. Výzkumný materiál pro utvoření přehledu představují odborné články, pocházející z archivů zahraničních impaktovaných časopisů. Při zpracování článků byly aplikovány metody komparace a analýzy. Vybrané články byly zkoumány dle svého zaměření a lokality. Dále byly shrnuty přístupy k výzkumu struktur partnerství v konceptu destination governance a identifikovány metody používané výzkumníky.

Klíčová slova

destination governance, teorie sítí, struktury, výzkum

JEL classification: L14, L83

Introduction

The concept of destination governance based on the networks that affect communication, legitimacy and transfer, focuses on the relationship between the private and public sectors. Nordin and Svensson (2007) perceive the networks as a mean of coordination which is based on mutual trust, risk sharing, informal structures and strategic consensus. Beritelli (2011) speaks of the networks as implicit governance, the essence of which is also communication and the trust associated with so-called explicit governance that takes the form of a legislative or institutional framework.

Pechlaner, Volgger and Herntrei (2012) introduce the concept of destination governance as a form of self-organization of a tourist destination, consisting in the cooperation of the actors and formed by the institutional contexts and the rules of the organization. Also Nordin and Svensson (2007) point to a link between the structure of governance and the development of a destination, or rather its performance. Beritelli, Bieger and Laesser (2007) view the destination management structure from the perspective of selected corporate governance micro-theories and define the factors that affect activities within the destination governance structure. They consider application of the concept of corporate governance as a way to make the destination management structure more efficient. This concept has been applied mainly in Alpine destinations which, in terms of destination organizational structure, focus on network structures of a business type (Bieger, Laesser and Beritelli, 2011). These structures require a comprehensive approach to explore links in networks.

The successful implementation of a new governance concept depends mainly on the organization, its structure, and the cooperation and interaction between actors (Holešinská and Novotná, 2014:800). The effectiveness of the entire concept is then derived primarily from effective institutional structures and processes, resource availability and qualifications. The suitability of this form is based on the necessity of cooperation and partnership between the public and private sectors and the sharing of resources in the area (e.g. Sheehan and Ritchie, 2005; Nordin and Svensson, 2007; Timur and Getz, 2008). Dredge (2006) asserts that in many destinations formal and informal relationships between local government and entrepreneurs influence the use of positive benefits arising from such partnerships.

Methodology

For the purpose of the research that is focused on the topic of networks and their structures, 20 scientific articles published in foreign impact journals in the years 2000 – 2014 were collected on the basis of keywords related to the topic of research. This research can be declared as descriptive as it provides a basic image of a selected research area. It is secondary research because documents from other researchers are used as data sources. When working with literature, especially methods of comparison and analysis were applied. For a detailed literature search other basic methods, such as synthesis, deduction or compilation, were also used.

Results

The first research article aims to identify critical success factors for partnerships between the public and private sectors at tourism destinations in York and their effects on the performance. Augustyn and Knowles (2000) assert that the partnership in those destinations was initiated by the public sector and is based on formally established links. The lack of formal direct involvement of the private sector in the partnership is considered the only critical success factor. Similarly, D'Angella and Go (2009) identify steps that influence or determine the critical success factors of destination management organizations (DMO) in Spain and Austria. One of these factors is collaboration among stakeholders, defined as formal institutionalized relationships among existing networks of institutions, interests and individual stakeholders. Wang and Fesenmaier (2007) explain the nature and dynamism of collaborative destination marketing in Indiana. They found out that firms enter into alliances with the

purpose of achieving a limited number of well-specified goals which are usually articulated in advance.

Beritelli (2011) reveals the structures of institutional cooperation and identifies the role of communication in the initiation and realization of cooperative action based on formal contracts in Alpine regions. Other authors interested in Italian cultural district, Arnaboldi and Spiller (2011), investigate the micro-level interactions among stakeholders. According to their findings, standard formal forms of communication were complemented with informal channels or group meetings. Pavlovich (2014), turning her attention to New Zealand, compares and contrasts the formal and vital approaches to network evolution. The vital approach, defined as informal creative life force, gives insights into how organisation emerges through informal cooperation. Formal and informal approaches to relationship are interesting topic for Strobl and Peters (2013), who unveil the importance of entrepreneurial reputation of actors, density of ties in the destination network and informal relationships between actors for destination governance. According to them, system of the governance determines types of used channels in the destination network. Formal relationships are related to official channels and contractual relationships while informal relationships are used in preparation of formal relationships (Strobl and Peters, 2013:63). In the case of Austria, destination network relationships consist of formal and informal relationships. The relationships exist besides the official and legal hierarchical structures.

As regards connections between the private and public sectors, Dredge (2006) investigates relationships between Australian local government and industry to discuss the role of networks in supporting public–private sector partnership building. Specifically, she focuses on the influence of local networks in creating and maintaining public–private structures and frameworks of cooperation and communication. The next study investigates the role of communication and the organizational transformation of regional tourism in Western Australia. Transformation of tourism destination networks seems to depend largely on an effective governance of informal communication (Pforr, Pechlaner, Volgger and Thompson, 2014). These four researchers analyse the inhibiting force of historically grown destination network structures and the potential for changing these networks.

March and Wilkinson (2009) examine the role and significance of interorganisational relations and network in Australia. They study the impact of strong and weak interorganisational ties on the performance of tourism firms in regional destinations. Interorganisational relations and cooperation in New Zealand is a topic for Bhat and Milne (2008). Researchers suggest that tourism network characteristics have a considerable impact on cooperation and have led to greater efficiency through informal and faster communication. Pavlovich (2003) focuses on understanding how collective interorganisational relationships and partnerships in the same territory are formed. She also examines how the network structure has enabled information to be exchanged. These network structures have knowledge-based properties that belong to the interdependent collective group, and no single organisation has control or ownership of these properties (Pavlovich, 2003:215).

Except for cooperation, communication and interorganizational relations, innovation and other components influencing the competitiveness were topics for some researchers. The first innovation-oriented article (Novelli, Schmitz and Spencer, 2006) uses network and clusters as a framework providing SMEs with innovative opportunities to operate in a competitive tourism environment in Great Britain. According to author's findings, SMEs are encouraged to operate in a progressive form of business network and multi-level collaborative structure leads to an improved business performance and tourist experience. Clusters and networks are vital for regional development increasing the productivity, performance, innovative capacity and local businesses' critical mass (Novelli, Schmitz and Spencer, 2006:1143). The role of clusters and firms in designing the level of network relations is topic for Erkuş-Öztürk (2009), who explores the relationship between certain characteristics of tourism firms and clusters with respect to the existence of local and global network relationships and locally connected network structures.

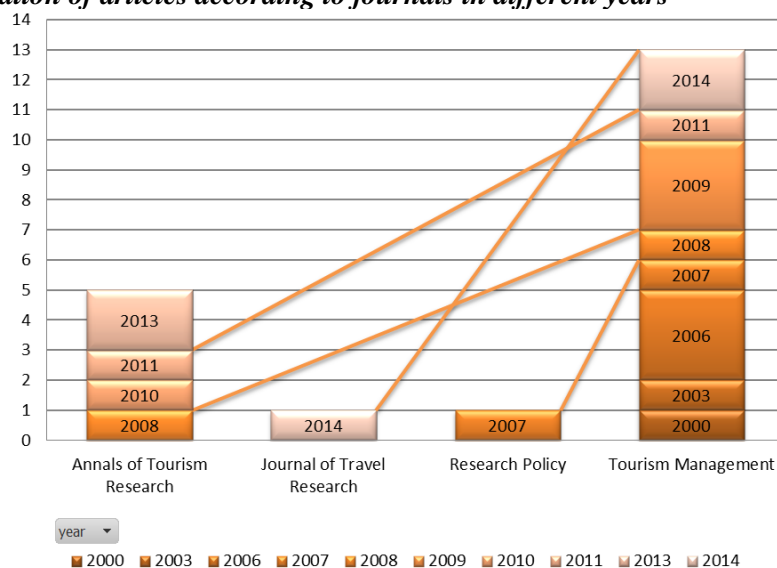
Sundbo, Orfila-Sintes and Sørensen (2007) discussed in the research article the role of innovation networks. Their aim was to analyse networks and their role for the innovativeness of tourism firms in Denmark and Spain. The structures of the networks are argued to be important for their innovative performance (Sundbo, Orfila-Sintes and Sørensen, 2007:92). An expedient condition for success in system creates local networks which include firms and institutions from different industries and public authorities (Sundbo, Orfila-Sintes and Sørensen, 2007:103). Kimbu and Ngoasong (2013) focus on institutional reforms and coordination activities. Their case study of Cameroon represents the attempts made by government to implement institutional reforms aimed at creating a centrally coordinated tourism network that reaches out not only to all public structures but also local communities and private operators (Kimbu and Ngoasong, 2013:242). Scott, Cooper and Baggio (2008) illustrate the utility of network analysis in the study of the structure of destination networks. This analysis of the structure of a network provides useful information on the competitiveness of a destination. They argue that the network structure contributes to the efficiency and that more centralized network is associated with a more developed regional structure.

The last section of representative research articles deals with characteristics of structures in general. The structural and dynamic characteristics of networks and the system in Italy are described by Baggio, Scott and Cooper (2010). They derived static structural characterization of the network formed by destination stakeholders from stakeholder interviews and website link analysis and find out that the system produces a number of informal communities and an informal community structure. Shih (2006) tests destinations in Taiwan and suggests the appropriate tourist facilities and services of each particular destination based on the structural characteristics relating to its network position. Author uses network analysis to describe the structure of relations and characteristics of connected networks grounded in and enacted by local interactions among nodes.

Summary of results

In the previous section 20 research articles from the years 2000 – 2014 were presented. They come from four selected impact journals whose impact factor ranges from 1.884 to 2.795. Representation of the individual articles according to the journals and publishing years is located in fig. 1. Using the Scopus database, the articles were examined according to their citation in other scholarly studies. It can be assumed that if a work from a magazine is cited, it has a certain level of expertise. It is also clear that recent studies are cited less. The articles have 924 citations altogether. Novelli, Schmitz and Spencer (2006) with 145 citations and Dredge (2006) with 136 citations are the most cited articles.

Fig. 1: Representation of articles according to journals in different years

Source: own processing

In connection with the research thematically focused on networks it is possible to discover other topics, which foreign authors also specialize in. In addition to partnerships, cooperation and communication they are innovation and other elements affecting the performance and competitiveness, interorganisational relationships and network characteristics. The researchers examined the relationship between the public and private sectors, the role of clusters or transformation of networks and impacts on regional development.

The authors also deal with network structures in their research. Most often these structures are examined from the perspective of formal or informal links between actors. Pavlovich (2014) examined network structures from the formal or vital point of view. Furthermore Pavlovich (2003) focused on networks with regard to their density and centrality. Other structures were then connected with the business, local or community-oriented environment. The summary of the mentioned structures is located in fig. 2.

Fig. 2: Researchers' view of the structure of networks

Structures	Together
business structures	1
centrality/density of structures	1
community-based structures	1
connected/unconnected structures	1
formal/informal structures	14
formal/vital structures	1
locally connected structures	1
Together	20

Source: own processing

Furthermore, the research can be looked at according to the locality of research implementation. Two articles deal with the topic of networks at the national level, 11 articles at the regional level. Other articles specialize in local networks. The most represented continent is Europe (9 studies), and Australia and Oceania (7 studies). Representation of continents within individual journals is presented in fig. 3. In Europe the research was mostly carried out in the Alpine countries, but also in Spain, the UK and one article stemmed partly from Denmark. Asia-oriented articles came from Turkey and Taiwan. Furthermore, the researchers let us look at the problem of networks and their structures in the USA and Cameroon.

Fig. 3: Research localities and their representation in journals

Continent	ATR	JTR	RP	TM	Together
Europe	3	x	1	5	9
Australia (and Oceania)	1	1	x	5	7
America	x	x	x	1	1
Africa	1	x	x	x	1
Asia	x	x	x	2	2
Together	5	1	1	13	20

Source: own processing

Regarding the methods used for data collection, a case study was used in thirteen cases. Case studies were combined with in-depth or semi-structured interviews or questionnaire surveys. Besides one network analysis, analyses of documents were also used. Data collection was carried out in one case at a workshop, and once at a plenary session. Telephone interviews and online questionnaires were also used.

Conclusion

Relationships and communication in networks, types of their structures and characteristics were investigated in this article. The aim of this research was to contribute to summarization of research articles connected with networks and their structures. To conclude, network theory helps us to improve understandings about the formal and informal organisational structures that span public and private sectors and that shape collective action (Dredge, 2006:270). As Strobl and Peters (2013:74) say, hierarchical structures seem to facilitate formal relationships in the destination network. Formal relationships are considered to be safer due to their predominantly legal character. Nevertheless, many stakeholders in the destination network consider informal relationships to be as safe and more important based on trustworthiness (Strobl and Peters, 2013:68).

Literature

- [1] ARNABOLDI, M., SPILLER, N., (2011). Actor-network theory and stakeholder collaboration: The case of Cultural Districts. *Tourism Management*, vol. 32, no. 3, pp. 641-654. ISSN 0261-5177. DOI 10.1016/j.tourman.2010.05.016.
- [1] AUGUSTYN, M. M., KNOWLES, T., (2000). Performance of tourism partnerships: a focus on York. *Tourism Management*, vol. 21, no. 4, pp. 341-351. ISSN 0261-5177. DOI 10.1016/S0261-5177(99)00068-0.
- [2] BAGGIO, R., SCOTT, N., COOPER, C., (2010). Network science: A review focused on tourism. *Annals of Tourism Research*, vol. 37, no. 3, pp. 802-827. ISSN 0160-7383. DOI 10.1016/j.annals.2010.02.008.
- [3] BERITELLI, P., (2011). Cooperation among prominent actors in a tourist destination. *Annals of Tourism Research*, vol. 38, no. 2, pp. 607-629. ISSN 0160-7383. DOI 10.1016/j.annals.2010.11.015.
- [4] BERITELLI, P., BIEGER, T., LAESSER, CH., (2007). Destination Governance: Using Corporate Governance Theories as a Foundation for Effective Destination Management. *Journal of Travel Research*, vol. 46, pp. 96-107. ISSN 1552-6763. DOI 10.1177/0047287507302385.
- [5] BHAT, S. S., MILNE, S., (2008). Network effects on cooperation in destination website development. *Tourism Management*, vol. 29, no. 6, pp. 1131-1140. ISSN 0261-5177. DOI 10.1016/j.tourman.2008.02.010.
- [6] BIEGER, T., LAESSER, CH, BERITELLI, P., (2011). *Destinationsstrukturen der 3. Generation – Der Anschluss zum Markt*. St. Gallen: Universität St. Gallen. p. 34.
- [7] D'ANGELLA, F., GO, F. M., (2009). Tale of two cities' collaborative tourism marketing: Towards a theory of destination stakeholder assessment. *Tourism Management*, vol. 30, no. 3, pp. 429-440. ISSN 0261-5177. DOI 10.1016/j.tourman.2008.07.012.
- [8] DREDGE, D., (2006). Policy networks and the local organisation of tourism. *Tourism Management*, vol. 27, no. 2, pp. 269-280. ISSN 0261-5177. DOI 10.1016/j.tourman.2004.10.003.
- [9] ERKUŞ-ÖZTÜRK, H., (2009). The role of cluster types and firm size in designing the level of network relations: The experience of the Antalya tourism region. *Tourism Management*, vol. 30, no. 4, pp. 589-597. ISSN 0261-5177. DOI 10.1016/j.tourman.2008.10.008.
- [10] HOLEŠINSKÁ, A., NOVOTNÁ, M., (2014). Tourism destination governance v kontextu teoretických poznatků. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 796-801. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-103.
- [11] KIMBU, A. N., NGOASONG, M. Z., (2013). Centralised decentralisation of tourism development: a network perspective. *Annals of Tourism Research*, vol. 40, pp. 235-259. ISSN 0160-7383. DOI 10.1016/j.annals.2012.09.005.
- [12] MARCH, R., WILKINSON, I., (2009). Conceptual tools for evaluating tourism partnerships. *Tourism Management*, vol. 30, no. 3, pp. 455-462. ISSN 0261-5177. DOI 10.1016/j.tourman.2008.09.001.
- [13] NORDIN, S., SVENSSON, B., (2007). Innovative destination governance: The Swedish ski resort of Åre. *Entrepreneurship and Innovation*, vol. 8, no. 1, pp. 53–66. ISSN 2043-6882.
- [14] NOVELLI, M., SCHMITZ, B., SPENCER, T., (2006). Networks, clusters and innovation in tourism: A UK experience. *Tourism Management*, vol. 27, no. 6, pp. 1141-1152. ISSN 0261-5177. DOI 10.1016/j.tourman.2005.11.011.
- [15] PAVLOVICH, K., (2003). The evolution and transformation of a tourism destination network: the Waitomo Caves, New Zealand. *Tourism Management*, vol. 24, no. 2, pp. 203-216. ISSN 0261-5177. DOI 10.1016/S0261-5177(02)00056-0.
- [16] PAVLOVICH, K., (2014). A rhizomic approach to tourism destination evolution and transformation. *Tourism Management*, vol. 41, pp. 1-8. ISSN 0261-5177. DOI 10.1016/j.tourman.2013.08.004.

- [17] PECHLANER, H., VOLGGER, M., HERNTREI, M., (2012). Destination management organizations as interface between destination governance and corporate governance. *Anatolia – An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, vol. 23, no. 2, pp. 151–168. ISSN 2156-6909.
- [18] PFORR, C., PECHLANER, H., VOLGGER, M., THOMPSON, G., (2014). Overcoming the Limits to Change and Adapting to Future Challenges Governing the Transformation of Destination Networks in Western Australia. *Journal of Travel Research*, vol. 53, no. 6, pp. 760-777. ISSN 1552-6763. DOI 10.1177/0047287514538837.
- [19] SCOTT, N., COOPER, C., BAGGIO, R., (2008). Destination networks: four Australian cases. *Annals of Tourism Research*, vol. 35, no. 1, pp. 169-188. ISSN 0160-7383. DOI 10.1016/j.annals.2007.07.004.
- [20] SHEEHAN, L., RITCHIE, J. R. B., (2005). Destination stakeholders: Exploring identity and salience. *Annals of Tourism Research*, vol. 32, no. 1, pp. 711-734. ISSN 0160-7383.
- [21] SHIH, H. Y., (2006). Network characteristics of drive tourism destinations: An application of network analysis in tourism. *Tourism Management*, vol. 27, no. 5, pp. 1029-1039. ISSN 0261-5177. DOI 10.1016/j.tourman.2005.08.002.
- [22] STROBL, A., PETERS, M., (2013). Entrepreneurial reputation in destination networks. *Annals of Tourism Research*, vol. 40, pp. 59-82. ISSN 0160-7383. DOI 10.1016/j.annals.2012.08.005.
- [23] SUNDBO, J., ORFILA-SINTES, F., SØRENSEN, F., (2007). The innovative behaviour of tourism firms—Comparative studies of Denmark and Spain. *Research policy*, vol. 36, no. 1, pp. 88-106. ISSN 0048-7333. DOI 10.1016/j.respol.2006.08.004.
- [24] TIMUR, S., GETZ, D., (2008). A network perspective on managing stakeholders for sustainable urban tourism. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, vol. 20, no. 4, pp. 445-461. ISSN 0959-6119.
- [25] VOLGGER, M., PECHLANER, H., (2014). Requirements for destination management organizations in destination governance: Understanding DMO success. *Tourism Management*, vol. 41, pp. 64-75. ISSN 0261-5177. DOI 10.1016/j.tourman.2013.09.001.
- [26] WANG, Y., FESENMAIER, D. R., (2007). Collaborative destination marketing: A case study of Elkhart county, Indiana. *Tourism Management*, vol. 28, no. 3, pp. 863-875. ISSN 0261-5177. DOI 10.1016/j.tourman.2006.02.007.

This article was supported by the project Specific University Research at Masaryk University in Brno, Faculty of Economics and Administration, no. MUNI/A/1250/2014.

FORMOVANIE ORGANIZÁCIE CESTOVNÉHO RUCHU AKO PREDPOKLAD ÚČINNÉHO MANAŽMENTU CIEĽOVÉHO MIESTA

FORMATION OF TOURISM ORGANISATION AS A PRECONDITION OF EFFECTIVE DESTINATION MANAGEMENT

ING. TOMÁŠ GAJDOŠÍK

ING. MIROSLAVA MEDVEĎOVÁ

DOC. ING. VANDA MARÁKOVÁ, PHD.

Katedra cestovného ruchu a spoločného stravovania | *Department of Tourism and Hospitality*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici | *Matej Bel University in Banská Bystrica*
✉ *Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovak Republic*
E-mail: *tomas.gajdosik@umb.sk, miroslava.medvedova@umb.sk, vanda.marakova@umb.sk*

Anotácia

Organizácia, ako jedna z manažérskych funkcií, významnou mierou ovplyvňuje manažment cieľových miest. Ide o hierarchické usporiadanie kompetencií a úloh zainteresovaných subjektov na rozvoji cestovného ruchu v cieľovom mieste, ktoré zastrešuje manažérska organizácia cestovného ruchu. V štátoch s rozvinutým cestovným ruchom má vývoj organizačnej cestovného ruchu viac ako 50 roční tradíciu, na Slovensku zmenu k lepšiemu priniesol najmä zákon č. 91/2010 Z. z. o podpore cestovného ruchu v znení neskorších predpisov, ktorý motivuje k zakladaniu oblastných a krajských organizácií cestovného ruchu v cieľových miestach na Slovensku. Cieľom príspevku je preskúmať formovanie organizácie cestovného ruchu na Slovensku a poukázať na jej charakteristiky a vplyv na manažment cieľového miesta. Pri skúmaní je využitá sieťová analýza a kvantitatívne charakteristiky kooperácie manažérskych organizácií. Výsledkom skúmania je zistenie, že súčasná organizačná štruktúra cestovného ruchu na Slovensku je nedokonalá a nepodporuje efektívny manažment cieľového miesta.

Kľúčové slová

cieľové miesto cestovného ruchu, manažérska organizácia, organizácia cestovného ruchu

Annotation

Organization as one of the management functions, significantly affects the destination management. It is defined as a hierarchy of responsibilities and roles of stakeholders in tourism development in destination, which is covered by destination management organisation. In countries with developed tourism, the evolution of tourism organizational structure has the tradition over 50 years. In Slovakia the Act. 91/2010 Coll. on tourism support has encouraged the creation of micro-regional and subsequently regional tourism organizations in destinations. The aim of this paper is to examine the formation of the organization of tourism in Slovakia and point out its characteristics and effects on destination management. The network analysis and quantitative characteristics of cooperation between destination management organizations is used. The result of the study lies in the finding that the current organizational structure of tourism in Slovakia is imperfect and do not support the effective destination management.

Key words

destination management organisation, tourism destination, tourism organisation

JEL classification: L83

Úvod

Organizácia cestovného ruchu môže byť založená na prirodzenom vývoji alebo môže byť daný jednostranným rozhodnutím verejného sektora. Podľa toho aký prístup prevažuje, hovoríme o systéme riadenia cieľového miesta zhora nadol (top – down), zdola nahor (bottom – up), kombinovanom prístupe alebo zmiešanom systéme. Organizáciu cestovného ruchu tvorí organizačná štruktúra, ktorá plní úlohu koordinátora v cieľovom mieste (stredisku, v regióne, alebo v štáte).

Organizáciu cestovného ruchu možno skúmať z dvoch pohľadov – ako štruktúru vzťahov (manažment cieľového miesta) a ako štruktúru procesov (organizačná štruktúra cieľového miesta ako kostra organizácie a formy koordinačného centra). Hovoríme teda o pohľade vytvorenia koordinačného centra ako inštitúcie, ktorá koordinuje rozvoj cestovného ruchu v cieľovom mieste a o pohľade manažmentu cieľového miesta (organizovanie ako funkcia manažmentu). Tieto dva pohľady sa navzájom dopĺňajú, pretože na to, aby bolo možné uplatňovať manažment cieľového miesta je potrebné vytvorenie koordinačného centra v ňom. Pri organizácii cestovného ruchu je potrebné zdôrazniť, že ide o hierarchické vymedzenie kompetencií a úloh manažérskych organizácií s cieľom efektívneho riadenia ich úloh.

1. Teoretické východiská

Pri riadení cieľového miesta sa využívajú základné komponenty klasického manažmentu, ale v prvom rade je nutné uplatniť princípy kooperácie, koordinácie a komunikácie (Tittelbachová, 2011). Podľa Holešinskej (2013) tvorí organizáciu cestovného ruchu sieť subjektov zainteresovaných na rozvoji cestovného ruchu v cieľovom mieste, ktorú zastrešuje manažérska organizácia v cieľovom mieste.

Poznanie subjektov zainteresovaných na rozvoji cestovného ruchu je prvým krokom kooperatívneho manažmentu cieľového miesta (Luštický, Novák, Švanda, 2014). Manažment cieľového vymedzuje predpoklady, pravidlá a mechanizmy na vytváranie politik a stratégií, ktoré zahŕňajú všetky subjekty v cieľovom mieste Beritelli, Bieger a Leasser (2007). Pechlaner a kol. (2012), zdôrazňuje potrebu implementácie subjektov zo všetkých odvetví hospodárstva, nielen cestovného ruchu, v manažmente cieľového miesta.

Ritchie a Crouch (2003) uvádzajú, že manažment cieľového miesta je kľúčom k trvalej udržateľnosti a dlhodobej konkurencieschopnosti cieľového miesta, kedy niekoľko zainteresovaných strán vykonáva svoje individuálne a organizačné úlohy na dennej báze. Základnými princípmi uplatňovania manažmentu cieľového miesta je vytvorenie organizácie cestovného ruchu (koordinačného centra) s kvalitným personálnym obsadením (kvalifikovaní pracovníci), ktorá bude mať vypracovanú stratégiu a bude realizovaná v cieľovom mieste (Gúčík a kol., 2010). V neposlednom rade musí byť zabezpečené financovanie aktivít rozvoja cestovného ruchu v cieľovom mieste (Šmardová, 2012). Prikláňame sa k názoru Morrisona (2013), ktorý vyzdvihuje význam manažérskych organizácií, bez ktorých nie je možné uplatňovať manažment cieľového miesta a tým ani koordinovaný postup pri plánovaní, rozvoji a marketingu cieľového miesta. Regionálne a miestne organizácie cestovného ruchu sú zamerané na regionálnu a miestnu úroveň. Primárnym cieľom je zatriktívniť cieľové miesto pre návštevníkov spoza hraníc regiónov a miest. Ide o organizácie, ktoré majú aktívny a komplexný záujem na kvalite zážitku pre návštevníka, na názore domáceho obyvateľstva a na ziskovosti miestnych podnikov cestovného ruchu (Spyriadis, Fletcher, Fyall, 2013).

Jenkins (2000) na základe empirických zistení zhrnul najvýznamnejšie prekážky, ktoré majú dopad na založenie a fungovanie manažérskych organizácií cieľového miesta, a tým aj na manažment cieľového miesta. Ide o: (1) dôveru, kedy miestna konkurencia a osobné konflikty sú faktormi, ktoré znemožňujú jednotlivcom a organizáciám spoločne pracovať a vymieňať si nápady a inovácie, (2) odlišné ideologické názory, existencia čierneho pasažiera, záujmy jednotlivých subjektov, (3) nedostatočné znalosti a povedomie subjektov cestovného ruchu o regionálnych problémoch, (4) interné usporiadanie

a nevyjasnená zodpovednosť za naplánovanie konkrétnych aktivít zo strany verejného a súkromného sektora.

Aby bola organizácia cestovného ruchu funkčná, je potrebné zabezpečiť základné princípy fungovania – vyjasnenie pozícií v rámci organizačnej štruktúry; určenie činností, kompetencií a zodpovednosti; zaistenie informovanosti; zabezpečenie dostatočného financovania (Vystoupil, 2007). Okrem tohto Nejdľ (2011) uvádza: (1) zistenie záujmov jednotlivých štruktúrnych prvkov cieľového miesta a na ich základe dohodnutie a formulovanie spoločného záujmu cieľového miesta; (2) stanovenie typovo zásadných rozvojových produktov a imidžu cieľového miesta; (3) po konsenze formulovanie spoločnej vízie, koncepcie a plánov vrátane všetkých náležitostí.

Prijatím zákona č. 91/2010 Z. z. o podpore cestovného ruchu sa na Slovensku vytvorilo prostredie pre uplatňovanie kooperatívneho manažmentu v cieľových miestach a stanovil základ organizačnej štruktúry cestovného ruchu na národnej, regionálnej a miestnej úrovni. Jeho uplatňovanie je však len v začiatkoch a preto je potrebné preskúmať ako vplyva súčasná organizácia cestovného ruchu na Slovensku na manažment cieľových miest.

2. Cieľ, materiál a metodika skúmania

Cieľom state je preskúmať organizáciu cestovného ruchu na Slovensku a poukázať na jej charakteristiky a vplyv na manažment cieľového miesta. Preskúmame kooperáciu manažérskych organizácií cestovného ruchu a výmenu informácií medzi nimi. Využijeme pritom súčasný stav organizačnej štruktúry cestovného ruchu za predpokladu, že miestne organizácie kooperujú s regionálnymi organizáciami vo svojom kraji a zároveň regionálne spolupracujú s národnou manažérskou organizáciou. Uvedená skutočnosť tak odráža potenciálne kooperatívne vzťahy pri súčasnej trojstupňovej organizačnej štruktúre manažmentu cestovného ruchu na Slovensku.

Tieto kooperatívne vzťahy preskúmame sieťovou analýzou, ktorá dokáže opísať štruktúru vzťahov medzi rôznymi subjektmi a pomocou kvantitatívnych charakteristík umožňuje tieto vzťahy merať. Pozornosť aplikácii sieťovej analýzy v cieľovom mieste cestovného ruchu venujú napr. Palmer (1996); Scott, Baggio a Cooper (2008a, b); Presenza a Cipollina (2010); Beritelli, Strobl, Peters (2013); Del Chiappa a Presenza (2013). Sieťová analýza je aplikáciou poznatkov teórie matic a grafov, znázorňuje sa maticou alebo graficky. Matica sieťovej analýzy je symetrická a binárna, má tvar štvorca a obsahuje premenné s hodnotami 0 – 1. Označenie riadkov a stĺpcov v matici reprezentuje subjekty, zatiaľ čo jednotlivé binárne hodnoty hovoria o kooperácii medzi subjektmi (0 = subjekty medzi sebou nespupracujú, 1 = subjekty medzi sebou spolupracujú). Vzťah medzi maticou a grafom je dvojstranný, čo znamená že graf je jednoznačne zadefinovaný jeho maticou a naopak. Okrem grafického znázornenia vzťahov kooperácie dokáže sieťová analýza podrobne opísať tieto vzťahy pomocou kvantitatívnych charakteristík (tabuľka 1).

Tab. 1: Skúmané kvantitatívne charakteristiky siet'ovej analýzy

Katégoria	Kvantitatívna charakteristika	Opis
Základné charakteristiky siete	Veľkosť siete	- počet vzťahov v sieti
	Hustota siete	- pomer počtu vzťahov ku všetkým možným vzťahom
	Priemerný stupeň	- priemerný počet vzťahov, ktorý má subjekt so susednými subjektmi v sieti
Sila subjektu a siete	Centralita meraná stupňom uzla	- počet vzťahov subjektu, ktorý určuje silu subjektu
	Stredová medzipoloha	- počet najkratších ciest, ktoré prechádzajú cez subjekt
	Index centralizácie siete	- meria silu najsilnejšieho subjektu oproti ostatným subjektom
Rozloženie kooperácie	Index modularity	- rozdiel medzi počtom reálnych vzťahov medzi subjektmi a očakávaných vzťahov, ak by mala sieť požadované rozloženie
	Kompaktnosť	- pomer dĺžky vzťahov v sieti k ich počtu

Zdroj: spracované podľa Hanneman, Riddle, 2005; Scott, Baggio, Cooper, 2008a; Baggio, Scott, Cooper, 2010; 2015.

3. Výsledky a diskusia

Organizácia cestovného ruchu na Slovensku prešla v poslednom období viacerými zmenami. V súčasnosti patrí cestovný ruch do kompetencie Ministerstva dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja (MDVaRR), ktoré má zriadenú Sekciu cestovného ruchu. Úlohou Sekcie cestovného ruchu pri uplatňovaní manažment cieľového miesta je najmä podporovať činnosť územnej samosprávy v rozvoji cestovného ruchu, činnosť manažérskych organizácií cestovného ruchu a podieľať sa na vytváraní mechanizmu fungovania jednotnej prezentácie Slovenska v zahraničí. S cieľom zvyšovania konkurencieschopnosti Slovenska ako cieľového miesta cestovného ruchu vypracovala Sekcia cestovného ruchu Stratégiu rozvoja cestovného ruchu do roku 2020 (MDVaRR, 2013). Pre naplnenie cieľa stratégie je nevyhnutná aj podpora manažmentu a marketingu cieľového miesta. Z hľadiska zabezpečenia kvality je podľa stratégie potrebné zvýšiť úroveň manažmentu cieľového miesta na Slovensku a pre zlepšenie prezentácie Slovenska ako krajiny cestovného ruchu navrhuje stratégia zvyšovať konkurencieschopnosť národných a regionálnych produktov cestovného ruchu a marketingovú podporu cestovného ruchu manažérskymi organizáciami. Nevyhnutnosť kooperatívneho manažmentu a marketingu cieľových miest je tak jasne formulovaná v strategickom dokumente na národnej úrovni.

Národnú úroveň o manažmentu cieľového miesta reprezentuje Slovenská agentúra pre cestovný ruch (SACR), ktorá je zriaďovacej pôsobnosti MDVaRR a plní úlohu manažérskej organizácie na národnej úrovni. Podľa Marketingovej stratégie SACR na roky 2014 – 2020 je cieľom SACR aktívne prehlbovať spoluprácu s organizáciami cestovného ruchu na Slovensku a v zahraničí a zameriavať sa na zlepšenie kooperácie a koordinácie aktivít v strategickom manažmente cieľového miesta (SACR, 2013). Z pohľadu marketingu sú úlohy a aktivity SACR zamerané na propagáciu Slovenska ako cieľového miesta cestovného ruchu a propagáciu jednotlivých regiónov Slovenska spolu s podporou predaja produktov cestovného ruchu. Aj keď sú ciele a úlohy SACR zhodné s úlohami manažérskych organizácií na národnej úrovni, konštatujeme, že ich uplatňovanie je zatiaľ len v začiatkoch.

Regionálna úroveň kooperatívneho manažmentu a marketingu je na Slovensku zastúpená regionálnymi manažérskymi organizáciami (Krajské organizácie cestovného ruchu - KOČR), ktoré sú v pôsobnosti vyšších územných celkov (VÚC). Úlohou VÚC v cestovnom ruchu je vytvorenie organizačných predpokladov a zabezpečenie zdrojov financovania rozvoja cestovného ruchu na svojom území. Vzhľadom na uplatňovanie zákona č. 91/2010 Z. z. o podpore cestovného ruchu v znení neskorších predpisov vznikajú na území jedného samosprávneho kraja môže vzniknúť len jedna KOČR. Jej členmi sú VÚC a najmenej jedna oblastná organizácia pôsobiaca na jeho území. V súčasnosti pôsobia na Slovensku štyri krajské organizácie cestovného ruchu, je však plánovaný vznik aj ďalších (tabuľka 2). KOČR sa snažia o regionálny rozvoj, marketing regiónu, ako aj kumuláciu finančných prostriedkov potrebných na rozvoj cestovného ruchu.

Tab. 2: Organizácie cestovného ruchu na regionálnej úrovni na Slovensku

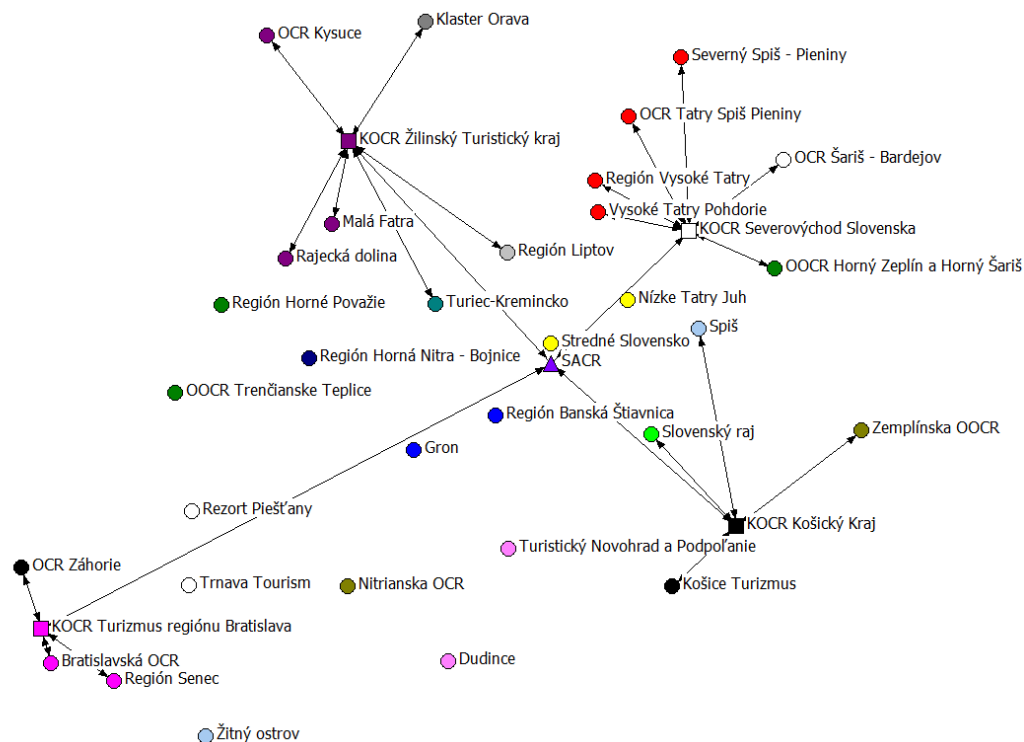
Vyšší územný celok	Krajská organizácia cestovného ruchu
Banskobystrický	-
Bratislavský	Turizmus regiónu Bratislava
Košický	Krajská organizácia cestovného ruchu Košický kraj
Nitriansky	-
Prešovský	Krajská organizácia cestovného ruchu Severovýchod Slovenska
Trenčiansky	-
Trnavský	-
Žilinský	Žilinský turistický kraj

Zdroj: spracované podľa Registra krajských organizácií MDVaRR, 2015.

Miestna úroveň manažmentu cieľového miesta na Slovensku je zastúpená oblastnými organizáciami cestovného ruchu. V zmysle Zákona č. 91/2010 Z. z. v znení neskorších predpisov môže oblastnú organizáciu založiť zakladateľskou zmluvou s podnikateľskými subjektmi najmenej päť obcí (alebo mestské časti v Bratislave a Košiciach), pričom súhrn počtu prenocovaných návštevníkov v ubytovacích zariadeniach na území zakladajúcich obcí v predchádzajúcom kalendárnom roku musí dosiahnuť najmenej 50 tisíc. Oblastnú organizáciu môže založiť aj menej ako päť obcí, ak bol súhrnný počet prenocovaní najmenej 150 tisíc. V súčasnosti Slovensku pôsobí 32 oblastných organizácií cestovného ruchu (Register oblastných organizácií MDVaRR, 2015).

S cieľom kvantitatívne preskúmať potenciál organizácie cestovného ruchu na Slovensku na národnej, regionálnej a miestnej úrovni sme kooperatívne vzťahy manažérskych organizácií cestovného ruchu analyzovali sieťovou analýzou (obr.1).

Obr. 1: Sieťová analýza organizácie kooperatívneho manažmentu a marketingu na Slovensku

Zdroj: vlastné spracovanie, 2015.

Pre sprehľadnenie sú medzi sebou farebne odlišené národná, regionálne a miestne manažérske organizácie cestovného ruchu. Okrem grafického znázornenia využijeme aj vybrané kvantitatívne charakteristiky sieťovej analýzy (tabuľka 3).

Tab. 3: Kvantitatívne charakteristiky sieťovej analýzy organizácie kooperatívneho manažmentu a marketingu na Slovensku

Kategória	Kvantitatívna charakteristika	Hodnota
Základné charakteristiky siete	Počet vzťahov	48
	Hustota siete	0,035
	Priemerný stupeň	1,243
Sila subjektu a siete	Centralita meraná stupňom uzlu	3,453
	Stredová medzipoloha	6,526
	Index centralizácie siete	16,905
Rozloženie kooperácie	Index modularity podľa regiónov CR	-0,013
	Kompaktnosť	0,161

Zdroj: vlastné spracovanie, 2015.

Hustota siete organizácie cestovného ruchu na Slovensku dosahuje hodnotu 3,5 %, čo indikuje, že potenciálna kooperácia medzi manažérskymi organizáciami a výmena informácií nie je na vysokej úrovni. Svedčí tom aj nízka hodnota priemerného stupňa, ktorá indikuje počet vzťahov, ktoré má manažérska organizácia so susednými organizáciami.

Silu subjektov a celej siete meriame ukazovateľmi centrality a centralizácie. Priemerná centralita a meraná stupňom uzlu je 3,453, čo naznačuje, že celkový priemerný počet kooperatívnych vzťahov, ktoré majú manažérske organizácie na Slovensku pri súčasnej organizačnej štruktúre je podľa tejto kvantitatívnej charakteristiky 3,453. Index centralizácie siete hovorí o sile najsilnejšieho subjektu. V tomto prípade ide o národnú manažérsku organizáciu SACR, ktorá je schopná ovplyvniť celú skúmanú sieť na 16,905 %.

Rozloženie kooperácie indikuje index modularity a kompaktnosť siete. Index modularity skúma rozloženie manažérskych organizácií podľa regiónov cestovného ruchu, ktoré v značnej miere kopírujú historické členenie Slovenska. Kladná hodnota indexu by naznačovala silnejšie vzťahy v rámci regiónov, zatiaľ čo záporná hodnota by indikovala silnejšiu kooperáciu mimo regiónov cestovného ruchu. Na Slovensku pozorujeme zápornú hodnotu, ktorá naznačuje, že územné rozloženie manažérskych organizácií nekopíruje členenie Slovenska na regióny cestovného ruchu, prípadne historické regióny, čo je z hľadiska vnímania cieľového miesta z pohľadu návštevníka nežiaduce. Manažérske organizácie tak neprezentujú jeden región ako celok, ale ich pôsobnosť vo viacerých regiónoch ovplyvňuje budovanie jednotnej značky cieľového miesta. Kompaktnosť siete, ktorá odzrkadľuje dĺžku vzťahov je z hľadiska toku informácií nedostatočná. Nedostatočný počet vzťahov a ich dĺžka negatívne ovplyvňujú intenzitu kooperatívneho manažmentu a marketingu.

Záver

Organizácia kooperatívneho manažmentu a marketingu na Slovensku pozostáva z troch stupňov. Národnú úroveň reprezentuje SACR ako národná manažérska organizácia. Regionálna úroveň sa skladá len zo štyroch krajských organizácií a považujeme ju v súčasnom stave za nedostatočnú. Miestnu úroveň tvorí 32 oblastných organizácií cestovného ruchu. Kvantitatívne charakteristiky sieťovej analýzy poukazujú na fakt, že organizácia kooperatívneho manažmentu na Slovensku je v súčasnosti nedokonalá a regionálne rozloženie manažérskych organizácií nepodporuje formovanie jednotného imidžu cieľových miest cestovného ruchu.

Literatura

- [1] BAGGIO, R. – SCOTT, N. – COOPER, CH., (2010). Network Science. A Review focused on Tourism. *Annals of Tourism Research*, vol. 37, 2010, no. 3, pp. 802-827, ISSN 0160-7383.
- [2] BERITELLI, P., BIEGER, T., LAESSER, C. 2007. Destination Governance: Using Corporate governance Theories as a Foundation for Effective Destination Management. *Journal of Travel Research*, vol. 46, 2007, č. 1, s. 96-107. ISSN 1552-6763. DOI: 10.1177/0047287507302385.

- [3] BERITELLI, P., STROBL, A., PETERS, M., (2013). Interlocking Directorships Against Community Closure: A Trade-off for Development in Tourist Destinations. *Tourism Review*, vol. 68, 2013, no. 1, pp. 21-33. ISSN 1660-5373. DOI: 10.1108/16605371311310057.
- [4] DEL CHIAPPA, G. – PRESENZA, A., (2013). The Use of Network Analysis to Assess Relationships Among Stakeholders within a Tourism Destination. An Empirical Investigation on Costa Smeralda-Gallura (Italy). *Tourism Analysis*, vol. 18, 2013, no. 1. ISSN 1083-5423.
- [5] GÚČIK, M. a kol., (2010). *Manažment cestovného ruchu*. Banská Bystrica: Slovak-Swiss Tourism. 152 p. ISBN 978-80-89090-67-9.
- [6] HANNEMAN, R. – RIDDLE, M., (2005). *Introduction to Social Network Methods*. [online] Riverside, CA: University of California, Riverside [cit. 2013-03-03]. Dostupné z: <http://faculty.ucr.edu/~hanneman>.
- [7] HOLEŠINSKÁ, A., (2013). DMO – A dummy-made organ or a really working destination management organisation. *Czech Journal of tourism*. Brno: Masarykova univerzita, vol. 2, no. 1, pp. 19-36. ISSN 1805-3580. DOI: 10.2478/cjot-2013-0002.
- [8] JENKINS, J., (2000). The Dynamics of Regional Tourism Organisations in New South Wales, Australia: History, Structures and Operations. *Current Issues in Tourism*, vol. 3, 2000, no. 3, pp. 175-203. ISSN 1368-3500. DOI: 10.1080/13683500008667872.
- [9] LUŠTICKÝ, M., NOVÁK, M., ŠVANDA, P., (2014). The Stakeholder Approach to Implementaiton of Tourism Development Strategy. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 770-776. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-100.
- [10] MINISTERSTVO DOPRAVY VÝSTAVBY A REGIONÁLNEHO ROZVOJA, (2013). *Stratégia rozvoja cestovného ruchu do roku 2020*. Bratislava: Sekcia cestovného ruchu Ministerstva dopravy výstavby a regionálneho rozvoja. 46 pp.
- [11] MORRISON, M. A., (2013). *Marketing and Managing Tourism Destinations*. London: Routledge. 632 p. ISBN 978-113-617-666-1.
- [12] NEJDL, K., (2011). *Management destinace cestovního ruchu*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika. 204 p. ISBN 97-880-7357-6-73-8.
- [13] PALMER, A., (1996). Linking External and Internal Relationship Building Networks of Public and Private Sector Organizations: A Case Study. *International Journal of Public Sector Management*, vol. 9, no. 3, pp. 51-60. ISSN 0951-3558. DOI: 10.1108/09513559610124487.
- [14] PECHLANER, H. a kol. 2012a. Destination management organizations as interface between destination governance and corporate governance. In *An Internation Journal of Tourism and Hospitality Research*, vol. 23, no. 2, s. 151 – 168. ISSN 1303-2917.
- [15] PRESENZA, A. – CIPOLLINA, M., (2010). Analysing Tourism Stakeholders Networks. *Tourism Review*, vol. 65, 2010, no. 4, pp. 17-30. ISSN 1660-5373.
- [16] *Register krajských organizácií cestovného ruchu*. [online] [cit. 15. 01. 2015]. Dostupné z: www.telecom.gov.sk/index/index.php?ids=117861.
- [17] *Register oblastných organizácií cestovného ruchu*. [online] [cit. 15. 01. 2015]. Dostupné z: www.telecom.gov.sk/index/index.php?ids=117872.
- [18] RITCHIE, J. R. B. – CROUCH, G. I., (2003). *The competitive Destination: A Sustainable Tourism Perspective*. London: CABI, 304 p. ISBN 978-085-199-847-3.
- [19] SCOTT, N. – BAGGIO, R. – COOPER, CH., (2008a). *Network Analysis and Tourism: From Theory to Practice*. Clevedon: Cromwell Press Ltd., 259 pp. ISBN 978-1-84541-0872.
- [20] SCOTT, N. – BAGGIO, R. - COOPER, CH., (2008b). Destination Networks – Four Australian Cases. *Annals of Tourism Research*, vol. 35, no. 1, pp. 169-188. ISSN 0160-7383. DOI: 10.1016/j.annals.2007.07.004.
- [21] Slovenská agentúra pre cestovný ruch, (2013). *Marketingová stratégia Slovenskej agentúry pre cestovný ruch na roky 2014 – 2020*. Bratislava: Slovenská agentúra pre cestovný ruch. 186 pp.
- [22] SPYRIADIS, T., FLETCHER, J., FYALL, A., (2013). Destination Management Organizational Structures. In C. Costa, E. Panyik, D. Buhalis (Eds.), *Trends in European Tourism planning and organisation*, pp. 77 - 91. Bristol: Channel View. ISBN 978-1845-414-115.
- [23] ŠMARDOVÁ, L., (2012). Financovanie cestovného ruchu v cieľovom mieste. In Gúčík, M. a kol. 2012. *Manažment cieľového miesta cestovného ruchu*. Banská Bystrica: Slovak-Swiss Tourism, p. 103-114. ISBN 978-80-89090.
- [24] TITTELBACHOVÁ, Š., (2011). *Turismus a veřejná správa*. Praha: Grada Publishing, 2011, 200 p. ISBN 978-80-247-3842-0.
- [25] VYSTOUPIL, J. a kol., (2007). *Destinační management a vytváření produktu v cestovním ruchu. Vymezování destinace a formulace jejích charakteristik a organizace cestovního ruchu v destinaci*. Praha: Thema Consulting, s. r. o.,. 69 p. ISBN 92-844-0390-1.

Príspevok bol spracovaný s grantovou podporou VEGA 1/0810/13 Predpoklady uplatnenia spoločensky zodpovedného správania v cestovnom ruchu riešeného na Katedre cestovného ruchu a spoločného stravovania Ekonomickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

MARKETINGOVÉ PARTNERSTVÍ V ŘÍZENÍ DESTINACE

COLLABORATIVE MARKETING IN DESTINATION MANAGEMENT

ING. MARTIN ŠAUER, PH.D.

Katedra regionální ekonomie a správy | *Department of Reg. Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
☒ *Lipová 41a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: sauer@econ.muni.cz

Anotace

Článek se zabývá problematikou spolupráce v oblasti marketingových aktivit destinací cestovního ruchu. Přináší přehled různých teoretických přístupů k vysvětlení nutnosti společné spolupráce různých aktérů cestovního ruchu v destinaci. V této souvislosti představuje komunitně a korporátně orientované modely vzájemné spolupráce. Specifickou pozornost věnuje mikroekonomickým důvodům zásahu státu do procesů destinačního marketingu. V závěru jsou uvedena východiska aplikována na prostředí švýcarského cestovního ruchu, a to jak v teoretické, tak praktické rovině.

Klíčová slova

destinační marketing, spolupráce, legitimita

Annotation

This article deals with the issue of cooperation in the field of destination marketing activities. It introduces several theoretical approaches to illustrate the necessity of collaboration among various stakeholders in a destination. The mutual collaboration can follow either community- or corporate-based models. The text also looks closely on microeconomic reasons that make governments interfere in destination marketing processes. Eventually, the above mentioned theoretical grounds are tired and tested on the model of Swiss tourism.

Key words

destination marketing, collaboration, legitimacy

JEL classification: M38, L83, L38, L14

Úvod

Cestovní ruch dnes čelí řadě výzev. Globalizace společnosti, růst kupní síly či rozvoj technologií mění mapu cestovního ruchu. Destinace jsou pod velkým tlakem vnitřních i vnějších okolností. Ty se projevují ve stále silnějším konkurenčním prostředí. Mnoho destinací bojuje s úbytkem přenocování, změnami spotřebních zvyklostí návštěvníků a nestabilitou prostředí. Na druhou stranu je dnes cestovní ruch běžnou součástí našich životů, celosvětově nabývá ohromných rozměrů a je přirozeně výběrový fenomén. Jeho rozvoj doprovází koncentrace návštěvníků do vybraných lokalit, navíc umocnění jeho sezónností. Dochází tak k tlaku na sociokulturní a přírodní hodnoty území, které jsou ale zároveň základním prvky atraktivity destinace.

Cestovní ruch je jako takový komplikovaný socio-ekonomický systém, ve kterém dochází k řadě interakcí a na který působí mnoho vnějších vlivů. Historie nám mnohokrát ukázala, že jeho neregulovaný, spontánní rozvoj vedl k nevratným degradačním procesům, jež vyústily v úpadek mnoha turistických středisek (blíže model životního cyklu destinace, Butler, 2006). Jako nástroj zajištění udržitelného rozvoje destinací cestovního ruchu se v posledních třiceti letech stále silněji prosazuje koncept destinačního managementu, jakožto specifické formy řízení. Ta je dle Ritchieho a

Crouche (2006) spíše založena na koordinaci, ovlivňování a podpoře určitých procesů uvnitř destinace, než na příkazovém principu řízení. Podstatnou součástí destinačního managementu je pak marketing destinace. Ten má v kontextu zmíněného dvě základní funkce, jež mohou jít na první pohled proti sobě. První funkcí je posilování konkurenceschopnosti destinace ve vazbě na tvorbu produktů cestovního ruchu a jeho distribuci a komunikaci na zdrojových trzích. Cílem je ovlivňovat rozhodovací proces potenciálních návštěvníků a lákat je k návštěvě destinace. Druhou funkcí destinačního marketingu je snaha o regulaci návštěvnosti ve smyslu její časové a prostorové disperse. Destinační marketing má tedy na jedné straně rozvíjet cestovní ruch, na straně druhé jej také regulovat. Praxe, alespoň v České republice, spíše upřednostňuje první funkci před funkcí druhou.

Cílem článku je diskutovat legitimitu destinačního marketingu per se a zaměřit se na formy jakými může být uplatňován. Má být výstupem interakce pouze soukromých subjektů nebo zde má své místo i veřejný sektor, resp. veřejné zdroje? Jakým směrem se uspořádání marketingových aktivit ubírá v turisticky vyzrálých destinacích cestovního ruchu?

1. Východiska

Základním východiskem odpovědi na výše uvedené otázky je ozřejnění charakteru a povahy produktu cestovního ruchu, který je předmětem marketingu destinace. Po mnoho desítek let byl produkt cestovního ruchu nabízen a prodáván jako jednotlivé služby poskytované návštěvníkům destinace (Y. Wang & Xiang, 2007). Pohled na produkt cestovního ruchu se však postupně mění. Návštěva destinace je spojena s řetězcem služeb, který během pobytu návštěvník spotřebovává. Nejde jenom o vlastní pobyt v destinaci, ale také o před a post nákupní chování a dopravu do destinace. Například Bieger (2005) identifikuje třináct prvků tohoto řetězce: vyhledávání informací pro rozhodnutí, rezervace, doprava do destinace, přijetí v destinaci, ubytování, informační servis v destinaci, péče o klienta v destinaci, zábava, sport, stravování, rozloučení, zpáteční cesta a péče o klienta po návratu do destinace. Nabídka služeb spojená s pobytem v destinaci je tedy velmi fragmentovaná, poskytovaná nejrozličnějšími subjekty (veřejného i soukromého sektoru), s mnohdy odlišnými cíli své činnosti. Nicméně, každý z těchto subjektů se podílí na celkovém dojmu, se kterým návštěvník z destinace odjíždí (blíže Bramwell & Alletorp, 2001).

Mezi další specifika produktu cestovního ruchu patří jeho obtížná nepotopitelnost daná přítomností neobchodovatelných statků v produktu¹, jejich omezenou mobilitou, rozsahem a dostupností (v případě cestovního ruchu putuje spotřebitel za produktem, nikoliv produkt za spotřebitelem).

Právě zmíněná povaha produktu cestovního ruchu vytváří předpoklady pro zakládání partnerství mezi dílčími subjekty nabídky. Z hlediska marketingu je podstatný rozhodovací proces návštěvníka a jeho vnímání destinace jako celku. Na všechny fáze rozhodovacího procesu (iniciace potřeby, vyhledávání informací, rozhodnutí o nákupu, post-nákupní chování) určitým způsobem míří marketingové aktivity destinace. Otázkou ale je, nakolik v rozhodování hrají významnou roli dílčí charakteristiky nabídky destinace a nakolik rozhodnutí ovlivňuje celek.

Například ve fázi vyhledávání informací si potenciální návštěvník explicitně či implicitně definuje sadu kritérií, podle kterých hodnotí varianty volby. S tímto procesem je spojena řada otázek: Rozhoduje se návštěvník nejdříve o místě pobytu (destinaci) nebo o aktivitách, která v rámci dovolené chce realizovat? Jak důležitou roli hrají kvalitativní charakteristiky jednotlivých služeb (typ ubytování, dostupnost wellness, možnosti cykloturistiky, koncentrace turistických cílů, atd.)? Do jaké míry ovlivňuje rozhodování značka a s ní spojené asociace? (Šauer, Vystoupil, Holešinská et al., 2015). Nicméně podle Palatkové (2006: 128) právě image bývá často považována za mnohem významnější faktor rozhodovacího procesu než hmatatelné složky produktu destinace.

¹ Těžko mohu do produktu cestovního ruchu zahrnout něco, co není dostupné na trhu a nemohu si to koupit (např. přírodně atraktivní prostředí)

Uplatňování principu partnerství je dnes v moderním marketingu nezbytností. Wood a Gray (1991) formulují obecné podmínky vzniku spolupráce. Podle těchto autorů se objevuje tam: „*kdy se nad danou problematikou vytvoří skupina nezávislých aktérů, kteří se prostřednictvím společných pravidel, norem a struktur zapojí do interaktivních procesů, s cílem spolupodílet se na rozhodování a realizaci předmětných aktivit.*“ Nicméně zapojení aktéři jsou nadále autonomními subjekty s nezávislou rozhodovací pravomocí, a to i přesto, že se rozhodli vzájemně spolupracovat v rámci daných pravidel nebo jiných očekávání (Y. C. Wang, 2008). Tento aspekt vnáší do procesů spolupráce nejistotu a vede k omezené racionalitě jednání (blíže Voigt, 2008). To má své důsledky pro institucionální prostředí vzniku a realizace spolupráce (viz níže).

Dle Wangaa Fesenmaiera(2007) lze základní problémy v oblasti marketingového partnerství (v originále „collaborative marketing“) hledat v: (1) určení předpokladů, které pozitivně ovlivňují vznik marketingových aliancí (např. DMO) v destinacích, (2) identifikování motivací aktérů cestovního ruchu pro vytváření organizací destinačního managementu (dále DMO), (3) výzkumu vývojových etap spolupráce v rámci marketingových vztahů a (4) hodnocení výstupů spolupráce skrze DMO.

Faktory, které stojí za motivací spolupracovat s ostatními aktéry cestovního ruchu, ovlivňují povahu a charakter samotné spolupráce. Fyall (in McCabe, 2014) vedle ostatních uvádí také tržně orientované motivace. Jde o motivy, které posilují spolupracující subjekty na trhu (přístup či postavení na trhu). Obdobně existují příklady spolupráce, jež jsou motivovány úsporou nákladů (např. úspory z rozsahu). Obě kategorie motivů jsou charakteristické přímým vlivem na ekonomiku jednotlivých subjektů. V těchto případech může spolupráce vznikat čistě spontánně, z aktivity samotných zainteresovaných subjektů. Teoreticky zde není třeba žádných iniciačních opatření, ani zásahů státu. Vedle toho se ale v literatuře objevují další skupiny motivací. Např. Y. C. Wang a Fesenmaier (2007) pracují s pěti kategoriemi motivací: strategické (rozšiřování trhu, rozvoj produktového portfolia, zlepšování služeb), orientované na minimalizaci transakčních nákladů (úspory s rozsahu a sortimentu), orientované na vzdělávání, dále síťování a na komunitní odpovědnost. Zde již není motivace ke spolupráci vždy podložena oportunistickými cíli, resp. nemají přímou vazbu na ekonomické přínosy pro zúčastněné strany. Kde tedy konkrétně hledat argumenty pro zásahy státu do kooperačních aktivit v oblasti cestovního ruchu?

2. Legitimita veřejné podpory destinačního marketingu

V následujícím textu uvedeme základní důvody, které vycházejí z mikroekonomických teorií zaměřených na existenci veřejných statků, negativních a pozitivních externalit, asymetrických informací, nedokonalé konkurenci a teorii transakčních nákladů (Udolf-Strobl, 2005; Pearce, 1995; Hartley – Hooper, 1992; Vanhove, 2005; Veal, 2005). Tyto základní příčiny selhávání trhu nacházejí své uplatnění i v cestovním ruchu, mnohdy ve specificky zvýšené míře.

Veřejné statky a veřejně poskytované služby

První skupinou tržních selhání nejenom v cestovním ruchu jsou veřejné statky. Jako důvody selhávání jsou standardně uváděny vlastnosti veřejných statků. Soukromé trhy nedokáží zajistit optimální alokaci veřejných statků z důvodů jejich vlastností. První takovou vlastností je nerivalitní spotřeba, která je podle Pearce (1995: 459) charakterizována následovně: „...pokud je (komodita nebo služba) nabízena jedné osobě, stává se dostupnou všem ostatním jednotlivcům bez vynaložení dodatečných nákladů....“ Druhou vlastností veřejného statku je nevyločitelnost spotřeby, tj. pokud je poskytován, není v moci výrobce zabránit komukoliv v jeho spotřebě. Cenový systém tak nemůže plnit svoji funkci, jelikož v systému mohou existovat jednotlivci, kteří nejsou ochotni pravdivě odhalit svoje preference platit. Mohou spoléhat na to, že budou mít užitek ze spotřeby těch osob, které ochotu zaplatit projeví. Tato situace se nazývá problém černého pasažéra. Další důvod neochoty nabízet veřejné statky soukromými subjekty uvádí Urban (2003). Ten upozorňuje na to, že statky jsou většinou spojeny s vysokými investicemi s dlouhodobou návratností přesahující možnosti soukromých podniků.

Díky skutečnosti, že cestovní ruch zasahuje do celé řady oblastí ekonomické reality, je výskyt veřejných statků poměrně častý². V čisté formě se však objevuje velmi zřídka. Mezi typické příklady můžeme uvést např. přírodní atraktivity – národní parky, pobřežní oblasti a moře, atd. Na tyto statky je mnohdy mylně nahlíženo jako na přirozenou a volně dostupnou entitu, i když vyžadují jistou míru údržby a dohledu. V těchto případech jsou vládní zásahy žádoucí a jejich úkolem je zabránit nadužívání a destrukci těchto statků. Veřejným statkem v cestovním ruchu může být i například veřejné osvětlení, zajišťování bezpečnosti či městská zeleň, kterou primárně využívají rezidenti, ale zároveň jsou k dispozici turistům. Nicméně i zde platí všeobecná kritika poskytování veřejných statků, jelikož z důvodu neexistence přesných informací o preferenci spotřebitelů může docházet k chybným rozhodnutím v otázkách struktury a množství (Kliková & Kotlán, 2003).

Role veřejného sektoru je v případě marketingového partnerství determinována samotným vlastnictvím či správcovstvím celé řady veřejné turistické infrastruktury. Každý z aktérů cestovního ruchu tedy ovládá pouze část turistické nabídky destinace. Produkt cestovního ruchu má však komplementární povahu, jednotlivé služby jsou vzájemně provázané. Spolupráce různých subjektů je tedy motivována hledáním synergií a propojováním různých destinačních zdrojů. Dalším důležitým motivem je také skutečnost, že každá ze spolupracujících stran přináší do partnerství svá aktiva, kterými ostatní nedisponují. Na druhou stranu přínosy těchto partnerství musí převážet nad riziky dané zvýšenou mírou nejistoty (otázka vymahatelnosti smluv, apod.).

Externality

Druhou skupinou tržních selhání jsou externality, které nabývají v ekonomice buď podoby externích užitků (pozitivní externality) nebo externích nákladů (negativní externality). Důsledkem externalit dochází k odchylování soukromých nákladů/přínosů od nákladů/přínosů celospolečenských. Příčinou externalit je neexistence trhů (trh s čistým ovzduším, tichem, apod.) a absence přesného vymezení a vynucení vlastnických práv (např. vysoké transakční náklady jeho vynucení). Příjemci vedlejších efektů tak nejsou nuceni platit za získaný užitek nebo nejsou nijak odškodňováni za ztrátu užtku.

Realizace projektů v cestovním ruchu v řadě případů přináší jak pozitivní, tak negativní externí efekty. Přírodní a kulturně-historické atraktivity mohou být chápány jako komparativní výhody dané destinace, jež přitahují velké množství turistů. To však může vyvolat tzv. efekt turistické pasty, kdy díky aktivitám účastníků cestovního ruchu dochází k znehodnocování vlastního kapitálu destinace (poškození např. přírodních atraktivit). Tím původní komparativní výhoda ztrácí na své síle. V této souvislosti Hartley a Hooper (1992) upozorňují, že v prostředí, kde při správě atraktivit cestovního ruchu působí soukromé subjekty, je řešením uvalení takových cen, které vyloučí tu část spotřebitelů, jež vyvolávají nadměrnou zátěž. Zároveň inkasované prostředky mohou být použity ve prospěch dané atraktivity.

Z pozitivních externalit se v literatuře zabývající se cestovním ruchem setkáme zejména s vytvářením pozitivního image destinace a s tím spojenými marketingovými aktivitami. Budování image destinací cestovního ruchu je jedním z tradičních oblastí činnosti organizací destinačního managementu. Je odrazem konkurenční pozice na trhu (Pike & Page, 2014) a jako taková integruje vnímání nabídky destinace (obvykle pod geografickým názvem). Z organizačního pohledu vytváří prostor pro existenci tzv. „černých pasažérů“, kteří se na budování značky a image nepodílejí, ale těží z ní. Naopak nekoordinované aktivity mohou úsilí o silnou značku značně poškodit (podstatou je jednotný přístup všech aktérů), navíc vyžaduje vysoké investice, které jsou mnohdy nad možností jednotlivých aktérů cestovního ruchu.

Někteří autoři (Zelenka & Pásková, 2012) považují za pozitivní externalitu i rozvoj infrastruktury. Například vybudování veletržního centra může vyvolat zvýšenou poptávku po hotelovém ubytování a dalších komplementárních službách veletržního cestovního ruchu. Na druhou stranu rozvoj

²a ne vždy musí být apriori spojován s cestovním ruchem

infrastruktury může ve stejném případě přinést i negativní externí efekty v podobě rostoucí intenzity dopravy v destinaci.

Je tedy otázkou, jakým způsobem by měli nositelé politiky cestovního ruchu reagovat na existenci externích efektů a jaké konkrétní kroky by měli podniknout. Příkladem učebnicových doporučení jsou návrhy Klikové a Kotlána (2003), kteří v případě negativních externalit vyzdvihují mikroekonomickou politiku státu, jež by se měla soustředit na přesnější vymezení vlastnických práv, na internalizaci externalit (např. fúzí subjektů, které mají vůči sobě externality), na uplatnění regulací a limitů produkce nebo na využití systému zdanění. Naopak pozitivní externality si zaslouží podporu státu, například prostřednictvím dotací³.

Transakční náklady

Charakter destinačního marketingu vyvolává potřebu spolupráce celé řady subjektů, které at' už přímo či nepřímo poskytují svoje služby návštěvníkům destinace. Velké množství aktérů vytváří potenciál pro velké množství navzájem propojených vztahů a vzájemné závislosti na jednání druhých. Teorie transakčních nákladů vysvětluje principy a podmínky, za kterých dochází k uspořádání směnných transakcí (v našem případě např. spolupráce subjektů cestovního ruchu v oblasti marketingových aktivit). Autor teorie R. Coase (1937) pomocí existence transakčních nákladů vysvětloval vznik hierarchií (firem, resp. organizační struktury koordinovány příkazovým způsobem) a ukázal, proč ne všechny směnné transakce mohou být vypořádány trhem. To je případ takových situací, kdy je tržní vypořádání dražší (nebo obtížně realizovatelné), než využití hierarchií. S takovou situací se můžeme setkat i v oblasti destinačního marketingu. Komplikovanost a komplexnost nabídky destinace, formy její prezentace, nutnost přesného zacílení a předpoklad velké intenzity komunikace vyžadují vysokou míru koordinace různých subjektů. To je v případě uzavírání bilaterálních i multilaterálních smluv vysoce nákladné a doprovázené vysokou mírou nejistoty. To jsou také důvody, proč jsou tyto činnosti delegovány na instituce k tomu zřízené (např. DMO).

V tomto kontextu lze ukázat, že spontánní spolupráce přirozeně vzniká hlavně v případě velmi těsných vazeb v rámci řetězce služeb, tj. u funkčně a prostorově nejbližších služeb v rámci střediska cestovního ruchu. V ostatních případech je spolupráce komplikovanější a naráží na nezájem jednotlivých aktérů (blíže Holešinská, 2010).

Asymetrie informací

Pojem asymetrické informace znamená, že ekonomické subjekty na jedné straně trhu mají mnohem lepší informace než subjekty na druhé straně, což má závažné důsledky pro chování trhů. Asymetrické informace vznikají v důsledku utajené činnosti (nemohou být přesně a bez dodatečných nákladů pozorovatelné) a utajené informace (jedna strana trhu má více odborných znalostí). Důsledkem je podle Sojky (2001) degenerace trhu spojená s negativním výběrem a morálním hazardem. Negativní výběr je proces, kdy v důsledku nedostatečných informací spotřebitel preferuje horší kvalitu poskytovaných služeb. Morální hazard nastává v případě, že informovaný subjekt maximalizuje užitek snižováním užítku ostatních (neinformovaných).

Pro oblast cestovního ruchu je příznačné, že na trhu panuje velká asymetrie informací mezi stranou nabídky a poptávky. Důvodem je povaha produktu cestovního ruchu – jeho nehmotnost a obvykle velké geografické vzdálenosti mezi kupujícím a nabízejícím. Pobyt v destinaci kupuje potenciální návštěvník předem, na základě velmi omezených informací. Chce-li účastník cestovního ruchu minimalizovat riziko, má tendenci platit průměrnou cenu, bez ohledu na kvalitu poskytované služby. Poskytovatelé vysoce kvalitních služeb tak při vysokých nákladech dosahují relativně nízké míry zisku nebo dokonce ztráty. Ta je vede ke snižování nákladů a tím i kvality služeb. V důsledku toho, ale na straně poptávajících snižuje ochota platit původní průměrnou cenu, která opět klesá. Tento proces

³V této souvislosti se pak hovoří o tzv. Pigouovských daních a dotacích, kdy daně řeší externality negativní a dotace externality pozitivní.

v extrémním případě vede k nabídce služeb té nejnižší možné kvality. Negativní výběr tak vede ke ztrátě konkurenceschopnosti a nutnosti vládní intervence v podobě odstranění informačních bariér. Podstatou marketingových aktivit je poskytování informací o nabídce. V prostředí, kde panuje informační asymetrie, mohou subjekty poskytovat pouze vybrané informace a tomu uzpůsobovat i jejich marketing. Důležitá je i výše zmíněná fragmentace nabídky, tak typická pro cestovní ruch. Tendence komunikovat pouze vlastní služby znemožňuje získat komplexní přehled o veškerých aspektech nabídky destinace cestovního ruchu. Otázkou je také důvěryhodnost takto poskytovaných informací. Na druhou stranu Baggio, R. a Baggio, J.(2011) rozebírají vliv technologií Web 2.0 a jeho důsledky pro chování trhů. Podle těchto autorů může zavedení těchto technologií vést k inverzní situaci, kde jsou lépe informováni kupující než prodávající s opačnými důsledky pro preference spotřebitelů.

3. Modely kooperace aktérů cestovního ruchu

Způsoby vzájemné kooperace a koordinace aktérů cestovního ruchu jsou různé. Například Pietro Beritelli, Bieger, a Laesser (2007) či Flagestad a Hope(2001) definují kontinuum mezi dvěma typy modelů destinačního managementu. Na jedné straně se nachází model založený na komunitním přístupu (community-based model) a na opačném konci kontinua pak model založený na korporátních principech (corporate-based model).

Základním definičním znakem komunitního modelu partnerství v marketingovém managementu destinace je zapojení místních obyvatel a zájmových skupin do plánovacích a rozhodovacích procesů destinace. Významnou roli zde hrají politické struktury (obce, kraje, stát) a jejich zájmy. Výsledkem je nutnost mnoha kompromisů a hledání širší shody. I v komunitním modelu je zastoupen soukromý sektor. Jednotlivé podnikatelské jednotky však nemají dominantní postavení. Flagestad & Hope (2001) zdůrazňují decentralizační povahu jednotlivých aktérů, žádný subjekt nemá významně větší vliv než ostatní. Z hlediska cílů je komunitní model spojován především s principy udržitelnosti. V rámci rozhodovacích procesů je brána v úvahu environmentální a sociální dimenze těchto rozhodnutí.

Z pohledu teorie transakčních nákladů je komunitní model spojen s vysokými náklady na dosahování společného konsensu a na realizaci vzájemných směnných transakcí (Williamson, 1979). Příčiny je třeba hledat v pestrém hodnotovém pozadí jednotlivých aktérů. Tato skutečnost se následně může projevat v obtížné identifikaci (někdy i vyčíslení) přínosů a nákladů konkrétní formy spolupráce, resp. směnné transakce. I proto se na tyto struktury aplikuje spíše přístup síťových analýz (blíže Michael & Gibson, 2007; Scott, Baggio, & Cooper, 2008), než metody na analýzu dyadických vazeb. Beritelli et al. (2007) dále v souvislosti s komunitním modelem zdůrazňují význam neformálních vazeb, důvěry a znalostí pro úspěšné fungování kooperativních aktivit.

Koncept komunitního plánování a participativního managementu je v literatuře velmi populární. Jeho přínosy pro dlouhodobou udržitelnost aktivit uvádí řada autorů (Geoffrey I. Crouch & Ritchie, 1999; T. B. Jamal & Getz, 1995; Y. C. Wang & Fesenmaier, 2007), a to dokonce i v těch případech, kdy si jednotliví aktéři navzájem konkurují (Y. Wang & Krakover, 2008). Beritelli (2011) na stranu druhou uvádí, že existují studie zaměřené na percepci a postoje místního obyvatelstva (např. Williams & Lawson, 2001), které upozorňují, že formulace strategie a následující rozhodovací procesy jsou omezeny na malou skupinu vybraných aktérů nebo elit (Pforr, 2006; Williams & Lawson, 2001) a výsledné výstupy nejsou vždy akceptovány celou místní komunitou. Dokonce ani „multi-stakeholder“ přístup, jež má dosáhnout širokého konsensu nad prioritami, nezabezečí, že veškeré zájmy komunity budou v průběhu implementace strategie uspokojeny (T. Jamal & Getz, 1999).

Naopak korporátní model je charakteristický centrální strukturou postavenou podél jednoho nebo několika málo soukromých subjektů. Tyto subjekty obvykle ovládají (nebo mají snahu ovládat) celý řetězec služeb poskytovaný návštěvníkovi v destinaci. Jak uvádí Flagestad & Hope (2001), korporátní model je typický zejména pro severoamerické lyžařské resorty, kdy tzv. „lyžařský produkt“ vlastnicky či smluvně zahrnuje služby, jako jsou: provozování lanovek a vleků, lyžařské školy, půjčovny lyží, stravování ve středisku/areálu, franšíza maloobchodních služeb, ubytování atd. Uvedené firmy mají

pak na rozvoj destinace zásadní vliv a jsou jedním z nejvýznamnějších hráčů na poli destinačního řízení (tedy i ve vazbě k zástupcům samosprávy).

Míra dominance je daná obchodní silou těchto subjektů. Ne vždy však musí znamenat sledování čistě krátkodobých obchodních cílů. Hloubku a šíři produktu, který nabízejí (tedy vazbu na kulturní a přírodní hodnoty území) je ovlivněn řadou faktorů. Jedním z témat je v této souvislosti míra zakořeněnosti v prostředí. Například Davies (2001) ukázal na několika případových studiích, že podniky s místními kořeny mají větší tendenci podílet se na partnerství a spolurozhodovat o směřování regionu jako takového (pocit občanské odpovědnosti), blíže (Thomas, Shaw, & Page, 2011).

Z procesního pohledu (Pietro Beritelli et al., 2007) přisuzují korporátnímu modelu daleko větší flexibilitu v rozhodování. Opatření v marketingovém managementu jsou obvykle přijímána daleko rychleji a efektivněji. Formulace a implementace rozvojové strategie je přímočařejší a diferencovanější. Všechny tyto aspekty vedou k větší míře inovativnosti aktivit těchto struktur.

4. St. Gallenská škola destinačního managementu

Empirické poznatky i teoretický výzkum směřují k průniku obou modelů. V případě formulování cílů rozvoje destinace (méně již v oblasti marketingu destinace) berou v úvahu i environmentální a sociální aspekty rozvoje cestovního ruchu a destinací, naopak v oblasti řízení se prosazují poznatky z korporátního prostředí. Tyto trendy lze dobře ilustrovat na příkladu švýcarských destinací (např. kantonu Graubünden) a teoretických modelů destinačního managementu St. Gallenské školy (autoři Bieger, Beritelli, Laesser). Jejich přístup je značně inspirován praxí a praxí i často implementován. V průběhu posledních dvaceti let Pietro Beritelli, Bieger, & Laesser (2014) postupně vytvořili tři modely řízení destinací cestovního ruchu: Destination Management '95, Destination Management '05 a Destination Management '15 (Destinations strukturen der 3. Generation–Der Anschlusszum Markt).

V první fázi se model orientoval na nastavení optimální hierarchie struktur destinací. Významným výsledkem nové koncepce byla definice potřebné minimální velikosti destinace vyjádřená hodnotou tržeb z přenocování ve výši asi 1 milionu CHF a volných marketingových prostředků ve výši přes 1 milion CHF (Pietro Beritelli, Bieger, & Laesser, 2011). Dále došlo k optimalizaci v dělbě úkolů mezi lokální, regionální a národní organizace cestovního ruchu. Zásadním motorem změn byla potřeba umístit na stále více globalizovaném a konkurenčním trhu dostatečně silné značky a k tomuto účelu disponovat dostatečnými zdroji. Branding a s ním spojené marketingové aktivity bylo třeba soustředit na úroveň přirozených destinací (jelikož destinace je vlastně produktem cestovního ruchu) a regionální organizace (v našich podmínkách např. krajské centrály cestovního ruchu) měly plnit podpůrnou funkci (Bieger, 1998).

Koncept Destination Management '05 přichází s požadavkem na posílení marketingových rozpočtů destinací (minimálně ve výši 7 milionů CHF), jež vyžadoval i růst velikosti destinačních oblastí (turistických regionů). Byla zde snaha o větší integraci destinací a koncentraci úsilí a prostředků do jednoho místa. Smyslem byla opět snaha zvýšit sílu a dopad marketingových aktivit nových a větších destinací (Bieger, Laesser, & Weinert, 2006). Dalším aspektem konceptu bylo zesílení plošných aktivit destinace ve formě turistických portálů a tvorby ucelené a provázané nabídky; větší důraz na péči o distribuční kanály a růst komerčních aktivit – především přímý prodej turistických balíčků (package). Zároveň zvětšování destinací znamenalo silnější postavení v zastupování zájmů destinace směrem k politické reprezentaci. Dle Biegera et al. (2011) proměna z destinačního managementu '95 na '05 ve většině švýcarských regionů stále probíhá.

Příkladem je švýcarský kanton Graubünden, kde probíhala reforma cestovního ruchu mezi lety 2006 – 2013. Podle Gajdošíka (2014) bylo v regionu v roce 2006 až 92 manažerských organizací různé velikosti a struktury. Vzhledem k výše uvedeným cílům reformy Destination Management '05 se počítalo s vytvořením pěti hlavních organizací destinačního managementu (DMO) s marketingovým rozpočtem 4 – 7 mil. CHF a ostatní organizace se měly začlenit do nových subjektů tak, aby byly

schopny poskytovat hlavním DMO a případně i kantonální Graubünden Ferien minimálně 200 tis. CHF na marketingovou činnost. Ve výsledku vznikly pouze čtyři hlavní organizace destinačního managementu (Davos Klosters, Engadin Scuol Samnaun, Engadin St. Moritz a Films Laax) a 14 regionálních a místních organizací. Mezi hlavní funkce těchto regionální a místních organizací patří tvorba produktu cestovního ruchu, budování vztahů s návštěvníky, management návštěvnosti a udržování a rozvoj infrastruktury. Každá z těchto lokálních a regionálních organizací spadá pod jednu ze čtyř hlavních DMO. Kromě uvedených funkcí, hlavní DMO poskytují servis místním a regionálním organizacím v podobě podpory prodeje, oslovování nových trhů a uplatňování nástrojů Customer Relationship Management (CRM). Za tyto služby odvádí místní a regionální organizace zmíněných min. 200 tis. CHF do rozpočtu hierarchicky vyšším DMO.

Gajdošík (2014) také uvádí aktivity a funkce kantonální organizace Graubünden Ferien, mezi které patří: získávání nových trhů, spolupráce s DMO v regionu, budování značky Graubünden, podpora zavádění managementu kvality v regionu a monitoring a hodnocení marketingových aktivit prostřednictvím metody Balance Scorecard. Významným je i využití společného regionálního elektronického systému ePlattform, který je zaměřený na e-marketing a rezervování ubytování.

Poměrně revoluční je nejnovější model destinačního řízení třetí generace. Ve stručnosti jej můžeme charakterizovat následovně: důraz na flexibilitu struktur a definování procesů uvnitř destinace, výrazná orientace na zákazníka a trh, oslabení teritoriálních (územních) úkolů destinace, individualizace marketingových aktivit a fragmentace řídicích struktur. Východiskem konceptu je vztah: cílové trhy → produkty CR → marketingové aktivity v rámci tzv. marketingového trychtýře.

Marketingový trychtýř a zákaznický proces definují úkoly, které musí destinace realizovat. V této souvislosti musíme hledat klíčové partnery, kteří budou schopni dílčí úkoly v řetězci naplnit (od vývoje produktu přes získávání pozornosti, vzbuzení potřeby, aktivní prodej, rezervaci, poskytnutí služeb až po péči o stálé zákazníky). Procesní destinační marketing je tedy dle Beritelliho et al.(2011) charakteristický:

- orientací na prodej, tj. plánování, organizace, provedení a kontrola časově omezených aktivit v destinaci, které směřující k cílovým hodnotám přenocování. V jednotlivých destinacích lze provádět akce pro podporu prodeje nebo přímý prodej, které jsou zaměřené přímo na koncové zákazníky, na tour operátory nebo na cestovní kanceláře coby zprostředkovatele prodeje a zajišťují prodej.
- integrací produktů, tj. koordinace jednotlivých poskytovatelů služeb v regionu, aby zákazník tyto dílčí služby vnímal jako jeden produkt.
- propojením ceny, prodeje a rezervace, tj. je vhodné budovat integrované systémy, které umožňují určování cen v závislosti na poptávce a aktivní obhospodařování rezervací a podporují přímý prodej.

Z toho vyplývá:

- Úzká spolupráce s poskytovateli služeb na tvorbě produktů cestovního ruchu a jejich propagaci.
- Na základě charakteru segmentu (poptávky) a produktu je třeba hledat funkci DMO v marketingovém řetězci aktivit. Důraz musí být kladen na kooperativní marketing – skladebnost marketingových aktivit různých partnerů integrovaných kolem nabízeného produktu.
- Účelové financování marketingových aktivit ve formě projektů – projekty se vytváří kolem jednotlivých produktů či skupin produktů doprovázených patřičnou marketingovou komunikací. Projekty se realizují po omezený časový interval. Destinace flexibilně přizpůsobuje svoji produktovou činnost podmínkám na trhu.
- Zapojení osob se do projektu se neomezuje na personál DMO, ale naopak je dáno povahou produktu a charakterem poptávky.

Role DMO se tak mění a výrazně se přizpůsobuje charakteru a povaze poptávky. Důraz je kladen na zajištění celého spektra činností, jež jsou součástí destinačního marketingu a které jsou definovány zmíněným marketingovým trychtýřem. Všechny činnosti a funkce nutně nezajišťuje DMO, ale subjekt, který má k dané problematice nejbližší a disponuje vhodnými kompetencemi. Jedná se ve své podstatě o

odklon od stabilních, ale rigidních struktur, financovaných především z veřejných zdrojů. Větší roli i vliv získávají klíčoví aktéři cestovního ruchu (především podnikatelské subjekty).

Závěr

Článek diskutoval různé pohledy a přístupy k otázkám spolupráce v oblasti destinačního marketingu. Spolupráce vždy vychází z přirozených podmínek, které v daném prostředí existují. Role jednotlivých aktérů se samozřejmě liší a je determinována jejich hodnotovou orientací a cíli s jakými vstupují do kooperačních procesů. Přes stále větší důraz na efektivitu činnosti DMO, aplikování manažerských postupů ze soukromého sektoru a orientací na poptávku, je role státu stále nevyhnutelná. Čistě soukromá řešení marketingového partnerství v destinaci sice existují, ale jsou většinou důsledkem nekompetentnosti či slabosti veřejné sféry. Praxe ukazuje, že budoucnost je v hybridních modelech (spolupráci veřejného a soukromého sektoru), jejichž úspěch však závisí na konkrétních, obtížně přenositelných podmínkách. Literatura (P. Beritelli, 2011; Volgger & Pechlaner, 2014; Zehrer, Raich, Siller, & Tschiderer, 2014) v této souvislosti diskutuje tzv. koncept destination leadership, tedy zapojení vůdčích osobností do destinačních procesů.

Literatura

- [1] BAGGIO, R., BAGGIO, J. A., (2011). Experiencing information asymmetries in tourism. *4th Advances in tourism marketing conference (ATMC)*, Maribor, Slovenia. [online]. [cit. 1.4. 2015]. Dostupné z: www.iby.it/turismo/papers/baggio_infoasymm.pdf
- [2] BERITELLI, P., (2011). Cooperation among prominent actors in a tourist destination. *Annals of Tourism Research*, vol. 38, no. 2, pp. 607-629. ISSN 0160-7383. DOI: 10.1016/j.annals.2010.11.015
- [3] BERITELLI, P., BIEGER, T., & LAESSER, C., (2007). Destination Governance: Using Corporate Governance Theories as a Foundation for Effective Destination Management. *Journal of Travel Research*, vol. 1, no. 46, pp. 96-107. ISSN 1552-6763.
- [4] BERITELLI, P., BIEGER, T., LAESSER, C., (2011). *Destinationsstrukturen der 3. Generation: Der Anschluss zum Markt*. Unversität St. Gallen.
- [5] BERITELLI, P., BIEGER, T., & LAESSER, C., (2014). The New Frontiers of Destination Management Applying Variable Geometry as a Function-Based Approach. *Journal of Travel Research*, vol. 53, no. 4, pp. 403-417. ISSN 1552-6763.
- [6] BIEGER, T., (1998). Reengineering Destination Marketing Organisations - The Case of Switzerland. *Revue de Tourisme*, vol. 3, no. 53, pp. 4-17. ISSN 1923-2705.
- [7] BIEGER, T., (2005). *Management von Destinationen*. München: Oldenbourg. ISBN 9783486586282.
- [8] BIEGER, T., LAESSER, C., WEINERT, R., (2006). Wettbewerbsfähige Strukturen und Aufgabenteilung im Bündner Tourismus. *Institut für öffentliche Dienstleistungen und Tourismus der Universität St. Gallen*.
- [9] BRAMWELL, B., ALLETORP, L., (2001). Attitudes in the Danish tourism industry to the roles of business and government in sustainable tourism. *International Journal of Tourism Research*, vol. 3, no.2, pp. 91-103. ISSN 1522-1970.
- [10] BUTLER, R., (2006). *The tourism area life cycle*: Channel View Publications. ISBN 97818454102612.
- [11] COASE, R. H., (1937). The Nature of the Firm. *Economica*, vol. 4, no. 16, pp. 386-405. ISSN 1468-0335. DOI: 10.2307/2626876
- [12] CROUCH, G. I., RITCHIE, J. R. B., (1999). Tourism, Competitiveness, and Societal Prosperity. *Journal of Business Research*, vol. 44, no. 3, pp. 137-152. ISSN 0148-2963. DOI: 10.1016/S0148-2963(97)00196-3
- [13] CROUCH, G. I., RITCHIE, J. R. B., DWYER, L., & FORSYTH, P., (2006). Destination competitiveness. *International handbook on the economics of tourism*, pp. 419-433.
- [14] DAVIES, J. S., (2001). *Partnerships and regimes: the politics of urban regeneration in the UK*: Ashgate Aldershot.
- [15] FLAGESTAD, A., & HOPE, C. A., (2001). Strategic success in winter sports destinations: a sustainable value creation perspective. *Tourism Management*, vol. 22, no. 5, pp. 445-461. ISSN 0261-5177. DOI: 10.1016/S0261-5177(01)00010-3
- [16] GAJDOŠÍK, T., (2014). Uplatňovanie kooperatívneho manažmentu a marketingu vo Švajčiarsku. *Ekonomická revue cestovného ruchu*, vol. 47, no. 3. ISSN 0139-8660.
- [17] HOLEŠINSKÁ, A., (2010). Destinační management jako nástroj regionální politiky cestovního ruchu. ISBN 978-80-210-5847-7.

- [18] JAMAL, T., GETZ, D., (1999). Community Roundtables for Tourism-related Conflicts: The Dialectics of Consensus and Process Structures. *Journal of Sustainable Tourism*, vol. 7, no. 3-4, pp. 290-313. ISSN 0966-9582. DOI: 10.1080/09669589908667341.
- [19] JAMAL, T. B., GETZ, D. (1995). Collaboration theory and community tourism planning. *Annals of Tourism Research*, vol 22, no. 1, pp. 186-204. DOI: 10.1016/0160-7383(94)00067-3.
- [20] KLIKOVÁ, C. H., & KOTLÁN, I., (2003). *Hospodářská politika*. Ostrava: Institut vzdělávání SOKRATES, sro. ISBN ISBN 978-80-86572-76-5.
- [21] MCCABE, S., (2014). *The Routledge handbook of tourism marketing*: Routledge. ISBN 978-0-415-59703-6.
- [22] MICHAEL, E. J., & GIBSON, L., (2007). *Micro-clusters and networks: the growth of tourism*: Elsevier Amsterdam. ISBN 9780080450964.
- [23] PALATKOVÁ, M., (2006). *Marketingová strategie destinace cestovního ruchu*. Grada Publishing as. ISBN 80-247-1014-5.
- [24] PFORR, C., (2006). Tourism Policy in the Making: An Australian Network Study. *Annals of Tourism Research*, vol. 33, no. 1, pp. 87-108. ISSN 0160-7383. DOI: 10.1016/j.annals.2005.04.004.
- [25] PIKE, S., PAGE, S. J., (2014). Destination Marketing Organizations and destination marketing: A narrative analysis of the literature. *Tourism Management*, vol. 41, no. 0, pp. 202-227. ISSN 0261-5177. DOI: 10.1016/j.tourman.2013.09.009
- [26] SCOTT, N., BAGGIO, R., COOPER, C., (2008). *Network Analysis and Tourism: From Theory to Practice*. Channel View Publications.
- [27] SOJKA, M., (2001). Asymetrické informace a jejich důsledky pro metodologii ekonomie. [Online]. [cit. 1. 4. 2015]. Dostupné z: <http://cepin.cz/cze/prednaska.php?ID=241>.
- [28] ŠAUER, M., VYSTOUPIL, J., HOLEŠINSKÁ, A. ET AL., (2015). *Cestovní ruch*. Učební text (v tisku)
- [29] THOMAS, R., SHAW, G., & PAGE, S. J., (2011). Understanding small firms in tourism: A perspective on research trends and challenges. *Tourism Management*, vol. 32, no. 5, pp. 963-976. ISSN 0261-5177.
- [30] UDOLF-STROBL, E., (2005). Lagebericht 2005: Bericht über die Lage der Tourismus- und Freizeitwirtschaft in Österreich 2005. *Herausgegeben von Bundesministerium für Wirtschaft und Arbeit. Wien. Online verfügbar unter <http://tourism.wuwien.ac.at/oegaf/pdfs/LAGEBERICHT2005.pdf>, zuletzt geprüft am, 5, 2007.*
- [31] URBAN, J. (2003). *Základy teorie národního hospodářství*. Nakladatelství ASPI, Praha, 1.vydání, 423 stran, s.55 – s.73. ISBN 80-863-957-23
- [32] VOIGT, S. (2008). *Institucionální ekonomie*: Alfa Nakladatelství. ISBN 978-80-87197-13-4.
- [33] VOLGGER, M., PECHLANER, H., (2014). Requirements for destination management organizations in destination governance: Understanding DMO success. *Tourism Management*, vol.41, pp. 64-75. ISSN 0261-5177. DOI: 10.1016/j.tourman.2013.09.001
- [34] WANG, Y., & KRAKOVER, S., (2008). Destination marketing: competition, cooperation or co-competition? *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, vol. 20, no. 2, pp. 126-141. ISSN 0959-6119. DOI: 10.1108/09596110810852113
- [35] WANG, Y., XIANG, Z., (2007). Toward a theoretical framework of collaborative destination marketing. *Journal of Travel Research*, vol. 46, no 1, pp. 75-85. ISSN 0047-2875.
- [36] WANG, Y. C., (2008). Collaborative Destination Marketing Understanding the Dynamic Process. *Journal of Travel Research*, vol. 47, no. 2, pp. 151-166. ISSN 0047-2875. DOI: 10.1177/0047287508321194
- [37] WANG, Y. C., FESENMAIER, D. R., (2007). Collaborative destination marketing: A case study of Elkhart county, Indiana. *Tourism Management*, vol. 28, no. 3, pp. 863-875. ISSN 0261-5177. DOI: 10.1016/j.tourman.2006.02.007
- [38] WILLIAMS, J., LAWSON, R., (2001). Community issues and resident opinions of tourism. *Annals of Tourism Research*, vol. 28, no. 2, pp. 269-290. ISSN 0160-7383. DOI: 10.1016/S0160-7383(00)00030-X
- [39] WILLIAMSON, O. E., (1979). Transaction-Cost Economics: The Governance of Contractual Relations. *Journal of Law and Economics*, vol. 22, no. 2, pp. 233-261. ISSN 0022-2186. doi: 10.2307/725118
- [40] WOOD, D. J., GRAY, B., (1991). Toward a comprehensive theory of collaboration. *The Journal of Applied Behavioral Science*, vol. 27, no. 2, pp. 139-162. ISSN 1552-6879.
- [41] ZEHRER, A., RAICH, F., SILLER, H., TSCHIDERER, F., (2014). Leadership networks in destinations. *Tourism Review*, vol. 69, no. 1, pp. 59-73. ISSN 1660-5373. DOI: 10.1108/TR-06-2013-0037
- [42] ZELENKA, J., PÁSKOVÁ, M. (2012). *Výkladový slovník cestovního ruchu*: Linde. ISBN 978-80-7201-880-2.

Příspěvek byl zpracován za podpory specifikovaného výzkumu MUNI/A/1250/2014: TourismDestinationGovernance a jeho aplikace v praxi ČR

OBLASTNÁ ORGANIZÁCIA CESTOVNÉHO RUCHU REGIÓN LIPTOV A JEJ VPLYV NA REGIONÁLNY ROZVOJ CESTOVNÉHO RUCHU

DESTINATION MANAGEMENT ORGANIZATION REGION LIPTOV AND ITS INFLUENCE ON THE REGIONAL DEVELOPMENT OF TOURISM

ING. ĽUBICA ŠEBOVÁ, PHD.

Katedra cestovného ruchu a spoločného stravovania | *Department of Tourism and Hospitality*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici | *Matej Bel University in Banská Bystrica*
✉ *Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovak Republic*
E-mail: lubica.sebova@umb.sk

Anotácia

Región Liptov je oblastnou organizáciou cestovného ruchu pôsobiacou v regióne Liptov na Slovensku, ktorá vznikla na základe zákona č. 91/2010 Z. z. o podpore cestovného ruchu. Cieľom príspevku je vyhodnotenie jej súčasnej činnosti, ponúkaných produktov a posúdenia možností jej vplyvu na rozvoj cestovného ruchu v regióne Liptov. Hlavným prínosom príspevku je objektívny obraz o fungovaní oblastných organizácií cestovného ruchu na Slovensku so zreteľom na Región Liptov. Všímame si produktové balíky, personálne zabezpečenie, financovanie a aktivity organizácie. Využívame sekundárne a primárne zdroje informácií, štúdium odbornej literatúry, metódy analýzy a syntézy, indukcie a dedukcie. Príspevok je prínosom pre subjekty cestovného ruchu, ktoré majú záujem kooperovať na rozvoji cestovného ruchu v cieľovom mieste, pričom úloha združujúcej manažerskej organizácie, ako v prípade Regiónu Liptov, je mimoriadne dôležitá.

Kľúčové slová

cestovný ruch, oblastná organizácia cestovného ruchu, región Liptov

Annotation

Region Liptov is a destination management organization acting in the Liptov region in Slovakia, which was established according to the Slovak Act No. 91/2010 Coll. on Tourism support. The aim of the article is to evaluate its present activities, offered products and judgment of its influence in the field of tourism development in the Liptov region. The main benefit of our contribution is an objective picture of the functioning of the destination management organizations in Slovakia with regard to the Region Liptov. We take notice of product packages, personal support, funding and activities of the organization by using secondary and primary sources of information, the study of literature, methods of analysis and synthesis, induction and deduction. The contribution is beneficial for those willing to co-operate on the development of tourism in the destination, while the role of the merging managing organization, as in the case of Region Liptov is extremely important.

Key words

destination management organization, Region Liptov, tourism

JEL classification: L30, L83, Q01

Úvod

Spolupráca subjektov cestovného ruchu v cieľovom mieste sa v krajinách s rozvinutým cestovným ruchom začala rozvíjať na prelome 60. a 70. rokov 20. storočia. S rastom významu cestovného ruchu a jeho prínosu pre rozvoj regiónov sa cieľovým miestam venuje väčšia pozornosť, pričom zámerom je

zvýšenie návštevnosti a lepšie uspokojenie potrieb návštevníkov. Problematika spolupráce v cieľovom mieste je na Slovensku stále aktuálna. Prijatím zákona č. 91/2010 Z. z. o podpore cestovného ruchu v znení neskorších predpisov je možné efektívnejšie riadenie cestovného ruchu aj na Slovensku. Zákon upravuje podmienky vzniku a zániku organizácií cestovného ruchu, ich orgány, financovanie, práva a povinnosti. Na základe uvedeného zákona vznikla aj oblastná organizácia cestovného ruchu Región Liptov.

1. Vznik oblastnej organizácie cestovného ruchu Región Liptov

Liptov je jedným z najkrajších a turistami najvyhľadávanejších regiónov cestovného ruchu na Slovensku najmä vďaka vynikajúcim prírodným podmienkam, kultúrno-historickým pamiatkam a zachovanej ľudovej architektúre. Je situovaný v juhovýchodnej časti Žilinského samosprávneho kraja v Liptovskej kotline a svojou severovýchodnou časťou sa dotýka slovensko-poľskej štátnej hranice. Obklopujú ho najvýznamnejšie slovenské pohoria ako Vysoké Tatry na východe, Západné Tatry a Chočské vrchy na severe, Nízke Tatry na juhu a Veľká Fatra na západe. Vďaka jedinečným vrchom so striedajúcimi sa dolinami sú vytvorené veľmi dobré podmienky pre pešiu turistiku, cykloturistiku a zimné športy. Na Liptove sa nachádza vodná nádrž Liptovská Mara, ktorá okrem energetického využitia ponúka výborné podmienky na letnú rekreáciu a vodné športy. Región je bohatý aj na kultúrno-historické pamiatky či organizované podujatia.

K silným stránkam regiónu patrí jeho geografická poloha, atraktívne prostredie v letnej aj zimnej sezóne, množstvo podujatí, existencia primárnej a sekundárnej ponuky, termálne pramene, proaktívny prístup miest k riešeniu kumulovaných problémov a v neposlednom rade bohaté tradície a kultúrne dedičstvo. Slabou stránkou je nedostatočná spolupráca v cestovnom ruchu, kde sa však situácia zlepšuje práce vďaka organizácii Región Liptov, podnikateľom chýbajúci servis a poradenstvo v oblasti podpory z Európskych fondov a ich nízka hladina čerpania, slabá prezentácia investorom, chýbajúci komplexný produkt regiónu a nedostatočná propagácia kultúrno-historických pamiatok. Priestory na zlepšenie sú aj v oblasti komunikácie s občanmi a ich informovanosti o dianí v regióne. Príležitosťou pre región je marketing v zahraničí, najmä na susedných trhoch. Príležitosťou je poradenstvo, komunikácia a spolupráca medzi subjektmi cestovného ruchu, samosprávami a organizáciou Región Liptov s vlastnou víziou rozvoja regiónu. Dôležité je aj neustále vzdelávanie všetkých, ktorí sú zainteresovaní na rozvoji cestovného ruchu. Ohrozením sú sociologické problémy, rast sociálne patologických javov, starnutie obyvateľstva, rómska problematika. Problémom je aj odliv kvalifikovanej pracovnej sily, investorov, a následne pokles pracovných príležitostí. Rozvoj ohrozuje aj legislatíva, neúspech pri žiadaní o Európske fondy a nelegálne podnikanie v cestovnom ruchu. Zámerom oblastnej organizácie cestovného ruchu (OOCR) Región Liptov je maximálne využiť silné stránky a príležitosti a prekonať problémy a ohrozenia rozvoja cestovného ruchu v regióne.

Združenie cestovného ruchu Klaster Liptov bolo oficiálne zaregistrované 8.8.2008, kedy bolo zapísané do registra záujmových združení právnických osôb. Bolo založené s víziou vybudovať z Liptova európsky rozpoznateľné cieľové miesto cestovného ruchu. Jeho základným strategickým cieľom bolo zvýšenie návštevnosti regiónu Liptov do roku 2013 na dvojnásobok roku 2007. Čo sa mu žiaľ nepodarilo, hoci nárast návštevnosti bol viac než 35%. Klaster Liptov svojim poslaním a víziou vystupuje ako organizácia destinačného manažmentu. Pre svojich členov a partnerov z odvetvia cestovného ruchu v regióne Liptov plní úlohu oficiálnej spoločnej marketingovej a organizačnej centrály, koordinuje rozvoj cestovného ruchu na regionálnej úrovni podporujúc turizmus ako odvetvie v regióne. Zakladajúcimi členmi sú štyri najvýznamnejšie subjekty súkromného sektora z Liptova - GINO PARADISE Bešeňová (vtedajší Thermal Park Bešeňová), Aquapark Tatralandia, Jasná Nízke Tatry a Ski&Bike park Ružomberok a tri mestá mesto Liptovský Mikuláš, mesto Liptovský Hrádok a mesto Ružomberok. Klaster Liptov vznikol v Liptovskom Mikuláši ešte predtým ako bol prijatý zákon č. 91/2010 Z. z. o podpore cestovného ruchu. Po prijatí zákona sa Klaster Liptov nezmenil na oblastnú organizáciu cestovného ruchu, ale funguje dodnes. Hlavným dôvodom zachovania Klasteru Liptov je činnosť na projektoch so spolufinancovaním Európskej únie z prostriedkov Európskych fondov. Klaster Liptov spolu so svojim partnerom Biuro Promocji Zakopanego vytvorili projekt „TATRA INFO Liptov – Zakopane“ v rámci Programu Cezhraničnej spolupráce Poľsko – Slovenská republika 2007-

2013. Klaster Liptov spolu s mestom Ružomberok pracujú na projekte "Rozvoj cestovného ruchu v regióne Liptov" v rámci Regionálneho operačného programu. Projekt je spolufinancovaný Európskou úniou vo výške 85% z Európskeho fondu regionálneho rozvoja a vo výške 10% zo štátneho rozpočtu. Hlavným cieľom predkladaného projektu bolo, aby sa región Liptov stal vyhľadávaným cieľovým miestom CR vďaka fungujúcemu partnerstvu verejného a súkromného sektora a intenzívnym propagačným a marketingovým aktivitám v oblasti CR. Dôsledkom cieľa je lepšie využitie bohatého kultúrneho, historického a prírodného potenciálu Liptova, rozvoj CR a rast návštevnosti Liptovského regiónu. Následkom je aj zvyšovanie konkurencieschopnosti Liptovského regiónu a vytváranie nových pracovných príležitostí. Koalicja Marek ZiemGórskich a Združenie Klaster LIPTOV pripravili projekt „Slovensko-poľská iniciatíva propagácie a rozvoja značiek horských zemí“ na podporu kultúry horských území, ktoré sú blízke Poliakom aj Slovákom žijúcim v prihraničných územiach. Integrácia miestnych komunít okolo spoločných tradícií a hodnôt slúži k ďalšiemu prehĺbeniu susedských poľsko-slovenských vzťahov a budovaniu pocitu spolupatričnosti a eliminácie prekážok vo vzájomnej komunikácii. „Rozšírenie spolupráce Koalície značiek horských zemí, miestnych orgánov a Klastra LIPTOV a mimovládnych organizácií - spoločný rozvoj a propagácia produktov a služieb na poľsko-slovenskom pohraničí“ sa realizuje od augusta 2013 do mája 2014. Z dôvodu realizácie projektov a kontroly ich plnenia je potrebné zachovať existenciu Klastra Liptov, ktoré je samostatným združením, ale úzko spolupracuje s oblastnou organizáciou cestovného ruchu Región Liptov, pre ktorú je Klaster Liptov servisnou organizáciou.

Na Mestskom úrade v Liptovskom Mikuláši bola 25. 1. 2012 podpísaná zakladateľská zmluva novej oblastnej organizácie cestovného ruchu Región Liptov. Ministerstvo dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja SR ju zaregistrovalo 10. februára 2012. Cieľom OOCR Region Liptov je byť lídrom horského cestovného ruchu na Slovensku, udržať priemerný ročný trend rastu vybranej dane za ubytovanie o 10%. Zároveň udržať návštevnosť regiónu v zime a v letnej sezóne zvýšiť návštevnosť o 15%, počet prenocovaní a dĺžku pobytu o 20%. Cieľom je aj zvyšovanie kvality a atraktívnosti produktu cestovného ruchu a zlepšenie propagácie atraktivít v regióne. Oblastnú organizáciu cestovného ruchu založilo 9 zakladajúcich členov – 5 samospráv (mestá Liptovský Hrádok, Liptovský Mikuláš a Ružomberok, obce Bešeňová a Lúčky) a 4 podnikateľské subjekty: Tatry mountainresorts, a.s. (stredisko CR Tatralandia), EurocomInvestment, s.r.o. (Thermal park Bešeňová), 1. Ružomerská lyžiarska, a.s. (Ski&bike park Malinô Brdo – Ružomberok) a Kúpele Lúčky. Od 1.1.2014 sa OOCR Region Liptov stala nástupníčkou organizáciou dvoch zaniknutých oblastných organizácií cestovného ruchu Jasná a Liptovský Ján Turizmus. Príčinou zániku (resp. spojenia) oblastných organizácií bola zložitá štruktúra organizácií DMO v regióne, vysoké náklady na riadenia (traja riaditelia, kancelárie, administratíva). V liptovskom regióne boli zavedené tri značky, s ktorými sa spájali vysoké náklady na ich podporu na domácom a zahraničnom trhu. Nejednotná bola aj prezentácia regiónu Liptov a zložitá organizácia spoločných projektov (príprava a riadenie projektov, ap). Dohodli sa preto na zlúčení oblastných organizácií do OOCR Region Liptov. V súčasnosti má OOCR RegionLiptov 14 členov. OOCR Region Liptov má problémy so získaním nových členov. Samosprávy a podnikateľské subjekty buď nechcú spolupracovať alebo ich odrádzajú členské poplatky. V mnohých prípadoch aj majú potrebné finančné prostriedky, ale záujem o ich vklad do cestovného ruchu chýba. Ďalším problémom je nespokojnosť niektorých členov s tým, že majú iba jeden hlas, hoci sú to veľké podnikateľské subjekty. Tento problém je však vyriešený v stanovách oblastnej organizácie.

Pre každé cieľové miesto cestovného ruchu je dôležitá jeho značka (logo). Logo Liptov podlieha pravidlám moderného destinačného marketingu a plní cieľ grafickej jednoduchosti, rýchlej zapamätateľnosti a nadčasovosti. Je červená, výrazná a ľahko zapamätateľná „aréna“. Jej tvar znázorňuje „arénu“, veľké prírodné ihrisko medzi Západnými (Vysokými) a Nízkymi Tatrami, od Korytnice až po Važec, kde si návštevník môže počas roku vybrať z bohatej ponuky atraktivít a na vlastnej koži zažiť veľké množstvo zážitkov. Túto skutočnosť podporuje zároveň oficiálny slogan pre Liptov „Treba zažiť“.

Obr. 1: Logo Regiónu Liptov

Zdroj: visitliptov.sk, 2015.

OOCR Region Liptov spolupracuje najmä s Klastrom Liptov, s ktorým má spoločné priestory a predstaviteľov. Zaoberajú sa najmä propagáciou na domacom a zahraničnom trhu. Podporujú spoločne podujatia v regióne, infocesty novinárov, ale aj prezentáciu v zahraničí (Poľsko, Česká republika, Ukrajina). Region Liptov spolupracuje aj s KOČR Žilinský turistický kraj, s ktorými sa zúčastňuje na veľtrhoch a výstavách cestovného ruchu. Pre SACR poskytuje dôležité informácie o udalostiach v liptovskom regióne a o pripravovaných atraktivitách. Štatistický úrad Slovenskej republiky im priebežne podáva spracované údaje a štatistiky týkajúce sa regiónu Liptov, ale aj celého Slovenska. Liptovský región je jedným z najvýznamnejších regiónov cestovného ruchu na Slovensku. Vďaka prírodnému a kultúrno-historickému potenciálu ho môžeme prirovnávať k mnohým zahraničným cieľovým miestam. Je to jedinečný región, ktorý má šancu stať sa vyhľadávaným európskym regiónom cestovného ruchu. Po vytvorení OOCR Region Liptov sa k tomu región pomaly približuje. Dôležitá úloha oblastnej organizácie spočíva nielen v prilákaní návštevníkov do regiónu, ale aj vo vytvorení vhodných produktov, ktoré sú pre nich zaujímavé a lákavé.

2. Produktové balíky oblastnej organizácie cestovného ruchu Región Liptov

OOCR Region Liptov vytvorila kartu zliav „LIPTOV RegionCard“ s podtitulom „Viac atrakcií za menej peňazí“ už v lete 2009. Umožňuje čerpať atraktívne zľavy na vstupy na viac než 50 najväčších zimných atrakcií a výletných miest na Liptove. Relax v termálnych bazénoch a vo wellness, či jazda na najdlhších toboganoch. Na lyžiarskych svahoch, ako aj pod nimi, výlety lanovkami, objavovanie podzemného sveta jaskýň, návšteva zaujímavých múzeí, galérií, skanzenov, jazda na bobovej dráhe, adrenalínový rafting, lanový a horský bike park, zábava a príjemný pobyt v zariadeniach v tradičnom liptovskom, ale aj modernom štýle ap. (www.visitliptov.sk). Kartu zliav je teda možné uplatniť na rôzne atraktivity v celom regióne. Návštevník ju získa zadarmo počas pobytu už od jednej noci u zmluvného predajcu regionálnej karty. Kartu je možné získať aj za jednorazový poplatok max. 3€ v prípade pobytu u zmluvného predajcu – ubytovateľa registrovaného v katastri člena Klastra Liptov alebo OOCR Region Liptov. Taktiež za jednorazový poplatok max. 5€ pri pobyte u zmluvného predajcu – ubytovateľa registrovaného mimo katastra člena Klastra Liptov alebo OOCR Region Liptov. Návštevníci bezplatne získajú „Sprievodcu objavovaním Liptova“ ako praktickú príručku pri používaní karty a cestovaní Liptovom. Karta je neprenosná, znie na meno jej držiteľa. Počas hlavnej lyžiarskej sezóny slúži aj ako „cestovný lístok“ na SKI & AQUA BUS a v letnej sezóne ako lístok na CYKLO & AQUA BUS. Okrem toho, existujú fixné zľavy, na ktoré má právo každý držiteľ platnej karty, bez viazanosti na pobytový balík. Výhody platné pre aktuálnu sezónu nájdete návštevníci na internetovej stránke zľavovej karty a v prevádzkach označených nálepkou „Tu platí Liptov Card“. Liptovský región ponúka mnoho atraktivít a regionálna karta obsahuje zľavy, z ktorých si každý návštevník vyberie, čo mu vyhovuje. Spokojná je aj OOCR Region Liptov, pretože o LIPTOV RegionCard je veľký záujem. Podľa informácií od oblastnej organizácie, najväčší záujem je o zľavy do GinoParadiseBesenova, Tatralandie a Kúpeľov Lúčky. Karta sa stáva bežnou a neoddeliteľnou súčasťou každej dovolenky na Liptove a jej využívanie medziročne vzrástlo až o 300 %. Takisto sa znásobil aj počet vydaných kariet.

Ďalším projektom OOCR Region Liptov je zlepšenie dopravného spojenia do stredísk cestovného ruchu na Liptove. Počas zimnej sezóny premáva SKI & AQUA BUS na piatich pravidelných linkách. Cieľom projektu je podpora služieb v regióne, ale aj zvýšenie komfortu návštevníkov, ktorí použitím autobusu nemusia riešiť napr. problém s parkovaním. Podobný projekt je vytvorený aj na letnú sezónu. Liptov má viac ako 700 kilometrov cyklotrás a práve preto spustili aj projekt CYKLO & AQUA BUS. Počas letnej sezóny spája atrakcie horného a dolného Liptova. Držitelia LIPTOV RegionCard ho môžu využívať zadarmo počas letných mesiacov. Autobus je špeciálne upravený pre bicykle a spojí cyklistov a turistov aj so vzdialenejšími atrakciami Liptova (Vlkolínec, Lúčky, Pribylina, Hrabovo), podobne ako v zimnej sezóne skibusy. V roku 2014 prišlo OOCR Región Liptov s novým projektom na prilákanie návštevníkov aj v letnej sezóne - vytvorenie značených cyklotrás. Vydaná je tematická cyklomapa regiónu, na ktorej sú vyznačené mnohé atraktivity, ktoré môžu cyklisti počas trate po Liptove navštíviť a spoznať. Obsahuje prevýšenia počas trasy, stručné informácie o atraktivitách, o CYKLO & AQUA BUSe, ale aj o dvoch bike parkoch, ktoré sa na Liptove nachádzajú. Obsahuje aj anglický preklad pre zahraničných návštevníkov a množstvo kontaktov na požičovne a servisy bicyklov. Bola vytvorená aj poznávací trasa pre rodiny s deťmi – Cesta za dobrodružstvom. Cieľom bolo púťavou formou motivovať rodiny s deťmi k poznávaniu Liptova. „Cesta za dobrodružstvom Liptova“ je ideálnym spojením známych zaujímavostí Liptova so zapojením adrenalínu, histórie a gastronómie. Táto komplexná zmes vytvára u detí i dospelých zážitok, na ktorý sa nezabúda a o ktorom môžu ďalej hovoriť. V rámci aktivity je zabezpečená tlač mapy s vyznačením atrakcií, propagácia a prezentácia produktu v spolupráci s Liptovskou mliekarňou. Projekt je v prevádzke počas letných prázdnin.

3. Aktivity a financovanie oblastnej organizácie cestovného ruchu Región Liptov

Vďaka spojeniu OOCR Region Liptov s OOCR Jasná a OOCR Liptovský Ján Turizmus v roku 2014 OOCR Region Liptov disponoval s členskými príspevkami vo výške 817 092€ a dotáciou vo výške 718 595€. Na prevádzku použil 122 563,80€ a uhradil členský príspevok do KOČR Žilinský turistický kraj vo výške 78 890€. Dotáciu žiada OOCR Region Liptov na tvorbu propagačných a informačných tlačovín s výnimkou knižných publikácií, účasť na veľtrhoch, výstavách, prezentáciách, workshopoch, tvorbu a úpravu webovej stránky cieľového miesta, podporu značky cieľového miesta, e-marketing, hlavnú činnosť turistického informačného centra, bez nákladov na jej prevádzku (mzdy zamestnancov a správa), tvorbu rezervačného systému na služby cestovného ruchu, jeho vybavenie hardvérom a softvérom, jeho aktualizáciu. Na podporu tvorby produktu pre návštevníkov Liptova s cieľom jeho zatraktívnenia a s ohľadom na dlhodobejšie využitie produktu, realizáciu podujatí pre návštevníkov, na podporu produktu cestovného ruchu alebo ako jeho súčasť (s výnimkou financovania sviatočnej výzdoby, osvetlenia, ohňostrojev, trhov, napr. počas vianočných a novoročných sviatkov). Financovať z nej bude vydanie regionálnej karty na poskytovanie zliav z cien služieb cestovného ruchu, miestnu dopravu v rámci cieľového miesta a v jeho okolí za účelom návštevy atraktivít alebo využitia služieb cestovného ruchu. Z dotácie bude podporený rozvoj a údržba infraštruktúry cestovného ruchu, značenie peších, cyklistických a bežkárskejších turistických trás, informačných tabúl, smerovníkov, grafických symbolov rozmiestnených na miestach s častou frekvenciou návštevníkov. Financovať bude aj vypracovanie strategických a koncepčných materiálov, podpora manažmentu kvality služieb na Liptove, napr. definovanie potrebných štandardov služieb a priebežné zabezpečovanie certifikácie a hodnotenie zariadení. Pre členov organizácií a tiež pre vzdelávanie miestneho obyvateľstva na podporu rozvoja cestovného ruchu (realizovanie vzdelávacích aktivít podporovaných z dotácie len v rámci územia SR). Dotáciu použije na marketing a propagáciu na domácom a zahraničných trhoch na mediálnu kampaň (Slovenská republika, Poľsko, Česká republika), elektronickú komunikáciu (LED televízor do turistických informačných centier), PR aktivity (infocesty pre novinárov, tlačové správy), na propagačné materiály, Liptov RegionCard a na výstavy a prezentácie. Sama OOCR Region Liptov sa na výstavách samostatne nezúčastňuje, iba v spolupráci so SACR a KOČR Žilinský turistický kraj. Podporuje poznávací produkt „Sedem pokladov Liptova“ (podobné ako Sedem divov Oravy), sprievodcovskú službu Mikulášski umelci (trasa po stopách umelcov, ktorí pôsobili na Liptove), podporu podujatí (Marčeková, Zuskinová, 2013). Financuje športové podujatia, otvorenie zimnej a letnej sezóny, cirkevný cestovný ruch, Environmentálny deň na Liptove, podujatia na zatraktívnenie a oživenie mestských centier počas turistickej sezóny, na oživenie turistických stredísk, zatraktívnenie

turistických centier, mikroregiónov ap. Angažuje sa na podpore atraktivít lokality vo Vlkolínci (tvorivé dielne) a produktu Dobrodružstvo na Chopku. V oblasti infraštruktúry cestovného ruchu financuje aj čistenie, kosenie a údržbu turistických centier, miest a mikroregiónov, značenie cyklotrás, prípravu projektov (Cykleregión Liptov), informačné panely a infraštruktúru pre cyklistov. Podporuje prevádzku SKI & AQUA BUS-u a CYKLO & AQUA BUS-u. Zabezpečuje spracovanie štatistík a prieskumov a aj v roku 2015 pokračuje v hodnotiacom systéme kvality – Liptovská Hviezda. Projekt Liptovská Hviezda vznikol v roku 2013 za účelom zvyšovania a zlepšovania kvality poskytovaných služieb v oblasti cestovného ruchu v regióne Liptov s ohľadom na zvyšujúce sa nároky a očakávania návštevníkov. Ide o ohodnotenie prevádzkovateľov ubytovacích zariadení, ktoré ponúkajú služby zodpovedajúce vopred stanovenej úrovni a kvalite.

OOCR Region Liptov sa podieľa aj na osвете miestneho obyvateľstva. Piše články do miestnych novín (Mikulášsky spravodaj, Ružomerský hlas, noviny v Liptovskom Hrádku ap.), vydáva tlačové správy na internetovej stránke Klastra Liptov, z ktorých miestne noviny a internetové noviny čerpajú námety a informácie. S poskytovateľmi ubytovacích zariadení sa OOCR stretáva pravidelne cca 4krát ročne, prípadne aj viac, ak je to potrebné. OOCR im prezentuje svoju činnosť, podmienky na letnú a zimnú sezónu k Liptov RegionCard, novinky o strediskách cestovného ruchu na Liptove ap.

Záver

Návštevníci cieľových miest cestovného ruchu požadujú komplexné a kvalitné produkty a vyhovujúcu infraštruktúru. Spokojnosť návštevníkov je možné docieľiť len spoluprácou a kooperatívnym manažmentom v cieľovom mieste (Pompurová, 2013). Každé cieľové miesto cestovného ruchu, ktoré chce byť úspešné nielen na domacom, ale aj na zahraničných trhoch, musí mať vytvorené predpoklady pre kooperatívny manažment. Snaha bola už aj v minulosti, ale chýbal medzičlánok, ktorý by zastrešoval rozvoj cestovného ruchu. Po prijatí zákona č. 91/2010 Z. z. o podpore cestovného ruchu na Slovensku vznikol priestor práve pre kooperatívny manažment v cieľových miestach. Na základe uvedeného zákona vznikla aj oblastná organizácia cestovného ruchu Región Liptov, ktorej cieľom je rozvoj cestovného ruchu v regióne. Na základe analýzy jej aktivít môžeme skonštatovať, že jej prínos je markantný a najmä vďaka jej činnosti sa z Liptova stáva región, ktorý neustále láka návštevníkov, ktorí sa tam radi vracajú. Jej činnosť vedie k zosúladieniu záujmov všetkých subjektov v cieľovom mieste, a tak zabezpečuje konkurencieschopnosť regiónu na trhu cestovného ruchu.

Literatúra

- [1] KLAŠTERLIPTOV, (2015). *Úvod –KlasterLiptov*. [online]. [cit. 2015-03-03]. Dostupné z: www.klasterliptov.sk
- [2] MARČEKOVÁ, R., ZUSKINOVÁ, M., (2013). Kreativita v rozvoji Liptovského regiónu cestovného ruchu. In *Ekonomická revue cestovného ruchu*. 2013, vol. 46, č. 3, pp. 154 - 166. ISSN 0139-8660.
- [3] MINISTERSTVODOPRAVY, VÝSTAVBY A REGIONÁLNEHO ROZVOJA SR, (2013). *Stratégiarozvojcestovného ruchu do roku 2020*. [online]. [cit. 2015-02-01]. Dostupné z: www.telecom.gov.sk/index/index.php?ids=143964
- [4] POMPUROVÁ, K., (2013). *Atraktivnosť Slovenska akocieľového miesta cestovného ruchu*. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 2013. ISBN 978-80-557-0529-3.
- [5] REGIÓN LIPTOV, (2015). *Aktuality zVisitliptov.sk*. [online]. [cit. 2015-03-30]. Dostupné z: www.visitliptov.sk
- [6] RUSINKO, S., (2012). Podpora destinačného manažmentu na Slovensku. In *COT Business*. 2012, no. 1, pp. 60. ISSN 1212-4281.
- [7] SLOVENSKÁ AGENTURA PRECESTOVNÝ RUCH, (2014). *Štatistické údaje – cestovný ruch* [online]. [cit. 2014-03-12]. Dostupné z: www.sacr.sk/odborna-verejnost/analyzy-astatistiky
- [8] ÚSTAV TURIZMU, (2005). *Regionalizácia cestovného ruchu v Slovenskej republike*. [online]. [cit. 2015-03-02]. Dostupné z: www.telecom.gov.sk/index/index.php?ids=102432
- [9] ZÁKON Č. 91 ZO DŇA 3. MARCA 2010 o podpore cestovného ruchu v zneníneskorších predpisov. In *Zbierka zákonov Slovenskej republiky*. 2010, čiastka 48, s. 698. Dostupné z: www.telecom.gov.sk/index/index.php?ids=114451.

TOURISM IN THE SAXON-BOHEMIAN AREA

CESTOVNÍ RUCH V ČESKO-SASKÉM PROSTORU

RNDR. VÁCLAV NOVÁK, PH.D.

Katedra regionálního rozvoje a veřejné správy | *Dep. of Reg. Development and Pub. Administration*
Fakulta sociálně ekonomická | *Faculty of Social and Economic Studies*
Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí n. Labem | *Jan Evangelista Pukryně University in Ústí n. Labem*
✉ *Pasteurova Street 1, 400 01 Ústí nad Labem, Czech Republic*
E-mail: vaclav.novak@ujep.cz

Annotation

The contribution is focused on the analysis of the basic parameters of tourism in the Saxon – Bohemian space, ie the territory of the German state the Free State of Saxony and the Northwest cohesion region consisting of the Ústí Region and Karlovy Vary Region. The article aims to provide basic information about the spatial disparities within the border region by analyzing the concentration of accomodation capacities and visits. Great attention is paid to the contribution of the available statistical sources and data comparability. The author concludes that the data base allows comparisons between Czech and German territory. Therefore it can be concluded which regions can be considered more or less attractive in terms of tourism.

Key words

Saxon – Bohemian space, tourism, accommodation establishments, attendance (visits)

Anotace

Příspěvek je zaměřen na rozbor základních parametrů cestovního ruchu v česko-saském prostoru, tedy na území německé spolkové země Svobodný stát Sasko a regionu soudržnosti Severozápad složeného z Ústeckého a Karlovarského kraje. Článek si klade za cíl podat základní informaci o prostorových disparitách uvnitř přeshraničního regionu na základě analýzy koncentrace ubytovacích kapacit a návštěvnosti. Velká pozornost je v příspěvku věnována dostupným statistickým zdrojům a porovnatelnosti dat. Autor příspěvku došel k závěru, že datová základna umožňuje vzájemně porovnávat česká a německá území. Bylo tedy možné konstatovat, které regiony lze považovat za více či méně atraktivní z hlediska cestovního ruchu.

Klíčová slova

česko-saský prostor, cestovní ruch, ubytovací kapacity, návštěvnost

JEL classification: R12

Introduction

Text article builds on previously published outputs of Czech and German authors. Spatial aspects of tourism in the Czech Republic is dedicated the key monograph Geography of Tourism of the Czech Republic (Vystoupil, Šauer 2011), which summarizes basic knowledges of geographic research of the tourism issue and recreation in the whole country over the past few decades. In the publication among other things is evaluated tourism at the level of individual regions. Karlovy Vary Region thanks to the spa tradition is evaluated as very attractive mainly because of visits parameters. In the case of Usti Region authors emphasize the vast areas of devastated landscape as a result of surface mining of brown coal and associated negative perceptions of the region on the one hand, but also undeniable natural beauty located in the region on the other. Somewhat surprisingly is in the monograph suppressed the role of spa town Teplice, which was not included in the tourism centers of national or supra-regional importance. Vystoupil and collective published series of other outputs in the field of

tourism geography of which is still to be mentioned Atlas tourism of the Czech Republic (2006), which provides a comprehensive overview of cartographic activities and tourist attractions in the entire country and at the level of individual regions.

Geographic evaluation of accommodation capacities and visits at the level of German states performed Janisch (2007). According to the annual number of guests in collective accommodation establishments relative to the number of population belongs Saxony to the less attractive regions in Germany. Its market share of arrivals of German tourists is around 4% (Grimm, Lohmann, Winkler 2012), but its share of the total area of Germany is five percent.

With regard to the definition of the studied region, article follows the work that the author published on the topic of the labor market in the Saxon – Bohemian space (Novák, Palcrová, Koutský 2013). Prerequisites of tourism on the part of the Saxon – Bohemian space mapsAtlas of Euroregion Elbe / Labe (Jeřábek, Kowalke, Oršulák 2005).

1. Data sources

1.1 Definition of terms

Definitions of these terms are related to the statistics of capacity of accommodation establishments and visits at them. They are indicators that monitor local statistical authorities (Czech Statistical Office, Statistical Office of the Free State of Saxony and Eurostat). The definition is based on the relevant European regulations, so that the identified values were comparable. Since 2012 substantial changes has occurred in the time series of accommodation facilities in Saxony and the Czech Republic. Statistical Office of the Free State of Saxony (hereinafter also SLFS) began to include to summary statistics also beds in camps. Czech Statistical Office (hereinafter also CSO) made a revision of the Register of collective accommodation establishments (hereinafter also CAE), thereby increasing the number of tourist establishments and beds. Data published for the years 2012 and 2013 are both in Saxony and in the Czech statistics therefore not comparable with previous data and the following brief analysis will be commented separately.

Collective accommodation establishments / Beherbergungsgewerbe- accommodation with at least five rooms while at least ten beds (Saxon statistics with at least 10 beds or places for tents) used for tourism purposes. CSO distinguishes hotels, pensions, camping, cottage settlements and tourist accommodation and other establishments. SLFS distinguishes in great detail: hotels, garni hotels, hostels (Gasthöfe), guest houses, hostels and cottages (Jugendherbergen und Hutten), recreational facilities (Erholungs- und Ferienheim), resorts (Ferienzentren), holiday homes and apartments (Ferienhäuser und -wohnungen), nursing and rehabilitation clinics (Vorsorge- und Rehabilitationskliniken) and training centers (Schulungsheime). Since 2012 in Saxon statistics between accommodation establishments camps are counted too. You can use data about the number of establishments mainly for calculation of relative indicators "number of establishments per 100 km²" or "number of establishments per 10 000 inhabitants of the area" with which is possible to compare the selected areas.

Number of beds / Angebotene Gästebetten - total number of beds allocated exclusively for guests. There are included only beds used for tourism and excluded occasional beds. You can use data about the number of beds mainly for calculation of relative indicators "number of beds per 100 km²" or "number of beds per 10 000 inhabitants of the area" with which is possible to compare the selected areas.

Number of guests / Ankünfte - a guest in an accommodation establishment is a person (not including the staff and the accommodation owner, who live in accommodation) who used the services of establishments for temporary accommodation including children. Guests do not include people who use the services of accommodation for temporary accommodation for the purpose of employment or regular study (if its duration exceeds 1 year).

Number of overnight stays / Übernachtungen - total number of guests' overnight stays (nights spent) in accommodation facilities in the period.

Average length of stay (in days) / Durchschnittliche Aufenthaltsdauer (in Tagen) - is calculated as the ratio of the number of arrivals and overnight stays

1.2 Data published by Eurostat

The history of collecting data on tourism implemented in EU countries according to common rules is not long. When in 1995 the Council of the European Union adopted a directive "about the collection of statistical information in the field of tourism" (Council Directive 95/57 / EC), which required the EU Member States acquiring a regular and specific tourism statistics. When in 1998 by the Commission Decision (1999/35 / EC), some aspects of this directive were implemented. In 2011 the European Parliament and the Council of the European Union adopted a new regulation about European statistics of tourism and repealing Council Directive 95/57 / EC with reference year 2012 (Regulation (EU) no. 692/2011). In the same year, the European Commission adopted Regulation (EU) no. 1051/2011 implementing Regulation (EU) no. 692/2011 of the European Parliament and the Council in the terms of the structure of the reports about quality and data transfer.

Currently you can get the following Eurostat data about tourism in the cohesion regions (NUTS 2):

- Average annual data about capacity establishments - the number of tourist establishments and the number of beds in them in time series 2000 - 2013 (in Saxon NUTS 2 since 1998).
- Average annual data about occupancy of accommodation establishments - number of overnight stays in tourist accommodation establishments divided into residents and non-residents in a time series 2002 - 2013 (in Saxon NUTS 2 since 1998)

1.3 Data published by the Statistical Office of the Free State of Saxony (Statistisches Landesamt des Freistaates Sachsen, SLFS)

Basic data about tourism in Saxony are contained in the annually published "Statistical Yearbook of Saxony" (Statistisches Jahrbuch Sachsen). In the two previous years published data are about the number of tourist establishments and beds in them, and according to the type of accommodation and operating mode (the year in operation -annually or seasonally). Depending on the type of accommodation establishments is also monitored the number of arrivals, the number of overnight stays and usability of bed capacity (percentage of the total number of overnight stays and „bed days“). These data, as well as the average length of stay is traceable to the level of provincial and municipal districts. Especially for the whole Saxony is observed the number of campsites and places in them for tents according to camps' size category (up to 10 places, 10-25 places over 150 places). In the yearbook The Saxon Statistical Office also provides information about the nationality of the visitors of tourist accommodation establishments and campsites, about the number of arrivals, overnight stays and average length of stay, including the annual changes of all the indicators.

Annually is also published "Statistical report about the accommodation sector" (Statistischer Bericht: Beherbergungsgewerbe im Freistaat Sachsen), which offers even more detailed information than the Statistical Yearbook, e.g. monthly development of establishment visit for the last three years, the status of selected characteristics of the end of July and December of the year, visit at accommodation establishments with a capacity of 25 or more rooms, accommodation in tourist regions (Reisegebiete) etc. There are nine tourist regions. Except three cities - Dresden, Leipzig and Chemnitz, which coincide with the urban districts, there are regions in Upper Lusatia / Lower Silesia (Oberlausitz / Niederschlesien), Saxon Switzerland (Sächsische Schweiz), Saxon Elbe (Sächsisches Elbland), Ore Mountains (Erzgebirge) Saxon castles and heath (Sächsisches Burgenland und Heideland) and Vogtland (Vogtland), whose boundaries are defined independently on the borders of provincial districts and their territory is defined in the report, including cartographic representation. On the tourist regions is focused "Report about tourism in the Free State of Saxony in 2013 in the tables"

(Branchenreport Tourismus im Freistaat Sachsen 2013 Tabellenband) which is published annually, as well as other publication with a similar name (Branchenreport Tourismus im Freistaat Sachsen Tabellenband 1992 bis 2011) offering data from 1992 to 2011. However, both also contain data for urban and provincial districts (number of establishments, beds, arrivals, overnight stays, length of stay, etc., including the relative data - eg. year changes), and the first one for the last three years, the second one in a given period.

It should be noted that since 2012 the SLFS has included in the summary statistics about the number of tourist accommodation establishments also camps (with 10 or more beds and places for tents), therefore the data from this year with the previous ones are incomparable. Since 2009 the methodological change has also occurred in the number of people employed in the tourism sector, due to the transition to the new classification NACE.

1.4 Data published by the Czech Statistical Office (CSO)

CSO also publishes some of its data about tourism for tourist regions. For them in the time series since 2000 is possible to obtain data about the number of collective accommodation establishments (CAE) divided according to the category (hotels, pensions, camping, cottage settlements and tourist accommodation and other facilities), their capacity (number of rooms and beds, number of places for tents and caravans) and visit (number of guests, the number of overnight stays). Similar data can be obtained in the same period even in the case of regions (NUTS 3), whose monthly data about visit of accommodation establishments are published, too (number of guests and overnight stays in the division between residents and non-residents), including the number of guests and overnight stays according to the nationality of non-residents. Up to NUTS level 3 is possible to find out the usability of rooms and net rooms use of beds in hotel type (hotels and guesthouses). Special attention is devoted by the CSO to spa resorts (it publishes quarterly data about the number of guests and overnight stays in tourist establishments divided into residents and non-residents) and conferences held in CAE (since 2006 for the quarter, the number of events, number of participants) up to the NUTS 3 level.

Based on the results of the project of the Ministry for Regional Development "Improving information about selected sectors of tourism" was updated Register of collective accommodation establishments of CSO and data capacity and visit was revised for the years 2012 and 2013. For this reason, the data publication in a continuous time series was interrupted. New comparable time series are published since 2012.

CSO also offers electronic Database of collective accommodation establishments, which include an interactive map showing data about the present collective accommodation establishments to municipal level. This database is, however, incomplete and often contains outdated information, because its update relates to the reporting obligations of CAE operators, but many of them neglect this duty. For smaller territorial units than NUTS 3 is possible to obtain from CSO information about capacity and visit in collective tourist accommodation establishments, which are often limited by the terms of individual data that can not be published.

2. Accommodation establishments

Statistical data, which offers Eurostat and national institutions in Saxony and in the Czech Republic, allow characterization of the Czech-Saxon area in the terms of indicators of capacity of accommodation establishments and their visit. The following table shows the development of number of accommodation establishments in NUTS 2 regions in the period 2000 - 2011. As mentioned above, in the case of Saxony and the Czech Republic the figures for 2012 and 2013 are with these incomparable, therefore, will be commented separately.

Tab. 1: Number of tourism facilities in the years 2000 - 2011 in the NUTS 2 regions in Saxony and in the Czech Republic

Year	Chemnitz	Dresden	Leipzig	Sachsen	Northwest	CZ
2000	873	1 028	311	2 212	817	7 469
2001	879	1 044	303	2 226	838	7 703
2002	862	1 024	295	2 181	865	7 869
2003	852	1 005	299	2 156	877	7 926
2004	881	1 039	308	2 228	825	7 640
2005	858	1 038	311	2 207	822	7 605
2006	850	1 033	308	2 191	813	7 616
2007	809	1 015	296	2 120	821	7 845
2008	802	1 060	307	2 169	808	7 705
2009	799	1 057	308	2 164	777	7 557
2010	798	1 084	312	2 194	714	7 235
2011	795	1 099	315	2 209	778	7 657
Change Index 2011/2000	91,1	106,9	101,3	99,9	95,2	102,5
Average number of establishments	838	1 044	306	2 188	813	7 652
Average number of establishments per 100 km ²	12,8	13,2	7,7	11,9	9,4	9,7
Average number of establishments per 10 000 inhab.	5,7	6,6	3,1	5,4	7,2	7,3

Data source: Number of establishments, bedrooms and bed-places by NUTS 2 regions, Eurostat, 2014; Capacity of collective accommodation establishments, CSO, 2014, own calculations

As the above table shows, during the whole period the most collective accommodation establishments were registered in the Dresden region, more than a thousand. From 2000 to 2011, their number in Saxony is almost unchanged, while in the Czech Republic increased slightly (by 2.5%). From Saxon regions, the largest increase was seen in the region of Dresden, by 71, ie. by 6.9%, which was the highest compared to other regions of cohesion. More or less the number of accommodation establishments in the region Chemnitz and Northwest was balanced and the development of their number was also similar. Since 2000 there has been a decrease. In the case of the Saxony region the decrease was almost 9% and in the Northwest region almost 5%. While at the beginning of the period in both regions there were over 800 establishments, in 2011 the value was below this limit. The smallest number of accommodation establishments was registered in the region of Leipzig, only around 300, their number during the period was almost unchanged. The Northwest Region occupies 11% area of the entire Czech Republic, but there are located only 9,4% of all collective accommodation establishments. Their average number per 100 km² is more or less the same as the national average but significantly lower than in the region of Chemnitz and Dresden (by more than 3 establishments). The lowest number of accommodation establishments per 100 km² is in the region of Leipzig (average 7,7). In the case of the number of the population, the situation is reversed - in the Northwest region similarly as in the whole country there are more than 7 establishments to 10 thousand of population, while in Saxony, on average only 5, the highest in the region of Dresden (6,6) and the least in the region of Leipzig (3,1).

Methodological change meant in the case of the Northwest region and the Czech Republic a significant increase in the number of collective accommodation establishments (Northwest by 234, ie. 29,7% in the Czech Republic by 2388, ie. 31.3%). In the case of Saxon regions, the number of establishments was almost unchanged. In the last two years in all the NUTS 2 the number of establishments was further reduced, so at the end of 2013 there were registered in Saxony 2158, the highest in the region of Dresden (1076), as well as in the region of Chemnitz (765) and at least in the Leipzig region (317). In the Czech Republic the number of establishments decreased annually from more than 10 thousand to 9970 and in the Northwest region from 1023 to 1001.

3. Beds in CAE

Accommodation capacity of the establishments can also be viewed in terms of the number of beds offered to guests of these establishments. Average number of beds per one establishment in Saxony was slightly higher than the average in the Czech Republic, but the difference was minimal. Higher differences were appeared in Saxon regions. The largest accommodations were located in the region of Leipzig - on average one establishment there were 80 beds, whereas in the region of Dresden were 64 and in the region Chemnitz only 52 beds. That was less than the Northwest region average (58), which coincided with the figure for the whole country.

Tab. 2: Number of beds in tourism establishments in the years 2000 - 2011 in the NUTS 2 regions, in Saxony and in the Czech Republic

Year	Chemnitz	Dresden	Leipzig	Sachsen	Northwest	CZ
2000	44 020	63 689	24 226	131 935	45 936	437 440
2001	43 459	62 765	23 986	130 210	47 461	440 314
2002	42 927	64 662	23 061	130 650	47 962	445 611
2003	44 097	62 572	23 011	129 680	48 189	446 096
2004	46 750	67 456	25 013	139 219	46 645	433 214
2005	46 020	66 781	24 865	137 666	48 012	433 211
2006	45 206	67 818	24 872	137 896	47 526	441 968
2007	41 460	64 758	23 294	129 512	47 477	451 707
2008	41 032	68 665	24 263	133 960	49 072	466 832
2009	41 515	68 740	24 963	135 218	48 392	463 087
2010	41 974	69 936	24 880	136 790	45 235	449 068
2011	41 747	71 314	25 496	138 557	48 024	461 434
Average number of beds per 1 establishment	52	64	80	61	58	58
Change Index 2011/2000	94,8	112,0	105,2	105,0	104,5	105,5
Average number of beds	43 351	66 596	24 328	134 274	47 494	447 499
Average number of beds per 100 km ²	664	840	614	729	549	567
Average number of beds per 10 000 inhabitants	295	419	247	332	422	426

Data source: Number of establishments, bedrooms and bed-places by NUTS 2 regions, Eurostat, 2014; Capacity of collective accommodation establishments, CSO, 2014, own calculations

While in the Northwest region during the reporting period the decline in the number of collective accommodation establishments was occurred, conversely bed capacity increased by 4.5%. It was only slightly less than the average in the Czech Republic (by 5.5%). The increase in bed capacity was also in Saxony, but development was according to cohesion regions different. The highest increase was recorded in the region of Dresden (by 12.0%) and a certain increase in the number of beds was also in the region of Leipzig (by 5.2%), but in the region of Chemnitz where the number of tourist establishments and also the number of beds (by 5.2%) was significantly reduced.

Similarly as in the case of accommodation establishments, bed capacity was in the Czech Republic and the Northwest region per 100 km² significantly lower than in the Saxon regions, while in terms of the number of population was significantly higher. Data for the Northwest region were not significantly different from the Czech average. Among Saxon regions greater differences were recorded - on 100 km² in the region of Leipzig were 614 beds and in the region of Chemnitz 664 beds,

while the NUTS 2 Dresden possessed significantly greater capacity (840 beds per 100 km²). Per 10 thousand people living in the region of Leipzig and Chemnitz were less than 300 beds, in the Dresden region were 419 beds, which was more or less the same as in the Northwest region (422) and in the Czech Republic (426).

Because of methodological change the capacity of beds in the Northwest region increased by about 8.5 thousand (16.9%), in the Czech Republic by 88.4 thousand, ie. by 15.8%, but during the year 2013 there was a decline in the number of beds - the Northwest region by less than one thousand (ie. 1.6%) in the Czech Republic by 5.9 thousand (by 1.0%). During the last year the bed capacity in the Saxon regions also slightly decreased, in total in Saxony by 3.6 thousand, ie. 2.4% (in the region of Leipzig remained almost unchanged).

4. Occupancy of CAE

In addition to the capacity of tourist accommodation establishments we can also monitor visit indicators of NUTS 2 regions in Saxony and in the Czech Republic, specifically the number of overnight stays in accommodation establishments, in absolute terms and per 1,000 inhabitants living in the regions. Most of those took place during this period in the region of Dresden, and since 2000 the number of overnight stays increased significantly (by 28.3%). The increase was lower than in the Leipzig region (by 36.1%), where on the other hand, there was recorded at least of overnight stays of Saxon regions (average 2.7 mil. per year). Monitored indicator was developed in the region of Chemnitz unfavourable, where until 2011 the number of overnight stays decreased and there were an average of 4 mil. nights per year. In the Northwest region there was decrease in the number of overnight stays even more pronounced and was almost 10%, which was also slightly less than in the Czech Republic (decrease by 13.5%). The average number of overnight stays in the Northwest region was relatively high, about 5.4 mil.

Per 1,000 inhabitants living in the region, the Northwest region was the best compared with Saxon regions, because there were an average of 4.8 thousand of overnight stays per 1,000 inhabitants, which was more than the average in the Czech republic (3.8 thous.) and in all three regions of Saxony. Among those Dresden region dominated again with its 4.4 thousand of overnight stays per 1,000 inhabitants. In the other two regions, the situation was comparable and the average number of overnight stays per 1000 inhabitants was more than 2.7 thousand.

Tab. 3: Number of overnight stays in tourist establishments in the years 2000 - 2011 in the NUTS 2 regions, in Saxony and the Czech Republic (in thousands)

Year	Chemnitz	Dresden	Leipzig	Sachsen	Northwest	CZ
2000	4 098	6 042	2 221	12 360	5 900	44 200
2001	4 022	6 224	2 143	12 389	5 346	39 122
2002	3 715	5 461	2 219	11 394	5 622	37 110
2003	3 872	5 932	2 393	12 197	5 192	39 343
2004	4 666	7 525	3 042	15 233	5 081	40 781
2005	4 615	7 780	3 009	15 404	5 058	40 320
2006	4 627	8 541	3 211	16 378	5 590	41 448
2007	3 750	7 150	2 700	13 600	5 627	40 831
2008	3 712	7 096	2 790	13 597	5 578	39 283
2009	3 703	7 158	2 744	13 604	5 167	36 662
2010	3 784	7 318	2 963	14 064	5 096	36 909
2011	3 946	7 753	3 022	14 721	5 341	38 235
Change Index 2011/2000	96,3	128,3	136,1	119,1	90,5	86,5
Average number of overnight stays	4 042	6 998	2 705	13 745	5 383	39 520
Average number of overnight stays per 1000 inhabit.	2 752	4 399	2 742	3 397	4 783	3 759

Data source: Number of establishments, bedrooms and bed-places by NUTS 2 regions, Eurostat, 2014, own calculations

In 2012 methodological changes meant an increase in the number of overnight stays by about 5% in the case of Saxony and by more than 10% in the Czech Republic. In 2013 the number of overnight stays in the Northwest region slightly decreased, which was the opposite trend of development in the Czech Republic. A slight decline was also occurred in regions of Chemnitz and Dresden, while in the Leipzig region the number of overnight stays increased by 7%.

Conclusion

For regional comparison of the basic parameters of tourism in the area, which is defined by being partially located in the Czech Republic and partially in Germany, is possible to use data from Eurostat. But it is also possible to draw outputs that publish public institutions of both countries because the method of data acquisition is similar. The methodology of statistical data survey on accommodation capacities and their visits in Saxony and in the Czech Republic changed significantly in 2012 - positive is that the change occurred in the same year on both sides of the border. The development of individual indicators are thus comparable to 2011. The analysis for the years 2012 and 2013 (the latest available data at the time of publication of this article) must be done separately.

As the most attractive region in the Saxon - Bohemian space at NUTS 2 region was identified Dresden, which has a combination of excellent natural, cultural and historical conditions for locating tourist infrastructure, mainly accommodation capacities. Conversely, the least attractive region was found Leipzig Region. Between 2000 and 2011 showed an increase of bed capacity all cohesion regions except the region of Chemnitz.

Between 2012 and 2013, after a methodological change, occurred in all the regions of cohesion regions to the decline in the number of accommodation establishments and bed capacities. With regard to the visits, as well as in the number of overnight stays occurred in the year to decline, but with the exception of the region of Leipzig.

The official statistical sources allow to compare smaller territorial units in the Saxon-Bohemian space. Specifically the NUTS 3 regions, which are represented in the Czech Republic by regions and in Saxony by provincial districts (Landkreise). It would certainly be interesting to assess if the spatial location of accommodation capacities and visits are equal or concentrated within individual cohesion regions. This question may become the subject of another article.

Literature

- [1] GRIMM, B., LOHMANN, M., WINKLER, K., (2012). *Urlaubstourismus in Sachsen*. Kiel: Institut für Tourismus- und Bäderforschung in Nordeuropa GmbH.
- [2] JANISCH, U., (2006). Empirische Befunde zum Wirtschaftsfaktor Tourismus in Sachsen. Kamenz: *Statistisches Landesamt des Freistaates Sachsen*, vol. 13, no. 4, pp. 1-19. ISSN 0949-4480.
- [3] JEŘÁBEK, M., KOWALKE, H., ORŠULÁK, T., (2005). *Atlas Euroregionu Elbe/Labe*. Dresden: Technische Universität Dresden. ISBN 80-239-6862-9
- [4] NOVÁK, V., PALCROVÁ, Š., KOUTSKÝ, J., (2013). *The labor market in the Saxon-Bohemian space*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně. ISBN 978-80-7414-640-4
- [5] VYSTOUPIL, J. a kol., (2006). *Atlas cestovního ruchu České republiky*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj. ISBN 80-239-7256-1.
- [6] VYSTOUPIL, J., ŠAUER, M. a kol., (2011). *Geografie cestovního ruchu České republiky*. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o.. ISBN 978-80-7380-340-7.
- [7] *Statistisches Jahrbuch Sachsen*, (2014). [online]. [cit. 2014-3-30]. Dostupné z: <www.statistik.sachsen.de/download/300_Voe-Jahrbuch/2014_StatistischesJahrbuch_SN.pdf>.
- [8] *Statistischer Bericht: Beherbergungsgewerbe im Freistaat Sachsen, Sommerhalbjahr 2014*, (2014). [online]. 2014 [cit. 2014-3-30]. Dostupné z: <www.statistik.sachsen.de/download/100_Berichte-G/G_IV_5_j14_SN_Korrektur.pdf>.
- [9] *Statistischer Bericht: Branchenreport Tourismus im Freistaat Sachsen 2013 Tabellneband*, (2014). [online]. [cit. 2014-3-30]. Dostupné z: <www.statistik.sachsen.de/download/100_Berichte-G/G_IV_6_j13_SN.pdf>.

The contribution was prepared on the basis of support of student grant project within specific university research at the University of Jan Evangelista Purkyně in Ústí nad Labem.

SELECTED DESTINATIONS FOR HEALTH AND WELLNESS TOURISM IN EUROPE

VYBRANÉ DESTINACE PRO ZDRAVOTNÍ A WELLNESS CESTOVNÍ RUCH V EVROPĚ

ING. PATRIK KAJZAR, PH.D.

Katedra cestovního ruchu a volnočasových aktivit | *Department of Tourism and Leisure Activities*
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné | *School of Business Administration in Karvina*
Slezská univerzita v Opavě | *Silesian University in Opava*
✉ *Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic*
E-mail: kajzar@opf.slu.cz

Annotation

The aim of this paper is evaluation the health and wellness tourism in selected destinations of Europe. Author using theoretical research complemented by the experience of the visit of the selected destinations that will focus on the health and wellness tourism. Tourism is an industry with high growth potential. Is one of the largest fields of business in the world and in many regions is the only and largest source of investment and jobs. According to the explanatory dictionary of tourism medical tourism represents a form of tourism, which is directed primarily to the spa or recreational centers, in which the main motivation for participation is improving the health of visitors, mostly through a combination of medical treatment and health services, stay in an environment with medical effects (climate, sea baths, healing springs etc.), changes in diet, physical exercise, diet and relaxation programs, etc. Wellness represents nowadays a very modern way of relaxation, regeneration and relaxation. This is a clear personal care - his physical and mental well-being.

Key words

health tourism, wellness, selected destinations, Europe

Anotace

Cílem příspěvku je zhodnotit zdravotní a wellness cestovní ruch ve vybraných destinacích Evropy. Autor využívá teoretický výzkum doplněný o zkušenosti z návštěvy vybraných destinací, které se zaměřují na zdravotní a wellness cestovní ruch. Cestovní ruch představuje odvětví s vysokým potenciálem růstu. Patří k jedněm z největších oborů podnikatelské činnosti na světě a v mnoha regionech bývá jediným a zároveň největším zdrojem investic a pracovních míst. Dle výkladového slovníku cestovního ruchu představuje zdravotní cestovní ruch formu cestovního ruchu, který směřuje především do lázní nebo rekreačních center, u níž hlavní motivační účástí je zlepšování zdravotního stavu návštěvníků, a to nejčastěji pomocí kombinace zdravotní terapie a zdravotních služeb, pobytu v prostředí s léčebnými účinky (podnebí, moře, koupele, léčivé prameny aj.), změny životosprávy, tělesného cvičení, diety a relaxačních programů aj. Wellness představuje v dnešní době velmi moderní způsob relaxace, regenerace či odpočinku. Jedná se o péči o člověka - jeho fyzické i duševní blaho.

Klíčová slova

zdravotní cestovní ruch, wellness, vybrané destinace, Evropa

JEL classification: L83

Introduction

Since the beginning of time humans have traveled. Food, water, safety or acquisition of resources (trade) were the early travel motivations. But the idea of travel for pleasure or exploration soon emerged. Travel has always depended upon technology to provide the means or mode of travel. Each improvement in technology increased individuals' opportunities to travel. As roads were improved and governments stabilized, interest in travel increased for health and wellness, education, religious, sightseeing and cultural events purposes. (Zedková and Kajzar, 2013)

At first the author recommended the following definitions: (IMTJ, 2011)

- **Health tourism** involves people who travel to a different place to receive treatment for a disease, ailment or condition, and who are seeking lower cost of care, higher quality of care, better access to care or different care than what they could receive at home. The category also includes cross-border travel by persons seeking cosmetic enhancements. It involves conventional medical approaches, performed by licensed medical professionals at medical facilities to solve problems. The consumer: either ill or seeking cosmetic/dental surgical procedures or enhancements.
- **Wellness tourism** involves people who travel to a different place to proactively pursue activities that maintain or enhance their personal health and wellbeing, and who are seeking unique, authentic or location-based experiences/therapies not available at home. These experiences may, but typically do not involve, medical doctors/facilities. The consumer: seeking integrated wellness and prevention approaches to improve their health/quality of life.

Health tourism encompasses both **medical tourism** (based on western medicines) and **wellness tourism** (based on traditional therapies such as Ayurveda). The literature refers to medical tourism as the act of travelling to foreign countries to seek 'western-style' medicine treatments and procedures (elective surgeries such as cosmetic, dental and plastic surgery as well as specialized surgeries such as knee/hip replacement, cardiac surgery, cancer treatments, fertility, orthopaedic therapy etc.). Wellness tourism, on the other hand refers to authentic or location-based experiences/therapies such as Yoga, Ayurveda, use of local medicines etc (INTERNATIONAL TRADE CENTRE, 2014)

Individuals are offered personal interviews to determine their needs and famous clientele are guaranteed anonymity. Each visitor of *Spa Hotels&Resorts can expect the following staff to assist them:* (Smith and Puczkó, 2009)

- personal therapists,
- physiotherapist,
- acupuncturist,
- personal fitness instructor,
- massage therapist,
- naturopathic consultant incorporating nutrition, herbal medicine,
- 24 – hours carers, etc.

The aim of this paper is evaluation the health and wellness tourism in selected destinations of Europe. Author using theoretical research, in which the initial descriptive stage of scientific research clarified the concepts, definitions and categories, enabling to organize and categorize phenomena on the basis of similarity and repetition.

Author used secondary sources and general-theoretical scientific methods analysis, induction and comparing. To obtain primary information there was selected the complementary method of participatory observation from traveling along selected destinations of Europe that will focus on the health and wellness tourism.

1. Health and wellness tourism

International tourist arrivals worldwide will increase by 3.3% a year from 2010 to 2030 to reach 1.8 billion by 2030 according to UNWTO long term forecast *Tourism Towards 2030*. Between 2010 and 2030, arrivals in emerging destinations (+4.4% a year) are expected to increase at double the pace of that in advanced economies (+2.2% a year). The market share of emerging economies increased from 30% in 1980 to 47% in 2012, and is expected to reach 57% by 2030, equivalent to over one billion international tourist arrivals. (Kajzar, 2014b)

Health and wellness tourism refers to trips that are taken by tourists with the principal purpose being to improve their health and/or wellbeing. Typically this includes one or more of the following: physical fitness programmes, spa visits, medical treatment, health farms, beauty treatment, and many different alternative therapies derived from different cultures. This segment of the tourism sector is rapidly growing in significance. However, there is scant information available on its size or value. It is known that the UK overseas spa/holistic tourism market is worth \$50 million, and the overseas medical tourism market is worth \$120 million. Also, according to the European Travel Monitor health holidays account for 15% of the total European international holiday market. It is assumed that this refers to trips on which some element of health tourism is included rather than it being the main purpose of visit. (CARIBBEAN TOURISM ORGANIZATION, 2014).

As of 2010, the Stanford Research Institute valued the global wellness industry at USD 1.9 trillion, which includes the spa industry that was valued at USD 60.3 billion and the global wellness tourism industry that was valued at USD 106 billion. As of 2014, Stanford Research Institute reported that the value of the global wellness tourism industry had reached USD 494 billion, which is comprised of revenue generating from lodging, food and beverage, activities and excursions, shopping, in-country transportation, and other services. By 2017, the value of the global wellness tourism industry is forecast to reach USD 679 billion, representing 11.2% annual growth from today's current value. Europe leads the world in the number of wellness tourism trips taken annually (domestic and international combined). If 524 million such trips are taken worldwide each year, Europe represents 39% of the total, or 202.7 million. The global wellness tourism market is worth \$439 billion, and Europe drives 36% of all expenditures (\$158.4 billion USD or 115.3 € billion), ranking right behind North America, which grabs 41% of the market. (GLOBAL WELLNESS SUMMIT, 2014).

2. Greece and Slovenia as destinations for Health and Wellness Tourism

In this part of the contribution will author focus on the health and wellness tourism in selected destinations of Europe. First destination Europe that has long tradition in health and wellbeing practices is Greece. **Greece** has a long tradition in tourism and hospitality mainly due to its history and ancient civilisation. Foreigners were considered sacred in ancient Greece. Xenius Zeus, the father of gods, also became the god of hospitality to protect foreigners and inspire locals to look after their visitors. A land of rich economic, religious and intellectual activity for more than three and a half millennia; geographically spread on an archipelago of more than 2500 islands; located at the south-eastern corner of Europe; on a crossroad to Africa and Asia, inevitably stimulated travel activity since the beginning of recorded history. (Kajzar, 2014a)

Greece is a peninsular and mountainous country located in Southern-Eastern Europe, in the Balkans peninsula. Although the inland is pretty mountainous, the country has the largest coastline in Europe (13,676km) due to its numerous islands. Greece has totally more than 2,000 Greek islands but only 168 are inhabited. The country is surrounded by two big seas, the Aegean and the Ionian seas, which include other smaller seas. Greece mainland consists of the following regions: Central Greece (Sterea), Peloponnese, Thessaly (east central) Epirus (north west), Macedonia (north), Thrace (north west). Also Greece consists of many islands and island complexes: Crete, Cyclades, Dodecanese, Ionian, Sporades, Saronic and Eastern Aegean islands. (Kajzar, 2013a)

In Greece, investors will find a wide spectrum of opportunities, a welcome environment for new investment, and some of the most beautiful locations in the world. There is an unprecedented potential to establish new tourism facilities and benefit from Greece's decision to upgrade its tourism product and to offer its visitors options for year-round tourism. According to a recent report by National Bank of Greece, could critically increase its contribution to the Greek economy. These segments include demand for: (Kajzar, 2013b)

- 1) Residential real estate, especially by retirees from northern Europe
- 2) Conference tourism
- 3) Integrated resorts, including golf courses
- 4) Sports tourism, (notably for sailing and yachting)
- 5) Heritage and religious tourism, taking advantage of the many historic sites
- 6) Health and wellness tourism

Greece is one of the richest countries in the world in terms of natural spas. Thermal and mineral springs appear at 850 different geographical locations. Experts consider that the first mineral water baths date back to 2,000 B.C. In addition to revitalizing the spirit, the large number of mineral springs in Greece offers visitors an opportunity to receive treatment for chronic conditions in a natural way (hydrotherapy). Ailments like arthritis and rheumatic disorders are traditionally associated with the elderly, and therefore everyone believes that spas are for the "therapeutic" treatment of mainly senior citizens. However, the beneficial properties are much broader as they also benefit people of all ages. They start by improving appearance (concerns mainly the condition of the skin) and arrive at the more generalized feeling of relaxation and well-being. The development of health and spa tourism in Greece has been rapid and there is to observe a significant growth of supply and service differentiation. The forms of hydrotherapy treatment applied in Greece are spa or mud therapy, drinking or inhalation therapy. (TRAVEL GUIDE OF GREECE, 2014)

The Greek market follows the trends of the international wellness tourism market with a certain delay. Even though the international wellness tourism market is positioned in the development stage at the Butler's life cycle model, in Greece it is safe today that it makes its early steps in the introduction stage. Despite the fact that Greece has a long history in therapeutic tourism (balnearies, spas et c.), with traditional spa towns offering an interesting amalgamation of wellness and healing tourism product, it cannot be considered as a wellness tourism destination. The private initiative in certain Greek destinations (i.e. Chalkidiki, Edipsos, Crete, Rodos, Santorini etc.) has proven that when responsible holistic investments are realised, then the market can offer a differentiated, competitive and enriched product. (Vasileiou and Tsartas, 2009)

The Travel & Tourism Competitiveness Report 2013 assesses 140 economies worldwide based on the extent to which they are putting in place the factors and policies to make it attractive to develop the travel and tourism sector. Greece is ranked 32nd, down another three positions since the last assessment. The country's rich cultural resources (ranked 25th) and excellent tourism infrastructure (3rd) are still important strengths. Additionally, Greece has very good health and hygiene conditions (ranked 13th overall) and good air transport infrastructure (20th). Further, there is a strong national affinity for tourism compared with many other European countries, including a generally open and positive attitude toward tourists. The decline in the rankings can be traced to a further worsening of the policy environment and a lower perceived prioritization of Travel & Tourism within the country, probably because of dwindling resources available for the particular industry amid general economic and financial difficulties. (WORLD ECONOMIC FORUM, 2014)

Health and wellness tourism in Greece posted a decline of 43 percent in current value terms in 2013, according to a recently released country report by Euromonitor International. In regards to prospects, the report said that ***Greece's spa category is set to continue to register positive growth***, albeit still from a low base. Euromonitor informed that the number of hotel/resort spas expected to increase further, reaching ***370 outlets*** by the end of the forecast period, growth in value sales is set to be positive, with a ***six percent compound annual growth rate (CAGR)*** at constant 2013 prices.

The second part of this chapters is devoted to **Slovenia** - as further a suitable destination for Health and Wellness Tourism. According to The Official Travel Guide - Slovenia is the only country in Europe that combines the Alps, the Mediterranean, the Pannonian Plain and the Karst. The changing landscape is constantly surprising, time and again. You can have one eye on the sea, then look in the other direction and be surrounded by high mountains. Heading up into the forests, you can see the green plains below you. From upland meadows your view stretches into river gorges. This proximity of opposites and contrasts is a hallmark of the country. Slovenia's natural health resorts, thermal spas and wellness centres are *pillars* of what Slovenia has to offer people for whom **health** and **wellness** are important. They combine centuries of tradition, experience of thermal baths and modern findings of experts dedicated to healthy minds and bodies. They are also part of the cream of Slovenian tourist destinations, offering exceptional opportunities for sporting activities, fun, culinary pleasures and quality *accommodation*.

The first written documents about thermal spas and health resorts in Slovenia are dating from the year 1147, and more than four centuries people from all Europe appreciate and use Slovenian mineral and thermal waters. The most important properties of the Slovenian thermal spas and health resorts are the various qualities and the different temperatures of the waters (from 32oC to 73oC), the mineral waters and the various organic and inorganic peloids, and at the end but not less important the Mediterranean, Pannonian and subalpin microclimates. In Slovenia there is the possibility to chose between a great number of *termal centers*: for example *Smarjeske Toplice, Terme Catez, Terme Olimia, Lotus Terme, Toplice Izlake, Terme Dobrna, Terme Topolsica, Terme Zrece, Terme Ptuj, Terme Banovci, Terme Maribor, health resorts: Zdravilisce Dolenjske Toplice, Rimske Toplice, Zdravilice Lasko, Zdravilisce Rogaska, Klimatski Centar Rogla and Zdravilisce Moravske Toplice*.

Health and wellness tourism registered a 4% decline in current value sales in 2013. Such a performance can be mainly explained by the reduced number of foreign tourists visiting health and wellness centres in Slovenia. Whilst the number of local visitors marginally grew during the year due to successful marketing campaigns promoting special offers for spa weekends and get away holidays for couples and families. Medical tourism registered the highest drop of 5% during 2013. Health and wellness is one of the most promising tourism areas in Slovenia and according to new tourism development strategies, development in this area is included in strategic objectives. The new tourism strategy put strong emphasis on further tourism area development including increased competitiveness, innovations and higher level of services and more effective marketing campaigns. This strategy will further advertise and promote Slovenia as an attractive health and wellness destination and will highlight the unique features of the country, like vast number of natural reserves of mineral spring water and thermal baths, which are predominately used for medical treatments. (EUROMONITOR INTERNATIONAL, 2014)

According to the Statistical Office of the Republic of Slovenia, in February 2014, the highest number of tourist overnight stays was recorded in health (spa) resorts (around 206,000 or 1% fewer than in February 2013). Regarding the number of overnight stays, second placed were mountain resorts with around 147,000 overnight stays or 10% fewer than in February 2013. Seaside resorts recorded almost 63,000 overnight stays, which is 3% fewer than in February 2013. An increase in the number of overnight stays regarding the type of municipalities was recorded in municipality Ljubljana (by 10% over February 2013).

Conclusion

The aim of this paper was to evaluate the health and wellness tourism in selected destinations of Europe. Tourism is a sector with high growth potential. Is one of the largest fields of business in the world and in many regions is the only and largest source of investment and jobs.

Health tourism encompasses both medical tourism (based on western medicines) and wellness tourism (based on traditional therapies such as Ayurveda). Health and wellness tourism refers to trips that are taken by tourists with the principal purpose being to improve their health and/or wellbeing. Typically

this includes one or more of the following: physical fitness programmes, spa visits, medical treatment, health farms, beauty treatment, and many different alternative therapies derived from different cultures.

Greece has a long tradition in tourism and hospitality mainly due to its history and ancient civilisation. Greece is a peninsular and mountainous country located in Southern-Eastern Europe, in the Balkans peninsula. Although the inland is pretty mountainous, the country has the largest coastline in Europe (13,676km) due to its numerous islands. In Greece, investors will find a wide spectrum of opportunities, a welcome environment for new investment, and some of the most beautiful locations in the world. Health and wellness tourism is among those opportunities. Greece is one of the richest countries in the world in terms of natural spas. Thermal and mineral springs appear at 850 different geographical locations. The Greek market follows the trends of the international wellness tourism market with a certain delay. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2013 assesses 140 economies worldwide based on the extent to which they are putting in place the factors and policies to make it attractive to develop the travel and tourism sector. Greece is ranked 32nd, down another three positions since the last assessment. Health and wellness tourism in Greece posted a decline of 43 percent in current value terms in 2013, according to a recently released country report by Euromonitor International. In regards to prospects, the report said that **Greece's spa category is set to continue to register positive growth**, albeit still from a low base. Euromonitor informed that the number of hotel/resort spas expected to increase further, reaching **370 outlets** by the end of the forecast period

Another a suitable destination for Health and Wellness Tourism, is according to The Official Travel Guide Slovenia, that is the only country in Europe that combines the Alps, the Mediterranean, the Pannonian Plain and the Karst. In Slovenia there is the possibility to chose between a great number of thermal centers and health resorts. Health and wellness tourism registered a 4% decline in current value sales in 2013. Such a performance can be mainly explained by the reduced number of foreign tourists visiting health and wellness centres in Slovenia. The new tourism strategy put strong emphasis on further tourism area development including increased competitiveness, innovations and higher level of services and more effective marketing campaigns. *According to the* Statistical Office of the Republic of Slovenia, in February 2014, the highest number of tourist overnight stays was recorded in health (spa) resorts (around 206,000 or 1% fewer than in February 2013). Regarding the number of overnight stays, second placed were mountain resorts with around 147,000 overnight stays or 10% fewer than in February 2013.

Greece and Slovenia belong to an attractive health and wellness destinations and will important to highlight the unique features of these destinations.

Literature

- [1] CARIBBEAN TOURISM ORGANIZATION, (2014). *Health, wellness and spa*. [online]. [cit. 2015-1-03] Available from: www.onecaribbean.org/content/files/Health.pdf.
- [2] EUROMONITOR INTERNATIONAL, (2014) *HEALTH AND WELLNESS TOURISM IN GREECE*[online]. [cit. 2015-1-15] Available from: www.euromonitor.com/health-and-wellness-tourism-in-greece/report.
- [3] EUROMONITOR INTERNATIONAL, (2014)*HEALTH AND WELLNESS TOURISM IN SLOVENIA* [online]. [cit. 2015-1-18] Available from: www.euromonitor.com/health-and-wellness-tourism-in-slovenia/report.
- [4] GLOBAL WELLNESS SUMMIT, (2014). *Europe Ranks no. 1 for Wellness Tourism Trips: Generates 203 Million Annually*. [online]. [cit. 2015-1-03] Available from: www.globalwellnesssummit.com/component/content/article?id=832:europe-ranks-no-1-for-wellness-tourism-trips-generates-203-million-annually.
- [5] IMTJ, (2011). *Wellness tourism and medical tourism...different concepts?* [online]. [cit. 2014-12-07] Available from: www.imtj.com/articles/2011/spas-and-the-wellness-tourism-sector-30110/#sthash.y4EPJGf6.dpuf.

- [6] INTERNATIONAL TRADE CENTRE, (2014). *MEDICAL AND WELLNESS TOURISM – LESSONS FROM ASIA*. [online]. [cit. 2014-12-09] Available from www.intracen.org/uploadedFiles/intracenorg/Content/Publications/Medical%20and%20wellness%20Tourism%20-%20lessons%20from%20Asia_L.pdf.
- [7] KAJZAR, P., (2013a) *Greece as cultural destination*. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 636-642. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-80.
- [8] KAJZAR, P., (2013b). *GREEK TOURISM TODAY AND IN THE FUTURE*. In *International Relations 2013: Contemporary issues of world economics and politics*, EUBA, Smolenice castle: EKONÓM, vol. 14, p. 335-343. ISBN 978-80-225-3802-2.
- [9] KAJZAR, P., (2014a). *Cultural Tourism and World Heritage*. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 901-906. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-117.
- [10] KAJZAR, P., (2014b). *Ecotourism and selected Eco-Destinations of Europe. Region v rozvoji společnosti 2014*. Brno: Mendelova univerzita v Brně, p. 386-394. ISBN 978-80-7509-139-0.
- [11] SMITH, M., PUCZKÓ, L., (2009). *Health and Wellness Tourism*. Oxford (UK): Elsevier. ISBN 978-0-7506-8343-2.
- [12] STATISTICAL OFFICE OF THE REPUBLIC OF SLOVENIA, (2014) *Tourist arrivals and overnight stays, detailed data, Slovenia, February 2014 – final data* [online]. [cit. 2015-1-20] Available from www.stat.si/eng/novica_prikazi.aspx?id=6209.
- [13] THE OFFICIAL TRAVEL GUIDE – SLOVENIA, (2014). *Health resorts, thermal spas and wellness* [online]. [cit. 2015-1-03] Available from www.slovenia.info/en/Health-resorts-wellness.htm?zdraviliscaSLO=0&lng=2.
- [14] TRAVEL GUIDE OF GREECE, (2014). *Health & Wellness Spa* [online]. [cit. 2015-1-03] Available from <http://gogreecenow.com/alternative-tourism/health-wellness-spa-tourism/>.
- [15] TRAVEL TOURIST, (2014). *Hotels and holiday apartments Thermal spas and health resorts Slovenia* [online]. [cit. 2015-1-03] Available from: www.travel-tourist.com/en/244-hotels_and_holiday_apartments_thermal_spas_and_health_resorts_slovenia.
- [16] VASILEIOU, M., TSARTAS, P., (2009). The wellness tourism market in Greece – an interdisciplinary methodology approach.. *Tourismos: An International Multidisciplinary. Journal of Tourism*, vol. 4, no. 4, pp. 127-144. ISSN 1792-6521.
- [17] WORLD ECONOMIC FORUM, (2014) *The Travel & Tourism Competitiveness Report 2013*. [online]. [cit. 2015-1-15] Available from: www3.weforum.org/docs/WEF_TT_Competitiveness_Report_2013.pdf.
- [18] ZEDKOVÁ, A., KAJZAR, P., (2013). Cultural destinations as one of the most important generators of tourism. *Scientific Papers of the University of Pardubice. Series D, Faculty of Economics and Administration*, vol. XX, no. 29, 4/2013, pp. 191-202. ISSN 1804-8048.

This paper was supported by the Ministry of Education, Youth and Sports of the Czech Republic within the Institutional Support for Long-term Development of a Research Organization in 2015

NOVÉ TRENDY V MARKETINGOVEJ KOMUNIKÁCIÍ PODNIKOV CESTOVNÉHO RUCHU AKO FAKTOR REGIONÁLNEHO ROZVOJA

NEW TRENDS IN MARKETING COMMUNICATION AND THEIR USE IN TOURISM ENTERPRISES IN SLOVAKIA AS A FACTOR OF REGIONAL DEVELOPMENT

ING. RADKA MARČEKOVÁ, PH.D.

DOC. ING. ANDREJ MALACHOVSKÝ, PH.D.

Katedra cestovného ruchu a spoločného stravovania | *Department of Tourism and Hospitality*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici | *Matej Bel University in Banská Bystrica*
✉ *Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovak Republic*
E-mail: andrej.malachovsky@umb.sk, radka.marcekova@umb.sk

Anotácia

Cieľom state je preskúmať využívanie nových trendov v marketingovej komunikácii vybraných podnikov cestovného ruchu na Slovensku. Stať vychádza z poznania, že účinná marketingová komunikácia podnikov posilňuje ich konkurencieschopnosť, prispieva k ich rozvoju a tým aj k rozvoju regiónov cestovného ruchu na Slovensku. V podnikoch okrem analýzy strany ponuky zisťujeme vnímanie využitia nových trendov v marketingovej komunikácii ich návštevníkmi. Stať vychádza zo sekundárnych a primárnych zdrojov údajov. Publikované údaje sú výsledkom kvantitatívneho prieskumu, realizovaného metódou opytovania. Nástrojom opytovania bol rozhovor (strana ponuky) a dotazník (strana dopytu). Výberový súbor na strane ponuky tvorili tri hotely (triedy *** a ****), lokalizované v Severopovažskom regióne cestovného ruchu, štyri kúpeľné podniky lokalizované v Hornonitrianskom, Strednopovažskom a Dolnopovažskom regióne cestovného ruchu a štyri akvaparky, lokalizované v Bratislavskom, Liptovskom a Oravskom regióne cestovného ruchu. Výberový súbor na strane dopytu tvorilo 510 náhodných návštevníkov skúmaných podnikov. Výsledky prieskumu poukazujú na skutočnosť, že nové trendy sú v podnikoch cestovného ruchu využívané v minimálnej miere. Stať preto načrtáva ďalšie možnosti aplikácie nových trendov v marketingovej komunikácii do praxe.

Kľúčové slová

buzz marketing, guerilla marketing, marketing podujatí, mobilný marketing, nástroje marketingového komunikačného mixu, virálny marketing

Annotation

The goal of the article is to investigate the use of the new trends in the marketing communication within selected tourism companies in Slovakia. The article is based on the knowledge that an effective marketing communication enhances the competitiveness as well as the tourism company's market position and also contributes to the region's development in Slovakia. Apart from the companies' supply analysis, it is also the customers' perception of the new marketing communication that is analyzed in the paper. The data was conducted from the primary and the secondary research. The published results are based on the primary research gained through questionnaires. The supply was questioned in face to face interviews and the demand received written questions. The research within the supply was conducted with 3 three or four stars hotels based in Severopovazsky region, 4 spas located in Hornonitriansky, Strednopovazsky and Dolnopovazsky region and 4 aqua parks located in Bratislava, Liptov and Orava region. The demand is represented by random 510 visitors of the previously named companies. The results of the research point out that the new trends are

implemented only to a minimum extent within the tourism companies. Hence, the paper discusses further possibilities on the new trends application in the marketing communication.

Key words

buzz marketing, event marketing, guerrilla marketing, mobile marketing, tools of marketing communication mix, viral marketing

JEL classification: A10, L83, M31, O10

Úvod

Marketingová komunikácia predstavuje spôsob, akým podnik oslovuje návštevníkov i širšiu verejnosť. Týka sa tiež vlastných zamestnancov podniku, dodávateľov, odberateľov a konkurenčných podnikov. Marketingovou komunikáciou sa zaoberá už niekoľko desaťročí mnoho autorov, napr. H. Meffert (1986), P. Bennet (1988), Ph. Kotler a i. (1994), H. Labská (1994), R. Nieschlag, E. Dichtl a H. Hörschgen (1998), L. Janečková a M. Vašítková (2000), L. Garbarski, I. Rutkowski a W. Wrzosek (2000), Ch. Fill (2002), M. Foret (2003), P. Pelsmacekr, M. Geuens a J. Bergh (2003), M. Gúčík a i. (2004, 2011); J. Ďaďo, J. Petrovičová a M. Kostková (2006); M. Palatková (2006), v kontexte ekonomiky podniku cestovného ruchu J. Kučerová, A. Strašík a Ľ. Šebová (2006); Ph. Kotler a kol. (2007), D. Jakubíková (2009), J. Přikrlová a H. Jahodová (2010), Ph. Kotler a K. L. Keller (2013), J. W. Wiktor (2013), M. Bruhn (2013), M. B. Tiago, M. T. Pinheiro a J. M. C. Veríssimo (2014); Z. Liu a S. Park (2015), Y. A. Izquierdo, P. C. Olarte a L. E. Reinares a ďalší. Marketingovú komunikáciu môžeme bezpochyby vnímať ako determinant rozvoja podnikov v regiónoch a tým aj ako faktor rozvoja regiónov vôbec. V súvislosti s potenciálom rozvoja cestovného ruchu v regiónoch je pritom podstatné sústrediť pozornosť nielen na ich rozvoj z ekonomického hľadiska, ale tiež dbať na zachovanie ich historickej krajinej štruktúry (Škodová, Gajdoš, 2009), na ktorú môžu podniky takisto aktívne upozorňovať v marketingovej komunikácii.

1. Podstata marketingovej komunikácie

Názory autorov na štruktúru systému marketingovej komunikácie sa rôznia. Jeho vývoj v historicko-logickom slede zachytáva tabuľka 1.

Tab. 1: Vnútrotná štruktúra systému marketingovej komunikácie

<i>Meffert (1986)- Marketingová komunikácia</i>					
Osobná komunikácia	Reklama	Podpora predaja	Vzťahy s verejnosťou		
<i>Nieschlag, Dichtl, Hörschgen (1988)- Komunikačná politika</i>					
Reklama	Podpora predaja		Vzťahy s verejnosťou		
<i>Bennett (1988) – Systém komunikácie</i>					
Reklama	Podpora predaja	Vzťahy s verejnosťou		Osobný predaj	
<i>Kotler a i. (1994) – Nástroje reklamy a komunikácie</i>					
Reklama	Podpora predaja	Vzťahy s verejnosťou	Osobný predaj	Priamy marketing	
<i>Stapleton, Thomas (1998) – Komunikačný systém hodnôt</i>					
Osobný predaj	Podpora predaja		Reklama		
<i>Garbarski, Rutkowski, Wrzosek (2000) – Nástroje aktivácie predaja</i>					
Reklama	Osobný predaj	Podpora predaja	Vzťahy s verejnosťou	Sponzorstvo	
<i>Ďaďo, Poliačiková (2002) – Prvky komunikačného mixu</i>					
Reklama	Osobný predaj	Podpora predaja	Vzťahy s verejnosťou	Priamy marketing	
<i>Ďaďo, Petrovičová, Kostková (2006) – Prostriedky marketingovej komunikácie</i>					
Reklama	Osobný predaj	Podpora predaja	Vzťahy s verejnosťou	Priamy marketing	Internetový marketing
<i>Kotler a i. (2007) & Palatková (2006) – Nástroje marketingovej komunikácie</i>					
Reklama	Práca s verejnosťou	Podpora predaja	Osobný predaj	Priamy marketing	
<i>Maráková in Gúčík et al. (2011) - Nástroje marketingovej komunikácie</i>					
Reklama	Práca s verejnosťou	Publicita	Podpora predaja	Osobný predaj	Priamy marketing

<i>Kotler, Keller (2013) - Nástroje marketingovej komunikácie</i>								
Reklama	Podpora predaja	Marketing podujatí	Vzťahy s verejnosťou a publicita	Priamy marketing	Interaktívny marketing	WOM	Osobný predaj	
<i>Bruhn (2013) – Nástroje komunikačného mixu</i>								
Reklama	Podpora predaja	Veľtrhy a výstavy	Priamy marketing	Sponzorstvo	Komunikácia cez sociálne médiá	Marketing podujatí	Osobná komunikácia	Vzťahy s verejnosťou

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2014.

Tradičné nástroje komunikačného mixu, za ktoré považujeme najmä reklamu, podporu predaja, priamy marketing, osobný predaj a prácu s verejnosťou, niekedy strácajú svoju silu a nie sú vždy dostatočne účinné. Zákazníci sú skúsenejší, náročnejší a vďaka zmenám v dnešnej spoločnosti a pokroku vo vývoji informačno-komunikačných technológií prestávajú reagovať na klasické formy komunikácie (Šmardová, 2009). Práve nové trendy, ktoré nepatria k nákladným spôsobom oslovovania, môžu zvýšiť jej účinnosť. Patrí k nim guerilla marketing, buzz marketing, marketing podujatí, virálny marketing a mobilný marketing.

Pojem guerilla marketing označuje dômyselný boj s prekvapujúcimi údermi na najmenej očakávaných miestach. Guerilla kampaň je nekonvenčná a jej zámerom je dosiahnuť maximálny účinok s minimom zdrojov, vzbudiť pozornosť bez toho, aby mal adresát dojem, že ide o reklamnú kampaň a dosiahnuť chuť šíriť emócie medzi ďalších potenciálnych zákazníkov aj prostredníctvom médií – v ideálnom prípade bez nevyhnutnosti investovať do mediálnej kampane finančné prostriedky. Kampaň musí byť správne načasovaná a nesmie pôsobiť dlhodobo - má jednorazový charakter.

Buzz marketing je založený na osobnej komunikácii medzi ľuďmi, prostredníctvom ktorej šíri pozitívne alebo negatívne emócie. Vyvoláva rozruch, poskytuje podnety ku konverzácii a šíri osobné odporúčania. Ústne šírenie informácií a recenzií medzi zákazníkmi, potenciálnymi zákazníkmi a ich príbuznými a známymi, na ktorom je buzz marketing založený, sa v súčasnosti označuje anglickým pojmom word of mouth marketing (ďalej WOM). Nemožno ho chápať ako novinku, pretože ústne šírenie informácií – vyjadrenie spokojnosti, resp. nespokojnosti s určitým produktom existovalo od nepamäti. V súčasnosti sa uskutočňuje nielen ústne, ale aj prostredníctvom sociálnych sietí, diskusných fór, on-line komunikácie, blogov, recenzií, komunitných a osobných webových stránok ap.

Marketing podujatí využíva plánované udalosti, podujatia, zážitky, predstavenia, ktorých cieľom je sprostredkovanie marketingového posolstva určenej cieľovej skupine (Štrbová, 2012; K. Pompurová, P. Strnáďová, 2013). Podniky sa ním snažia pripútať zákazníkov k značke.

Názov virálneho marketingu súvisí s neriadeným šírením informácií prostredníctvom elektronických médií, ktoré môžeme prirovnať k vírusu. Úspešná správa obsahuje originálnu a zábavnú myšlienku, využíva kreativitu a je jednoducho širiteľná, technicky kompatibilná s užívateľsky prístupnými softvérmi a hardvérmi.

Mobilný marketing (Becker & Arnold, 2010) umožňuje podnikom komunikovať a spolupracovať so spotrebiteľmi interaktívnym spôsobom cez akékoľvek mobilné zariadenia (mobilné telefóny, smartfóny, PDA, tablety, notebooky ap). Druhom mobilného marketingu je proximity marketing, využívajúci technológiu bluetooth. Užívatelia mobilného telefónu so zapnutou funkciou bluetooth, ktorí sa nachádzajú v priestore podniku, resp. v dosahu (100 m), sú oslovovaní napr. kupónmi na okamžité zľavy. Novou technológiou je tzv. rozšírená realita (resp. obohatená realita), ktorú je možné využiť s mobilnými zariadeniami, pripojenými na internet (Rotterová, 2011). K mobilnému marketingu patrí aj využívanie QR kódov (angl. quick response), fungujúcich na princípe bielych a čiernych štvorcových modulov zložených do štvorcovej matice, ktoré softvér mobilného zariadenia dekoduje.

Na význam a nedostatočné využívanie trendov v online marketingovej komunikácii upozorňuje Klepek (2014), ktorý zdôrazňuje neustále rastúci počet používateľov internetu a schopnosť subjektov správne zacielenou a realizovanou marketingovou komunikáciou, ktorá využíva inovatívnosť a kreatívnosť, zvýšiť konkurencieschopnosť subjektov na trhu.

2. Cieľ, materiál a metodika skúmania

Cieľom state je preskúmať využívanie nových trendov v marketingovej komunikácii vybraných podnikov cestovného ruchu na Slovensku. Vychádzame pritom z poznania, že účinná marketingová komunikácia podnikov posilňuje ich konkurencieschopnosť, prispieva k ich rozvoju a tým aj k rozvoju regiónov cestovného ruchu na Slovensku.

Stat' vychádza zo sekundárnych a primárnych zdrojov skúmania. Sekundárnymi zdrojmi sú pramene z odbornej knižnej a časopiseckej literatúry a relevantné informácie, publikované na internete. Primárne údaje sú výsledkom kvantitatívneho prieskumu, realizovaného metódou opytovania. Nástrojom opytovania bol rozhovor na strane ponuky a dotazník na strane dopytu.

Výberovým súborom na strane ponuky je 11 podnikov cestovného ruchu, ochotných podieľať sa na prieskume, ktoré sú lokalizované v siedmich regiónoch cestovného ruchu na Slovensku. Z dôvodu rešpektovania žiadostí podnikov o diskretnosť a anonymitu pri používaní interných informácií v stati nepoužívame reálne názvy podnikov, ale označujeme ich písmenami v abecednom poradí.

Tab. 2: Výberový súbor podnikov cestovného ruchu na strane ponuky podľa ich lokalizácie

Druh podniku	Región cestovného ruchu
Hotel A, trieda ***	Severopovažský
Hotel B, trieda ***	Severopovažský
Hotel C, trieda ****	Severopovažský
Akvapark D	Oravský
Akvapark E	Liptovský
Akvapark F	Liptovský
Akvapark G	Bratislavský
Kúpeľný podnik H	Hornonitriansky
Kúpeľný podnik I	Strednopovažský
Kúpeľný podnik J	Strednopovažský
Kúpeľný podnik K	Dolnopovažský

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2015

Výberovým súborom na strane dopytu je 510 náhodných návštevníkov skúmaných podnikov. Prieskum sme uskutočnili v roku 2014.

V stati hľadáme odpoveď na dve výskumné otázky: OT. 1: Ktoré z nových trendov v marketingovej komunikácii využívajú skúmané podniky? OT 2: Využívanie ktorých trendov v marketingovej komunikácii podnikov postrehli ich návštevníci? Odpoveď na druhú výskumnú otázku načrtáva efektivitu využívania nástrojov marketingovej komunikácie.

Pri spracovaní state sme využili niekoľko teoretických metód skúmania: obsahovo-kauzálnu analýzu, abstrakciu, analýzu a syntézu, indukciu a dedukciu, komparáciu a zovšeobecnenie.

3. Výsledky a diskusia

Stat' členíme na kapitolu 3.1., v ktorej sa venujeme strane ponuky a analyzujeme marketingovú komunikáciu podnikov a kapitolu 3.2., v ktorej sa zaoberáme názormi návštevníkov skúmaných podnikov na ich využitú marketingovú komunikáciu.

3.1. Analýza marketingovej komunikácie skúmaných podnikov

Charakteristiku skúmaných podnikov a výsledky analýzy nástrojov marketingového komunikačného mixu v nich zobrazuje tabuľka 3.

Tab. 3: Využívanie nástrojov marketingovej komunikácie (ďalej MK) v skúmaných podnikoch

Podnik	Charakteristika	Využívanie tradičných nástrojov MK a nových trendov
Hotel A***	- kongresový hotel - ubytovacia kapacita cca 270 stálych lôžok - ubytovacie, stravovacie, kongresové, relaxačné služby, športové možnosti a doplnkové služby (čistenie odevov ap.)	- plán marketingovej komunikácie existuje v písomnej podobe - cieľovou skupinou sú najmä skupiny cestujúcich – kolektívy - využíva všetky tradičné nástroje MK - z trendov v MK využíva WOM marketing, marketing podujatí, virálny marketing, mobilný marketing
Hotel B***	- orientovaný na obchodných cestujúcich - ubytovacia kapacita cca 40 stálych lôžok - ubytovacie, stravovacie, kongresové služby a doplnkové služby (čistenie odevov ap.)	- nemá vypracovaný plán marketingovej komunikácie v písomnej podobe - využíva všetky tradičné nástroje MK - z trendov v MK využíva WOM marketing a mobilný marketing
Hotel C****	- lokalizovaný v blízkosti zimného strediska cestovného ruchu - ubytovacia kapacita cca 60 stálych lôžok - ubytovacie, stravovacie, kongresové služby, doplnkové služby pre deti, športové možnosti, wellness služby	- nemá vypracovaný plán marketingovej komunikácie v písomnej podobe - využíva všetky tradičné nástroje MK - z trendov v MK využíva WOM marketing, marketing podujatí, virálny marketing, mobilný marketing
Akvapark D	- ponúka nerezový plavecký bazén, multifunkčný relaxačný bazén v celoročnej prevádzke a detský bazén	- cieľovou skupinou podniku sú rodiny s deťmi - využíva všetky tradičné nástroje MK mixu - z nových trendov v MK využíva WOM marketing, marketing podujatí, virálny marketing, mobilný marketing
Akvapark E	- využíva zdroj minerálnej termálnej vody, ponúka 14 bazénov, z toho 9 v celoročnej prevádzke	- cieľovou skupinou podniku sú rodiny s deťmi, mladí ľudia a seniori - využíva všetky tradičné nástroje MK mixu - z nových trendov v MK využíva marketing podujatí a virálny marketing
Akvapark F	- využíva okrem úžitkovej vody aj vodu z minerálnych termálnych prameňov - návštevníkom ponúka 16 bazénov	- cieľovou skupinou sú rodiny s deťmi, mladí ľudia a seniori, ale usiluje sa pôsobiť aj na ostatnú verejnosť - využíva všetky tradičné nástroje MK - z nových trendov v MK využíva marketing podujatí a virálny marketing
Akvapark G	- návštevníkom ponúka možnosť kúpania v štyroch bazénoch s celoročnou prevádzkou, počas letnej sezóny ponuku rozširuje	- cieľovou skupinou sú primárne rodiny s deťmi - podnik využíva všetky tradičné nástroje MK mixu a snaží sa pôsobiť aj na potenciálnych zákazníkov v zahraničí - z nových trendov v MK podnik využíva marketing podujatí a virálny marketing.
Kúpeľný podnik H	- kúpeľný podnik má významné postavenie v liečbe reumatických ochorení, chorôb pohybového ústrojenstva, nervových ochorení, ženských ochorení, chorôb z povolania, ochorení obličiek a močových ciest - celková ubytovacia kapacita je cca 840 lôžok	- podnik využíva všetky tradičné nástroje MK - z nových trendov podnik využíva WOM marketing, marketing podujatí a virálny marketing a mobilný marketing
Kúpeľný	- kúpeľný podnik sa zameriava na liečbu	- podnik využíva všetky tradičné nástroje

Podnik	Charakteristika	Využívanie tradičných nástrojov MK a nových trendov
podnik I	onkologických ochorení, ženských ochorení, porúch obehového tráviaceho ústrojenstva, porúch látkovej premeny, ochorení dýchacích ciest ai. - celková ubytovacia kapacita podniku je 410 lôžok	MK - v podniku neexistuje marketingové oddelenie, rozpočet na MK je obmedzený - z nových trendov využíva len WOM marketing a marketing podujatí
Kúpeľný podnik J	- kúpeľný podnik sa zameriava na liečbu reumatických ochorení, civilizačných chorôb, chorôb z povolania, gynekologických, kožných ochorení, poúrazových stavov ai. - celková ubytovacia kapacita podniku je 1016 lôžok	- podnik využíva všetky tradičné nástroje MK - z nových trendov podnik využíva WOM marketing, marketing podujatí a mobilný marketing.
Kúpeľný podnik K	- kúpeľný podnik sa zameriava na liečbu porúch pohybového aparátu, chrbtice, poúrazových stavov, reumatické ochorenia, sklerózu multiplex ai. - celková ubytovacia kapacita podniku je takmer 3000 lôžok	- podnik využíva všetky tradičné nástroje MK - marketingovú komunikáciu a všetky aktivity v rámci nej člení na interné a externé (s využitím outsourcingu) - z nových trendov využíva WOM marketing, marketing podujatí, mobilný marketing a to v najširšom rozsahu zo všetkých skúmaných podnikov

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2015

Dospeli sme k záveru, že mnohé podniky využívajú naďalej najmä tradičné nástroje marketingovej komunikácie. Nové trendy aplikujú do komunikačných kampaní v obmedzenej miere.

Všetky skúmané podniky uviedli, že využívajú WOM marketing. Z výsledkov nášho skúmania však vyplynulo, že podniky neuviedli do praxe žiadnu emotívnu marketingovú komunikačnú kampaň, ktorá by vyvolala rozruch a šírila sa ústne, preto podľa nášho úsudku nejde v pravom zmysle slova o WOM marketing, ale skôr o spontánne ústne šírenie informácií v súvislosti so spokojnosťou, resp. nespokojnosťou so službami, ktoré existovalo na trhu odjakživa.

Takmer všetky podniky využívajú virálnu kampaň, ktorá vzniká zverejnením informácií o akciách a poskytovaných zľavách na sociálnych sieťach. Zľavy a súťaže môžu návštevníci zdieľať na vlastnom profile. Takýmto spôsobom sa správa šíri vírusovým spôsobom, avšak neobsahuje vtipný kontext, kreatívnu myšlienku, preto je diskutabilné, či takýto spôsob komunikácie môžeme považovať za virálny marketing. Teoretické východiská však naznačujú, že terminológia je stále vo fáze vývoja a nestanovuje jednoznačné podmienky, za ktorých možno uplatnený spôsob preukázateľne zaradiť, resp. nezariadiť k virálnemu marketingu.

Mobilný marketing využívajú podniky najmä zasielaním mobilných sms správ adresným spôsobom, mobilnou verziou online stránky a využívaním QR kódu na propagačných materiáloch.

Za často uplatňovaný trend v marketingovej komunikácii podnikov považujeme marketing podujatí. Väčšinou ide o športové podujatia, zábavné podujatia s prítomnosťou známych osobností z televíznych obrazoviek, divadelné predstavenia, hudobné večery, módne prehliadky, podujatia pre detských divákov, podujatia s propagovaním lokálnych gastronomických produktov alebo pôvodných remeselných produktov.

3.2. Analýza marketingovej komunikácie skúmaných podnikov zo strany dopytu

Prieskumu na strane dopytu sa zúčastnilo 510 návštevníkov. Išlo o hostí, ktorí sa v čase prieskumu zúčastňovali pobytu v niektorom zo skúmaných zariadení. Súčasťou prieskumu bolo viac žien (69 %) ako mužov (31 %). Išlo najmä o respondentov v mladšom produktívnom veku (až 87 % návštevníkov patrilo k vekovej kategórii od 18 do 50 rokov). Menšiu časť respondentov (11 %) tvorili návštevníci nad 50 rokov a len nepatrnú časť z nich tvorili seniori vo veku nad 65 rokov (2 %). Prevažná časť

respondentov mala ukončené stredoškolské vzdelanie (54 %), menšia časť respondentov vysokoškolské vzdelanie (43 %), časť respondentov ukončené vzdelanie neuviedla (3 %).

V prieskume sme skúmali, ktoré trendy návštevníci poznajú a vedia vysvetliť ich obsah. Konštatujeme, že najznámejší je marketing podujatí, ktorý pozná až 63 % návštevníkov, nasleduje virálny marketing (57 % návštevníkov) a mobilný marketing (54 %). S pojmom WOM marketing sa doposiaľ stretla len malá časť návštevníkov (24 %), rovnako len relatívne malé percento (21 %) poznalo guerilla marketing a buzz marketing (18 %). Až 21 % opýtaných nepozná žiadny z uvedených trendov v marketingovej komunikácii.

Z tých, ktorí boli v marketingovej terminológii zorientovaní, považuje až 68 % respondentov za najzaujímavejšiu formu oslovenia guerilla marketing, 58 % marketing podujatí, 53 % virálny marketing, 51 % WOM marketing. Tieto trendy sú verejnosťou vnímané pozitívne a sú považované za prítlačivé.

Komunikačná kampaň oslovila približne dve tretiny návštevníkov do takej miery, že si na základe jej posolstva rezervovali pobyt. Zvyšní návštevníci sa pri výbere pobytu inšpirovali najmä radami rodinných príslušníkov a známych (v prípade kúpeľných pobytov najmä radami lekára) a mnohí (cca 18 %) čerpali informácie a motiváciu z predchádzajúcich vlastných návštev a skúseností. Viac ako dve tretiny opýtaných zaregistrovalo online marketingovú komunikáciu podnikov na internete (najmä online stránku, komunikáciu na sociálnych sieťach, zľavových portáloch ap.) a cca 67 % respondentov zaregistrovalo marketing podujatí. Návštevníkov oslovili tiež tradičné nástroje marketingového komunikačného mixu, najmä tlačené propagačné materiály, logo a slogan podnikov, vernostné programy, menej billboardy, informácie ponúkané na veľtrhoch a výstavách. Minimum zákazníkov (menej ako 10 % z nich) zaujalo sponzorstvo a dobročinné aktivity podnikov.

Dôraznejšia implementácia nových trendov do praxe by mohla podľa názoru väčšiny (53 %) v budúcnosti pozitívne ovplyvniť návštevnosť podnikov cestovného ruchu v skúmaných regiónoch a pomôcť tak ich rozvoju. Svoje konkrétne návrhy smerovali návštevníci najmä k vylepšeniu online stránok niektorých podnikov, ktoré by mali byť prehľadnejšie, lepšie obsahovo prepracované a atraktívnejšie. Takmer všetci opýtaní (94 %) vyjadrili pozitívne očakávania od nového spôsobu komunikácie podnikov, ktorý bude netradičný, prekvapujúci a vtipný.

Záver

Napriek rýchlo sa meniacim podmienkam na trhu cestovného ruchu podniky ešte stále uprednostňujú najmä tradičné nástroje marketingovej komunikácie. Ľudia sú však čoraz technologicky gramotnejšími a na tradičné nástroje marketingovej komunikácie podnikov už často nereagujú podľa ich očakávania a predstáv.

Z nových trendov, ktoré sa postupne v činnosti podnikov cestovného ruchu na Slovensku uplatňujú, sa šíri najmä marketing podujatí, WOM marketing, mobilný marketing (reklamné sms správy, mobilná verzia online stránky a čiastočne QR kódy) a virálny marketing, ktorý však postráda zábavnú, šokujúcu ideu a príbeh, ktoré by mali byť nosným motívom ďalšieho šírenia reklamnej správy. Ak však za jediné kritérium posudzovania považujeme rýchle šírenie správy medzi zákazníkmi, potom môžeme mediálne kampane, zamerané na poskytovanie zľavy, považovať za súčasť virálneho marketingu. Podobným príkladom jeho využitia sú stránky pre priaznivcov podnikov na sociálnych sieťach, na ktoré návštevníci umiestňujú vlastné fotografie z pobytu, komentujú ho, poskytujú o ňom recenzie a tieto sa šíria medzi ďalších užívateľov internetu.

Nepostrehli sme využitie napr. guerilla marketingu, buzz marketingu ap., ktoré poskytujú možnosť vytvoriť kreatívnu kampaň s prekvapujúco silnou odozvou s minimom investovaných finančných prostriedkov. Rozhodujúci je v tomto prípade moment prekvapenia, pobavenia, radosti a vhodná lokalizácia kampane. Príležitosť ponúkajú sociálne médiá (online wiki stránky, online stránky

umožňující preberať obsah a hlasovať, sociálne siete ap.), ktorých výhodou je možnosť dosiahnuť priamy osobný kontakt s potenciálnymi návštevníkmi.

Alternatívou k tradičným komunikačným nástrojom sú tiež dosiaľ málo využívané formy mobilného marketingu. Široko využiteľné sú najmä QR kódy, prostredníctvom ktorých je možné zverejniť dôležité informácie a nahradiť tak písomný styk pre návštevníkov. Výhodou je, že na čítanie QR kódov nie je nevyhnutné žiadne špeciálne zariadenie. Zaujímavým spôsobom komunikácie je rozšírená realita, ktorá uľahčuje orientáciu návštevníkov v regióne. Je kompatibilná s novšími typmi mobilných telefónov a na základe skenovania obrázka umožňuje navštíviť atraktivity virtuálne, v reálnom čase zistiť program kultúrnych podujatí v okolí, lokalizovať bankomaty, reštaurácie ap., resp. môže slúžiť ako navigátor (GPS zariadenie).

Pre tých, ktorí marketingovú komunikačnú kampaň v podnikoch tvoria, je dôležitá schopnosť vymyslieť kreatívny obsah, ktorý dokáže vyvolať emócie a nebáť sa vyčnievať, byť iný, ako ostatní, urobiť krok do neznáma ako prvý. Aj v marketingu platí, že vykročiť do neznáma sa väčšinou opláti viac, ako prešľapovať na mieste.

Literatúra

- [1] BECKER, M., ARNOLD, J., (2010). *Mobile Marketing for Dummies*. Hoboken: Wiley Publishing. ISBN 978-0-470-61668-0.
- [2] BENNET, P., (1988). *Marketing*. Boston: McGraw-Hill Book Company.
- [3] BRUHN, M., (2013). *Kommunikations politik. Systematischer Einsatz der Kommunikation für Unternehmen*. 7. vydanie, München: Verlag Vahlen. ISBN 978-3-8006-4549-7.
- [4] ĎAĎO, J., PETROVIČOVÁ, J., KOSTKOVÁ, M., (2006). *Marketing služieb*. Bratislava: EPOS. ISBN 80-8057-662-9.
- [5] ĎAĎO, J., POLIAČIKOVÁ, E., (2002). *Priemyselný marketing*. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB. ISBN 80-8055-726-8.
- [6] FILL Ch., (2002). *CIM Coursebook 02/03. Integrated Marketing Communications*. London: Butterworth-Heinemann. ISBN 07506 5708 1.
- [7] FORET, M., (2003). *Marketingová komunikace*. Brno: Computer Press. ISBN 80-7226-811-2.
- [8] FREY, P., (2005). *Marketingová komunikace: nové trendy a jejich využití*. Praha: Management Press. ISBN 80-7261-129-1.
- [9] GARBARSKI, L. RUTKOWSKI, I., WRZOSEK, W., (2000). *Marketing. Punkt zwrotny nowoczesnej firmy*. 3. vydanie. Warszawa: PWE. ISBN 83-208-1318-2.
- [10] GÚČIK, M., (2004). *Krátky slovník cestovného ruchu*. Knižnica cestovného ruchu 6. Banská Bystrica: Trian. ISBN 978-80-89090-80-8.
- [11] GÚČIK, M., (2011). *Marketing cestovného ruchu*. Knižnica cestovného ruchu 17. Banská Bystrica: DALI – BB. ISBN 978-89090-85-3.
- [12] HESKOVÁ, M., ŠTARCHOŇ, P., (2009). *Marketingová komunikace a moderní trendy v marketingu*. Praha: Oeconomica. ISBN 9788024515205. .
- [13] IZQUIERDO, Y. A., OLARTE, P.C., REINARES, L. E., (2015). Attitudes toward mobile advertising among users versus non-users of the mobile Internet. In *Telematics and Informatics*, vol. 32, no. 2, pp, 355-366. ISSN 0736-5853.
- [14] JAKUBÍKOVÁ, D., (2009). *Marketing v cestovním ruchu*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-3247-3.
- [15] JANEČKOVÁ, L., VAŠTÍKOVÁ M., (2000). *Marketing služeb*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-7169-995-0.
- [16] KLEPEK, M., (2014). Nové trendy online marketingové komunikace jako prostředek pro zvyšování atraktivity měst a obcí v Moravskoslezském kraji. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 441-446. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-56.
- [17] KOTLER, P., (1994). *Marketing Management*. New Jersey: Prentice Hall. ISBN 9780137229505.
- [18] KOTLER, P., (2007). *Moderní marketing*. Praha: Grada Publishing. ISBN 013040-4403.
- [19] KOTLER, P., KELLER, K. L., (2013). *Marketing Management*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-4150-5.
- [20] KUČEROVÁ, J., STRAŠÍK, A., ŠEBOVÁ, L., (2006). *Ekonomika podniku cestovného ruchu*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. 107 p. ISBN 80-8083-215-3

- [21] LABSKÁ, H., (1994). *Marketingová komunikácia*. Bratislava: Edičné stredisko Ekonomickej univerzity. ISBN 80-225-0534-X.
- [22] LIU, Zw., PARK, S., (2015). What makes a useful online review? Implication for travel product websites. *Tourism Management*, vol. 47, pp. 140-151, 2015. ISSN 0261-5177. DOI: 10.1016/j.tourman.2014.09.020.
- [23] MEFFERT, H., (1986). *Marketing – Grundlagen der Absatzpolitik*. Wiesbaden: Gabler Verlag. ISBN 978-34-096-9014-0.
- [24] NIESCHLAG, R., DICHTL, E., HÖRSCHGEN, H., (1998). *Marketing*. Berlin: Duncker & Humblot.
- [25] PALATKOVÁ, M., (2006). *Marketingová stratégia destinácie cestovného ruchu. Jak získať viac prírímů z cestovného ruchu*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-247-1014-5.
- [26] PELSMACKER, P., GEUENS, M., BERGH, J., (2003). *Marketingová komunikace*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-247-0254-1.
- [27] POMPUROVÁ, K.; STRNÁDOVÁ P., (2013). Organized events: an opportunity for small and medium tourism enterprises. In *Current issues of tourism research*. London: STS science center. vol. 3, no. 2 (2013), pp. 21-27. ISSN 2048-7878.
- [28] PŘIKRYLOVÁ, J., JAHODOVÁ, H., (2010). *Moderní marketingová komunikace*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-3622-8.
- [29] ROTTEROVÁ, K., (2011). On-line marketingové tipy pro rok 2011. *Cot Business*, vol. 1, no. 14.
- [30] STAPLETON, J., THOMAS, M., J., (1998). *How to Prepare a Marketing Plan: A Guide to Reaching the Consumer Market*. Vermont: Gower Publishing. ISBN 05-660-7784-1.
- [31] ŠKODOVÁ, M.; GAJDOŠ, A., (2009). Regionálny rozvoj vs. pustnutie krajiny na príklade Španej Doliny. In *Geografické informácie 13*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, pp. 220-228. ISBN 978-80-8094-637-1.
- [32] ŠMARDOVÁ, L., (2009). Zmeny v spotrebiteľskom správaní návštevníkov v cestovnom ruchu v čase hospodárskej krízy. In *Ekonomická revue cestovného ruchu*, vol. 42, no. 3-4, pp. 213-214. ISSN 0139-8660.
- [33] ŠTRBOVÁ, E., (2012). *Organizácia a motivácia v event marketingu*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta. ISBN 978-80-558-0046-2.
- [34] TIAGO, M.B., PINHEIRO, M. T., VERÍSSIMO, J. M. C., (2014). Digital marketing and social media: Why bother? *Business Horizons*, Volume 57, Issue 6, p. 703-708, ISSN 0007-6813.
- [35] WIKTOR, J. W., (2013). *Komunikacja marketingowa. Modele, struktury, formy przekazu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA. ISBN 978-83-01-17390-6.

Príspevok bol spracovaný v rámci projektu VEGA 1/0810/13 Predpoklady uplatnenia koncepcie spoločensky zodpovedného správania v cestovnom ruchu.

VYUŽITIE INTERKULTÚRNYCH ROZDIELOV V MARKETINGU CESTOVNÉHO RUCHU

USE OF INTERCULTURAL DIFFERENCES IN TOURISM MARKETING

PROF. ING. MILOTA VETRÁKOVÁ, PHD.

ING. KATARÍNA HOLÚBEKOVÁ, PHD.

ING. ĽUBICA ŠEBOVÁ, PHD.

Katedra cestovného ruchu a spoločného stravovania | *Department of Tourism and Hospitality*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici | *Matej Bel University in Banská Bystrica*
✉ *Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovak Republic*
E-mail: milota.vetrakova@umb.sk, katarina.holubekova@umb.sk, lubica.sebova@umb.sk

Anotácia

Cieľom príspevku je prezentovať kultúrne odlišnosti a dimenzie Slovenska a navrhnúť odporúčania na zmenu marketingovej komunikácie Slovenska ako cieľového miesta. Zber údajov sa uskutočnil metódou opytovania. Objektom skúmania kultúrnych odlišností boli obyvatelia Slovenska, objektom skúmania kultúrnych dimenzií vybraní zahraniční návštevníci. V kultúrnych odlišnostiach podľa G. Hofstedeho nastáva posun z maskulinnej na feminínú spoločnosť. Zo skúmania kultúrnych dimenzií podľa F. Trompenaarsa je Slovensko krajina, kde prevláda individualizmus, partikularizmus, špecifická, externá a neutrálna orientácia. Na základe poznania kultúrnych dimenzií Slovákov a kultúrnych odlišností zahraničných návštevníkov Slovenska môžeme formulovať odporúčania na zmenu marketingovej komunikácie Slovenska ako cieľového miesta.

Kľúčové slová

cestovný ruch, kultúra, kultúrna dimenzia, kultúrna odlišnosť, marketingová komunikácia

Annotation

The aim of this paper is to identify cultural differences and dimensions of Slovakia and propose recommendations to change marketing of Slovakia in tourism. The data collection was realised by the method of questioning. The research of cultural differences was conducted on the sample of Slovaks, while the research of cultural dimensions was conducted on the sample of foreign visitors of Slovakia. The research of cultural differences revealed a shift from masculine to feminine society. According to the results of the research of cultural dimensions, particularism, individualism, specific, neutral and outer-directed orientation dominate in Slovakia. The results can be used in outbound, inbound and domestic tourism as well as in macro marketing of Slovakia.

Key words

cultural difference, cultural dimension, culture, marketing communication, tourism

JEL classification: M31, Z1

Úvod

Cestovný ruch spája ľudí rôznych kultúr, umožňuje im poznávať a konfrontovať vlastnú kultúru s odlišnými prejavmi hmotnej a nehmotnej kultúry, objavovať rôzne spôsoby života a správania jednotlivcov, sociálnych skupín i národa. Kultúrna rozmanitosť je inšpiráciou pre zmenu, avšak jej nepoznanie je potenciálnym zdrojom nedorozumení a problémov. Skúmaniu kultúrnych odlišností a dimenzií v cestovnom ruchu sa v odborných kruhoch nevenuje dostatočná pozornosť. Slovensko ako

cieľová krajina cestovného ruchu má bohatý potenciál pre ponuku služieb a atraktivít domácim i zahraničným návštevníkom. Predpokladom jeho využitia s prihliadnutím na kultúrne preferencie domáceho obyvateľstva a kultúrne odlišnosti zahraničných návštevníkov je účinná marketingová komunikácia. Z toho dôvodu sme uskutočnili prieskum kultúrnych odlišností a dimenzií Slovenska.

1. Teoretické východiská skúmania kultúrnych rozdielov

Pojem kultúra označuje „špecifický spôsob organizácie, realizácie a rozvoja činností, objektivizovaný vo výsledkoch fyzickej a duševnej práce“. (Veľký sociologický slovník, 1997, s. 547) Vo vymedzení tohto zložitého pojmu¹ sa prikloníme k názoru autorov R. Lukášová a I. Nový (2004, s. 18) „obsah kultúry, zahŕňajúci hodnoty, názory, postoje, normy a kultúrne vzory, ktoré determinujú spôsoby myslenia, cítenia a správania a ich produkty materiálnej a nemateriálnej povahy, je pre každú skupinu viac či menej špecifický a prenáša sa z jednej generácie na druhú prostredníctvom učenia.“

Pri strete dvoch a viacerých kultúr vzniká interkultúrna komunikácia. V procese interkultúrnej komunikácie sa vytvára nová kultúrna štruktúra. Ako zdôrazňuje V. Dolinská (2004, s. 26 - 27) potrebné je vychovávať ľudí k rozvíjaniu schopnosti komunikovať s príslušníkmi iných kultúr. Ideálne je dosiahnutie kultúrneho nadhľadu bez toho, aby sme sa zriekli vlastnej identity.

Skúmanie kultúry a komunikácie medzi rôznymi kultúrami je zložitý proces. Odborníci zaoberajúci sa danou problematikou vyzdvihujú vo svojich teóriách rôzne črty kultúrnej komunikácie, ktoré sú pre ňu typické a dôležité (obrázok 1). Pre potreby prieskumu sa budeme podrobnejšie zaoberať len teóriami G.Hofstedeho a F.Trompenaarsa s Ch.Hampden-Turnerom.

G. Hofstede uskutočnil v rokoch 1967 až 1973 vo viac ako 70 krajinách rozsiahle skúmanie hodnotových charakteristík 116 tisíc zamestnancov IBM. (Reisinger, 2009, s. 139 – 150) Informácie získané z dotazníka rozdelil do piatich oblastí: mocenský odstup, vyhýbanie sa neistote, individualizmus/kolektivismus, maskulinita/feminita, krátkodobá/dlhodobá orientácia. Zo súboru zozbieraných informácií odvodil kritériá odlišnosti národných kultúr, vyjadrené kvantitatívnymi indexmi².

F. Trompenaars a Ch. Hampden-Turner (2007, 2012) nadviazali na výsledky skúmaní kultúrnych odlišností prejavujúcich sa v komunikácii rôznych národov a realizovali vlastný výskum (desať rokov) viac ako 60 tisíc stredných a vrcholových manažérov a 20 000 ďalších zamestnancov z viac ako 60 krajín. Dospeli k záveru, že kultúra každého národa má svoj vlastný spôsob myslenia, hodnoty, presvedčenie a rôzne preferencie, ktoré sa líšia podľa nasledujúcich siedmich rozmerov, tzv. kultúrnych dimenzií: univerzalizmus/partikularizmus, individualizmus/komunitarizmus, špecifická/difúzna orientácia, neutrálna/emocionálna, prínosová/rodová, sekvenčná/synchrónna, interne/externe orientovaná.

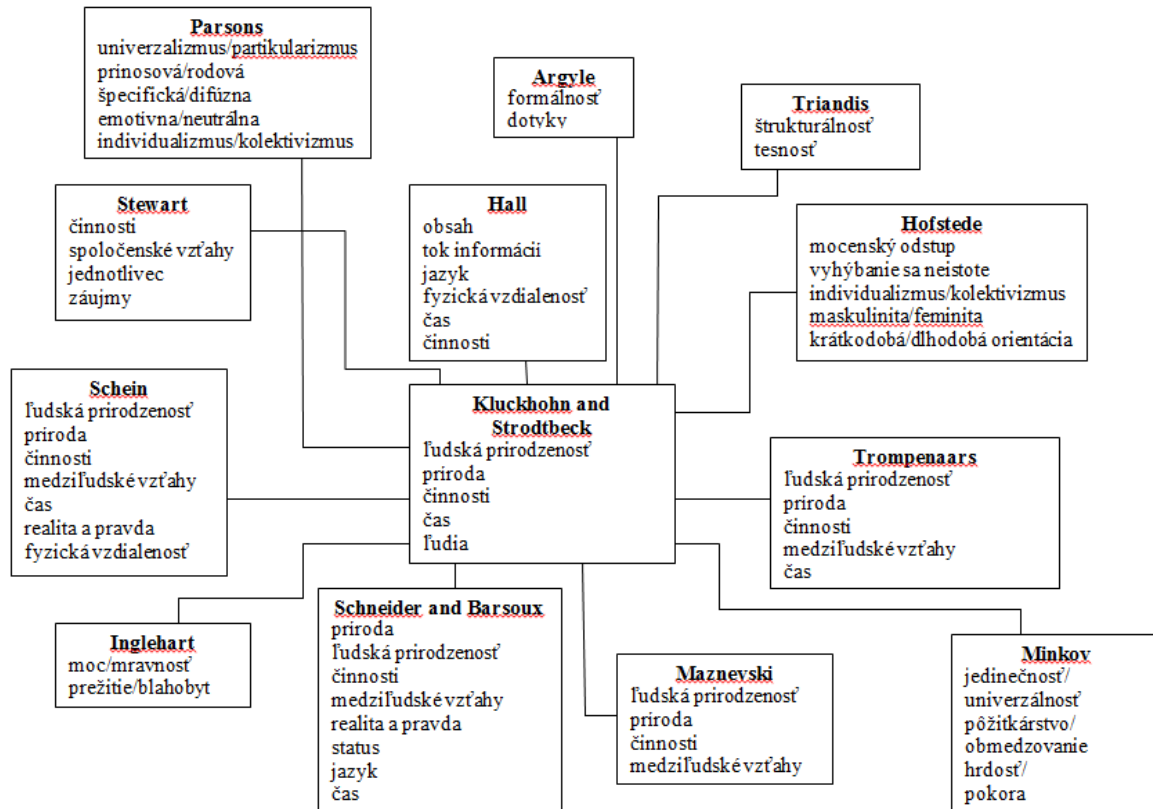
Z porovnania prístupov G. Hofstedeho a F. Trompenaarsa je možné vyvodit' niekoľko záverov, na ktoré poukazujú vo vedeckých diskusiách obaja autori. Model kultúrnych dimenzií je viac orientovaný na komunikáciu medzi jedincami a vyznačuje sa väčšou flexibilitou, kým Hofstedeho model odlišností národných kultúr vníma hodnoty ako srdce kultúry, ktoré sa ťažko mení a skóre jednotlivých krajín v podobe univerzálne aplikovateľnej hodnoty je určené pomocou jednoduchých matematických funkcií. F. Trompenaars naopak odmieta posudzovanie kultúrnej orientácie krajín na

¹Základy vymedzenia kultúry ako ľudskej vzdelanosti položil M.T. Cicero v Tuskulských rozhovoroch. Pojem kultúra charakterizovali sociológovia, psychológovia, antropológovia, napríklad Tylor, Matsumoto, Brown, Adler, Hall, Mistrík, Lehmanová, Gibson, Schein, Průcha, Dolinská a i. (In Olejárová a i. 2007; Reisinger 2009; Průcha 2010, Hall 1990) a nepodarilo sa im dospieť k jednotnej a všeobecne akceptovanej definícii.

² Podľa hodnotenia kultúry rôznych krajín autormi G.Hofstede a G. J. Hofstede (2006, s. 45-131) je Slovensko krajinou so silným mocenským odstupom (104 ako Malajzia), najvyššou maskulinitou (110). Na strednej úrovni je miera vyhýbania sa neistote (51) a individualizmus (52) (Reisinger, 2009, s. 142). Poznámka: najnižšie dosiahnuté skóre v hodnotení je 5 a najvyššie je 112.

základe jedného čísla a analyzuje každú otázku z použitého dotazníka samostatne vzhľadom na spoločenskú situáciu a historický vývoj krajiny. Tvrdí, že každá kultúra obsahuje oba póly konkrétnej dimenzie a jeden pól využíva ten druhý. Ďalšie rozdiely medzi autormi je možné nájsť aj v objekte skúmania či koncipovaní dotazníka. Taktiež pri niektorých dimenziách vymedzených v oboch prístupoch je zdanie identity, resp. výraznej podobnosti, no obaja autori si osvojili iný uhol pohľadu, inú perspektívu. Obaja autori však svojimi prácami upozornili na odlišné prístupy hodnotenia kultúrnych odlišností a získali si popularitu v obchodných aj akademických kruhoch.

Obr. 1: Teoretické koncepty skúmania kultúrnych rozdielov

Zdroj: Reisinger, 2009, s. 160.

2. Cieľ, materiál a metodika skúmania

Cieľom príspevku je prezentovať kultúrne odlišnosti a dimenzie Slovenska a navrhnúť odporúčania na zmenu marketingovej komunikácie Slovenska ako cieľového miesta. Zber údajov sa uskutočnil v prvom polroku 2014 opytovaním, nástrojom zberu údajov bol dotazník. Objektom opytovania boli obyvatelia Slovenska vo veku 18 a viac rokov³ a vybraní zahraniční návštevníci.

Skúmanie kultúrnych odlišností podľa G. Hofstedeho sme uskutočnili na výberovom súbore, ktorý svojimi atribútmi zodpovedá základnému súboru (pri pravdepodobnosti 0,94 a s presnosťou odhadu 0,499645, zaokrúhlené nahor, predstavuje 271 respondentov). Do opytovania sa aktívne zapojilo 471 respondentov. Prevládala veková skupina 18 až 35 ročných (57,3%), pritom 37,3 % obyvateľov pochádzalo z Bratislavského kraja, 17,9 % zo Žilinského a 11,5 % z Banskobystrického kraja. Zastúpenie respondentov z ďalších piatich krajov bolo v priemere rovnomerné. Vysokoškolské vzdelanie má 58,9 % respondentov a 40,2% respondentov má stredoškolské vzdelanie. V rodinnom

³ Základný súbor tvoril počet obyvateľov SR vo veku 18 a viac rokov k 31.12.2012. Spracované podľa: Vekové pyramídy obyvateľstva SR, 1945 -2012, dostupné na: <http://portal.statistics.sk/showdoc.dodocid=38645>.

zvázku žije 34,5% účastníkov opytovania. Odpovede respondentov spracované podľa metodiky G. Hofstedeho (2001, 2006) sme hodnotili v programe SPSS a Statgraphics za použitia Spearmanovho korelačného koeficientu, korelačného testu o nezávislosti, Man-Whitneyho U-testu, Kruskal-Wallisovho testu a opisnej štatistiky. Výsledky zistení z roku 2014 sme porovnali s hodnotením kultúrnych odlišností G. Hofstedeho zameraného na zamestnancov IBM z rokov 1967-1973 (Reisinger, 2009) a s hodnotením L. Kolmana, N. G. Noorderhavena, G. Hofstedeho (2003), zameraného na slovenských, českých, poľských, maďarských a holandských študentov.

Skúmanie kultúrnych dimenzií podľa F. Trompenaarsa sme uskutočnili na vzorke 27 zahraničných návštevníkov, ktorí v roku 2014 na Slovensku strávili viac ako týždeň a menej ako šesť mesiacov. Výsledky zistení sme osobne (štruktúrovaný rozhovor) konfrontovali s názormi odborníkov zo zahraničia, ktorí pôsobili alebo pôsobia v cestovnom ruchu na Slovensku viac ako jeden rok a s Výskumom európskych hodnôt 2008 pre Slovensko, v ktorom Z. Křečková-Kroupová (2009) podľa Trompenaarsa uskutočnila skúmanie v Česku a na Slovensku.

3. Výsledky a diskusia

Zo skúmania kultúrnych odlišností uskutočneného podľa G. Hofstedeho vyplynuli kultúrne preferencie obyvateľov Slovenska (tabuľka 1).

Tab. 1: Kultúrne preferencie

Kultúrna odlišnosť	Predmet skúmania	Kultúrne preferencie
<i>Mocenský odstup</i>	skúmanie rovnosti, prejavovanie úcty, vodcovstvo, rozdiely vo výške dôchodkov	individuality prijímajúce nerovnomerné rozloženie moci v spoločnosti so sklonom k vodcovstvu, napriek snahe s každým komunikovať rovnako – <i>akceptovanie nerovnosti v spoločnosti</i>
<i>Vyhýbanie sa neistote</i>	plánovania budúcnosti, nebezpečenstvo, kreatívne riešenie problémov	potreba pravidiel s miernou možnosťou kreativity, mať istotu udržania pracovného miesta, nízka intenzita vyhľadávania rizika a nebezpečenstva, ktorá so zvyšujúcim sa vekom klesá, rastúca kreativita u mladých ľudí- <i>vyššia miera vyhýbania sa neistote</i>
<i>Individualizmus a kolektivismus</i>	finančné osamostatnenie, právo na súkromie, miera súhlasu s rodičmi, záujem o emócie druhých, tímová práca	právo na súkromie (viac muži), emócie na okolie, vyššia inklinácia k individualizmu prevláda u mužov, podpora kolektivismu u žien je vyššia – <i>prevaha individualizmu s výnimkou starostlivosti o rodinu</i>
<i>Maskulinita a feminita</i>	súťaženie, silné rozlišovanie rodových rolí (maskulinita), udržiavanie rovnocenných vzťahov (feminita)	rovnaké rozdelenie domácich prác, zodpovednosti v domácnosti, starostlivosti o deti, finančné zabezpečenie v zodpovednosti oboch rodičov – <i>feminínna spoločnosť</i>

Zdroj: vlastné spracovanie.

Výsledky skúmania v dimenzii nazvanej mocenský odstup sa zhodujú s pôvodným výskumom orientácie Slovákov. V prípade dimenzií individualizmus a vyhýbanie sa neistote sme zaznamenali vyššie hodnoty ako v predchádzajúcich skúmaniach. Maskulinnu orientáciu Slovákov podľa G. Hofstedeho a záverov skúmania L. Kolmana nami realizovaný prieskum nepotvrdil a Slovákov zaradil k feminínnym spoločnostiam.

Skúmanie kultúrnych dimenzií podľa F. Trompenaarsa ukázalo nasledujúce. Z hodnotenia prvej dimenzie univerzalizmus verus partikularizmus vyplynulo, že Slováci sú nábožensky založení, uprednostňujú riešenie rôznych situácií podľa pravidiel a zákonov. Návštevníci pokladajú Slovákov za nie veľmi vyhranený národ s miernym sklonom k partikularizmu. Rovnaké stanovisko zaujali aj zahraniční odborníci, podľa ktorých Slováci potrebujú veľké množstvo zákonov, avšak len z dôvodu, aby ich mohli porušovať – hlavne pokiaľ to môže priniesť výhody pre členov vlastnej rodiny. Za

vyššiu kontrolu podnikateľov zo strany štátu sa vyjadrilo viac ako 40% respondentov, ktorí sa zúčastnili Výskumu európskych hodnôt (2008).

Otázkami zameranými na prejavenie vlastného názoru bez obáv, dôležitosť rodiny, iniciatívu pomôcť a poradiť pri riešení problému sa overovala dimenzia individualizmu a komunitarizmu. Skúmanie poukázalo na prevahu individualizmu pred komunitarizmom. Slováci sú jednotlivci voľne prejavujúci svoj názor, iniciatívni pomôcť, starajú sa prednostne o seba, so silnou túžbou slobodne sa rozhodovať a kladú veľký dôraz na rodinu (takmer 70 % je ochotných obetovať sa pre člena rodiny). Jedným z dôvodov zložitého určenia príkonu Slovákov k jednému z pólov dimenzie je historický vývoj krajiny a množstvo zmien, ktoré sa v krajine práve dejú. Usudzujeme, že napriek prevahe individualizmu je rodina skupinou, s ktorou sa väčšina identifikuje a pri ktorej sa prejavuje komunitaristická stránka Slovákov.

Špecifická a difúzna orientácia obyvateľov krajiny sa testovala názormi respondentov na získavanie nových priateľov, morálku, prepojenie osobného a pracovného života a správanie Slovákov. Slováci vykazujú strednú orientáciu v tejto dimenzii s veľmi miernym príklonom k špecifickosti. Výsledky výskumu európskych hodnôt a názory expertov zo zahraničia tento stav potvrdzujú. Prejavom špecificky orientovanej kultúry Slovákov je silné rozlíšenie pracovného a osobného života. Vplyvom globalizácie, otvorenia hraníc a zmeny politického režimu pozorujeme však pokrok vo vývoji kultúry od špecifickej ku viac difúznej spoločnosti prejavujúci sa v starostlivosti o svoje okolie (lepšie cesty, krajšie domy a iné).

Prejavy verbálnej a neverbálnej komunikácie boli predmetom skúmania emocionálnej a neutrálnej dimenzie. Z pilotného overovania sú Slováci charakterizovaní ako logicky uvažujúci národ schopný vyjadriť emócie, pri komunikácii vyžadujú očný kontakt, avšak dotyk využívajú striedmo (názor 52% respondentov). Z vyhodnotených odpovedí vyplynula čiastočná emocionálna orientácia Slovákov. Podľa predchádzajúcich skúmaní a názorov expertov zo zahraničia pracujúcich na Slovensku sme národom s miernou neutrálnou orientáciou. Rozdiely v začlenení z dôvodu malej výskumnej vzorky overíme v ďalšej etape skúmania.

Pohľady skúmaných návštevníkov, ale výsledky výskumov a názory expertov nie sú jednoznačné pri charakteristike prínosovej a rodovej orientácii. Rozdiely v obsadzovaní manažérskych miest a zamestnaneckej politike sa silne diferencujú medzi súkromným a verejným sektorom. Vplyv politických štruktúr, rodinkárstvo a známosti, korupcia sa silne prejavujú vo verejnej správe, kým podnikatelia kladú dôraz na kompetencie z dôvodu výkonnosti a dosahovania vyššej konkurencieschopnosti. Zo zhrnutia názorov dotýkajúcich sa napríklad používania titulov a formalít v bežnej konverzácii, rešpektovania starších ľudí, posudzovania iných na základe veku alebo činov, má prínosová a rodová orientácia strednú hodnotu.

Pri hodnotení časovej dimenzie (synchronná a sekvenčná) vyjadrujúcej orientáciu na minulosť, súčasnosť a budúcnosť, vyplýva príslušnosť Slovákov do skupiny synchronných kultúr. Skoro polovica respondentov vníma Slovákov ako krajinu zameranú na svoju minulosť a až 82% si myslí, že Slováci sú schopní vykonávať viac ako jednu činnosť naraz. Hrdosť Slovákov na svoju minulosť vyzdvihuje aj prieskum z roku 2008. Podľa slov experta zo zahraničia je Slovensko krajinou protikladov. Ľudia sa začínajú pozeráť aj do budúcnosti (vytvárať nové projekty a meniť zaužívaný spôsob života) a budovať si vzťah k vlastnej histórii a tradíciám (napr. projekt Partizáni, spoločenská hra Slovensko).

Posledná skupina otázok sa zamerala na internú a externú dimenziu života Slovákov. Z odpovedí na flexibilitu, agresivitu, schopnosť dosiahnuť dohodu pri konflikte a starostlivosť o svoje životné prostredie sa potvrdilo zaradenie Slovákov k národom so špecifickými črtami externe orientovanej kultúry. Slováci sú flexibilný a pokojný národ. O svoje životné prostredie sa podľa zahraničných návštevníkov staráme a pri hádkach dokážeme nájsť vyhovujúci kompromis pre obe strany. Náš osud tak ovplyvňujú externé vplyvy a snažíme sa žiť v harmónii s prostredím. Zhrnutie uvedených zistení nájdeme aj v tejto myšlienke „Každá generácia si nesie svoje poznanie života, ale jedno ich po

stáročia spája a zároveň odlišuje od ostatných národov – vytrvalo žiť svoj každodenný život za akýchkoľvek okolností.“ (Slovensko, krajina s potenciálom, 2011, s. 8)

Záver

Zo skúmania kultúrnych dimenzií podľa F. Trompenaarsa je Slovensko krajina, kde prevláda individualizmus, partikularizmus, špecifická, externá a neutrálna orientácia. V dimenzii, ktorá sa zaoberá prínosovou a rodovou orientáciou, Slováci nepatria k vyhraneným národom. Vplyvom internacionalizácie sa mení a vyvíja interná a externá dimenzia, rovnako o aj špecifická a difúzna. V kultúrnych odlišnostiach podľa G. Hofstedeho nastáva posun z maskulínnej na feminínnu spoločnosť.

Poznania kultúrnych odlišností a dimenzií Slovenska je možné využiť v zahraničnom a domácom cestovnom ruchu, marketingovej komunikácii Slovenska ako cieľového miesta. Cieľové miesta, ktorých kultúrne preferencie sú rovnaké, či podobné orientácii domácich obyvateľov sa môžu ponúknuť aj návštevníkom z okolitých pohraničných krajín. Iná situácia vznikne napríklad v oslovení návštevníkov z Veľkej Británie, ktorých kultúra sa vyznačuje univerzalizmom, individualizmom, neutrálnou, špecifickou, sekvenčnou, internou a prínosovou orientáciou. Zhoda je len v dimenziách individualizmu, neutrálnej, špecifickej a čiastočne aj v prínosovej orientácii. Briti vnímajú Slovensko ako nebezpečný štát založený na rodinkárstve, ktorý sa zasekol v minulosti a nie je schopný riadiť svoj vlastný osud. Napriek tomu sme názoru, že britského návštevníka môžu zaujať produktové línie charakteristické pre svoj individualizmus a špecifickosť ako napr. voda a zábava, zimné športy, mestá a kultúra.

Literatúra

- [1] DOLINSKÁ, V., (2004). *Prieniky kultúr v globálnom priestore*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici,. ISBN 80-8055-929-5.
- [2] HALL, E. T., HALL, M. R., (1990). *Understanding cultural differences*. Yarmouth: Intercultural Press, . ISBN 978-1-8778-6407-0.
- [3] HOFSTEDE, G., (2001). *Culture's Consequences, Comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations*. Thousand Oaks: Sage Publications. ISBN 978-0-8039-7323-7.
- [4] HOFSTEDE, G., HOFSTEDE, G. J., (2006). *Kultury a organizace. Software lidské mysli*. Praha: Linde, 2006. ISBN 80-86131-70-X.
- [5] HOFSTEDE, G., HOFSTEDE, G. J., MINKOV, M.,(2010). *Cultures and Organizations, Software of the Mind, Intercultural Cooperation and its importance for survival*. New York: McGraw Hill. ISBN 978-0-07-166418-9.
- [6] KOLMAN, L., NOORDERHAVEN, G.N., HOFSTEDE, G., (2003). Cross-cultural differences in Central Europe. In *Journal of Managerial Psychology*, 2003, vol. 18, no. 1, pp. 76-88. ISSN 0268-3946.
- [7] KŘEČKOVÁ KROUPOVÁ, Z., (2009). *Kulturní specifika managementu multinacionálních firem*. Praha, 2009. [online]. [cit. 2014-10-10]. Dostupné z: www.vse.cz/vskp/28031_cultural_specifics_of_management_in_multinational_companies.
- [8] LUKÁŠOVÁ, R., NOVÝ, I. a i., (2004). *Organizační kultura*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-247-0648-2.
- [9] Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí, (2011). *Slovensko, krajina s potenciálom. Ideový koncept prezentácie Slovenska*. [online]. [Cit. 13.10.2014]. Dostupné z: www.foreign.gov.sk.
- [10] PÄTOPRSTÁ, L., (2014). *Hodnotenie kultúrnych dimenzií Slovenska ako krajiny cestovného ruchu*. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB v Banskej Bystrici, záverečná práca.
- [11] PRŮCHA, J., (2010). *Interkulturní komunikace*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-3069.
- [12] REISINGER, Y., (2009). *International Tourism*. Oxford: Butterworth-Heinemann. ISBN 978-0-7506-7897-1.
- [13] TROPENAARS, F., HAMPDEN-TURNER, CH., (2007). *Riding the Waves of Culture (Understanding Diversity in Global Business)*. Second edition. New York: MC Graw-Hill. ISBN 0-7863-1125-8.
- [14] TROPENAARS, F., HAMPDEN-TURNER, CH., (2012). *Riding the waves of culture. Undertanding diversity in global business*. Third edition. London: Nicholas Brealey Publishing. ISBN 978-1-90483-838-8.
- [15] TVRDOŇOVÁ, K., (2007). Marketing cieľového miesta. In *Manažment regionálneho cestovného ruchu*. Banská Bystrica: Slovak-Swiss Tourism. ISBN 978-80-89090-34-1.

- [16] TVRDOŇOVÁ, K., (2007). Makromarketing cestovního ruchu. In *Manažment regionálneho cestovného ruchu*. Banská Bystrica: Slovak-Swiss Tourism, 2007. ISBN 978-80-89090-34-1.
- [17] *Vekové pyramídy obyvateľstva SR, 1945-2012*. [online]. [citované 2014-10-13]. Dostupné z: http://portal.statistics.sk/files/Sekcie/sek_600/Demografia/Obyvatelstvo/grafy_mapy/2012/vekove-pyramidy_sr_2012_n.zip.
- [18] VETRÁKOVÁ, M., KLINCKOVÁ, J., (2013). *Efektívna komunikácia – predpoklad úspešnosti manažéra*. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. ISBN 978-80-557-0602-3.
- [19] *Výskum európskych hodnôt 2008 – Slovensko*, (2008). Bratislava: Sociologický ústav Slovenskej akadémie vied. ISBN 978-80-85544-57-2.
- [20] WINKLER, P., PETRUSEK, M., (1997). *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum Praha. ISBN 80-7184-164-1.

Príspevok bol spracovaný v rámci projektu VEGA č. 1/0235/14 „Formovanie organizačnej kultúry a systému riadenia podnikov s medzinárodným zastúpením v interkultúrnom prostredí“.

DOPYT OBYVATEĽOV SLOVENSKA PO ZÁJAZDOCH AKO PRODUKTOCH CESTOVNÉHO RUCHU

SLOVAK CITIZENS' DEMAND FOR PACKAGE TOURS AS SELECTED TOURISM PRODUCTS

DOC. ING. KRISTÍNA POMPUROVÁ, PHD.

Katedra cestovného ruchu a spoločného stravovania | *Department of Tourism and Hospitality*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici | *Matej Bel University in Banská Bystrica*
✉ *Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovak Republic*
E-mail: kristina.pompurova@umb.sk

Anotácia

Pochopenie a prispôsobenie sa dopytu je príležitosťou na získanie relatívnej konkurenčnej výhody a dosiahnutie úspechu na trhu. Platí to aj pre cestovné kancelárie, ktoré nie sú producentmi, ale sprostredkovateľmi služieb cestovného ruchu. Cieľom príspevku je preto zhodnotiť dopyt obyvateľov Slovenska po zájazdoch ako produktoch ponúkaných cestovnými kancelármi. Na základe rozsiahleho dotazníkového zisťovania vyhodnocujeme, aký podiel populácie si v roku 2013 kúpil zájazd a o aké zájazdy bol najväčší záujem. Zistili sme, že produkty cestovných kancelárií si kúpilo 14 až 18 % rezidentov Slovenska starších ako 15 rokov. Z hľadiska spotrebiteľských preferencií sme identifikovali dva relatívne homogénne segmenty zákazníkov – náročných a menej náročných jednotlivcov. Prvý segment si vyberal prevažne letecké zájazdy s ubytovaním v hoteloch vyššej triedy, v ktorých využíval služby all inclusive. Druhý segment sa uspokojil s jednoduchšími a lacnejšími kombináciami služieb do bližších cieľových miest. Výsledky skúmania môžu načrtnúť možnosti prispôsobenia činnosti cestovných kancelárií súčasnému správaniu spotrebiteľa.

Kľúčové slová

cestovná kancelária, cestovný ruch, dopyt, produkt, segment, zájazd

Annotation

Understanding the demand is the opportunity to obtain a relative competitive advantage and achieve the success on the market. This can be also applies on tour operators who are not producers, but tourism services intermediaries. The purpose of the paper is therefore to assess the Slovak citizens demand for package tours as products offered by tour operators. Based on an extensive questionnaire survey the paper evaluates the proportion of Slovak population that in 2013 has bought package tours and examines their preferences. We have found that tour operators 'products were bought by 14 to 18 % of Slovak citizens older than 15 years. In terms of consumer preferences, we identified two relatively homogeneous customer segments - demanding and less demanding individuals. The first segment chose mostly air transportation and accommodation in hotels of higher classes which all inclusive. The second segment was satisfied with simpler and cheaper service combinations to closer destinations. The results of the examination may outline options for tour operators 'activity adaptation to the contemporary consumer behavior.

Key words

demand, package tour, product, segment, tourism, tour operator

JEL classification: L83

Úvod

Cestovné kancelárie ako typické podniky cestovného ruchu sa každoročne stretávajú s problémom zostavenia atraktívnych balíkov služieb a stanovenia primeraného počtu miest v jednotlivých zájazdoch vo vzťahu ku kúpyschopnému dopytu. Dôvodom sú meniace sa preferencie zákazníkov, kontrahovanie kapacít od producentov služieb niekoľko mesiacov pred začatím predaja produktov, nepredvídateľnosť vývoja vonkajšieho prostredia a zároveň neznalosť služieb a cien konkurencie v čase tvorby vlastného produktu. Rozhodli sme sa preto preskúmať, po akých zájazdoch ako produktoch ponúkaných cestovnými kanceláriami je zo strany obyvateľov Slovenska najväčší dopyt.

Teoretici cestovného ruchu pristupujú k definovaniu dopytu po cestovnom ruchu diferencovane, čo čiastočne súvisí s absenciou oficiálneho vymedzenia dopytu Svetovou organizáciou cestovného ruchu (UNWTO). Explicitné definície dopytu po cestovnom ruchu nie sú v dostupnej literatúre početné, vychádzajú predovšetkým z ekonomického vymedzenia dopytu. Sumárne môžeme dopyt po produktoch cestovného ruchu definovať ako súhrn heterogénnych statkov a služieb, súvisiacich s cestovaním a pobytom osôb mimo miesta trvalého bydliska, ktoré návštevníci v cestovnom ruchu pri určitej cene, v určitom čase a za určitých podmienok požadujú.

Autori publikácií o cestovnom ruchu sa na rozdiel od ekonomickej teórie nesústreďujú len na množstvo požadovaných produktov, ale aj na počet spotrebiteľov ako nositeľov dopytu v cestovnom ruchu. Podľa Medlika (2003, s. 51, heslo Demand for tourism) je dopyt obvykle definovaný počtom spotrebiteľov v cestovnom ruchu, pričom sa rozlišuje aktuálny dopyt (počet zákazníkov) a potenciálny dopyt (počet osôb, ktoré sa v budúcnosti môžu stať zákazníkmi). Jafari et al. (2000, s. 136 – 137, heslo Demand) v súvislosti s vôľou a schopnosťou jednotlivca zúčastniť sa na cestovnom ruchu diferencujú efektívny (aktuálny) dopyt a latentný (potlačený dopyt), ktorý môže byť odložený a potenciálny. Kým odložený dopyt je spôsobený nedostatkom informácií a nedostupnosťou ponuky, príčinou potenciálneho dopytu sú ekonomické, sociálne alebo iné dôvody. Song, Witt (2000 In Otero-Giráldez, Álvarez-Díaz, Gonzáles-Gómez, 2012, s. 1301) a Goeldner, Ritchie (2009) pripúšťajú tri varianty vyjadrenia dopytu v cestovnom ruchu – počet spotrebiteľov (návštevníkov v cestovnom ruchu), prenocovaní a objem výdavkov. Frechtling (2012) sa zmieňuje, že dopyt môže byť vyjadrený v heterogénnych jednotkách, počnúc národnou menou (hodnotenie príjmov od spotrebiteľov), cez príchody a prenocovania návštevníkov, pobytové dni, až po precestovanú vzdialenosť či využitie konkrétnej kapacít.

1. Cieľ a metódy skúmania

Cieľom state je zhodnotiť dopyt obyvateľov Slovenska po zájazdoch ako produktoch ponúkaných cestovnými kanceláriami. Keďže štatistiky, ktoré by komplexne zachytávali charakteristiku zájazdov (cieľová krajina, čas realizácie produktu, dĺžka trvania zájazdu, využitý dopravný prostriedok, druh ubytovacieho zariadenia, rozsah stravovania, cena ap.), po ktorých je zo strany jednotlivcov najväčší dopyt, nie sú dostupné, pri napĺňaní cieľa vychádzame z primárnych zdrojov údajov.

Základný súbor tvorili rezidenti Slovenska vo veku 15 a viac rokov. Výber respondentov bol náhodný. Údaje získané z 1 813 vyplnených dotazníkov sme prekódovali a v tabuľkovom procesore Excel zostavili dátovú maticu. Po kontrole reprezentatívnosti súboru pomocou Chí kvadrát testu v štatistickom programe PASW SPSS sme z ďalšieho skúmania eliminovali 124 dotazníkov. Konečný výberový súbor tvorí 1 689 respondentov, ktorí sú podľa Pearsonovho Chí kvadrát testu reprezentatívnym obrazom rezidentov Slovenska z hľadiska veku (Asymp. Sig.=,902, Chi Square=1,596) a pohlavia (Asymp. Sig.=,886, Chi Square=,021).

Zozbierané údaje sme spracovali vybranými matematicko-štatistickými metódami v programe PASW SPSP. Štatistické testy sme vyhodnotili na hladine významnosti $\alpha=0,05$, t. j. s 95-percentnou pravdepodobnosťou.

2. Výsledky skúmania

V roku 2013 si zájazd v cestovnej kancelárii kúpilo 15,9 % respondentov. Keďže Kolmogorovov-Smirnovov test preukázal, že rozdelenie výberového súboru je normálne, na rozšírenie záverov z výberového súboru na základný súbor (populáciu Slovenska) sme využili štatistickú indukciu. S 95 %-nou pravdepodobnosťou tak môžeme konštatovať, že išlo o 14 až 18 % rezidentov Slovenska starších ako 15 rokov, čo približne zodpovedá výsledkom prieskumu postoja Európanov k cestovnému ruchu (European Union, 2014), podľa ktorých si v roku 2013 zabezpečilo dovolenku prostredníctvom cestovnej kancelárie 18 % oslovených Slovákov.

Najväčší podiel respondentov (15 %) sa zájazdu nezúčastnil z finančných dôvodov, čo spájame najmä so slabou kúpyschopnosťou obyvateľov Slovenska. Viac ako desatina (13,3 %) uviedla, že namiesto kúpy produktu cestovnej kancelárie dali prednosť individuálnemu zabezpečeniu jednotlivých služieb súvisiacich s cestovaním. Menej frekventované boli zdôvodnenia neúčasti na zájazde týkajúce sa pracovných dôvodov (10,5 %), zdravotného stavu (10,4 %), nedostatku času (9,8 %), rodinných dôvodov (8,4 %) a iných dôvodov (7 %) (potenciálny dopyt). Bezmála 6,8 % sa zájazdu nezúčastnilo kvôli málo atraktívnej ponuke cestovných kancelárií, rovnaký podiel respondentov kvôli iným preferenciám (napr. kúpe bytu, očakávaniu narodenia dieťaťa ap.), 6,1 % z obavy o bezpečnosť (spôsobenú najmä občianskymi nepokojmi v severnej časti Afriky) (potenciálny dopyt) a 6 % kvôli chýbajúcim vedomostiam o vhodnej ponuke cestovných kancelárií (odložený dopyt). Potvrdilo sa tak, že predaj zájazdov je ovplyvnený neistotou, asymetrickosťou informácií a rôznorodosťou (Alao, Batabyal, 2013, s. 439).

Respondentov, ktorí sa v roku 2013 nezúčastnili zájazdu z ďalšej analýzy vynecháme a zameriame sa na analýzu uspokojeného dopytu po zájazdoch organizovaných cestovnými kanceláriami.

Z výsledkov odpovedí respondentov, ktorí si v roku 2013 kúpili zájazd vyplýva, že jednotlivci sa o jeho kúpe rozhodovali najmä v závislosti od odporúčaní priateľov a známych (33,1 %), ktoré majú legitimizujúcu a hodnotiacu funkciu, na základe katalógu cestovnej kancelárie (18,2 %), informácií uverejnených na webovej stránke cestovnej kancelárie (17,6 %) a osobných skúseností (14,0 %). Menšia časť sa rozhodovala na základe dovolenkových portálov (4,5 %) a zľavových portálov (4,2 %), ktoré prinášajú zvýhodnené cenové ponuky zájazdov, či iných podnetov (ponukový list cestovnej kancelárie zaslaný cez internet, výkladná skriňa cestovnej kancelárie, TV a podobne).

Zistili sme, že napriek masívnemu využívaniu informačno-komunikačných technológií a súčasným trendom len 30 % považuje informácie sprostredkované cez internet (informácie na webovej stránke cestovnej kancelárie, dovolenkových, zľavových portáloch, informácie poslané elektronickou poštou ap.) za hlavný zdroj informácií, vedúci k rozhodnutiu o kúpe zájazdu. S 95-percentnou pravdepodobnosťou môžeme konštatovať, že kým 25 až 35 % obyvateľov Slovenska, ktorí si v roku 2013 zakúpili zájazd, čerpali informácie z internetu, 65 až 75 % čerpalo rozhodujúce informácie o zájazde z iných ako internetových zdrojov.

Pri zhromažďovaní informácií sa spotrebiteľ dozvedá o jednotlivých produktoch. Z celkového súboru zájazdov, ktoré sú na trhu dostupné, sa jednotlivci spravidla dozvedia len o určitom podsúbore. Z nich počiatočným nákupným kritériám vyhovie len niekoľko a po dôslednejšom vyhľadání informácií len málo produktov, z ktorých si spotrebiteľ nakoniec vyberie. Dôležité je preto identifikovať hierarchiu atribútov, ktoré riadia rozhodovanie spotrebiteľa.

Zistili sme, že viac ako tretina (34,2 %) respondentov sa pri výbere zájazdu orientovala na základe priaznivého pomeru kvality a ceny, pre štvrtinu (25,6 %) bolo kľúčovým kritériom výberu cieľové miesto cestovného ruchu a pre 17,1 % cena zájazdu, ktorá vo všeobecnosti súvisí s nižšou kúpyschopnosťou spotrebiteľov. Faktory ako zľava z pôvodnej ceny zájazdu (7,4 %), kvalita poskytovaných služieb (7,2 %), ponúkaná kombinácia služieb (5,7 %), dobré meno cestovnej kancelárie, ktorá zájazd predáva (1,8 %), dobré meno organizátora zájazdu (0,9 %) či iné (0,3 %) boli pri rozhodovaní menej podstatné.

Dominantným motívom účasti na zájazde bol pre 55,2 % respondentov pobyt pri mori, čo sa odrzkadlilo aj v preferovanej cieľovej krajine cestovného ruchu, pre 13,9 % trávenie spoločného času s rodinou, resp. priateľmi a pre 12,7 % odpočinok a rekreácia vrátane wellness a zdravotného zotavenia. Len 4,9 % sa zúčastnilo zájazdu kvôli poznávaniu veľkomiest a 3,8 % kvôli kultúre. Nemožno teda tvrdiť, že kultúrny cestovný ruch je obľúbenou formou organizovaného cestovného ruchu oslovených respondentov (Kajzar, 2014). Iba 2,9 % respondentov šlo na zájazd kvôli športovému vyžitiu, zhodne 2,9 % cestovalo kvôli prírode (horám, jazerám), 2 % z náboženských dôvodov, 1,2 % kvôli dobrodružstvu a 0,6 % za iným účelom. Konštatujeme, že poradie dominantných motívov približne korešponduje s výsledkami prieskumu postoja Európanov k cestovnému ruchu (European Union, 2014), v ktorom obyvatelia európskych krajín vrátane Slovenska označovali hlavné dôvody účasti na dovolenke v roku 2013.

Keďže pre produkty cestovného ruchu je charakteristická možnosť, v prípade zájazdov dokonca nevyhnutnosť kúpy vopred, zisťovali sme, v akom časovom predstihu sa respondenti rozhodovali o kúpe zájazdu. Viac ako pätina (21,8 %) zvažovala kúpu 15 až 30 dní pred začiatkom zájazdu, takmer rovnaký podiel (20,4 %) sa rozhodoval v časovom predstihu mesiac až dva pred uskutočnením zájazdu. Až 17,3 % si zájazd vyberalo jeden až sedem dní pred jeho uskutočnením a dokonca 3,1 % v deň jeho uskutočnenia, t.j. využili ultra last minute ponuku cestovnej kancelárie. Viac ako desatina (11,7 %) sa rozhodovala osem až 14 dní pred začatím zájazdu a približne rovnaký podiel (11,2 %) dva až štyri mesiace vopred. V dlhšom časovom intervale sa rozhodovalo 14,5 % respondentov (9,2 % štyri až šesť mesiacov a 5,3 % dokonca viac ako šesť mesiacov pred realizáciou zájazdu).

S 95-percentnou pravdepodobnosťou môžeme tvrdiť, že 41 až 51 % obyvateľov Slovenska, ktorí si v roku 2013 zakúpili zájazd, sa o jeho kúpe rozhodovali v dlhšom časovom predstihu ako mesiac. V kratšom časovom predstihu sa rozhodovalo 49 až 59 %, z toho 27 až 37 % si zájazd vyberalo menej ako dva týždne pred jeho uskutočnením, čo prináša cestovným kanceláriám, nakupujúcim služby na báze garancie, značné riziko.

Konečné rozhodnutie spotrebiteľa o nákupe vedie k výberu konkrétneho zájazdu. Ten je možné charakterizovať predovšetkým cieľovou krajinou, časom realizácie produktu, dĺžkou trvania, využitým dopravným prostriedkom, druhom ubytovacieho zariadenia, rozsahom stravovania a cenou.

Respondenti, ktorí si v roku 2013 kúpili zájazd, dali prednosť predovšetkým (1) Chorvátsku, (2) Turecku a (3) Bulharsku. Menší podiel respondentov sa zúčastnil zájazdu na (4) Slovensku. Ako uvádza Malachovský (2014, s. 793), je preto nevyhnutné zvýšiť participáciu obyvateľov Slovenska na domácom cestovnom ruchu s dôrazom na strednú a nižšiu príjmovú vrstvu. K obľúbeným cieľovým krajinám respondentov patrilo aj (5) Grécko, (6) Tunisko, (7) Taliansko, (8) Egypt, (9) Španielsko a (10) Rakúsko. Konštatujeme pritom značnú zhodu poradia preferovaných cieľových krajín so štatistickými údajmi o organizovanom cestovnom ruchu (Slovenská asociácia cestovných kancelárií a cestovných agentúr, 2014).

Respondenti sa v roku 2013 zúčastnili zájazdu predovšetkým v letných mesiacoch (32,5 % cestovalo na zájazd v auguste, 29,3 % v júli, 13,6 % v júni a 12,6 % v septembri). V januári až apríli sa zájazdu zúčastnilo len 5,4 % respondentov, v máji 4,1 % a októbri až decembri 2,6 %. Predpokladáme, že išlo najmä o poznávacie zájazdy.

Najväčší podiel respondentov sa rozhodol pre zájazd s dĺžkou trvania 9 až 12 dní (46,8 %) a 5 až 8 dní (33,3 %). Krátkodobých zájazdov (s maximálne 4 prenocovaniami) sa zúčastnilo 8,9 % respondentov, zájazdov, ktoré trvali viac ako 13 dní 10,9 % respondentov.

Polovica (50,9 %) respondentov sa pri rozhodovaní o využitom dopravnom prostriedku rozhodla pre letecký zájazd, štvrtina (24,3 %) uprednostnila autokarový zájazd, pätina (20,5) si zvolila vlastnú prepravu (automobilom, motorkou) a len 2,3 % kombinovanú prepravu, ktorú cestovné kancelárie

ponúkajú v menšom rozsahu ako v minulosti. Železničnú dopravu, ktorá stála pri zrode prvej modernej cestovnej kancelárie, využilo minimum (1,5 %) respondentov. Pre lodný zájazd sa rozhodlo len 0,6 %.

Až 70,5 % si vybralo ubytovanie v hoteli, pričom uprednostnili najmä hotely triedy **** (28,3 %), hotely triedy *** (21,5 %) a hotely triedy ***** (15 %). Záujem o hotely poskytujúce nižší štandard služieb bol minimálny (hotelom triedy * dalo prednosť 1,8 %, hotelom triedy ** 3,8 %). V penzióne bolo počas zájazdu ubytovaných 10,3 %, v apartmánovom dome 9,4 % a v súkromí 5,3 %. O ostatné kategórie ubytovacích zariadení bol len nepatrný záujem.

Zaujímalo nás, aký rozsah stravovacích služieb bol zahrnutý v cene zájazdu, ktorý si respondenti kúpili. Výsledky prieskumu potvrdili trend preferovania all inclusive, pri ktorom zákazník cestovnej kancelárie zaplatí jednu sumu za všetky služby (vrátane celodenného stravovania s nealko- a alkoholickými nápojmi) a dopredu vie, koľko bude celá dovolenka stáť (tabuľka 1). S 95-percentnou pravdepodobnosťou môžeme konštatovať, že 36 až 46 % obyvateľov Slovenska, ktorí si v roku 2013 zakúpili zájazd, si vybrali all inclusive, 20 až 29 % sa rozhodlo pre polpenziu a 15 až 23 % si v cestovnej kancelárii zakúpilo kombináciu služieb, ktorá neobsahovala stravu. Naš predpoklad, že viac ako polovica populácie dáva prednosť all inclusive package tours sme štatisticky nepotvrdili.

Tab. 1: Rozsah stravovacích služieb zahrnutý v cene zájazdu

Rozsah stravovacích služieb	Podiel respondentov v %	Podiel populácie (po využití štatistickej indukcie) v %
raňajky	10,0	7-13
polpenzia (raňajky, večere)	24,9	20-29
plná penzia (raňajky, obedy, večere)	5,7	3-8
all inclusive (celodenné stravovanie vrátane nápojov)	40,7	36-46
bez stravy	18,6	15-23

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe výstupov PASW SPSS

Takmer tretina (32,9 %) respondentov, ktorí sa v roku 2013 zúčastnili zájazdu, za vybraný produkt cestovnej kancelárie zaplatila 251 až 500 eur na osobu, každý tretí respondent (30,6 %) si vybral zájazd s cenou 501 až 700 eur. Necelá pätina (19,3 %) za zájazd zaplatila do 250 eur, 10,8 % respondentov zaň zaplatilo od 751 do 1000 eur a 6,5 % sumu vyššiu ako 1 000 eur. Binomickým testom sme overovali, či si väčšina (viac ako 50 %) vybrala produkt cestovnej kancelárie s cenou do 500 eur na osobu. Na základe p-hodnoty (0,456) vyššej ako je zvolená hladina významnosti (0,050) sme daný predpoklad nepotvrdili.

Vzhľadom na nejednoznačnosť preferencií zákazníkov cestovných kancelárií sme využili zhlukovú analýzu (metódu dvojkrovového zhlukovania) na identifikovanie relatívne homogénnych skupín respondentov z hľadiska ich uspokojeného dopytu po zájazdoch v roku 2013. Štatistický softvér (PASW SPSS) navrhol vhodné segmenty zákazníkov cestovných kancelárií, do ktorých sa majú tendenciu prirodzene zhlukovať. Ako sa zmieňuje Marčeková (2012), správne zvolené segmentačné kritériá sú podmienkou získania a dôkladného poznania cieľových skupín zákazníkov, ktoré budú pre organizácie pôsobiace v cestovnom ruchu prínosom. Keďže vytvorené zhluky neboli dostatočne stabilné, zo segmentačných kritérií sme vylúčili viaceré kritériá. Identifikovali sme pritom dva zhluky, ktorých štruktúra vyjadrená pomocou parametra tzv. siluety miery súdržnosti a separácie je prijateľná (0,3). Rozdelenie respondentov do skupín je pritom proporcionálne (51,8 % a 48,2 %) (tabuľka 2).

Tab. 2: Segmenty respondentov z hľadiska ich uspokojeného dopytu po zájazdoch

Charakteristika zájazdu a spotrebiteľa / Najfrekvencovanejšia kategória	Zhľuky respondentov a ich preferencie	
	Nároční zákazníci cestovných kancelárií (51,8 %)	Menej nároční zákazníci cestovných kancelárií (48,2 %)
Dopravný prostriedok (význam kritéria: 1,00)	lietadlo (93,0 %)	autokar (47,6 %)
Cena (význam kritéria: 0,70)	501-750 eur/osoba	251-500 eur/osoba
Ubytovacie zariadenie (význam kritéria: 0,62)	hotel **** (50,0 %)	hotel*** (24,5 %)
Krajina (význam kritéria: 0,57)	Bulharsko (21,5 %)	Chorvátsko (38,8 %)
Čas kúpy zájazdu (význam kritéria: 0,19)	1-7 dní (28,5 %)	15-30 dní (33,3 %)
Faktory výberu zájazdu (význam kritéria: 0,06)	pomer kvality a ceny (37,3 %)	cieľové miesto (32,0 %)
Mesiac účasti na zájazde (význam kritéria: 0,06)	august (35,4 %)	august (30,6 %)
Ekonomická aktivita respondentov (význam kritéria: 0,06)	zamestnaní (60,1 %)	zamestnaní (55,80%)
Rozsah stravovania (význam kritéria: 0,06)	all inclusive	polpenzia

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe výstupov SPSS

Prvý zhluk združuje náročných zákazníkov cestovných kancelárií s pravidelnými príjmami (61 % je zamestnaných, za ktorými nasledujú samostatne zárobkovo činné osoby), ktorí v roku 2013 cestovali takmer výlučne leteckou dopravou (až 93 %), počas zájazdu sa ubytovali v hoteloch vyššej triedy (polovica v hoteloch triedy ****, štvrtina v hoteloch *****), v ktorých využívali služby all inclusive (celodenné stravovanie vrátane nápojov). Pri výbere zájazdu bol pre viac ako tretinu (37,3 %) kľúčový priaznivý pomer kvality a ceny, menšia časť sa rozhodovala na základe cieľového miesta cestovného ruchu, zľavy z pôvodnej ceny, ceny zájazdu či kvality poskytovaných služieb. Pätina si za cieľ cestovania a pobytu zvolila Bulharsko, každý desiaty jednotlivec Turecko, za ktorým nasledovalo Grécko a Tunisko. Napriek tomu, že ide zväčša o štáty s priaznivým podnebím a dlhšie trvajúcou letnou sezónou, väčšina z daného segmentu dovolenkovala v auguste a júli, t.j. v top sezóne. Za zájazd cestovnej kancelárii najväčšia časť segmentu zaplatila od 501 do 750 eur na osobu. Viac ako štvrtina sa o kúpe zájazdu rozhodovala vo veľmi krátkom časovom predstihu (1 až 7 dní pred začatím zájazdu), t. j. kupovala si zájazd na last minute, rozhodovanie zvyšnej časti segmentu bolo diferencované.

Druhý zhluk tvoria predovšetkým jednotlivci, ktorí sa uspokojia s jednoduchším produktom cestovného ruchu a nižším štandardom poskytovaných služieb. Z veľkej časti (55,8 %) ho tvoria zamestnaní ľudia, nasledovaní študentmi a dôchodcami. Takmer polovica (47,6 %) si v roku 2013 ako dopravný prostriedok vybrala autokar a len nepatrne menej cestovalo na zájazd vlastnou dopravou (autom, motorkou). Najviac jednotlivcov zaplatilo za zájazd 251 až 500 eur na osobu, o niečo menej zaň zaplatilo do 250 eur. Takmer štvrtina (24,5 %) z daného segmentu bola počas zájazdu ubytovaná v hoteli ***, značná časť preferovala aj penzión, apartmánový dom či ubytovanie v súkromí, t. j. ubytovacie zariadenia poskytujúce len obmedzený rozsah služieb. Najviac jednotlivcov si zakúpilo zájazd, ktorého súčasťou bola polpenzia alebo kombináciou služieb, ktorých súčasťou nebola žiadna strava. Až 39 % cestovalo na zájazd do Chorvátska, k obľúbeným cieľovým krajinám segmentu patrilo aj Taliansko, domáca krajina (Slovensko) a Bulharsko. Takmer tretina (32 %) sa o kúpe zájazdu rozhodovala na základe cieľového miesta, nepatrne menej na základe priaznivého pomeru kvality a ceny, ostatní na základe ceny zájazdu. Až 30,6 % jednotlivcov z daného segmentu sa zájazdu zúčastnilo v auguste, za ktorým nasledoval júl a jún. V porovnaní so segmentom náročných klientov si jednotlivci z druhého zhluku plánovali svoju účasť na zájazde v dlhšom časovom predstihu. Tretina sa rozhodovala 15 až 30 dní pred uskutočnením zájazdu, o niečo menej jednotlivcov sa rozhodovalo mesiac až dva, resp. dva až štyri mesiace vopred.

Záver

Cieľom state bolo zhodnotiť dopyt obyvateľov Slovenska po zájazdoch ako produktoch ponúkaných cestovnými kanceláriami. V roku 2013 si zájazd v cestovnej kancelárii kúpilo 15,9 % respondentov (14 až 18 % rezidentov Slovenska starších ako 15 rokov). O jeho kúpe sa rozhodovali predovšetkým na základe odporúčaní priateľov a známych, katalógu cestovnej kancelárie a informácií uverejnených na webovej stránke cestovnej kancelárie. Zájazd si vyberali najmä podľa priaznivého pomeru kvality a ceny, cieľového miesta, resp. cieľovej krajiny cestovného ruchu a ceny zájazdu. Nepatrne pritom prevažovali tí, ktorí si zájazd kupovali v kratšom časovom predstihu ako mesiac pred vycestovaním, čo pre cestovné kancelárie, ktoré kontrahujú jednotlivé služby niekoľko mesiacov pred realizáciou produktu, znamená nemalé riziko.

Respondenti, ktorí si v roku 2013 kúpili zájazd, si za cieľ svojho pobytu najčastejšie vybrali Chorvátsko, Turecko a Bulharsko. Do vybraných cieľových krajín vycestovali v letných mesiacoch na 9 až 12 dní, a to prevažne letecky (viac ako polovica) alebo autokarom (necelá štvrtina). Každý siedmy respondent sa ubytoval v hoteli a každý štvrtý dal prednosť all inclusive zájazdu so zabezpečením celodenného stravovania vrátane nápojov. Šesť z desiatich respondentov za vybraný produkt cestovnej kancelárie zaplatilo od 251 do 700 eur na osobu.

Výsledky zhlukovej analýzy nám umožňujú konštatovať, že zákazníkov cestovných kancelárií je možné rozdeliť do dvoch homogénnejších skupín. Kým nároční jednotlivci si v roku 2013 vybrali takmer výlučne letecké zájazdy s ubytovaním v hoteloch vyššej triedy, v ktorých využívali služby all inclusive (najmä v Bulharsku, Turecku, Grécku a Tunisku) a za zájazd najčastejšie zaplatili od 501 do 750 eur na osobu, menej nároční zákazníci si kúpili kombinácie služieb do 500 eur, ktoré obsahovali najčastejšie autokarovú alebo individuálnu dopravu do bližších cieľových miest, ubytovanie v hoteli **** s polpenziou alebo individuálnym stravovaním. Paradoxné je, že náročnejší zákazníci manifestovali svoj dopyt po zájazdoch v kratšom časovom predstihu ako zákazníci, ktorí sa uspokojili s nižším rozsahom a štandardom služieb.

Literatúra

- [1] ALAO, O., BATAYAL, A. A., (2013). Selling package tours to tourists: A contract theory perspective. *Annals of Tourism Research*, vol. 42, pp. 425-442. ISSN 0160-7383. DOI 10.1016/j.annals.2013.03.003
- [2] EUROPEAN UNION, (2014). *Flash Eurobarometer 392 „Preferences of Europeans towards tourism”* [online]. [cit. 2014-12-30]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_392_sum_en.pdf
- [3] FRECHTLING, D. C., (2012). *Forecasting Tourism Demand: Methods and strategies*. Oxford: Butterworth-Heinemann. ISBN 0-7506-5170-9.
- [4] GOELDNER, CH. R., RITCHIE, R. B., (2009). *Tourism: Principles, Practices, Philosophies*. 11th edition. New Jersey: John Wiley and sons. ISBN 978-0-470-44060-5.
- [5] JAFARI, J. et al., (2000). *Encyclopedia of tourism*. London: Routledge, 2000. ISBN 0-415-15405-7.
- [6] KAJZAR, P., (2014). Kulturní cestovní ruch a světové dědictví. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 901–906. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 0.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-117.
- [7] MALACHOVSKÝ, A., (2014). Goals of tourism development in Slovakia in the context of regional development and selected tourism markets. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 787–795. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI 0.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-102.
- [8] MARČEKOVÁ, R., (2012). Klíčové segmentačné kritériá vo wellness cestovnom ruchu. In Rux, J., Šíp, J. (eds.) *Aktuální problémy cestovního ruchu. Nové trendy a technologie v cestovním ruchu. Sborník z mezinárodní konference*. Jihlava: Vysoká škola polytechnická Jihlava. , pp. 132-142. ISBN 978-80-87035-56-6.
- [9] MEDLIK, S., (2003). *Dictionary of travel, tourism & hospitality*. 3th edition. Oxford Butterworth Heinemann. ISBN 0-7508-5650-6.
- [10] OTERO-GIRÁLDEZ, M., ÁLVAREZ-DÍAZ, M., GONZÁLES-GÓMEZ, M., (2012). Estimating the long run effects of socioeconomic and meteorological factors on the domestic tourism demand for Galicia (Spain). *Tourism Management*, vol. 33, no. 6, pp. 1301-1308. ISSN 0261-5177. DOI 10.1016/j.tourman.2012.04.005.

- [11] SLOVENSKÁ ASOCIÁCIA CESTOVNÝCH KANCELÁRIÍ A CESTOVNÝCH AGENTÚR, (2014). *Organizovaný cestovný ruch v Slovenskej republike 2004-2013*[online]. [cit. 2015-01-29]. Dostupné z: www.sacka.eu/sk/SACKA/Statistika/

Príspevok bol spracovaný v rámci projektu VEGA 1/0810/13 „Predpoklady uplatnenia koncepcie spoločensky zodpovedného správania v cestovnom ruchu v SR“, ktorý sa rieši na Ekonomickej fakulte Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

TRADIČNÁ KULTÚRA V CESTOVNOM RUCHU S VYUŽITÍM JEJ NAJVÝZNAMNEJŠÍCH HODNÔT

TRADITIONAL CULTURE IN TOURISM USING ITS MOST IMPORTANT VALUES

DOC. PHDR. JOLANA DARULOVÁ, CSc.

Inštitút sociálnych a kultúrnych štúdií | Institute of social and cultural studies
Filozofická fakulta | Faculty of Philosophy
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici | University of Matej Bel in Banská Bystrica
✉ Cesta na amfiteáter 1, 97401 Banská Bystrica, Slovak Republic
E-mail: jolana.darulova@umb.sk

Anotácia

Cieľom štúdie je charakterizovať najvýznamnejšie hodnoty tradičnej kultúry Slovenska, ktoré majú potenciál uplatnenia v domácom cestovnom ruchu. Metodickým východiskom boli etnologické výskumy vybraných regiónov Slovenska so zachovalou tradičnou kultúrou. Za hlavné výsledky je možné považovať prehľad najvýznamnejších prvkov kultúry, ktoré už boli zaradené do národných, resp. svetových zoznamov kultúrneho dedičstva. Ide najmä o rezervácie ľudovej architektúry, dediny roka, reprezentatívny zoznam nehmotného kultúrneho dedičstva, ktoré sú vzhľadom k svojmu významu nedostatočne využívané v domácom cestovnom ruchu. Veľký potenciál má aj kulinárna kultúra regiónov Slovenska, ktorá je síce prezentovaná rôznymi formami, ale využíva sa iba v lokálnom priestore.

Kľúčové slová

tradičná kultúra, vybrané prvky kultúrneho dedičstva, cestovný ruch, kulinárna kultúra

Annotation

The aim of this study is to characterize the most important values of the Slovak traditional culture which have the potential application in national tourism. Methodology focuses on ethnological studies of selected regions of Slovakia with preserved traditional culture. The main results are considered to be the overview of the most important elements of the culture which have already been included in the national lists or world's lists of cultural heritage. In particular, the reservations of folk architecture, the villages of the year, and a representative list of intangible cultural heritage which are due to their importance, underused in the national tourism. A great potential has a culinary culture preserved in some Slovak regions and presented in different forms, but it is used only in the local area.

Key words

traditional culture, selected elements of cultural heritage, tourism, culinary culture

JEL classification: Z19

Úvod

Kultúrne dedičstvo, ktorého súčasťou sú aj hmotné a nehmotné prejavy tradičnej kultúry sa stáva iba v poslednom období prioritnou témou v európskom výskumnom priestore, na Slovensku – ako vyplýva z RIS3 – je situácia podstatne odlišná – preferujú sa najmä témy exaktných vied a socio-ekonomické témy sú v útlme. V štúdiu sa budem zaoberať najvýznamnejšími hodnotami tradičnej kultúry – ktoré ako súčasť kultúrneho dedičstva predstavujú významný potenciál domáceho cestovného ruchu. Vzhľadom na obmedzený priestor a rozsah príspevku budem venovať iba malú pozornosť teoreticko-metodologickým východiskám a iba enumeratívne a prehľadne upozorním na najvýznamnejšie hodnoty (bez ambície obsahových analýz.), ktoré sú doposiaľ prekvapivo na okraji

záujmu, resp. i napriek ich národnému významu, našli uplatnenie iba na úrovni lokality/regiónu. Východiskom bola odborná domáca i zahraničná literatúra a terénny výskum, ktorý som realizovala v posledných piatich rokoch v súvislosti s riešením zahraničného projektu CE ETNOFOLK 3CE296P4 *Central Europe Programme project. Preservation and Enhancement of Folk Culture Heritage in Central Europe* a domáceho projektu VEGA 1/0655/15 *Kultúrne dedičstvo ako fenomén identity* - oba zamerané na kultúrne dedičstvo.

Slovensko je z hľadiska rôznych ukazovateľov hodnotené ako krajina so zachovalou tradičnou kultúrou, ktorá je navyše vzhľadom k regionálnym odlišnostiam, stupňu zachovalosti socio-kultúrneho javu a inštitucionálnej pozornosti (medializácia, prezentácia) značne diverzifikovaná. Uvedená skutočnosť ešte podčiarkujú jej rôznorodosť, bohatstvo prejavov a významov.

Teoreticko-metodologické východiská

Civilizačné, ale najmä globalizačné trendy prispievajú k zmenám na rôznych úrovniach ekonomiky, spoločnosti i kultúry. Ako etnologička vnímam viaceré civilizačné i globalizačné vplyvy, ktoré priamo zasahujú socio-kultúrne javy tradičnej kultúry a menia ich, resp. môžu v krajnom prípade spôsobiť ich zánik. Na jednej strane sa nivelizujú tradičné regionálne rozdiely a obraz vidieka v kontexte životného štýlu orientovaného na konzum sa homogenizuje, na druhej strane však jednotlivci, komunity ale aj aktéri na rôznych stupňoch vládnutia vyhľadávajú prvky lokálnej tradície a ponúkajú ich záujemcom ako svoje kultúrne dedičstvo –so špecifickými hodnotami. Deje sa tak naprieč celej kultúrnej škále: v materiálnej kultúre, kde nová architektúra nesie tradičné, resp. ľudové znaky (penzióny, domy spoločenského stretávania), drobná architektúra – autobusové zastávky, nove znaky a symboly umiestňované na verejných priestranstvách, v oblasti verejného stravovania i v duchovnej kultúre (revitalizácia zvykov a obyčajov – napr. fašiangové obchôdzky, Hubertove poľovnícke slávnosti a pod).

Vrátim sa k zmieneným globalizačným trendom a načrtnem teoreticko-metodologickú perspektívu svojich výskumov. Z teoretického hľadiska možno všeobecne odkazovať na globalizáciu, proces, v ktorom je na jednej strane snaha o adaptáciu „svetového“, resp. globálneho výrobku na lokálne podmienky a na druhej strane ide o vytvorenie protiváhy pomocou lokálneho výrobku. V kontexte tejto štúdie však globálne a lokálne nechápem ako opozíciu, lebo v konečnom dôsledku ide vo všetkých analyzovaných prejavoch o snahu presadenia sa v globálnom trhu/svete. Oproti modifikovaným produktom bohatého sveta stojí túžba po presadení „bohatej svetovej kvality vlastných výrobkov“ (Darulová, Košťalová 2014: 104).

Súčasný smer globálneho konzumného kapitalizmu podporuje neobmedzené potreby či požiadavky, s ktorých pomocou lokálne trhy, techniky adaptácie tovaru na potreby a získavania pôžitku zo sústavnej premeny identity, umožňujú vznik istého druhu heterogenity. Globálne sa tak stáva lokálnym a lokálne globálnym (Barker 2006: 60). Globálne myšlienky, produkty dopadajú na lokálnu úroveň, ale „pri vhodnej interpretácii sa komunita môže stať prostriedkom, ktorý distribuuje svoje lokálne špecifiká (odlišnosti, alternatívu, tvorivosť) do globálneho sveta“ (Hynek, Svozil, Vágai, Trávníček, Trojan 2010: 458).

Vybrané najvýznamnejšie hodnoty tradičnej kultúry a ich potenciál pre domáci cestovný ruch

V štúdiu sa budem zaoberať vo všeobecnosti súčasným významom prvkov tradičnej kultúry, ktoré nadväzujú na vidiecke či mestské tradície a zdôrazňujú lokálne špecifiká, čím majú prilákať návštevníkov. Osobitnú pozornosť budem venovať najvýznamnejším hodnotám, ktoré prešli náročnými nominačnými procesmi a právom sa ocitli v svetových i národných zoznamoch. Vzhľadom na to, by im mala byť venovaná i patričná ochranná pozornosť, tak isto by mala byť zaručená ich životnosť, resp. udržateľný rozvoj a v neposlednej miere, keďže spĺňajú najvyššie kritéria, mali by

byť patrične propagované, medializované a najmä prezentované. Za takého najvýznamnejšie hodnoty s tradičnou provenienciou možno považovať:

- rezervácie ľudovej architektúry,
- dediny roka,
- prvky/lokality zapísané do svetového zoznamu kultúrneho dedičstva hmotného i nehmotného,
- prvky zapísané do národného Reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva.

Pre rozvoj cestovného ruchu vo vidieckom prostredí je primárne rešpektovanie prírodného a kultúrneho prostredia, prevaha architektonických objektov, ktoré sú v súlade s rurálnym prostredím (výrazne narušené najmä v období socializmu) s ľudovou architektúrou, používanými materiálmi, technológiami i farebnosťou. Z hľadiska týchto požiadaviek sú predurčené pre rozvoj domáceho cestovného ruchu obce, ktoré sú zapísané v **zozname rezervácií ľudovej architektúry**, obmedzene i lokality s evidovanými zónami ľudovej architektúry. Na Slovensku spĺňa kritériá rezervácií iba 11 obcí. Pamiatkový úrad SR eviduje v Ústrednom zozname pamiatkového fondu štyri registre, kde okrem registra hnutelných kultúrnych pamiatok, je i register pamiatkových rezervácií. Patria do neho obce s prevažujúcou hlinenou architektúrou na juhozápadnom Slovensku – Plavecký Peter a Veľké Leváre, s prevažujúcou drevenou architektúrou horských oblastí stredného a severného a severozápadného Slovenska – Vlkolínec, Ždiar, Osturňa, Podiel, Čičmany a Špania Dolina a kamennej architektúry – juhozápadného Slovenska – Brhlovce. Poslednou je časť obce Sebechleby – vinohradnícke domky Starej hory.

Tieto obce sú svojim charakterom výnimočné a mali by byť predurčené na to, aby sa práve do nich lokalizovali kultúrne podujatia súvisiace s lokálnou tradičnou kultúrou a spôsobom života (tradičné formy zamestnania, remesiel, stravovania, duchovnej kultúry, či folklóru). Vhodné by bolo uvažovať i o návrhu na itinerár/sprievodcu po rezerváciách ľudovej architektúry na Slovensku. Žiaľ, väčšinu z týchto obcí verejnosť ako rezervácie ľudovej architektúry nepozná.

Naopak jediná vidiecka rezervácia zapísaná do zoznamu UNESCO – Vlkolínec, je návštevnosťou predimenzovaná a je negatívnym príkladom toho, keď sú riadený turistický ruch a pracovný i sviatočný život obyvateľov lokality v rozpore (Bitušiková 2013: 23-24). Pozitívnym príkladom je napr. obaračková slávnosť na konci septembra konaná už viac rokov v obci Sebechleby, či súťaž vo varení špecifického banického jedla „štiarcu“ v obci Špania Dolina konaná každoročne v máji.

Okrem už zmienených individuálnych aktivít, v ktorých sa rozvíjajú prvky tradičnej kultúry (napr. architektúra), majú na súčasnom včleňovaní týchto prvkov a symbolov do obrazu dediny, vplyv i medzinárodné i národné programy, z ktorých je potrebné zmieniť najmä **Program obnovy dediny** a v rámci neho i súťaže o **Dedinu roka** a v poslednej dobe (2014) i o Európsku cenu obnovy dediny. Od roku 1997 resp. 2001 vzniklo mnoho pozitívnych príkladov, obnovy, výstavby a pod. Z podporených projektov je možné spomenúť napr. projektovú dokumentáciu Areálu tokajských tradícií – Viničky, Architektonicko-urbanistickú štúdiu chodníka pôvodných remesiel Habánsky dvor – Veľké Leváre, rekonštrukcia verejného priestranstva na Nám. SNP v obci Dobrá Niva s chodníkom dotvoreným prvkami ľudovej výšivky (Košťalová 2013: 64-65). V rámci súťaže Dedina roka sa od roku 2001 stali víťaznými dedinami: Soblahov (okr. Trenčín), Hrušov (okr. Veľký Krtíš), Vlahovo (okr. Rožňava), Liptovská Teplička (okr. Poprad), Dobrá Niva (okr. Zvolen), Oravská Lesná (okr. Námestovo), Malé Dvorníky (okr. Dunajská Streda). Súčasťou súťaže aj kategória Dedina ako hosťiteľ, kde je dôraz na pohostinnosť, kvalitu zariadení cestovného ruchu, propagáciu, náučné a turistické chodníky...) Ako výrazný potenciál pre rozvoj domáceho cestovného ruchu sa ukázala novozaložená tradícia tzv. Hontianska paráda, ktorá sa koná v jednej z dedín roka – Hrušove v polovici augusta (v roku 2014 už X. ročník).

Na tomto špecifickom podujatí venovanom tradičnej kultúre sa aktívne počas troch dní podieľa takmer celá obec. Okrem scénických programov sa každoročne prezentujú tradičné roľnícke práce na hrušovských lazoch vrátane možnosti návštevníkov zapojiť sa do kosenia a mlátenia obilia, sprístupnené je pečenie chleba v tradičných peciach, pálenie dreveného uhlia, ukážky kamenárskych prác a pod. V miestnych dvoroch a pivniciach sa pripravujú tradičné gastronomické špeciality

s ochutnávkami, spojené s hudobnými produkciami, dvory sú pomenované podľa rôznych obcí regiónu. Podujatie sa stalo veľmi obľúbeným a v posledných rokoch prekračuje regionálny rámec, nadobúda charakter masového konzumu. Nezanedbateľným faktom je aj to, že na priestore vyhradenom pre stany sa každoročne stretávajú mladí ľudia- početní účastníci hontianskych tradícií. Okrem iného to vyvracia teóriu o tradičnej kultúre ako neživej a menšinovej s obmedzeným množstvom jej vyznávačov (Mistrík, Haapanen, Heikkinen... 1999).

V ďalšej dedine roka – Prenčove sa každoročne konajú obdobné ale oveľa menšie slávnosti – Podsitnianske dni hojnosti.

Kultúrne tradície vo všeobecnosti, ale najmä živé kultúrne dedičstvo nehmotného charakteru sú považované za jednu z najvýraznejších devíz Slovenska. Patria medzi ne prvky zapísané do národného **Reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva** a z ostatných javov má výrazný potenciál pre domáci cestovný ruch najmä tradičné stravovanie, resp. kulinárne špeciality Slovenska.

Reprezentatívny zoznam nehmotného kultúrneho dedičstva sa na Slovensku (www.ludovakultura.sk) tvorí od roku 2011 a do súčasnej doby je v ňom zapísaných 9 prvkov:

1. Fujara a jej hudba (2010);
2. Radvanský jarmok (2011);
3. Aušusnícke služby špaňodolinských baníkov (2011);
4. Terchovská muzika (2011);
5. Tradičné ručné zvonenie na zvony a funkcia zvonárov na Slovensku (2011);
6. Čičmianske ornamenty (2012);
7. Banskoštiavnický Salamander (2012);
8. Tradičné bábkarstvo na Slovensku (2012);
9. Gajdy a gajdošská tradícia na Slovensku (2012).

Ako z uvedeného vyplýva, sú zapísané nielen prvky viazané na rurálne prostredie, ale aj na prostredie mestské. Pri nich sa zastavím, lebo majú priamy súvis s turizmom. Ide o Radvanský jarmok, ktorý sa už vyše 350 rokov koná v meste Banská Bystrica (pôvodne v časti Radvaň) zameraný nielen na predaj tradičných výrobkov, ale aj na predvádzanie tradičných remesiel. Súčasťou jarmoku boli a dnes ostávajú stánky s občerstvením. Podáva sa jaternica (zvlášť vyhľadávané boli "hurky" z okolia Žiaru nad Hronom), pečené mäso, guláš, rybie špeciality, a stánky so sladkosťami, medzi ktorými prevládal tradičný perník. Z nápojov najmä mladé víno - "burčiak" a aj zohrievaná pálenka - "hriato". Dnes je ponuka jedál rozšírená o tradičné receptúry – párance, lokše, podplameníky a pod.

Druhým prvkom sú Salamandrové dni, ktoré sa konajú v Banskej Štiavnici a sú odrazom súčasnej identity baníkov, hutníkov a naftárov Slovenska a zároveň prezentáciou histórie mesta formou maskovaného sprievodu. Význam salamandrového sprievodu podčiarkuje aj skutočnosť, že sa koná v meste zapísaného do Zoznamu svetového dedičstva UNESC-o (1993) (Darulová 2013).

Nakoniec ešte uvediem niekoľko poznámok ku kulinárnej kultúre. Výsledky antropologických výskumov potvrdzujú, že jedlo a spôsoby stravovania patria k najvýraznejším identifikačným kódom ľudských spoločností. Kulinárna kultúra je zaradovaná do štruktúr tzv. „dlhého trvania“ a stravovacie modely patria k najstabilnejším hodnotám ľudských spoločností (Stoličná 2007: 1). Hádám i z toho dôvodu je mnoho foriem, v ktorých sa ponúkajú tradíciou overené gastronomické skúsenosti v prospech cestovného ruchu – food turizmu. Rôznorodé a početné aktivity možno kategorizovať:

- kultúrne cesty zamerané na prezentáciu a konzum: napr. vínne cesty
- potravinové výstavy, expo (medzinárodné i národné),
- tradičné jarmoky s priestorom vydeleným pre kulinárske špeciality,
- súťaže v príprave konkrétneho jedla (haluška, guláš, držky a pod.),
- výstavy a ponuka jedla z tradičnej suroviny (na Slovensku – zemiaky),

- ponuka špeciálnych lokálnych/regionálnych jedál v tradičných reštauráciách (talianskej, francúzskej, čínskej, slovenskej),
- ponuka špeciálnych (raritných) jedál v mestskom prostredí (hotely a reštaurácie),
- jedlá ponúkané na ulici „street food“.

Na tomto mieste upozorním iba na kulinárne súťaže, zamerané na špecifiká lokálnej kuchyne, kde pre verejnosť prezentujú družstvá technológie prípravy jedla. V Banskobystrickom kraji to možno dokumentovať na príkladoch:

- „Čipkárskô“ – súťaž vo varení tradičného jedla podomových obchodníkov v špeciálnych „mašinách“ – Brusno (máj),
- Súťaž vo varení pirohov – Hronsek (máj),
- Súťaž vo varení držkového gulášu – Selce (jún),
- Varenie štiarcu – súťaž v príprave tradičného banického jedla – Špania Dolina (júl) a pod.

Výnimočným je projekt Tradičná chuť regiónov Slovenska a v rámci neho Tradičná chuť Hontu, ktorá má oproti ostatným vysokú odbornú úroveň vďaka hlavnému spoluorganizátorovi Regionálnej poľnohospodárskej a potravinovej komore a porote odborníkov z Vysokej školy poľnohospodárskej v Nitre. Súťaž má niekoľko kategórií, s cieľom oživenia tradičných receptov a zaradenia víťazného jedla do jedálneho lístka niektorej z hontianskych reštaurácií.

Záver

Na záver sa núka zovšeobecnenie: ako z prehľadu najvýznamnejších hodnôt tradičnej kultúry Slovenska vyplýva, aj v súčasnej dobe globalizácie, ktorá pôsobí na nivalizáciu kultúry, má práve táto oblasť výrazný potenciál pre rozvoj domáceho turizmu a tým aj pre regionálny rozvoj. Iba na základe socio-ekonomickej analýzy všetkých zmienajených prvkov tradičnej kultúry a možných aplikácií do praxe, bude možné formulovať konkrétne návrhy, resp. odporúčania pre všetkých zúčastnených aktérov.

Literatúra

- [1] BARKER, CH., (2006). *Slovník kulturních studií*. Praha: Portál. ISBN 80-7367-099-2.
- [2] BITUŠÍKOVÁ, A., (2013). Kultúrne dedičstvo, identita a turizmus (príklad Lokality svetového kultúrneho dedičstva UNESCO). In *Revitalizácia tradičnej kultúry a lokálna identita*. Zdena Krišková (ed.). Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku. ISBN 978-83-7490-661-6.
- [3] DARULOVÁ, J., (2013). Súčasný prejav folklorizmu (kultúrne dedičstvo banskobystrického kraja v kontexte vytvárania lokálnej/regionálnej identity). In *Revitalizácia tradičnej kultúry a lokálna identita*. Zdena Krišková (ed.). Krakov. Spolok Slovákov v Poľsku. p. 41-58. ISBN 978-83-7490-661-6.
- [4] DARULOVÁ, J., KOŠTIALOVÁ, K., (2014) Revitalizácia tradičného stravovania netradičnými, alternatívnymi formami. In *Etnologické rozpravy XXI*, Bratislava Ústav etnológie SAV, Inštitút sociálnych a kultúrnych štúdií FF UMB v Banskej Bystrici, no. 2, pp. 104-116. ISSN 1335-5074.
- [5] DARULOVÁ, J., (2013). The tradition of the Salamander Parade. *Slovak Ethnology* 61, Bratislava Ústav etnológie SAV, no.5, pp. 539-547. ISSN 1335-1303.
- [6] HYNEK, Alois – SVOZIL, Břetislav – VÁGAI, Tomáš – TRÁVNÍČEK, Jan – TROJAN, Jakub., (2010). Glocalization and sustainability: possibility for localities? [online]. [cit. 10. 3. 2015] Dostupné z: http://konference.osu.cz/cgsostrava2010/dok/Sbornik_CGS/Socioekonomicka_geografie/Globalizace_a_sustainability.pdf
- [7] KOŠTIALOVÁ, K., (2013). Revitalizácia tradičnej kultúry vidieka v procese globalizácie. In *Revitalizácia tradičnej kultúry a lokálna identita*. Zdena Krišková (ed.). Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, p. 59-74. ISBN 978-83-7490-661-6.
- [8] MISTRÍK, E. – HAAPANEN, S. – HEIKKINEN, H. – JAZUDEK, R. – ONDRUŠKOVÁ, N. – RÄSÄNEN, R., (1999). Kultúra a multikultúrna výchova. Culture and Multicultural Education. Bratislava: Iris. ISBN 80-88778-81-3.
- [9] *RIS3 Stratégia výskumu a inovácií pre inteligentnú špecializáciu SR*, ktorú vláda SR schválila na svojom rokovaní dňa 13. 11. 2013 uznesením č. 665/2013.

[10] STOLIČNÁ, R., (2007). Tradičná kulinárna kultúra etnických menšín na Slovensku. [online]. [cit. 10. 11 2014] Dostupné z: [/www.akademickyrepozitar.sk/sk/repozitar/tradicna-kulinarna-kultura-etnickych-mensin-na-slovensku.pdf](http://www.akademickyrepozitar.sk/sk/repozitar/tradicna-kulinarna-kultura-etnickych-mensin-na-slovensku.pdf).

Príspevok bol spracovaný v rámci grantového projektu VEGA 1/0655/15 Kultúrne dedičstvo ako fenomén identity

KULTÚRNE DEDIČSTVO AKO POTENCIÁL ROZVOJA CESTOVNÉHO RUCHU (NA PRÍKLADE MESTA POPRAD)

CULTURAL HERITAGE AS A POTENTIAL OF TOURIST BUSINESS DEVELOPMENT (ON EXAMPLE OF POPRAD)

PHDR. ZDENA KRIŠKOVÁ, PHD.

*Inštitút sociálnych a kultúrnych štúdií | Institute of Social and Cultural Studies
Filozofická fakulta | Faculty of Philosophy
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici | Matej Bel University in Banská Bystrica
✉ Cesta na amfiteáter 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovak Republic
E-mail: zdena.kriskova@umb.sk*

Anotácia

Štúdia sleduje základné predpoklady mesta Poprad v procese rozvoja cestovného ruchu a turizmu z pohľadu súčasnej etnológie. Zameriava sa najmä na geografické a hospodárske aspekty v priereze vývoja so zameraním na kultúrne dedičstvo. Dôraz kladie na modrotlačiarstvu tradíciu ako jeden z príkladov hospodársko-ekonomickej i sociokultúrnej produkcie. Z metodologického hľadiska vychádza z komparovania historicko-kultúrneho základu modrotlače s výsledkami terénnej praxe v súčasnosti. Cieľom štúdie je zhodnotiť súčasné možnosti uchovania tradičných prvkov, ich inovatívne využitie v modernom priemysle a prínos tohto potenciálu nielen pre kultúrny, ale najmä ekonomický rast regiónu. V revitalizácii výroby modrotlače možno hovoriť o udržateľnosti živého remesla s predpokladom rastu pracovných miest v regióne.

Kľúčové slová

cestovný ruch, kultúrne dedičstvo, modrotlač, ekonomický potenciál

Annotation

The study monitors basic preconditions of Poprad town in the process of development of tourism from the contemporary ethnological perspectives. It focuses mainly on geographical and economic aspects in the cross-section of the development of cultural heritage. It emphasizes the blueprint tradition as an example of economic and socio-cultural production. From a methodological point of view it is based on the comparison of historical and cultural basis of blueprint with the results of field practise in present day. The study aims to evaluate the current possibilities of preservation of traditional elements, their innovative use in modern industry as well as the benefits of this potential, both for cultural and economic growth in the region. In the revitalization of the blueprint manufacture we can talk about sustainability of living craft with the assumption of jobs growth in the region.

Key words

tourist business, cultural heritage, blueprint, economic potential

JEL classification: Z1

Úvod

Cestovný ruch, jeho stupeň a kvalita rozvoja je jedným z prioritných determinantov ekonomického rastu regiónov. Táto problematika sa dnes podrobne analyzuje vo všetkých oblastiach vývoja spoločností a v rozličných kontextoch sa stáva predmetom výskumu rôznych vedeckých disciplín, predovšetkým sociálnych. Keďže oblasť cestovného ruchu v sebe zahŕňa rovnako prírodný a ekonomický ako aj kultúrny potenciál, dostáva sa v týchto väzbách aj do centra záujmu etnologickej vedy, ktorá sleduje vývojové procesy v kontexte kultúrnej a sociálnej antropológie.

Cestovný ruch je nástrojom, ktorý na jednej strane stiera administratívne i kultúrne hranice, stáva sa priestorom rastu hospodárskej i kultúrnej diverzity, na druhej strane okrem prírodného a ekonomického potenciálu stoja v centre jeho záujmu kultúrne špecifiká etnických spoločností regiónov ako základné prvky identity. Práve tie sa stávajú magnetom pre návštevníka v snahe nachádzať originalitu, inakosť, obohatenie o nové prvky poznania. K vytváraniu pozitívneho povedomia a identifikácie sa so svojou lokalitou, pocit hrdosti a uvedomenie si dichotómie my/oni môže prispievať aj rozvoj turizmu. Domáci si uvedomujú svoj kultúrno-historický potenciál, svoju odlišnosť od cudzích návštevníkov, ktorí prišli spoznávať a obdivovať ich dedinu či mesto, ich prírodu, kultúru, históriu, čo sa stáva zdrojom lokálnej hrdosti (Boissevain 1997).

Diskutovanou sa v tomto kontexte javí otázka samotného vnímania cestovného ruchu a turizmu rôznymi vedami, pričom niektorí teoretici ich vnímajú aj ako synonymá. Na Slovensku je zaužívaný termín cestovný ruch, označujúci aj odvetvie hospodárstva, ktorý v kontexte ekonomického prístupu rozumie súbor činností zameraných na uspokojovanie potrieb súvisiacich s cestovaním. V úvahách o cestovnom ruchu zo širšieho hľadiska ako o sociokultúrnom fenoméne s dôrazom na tradičnú kultúru, prezentáciu miestnej kultúry, tradície, imidž i atmosféru lokality a regiónu používame aj termín turizmus (Chorvát 2006: 199). V antropológii sa turizmus ako subjekt výskumu objavil už dávnejšie – intenzívnejšie asi od 70. – 80. rokov 20. storočia – a postupne sa vykryštalizoval do podoby špecifického výskumného konceptu, ktorý niektorí antropológovia začali klásť rovnocenne vedľa takých konceptov ako náboženstvo, či mesto (Cohen 1981: 469).

Špecifickou kategóriou vo väzbe na cestovný ruch a turizmus je samotný pojem región, ktorý determinuje vymedzenie záujmovej oblasti bádateľov. Možno ho vnímať vo väzbe na krajinu, prípadne jej užšie územné väzby (ako krajinný celok, oblasť, kraj, miesto, prípadne správny celok), ale i v širších, nadnárodných väzbách (stredoeurópsky, európsky región). Etnologická veda sústreďuje pozornosť na kultúrny potenciál regiónov vo všetkých aspektoch vývoja so zreteľom na etnickú a kultúrnu identitu spoločností.

Vo svojom príspevku sa orientujem na oblasť horného Spiša, ktorý leží v najatraktívnejšej prírodnej oblasti Slovenska, vo Vysokých Tatrách. Konkrétne sa zameriavam na mesto Poprad ako historicky kultúrne, v súčasnosti aj hospodárske centrum tohto regiónu. Cieľom príspevku je priblížiť potenciál kultúrneho a prírodného dedičstva Popradu a jeho širšieho okolia so zreteľom na prvok modrotlačiarkej tradície v kontexte cestovného ruchu a načrtnúť možnosti udržateľnosti modrotlače ako jedného z možných predpokladov rozvoja ekonomického rastu regiónu a v konečnom dôsledku i krajiny. Pri sledovaní problematiky vychádzam z výsledkov viacročných kultúrno-antropologických výskumov, i zúčastneného pozorovania, keďže v tomto meste dlhodobo žijem. Pre porovnanie a verifikovanie údajov som postupovala komparáciou zistených skutočností s písomnými, či archívnymi prameňmi.

Keďže sledovanie problematiky zahŕňa mesto v jeho širších geografických väzbách, zahŕňa aj okolité rurálne prostredie. Nezanedbateľnou je preto skutočnosť, že v súvislosti s uchovaním kultúrnoidentifikačných prvkov, najmä v oblasti nehmotnej kultúry je situácia pri porovnaní urbánneho a rurálneho priestoru výrazne odlišná. Podľa sociológa Jean-Olivier Meastrea vznikol turizmus medzi napínavým mestským a vidieckym spôsobom života (Antonietti, Morand 1993: 12). Vidiecke prostredie sa v súčasnom vývoji javí ako sociálne uzavretejší celok s pevnejšími väzbami a sacionormatívmi, oproti spoločenstvu mesta. Mestá sú vystavené tlakom globalizácie viac než menšie lokality, lebo priťahujú nadnárodný kapitál a s ním aj viac pracovných príležitostí, čo následne spôsobuje rast migrácie a turizmu, ako aj zvyšujúcu sa diverzitu životných štýlov, kultúrnych znakov a reprezentácií (Bitušíková - Luther 2010: 5). V tomto kontexte je možné vnímať aj narastajúcu kultúrnu a sociálnu diverzitu Popradu. Najmä v sledovanom spišskom regióne ako jednom z centier cestovného ruchu na Slovensku sa Poprad javí ako kozmopolitné mesto s výraznými procesmi

najmä dočasnej migrácie, s voľnejšími sociálnymi väzbami oproti tradičnému lokálnemu spoločenstvu.

Geograficko- prírodné aspekty

Mesto Poprad je, rovnako ako v ostatných kontextoch, aj regionálnou spleťou - legitímne patrí k spomínanému hornému Spišu, jednému z hospodárskych i kultúrohistorických centier Slovenska. Samotný Poprad je už po niekoľko storočí špecifickým príkladom prepojenosti a vzájomného ovplyvňovania viacerých kultúrno-historických regiónov. So svojím širším okolím leží od západu na rozhraní Spiša a Liptova, sever, ktorý tvorí pomyselnú historickú hranicu medzi veľkým Uhorskom a Poľskom, je ovplyvňovaný goralským etnikom. Od juhovýchodu sem zasahuje aj horehronský región.

Popradčania si vždy uvedomovali aj významnú devízu geografickej polohy svojho mesta ako vstupu do našich malých veľhôr Vysokých Tatier, rovnako ako devízu liečivých prameňov v najmä v blízkych Gánovciach¹. Cestovný ruch tu už v minulosti patril k najvýznamnejším determinantom hospodárskej prosperity, ale i kultúrneho rastu. Za jeden z prvých významných krokov v oblasti rastu a rozvoja služieb v kontexte cestovného ruchu možno považovať založenie zariadenia - tzv. Huszovho parku alebo skrátene Huszparku, ktoré podnikol popradský špeditér a majiteľ pivovaru Dávid Husz (1813 -89). Správne predvídajúc, že najmä po sprístupnení mesta plánovanou Košicko-bohumínskou železnicou bude potrebné zvýšiť pozornosť voči požiadavkám predpokladaného prílivu cestujúcich, a to okrem oddychu aj rozšírením stravovacích a ubytovacích služieb. Huszov park mal tak celoročne slúžiť ako príjemný oddychový a spoločenský priestor rovnako domácemu obyvateľstvu, ako i turistom či prechádzajúcim cestujúcim. Na tento účel David Husz rozšíril svoje pozemky v okolí prosperujúceho pivovaru, ktoré sa stali miestom pre hotely s domácou stravou, kde sa zamerával na návštevníkov „turistickej triedy“, kaviareň s tanečným parketom, kúpeľný dom s vodoliečbou a ihriská a športoviská uprostred zelene určil predovšetkým domácim Popradčanom. V súdobých sprievodcoch sa Huszov park opisuje ako najkrajšia časť vtedajšieho mesta (Bohuš 1998: 430). Po smrti manželov Huszovcov park so svojou slávou pomaly upadal.

S podobným zameraním vznikol na území dnes mestskej časti Spišská Sobota Grébov park (udomácnené pomenovanie Grébpark) či v ďalšej mestskej časti Veľká Krompecherov park. Aktívna prevádzka týchto parkov trvala dovtedy, kým sa vo Vysokých Tatrách neujali zimné športy a tatranské strediská nepredĺžili svoje letné využitie na celoročnú prevádzku. Takémuto výraznému turistickému, ale najmä ekonomickému tlaku nedokázali popradské parky konkurovať a postupne zanikali.

Pozitívne smerovanie rozvoja moderného cestovného ruchu krajiny, postaveného na rozvíjaní tradičného základu, vychádzajúceho z primárneho potenciálu regiónov a ich spoločenstiev, dokladá aj následné súčasné riešenie. Snahy o znovuoobnovenie pôvodnej tradície sa sporadicky objavili už v druhej polovici 20. storočia zámerom vybudovať popradské kúpalisko. Skutočné naplnenie však nastalo až po zmenách v r. 1989 prílivom zahraničného kapitálu, vďaka ktorému sa na území pôvodného „Grébparku“ vybudoval rozsiahly komplex kúpeľno-športového areálu Aqua City. Rozsahom i ponukou služieb ho možno považovať za jedinečný v rámci celého Slovenska i za jeho hranicami. Rozsiahlosť a špičkovosť takéhoto centra je v podmienkach Popradu podmienená jednoznačne blízkosťou Vysokých Tatier, ktoré sú najdôležitejším determinantom rozvoja cestovného ruchu v tomto regióne, a teda i samotného Popradu. Okrem ponúkaných stálych kúpeľných a športových služieb spolu s ubytovacími a stravovacími kapacitami sa areál Aqua City dnes stáva aj strediskom kultúrneho vyžitia v kontexte globalizácie a v plnom rozsahu zodpovedá náročným súčasným požiadavkám domácich i zahraničných klientov (Krišková 2010: 102).

¹ Lokalita leží 5 km juhovýchodne od Popradu.

Historické aspekty

Atraktivitu popradského regiónu predurčujú už jeho hlboké a vzácne prehistorické korene, spojené s archeologickým nálezom svetového významu - výliatkom mozgovne človeka neandertálskeho typu v Gánovciach,² ktorý dokladá existenciu neandertálskeho človeka na tomto území už pred 120 000 rokmi. Návštevníkom Popradu a Tatier sú unikátne nálezy výskumov sprostredkované prostredníctvom samostatnej expozície v Podtatranskom múzeu v Poprade, pričom originál nálezu sa nachádza v trezore Národného múzea v Prahe. Návštevnosť múzejnej expozície je však vzhľadom na význam dokumentovanej skutočnosti neadekvátne nízka, čo je realitou vo väčšine pamäťových inštitúcií v regiónoch krajiny. Aj táto skutočnosť je dokladom prioritnej orientácie súčasného cestovného ruchu na moderné inovátorské, dynamické formy sprostredkovania skutočnosti, najmä s možnosťou priamej interaktívnej účasti jej recipienta.

Hospodárske a kultúrne aspekty

Okrem jedinečných prírodných daností k predpokladom rozvoja cestovného ruchu popradského regiónu patrí jeho strategická hospodárska poloha, rovnako podmienená historickým vývojom. Týmto územím prechádzala *Via magna*, významná obchodná spojnica východu so západom (na sever odbočovala cez Sliezko a Nemecko do strednej a západnej Európy, juhozápadne pokračovala cez Rakúsko do bohatého Talianska). Pri Poprade sa táto cesta križovala s obchodnou cestou spájajúcou sever s juhom cez Nízke Tatry, Poľsko, až k Pobaltiu, či do Ruska (Chalupecký 1998: 45). Na tento zásadný hospodársky, ale i kultúrny aspekt nadväzuje Poprad i v súčasnom vývoji. Počtom obyvateľstva³ sa zaradilo mesto do prvej desiatky v rámci republiky. Rozširujú sa jeho nadregionálne funkcie, patrí dnes k dôležitým hospodárskym, politickým a kultúrnym centram s jedinečným prírodným prostredím, vzácnymi historickými pamiatkami i významnou koncentráciou cestovného ruchu. Práve pre tieto kvality pozícia Popradu neustále rastie a nadobúda dosah aj v nadnárodných reláciách.

Paradoxne mesto Poprad v jeho súčasnej podobe možno považovať za mesto relatívne mladé. Jeho dnešné súčasť majú hlbokú a bohatú, ale samostatnú históriu, siahajúcu až do obdobia 12. - 13. storočia. Súčasný Poprad vznikol až po roku 1945 postupným pripojením týchto pôvodne samostatných okolitých mestečiek – Spišskej Soboty, Veľkej (1946), Stráží pod Tatrami (1960) a Matejoviec (1974). Mestečká mali nielen spoločný bohatý historický vývoj, ale dopĺňali sa aj po hospodárskej a ekonomickej stránke (Kollárová-Švorcová 1998: 355). V týchto väzbách patrili uvedené spišské mestečká k významným sídlam s remeselnícko-obchodným charakterom, najmä prostredníctvom pravidelných týždenných trhov.

Na tomto základe sledujeme aj tradíciu modrotlačiarkej produkcie a jej perspektív v kontexte zhodnocovania kultúrneho potenciálu regiónu pre jeho ekonomický rast v súčasných podmienkach.

Modrotlačiarška tradícia ako kultúrny potenciál súčasného rozvoja

Globalizačné tendencie súčasných urbánnych i rurálnych spoločenstiev logicky vyvažuje ich prirodzená snaha prezentovať vlastnú kultúru, jej zvláštnosti a diferenciacne črty, ktorými sa odlišuje od iných spoločenstiev. Snahou nielen jednotlivých regiónov, ale aj samotných miest či lokalít je presadzovať vlastnú identitu uchovaním špecifik. Deje sa tak v prirodzenej snahe o kontinuitu charakteristických prvkov vlastnej kultúry v rámci generačnej transmisie. Rozvoj cestovného ruchu a turizmu je jedným z prioritných impulzov tohto vývojového procesu v kontexte udržateľnosti prvkov kultúrneho dedičstva ich rekonštrukciou či revitalizáciou v súčasnosti. Nachádzame tu však zdanlivú protirečivosť - na jednej strane je snaha o uchovanie tradičných prvkov, čo navonok

² Rozsiahle medzinárodné archeologické výskumy, zamerané na túto problematiku, boli v tejto oblasti na základe unikátneho nálezu výliatku mozgovne vykonané najmä v 50.-60. rokoch 20. storočia.

³ k 30. 9. 2010 uvádza mesto Poprad 52 377 obyvateľov.

vyvoláva spiatočnicke predstavy, na druhej strane dominuje potreba napredovania, ekonomického rastu. Ide tu o potrebu vytvárania integrovaných stratégií, založených na kultúrnom dedičstve. V tomto procese sa prejavujú skutočné hodnoty tradičnej kultúry ku ktorým možno zaradiť aj modrotlačiarSKU tradíciu, a to v jej sociokultúrnych väzbách ako aj vo väzbe na hospodárSKU produkciu.

Modrotlač je zdobená textília, zhotovená technikou negatívnej tlače vzorov, farbená indigom za studena. Ide o prvok kultúrneho dedičstva vo väzbe na remeselnú výrobu, teda hospodárSKU produkciu, ktorá v symbióze s rozvojom obchodu patrila k základným determinantom rozvoja etnických spoločenstiev počas viacerých storočí a pretrvala až dodnes. Má preto potenciál, resp. môže byť i v súčasnosti zdrojom ekonomického rozvoja regiónu a teda aj ekonomicko-kultúrneho a sociálneho zhodnocovania tohto fenoménu ako prvku kultúrneho dedičstva.

Tento špecifický spôsob farbenia látok sa do Európy rozšíril z Holandska a Nemecka (kam dovážali indigo z Orientu), najmä v 17. storočí, po 30-ročnej vojne. Udomácnil sa v oblasti Poľska, Rakúska, Maďarska ako aj na území Čiech, Moravy, či Slovenska, čím výrazne ovplyvnil hospodársko-ekonomický aj socio-kultúrny vývoj etník temer celého stredoeurópskeho priestoru (Krišková 2012: 36). Napriek globálnemu rozšíreniu si každé etnikum uchovalo vlastné špecifiká vo výrobnotechnologickom procese i ornamentike.

Na území Slovenska práve Spiš patril k oblastiam s najhustejšiu sieťou remeselníckych dielní s modrotlačiarSKU výrobou, v popradskom regióne bola takáto dielňa v Spišskej Sobote, Matejovciach, Veľkej, i Strážach. Výroba modrotlače poukazuje na geografické kontexty vo väzbe na prírodné suroviny a ich produkty, na interetnické vplyvy v dôsledku migračných pohybov, pričom všetky do značnej miery determinovali hospodársko-ekonomický aj sociokultúrny vývin krajín strednej Európy. ModrotlačiarSKU výroba nadväzuje na roľnícku produkciu ľanu a výrobu plátna, čo bol z hospodárskeho hľadiska nezanedbateľný fakt, vzhľadom na veľmi náročné klimatické podmienky pre pestovanie rastlín v tomto vysokohorskom prostredí. Svojou podstatou patrí zároveň k najvýraznejším prejavom tradičného výtvarného umenia. V mestskom prostredí zanikla výroba modrotlače koncom 19. storočia v súvislosti s nástupom priemyselnej výroby, no presunula na vidiek, kde pretrvala v okolí Popradu až do 70. rokov 20. storočia. V súčasnosti v krajinách strednej Európy evidujeme už len niekoľko individuálnych výrobcov, ktorí prispôsobujú svoju výrobu novým technickým možnostiam ako aj umeleckým trendom.

V ekonomických súvislostiach ide o prvok kultúrneho dedičstva vo väzbe na remeselnú výrobu, ktorá patrila k základným determinantom hospodárskeho a kultúrneho vývoja etnických spoločenstiev počas viacerých storočí a pretrvala až dodnes. Má preto potenciál, resp. môže byť zdrojom ekonomického rozvoja regiónu, a teda aj ekonomicko-kultúrneho zhodnocovania kultúrneho dedičstva. Produkcia i spotreba výroby sa v posledných rokoch mení z ekonomického na globálny ekologický problém. Snaha vyrábať stále viac, lacnejšie a rýchlejšie vedie aj k strate remeselných zručností a generačnou transmisíou uchovávaných znalostí technológií a materiálov. Treba povedať, že revitalizácia remeselnej výroby v zhotovovaní látok neumožňuje masovú produkciu. Rýchlo a lacno tu jednoducho nefunguje. Povedomie o ručnej práci, domácej kvalite a regionalite však výrazne stúplo na hodnotu (Niedermayr 2014: 34).

Súčasnú produkciu modrotlače možno vnímať v dvoch polohách. V jednej ide o nadviazanie na tradičné techniky, či vzory, ktoré sa uplatňujú pri výrobe tradičných ľudových odevov (krojov), ale nie sú už súčasťou autentickej kultúry. Na druhej strane modrotlačiarSKU výroba v súčasnosti zaujala mnoho mladých umelcov - dizajnérov a výtvarníkov. Ponúka možnosť experimentovať s technikami ich inovovaním, i zjednodušovaním, rovnako s potláčaním látok i celkom novým umeleckým stvárnením, praktickým a dekoratívnym využitím. Dnešní umelci sa snažia o znovuobjavenie a spopularizovanie modrotlače, ako aj jej redizajnovanie do súčasnej podoby. Možnosti kreativity sa objavujú v oživení farebnosti, obohatení pôvodných techník (vzory využívané pre sieťotlač, filmotlač), nových vzorov (Art Deco, op-art) a využitia (interiérový nábytok, doplnky). Kreatívne

myslenie sa prejavuje aj v novej, dynamickej ornamentike aplikovanej na odeve. V tejto inovácii možno hovoriť o živom remesle aj s potenciálom rastu pracovných miest v regióne.

Záver

Vývoj spoločnosti je dnes podmienený prioritne ekonomickým a hospodárskym rastom. Jeho súčasťou je však okrem materiálnej základne i nehmotná nadstavba spočívajúca v sociokultúrnych hodnotách a tradíciách, ktoré sú identifikačným znakom spoločností. K zvyšovaniu úrovne regiónov a societ na lokálnej, národnej i nadnárodnej úrovni prispieva aj rozvoj cestovného ruchu zahŕňajúci všetky kontexty vývoja od historických, cez prírodno-geografické a hospodársko-ekonomické až k sociokultúrnym. Na príklade širšieho okolia Popradu ako súčasť regiónu Spiša bolo mojím zámerom poukázať na jeho základný potenciál vo väzbe na rozvoj cestovného ruchu s akcentom na konkrétny prvok kultúrneho dedičstva – modrotlačiarstvu tradíciu.

Vo všeobecnosti možno konštatovať, že dnes sú prejavy autentickej tradičnej kultúry späté najmä s funkciou spoločensko-zábavnou, estetickou, identifikačnou i komerčnou. V súčasnosti sa nedá vychádzať „už iba“ z objavovania kultúrnych hodnôt, ale vnímať tradičnú kultúru ako fenomén v jej širších historických, kultúrno-spoločenských súvislostiach, ktoré nemôžu byť izolované od vonkajších ekologických faktorov. Existencia kultúry je podmienená prostredím, procesmi globalizácie i samotnými aktérmi (Košťalová 2011: 296).

Na príklade modrotlače a jej využitia v prospech regionálneho rozvoja je možné spojenie tradičných foriem kultúrneho dedičstva s jeho umeleckým a kreatívnym využitím v súčasnosti a ekonomickým zhodnotením v prospech regionálneho rastu. Dynamika konštrukcie dedičstva spočíva v aktualizácii, adaptácii a reinterpretácii uchovaných vedomostí, zručností a hodnôt určitej skupiny, čiže spája uchovávanie a inováciu, stabilitu a dynamiku, reprodukciu a kreativitu, a tým vytvára nový sociálny význam, ktorý generuje identitu (Bessirée 1998: 27). Tu možno vidieť cestu k udržateľnému využívaniu a zhodnoteniu kultúrnych hodnôt pre budúcnosť. V tomto procese vidím aj úlohu etnológov, ktorí by mali úzko spolupracovať s orgánmi podporujúcimi rozvoj turizmu a pôsobiť aj ako poradný orgán pri hľadaní cieľov a smerovania turizmu a cestovného ruchu. Jedným z negatívnych vplyvov turizmu je skutočnosť, že lokality často nepoznajú, alebo nevenujú pozornosť špecifikám svojej tradičnej kultúry a kopírujú projekty úspešné v iných lokalitách, nehľadiac na nevhodnosť v novom prostredí. Tu by aj predstavitelia regiónov nemali váhať osloviť etnológov, ktorí by mohli napomôcť zachovať jedinečnosť a zároveň kompaktnosť kultúry (Hladká 2005: 55).

Literatúra

- [1] ANTONIETTI, Thomas, MORAND, Marie Claude., (1993). *Tourismus und Gesellschaft*. In *Antonietti, Thomas – Morand, Marie Claude (Hg): Tourismus und Kultureller Wandel, Wallis 1950-1990*. Sitten: Walliser Kantonsmuseen.
- [2] BESSIÈRE, J., (1998). Local Development and Heritage: Traditional Food and Cuisine as Tourist Attractions in Rural Areas. *Sociologia Ruralis*, vol. 38, no. 1, pp. 21-34. ISSN 1467-9523. DOI: 10.1111/1467-9523.00061.
- [3] BITUŠÍKOVÁ, A., LUTHER, D., (2010). *Kultúrna a sociálna diverzita na Slovensku*. Banská Bystrica: Inštitút sociálnych a kultúrnych štúdií, Univerzity Mateja Bela, Bratislava: Ústav etnológie SAV. ISBN 978-80-557-0008-3. EAN 9788055700083.
- [4] BOHUŠ, I., (1998). Vývoj po roku 1918. In *Dejiny Popradu*, 1998. Košice: Vydavateľstvo Oriens, s. 353, 421, 430.
- [5] BOISSEVAIN, J., (1997). Consuming the Other: Globalization and mass Tourism in Malta. *Focal. Globalization/Localization: Paradoxes of Cultural Identity*, no 30-31, pp. 107-119. ISSN
- [6] COHEN, E., (1981). Announcement. Tourism as an Anthropological Subject. *Current Anthropology*, no. 22, pp. 469-470. ISSN 1537-5382.
- [7] HLADKÁ, E., (2005). Turizmus a ľudová kultúra v kontexte európskych koncepcií. In *Etnologické rozpravy/Tradičná kultúra, turizmus a rozvoj regiónov*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, Národopisná spoločnosť Slovenska. vol. XII, no. 2, pp. 50-56. ISSN 1335-5074.

- [8] CHALUPECKÝ, I., (1998). Stredoveké súmestie do r. 1412. In *Dejiny Popradu*, 1998. Košice: Vydavateľstvo Oriens, s. 45.
- [9] CHORVÁT, I., (2006). Sociológia turizmu a jej počiatkové východiská. In ČUKAN, J., GAŽIOVÁ, A., ŠUSTEKOVÁ, I. (eds.): *Tradičná kultúra, turizmus a rozvoj regiónov*. Nitra: Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UKF Nitra, Katedra etnológie a etnomuzikológie FF UKF Nitra, s. 197-205.
- [10] KOLLÁROVÁ – ŠVORCOVÁ, Z., (1998). Urbanistický vývoj mesta. In *Dejiny Popradu*. Košice: Vydavateľstvo Oriens
- [11] KOŠTIALOVÁ, Katarína. (2011). Tradičná kultúra ako faktor rozvoja mestského turizmu. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *14th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 295-302. ISBN 978-80-210-5513-1.
- [12] KRIŠKOVÁ, Z., (2010). Turizmus ako impulz rozvoja mesta. In *Kultúrna a sociálna diverzita na Slovensku*. Banská Bystrica: Inštitút sociálnych a kultúrnych štúdií, Univerzity Mateja Bela, Bratislava: Ústav etnológie SAV. 2010, s. 95 -111. ISBN 978-80-557-0008-3. EAN 9788055700083.
- [13] KRIŠKOVÁ, Z., (2012). *Etnokultúrne kontexty výroby modrotlačie*. Banská Bystrica: Inštitút sociálnych a kultúrnych štúdií, Univerzity Mateja Bela. ISBN 978-80-557-0380-0.
- [14] NIEDERMAJR, L., (2014). Streng gstoaft = prísne pásikované (od odevu chudobných k luxusnému výrobku). In *Remeslo, umenie, dizajn*. Bratislava: Ústredie ľudovej umeleckej výroby, vol. XV., no. 3, pp. 34-37. ISSN 1335-5457.

Príspevok bol spracovaný v rámci grantového projektu VEGA 1/0655/15 Kultúrne dedičstvo ako fenomén identity

RURAL AREAS AND TOURISM INDUSTRY

VENKOVSKÉ OBLASTI A CESTOVNÍ RUCH

PROF. PHDR. KAREL LACINA, DRSC.

ING. PAVLA BŘEČKOVÁ, PH.D.

<i>Katedra veřejné správy</i>	<i>Department of Public Administration</i>
<i>Fakulta sociálních studií</i>	<i>Faculty of Social Studies</i>
<i>Vysoká škola finanční a správní</i>	<i>Economics and Administration University</i>
✉ <i>Estonská 500, 101 00</i>	<i>Praha, Czech Republic</i>
<i>E-mail: kar.lacina@seznam.cz, breckova@audacio.cz</i>	

Annotation

The role of regions in the economic and social affairs - including the creation of suitable conditions for the tourism industry activities development - is increasing both in Europe and in the Northern American countries mainly during the last decades. This trend is connected in the Europe among others with the public administration reforms implementation. One of its results became the creation of regional state administration and local government that did not de facto exist before the beginning of reforms activities in the European continental model of the public administration execution. Today Small and Medium Enterprises have significant economic and social position in the regional development. Another result is represented by the implementation of regional economic and social strategies in which tourism industry and Small and Medium Enterprises active play ever growing role.

Key words

regions, regional development strategies, tourism industry, village tourism industry, regional tourism industry strength and weakness, biketourism

Anotace

V Evropě a v zemích Severní Ameriky úloha regionů v hospodářských a sociálních vztazích - včetně vytváření příznivých podmínek pro rozvoj turistických aktivit - se zvyšuje zejména v posledních desetiletích. V Evropě je tento trend spojen mimo jiné s uskutečňováním reformem veřejné správy. Jedním z jejich výsledků se stalo vytváření regionální státní správy a územní samosprávy, jež de facto před zahájením reformem neexistovaly v evropském kontinentálním modelu výkonu veřejné správy. v regionálním rozvoji dnes Důležitou ekonomickou a sociální roli v regionálním rozvoji dnes hrají malé a střední podniky. Dalším výsledkem reformem je implementace regionálních hospodářských a sociálních strategií, v nichž cestovní ruch a malé a střední podniky zaujímají stále důležitější pozici.

Klíčová slova

regiony, regionální rozvojové strategie, cestovní ruch, venkovský cestovní ruch, silné a slabé stránky regionálního cestovního ruchu, cykloturistika

JEL classification: L83, R58

Introduction

Changes representing results of the public administration reforms carried out in the European continent since the 1970s were and are reflected positively in different conceptions of the regional development activities working out and implementation. The Ministry of regional development of the Czech Republic underlined in its „Strategy of Czech Republic Regional Development for years 2007 – 2013“ in this sense, for example, the importance of indicated conceptions by stressing the significance of such factors like the creation of new employment opportunities, new transport and accommodation

constructions, support of different business activities (including those in the tourism industry) and primarily the decrease of disparities between individual regions (Ministry of Regional Development CR, 2007)

Material and methods

If we concentrate our attention exclusively to the rural areas development the mentioned strategic orientation is characterized from time to time, for example by the OECD in „The New Rural Paradigm: Policies and governance“, as the new rural paradigma (OECD, 2006) which calles for the shift of subsidies distributed less to individual subjects in concrete regions and areas and more to the support of strategic development projects in which the principle of the Public - Private - Partnership.

Conceptions of rural areas development are characterized from time to time by the underlining of following factors:

- economic values (represented by the efficient agriculture, forestry and tourism);
- social values (demography, education, social structure, lifestyle, cultural traditions);
- science and technology (biotechnology, information communication technologies including internet);
- environmental values (biodiverzity, land use ganges, landscape frangmentation, soil degradation and contamination of the environment);
- political values (food safety, grocery, lobbying etc.) (see more:Indrová J., Malá V., 2004).

D. Jakubíková adds in this connection that *“tourism industry... parcitipates in the country GDP growth, it helps to create new labour opportunities, enables to increase of households incomes, has a clear multiplication effect.”* (Jakubíková D., 2009, p. 11)

The sophisticated regional tourism industry contributes now effectively to the development of the whole regions thanks to the generation of incomes from products and services sold to tourists by the local population and to the creation of new labour places. Tourism industry creates new labour opportunities, supports traditional hand - made manufacturing, strengthens local cultural traditions, protects the original landscape character as well as revitalizes local gastronomic traditions.

There is the common position among many specialists in the conclusion that the this sector of business activities includes different services and professions and it is connected with a greater number of various forms of tourism. The most important of them are:

- recreation tourism;
- culturally cognitive tourism;
- tourism with the religion orientation;
- tourism with educational motives;
- tourism with the medical motivation;
- tourism with the sport motivation;
- specifically oriented tourism.

Eva Simkova stresses ,for example, that *„this particular segment of services is also important element of freetime activities and as such has great impact on life-style of the current generation. Due to the importance of the tourism and its contribution to the regional development, impact on the labour market, infrastructure, cultural and sport activities, natural environment, small and medium – sized enterprises, diversification of activities in rural areas, it is the intent of the competent authorities to create relevant conditions for its sustainable development“* (Simková E.,2013,p. 6)

Thanks to their multiplication effect tourism services influence predominantly such sectors of the economy like transport, building industry, retail trade and banking. Indirectly they have the positive impact also on the visitors interest in local and regional cultural and sports activities.

The regional dimension of tourism activities is underlined by the fact that they are developing in concrete regions, microregions as well as in the territory of municpalites. Those territories, of course,

differ in the framework of the state territory from the point of view of their attractivities. In general there are regions very suitable for tourism and other which are visited by tourists only in a relatively limited moments. Nevertheless tourism activities in general represent in such a way important challenges for regions with prevailing agrarian economy. Taking this fact into account strategies worked out for tourism are formulated nowadays very often as the component parts of their broadly formulated strategies in many regions.

Authors of those strategies have to take into account carefully general trends typical for the tourism industry development in the second decade of the 21th century and to involve them into their regions marketing activities. The most significant of them are the following ones:

1. *Changing age structure of the population predominantly in the whole European continent:* represented mainly by the fact that the number of elderly people as tourists is growing relatively rapidly (for example today they represent about 30 per cent of all tourism agencies customers in France).

2. *The structure of households is changing in Europe and in the Northern America* (first of all the number of single living people is increasing).

3. *Tourists requirements concerning the quality of services providing are growing and more and more customers are ready to pay higher price for them.*

4. *The number of tourists preferring activities connected with their orientation to the health improvement and with the more rational leisure time utilization is increasing.*

All above mentioned facts confirm the necessity to analyze and to assess carefully contemporary trends really existing in the market.

Results

The experience of tourism destinations with the longer history indicates that main tourism activities in regions, including the rural areas, could be concentrated predominantly to:

1. *Investments into the construction of hotels, the purchase of modern transport means and in the construction of highways and other types of communications.*

2. *The strengthening of cooperation among entrepreneurs, local government and the public administration authorities and offices based on the principles of partnership and networking implementation.* The mentioned orientation is reflected positively - among others - in the creation of sophisticated tourism industry strategies in concrete destinations.

3. *The new labour places creation in the tourism industry facilities.*

4. *The improvement of cultural monuments protection situated in regions and simultaneously the general educational level of the local inhabitants increasing.*

The effectiveness of indicated strategies and their contribution to the regional development was and is confirmed first of all by results achieved tourism destinations of Spain, Portugal, Greece, Cyprus and in the Ireland.

Investments into the tourism industry represent undoubtedly the important contribution to the economic and social development of the rural areas. That is why the European Union and its member states support different projects contributing, among other, to the diminishing of disparities among more and less developed regions by the support of areas with the lower economic strength. The mentioned orientation:

a) allows to generate money in regions that have a lower economic potential;

b) it represents one of ways leading not only to the economic but also to the social stabilization of those areas.

The Czech Republic has especially very good preconditions for the tourism industry development in territories which monuments are recorded in the UNESCO *Register of World locat Cultural Heritage* (Rýznar, L., Simek A, p. 86). Some of them are located in the rural areas.

The EU strategy is based on the real fact that the European rural regions are occured in a relatively complicated stage of their development for the longer time. There are two urgent problems which must be solved by them. The first one is connected with the restriction of agricultural production in localities where it represented even relatively recently the main or extremely significant sphere of economic activities.

The second problem - connected immediately with the first one - is the fact that the number of people living in the villages is somewhere (from different reasons) relatively dramatically reducing.

The weakness of the most typical rural areas is represented generally by (Lacina K., 2007, p. 41) :

- their insufficient infrastructure;
- the low level of capital;
- the worse access of entrepreneurs to credits;
- the relatively long geographical distance of classical rural areas from main regional economic centres;
- the relatively high costs of transport connected with the purchase and sale of products.

These and other problems are motivating inhabitants of villages to their migration to towns with much higher quality of conditions for the everyday life. The fact that smaller number of inhabitants - in comparison with previous decades - live nowadays in rural areas is often negatively reflected also in the worse quality of the soil cultivation mainly due to the fact that a part of local fields which soil is not of the highest bonity was transferred into forests or it was grassed down. Nevertheless such changes had also several positive effects because it enabled the development of *agrotourism*, *ecotourism* and *eco-agrotourism* in rural areas. The attractiveness of the indicated forms of tourism in rural areas are caused by:

- limited (therefore more intimate) accomodation capacities;
- offer of pleasant environment of farms and small boarding houses;
- additional services provision (like for example horse riding, hunting, fishing) by the local population to visitors;
- the possibility of local traditions, handicrafts, ways of soil cultivation recognition.

In other words tourism activities in rural areas:

- provide the possibility of recreation in the healthy and nontraditional environment;
- assure additional incomes for farmers and the assistance to villages stabilization;
- enable the folk architecture conservation together with folk traditions preservation;
- stimulate villages development and protect the traditions of the villages style of life.

Therefore mentioned facts is possible to consider in such a way as some preconditions for the development of ecological tourism forms that are developing here. Those modern forms of tourism activities (sometimes characterized as „green tourism“) offer new labour places for the local population. They are based on the sustainable principles implementation positively assessed, for example, by the World Commission on Environment and Development by the stressing the fact that this conception stands on the folloving free pillars:

- economic sustainable developement;
- social sustainable development
- environmental sustainable protection (stressing predominantly the principle of environment stability and biodiverzity). (Kemp, D. D.; 2004).

Taking all mentioned facts into account the agrotourism, ecotourism and eco-agrotourism could represent really the successful economic and social orientation.

Discussion

Role of agrotourism, ecotourism and eco-agrotourism in rural areas economics

As it has been mentioned the most famous forms of the tourism in rural areas are agrotourism, ecotourism and eco-agrotourism. All of them represent the recreation usually in the families farms. Visitors sojour here is often connected with further activities, very often with biketourism. The most famous of those forms is *agrotourism*.

The agrotourism is sometimes internally divided into so called:

- free agrotourism
- accomodation facility-based tourism.

The so called *free agrotourism* (characterized sometimes also as active or individual agrotourism) is represented de facto by the accomodation of visitors in the *traditional family farms, village hotels, resp. boarding houses* fulfilling criteria of environment protection as well as by the wandering from one farm to another.

Ecotourism is often defined as responsible tourism into natural regions that improves the local inhabitants standard of life.

The space for *eco-agrotourism* is in the bio farms that do not use fertilizers in their plants growing. The cows, sheeps, goats and horses are breded here in the traditional natural way.

According to Choi and Sirakaya such oriented sustainable tourism development „*should aim to improve the residents' quality of life by optimizing local economic benefits, by protecting the natural environment and it provides a high quality experience for visitors*“ (Choi, H., C., Sirakaya E; 2006, p. 1275).

Strategies for tourism activities in rural areas are oriented predominantly to:

1. *The support of tourism industry infrastructure;*
2. *Building of the regional tourism industry organization structure and its quality improvement*
3. *Efforts aimed at the tourism destinations image increasing;*
4. *The support of cultural and natural inheritance regeneration.*

2. Biketourism contribution to rural areas economic and social development

There are several significant advantages of biketourism preference not only in rural areas but also in the towns. Following aspects are considered generally to be the most valuable:

- cyclists do not contaminate the environment;
- cyclists do not make a noise;
- cyclists are able to find parking places in the towns better than cars drivers;
- cyclists do not participate in traffic jams.
- the development of biketourism has pleasant medical effects.

Thanks to the presented advantages biketourism was - and sometimes also now is - developed in the rural areas as well as in towns predominantly due to the financial and other material support from governments in several European countries - predominantly in the United Kingdom, Switzerland, Federal Republic of Germany, Netherlands, Denmark, Austria and in France. The biketourism is often propagated here as one of contributions to the prosperity of smaller rural territories.

Conclusions

Generalizing the tourism industry contribution to the rural areas development it is possible to underline predominantly the following facts:

- These forms of tourism enable to utilize and to appraise the uniqueness of the villages environment.
- They contributes to new labour places creation.

- They influence positively the payment balance of municipalities and the whole regions.
- Tourism in rural areas helps municipalities to utilize incomes for tourism for the support of different local activities.
- It enables to offer visitors the refreshment from local agricultural products.

Literature

- [1] CHOI, H., C., SIRAKAYA, E., (2006). Sustainability Indicators for Managing Community Tourism. *Tourism Management*, vol. 27, no. 6, pp. 1274-1289. ISSN 0261-5177.
- [2] INDROVÁ, J., MALÁ, V., (2004). *Cestovní ruch*. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze. ISBN 80-245-0799-4.
- [3] JAKUBÍKOVÁ, D., (2009). *Marketing v cestovním ruchu*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-247-3247-3.
- [4] KEMP, D. D., (2004). *Exploring enviromental issues (An integrated approach)*. London: Taylor Francis Group. ISBN 0415-26864-8.
- [5] LACINA, K. , (2007). Regionální rozvoj a veřejná správa. Praha: Vysoká škola finanční a správní. ISBN 978-80-86754-74-1.
- [6] Ministry of Regional Development CR, (2007). *Strategie regionálního rozvoje ČR 2007-2013*.
- [7] OECD, (2006). *The New Rural Paradigm: Policies and Governance*. Paris: OECD. ISBN 92-64-02390-9.
- [8] RÝZNAR, L., ŠIMEK, A., (2008). *Czech Republic Introduces Itself*. Prague: Svoboda Service. ISBN 9788086320588.
- [9] ŠIMKOVÁ, E., (2013). *Sustainability in Tourism and Rural Areas*. Hradec Králové: Gaudeamus. ISBN 978-80-7435-361-1.

This paper is affiliated with the internal grant of University of Finance and Administration (VSFS), IGA 7761 – „Topical situation of the entrepreneurial environment of SMEs and its' development trends”.

TOURISM AREA LIFE CYCLE MODEL IN DEVELOPMENT STRATEGY OF THE MOUNTAIN REGIONS

ŽIVOTNÝ CYKLUS STREDISKA CESTOVNÉHO RUCHU V STRATÉGIÍ ROZVOJA HORSKÝCH REGIÓNOV

DOC. ING. ANDREJ MALACHOVSKÝ, PHD.

ING. JIŘÍ PĚČ, PHD.

Katedra cestovného ruchu a spoločného stravovania | *Department of Tourism and Hospitality*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici | *Matej Bel University in Banská Bystrica*
✉ *Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovak Republic*
E-mail: andrej.malachovsky@umb.sk, jiri.pec@gmail.com

Annotation

If we understand a tourist resort as a point of crystallization which integrates primary offer and services set to meet the visitors' demand, it can be considered as a tourism product. The concept of tourist resorts' lifecycle is derived from the theory of product life cycle. As followed, the research subject of this paper is the classification of tourist resorts depending on the development cycle. Measuring the tourism life cycle is an important element in assessing the need for investment and for evaluating of the impact of tourism on regional development. This paper deals with the application of tourism area life cycle in development strategy of mountain tourist resorts. The main goal is to identify the TALC phases based on the analysis results and to define suitable tourism development strategies in the mountain resorts Donovaly (SK) and Spindleruv Mlyn (CZ) while considering tourism development standards. We examine supply, demand, residents and selected socio-economic indicators which help us to identify phases of the life cycle of both tourist resorts.

Key words

mountain tourist resort, development strategy, tourism development standards, life cycle

Anotácia

Ak chápeme stredisko cestovného ruchu ako bod kryštalizácie, ktorý integruje primárnu ponuku a poskytované služby z hľadiska uspokojovania dopytu návštevníkov, môžeme ho považovať za product cestovného ruchu. Koncepcia životného cyklu strediska cestovného ruchu je odvodená z teórie životného cyklu výrobku. Predmetom výskumu tejto state je klasifikácia stredísk cestovného ruchu na základe ich životného cyklu. Meranie fázy životného cyklu strediska cestovného ruchu je dôležité z pohľadu zhodnotenia potrieb a užitočnosti investícií a zhodnotenia vplyvu cestovného ruchu na regionálny rozvoj. Stať sa zaoberá aplikáciou životného cyklu strediska cestovného ruchu v rozvojovej stratégii horských stredísk cestovného ruchu. Hlavným cieľom je identifikovanie TALC fázy založené na analýze výsledkov a devinovanie vhodných rozvojových stratégií pre horské strediská Donovaly (SK) a Špindleruv Mlýn (CZ). Skúmame ponuku, dopyt, miestne obyvateľstvo a socio-ekonomické indikátory, ktoré nám pomáhajú identifikovať fázy životného cyklu v oboch horských strediskách cestovného ruchu.

Kľúčové slová

horská strediska cestovného ruchu, rozvojová stratégia, štandardy rozvoje cestovného ruchu, životný cyklus

JEL classification: L83, O21, Q01

Introduction

Tourism represents a dynamic sector of national economy with a direct and induced effect on related industry segments. In different regions, tourism is concentrated into centers of gravity- tourist resorts, which are predominantly research object of this paper.

Tourist resort plays a key role in visitors' stay and therefore in demand for tourism services together with its transport accessibility, amenities for tourists' demand fulfillment and attractivities in the area in question. Tourist resort as a tourism destination can not offer everything to everyone, it can only meet the expectations of a selected segment- target group of visitors, whose needs and wishes it is able to satisfy (Gúčík, 2011, p. 247). A coordination and cooperation of public and private sectors, provided by an effectively functioning destination management organization, serves to succeed in the competitive market (Marčeková 2009, Marčeková 2011, Klepek 2014). It is therefore important to ensure a precise definition of offered partial products and coordination of different tourism subjects' activities in the tourist resort.

The theory of the tourist resort lifecycle is not a new concept in tourism literature; it was first outlined in the 1960s by various authors (Christaller, 1963; Cohen, 1972; Plog, 1973; Doxley, 1975 In Mason, 2003, p. 33). This theory as we know it nowadays was developed and published by R.W. Butler in 1980 and almost immediately it became the subject of a number of debates. Many experts cite Butler in their publications and they use his theory in examination of the tourism development (Pompurová 2010, Pompurová – Šimočková 2014). Tourist resorts tend to follow a similar pattern. They gradually pass through various phases to eventually reach the saturation phase, leading to a decrease in visitation. If the management representatives in public and private sector want to prevent such a decrease, they necessarily have to innovate their product – the tourist resort, or to target, adjust and offer it to other groups of visitors on the basis of market segmentation. This can be achieved by selection of appropriate development and marketing strategies. Tourist resort lifecycle is playing a significant role also in destination marketing and implementation of marketing strategy from the viewpoint of its effectiveness (Királ'ová, 1995; Királ'ová 2003; Királ'ová – Straka 2013) A determination of the existing lifecycle phase of the tourist resort may be significantly helpful. It is obvious that each tourist resort is unique, it has its own attributes, different conditions and environment, and therefore it is not possible to create universally valid model that can predict the exact future development and which could be dogmatically followed by managers. The theory of the tourist resort lifecycle is rather an effective tool, which is based on the theoretical background, empirical observations and can be used in strategic decision-making process. Its use should be applied on the same characteristics as tourism as a whole - it is open and dynamic.

In this paper we try to verify the lifecycle model in terms of two mountain tourist resorts, one located in Slovakia and the other one in Czech Republic. Based on primary and secondary data, we examine the offer, demand, residents and selected socio - economic factors affecting the development of tourism in mountain tourist resorts Donovaly and Spindleruv Mlyn. Based on selected indicators, we try to identify the phases of the resorts' lifecycles and following the conclusions of the analysis, we formulate possible development scenarios of the examined tourist resorts profiting the standard use of recreational areas.

Material and methods

We obtained the material necessary for the analysis from secondary sources of information; we used predominantly books, journals and other information sources such as annual and financial reports of tourism organizations in examined tourist resorts and statistics of statistical offices. Primary sources of information are based on questionnaire survey conducted among visitors and residents of examined tourist resorts. Collected data were processed with the use of statistical software SPSS. This work focuses on mean values, correlation analysis, Pearson and Spearman correlation coefficient and statistical inference (extension of survey results to the population).

Based on the theory of tourist resort lifecycle we identify 11 factors using Delphi method, as followed we determine particular weight in the range from 1 (lowest importance) to 5 (most important) (Tab. 1).

According to Buhalis (2000, p. 105), we determined to each factor a characteristic expression for each phase of the lifecycle. Subsequently, we adjust these values with their weight, so we get the mean values of the intervals. Following their modification concrete intervals can be determined for each phase, which will help us to arrive at a theoretical basis for our calculations. We sum up the number of existing items in various phases of the lifecycle A - E. We identify the phase of tourist resort lifecycle as the highest frequency of existing items A - E. In case that the frequency for two phases is the same, we understand it as a transition from one phase to another. For further and more accurate identification we use descriptive characteristics, as well as graphical layout.

Tab. 1: Selected factors of tourist resorts' development and their weights

Designation	Factor	Weight
(a)	Number of visitors	4,38
(b)	Accommodation capacity	3,88
(c)	Occupancy rate in %	4,00
(d)	Amenities of tourism facilities	4,25
(e)	Attractiveness of tourist resort	4,38
(g)	Prices of tourism services	3,50
(j)	Local taxes and fees	3,25
(n)	Crime rate	2,75
(p)	Cultural monuments protection	3,75
(r)	State of the environment	4,25
(s)	Traffic situation	3,00

Source: Own elaboration, 2014

Research was conducted in two traditional tourist resorts in Slovakia and Czech Republic- Donovaly and Spindleruv Mlyn. We questioned 160 visitors in both resorts; from which 42 were local residents of Donovaly (on 31.12.2013, the total number of residents was 182) and 100 residents of Spindleruv Mlyn (on 1.1.2014, the total number of residents was 1 175). The representativeness of research sample was verified with the use of Chi- square test. We used stratified quota sampling. These calculations are based on data from statistical offices. The sample consists of visitors, local residents and managers of tourism enterprises in selected tourist resorts.

For the needs of this research we used two different questionnaires and a structured interview. We tend to monitor selected indicators, to which we adjusted a specific weight based on a panel discussion. Visitors evaluate the factors on a 4-point Likert scale varying from "too high" (4) the "too low" (1); respectively "completely satisfying" (4) to "not at all satisfying" (1). We calculate mean values using MS Excel for the measured data. Studied factors help us to place the tourist resort on the lifecycle curve with respect to the demand and supply side.

Structured interviews were conducted with managers of core businesses and organizations that coordinate development and participate in strategic decisions in the tourist resorts. Questionnaire for visitors focused on their perception of the product and the overall attractiveness of the tourist resorts. Questionnaire for residents focused on their perception of the tourism impact in the resort, in their place of residence. Questionnaires used in data collection are based on questionnaires used in the pre-research, which we modify and add necessary questions; revealed shortcomings in the pre-research will be removed. The obtained data are classified on the basis of individual questions in the questionnaires and are recoded in MS Excel, allowing us to use this database in a specialized statistical software SPSS. Studied factors that we examine among visitors as well as residents are statistically averaged.

Identification of the lifecycle phases of examined resorts will be used in connection with the creation of tourism development strategies with respect to a standard use of recreational areas.

Results

Tourism development in tourist resort Donovaly

We consider the tourist resort Donovaly as a traditional resort. It is located near the so-called mountain village, which lies at an altitude of about 960 a. s. l. Its territory lies on the boundary of the Low Tatras National Park and Velka Fatra national park. The resort consists of six indigenous settlements (Donovaly, Bully, Polianka, Mistríky, Mišúty, Hanesy, Sliáčany) and four tourism sites (Centrum I, Centrum II., Vrchbáň, Pod Magurou). The area of 17.5 square kilometres is inhabited by 231 permanent residents.

The most important tourism attraction is the ski resort Park Snow. It offers to the visitors a total of 14 lifts and 2 funiculars with total capacity of 14,100 people per hour. Visitors can profit from 17 ski slopes with more than 11 km of groomed ski trails, of which more than 7 km are man-made produced snow. The resort offers 19.4 km of cross-country ski trails. Cooperation with the resort Malino Brdo resulted into the introduction of a common ski pass.

In summer period visitors can use Bike Park with bicycle rental, paragliding and Fun Arena with bobsled, climbing wall, rope center and trampolines. Dozens of kilometres of marked hiking trails can be found in wider surroundings. A fairy-tale village Habakuky, opened to the public in 2009, offers not only rich cultural program for children but as well architectural solutions for all visitors.

42 tourism businesses were included into the survey, while only 19 continued to cooperate, which represented 45.24%.

The accommodation taxes are set by the municipal regulation to 0.50 € per person per night. Within the survey we questioned 33 accommodation facilities, of which 14 responded, this represent 42.42%. In long-term view the accommodation capacity in tourist resort Donovaly increases. Currently, the number of beds in the resort Donovaly is about 8,000 and the number of rooms almost 2000. The total capacity of the hospitality facilities is about 2,000 seats.

Current density of accommodation facilities is 107.04 beds per hectare, which is slightly above the set standard (100 beds / ha for urban areas).

Standard for the use of ski trails as the resort's main attraction is equivalent to 400 m², at the current maximum hourly capacity of the lifts only 60.28 square meters of ski trails belong to/account to one skier. Such a fact represents a threat to the tourist resort Donovaly.

We examined the demand on a sample of 160 respondents, of whom 44% were men and 56% women. Half of the respondents were older than 37 years and the average age was 36.08 years. The share of foreign visitors among all respondents represented 22.5%.

Although the total number of visitors of the tourist resort decreased significantly a year after the global crisis outbreak, during the following years the number of visitors increased slightly. Positively, the share of visitors during the summer season increased from 4% in 2007 to about 30% in 2012 and 2013 too.

In 2013, the average number of overnight stays in the tourist resort Donovaly (3,19) was higher by almost 0.5 nights than the average number of overnight stays in Slovakia (2,7).

Visitors tend to evaluate the amenities of tourism facilities as good (2.21). Subjective attractiveness of the tourist resort is in average perceived as good as well (2.06). Objective attractiveness expressed as ratio to the number of beds is equal to 0.25. About 50% of all respondents think that the prices of goods and services are average; respectively they held a neutral attitude to this factor. The average

evaluation slightly exceeds this value. Half of the respondents spent more than 40 € per person and day; in average this sum was € 45.59. Daily expenses are significantly affected by the prices of ski tickets.

For the needs of this research, data from 42 residents were obtained, representing 18.18% of the total population of Donovaly. This sample consisted of 69.05% men and 30.95% women. Half of the respondents are older than 49 years and the average age was 48.5 years. 57.14% of local residents are employed in tourism; this fact highly exceeds the national average of 6% and therefore we may conclude that tourism plays a vital role in local economy. Interviewed residents understand the prices of goods and services neither too high, nor too low; thus they hold a neutral attitude. Despite the fact that the nearest police station is located in Liptovska Osada (approximately 10 km), the residents evaluate the crime rate as low or moderate (2.45).

Several cultural monuments are located in the tourist resort Donovaly and their protection is perceived by residents as good (2.09). More than 50% of respondents think that the state of the environment is moderate; thus they held a neutral attitude towards this question. The average evaluation (3.21) points to the fact that residents are not completely satisfied with the state of the local environment. The traffic situation was in average evaluated as good.

Selected local economic factors fluctuated during the examined period. The accommodation tax rate was set at € 0.50 per person per night. The tax collection is strongly influenced by the existence of apartment houses, designated as residential units, which leads to the fact that the self-government is losing the incomes from accommodation and real estate tax.

The incomes of core tourism business, the company operating ski lifts, tend to increase after the decline of first years of crisis. The unemployment rate in this tourist resort is lower than the national, regional and district average. It started to increase gradually in 2008 after several years' decline.

Tourism development in the resort Spindleruv Mlyn

The tourist resort Spindleruv Mlyn may be considered as a traditional tourist resort. It is located in Krkonoše, in the Hradec Kralove region 720 above sea level. Its total area of almost 77 km² is inhabited by about 1,400 people.

The tourist resort Spindleruv Mlyn represents a mountain and predominantly a ski resort. It offers 5 funiculars and 11 ski lifts with a total capacity of more than 20,000 persons per hour. Visitors may enjoy 25 km of ski runs about 85 km of cross-country trails (85% artificially snowed if necessary), as well as three snowparks with obstacles designed for extreme skiing and snowboarding; tobogganing, snowtubing, natural ice rink and two children's parks. Additional services include ski schools and ski rentals.

70 km of marked hiking trails, bike trails, bike park, bike rent, bobsled, paragliding, golf, two rope parks, scooters, fishing, climbing wall, scenic flights by plane or tennis courts are available during the summer season.

Visitors may profit from bowling, squash, shooting, art center for children and adults, Špindl aquapark and several hotel pools all year-round.

89 tourism businesses were included into the survey, while 46 continued to cooperate, which represented 51.69%.

Nowadays, from the total number of 650 buildings about 200 are accommodation facilities with accommodation capacity of nearly 8,000 beds. The recreational fee was set at € 0.58 per person per night. More than 50 hotels of all classification, almost 70 pensions, 9 hostels and dozens of other accommodation facilities are located in the resort Spindleruv Mlyn. 80 entities were included into the

survey, while 34 accommodation facilities reflected to our research representing 42.5%. We found it interesting that in contrast with Slovak tourism enterprises, either large hotel chains as well as small family-run businesses recorded basic statistics for quite a long time, sometimes even almost since their opening.

The accommodation capacity in terms of number of beds stayed largely unchanged over the last decade. A slight increase in occupancy rate was recorded in 2004-2006, when it reached more than 80%. But after the outbreak of the global economic and financial crisis, the occupancy rate returned to the values from before more successful years. The resort has a large capacity of hospitality facilities.

Current accommodation density represents 58.12 beds per hectare, which is below the standard (100 beds / ha for urban areas). In the future, therefore, the resort would be able to absorb any further growth of accommodation facilities. Standard for the use of ski trails as the main attractions of the tourist resort is about 400 m², and at the current maximum hourly capacity of the lifts only 73.02 square meters of ski trails fit to one skier. Exactly as in case of Donovaly, this fact represents a future threat to the resort Spindleruv Mlyn.

The demand was examined on a sample of 160 respondents, of whom 41% were men and 59% women. Half of the respondents were 37.5 years or less; the average age of respondents was 38.67 years. Foreign visitors represented 26.25% of all respondents.

The number of visitors during the examined period followed an increasing tendency with minor variations. A significant decrease occurred only in 2009 and in following years, the number of visitors returned to previous values. No significant changes occurred in proportion of the foreign visitors to the total number of visitors of the tourist resort. This share practically follows visitation development of the resort. The average number of overnight stays in the Czech Republic in 2013 was 3.0 and in the Hradec Kralove Region it was 3.7. Based on questionnaire survey, we found that the average number of overnight stays in Spindleruv Mlyn is 3.1.

More than half of respondents considered the tourist resort amenities as a good, on average it reaches 2.4. Visitors evaluated positively particularly a wide range of services, from ski lifts and accommodation, aquapark and various additional services. Subjective evaluation of the resort's attractiveness was perceived as good (1.96). Objective attractiveness in proportion to the beds recorded value of 0.26. More than half of the respondents think that the prices of goods and services in the resort are average; respectively they held a neutral attitude. The average value of 2.74 means that visitors do not understand prices as too high or too low.

Half of the respondents spent more than 35 € per person and day; in average this sum was 34.97 €. Price of the ski ticket remained practically unchanged during the examiner period; therefore the ski resort management considers it a strength and competitive advantage, especially in relationship of price and quality.

The research included data from 100 residents, representing 6.43% of the total permanent population of the tourist resort. The research sample consisted of 39% of men and 61% women; their average age is 38.72 years. 23% of respondents are employed in tourism, which is far above the national average in 2012 (equivalent to 4.56%). More than half of the respondents comprehend local prices of goods and services as moderate, ie neither too high nor too low; respectively they held a neutral attitude. The average evaluation is 2.68. Residents of the resort Spindleruv Mlyn feel safe, as more than half of them find the crime rate in the resort as low. The cultural monuments' protection was evaluated as a good or moderate (2.36). Similarly, the state of the environment was evaluated as good or moderate (2.64), and more than half of the respondents expressed a neutral position. According to residents, the overall traffic situation in the resort is at a good level. Development of economic factors in the resort Spindleruv Mlyn recorded an increasing trend during the examined period. The recreational fee was set at € 0.58 per person per night. All accommodation facilities are obliged to pay the accommodation

fee amounting to 0.23 € for each used bed and day. The fixed fee was calculated as 150 days x € 0.23 x fixed number of beds.

After a high increase of incomes of Ski area, a deceleration of growth and moderate but a long-term drop of incomes occurred. The incapability of an efficient operation of the Ski area, caused by the majority shareholder of the Czech Association of State Physical Education (80%), led to let of the ski center to a private investor. The unemployment rate is actually significantly lower than the current national average of about 8%. In 2013 the unemployment rate represented only 4.75% in the resort Spindleruv Mlýn.

Comparison of examined tourist resorts

Comparison of selected indicators related to planned and actual capacity of the examined resorts captures Table 2. Exceeded values of recreational areas standards are highlighted.

Tab. 2: Comparison of selected indicators of examined resorts

Indicator		Donovaly	Špindl. Mlýn
Number of visitors	Number of inhabitants	231	1 400
	Area suitable for construction in ha	71	130
	Number of visitors	198 293	211 000
	Share of foreign visitors	32,34%	43,10%
Accommodation facilities	Capacity of accommodation facilities	7 650	7 555
	Use of accommodation facilities	60,00%	70,37%
	Incomes from accommodation taxes	104 103 €	306 383 €
	Accommodation tax tariff	0,50 €	0,58 €
	Capacity limit (beds/ha)	80 - 100	80 – 100
	Current state	107,75	58,12
	Ski slopes (m ²)	850 000	1 500 000
	Current max. capacity person/hour	14 100	20 543
Main attraction	Limit capacity in m ² /person. - minimum	400	400
	Current state - capacity	60,28	73,02
	Current efficiency	4 450,26	6 818,18

Source: Own elaboration, 2014

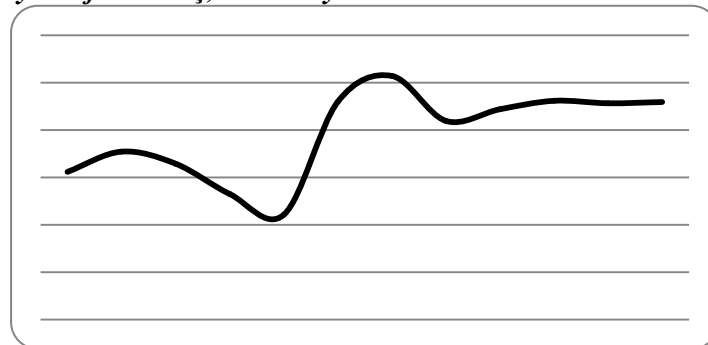
The obtained data, which vary significantly for individual resorts, will serve us to determine the life cycle of the individual tourist resorts and to select an appropriate development strategy.

Tourism area life cycle in mountain resort Donovaly

Via the sums of the final phases, we found out that for Donovaly the most numerous phase is D (stagnation). Graphical display of development of basic indicators (number of visitors, sales, number of beds x availability) confirms that the tourist resort Donovaly is at the phase of consolidation with elements of phase stagnation. This phase is accompanied by a slight increase of the number of visitors, as well as accommodation capacities. Based on the theory of tourism area life cycle we model potential development. The rate of growth of visitors will not grow significantly, the intensity of building new accommodation facilities slows significantly, which offer is very high. Availability reaches a relatively high percentage, in the future; there could be an overall decline of the occupancy rate. Apartment houses are causing overall stagnation, as they have lower occupancy rate and also fail to provide accurate statistical information. This houses impacts on the area and on the high seasonal

fluctuations. Since this is a mountain resort with a distinct winter season, management efforts to increase the performance during the summer season, which is beginning to show already. This effort can keep the accommodation capacity to maintain in favorable terms.

Fig. 1: Tourism life cycle of Lourenç, Donovaly

Source: Own elaboration, 2014.

The local economy depends on tourism. Because of this fact it is sensitive to changes, for example in the case of adverse development climatic conditions during stronger winter season, which in the future could lead to the imbalance and unself-sufficiency. Gosling (2010) points out that climate change and economic recession in the life cycle of tourist resort can cause abortion, after which the tourist resort can continue in the previous cycle, or start a new one. Management activities of centrobaric enterprise to enhance the summer season and off-season in this case are highly desirable and justified. The unemployment rate is lower than the regional and national average, a high proportion of employment in tourism is expected also in the future. After investing to the construction of the ski lifts, as well as to new high-capacity hotel facilities and apartment houses we do not expect more significant investments. They come up to the transition to rejuvenation phase of resort. Even in the context of a potential decline in investment and a decline in the rate of growth of visitors may be fall in income of residents employed or doing business in tourism. While the profitability of the private sector should continue to be high, local government revenues will depend not only on the accommodation capacity utilization, which may decline, but also on the efficiency of tax collection and local taxes especially from apartment houses. Donovaly has the substantial increase of the facilities of this type. They are often not facilities providing accommodation services, but are registered as housing unit for which the accommodation tax is not applicable. They are also subject with a lower rate of property tax.

Local residents, especially those who do not work directly or indirectly in tourism, perceived high number of visitors with a degree of irritation, which may lead to degree of antagonism. Growth of attractiveness of resort has brought not only the influx of new employees, but also significant migration of population from other regions of Slovakia in order to purchase real estate. In the ownership structure of real estate we can find a significant share of foreign owners who gradually exceed the equilibrium state and in the demographic structure of the resort will dominate immigrants. For most of them, Donovaly is not the place of residence, but only a transitional holiday destination. This fact may be problematic in the further planning of tourism for local government and will affect the use of infrastructure.

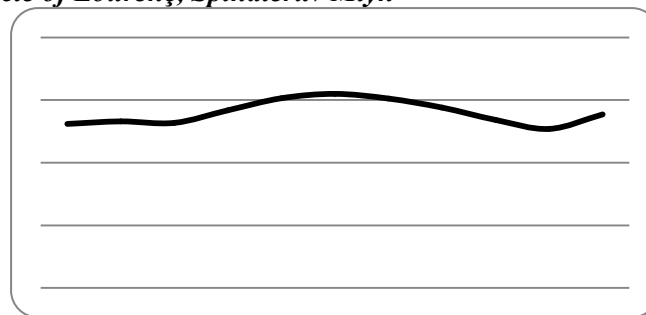
The pressure on the environment and the landscape is growing in the resort. It is necessary to compare the high number of visitors and capacity of accommodation facilities and ski lifts, cable cars and tracks with the limit capacity of the resort. In the current situation, it appears that this capacity is very close to be exceeded; respectively some have already been exceeded. The density of construction should be driven by the current zoning plan, respectful of sustainable development. This construction in recent years took place in an uncoordinated way, what has a negative impact on experience for visitors in the resort. Traffic situation is complicated especially in winter season because of the truck transport. The further development of the resort and the growing number of visitors can lead to an overall deterioration of traffic and lack of parking places. A tunnel through Hiadefské sedlo should help tourism, but its implementation is indefinitely pushed.

In relation to responses to market development plays a major role in addition to the municipality centrobaric enterprise, operator of ski lifts and cableways Park Snow Donovaly, company GOIMPEX BRATISLAVA, limited company. The aim of resort marketing remains to persuade existing and potential guests about advantages of their next visit. Activities should be focused on defence and maintain of market position. Marketing costs, which represent in long term about 2,5 % share of revenues, would not be changed, in the future can be expected a slight decrease, respectively, significant growth in the rejuvenation phase.

Tourism area life cycle of Spindleruv Mlyn

Via the sums of the final phases, we found out that the resort Spindleruv Mlyn is most numerous the phase C (consolidation) and is significantly represented at the phase D (stagnation). Graphical display of development of basic indicators (number of visitors, sales, number of beds x occupancy) shows that tourist resort Spindleruv Mlyn slowly leaves the phase of consolidation and enters to the phase stagnation. This stage is accompanied by a slight increase of the number of visitors, as well as accommodation facilities. Based on the theory of tourism area life cycle we model a potential development. The growth rate of the number of visitors decreases slowly. Number of beds and their utilization reaches high values, there are any significant changes, but we can expect a decrease occupancy rate. As well as Donovaly, seasonal effects are very large and dominant season is winter.

Fig. 2: Tourism life cycle of Lourenç, Špindlerův Mlýn

Source: Own elaboration, 2014

The local economy depends on tourism and in case of adverse developments of tourism is vulnerable. High total employment, and a high proportion of tourism will persist. Investments are made continuously; we do not expect significant influx. Profits of private companies after reaching maximum values in the previous phase of the life cycle are still high, by moderate rate are gradually declining. Collected tax in the form of spa and recreation taxes and accommodation taxes follow similar development too. We do not expect a significant increase, rather a slight decline.

Slightly negative relationship between residents and visitors may widen by further development, particularly in the case of a negative development in the tourist resort, subsequent the outflow of funds and jobs and the increase of unemployment.

Increased requirements on the environment and on the cultural heritage, together with a decrease of the economic power of local businesses can result their significant damage. We still expect increasing the density of construction and transport.

As we already mentioned, the resort may go through several phases at the same time in connection with products or target groups, after one phase can begin the next phase or may be temporarily interrupted. A good example is the resort Spindleruv Mlyn. We have shown the development of tourism in the resort in the previous period. We outline potential opportunities of development in the coming years, in the case that the curve of the resort was maintained. In November 2013, the owner of the resort and their operator Czech Sports Association, was arguing that the revenue of the resort began to fall, and without further investment, which has Czech Sports Association funds would not be

sufficient turnover realistic, rented the resort for 20 years to company Melida, limited company, which forms the two companies - Slovak Tatry mountain resorts, and Czech Snowhill. The new operator will pay an annual rent of 43,8 million CZK (approximately 1 697 000 EUR) and for the whole period of the rent is committed to invest 800 million CZK, which is about 30 990 680 EUR. The investment includes the construction of new lifts, ski trails, and other infrastructure. The rent contract is also an option for another 20 years. We can assume that the resort of its life cycle curve shifts back to growth phase, respectively, begins its existence in the new curve.

Discussion

As we verified on the example of the monitored resorts in the previous chapters, based on the model it is not possible to predict all potential ways of development of tourism in the resort, because those are countless and can be affected by many factors. Several authors (Zimmermann, 1997; Morgan, Pritchard, Pride, 2002; Corak 2006 in Butler, Butler, 2009) state, the resort has several cycles simultaneously in connection to products or target groups, after surviving one cycle can begin another or may be cycle temporarily interrupted. The stagnation of one product can be formed next with its own life cycle. This phenomenon takes place for example when the resort makes rebranding. The tourist resort can use a simple model to determine its position in the life cycle curve and then timely response to significant changes in the demand and in the supply, which could possibly lead to the decline of the resort. The future of the tourism area life cycle in practice we see in the work of Manet and Pechlaner (In Butler et al., 2006), which assumes its integration into an early warning system when it can predict the decline of the resort. In our research we came to a similar result in the resort Spindleruv Mlyn, where the situation will be change by the significant investments of new operators of ski lifts and cable cars. When we are talking about the life cycle model of the resort as the early warning system, attention is focused mainly on the phase of decline. Manent and Celotto (2004, p. 2) characterize for the phase the resort, which has a certain tradition in tourism services, but is distinguished by one or more negative trends. Negative trend of the field may be not only a drop in demand, which is considered in the original theory, but also several other negative impacts.

Dhalla and Yuseph (1976) openly question the theory of product life cycle such as in management and marketing by claiming that even minor variations in sales can convey a false impression that the product enters the decline phase and therefore needs to be replaced. Before reorientation of production propose to favour longer working operation of existing products in the market through a strong and effective marketing support (Jarábková, Melichová, Majstríková, 2014) Although act as critics of this model, we consider that this statement supports modern approaches to the theory of life cycle of the tourism resort. We agree with the essence of the problem, when the creation of innovations and their implementation should be prepared before the climactic stages of stagnation characterized by slowing the growth and subsequent decline - if such a scenario occurs, has to be short-lived and can not exhausted the tourism resort.

Conclusion

The development of tourism in the tourist resort can not be perfectly predicted, but by using the theory of tourism area life cycle of the resort we can estimate trends and to respond timely and create correct management decisions. Based on the identified results we formulate some recommendations for management of tourism resorts.

Destination management organization should coordinate the development of tourism, integrating public and private sector, which would be responsible for these decisions. This destination, the municipality or centrobaric enterprise should anticipate and coordinate the development of the resort. Practice shows that micro- and small enterprises, that predominate in tourism, are usually not able to think and act in long-term, focusing on their economic goals at the moment (making profit, maintaining a position in the market, etc.). Often they do not have enough financial, material, organizational or personnel resources to be leaders in innovations and environmental and sustainable

development. Their activity is generally uncoordinated. In this case is necessary to cooperate and promote common long-term interests at the expense of short-term individual.

It is also important that the construction and investment activities in the resort must be under spatial planning by well-developed zoning plan. The aim of spatial planning is through continuous and comprehensive settlement of the spatial arrangement of the territory and land use to create the conditions for sustainable development. Any attempts of interest groups to change the zoning plan should be carefully assessed by professionals.

In conclusion, we can say that the development of tourism at the tourist destination should be based on clearly defined strategy (following the analysis); the management must monitor the internal and external factors affecting the destination and try to predict future development in what can help using of model of the life cycle.

Literature

- [1] BUHALIS, D., (2000), 'Marketing the competitive destination of the future. *Tourism Management* vol. 21, no. 1, pp. 97 - 116. ISSN 0261-5177. DOI: 10.1016/S0261-5177(99)00095-3.
- [2] BUTLER, R., (1980). The concept of a tourist area cycle of evolution: Implications for management of resources. *Canadian Geographer*, vol 24, no. 1, pp. 5 - 12. ISSN 1541-0064.
- [3] BUTLER, R., et al., (2006). *The Tourism Area Life Cycle. Applications and Modifications (Aspects of Tourism)*. Channel View Publications, Bristol.
- [4] COHEN, E., (1972). Toward a sociology of international tourism. *Social Research*, vol. 39, no. 1, pp. 164-182. ISSN 0049-089X.
- [5] DHALLA, N. K., YUSEPH, S., (1976), Forget the product life cycle concept. *Harvard Business Review*, vol. 20, no. 1-2, pp. 102- 112. ISSN 0017-8012.
- [6] DOXEY, G. V. (1975). When enough's enough: The natives are restless in Old Niagara. *Heritage Canada* vol. 2, no. 2, pp. 26-27.
- [7] GÚČIK, M., (2011). Marketing cestovného ruchu. DALI-BB, Banská Bystrica.
- [8] JARÁBKOVÁ, J., (2014). K., MAJSTRÍKOVÁ, L. Garden and Landscape Architecture – Specific Sector of Creative Economy. In Klímová, V., Žitek, V. (eds) *XVII. International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 574-582. ISBN 978-80-210-6840-7.
- [9] KIRÁLOVÁ, A., (2003), Marketing destinace cestovního ruchu (Marketing Tourism Destinations). Ekopress, Praha.
- [10] KIRÁLOVÁ, A., STRAKA, I., (2013). Vliv globalizace na marketing destinace cestovního ruchu (Globalization Impact on Tourism Destination Marketing). Ekopress, Praha. ISBN 978-80-86929-99-6.
- [11] KIRÁLOVÁ, A., (1995). Marketing cieľového miesta cestovného ruchu (Marketing of Tourism destinations). *Ekonomický časopis SAV*, vol. 43, vol. 6, pp. 516-529. ISSN 0013-3035.
- [12] KLEPEK, M., (2014). Nové trendy online marketingové komunikace jako prostředek pro zvyšování atraktivity měst a obcí v Moravskoslezském kraji. In Klímová, V., Žitek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 441-446. ISBN 978-80-210-6840-7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-56.
- [13] MANENTE, M., CEOLOTTO, E., (2004). From sustainable tourism to decline: how to monitor the risk. [Online]. [Retrieved May 28,2013]. www.scb.se/Grupp/Produkter_Tjanster/Kurser/Tidigare_kurser/Touristforum/forumstat7_manente.doc
- [14] MARČEKOVÁ, R., (2011). Segmentácia návštevníkov wellness vo vybraných regiónoch cestovného ruchu na Slovensku. In Eva Janoušková (ed.) *Regionální rozvoj a cestovní ruch: sborník z konference*. Jihlava: Vysoká škola polytechnická, pp. 132-142. ISBN 978-80-87035-44-3.
- [15] MARČEKOVÁ, R., (2009). Rozvoj wellness v krajinách Európskej únie a v Slovenskej republike v podmienkach globalizácie: Extension of wellness in the European Union and in the Slovak Republic in the globalization conditions / Radka Marčeková. In *Cestovný ruch v podmienkach globalizácie: zborník z vedeckej konferencie / zost. Marian Gúčík; rec. Ľubica Lesáková, Jaroslava Marušková*. - Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta, pp. 116-130. ISBN 978-80-8083-851-5.
- [16] MASON, P., (2003). *Tourism impacts, planning and management*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- [17] MORGAN, N., PRICHHARD, A., PRIDE, R., (2002). *Destination branding: creating the unique destination proposition*. Oxford: Butterworth-Heinemann. ISBN 075065970x.
- [18] PLOG, S. C., (1973). Why destination adresa rise and fall in popularity. *Cornell Hotel and Restaurant Association Quarterly*, vol. 13, no. 4, pp. 6-13.

- [19] POMPUROVÁ, K., (2010). Atraktivnosť Slovenska pre vybraný segment návštevníkov. *E+M. Ekonomie a management*, vol. 14, no. 2., pp. 137-150. ISSN 1212-3609.
- [20] POMPUROVÁ, K., ŠIMOČKOVÁ, I., (2014). Destination attractiveness of Slovakia: perspectives of demand from major tourism source markets. *E+M. Ekonomie a management*, vol. 17, no. 3., pp. 62-73. ISSN 1212-3609. DOI: 10.15240/tul/001/2014-3-006.
- [21] ZIMMERMANN, F., (1997). *Future perspectives of tourism: traditional versus new destinations*. Pacific Rim Tourism Oppermann, M., et al. (eds.), New York: CAB International.

REGIONALIZACE VOLEBNÍHO CHOVÁNÍ S OHLEDEM NA PODPORU KRAJNÍ PRAVICE V ČR

REGIONALIZATION OF ELECTORAL BEHAVIOUR IN THE CONTEXT OF FAR RIGHT ELECTORAL SUPPORT IN THE CZECH REPUBLIC

MGR. MICHAL PINK, PH.D.

PHDR. JOSEF SMOLÍK, PH.D.

*Katedra politologie | Department of Political Science
Fakulta sociálních studií | Faculty of Social Studies
Masarykova univerzita | Masaryk university
✉ Joštova 10, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: mpink@email.cz, josef@mail.muni.cz*

Anotace

Předložený příspěvek pojednává o regionálních aspektech volební podpory krajní pravice v českých podmínkách. Základním předmětem výzkumu jsou volební výsledky krajně pravicových stran agregovaných na úrovni jednotlivých obcí a nižších správních obvodů. Datovou základnu mimo to představují výsledky sčítání lidu, domů a bytů, pomocí kterých jsou představeny regiony s vyšší podporou krajní pravice. Prostřednictvím statistických nástrojů jsou představen vzájemné vlivy a souvislosti s volebními výsledky dalších politických stran.

Klíčová slova

regionalizace, politické strany, krajní pravice, volební chování

Annotation

Following paper describe regional aspect of electoral support of far right in Czech environmet. Basic objects of the research are electoral results of far right political parties agregeted at the level of municipalities and lower administrative discrits. Data base is also create from national census which present regions with higher support of far right parties. Throught statistical tools authors present bilateral influence and correlations of electoral result of other political parties.

Key words

regionalization, political parties, extreme right, electoral behavior

JEL classification: P48

Úvod

Od roku 1993, od vzniku samostatné České republiky se voliči pravidelně účastní plně soutěživých a pravidelně se opakujících voleb. Svým hlasováním tak dávají legitimitu politickým elitám, které rozhodují o veřejných politikách, záměrech a jednotlivých koncepcích. Za poslední více než dvě desetiletí se tak konaly šestery volby do Poslanecké sněmovny, volby, kterých se pravidelně účastní nejvíce voličů. Mimo tuto arénu se však do systému postupně etablovaly i volby nižšího řády, především krajské a komunální, ale také nadstátní úrovně v podobě voleb do Evropského parlamentu. Z těchto soutěží tak vznikl unikátní datový soubor, který poměrně věrohodně vypovídá o náladách ve společnosti, jejich proměně a tendencích. Svým počtem statisíců, případně milionů hlasujících tak dochází k jednomu z nejreprezentativnějších šetření, jehož charakteristiky budou i předmětem následujícího příspěvku. Cílem bude uvést základní vlastnosti voličské základny jednotlivých politických stran s ohledem na regionální heterogenitu českých zemí z pohledu volební stability

a variability. Základní datovou bázi budou představovat volební výsledky etablovaných politických stran, které opakovaně zasedají v zákonodárném sboru ČR. Mimo to dojde také ke zhodnocení tendencí ve volební podpoře skupiny krajně pravicových stran, a to především z pohledu, jak moc se liší, nebo naopak podobají hlavním aktérům.

Základní definice stranického systému a volební výsledky

O českém stranickém systému se od roku 1993 ve srovnání s dalšími postkomunistickými zeměmi střední a východní Evropy lze říci, že se za posledních zhruba dvacet let stal relativně snadno zařaditelný. Toto tvrzení o něm lze s jistotou říci do roku 2013, následně lze pro jasnou klasifikaci přijmout určité výjimky, které se však zatím nepotvrdily. Základní čtyři hlavní proudy se dají považovat za ukotvené a ustálené hráče ve stranickém spektru. Jedná se o dvě hlavní politické strany, tj. Občanskou demokratickou stranu se svou liberálně-konzervativní orientací a Českou stranu sociálně demokratickou, která patří do rodiny sociálnědemokratických politických stran. Další dva ustálené subjekty jsou Křesťanská a demokratická unie - Československá strana lidová, která se profiluje jako středová formace, a Komunistická strana Čech a Moravy, jako hlavní dědic Komunistické strany Československa. Tyto strany dále doplňují liberální formace, které v devadesátých letech reprezentovala ODA, později US a po roce 2006 Strana zelených a dnes TOP09. Mimo to se za posledních pět let prosadily ještě další strany, spíše protestního charakteru, které zatím neprokázaly dlouhodobou schopnost vnitřní soudržnosti a opakované schopnosti účastnit se voleb.

Dlouhodobou otázkou však v českém prostředí zůstává, zda tu také mimo uvedených politických stran existuje reprezentant krajní pravice. Definice této stranické rodiny představuje komplikovanou záležitost. Přestože existuje dostatek literatury zabývající se touto problematikou, autoři se velmi často v různých aspektech rozcházejí a neexistuje žádné obecně akceptované vymezení tohoto politického tábora. Největší překážku v nalezení všeobecně uznávané definice tohoto fenoménu lze spatřovat v samotné povaze krajní pravice, která je velmi různorodá a zahrnuje jak radikálněpravicové strany účastníci se vlády, tak i extremistické organizace, zájmové skupiny, subkultury i teroristické organizace, z nichž některé násilně – často i teroristickými činy či strategií „ovládnutí ulic“ – bojují proti etablovanému pořádku. Je tedy nutné si uvědomit, že krajní pravice není homogenním útvarem a přestože vykazuje určité společné vlastnosti a styl působení, je možno ji rozdělit do několika kategorií (Smolík 2013, s. 387).

I při popisu této problematiky se dříve, či později objeví obtížnost konceptualizace a nejasné terminologie, která se dotýká termínu krajní pravice, resp. krajněpravicová politická strana. Používáním termínu krajní pravice se však lze vyhnout komplikovaným (a často pregnantně nedefinovaným) kategoriím, jako jsou např. extrémněpravicová, pravicověpopulistická, neofašistická, neonacistická, ultrapravicová, protipřistěhovalecká, rasistická, xenofobní (politická strana) atp., které jsou často zcela promiskuitně užívány, aniž by je bylo možno považovat za synonyma. V současnosti nejpřijatelnější je termín krajní pravice (a analogicky krajní levice), který je vhodnější ke konceptualizaci nebo operacionalizaci této – poměrně dynamické a komplikované – problematiky (k tomu srov. Bartoš 2011). Lze vycházet především z toho, že se při deskripci krajní pravice v případě politických stran jedná o ustálenou politologickou kategorii, tj. o ustálenou stranicko-politickou rodinu (někdy se hovoří o „duchovní rodině“ nebo „krystalizačním bodu“ v rámci výzkumu politických stran a stranických systémů) (srov. Beyme 1985, s. 125-130; Fiala, Strmiska 2009, s. 82). Termín krajní pravice zahrnuje souhrnné označení skupin sahajících od ultrakonzervativního nacionalismu přes pravicový populismus až k neofašismu a neonacismu. Jednotlivá krajněpravicová uskupení se od sebe často navzájem distancují, přinejmenším na veřejnosti. To se týká zejména neonacistů, kteří jsou obecně velmi obtížně přijatelní i v rámci celého krajněpravicového spektra (viz Charvát 2007, s. 18). Pro vymezení krajněpravicové rodiny se svou podstatou dá asi za nejvhodnější označit minimalistický přístup Case Muddeho, který nabízí základní ideově-politický rámec pro tuto rodinu. Podle Muddeho (2000) tvoří společný ideologický základ krajní pravice nacionalismus, xenofobie, víra v zákon a pořádek, což musí zaručovat stát, který má být v tomto ohledu aktivní a tvrdý. Dále program šovinistického sociálního zabezpečení, tj. stát by měl rovněž garantovat, že sociální politika bude fungovat k prospěchu „vlastních lidí“ a vlastního národa (nikoli „cizích“) (Mudde 2000; srov.

Kopeček 2007). Mareš (2003) s přihlédnutím na středoevropský prostor označuje za krajněpravicové ty formace, které kladou zvýšený důraz na: „národní zájmy“; ochranu „původního“ obyvatelstva před negativním dopadem imigrace (kriminalita, terorismus, kulturní dezintegrace) z jiných kulturních prostorů; nesouhlas se zneužíváním výhod, které poskytuje jejich „vlastní“ sociální stát; striktní kriminální a donucovací politika; nesouhlas se současnou supraregionální integrací, kterou krajní pravice považuje za „levičácký“ nebo „pseudohumanistický“ projekt.

Od 90. let 20. století je možné za krajní pravici v ČR označit poměrně mnoho subjektů, nicméně k těm relevantním patří Sdružení pro Republiku - Republikánská strana Československa (SPR-RSČ), její nástupkyně Republikáni Miroslava Sládka (RMS), Národní strana (NS), Dělnická strana (DS) a její nástupkyně Dělnická strana sociální spravedlnosti (DSSS) (srov. Smolík 2013).

Tab. 1. Volební zisky politických stran na celostátní úrovni (%)

Rok voleb	ČSSD	KSČM	KDU	ODS	Liberálové	Krajní pravice
1996	26,44	10,33	8,08	6,36	6,36 (ODA)	8,01
1998	32,31	11,03	9,00	27,74	8,60 (US)	3,90
2002	30,20	18,51	14,27	24,47	0,50 (ODA)	0,97
2006	32,32	12,81	7,22	35,38	6,29 (SZ)	0,17
2010	22,08	11,27	4,39	20,22	16,70 (TOP09)	1,17
2013	20,45	14,91	6,78	7,72	11,99 (TOP09)	0,86

Zdroj: www.volby.cz

Na základě uvedené tabulky je jasně rozdílná podpora hlavních politických stran a rodiny krajněpravicových politických subjektů. Vzhledem ke schopnosti dosáhnout na zastoupení ve voleném sboru tak autoři budou dále pracovat jen s volebními zisky SRP – RSČ, které poskytují potřebnou datovou relevanci k dalším výpočtům a srovnání. U ostatních kandidátních listin lze hovořit o velice omezeném volebním výsledku, který ve většině případů nedosahuje ani na nejnižší hranici opravňující k nároku na finanční podporu politické strany, která činí 1,5 %.

Volební výsledky a jejich základní vlastnosti

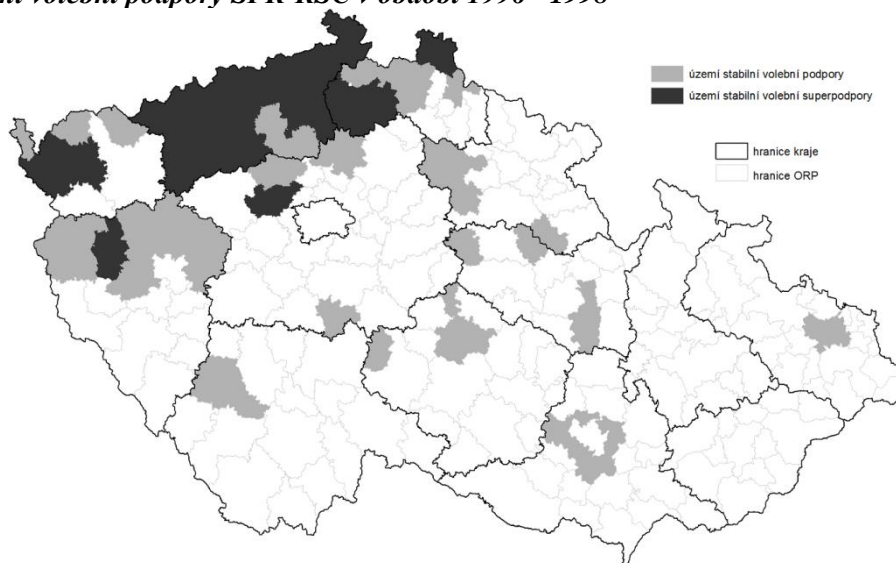
K samotnému uchopení regionální volební podpory autoři využijí základních srovnávacích přístupů a mimo to i statistické nástroje sloužící k bližšímu pochopení samotného vlivu mezi volební podporou a charakterem regionu. Pro znázornění prostorového rozložení voličské podpory bude sloužit osvědčená metoda detekce „území volební podpory“ a „území supervolební podpory“. První koncept lze autorsky řadit k textu Petra Jehličky a Luďka Sýkory z počátku devadesátých let (Jehlička - Sýkora 1991) a druhý, modifikovaný koncept představil Pavel Šaradín ve svém textu pojednávajícím o volebních výsledcích dvou hlavních politických stran v roce 2006 (Šaradín 2006). K zobrazení oblasti území volební podpory dojdeme na základě jednoduchého výpočtu. Volební výsledky konkrétní politické strany seřadíme podle procentních zisků na jednotlivých úrovních agregace od nejvyššího k nejnižšímu. Následným sčítáním v takto určeném pořadí hledáme polovinu celkového součtu odevzdaných hlasů. U takovéto linie rozdělíme zkoumané jednotky na dvě poloviny, a získáme tak oblasti, které představují 50% koncentraci volební podpory z celkového počtu hlasů v daných volbách. Takto vzniklé území nazýváme územím volební podpory politických stran (Jehlička - Sýkora 1991). V případě stanovení území supervolební podpory postupujeme od začátku shodně, pouze nastavíme dělicí linii na úrovni 25% koncentrace voličské základny (Šaradín 2006).

Bližší rysy volebních trendů a případné regionální diverzifikace budeme hledat především pomocí korelační a variační analýzy. I přes různé nejasnosti a možné polemiky autoři zastávají názor, že uvedené nástroje, ať už korelační koeficient nebo variační koeficient, dostatečně představí základní charakteristiky volebních výsledků z hlediska meziregionálních rozdílů.

U Sdružení pro Republiku – Republikánská strana Československa lze z hlediska jejich rozložení voličské základny možné tvrdit, že se jedná o politickou stranu, která čerpala svou legitimitu převážně na území pozdějšího Ústeckého, Karlovarského a Libereckého kraje, tedy tma, kde se nachází území

stabilní volební super podpory. Naopak velice omezenou voličskou základnu můžeme identifikovat na Moravě a s drobnými výjimkami i ve východních a Jižních Čechách.

Obr. 1: Území volební podpory SPR-RSČ v období 1996 - 1998

Zdroj: vlastní mapa/data www.volby.cz

Pro další přiblížení území, kde „Republikáni“ získávají své hlasy nám napoví tabulka pojednávající o hodnotách korelačního koeficientu a případných souvislostech s voličskou základnou dalších politických stran. V obou případech lze hovořit o pozitivní korelaci s volební podporou levicových stran a to jak v podobě KSČ, tak i ČSSD. Naopak u spíše pravicových stran, které v letech 1996 a 1998 dokázaly získat nejen hlasy, ale i mandáty se jedná jednoznačně o negativní souvislost. Nejvyšších hodnot bylo dosaženo v obou letech v případě KDU – ČSL.

Tab. 2: Vzájemné souvislosti voličské základny SPR- RSČ a dalších stran 1998

	US	KDU-ČSL	KSČM	ODS	ČSSD
SPR- RSČ1998	-0,405	-0,563	0,371	-0,191	0,422

Zdroj: vlastní výpočty/www.volby.cz

Tab. 3: Vzájemné souvislosti voličské základny SPR- RSČ a dalších stran 1996

	US	KDU-ČSL	KSČM	ČSSD	ODS
SPR- RSČ1998	-0,306	-0,520	0,454	0,247	-0,376

Zdroj: vlastní výpočty/www.volby.cz

Posledním možným pohledem na rozložení volební podpory krajněpravicového SPR-RSČ bude pohled na hodnoty beta koeficientů vycházející z navržené regresní přímky. V níže uvedené tabulce je možné sledovat, jak velký a zda vůbec nějaký vliv může mít výskyt jedné proměnné na úrovni obcí na volební podporu SPR-RSČ. Nyní se bude již pracovat s hodnotami agregovanými na úrovni jednotlivých obcí v rámci celé České republiky a dochází tak k daleko přesnějšímu měření na nižší úrovni.

Rozložení volební podpory SPR-RSČ je téměř nezávislé na zvolené sadě indikátorů. Tento výsledek je patrně způsoben následujícími příčinami. Proměnné byly vybrány jako indikátory skupin stojících na jednotlivých konfliktních liniích ve společnosti. Jedinými proměnnými, které mají alespoň nějaký, i když velmi slabý vliv, jsou podle níže uvedené tabulky podíl katolíků, úroveň vzdělanosti a nezaměstnanost. Výsledky naznačují, že pro podporu SPR-RSČ byly příznivým prostředím obce s vyšší nezaměstnaností, nižší úrovní vzdělanosti a nízkým podílem katolíků.

Tab. 4: Výsledky regresních modelů vysvětlujících výši volební podpory SPR-RSČ ve volbách do Sněmovny v letech 1996-1998

	SPR-RSČ 1996		SPR-RSČ 1998	
	B	Beta	B	Beta
konstanta	19,12		7,88	
kupní síla	-0,03	-0,08	-0,01	-0,04
podnikatelé	-0,04	-0,04	-0,03	-0,04
služby	-0,05	-0,08	-0,02	-0,06
nezaměstnanost	0,09	0,09	0,07	0,12
zemědělství	-0,04	-0,07	-0,02	-0,05
obce do 1000 obyv.	-0,40	-0,03	-0,23	-0,03
obce do 5000 obyv.	-0,72	-0,05	-0,32	-0,04
obce do 50000 obyv.	-1,01	-0,04	-0,39	-0,02
obce nad 50000 obyv.	-0,04	0,00	0,11	0,00
migrace	-0,01	-0,04	0,00	0,00
katolíci	-0,04	-0,15	-0,03	-0,20
vysokoškoláci	-0,14	-0,07	-0,09	-0,07
Index determinace	0,07		0,09	

Zdroj: vlastní výpočet

A ke konci krátkého představení se autoři ještě pozastaví u samotné volební účasti a její souvislosti s volebními zisky krajní pravice v podobě republikánského hnutí. Prostřednictvím korelační analýzy lze jednoznačně říci, že krajní pravice nachází své hlasy v prostředí, kde se k volbám spíše nechodí a převažuje zde volební abstence. V obou případech, jak v roce 1996, tak i 1998 byla prokázána negativní souvislost volební účasti a zisků SPR-RSČ.

Tab. 5: Volební podpora SPR-RSČ a volební účast

SPR-RSČ 1996	-0,486
SPR-RSČ 1998	-0,583

Zdroj: vlastní výpočty/www.volby.cz

Závěr

Co tedy říci závěrem krátkého představení regionálních rozdílů ve volební podpoře krajní pravice po roce 1993 v českém prostředí? Na prvním místě to je její limitovaná schopnost oslovit voliče, protože od roku 1998 se nepodařilo získat tomuto reprezentantu zástupce v celostátním zákonodárném sboru. Pokud se dá o volební podpoře hovořit, tak je koncentrována do prostředí spíše Čech, bývalého pohraničí, strukturálně postižených regionů Ústeckého kraje a přilehlých okresů. Z možných indikátorů, které volební podporu vysvětlují, jsou částečně vypovídající především nižší podíl vzdělaných obyvatel v regionu, případně obci a vyšší podíl nezaměstnaných. Ostatní proměnné charakterizující region, případně okres nemají žádný prokazatelný vliv. V neposlední řadě existuje také negativní souvislost prokázaná korelační analýzou, kdy se voliči krajní pravice nacházejí v oblastech s nižší volební kázní.

Literatura

- [1] BARTOŠ, F., (2011) „Pravicový extremismus: operacionalizace jevu, konstrukce škály a výsledky empirického výzkumu.“ *Sociológia*, vol. 43, no. 5, pp. 550-583. ISSN 0049-1225.
- [2] BEYME, C. von, (1985). *Political Parties in Western Democracies*. Aldershot: Gower Press. ISBN 978-0566005701.
- [3] BOBBIO, N., (2003). *Pravice a levice. Důvod a smysl rozdělení politické scény*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 80-7325-012-8.
- [4] FIALA, P., STRMISKA, M., (2009). *Teorie politických stran*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu – Barrister&Principal. ISBN 978-80-87029-71-8.
- [5] HENDL, J. (2006). *Přehled statistických metod zpracování dat*. Praha: Portál. ISBN 80-7367-123-9.

- [6] CHARVÁT, J., (2007) *Současný politický extremismus a radikalismus*. Praha: Portál. ISBN978-80-7367-098-6.
- [7] JEHLIČKA, P., SÝKORA, L. (1991). *Stabilita regionální podpory tradičních politických stran v českých zemích (1920-1990)*. Sborník ČGS, vol., 96, no. 2, pp. 81- 95.
- [8] KOPEČEK, L., (2007). *Politické strany na Slovensku 1989 až 2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 978-80-7325-113-0.
- [9] MAREŠ, M., (2003). *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR*. Brno: Barrister&Principal, Centrum strategických studií. ISBN 80-86598-45-4.
- [10] MUDDE, C., (2000). *The ideology of the extreme right*. Manchester: Manchester University Press. ISBN 0-7190-6446-5.
- [11] SMOLÍK, J., (2013). Krajněpravicové politické strany v zemích V4: historie a současnost. *Sociológia*, vol. 45, no. 4, pp. 385-410. ISSN 0049-1225.
- [12] STATISTICKÝ ÚŘAD ČR, (2015). *Volby.cz* [online]. [cit. 2015-4-1]. Dostupné z: www.volby.cz.
- [13] ŠARADÍN, P., (2006). Analýza volební podpory ČSSD a ODS ve volbách do Poslanecké sněmovny PČR. In Němec, J. Šustková, M.. (eds.) *III. Kongres českých politologů*. Praha, Olomouc, pp. 238–251. ISBN 978-80-902176-0-7.

DOPADY ARABSKÝCH REVOLUCÍ NA REGIONÁLNÍ STABILITU BLÍZKÉHO VÝCHODU A SEVERNÍ AFRIKY

THE IMPACTS OF ARAB REVOLUTIONS ON REGIONAL STABILITY OF MIDDLE EAST AND NORTHERN AFRICA

MGR. EVA TATEROVÁ, M.A.

Ústav teritoriálních studií | Department of Territorial Studies
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií | Faculty of Reg. Development and Internat. Studies
Mendelova univerzita v Brně | Mendel University in Brno
✉ Zemedelska 1, 613 00 Brno, Czech Republic
E-mail: eva.taterova@mendelu.cz

Anotace

Současný politický vývoj v regionu Blízkého východu a severní Afriky ukazuje, že arabské revoluce ve svých důsledcích vedly spíše k prohloubení politické nestability většiny zasažených zemí a k nárůstu islámského radikalismu a extrémismu než k původně deklarované demokratizaci místních režimů. Cílem tohoto příspěvku je představit a zhodnotit aktuální vývoj v oblasti především s ohledem na měnící se mocenský status quo. Zvláštní pozornost bude věnována především politickému vývoji v Egyptě od roku 2011 do současnosti a vzestupu tzv. Islámského státu. Jako nosný přístup pro tuto studii bude použita analýza dostupných primárních a sekundárních zdrojů, jedná se tedy o přehledovou studii.

Klíčová slova

arabské revoluce, regionální stabilita, demokratizace

Annotation

The current political situation in Middle East and Northern Africa shows that the Arab revolutions led in their consequences to an increasing political instability in most of the affected countries and also to a rise of Islamic radicalism and extremism, rather than to originally declared democratization of the local regimes. The aim of this paper is to present and evaluate the current developments in particular with regard to changes in the power status quo. Special attention will be headed to political developments in Egypt since 2011, and also to the rise of the so-called Islamic State. In terms of methodology, a key approach is the analysis of available primary and secondary sources. The aim of author is to provide a coherent case study.

Key words

arab revolutions, regional stability, democratization

JEL classification: Z10

Úvod

Region Blízkého východu a severní Afriky se tradičně nachází v centru světové pozornosti. Historicky sehrával tento region významnou roli z hlediska geopolitiky, náboženství, přítomnosti významných ložisek nerostných surovin a v neposlední řadě i geografické blízkosti k Evropě. Události tzv. arabského jara, jejichž počátek se datuje dne 18. prosince 2010 v Tunisu, přinesly do té doby nevídané změny, které slibovaly možnost zásadních proměn regionálního statu quo. Někteří odborníci dokonce tyto změny vzhledem k jejich rozsahu i charakteru přirovnávali k situaci po konci 2. světové války, kdy se na Blízkém východě a v severní Africe po pádu evropských koloniálních impérií zformovaly moderní nezávislé státy (Cannistrato 2012). Aktuální vývoj však ukazuje, že i když se představitelům místní opozice podařilo do určité míry vyburcovat davy v ulicích a v některých případech i dosáhnout

svržení dosavadních politických představitelů autoritativních režimů, hlubší změna, která by přinesla jednotlivým státům politickou stabilitu, demokracii a uvědomělou občanskou společnost po vzoru západní Evropy, se stále zdá být v nedohlednu.

Současný vývoj v oblasti Blízkého východu a severní Afriky ukazuje, že až na určité výjimky arabské revoluce ve svých důsledcích vedly spíše k prohloubení politické nestability většiny zasažených zemí a současně i k nárůstu islámského radikalismu a extrémismu. Patrně nejviditelnějšími příklady takového vývoje jsou vzestup tzv. Islámského státu, pokračující ozbrojený konflikt v Sýrii, současná napjatá bezpečnostní situace v Jemenu a v Libyi a v neposlední řadě komplikovaný politický vývoj v Egyptě. Všechny tyto události nevyhnutelně poznamenaly přístup velmocí k regionu i mocenské rozložení sil jednotlivých aktérů.

Cíle a metodika

Cílem tohoto článku je představit a zhodnotit aktuální vývoj v regionu Blízkého východu a severní Afriky především s ohledem na měnící se mocenský *status quo*. Zvláštní pozornost bude věnována především politickému vývoji v Egyptě od roku 2011 do současnosti a vzestupu tzv. Islámského státu.

Jako nosný přístup pro tuto studii bude použita analýza dostupných primárních a sekundárních zdrojů zejména anglosaské, v menší míře i české provenience. Autorka si uvědomuje limity některých použitých zdrojových materiálů s ohledem na jejich někdy rozpornou vědeckou neutralitu a objektivnost, nicméně pokud k nim sahá, činí tak s úmyslem docílit co největší komplexnosti při zpracování tématu. Dalším problémem je nedostupnost či nedostatečná možnost ověření některých konkrétních dat s ohledem na to, o jak aktuální problematiku se jedná.

Výsledky

Vývoj v Egyptě

Egypt je tradičně považován za jeden z nejdůležitějších států severní Afriky především v kontextu geopolitiky. Navzdory neuspokojivé hospodářské situaci, které země v posledních desetiletích čelí, je i po skončení studené války Egypt považován za jeden z klíčových států regionu. Z hlediska západních států Egypt za vlády prezidenta Husního Mubáraka vždy představoval důležitého spojence a garanta míru s Izraelem, se kterým pojí USA tzv. *zvláštní vztah*. Zásadní roli sehrává i fakt, že oproti jiným státům regionu v poválečném vývoji v Egyptě nikdy nedostali významnější prostor v politice protizápadně směřované náboženské strany¹. Není náhodné, že Egypt je po Izraeli druhým největším příjemcem americké zahraniční pomoci. I z těchto důvodů se političtí představitelé západních států od počátku stavěli k případné změně vládnoucí elity v Egyptě spíše zdrženlivě (Ditrych 2013, s. 171–172).

Revoluce proti vládnoucímu režimu byly v Egyptě zahájeny 25. ledna 2011 v inspiraci na dění v Tunisku. Za hlavní motiv masových demonstrací, které proběhly v zásadě ve všech velkých egyptských městech, je však označována především dlouhodobá nespokojenost většiny obyvatel s ekonomickou situací země. Svou roli pochopitelně sehrávalo i volání po respektování základních lidských práv a uspořádání férových voleb² (Fahmy 2012, s. 368–374). I přes počáteční snahu revoluce potlačit, 11. února Husní Mubárak rezignoval na svůj post egyptského prezidenta³. Moc v zemi dočasně převzala armáda s deklarovaným cílem co nejdříve uspořádat prezidentské a parlamentní volby (Shahin 2012, s. 50–53). V lednu 2012 se volby opravdu uskutečnily, avšak jejich

¹ Většina radikálních islámských skupin, po určitý čas se to týkalo i Muslimského bratrstva, byla postavena mimo zákon.

² Již prezidentské volby v roce 2005, ve kterých opětovně zvítězil Husní Mubárak, byly považovány za zmanipulované, ale tehdy se i přes protesty opozice nepodařilo dosáhnout revize výsledků.

³ Do současnosti probíhá soudní proces s Husní Mubárakem, který je souzen za násilné zásahy proti demonstrantům.

výsledky byly pro řadu především západních politiků překvapující. Zejména neúspěch prozápadně orientovaných sil vedených Muhammadem Baradejem, bývalým ředitelem Mezinárodní agentury pro atomovou bezpečnost, a vzestup islámských stran Strany svobody a spravedlnosti⁴ spolu se salafitskou stranou Núr předznamenal pro řadu pozorovatelů ne zcela očekávaný vývoj (Tůpek 2013, s. 145–158). Pozice Muslimského bratrstva byly dále potvrzeny, když v prezidentských volbách v květnu a červnu 2012 zvítězil rovněž předseda Strany svobody a spravedlnosti Muhammad Mursí, který se ziskem 51,73% hlasů porazil bývalého premiéra Ahmada Šafíka. Mursí se tak stal prvním demokraticky zvoleným prezidentem v historii Egypta, i když toto vítězství trochu kalí fakt, že se objevilo podezření ohledně manipulace volebních výsledků (Kirkpatrick 2012).

Od počátku svého působení na postu egyptského prezidenta však byl Mursí za své činy kritizován nejen opozičními silami. Hlavními důvody byly především Mursího snaha upevňovat svou mocenskou pozici vydáváním prezidentských dekretů⁵ a pokus implementovat do politiky zásady islámu. Nespokojenost s Mursího vládou kulminovala po prvním roce prezidenta v úřadě, kdy se téměř ve všech velkých egyptských městech uskutečnily rozsáhlé demonstrace proti vládnoucímu režimu. Poté, co demonstrující podpořila i armáda, byl Mursí 3. července 2013 donucen odstoupit (Kingsley – Chulov 2013). Nová egyptská vláda rovněž prohlásila Muslimské bratrstvo za teroristickou organizaci. V současnosti v Egyptě stále probíhá soudní proces s Mursím a jeho stoupenci, kteří jsou obviňováni za vraždy politických odpůrců a podněcování k násilí. Řada obviněných byla v procesech, které jsou řadou vnějších pozorovatelů označovány jako netransparentní a podjaté, odsouzena k trestu smrti a dlouholetým trestům odnětí svobody. Tyto soudní procesy však nejsou v danou chvíli uzavřené, protože proti rozsudkům je možnost se odvolat (Hauslohner 2013).

Egypt až do uspořádání předčasných voleb vedla prozatímní vláda vedená dosavadním předsedou ústavního soudu Adlí Mansúrem. Důležitou roli v událostech související se svržením Mursího sehrál ministr obrany Abd al-Fattáh as-Sísí, který posléze zvítězil v prezidentských volbách. Sísí pak k 8. červnu 2014 oficiálně převzal funkci egyptského prezidenta. Zvolení Sísího často interpretováno jako definitivní odklon od politického islámu v Egyptě, ale teprve budoucí měsíce ukáží, jaký bude další vývoj v této politicky nestabilní zemi (Linn – Crane 2015).

Vzestup a aktivity Islámského státu

Pravděpodobně žádnému jinému radikálnímu uskupení operujícímu na Blízkém východě a v severní Africe není v západních médiích v současné době věnována větší pozornost než Islámskému státu. Děje se tak jak díky vojenským úspěchům, které se Islámskému státu podařilo dosáhnout, tak především díky brutálním metodám, které Islámský stát používá při správě dobytých území. Velký mediální ohlas získaly i veřejné popravy zajatců původem především ze západních zemí. Tyto události vedly k volání po široké mezinárodní koalici, která by se s Islámským státem vypořádala, ale především západní státy se po předchozích zkušenostech s vojenskými angažmá v Iráku a v Afghánistánu staví k takové alternativě spíše opatrně.

I když organizace, které představují ideové předchůdkyně tohoto uskupení, lze sledovat již v 90. letech 20. století, hlavní vzestup myšlenkových proudů, které inspirovaly zakladatele Islámského státu, přichází až v souvislosti s válkou v Iráku (2003-2011). Za klíčovou postavu sunnitského džihádismu v Iráku byl až do své smrti v roce 2006 považován Abú Musá Zarkáví, který se přihlásil k Al-Káidě⁶. V roce 2006 na území Iráku poprvé došlo k pokusu o vyhlášení státu fungujícího na principech práva šaría. Jednalo se o tzv. Islámský stát v Iráku, který ale zahrnoval jen některé z iráckých provincií. V této době se příslušníci irácké větve Al-Káidy soustředili především na boj s americkými jednotkami a jejich spojenci. Od roku 2010 je v čele organizace Abú Bakr Al-Bagdádí, který se

⁴ Odnož Muslimského bratrstva.

⁵ Za velmi kontroverzní byl považován zejména dekret z října 2012, který výrazně omezoval možnosti soudů revidovat zákony vydané parlamentem. V reakci na nesouhlas s tímto dekretem vyjádřený řadou demonstrací byl Mursí nucen tento dekret posléze zrušit.

⁶ Jím vedená skupina působila pod označením Al-Káida v Iráku.

později prohlásil za prvního chalífu nového států – jeho novým jménem, pod kterým oficiálně vystupuje, je chalífa Ibrahím. V prvních etapách existence post-saddámovského Iráku ještě nebyla tato organizace tolik silná jako v současnosti. Situace se ale významně změnila v prosinci 2011, kdy byla americkým prezidentem Barackem Obamou válka v Iráku prohlášena za ukončenou a došlo ke stažení většiny spojeneckých jednotek. Za těchto okolností došlo k opakovanému rozpoutání sektářského násilí, přičemž skupina kolem Abú Bakr Al-Bagdádího začínala významně získávat na síle (Congressional Digest 2014, s. 2–3).

Za významné datum je v historii Islámského státu považován 8. duben 2013, kdy Abú Bakr Al-Bagdádí oficiálně vyhlásil Islámského státu v Iráku a Levantě (ISIL)⁷. Tento krok souvisel s rozšířením aktivit skupiny z iráckého území i do okolních států, především pak do Sýrie, kde demonstrace proti vládnoucímu režimu prezidenta Bašára Asada přerostly v léta trvající ozbrojený konflikt. ISIL původně avizoval spojení se syrskou opoziční frontou An-Nusra, ale její představitelé takovou koalici z řady důvodů odmítli. I díky těmto rozporům ISIL postupem času začal své pozice v Sýrii ztrácet a začal se orientovat především na území Iráku, kde až do současnosti vede těžké boje především s kurdskou pešmergou. Za jeden z největších úspěchů ISIL je považováno dobytí města Fallúďža v prosinci 2013 a města Mosul v červnu 2014 (Taterová 2014, s. 922).

Představitelé Islámského státu dávají opakovaně najevo, že jejich teritoriální ambice se neomezují pouze na území Iráku a Sýrie. To mimo jiné ukazuje i další změna názvu organizace, která přišla v lednu 2014, kdy byl ve Fallúďži veřejně vyhlášen nový název organizace Islámský stát (IS). Za další důležitý krok lze považovat, že 29. června 2014 vůdce Islámského státu Abú Bakr Al-Bagdádí deklaroval cíl vytvořit světový chalífát, tedy stát, který by zahrnoval všechna území osídlená muslimy (Congressional Digest 2014, s. 4–6). V roce 2014 byla na sociální síti Twitter zveřejněna výše uvedená mapa, která má zobrazovat nárokované hranice Islámského státu. Pravost této mapy i legitimita historických nároků na toto území islamisty sice byla opakovaně zpochybnována, ale přesto nabízí přinejmenším určitou ilustraci toho, o jakém území islamisté ve svých dlouhodobých plánech uvažují.

Obr. 1: Území nárokované Islámským státem

ThirdPosition @Third_Position - Jun 16
#ISIS Roadmap: The goal of a unified #Islamic #Caliphate. pic.twitter.com/21rEJM6xpV

Zdroj: Twitter

⁷ Známe je rovněž označení Islámský stát v Iráku a Sýrii (ISIS).

I když v současné době Islámský stát ztratil ze své dynamického vzestupu, pořád představuje především na území Iráku a částečně i Sýrie aktéra, který představuje nezanedbatelnou bezpečnostní hrozbu. Zároveň je ale uskupením, které v současné době čelí celé řadě vnitřních problémů a je tedy otázkou, zda do budoucna dokáže udržet získané pozice.

Závěr

Výše diskutovaný případ politického vývoje v Egyptě a vzestup Islámského státu jednoznačně demonstrující měnící se mocenské rozložení v regionu Blízkého východu a severní Afriky. Je samozřejmě příliš brzy pro stanovení jednoznačných závěrů vzhledem k tomu, že se jedná o události stále probíhající. Je však možné alespoň do určité míry zhodnotit dosavadní vývoj, který s výhledem do blízké budoucnosti naznačuje řadu potenciálních změn. Lze diskutovat o tom, zda tyto změny mají své kořeny v událostech arabských revolucí, které snad až na výjimku Tuniska nevedly k demokratizaci místních režimů, ale byly příčinou ozbrojených konfliktů a celkové destabilizace oblasti. Současně je ale možné namítnout, že minimálně v případě Islámského státu je třeba hledat kořeny jeho vzniku v období předcházejícímu arabským revolucím. Arabské jaro nicméně Islámskému státu poskytlo prostředí a příležitost pro další rozvoj. Velmi důležitou roli v tomto ohledu sehrál zejména ozbrojený konflikt na území Sýrie, který byl od počátku internacionalizován. V současné době je možné konstatovat, že tento konflikt se de facto stal bitevním polem významných regionálních státních a nestátních aktérů. Případ Egypta pak ukazuje oscilování mezi politickým islámem a sekulárním způsobem vládnutí. Ne vždy jsou tyto změny pozitivně akcentovány západními státy. Zatímco autoritativní vlády jako Husní Mubárak a Bašár Asad pro západní země představovali pro západní země čitelné politiky, islamistické politické strany a jejich vůdci podobnou čitelnost v mnoha případech postrádají.

Výše popsané události potvrzují další zajímavé změny, které v regionu v období po skončení arabských revolucí nastala. Jednou z těchto změn je přehodnocení dosavadních vzájemných vztahů mezi jednotlivými státy. Velmi dobrým příkladem může být přístup západních států vůči vládě Bašára Asada v Sýrii. Zatímco na počátku syrské revoluce byl prezident Asad vnímán jako jednoznačně negativní postava, kdy byl dokonce zvažován vojenský zásah mezinárodní koalice na podporu opozice, dnes je situace diametrálně odlišná. I když ne zcela nadšeně, většina západních států uznává Asada jako vůdce, který čelí tlaku Islámského státu a tím pádem se dostává do pozice spojence západu. Stejná situace nastala i v případě Íránu. Od vzniku Íránské islámské republiky v roce 1978 na Blízkém východě existovalo jen málo vyhraněnějších kritiků USA. Ze strany západních států byl Írán opakovaně kritizován za svůj jaderný program, kdy bylo zpochybňováno, zda tento program je skutečně určen výhradně pro civilní účely, jak íránské politické vedení opakovaně zdůrazňovalo. Po více než třiceti letech se ale zdá, že došlo k průlomovému okamžiku, který by mohl vést k urovnání vzájemných vztahů mezi oběma státy. Dohoda, která byla v nedávné době uzavřena, se týká právě kontroverzního jaderného programu, ale zůstává otázkou, jakou roli v motivech pro její uzavření sehrály například aktivity Islámského státu, který se stejným způsobem vymezuje jak vůči západním státům, tak i vůči šíitskému Íránu.

Literatura

- [1] CANNISTRATO, V., (2012): Arab Spring: A Partial Awakening. *Mediterranean Quarterly*, vol. 22, no. 4, pp. 36–45. ISSN 1527-1935. DOI 10.1215/10474552-2830825.
- [2] Congressional Digest, (2014). Islamic State Situation and the U.S. Response: U.S. *Actions in Iraq and Syria*. ISSN 0010-5899.
- [3] DITRYCH, O., (2013). Evropa a Amerika: Impéria v rozpacích. In Beránek, Ondřej (ed.): *Arabské revoluce. Demokratické výzvy, politický islám a geopolitické dopady*. Praha: Academia, p. 166–186. ISBN 978-80-200-2298-1.
- [4] FAHMY, H., (2012). An Initial Perspective on “The Winter of Discontent”: The Root Causes of the Egyptian Revolution. *Social Research*, vol. 79, no. 2, pp. 349–376. ISSN 0049-089X. DOI 10.1007/s12187-010-9076-0.
- [5] HAUSLOHNER, A., (2013). *Morsi blames corruption, conspiracy for Egypt's problems*. *The Washington Post*, 26. 6. 2013 [online]. [cit. 2015-04-12]. Dostupné z:

- www.washingtonpost.com/world/middle_east/morsi-blames-corruption-conspiracy-for-egypts-problems/2013/06/26/b10d27fc-deaf-11e2-b2d4-ea6d8f477a01_story.html. ISSN 0190-8286.
- [6] KINGSLEY, P., CHULOV, M., (2013). *Mohamed Morsi ousted in Egypt's second revolution in two years*. *The Guardian* [online]. [cit. 2015-04-12]. Dostupné z: www.theguardian.com/world/2013/jul/03/mohamed-morsi-egypt-second-revolution. ISSN 0261-3077.
- [7] KIRKSPATRICK, D., (2012): *Named Egypt's Winner, Islamist Makes History*. *The New York Times* [online]. [cit. 2015-04-12]. Dostupné z: www.nytimes.com/2012/06/25/world/middleeast/mohamed-morsi-of-muslim-brotherhood-declared-as-egypts-president.html?_r=0. ISSN 0362-4331.
- [8] LINN, N. – CRANE, E., (2015). *An Underground Army Challenges President Sisi*. *Foreign Policy*, 2015 [online]. [cit. 2015-04-12]. Dostupné z: <http://foreignpolicy.com/2015/03/18/egypt-sisi-arab-spring-ultra-nahdawi-nahdawy>. ISSN 0015-7228.
- [9] SHAHIN, E. El-Din, (2012). The Egyptian Revolution: The Power of Mass Mobilization and the Spirit of Tahrir Square. *Journal of the Middle East and Africa*, no. 3, pp. 46–69. ISSN 2152-0844. DOI 10.1080/21520844.2014.961396.
- [10] TATEROVÁ, E., (2014) Vliv dopadů ozbrojených konfliktů na regionální rozvoj: Případová studie dopadů ozbrojeného konfliktu v Sýrii na Libanon. In Klimová, V., Žítek, V. (eds) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 919–924. ISBN 978–80–210–6840–7. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-120.
- [11] ŤUPEK, P. , (2013). Salafismus na křižovatce: případ Egypta a Tuniska. In Beránek, Ondřej (ed.): *Arabské revoluce. Demokratické výzvy, politický islám a geopolitické dopady*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-2298-1.

Tento článek byl zpracován v rámci grantu „Aktuální trendy v postavení minoritních skupin ve společnostech vybraných zemí rozvojového světa a Evropské unie“ (17/2015) poskytnutého Interní grantovou agenturou Fakulty regionálního rozvoje a mezinárodních studií Mendelovy univerzity v Brně v roce 2015.

Regionální rada regionu soudržnosti Jihovýchod

Evropská unie
Evropský fond pro regionální rozvoj
Investice do vaší budoucnosti

www.jihovychod.cz

Partnerem letošního XVIII. mezinárodního kolokvia o regionálních vědách je **Regionální rada regionu soudržnosti Jihovýchod**. Prostřednictvím Regionálního operačního programu Jihovýchod přispívá za pomoci evropských dotací k účelnému rozvoji Jihomoravského kraje a Kraje Vysočina. Podpora je směřována do oblasti dopravy, cestovního ruchu a rozvoje měst a obcí regionu.

REGIONÁLNÍ OPERAČNÍ PROGRAM JIHOVÝCHOD

ROP Jihovýchod má pro programové období 2007–2013 k dispozici dotace z Evropského fondu pro regionální rozvoj ve výši 720 milionů eur, tj. přibližně 18,3 miliardy korun. Celkově jsme již proplatili více než 14,1 miliardy korun (čistě evropských peněz). Smlouvy podepsané s příjemci už pokrývají všechny zbývající dotační peníze. V současné době máme 733 ukončených projektů a 206 projektů je nyní v realizaci. ROP Jihovýchod patří mezi nejlépe čerpající operační programy v České republice.

Cílem ROP Jihovýchod je podporovat růst konkurenceschopnosti a prosperity regionu při zvyšování kvality života obyvatel. Program má tři prioritní osy: dostupnost dopravy (49 % z celkového objemu financí), rozvoj udržitelného cestovního ruchu (19 % z celkového objemu financí) a udržitelný rozvoj měst a venkovských sídel (28,6 % z celkového objemu financí). Zbývající 3,4 % jsou určena pro technickou pomoc na řízení programu, propagaci a podporu absorpční kapacity regionu.

Projekty mohou připravovat kraje, obce, svazky obcí, organizace zřizované nebo zakládáné kraji či obcemi, v oblasti cestovního ruchu i právnické osoby s účastí samosprávy, nestátní neziskové organizace, malí a střední podnikatelé a v prioritní ose věnované rozvoji měst a venkovských sídel navíc vzdělávací instituce.

Prioritní osa 1: Dostupnost dopravy

Dopravní dostupnost, obslužnost a infrastruktura jsou hlavními tématy první prioritní osy ROP Jihovýchod. Podpora putuje z největší části na modernizaci silnic druhé a třetí třídy, mostů, obchvatů, dále na výstavbu terminálů veřejné hromadné dopravy, nákupy tramvají, trolejbusů a autobusů pro městskou a příměstskou dopravu a výstavbu cyklostezek.

Prioritní osa 2: Rozvoj udržitelného cestovního ruchu

V rámci oblasti infrastruktury pro cestovní ruch je kladen důraz na zpřístupnění památek veřejnosti, obnovu skanzenů a výstavbu turistických tras, naučných stezek, hiposteze a stezek pro pěší, lyžaře i cyklisty. Dále jsou podporovány například projekty výstavby kongresových a lázeňských center, sportovně rekreačních objektů, ubytovacích zařízení a turistických center.

K prioritám rozvoje cestovního ruchu na jižní Moravě patří lázeňství. Představuje jednu z nejvýznamnějších možností, jak prodloužit pobyt návštěvníků v regionu a také jak vytvořit nová pracovní místa. Stranou nezůstávají ani služby v cestovním ruchu, podpora marketingových a informačních kampaní, propagace turistických atrakcí i výjimečných tradičních kulturních akcí v regionu.

Prioritní osa 3: Udržitelný rozvoj měst a venkovských sídel

Obce a sdružení obcí jsou nejaktivnějšími subjekty v rámci ROP Jihovýchod. Nejvíce obce žádají o dotace na modernizaci veřejných prostranství, dále na infrastrukturu pro volný čas, školská a zdravotnická zařízení.

Obce jsou úspěšné i v jiných oblastech podpory. Například krajská města získala prostředky na nákup drážních vozidel městské hromadné dopravy. Obce čerpají dotace také na výstavbu či modernizaci dopravních terminálů, cyklostezek a na podporu cestovního ruchu. Kontinuální výzvy jsou otevřené pro projekty integrovaných plánů rozvoje měst Brna a Jihlavy a v oblasti veřejných služeb regionálního významu.

Prioritní osa 4: Technická pomoc

Tato prioritní osa slouží k finančnímu zajištění aktivit spojených s řízením programu, výběrem projektů, monitoringem projektů a programu, zpracováním studií a analýz, s propagací programu, s poskytováním asistence a metodické pomoci potenciálním předkladatelům projektů, s přípravou a realizací projektů vzdělávacích programů apod. Z fondů EU je pro tuto prioritní osu vyčleněno 23 milionů eur.

ROP Jihovýchod podporuje živé projekty

- ROP Jihovýchod podpořil projekty ve více než 180 školách a předškolních zařízeních za více než 1,1 miliardy korun, které navštěvuje 70 tisíc školáků a předškoláků.
- Pomohl zřídit či zrekonstruovat 682 lůžek v objektech sociálních služeb a 500 míst v denních stacionářích.
- Bylo nebo v nejbližší době bude přímo vytvořeno 925 pracovních míst.
- 650 tisíc pacientů je ošetřeno ve 13 nemocnicích s dotací více než 850 milionů korun.
- Turisté využívají 1330 km stezek pro pěší a hipo turistiku.
- 38 cyklostezek o délce 99 km využívá ročně téměř 1 milion cyklistů, inlinistů a pěších.
- Po 583 km nových nebo zrekonstruovaných silnic a obchvatů, více než 130 rekonstruovaných křižovatkách a mostech projede přes 400 tisíc motoristů denně.
- 49 památek s dotací ROP Jihovýchod navštíví ročně 2,5 milionu návštěvníků.
- Podpořené kulturní domy, divadla, ZOO, sportoviště, dětská hřiště, parky a další vykazují každý rok více než 4,5 milionu návštěvníků ročně.

Kontaktní údaje:

Úřad Regionální rady regionu soudržnosti Jihovýchod
Kounicova 13, 602 00 Brno
Email: info@jihovychod.cz

Regionální pracoviště Jihlava:
Odbor implementace projektů Jihlava
Žižkova 89, 586 01 Jihlava

Web ROP Jihovýchod: www.jihovychod.cz

Informace o projektech podpořených ROP Jihovýchod lze najít také na Facebooku a YouTube.com.

MASARYKOVA UNIVERZITA
EKONOMICKO-SPRÁVNÍ FAKULTA
Katedra regionální ekonomie a správy

XVIII. MEZINÁRODNÍ KOLOKVIUM O REGIONÁLNÍCH VĚDÁCH

Editoři:

Ing. Viktorie Klímová, Ph.D.

Ing. Vladimír Žítek, Ph.D.

Ediční rada:

P. Pirožek, P. Suchánek, M. Víturka, V. Hyánek,

E. Hýblová, D. Němec, M. Matulová

Vydala Masarykova univerzita roku 2015

1. vydání, 2015, náklad 200 kusů CD-ROM

ISBN 978-80-210-7861-1

muni
PRESS